

Groot schilderboek

Gérard de Lairesse

bron

Gérard de Lairesse, *Groot schilderboek*. Henri Desbordes, Amsterdam 1712

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/lair001groo01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

[Eerste deel]

Voorreden aan de Konst beminnende lezers.

HET moet verwonderlyk aan de waereld voorkomen dat een Man, die door veele toevallen van de werktuigen des gezicht beroofd zynde, de droevigste kwaal, die een sterveling kan overkomen, noch een werk in het licht geeft door hem zelf geschreeven; niet alleen een werk, waar van zo groot een belang als dat der Schilderkonst is. Zekerlyk moet iemand denken dat'er krachtige redenen geweest zyn die my hier toe hebben bewogen. Het is waar, want de zucht tot de Konst my aangebooren, is, nevens de liefde, die ik voor myn Medekonstenaars heb, de grootste oorzaken die my aangezet hebben. Hier uit nam een andere beweegreden haren oorsprong, naamentlyk, dat van zo veele deftige en verwonderenswaardige Schryvers, die deze Konst verhandeld hebben, hun voorneemen meer is geweest om den lof der Konst en Konstenaars in top te vyzelen, als een handleiding, om tot de zelve te geraaken, aan te wyzen. Dit overdenkende, deed myne blindheid my mede na eenige bezigheden omzien, op dat ik myne gedachten, tot vermindering des verdriets, niet onnut mogte besteeden. Doch dat myn werk niet zo net van trap tot trap, als dat van andere Schryvers, na malkanderen volgd, is verschoonelyk, door dien ik alles by stukken en brokken, nu hier, dan daar wat van, geschreeven heb; vermits de eenigste beweegreden mynes schryvens toen alleenlyk was, myne zwaarmoedige gedachten, gelyk ik zeg, daar door van my af te zonderen, en geenzints van voorneemen om het met' er tyd uit te geeven. Doch naderhand verzocht werdende door myne vrienden, die my de eere aandeden, een geruime lengte van jaaren, van de voorstellingen, om deze Konst vaste grondleggingen te geeven, tot mynen huize aan te hooren, en smaak daar in vonden; verplichtten my, tot hulp der nakomeling, de zaaken aan een te schakelen, en die in het licht te geeven. Waarlyk een voorstel der overdenking waardig; want kennende myne zwakheid in de uitvoering dezer Konst, vermits myne krachten nooit zo hoog gesteigerd zyn dat ik de begrippen myner geest en gedachten heb konnen uitvoeren na myn wil en wensch, vereisch der natuur, en deze Edele Konst, zo heb ik echter, om de voorverhaalde redenen aangenoopt, my laten overwinnen door de achting die veele der voornaamste Nederlandse Meesters my toedroegen, die, byna met een algemeen verzoek my nodigden, oordeelende myne bekwaamheid daar toe groot genoeg te zyn, 't welk zy meenden beweezen te hebben door my menigmaal tot scheidsman

over hunne onderlinge konstverschillen, en tot oordeelaar over hunne kunstwerken verkoozen te hebben. Een zaak, hoewel ik die eere onwaard was, echter bekwaam om my moed te geeven tot het onderneemen van dit tegenwoordige werk; niet door het zelve, als een volstrekt middel, om deze Konst volkomen te leeren en te oeffenen; maar als een handleiding daar toe voor te brengen, alzo ik menigmaal ondervonden heb dat een klomp sneeuw, of een koole vuur, myne gedachten en zinnespeeling gaande maakten, om iets van belang in deze konst te onderneemen, dewyl my dacht iets daar in te zien, dat'er waarlyk niet in was. Daar en boven kwam hier noch by myne overweeing, dat veele jonge Leerlingen, door een uitmuntenden yver tot deze Konst, zich tot der zelve oeffening begeeven, maar, door afwydering van plaats, gebrek aan goede Meesters, en by gevolge aan grondlessen vinden. Een overweeing bekwaam om een edelmoedige ziel te doen besluiten tot de onderneeming van iets gemeen te maaken, alleen tot nut van zulke, die dikmaals verder als andere in de Konst opklimmen, zo als de geschiedenis van het leven zommiger Schilders ons leerd.

Koomt iemand voor dat ik hier of daar mijn gevoelens te vry uitgesproken, en te stoutmoedig over de kunstwerken van andere geoordeeld heb, hy overweege dat ik een mensch als andere hen, die mijne driften en hertstogten heb; maar hy onderzoek ook de redenen, met een onzydig oordeel, die ik van myn oordeel en gevoelen geeve, mogelyk dat hy my dan wederom rechtvaar digen zal. En indien allewerken, van hoedanig een natuur de zelve mogen weezen, niet met liefde en een onzydig oordeel geleezen worden, zo is alle moeite, tot leering aangewend, vruchteloos: dierhalven wie wel en grondig iets leeren wil, moet het vooroordeel schuwen, en iets dat hem vreemd of tegen de borst voor komt, overweegen, daar op onderzoeken en redeneeren, vervolgens een gevoelen en gedachten daar van vast stellen: want myn grootste doel is, dat dit werk den tegenwoordig leevenden Konstenaar tot nut, en volgen de gaauwe geesten en wel geoeffende Schryvers tot een schets verstrekken mag, om door hunne pennen de middelen krachtiger en duidelyker aan te wyzen, tot voortzetting dezer hoog geachte en van ontsberoemde Konst.

Van veele zaaken, heb ik de eene wydloopiger dan de andere verhandeld; eensdeels, om dat ik oordeelden, de zelve somtydts in haar eigene redenen bloot ter nedergesteld zynde, te duister te zyn, waar door ik met eenige verdere uitbreiding en voorbeelden de zelve getracht heb te verklaaren, en myn zin netter uit te drukken: ten anderen, dat wanneer de proefdrukken my vorgelezen wierden, waar door het uitgeeven des werks ook eenig zins is vertraagd, my somtydts noch andere redenen, en, na myn oordeel, wichtige zaaken te binnen schooten, die tot het zelve moesten gevoegd werden, om het voorverhaalde inzicht te beryken: oordeelende, dewyl het hoofd zaaken waren, dat men de uitbreiding niet voor een lankwylige en verdrietige styl kon verdenken, om dat Plato zegt, Non enim taedet bis dicere, quod bene dicitur, dat is, het kan niemand verdrieten twee maal een ding te zeggen, als't maar wel gezegt is.

En elders heb ik, als gezegd is, om duidelyker verstaan te worden, en om niet te verveelen door herhaalingen, menigmaal, in plaats van redeneeringen, het geval van deze en geene voorgesteld, om korter te zyn, en noch meer om

Dat leeringen wekken,
Maar voorbeelden trekken.

Noch zal men gewaar worden dat ik, in het vaststellen eeniger grondregelen, eerst de nutheid der zelve, daar na de misslagen die 'er tegen aan loopen, en eindelyk de middelen tot haare voorkoming aanwyze, op dat men dus, zo wel het schoon der konst, als de afschuwelyke wanstalligheid der gebreken en misbruiken, van die deze staande houden ja met opzet uitvoeren wil, aantone. Mogelyk zal men my betichten dat ik op veele plaatsen regelen voorschryf die ik zelf in myn werken niet altooswaargenomen heb, zulksbeken ik; doch men moet weeten, dat myne memorie en denkbeelden, in die staat daar ik my tegenwoordig in bevind, veel sterker en geruster, en by gevolg de geest en oordeel, door de opmerkingen en gestadige gedachten tot de Konst, scherpzinniger en fijnder gesleepen geworden zyn, als in myn schildertyd.

Wat de taal en schryfstyl aangaat, myn Zoon Abram heeft getracht dit in zuiver Nederduits te brengen, op dat het door ieder vaderlander wel verstaan, en myne zin naar behooren begreepen mogt werden. Maar alzo veele uitheemsche konstwoorden, wanneer die in goed Nederduits vertaald wierden, onverstaanbaar voor den Nederlander zouden zyn, heeft hy geoordeeld die te behouden en in zyn gebruik te laten, dewyl dit menigmaal boven de reden gaat.

Wat nu het lang onder de pers zyn dezses werks betreft, dat is voornaamentlyk uit het groot get al der voorbeelden en platen ontstaan. Want wyl ik de schetsen nu en dan meest zelfs gekrabbeld hebbe, en die door myn Zoon Jan op verscheide formaaten, de eene groot en d'andere klein, vertekent zyn geweest, wyl ik gezegd hebbe toen niet van gedachten geweest te zyn om myne schriften met der tyd uit te geeven, zo was hy ook niet bepaald om de tekeningen een formaat te doen behouden. Doch na dat ik de goedgunstige Lezers, in de voorreden van myn uitgegeeven Tekenboek, beloofd hadde dit werk spoedig te laten volgen, en tot dien einde deze gezegde voorbeelden in't koper wilde laten graveeren, bevond ik dat eenige Plaatsnyders, doch niet alle, daar zwaarigheid in maakten om die te verkleenen en op de grootte van de platen te brengen. Dit onvermogen van hen deed my grootelyks verwonderen, en door dit onverwagte uitstel buiten myn gissing gaan. Weshalven toen de meeste voorhielden, om hen te voldoen, vertekent moesten werden. Hier op bood zich myn gewezene Discipel Philip Tiedeman aan om my daar in spoedig te helpen, het welke my weder gerust stelde. Doch zyn toekomende geluk was myn ongeluk, want krygende hy toen juist kort op malkanderen groote werken te schilderen, moest het tekenen voor my daarom zo lang weêr achter blyven, brengende hy tot verschooning by dat zyn wil voor my wel goed was en hy niets liever wenste als de tekeningen alleen te mogen maaken, maar dat hy kwalyk zo veel tyd overig had om

te tekenen, alzo hy om de groote haast die'er by de besteede werken was niet alleen by dag, maar ook zelfs by de kaars daar aan schilderde, het welke ik hem, om zyn huishouding voor te staan, niet euvel konde afneemen, en dus al wederom geduld moest hebben, waar op zyn dood kort gevolgt is. Naar hem heeft Otmar Elliger drie à vier kleene voorbeelden in den korten tyd van maar vyf à zes maanden getekent, en zoude mogelyk zo kloek verder voortgegaan hebben ten ware hy niet, zo hy voorgaf, te veel te doen gekreegen, en andere menschen neffens my daarom mede moeten afzeggen. Toen kreeg ik de Zoon van myn oude vriend Rademaker, en Jakobus Boelens tot myn hulp, de welke my naar wensch spoedig en trouwelyk bygestaan hebben. Deze zwaarigheid dan eindelyk uit de weg geruimt zynde, liet onderwylen niet na dat ik'er noch eenige meerder door sommige Plaatsnyders moest beproeven, die vier à vyf maanden een plaat onderhanden hielden; doch onder anderen een zeker fynman die het plaatje van de Vanitas geetst heeft met het welke hy my ruim twee jaaren en een half heeft opgehouden: zynde het zelve daar en boven noch zo slegt gevolgt dat'er geen tekening, houding, noch koleuren in waargenomen is. In tegendeel moet ik byzonder pryzen G. van der Gouwen, de Blois, Matth. Pool, en Corselis van Jagen, maar voornaamentlyk den eerst genoemden, die zyne dankbaarheid, voor de weinige lessen welke ik hem, wanneer hy eerst in Amsterdam voor een groot Meester is bekend geworden, gegeven heb, zo vieriglyk heeft getoond, dat als ik hem de tekeningen liet brengen, hy de planten die hy voor anderen onder handen had aanstondts neder leide, en de myne voort maakte.

Indien de Konst kenners bevinden dat eenige platen niet wel naar behooren zyn en hun onbehaaglyk voorkomen, zulks is myn schuld niet, want dat gebrek vind men doorgaans in de meeste boekprenten, door dien alle Tekenaars en Plaatsnyders hunne konst niet even goed verstaan. Zelfs zal ik de Konstbeminnaars twee platen aantoonen daar zy zich niet moeten op verlaaten, te weeten, de Proportie beelden van man en vrouw, alzo my gezegd en bekend geworden is, dat die door den Tekenaar, in hunne verkleening, slegt zyn gevolgt. Maar wat de zin van het schrift, het geheele werk door, aangaat, die wil ik gaarne op my neemen en daar voor aanspraakelyk zyn. Dat ik hier en daar wel zal gemist hebben, ontkenne ik niet, doch daar hebben al schrande vernuften in deze loopbaane dan ik gestruikelt. Zo'er echter zich vroomme en bescheidene Liefhebbers op doen, die oordeelen mogten dat ik op sommige plaatsen te duister zy, of eenige zaaken niet wel begreepen of verstaanbaar genoeg gezegt hebbe; die verzoek ik dat zy my de eer gelieven aan te doen van zich ten mynen huize te vervoegen, om met hen over die zaaken te spreken, en by aldien zy my met goede redenen en vaste stellingen kunnen overtuigen, wil ik my gunstiglyk van hen laten onderrichten, en daar voor dankbaar zyn.

Verders verzoek ik dat men myn waare en opregte meening wel inzie, die is, de Konst op te helpen, en zo veel in myn zwak vermogen is, de Konstenaars daar in aan te kweken door deze handleidingen: niet uit waanzucht om de naam van een Schryver te hebben, noch uit een inbeelding dat ik alleen de godspraak doe over de wezentlyke deelen waar uit deze Konst bestaat, maar uit myne oprechte liefde voor de zelve en den Konstenaar. En ik besluite met een toewenssing dat deze mynen arbeid tot dit voornoemde einde, en tot vermindering van moeiten, voor myne medekonstenaars gedyen moge.

De goedgunstigen Lezer zal de ingesloopene drukfouten ten besten gelieven te duiden, en met den mantel der liefde bedekken.

**In commentarios artis pictoriae,
Gerardi Laeressi summi pictoris.**

LAERESSI artifices videre ductus
Et miracula vividi coloris
Cuicui contigit, hic beatus ultro
Naturae potuit videre operta;
Jam nec cortice semicincta clauso,
Verum qualia Dii vident Deaeque.
Tanta est mirificae manus potestas,
Docti gratia tanta penicilli.
Invidit Nemesis, virumque longis
Damnavit tenebris, et orba lucis
Pressit lumina nigricante velo.
O duram Nemesim, o maligna Fata!
Sed nec sic tamen omnis ille nobis
LAERESSUS perit. Sagace mentis
Lustrat lumine quidquid undecumque
Magnae arti peperit suum decorem;
Quidquid sedulitas, laborque felix
Longa contulit aemulatione;
Quidquid tot varii creant colores,
Quantis nec pluvius relucet arcus.
Haec solatia caecitatis, haec sunt
Duris otia ducta sub tenebris.
Crevit pervigili tenore charta,
Illustrans facili docentis ore

Quae mysteria condidit Vetustas,
Et quae multiplici labore saepta
Non omnes voluit docere mystas.
Salve docte senex, o aurearum
Princeps conditor elegantiarum,
Foecundae pater & magister artis.
Jam nunc in foliis virescit istis,
Eque ipsa bene pullulat papyro
Annorum domitrix decora laurus;
Quae nomen vetet interire clarum,
Et noctem invidiae geluque vincat.

JANUS BROUKHUSIUS.

**Op het grote schilderboek
van den heer Gerard de Lairesse.**

-- *Quae te tam laeta tulerunt
Saecula?*

DE Schilderkunst, die stomme poëzy,
Plag hoog in lof en hemelwaart te draven,
Begeert, ge-eert vele ewen op een ry,
En dier geschat by Grieksche en Roomsche braven.
Al schenkt natuur veel gaven overmilt,
Veel wonderheên, de kunst staat dikmaal boven,
Die haar slechts volgt en nabootst, meer gewilt
In huis by huis, en vorstelyke hoven.
Maar eew noch tydt heeft schrift of merk bewaart
Van enig nut berecht en schilderlesse,
't Gemeen ten dienst: dees glori bleef gespaart
Voor vlyt, vernuft en veder van LAIRESSE.
Dees brengt een werk, by al d' aaloutheit schoon
Vergeten, ons ter goeder uur te voorschyn;
En spant veelsins de rykste schilder kroon,
Opdat de glans der kunst volkomen doorschyn.
Dat beelt voor beelt het wezen wel gelyk',
Vernoegt hem niet, indien 't niet, schoon geschildert,
Ook geestig en recht schilderachtig blyk',
Zo dat'er niets verwacht legge, of verwildert.
Hy wil, dat een puikschilder wys bevroê,

Met wakkre zorge en toezigt, om te mikken
 Op 't rechte wit in zyn tafrelen, hoe
 Een kunstenaar zy kenbaar aan 't welschikken.
 Hy, leert wat reên met overleg gebiedt
 Vooraan in 't stuk en sterker te verschynen;
 Hoe 't minste van belang dient in 't verschiet
 Te wyken, en al flauer te verdwynen:
 Hoe 's meesters hant, bestemt van elx gezigt,
 Vernuftig verf en kleur van pas moet mengen,
 Met zwart en wit, met schaduwe en met licht,
 Gelyk natuur dit eischt, of wil gehengen.
 Hy let, wat in verscheide luchten voeg',
 By vier of vocht, in galerye, of kamer,
 Of ope lucht, 's aanschouwers zin vernoeg';
 Keurt feilen af, en tekent veel bequamer.
 Hy beelt met lust, uit haat van kunstgebrek,
 Historien en fablen, ryp van oordeel,
 Natuurlyk uit: wie wensch niet, dat het strekk'
 Een voorbeeld, veel leerzuchtigen tot voordeel?
 Zo weet hy leên op hun vereischte maat
 Alleen niet, die geen kenners oog verveelden,
 Maar schuw van al, wat lam en ledig staat,
 Hartstogten en gepeins ook af te beelden.
 Zo levert hy geen' schyn, de doot ten spyt,
 Maar vel en vleesch op doeken en pannelen,
 Daar man en vrou veel jaren na hun tydt
 Verschynen, en van 't leven naaw verschelen,
 Wat streken kent dit brein niet van 't penseel?
 Het melt u, wat in lantschapschilderyen,
 Schakering van gebloemte en bloemprieel,
 Te kiezen sta, of, als een vlek, te myen.
 Geen etskunst, geen stilleven wort hierby,
 Geen kunstwerk, door dien naam beduidt, vergeten,
 Geen boukunde ook, noch beeldehouwery,

Naar 't voorschrift van de wiskunst net gemeten.
 Zag Zeuxis op, Apelles mê zo klaar
 Een kunstberecht in 't licht gebragt, zy riepen.
 Dat zy zich zelfs vergisten hier of daar
 In schikkinge, of in 't hogen en verdiepen.
 't Verhaal wiert nu te lichter toegestemt,
 Dat vogel, vee, en straal van menschenogen,
 Door schilderkunst en verf, al luidt dit vreemt,
 Zich vonden, als door toverkunst, bedrogen.
 Maar wie kan ooit begrypen, schoon men 'tzwoer,
 Hoe die dit schreef gezigt ontbere, en zonder
 Den dag te zien zo schoon een werk volvoer'
 Met eige hant? ò wonder boven wonder!
 O schryfkunst, nooit gehoord! ô blindeman,
 Vol zeldzaam licht, zo klaar en ver noch ziende!
 O kracht van geest, in zwakheit kloeker, dan
 Veel sterker wrocht! wie melt, wat gy verdiende?
 Een meesterstuk, dat meest zich zelven pryst,
 Elx oog en hart bekoort, verdient niet zelden
 Een dekkleedt, sijn van zyde, of goude lyst:
 Maar wie kan dit volsieren, wie vergelden?
 Poëten, op Parnassus hoog verlicht,
 Eert gy om stryt LAIRESSE, en kranst zyn haren
 In schildery, die spreekt, van lofgedicht
 Met Dafnes loof en nooit verdorde blaren.

J. VOLLENHOVE.

Gedachten op het groot schilderboek van den heer Gerard de Lairese.

In tenebris Lux.

LAIRESSS schildergeest ontsluit haar hofpoortaal,
Alwaar 't leerzuchtig oog weid in eens Vorsten zaal,
Naër kunst en maat gebouwt, verrykt met taafereelen,
Van 's meesters hand volwrocht door verw en konstpenceelen,
Naër Reeden aangelegt, door Weetenschap bestiert,
Met kleuren geschaakeert, gedommelt en gesiert,
Verdiept, verhoogt, doormengt met schaaduwen of lichten,
Daar d'ed'le kunst vereischt 't gebruik der schilderplichten.
't Zy 's mans doorlucht verstand Geschiedenissen maalt,
Of sticht een trots Gebouw uit Romaas grond gehaalt,
En volgt d'Aaloudheid na, op 't spoor der wakk're mannen,
Om tot de Bouwkonst al zyn krachten in te spannen,
En 't prachtig groots gesticht volmaakt in stand en leest,
Met Grieks' en Roomsche praal te sieren door zyn geest.
Of bootst naër 't leeven 't Beeld, dat kunstryk schynt te leeven,
Of maalt de baare Zee, die, heemelwaard gedreeven,
Stuuwt waaterberg op berg, tot woest geweld gewent,
Daar zich de heemel wreekt van 't waaterdreigement,
En 't held're middaglicht in wolken legt gedompelt.
Om niet op 't onvoorzienst te werden overrompelt.
Of maalt de zachte Vloed en vlak gekamde Zee,
Daar veilig dobb'rend dryft 't nest van Halcioné;
Of leid het stralend oog in weelige Landsdouwen,
Om 't vee, geboomte, vrucht en bloemen aan te schouwen,
Doorklieft met Beek en Bron en zilv're Waatervliet,
Daar 't heemelhoog gebergt, verflaauwend' in 't verschiet,
Smelt in de dunne lucht verlicht door zonnestraalen,

Of daar de lust hem noopt 't Stilleeven af te maalen,
Of 't Beeld te klinken uit de harde marmarsteen,
Gebytelt naër de maat, voltooit in al haar leên.
Het zy Graveerkonst lust in koper, steen, metaalen
En and're stoffen haar gedachten af te maalen.
Of, dat men 't schouwtooneel sticht op een vasten grond,
Daar Bouw- en Schilderkonst geen misstal ooit in vond.
Dit alles leert Laires, schoon hy 't gezicht moet missen,
En leid ons, door zyn geest, in die geheimenissen,
Die 't scherpgesleepe bryn in zyne blindheid ziet,
Veel klaarder als het oog dat heldre stralen schiet,
Wiens groote Schildergeest, zo ver in konst ervaaren,
In alle deelen kan Apelles evenaaren,
Gelyk daar blyken zyn van dat doorstraalend licht,
Eer hem 't wreed noodlot trof en sloeg in het gezicht,
Daar zyn verheeve ziel bleef ongekreukt, vol luister,
En spreit, schoon 't lichchaam lyd, een klaarder glans, in 't duister.
Men troost zich in 's Mans leed, en hoor zyn lessen aan,
Door zyn geleert vernuft geschildert op dees blaên.

ABR. ALEWYN.

**Op het eerste boek,
Handelende van de maniere des penceels.**

*O Schilderleerling, die genegen,
Het voorbeeld van Natuur te volgen op haar wegen,
Aandachtig 's Meesters lessen hoort,
Door liefde tot de kunst bekoort,
Gebruik met vlyt penceel en pennen,
Om yder uit het oog te rennen,
En tracht, gerezen uit de laegte en 't aardsche stof,
Naar waare glory eer en lof.*

*Maer myd voorzichtig alle paden,
Die uwen yver in het leeren kunnen schaden.
Dan gloeit natuurlyk wat gy maalt,
Dus wordt het leven achterhaalt,
Het beste voorbeeld tot het maalen.
Dan nadert gy tot aan de stralen
Der zonne, en beelt ons af een' net gedreven dagh,
Die by het daglicht halen magh.*

*Dan vloeit uw schaduw voortgetoogen
Naar's lichaams nette maat, en lokt verstandige oogen.
Dan blinkt de schoonheit overal:
Het zyge een' snellen waterval,
Of bosch, of beemden uit zult beelden,
Of eenen lusthof vol van weelden:
Het zyge uw beelden kleedt bekoorlyk voor 't gezicht,
Daer zelf het leven schier voor zwicht.*

*Dus toont de doodverf zelf uw krachten,
En wat gy verder groot van moede zult betrachten.
Verlies de hoop dan nimmermeer,
En oog op geld min, dan op eer,
Die u geen rover kan ont dragen.
Dus word gy op den gulden wagen
Der vlugge Faam gevoert tot roem van uw geslacht.
Dus blinkt gy als een star by nacht.*

D. VAN HOOGSTRATEN.

Inleiding tot dit Werk. Aan de kunst-oeffenaars.

Wie tot eedele Konsten en verheevene weetenschappen zich wil begeeven, moet zich eenen moeyelyken arbeid getroosten: en nimmer verdrietig zijn, om dat het einde 't welk hy hem voorsteld, niet aanstonds aan hem openbaar werd, en zijne verwachting voldoet: Het gelukt zelf den allergrootste Meesteren niet, dat zy, met altoos eeven groote schreeden hun gewenste doel naderen. Wien het marren verveeld, overdenk by zich zelf waar aan het haperen mag, en of daar geen Meesters zijn, die hen moogen helpen. Gewislyk zal men'er altoos ontmoeten. Indien men niet verwaand is, noch te groothertig, zo zal men het gewenste doelwit bereyken. Men stelt zich altoos de spreuk, der wyze *D: Kato* voor oogen.

*Ne pudeat, quae nescieris, te velle doceri:
Scire aliquid, laus est, culpa est, nil discere velle.*

Dat is

*Schaamd u niet datge iets leerd, wen iemand u wil leeren,
't Is schand, zo gy 't niet wild, maar 't weeten strekt tot eeren.*

De Ervarenheid heeft my geleerd, dat de weetenschappen niet ons, maar wy de wetenschappen moeten zoeken. *Ovidius*, wyst ons door 't verdichtzel der Nootenboom aan, dat dezelve, hoe meêr hy geslaagen werd, ook te weeldriger vruchten geefd, maar wacht niet tot dat die in 't najaar uwer leeftyd, van zelve afvallen. Zoekt yverig na een goed vriend en Meester die u onderwyzen kan, hebt gy hem nooit beleedigd, hy zal u ook 't aanzoek niet ontzeggen: Want gelyk het waarlyk in hem een slegte daad zyn zoude, dat hy u niet hulp, zo zoude heb van de andere zyde noch veel slegter daad zijn, niet geholpen te willen weezen, alleen om

de verplichting van weder andere te moeten onderrichten, te ontgaan. Men doe hier in aan anderen, zo men zelf wil ontfangen: Maar die eenmaal een waar vriend, en te gelyk in den zelve een goed meester aantreft, eerd hem als een onwaardeerbare schat; acht u voor gelukkig wanneer gy, zo één, vriendschap bewyzen moogd, want de ondankbaarheid vernietigd dezelve: schroomd nimmer, aan zo één, uwe zwaarigheden bekend te maaken, en of hy geringer dan gy moogd zijn, laat u zulks niet stooren: Want nimmer zal het u tot verwyf strekken van zijn minder geleerd te hebben.

Maar laat voor al de waanzucht nooit uw hert bekruypen; deze is het die veele onderdrukt en onwetend laat: met de grootste waarheid zeide een der oude Wysgeeren, dat

Veele tot wetenschappen zouden gekomen zijn, indien zy niet gewaand hadden dezelve alreede te bezitten.

Laat ook nooit het inzien der toekomende zwaarigheden u moedeloos maaken; zo veele andere zijn, door zwaarder weg, tot het bezit dezer Konst gekomen. Nu volgen wy hunne wisse gangen en myden hunne duystere omweegen; een zeeker en kort middel, om in minder tyd, meerdere kennis te bekomen, waar toe deze mijnen arbeid u gedyen mooge.

Tafereel van de schilderkonst.

DE SCHILDERKONST, zijnde een schoone Maagd in 't beste van haar leeven, deftig, zedig en opmerkende van weezen; zit op een zwarte Marmore vierkante steen, alwaar Geometrisse en Optise figuren in gegraveerd staan.

Zy heeft kastanjebruin hair, versierd met een goude *diadema* of hoofdband.

Haar kleedinge is een blaauwe borstlap, roode rok, wit onderkleed en een zwarte gordel met zilver gestikt om de middel.

De *Natuur*, met vyf borsten verbeeld, staat voor haar, die zy in Haar volkomenheid met de penseel afbeeld.

De *Theorie* vertoond zich naakt, hebbende alleen een blaauwe sluyer met dewelke zy omgord is, staan de ter regter zyde der Schilderkonst, welkers lokken zy met de linkerhand oplicht, en haar alzo in 't oor luisterd: wyzende met de vinger der regterhand op het Tafereel: Zy heeft op haat hoofdhulsel een passer met de punten om hoog.

Aan de linkerzyde, zit *Practica*, als een bedaarde matroon, op eene knie ter aarde, houdende in de linkerhandeen lyn, een borsteltje en een passer met de punten om laag: en met de rechter, leidze de hand der schilderkonst naar het tafereel: op haar hoofd heeft zy een geelachtig witte doek, en om het lyf een donkerachtig geel kleed: de rechtermouw is tot de elboog opgestroopt: haar mantel legd neevens haar op de vloer, zijnde heel donker groen en byna zwart van koleur.

Achter de *Schilderkonst* staat het *Verstand*, wat verheeven, lichtende haar met een groote brandende fakkel in de hand, hebbende een purpere mantel aan bezaait met goude starren, en gevoerd met goud laaken: aan zijn zyde ziet men een adelaar.

Boven hem zit *Iris* op een wolk, leunende met de linkerarm op de Reegenboog, welkers einde op *Picturaas* Palet straald. Zy heeft een wit kleed aan, en een blaauw hulsel om 't hoofd.

Ter linker zyde deezes vertreks, zietmen *Anteros* een donkere gordyn opschuiven, van achter het welke, door een venster, eenige stralen van Hemellicht op de natuur schieten.

Hy heeft een Laurierkrans op het hoofd, een bloedrood manteltjen aan, en een fakkel in de hand, voor zijne voeten legt een palmtak.

Aan 't einde deezzer kaamer, een tree hooger, zietmen, door een groo-

te opening, als een poort, in een ander vertrek: ter zyde deezer poort, staan in nissen, de *Historia* ter regter en *Poëzia* ter linker zyde: booven het rond der poort, is een wit marmor borstbeeld van *Pallas* geplaatst, rustende op een plint, waar in een *Sfinx* uitgehouwen is.

Dit vertrek is met duister graauwe stof bekleed, en rondom met Schilderyen in ronde lysten behangen, verbeeldende *Geschiedenissen, Gebouwen, Landschappen, Konterfytzels, Zeën, Beesten, Bloemen, Vruchten, Stilleeven*, en diergelyke oeffeningen en uitwerkzels der konst.

Aan 't einde der kaamer, zietmen, door een groot venster dat oopen staat, de *Faam* uitvliegen, blaazende op haar bazuyn.

En in 't verschiet, beschoutmen een opgerichte Piramide.

Uytlegginge.

DAt wy de SCHILDERKONST hier een schoone maagd in 't beste van haar leeven, deftig, zeedig en opmerkende van weezen vertoonen; is, dat in die jaaren de grootste kracht en standvastigheid onzer geest betoond werd: om dat die tyd haar van alle lossigheid en onbedachtzaamheid bevryd, latende niets ontglyen dat opmerkens waardig is.

Zy zit op een *zwarte marmore vierhoekige steen*, overmids het zwart een onveranderlyke en natuurlyke eigenschap is welke aan de koleuren behoord; gegraveerd met Geometrisse en Optise figuren, door dien zy op de wiskonst haar onfylbaare gronden boud.

Dat wy haar met *Kastanjebruin* hair verbeelden, is om dat die koleur de beste, bestendigste en met die jaaren meest is overeenkomende: hebbende tot haar hoofdsieraad een *goude Diadema*, waar meede een der drie hoofdkoleuren, zijnde het geel, werd aangewezen.

Haar *Borstlap* en *rok*, werd door het blaau en rood onderscheiden, beteekenende de twee andere hoofdkoleuren, welke door haar zoete vermenginge, en aanwyzinge van dag en schaaduwe, door de gordel, met een aangename streeling ons gezicht vergenoegen.

De volkoomen *Natuur* met al haar naakte geheimenissen, is het voorwerp dat zy nabootst, met raadpleeginge van de *Theoria*.

Deze vertoond haar naakt, ten deele omgord met een blaauwe sluyer, om dat zy door haar geduurige bespiegeling iets Goddelyks in zich heeft, hebbende een volkomen kennisse, van alle het geene zich zichtbaar aan haare oogen ontdekt.

Zy staat ter rechter zyde van *Pictura*, om dat zy door oplinginge der hairlokken, voortreffelyke en uitmuntende gedachten inblaast, waar door de Schilderkonst, tot haare kracht en volmaaktheid, geraakt en tot groote uitvoeringen bekwaam gemaakt werd: onderrichtende haar verder met

de vinger der rechterhand op het tafereel, om haar tot de geheimenissen der weetenschappen aan te porren.

De *Passer*, welke *Theoria* op haar hoofdhuizel heeft, verbeeld de gegeduurige inspanninge der gedachten, waar meede zyde Hemelsche geheimenissen gestaadig bespiegeld.

Dat *Practica* of de werkende oeffening een *lijn*, *borsteltjen* en *passer* met de punten om laag in de linkerband houd, ende ter linker zyde op eene knie geboogen zit, beteekend haare dienstbaarheid welke zy geduurig en onvermoeid aan *pictura* opofferd: zijnde bedaard van weezen, om dat zy zelden als by dien ouderdom gevonden werd: Zy leid de rechterhand van *pictura* naar het tafereel, om dezelve tot geuurige en naarstige oeffeninge te vermaanen. Haar huizel of geelachtige witte doek en donkergeel kleet, betoond dat zy door den ouderdom en geduurige yver tot de konst, weinig acht neemt op haar uiterlyke oppronkenheid of optoojinge, waar door zy nalaatig is om haar weederom met een wit huizel en andere kleedinge te verschoonen.

De *opgestroopte regtermouw*, beteekend de daadelyke werkzaamheid.

Haar *afvallende donkergroene mantel* op de vloer, geeft te verstaan, dat zy alles uit de duisterheid der natuure ophaalende, het zelve te voorschyn, brengt.

De *Werktuigen* die zy in de linkerhand houd, verbeelden het noodige dat *pictura* van doen heeft: haar passer wyst met de punten oopen na de aarde, om dat zy het aardsche en het geene daar van afhankelijk is, afmeet.

Het *verstand*, meede deel neemende om *pictura* in volmaaktheid te doen voortgaan, verlicht haar met de stralen van zyn Goddelyk vernuft, het welke ook de *Fakkelt*, als een brandend vier, dat by de oudheid de Goddelykheid beteekende, werd vertoond.

Zyn *purpere mantel* met *goude laakenze voering*, en van buiten met *goude starren bezaaid*, beteekenen meede de Heemelsche invloejinge, welke alle, volgens de order haarer loop van trap tot trap, onophoudelyk moeten voortgaan.

Den *Adelaar* aan zyn zyde, doet ons meede verstaan, dat hy, als de voogel van *Jupiter*, de hoogstvliegende ende de blixendraager is.

Iris, op de wolk zittende, leunende met den arm op de regenboog, welkers verscheide koleuren het Palet van *pictura* verlichten, vermaand *pictura*, de tempering der aangenaame, en verscheiden, doch allengskens zaamenvoegende koleuren, voorachtiglyk, na de konst, werkstellig te maaken.

Haar *wit kleet* en *blauw huizel*, beteekend dat zy haar heemelsche gedachten met alle zuiverheid diend uit te voeren.

Anteros meede ter linker zyde des vertreks staande, ende een donkere

gordyn opschuivende, met de palmtak aan zijn voeten, toond, dat hy, zijnde de broeder van *Kupido*, de lust tot de kunst beteekend: om deeze palmtak zeggen de Poëten, dat hy lange met zijn broeder getwist, en eindelyk dezelve hem uit de handen gerukt hadde.

Hy oopend *het donkere gordijn*, betoonende alzo dat de liefde tot de kunst, de Chaos der duisternis en verwarring weg neemt, waar door de stralen van licht en klaarheid, de Natuur verlichten en aangenaamer maaken.

De *Lauwrierkrans*, *mantel* en *fakkel*, beduyden zynen yver en branden de liefde tot de kunst, welke eindelyk ter volmaaktheid gekoomen zijnde, tot haar eeuwigduurende loon, met Laurieren gekroond werd.

Historia en *Poëzy*, in nissen, ter regter en linker zyde der poort staande, geeven te kermen, dat zy de voornaamste hulpmiddelen zijn aan de kunst, om haar ryke gedachten en bekwaame stoffe tot oefeninge te verschaffen, en dezelve sierlyk op te toeyen.

Het *borstbeeld van Pallas*, vertoond de Godinne der Wysheid, als bevorderaarster deezer kunst; en het *wit marmor*, om de zuiverheid haarer kennis meede te deelen.

De *Sfinx*, onder in de *plint* uytgehouden, geeft te kennen, dat dit wyze wangedrocht, het welke zeer duistere raadzelen uitgaf, en dien verstond die dezelve niet oplosten; gelyk de kunst mééde doet, den geenen die niet tot haar geheimen indringen, dezelve in den poel der onweetenheid jammerlyk smooren en omkoomen latende.

Het *tweede vertrek* met *duister graauwe stof* bekleed, word hier vertoond, om den verdere inhoud des zaals, ons met meerder luister ende helderheid te doen voortkoomen.

De *Schilderyen* met *Beelden*, *Gebouwen*, *Landschappen*, *Konterfytzels*, *Zeën*, *Beesten*, *Bloemen*, *vruchten*, *stilleevens* enz, zyn de uitwerkzels deezer kunst. Dat dezelve in *ronde lysten* hangen, verwekt onze aandacht, om een nette en wel afgedeelde schikking, zo in 't waarneemen der teegenstreevige veranderingen van de gestalten der Bouwkunst, midsgaaders het plaatzen der Schilderyen, de zinnen der aanschouwers met bevalligheid te streelen: geevende daar by ook verder te kennen, dat de rondigheid, het oneindige beteekend, en den roem der naavolgers deezer kunst, in haar byzondere neigingen en verkiezingen, met een bestendige en onsterffelyken lof en eer, gedraagen word op de wieken van de overal vliegende en verkondigende *Faam*, welke hen in de volgende eeuwen komt te kroonen.

De *opgerechte Piramide* in 't verschiet, word hier ook, gelyk by de oude Egiptenaaren gebruikelijk was, tot een teeken van treffelyke en helddaadige stervelingen, ter eeuwiger gedachtenisse geplaatst, met dit opschrift, *AEternae memoriae sacra*: Dat is, *Dit zy der eeuwiger gedachtenisse toegeweid*.

Groot schilderboek.

Van de Handeling des Penseels.

Eerste Hoofdstuk.

DE Handeling van het Penseel is tweedery, doch zeer verschillende⁺ van malkander, want de eene is een vloeyende, en malsse of gladde; de tweede een wakkere en vaardige, of stoute. ^{+Hoe veelerlye handeling van 't penseel daar is.}

De eerste wend men aan, in het *Copieeren* of namaaken⁺ van nette en uitgevoerde stukken. De tweede volgt dan van zelfs, als men zich oeffend na levens groot, stout en vaardig Schildery, door een vaste hand uitgewerkt. ^{+Welke die zyn.}

Wanneer men zich de eerste aangewend, zo heeft men veel boven anderen⁺ voor uit, want de nettigheid geleerd hebbende, stapt men ligtelyk tot de stoute en lugtige trant over; daar het in tegendeel zwaar vald, zich tot het net te gewinnen, de reeden is, om dat zy de volheid en kleenigheid der voorwerpen nimmer bezeit hebben, en daarom die niet kennen: boven dit, is het gemakkelyker, iets dat men weet af te laten, dan het geen men niet weet noch geleerd heeft, by te voegen. Een ider tracht dan zo veel doenlyk is, zijn werk uit te voeren; vangd u zaak by het beste eind aan, niet als onnozele kinderen, welke een mes by het scherp en niet by het hegt aangrypen, gelyk verstandiger doen. ^{+Voordeel van het net penseel.}

Belachchelyk is 't, Leerlingen, welke by groote en ervarene Meesters⁺ leeren, te hooren roemen, hoe zy door het *Copieeren* van groote dingen, een vaste handeling krygen, wakker in de verw schilderen, en een stout penseel bekomen, en diergelyke verwaandheden meêr, die hen alles, wat net en uitvoerig geschilderd is, verwerpen doen. ^{+Belachchelyke roem der Leerlingen.}

Maar wie de beste handeling begeerd te hebben, volg die, welke de⁺ natuur der voorwerpen en zaaken die wy verbeelden, naaukeurigst vertoond: Want buiten de twee genoemde, zyn geen andere penseel handelingen, die den Konstenaar voordeelig zyn. En begeerd gy reeden van bewys waarom een kloeke en stoute handeling niets tot de konst doet, zo plaatst een stuk, dus geschilderd, op zyn behoorlyke afstand, en ziet of dan die penseel strecken eenige natuurlykheid het Schildery zullen aanbrengen; dit eenige voordeel werd 'er door bejaagd, dat de vaardigheid ons ^{+Wat de beste handeling zy.}

meerder winst aanbrengd. Want dien Meester is waarlyk gelukkig, welke in één dag zo veel, als een andere in twéé kan afschilderen, alzo de uitwerking zyner geest door de radheid der hand begunstigd word.

*Ider studie heeft haal byzondere handeling, na den aart der dingen die zy vertoond: De Landschap schilder in het slaan van 't loof der boomen, de Beesjens schilder in de wol en hayrchtigheid, de Lof schilders in hun ranken, Bloem schilders in dunnigheid en vervolgens ider in zyn verkiezing van voorwerpen.

+Zy veranderd na de Natuur der voorwerpen.

Ook gebruykt den een ander slag van penseelen, dan de ander, de eene lang, de andere kort, deze dunne en die dikke verwen, en niet tegenstaande deze verschillendheden, komt het alles op de twee voorzegde handelingen uit: en niet een derzelve moet bespeurd werden, dan dat het enkelyk tot voordeel des Konstenaars gedye, en nooit tot dat der Konst, want deze is een *Theorie* of kennisse der Geest, en het andere een *Praktyk* of uitvoering door de hand, hier in bestaande: dat het is

*Een handgreep of lyding des penseels met verwen, door de hand, op een zekere en ordentelyke wyze bestierd, waar door men een ding zonder morssen, wis en vaardig kan maaken en vertoonen.

+Wat een handeling zy.

*Veele zyn van gevoelen dat dit een gaaf der natuur is, de een boven de ander meedegeedeeld; en hoewel ik dit niet geheel ontkén, zeg ik dat zy meêr in de oeffening bestaat, en geleerd word. Hoewel men nu veele Meesters in hun oude daagen, echter styf en morssig schilderen ziet, werd daar door myne stelling niet om ver geworpen; want of hun zinlykheid, of gebrek van goede onderrichting in hun Jeugd, zyn daar de oorzaak af. Hoe menigmaal zien wy niet, dat de Meesters door hun Leerlingen bekend worden: schraale en slordige meesters zullen geen nette en zindelyke Schilders aankweeken: schoon dit echter gebeurd, dat een net Meester slordige Leerlingen nalaat, de reeden is bevatbaar, dewyl een goede onderrichting alléén niet genoeg is, maar een goed begryp, en naauwkeurige waarneeming daar by vereist werd; want de onachtzaamheid is de moeder der slordigheid en zuster van de schurfdheid, en deze een besmettelyk kwaad daar veeler leerlingen handelingen mede besmet zyn, en, zo lang zy geen meêr kennis bekomen, dus blyven.

+En waar in die bestaat.

*Ik zeg dan, dat om een goede handeling des penseels te bekomen, voor al vereist word, een goed begryp van de onderrichting, en kennis van het gebrek, zonder welke het onmogelyk is daar toe te geraaken: derhalven moet noodzakelyk een Schilder deze drie gaaven bezitten, stoutmoedigheid, voorzichtigheid, en geduld of standvastigheid. Het eerste behoort tot het aanleggen van een stuk werks, het tweede om het zelve wel op te maaken, en het derde om wel te voltooyen; hoe meêr het werk vordert,

+Wat tot een Schilder en een goede handeling behoord.

hoe meêr zorg daar toe behoord: en gelyk aan *Venus de drie bevalligheden*, zo moeten deze drie eigenschappen den Schilder, eigen zyn, en malkander volgen.

Eerst legd men stoutmoedelyk, met een breede penseel, vol verw, dag[†] en schaduw vlak tegens malkander aan, over al even vet en zonder morisen, daar na de zelve penseel heen en weder slingerende, links en rechts, op en nederwaards door malkanderen, om die te vereenigen, en dus na het beloop der voorwerpen brengende, met een bezadigde voorzichtigheid lettende, dat men het licht niet te veel over de schaduwe, noch de schaduwe over het licht dryve, tot men, ten laatsten, met een groot geduld en langmoedigheid, de uiterste lieffelykheid en bevalligheid daar aan geefd.

[†]Manier om de zelve te bekomen aangewezen.

Dus werkende, volgd dat men in het stuk geen handeling van het penseel gewaar werd, 't welk onvermydelyk voor een goede handeling moet gehouden worden, want het begin, word door de tweede werking te niet gedaan, en die weder door de laatste, zo dat de uitvoering, waar in de zuiverheid bestaat, alleen daar aan bespeurd word.

Hoewel nu de fraayste stukken der beruchtste Meesters het moeiljykste om na te maken zyn, vermids daar geen byzondere handeling in te zien is, geloof ik echter dat zy hen de minste moeyten gekost hebben, want die deze drie hoedanigheden bezit, is van alle moeyten en bekommering vry: die zich op deze wyze te schilderen gewennen, zullen door de tyd en de oeffening bekwaam werden om grooter dingen te verrichten.

In dit Hoofdstuk voornamelyk van klein Schildery en deszelfs behandeling gesproken hebbende, zullen wy in 't volgende breeder onderrichting geeven van

Het Schilderen der Levens-groote Beelden. **Tweede Hoofdstuk.**

Wien het ordineeren te zwaar vald, ken zyner macht en jaaren; indien[†] hy bemerkt, dat dien last hem te wichtig zy, en het doel te verre, om door hem bereeken te kunnen werden, hy leg zyn geest niet meêr op, dan die draagen kan; zyn tien Beelden te veel, hy neem vóór maar vyf, en deze noch te veel bevindende, zo neemt tot twee, tot een, ja laat het maar een half zyn: want weinig dat goed is, overtreft verre, veel dat misstaat. Vald de kleeding niet toe, hy stel zich op het naakt, eeven als *Spanjoleet*, *Carlot*, en andere Meesters gedaan hebben. Tracht daar in, nevens hen uit te munten, want middelmaatig blyyende, zal

[†]Raad voor die zich tot het ordineeren begeeven.

het u noch eer noch voordeel aanbrengen. Overweeg dan het geen hier aan te merken staat, om in zodanig een zaak te vorderen: Hier in komt u eerst vóór een grondige kennis der gestalten of *proportie*, en der *passiën* of kenteekens der *hertstogten* te hebben, op dat gy aan uw beelden, niet alleen haar natuurlyke beweging weet te geeven, maar ook waar uit dezelve ontstaan, aan 't oog kennen doet; daar na dat gy iders staat en waardigheid in 't wezen, wel weet uit te drukken, zo mans als vrouwen, menssen of Goden.

*Zoek daar na de *Coloriet*, niet uit *Spanjolet* noch *Carlot*, maar uit en na het leeven; schilder zo natuurlyk vlees, als 't u mogelyk is, dat wit en schoon moet wezen, maak wit en schoon, dat geel of ros is, desgelyks; maar wacht u boven al voor een byzondere neiging: Laat u niet voorstaan dat de gloeiende en bruyne *Coloriet* de beste zy; want *een Vleermuys is, in zyn aart, zo schoon als een Papegaay: anders doende zoud gy op een dwaalweg geraken, vermids de meesten vermaak in hun gebreken scheppen, maar laat u veel liever kennen, door uwe goeden aart, handeling en deugd.

*De Coloriet moet men alleen in 't leeven zoeken.

*En zich voor een byzondere neiging wachten.

*Om nu met gewisse treden, tot het geheim der konst, in ordre te gaan, zullen wy het werk en den Konstenaar in zyn beezigheden volgen, en deze grondreregelen voor af laten gaan, door hem in het ordineeren van een stuk waar te neemen.

*Waar op men in het ordineeren acht moet geven.

Hy geeve dan voor al wel acht, waar zyn stuk geplaatst moet worden, om den *Horisont* en oogpunt wel te stellen. Hy moet letten waar den dag van daan komt, of het krachtig gedaagd moet zyn, en vlak van schaduw, als dicht aan de glaazen, dan zwak en smeltende, wanneer het ver daar af zy, het welk men, of in een Landschap of kamer, haast gewaar zal worden, en of het in de schaduw gloeiend moet zyn of niet; want het is zeker, dat de voorwerpen, schoon levensgroote, in die twee plaatzen zeer verschillende zyn, zo wel als kleene dingen: wie zulks niet bevatten kan, moet een gering verstand bezitten. Hy neem desgelyks nauw acht op de *Perspectief, en vaar als dan voord, met schilderen, na de voorverhaalde wyze van handelen, welke, wel waargenomen, de koleuren zuyver gespaard, ider op zich zelf daar het behoort, en nochtans daar zy eindigen, met groote penseelen of borstels, in malkander verdreeven zynde, zo zal hy gewisselyk een goed stuk werks volvoeren.

*Zichteinder.

*Doorzichtkunde.

Indien ik voor iemand te duyster mogt zyn, door dit woord van *Handelen* en de verwen in een doen smelten, wil ik hem gaarne met dit voorbeeld te gemoet komen, en myn meening, zo veel doenlyk is, klaar te verstaan geeven.

Neemd dat tot uw voorwerp behoord, rood, blaauw, groen, paars,⁺ enz, vlak tegens malkanderen, legd het ook zo áán zonder het minste te verdryven, zet dan een zuiver hoorne blad daar tegens aan, gelyk men in de Lantaarns gebruykt: zo zult gy aanstonds zien, dat al die gemelde verwen in malkander zullen smelten en te zamen vereenigen, dat men de eene van de andere niet zal kunnen scheiden. Dit is het geen men te kennen wil geven, als men van een vloeijende en malsse penseel spreekt; zo is het ook wanneer men in de vernis, taaijen olie of vet in de verw schilderd, want die met maagere verw op een drooge grond schilderd, kan onmogelyk die malsheid krygen.

⁺Verklaring door een voorbeeld wat het verdryven en een malsse penseel voering zy.

Hy die zich tot het grootschilderen begeefd, is genoodzaakt met⁺ groote penseelen zulks te doen, en hoewel veele deze les voor onnut zouden achten, denkende dat het van zich zelfs leerd, groote stukken met groote werktuygen uittevoeren, ziet men echter zulke futzelaars, welke met gemeene en afgesleetene penseelen, het zelve doen, waar door de stukken zo vol vuyligheden en hairtjens raaken, dat men met een mes dezelve gemaklyk kan afschraapen: ja zich zodanig hier aan gewennen, dat zy het eindeling niet meêr voor een misstal achten, noch het zien kunnen.

⁺Waarom men groote penseelen in groot Schilderen gebruyken moet.

Dewyl'er nu tweederlye soort van Schilderyen zyn, de eene losse en⁺ de andere vast, welker eene men hangd in Zaal en Kamers, en de laatste tegen de Solderingen, of verre boven het gezicht geplaatst worden, zo werd'er een byzondere manier tot beide vereist. Wat de *Nissen* in Galleryen aangaat, deze om dat zy na by der hand zyn, reeken ik mede onder de losse, zo wel als een Konterfytzel, daarom moet men die netter uitvoeren, dewyl zy onder het oog zyn, en dan eens hooger, dan weder laager geplaatst worden.

⁺Verdeeling van losse en vaste Schilderyen.

Indien nu imand vroeg, of men een stuk van 40 a 50 voeten hoog⁺ van de grond tot aan de zolder, over al eeveneens moest net uitvoeren? dien antwoord ik neen, maar net en mals zo hoog de hand reykt, lugtiger in de middelspatie, en zo na hoog klimmende allengs lugtiger, met zulk een voorzichtigheid nochtans, dat het bovenste dezelve kracht en malsheid schynd te bezitten, als het onderste.

⁺Tegenwerping opgelost.

En hoewel men het tegendeel, in dat deftig Schildery van *Jordaans*,⁺ zynde de Triomf-wagen, staande in 't huys in 't bos by den Haag, vind; geefd dit echter geen voorbeeld tot navolging: Ook kan men door 't oog niet gewaar werden of het boven, niet allengs lugtiger en ruwer is: daar en boven, zyn het meêr als leevens-groote beelden.

⁺Voorbeeld daar van.

Hier doet zich nu noch een tweede zwaarigheid op, te weeten; wanneer⁺ in het vertrek daar zodanig een stuk is, iets kleender moest ge-

⁺Hoe men nette by ruwe Schilderyen schilderen moet.

schilderd worden, als by voorbeeld een enkeld beeld Levens-groote. Hoe zal men dan best zich gedraagen, om dezelve krach en gloejendheid daar in te brengen?

Men moet weeten dat de kracht en gloejendheid in de Verwen, niet in de ruwigheid der schildery bestaat; men moest het, als voor gezegd is behandelen, zo zal het zyn welstand eevenwel bekomen, en zich daar by houden, en welstandig zyn. Want wy kunnen het eeven sterk hoogen en schaduwen, waar door dezelve gloed en verheevenheid zal bewerkt worden, is het niet aanstonds door de bloote kracht der Verw, men schommel en lakseer het zo lang, tot dat het die eigenschap bezit.

Die *Harmonie* of overeenstemming die het met gelyk Levens-groot hebben zoude, kan men daar niet aangeven, vermids ondersteld word dat het kleender dan Levens-groot is. Derhalven deze maat te boven gaande, staat wanstallig, en is vals en verwerpelyk, vermids daar zulke menssen niet zyn. Wierden 'er gevonden, alles zoude zich in dezelve vergroven, zy zouden ruwer van vel zyn, de pooren of zweetgaaten grover, zwaarder en dikker van hair, en zo voort. Doch in *Plasons* is 't een heel andere zaak, uit oorzaake dat het meest Zinnebeelden zyn.

Om nu als by de hand, een Jong leerling te lyden, zo zullen wy in het volgende hoofdstuk, een goede manier, of handeling breeder aanwyzen, en van de grond op, beginnen,

Van het Doodverwen, om vast en vaardig zulks te doen. **Derde Hoofdstuk.**

*Hier in komt my voor, de allerwiste en zekerste wyze te zyn, het van achtere te beginnen, inzonderheid wanneer het Landschap meest te zeggen heeft. Dewyl na de helder of somberheid des luchts [†]zich alle dingen schikken moeten, en de tinten der voorwerpen gevonden; want het licht op de voorgrond, en de kracht der beelden, moet daar na gepast worden, het geen, anders begonnen zynde, zeer onwis uitvallen zoude.

*Hoe men het beginnen moet.

*In Landschap van achtere af.

*Maar zo het voornaamste in Beelden of andere groote voorwerpen bestaat, is het beter te beginnen daar men de meeste kracht by een ziet, het zy dan op de eerste of tweede grond, en op dien voet na achterwaards.

*In Beelden anders.

*Om nu niet vergeefs te arbeiden, zo moetmen voornamelyk in acht

*Wat men daar in waar moet nemen.

neemen, dat de algemeene *houding*, wel waargenomen word: dat de *tinten* en verwen zodanig geschikt zyn, dat na vereis der *wyking* en *afstand*, en het stuk uit der hand gezien werdende, alles een volkomen *welstand* heeft, en zyn behoorlyke eigenschappen bezit: dan zal 'er weinig moeite tot het opmaaken verëist worden.

Veele Schilders dwaalen van het rechte pad af, die, niet wetende⁺ waar zy beginnen zullen, aan hun zelfs vraagen, waar zy de meeste lust in hebben, en vervolgens nu hier dan daar op invallen: by voorbeeld vald hun zin op een goude vaas, die werd eerst begonnen, daar ná een blaauw kleed, dan een rood enz: andere vallen weder op het naakt, dit Schilderen zy alles eerst zonder aan eenige kleeding te raaken, en zulks het geheele stuk door van voor tot achter, waar door dan gebeurd, dat de stukken, dus onordentelyk begonnen, een onvermydelyke misstand en wanstalligheid bekomen, die den Meester meêr verleegen maakt dan met een leegen doek.

⁺Dwaling veeler Schilders aangewezen.

Beklaagelyk is het, dat de zulke niet eens denken op middelen om uit dien doolhof te geraaken: maar wat helpt het, hen die dwaaling aan te wyzen en daar van te overtuygen; zy zyn in hun doen gerust, en geeven⁺ tot antwoord, 't is maar gedoodverwt, in 't opmaaken zal het anders zyn, 't geen nu te licht is, zal ik donkerder houden, en dat partytjen, zal ik het licht wat meêr op doen vallen; ondertussen vorderd het werk niet, en door de opkomende zwaarigheden, vervald de lust tot het opschilderen.

⁺Hun reeden van halstertigheid.

Wy treden dan over, om door langwyligheid niet verdrietig te vallen, tot

Het Opschilderen, en wat daar in waar te neemen is.

Vierde Hoofdstuk.

Hier is geen twyffel aan, dat men veel voordeel ontmoet, in het opschilderen⁺ van een welgedoodverwd stuk, in welk een goede *houding*, *koleur* en *welstand* is waargenomen. Wy behoeven onze gedachten niet meer daar mede te bezwaaren, maar kunnen met een dubb'le ernst die elders op aanleggen, zo om byzondere gedeeltens zuiver en zindelyk *aan te leggen*, die *op te maaken*, en op de voorige *welstand* verder te arbeiden.⁺

⁺Wat voordeel een goede doodverw geeft.

Hier moetmen, om de beste manier te volgen, van achter beginnen, te weten de lucht, en dus allengs na vooren toe, zo behoud

⁺Opschilderen moet van achter begonnen worden, en waarom.

men altoos een bekwame en vogtige grond achter de Beelden, om den uitersten omtrek daar in te doen verdwynen, het welk, anders begonnen, ondoenelyk is. Behalven dit is'er noch een voordeel in, dat niet min aangenaam als nut is, te weeten, dat men gewaar werd dat het stuk vorderd, en alles by malkander, zo in *schikking*, als *houding* wel staat, en daar door geduurig het oog kitteld en vermaakt, waar door de lust, zo menigmaal men het ziet, opgewekt en aangezet word.

Dit is een der grootste hoedanigheden die in een Schilder vereist worden; wat kan ook een Schilder meêr aanmoedigen dan verzekerd te zyn, dat hy op een wisse grond arbeid, dat hy vind en niet hoeft te zoeken.

*Het tegendeel werd gewaar, hy die los te werk gaat: Want futzelende zo lang op een ding, als de zin stand houdt, en dus met alle de andere voorwerpen, zo mist men alle *welstand*, en tot slot van reekening, scheeld over al wat aan; dan vergaet de lust, en men kan gelyk het spreekwoord zegd, de staart niet villen.

*Zwaarigheden die men anders ontmoet.

Dus verre uw stuk gebracht zynde, komt men tot de manier.

Van het Retocqueeren of Nazien. Vyfde Hoofdstuk.

*DE Fransse noemen het *Retoucher*, by ons *nazien* en *overzien*.

Hoe gemakkelijk een Schilder, op de vooraangewezen wys, tot dus ver geraakt is, zal hem de ondervinding en zyn overweeging leeren, wanneer hy ziet, dat alles zyn behoorlijke *houding* en *koleur* heeft, de *wyking* der beelden is'er in, zy doen op behoorlijke plaats hun werking: nu is daar niets meer aan over, als het uiterste *hoogzel* en *diepzel*, daar in te zetten.

*Wat hier door verstaan word.

*Om dit wel te doen, zo *haal u stuk* met een goede en dunne *Vernis*, waar onder eenige taaje witten olie gemengd word, *uit*, het zy geheel of half, zo als gy oordeeld bekwamelyk te zullen kunnen bewerken, eer het droog word: zet dan uw *lichten* op de *hoogste partyen*, zagjens en dunnetjens in het nat *verdryvende*, benevens de *teêrheden* van *naakt* en *kleeding*, ider na zyn eis, gelyk ook de *geelachtigheid* of *gloeyendheid* in de *reflectien* of weerkaatzingen des lichts.

*Op wat wyze best te doen.

Indien nu, hier of daar, het *naakt* te licht mogt zyn, zo mengd een weinig Ligten ooker, Vermilioen, Bruyn rood, Lak of Aspalt, na de koleur teder of robust is, onder de *Vernis*, en *lakseerd* het dunnetjes over: dan daar op *gehoogd* met zodanig een koleur als men bekwaam oordeeld:

eeven eens kan men met de *kleeders* handelen, en op deze wyze, mag men zich verzekerd houden, dat het wel zal uitvallen, behoevende alsdan niet bekommerd te zyn dat de Verwen, in het droogen, zullen *inschieten*.

Van de rondigheid of tweede Tint. **Zesde Hoofdstuk.**

DAar zyn veele menssen, die, wat moeyten zy ook aanwenden, niet⁺ kunnen een zaak doorgronden, daar zy zo veel swaarigheid in vinden; Zy, die zo lang na 't leeven geschilderd hebben, zien dat de Schilderyen van zo veel andere Meesters fraajer, zuiverder, en *plyzanter gekoloreerd* zyn, waar door zy onlustig worden in hunne eigene te zien;⁺ kunnende te nauwernood wederom aan het schilderen komen: maar daar aan geraakt zynde, vaaren zy met de grootste yver en hoop des waerelds voord, hen inbeeldende wonderen te zullen uitwerken, doch gedaan zijnde, vallen zy weder in de voorige kwelling. Deze plaagen hun zelve, zonder op een rechten grond de oorzaak na te spooren, want hoewel het natuurlijk is, dat de dingen van grooter meesters ons meêr, dan onze eigene behaagen, zo lang wy noch hun vaste kennis en wetenschap niet bezitten, zo moetmen daarom geensins de moed laten vallen, maar in tegendeel yverig blokken tot ontdekking der hoofd oorzaak.

⁺Groote zwaarigheid
veeler Schilders.

⁺die hen in 't schilderen
onlustig maakt.

Men moet zyn goed oordeel aanleggen in het onderzoeken van fraaije⁺ konststukken, men moet ook trachten met zyn meerder om te gaan, waar van wy nut en voordeel kunnen bekomen. Zomtjids zien zy iets dat fraay in een ander is, maar de reeden waar om, blijft hen verborgen, om dat zy meer by geval of losse drift, als op een vaste grond te werk gaan, gelyk my met een jong Schilder voor eenige jaaren wedervoer;⁺ deze my eenige zyner stukken zien latende, zeide: dit stuk heb ik over zes Jaar, dit over vier en dat over zo veel minder jaaren gemaakt, doch kan geen verschil van beetering tussen de oudste en de jongste zien: hoewel'er nu een merkelyk onderscheid in te bespeuren was, dat de laatste, zo in *ordinantie, handeling, als teekening* beeter waren, daar en boven de *kleding* beeter *geplooyd*, wilde hy zulks van my niet gelooven, en hy beriep zich, dat hoe zeer hy yverden⁺, zyn schildery altyd eeven graauw en onzuyver bleef, daar dat van anderen zo *zuyver* en *plyzant behandeld* en *gekoloreerd*, daar benevens zo *vlak* *gedaagd* was; Ik leg nevens hen myn verwen schoon en gloeyend

⁺Middelen om zulks voor
te komen.

⁺Voorbeeld van zulk een
Schilder.

⁺Zyne redenering.

aan, en dit gedaan zynde, *verdryf* ik die op een vaardige wyze: zegd my nu waar van daan deze morssigheid doch voort mach komen? Hier op [†]gaf ik hem tot bericht, dat zeeker Schilder met welke gy dagelijks verkeerdt, u geheel bederft, en zo lang gy dien gehoor geeft, is al myn raad tot uw hulp vruchteloos: wat uwe *bevattingen* en *ordinantien* betreft, dezelve behaagen my volkomen, maar uwe *handeling* in 't schilderen [†]mishaagd my: uw *tweede Tint* legt gy niet zuyver genoeg aan; door de *tweede Tint* verstaat ik, die geene, welke op de *gedaagde partyen* tegens den *ommetrek* aan gelegd word, waar door alle verheevene deelen genoodzaakt worden in de grond te smelten en te ronden: [†]deze moet gy alzo zuyver en schoon in die zelve koleur als die van het licht *aanleggen*, maar niet met een vuyle, die te zeer na die der schaduw gelijkt, want dewyl zy mede van het daglicht bescheenen word, kan de duysternis en destelfs graauwheid die zelve niet aandoen, want de *rondigheid* is niet anders dan een afschamping des lichts na achterwaard, of een zylicht, dat min of meêr blaauwachtig moet zyn na de koleur des naakts zulks vereist, want die geelachtig zynde, zo [†]vald de *tweede Tint* groenachtig; is de eerste rood, de tweede moet paarsachtig zyn, en zo het een blanke koleur is, zo vald de tweede tussen de beiden eerstgenoemde in, waar door ligt te begrypen is, dat deze tweede koleur, met blaauw verkreegen en getemperd moet worden, maar niet met een vuyle koleur; als dan verliest het die vleesachtigen aart en natuur. Hier op vroeg hy my, op wat wyze hy zulks dan verdonkeren zoude? Waar op ik hem antwoorden, dat gelyk de afstand der voorwerpen de vermindering der koleur maakt, en dat het geen wy *lucht* noemen, het geene is, 't welk tussen ons en de ver afgeweken voorwerpen zich blaau aan ons gezicht vertoond, alzo moest hy mede niet dan zuyver blaauw of *smalt*, doch maar zo veel als de natuur der *afstand* vereist, in zyne *Tint* vermengen, min of meêr na dat het donkerder zyn moet; dit is een koleur, die, om zo te zeggen geen koleur en geeft, of zonder groote verandering zulks doet. Dit moet nu niet alleen in het *Naakt*, maar in *Landschap*, *Gronden*, *Steenen*, *Kleederen*, en al wat een *ronding* of *afstand* heeft, waargenomen worden.

[†]Nu is 'er noch een waarneeming die zeer veel tot de volmaaktheid toebrengh: te weeten dat men gemelde *Tint* op de *rondigheid* niet te duyster houd; want de *vlakke daaging* staat zeer deftig en schoon, wanneer men tussen dezelve en de *flaauwe schaduw*, maar een teeder onderscheid bespeurd. Hier mede bedankten hy my en ik vertrok.

[†]Des Schryvers antwoord.

[†]Wat door de *tweede Tint* verstaan word.

[†]Die hem zyn misslag en verbeetering aantoonde.

[†]En waar in de *tweede Tint* bestaat.

[†]Vordere waarneemingen hier omtrend.

Veele zyn'er die niet weeten hoe veel daar aan die zaak, die men gering acht, geleegeen leid; zy is hen in vergelyking van anderen te klein om daar veel op te letten; eeven als het met een ander Schilder was, die een stuk van *Poussijn* na schilderende, met de allergrootste opmerking⁺ op het *koloriet* letten, *temperende* zelfs de *halfschaduw*en en *teedere tinten* nauwkeurig op zyn Palét, maar gedaan hebbende met dit stuk, gong hy wederom in andere schilderyen op zyn ouden trant voort; hy zach wel een groot verschil tussen zyn volgende werken en dit stuk, hy wierd 'er zelfs bedroefd over, geen acht geevende op het geene hy voorheen gedaan en met zo veel zorg bewerkt had: dit was alleen de oorzaak zyner verachtering.

⁺Ander voorbeeld in een Schilder.

Men vind zelf schilders die hen laten wysmaaken, dat de *tweede tint*, op de *ronding*, heel donker wezen moet, daar in de koleur *der grond* mengende, voor reeden geevende dat dien grooten *Mignard* ook zo deed, doch dat door my heel ontkend word: 't Is wel waar dat ik eens een klein boekjen, door den Vermaarden *Bossé* geschreeven, *Le Peintre Converti* of den *Bekeerden Schilder* genaamd, geleezen heb, waar in hy onder anderen grondig meend te bewyzen, dat gemelden *Mignard* zyn *tweede tint* op de *kant* te duyster maakten; maar dat en is geenzins te verstaan, dat hy die *tint* met een vuylder *grondkoleur* bemorsten, maar dat hy die, na maate dat de *tegengrond* *Ligter* of *duisterder* was, ook *verlichten* of *verdonkerden*, en gants niet met *rood*, *geel*, *zwart* of andere *koleuren* gelyk men voorgeefd, daarenboven zo⁺ weet men wel dat het grootelyks verscheeld wanneer een tronie *half* of *héél rond* is, dat de eene op de *wykende kant*, noodzakelyk meêr verwyderd als de andere, gelyk deez neevensgaande *troonien* aanwyzen: 't welk waargenomen zynde, aan een *afbeeldzel*, een groote *welstand* of misstal aanbrenghd.

⁺Kwaade gevoelens zommiger Schilders hier omtrend.

⁺De *ronding*, door een voorbeeld, in de nevens gaande figuur, aangetoond.

De grootste zwaarigheid, welke zich voor zommige Schilders in deze⁺ zaak opdoet, is, dat men onder de hoedanigheden van een goed Schilder, ook een *vlakke daaging* stelt. Dit waanen zy in een *platheid* te moeten bestaan: redeneerende zy aldus; Indien het waarheid zy dat een Schildery 't welk *vlak gedaagd* is, het beste geoordeeld werd, zo moeten onvermydelyk die, welke meêr *ronden*, slegter zyn. Waarlyk een losse stelteegel, want de natuur en daagelykze ondervinding omtrend *ronde* voorwerpen, leeren ons het tegendeel, inzonderheid wanneer het buyten *zonnenschyn* is.

⁺Verkeerd oordeel zommiger Schilders.

Ik heb hier vooren gezegd, dat de *superficie* of *d'uiterste ommetrek*, in de *Tinten der grond* dienen te *smelten*, op dat dezelve, van de *verheevene partyen afwykende*, zo veel niet vóór komen zal als d'andere.

*Tot bewys daar van, stellen wy hier een *ronde kolom*, getekent A, tegen een *half witte* en een *half donkere grond*; zo dat de *dag zyde* tegens de *schaduw*, en de *schaduw zyde* tegens het *licht* uitkomt. Zo moet noodzaaklyk volgen, dat, om zyne *rondeheid* te bekomen, de *schaduw* van gemelde *kolom*, op de *kant*, *verlicht* zal worden, om na de *witte grond te wyken*, anders zo zoude het maar een *half rond* zyn. Wederom aan de andere zyde, is 't eeven eens als hier met de *schaduw*, behalven dat het licht *suyverder* blyft en zyn eige *koleur* behoud, vermits de *tussen-lucht* de *superficie* of *zy-ommetrek*, doet *ronde* en *wyken*, en in de *schaduw* desgelyks, maar werd door de *lichtheid* des *achtergronds* verdubbeld, neemende zyn *koleur* min of meer aan.

*Voorbeeld van de *ronde* eens koloms.

*Indien dit niet wel verstaan word; zo laat eens zien of het tweede voorbeeld begrypelyker zyn zal; Neemd een *ból*, steld die tegens een schoone lichte geele grond: sta dan een weinig van dezelve af, en daar op ziende, zult gy gewaar worden dat de *uitersten ommetrek*, aan de *schaduw zyde*, geheel in de *grond* zal *smelten*, en gants geen *kantigheid* daar aan konnen bespeufen: dit is zo verre de *ronde* aangaat.

*Voorbeeld met een *ronde* *ból*.

Laat ons nu eens letten hoe veel de *koleur*, door dezelve, aangedaan word.

*Indien deze *ból* van een *blauwe koleur* is, zo zullen de *kanten* aan de *ronde*, tegens het *geel*, *groenachtig* zyn: is hy *paars*, zo werden zy *purperachtig rood*, en indien hy, nevens de *grond*, *geel* zy, zullen zich dezelve, in de *schaduw*, noch *geelder* vertoonen, gelyk wy hier vooren van het *naakt* spreekende, mede gezegt hebben. Deze *ból*, *ruig* of *glad* zynde, geeft weinig verandering, ten zy na maate dat dezelve verre af, of na by aan de gestelde *grond* is.

*Derde waarneming omtrend de *koleur* door de *ronde*.

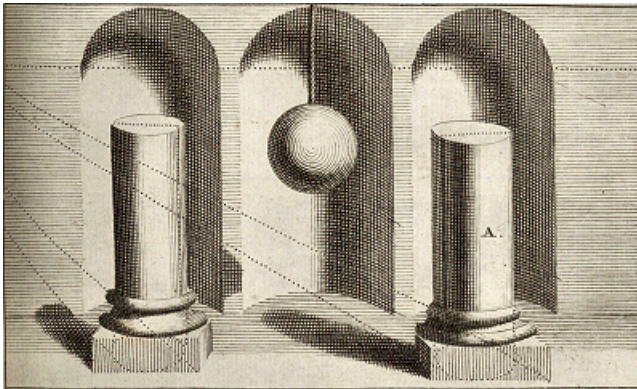
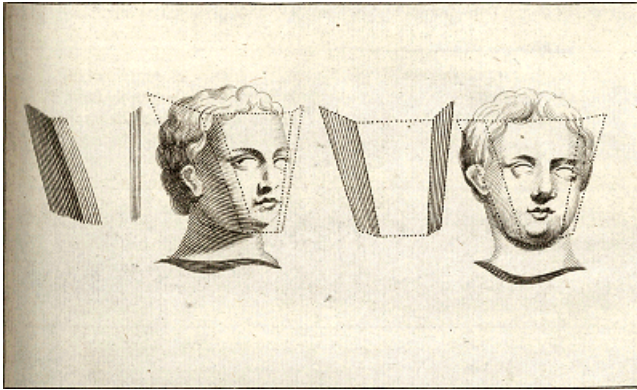
Zien wy nu eens op den *dag* of *lichte zyde*, daar zal men gewaar worden, dat, zo de *koleur* der *ból* lichter is, dan de gestelde *geele grond*, zal de *koleur* der *grond* zo veel vermoogen in ons gezicht niet hebben, waar door de *superficie* der *ból*, door een minder, niet kan overweldigd worden, en by gevolge de *geelheid* der *grond*, hem geen *koleur* aanzetten; zo dat de *tussen lucht* alleen, *d'ommetrek* *ronde* en *wyken* doet.

En hoewel de *grond* tamelyk *donker*, ja *zwart* mogt zyn, zo zal daar om deze vermindering van *koleur*, die de *lucht* veroorzaakt, niet minder noch meerder zyn, maan wel door de *tegengrond*, meêr of min *afsteeken*, en minder *ronde* schynen.

*Veele konstenaars dwaalen, welke zich verbeelden, dat de *halva Tint*, die tegen den *omtrek* aan de *dag zyde* gelegd, en *Mezze-Tint* genaamd word, dezelve is, welke tussen het *licht* en de *schaduw*, met de naam van *tussen-Tint* bekend, geplaatst word; deze zyn daar in grotelyks mis,

*Dwaaling veeler Schilders aangewezen.

alzo de laatste een *heele*, en de voorige maar een *halve Tint* is, zynde zo breed niet als de *Mezze-tint*, want tot over de *helft* is hy met de *schaduw* vermengd, by gevolg ook *blauwer*. Alhoewel het zommige, op de *kant* van de *lichte zyde*, een andere *koleur* geven, die meêr na *schaduw*, als na de *koleur* van 't *naakt* gelykt: de misslag daar van, hebben wy hier vooren aangetoond. Maar wanneer het *licht* vlak van vooren komt, alsdan is deze *Mezze-tint*, half met de *tussen-tint* vermengd: doch niet in een *gemeen licht*, gelyk wy gewoonlyk gebruyken.

Derhalven is het zeker, dat *deze tint*, 't zy hoe die genaamd werd, *Mezze-tint* of *gebróke Mezze-tint*, niet voor *schaduwe* kan gerekent worden, nademaal het door een *schamplicht* vermengd is.

Het komt dikmaals te gebeuren, dat in één en dezelve stuk of *ordinantie*⁺, eenige voorwerpen, op de *kant*, *ronder* of *donkerder* zyn als anderen; 't welke zo moet wezen, om die reden wil, dat men van de gemelde voorwerpen, meer dan de *halve Diameter* van zyn *rondte*, en d'ander maar tot de *helft* of minder als de *helft*, zien kan, na dat zy verder, ter zyde van het *oogpunt* afwyken. Want als het *Oog* of *zichpunt* in de midden des stuks is, en het *licht*, van de *rechterzyde*, een weinig van *vooren*, daar in *vald*; zo zullen de kolommen en andere voorwerpen, aan de *rechterzyde*, *breeder* van *schaduw*, en die ter *linker*, *breeder* van *daaging* zyn, gelyk in het voorbeeld dezer twee *kolommen*, tot meerder klaarheid, aangetoond werd.

⁺Dat in een stuk, de ronde voorwerpen, minder of meerder dan andere ronden, moeten geschaduwd zyn.

Wanneer nu eenige *kolommen* aan *wederzyde*, even *vér* van het *zichpunt*, waren, en dezelve van *boven* tot *beneden*, *dwars* door het *middelpunt*, en dat *Paralel* met den *Horizont*, *doorklooft* wierden; zo is het zeker en waarachtig dat men op de behoorlyke *Distantie* of *afstand* staande, de *kloof* niet alleen aan de *binnenzyde*, maar ook noch een stuk voorby de *achterste helft* zien zal, gelyk in de *kolom A* aangewezen is. Denk dan dat het gene men over de *helft* op de *dagzyde* ziet, noch zo veel verder *afwykt*, en by gevolg *donkerder*, als daar het *licht afschampt*.

Beschouwt nu in tegendeel die ter regter aan de *lichte zyde*, alwaar men zo veel minder van de voorste *Diameter* of *helft*, als die aan de *donkere zyde*, ziet: derhalven kan de *ommetrek* zo ver niet *ronden*, als wel aan de andere *kolom*, alzo die *donkerheid*, agter schuilende, niet gezien word; waar door het zo *duister* niet kan vertoonen op de *ommetrek*, gemerkt men de linker *kolom* tot over de *helft* ziet, en deze *rechter* zo veel minder.

Wie hier op let, zal zo veel mislaagen, als de onkunde in de konst der *perspective* te weeg brengt, niet begaan.

Van de Schoonheid. **Zevende Hoofdstuk.**

+DEwyl de *Schoonheid*, het voornaamste en waardigste deel der Eedele Schilderkunst is, zal het zelve ook het eerste voorwerp onzer verhandeling zyn: doch myn oogmerk is niet in dezelve, alles wat van haar kracht en vermogen gezegd kan worden, op te haalen; de dagelykze gevallen leeren ons zulks genoegzaam. Dat de wyste onder de +Aaloude haar hoogachting toegedraagen hebben, zien wy in *Plato*, welke dezelve achten te zyn een mensselyke glants, uit haar natuur beminnellyk, macht hebbende ons de geesten de oogen te ontrooven. Ia. *Kato* achten dezelve zo hoog, dat hy oopentlyk zeide, het geen minder zonde te zyn, haar te beschadigen, dan het was een Tempel te berooven.

+Van de *schoonheid*.

+Gevoelens der oude Wysgeeren daar van.

+Echter is het genoegzaam zeker, dat zy meest bestaat in een *denkbeeld*, 't welk van onze zinnen en oordeel afhangd, zo dat wy het onmogelyk achten, de waare beschryving in een eenig voorwerp daar van te kunnen doen. Het zekerste dat wy daar af kunnen zeggen, is dit, dat zo veelerlye soort van voorwerpen daar zyn, ook zo veelerly *Schoonheid* is; het Spreekwoord zegd ook niet zonder grond: Zo menigerly +zin zo veelderly *Schoonheid*. *Paris* waande, volgens *Homerus*, dat *Helena*, *Menelaus* huysvrouw, de *schoonste* was; *Apollo* roemden +het zelve van zyn *Dafne*: *Narcissus* weder vond geen *schoonder* dan zich zelf. *Stratonika*, wierd, door de Persen, voor de *volmaaktste schoonheid* gehouden, en haar *afbeeldzel* een goddelyke eer aangedaan. De hals en boezem van de Atheense *Theodota*, waaren zo *bevallig* in de oogen van *Socrates*, dat hy daar op verliefden. Veele diergelyke *schoone*, zouden wy kunnen ophaalen, zonder dat wy echter meêr in de dingen die tot de *schoonheid* vereist worden, vorderden, of dier kundig wierden, vermids ons nergens de *gestalten* noch deszelfs *leest* vertoond word, noch min waar in het *schoon* bestond.

+Ommogelyk is het die in een gestalten te beschryven.

+Hoe veelerly die is.

+Voorbeelden van schoone.

+Ider Landaard, ider Minnaar, meend de *schoonste* te hebben, de *Grieken* houden de *bruyne koleur*, de *Latyne* de *blonde* voor de *schoone*: de *Spanjaarden* de *Zwarte*, de *Duytzers* de *bruyne hairen* voor de *bevalligste*. Deze bemind de *Langste* en *Dikste*, en de andere de *tengere* +*menssen*, geene de *zeedige* en die de *dertele gebaarden*: waar door myn stelling, dat het *schoon* meest van onze *inbeelding* af hangd, bevestigd word.

+Verschil in de keur der volken omtrend het *schoon*,

+en der byzondere menssen.

Zy is drierley: *gemeen*, *ongemeen*, en *volmaakt*: de *gemeene* is van⁺ de *mode* zeer afhankelijk, en veruoegd *gemeene* verstanden; de *ongemeene*, werd door ons verstand uit veele anderen gekooren: de *volmaakte* is, die wy gezegd hebben in *inbeelding* te bestaan. ^{+Hoe voelerly die is.}

Maar wy zullen ons hier bepaalen, in een opstel dat wy na onze allerbeste kennis, uit veele anderen getrokken hebben, die door de *Grieken* is verkooren geworden, en door hen ons nagelaaten.

De *schoonheid* van een *naakt*, het *zy man of vrouwen beeld*, bestaat⁺ hier in, eerstelyk dat de *Leedemaaten wel gevormd* zyn; ten tweeden, dat *zy een schoone, vrye, en gemakelyke beweeging* hebben: en eindelyk een *gezonde en frisse koleur*. ^{+Waar in de *schoonheid* der menssen bestaat.}

Het eerste is, dat de *leeden gelykmatig zamengevoegd* zyn, ider na⁺ zyn *aart en hoedanigheid*, het *hoofd en tronie, wel geproportioneerd, bevallig besneeden van oogen, neus en mond; de handen, vingers, voeten en toonen*, van een *welvoegelyke lengten en dikten*, gelyk meede de overige *deelen* des lichaams. ^{+Eerste deel der zelve.}

Door de *gemakkelyke beweeging*, verstaan wy, dat alle *leeden* tot⁺ de minste toe, zich op zyn *schoonst* vertoonen, en, zonder moeyten, met een *bevallige zwier haar beweeging* doen; gelyk wy door eenige voorbeelden op zyn plaats vertoonen zullen. ^{+Het tweede.}

Betreffende de *koleur*, hier door verstaan wy, zo als zich dezelve in⁺ *gezonde* menssen, geen toeval onderheevig vertoond, noch te *bloedig* noch te *bleek*, zo als wy daar van meede op zyn plaats zullen handelen. ^{+En derde.}

Dit zyn de *drie hoedanigheden*, tot een *schoon naakt* vereist, en welke, door de Dichters, de *drie gratien* of *bevalligheden* genoemd werden, zeggende dat in *Venus Vrania*, deze *drie* by een gevonden wierden.

Om nu den leergierige Konstenaar, een goed begrip van de *schoone*⁺ *verdeeling* der *Leedemaaten* te vertoonen, zal ik hier de *maat* stellen, zo als wy dezelve uit het geraamte van een dooden opgenomen hebbe, wanneer ik voor de Heer *Professor Bidlo*⁺, alle de teekeningen in zyn vermaard *Anatomie-boek*, na het leeven, teekende, volgens zyn opstel. ^{+Van de leeft der menssen.}

Ik heb dan om het gemaklyker opstellen dezer *maat* van dit *mansbeeld*, maatstok daar nevens geplaatst, en om dit te volgen, zo maakt een *recht nederdaalende lyn*, getekend met *zon* en *maan*. Dit zal de *lengte* van uw *beeld* zijn. Verdeeld dan deze in *vier gelyke deelen*, welke men *grof deelen* noemd, gemerkt met A.B.C.D. aanwyzende⁺ door dezelve, de *okzelen*, het *manlid*, de *knien* en de *zoo-* ^{+Lyfarts van zyn Koninklyke Maj: van Groot Britt: Hoogloffelyker gedachtenisse.}

^{+En haar verdeeling, in grofdeelen,}

len. Daar na verdeeld men de *geheele lengten*, weder in gelijke $7\frac{1}{2}$ *deelen*, *welke *hoofddeelen* genoemd werden, en gemerkt 1. 2. 3. 4. 5. 6. $7\frac{1}{2}$. welkers *eerste* ^{+Hoofddeelen.} het *hoofd* zy. Het *hoofd* werd hier op wederom in *vier proportie*, of *eevendeelige deeltjens* verdeeld, en getekend met a. b. c. d. *te weeten het *voorhoofd*, de *oogen*, de *neus* en de *kin*. Welke gebruykt werden, om alle de andere tot een *minder* ^{+Proportie deelen.} *verdeeling* te brengen, beginnende van het teeken C, tot dat der O opwaards, zo zal men vervolgens deze *maat* vinden van de

Lengte.

Van de zool D. tot aan het gewricht	2 proportie deelen.
Van daar tot de binnenkuit	$2\frac{1}{4}$ proportie deelen.
Van de binnen tot de buitenkuit	$\frac{1}{3}$ proportie deelen.
Van daar tot de onderknie	3 proportie deelen.
Van daar tot de knie	$\frac{2}{3}$ proportie deelen.
Van daar tot de opperknie	$\frac{3}{4}$ proportie deelen.
Van daar tot de dyen	3 proportie deelen.
Van de dyen tot de bil	2 proportie deelen.
Van daar tot B. of de middel	$1\frac{1}{3}$ proportie deelen.
Van de middel tot de navel	3 proportie deelen.
Van daar tot de heup	1 proportie deelen.
Van hier tot onder de borst	2 proportie deelen.
Van daar tot de oxels	$1\frac{2}{3}$ proportie deelen.
Van daar tot de schouder	2 proportie deelen.
Van daar tot de halskuil	$\frac{3}{4}$ proportie deelen.
Van de halskuil tot aan de kin	$\frac{3}{4}$ proportie deelen.
Van de kin tot de neus	1 proportie deelen.
Van de neus tot de ogen	1 proportie deelen.
Van daar tot het voorhoofd	1 proportie deelen.
Van 't voorhoofd tot de stern	$\frac{1}{3}$ proportie deelen.
Van de stern tot de scheidel	$\frac{3}{4}$ proportie deelen.

Breedte van het Mansbeeld ter zyde.

De voet is lang	$4\frac{3}{4}$ proportie deelen.
't Gewricht	$1\frac{1}{3}$ proportie deelen.

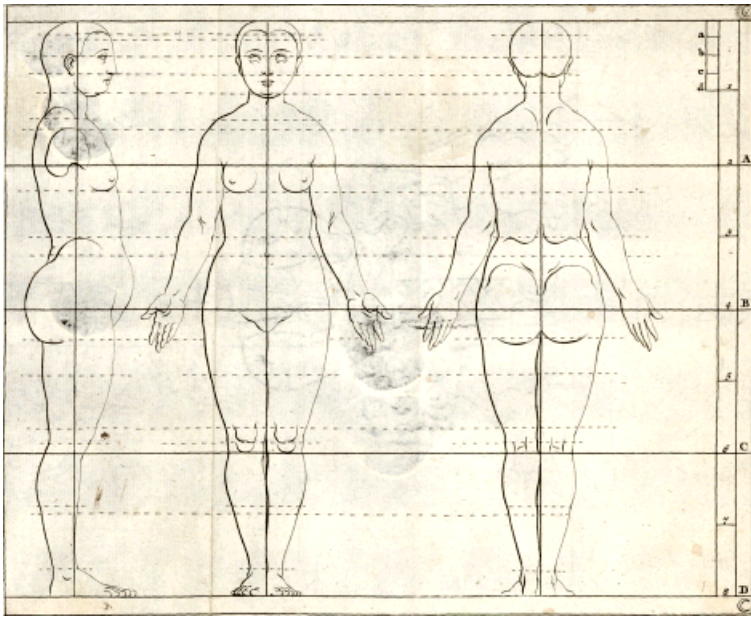
Lengte van een beeld.

De kuit

2 proportie deelen.

De onderknie

2 proportie deelen.

Bovenknie	$2\frac{1}{4}$ proportie deelen.
Dye	$3\frac{1}{3}$ proportie deelen.
't Eynde der billen	$3\frac{1}{2}$ proportie deelen.
't Manlit	$4\frac{1}{3}$ proportie deelen.
Over de navel	4 proportie deelen.
De heup	4 proportie deelen.
Onder de borsten	$4\frac{1}{2}$ proportie deelen.
Oxel	5 proportie deelen.
Schouder	3 proportie deelen.
Halskuil	$2\frac{1}{2}$ proportie deelen.
Het hoofd vierkant.	

Breedte der beelden van vooren en van achteren.

De voet aan de buiten enkel	1 proportie deelen.
't Gewricht	1 proportie deelen.
Binnenkuit	$1\frac{2}{3}$ proportie deelen.
Buitenkuit	2 proportie deelen.
Onderknie	2 proportie deelen.
Bovenknie	2 proportie deelen.
Dyen	$2\frac{3}{4}$ proportie deelen.
't Einde der billen	$2\frac{3}{4}$ proportie deelen.
Over 't manlit	6 proportie deelen.
Over de navel	$5\frac{1}{3}$ proportie deelen.
Aan de heup	5 proportie deelen.
Onder de borsten	$5\frac{1}{2}$ proportie deelen.
Over de oxels	8 proportie deelen.
Schouders	$5\frac{1}{4}$ proportie deelen.
Halskuil	$2\frac{1}{3}$ proportie deelen.
De kin	2 proportie deelen.
Over de neus	$2\frac{2}{3}$ proportie deelen.
Boven de ogen	$3\frac{1}{4}$ proportie deelen.
't Voorhoofd	$3\frac{1}{4}$ proportie deelen.
De stern	$2\frac{3}{4}$ proportie deelen.

Lengte van het Vrouwenbeeld.

Van de zool D. tot aan 't gewricht	1½ proportie deelen.
Van daar tot de binnenkuit	3⅓ proportie deelen.
Van de binnen tot de buitenkuit	½ proportie deelen.

Van daar tot de onderknie	$3\frac{1}{4}$ proportie deelen.
Van daar tot de knie	$\frac{1}{2}$ proportie deelen.
Van daar tot de bovenknie	$\frac{3}{4}$ proportie deelen.
Van daar tot de dyen	3 proportie deelen.
Van de dyen tot de bil	2 proportie deelen.
Van daar tot de middel	$1\frac{3}{4}$ proportie deelen.
Van de middel tot de navel	3 proportie deelen.
Van daar tot de heup	1 proportie deelen.
Van hier tot onder de borsten	$2\frac{1}{2}$ proportie deelen.
Van daar tot de oxels	$1\frac{1}{2}$ proportie deelen.
Van de oxels tot de schouder	2 proportie deelen.
Van daar tot de halskuil	$\frac{1}{2}$ proportie deelen.
Van de halskuil tot de kin	$1\frac{1}{2}$ proportie deelen.
Van de kin tot de neus	$1\frac{1}{4}$ proportie deelen.
Van de neus tot de ogen	1 proportie deelen.
Van de ogen tot het voorhoofd	1 proportie deelen.
Van 't voorhoofd tot de stern	$\frac{1}{3}$ proportie deelen.
Van de stern tot de scheidel	$\frac{2}{3}$ proportie deelen.

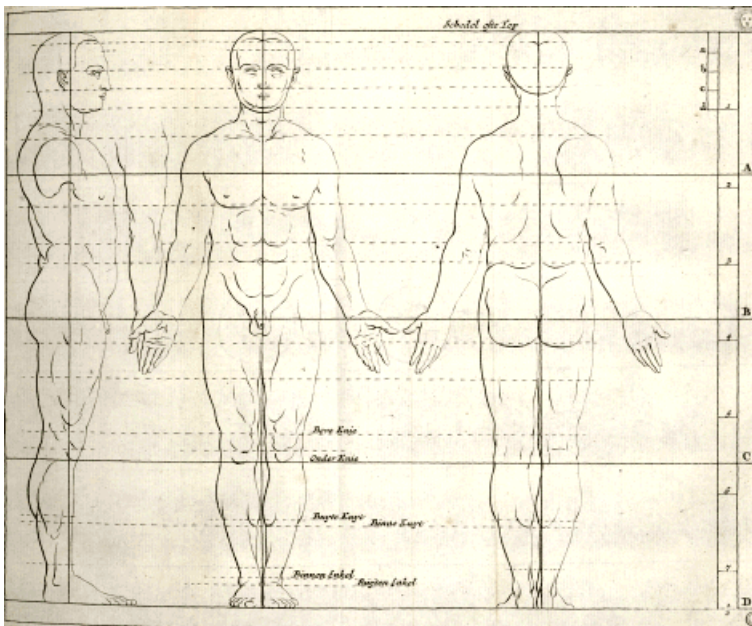
Breedte van het Vrouwenbeeld ter zyden.

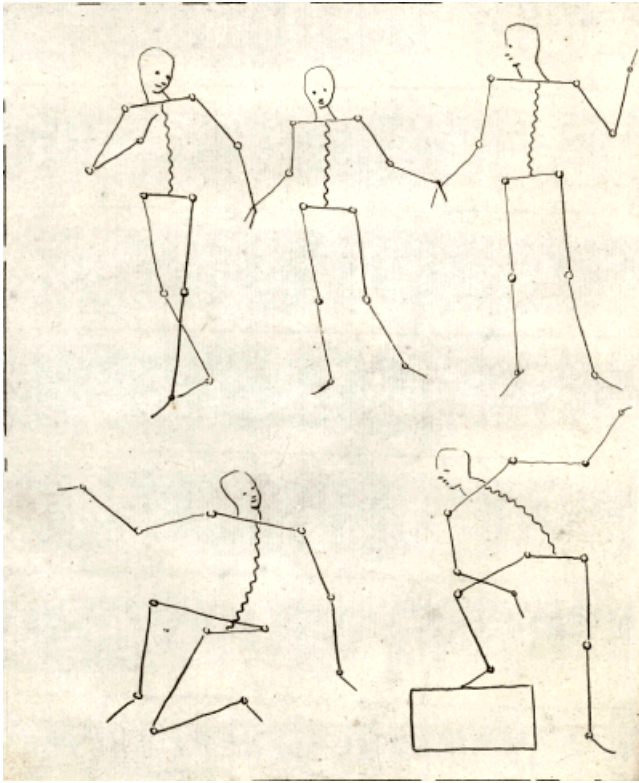
De voet is lang	5 proportie deelen.
't Gewricht	$1\frac{1}{3}$ proportie deelen.
De kuit	$2\frac{1}{4}$ proportie deelen.
d'Onderknie	$2\frac{1}{4}$ proportie deelen.
Bovenknie	$2\frac{3}{4}$ proportie deelen.
Dyen	4 proportie deelen.
't Einde der billen	$4\frac{1}{4}$ proportie deelen.
Het middel of dikste der billen	$5\frac{2}{3}$ proportie deelen.
Over de navel	$4\frac{1}{2}$ proportie deelen.
De heup	4 proportie deelen.
Onder de borsten	$4\frac{1}{2}$ proportie deelen.
Oxel	$4\frac{2}{3}$ proportie deelen.
Schouder	$3\frac{1}{2}$ proportie deelen.

Halskuil

2½ proportie deelen.

Het hoofd vierkant.

Breedte der beelden van vooren en van achteren.

De voet aan de buiten enkel	1 proportie deelen.
't Gewricht	1 proportie deelen.
Binnenkuit	1 $\frac{1}{3}$ proportie deelen.
Buitenkuit	2 proportie deelen.
Onderknie	2 proportie deelen.
Bovenknie	2 $\frac{1}{3}$ proportie deelen.
Dyen	3 $\frac{1}{3}$ proportie deelen.
't Einde der billen	3 $\frac{1}{2}$ proportie deelen.
De middel	7 $\frac{1}{3}$ proportie deelen.
Over de navel	6 proportie deelen.
Aan de heup	4 $\frac{3}{4}$ proportie deelen.
Onder de borsten	5 $\frac{1}{3}$ proportie deelen.
Over de oxels	7 $\frac{2}{3}$ proportie deelen.
Schouders	6 $\frac{1}{4}$ proportie deelen.
Over de halskuil	5 $\frac{1}{3}$ proportie deelen.
De kin	1 $\frac{3}{4}$ proportie deelen.
Onder de neus	2 $\frac{3}{4}$ proportie deelen.
Boven de oogen	3 $\frac{1}{2}$ proportie deelen.
't Voorhoofd	3 $\frac{2}{3}$ proportie deelen.
De stern	3 $\frac{1}{2}$ proportie deelen.

Ik twyffel niet, of wie zyn beelden maat na de voorgaande schikt, zal altoos een goede verdeeling en gestalte vinden, inzonderheid wanneer hy t'eevens de bevalligheid der *statuen* waarmeemd.

Om den leerling aanleyding te geeven tot het uitvoeren en verder naspeuren⁺ van het tweede deel der *schoonheid*, namentlyk de *bevallige beweging der leedemaaten*, zo gelief hy te letten op dit nevenstaande *Figuur*, waar in de voornaamste schikkingen, welke een schoone *aktie* veroorzaaken, waargenomen zyn, bestaande in het *op* of *nederbuygen* der schouders, heupen en derzelver *beweging*, om die recht strydig te doen *zwenken*, en daar nevens in een tegenstelling en werking der mindere leeden, geschikt na dezelve ordre: hier uit spruyt niet alleen de *bevalligheid* der *schoone* en *aangename gestaliens*; maar geeft daar en boven, ook voordeelige schaduwen, die de uiterste *gracelykheid* by brengen.

⁺Verdeeling van de bevalligheid der beweging.

Dit is van zulk een algemeen gewicht, dat het zo wel in dooden als⁺ levende, in *grammen* als *zachtmoedige*, *razende* en *dolle*, als in *geruste* menssen, en in *droeve* als *blygeestige* waargenomen moet worden,

⁺Nuttigheid dezer waarneeming.

zo wel in *pynlyke* en *stervende* als in een *lyk*. Ja het is onmogelyk dat ider byzondere *beweeving*, of gestaltenis des lichaams goed kan zyn, die niet natuurlyk uytgedrukt en met deze *drie hoedanigheden* verzeld zyn, namentlyk een grootze ommetrek, sraaye zwier in de *beweeving*, en een schoone *koloriet*. Want als men wilde een *levendige* met eens *dooden koleur* schilderen, of het tegendeel: een *dolle* of *razende*, *bleek*; een *rustende*, *brandig*; een *treurende*, met een *lachchend wezen*; zulks zou zeer oneigen zyn en tegen de waarheid strydig, vervolgens een leugen, alle leugen haatelyk, deze gaat mank en werd niet geacht, en alles wat veracht werd, verwerpelyk zynde, is by gevolg het schilderen onwaardig.

*Indien nu aan imand onbevatbaar voorkomen mogt, wanneer ik zeg, dat fraaye *beweevingen* en *koleur*, ook in een *dood* lichaam moet Waargenomen worden, in het welk volgens het gemeen zeggen, noch *beweeving* noch schoone *koleur* is; hy gelief te weeten, dat het geen ik zegge, alleen van een geschilderde *dooden*, en niet van het *leeven* verstaan moet worden, vermids een *dood* lichaam zich zelf niet beweegen noch schikken kan: wanneer nu echter zulks vereist, zo moet men het Modél zodanig schikken, dat het zich op zyn schoonst vertoon: het aangezicht van vooren, de borst op zyde, de heup opwaards, het eene been ingetrokken en het andere uitgestrekt, de eene arm gints en deze derwaards, en zo voort; dit word een schoone *aktie* en *zwier* genoemd, ja zelf een schoon beeld.

+De gestalten, beweeving en koleur eens dooden.

De *koleur* betreffende, deze moet na geen hout noch steen, maar vleesachtigheid strekken, en natuurlyk dood vlees gelijk zyn.

*Iemand zoude my nu kunnen tegenwerpen, dat dewyl 'er drierley stand van ouderdom zy, jonge, middelbare en oude, en alle byzondere *beweevingen* en *koleuren*, van by zondere *maat* en *leest* zyn, het zwaar vald uit een der zelve een volmaakte te kiezen.

+Tegenwerping, wat de schoonste ouderdom zy:

*Dezulke voeg ik dit tot oplossing, dat zy alle drie ider na zyn *aart* eeven schoon moeten verkoozen worden. De jonge, *teêr*, *zwierdig* en *fris*: de middelbaare, *vast*, *bedaard* en *vleezig*: en de oude *slap*, *traag*, en *dor*. Niet tegenstaande nu hun ouderdom, heeft ider zulke hoedanigheden, die hem verkiezelyk doen zyn, want zoo wel als men zegd, *dat is een schoone jongeling*; zegt men mede, *zie daar een schoon en schoone gryzaard*, en zo voort.

+Oplossing der zelve.

Aanmerk eens de Statuaas van *Perrier*, en geef naukeurig acht op de jonkheid van *Ganimedes*, stel *Antinoüs*, of *Apollo*, voor de tweede staat, en de *oude Fannus* voor de derde, zo zult gy bevinden dat ider in

het zyne volmaakt schoon is, voeg daar dan eens by, hun behoorlyke *koleur*, elk na zyne jaren, zo zal gewisselyk myne stelling dóórgaan, en uw beeld, door ider beschouwer, bekoorlyk en fraay geacht worden.

Hoewel nu een schoon beeld, in een goede *proportie* en schikking der leeden, elk na zyn *passien* en *werkinge*, bestaat; zo is echter zodanig een beeld noch niet volmaakt, ten zy dat de uiterste bevalligheid van een schoone en toegeëigende *daaging*, daar by gevoegd werd.

Wy bevinden veelyds, dat door een al te zedig *licht*, de voorwerpen⁺ zich heel *ongracelyk* vertoonen, en een tegenstrydige uitwerkinge veroorzaaken, het welk de meening zomtyds heel doet te buiten gaan en onze zinnen tot onlust verwekt, schoon wy, in 't begin onzer *Concepten*, de grootste gedachten en verwachtinge daar van hebben; en dat noch het ergste is, zonder eens de oorzaak te kunnen begrypen: het geen zekerlyk gebeurd, wanneer wy zonder acht te neemen op de uitwerkinge onzer voorwerpen, een *licht* daar toe schikken, 't welk daar niet eigen is; waar door een krachtige en zielroerende hartstogt in een beeld, door een *staauw licht*, t'eenemaal machteloos en onbeweeglyk gemaakt word: en in tegendeel, een zwak en liefselyk voorwerp, door een al te *wreedde vlakke daaging* en *scherpe schaduw*, geheel verkragt word, en de bevalligheid te niet doet.

⁺Vershil in de verkiesing des lichts.

Het is dan van groot belang, dat men zich wel bezint eer men zyn⁺ werk aanvangd, om die twee misslagen te vermeiden. Neemt derhalvenacht op de navolgende voorvallen, op welke deze aanmerkinge past en doeld: namentlijk de moord van *Julius Cezar* in den vollen Raad, of de dood van *Kato*; en in tegendeel, *Stratonica* met *Antiochus* trouwende, of wel de Koningin van *Zeba* by *Salomon*, met haar gestoet van staatjuffers, enz.

⁺Gelegent heden waar omtrend aangewezen.

Overweegd nu eens wat een onderscheid van hartstogten, dat in die byzondere voorvallen bespeurd werden.

In de eerste, ziet men een geweldige beroering, een vluchtige snelheid, schrik en verwarring, alles is beweegende: en in tegendeel ziet men in de andere, niet als schoonheid, lieffelyke *beweeginge*, *gracelyke* zeedigheid en gezag.

Alsmen die dingen aangemerkt heeft, wie zal met my dan niet toe⁺ stemmen, dat men de eerste, met een *wreed* en *hard licht* moet *daagen*, en de tweede, met een *lieffelyke*; vermits men weet dat de *lichten* of *dagingen*, mede haar byzondere hoedanigheid en eigenschap hebben, dat de eene *wreed* en *straf* is, en de andere *lieffelyk* en *aangenaam*. Wanneer nu het tegendeel gebeurd, zo moet het onvermydelyk vals zyn, en de zaak door deze tegenstreevigheid verduisterd worden: mogende den

⁺Toepassing van het licht tot de voorwerpen.

een, als dan met regt, een *gracelyke* verwarring, en de andere, een straffe lief kozery noemen.

Derhalven besluit ik, dat een beeld, het geen wel *geproportioneerde* en geschikt, met een goede beweging en draajing voorzien, waarlyk volmaakt geacht mag werden, wanneer het door een bekwaam en daar toe, eigen *licht, gedaagd* is; op dat het geen de ommetrek en beweging tracht uit te drukken, daardoor niet verhinderd noch tegenstrydig gemaakt word.

Van de Beweging der Leeden. Achtste Hoofdstuk.

*Laat ons nu eens komen tot het tweede der deelen waar in de *schoonheid* bestaat, namentlyk de *beweging der leeden*.

*Van het tweede deel der schoonheid.

*Deze hangd voornaamlyk af, van een tegenstrydige werking aller lichaams leedemaaten, en van derzelve daaging en schaduwing: veroorzaakende dit een beeld, roerende en leevendig. De voornaamste ⁺waarneeming om het zelve te verkrygen, geschied door een *draavinge*, welke verstaan moet werden, wanneer het hoofd vlak van voore, het lyf weinig op de een zyde, en de beenen weder van vooren gedraayd zyn, ziet de fig: A.

*Waar in een fraaye beweging bestaat.

*Eerste voorbeeld.

*De tweede waarneeming, is een tegenstreevendheid in de helling des lichaams, van het hoofd tot de voeten.

*Tweede voorbeeld.

By voorbeeld: dat de schouders, de eene hoog; de andere lager zy: de heupen, kniejen, en voeten desgelyks, als in de zelve figuur letter A, te zien is. 1. De rechter schouder hoog. 2. De rechter heup laag. 3. De rechter knie of voet weer hoog, en het tegendeel, werd men ann des lichaams andere zyde gewaar.

*De derde waarneeming is, dat als de rechter arm en het linker been voorwaards komen, dat dan linker arm en rechter been, achterwaard gaan.

*Derde voorbeeld.

*Maar deze *beweging* verdubbeld, wanneer de rechter schouder van vooren komt, als dan moet het hoofd en onderlyf meede van vooren komen, gelyk de zelve figuur ook aanwyst. Wanneer de borst zich verheft opwaard, zal het hoofd nederwaard buygen: en het tegendeel, zo wanneer de borst nederwaard buygd, zal men het hoofd over end stellen, zie de fig: B.

*Verdubbeld voorbeeld.

*Het hoofd moet altyd over de hoogste schouder hellen en buygen, zo als by A. aangetoond word; wanneer het lichaam recht staat, zul-

*Van het hoofd.

len de voeten altyd een gelyke hoek maaken, te weeten de hiel van de één, tegen de binnen enkel van de ander, zie C.

De handen moeten altoos een ongelyke *beweeing* hebben, ziet men⁺ de een van binnen, de andere, zal men van buyten vertoonen, de een hangende, de andere opgetild: het onderste deel des arms verkort zynde, diend deszelfs bovendeele, recht, dye in 't verkorten en het been wederom recht gezien te worden, als fig: D. aanwyst.

⁺Van de handen.

Van de beenen, is de *beweeing* by na als die der armen, want het bovendeele⁺ des arms, stelt dat over een met de dye, en het onderdeel, als het been. Indien nu gebeurd dat het bovendeele des arms neêrhangd, zo moet de dye met een strydige *beweeing* daar tegen aan werken, en zo vervolgens met alle de gelyke leeden. Wanneer nu de rechter arm om hoog en de linker laager is, dan zal het met de knien of voeten, contrarie zyn; zo de heup opzweld, schiet het bovenlyf in het onderste; als men de schouders ophaald, zo zakt de hals in dezelve.

⁺Van de beenen.

Voor al moetmen zorg draagen, dat de hand en den arm niet gelyk uitsteeken, gelyk men een goed en kwaad voorbeeld daar af in de fig: E. ziet.

Dat het kruys des aangezichts, nooit met dat des lichaams overéén komt, noch van vooren noch van ter zyde, noch ook het boven met het onderlyf.

In deze *beweeingen*, bestaat myns oordeels, de schoonheid des lichaams, ten opzicht der gestalten.

Belangende de verdere *beweeingen*, daar van zyn deze drie, de voornaamsten;⁺ eerstelyk die des hoofds, ten tweeden der handen voeten, en ten derden des lichaams.

⁺De drie voornamen bewegingen eens lichaams.

Die des hoofds, zyn vierderly, voor en achter over, en aan wederzyden:⁺ die der handen en voeten desgelyks.

⁺Voorname buigingen des hoofds.

De armen en beenen, hebben maar een *beweeing*, d'een aan de⁺ elboog, en d'ander aan de knie, den arm voor, en het been achterwaards.

⁺Der armen, en beenen.

De *beweeingen* des lyfs, zyn drierly, voor over, en aan beide⁺ de zyden.⁺

Buyten deze aangerorde, zyn'er vierderly *beweeingen* door de zelve leeden, als de *simpele* of eenvoudige.⁺

⁺Des lyfs.

De *Active* of werdelyke.⁺

⁺De eenvoudige beweging.

De *Passive* of driftige en

⁺De werkelyke.

De *Forsse* of geweldige.

⁺Driftige en geweldige.

De eenvoudige is, wanneer de leeden zich natuurlyker wyze *beweegen*,⁺ gelyk imand die gaande, de eene voet voor de andere zet, die drinkt

⁺Wat de eenvoudige beweging zy.

of eet, de handen aan de mond brengd, het hoofd keerd en draaid, en vorder de leeden tot lichaams behoefte gebruykt, welk *beweging*, kinderen zo wel als de oude, door de natuur onderworpen zyn.

+De werkelyke, bestaan in draagen, trekken, duwen, stooten, klimmen en diergelyke, 't geen door kennis en verstand geschied, zynde de kinderen maar ten deele eigen, ziet Fig: B. +De werkelyke.

+Wat de driftige belangd, zy neemen hun oorsprong uit de ontroering des gemoeds, of die de ziel door het lichaam in de hertstochten vertoon; als daar is, de *liêfde, haat, gramschap, droefheid, blydschap, spyt, verachting*, en diergelyke meêr; deezer werking, schoon meest inwendig, vertoon zich echter uitwendig, voornamelyk in de kleene leeden, als oogen, neus, mond, vingers en toonen, zie Fig: C. +De driftige.

+De geweldige zyn, *schrik, vrees, wanhoop, dolheid* enz, alles wat de natuur, boven gewoonte, door toevallen, op het gehoor of gezicht werkende, doet ontroeren; gelyk daar zyn, een *schielyk donderslag, spook, of verschrikkelyk gezicht*: welke dingen, een krimping, rekking, en draaijing der leeden veroorzaaken, die beide, zo wel jongen als ouden onderworpen zyn, ziet verder hier op na de Fig. D. +De geweldige.

+Alle deze aangewezen hertstochten, kunnen zonder de voor aangeroerde schikking der leeden, geen volmaakt beeld voortbrengen, want men kan wel een trap opklimmen met de handen in de zak, of iets optillen met beide de handen gelyk, en de beenen naast malkander: iemand kan schrikken van iets dat voor hem staat of legd, zonder dat men zulks in het aangezigt bespeurd; men kan ook verliefd zyn, zonder de allerminste *beweeging* te toonen. Maar myn meening is, deze hertstochten door de *beweeging* der leedemaaten uit te drukken, en dat ider lid ten dien einde diend, geschiedende zulks wanneer het lichaam zig keerd of wend, de leeden sparrelende een vóór en de anderen achterwaards, de een om hoog en de anderen om laag. +Nuttigheid dezer schikking.

+Vermids het een onmogelyke zaak geweest zou hebben, alle deze voornoemde *beweegingen* en hertstochten na vereis der zaak uit te beelden, na dien zy heel zelden en onverwacht voorkomen, en dat men geen modél zo duydelyk kan stellen, om hen de waare indruk dier hertstochten te doen begrypen; zo heb ik zelf, om de wissigheid, voor alle gestaan, en ider zyn *passie* tot de minste leeden toe, ja oogen, mond, neus, vingers en toonen uitgedrukt, welke gestaltens met een vlugge hand, door myn Zoon dus getrouwelyk nageteekend zyn. +Geen model is bekwaam die te verbeelden na hun aart.

Van de driftige en geweldige Bewegingen. **Negende Hoofdstuk**

Voor af, dleed aangemerkt te worden, dat het grootste deel dezer⁺ *bewegingen*, niet dan ten deele kunnen begrypelyk zyn, en meest door het vertoonen der oorzaken hunner *beweeging*, om der overeenkomst wille, die zy met elkander hebben, 't zy in hun begin of einde. Want het eind der eene, baard dikwils het begin der andere. Zo is de *gramschap* een trap tot de *dolheid*, de *droefheid* tot *mismoedigheit*, en deze baard de *wanhoop* of *gekheid*. En dus zyn meest alle de geweldige ontroeringen des gemoeds en pynlykheden des lichaams. Want deze smert, doet de leeden geweldelyk beweegen, de spieren zwellen, de zenuwen, spanzels en andere werktuygen, inkrimpen, en uitrekken ver buyten hun gewone *beweeging*, ja zomtyds boven vermoogen. Als by voorbeeld, *branding*, *kwetzing* en diergelyke; welke pynlykheden, niettegenstaande zy hun byzondere trekkingen in het aanzicht en andere leeden veroorzaken, echter niet ten volle zoude gekend noch onderscheiden werden, om zulk een toeval uittedrukken, ten waar men iets van⁺ de oorzaak daar neevens bespeurde: als *Piramus*, met een pook doorstooten, *Euridice* en *Hisperia* door een slang gebeeten, *Prokris* met een werpspiets, de *Centaur Nessus* met een pyl doorschooten, *Hippolytus*,⁺ door zyn hollende waagen verwond, en meêr diergelyke, by welke men noodzakelyk, gelyk ik zeg, iets der oorzaak verbeelden moet; als, by *Piramus*, de sluijer van *Thisbé*, of de pook uit de scheede, by *Euridice*, de slang, het zy leevende of dood. By *Prokris*, het noch met bloed besmette moordgeweer, en dus met de anderen desgelyks; boven dien behoord men de plaats der kwetzing of wonde aantewyzen, en hoe zulks toegekomen zy, het welk myns oordeels alzo noodzakelyk als al het voorgaande is. Gelyk met *Nessus*, die wierd van achter doorschooten, *Euridice* en *Hisperia* in de hiel gebeeten, *Achilles* op de zelve plaats getroffen: een verstandig meester moet zulks bekwaamelyk schikken, en die myn gedachten niet klaar genoeg bevat, dien zal ik door dit volgende *Tafereel*, myn meening duydelyker te kennen geeven, en daar in verbeelden

⁺Deze *bewegingen* kanmen niet genoeg duydelyk vertoonen.

⁺Dan met hun oorzaken, daar by.

⁺Voorbeelden daar af.

De Dood van Hisperia.

+*Hisperia*, Dochter van de Rivier *Sebrenus*, door *AEsacus*, *Priams* zoon, vervolgd werdende, wierd door een slang in de hiel gebeeten, waar van zy storf.

+Tafereel tot verder verklaring.

Deze jonge en schoone Dochter, welke gy midden in het stuk op 't gras neder ziet leggen, is *Hisperia*, de ongelukkige maagd, omzingeld door eenige Nimfjens die haar betreuren: haar Vader, welke tegens dat steenwerk zeer mismoedig staat en haar dood beweend, werd door eenige andere *Riviergooden* verzeld, die hem trachten, te troosten, doch schynd, daar niet na te willen luysteren.

Haar kleed is lugtig, de borst bloot, het goudverwige hulzel los, hangende slap over hare schouders, de rok is opgeslagen, waar door haar blanke dye ontbloot is, die men met eenig bloed besmet ziet; een jongetjen daar by leggende, wyst op de vergiftig wond, schynende te gelyk een Nimfje, dat de rok wil opligten, weg te stooten, doch zy beziet al bokkende de wonde: Een ander Nimfjen met een knuppel in de hand, daar mede by komende, wyst de eerste na vooren toe, alwaar een slang, door eenige jongens mer stokken en steenen dood gesmeeten, op de grond legd; dezelve jongens roeren en slaan de slang met stokjens en dooren takjens: een van deze trapt hem met de voet op de keel, waar door hy gaapt, een ander daar over verschrikt, schynd weg te loopen, waarom een derden begint te lachchen.

Het bos is aan de rechterzyde des stuks; in het midden, op de derde grond, zietmen eenige *wilgen* ryzen, en andere boomen van een waterachtigen aart; achter dezelve loopt een rivier dwars door het stuk, die ter linkerzyde herwaards af komt vlieten, in desselfs stroom, dryfd riet en ander waterloof; aan de kant staan eenige watervazen en kruyken, waar van eenige omgevallen, en anderen half in 't water zyn, ook staat 'er een by een afgebrooken *wilge stam*.

Eenige sluyjers, rieten, slagzwaarden of *Irias blaaden*, ziet men, aan elkaâr gebonden, gints en herwaards verspreid. Uit het Bos komen verscheide *Satirs*, *Dryaden* en andere *Bos* en *Veldgoden* te voorschyn: zommige met pyn appelen, en andere met Fakkels van den zelve boom voorzien, eenige onder hen schreeuwen en maaken groot misbaar, andere bezien de slang, zommige beschouwen het lyk; meen; alle hebben *wilde ranken* of *eyken blaaderen* om 't hoofd, en eenige onder hen, *bokken*, en anderen, *harten vellen* om het lyf.

Aan de linkerzyde des stuks, in 't verschiet, zietmen een hooge over-

hangende rots of klip, en, op dezelve hoogten, in de midden van het stuk, *Thetis*, op haar Zeekoets na de gemelde rots rennen, om *AEsakus*, die zich van deszelfs top geworpen heeft, te redden. Hier ziet men hem in zee dobberen, door droefheid met zyn wieken op de golven slaande, terwyl hy zyn krop ten Hemel heft, met de kop in de nek geslagen, schynende den Gooden zyn droevig noodlot te klaagen.

Eenige nieuwsgierige ylen na de rots, met uitgestrekte armen, fchreeuwende, waar door de voorste toezinders omkykende, en met de hand en vingers zeewaard inwyzende, hen schynen te kennen te geeven, dat het met hem reeds gedaan is.

Ik twyffel niet, of wie eenigzints der verdichtzelen, of geschiedenissen⁺ kundig is, zal, zó een Schildery ziende, aanstonds de geheele zaak bevatten in zyn volle samenhang, ja ik derf my vlijen, dat een onkundige de hertstochten in het zelve nevens de geschiedenis, zonder de perzonen daar in betrokken te noemen, gewaar zal werden.

⁺Wederkeering tot het voorgaande.

Maar laat ons nu weder tot de verdere *bewegingen* keeren, en onze begonnen draad opvatten.

Het is zeker dat alle stilstaande beelden, 't zy man of vrouw, moogen⁺ om der welstand wille, maar op één been rusten en het gewicht des lichaams draagen, en nimmer op beide te gelyk, waar door dan altoos één heup komt te zwellen; de beenen moogen niet wyder, dan de lengten van een voet van elkanderen staan.

⁺Van draagen beelden.

De gaande, kan de heup niet of zeer weinig zwellen, en de borst⁺ moet lynrecht over het been komen, waar op het lichaam rust; indien het rechterbeen vóórkomt, zo moet het linkerbeen achterwaard zyn, waar mede het lichaam aangezet en voordgestuwd word; wederom schiet de rechter arm of elleboog achterwaard, en de linker arm of hand neevens het aangezicht, zonder de minste draajing, vooruit.

⁺Van gaande.

Het gewicht des lichaams van een loopende, steund gantzelyk op⁺ het voorzettende been, de borst vooruit, het hoofd in de nek, en de eene voet van de grond.

⁺Loopende.

Een klimmende, zal het hoofd in de nek, en de hals over end houden.⁺ Zo de linkerarm opwaards is, zal de rechter, als haspelende nederwaards strekken; in teegendeel het rechter been op het spoor staande, en 't linker onder: het lichaam over het optreedende been hellende, zonder dat men eenige merkelyke zwellung der heupen, zal gewaar werden.

⁺Klimmende.

De stotende en trekkende zyn verscheiden, en, neevens de draagende,⁺ genoegzaamal hier verтоond, waar door wy weinig daar van

⁺Stootende, trekkende, en dragende.

zeggen zullen. Dit geliefd men vooral aan te merken, dat niemand eenig zwaar gewicht in zyne handen draagen kan, dan alleen aan die zyde, daar de heup zweld; en in tegendeel geen zwaar gewicht neederwaards trekken, als met die hand aan welke zyde de heup invald, zullende het hoofd hellende over de ryzende schouder zyn.

*Daar zyn noch tweederley *beweeegingen*, van geen minder belang als de voorgaande, te weeten, biddende en slaapende, doch deze laatste niet aangemerkt by nacht op een bedde, maar gelyk dikmaal gebeurd, by geval over dag; de oude mannen door zwaarmoedigheid, andere door oeffening van geest en lichaam, de vrouwen door vermoeidheid hunner huysdienst, en jongelingen door luyje dertelheid; en hoewel men met recht dezelve geen *beweeging* noemen kan, maar wel een ophouding of vermoeidheid door *beweeging*, heb ik echter gevoegelyk geoordeeld, het geen in deze plaat aangemerkt word, daar van te vertoonen.

+Van biddende en slaapende.

*Met nommer 1, werd een sluymerend jongman aangewezen, welkers armen en beenen dartel van een gespreid zyn.

+Slaapende jongeling.

*De andere getekend 2. is een sluymerende vrouw, hebbende het hoofd wat op zy hangen, maar de armen en beenen zeediger als die des jongmans.

+Vrouw.

*En de nommer 3. wyft een slaapende oud man aan, wiens hoofd voor over op de borst hangd, de armen digt aan 't lyf leggende, de beenen ingetrokken, en het lichaam in malkander vallende.

+En oud man.

*Onder de biddende, wyft het getal 4. imand aan, welke met verlangen en aanhouding bid. De 5. bid met de uiterste verlegentheid, en de 6 smeekt ootmoedelyk den Gooden om hulp.

+Van de biddende.

*Ik oordeel dat deze voorbeelden overvloedig genoeg zyn, om ontallyke anderen, uit de hertstogten vloeyende, na te speuren en uitte vinden, na voorvallende gelegentheden en zaaken, na dat min of meêr kracht, geweld, yver en lust in de zaak vereist word; maar men denk niet dat deze welke hier vertoond worden, in hun uysterste kracht zulks zyn, en dat ik by gevolg, deze voor de alleruitgedrukste en krachtdaadigst vertoond houde; geenzints, myn waanzucht strekt zich zo verre niet: ik gedraag my hier in als de worstelaars, welke wakkere Meesters uitdaagen om met hen te kampen, niet om te overwinnen, maar om de kans te waagen, wie overwinnaar blyven zal. Ik ding wel na de prys, maar met die verwaande gedachten niet, dat alles voor my zwichten zal. Dit zoude een groote dwaasheid in my zyn, te willen denken, dat het geen ik door oeffening en opmerking geleerd heb, een ander niet het zelve, ja noch in volmaakter trap, door zyne vlyt zoude koonen leeren;

+Des schryvers nabezicht over het voorgaande.

want uit het eene licht spruyt het ander, van het kléén werd het door yverige aanhouding allengs grooter en grooter, dit leerd ons de daagelykze ervarendheid: Hoe veel weeten wy 't geen onze voorvaderen onbewust geweest is, en op dien grondslag mogen wy gelooven, dat onze nakomelingen desgelyks vernuftiger vindingen zullen te voorschyn brengen. Gelyk veele konsten, weetenschappen en zaaken, zederd weinige eeuwen, zeer verbeeterd en opgehelderd zyn geworden, zo geefd de tegenwoordige verlichte eeuw ons het zelve te hoopen; *Herkules* heeft zyne wonderdaaden en dapperheden tot aan de gestelde kolommen, in zyn leeftyd uitgestrekt; maar *Theseus*, zyn opvolger en nakomeling, heeft déze verre voor by gestreeft, en is buyten derzelve bestek heen gedrongen, echter het voorheen gelegde spoor opvolgende.

Dit hoop ik den konstenaar meede aan te wyzen, met wens, dat hy volgens dit, of door zyn vlyt, een veel korter en veiliger ontdekt hebbende, tot de opperste hoogten dezer beroemde kunst, geraaken mooge.

Van de Koleur der Naakten. **Tiende Hoofdstuk.**

NA veelvuldig en naauwkeurig deze stof onderzocht te hebben, vind⁺ ik zo veel daar af te zeggen, dat het onmogelyk in een Hoofdstuk bevat kan werden; desweegen ^{+Ryklyheid dezer stof.} zullen wy maar het voornaamste daar van op deze plaats nederstellen, niet twyffelende of de gelegenheid van het verdere te verhandelen, zal zich allerweegen dóór in dit werk op doen, wanneer wy, het geen voorvallen zal, zullen trachten op te lossen.

Twee der bepaalde schoonheden in het mensbeeld, reeds verhandeld hebbende, zullen wy tot het laatste overgaan, en zo veel mogelyk de natuur volgen.

^{+De verschillende *koleuren* der naakten, zyn zo menigvuldig en veelerly, als de voorwerpen zelve zyn, ja by na ontelbaar. Derhalven zullen wy ons bepalen in ^{+Zy is veelerley.} drierley staat, namentlyk, aangemerkt⁺ in een gezonde, een zieke en in een dooden, tot drie verscheidene persoonen toepassende, te weeten, kind, man en ^{+Waar in die hier bepaald word.} vrouw.}

*Het kind, gezond zynde, is bloozende, de man, gloeyende en de vrouw, blank van verw.

*Maar zo dezelve ziek zyn, vertoond zich het kind wat geelachtig bleek; de man, donker bleek of vaal, en de vrouw, melkachtig bleek of geelachtig wit.

*Gestorven zynde, is het kind, paarsachtig, de man, graauwer, doch echter min of meêr geelachtig, en de vrouw, gelyk het kind, maar schoonder, vermids zy het blankste van vel is: de reeden hier af ⁺vald ligt te begrypen, dewyl het kind, dun van vel en zeer bloedryk zynde, zich bloezende vertoonen moet: de man, geelder en dikker van huyl zynde, vervolgens graauwer, dewyl het bloed minder door het zelve heen speelt: de vrouw, wit en glad van vel, vertoond zich daarom een weinig bloozende.

*Men let wel op het gezegde; want daar door ontstaat ook, dat het kind, in zyn teerigheden paarsachtiger; de man, graauwer, en de vrouw, zich blaauw vertoond, doch meer na de groene als paarsse kant trekkende.

*Ja de verwen en haare menging, zal ons de waarheid dezer stelling bevestigen: want wanneer men blaauw onder rood mengd, word het paarsachtig, dit is den kinderen toegewezen; wederom blaauw, rood en geel, maakt graauw, voor de man; geelachtig wit en heel weinig rood met blaauw gemengd, geeft een groenachtigheid, die wy de vrouw toeschryven.

*Om nu ider een goede koleur te geeven, zo neemd deze koleuren; de eerste, wit en vermilioen, zynde tamelyk bloozende of bloedachtig; de tweede desgelyks, doch met wat geelen ooker daar onder getemperd, dus word deze gloeyender en ook te gelyk brandiger: de derde, maak die uit wit, heel weinig vermilioen met wat geelen ooker; om nu zonder daar na te gissen volkomen te weeten, hoedanig de tederheid, zo wel in de eene als de andere, na haar ⁺behoorlyke *tint* wezen moet, zo gaat aldus te werk; wanneer deze drie naakte beelden, op de tederheid na, van zo een koleur als boven gemeld is, opgemaakt zullen wezen, zal men wat smalt of ultramaryn neemen zonder daar wit onder te temperen, steek daar een zachte vispenseel in, schommeld dan met uw blaauw op de tederste partyen, al verdryvende, zo zal men bevinden dat de ⁺gemelde tederheid, in ider een byzondere, en natuurlyke koleur zal voortbrengen: doch dit is zo ver de gezonde *Coloriet* betreft, van die der zieken en dooden, zullen wy in 't vervolg handelen.

Maar tussen beide moet ik iets aanmerken, dat my onbegrype-

*Kinderen, mannen en vrouwen.

*Zieken,

*en dooden.

*Waar uit de verschillendheid, dezer staaten spruyt.

*Verschil der halfschaduwen en desselfs oorsprong.

*Ook in de verwen zelf-aangetoond.

*Verwen en koloreering tot het naakt.

*Middel om de tederheden te bekomen.

*Dwaafheid veeler schilders in hun oordeeling over de koleur.

lyk voorkomt, en echter is 'er niets zo gemeen, als der schilders verkeerd oordeel ten opzicht van de *Coloriet*. Zy zoeken de Konst, en kennen de Natuur niet, doen een vrucht en nutteloos onderzoek met veel moeite, en brengen hen een vrywillige kwelling aan, die haar doet waanen dat zy de geheele waereld doorwandelen, zonder dat zy één voet breed vorderen: zy spreken niet anders als van de *Coloriet*, welke deze of die meester in zyn kunstwerk gebruykt; van het eene zeggen zy, Ah dat is schoon en fris, en van een ander, dat is vlees en bloed gelyk, nog een ander, zegd, dat is helder en brandig; zommige, uitgepraat en hun geest in 't onderzoek verdoofd hebbende, geeven het op, zeggende, die koleur is in de waereld niet, ik kan zulk een koleur niet vinden noch bedenken, het is onnavolgelyk, en meêr diergelyke redenvoeringen gaan onder hen om: het zyn voorwaar schoone gedachten; want is een geschilderd naakt voor onze zinnen onbegrypelyk, wat zal dan de Natuur zelve voor ons zyn? Is het *Originaal* niet beter als de *Copy*? Hebben⁺ *Titiaan* en *Georgion* en schoone *Coloriet* gehad, laat ons hun manier van doen navolgen; zy hebben de Natuur tot een leermeesteres verkooren, en niet andere meesters nagebootst; en hoewel de Natuur in alle andere deelen, ten opzicht der konst, gebrekkelyk⁺ is, zy is zulks niet omtrend de *Coloriet*, hierom is het, dat in dit deel der konst, geen beeter modél gevonden word, dan het leeven zelve; dat ook in dit deel haar niet volkomen gelykt, al⁺ waare het noch zo veel het oog vlyende en vermaakende, blyst in zyn zelfs vals en van geen waardy.

En gelyk dit voorverhaalde een dwaasheid in die schilders is,⁺ geen minder kwaad is het volgende in anderen: Zy waanen de natuur, door haar konst te verbeeteren, daar zy in zich zelfs in dat deel onverbeterlyk is; ongelooflyk zwaar is hun vergeefze moeyten in alles overhoop te haalen, om hun herssenspookzel na te speuren, en niet gewaar werden, dat zy het rechte, waare, en wezentlyke middel by hen hebben, maar het zelve verwaarloozen te gebruyken.

Een andere zwaarigheid doet zich in de Leerlingen op; deze⁺ willen in hun eerste begin het leeven volgen, meenigmaal moeiljelyk zynde, dat hun meesters hen wederhouden: Zy gelieven te weeren, dat hun meesters verstandig handelen, wanneer zy hen verhinderen, tot zo lange zy in staat zyn van een stuk volkomen wel na te schilderen; als dan is het tyd voor hen het leeven te gebruyken. Zy moeten eerst grondige kennis van de menging der koleuren

⁺Middelen om uit hun deling te geraaken aangetoond.

⁺De natuur is het schoonste modél voor de koleur.

⁺Wat daar buyten is, is vals.

⁺Andere misslag der schilders.

⁺Misslag in veele jonge leerlingen.

bekomen, zonder welke zy met het leeven niets goeds zullen kunnen verrichten; want het is veel gemakkelijker een voorwerp dat met koleuren aangewezen is, na te maaken, dan het geen noch met de hand noch door verwen gemaakt is.

Dierhalven moeten zich de welmeenende Yveraars in de Schilderkonst, niet laten voorstaan, dat zy de rechte *Coloriet* buyten de natuur vinden zullen; want de grootste bevalligheid hier in, bestaat in deszelfs verandering, te weeten in de bloozigheid, geelagtig en blaauwigheid, zo wel in oude als jonge voorwerpen, inzonderheid wanneer [†]ider op zyn behoorlyke plaats gebracht word, en natuurlyk aangewezen is: welke verandetingen nooit in een avond, maar wel in een dagmodél op de Teekenschoolen gevonden word.

[†]Schadelykheid in het tekenen na een avondmodél.

Om den leergierigen Konstoeffenaar wat te gemoet te komen, zullen wy in het volgende Hoofdstuk eenige verwen noemen, van welke ik my in het doodverwen, aanleggen, en opschilderen bediend heb, niet om hen daar aan te bepaalen, maar aanlyding tot verder onderzoek door oeffening te geeven; want de eene landaard gebruykt deze, en een andere geene verwen, eenpaarig goed, wanneer zy zo gebruykt worden, dat het zelve doel daar door bereikt word: ook zyn veele, door hun meesters, tot andere verwen van jongs op gewend, maar ik stel aan hun opmerkend oordeel en de uitkomst der zaak, de nuttigheid dezer les.

Van de Verwen, gebruyk der zelve, en Coloriet der verschillende geslachten.

[†]Sexen Kunnen.

Elfde Hoofdstuk.

[†]Een blank en teder Vrouwenbeeld, word met wit en bruynrood gedoodverwd, in 't opschilderen, wit en een weinig vermiljoen gebruykt.

[†]Van de koloriet eens vrouws, en deszelfs behandeling.

[†]Voor een Jongman, desgelyks, doch men mengd een weinig lichten ook er daar onder.

[†]Eens jongmans.

[†]In een Soldaat, bruyn rood met weinig wit, in 't doodverwen, en gelyk de anderen, opgemaakt.

[†]Eens zoldaats.

[†]Een vaale of van de zon verbrande Landman, bruinrood, ombre en wit, voor 't doodverwen, lichten ook er en wit, in 't opmaaken.

[†]Een landman.

[†]Een Zieke, wit, weinig vermiljoen of bruynrood, in het dood-

[†]Een zieke.

verwen, lichten ooker en wit, in het opmaaken, doch weinig of geen blozetheid.

Op deze wyze opgemaakt zynde, geschied de *retokeering* in dezer⁺ voegen. Het beeld, dat gy gezind zyt te voltoojen, haald het zelve dunnetjes uit met vernis, door welke gy een weinig lichten ooker getemperd zuld hebben: zet dan uwe uysterste hoogzels daar op, en verdryfd dezelve heel zagjens in het nat, zo verre als gy begeerd; maar indien het een kind zy, zo temperd onder de vernis een weinig veermiljoen: wat lichten ooker voor een mansbeeld, en noch wat minder lichten ooker voor dat van een vrouw.

⁺Manier om het voorige wel op te Schilderen.

Voor al diend wel waargenomen te worden, dat de blaauwach-tipheid,⁺ die men teêrighheid noemd, in het doodverwen noch opschilderen, niet werd getemperd noch aangelegd, maar in de voltoying met het laatste hoogzel daar in geschommeld, en in het nat verdryvende, niet met graauw, noch met wit vermengd⁺ blaauw, maar met zuivere en dikgetemperde Smalt of Ultramaryn, eeven door de punt des vispenseels aangeraakt, zo als ik voormaals noch eens gezegd heb, en hier om de opmerklykheid der zaak weder aangehaald word; eeven dus gaat het met de weërkaatzingen of⁺ *Reflectien* des lichts, hoe krachtig, zichtbaar, of van wat koleur die ook moogen zyn, waar van op zyn plaats breeder gehandeld zal worden.

⁺Zeer aanmerkelyke en noodige waarneeming.

⁺in het opschilderen der teederheden

⁺en *reflectien*

De *tinten* die men in het naakt, vind, zyn maar drierly; namentlyk,⁺ het licht, de, *Mezze* of tweede *tint*, en de vlakke schaduwe; de bloozendheid uitgezonderd, werd mede in drie deelen onderscheiden. De drie eersten, moeten nit één koleur, zo wel de schaduwe⁺ als het licht, gemaakt zyn en daar uit voortkomen; doch hier onder reeken ik, noch de uiterste diepzels, noch de hoogzels in het *retokeeren*.

⁺Hoe veelerly tinten daar zyn, in een lichchaam,

⁺en in de bloozendheid deszelfs.

Door deze tussenvoeging, heeft de koleur eens dooden geen plaats⁺ achter de anderen kunnen hebben; hier toe neemd men in het doodverwen, bruyn ooker en wit; in het opmaaken, lichten ooker en wit, zynde het eerste alvorens met lak, dun *gelakseerd*, min of meêr na dat het jong of oud, eedel of oneedel zich vertoonen moet; wel lettende op de vingers, toonen en andere kleene gedeeltens, zo in het lichchaam als aan het aangezicht, dat die graauw en paarsachtig moeten aangewezen worden, en by gevolg alles, wat in leevende, bloozende en rood schynd.

⁺Hoe men een dooden schilderen zal.

Indien iemand my vraagen mogt, waarom ik lichten ooker, vermiljoen⁺ of bruyn-rood, tot dit of dat lichchaam met de naam aan-

⁺Tegenwerping wegens de genoemde Verwen.

wyze en noem, en my niet genoeg laat, met te zeggen rood en ⁺wit, of geel en wit? Deze gelieven te weeten, dat 'er een groot verschil tussen rood en rood is; ⁺en oplossing der zelve. neem maar by voorbeeld eens, vermiljoen en wit, en bruyn-rood en wit, en let hoe veel die beide temperingen in kracht en schoonheid verschillen zullen. Dus is het ook met het geel, want zy verscheelen veel in 't *Coloreeren* dier drie naakten, en ook in haare *tinten*.

Niet dat men zich aan deze verwen hoeft te binden; ik stel die hier alleenig om myn meening uit te drukken, en om zo veel duydelyker my te doen verstaan.

⁺Wil nu imand in het opschilderen, de teederheid nevens de andere koleuren daar in aanleggen, en gelykelyk verschilderen, hy doe zulks; maar het gebeurd zelden, ⁺Zwarigheden, die men, of men zal, wanneer het stuk uit de hand gezien word, het zelve als vlakken anders schilderen, bespeuren; behalven dit zal hy meêr werk en moeyten vinden, om dat de verwen ontmoet. daar te dik opleggen, waar door hy overwonnen zynde, genoodzaakt is, op een anderen tyd, zyn werk te hervatten.

Eer ik, door het eindigen van dit hoofdstuk, van deze stof afscheide, moet ik noch een vraag, die my meenigmaal voorgekomen, en van veel nadenking is, voorstellen, en na myn vermoogen oplossen, bestaande hier in:

⁺Waarom veele leerlingen, een andere en slegter manier, dan zy by hun meesters geleerd hebben, aanneemen en opvolgen?

⁺Waarom dispelen van het spoor hunner meesters wyken?

Het is vreemd doch opmerkelyk gevraagd, maar myn gedachten tot oplossing, zyn deeze; wat hun vreemde wyze of manier betreft, ⁺daar omtrend hebben meester en leerling van weêrzyde schuld; het eerste betreft voornamelyk de Meester, dewyl hy zomtyds zyn schuldige plicht niet wel waarneemd in 't geeven van onderwys: want, schoon hy de grondreegelen verstaat, hy onderwyst daarom zynen leerling in dezelve niet; zyn grootste zorg besteed hy, met hen te oeffenen in het naschilderen van allerhande strukken, zo wel van oude als heedendaagze meesters, ider van een byzondere manier, menigmaal gants strydig met de zyne: zy van de andere kant, zyn vernoegd, wanneer het uiterlyk maar wel gelykt, dit zó rood dat zó geel, blaauw of groen, als in het andere, 't welk zy met temperen en hertemperen uit hen zelf moeten zoeken. Hier door volgd, dat men gemeenlyk hen in 't een of 't ander deel der konst, buytenspoorig zien vervallen, wanneer zy van hun meesters zyn gescheiden. Is de meester aan een scherpe manier van schilderen gewend, zy zullen het noch erger maaken; was hy ruw, zy noch ruwer: hy

⁺Oplossing der zelve.

gloeyend, zy brandend: maakten hy zyn schildery bont, zy zullen noch slimmer hem nabootzen: had hy een manier om vrouwen jong en oud, van eenen trant en wezen te schilderen; zy zullen, niet alleen al hun vrouwen, maar mans, jong en oud op een wyze, en na hunne vrouwen of meid schilderen.

Wat het slegter schilderen belangd, deze misslag komt meest van de discipulen, door dien zy gewoonelyk hun zinnen, op deze of die zaak vesten, zonder op het *generaal* te letten. Déze op de kleeding, die op het naakt, geenen op de sierlyke toestel of het bywerk, en dus ider een, na zyn zinnelykheid. Zy moeten het niet kwalyk neemen, dat ik hen by een distelige klits vergelyk, welke zo als hy hegt en vald, steeken blyft.

Maar een meester, die zich tot eere en achting door zyn konst te zoeken begeefd, moet niet alleen het gezegde, maar noch meerdere zaaken weeten, indien hy de daad en naam van een goed History-Schilder bekomen wil: want dezen naam behelsd iets algemeen.

Van het bevallig en schoon koloreeren. **Twaalfde Hoofdstuk.**

DEwyl een stuk, dat suyver en schoon gekoloreerd is, onvermydelijk alle menssen moet behaagen, zo wel kenners der konst als onkundige, en die het tegendeel zyn, aan iders ooge walgen; zo zullen wy iets daar van aanmerken, als een zaak van zo veel aangelegentheid, welke men niet behoord voorby te laten sluypen: want veele verzinnen zich hier in, zommige met, andere tegens hun wille en zin; Ik zegge met moedwil, om dat zy hun gedachten⁺ stellen om deze of geene na te volgen, het zy zulk een voorbeeld deugd of niet; tegens hun wil misdoen zy, wanneer het te laat is, en hun gewoonte in een natuur is veranderd geworden: het gebeurd ook wel door achteloosheid en schroom, vreezende dat in plaats van beeter te doen, zy het slimmer zullen maaken; deze luysteren wel daar na, maar achten het niet.

Gelyk het helder licht de oorzaak is, waar door al de koleurige voorwerpen, zich suiver en schoon voor onze oogen opdoen; zo is ook onwederspreekelyk, dat hoe meêr het zelve door duisterheid besmet en verbrooken zy, hoe gezegde voorwerpen zich ook duysterder en minder schoon zullen vertoonen.

⁺Mislag veeler Schilders in hun verkiezing.

Veele doorluchtige meesters, hebben zich jammerlyk hier in vergreepen; onder de Brabanders, *Rubbens*; in Holland, *Rembrant*, *Lievens* en veele anderen, die hun trant hebben nagevolgd: de eene willende het leeven al te schoon hebben, is tot een raauwe bontigheid, een ander om de murwheid te bekomen, tot de ryp en rottigheid vervallen; twee buytenspoorigheden, als twee gevaarlyke klippen by ons aangemerkt, om dezelve als een baak tot waarschouwing aan andere voor te stellen.

De voorzichtigheid steld in alle dingen de maat aan de veelheid, daarom let een ervaare Meester met verstand op het gebruyk der *koloreering* in 't *generaal*, het zy in Naakt, Kleeding, Landschap, Metzelwerk, en andere dingen wat het zoude mogen zyn dat eenige koleur heeft.

Met verwondering heb ik menigmaal aangemerkt, hoe zommige haar hebben uitgemergeld om het onderscheid der *koloreering* in twee beelden te toonen, te weeten man en vrouw; zynde de eerste geheel gloeyend geel of brandende, en de vrouw heel teeder en blank geschilderd, zonder overweging of de staat derzelve zulks mede bracht, ja zelf geen onderscheid tussen Gooden en menssen, eedelman en boer maakende, het welk na myn oordeel een slegte daad is: Of het nu hun oogmerk is, om te toonen hoe fraay en natuurlyk zy dusdanig een *koloriet* kunnen uitwerken, of dat zy tot diergelyke uitspoorigheden een byzondere neiging hebben, dan of zy andere willen uitdaagen, welke alle hun naakten, mans, vrouwen en kinderen met geen of weinig onderscheid *koloreeren*; zulks laten wy daar. Het wel *koloreeren* is véél, maar daar men meest zyn verstand in betoond, is dat ider voorwerp, na zyn aart en natuur, wel *gekoloreerd* zy: want het scheeld veel dat voorwerpen op de voorgrond, onderling veel meer dan die op een tweede of derde grond, verschillen moeten, uit oorzaak dat de verheid of tusschenlucht, alles min of meer vereenigd, zo wel de koleuren als iets anders.

Op het tweede Boek.

Verhandelende de grondregele om wel te Ordineeren.

Hier zit *voorzichtigheid* verzelschapt door 't *verstand*:
 Zy steld de *lucht*, het dier *kameleon*, ter hand,
 En geeft aan de *aarde* een *mol*, aan 't *vuur* een *salamander*
 Aan 't *water* eenen *vis*; waar na dat elk verander
 Van standplaats, en verkiesd zyn zeetel laag of hoog,
 Na dat zyn neiging eist en hem natuur bewoog
 Zo moet den konstenaar in 't schikken daar op letten,
 Dat hy, elk na zyn aart, op rechte plaats gaat zetten.

Van het ordineeren of schikken der voorwerpen. Tweede boek.

Wat in een schilder tot het Ordineeren van zyn gedachten vereist word.

Eerste Hoofdstuk.

OM den weetgierigen konstoeffenaar van alles een goed begrip⁺ te doen hebben, vind ik noodig, eer wy de zaak zelve verhandelen, dit voor af te laten gaan, op dat een ider by zich zelf overweeg, of deze noodzakelyke hoedanigheden in hem zyn, zonder welke hy bezwaarelyk tot dit hoogwichtig punt geraaken kan.

⁺Wat tot het *Ordineeren* behoord.

Voor al en in de eerste plaats, diend hy een goed en vast geheugen⁺ te hebben, om het geen hy verbeelden wil, wel te overweegen en in gedachten te houden.

⁺Geheugen.

Ten anderen werd een vlugge hand vereist, om het geen onze⁺

⁺en een vlugge hand.

snelle gedachten bevat hebben, aanstonds op het papier te stellen, eer zy uit het geheugen raaken.

Hoewel nu deze hoedanigheden veelmaal in een perzoon gevonden worden, zo is het noch onmogelyk voor hem, het gewenste doel te bereiken, ten zy hy ordentelyk te werk gaat. En hoe gewichter de voorgenomen zaak zy, hoe minder uitstel die lyden, of in onze herssenen verblyf vinden kan; dewyl ons veelyds schielyk een goede gedachten invald, maar ook snel weder ontvliegd, en hoewel wy ze menigmaal ons doen erinneren, echter is dezelve nooit ⁺zo goed, als de eerste indruk: na dat wy ons der zaak min of meêr laten aangeleegen zyn, zal ons dit verlies moeiljeker vallen; maar dien, welke met een zwak geheugen bezet is, treft her allermeest. Op de zulke zal dit zinnebeeld niet oneigen toegepast werden, namentlyk een man, die de rook van een brandende houtstapel met beide de armen omvangen wil, en deze spreuk. *Wie te veel omarmd, behoud niets.*

*Noodwendigheid van het aantykenen der gedachten.

Hoe menigmaal bevindmen, dat, als wy ons stellen om iets te verbeelden en nauwkeurig te onderzoeken, hoe ligt en onverwacht wy gestoord werden, waar door wy in onze voorneemens ⁺worden verydeld, het zy evenveel door welke oorzaken, als onze zinnen maar daar door ontroerd en in verwerring gebracht worden: om dit voor te komen, is best zich in eenzaamheid te begeeven, voorzien van papier, pen en int of kreon, en wanneer het bestek der *ordinantie*, het zy in de hoogten of lengte, vast gesteld is, dan het *planum* of de grond aangewezen, en het oogpunt gezet, het zy dat gy een Landschap, Kamer, Paleis, *Grot* of wat het voorwerp meede brengt, wild maaken. Dit gedaan zynde, zo vergaderd uwe zinnen by één om het voorgenomene te onderzoeken, en gevoegelykst het zelve te vertoonen, benevens welke perzonaadien, en wie de beste en voornaamste plaats moeten hebben; wyst dit terstond, benevens haare grootte, aan, niet met beelden, maar met streepen, hier op de eerste, daar op de tweede grond, na vereis hunner waardigheid, beginnende met de Koning, Prins of Vorst, daar na die hem verzellen of tot de zaak dienen; Is 'er noch een andere party die minder te zeggen heeft, en echter tot de volmaking vereist word, dat de schikking of *ordinantie* betreft; wyst zulks met stippen op zyn plaats aan, zonder u te verwarren, want als het voornaamste wel geplaatst is, volgd het overige van zelf.

*Omstandigheden die tot het Ordineeren vereist worden.

Dus verre het gebracht hebbende, zo is het genoeg om wanneer, het u behaagd de zaak te hervatten en uit te pluyzen, weder-

om met de voornaamste perzoonen beginnende; overweeg dan door welke hertstogten zy bewoogen zyn, hoe zy behooren te staan, zitten of leggen: wat zy doen, vliegen of loopen, vóór of tegen het licht, hoe zy *Contrasteeren*, en hoe zy tegens elkander werken of uitkomen zullen. Teeken dit alles op een tweede stuk papier, en zo iets mogt vergeeten zyn, zulks zal weinig van belang wezen, want uit het voornaamste vloed het mindere als uit een rivier, zonder dat zulks het geheugen bezwaard of lastig vald. Vald dan met nieuwe lust, nu en dan, daar weder aan, overleggende wat naakt of gekleed, schoon of gemeen moet wezen, benevens de schakeering der koleuren, hare *harmonie* en reddering, dus werd het voltooid; en dit is myns oordeels het heilzaamste middel, om u geheugen te ontlasten en te hulp te komen.

Dit is, meen ik genoeg gezegd, wat tot het *Ordineeren* in het algemeen behoord, nu zullen wy eens overstappen tot de verhandeling van ider deel in het byzonder.

Van het Ordineeren. Tweede Hoofdstuk.

Niets verwonderd my meêr, dan daar zo veel Geschiedenissen in[†] de H: Schriften geschreeven zyn, men zo weinige uitbeeldingen en verschillende vertooningen daar van ziet, en in vierhonderd der zelve, onlangs uitgegeeven, meest alle verbeeldingen van zaaken zyn, die men op diergelyke wyze en voor deeze meer gezien heeft, latende die onuitgebeeld, van welke zy 'er voorens geen vertoond gezien hebben. Even als of men van de zelve geen *ordinantie* maaken kon; op dezelve wyze gaat het met *Ovidius*, *Homerus*, *Virgilius* en andere meêr, uit welke stoffen, meêr dan driemaal zoo veel verbeeldingen te maaken zyn.

[†]De armoedige geest veeler Schilders in het verkiezen van voorwerpen,

De oorzaak hier af, heb ik na veel moeyten en naspeuren bevonden[†] te zyn, hunne onkunde en achteloosheid; deze twee gebrekkelyke zusters, gepaard zynde, moeten noodzaakelyk de uitwerking onzer zinnen bepalen, en alle verdere onderzoek verhinderen; daar en tegen werd dit kwaad door naarstige oeffening voorgekomen.[†]

[†]oorzaaken daar van.

Wy behoeven daar aan niet te twyffelen, of de aloude Schilders, hebben de beste geschiedenissen om te verbeelden uitgezocht, dog te waanen dat zy hier door al het overige verwierpen, is dwaas. Jam-

[†]De aloude schilders hebben wel de beste geschiedenissen verkooren.

mer zou het zyn dat alle geheimen gevonden en ontdekt waren, die noch uit te vinden zyn, de lust om verder te komen, zou daar door [†]verbrooken worden, en gesteld zynde, dat de beste gemaakt en die door hen niet verbeeld zyn, veracht waren geworden; zo gebeurd het dikwils, dat onder die minste de schilderachtigste, en krachtigste van hertstogten, daar by de sierlykste in *stoffagie* en bywerken zyn, zo dat het ons aan geen stof ontbreekt.

[†]Doch echter genoeg voor de hedendaagze overgelaaten.

Maar eeven als men in de onreedelyke dieren, ossen, schaapen en ander vee ziet, welke eenen voorganger alle na volgen, zo gaat het met veele Schilders, wanende dat zy genoeg gedaan hebben, wanneer zy tussen hunne *ordinantie*, en die hunner voorzaaten, dit onderscheid maaken, dat zy zittende vertoon, het geen andere staande verbeeld hebben, of buytens huys, dat de vorige binnen vertoon, of wel in sieraden en bywerken eenige verandering gemaakt: dit zo gedaan, meenen zy hun wonderlyk wel gekweeten en uitgesloofd te hebben. Maar rechte yveraars, welke grootzer gedachten bezitten, zoeken steeds hooger te klimmen; zy laten hen met het reeds gemaakte niet vergenoegen; maar hebben iets beeter in het oog, of ten minsten zo goed.

[†]Welke roemwaardige heldenstukken, voeren deze plundersaars van anderer geest, konst en arbeid uit? Niet, dan dat zy de voorige Meesters voor de waereld zoeken verdacht te maaken van onkunde en kleen verstand; door hen te willen verbeeteren in stelling, kleeding, koleuren en sieraaden: maar dat zy vry hun leeden dag en nacht de rust onttrekken, en hunne herssenen onophoudelyk door zulk een arbeid pynigen; in het oordeel der verstandigen zal altoos de eerste vinder lofwaardig geacht, en de anderen, als een kwaadaartigen en luyen nabootzer gehouden en verworpen werden.

[†]Kwaadaardigheid der plundersaars van anderer gedachten.

[†]Maar eedelmoedige geesten zoeken altoos de eere gelykelyk met gelukkiger en grooter meesters te moogen deelen, want wie onder de dichters zoude niet willen met *Homeer*, onder de Wysgeeren met *Aristoteles*, onder de Schilders nevens *Rafaël*, en by de konstige Beeldhouwers, met *Michiel Angelo* gelyk gesteld zyn? Doch ydele wenssen en poogingen zyn daar toe niet genoeg, zy hebben meêr gedaan om die lof hunnen naam en perzoonen eigen te maaken: de zucht tot eere, heeft het vuur hunner arbeid aangeblazen, waar door zulke grooten lof en winsten hun eigen zyn geworden. Zy hebben, het licht des daags missende, des nachts hunne lampen met een yverige tegenwoordigheid verzelschapt, en niet hunne kostelyke uren aan anderen in gezelschap kwistelyk gegeeven; men verlaat dezelve, om in

[†]Door de eedelmoedige geesten onmogelyk te begaan.

de Konst, en door die, dat te verkreigen, waar in op aarde de volkomene gelukzaligheid bestaat.

Deze dingen oordeelden ik, voor af te moeten zeggen, om daar na het verhaal en knoop der volgende zaaken niet te breeken: Laat ons nu over gaan tot het verhandelen van

Het Ordineeren der Geschiedenissen. **Derde Hoofdstuk.**

Dit zal voor ens een algemeene stof, doorgaans verstrekken in⁺ dit werk; want zonder dit wel te verstaan, kan niemand een beroemd meester worden. Zy moet in en door al de deelen dezer konst, en zo wel in de koppeling der beelden, schikking der koleuren, verkiezing van dag en schaduw, legging der gronden, ja in ider beeld byna dit alles waargenomen werden. Kort, klaar en bevatbaar zal ik trachten hier in te zyn; en om niet te herhaalen wat tot het beginzel dezer zaak in 't eerste hoofdstuk gezegd is j zo blyft dit vast gesteld, en wy zullen verder gaan.

⁺Noodzakelykheid dezer kennis om tot een goed Meester te werden.

Wanneer nu imand zyn voornemen om die of deze geschiedenis,⁺ versiering, of zinnebeeld uit te voeren, vastgesteld heeft, zo maake hy daar van een ruwe schets, en zo lugtig, dat hy maar zyne teekens en trekken, al was het alléén, verstaat.

⁺Eerst een lugtige schets maaken.

Daar na zal hy de beste en nauwkeurigste Schryver over die zaak,⁺ opmerkelyk leezen, op dat men het voorwerp volkomen bevat, en zyn geheugen inprent, aanstonds het overgeslagene aantekenende.

⁺De beste schryver over die zaak nazien.

Wederom tot zyn teekening keerende, zal hy voor al acht geeven⁺ in wat Land, in welke tyden des jaars en des daags het voorgevallen is, in een oopen lucht of beslooten kamer, in ryke of gemeene plaatzen, en voor al de hoedanigheid en waardigheid der perzoonen, welke moeten uitgedrukt zyn.

⁺Verdere noodwendige waarnemingen omtrend de omstandigheden.

Dit betreft de omstandigheden: neem dan nauwkeurig acht wat eigentlyk het rechte pit en merg der zaak zy; boven dien, wat al voorvallen daar gelykelyk moeten uitgedrukt worden, van welke de uitkomst of het einde altyd het voornaamste deel des sluks moet beslaan, en het begin der zelve of de oorsprong in het verschiet of afwykende grond; eeven gelyk een Kanonkogel, van verre geschooten, een naby geleegen bolwerk over hoop werpt, en het geen hem wederstaat, verstuyven doet: waar door men het ein-

de en oogmerk der zaak met de eerste opslag van het gezicht begrypt. Teeken al die dingen in uw zakboek aan, op dat zulks vast in uw geheugen blyf, en herlees ten dien einde zulks meenigmaal.

Neem dan een vroegen morgen waar, wanneer de herssenen van alle denkbeelden gezuiverd zyn, en gaat in eenzaamheid alles overweegen. Verbeeld u zelf die perzoon te zyn, de een voor en de andere na, die gy verbeelden moet, zelf tot de minste toe. Laat uwe gedachten, tot in die plaatzen daar de zaak voorgevallen is heen wyden, dus zult gy de natuurlykheid der zaak ligt begrypen.

*Hier uit zal volgen dat gy in 't kort alle uwe beelden haast by malkander zult zien, en ider zyn hoedanigheid waerneemen, waar en hoe zy zich onthouden, en op welke plaatzen; het geen aanstonds met trekken moet aangewezen worden, in 't welke men alleen de schikking van het *generaal* moet beoogen: schryf mede de naamen der voornaamste by ider, op dat gy nooit in de perzonen dwaald, of u de schikking mogt ontschieten, ook om dat gy te gemakkelyker op ider beeld in 't byzonder zoud kunnen letten, benevens op de byzondere hartstogten daar zy door geregeerd worden.

*Nuttigheid die men door deze behandeling in het ordineeren vind.

Tot hier toe, heeft men verre gevorderd omtrend het algemeen, maar ten opzicht der byzondere zaken en waarnemingen, niet veel: Nu is het niet meêr dan imand, welke op een hoogte staande, of van een hooge toorn in het vlakke veld, de toerusting van een groot heyr beschouwd; hy ziet alles in hoopen en benden net verdeeld, hier de ruytery en daar het voetvolk geplaatst, daar weder de Veldheer, en verder de minder oversten en kolonellen: gints weder de Leegerwagens tot mond en krygsbehoeften, enz. Niets meêr weet zo een, als dat het daar is, en ook de plaats waar; Maar hy heeft een goede order, welke navolgende, het overige ligter te verbeelden vald.

*Nu moet hy verder gaan, en overweegen, van wat zyde en in wat standplaats hy alles zien wil. Of het een laage of hooge *Horisont* zyn moet. Zet dan uw voornaamste voorwerp, zo veel mogelyk is, in de midden, op een verheeven plaats. Steld uw oogpunt, bepaald uw licht of het links of rechts gedaagd moet zyn, van achter of vooren, zonneschyn of gemeen licht. Schik dan vervolgens de overige beelden, by koppelingen, zommige van twee a drie, andere van vier a vyf, min of meêr na gy het begrypt of oordeeld goed te zyn; doch dit laatste punt zullen wy in een hoofdstuk byzonder, breeder verhandelen.

*Vervolg der waarnemingen.
*Zichteinder.

Om verstanden, welke dit gezegde niet aanstonds mogten begrypen, te hulp te komen, zo zullen wy eens een voorbeeld stellen van de voorgrond af. Ik zeg dan plaats uwe voornaamste dáád of beelden, wat aanzienlyk en verheeven op de voorgrond,⁺ voegd op hen uw grootste licht en kracht van koleur in één *Massa*, of party: Zet de andere mindere voorwerpen wat lager, by welke de kracht der koleur, en die des lichts wat meêr verspreid zal zyn; de tweede grond zult gy, of in de schaduw brengen of met donkere voorwerpen vullen, en achter dezelve op de derde grond, die weder licht zal zyn, schik daar de geringste voorwerpen, of daar het minst aan gelegen is. Waarnemende dat groote beelden altyds achter kleene, en kleene voorwerpen achter groote gesteld worden: nevens krachtig licht tegens donkere schaduwe; kunt gy het door de schaduw niet vinden, zo zoekt het door donkere koleuren te weeg te brengen, gelyk wy breeder in een ander hoofdstuk zullen verhandelen.

*Verdeeling der gronden.

Dit dus op een schets by één gebracht zynde, zo ontwerpt op⁺ een tweede papier een andere; teekend dan al wat naakt is na het leeven, en het gekleede na de Leeman, beeld voor beeld, zo uitvoerig als doenelyk is, schikkende en alles na het licht stellende, dat 'er noch min noch meêr schaduw als in uw algemeen ontwerp vereist word, op vald. Ten anderen, dat uw beeld en Leeman eeven hoog met het oogpunt uwer schets zich vertoonen.

*Vordere wyze van schetsen.

Neemd voor al vlytig acht op de bewegingen en hertstogten,⁺ om die op het natuurlykst te verbeelden; waar toe ik hier een gemakkelyk middel zal aanwyzen.

*Middel om de hartstogtige bewegingen, natuurlyk te vertoonen.

Maak met uw eigen lichchaam, voor een spiegel staande, zulke *actien* en bewegingen, als gy uw beelden wild doen hebben; verbeeld u de driften en hertstogten welke zy moeten vertoonen, na dat uwe geschiedenis vereist: by voorbeeld, één die verschrikt is; neem dan acht hoe gy staat, wat gy met u rechterhand doet, waar de linker is, hoe gy u hoofd draaid, wat het linkerbeen en wat het rechter uitvoerd: hoe u lichchaam buigd, en zo voort. Teekend of schetst het zodanig na, met al zyne waarneemingen zo veel 't u mogelyk is, zonder op de *proportie* te letten, doch alleen op de beweging der leeden acht geevende. Steld dan uw Leeman na dezelve schets, die zodanig schikkende, als gy het in uw *Ordinantie* nodig hebt, zoekende de schoonste zyde, de beste daaging, en voordeeligste schaduwen na de zaak vereist. Indien 't een gekleed beeld moet weezen, zoek het beloop der ploojen,

naar de eigenschap van 't beeld, zo fraay te schikken als 't u mogelyk is. Teekenende het zelve, op blaauw of gegrond papier, uitvoerig ná, spaarende alleen het naakt, om het daar na, op die wyze als ik hier voor gezegt hebbe, na het leeven op te maaken, om bekwaamlyk zulks te kunnen schilderen. Desgelyks kan men met allerhande *passien* en weezens doen, zo als wy hier na, in het zesde hoofdstuk dezer verhandeling verder zullen zeggen.

Dat gedaan hebbende, zo teekend u *Ordinantie* in 't *generaal* volgens de laatste schets, op u doek of panneel, en in 't byzonder, naar u uitgevoerde teekeningen of modéllen: wat de bywerken en toepassende *stoffagie* belangd, daar van zal in een ander hoofdstuk gesproken worden.

Hoe men fraaye Printen, Academie-beelden en Modéllen in het schilderen gebruyken zal.

Vierde Hoofdstuk.

*IN weinige deelen der Konst sluypen meer misbruyken in, dan in het nazien der fraaye printen, en herssenwerk der beroemde Meesters; want veele gewennen zich zo vast daar aan, dat zy zelden iets doen, dat niet geheel uit printen of teekeningen van anderen gehaald is. Zy, zo haast zy iets zullen aanvangen, het zy Geschiedenis, Zinnebeeld of Fabel, haalen het met stukken en brokken by een, werpende al hun printen, teekeningen en Collegie-beelden overhoop, neemende uit de eene een arm, uit deze een been, hier een tronie, daar een kleed, en uit andere het lichchaam, en dus hun geheele *ordinantie* aan een flanssende. Wien komt dan de eere toe? Wanneer imand uit de konst van *Poussyn*, het ⁺voornaamste in zyn *ordinantie* te pas brengd; wien zal men zeggen dat de vinding toekomt, of hem of aan *Poussyn*? Het is eeven als een deel Eenden eyren, welke onder een hen te broeden gelegd worden, waar van men niet weet of het Eend of den Hen de lof toekomt. Als nu, eens de eigenaars van zulke gestoolen brokken, van dien schilder ider het zyne weder haalden, ik geloof niet dat 'er veel van het hunne zou blyven, maar dat het met hen als met de *Cumanissen* Ezel, daar *Erasmus* van schryfd, gaan zou, die zich, met een Leeuwen-huyd overdekt hebbende, voor

⁺Dwaasheid der schilders in het misbruyk der printen.

⁺Gelykenis op hen toegepast.

een verschrikkelijke Leeuw uit gaf, maar by de ooren bekend wordende, van zyn geleend gewaad beroofd, door ider bespot en met knuppels geslaagen wierd.

Verre van door zulks te doen hun voordeel te vinden, bewerken⁺ zy hen zelf een groote schaade; zy verachten het leeven, ja vergeeten meenigmaal het zelve; streeven tegens alle grondregeelen aan, buyten welke het onmogelyk is een goed uitvinder te worden, daar zy dezelve opvolgende, met meer gemak, grooter nut en eere bekomen zoude.

⁺Doen hen meêr schaade als voordeel.

Het rechte ja het noodzakelyk gebruik, bestaat hier in, dat, na⁺ gelyk in het voorgaande hoofdstuk aangetoond is, en de schets gemaakt, men naziet wat groote Meesters over die zaak gedacht en gedaan hebben, hoe zy hun voorwerpen verkooren, en met welke byvoegzelen verrykt hebben, dit zal u nieuwe, vaste en goede gedachten geeven; daar na let op de bevalligheid hunner *actien*, tronien, dag en schaduwing. Is 'er iets dat u voornamelyk dienstig is, zoek het in het leeven, of zyn het kleederen, op de Leeman na te volgen; dus doende zult gy moogen zeggen, dat het uwe eigen eyren zyn die gy gebroeyd hebt. Voor al bedien u meest van Collegie-beelden door u zelf geteekend, maar voornamelyk van die, welke gy in het byzonder hebt gemaakt en niet in het openbaar, door een ider naast u geteekend zyn. Schilderd ook geen tweemaal, zonder daar toe gevergd te zyn, een en dezelve *ordinantie*. Maar deze volgende dingen moogd gy meermaalen ea na anderen gebruyken, zonder berispt te worden, als

⁺Waar in het recht gebruik bestaat.

Boomen, Steenen, Graven, Fonteinen, Vaazen, Statuaas, Vervallen⁺ gebouwen, Allerhande bouwkonst, en *ornamenten* zo veel als men wil: wie verder gaat, bind zich zo naauw aan de printen en gedachten van anderen, dat hy waand, het geen hy verbeelden moet, kan niet anders dan op zulk een wyze uitgedrukt worden, als het zich in de printen of teekeningen van deze of die meester ver Paid.

⁺Wat men meermaal in zyn ordinantie mag te pas brengen.

Het oogmerk dat men in het nazien en beschouwen van papier-konst⁺ heeft, is tweederley: het eerste, om door het zelve ons oog te streelen en vermaaken; het ander, om onze gedachten te verryken, wanneer men zich schikt om het een of het ander te doen:⁺ dan is 'er niets voordeelijker voor een leerling als zulks; want daar door kreidmen niet alleen kennis der fraaye gedachten, maar ook een schoone en aangename manier, bevallige wezens, *gracelijke actien*, welgeschikte kleeding en plooyen, en dat voornaamst is, een vlugge geest en een zonderlinge lust, gelyk wy in het Teekenboek breeder aangetoond hebben.

⁺Oogmerk in het nazien der printen.

⁺Nuttigheid desselfs.

Van de Waarschynelykheid en Schilderachtigheid in een Ordinantie van veel of weinig beelden.

Vyfde Hoofdstuk.

*DE waarschynelykheid, welke door het gezicht op ons verstand en inbeeldingen werkt, moet voornamelyk waargenomen werden, in de verdeeling en verbeelding onzer geschiedenissen, naast die drie deelen daar in de schoonheid bestaat, waar van te voren gesproken is. Men moet dezelve niet alleen in het algemeen, maar in ider byzonder voorwerp doen blyken, en nauwkeurig zien op het verwerpen van zaaken, welke daar tegens strydig zyn.

+De waarschynelykheid is het voornaamste punt in het ordineren waar te nemen.

*Men overleg dan eerstelyk en voor al, waar uit het voorwerp bestaat, het zy uit lieden van een verheeven of van een minder rang, of uit beide door een vermengd. Men maak dat zich dit blykbaar in hun wezens vertoond, en dat men het zelve volkomen daar in bespeuren kan, zo in haar gestalten, wezen, bevallige zwier en lieffelyke koleur, als lieden zynde van een fraaye en zeedige opvoeding.

+Daar na de onderscheiding der byzondere waardigheden der perzoonen.

Is het boers, toond ook desgelyks zulks in hen op die wyze aan, niet alleen in hun kleeding, maar ook in hun gestalten, wezen, koleur en beweging; en zo daar eenige bevalligheid in bespeurd moet werden, dat het zelve meede op zyn boers zy.

*Dit wel waargenomen zynde, zullen uwe gedachten natuurlyk en waarschynelyk voor den dag komen, wanneer het volgende daar by gevoegd werd, te weeten een minder en meerder schoonheid by de hooge en een minder eenvoudigheid by geringer persoonen, de een kort, de ander lang, de een dik en vet, den ander maager en schraal, de een scheef of wat krom, een ander bruyn of bleek van vel, de een snel en de ander traag van beweeging. Ja onder drie of vier beelden moet 'er altoos een zyn, de anderen geheel ongelyk, zelf derf ik zeggen, dat 'er nauwlyks twee gelyken onder gevonden kunnen werden: onder zes of acht zal 'er ten minsten een zyn, met een hooge of kromme rug, of ingedrongen van gestalten; en hoewel zulks strydig schynd te wezen met het geen wy van de schoonheid gezegd hebben, wederspreekt het niet ten opzicht dezer gelegenheid; want een hooge rug, scheeve schouders

+Onderscheid der wezens en gestaltens in dezelve.

of heupen, dik of dunder hoofd, hebben zo wel hunne *proportien* na de andere leeden, als die geheel wel gemaakt zyn.

Indien nu imand vraagen mogt, wat'er dan aan ontbreeken zoude⁺ indien zy wel *geproportioneerd* zynde, echter de anderen niet gelyk zoude wezen? Dien

⁺Tegenwerping opgelost.

beantwoord ik dus: dat zy de bevalligheid der eerste maar ten deele, en de eene minder als de anderen bezitten; en gelyk het waarheid is, dat groote en machtige personen, de misgestalten aan hun lichchamen meede onderworpen zyn, zien wy het echter zo veel niet als aan kleene en geringe lieden, het zelve uitmunten en vertoonen.

Ik acht daarom myn gevoelen niet ongegrond, dat men inzonderheid⁺ in openbaare vertooningen, als schouwspeelen, groote kerk-diensten, rechtspleegingen en diergelyke, alwaar een zamenvloeying van allerleye staaten van menssen is, ook allerleye gestaltens voegd, als kromme, korte, lange, scheeve, vette en mageren, maar ook zelve eenige lamme en kreupelen als het de geleegentheid toelaat, mids dezelve zodanig schikkende en plaatsende, dat zy, zonder het gezicht te kwetzen, ongevoelig deugd doen aan andere beelden waar om trend men dezelve plaatst, dewyl dit een voornaam bewys teken der waarschynelykheid eener geschiedenis is. En om zulks tot dehoogste top te voeren, zou ik het onderscheid tussen een oude en een oude, jonge en een gelyke jonge, ider in een minder en meerder graat van schoonheid doen vertoonen, het welke men met eenige voorbeelden zal bevestigen.

⁺Gevoelen des Schryvers, omtrend de misstellen te vertonen.

Wat nu het verbeelden der versieringen en zinnebeelden betreft,⁺ deze, vermids het geen ware geschiedenissen, maar loutere uitvindingen zyn, die meest uit deugden en ondeugden bestaan, daar is het anders mede gelegen. Is het dat men een deugd vertoond, zo moet men geen het minste gebrek daar in bespeuren; is het een ondeugd, zo moet daar geen volmaaktheid in gezien worden.

⁺Andere waarnemingen in het vertoonen der zinnebeelden.

Van het vertoonen der Goden, die in alles volmaakt moeten zyn,⁺ zullen wy als ons de gelegentheid voorkomt, omstandiger schryven, en die zaak uit de grond in een byzonder hoofdstuk ophaalen, en hier eenige onderscheidtheden in het behandelen van een en dezelve zaak, daar perzoonen van verschillende rang aanwyzen, gelyk in de bygaande figuur gezien word.

⁺En die der Goden.

Het eerste voorbeeld^{*}

^{*}Verschillende wyzen van aanvatten in perzoonen van een onderscheydenen staat.

WYst de verschillende manierlykheid in het aanvatten van een glas aan: de een grypt het met de volle hand, N°. 1. En den an-

der vat het met weinig meêr manierlykheid onder aan. N°. 2. In tegendeel ziet men N°. 3. als een Vorstin, een kelk met de toppunten haarer drie vingers houden, terwyl zy de pink voorzichtig op een aangename wyze van het glas ligt. Wederom ziet gy N°. 4. een Staatjuffer verbeeldende, op een beschroomde wyze, uit vrees voor storting het zelve wel behendig, doch niet zo bevallig aanvatten. Een Vorst wederom N°. 5. vat het zelve, behendig en voorzichtig onder aan de voet.

Het tweede voorbeeld.

⁺Hier zietmen wederom het groot verschil dat een goede opvoeding, tussen lieden van een byzondere staat geefd, en op welk een Schilder naukeurig diend te letten. N°. 1. Vertoond een plompen boer, zie eens hoe gulzig en onordentelyk hy uit zyn kom eet; hy zit en leund met beide de elboogen op tafel, omhelsd zyn kom als met beide de armen, uit vreeze dat men hem dezelve ontnemen zal; de leepel houd hy met de duym en al de vingeren onder aan het blad vast, zyn mond hangd over zyn bak, met de kin vooruit de leepel te gemoet komende, zyn hoofd zinkt in de schouders weg, en hy bokt voor over met het bovenlyf. De ander N°. 2. zit recht op, en beeter opgevoed, heeft de kom by het eene oor vast, en de leepel met drie vingers boven aan de steel, openende zyn mond maar een weinig. Wederom ziet men een merkelyk verschil in N°. 3. een groote Juffer verbeeldende, zy vat met drie vingertoppen de leepel, van boven over, by de steel; let eens met hoe weinig moeyten zulks op een bevallige wyze verricht word. En in N°. 4. ziet gy de wyze van een Staat-Juffer, hoe zy, doch met minder bevalligheid een leepel regeerd.

⁺Het zelve verschil in wyze van eeten.

⁺Deze behendige en aangename bevalligheid, hebben dien grooten *Rafael* en *Corregio* by uitmuntendheid waargenomen, en byzonder *Barotius*, gelyk men zien kan in een schoone print, die naar een schildery van hem uitgaat, alwaar hy *Maria* verbeeld met een leepel in de hand, eenig nat scheppende uit een schootel, haar door een Engel voorgehouden, om aan het kindeken *Jesus* te geeven, 't welk half gezwachteld op haar schoot staat. Deze print, mynes oordeels, is om de Bevalligheid niet alléén byzonder fraay, maar daar by zo natuurlyk, zeedig en deftig, dat het niet beeter kan bedacht werden.

⁺Wie in zulks te verbeelden uitgemunt heeft.

Het derde voorbeeld.

Alhoewel de twee aangewezen voorbeelden genoegzaam zyn, om⁺ dus alle andere handelingen, en het verschil van uitvoeringen door byzondere staaten van menssen aan te toonen, zullen wy noch dit derde daar by voegen.

⁺Derde voorbeeld van hoorende menssen en hun gestalten.

Zie eens hoe aandachtig dees twee boeren staan te luisteren, de eerste met een hooge rug de kin vooruit steekende, beschouwende met sterrende ooge op den vertelder, als of hy hem het gezicht wilde uitzien, hy heeft beide de handen geslooten kruisling over malkander onder de okzelen, rust en staat te gelyk op beide de beenen die met de toonen eevenwydig van malkander zyn, de knien wat geboogen en de voeten binnewaards.

Den ander staat over end, rustende met het lichchaam meest op het eene been, de eene vuyst in de zyde zettende, en met de andere zyn kleed voor op de borst vattende, het ander been een weinig gedraayd, is wat meer voorwaard, en de buyk wat uitwaards steekende: vertoonende een bevalliger gestalten dan de eerste.

Maar zie nu eens deze aanzienelyke Juffer, hoe zedig haare beweeging en hoe groots en bevallig haare gestalte is, de eene hand rust onder de borst tegen het lyf, het binnenste des hands bovenwaards gekeerd, latende de vingers los en slapjens nederwaard buygen, terwyl zy, aandachtig luysterende, met de andere een slip van haar kleed eenigzins opbeurd; zy staat recht overend, het hoofd zyling een weinig voorwaards geboogen, de knien en voeten dicht aan een, en met de eene hiel tegens de binnenste enkel van de andere voet gekeerd.

Stel nu die andere vrouw daar by staande en desgelyks aandachtig toehoorende, eens in teegen overeenstelling met de voorige, en let wat een verschil de opvoeding in de gebaarden der menssen maakt; beide haar handen heeft zy op de heupen gezet, staande op beide de voeten zonder de minste draaying, het boovenlyf held een weinig voor over, de borst en kin steekt zy vooruit, slaande het hoofd wat in de nek, met de mond eenigzints gaapende, en geen zwelling der heupen.

In deze opmerkingen bestaat de natuurlykheid en bevalligheid van⁺ een *ordinantie*, zy moog van veel of weinig beelden zyn, ten opzicht der personadien; ik stel derhalven het gewicht en belang dezer zaak aan iders oordeel, en hoe veel daar aan het onderzoek derzelve gelegen

⁺Noodzakelykheid in het onderzoeken en naspeuren der natuurlyke uitwerkzelen.

legd. Ik spreek van het verheevenste, deftigste en bevalligste, want het geringe is ons natuurlyk eigen; en hoewel 'er veele zyn, die wel begeerden datmen beeter gedachten van hen had, toonen zy echter het tegendeel met dagelyks het gezelschap van geringe perzoonen by te wonen, waar door zy de gelegenheid, om tot beter kennis, door fraayer oeffening, te geraaken, verwaarloozen, maar alleen hen vernoegende, met zonder wissigheid, na het rechte doel te slaan.

Of zy nu schoon hun uitvlucht tot verschooning zoeken, met in te brengen, dat de gelegenheid om in deftige gezelschappen te komen, hen ontbreekt, dit is een zwak schild om hun achteloosheid te beschermen; de Kerk, de Schouwburg, de wandeling, verschaffen die geen gelegenheid genoeg om fraaye lieden te zien en op hun goede manieren te letten? Voor my eer ik desgelyks dat geluk had, waar toe men zomtyds door de eene of de andere goede vriend geraaken kan, stelde ik al myn zinnen te werk, om het één of het ander op te merken en aanstonds in myn zakboek aan te teekenen; want een Historie Schilder diend nooit zonder zakboek te zyn, 't zy waar hy ook gaat: vermits de gedachten zomtyds zo vlug zyn, dat zo schielyk als zy komen, zy ook aanstonds weeder vervliegen, gelyk wy in 't eerste hoofdstuk van 't *Ordineeren* breeder gezegt hebben. Ja langs straat een fraaye Juffer gaan ziende, onderzocht ik de oorzaak en waar in het bestond, dat zy my bevalliger dan een ander voorkwam, en waarom die ander minder was; dus komt men tot de kennis van bevalligheid en misstal, zo wel door het eene als het andere, maar best door het naspeuren van het verheevene.

Hier toe wilden ik gaarne ider konstenaar aanporren, niet dat ik hun yver in door andere middelen tot deze kennis te geraken veroordeel of afwyzen wil, en deze manier voor de beste en eenigste houde, neen, zy strek alleen om aanleiding te geeven, en tot de bezitting dezer hoognoodige kennis een weg te baanen.

Derhalven is het verzuim of uitstél van eenige daagelykze gevallen die ons dienstig zyn, aan te teekenen, ten hoogsten schaadelyk, en oorzaak van 't verlies der fraaiste dingen; welke, gelyk onze vlugge gedagten, ééns voorby zynde, dikmaals gehéél en voor altyd weg blyven.

*Hoe veele dwaalen, welke zich verbeelden dat prachtige en kostelyke zieraaden, als goude en zilvere stoffen, juweelen, paerlen, enz, de onfeilbaare kenteekenen van de deftigheid en het vermoogen der lieden zyn. Zouden de allerschranderste tegenwoordig daar

*Dwaling veeler kunstenaars aangewezen en wederlegd,

van wel zeker kunnen oordeelen, ten waare zy onderzochten of de deftigheid hunner opvoeding met die hunner pracht overeen kwam? echter kunnen zy bedrogen worden, om dat veele geringe lieden, uit de natuur of door opmerking, met zulk een geestige zwier en behendigheit begaafd zyn, dat, indien hunne kleeding met die der aanzienelykste gelyk waren, zy waarschynelyk voor lieden van het grootste vermogen zouden genomen worden. Een deel der oorzaak is, dat 'er zo weinig onderscheid tussen fyne en valsse Juweelen in 't eerste opslag der oogen word gevonden; maar onderzoekt men hunne zeeden wat naauw, zo zal men, eeven als in hun Juweelen, iets verschillende bespeuren, waar door hun rechten staat ontdekt word, het zy in hun wezens of manieren.

Anderzins was 'er niets gemakkelyker als dit voornaam en moeyelyk hoofddeel der konst voor de schilders, wanneer het verbeelden der byzondere staaten alleen van kostelyke kleeding en Juweelen afhong, daar zoude geen Mode ter waereld zyn, men zoude ligt een bezemstok met een kaper kunnen verzieren. Doch schilders, welke met deze inbeelding besmet waaren zyn'er genoeg geweest, en, tot jammer, noch heedendaags, die zulke manieren als een staale wet volgen, denkende, dat *David*, *Salomon* en *Ahasueros* voor geen Koningen zouden aangezien noch bekend worden, ten waare hun goude kroon zulks aanwees, die hen, ook waar zy zyn, altoos gezelschap houd, zo wel in de slaapkamer als op den troon, en de scepter zo wel aan de tafel als aan het hoofd van een heir regeeren, noch spreek ik van hunne Koninklyke mantels niet.

Wie nu het gezegde wel overweegd, moet met my toestaan, dat de deftigheid en welgemanierdheid twee uitneemende zaaken zyn, aan welke zo veel gelegen is, dat wanneer het in een schildery ontbreekt, men het zelve niet voor goed kan keuren: ja ik oordeel het *de ziel van een konstig schildery* te zyn. Het is met de schoone pronkzieraaden niet te doen, maar als een deftige en eedele ziel in een welgesteld lichaam werkt, zyn alle die dingen onnut om de waare deftigheid uit te drukken; wanneer men met verstand, dan het zelve noch oppronkt, zo krygt het wel een grooter luyster, maar niet het wezen der zaak aangebragt, ook maakt zulks geen der hertstochten in de wezens. *Rafaël*, *Poussyn*, *Dominiquin*, noch *Barotius*, hebben daar niet van gehouden, en echter door hunne eenvoudigheid, de ongemeene deftigheid en grootsheid in hunne beelden ver Paid.

Nu zoude my yemand kunnen tegenwerpen, dat *Rafaël* zelf tegens⁺

⁺Tegenwerping uit een print van *Rafaël*.

deze reegel aangaat in het vertoonen van *Batzeba*, daar hy *David* met een kroon op het hoofd, in 't venster verbeeld; of daar *Abraham* zyn *Zara*, in het helder zonnelicht, liefkoosd, het welk in 't verschiet door *Abimelech*, zo als hy over een baluyster leund, gezien word.

Wat belangd deze ordinantie, myn gevoelen rond uit verklaard, [†]het behaagt my niet heel veel: maar ik geloof dat het hier in, als met my geleegeen is, die noch moejeijk ben om veele dingen welke ik in myn leertyd vol misslagen gemaakt heb, en die echter het licht zien. Ik kan ook zyne meening, die hy hier in beoogd heeft, niet recht bezeffen; maar wat het zonnelicht betreft, mogelyk zyn daar in zyn gedachten schranderder, dan zy in de eerste opslag zich aan ons vertoonen; want indien de zon niet helder op dit verliefde paar gescheenen had, *Abimelech* zoude hun liefkozeryen, door zyn afgewyderdheid van standplaats, niet hebben kunnen zien, en indien hy hun in een anderen hoek van de kamer vertoond had, zouden zy niet hebben kunnen zitten. Doch nademaal de grootste meesters hunne misslagen hebben, zo is het waarschynelyk, of dat deze Bybelse Prenten, in zyn jonge tyd, of in zyn laater, door zyn beste discipelen als *Julio Romano*, *Gio Francesco Penni* of *Perrin del Vago*, na zyn lugtige schetzen opgeteekend of geschilderd, en vorder door hem zelf *geretokeert* zyn; want het is onmogelyk dat zo veel werk door een Meester in zo een korte leeftyd alleen gemaakt zy, schoon hy vaardig in het schilderen was: behalven dit, was het zyn manier het werk lang by hem te behouden, tot hy die na zyn gedachten zo ver gebracht had, dat 'er niets meêr op te zeggen viel. Maar wat belangt deez Bybel, als men dezelve met aandacht beziet, zal men bevinden, dat tussen de een en de andere print een groot onderscheid is, hoewel 'er in zommige de deftigheid, grootsheid en waarschynelykheid, wonderlyk wel Waargenomen zyn.

[†]Beantwoord en opgelost.

Om noch iets tot besluit van deze zaak en dit hoofdstuk te zeggen, [†]zo gelieft te weeten, dat het gezegde niet alleen moet waargenomen worden in een ordinantie van veel, maar ook in één met weinig beelden, want een ygelyk kan by zich zelf wel bevatten, dat zy alle zeer bezwaarlyk by malkander in een geschiedenis kunnen gevoegd worden; maar als eens imand een hoffelyke geschiedenis, zy zy dan van *Salomon*, *Ahasueros* of diergelyke, verbeeld; moet hy weeten, dat de persoonen, die de deftigheid en bevalligheid meest eigen zyn, ook meest daar in moeten uitmunten, gelyk de Koning onder de Hove-

[†]Besluit van dit hoofdstuk.

lingen, de Koningin onder de staat-juffers, een Amptman onder burgers, en zo de meerdere boven de mindere, ieder na zyn Staat, ampt of waardigheid vereist; zo dat elk in zyn rang deftig is, welke hem boven een mindere doet uitmunten: zo ook boeren, die weinig of zelden in de steden komen, by gevolg der goede zeden meest onbewust, dat zy echter in hun koutingen, openbaare feesten, kerk-diensten, enz, tegens noch mindere in staat en zeden-kennis uitmunten; doch dat het alles evenwel op zyn boers toega, en den een niettemin boven den ander uitmunt, na de hertstogten zulks vereissen; echter met die omzichtigheid, dat indien men een amptman of fraay borger daar onder moest plaatzen, hy aan zyn welgemanierde beweging en burgerlyke zeden, onder hen alle gekend diende te worden.

Van het onderscheid der Wezens zo wel van oude als jonge perzoonen, in het Man en Vrouwelyk geslacht.
Zesde Hoofdstuk.

Niet alleen moet den Konstenaar de gebaarden, maar ook de onderscheidene wezens der menssen, waar uit zyn *Ordinantie* bestaat, en die tot de geschiedenis behooren, nauwkeurig in acht neemen: en inzonderheid op deze algemeene en byzondere verschillendheden zo wel in de geslachten als staaten des ouderdoms letten.

De jonge kinderen veranderen gemeenlyk van drie tot drie jaaren;[†] tot zes jaaren hebben zy altoos korte halssen en ronde vingers. Het onderscheid van meisjes en jongetjes, dienen noodzakelyk aan de uitwendige deelen welke zich vertoonen, gezien te worden, zonder dat men als *Testa*, dezelve de beenen van een sperd.

[†]Onderscheid van jongetjes en meisjes.

Aan de kleene partyen is hun onderscheid zo ligt niet te vinden, hoewel de meisjes wat meêr geslonken zyn van vlees, kleener ooren en langer hoofd hebben, desgelyks ronder van arm eeven boven de hand en dikker van dyen zyn, dan de jongetjes: daar en tegen is het boven deel des arms van die der jongetjens, dunder en kleener.

Die van *Francisco Quenoy*, zyn onverbeterlyk fraay om na te schilderen: ja niemand is ooit buiten hem, tot die volkomentheid geraakt. Men ziet de zyne veelmaals zonder hair verbeeld of immers zeer weinig, of hy hier in een schoonheid gesteld heeft, of zyn verkiezing

omtrent het *boetzeeren*, is my onbekend; nochtans dunkt my dat de jongetjens zomtyds wel 't hair, wat, en dikmaal veel gekruld mogen hebben, en de meisjens het zelve op 't hoofd gescheeld, met kleine tuiten of zwierende lokjes; het welke niet alleen tot sieraad, maar ook tot onderscheid van beide die Kunnen strekt.

De jongens van vyf a zes jaaren, mogen sierlyk gekruld hair hebben, en de meisjes wat zwaarder: deze hebben ook het hair op 't middelhoofd, zo lang als aan de zyden. Hier in kan men desgelyks een onderscheid tusschen deze beide vinden, dat de meisjes 't hair zagter en dunder hebben als de jongens, de jongens het zelve meer gekroesd en wat korter op 't hoofd.

*De kinderen van vyf, zes en meer jaaren, zal men zelden met de mond toe verbeelden, hun boven oogleeden zyn meest onder de zwellende wenkbrauwen verscholen, en gemeenlyk zien zy snel uit de oogen.

+Beschryving der
hoofdleeden, van jonge
kinderen,

*De jonge meisjens zyn wakker en leevendig van opzicht, verheeven van voorhoofd, een weinig hol van neus, een kleene doch meest half oopen mond, ronde lippen, een kleene kin, in welke nevens de wangen, een kleen kuyltjen is, maar geen onderkin.

+van jonge meysjens,

*De jonkvrouwen of aankomende maagden, ziet men zelden met een oopen mond; hun oogen zyn stadiger en wat zeediger van opzicht.

+van jonge maagden,

*De oude vrouwen zal men styver en traag van opslag der oogen vertoonen, haare oogen diep in het hoofd, de boven oogleeden groot en slaaperig, doch een weinig oopen, de onderoogleeden, gemeenelyk *flessen* genoemd, duydelyk te zien en gezwollen: de neusgaaten wat opgetrokken; de mond gesloten en wat ingevallen, en wanneer zy tandeloos en heel oud zyn, ziet men veelyds hun onderlip over de boovenlip uitsteeken, daar beneeven hebben zy zwellingen als kwabben onder de wangen aan wederzyden de mond; haar past wel een lange; maar weinig gebochchelde neus, doch veel meêr aan de mannen.

+en oude vrouwen.

*Den lieden van groot gezach voegd een staatig opslag van oogen best, een tamelyk verheeven en groot voorhoofd, zwaare en half oopene oogleeden, haar wezen gerust en vreedzaam, hun gezicht wat zyling gedraaid, de neus met het voorhoofd en de oogen gelyk, hun mond gesloten, en zy met een onderkin voorzien.

+In lieden van aanzien.

Noodzakelyk is het dat men op de verschillendheid der gestaltens en gedaantens der menssen naaukeurig acht geeft, by zo verre die in de geschiedenis verhaald word, om de natuur der zaak des te klaarder te vertoonen, als by voorbeeld *Alexander* en *Ephestion* in den tent van

Darius, in welke *Ephestion* grooter van gestalten, als *Alexander* zyn moet: In die van *Saul* en *David*; den eersten kloek van postuur en leest, en den tweeden minder schoon van opzicht en roodachtig: en zo in alle die omstandigheden, daar den Geschied-schryver af meld.

Wat aangaat eenige afbeeldzels der *Phisionomie*, dezelve zouden wy mede hier ingevoegd hebben, maar alzo onlangs een fraay boekje, van de Hr. *Le Brun* geschreeven, en door *F: de Kaarsgieter* vertaald, daar van in 't licht gekomen is, vinden wy niet noodzakelyk daar verder af te melden, maar wyzen de Konstoeffenaars en beminnaars derzelve daar na toe, alzo het een nut en dienstig boek is, niet alleen voor Schilders, Beeldhouwers en Plaatsnyders; maar ook voor Dichters, Historieschryvers en andere.

In de waarneemingen omtrend het vatten en grypen met de handen,⁺ heb ik aangemerkt, dat de jonge kinders heel onwis en onnozel in dezelve zyn, en vermids haare leeden heel zwak, en gemeenlyk zo wel na buiten als na binnen overbuygen, zo gelyken zy half lam te zyn of *geforceerd*. Zy zyn altyd bolletjens en uit dien hoofde meest oopen.

⁺Van de greepen der handen, in jonge kinderen,

De jonge meisjens zyn dartel van greepen, en meest op de manier⁺ van *Goltzius*.

De jonkvrouwen en bedaarde zyn zeedig en manierlyk van greepen,⁺ zo als ik voormaals aangetoond heb.

⁺jonge meisjens,
⁺maagden en vrouwen,

Maar oude lieden styf en droog van handen, waar door dezelve⁺ meest altyd toe zyn, en zy de vingers niet styf uit strekken kunnen.

⁺ook oude lieden.

En hoewel de verscheydenheid der toevallen oorzaak van de verandering⁺ der wezens is, nochtans zyn zy haar zelfs heel ongelyk, en ider moet op een byzondere wyze uitgedrukt worden: voornamelyk wanneer zy door een byzondere hertstogt, tot deze of geene werking worden gedreeven, welke trekken zich alsdan door de gemelde ongelykformigheid verdubbelen.

⁺De driften veroorzaaken de meeste verandering der wezens.

Men stel eens, tot een voorbeeld, dat alle tronien in eene vorm gegooten waren, en ider door een byzondere drift of hertstogt geregeerd wierd, of droefheid, blydschap, haat, nyd, gramschap, dol, gek, of diergelyke, is het echter zeker dat zy elkander, zo wel als de *Actien*, zeer ongelyk en verschillende zullen zyn; indien nu aan ider een byzondere trek of maakzel gegeeven word, zullen zy noch meêr verschillen.

Deze aanmerking is heel noodzakelyk voor Konterfyt en Geschiedenis-schilders,⁺ maar het tegendeel daar af is ook zeer dienstig,

⁺Vrucht dezer aanmerking.

wanneer de zaak en natuurlykheid mede brengd dat 'er twee of drie van een gelykvormigheid in een stuk vereist worden, als by voorbeeld, een gezelschap van beelden uit een geslagt, alsdan mogen die wel wat zweemen na één: gelyk de zoonen *Jacobs*, de *Horaces* en *Curaces*, enz, want in zo een gelegenheid, toondmen daar door de waarheid der zaak aan.

Gelyk ook in het verbeelden dier *Fabel*, alwaar de dochters van *Cecrops* het korfjen, waar in *Erichtonius* beslooten was; oopenen; hier zoude men genoodzaakt zyn, om hun zusterschap te verbeelden, de wezens na elkander te doen gelyken: want anders zynde, wie zou raaden dat het zusters waaren, al wierden zy eeven schoon vertoond? imand zou mogen vraagen, waar aan blykt die bloedverwantschap? want het is niet genoeg dat met zegd, dat zyn zusters, dat is *Pallas*, *Jupiters* dochter; of die langgebaarde *Esculapius*, is de zoon van dien jeugdigen *Apollo*. Maar wanneer men deze drie zusters nu eens één en het zelve wezen gaf, doch ider een byzondere hertstogt, zoude zy immers zeer veel komen te verschillen; als by voorbeeld, laat de jongste, welke het korfjen opend, met een verwondering achter over vallen, eeven als of zy zeide, *O goôn wat is dit!* de tweede vol vreeze weg loopende, roepende *ach lieve zuster, red my voor dit monster*, en de derde, als ouder en bezadigder zynde, met een verbaasdheid te rug treedende, zegd, *wat, dit is een misgeboorten*. Dus zal men uit één wezen, drie verschillende bewegingen zien voortkomen: want hoewel de gelykenis trekken, zich zo klaar niet meer vertoonen, blyven echter de zelve *proportien* en aangezichts deelen.

Eeven zo ook is het tussen een vader en moeder met hun kinderen: by voorbeeld, de vader heeft een gebochchelde neus, of wel die van een *Caesar*, het kind zal na *proportie* mede daar na zweemen, en die wat langachtig en met een kleene verheevendheid zyn; heeft de moeder dezelve recht en lang, desgelyks heeft de dochter, maar echter min of meer in de teedere jonkheid geboogen, want de ouderdom maakt dezelve wel dikker en breeder, maar in de lengte weinig verandering, gelyk de ervarendheid ons leerd.

Men ziet in de 12 tronien der Roomze Keizers, hunne driften en aart krachtig uitgedrukt, zo als hun levensgefchiedenis het beschryft: doch ik twyffel of die wel alle met het waare wezen dier Keizeren over een komen; dan of de meesters van haar tyd, die na haare groote gedaantekennis, aldus na haar natuur veranderd hebben, en veel er hunne ingeboorne aart, als uitwendige gedaanten, hebben willen verbeelden.

Verwonderlyk is het, als men overweegd hoedanig onze zinnen schynen betoverd te werden, wanneer al die byzondere wezens, naar de *passien* die zy vertoonen, wel waargenomen zyn: my dunkt dat ik daar door hun geheimste verborgenheden ontdek, dat deze een hooge, die weder een laage toon zingd, geene van pynlykheid schreeuwd, en de ander innerlyk lacht, een ander van koude klappertand en de andere van hette en dorst versmagt, dus kan een kleene trek een gants wezen onderscheiden: minder of meerder vettigheid, kan mede veel verandering in een trony geeven.

Om de oeffenende konstenaars te gemoet te komen, dunkt my⁺ niet ondienstig, hen een middel om allerhande wezens door het *Boetseeren* uit te vinden, aan te toonen, op de allerzekerste en gemakkelykste wyze.

*Middel om gemakkelyk zulks uit te voeren.

Hy neem een spiegel, en teeken zich zelf daar in na, in zodanig een hertstogt, blygeestig, droevig, pynlyk, boosaardig of zo hy begeerd; tot dien einde zich zodanig een zaak verbeeldende, als hy wil dat het wezen vertoonen zal, laat dit met roodaard of ander *Cryon* op gegrond papier uitvoerig geteekend zyn: let nauwkeurig op de trekking der wenkbrauwen, luyking der oogen, zwellling der wangen, optrekking der neusgaaten, nyping of gaaping der mond, het uitsteeken van boven of onderkaaken, na dat gy u op of nederwaard buigd. Neemd dan een plaister-tronie en giet een vorm van twee stukken op dezelve, van loot of eenige andere harde stoffe, om'er daar na zo veel als men wil van potaard in af te drukken, welke afdrukzels gy na gemelde teekening als dan, met de vingers of boetzeerstokjens, tot u genoeg, kund veranderen, hier wat opgezet, daar wat afgenomen, en gins wat aangezet, zonder het *generaal* echter te veranderen: dus zullen u dezelve in plaats van het leeven kunnen dienen, inzonderheid wanneer de tronie, waar op gy uw vorm gemaakt heb, na uwe teekening komt te gelyken, op dat gy by verandering ook zien kund hoe veel de trekkingen desgelyks veranderen. Op deze wyze zult gy allerhande *passien* kunnen vormen en hervormen met zeer weinige moeyten, en dezelve gebruiken op zo veel verscheide manieren als gy zoud begeeren, het zy van onder, van booven of van ter zyden gezien. Hy beefd een groot behulp, die veel zulke *modéllen* in voorraad heefd, vermids het leeven daar af niet te bekomen is, en naar zich zelve in een spiegel, kan men niet anders krygen dan van voore. Wat de kennis van *boetzeeren* belangd, in weinig daagen en door een weinig onderrichting kan men haast zo veel leeren als hier toe noodig is, wanneer men de

Teekenkunst wel verstaat: en indien men behalven de gezegde, noch twee vormen heeft, een voor een kind en een voor een vrouw, is men zo veel te beter voorzien.

*Eer wy dit Hoofdstuk sluyten, diend nodig aangeroord en iets gezegd te werden, wegens de schikking der *Sexen*, of Kunnen, by malkander, behoorende tot het opstellen van een volkomen *ordinantie*.

*Waarneming omtrend het schikken der Kunnen by malkander.

Eeven gelyk in een toevloeijing van veele menssen, die van allerley soort by malkander komen, inzonderheid in een offerhande, schouwspel en diergelyke, zal men echter zien dat die van ider geslacht zich zullen by malkander voegen, daar en boven jonge by jonge, oude by oude, mans by mans en vrouwen by vrouwen: meest zietmen jonge dochters, door nieuwsgierigheid aangedreeven, onder het volk loopen, en hoewel zy zich by haar soort voegen, zyn zy met meerder schroom aangedaan voor de eene of de andere kwade ontmoeting, door welke reeden zy menigmaal kinderen op den arm neemen, om daar door voor allen aanstoot bevryd te zyn; maar wie kennis heeft, zal haar wel door de boezem, kapzel of kleeding, voor 't geen zy zyn, kunnen onderscheiden, schoon zy drie a vier kinderen by haar hadden.

*Onnatuurlyk is het, dat men kinderen van drie of vier jaar, zonder moeder, broeder of ouder zuster, onder een groot gewoel en drang van menssen zou laten loopen, zy moeten of de een of de ander aan de hand houden.

*Van kinderen ondergewoel.

*In Rechtspleegingen zullen aan de Vrouwen altyd vaste en verheevene plaatsen gegeven worden, als teegens steenwerk, muuren of diergelyk, wegens de schroom en vrees voor de mannen, die hunne schaamte gewoonelyk verzeld, wel verstaande als het eerlyke vrouwen zyn; ook zullen zy hen liever by oude dan by jonge mannen laten vinden, en zich onder hun bescherming, beveyligd voor de onbeschoftheid van het graauw, zoldaten of andere die in diergelyke gelegtheden zich over al byvoegen en alles doorsnuffelen, of om te steelen, of hun boevery daar omtrend uit te voeren.

*Van vrouwen in Rechtsgedingen.

Het gemeene volk, dringd gewoonlyk tot dicht aan de Rechtplaats door: boeven en lichtvaardig vrouwvolk, laten zich meest in de midden, en fatzoenelyke lieden, meêr achterwaards vinden.

Van de Eigenschap en Verkiezelykheid in de beweging der Leedematen, tot uitdrukking der Hertstochten.

Zevende Hoofdstuk.

EEn men tot de zaak zelve, in dit hoofdstuk vervat, toetreedde, zullen wy een wichtige opmerking voor af dienen te verhandelen, welke, myns oordeels, waardig is om overdacht te werden, en die niet min voordeel dan vermaak den Konstenaar toebrenge. Zy bestaat in te weten, wat de oorzaak zy, dat veele zo weinig in hun studie vorderen? de reeden daar af verbeeld ik my te zyn, hun onstandvastigheid en verflaauwden yver, welke schynd niets te kunnen uitvoeren, dan wanneer de nood hun dringd; uit de mond der zulke rold menigmaal dit zegwoord: het is⁺ my wel gelukt, of wel toegefallen. Eeven of het van 't noodlot en niet van de wiskonst afhong. Geheel anders gaat het met die, welke standvastig de draad hunner oeffening met lust vorderen, en hun voorgenomene Konstoeffening met lust overweegen, niet by invallende maar bedaarde gedachten; deze zyn niet vernoegd wanneer zy een goed stuk gemaakt hebben, en daar voor wel betaald zyn, maar zy zien en navorssen hoeveel verder zy daar door in de konst gevorderd zyn, en als hen het zelfde weder voorkwam met welke verandering, vermeerdering en verbeetering zy het op een nieuw behandelen zouden. Want hoewel het zeker is dat wy, aldoende, leeren, zyn 'er echter korter middelen uit te vinden, waar door wy tot de volkomen wetenschap kunnen geraaken, en in minder tyd daar in vorderen. Wy hebben ook een grooter indruk onzer eigen misslagen, als wy, door onderzoek, die zelf ontdekken, dan dat ons door een ander dezelve werden aangetoond of verweeten: want de reeden bewaarheid zulks, dat wy niet gaarne door een ander berispt zyn. Niets deed my grooter indruk in de herssenen dan dat ik zelf myne misslaagen ontdekten, en geen grooter vreugd kon my overkomen, dan wanneer ik die verholpen had, en zulks was my noch niet genoeg, maar iets dat alreede goed was zocht ik noch beeter te maaken. Het is omtrend 24 Jaar geleeden wanneer ik lust kreeg, om een *Concept* in 't kleen te schilderen, namentlyk daar *Stratonika Antiochus* bezoekt, voerende het zelve uit met een meêr als gewoone yver, en het wierd ongemeen geprezen. Maar na eenige Jaaren, als my het zelve noch eens te vooren kwam,

⁺Oorzaaken van de traage vordering eens Schilders aangewezen.

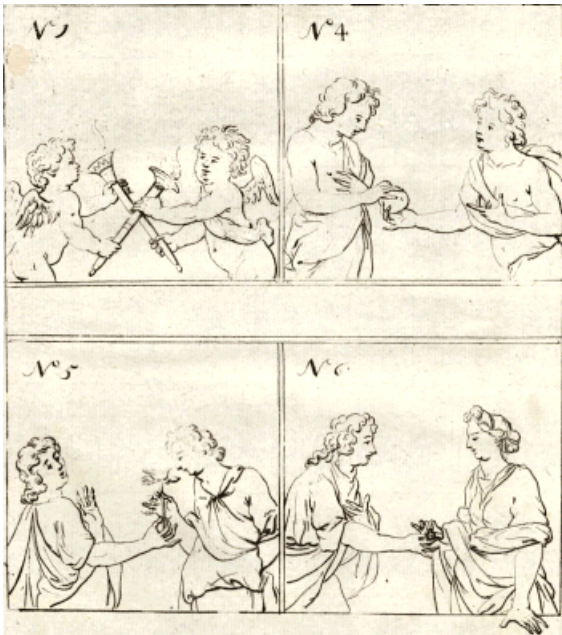
daar vry meêr aan geleegeen was, zynde ruym zes maal zo groot; *toen dacht het my niet raadzaam by de voorige gedachten te blyven, schoon ten vollen goed gekeurd, maar ik stelden my ernstig om uit de beste schryvers de genoemde geschiedenis nauwkeurig te doorlezen, en niet uit gemeene schryvers welke het maar ter loops aanhaalen. Met dezelve yver en opmerking voerden ik het uit, waar door het ten opzicht der verkiezing en hertstogten ongelyk beeter dan het voorgaande geoordeeld wierd, welke laatste hoofdzaken, maar passelyk in het eerste waaren waargenomen, zynde het zelve zeedig, eenvoudiger en met mindere omstandigheden, niet meêr beelden daar in vertoonende als de Koning *Seleuous*, *Stratonika*, *Antiochus* en de Medicynmeester, daar in het tweede boven de voornoemde een geheele hofstoet en alles op zyn krachtigste en prachtichste vertoond wierd. Zo kan men uit een enkele bloem, door zorg en vlyt, een dubbelde aankweeken: gelyk meede in het volgende gebleeken is, te weeten, de verbeelding van *Scipio* met de jonge Bruyd, die op de kamer der H: M: Staaten van Holland in den Haag is, dit was myn eerste gedachten; maar ongelyk beeter is de tweede, hoewel maar twee Jaaren daar na gemaakt, welke verkiezing ik aan iders oordeel overgeeve, om het beste te keuren, wanneer zy die beide zullen gezien hebben.

*Door eigen ondervinding des Schryvers beweezen.

Nu zou men my moogen vraagen, waar het by toekomt dat men zulk een groote verandering in zo korten tyd bespeurd? dien antwoord ik, dat myne onkunde en misslaagen in het eerste bespeurd hebbende, ik myne moeyten heb verdubbeld, en beeter my onderrechtende, nauwkeuriger acht nam en geen moeyten ontzach om my zelfs in het eerste te overtreffen.

Desgelyks is het met myn eerste *Alexander* en *Roxane* gegaan, welkers laatste verbeelding jegenwoordig ten huize van den Zalige Heer Major *Witzen* tot Amsterdam berust, het geen met de voorgaande heel ongelyk is. Dus meen ik met myn eigen voorbeeld genoegzaam aangetoond te hebben hoeveel het verschild, dat men op de verkreegene kennis rust, of die verder zoekt uit te strekken: Ook is 'er niets vermakelyker dan dat men vind het geen men zoekt, en dagelyks in kennis toeneemd.

Om nu de leergierigen een wissel trap en weg tot vordering te baanen, zo gelief het hem acht te geeven op de volgende voorbeelden, welke waarnemende hy merkelyk vorderen zal.

I. Voorbeeld.***Van wedermin.***

TWee kinderen, welke malkander brandende fakkels verwisselen, werden hier vertoond, zy geeven met de linker en ontfangen met de rechterhand; daar door beteekenende, dat het geen uit een goed hert gegeeven word, met dankbaarheid moet ontfangen en vergolden werden: alzo de regterhand een verbeelding is van weederzydse weldaadigheid, of hulp en bescherming.

De welvoegendheid leerd ons de plicht des geevers te zyn, de fakkel booven aan te houden, en d'ontfanger, onder of in de midden.

De geever rykt het toe met een uitgestrekten arm, daar teegens de ontfanger zyn arm met schroom dicht aan het lyf houd. Beide het booven-lyf weinig voor over bokkende. De hoofden in de nek over de zyde van hun gift hellende, met een vriendelyk weezen, hebbende beide de mond open. De fakkels kruiswys over elkander geevende. Zy zyn in alles gelyk, zo in schoonheid, gestalten, beweeging als weezen, behalven de mond, vermits d'een vóór en d'ander ná uit boezemd. De geever houd zyn fakkel met drie vingers, d'ander ontfangt die met een volle hand.

Wanneer nu ider zyn gift ontfangen heeft, geeven zy elkanderen de regterhand. Hun schouders dicht aan een, het linkeroor voorby den anderen, dat is te zeggen, de hoofden kruiswys over de linker schouder, en zo men wil, ieder de linkerwang kussende. De regter voeten bezyden malkanderen voor uit.

2. Voorbeeld.***Van vrywillige onderdaanigheid.***

Ziet deze lafhartige, hoe hy zyn deegen aan een ander over geeft; houdende dezelve met de kling, dwars in zyn hand leggende, dicht aan 't gevest: d' ander vat het by de greep. En gelyk deze

werkingen tweederly zyn, zo zyn ook beide de hartstochten. d'Een betoond zyn lafhartigheid, en d'ander zyn stoutmoedigheid.

De geever buigt zich met zyn hoofd heel laag, ziende d'andere na de voeten: staat op beide de beenen, gelyk geboogen of als bezwykende. De linkerhand vlak open voor uit steekende, of het buitenste des hands teegens zyn borst drukkende, schynende te willen zeggen daar is alles wat ik heb, ik stel myn lyf en leeven in uw hand. d'Ander in teegendeel staat vast op zyn voeten en overend, de regtervoet voor uit, de linkerhand in zyn zyde achterwaards, vertoonende een wreed gezicht, de mond toe, de onderlip, met de kin, wat voor uit, ziende de geever verachtelyk over de schouder aan.

3. Voorbeeld.

Van milddaadigheid.

DEez aanzienelyke man, welke, in 't voorby gaan, die behoeftige een hand vol geld geefd, steekt zyn rechterhand ter zyden uit, het buitenste booven, ziende na de nooddrufftige met een bevreedigd en deftig weezen, staat recht op, de buik voor uit, al voorttreedende. d'Ontfanger in teegendeel, stapt met 'er haast naar de eerste toe, het lyf voor over bokkende, rykt beide zyn armen zo ver 't hem mogelyk is, voor uit, de handen dicht aan een, houdende dezelve open als een kom: 't aangezicht neederwaards, ziende met blydschap naar de gift: zyn oogen wyd open, maakende een ronde mond, als of hy zeggen wilden, O ho.

4. Voorbeeld.

Van goedgunstigheid.

DE geen, welke iemand een appel vereerd, houd dezelve van onderen op, met drie vingers, als vriendelyk verzoekende; drukkende de linkerhand, het binnenste om hoog, dicht aan zyn borst; de borst en kin vooruit, het hoofd een weinig over een zy hellende. d'Ander, in tegendeel, ontfangd het met eerbiedigheid, neemende het zelve met vier vingeren booven aan; 't boove-lyf voor uit steekende;

en zyn hoofd een weinig neêrwaards hellende: vertoond een zeedige blydschad, houdende het gezicht op de gift, terwyl d'ander hem naar d' oogen ziet.

5. Voorbeeld.

Meede van goedgunstigheid.

IEmand die een schoone bloem aan zyn vriend behandigd, houd dezelve met drie vingers onder aan 't eind van de steel. d'Ander neemt die aan met de duim en voorste vinger boven aan de steel: het hoofd daar op hangen latende om te ruiken. De geever, als gerooken hebbende, slaat zyn hoofd, over een zy hellende, in de nek daar van af, het gezicht heemelwaards, de oogen wat toehaalende, doch d'een meer als d'ander, de mond half open. Zyn linkerhand, het binnenste buiten, dicht teegens zyn schouder, vlak open, houdende, als in verwondering: staat op een been, met d'andere voor uit. d'Ontfanger in teegendeel, staat op beide de beenen dicht aan een, houdende de linkerhand achter zyn rug. De eene staat vast, en d'ander los en twyffelachtig.

6. Voorbeeld.

Van getrouwigheid.

DE perzoon welke tot teeken van getrouwigheid, een zeegelring aan een Juffer geeft of vereerd, houd dezelve met zyn duim binnen in, overend, de diamant om hoog, het lichchaam voor over buigende, zyn aangezicht gelyk met het lyf zonder de minste draajinge, zettende het buitenste zyner linkerhand, 't binnenste boven, teegens de borst.

De Juffer, in teegendeel, staat of zit recht op, de boezem weinig vooruit, dicht aan de ring. Het hoofd eenigzins in de nek, naar de rechter schouder hellende; haar linkerarm langs de zy uitgestrekt, de hand neêrwaards open; neemende de ring, met drie vingers der rechterhand, aan. De geever ziet haar niet na de oogen, maar na de mond al spreekende, met een gezicht tusschen hoop en vrees. De Juffer met een zedig en gerust weezen, slaat haar oogen neederwaards

op de ring, staat vast op een been, de voeten dicht aan elkanderen. De geever treed met het linkerbeen vooruit, de knie geboogen, steunende op de toonen van de regter voet.

Deez drie laatste voorbeelden vertoon ik maar half, alzo men genoegzaam uit het schrift verstaan kan, hoe de beenen komen moeten.

Vermits de giften in al deeze voorbeelden verscheiden zyn, zo zyn de gedachten desgelyks zomtyds veel van den anderen verschillende, zo wel in 't geeven als ontvangen.

Het geschied uit oprechtheid, geveinstheid of welstaanshalven.

Doch de beweeginge in dit geval verschild zeer weinig, om dat de eene zo wel als de andere, zyn doeninge met zo veel behendigheit zoekt te vertoonen als 't immers mogelyk is, ja zo, dat zy elkander meenende te bedriegen, dikwils alle beide bedroogen worden. In zulk een geleegentheid, zoumen de schyn voor de waarheid neemen, en ook het teegendeel.

Zodaanige uitbeeldingen zouden van geen goede uitwerking zyn, om dat zy teegens de rechte meening stryden: want in plaats van geveinstheid of welstaanshalven, zoumen 't voor oprechte liefde aanzien, vermits alle drie, gelyk ik zeg, een en dezelve beweeging uitdrukt.

Om in zo een geval dan alle duisterheid en twyffelachtigheden weg te ruimen, zal men noodzaaklyk zyn toevlucht neemen tot zinnebeelden, die de meening helpen verklaaren, als geveinstheid, valsheid, bedrog en diergelyke, door beelden, beesjes, of Hieroglifize figuren: welke byvoegzelen een voorzichtig Meester zo wel diend te schikken, dat zy al stilzwygende of bedektelyk haar werking doen; om die welke bedroogen of mislyd worden, geen de minste teekenen daar van zou kunnen bespeuren.

Iemand zou hier op moogen denken, dat alsdan bei de partyen, de bedrooge zo wel als de bedrieger, met gelyke zinnebeelden zouden moeten aangewezen worden; Neen dit is overtollig, vermids zy alle beide oprecht schynen, zo dat niet al de geveinstheid aangewezen moet worden.

Ovidius verhaald, dat *Merkurius* eenige ossen gestoolen hebbende, en merkende dat zeeker man, genaamt *Battus*, het zelve gezien had, wierd daar over bedugt of hy hem ook zoude moogen verklikken, bad hem dierhalven daar niet van te zeggen, het welk den ander trouwlyk beloofde. Doch *Merkurius* vermomde zich om hem te beproeven, en kwam weinig daar na, als of hy den eygenaar van de ossen was, hem vraagen, of hy niet wist waar zyn beesten vervoerd waaren? Waar op

Battus het hol wees, daar *Merkurius* dezelve versteeken had, het geen de goddelyke dief zodanig verdroot, dat hy aanstonds zyn eige gedaanten herneemende, den trouwlooze sloeg, en hem in een toetssteen deed veranderen.

Nu is wel af te neemen, dat wanneer *Merkurius* vermomd by *Battus* kwam, hy zyn gevleugeld hoedje, slangestaf, noch de vleugels aan de voeten vertoonden; maar wel dat hy dezelve verborgen hield.

Een gelyk verhaal staat 'er ook van *Jupiter* en *Calisto*, daar *Jupiter* onder schyn van *Diana*, *Calisto* mislyd. In dat geval zou de zaak t'eenemaal onkenbaar werden, indien men niet eenige teekens daar omtrent bespeurden, dat het *Jupiter* was en niet *Diana*, schoon zulks scheen.

Het is met zo een tafereel, gelyk met een vertooning op een *Theater*, daar alles vertoond word of het waarlyk gebeurden; zy bedriegen en beliegen malkanderen bedektelyk, daar van zy zelfs niet weeten mogen; maar de aanschouwers merken alles, ja haar gedachten moeten naaktelyk gezien en gehoord worden.

Van de Werking der Gedachten omtrend het ordineeren der Geschiedenissen.

Achtste Hoofdstuk.

GElyk in alle weetenschappen en Konsten vaste grondregelen zyn,⁺ na welke ieder zich moet schikken, en, zonder die wel waar te neemen, niemand tot het opstellen, veel min grondige kennis, der zaaken geraken kan, zo moet men die byzonder in de Schilderkonst, en voornamelyk in het ordineeren waarneemen: en dewyl ons geheugen niet machtig genoeg is, een voorval, met al zyn omstandigheden, zo⁺ gelyk op te geeven, dat men daar van aanstonds een volmaakte schetz kan maaken, zo moetmen zich voornamelyk hier in van vaste reegels bedienen, die dezelve te hulp komen; en of schoon imand zo gelukkig was, dat zyn geheugen of de tegenwoordigheid zyner geest zo sterk⁺ en gezwind ware, de handen zyn het niet: de gedachten streeven dezer uitwerking voorby; ook moet de eene zaak altyd voorgaan en de andere volgen, daar tyd toe vereist word: maar indien wy zoo haast konden tekenen als denken, dan zoude het geheugen onnut zyn, maar nu kunnen wy niets tekenen ten zy het zelve denkbeelden aan de zinnen byzet.

⁺De grondregelen moeten altoos waargenomen werden.

⁺En wel opgelet,

⁺Om dat de gedachten in vlugheid de handen voor uit streeven;

*Echter moet niemand, dit lezende, denken, dat een meester al het geen ons 't geheugen eerst opgeefd, ook eerst op het papier behoord te zetten, en dus vervolgens na het hem invald tot de schets gemaakt is: gewisselyk neen, want de invallen zyn nooit ordentelyk, hy zoude daar mede niet veel kunnen uitwerken; en ziet uit dit voorbeeld hoe het zich zal toedraagen.

*Waarschouwing hier omtrend.

*Imand neemt voor *Kain* en *Abel*, en de broedermoord te willen verbeelden, nu komt u eerst voor dat *Kain* voor *Gods* gramschap vlucht, daar na, dat *Abel* dood legd, ten derden het brandoffer op de Altaar, en eindelyk het moord geweer by dezelve; het laatste is nu het versste in uwe gedachten, derhalven vald het eerst uit de pen, gaat dit nu na vervolg voord, zo komt den Altaar, daar na *Abel*, en eindelyk *Kain* te voorschyn, en ten laatsten *God* de *Heer*, en tot slot het Landschap, 't geen de groote van ons stuk moet aanwyzen. Oordeel nu eens, wat zo een koddige wyze van ordineeren en teekenen zal uitwerken.

*Voorbeeld daar toe dienende:

*Het is dan niet evenveel hoemen een zaak aanvangd, maar men moet eerst het eene en wel het voornaamste, daar na het andere beginnen: eeven als men het goud, uit andere daar mede vermengde aarde, zuyperd en afscheid. En dit zal in het teekenen ordentelyk toegaan, wanneer men eerst het *planum* of de grond, daar na het muurwerk, en dan verder de beelden of *stoffagie* maakt, en dit noem ik ordentelyk in zulke voorbeeldingen: doch dit voorwerp is noch eens verhandeld geweest, in het ordineeren van geschiedenissen, zinnebeelden en diergelyke stof; en aldaar gesteld, dat men het voornaamste eerst, daar na de mindere figuren, en dan het bywerk moet plaatzen.

*Regelen die men waar moet neemen.

*Maar dat, waar van ik voorgenomen heb hier te spreken, is geheel wat anders, namelyk een kort en zeker middel, om, wanneer ons iet voorkomt, het zy in schrift of mondeling, kort of wydloopig, met weinig of veel omstandigheden, bekwamelyk te bevatten en te onthouden, daar van een opstél te kunnen maaken, zelfs tot de allerminste *stoffagie*, met het verhaal zo wel overeenkomende dat het weinig of niet zal scheelen, noch in de stelling, beweging en waarschynelykheid, en zo wel in de koleur als toetakeling: zeer nut voor die geen, welker geheugen gebrekkelyk is, doch die echter kundig zyn van al wat tot een schoone *Actie* behoord, kennis der *Passien* heeft, wat neiging en beweeging de zelve voortbrengen, daar na de toepassing der koleuren en stoffen weet, zo na het geslacht als ouderdom, het leggen der koleuren tegen bekwame gronden, die het onder-

*Schynstrydende verschil, weggenomen.

scheid der landaard, zon en gemeen licht en diergelyke noodzakelykheden, hier toe vereist, volkomen weet.

Dien zeg ik, zulks nu bewust is, moet verder aldus te werk gaan:⁺ het voorwerp wel overwoogen hebbende en waar de zaak geschied zy, moet by zich zelf een overslag maaken van de grond of *planum* tot het schikken van zyn werk, daar na moet hy nauwkeurig acht geeven waar het voornaamste geschikt word, en de hoofd-voorwerpen of beelden staan, in de midden, ter rechter, of ter slinker zyde; daar na de mindere die mede deel hebben aan het werk, het zy een of twee of meerdere, als zy eenige naam, aanzien of werking hebben, tot de verbeelde zaak behoorende: wat hier dan noch verder toe vereist werd, zulks zal wel toevloejen. Dit weetende, moet men ider zyn kentekenen by voegen die hem doen aanzien voor het geen hy verbeeld; Is het een Koning, Filosoof, *Bachchus* of Watergod, behandel hen aldus.

⁺Wat een Konstenaar doen moet in het ordineeren.

De Koning heeft zyne raaden, Hofjonkers en lyfwachten.

De Wysgeer, andere geleerden of leerjongens.⁺

By *Bachchus*, *Satirs*, en *Bachchanten*.

Een Watergod zyne Nimfen en *Nayaden*.

⁺Wat in de omstandigheden waar te neemen is.

De eerste munt uit door zyn Koninklyke mantel, Kroon en Ryksstaf; de tweede door een lang en zeedig kleed, een muts op het hoofd, boeken, pergamentrol, of kunsttuygen by zich; de derden zietmen met wynranken versierd, bekranst met druyf en gewapend met Tirsen; wederom de Waatergooden met Kruyken, Rietstaven en bekranst met Liezen; alle welke eigenschappen hoewel in 't voorval niet gemeld, daar by behooren: en hoewel zy mochte genoemd worden, behoeft men zyn geheugen daar niet mede te belasten, om dat de personadien zulks uit hun zelfs mede brengen en ons indachtig maaken, wanneer wy daar mede bezig zyn. Als by voorbeeld daar word in aangehaald de Jagtgodin, zo weet een ieder dat zy met jagtstoet en jaagtuyg voorzien is, de schoone Godin *Venus*, door de bevalligheden, enz: Dit is genoeg ten opzicht der perzoonelyke eigenschappen; wat de beweegingen der zelve aangaat, zo gebied een Koning, de Wysgeer is aandachtig, *Bachchus* aan 't hollen, en de Watergod is op zyn post.

Als de Koning gebied is alles in rep en roer, om vlytig zyn beveelen uit te voeren, zyn gevolg schikt zich na zyn woorden⁺ en handwenkingen.

Als een Wysgeer zich oeffend, of hy redeneerd, of hy zit in gedachten, of schryft.

⁺Verdere aanwyzingen van eigenschappen.

Wanneer *Bachchus* zyn ommegang doet, loopen de *Menaaden*, *Bachchanten* en *Satirs* om zyn waagen als dol, schreeuwen en raazen, slaande op trommels en klapborden.

De *Watergod* op zyn post zynde, leund op een stortende kruyk, of zit onder zyn *Nimfen* aan de oever van een Rivier te rusten; dus is elk na zyn natuur en hoedanigheid beezig, en zo vloeid het een uit het ander, zonder dat men behoefd te zoeken of verleegen te zyn, hebbende wy een schat van werktuygen in onze herssenen, en zo dra iemand aan ons genoemd word, vald het van zelf toe, of het een of het ander, zo een perzoon of voorwerp eigen.

*Hier op volgen dan de uitwerkzelen der hertstogten, want na de Veldoversten zich beweegd, beweegd ook het leeger; dreigd de Koning, de beschuldigde word beangst en vreesachtig, de Raaden en omstaanders, worden bewoogen of in twyffel gebracht; Redeneerd de Wysgeer, de toehoorders zyn aandachtig; elk beweegd zich na de bevassing die hy daar van heeft, of opmerkende is; de eene heeft zyn vinger op de mond of het voorhoofd, de ander teld op zyn vingers, een derden klouwd zyn hoofd, een vierden op de elboog leunende, bedekt met de hand het aanzicht, enz. Als *Bachchus* spreekt, houd het geraas op; Als de Watergooden rusten, spreekt niemand, elk zit of legd, hier of daar van malkander verspreid, op zyn gemak.

*Verdere noodzakelyke opmerkingen.

En begeerd iemand noch eenige voorbeelden tot bevesting van het gezegde, ik zal 'er noch een of twee by voegen, want deze zaak heeft nooit iemand voor my op zo grondig en krachtig een wyze, en bevatbaar verdoend, ja naauwelyks aangeroord.

*Wy leezen in de Heilige blaaden, dat de Koningin *Hester*, door een stuurs gezicht des Konings *Ahasueros* geraakt, in onmacht viel; dat *Belsasar*, de hand aan de muur schryven ziende, nevens al zyn Hofgezin ontroerd wierd. En wederom in de Herscheppingen van *Ovidius*, dat de wanhoopende *Ariadne* aan strand door een minnelyke ontmoeting van *Bachchus*, die haar zyn hulp aanbood, verkwikt en vertroost wierd. Zulke en diergelyke voorbeelden zyn 'er, veel uit welke men vast moet besluyten, dat een hertstogt alleen stof genoeg leeveren kan, op voorgaande wyze behandeld zynde, om een geheele Ordinantie, rykelyk te versieren, zonder andere bystof te zoeken, alzo veel dingen en omstandigheden uit deze alleen voortspruyten.

*Aanwyzingen van gevallen waar in zy noodzakelyk zyn.

*Men stel eens een voorbeeld van twee perzoonen die malkander voorbygaan, daar de een van voor, en de ander van achter gezien

*Voorbeeld daar af.

word: die aan de linkerzyde des stuks heen gaat, heeft een pak op zyn rechter schouder, uit het welk iets achter hem heen vald, hy heeft een hond en een Jongetjen by zich: de andere die herwaard komt ziet het gevallene, roept en waarschouwd den ander, waar op deze zich omkeerd, en het jongetjen toeloopt om het gevallene op te raapen. Ik stel nu aan het oordeel van anderen of uit zulk een eenvoudig verhaal, myne gedachten niet fluks en klaar begreepen worden, dewyl 'er alles in is? Ik geloof wel van ja, maar niet zo als ik die, hoewel binnen de paalen van het verhaal blyvende, wel zou kunnen uitvoeren, ten waare hy een schets of krabbeling daar af gezien had, anders is het onmoogelyk; maar de stelling geeft ligt een indruk op eens anders gedachten, doch die de fraye bewegingen en schoonheid der *Actie* niet verstaat, zal het na des schryvers gedachten niet goed maaken, en deze bestaan meest in de tegenstrevigheid der bewegingen onzer leedemaaten.

Ik stel dan de man die roept voor, de andere voorby hem heen⁺ omziende en na 't geroep hoorende: in deze gestalten zien zy beide over de linkerschouder; imand zoude nu moogen vraagen, of die heen gaat niet zo wel rechts als linksom zich zou kunnen keeren, om achter hem om te zien en de andere desgelyks? Hier op antwoord ik, neen, ten waare men tegens de loop der natuur aan werken wilde; want ik stel dat die aankomt een stok inde rechterhand houd, en met de linker na de gevallen lap wyst, de andere heeft een pak op zyn rechter schouder, en de linkerhand in de zy, waar by ook het kind hem vast houd. Dewyl zy nu links malkander voorby gaan, en de eerste ook ter linkerhand van hem de gevallene lap ziet, dwingd zyn gediensigheid, vaardig over die zelve schouder, zulks den ander toe te roepen, welke de stem duydelyk hoorende, zich na de zyde des roepers keerd. Hier op zien zy malkander aan, de jongen, radder zynde, loopt snel daar na toe, en de hond schiet voor uit derwaards, volgens de natuur dier beesten.

⁺Verdere nette bepaling van 't aangerode voorbeeld.

Zo volgd immers een natuurlyke werking en draaying der leedemaaten, zonder dat men behoefd te zeggen, 't booven lyf van vooren, het linker of rechterbeen, dus of zo; als men de stand plaats weet, tegens wie, en wat zy te zeggen hebben, zo moet de rest van zelf volgen.

Dit geeft myns oordeels een groot licht tot het wel verstaan, onthouden van Tafereelen, en om alle zwaarigheden en duisternissen weg te neemen. Maar indien men tot dit, eenige vaste trekken voegd, die of de stand of werking der beelden aanwees, het zoude gemak-

lyker zyn, en veel het geheugen te gemoet komen. Zo heb ik zeker Schilder gekend, die tot yder letter of teeken een byzondere beduyding wist, als by voorbeeld een L. was een zittend beeld op de grond, de T, een gekruyste *Kristus*, en zo voort met andere letters; daar en booven had hy noch een andere verborgendheid, om zekere beelden, die hy altyd gebruykten aan te wyzen, als een leggende vrouw van *Carrats*, een loopende *Rafaël*, een vliegend beeld van *Cortone*, een kindjen van *Quenooy*, dag en schaduw van *La Fage*, en diergelyke dingen meêr.

Indien nu dit gegeven voorbeeld, dezer twee voorbygaande mannen, iemand niet volslagen genoeg voor kwam, zal ik noch een, van diergelyke aart, maar van een waare geschiedenis daar by voegen, namelyk het geval van *Juda* en *Thamar*, daar hy van zyn lusthuys afkomt, en op de weg, door haar, als een ligtekooy verkleed zynde, aangerand word. Ik stel dat het voorval dus geschied zy.

*Juda komt herwaard gaan, de weg ter rechterzyde van zyn land huys leggende, langs welke zyne knechten derwaards heen gaan om de schaapen te scheeren: *Ander voorbeeld van *Thamar* zit ter linkerzyde aan de weg op het gras, ligt en dertel gekleed, en haar *Juda* en *Thamar*. hoofd met een sluyer overdekt.

Nu is het waarschynelyk dat *Thamar* een ligtvaardig voorneemen hebbende, *Juda*, die als een eerlyk en aanzienlyk man voorby kwam, eerst aangesproken heeft, derhalven wanneer zy haar sluyjer opgelicht en hem toegewent had, is hy blyven staan om na haar zeggen te hooren; Hy, stel ik, staat dan stil, rust op zyn achteruitstaande voet, zet de andere ver voor uit, als schielyk halte houdende om te zien wie hem roept, keerd zich linksom, zyn linkerhand oopenslaande, als iemand die in verwondering is, daar na slaat hy die op zyn borst, toonende dat hy daar geraakt is, ten laatsten vat hy zyn baard, als in bedenking staande wat hy doen wil: midlerwyl rysd zy op, en vat hem by zyn kleed; de knechten ziet men zyling of van achteren, na dat de weg naar het huys loopt, hebbende schaaren by zich; het huys kan leggen zo als het de weg uit wyst, maar volgens de ordinantie voegd het beeter in de midden als op zy.

Dit, oordeel ik, is genoeg om de meening té verstaan, en een recht middel om door een korte inleiding een groot werk te kunnen maaken.

*Men zou my kunnen vraagen, of wanneer imand de weg eens dwars door het stuk wilde leggen, en by gevolg de geheele schikking veranderen, de man van de rechter na de linkerzyde doen gaan, en de *Voorstel van verandering in het begrip.

vrouw aan geen zyde de weg stellende, of dit niet eeven veel zoude zyn, vermids zy dan evenwel aan zyn linkerzyde zoude blyven? Ik zeg⁺ neen, want zy hem roepende, zoude men van twee lichchamen maar een aanzicht kunnen zien, en wat had men aan zulk een stokbeeld zonder hertstogt; ten anderen zoude men het voornaamste zyner bewegingen niet kunnen vertoonen, daar en booven zo is het geval dus niet opgegeeven: dierhalven moet men bekennen dat het waarschynelyker is, zo als ik het hebbe verhandeld.

⁺Oplossing van 't zelve.

Maar niemand bedrieg zich in deze geschiedenis dus, als ik gesteld⁺ heb, na te volgen: want de zelve in de H: Blaaden nazoekende, zal hy bevinden, dat ik die zin gedraaid heb tot een voorwerp, om twee perzoonen ider met een byzondere hertstogt aan te doen, en daar meede een schildery te stoffeeren: want daar zult gy bevinden, dat hy na de plaats gaat, van waar ik hem te rug doe komen, om haar daar na een Lam of Geit tot lossing van zyn pand toe te zenden.

⁺Waarschouwing wegens het laatste geval.

Ik laat een ider oordeelen, of uit zodanig een voorval niet duidelyk kan afgenomen werden, wat voor beweegingen deeze twee beelden kunnen hebben, om zekerlyk drie voorname en waarschynelyke ontwerpen daar van op te stellen, dewelke ik aldus heb aangemerkt: voor eerst in de perzoon van de man, als een onverwachte ontmoeting; ten tweeden een verzeekering wie het is en wat zy zoekt, en ten derden een reedenloze drift; in 't eerst is hy bezadigd, ondervraagd haar, en verstaande wat 'er van is, of ten minsten zich zulks inbeeldende, wenst hy dat het waar mogt zyn en vangd liefkozery aan, eindelyk ten vollen verzeekerd, geefd zyn drift de lossen toom, werd stoutmoedig en wil alles wagen. Welke drie *perioden*, byzondere hertstogten in alle beide voortbrengen, die geheel van den anderen verschillende zyn; d'eerste is deftig en zedig, de twede vriendelyk en minzaam, de derde dartel en stoutmoedig. De vrouw ter andere zyde, werkt daar tegen met drie hertstogten: in de eerste is zy lieftalig en minzaam, ten tweede dertel met een geveinsde afkeerigheid, en ten derden werden zy te zamen eens. Eerstelyk spreekt zy hem met een aanlokkende bevalligheid toe, zyn staatigheid verwinnende; hy naderende, verzoekt haar op een vriendelyke wyze, doch zy van toon veranderende, antwoord hem straffelyk en wil niet geraakt zyn; hy werd ten laatsten van zyn drift vervoerd, waar over zy in haar zelve lacht, duwende hem kwansuys aan een kant van haar af, en houd hem aan d'andere zyde vast. Zo dat men hier uit, gelyk ik zeg, drie byzondere stellingen vinden kan, alleen maar uit de woorden die wy gissen dat zy natuurlyker wyze met elkanderen verwisselen moeten.

Nu zoude iemand kunnen zeggen, ik weet van diergelyke voorvallen niet wyl het my nooit is gebeurd; maar weinig zyn d'er die het nooit voorgekomen is, en het zomtyds beeter kunnen zeggen als die het gebeurd zyn: veele kennen de kragt der artzenyen en doodelyke fenynen, zonder daar ooit de proef van genomen te hebben. De reedekaveling met verstand, kan veel te weeg brengen; want behalven dat, zo was onze Konst een onuitvoerlyke zaak, of ten minsten zouden 'er weinig toe kunnen komen indien het alleen in 't onderzoeken bestond: Want wie is razende en zinneloos geworden, die ooit heeft kunnen na vertellen hoe het hem overgekomen is? alleen maar na gissing moetmen daar van oordeelen.

Zekerlyk is dit voorval, uit geen andere reeden van my opgesteld, dan alleen om een bevattelyk begrip te geeven, hoedanig de leeden, door de kracht der zinnen en woordenwisseling, bewogen worden en uitdrukkelyk het inwendige te kennen geven.

Diergelyke ontmoetingen zyn 'er veel, voornamentlyk in *Ovidius*, gelyk *Jupiter* en *Calisto*, *Salmacis* en *Hermaphrodit*, *Febus* en *Leucothoë*, *Mercurius* en *Agbaura*, *Jupiter* en *Semele*, *Vertumnus* en *Pomona*, *Venus* en *Adonis*, *Apollo* en *Daphne* enz.

Buiten die zyn 'er noch anderen in de Geschiedboeken te vinden, als *Apelles* en *Campaspe*, *Alexander* en *Roxane*, *Scipio* en de jonge bruid, *Tarquinus* en *Lucretia*, *Antiochus* en *Stratonica*. En uit de Schriftuur, *David* en *Abigaël*, *Hagar* met den Engel, *Christus* en *Magdalena* in 't Hofje, *Christus* met de *Samaritaanze* vrouw aan de put, *Maria* boodschap, 't bezoek van *Maria* en *Elizabeth*, en ontallyke anderen meer: alle welke op dezelve manier moeten overwogen werden, na de zaak vereist die zy met elkanderen verhandelen; denkende op ider woord dat zy zamen verwisselen, wat beweegingen dat 'er van 't hoofd tot de voeten opvolgen moeten, en wat trekken zich in het aangezicht vertoonen, hoe de koleuren veranderen, rood of bleek, met min of meerder heevigheid en zo voort; door welk middel men alles op papier kan stellen dat maar bedagt kan worden: zynde dit de sleutel der geheimenis die de neevelachtige duisternis verdryfd, de kortste en zeekerste weg, om tot volkomentheid te geraaken.

Aanmerkingen over eenige misverstanden in het verbeelden van Geschiedenissen.

Negende Hoofdstuk.

HET zal niet ongevoeggelyk zyn, dat ik eenige misgreepen, door⁺ zommige Meesters, in het uitbeelden der geschiedenissen, andere tot waarschouwing aanwys: om te toonen hoe veel aan een klare verbeelding der waare geschaapenheid van zaaken geleegeen is; op dat men acht slaa op onze bevordering in de konst, en dat zulke dingen, die ons roemwaardig kunnen maaken, niet tot berisping noch afwydering moogen strekken. Een mens van doorluchtig verstand mach vry, naar zyn welgevallen met zyn geest omspringen, maar veele meenen, wanneer zy een zaak na de letter opvolgen, dat alsdan alles wel is, schoon zy meer als de helft der natuurlykheid achterlaaten, gebeurende hen zulks dikwils wanneer zy hun zelfs reeds een goede achting en beruchte naam verkreegen hebben. En wie is ryk, die niet gaarne voor zulks wil gehouden zyn? En wie dapper, die tot een lafhertige daad zou willen vervallen? Of, voor wys geacht zynde, een dwaaze daad verrigten willen, alleen door een vrywillige onachtzaamheid?

*Schadelykheid welke in het opvolgen van den letterlyken zin steekt, aan getoond.

Waarlyk het schynd een zaak tegens de natuur, en ik ben van gevoelen, dat 'er niemand is hy zy wie hy wezen moge, die met een weinig verstand begaafd zynde, niet zou trachten om in deze of geene konst uittemunten, zonder door de begeerte van vergelding gekitteld te worden, het zy by zyn leeven of na de dood; maar hoewel daar voorbeelden zyn die my schynen tegen te loopen, zo geliefd te letten, dat ik spreek van 't geene de deugd betreft, want die geen, welke de Tempel van *Diana* heeft laten bouwen, en die welke ze in den brand stak, schoon door eene begeerte gedreeven om een eeuwigen naam na te laten, zyn zeer verschillende in lof en uitwerking geweeat; zo besluit ik ook dat geen konstenaar zonder zucht tot eere en roem zyn kan, en deze ontbreekende zal hy onmogelyk zo verr' geraaken: en dit vastgesteld zynde, wie zal dan door een onkundige daad, zyn goede naam met voordacht willen krenken.

En hoewel de doorluchtige *Rafaël*, in zyn *Adam* en *Eva*, daar de⁺

⁺Grove misslag in *Rafaël*.

eerste van de tweede de appel ontvangd, op een dorrenboom rustende, verbeeld heeft, en zulks noch niet alleen, maar met de byl glad af gehakt of nettjens afgezaagd, een dubbele misslag is, die, indien hy met voordacht zulks gedaan heeft, niet verschoonelyk zy. Want wat schyn van waarheid is 'er, dat een boom, die nauwlyks het leeven heeft ontvangten, en zo na by den boom des leevens geplaatst, alreede verdord zou wezen, zekerlyk dit kan niet als door onachtzaamheid hem dus uit de hand gevallen zyn, eeven als in die van *Kain*, daar hy zyn Broeder *Abel* met een scherpe yzere houweel dood slaat; en in noch een ander stuk *Eva* met een spinrok vertoond. Welk een onnatuurlykheid en ongerymdheid! Want als *Eva* nu haar vlas tot gaaren gesponnen heeft, van waar zal dan den weever komen; en reeds geweeven zynde, wie zal de schaar maaken om het zelve te snyden? Wy zeggen dit niet tot zyn laste, want hy in zyn jeugd mogelyk deze dingen gemaakt heeft, in welke de gaauwste geesten in de konst hun wel vergissen.

*Karel Vermander is niet min onbedacht geweest, wanneer hy de verwarring in *Babel* wilde uitdrukken, hy, die daar en boven was een Schryver, Dichter en goed Natuurkenner, als hy gemelde tooren, met zyne bouwtygen onvoltooid verbeeld, midden in het stuk, zweevende de *Goddelyke gramschap* met vuur en vlam boven dezelve; vorders zietmen daar de kinderen *Israëls* in stammen verdeeld, afgetrokken, en hier en daar by troppen onderscheiden, zy, benevens hun by zondere kenteekenen, staan, zitten en leggen over al, niet als verwarde lichchamen, die, door verwarring van taal onder een vermengd zyn, met een doolende verwarring, maar als lieden, die van alle gewesten des waerelds te zamen gerot, nu een volkomen lichchaam willen maaken; men ziet daar Egiptenaars, Persianen, Arabiërs, Mooren, Azianen, Amerikanen, Europeers en Turken, ider in zyn hedendaags gewaad, tot de Zwitzers inluys. Men behoefd hen zekerlyk niet te vraagen waar zy heen zullen trekken, want de liefde des vaderlands boven alle liefde streevende, gelyk men zegd, zo zal ider na dat oort keeren, waar van zy reeds de zeeden, manieren en kleeding tot voordeel hebben.

Wat hier in zyn meening geweest is, kan ik niet begrypen, maar myn oordeel is, dat het een rechte verwarring zy.

*Ik kan noch een ander stuk, waar in *Roeland Savry* het Paradys gestoffeerd heeft, niet voorby gaan, alwaar men een menichte van allerley verslindende beesten, dat Heilig hof ziet betreedden, als Elefanten, Renoceros, Krokodillen, Beeren, Wolven, Eenhoorens,

*Misslag in *Karel Vermander*.

*Een andere misslag in *Roeland Savry* aangetoond:

Struysvogels, Arenden, enz. die onvermydelyk het zelve in den grond moesten verwoesten. Ik stel aan het oordeel van een reedelyk mens, of een menigte van zulke wilde dieren en roofvogels iet tot de zaak doen? tot het eeten van een appel, die door een Aap, Inkhoorn of ander diergelyk kleen dier, gemakkelyk kon opgegeeten werden; het gelykt meer in waarheid na een wildbaan of diergaarden, dan na een Lust-hof. Indien⁺ buyten deze menssen meer andere ter waereld geschapen waaren, zo behoefden de *Cherubim* den ingang voor de wreede dieren niet te beschermen, alzo alles daar binnen was, ten ware zy den ingang voor hun ontloping bewaarden, om het overige des waerelds voor overlast te bevryden.

⁺Aanmerking daar over.

Diergelyke heb ik meer gezien, doch om de lankwyligheid te vermyden, zullen wy dezelve niet aanhaalen; genoeg is 't dat men uit weinig voorbeelden, van groote meesters, leerd, dat men zich ligt vergrypen kan, of door onkunde of door onachtzaamheid.

In het eerste voorbeeld heb ik willen aantoonen hoe het gemeenelyk⁺ met die geene gaat, welke zich meêr aan een gering gedeelten, dan aan het geheel, en aan een arm of been, dat de zaak niet eens raakt: hen niet stoorende of zy de natuur verkrachten, de zin omkeeren, en daar door hun onkunde of slofheid, aan den dag brengen.

⁺Byzondere aanmerkingen op ider voorbeeld, op het eerste.

Van het tweede behoef ik niet te zeggen, alzo men wel merken⁺ kan, wat ik met het yzer des bytels zeggen wil.⁺

⁺Het tweede.

Van het derde, dat zy zomtyds vyf voeten aan een schaap zoeken, gelyk het spreekwoord zegd, waar door men in plaats van de zaak klaar te vertoonen, dezelve dikmaals duysterder en onverstaanbaar maakt.

⁺Het derde.

Wat het vierde belangd, hoe zommige geen onderscheid maken,⁺ als zy hun vernuft maar toonen moogen, tussen een Italiaanse vloer, en een groen veld: zettende maar alles neêr het voegd of niet, volgens het spreekwoord, de man in 't trog en 't verken in huis.

⁺Van het vierde.

Nu zal ik myn gedachten eens, over het stuk van *Savry*, open-baaren,⁺ namelyk dat wel alle dieren van *God* geschapen zyn, maar niet op die wyze als den Mens, en dat ider landaart zyn bijzondere soort heeft voortgebracht, welke van daar gekomen en voor *Adam* verscheenen zyn, op dat hy ider een naam zoude geeven, elk na hun aart en eigenschap, 't welk zo haast niet volbracht was of ieder keerden derwaards van waar zy gekomen waren: veele na 't Oosten, anderen na 't Zuyden, en das ider, volgens zyn natuurlyke geneigtheid, na het een of het ander gewest; doch dat het Lust-hof, waar in *God* met

⁺Wegens het Vyfde,

zyn geest wandelden, alleen voor *Adam* was, en zyn huysvrouw *Eva*: deze leefden gelukzalig in het zelve, en nevens haar geen dieren, dan alleen deze welke strekten om hun oog en oor te streelen; daar en boven is myn gevoelen, dat in dezen hof geen de minste onreinigheid, rottigheid, noch schadelyke dieren zyn konden, dierhalven maak ik volgens myn gedachten, daar af het volgende.

Tafereel.

+Deze twee naakte menssen stel ik, als zynde de hoofdstof der zaak, in de midden des stuks, op een klein heuveltjen, digt aan een schoon gekruynden appelboom, zeer gaaf van stam en buyten gemeen groot en zwaar; *Adam* zit met *Eva* in zyn armen, die-half in zyn schoot leggende, hem de appel na de mond rykt; hy weder, keerd zyn aanzicht na haar toe, ziet met wyd geopende oogen, en opgetrokken wenkbraauwen haar met verwondering aan, te eevens met de hand haar aanbod willende afweeren, waar toe zy met een minnelyk gelaat en vlyende gestalten, hem zoekt te beweegen, terwyl zy, met de andere hand achter zyn rug om, na een tweede appel grypt, die de slang, van een tak ahangende, haar toereikt; achter haar staat een Paauw met een opgestooken staart, en een kat die haar streeld, nevens een schoone wachthond, die, van hem omkykende, schynd weg te gaan. Ik voeg daar noch eenige Haanen en Hennen, nevens andere tamme dieren by, welke in dat gewest gevonden werden, en daar meede stoffeer ik myn Landschap.

+Tafereel van *Adam* en *Eva* in 't Paradys.

Ik plant daar allerly slag van boomen, uitgenomen de Cypres, tot kitteling van 't gezicht en de smaak, kleine voogelen laat ik, tot vermaak van 't gehoor, over al vry vliegen: de sneeuw Witte Zwaan en zwemmen in beeken en rivieren, tot bevochtiging dezer plaats geschikt; aan de rechterzyde van het stuk wys ik den ingang tot het hof aan; op zyde, zyn twee vierkante pilaren van groen loof, met *Kalbassen*, *Pompoenen* en diergelyke vrucht behangen, nevens een lange en hooge borstweering na den *Horizont* afloopende en in de verheid versmeltende: den *Horizont* scheid Hemel en Aarde zonder bergen of rotzen; maar langs gemelde borstweering zietmen Oranje en Citroen met dadelboomen daar tussen.

Het stuk is door een aangenaame zonneshyn gedaagd.

Nu zal ik hier noch een ander Tafereel by voegen, waar in verbeeld werd.

De vlucht van Adam en Eva.

Voor dezen was ik van gevoelen, dat toen deze beide hun vonnis ontvingen, uit het Paradys verdreeven en een zelfde noodlot onderworpen wierden, dat als dan de dieren neevens hen vlugten moesten en toen hun aart kennende wierden; derhalven was ik van gedachten zodanig een opstel daar van te maaken, namelyk deze twee naakte en daarom beschaamde menssen, voor het vuurig zwaard, dat hen dreigden, te doen vlugten; en tot stoffeering daar by voegende, een grouwzame verwarring van dieren, alwaar ider den vyand van zyn soort op 't lyf vald, de wreede Wolf op het onnozele⁺ Schaap, de snelziende Arend op de bange Haas, en zo voort met de anderen; maar alzo, door dit geweld, het voornaamste des stuks zyn kracht ten deele, ja geheel verliezen zoude, en tot een verkeerden zin vervallen, heb ik zulks gestaakt tot 'er tyd dat ik nauwkeuriger de zaak onderzocht hadde en beeter onderricht wierd, ziende dat het eerste tegens de natuur aanliep, reeds bewezen zynde dat ider na zyn gestelde plaats vertrokken, en niet in den hof gebleeven was; zo dacht ik, hoe kan dit na de vlucht *Adams* uit *Eden* gelijken? Veel eer zal men hen voor twee ter dood verwezene misdaders houden, welke in een wildperk, om door de wreede dieren verslonden te zyn, gedreeven worden; hun bang en verschrikt gelaat zal niet weinig geloofwaardigheid deze laatste gedachten by zetten; maar na het zelve overwogen hebbende, maalden ik het aldus af.

⁺Zwatighe den in het verbeelden dezer Geschiedenis den Schryver voorgekomen.

In zyn vlucht laat ik hem door den werkzamen Os, om te helpen⁺ het Land bereiden, verzellen; de geschubde Slang kruypt, met groote krullen en bogten langs d'aarde, op zyn buyk voor uit; by den Os, ziet men de ruig gebaarde Bok, de dertele Geit, het woldragende Schaap, de gepluimde Haanen en Hennen, en diergelyke beesten tot's menssen onderhoud geschikt, als mede de getrouwe Hond en streelende Kat, zynde de overige meest tamme dieren, die met deze laatste in zinbetekening daar op toepasselyk zyn. Daar nevens volgen ook eenige schadelyke dieren, als rotten en muizen, enz.

⁺Tafereel van *Adams* en *Evaas* vlugt.

In dit stuk werd geen Zonneschyn vertoond; de wind blaasd sterk, waar door de boomen schudden, en de blaaders afvallen; alles is woest en wild als of de winter naderden; de oneffene en drooge gronden, splyten door de hette, maakende hier en daar daalen en heuvelen, het water droogd in de moerassen op, waar door de kikvorssen als

zieltoogende gaapen op het drooge, de Zon is heel verduysterd, terwyl de Maan of ten minste de Noordsterr' zich laat zien. Zulks was myn gedachten in het verbeelden dezer geschiedenis.

Om nu tot de voltrekking dezes hoofdstuks te komen, zal ik een derde Tafereel van myn vinding afschetsen, 't welk de leergierige beesten-Schilders hun behoorlyke plicht zal indachtig maaken, en hen daar nauwkeuriger op te doen letten, zynde het

Tafereel

Van Orfeus dood.

*IK verbeeld zulks in een woeste plaats, nochtans vervuld met Menssen, Dieren, Boomen, Bergen, Rotzen, Watervallen en Beeken vol Vis, en wat meer daar toe dienende bedacht kan werden, zynde alles in wanordre; doch of de daad in waarheid geschied zy, twyffel ik niet zonder reeden. *Ovidius* getuygd dat dezen geestryken Dichter en Zanger, zoon van *Apollo* en de Muze *Calliope*, met het lieffelyk geluyt slaan op zyn harp, dien hoop zodanig betoverd had, maar dat zulks niet lang duurden: want de woedende *Bachchanten*, van gramschap razende, vermids hy haar verachten, sloegen hem dood, werpende zyn hoofd en harp in de rivier *Hebrus* by de grieken *Marisias* genaamd, volgens het zeggen des dichters.

*Tafereel voor beesjens Schilders.

Daar legd nu de rampzaligen romp des doorluchtigen harpslager, aan de voet eens booms, zynde de zelve van een kleen heuveltjen neêrgeworpen; welke boom door dit droevig ongeval bewoogen, zyn groene meyen treurig laat nederhangen, trachtende hem door zyne schaduw geheel te bedekken; ziet die verwaande en door den wyn onzinnige vrouwlieden, met vellen om het lyf gegord, al schimpende weg gaan, het hoofd bereids in de rivier, welke daar bezyden loopt, geworpen hebbende.

Dat jong meisjen welke zyn harp, desgelyks daar in gooid, is meede door dien dollen geest gedreeven; laat u oog op die volgezoopene eens gaan, welke reeds zo zat zynde, dat zy door andere ondersteund moet worden, echter noch de romp niet verlaaten kan, maar dezelve met voeten schopt, goojende een drinkkan daar op, door welke krachtige beweeging, zy achterover schynd te tuymelen: hier leggen gebrooken tirzen, stukken van potten, gepletterde druiven en wyngaard ranken, rondom de romp gezaayd; alles in wanordre: het langlee-

vende Hart vlugt boswaard in, de vreesselyke Leeuw en gevlaakte Tyger elkander grimmig aanzierende, gaan zich voorby: elk zoekt en grypt zyn vyand aan, de schadelyke Muys, tot noch toe, gerust by de bonte Kat gezeeten hebbende om nevens hem te luysteren, hangd nu in zyn vyands bek, de roofzieke Wolf grypt het onnozele Schaap by de keel, de getrouwe Hen ontvlugt de loze Vos, terwyl deze laatste langs een omgevallen denneboom de geile Duyf betrapt; de Rotzen en Bergen trekken weg, vallende hier en daar tegens malkander, waar door zy over hoop storten; hier ziet men een zwaaren steen, daar een vlugtende boom, ja het water zelf schynd tegens de stroom op te willen-vlieten; de kikvorsch en andere moerassige dieren, voor de verslindende Gier en Roofvogels bang, duynen na de afgrond, echter heeft de witte Oyevaar een derzelve in de neb, daar meede heen vliegende; de listige Haas sneld voor de vlugge Hond heen, stuytende zich in zyn volle loop, waar door de Hond over hem heen springd, en de Haas, om te ontkomen, een andere weg inslaat; de zwarte Raven en de eenzame Uyl, schreeuwen in de boom tegens elkander, op het vermoorde Lichchaam ziende, waar op zy trachten te azen, by het zelve legd de getrouwen Hond, het zelve beschreyende zonder ergens anders zich mede te bemoeyen.

Dit stuk werd niet door een aangename Zonneschyn gedaagd, maar de Lucht is buydig en vol dryvende wolken, dreigende tot onweeren; het voornaamste des stuks is donker, tegens een licht verschiet, 't welk by na in de midden is, uitkomende.

Dus ga ik met myn gedachten voord, onderzoekende na de waare⁺ geschapenheid en aart der zaak, even als een jager de in 't zand gedrukte voetstappen des wilds naspeurende, eindelijk deszelss schuyelhoek vind: niet dat zulks alleen geschied om myn nieuwsgierigheid te voldoen, als een Natuurkenner of Wysgeer; neen, maar om dat my dit middel en anders geen helpen kan, en zo lang ik zulks in acht neem, hoop ik nooit te dwaalen, noch de vooraangewezen mislaagen te begaan: want daar is myns oordeels niets, dat meêr na een botte domheid gelykt, als een ontydige eenvoudigheid; en zulk een navorssing is zeker de sleutel van des Natuurs schatkamer en haare verborgene geheimenissen, komende niet kwalyk over een, met het geene de schrandere Grieken van *Minerva* verdicht hebben, haar met een koffertjen en sleutel verbeeldende, als uit het zelve de menssen, naar hun bekwaamheid,⁺ de weetenschappen schenkende.

Ik plach voor dezen de eenvoudigen mede hier in na te galmen, dat men de Heilige geschiedenissen niet verminderen noch vermeerde-

⁺Reedenen over de voor-aangerode zaak.

⁺Dooling des Schryvers omtrend het verbeelden der H: geschiedenissen aangetoond.

ren mogt, maar, zonder verder onderzoek, by de bloote letter der H: Schrift blyven, zonder onderscheid tussen Hemelse en Aardze zaaken te maaken, tussen ziel en lichchaam, of om korter te zeggen tussen iets en niets; ik weet, dat, voor zo verre zy ons eeuwig wel en zalig zyn betreft, daar niets aan ontbreekt, maar zeer veel ten opzicht onzer konst; zal ik daarom in gebreeke moeten blyven, of door een domme eenvoudigheid, met de bloote vuist een ambeeld aan stuk slaan?

*Daar staat niet meêr geschreeven als tot de zaak diend, maar hoe komen dan de dieren in den boomgaard? Hoe komt *Kain* aan een yzere houweel en *Eva* aan een spinrok? De Babiloniers aan die byzondere kleedingen, nademaal daar niets van geschreeven staat? Wanneer daar staat de Koning ging deze of geene bezoeken, is dat te zeggen dat hy alleen ging? Als 'er staat dat *Haman* ter galge gevoerd wierd, is dat te verstaan dat hy met de scherprechter alleen gong, zonder door andere vergezelschap te zyn? *Josua*, die zo veel duyzend menssen versloeg, deed zulks alleen niet, maar met behulp zyns heirs.

*Wederkeering tot de voorgaande misslagen.

*Wat my aangaat, myn gevoelen is dat in waare geschiedenissen, het zy Heilige of waereldze, of uitvindingen, geen onwaarschynelyke noch onmoogelyke dingen verbeeld noch bygebracht moogen werden, noch minder iets twyffelachtig laten, maar dat men in tegendeel alles bybrengen moet, dat tot opheldering en duydelyker verklaring kan strekken, behoudende de volle zin en kracht deszelfs.

*Gevoelen des schryvers over de uitbeeldingen.

Van de Rykelykheid en Natuurlykheid in 't ordineeren eener geschiedenis.

Tiende Hoofdstuk.

*GElyk door de stoutmoedigheid en nieuwsgierigheid der Zeevaarende lieden, veele wyduitgestrekte Landen, ja als een nieuwe waereld ontdekt is: eeven zo gaat het met de Schilderkonst, wanneer de schilders geen moeyten willen ontzien, die, behalven dat het gevaar, ongelyk minder is, dan dat der Zeelieden, zo zullen zy meede een nieuwe waereld in de konst ontdekken, vol van veranderingen tot bekoorlykheid des gezichts.

*Onderzoek van 't nieuw, baard voordeel in de konst.

Wy hebben geen nieuwe *Homeer*, *Virgyl*, noch tweede *Ovidius*

*Rykelykheid der stof voor een Konstenaar.

noodig, noch hun vindingen; zy hebben ons stof genoeg nagelaaten om duyzend jaaren daar op te arbeiden, en in dien tyd zullen wy het tiende deel hunner nagelatene gedachten niet kunnen uitvoeren, en werd de hand niet meêr en yveriger daar aangeslagen, zo zal in 10000 jaar zulks niet volvoerd werden: de reeden is om dat men oude huizen met nieuwe kalk herbouwd en vermetzelende, zy blyven altoos de oude en zelfde: vervalde het hier en daar, een ander herbouwd weder de meest vervallene hoek, latende noch liever iets achter blyven, dan tot verbetering by te voegen. Maar laat ons van de gelykenissen af stappen en tot het wezentlyke der zaak komen, en andere middelen by der hand neemen, die hoewel zy ongewoon zyn, ons met meerder nut, verder in de Konst zullen doen vorderen; de nieuwigierigheid werd daarom gevleugeld afgebeeld, om te toonen welk een yver zy heeft, om zaaken haar noch onbewust te bekoomen: laat ons dan alleen maar blyven in het onderzoeken der oude, en die door nieuwe gedachten verryken.

Om eens een voorbeeld te geeven, in een Tafereel, zo laat ons⁺ *Ovidius* maar opslaan, en zyn fabel van *Deucalion* nazien, waar van hy in het eerste boek der Herscheppingen gewaagd: deeze was Konink van *Thessaliën*, welke neevens zyn vrouw *Pirra*, van het menschelyk geslacht alleen overgebleeven waaren; werdende hen door 't *Orakel* van de Goddelyke^{*} *Themis* opgelegd, om gelykelyk de steenen des aardbodems over hun schouderen te werpen, waar uyt het mensselyk geslacht weder op nieuw herbooren, en de waereld bevolkt wierd.

⁺Fabel van *Deucalion* tot een voorbeeld gesteld.

Dewyl men nu weet dat een welberedeneerde gedachten, aanleiding tot een, ja tot meer anderen geeft, vinden wy ook het zelve hier in dit Poëtis verdichtzel, zynde ons zodanig als een volle waarheid voor oogen gesteld; ja zoo met de waarheid, omtrend de Zond-vloed en behoudenis van *Noach* overeenkomende, dat tussen het waare en het verdichte weinig onderscheid is: want wat in de eene is, werd ook in de andere gevonden, buyten dat alle de omstandigheeden, de watervloed betreffende, even eens zyn; alleenlyk komt het nu daar op aan, om de schaade, door zo een algemeene overstroming aan het aardryk gedaan, waarschynelyk uit te drukken; en dit, na myn bevatting schetswyze, aldus uitvoeren.

* Goddelyk werd zy met recht genaamd, om dat zy voortgeteeld is, volgens *Hesiodus*, uit *Caelum*, den Hemel, en *Vesta*, de Aarde; de welke haar gesteld hebben over de Gerechtigheid, en van *Jupiter* tot moeder der burgerlyke weetenschappen benoemd.

Tafereel van Deucalion en Pyrrha na de algemeene Zondvloed.

IK stel deeze oude lieden, voortgaande op de vlakke grond; de man heeft het hoofd met een slip zyner mantel, en de vrouw het haare met een sluyer bedekt, om geblind te zyn, welkers laatste achter met een knoop legd; hy houd met de linkerhand de mantel vol steenen, en de schoot der vrouw is leedig; *Cupido* geleid hen by de slippers hunner kleederen, welke hy met eene hand, waar in hy ook een brandende sakkelt heeft, vast houd, op dat zy elkanderen, door te keeren of te wenden, niet zouden beschadigen, noch voor malkander loopen. De steenen, die zy, al gaande langs de weg, achter hen geworpen hebben, vertoonen meêr en meêr mensselyke gedaantens, na maate dat zy verder van hen af, en eerst geworpen zyn. De man gaat recht overend, de rechter arm om hoog, en die hand open, in gestalten als eerst geworpen hebbende, welke steen noch in de Lucht zweefd, eeven booven de aarde; de vrouw verbeeld ik in het gaan wat bokkende, ontvangende de steenen van *Cupido*, die zy t'elkens weg smyt, en hy al gaande weegs voor haar opneemd. De mantel van *Deucalion* is purper doch niet schoon, het kleed der vrouw oud en donker, en haar rok violet. *Cupido* heeft een roode *Diadema* om 't hoofd. Het gras, 't welk vol slyk en zand bezet is, legd neêr geslaagen; en weinig van deze beelden af, is *Themis* Tempel, zynde op een verhevener grond gebouwd, en door kolommen ondersteund, of wel door een heel begroeyde en bemoste borstweert: deze Tempel is met schoone en bloeyende boomen omringd, en digt achter dezelve vertoont zich de twee toppige berg, die, al tot voorby het oogpunt heen wykende, rondom in 't waater staat.

Ter linker zyde, in het verschiet, verbeeld ik den *Oceaan*, vol *Tritons* en *Nereïden*, die achter den berg om loopen; op dezen berg hecht ik een anker in de grond, welkers touw aan de boot vast is, daar zy, door het laag zakken van 't water, met de voorsteeven na om hoog, is blyven hangen.

Dit is nu het voornaamste van myn begrip of bevatting: wat de verdere geringe omstandigheden betreft, die zal ik hier niet bepalen; als daar is het wegdryven der reegenwolken door de Ooste wind, het weder te boven schieten der verdronke klippen en heuvelen, de ontdekking van eenig gebouw of zwaar metzelwerk, door het water be-

schadigd, stukken van wrakken, pronkbeelden, Zee monsters, ontvleesde menssenbeenen en van beesten; eenige brokken en zieraaden die hier en daar uit het slyk te voorschyn komen, waterplassen, en ontallyke andere dingen, die door het geweld der golven van 't een na 't ander waerelddeel, vervoerd, en van 't Oosten na het Westen gespoeld zyn; welk alles ik aan 't goedvinden des Meesters laat.

Nu zou my iemand moogen vraagen, waarom ik *Cupido* daar by⁺ vertoon, die in de beschryving door *Nazo* niet gemeld word? De reeden daar van is, om dat hy de oudste der Gooden zynde, en volgens getuygenis van *Hesiodus* uit *Chaös* en de *Aarde* voortgebracht, door hem ook alles is voortgekomen, gelijk de dichteren getuygen: nu is waarschynelyk dat in deze tweede schepping hy zo min ontbeerd kon worden als in de eersten; de *liefde* was ook de voornaamste ja eenigste hertstogt, die deze menssen na hun rampzalig ongeval by gebleeven was, want zy door hun godvruchtigheid, oprechtigheid en rechtvaardigheid elkander trouwelyk beminden.

⁺Zwarigheid omtrend de byvoeging van *Cupido*, weggenomen.

Ten anderen, hoewel zy door ouderdom nu na by hun leevens eindpaal waren, dachten zy echter op middelen om de dood te ontgaan en hun geslacht onsterffelyk te maaken; en wie is 'er onder de Gooden, welke hier toe meer werken en hulp bieden kan, dan *Cupido*? Moet *Jupyn* zelf, zich niet zyner heerschappy onderwerpen?

Dierhalven, hoewel den dichter niet meêr als van twee menssen gewaagd, laat de reeden niet alleen toe, maar wil dat wy dezen *God* in hun gezelschap zullen brengen, te meer om dat het den Schilders toegelaaten is tot verzieling en opschikking hunner gedachten, nieuwe vindingen en meerder beelden daar by te doen, wanneer het niet tegens de natuur en waarschynelykheid aanloopt; daar *Horatius* hen volkomen⁺ vryheid toegeefd, zeggende in zyn lierzang over de dichtkonst,

- *Pictoribus atque Poëtis*
Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.

⁺Vryheid om by te voegen, als het niet tegen de natuur stryd.

Dat is.

*Het staat den Schilder en Dichter vry te maaken, het geene zy verkiezen,
Wanneer zy de natuur haare aart niet doe verliezen.*

Men maak dan, wanneer den schryyer zwygd, vry een beeld of⁺ meerdere daar by, niet om te heerssen of in het stuk uittemunten, maar om de zaak klaarder en duydelyker te doen voorkomen, het welk

⁺Of de zaak in steede van op te helderen, vaduiserd.

in verdichtzelen noodzakelyk, maar in waare geschiedenissen niet dan zinnebeelds gewyze toegelaaten is.

Ik heb u nu myn gedachten omtrend deze verbeelding verhaald, neem nu niet kwalyk dat ik de verbeelding der zelve zaak en geval, door een ander Schilder nauwkeurig uitgevoerd, eens meede deel, niet om de koddigheid, maar om de overtolligheid, de oneigenschap en de kwalyk besteede tyd daar door aan te wyzen, als mede om het misverstand van zommige waanwyze voor te stellen: ten anderen, zo bevinden wy dat men dikmaals door twee kontrarie stellingen te hooren, tot het recht begrip van zaken komen; waar uit men oordeelen kan, hoe dienstig de voorschreeve grondregel is, om niet belachchelyks en onnatuurlyks te maaken. Wy zullen hem eens spreekende invoeren.

*Wanneer deze Meester, door zyne vrienden bezocht wierd, zetten hy het stuk op den *Ezel*, en redeneerden omtrend aldus.

+Andere en strydige verbeelding van 't voorgaande.

Zie vrienden daar is een proef van myn vernuft en konst. Ik roep geen geleerde mannen, noch wakere geesten om te raaden wat het verheeld, neen, een lompen boer zal het u wel zeggen, daar is de waereld na de Zondvloed zo natuurlyk of het leefd, doch het is geen wonder, want de Ark werd men kenbaar genoeg op de top der Parnassusberg gewaar, hier ziet men de buyzen des Hemels toegestopt en de onder aardse met een prop van kurk toegeslaagen, daar bruyst de Zee in een dal vol aldèrhande houtwerk, als Tafels, Stoelen, Draaybanken, Papiermolens en diergelyke, nevens eenige doode lichchamen, zo van Vrouwen als Mannen, de eene met een schootsvel voor, en de andere met een Kroon op 't hoofd, en een derde met een slaapmuts; dit raakt nu noch maar 't geene door het water weg gedreeven werd, maar daar op het Land legd een Kameel, nevens het dier een zilver schenkbord, en daar by een gestorven Nachtegaal in zyn kou: hier weder ziet gy het graf van *Mahomet*, waar omtrend eenige rollen *Varinas Tabak* leggen, en voor aan op dit heuveltjen eenige Kaarteblaaden en Eyerdoppen: maar ik had haast vergeeten die Kardinaalshoed welke daar legd met *Carmyn* beschilderd, en een Schorpioen of hy leefden; daar op de derde grond legd een galg en daar onder drie dieven met de strop noch aan den hals, ginder een kind in zyn rolwaagen half in 't zand gedolven, en daar een Zeekalf tusschen de takken van een kreupelbos verward, nevens eenige zoute Peekelhaaringen; noch ziet men daar een *Morsbak* met eenige *Krionnen*, als mede een Priester met zyn misgewaad, ja zelf de groote Turkze Paardestaart; bezie eens al dat goed 't welk uit een Neurenberger winkel gestroomd is, hier en daar verspreid, daar legd by een oude Lantaarn een Trommel, welkers vel

door het water tot pap geworden is, ik spreek noch niet van die Koffer daar de Archiven der Keizerlyke gerichtskamer te Spiers in bewaard zyn; en honderd andere dingen meer, behalven Huyzen en Kloosters, Gaatebetielen, ja het Vatikaan zelf, alles is tot een puynhoop; geen leevendige zielen zietmen daar, als *Deucalion* en *Pirrha*, nevens drie zoonen met haare vrouwen, alles leevendig afgebeeld: wie zal zulks niet voor een zondvloed aanzien en gelooven dat zulks op deze wyze niet toegegaan is; daar zit ik zelf voor aan op dat heuveltjen, modélleerende alles na het leeven, en daar staat myn naam, jaar en dagteekening.

Dit gezegd hebbende stond hy zeer verwonderd als men zyne gedachten niet Hemelhoog prees en beaamden, nademaal hy't zo nauwkeurig uitgevoerd had zo hy meende. Voor my ik wil wel gelooven dat nooit imand dan hy zo vreemden gedachten verbeeld heeft; veele hebben wel hier of daar misgreepen in gehad, die zy daar na, beeter onderricht zynde, verholpen, maar dit geheele stuk was maar een misgreep; hy mengd de Heilige Schrift met de verdichtzelen, *Mozes* met *Ovidius*, het oud met het allernieuwste, Kardinaalshoed, Vatikaan, Speelkaarten, dingen die duyzenden jaaren naderhand eerst uitgevonden zyn, met de aaloudheid: wat konnen al zulke uitvindingen anders dan een *Chaos* vol zotternyen verbeelden.

Waarlyk zo één is de gemeene Alchimisten niet ongelyk, welke goud willende maken, alles in de kroes smyten 't geen zy weeten dat maar smelten kan, stokende dag en nacht, verdoende al wat zy in de waereld hebben, vinden eindelyk niets in de grond van de alverteerende kroes, als een weinig schuim van ik weet niet wat voor een onbekende niet met al, zonder koleur noch gewigt.

Daar in tegendeel een goed Alchymist, de regte kennis der Metalen, haaren aart, eigenschap, koleur, vlugheid en bestendigheid enz, onderzoekt, om door konst en arbeid het heerlyk goud te bekomen. Zo moet ook een Schilder, kennis der voorwerpen, hun aart, tyden, eigenschappen en gebruyk waarnemen, of al het wezentlyke zyner konst, vervliëgd.

Wy hebben meermaals aangemerkt dat de overtolligheid in plaats van een zaak meerder kracht en luyster te geeven, de zelve verminderd en verduysterd, dat ook de te groote ruymten en luchtige omstandigheden van geen beeter uitwerkingen zyn, men moet deze twee gevaarlykheden, als *Scylla* en *Charibdis* schuwen, ik kan dezelve niet beeter vergelyken, als by overgroote armoede en verkwistende rykdom, het zy dat de eene uit een logge, sombre en zwaarmoedige verdrietende geest

spruyt, en de andere uit een vlugge en al te vruchtbare geest, of wel dat zy voor neemen deze of geene na te volgen, waar van wy dagelyks veel voorbeelden zien, als den eenen de kloekheid van *Carats*, den ander de schoone *Coloriet* van *Titiaan*, die de bevallige zeedigheid van *Raphaël*, en deze de natuurlykheid van *Guido*; dit is noch wel eenigzins natuurlyk, maar wy moeten overwegen wat onderscheid 'er is tussen boetzeeren in potaard en tussen het hakken in groot marmer.

*Doch om eer wy dit Hoofd-stuk eindigen, noch eens weder tot onze Zondvloeden te keeren, laaten wy dezelve eens tegens die van *Rafaël* overweegen en toetzen, en alsdan een rechtmatig oordeel vellen.

*Onderzoek der twee voorbeelden, tegens die van *Rafaël*.

Rafaël stelt *Noach* en zyn huysgezin, als het voornaamste van zyn stuk, wy *Deucalion* en zyn vrouw meede, maar den ander in tegendeel zeer twyffelachtig in het verschiet; *Rafaël* laat niet het minste der verwoesting door het water, noch doode menschen, beesten enz, zien; in de onze zo veel, dat het voorgevallene genoegzaam neevens deszelfs oorzaak blykt, en in de andere zo overtollig, dat het schynd of de geheele waereld in het stuk begreepen is; by de eerste, werd *Noachs* uittocht uit de Ark verbeeld; in de tweede die van *Deucalion* en *Pirrha* uit het bootjen, naar de eindiging der zond-vloed; in de derden kan men het geen naam geeven, vermids de aftogt by na onkenbaar is.

Derhalven *In Medio secure*,

Dat is.

*De Middelmaat
Houd best den staat,
En zekerst gaat.*

Laat ons derhalven in dusdaanig een geval ons wel bedenken, eêr wy de hand daar aan slaan; en eerst rypelyk overweegen, wat tot het opstellen van zoo een gewichtige onderneeming behoord, en daar na schielyk voortvaren.

Van de schikking der Zin-beteekenende Beelden. **Elfde Hoofdstuk.**

DEwyl voorheen ter loops gezegd is, dat de overtolligheid der Zin-beteekenende Beelden, de zin en kracht derzelve dikwils verduyteren, ja onverstaanbaar maaken, achten wy het niet ondienstig, daar over byzonderlyk in dit Hoofdstuk te handelen, alzo ons meenigmaal in het schilderen zulks voorkomt, zo wel van verdichtzelen, geschiedenissen en zinne-beelden, als in het uithouwen van pronk-beelden en *basreleeves*, tot Vorsten en hun Paleizen.

Onbetwistbaar is het, dat het boek van *Cesare à Ripa*, de *Iconologia*⁺, of uitbeelding des verstands, genaamd, een zeer loffelyk, heerlyk en nuttig werk is voor alle Konstenaars, wiens konst oorspronkelyk, gelykvormig of aanhankelyk van de Schilderkunst is. Maar alhoewel alles wat bedenkelyk is, de zin-verbeeldingen aangaande, daar in gevonden word, aart, *passien*, driften, deugden en ondeugden enz, hoord daar echter noch iets tot het wel gebruyken van 't zelve boek, na de gelegendheid en verscheidenheid der voorvallen, het welke door dien grooten Schryver niet aangewezen is: want ieder beeld moet geen meêr hertstogten dan zyn eigen uitdrukken;⁺ maar wanneer zy tot byvoegzel of zieraad gebruykt worden, moeten zy haar werking doen of helpen; als by voorbeeld in een gevecht, daar moet de overwinning altoos den overwinnaar volgen; de eere of de saam moet een doorluchtig man verzellen, de Liefde of *Cupido* een verliefden, by een wraakgierige de wraak, de valsheid by een geveinsden, een nydige met de nyd, een onschuldige met de onnozelheid, en meer anderen van die natuur; men let vry, dat ik hier niet byvoeg zommige anderen als gramschap, dolligheid, droefheid,⁺ zeedigheid, stoutmoedigheid, gezag, liefddadigheid, maatigheid, onnozelheid, wreedheid, noch de pynelykheid; want deze alle hebben geen rol in eenige bedryven, ja speelen zelf voor stom niet, dan alleen wanneer zy zonder en buyten gezelschap van mensebeelden geplaatst en gebruykt worden, gelyk als de hoofdstoffen tegens elkander, deugden tegens ondeugden en diergelyke meêr. Dierhalven is 't van het uiterste belang, voor een Schilder, Beeldhouwer, Dichter, of Redenaar, dit wel te overweegen met een ryp oordeel, by zich zelf reedenkavelende om een vasten indruk daar van

⁺Lof van *Cesar a Ripaas* boek.

⁺Hoedanigheid in de zinnebeelden vereisselyk.

⁺Welke en wat men volgen en vermyden moet.

te bekomen, en die in zyn geheugen te bewaaren, 't welk al oeffenende niet zwaar zal vallen.

*My heugd, dat wanneer ik noch onder de lessen en bestieringen myns Vaders was, en my in het ordineeren oeffenden, dat myn grootste vermaak in de Zinnebeelden was, door my na myns Vaders als anderer Teekeningen en Schilderyen, geleerd, en die te pas te brengen, ja zelf geheele stukken daar van te maaken, die in waarheid niet veel byzonders waren, als zynde noch jong en zo te zeggen onbedreeven, echter veele die het zagen verwonderden, radende myn vader my daar in te laten voortvaren; doch, of dat hy my te zwak en te jong daar toe oordeelden, of liever zag dat ik my meêr in de ware geschiedenissen oeffende, benam my zo veel doenelyk was, de gelegenheid van daar in te vorderen; doch het geloop van anderer meesters leerlingen, om mijn vreemde gedachten te zien stiet hem meest tegens de borst; maar toen myn oudste broeder my uit Italië het boek van *Cesare à Ripa* bracht, te vooren ons onbekend, of zo het imand had, wierd het als een geheimenis opgesloten; toen zeg ik, begon dien lust, als onder de as gedolven geweest, weder aan te vlammen. Ik oeffende my dan met dat boek, maakende veele dingen en vreemde gedachten, die om haar zonderlingheid voor spookten of droomen aangezien wierden, zo uit nydigheid jegens my, als uit onkunde van anderen, echter vorderden ik zo veel, dat het my Jaarlyks een goeden winst toebrecht, door dien my van der Jesuiten leerlingen, meer dan 150 stellingen of *Thesis* Jaarlyks besteld wierden, om met waterverf daar zinnebeelden, Geschiedenissen, of verdichtzelen in te schilderen; men oordeel of deze myne moeyten my niet voordeelig en vorderlyk was, dewyl ik boven myn tydgenooten en meedeleerlingen daar toe verkooren wierd, en hoe weinig kennis men te dier tyd van de Zinnebeelden had, en denkt vry ná hoe menigmaal ik daar in gemist heb.

*Voorbeeld des Schryvers in zyn wyze van oeffenen.

*Maar keeren wy weder tot de zaak, en zoeken wy door voorbeelden, duydelyker onzen zin te doen begrypen en ten dien einde verkiezen, het voorwerp van *Didoos* dood, dat wy op tweedery wyze zullen voorstellen, het een natuurlyk en het ander zinnebeelds gewyze.

*Wederkering tot de verhandeling del zaak.

*In het eerste verbeelden wy de wanhopende en mismoedige Koningin op een houtstapel, na haar offering, doorsteekende met het moordgeweer haaren boezem, terwyl *Iris* de noodschikkelyke draad afknijpt, de zuster der Vorstin kermd en weend, en alles is in wan-

*Eerste voorbeeld in *Didoos* dood.

order, in ider bespeurd men droefheid, in de eene min en in de andere meerder. Dus steld het *Virgilius* onsvoor.

In het tweede vertoonen wy, hoe de wanhoop, door de woede verzeld,⁺ de liefde na het graf sleept, met dit opschrift, DIDDOOS DOOD, zo als ik de titelprint voor dit Treurspel van de Heer *Pels* gemaakt, verbeeld heb. Nu vald ligt te zien, waarom in het eerste de woede, wanhoop noch liefde by de Vorstin gevoegd zyn, en in de tweede, geen Vorstin, bystaanders, Altaar noch houthoop. Want in het eerste is geen hulp van nooden, vermids ider beeld genoegzaam zyn rol uitvoerd, verbeeldende alles wat zyn hertstogt hem gebied; derhalven al die byzondere bewegingen, met dezelve *Passien* en zinnen by deeze beeden te verdubbelen, zouden overtollig zyn, ja zelf de waarheid verduisteren: om deze reedenwil moogen zy geen rol hebben, noch ook voor stom speelen, maar wel in een volkomen zinnebeeld, daar zy alleen meester van het Toneel zyn, zo als in het tweede voorbeeld, daar ider beeld zyn natuurlyke hoedanigheid uitdrukt, tot verklaring der zin, zonder in 't byzonder iemand te melden, aangewezen is.

Dusdanig was het Tafereel van *Apelles*, toen hy van *Antiphilus* beschuldigd wierd, als hy de onnozelheid verbeelden, die door de woede, laster, leugen en achterklap gevolgd wierden, en de eerste voor een onweetenden rechter sleepten; zo bestaan veele uit een enkele zin. Maar wanneer nu imand in zo een zin particulier uitgedrukt en verbeeld word, het zy man of vrouw, gedaanten, wezen of hoedanigheden, dan is het een byzondere verbeelding, die men met de naam van *Paskwil* doopt.

Ook is het onbetwistbaar, dat ider mens, wie het ook zoude mogen zyn, op een tyd niet meêr dan een eenige heerssende hertstogt heeft, die hem beweegd en regeerd.

Een voorzichtig, eedelhoedig en dapper man, wanneer hy een voorzichtig⁺ daad is verrichtende, kan verzeld worden door de eedelhoedigheid en dapperheid maar niet met voorzichtigheid, dewyl die hoedanigheid reeds in hem werkende is; wederom indien hy, in een aanval, een dappere daad verricht, zulks moet in zyn perzoon bespeurd worden, en niemand dan voorzichtigheid en eedelhoedigheid moeten hem verzellen. Toond hy zyne eedelhoedigheid, gelyk als in wedergeefing van gevangens, zonder losgeld, de voorzichtigheid en dapperheid, zyn genoeg, zonder de eedelhoedigheid daar by te voegen. Eeven zo gaat het met een roemruchtig Meester, welke verscheidene goede hoedanigheden bezit, als verstand, werkzaamheid, vlugge geest en andere; indien zo een aan zyn Ezel bezig zyn-

⁺Tweede voorbeeld.

⁺Eene hertstogt te gelyk kan maar een mens doen werken.

de verbeeld word, mogen zy alle, zonder de werkzaamheid, by hem vertoond worden, want deze vertoond zich door zyn beweging en gestalten; en zo een Wysgeer een dwaaze daad verricht, zo zullen alle andere goede hoedanigheden by hem zyn, maar de zothed zal niet vertoond worden.

*Deze opmerkingen zyn wel der moeyten waardig, dat men daar op lette; zonder deze kennis vald het onmogelyk een goed zinnebeeld te maaken; want daar is geen deel der konst meêr de berisping onderworpen, ook zyn 'er weinige die het wel verstaan; waar van de reeden is, dat het al te zamen verborgene zaaken zyn, die den gemeenen man niet verstaat zonder bygevoegde uitlegging, om dat zy niet in hun waare gedaanten, maar in een andere schyn verbeeld worden, derhalven is 't noodig dat men dezelve klaar uitdrukt, op dat zy ten minsten door de verstandigen begreepen en niet berispt worden.

*Redenen waarom men zo weinig de zinnebeelden verstaat.

*My heugd een Tafereel van *Bachchus* en *Ariadne* gezien te hebben, waar in ik een diergelyke misslag aanmerkten, begaan in het verbeelden der droefheid en wanhoop by deze Vorstin, zynde de laatstgenoemde van haar vlugtende verbeeld, 't welk myns oordeels zeer goed was, en door den meester wel bedacht, maar over het beeld der droefheid was onze reedenkaveling, hy toonden door zeer waarschynele reedenen eenigzins gelyk te hebben, zeggende, dat schoon door de aankomst van dien meededoogende *God*, haar droefheid een einde nam, dezelve echter zo snel niet overgong, door dien zy hem eerst een verhaal haarer ramp moest doen, en daar op een gunstig antwoord verwachten, blyvende de wanhoop zo lang by haar; ik heb haar met een droef gelaat vertoond, wyzende met de oogen vol traanen Zeewaard in, na de trouwlooze *Theseus*, de bewegende oorzaak haarer droefheid, verder was *Bachchus* aandachtig daar by, welkers mantel door *Cupido* oopen geslaagen wierd, om daar meede te kennen te geeven, dat vermids *Ariadne*, onbewust was, wie zy voor had, een mens of een *God*, daarom de Liefde allengs zyn goddelykheid ontblooten, en zyn vermoogen haar te kennen gaf.

*Redenvoering over een zinnebeeldend Tafereel.

Dit stuk was myns oordeels zeer fraay en goed, maar dat beeld der droefheid mogt wel weg zyn, om dat volgens onze stelling, geen hertstogt op twee plaatzen gelyk werken kan, dewyl de Vorstin bereids door haar eigen gelaat betoonden daar meede bezet te zyn, en ondertussen als overwonnen tydze meede op de vlugt. Diergelyke misslagen heb ik meêr gezien, doch het is geen wonder, dewyl niemand wys gebooren werd.

Men neem dan voor al wel acht in het vertoonen van Zinnebeelden⁺ tot uitdrukking van hertstogten, of die inwendig of uitwendig op den mens werken, dat is of de gebaarden en beweging des lichaams ook genoegzaam de regeerende hertstogt aanwyzen: want een goedaardig en deftig man, behoeft geen werking te doen om zulks te vertoonen, zyn gelaat wyst het genoegzaam uit; maar wanneer men liefde en droefheid, als zy innerlyk de ziel bezitten, te kennen geeven wil, zulks kan niemand zien, hier toe behooren zinbeteekenende beelden: doch als het lichaam daar door ontroerd en bewoogen werd, dan kan men de werkende hertstogt klaarlyk bespeureh en onderscheiden, zonder behulp van zinnebeelden.

⁺Nodige reegelen om misbruik voor te komen.

Niettegenstaande de noodzaaklykheid dezer kennis voor alle die⁺ van de konst afhingen, waanen veele jonge Meesters onder de Beeld houwers, dat hen, die zich meest met het vertoonen van een pronkbeeld ophouden, aan deze kennis weinig gelegen legd; verre van daar, want als hen voorkwam zo een pronkbeeld met zinnebeelden te verryken, het zy op het Pedestyl of in de Nis, in Basreleeve of rond, toepasselyk op het beeld, om deszelfs hoedanigheden of deugden aan te wyzen, ik meen dat zy verre te kort zouden Ichieten, te meêr als men den Schilder ziet zyn meeste zinverbeeldingen tot verklaaring eener geschiedenis in beeldhouwwerk vertoonen. Nu steunen zy meest op de hulp der Schilders om hen zulke en diergelyke gedachten voor te teekenen, waar na zy hun model stellen, en vervolgens hun arbeid vorderen, niet kunnende op hun eigen beenen voortgaan.

⁺Misgreep veeler jonge Beeldhouwers.

Ordentelykheid der bewegingen, die uit de hertstogten na malkanderen vloeyen.

Twaaifde Hoofdstuk.

NA genoegzaam gesprooken te hebben, hoe ider beeld, door⁺ zyn gedaanten de hertstogten, in het verbeelden eener geschiedenis moet uitdrukken, is het noodig iets aangaande de ordentelyke werking derzelve te zeggen, want hoewel in een voorval dikwils de eene uit de anderen ontstaat, en wederom van de eene in de andere vald, moetmen wel toezien, dat zy niet alle te gelyk aangewezen en vertoond worden, maar ider zyn beurt afwacht. By⁺ voorbeeld een heer beveeld zyn knecht imand afterossen, welke

⁺Van de ordentelyke bewegingen.

⁺Voorbeeld der zelve.

drie bewegingen niet gelyk konnen volvoerd worden; want eerst moet het gebod uitgesprooken zyn, eer daar gehoor en uitvoering op volgd. Het voegd kwalyk dat de vorst in een gebiedende gestalte [†]staat, terwyl zyne dienaaren het bevel uitwerken. Alzo onnatuurlyk zoude het zyn, wanneer men de vrouw inoverspel bevonden, wilde dus vertoonen: *Kristus* schryvende in het zand, het volk misnoegd en beschaamd wegtrekkende, en noch oneigener eenige met mantjens vol steenen, op de tweede grond, den uitslag afwachtende, of ook den Tempel uitgaande, alzo *Kristus* zyn schrift noch niet voleindigd had, door 't welke deze hertstogten bewoogen worden.

[†]In het vrouwen in overspel bevonden.

[†]Den doorlugtigen *Poussyn*, heeft dit uitneemend wel verstaan, gelyk men in zyn verbeelding van dit geval zien kan; men geeve dan acht dat terwyl de Veldheer zyn krygsvolk aanmoedigd, ieder geduurende dien aanspraak zich stil en buiten beweeging houd. Ik heb eens in myn jonge tyd een Tafereel van *Progne* gemaakt, daar zy aan *Tereus*, om haar gehoonde zuster *Philomela* te wreken, hem het afgekapte hoofd zyns zoons, nu door hem by na opgegeeten vertoond, en toewerpt, waar op den Vorst vergramd, haar vervolgd, en zy in een vogel herschept word.

[†]Lof van *Poussyn* in deze zaak.

[†]Ik verbeelden deze woedende vrouwen, houdende het afgekapte hoofd hem voor oogen; de Koning van gramschap vervoerd, staat, met het bloote zwaard in de vuyst van zyn zeetel op; de Tafel is omgeworpen, de Kannen, Schotels en ander Tafelgereedschap is aan stuk, en over de vloer verstrooyd, de wyn voor haare voeten neêrgestort, en zy blyven het hoofd noch vast houden.

[†]Tafereel van *Progne*.

[†]Laat ons nu eens overweegen hoe dit toegegaan is. In den aanvang zat de Tyran gerust aan den dis, nergens van bewust zynde, vervolgens traaden zy de kamer in, des kindshoofd aanstonds vertoonende met eenige daar toepassende reedenen, die hem eerst ontstelden en daar na aan het hert troffen, hier door verwoed wordende staat hy van de Tafel op, smyt dezelve ter neêr; en met uitgetoogen zwaarde om haar te vervolgen, stoot hy al wat hem in de weeg was, om verre, en niettegenstaande alle deze zyne vervoerdheden, blyven zy in dezelve gestalten staan, als toen zy inkwamen.

[†]Aanmerking daar over.

[†]Let nu eens op myne misslag en de onnatuurlykheid die ik in deze verbeelding begong: wel is waar dat deze verschillende beweegingen in korten tyd geschieden, maar het was te lang gewacht om het hoofd op de tafel te werpen; daar legt ze nu onder de voet, en na allen oogschyn moest zy op het eind haarer reedenvoering al het hoofd daar neergeworpen en de vlugt genomen heb-

[†]Des Schryvers misgreep.

ben, zo haast hy de minste beweeging van opstaan maakten: want hier op moest het volgende stuk, namentlyk haare herschepping, volgen, en zy van de grond af zyn.

Ik oordeel dan, dat de tafel noch moest overend staan, of zy, het hoofd daar op neêrgeworpen hebbende, al aan het vlugten zyn, en om haar voor de beulin te doen aanzien, diende zy een Zwaard of Kapmes in de hand, en met de and're vuyst drygende vertoond worden. Hier mede breek ik daar van af, om door een ander voorbeeld, beter myne gedachten uittedrukken, zynde de versiering van *Apollo* en den draak *Python*.

Dit stuk verbeeld een woest gezicht. Ter rechterzyde op de tweede⁺ grond in een laag Moeras, ziet men het vervaarlyk gedrocht *Python*, uit de dampen en uitwaassemingen des aardryks voortgekomen, half in, en half buyten de poel, met pylen doorschooten, leggen: eenige menssen op een naby geleegen heuvel staande beschouwen het zelve, houdende om der stank wille hun neuzen toe; ter linker zyde, daar de grond hooger loopt, zietmen een ronde Tempel, en in dezelve het pronkbeeld van *Apollo*, alwaar veele menssen van verschillende staaten het zelve aanbidden, offerhanden pleegen, en met springen en danssen veel vreugde bedryven. Omtrend het Moeras of de Poel staan eenige dorre boomen, stukken van *Ruinen* of bouwvalligheden, en hier en daar geraamtens van verslonde menssen en beesten verstrooid: achter de voornoemde heuvel, in 't verschiet, werdmen eenige boere hutten gewaar, zommige vervallen, maar die verst van het beest geleegen zyn, minst beschaadigd. Op de voorgrond zietmen den opgeblazene Boogschutter, steunende op zyn boog, hangende de leedige kooker hem op de rug; hy staat vast en trots op zyn linkerbeen, staande zyn hoofd ter rechterzyde achter over, na het Licht, terwyl hy *Cupido* die van hem opwaards vliegt, met de linkerhand, recht uitgestrekt, op een versmadelyke wyze en al glimlachchende van hem afwyst: maar deze met een gram gezicht na hem ziende, knikt met zyn hoofd, toonende hem een zyner pylen, geheel met de punt om hoog, als of hy zeggen wilde, deze punt zult gy haast gevoelen; zyn sluyer vliegt snel achter uit. Achter *Phoebus* of *Apollo* staat een zwaare Palmboom en daar neevens een Eyke, tegens welkers stam hy met de rug leund; zyn hoofd is met Eyke en andere blaaderen versierd. Voor aan zou ik een kleen beekjen vertoonen, daar hy door de wederschyn ten deele in gezien word. Hy is met zyne Gouden Wapenrok en Purpere Mantel aangedaan, welke laatste achter hem by den rug nederhangd.

⁺Tafereel van *Apollo* en *Python*

Tweede tafereel.

Verbeeldende Apollo en Dafne.

ZO haast had *Apollo*, *Dafne* niet gezien, of zyn hert ontstak door liefde, deze driftige hertstogt, deed hem haar vervolgen, om dezelve haar te openbaaren. *Cupido*, deze gelegenheid waarneemende, trof hem met een vierige pyl, na hy *Dafnes* hert, alvorens met een koele getroffen had; waar op hy zich verschuyld om het spel aan te zien.

Midlerwyl spreekt *Dafne*, als nergens af gevoelig zynde, met eenige water Nimfjes, die met haar krukken aan den oever van een klaaren beek leggen; zy staat in de Zon en werd vlak van vooren gezien, de pylkooker hangd op haaren blooten rug, met een nedergeslaagen en minnelyk gezicht, over de linkerzyde, die Nimfen aanschouwende; de linkerheup zweld, houdende de linkerhand slapjes, het binnenste boven, onder haar borst; in de rechterhand houd zy haar boog over de helft naar onderen, daar zy eenigzins op steund, strekkende de elleboog van haar af, waar door de holligheid haares lichaams aan die zyde vervuld word; haar kleed is kort onder de borst gegordeld, zynde met een band op de linkerschouder vast gemaakt, en boven de knie met een knoop, waar van de wederzydse slappen in een anderen riem boven de heup zyn gestooken, hangende de einden met sluyten wederom af. Uit haar opgeknoopte hulzel, hangen ter wederzyde de blonde lokken zwierig af speelende over de schouders langs den rug. Achter haar, langs de waterkant, die een gedeelte na het oogpunt loopende een anderen streek neemt, staat een langwerpige steen 3 of 4 voet hoog, met Basreleeve behouwen, van wit marmar, teegens welke haare slagschaduw vald; op dezelve legd een Waternimf op haar buyk of linker zyde uitgestrekt, doch in 't verkorten gezien, steunende haar bovenlyf op de elleboog met de linkerhand onder de kaaken, *Dafne* op deze wyze aanschouwende, haar onderlyf met een blaauwe sluyjer bekleed, waar tegen *Dafnes* naakte bovenlyf uitkomt. *Dafnes* kleed is Appelbloeyzel koleur, weinig donkerder als het naakt, met Paarsachtig weêrschyn: langs de waterkant staan Wilgeboomen, onder welke de Nimfen zitten te rusten.

Aan de overzyde der Rivier, ter linkerzyde, is een Rotsachtig, ge-

bergte, dat met veele heuvels op en afloopt tot booven toe, tussen welkers rotzen het bruyszende water van booven af komt schieten en vallen,

Ter rechter zyde ziet men *Apollo* tussen het oogpunt alwaar de grond heel hoog is, en met een ruwe trap opgaat; hy komt, vol verwondering, ter zyden af, hebbende de linkerhand aan een stok, en bokkende voor over, de rechter voet is heel laag voor uitgestrekt, raakende de grond eeven met zyn toonen; de borst zakt tot byna op de linker knie, zyn rechter elleboog is achterwaards, houdende die hand naast het oor vlak oopen, zyn aanzicht ziet men in *Profil*, en zyne oogen stereoogen op *Dafne*; een vierige pyl ziet men hem ten boezem in snorren: zyn kleed is ligtachtig graauw van grove stof, welkers twee einden onder de kin geknoot zyn, en deszelfs andere eindens, van onder zyn armen, beneevens een herdersfluit, voor in den riem gestookt, hebbende een blaauwe muts op het hoofd booven om krullende, en voor op geslaagen; zyn borst is een weinig omgedraaid na het licht en men ziet hem tegens de rechter dye aan; het Licht vald van de rechter zyde. De heuvel aan die kant loopt styl op als een muur, de trappen zyn *Paralel*, maar aan de linkerzyde loopt dien heuvel schuyn af, zynde ruyg en woest begroeyd, vol van alderlye kruyden langs den weg dien hy gaat, beslaande dezen heuvel by na de rechterzyde des stuks, loopende op het eind by het oogpunt hoog op, hangende aldaar over de zeer laag weg, veroorzakende daar een slagschaduw die tot halfweegen den steen achter *Dafne* loopt; en voor by dezelve is een andere slagschaduw, die door eenige hooge boomen achter de gemelde heuvel heen loopt,

In het verschiet, ter linkerzyde, ziet men een schoon Gebouw, zynde het Paleis van den Koning *Admetus* waar by op het vlakke veld eenige beesten weyden. *Cupido* vliegt, omziende na *Apollo*, na, den Berg heen.

Imand zoude my nu mogen vraagen, waar aan men erkennen kan,⁺ dat dit *Apollo* is? Dien antwoord ik aan zyn schoon wezen en Goudgeelehairen, zyn minnelyk gelaat en de aandacht waar meede hy deze Nimf beschouwd, en aan de geschootene pyl, met welke de wegvluchtende *Cupido* hem getroffen heeft, daar en booven is my onbewust, dat in de herscheppingen van *Ovidius*, diergelyk een verbeelding gevonden word, van een Herder die dus op een jagt Nimf verliefd. Want men moet wel letten dat *Apollo* toen maal uit den Hemel verbannen en van zyn Goddelyke sieraaden, als Purperen Mantel, Zonnestraalen, het bestuur det Zonnewaagen, de Lier en diergelyke beroofd was,

⁺Tegenwerping van 't voorgaande Tafereel opgelost.

en op de waereld zich geneerden met het Vee des Konings *Admetus* te hoeden.

Dat ik *Dafne* verbeeld met de *Najaaden* in gesprek te zyn, is myns oordeels niet oneigen, vermids haar vader de Rivier God *Peneus* was; dat ik dien *God* zelve daar niet byvoeg is, om dat het vaderlyke ontzach haar zulk een aanminnend gelaat niet toestaan zoude, alzo zy onderling oneens waren, ten opzicht haarer wyzen van leeven, want de vader zag haar gaarne getrouwd, en haare natuurlyke neiging streed daar teegen, waarom ik ook om haar afkeer van het mannelyk geslacht te vertoonen, niet als maagden hier by gevoegd hebbe.

Dit voorval werd nooit uitgebeeld, maar door de Schilders meest altyd overgeslaagen; ik heb ook *Apollo* hier geen Eyken krans, als aan een Herder niet welvoegende, maar een Blaauwe wolle muts, dracht met die staat beeter over eenkomende, opgezet, dewyl hy nu niet meêr *Phoebus* maar alleen *Apollo* is.

Derde tafereel.

Van Apollo en Dafne.

Hier vervolgd *Apollo* 't voorwerp zynêr liefde, loopende en te eevens haar smeevende; men let eens op haar bang gelaat, en hoe zy, hem zo na by haar ziende, door een schielijke omwending zyn hand ontwykt en een anderen weg inflaat; zy schuwde noch doornestruyken noch oneffen weegen, over alles heen snellende, en hy yld haar na, niet om haar aan te grypen, want zyn eene hand houd hy op de borst, en uit de andere werpt hy zyn staf, die noch niet op de aarde achter hem is; zyn blaauwe muts, waaid hem van 't hoofd na dien weg heen daar hy van daan komt, zyn hoofd een weinig achter over, hangd op zy, waar door hy genoegzaam te kennen geeft, dat hy haar, die na hem omziet, smeevt en bid. Zyn aanzicht gloeyd, de oogen vlammen in zyn hoofd, maar te vergeefs, want zy in tegendeel, hoewel moede en bezweet, is bleek en bestorven, haar gezicht droog, de wenkbrauwen neêrgetrokken, de mond, in de midden verheeven met de hoeken nederwaard als een omgekeerde halvemaan, op een pynelyke wyze, heffende haar voor uitgestrekte handen ten hemel, heel boven haar natuurlyk lichaams gewicht hellende; haar pylkoker slingerd op de rug, de pylen storten langs den weg daar uit, maar haaren ongespannen boog is in de linkerhand bestorven.

Apollo, haar volgende, heeft reeds een slip van haar kleed gevat, doch haare voeten staan al vast in de aarde geworteld, zy is na hem gekeerd, maar het aanzicht hemelwaards, strydende met de dood die haar genaakt: dit merkt haar vlamme Minnaar noch niet, en meenende haar nu in zyn macht te hebben, hoopt hy den stryd en de lauwer te winnen. Maar myn meening is niet haar nu stilstaande te vertoonen, geenzins, maar dat zy schynd voordere te willen loopen, haar gewortelde voeten en toonen voort te zetten, waanende dat die alleen door *Apollo* wederhouden worden, derhalven heeft zy het hoofd in den nek geslaagen, met schreeuwen haar angst te kennen geevende, en op dit oogenblik begint haar herschepping.

Het is niet oneigen dat men een lange en kromme weg ziet, langs welke zy van daan komen, en in het verschiet de Nimsen by de witte marmere steen, haar na oogende: de een met de hand boven de oogen voor de Zon, andere zich verwonderende, en zommige malkander omarmende. Achter deze zietmen de bergen *Cytheron* en *Helicon*, haare kruynen tot de wolken op heffende, en achter *Dafne*, tussen eenig geboomten, een term van *Mercurius*, by zo verre hy toen al gebooren was, of zo niet, van *Diana* haar meesteres: de kleeding is als in de voorgaande. Zy loopen teegen de Zon op, en men ziet haar reegen de rug, het rechterbeen voor uit, en het linkerbeen heel om hoog heffende, schynd, regtsom keerende, de weg te willen inslaan. Hy in teegendeel een weinig bokkende, het linkerbeen voor uit en het rechter achter eeven van de grond af, zwaaid linksom na haar voetstappen, eeven als een windhond die een haas op 't spoor volgd, welke terstond een andere weg inslaat.

Vervolg van Apollo en Dafné.

Dafné niet langer kunnende loopen, blyft eindelyk vast gehecht, zoekende meenigmaal haar voeten te ontwortelen, maar vergeefs: een ruuwe schors heeft reeds haar blanke beenen tot half de dye bedekt, en een doodelyke killigheid doet het bloed in haare aaderen stremmen; haar bange ziel schynt haar te begeeven met noch eens voor 't laatst te zuchten.

Zy staat ter linkerzyde des oogpunts op de voorgrond, het boovelyf, armen en hoofd noch in haar geheele weezen, de kooker op

de rug is heel gedraaid, hellende een weinig van het oogpunt af naar de linkerzyde des stuks, haar onderlyf is vlak naar 't licht, de rechterheup zweld, 't linkerbeen over het ander geslaagen en in een geslingerd, vereenigd naar beneeden even onder de knien tot een enkele stam; haar boezem uitsteekende ziet men vlak van voore, het hoofd linksom gekeerd hangd over de linkerhorst heel op zy, haar oogen zyn half toe, de mond weinig oopen, latende noch eenige flaauwe trekken van pynlykheid zien; zy is bleek van kaaken, maar de lippen paars, haar hoofd is vol takken en zo digt van blaaderen die hier en daar ter zyden uitpruiten, dat het aangezicht met de halve boezem daar van belommerd is: voor haar een weinig ter linkerzyde, ryst een zwaare Eikenboom op, die zy met de linkerarm omvat, teegens welke haar hoofd steund. De kleeding is als in 't voorgaande.

Apollo alle hoop voor zyne oogen verdwynen ziende, barst in klagten uit, beschuldigende haar droevig noodlot, doch meest zyn hartnekkige min, als oorzaak van haar rampzalige dood en zyne smart.

Hy staat aan haar regterzyde, met het regterben op de tweede grond, de voet in de delling der weg verborgen zynde; het linkerbeen op de eerste grond zettende met de voet digt aan de stam; het hoofd na de regterzyde een weinig agterover hellende en 't gezicht heemelwaards gevest; de regterarm byna zo ver als hy ryken kan, met de hand het binnenste naar buiten gekeerd, onder haar linkerborst, houdende, om te voelen of het hert noch klopt, en de regterhand, van zich, vlak open slaande.

De slip van zyn kleed, aan de linkerzyde los geraakt, hangd agter neer.

Ter regterzyde komt, van agter de grond, een Waatergod vol verwondering aanloopen, booven welke zich *Atropos* of 't Noodlot, met het spinrokken en de schaar, vertoond, men ziet haar van agteren in 't verkorten, naar de regterzy, doch heel hoog, heen vlieden.

De Lucht is vol dryvende Wólken.

Den Berg *Parnassus* is heel ver ter regterzyde, als mede de Rivier, achter om den Berg naar 't oogpunt wykende; aan welkers oever eenige beeften staan te drinken.

Half weegen den Berg na het einde, zietmen een kleine ronde Tempel der Godinne *Themis*, voor welkers portaal, twee boomen, een Eiken en een Linden, staan; en heel ver by na op den *Horizont*, de Stad en het Koninklyke slot van *Admetus*: het overige

is vlak Veld, midden op 't welke een Schaaphoeder in het gras zit, en één daar by staande die hier na toe wyst, daar d'ander als verwonderende naar ziet.

Cupido, spreekende met *Atropos*, vliegt met haar heen.

Agter den Eikenboom zou men een stuk van de voorgemelde Term kunnen doen zien.

Het slot van Apollo en Dafne.

Als *Apollo* zyn voorzegging geëindigd had, knikte *Dafne* hem toe, tot een teeken dat zy daar mede te vreedten was: maar hy, na haar mond willende zien, vond dezelve niet meêr. De Boom alleen, waar aan haar boog en kooker is blyven hangen, moest hem troosten. Hy zuchte en kermde: gaat zich leunen teegens den Eikenboom, die half dor, heel oud en gescheurd is: vat zyn elleboog met d'eene hand, en laat het aangezicht in de andere hangen, de beenen over elkanderen geslaagen, blyst dus een wyl zonder spreken staan. De Waaternimfen zitten daar rondom, de eene op haar omgekeerde kruik, de andere op de grond aan zyn zyde. Een andere omvangt de rampzalige romp, opwaards het loof beschouvende, en schynd haar, die 'er niet meer is, beklagender wyze aan te spreken. Een ander, by haar staande, trekt de schouders op, latende de handen in een gevlogten slapjes neêrhangen, desgelyks het hoofd over de schouder. Een oude Herder trekt hem by de slip van zyn rok; maar hy luisterd daar niet na. In 't kort, het is niet anders als een algemeene onsteltenis, droefheid, en verwondering die men hier bespeurd. Van alle kanten koomen de Gooden en menschen toevloeyen, om dit nieuwe en nooit voor deezen geziene Schepzel te beschouwen, naamelyk *Dryaden*, *Satyrs* en Jagtnimfen. Zommige zien haar aan met eerbiedigheid, andere met verbaasdheid, en veele weeder met blydschap.

De algemeene moeder Aarde staat zelfs als opgetoogen.

Tot besluit van deze versiering zal ik dit agter aan voegen, niet ontoepasselyk op *Apollo's* voorzegging, naamentlyk, dat die Laurier in 't toekomende altyd tot een teeken van overwinninge zoude strekken, en der Overwinnaars hoofden versieren, in plaats van Eikeblaaderen; en dat tot haar gedachtenis deze, booven alle andere, hem toegeheilgd zou werden.

Hier vertoon zich *Hercules*, of de Dapperheid, met zyn Leeuwenhuid en Knods, aanwien de Overwinninge, die aan de Laurierboom staat, een

krans toereikt, terwyl zy een andere tak af plukt. Haar Zeegenteeken houd zy in de armen, of teegens haar schouder.

Geheugenis, of *Memoria*, zit by de gemelde Boom op een heuveltje, des Helds daaden in haar boek aantekenende. De eeuwige Vader *Saturnus* toond haar *Hercules* aan.

Op de tweede grond legd de romp van *Hydra* by een moeras, zommige hoofden afgeslaagen, en andere zwart verbrand of geschroeid.

Van het gebruik en misbruik der Schilderkunst. **Dartiende Hoofdstuk.**

⁺Het is ieder een genoeg bekend, hoe hoog deze Eedele Konst van alle eeuwen by de menschen is geacht geweest, en de reeden waarom. Derhalven zullen wy het laten aan de getuigenisse van zo veel geloofwaardige Schryvers.

⁺Achting die de Schilderkunst toekomt.

Zeeker is 't, dat onder alle de Konsten geene het gezicht met meerder bevalligheid en genoegen streeld, dan de Schilderkunst, wanneer zy in haar volle luister werd beschoud. Zy is schoon, oopenhartig en milddaadig, om haar gaaven, zo veel mogelyk is, aan de ernstige verzoekers derzelve gunstig mede te deelen.

Dewyl nu in alle dingen een gebruik en misbruik is, en zelden goed zonder kwaad, zo vind men zulks mede in deze Eedele Konst.

⁺Haar recht gebruik moet bepaald worden in het verbeelden van deftige en stichtelyke zaaken, als fraaije Geschiedenissen en Zinnebeelden, Geestelyk en *Moraal*, dewelke op een deugdzaame en betaamelyke wyze, ieder een tot vermaak en nuttigheid strekkende, moeten werden uitgedrukt. Dus geraakt die Konst tot haar volkomen luister.

⁺Goed gebruik,

⁺Het misbruik derzelve is, wanneer men zich begeeft tot ontuchtige en lasterlyke Verbeeldingen, die de eerbaare en zedige lieden of aanschouwers ontroeren en afkeerig maaken. Wie dan dit laatste volgd, zal nooit de belooning van de Deugd, die, volgens *Horatius*, een onsterffelyke naam is, verwerven, maar wel een eeuwige schande.

⁺en misbruyk der zelve.

Laat ons nu deze zaak eens tussen beide verhandelen.

⁺Wanneer de Historieschryvers, zo oude als nieuwe, een geschiedenis verhandelen, zullen zy, van het begin tot het einde, zelden iets overslaan, al was het noch zo onbetaamelyk, ja al zou daar niet dan kwaad en gants geen nuttigheid uit getrokken worden. Desgelyks doen de Dichters in hun verzieringen, en noch zo veel erger als de Geschiedenschryvers, vermits zy door een vleijende taal de zwakke gemoederen der lezers ligtelyk ontroeren, en dikwils misleiden kunnen.

⁺Men moet zich wagten voor ongeschikte Verbeeldingen.

In der daad, het waar te wenschen, dat zulks, behalven daar het volstrektelyk moet weezen, niet gebeurde, maar dat zy de waarheid met een floers bekleeden, of de gordyn voor die tyd toeschooven, om alzo de toorts der vleeschelyke lusten niet te ontsteeken. Doch hoewel get schrift onze herten en lusten kitteld, het oog doet zulks veel meêr, nademaal het gezicht krachtiger onze zinnen ontroerd en aandoet, inzonderheid wanneer men de zaak zelf zo duidelyk, voor zyn oogen ziet, voornamentlyk de vleeschelyke wellust betreffende. En is het waar, dat de Schryvers, met onbeschaamde vertellingen van 't rechte spoor dwaalende, meêr laster als lof verdienen, hoe veel meêr noch een Konstryk Schilder door dusdanige verbeeldingen? Wat eer kan een deftig Meester behaalen, als hy die groote man in Israël, *Noach*, door het drulvezap bevangen, op de grond leggende, geschilderd heeft met zyn schaamleeden bloot? Wat heeft hy daar mede verricht, dat beeter zy en minder straf verdiende, dan *Cham* die met hem spotte? Deze deed zulks teegens zyne Broeders, welke aanstonds van den Vader afziende, het zelve met hun mantel dekten op dat het niemand gewaar wierd. Deze, in teegendeel, steld het voor al de waereld ten toon. Niet minder betaamelyk is het, dat men *Potifars* Wyf naakt op 't bedde vertoon in een onbeschofte *Actie*, om *Jozef* kwanswys te bekooren: een zaak die onder vier oogen is geschied, en mogelyk zo ver niet eens gekomen is. Waarlyk, men⁺ moet niet, zeggen dat *Michel Angelo da Buonaroti*, hoe deftig een Meester hy ook was, een groote lof behaald met zyn *Leda* geheel naakt en een Zwaan tusschen de beenen te vertoon. Die omstandigheid kon hy wel overgeslaagen hebben. Is 't niet beklaalgelyk, naademaal 'er zo veel stof, ja zo overvloedig, tot fraaije vindingen en uitvoeringen is, van alles dat bedacht kan werden, zo Deugden als Ondeugden, daar men een goede zedeleering uit trekken kan, dat verstandige Meesters zich tot zulke schandige en verfoeijelyke misgreepen kunnen begeeven, en noch zo onbeschoft en omstandig uitvoeren, dat 'er niet als de stank aan ontbreekt: gelyk *Horatius* ons mede klaarlyk te verstaan geeft, als hy zegt:

*Nam frustra vitium vitaveris illud,
Si te aliò pravum detorseris.*

Dat is.

*Indien men de weg der ondeugden inslaat,
Zal men heel bezwaarlyk de schande kunnen vermijden.*

⁺Groove mislagen hier omtrent door groote Meesters begaan.

Maar laat ons deze stoffen, een eerlyk Konstenaar onbetaamelyk en door de wet onvoegelyk, overslaan, om aan te toonen welke kenteekenen vereist worden aan een Konstig Schildery.

*Wy bevinden, dat een gedrukt Schrift doorgaans meer geleezen, en beeter verstaan werd, als dat van een ongeoesse hand gekrabd is. Eeven alzo gaat het met een Tafereel. Indien het verbeelde naar vereis is uitgedrukt, en dat ieder voorwerp zyn eigen rol speeld, zo als de zaak, tyd en geleegentheid mede brengt, naakt dat naakt moet zyn, en gekleed dat gekleed behoord te weezen; zulk een Tafereel mag met recht een spreekend Schildery genaamd werden. Het is ver daar van daan, dat de Stukken, die na eigenhoofdige zin zyn geschilderd, in welke de waarschyntlykheid ontbreekt, zo veel vergenoeginge zouden kunnen geeven. 't Een verklaard zich zelf ten eersten, en 't ander is een duister raadzet, daar een verklaring tot oplossing by behoord. 't Is een groot gebrek en misverstand van zommige, die al haar oeffening byzonder in het Naakt besteeden, en dus alle hunne Beelden schilderen, het voegd of niet, zonder eenig onderscheid te maaken tusschen een eerlyke Vrou of Lichtekooy, *Venus of Diana, Lucretia of Flora*. En deze zyn niet minder te beklaagen, die het teegendeel doen. Hoe oneigen *Michel Angelo* zyn *Leda* verbeeld heeft, is hier vooren aangetoond. Een verstandig oordeel overweege eens hoe 't hem gevallen zal, als hy haar op het kleed geheel naakt ziet neederleggen, het hoofd met krullen en een *diadema* opgeschikt. Waarom haar niet op een rustbed geplaatst, als zulk een Princes betaamde, en voor al zonder hoofdhulzel?

*Wat men in het volkomen verbeelden moet waar neemen.

*'t Is niet genoeg dat *Diana* een Maan op het hoofd heeft, *Venus* een Star, en *Flora* een Bloemekrans, om haare Persoonen te kennen te geeven: maar wat zy zyn, en voor wie zy willen bekend weezen, moet men noodzakelyk mede aantoonen. Omtrent dit voorval is noch aan te merken, dat men op de hulzels en hoofdsieraaden acht moet geeven, en in wat geleegentheeden die moeten opgetooid verdoond werden, en weederom niet. Ongetwyffeld het is de geheele waereld door, dat goede wetten en zeeden over al gevonden werden, uitgezonderd by de Wilden: daar en booven, dat'er drie voornaame stonden van den dag zyn, na welke de menschen zich kleeden en schikken, voornaamentlyk de vrouwen. s'Morgens en s'avonds zyn zy eenvoudig van kap, en s'middags opgetooid.

*De volkomene kenteekenen moet men aan de Persoonen gewaar worden.

*Dat 'er zelden onder zo veele fraaije Meesters gevonden werden, die de rechte welstandigheid in hun Ordinantien volkoomentlyk doen blyken, is geen wonder: vermits zy van oordeel zo verscheiden zyn, na

*Oorzaak deezer misslag in veele.

dat zy min of meer weeten en bezinnen. Den een stelt vast, dat het in dehouding of zaamenhang van licht en donker geleegeen is; den ander, in de zaamenvoeging der koleur, en die al te gaâr gebrooken; een derde weêr, die op zyn schoonst te verkiezen; weêr een ander, in de groote kracht; zommigein heldere *reflectien*, en zo voort: maar men zegge wat men wil, geen van deze alléén is machtig een Stuk welstandig te maaken, hoe enkeld het ook moge zyn, veel minder volslaagen Ordinantien, 't zy Beelden, Landschap, Architectuur, Bloemen, Beesten, leevend of dood.

Wat is een Ordinantie van Beelden, daar alle de Personaagien van gelyke gestalten en weezen zyn: in een Landschap, daar tusschen Boomen en Boomen geen onderscheid is van stam, loof noch koleur: in Gebouwen desgelyks?

Maar welk een welstand is 'er weeder in een Stuk met Beesten, daar ieder naar zyn hoedaanigheid verbeeld is; zo dat men zien kan, welke glad, ruuw, hairig of wolachtig zyn?

Als men de zaaken na behooren en met ernst wilde overweegen, men zoude haast gewaar werden dat het veelyds onze schuld is, en dat 'er middelen zyn die wy in onze macht hebben om tot volkoomenheid te geraaken, hadden wy maar de rechte eerprikkeling die men hebben moet, en dat wy niet meêr onderneemen als in onze macht is. *Ultra vires nihil aggrediendum*.

Waarom ik zeg, dat geen van alle die byzondere gevoelens alléén machtig is om een Stuk welstandig te maaken, maar wel alle te gelyk, nevens een groote kracht van dag en schaaduwe, *reflectie*, *harmonie* van koleur, zo wel schoon als gebrooken, elk na de konstreegelen geschikt en met de natuur overeen komende. Alsdan zal het onvermydelyk een volkoomene welstand voortbrengen.

Wat zyn 'er al braave Meesters geweest, en noch, die zich hier in misgreepen hebben niettegenstaande zy de bekwaamheid hadden om deze aangewezenen welstandigheden in hun Stukken te vertoon, en daar door een onsterffelyke roem te verdienen. *De konst is lang, en onze leevenstyd te kort*, zeggen veele; maar een slecht zeggen voor rechte konstbeminnaars. Is het waar dat gy door uw oeffening na zulk een wensselyke welstand tracht, wel aan, kant u by tyds teegen een andere neiging aan. Laat u het geringe zo wel ter herte gaan, als het voornaamste van uw Stuk. Oeffend u vlytig in de tussen-tyd; want schoon men zwaarlyk iemand vind die in alles eeven konstig zy, is het nochtans niet onmoogelyk: en dunkt u zulks buiten vermoogen te zyn zo veel meêr tyd met voordeel te besteed, ten minsten gebruikt die

voorzichtigheid, dat gy in uwe Ordinantien niet meêr vertoond, als gy kund verantwoord.

Van de byzondere neiginge tot deze of geene verkiezinge als Beelden, Landschap, Gebouwen, Zee, Bloemen, enz.
Veertiende Hoofdstuk.

Ieder weet, dat men door een yverige naarstigheit, en bekwaame geest, goederen en geld kan vergaaren, wanneer men de middelen, tor dien einde gebruikelyk, met voorzichtigheit in 't werk steld. De ervaarendheit leerd ons, dat de schielyke winsten op ver na de wenschelykste en bestendigste niet zyn, maar wel die langzaam en gestadig toevloeijen. 't Eerste is een uitwerking van den blinden yver en van 't geluk, en 't ander van de voorzichtigheit.

*Ik acht het een verstandig Meester te weezen, die zyn oeffeningen, waar in die ook zouden moogen bestaan, naaukeurig onderzoekt en overweegd, of zyn geluk en behoudenis van één mensch alleen, of van veele, afhankelyk is: ten tweeden, of 't hem niet raadzaamer zy zich te schikken na de gelegenheit en 't welbehaagen der menschen, als na zyne wil: en ten laatsten, wat 'er vereist word, om het nu en dan met meerder nieuwigheeden te verryken; waar toe overvloedige middelen zyn, als men slechts weinige moeite doet om daar op te denken.

*Wat tot een verstandig Schilder behoord.

Het is, zeg ik, een voorzichtig Meester, die alle deze dingen tydelyk overwoogen hebbende, dezelve ten eersten werkstellig maakt: want het is genoegzaam bekend, dat de verandering en nieuwigheeden de waereld het behaagelykst voorkoomen, en hen tot liefde, lust en begeerte prikkelen. Ja zelf is 'er niets, dat zonder verandering kan bestaan. Zien wy eens het groot verschil tusschen een Kok, die niet dan een enkelde spys op ééne manier kan toemaaken, by een die dezelve op allerly wyze en naar aller menschen smaak bereiden kan, dan zoet, dan zuur, dan laf, dan krachtig, enz.

Welke beklagelyke voorbeelden hebben ons veele braave Meesters, zo de oude in voorgaande eeuwen, en nu daagelyks noch, niet naargelaaten, die haar leeven lang gesukkeld en gevroet hebben, nietteegenstaande zy in hun verkiezinge uitmunten, alleen uit een driftige een-

zinnigheid; willende liever gebrek lyden, als iets buiten haar gewoonte doen, schoon het in hun vermoogen stond als zy maar gewild hadden. Was 't een Beeldschilder, hy maakte niet anders als Santen en Santinnen: Een Landschapschilder, niet als Wildernissen en Woestynen: Bloemschilders, niet als Bloempotten: Zeeschilders, niet dan Stormen en Onweeren: Architectuurschilders, niet dan Grotten en Ruïnen.

Wel is waar, dat in een kleen gedeelte uit te munten pryswaardiger is, dan in veele taamelyk: maar het is ook waar, dat verandering van spys nieuwe lust verwekt. Behalven dat, wanneer het de nood vereist, moet men wel van zin veranderen, en zich na tyds geleegentheden schikken, maakende van de nood een deugd.

Nu zullen wy deze zaak eens verder onderzoeken, en aanmerken⁺ wat ieder in zyn oeffening noodig heeft, om zich in staat te stellen van nimmer verleegen te wezen; als mede of 'er stof genoeg in voorraad is om zulks werkstellig te maaken; en eindelyk, wat tot elke byzondere verkiezinge eigen zy.

⁺Oogmerk des Schryvers in dit Hoofdstuk.

Het eerste bestaat in verandering van hertstogten en *concepten*: het tweede in nieuwigheeden, waar door men ieder een kan behaagen en tot liefde verwekken; want gelyk het spreekwoord zegt, *non sufficit unus*. Derhalven zyn veranderingen en nieuwigheeden noodig. De meening is echter niet, dat zulks in één Stuk alléén, noch gestaadig in ieder, vertoond diend te worden; geenzints: maar nu en dan wat, om de nieuwsgierige gaande te houden.

Ten derden, of'er wel zo veel verandering van nieuwigheeden kan gevonden worden, als ieder in zyn studie noodig heeft om nimmer verleegen te zyn, en waar in die bestaan. Ik zeg ja, en oordeel deze volgende de voornaamste, uit dewelke een oneindelyk getal gestaadig toevloeijen; gelyk ik zal aantoonen.

Voor eerst, de Beeldschilders betreffende, daar zyn niet alleen Santen⁺ en Santinnen, maar Wysgeeren, Profeeten en Profetessen of Sibillen, doorluchtige Mannen en Vrouwen zo in Staatsbestier als Krygsoeffening, waereldze Monarchen, Wetgeeevers zo Staatslieden⁺ als Geestelyken, de vier Gedeelten des Waerelds, de vyf Zinnen, en meer andere gedenkwaardige Persoonen en Voorwerpen, te lang om te noemen. Ik laat nu oordeelen, of 'er geen stof genoeg te vinden zy voor de geene die van voorneemen zyn niet hooger te klimmen als in enkele Beelden, om daar mede meenigte van jaaren, ja hun leeven lang, door te brengen.

⁺Rykdom der voorwerpen in byzondere verkiezingen.

⁺Als in de Historien.

Wat de Landschappen aangaat, wat is 'er niet al, behalven woeste⁺ Wildernissen, verandering van stof overig? vermaakelyke Landsdou-

⁺Landschappen.

wen, schoone Velden, Rivieren en Waatervallen, Rotzen en Spelonken, Piramiden, Begraafplaatzen en Tomben, Loop-Ren-en Kaatsbaanen, Plantagien, Lusthuizen, Veehoeders, Harderspeelen, Offerhanden en Bachchanaalen. Ik zeg noch niet, op hoe meenigderley wyze alle de genoemde zaaken verтоond kunnen werden; van vooren, van de zy en van achter; dan hooge dan laage *Horizon*den; dan Zon, dan Maaneschyn. Voegen wy hier noch by eenige Dieren, Beesjens en Voogelen enz.

*Wat de Zeeschilders belangt, dezelve zyn mede rykelyk van verandering en stof voorzien, als aanmerkelyke voorvallen zo oude als nieuwe, heilige als waereldse geschiedenissen; gelyk mede fabelen en daagelykze bedryven, waar van ik 'er eenige zal opnoemen: als een stille Zee, daar *Christus* op de baaren wandelende, *Petrus*, die in een schuit lag te vissen, tot hem roept: een ander in onweer, daar *Christus* slaapende, het Schip heen en weer slingerd, en hy door het volk opgewekt word: een Zeestrand met leggende en vaarende Schepen van Oorlog en Koopvaarders: Gevecht tusschen Koopvaarders en Kaapers, Turkze en Algiersze Roovers: Zeehaavens met handelende Kooplieden: verlossing van Slaaven: Zeetriomfen: de Veneetiaansze Zeetrouw of *Bucentoro*: een Zeestrand, daar *Helena* door *Paris* ontschaakt werd: *Coronis* door *Neptunus* aan strand vervolgd: *Polifemus* en *Galathé*: de Koning *Ceyx* en *Alcione*: *Ulysses* om de zang der *Sirenen* aan de mast van zyn Schip gebonden: *Eneas* met zyn Vader *Anchises* vluchtende: Rovery, Scheepsontladinge, Morgen- en Avondstonden, Zon- en Maaneschyn, Kalmte of stil weêr, als mede aanstaande en opkoomende Onweeren, enz.

*Betreffende de Architectuur, geene verkiezing onder alle is overvloediger, en die zo veel verandering van stof buiten de Ruinen verschaft, dan de Boukunde, zo van binnen als buiten. De stoffagie, waar mede men die versieren kan, is oneindig. Wat zyn 'er meenigte van schoone Tempelen, Paleizen, Geevels, Galderyen, Triomfboogen, Colonnaden, Lusthuizen, zo deftig en sierlyk in gestalten, ornamenten en koleur in de vyf Orders begreepen; als mede Termen; Nissen met Beelden; Balusters met Leeuwen, Leeuwinnen, Sfinxen, en veelderhande dingen meêr van Porfier, Hartsteen, Koper en andere Pronksteenen? Wat is'er niet al verandering buiten dit gezegde in 't bywerk en pronksieraaden van goud, zilver en marmore Basreleeves, Schilderyen, Behangzels, Alkoooven, Paviljoen en Kabinetten, enz. Ja men kan niets bedenken, of deze Meester kan het

in zyne verkiezinge te pas brengen. Komen wy nu tot de vetbeeldingen: *Salomon* biddende om wysheid: De Koningin *Seba* by *Salomon*: *Josef* en *Maria* trouwende: *Christus* onder de *Pharizeen*: *Marcus Anthonius* en *Cleopatra*: de dood van *Julius Caesar*. *Solon* by *Cresus*: De Godin *Vesta* voor den ingang van het *Pantheon* verschynende, om de moedwillige onderneeminge des volks, 't geen haar wilde schenden, te stuiten: *Herze* met een deel jonge Maagden naar den Tempel van *Flora* gaande, daar *Mercurius*, door liefde ontsteeken, haar zweevende vervolgt: *Mercurius* by *Herze* in haare slaapkamer, enz. In 't kort, daar is voor een Architectuurschilder een onuitputtelijke schat van nieuwigheden en verandering, om niet alleen zyne studie van buiten te verciereren, maar ook van binnen, als Offerhanden in Tempels, hoffelyke Geschiedenissen en Voorvallen, in Paleizen, Zaaln en Kamers; gelyk wy daar van reedts eenige genoemd hebben: verders Raadspleegingen, vrolyke Maaltyden, Operaas, Bezoeken, Tooveryen, Spooksels, vermaakelyke Verschyningen, en zo voorts.

Komen wy nu tot de Bloemen. Wat is'er lieffelyker en aangenaamer, als Bloemen? Om hunne meenigvuldige verandering, schoone zwier en frissche koleur, worden zy van alle menschen bemind en gezocht; dewyl het oog zich nooit verveelt in dezelve t'aanschouwen, als zyn ze maar geschilderd: niet in een enkele Bloempot, maar op allerhande wyzen, gevlochten als Kranssen, Festonnen, Bouquetten, en ook los in Mantjes: nu en dan eenige Vruchten daar onder gemengd, als Druiven, Abrikoozen, Karsten, Beziën, enz; voegende de eene met de andere voorzichtig naar de getyden des jaars; het welk men met Borstbeelden kan vertoonen, van koper en allerhande soorten van steenen, ook wel in Basreleeven, beneevens de vyf Zinnen. Men zou ook noch, om de verandering, eenige voornaame Kruiden en Bladeren daar by kunnen voegen, als Laurier, Cipres, Eike, enz; en by de Vruchten somtydts andere Gewassen, gelyk Koorn, Raapen, Wortelen, Pompoenen, Meloenen, Okernooten, Vygen, enz. Wat de *Concepten*, daar op slaande, aangaat, 'k zal 'er hier nevens eenige aanmerken. Voor de Lente, *Venus* en *Adonis*, liefkoozende, met Kindertjes en Bloemen: voor de Zomer, *Pomona* en *Flora* by malkander, met Bloemen en Vruchten: voor de Herfst, *Pomona* en *Vertumnus* in een Prieel.

Ik oordeel het overtollig te zyn alles, 't geen daar van noch overig mogt weezen, te vervolgen; vermits'er geene studie of byzondere verkiezinge is, hoe gering die ook zy, of ze kan met veranderlyke nieu-

wigheden genoegzaam verrykt worden. Maar zou zulk een Landschapschilder ⁺ mogen zeggen: *buiten myne gewoonlyke verkiezinge, heb ik nergens grondige kennis af. Hoe zal ik my daar van dan kunnen bedienen, nademaal ik geen Vogels noch Beesjes geleerd heb?* Een ander desgelyks: *Stilleeven is myne studie.*

⁺Tegenwerping.

Landschappen, Beelden noch Beesjes heb ik nooit ⁺gemaakt: by gevolg, geen verdere bekwaamheid noch kennis. Geen nood: tot alle zwakheden zyn hulpmiddelen te vinden. Die een zwak gezicht hebben, gebruiken brillen; tot zwakke heupen, krukken; voor de harthoorenden, een hoorn, enz. Het raapen dan in zulk een geval uit fraaije. Schilderyen, uitgevoerde Printen en Tekeningen, die altyd wel te zien en te bekomen zyn, is geen schande. Behalven dat kan men, des noodts zynde, zonder zyne eer in't minst te krenken of te benaadeelen, anderen te hulp neemen die het wel verstaan, wanneer dezelve de overeenkomste der zaak en zin niet te buiten gaan.

⁺Oplossing het zelve.

Het is aanmerkenswaardig, dat de Stukken, van twee byzondere handen geschilderd, nooit of zelden het oogmerk van den Vinder kunnen bereiken, maar merkelyk onderscheiden werden 't zy in de kracht, uitvoerlykheid of koleur: geen wonder, wanneer elk zyne zin en trant wil volgen, zonder elkanderen te ontzien, min of meêr of daar de Helper zo veel deel aan had als de Vinder. Wanneer zich een Veldoverste tot deeze of geene onderneeming te zwak bevind, verzoekt hy van een ander hulp, maar niet om te gebieden.

Desgelyks als wy Schilders een Medehelper noodig hebben, zo is't niet om te toonen wat zulk een kan of mag, tot zyne roem noch eer; maar om de zaak naar het goeddunken van den Vinder of eersten Meester te helpen uitvoeren, van wien hy zyn bedongen loon voor gedaanen dienst trekt, en meêr niet.

⁺Nu zullen wy verder gaan, en zien wat een konstig Medehelper noodig heeft, en waar na hy zich zal dienen te schikken en te bepaalen. Het is dan noodzaakelyk, dat hy de *Perspectief*, de Koleur, en ten laatsten het *Manuaal* of handeling des Penseels wel verstaa.

⁺Wat in eens Schilders Medehelper vereischt word, het zy om te stoffeeren, als anders.

Door de *Perspectief* willen wy te kennen geeven min of meer kracht naar de trant des Vinders: de Koleur, desgelyks min of meer schoon: en ten derden de manier of Penseel, dat het een met het ander overeen kome. Is het Stuk mals en natuurlyk geschilderd, dat de Stoffagie of toepassing desgelyks mals en uitvoerlyk gehouden werd: is het kloek en luchtig aangetast, even het zelfde; zodanig dat het gehele Stuk niet alleen een generaale welstand daar door verkryge, maar, dat meer is, van ééne hand schyne geschilderd te weezen. Dit oordeelen wy zoo noodzaakelyk voor een Medehelper, dat hy onmoogelyk, zon-

der deze waarneeminge, iets goedts kan uitwerken: ja, schoon hy ongelyk grooter Meester in zyn beroep was, als die welke hem te hulp verzoekt, moet hy zich evenwel wachten dat het zyne niet het meest te zeggen hebbe; 'tgeen anders nadeelig voor beiden zou weezen.

Het gebeurt ook wel, dat zulks door misverstand geschied, als mede uit kwaadaardigheid, waar door de deftigheid en cierlykheid van een schoone Ordinantie gekrenkt, ja te niet gedaan werd; verschaffende daar door stoffe van schimp en spot aan de kendens; waar van ik verscheidene voorbeelden, als het noodig waar, zou kunnen bybrengen, die ik zelve heb ondervonden: doch, om niet lankwylig te zyn, zal ik dezelve voorby gaan.

Wat door een Tafereel verstaan moet werden, en hoeveelerley die zyn.

Vyftiende Hoofdstuk.

IK heb lang getwyfeld, of wy zonder schyn van verwaandheid deze⁺ aanmerking over de Tafereelen in 't ligt zouden mogen geeven; zynde dit het werk van een verlicht verstand, en van een zeer groote en aangelegene nutheid voor een leergierigen Oeffenaar, zo wel met de Pen als het Penseel: maar eindelyk na veele twyffeling overtuigd zynde dat ik my niet kon misgrypen, wanneer ik het opofferde als een werk van myne geringe kennis en vermogen, 't welk zich aan een goed oordeel t'eenemaal onderwerpt en gaarne wil onderricht zyn, heb ik het gewaagd. Is het onvolmaakt, gelyk ik niet twyffel; ten minsten zal het genoeg zyn voor my, dat ik daar door aanleiding heb gegeeven tot verder onderzoek, en een weg gebaad om de naauwkeurige Oeffenaars tot kennis der volmaaktheid te brengen.

⁺Verdediging des Schryvers over de stoffe deses Hoofdstuks.

Het is volkomentlyk bekend, dat een Tafereel een vertooning is van iets dat geschied, 't zy door de Pen of Penseel. Het schrift is een korte inhoud van het voornaamste 't geen aanmerkenswaardig is, zonder dat daar eenige onverstaanlykheid of duisterheid onder loopt; te kennen geevende de waare oorzaak, waar uit de tegenwoordige daad is voortkomende.⁺

Drie zaaken worden in een bekwaam Tafereelschryver vereischt: namentlyk, een naauwkeurige kennis van de Geschiedenissen, nevens die van der zelve beste Schryvers: ten tweeden, een goede ondervindinge of kennisse der Oudheid: ten derden, een aangenaame en nette Poësy.

⁺Wat tot een goed Tafereelschryver vereischt word.

Voegen wy hier noch by, een fraaije Redeneering; door dewelke, na het onderzoeken der bekwaame stoffe en hertstochten, hy de zaaken ordentelyk, volgens den loop der zelve, op zyn allerduidelykst en begrypelykst weet te schikken. De Oudheid dient hem in zyn bywerk en stoffagie, door welke hy op zyn cierlykst de tyd, plaats en gebruik dier Landaart aanwyst.

*De bevalligheid der Poësy word vereischt, om dat zy is in een geschilderd Tafereel de *harmonie* of welvoegelykheid der koleuren: maar als alle die schoone hoedanigheden wel waargenomen zyn, kan het noch geen volmaakt Tafereel te voorschyn brengen, indien 'er de Schilderkonst niet by gevoegd is, zonder dewelke het onmogelyk een goed Tafereel kan weezen: want een schoone Historie of Geschiedenis van deftige persoonagien, verzeld met een aardige of cierlyke stoffagie in een aangenaam gewest, niet na de konst geschikt zynde, is niet volmaakt; konnende die uiterste bevalligheid niet hebben, al waar het het Leeven zelve. 't Is waarlyk veel, als een zaak naar den inhoud wel uitgedrukt is: maar dat is niet te vergelyken by een geschilderd Tafereel, door een verstandig Meester na de grondregel van de Konst wel uitgewrocht; want de Konst doet het geen krom is recht schynen.

*Hoe verre de Dichtkonst daar in te pas komt.

Het zal niet onvoegelyk zyn iets verders wegens de byzondere natuur, kracht, en hoedanigheid der Tafereelen op te haalen, zeer noodzakelyk en dienstig zo wel voor Landschap-als Historieschilders: voor eerst, hoe veelerley 'er zyn: ten tweeden, hoe zy werden genaamd: en ten derden, welke dubbeld of enkeld zyn.

*Ik stel dan vierderley, te weeten *Historische, Poëtische, Moraale* en *Hieroglifische*.

De eerste is een eenvoudige waare Geschiedenis.

*Hoeveelerley hoedanigheden in een Tafereel vereischt worden.

De tweede, een dubbeld Verdichtsel, verbeeldende niets als gewaande geschiedenissen, of vermenging van Goden en Menschen onder een.

De derde, een drievoudige Zedekunde, ons leerende hoe wy zullen leeven omtrent onzen *God*, onze Evennaasten, en Ons zelve.

De laatste is viervoudig, om datze deze drie voorgaande, gelyk onder een korte verborgene zin, in zich behelst: bestaande in Deugden en Ondeugden; strekkende eensdeels tot leidinge der ziel, en vorder tot die des ligchaams; wyzende de gelukzaligheid of onsterffelykheid van d'eene, en de verderffelykheid des anderen ann.

*In het *Historiaal* moet de Dichter of Schilder zich t'eenemaal de waarheid onderwerpen, zonder iets by of af te doen. Zyne vercie-

*Wat in de Historische werd vereischt.

ring, schoon hy zich van de *Poëzy* bedient moet echter zodanig bepaald weezen, dat'er niets en zy of het strekt tot duidelyker verklaringe der zaak, zonder dezelve in het minste te veranderen met eenige onwaarschynlykheid: gelyk by voorbeeld om den Dageraad te verbeelden met *Poëtische* figuren, als *Aurora*; de Nacht met een *Diana*; en de Zee met *Neptunus*. Zulks is onnoodig, en een misverstand; vermits die dingen natuurlyker wyze met koleuren kunnen uitgedrukt werden: gelyk de Dageraad gemeenlyk voorkomt geel, rood en blaauw, of als de zon aan de kim met stralen: de Nacht, door de duisterheid, met⁺ maan of starren: de Zee met golven en baaren, zeeklippen of zeemonsters, of wel eenige schulpen aan de strand; gelyk mede de *Nyl* met krokodillen en diergelyke, 't welk of de Zee of die Stroomen eigen is.

⁺Misverstand by zommige.

De *Poëtische* Tafereelen zyn de *Historische* voor zo verre ongelyk,⁺ dat, in plaats van waare geschiedenissen te verbeelden, niet als verdichtselen vertoond werden; vermengende Goden en Menschen onder malkandere, gelyk wy voormaals gezegt hebben; betekenende niet anders daar mede dan de loop des waereldts door de Hoofdstoffen, als Vuur, Water, Lucht en Aarde: en schoon *Historische* wyze, is echter ieder in zich zelf een natuurlyk Beeld, hebbende zyne zinbeteekening in de naam of gedaante, en dikwils alle beide gelyk: by voorbeeld *Scylla*, *Atlas*, *Leda*, *Cyclopen*, en meer andere; werdende dan de *Fabel* gefilosoferd en ook gemoralizeerd, en alzo op eene en dezelve wyze tot een spiegel voorgesteld, om de deugd te doen aanneemen en het kwaad te schuuwen; gelyk wy doorgaans in *Ovidius*, *Virgilius* en anderen bespeuren.

⁺Wat tot de *Poëtische* behoord.

't Is dan noodzaakelyk, dat men naauwkeurig lette in het opstellen⁺ van zulk een Tafereel, dat de *Fabel* of inhoud wel uitgedrukt werd, met dezelve opmerkinge als de voorgaande, naamentlyk dat 'er niet meerder invloeije dan tot de zaak dient, zonder eenige byvoeging van zinbetekenende Beelden, 't welk de eigenschap der zaak t'eenemaal zou vernietigen, als Maatigheid, Voorzichtigheid, Gramschap, Jalouzy, enz. welke Beelden hier niet eigen in zyn, gelyk wy hier na zullen aanwyzen: want daar zyn andere die eene en dezelve hertstochten, doch in een verschillende zin, te kennen geeven; stellende in plaats van de Liefde, *Cupido*; voor de Wysheid, *Pallas*; en meer diergelyke die de Dichtkonst tot dien einde voortbrengt.

⁺Noodzaakelyke aanmerking.

De *Moraale* Tafereelen zyn waare geschiedenissen of voorvallen,⁺ alleen tot stichting of leerzaame voorbeelden voorgesteld, te kennen geevende braave daaden of misslagen der menschen welke daar in hun-

⁺Van de *Moraale* Tafereelen.

ne rol speelen, door eenige bygevoegde zinbetekenende Beelden uitgedrukt, welke de neigingen, die hen gedreeven en vervoerd hebben, uitdrukken: als by voorbeeld, by *Alexander*, de Eerzucht: by *Marcus Aurelius*, de Goedertierenheid: by *Augustus*, de Godvruchtigheid: by *Scipio Africanus*, de Gemaatigdheid; wanneer hy de jonge Ondertrouwde, die hy gevangen had, aan haaren Bruidegom weder overgaf: en meer diergelyke anderen, gelyk *Horatius* in zyne Zinnebeelden zeer konstig en verstandig heeft vertoond.

In dit soort van Tafereelen is men geenzints bepaald, ten opzichte van de schikkinge, tyd noch zonnestand en landaart: want het is geoorlofd Winter en Zomer by malkander te voegen, ja alle de Hoofdstoffen ondereen. Het voorwerp kan voor aan in Africa zyn, terwyl in het verschiet, te Romen of elders, een andere rol gespeeld word, ja al was 't in de Hel. Zodanige vryheid mag een Zedekundige in zyne Tafereelen gebruiken: alleenlyk moet hy zich wagten voor overtolligheid, en zaaken in te voeren die geen deel aan het bedryf hebben; zynde deze in alles de Tooneelspeelen gelyk, met alle hunne vertooningen, zonder dewelke een Spel niets waard is.

*De *Hieroglifische* Tafereelen zyn geheel van een anderen aart en hoedanigheid als de drie voorgaande; komende daar niet mede overeen dan in het oogmerk door het welk men den mensch tot deugd zoekt aan te maanen, en derwaarts te stieren; stellende de belooninge der deugd, en de straffe van het kwaad, voor. Deze zyn zo wel Christelyk als Heidensch: Christelyk, zyn zy op de ziel werkende; en Heidensch, op het ligchaam. In het eerste, zeg ik, wyzen zy de onsterffelykheid der zalige zielen, en in het tweede de vergankelykheid en ydelheid des waerelds aan: bestaande in samenvoegingen uit zinbetekenende Beelden van verscheidene hertstochten, welke te samen een kragtige zin uitmaaken, als by voorbeeld de Godvruchtigheid, Vrede, Oorlog, Liefde en diergelyke. Zulke Tafereelen worden Zinnebeelden genaamd, zynde toepasselyk en zinbetekenende; vermits zy meest door het samenstellen van voorwerpen, die een eigene zin en betrekking hebben, gemaakt worden, of daar uit verzierd zyn, als de Palm, Laurier, Mirtus, Cipres, Zon, Maan, Sterren, Zandlooper, Pylen, Vuurvlammen, en diergelyke dingen, welke eenige kracht, vermogen, en buitengemeene werkinge betekenen.

Deeze soorten van Tafereelen lyden mede geene de minste overtolligheid, of worden dikwils daar door onverstaanbaar; vermitsze geen geschiedenis noch verdichtsel tot grondstof hebben, maar al-

*En de Hieroglifische.

leenlyk uit een enkele hertstocht bestaan, welke uit haar voorwerp moet voortkomen, 't geen zodanig is als men het wil verkiezen, en door de andere zinbetekenende Beelden kenbaar gemaakt word, waar van zelfs het minste verkeerd genomen zynde, aan de zaak dikwils een heel andere zin kan geeven.

Hier staat mede aan te merken, dat 'er noch een onderscheid tusschen de Heidensche en Christelyke verbeeldingen is, waar van de Heidenen *Venus*, *Cupido*, ook wel *Anteros* voor de Liefde; en de Christenen *Charitas*, of een Vrouw met kinderen en een vuurvlam op het hoofd, verbeelden. Den een heeft *Hercules* voor de sterkte, en den andere *Michael*. Den een neemt *Jupiter* met de blixem, en den ander de Gerechtigheid. De laatste vertoont de Godvruchtigheid door een Vrouw met een offerschaal in de hand, en een altaar met een kraanvogel; daar de eerste, in plaats van de offerschaal, een kruis verkiest. Doch dit alles is los en zonder waarschyntlykheid, als mede niet bepaald in tyd noch klimaat.

Dit onderscheid van alle weetende, is zulks het rechte en veiligste middel om konstige Tafereelen na allerhande wyzen op te stellen, hoe zwaar die ook zouden mogen zyn. Ja dat meer is, als is uwe bevassing noch zo enkeld, daar is altyd gelegenheid om een ruim en volslagen Stuk rykelyk te stoffeeren, gelyk wy in het volgende Tafereel zullen vertoonen, hoewel noch maar ten deele: want men zou 'er, als men wilde, wat mēer kunnen byvoegen; als de Stad Athenen in 't verschiet, een Rivier met zwaanen, het Noodlot in de lucht, of *Mercurius* met *Atropos* heen vliegende, enz.

Wy leezen van zekeren Griekshen Wysgeer, *Aeschilus* genaamd,[†] die op het veld zittende, door een Schildpad, welke van een Arend opgenomen was, door den zelve losgelaaten en op zyn kaale hoofd nedergefallen zynde, zo als hy in zyne aandachtige bezigheden was, gedood wierd. Dit droevig ongeval verbeeld ik aldus.

[†]Voorbeeld van een Tafereel.

Een weinig ter slinker zyde van het Oogpunt stel ik den ongelukkigen[†] Gryzaart op een klein heuveltje, met een boek op zynen schoot en een pen in de hand. Hy legt op zyne rechter dye gevallen, welke men in 't verkorten ziet; het eene been dwars onder 't ander dat vlak op de grond legt, naar de linker zyde uitgestrekt; zyn bovenlyf voor over in malkander vallende, een weinig regtsom gezwaaid; zyn hoofd heel op zy met het aangezicht nēerwaarts gekeerd. Hy slaat zyne rechter hand ter zyde van zich af, met de pen byna tot op de grond; terwyl hy d'andere boven zyn

[†]In 't afbeelden van AEschylus dood.

hoofd vlak open houd. De Schildpad valt wat schuins, en glyt, met de kop om laag, langs zyn slinker oor. Het boek valt van zynen schoot naar de slinker hand. Boven zyn hoofd, een weinig meêr naar de slinker zyde, alwaar zyn mantel legt op welken hy zit, zweeft den Arend in de lucht, neêrwaarts ziende. Op een hoek van de steen, een half voet hoog, daar de gemelde mantel op legt, en naar het Oogpunt loopende, legt den inktkooker als mede eenige papieren zo gerold als anders, nevens zyne muts. Dit is het voornaamste van het Stuk.

Nu zullen wy in 't verschiet, alwaar het veld naar de regter zyde laag loopt, een Piramide vertoonen, en by dezelve een Herderin zittende, nevens een jongen Veehoeder by haar staande, die haar een kommetje met water of melk toereikt. Hier en daar ziet men een Schaap of Koe: en wat nader, op of achter de voorgrond, zou het niet onvoegelyk zyn een anderen Man te vertoonen, welke, voorby gaande, op het geluid of geschreeuw van den ouden Gryzaard zeer verschrikt naar hem om ziet, zyn bovenlyf linksom zwaaijende, en by na tot het halve lyf bloot agter de grond.

De Filosoof is eenvoudig gekleed met een lange rok; en een slip van de mantel, daar hy opgezeten heeft, slingert noch onder zyne rechter dye. De rok is donker violet, en de mantel licht feuilemort. De steen, daar dit kleed op legt, is blaauwachtig: de grond, grasgroen. De Man, achter de voorgrond, in de schaduwe op het hoofd en een gedeelte van de schouder na, is met een rosachtig vel bekleed; hebbende een muts op, en een stok over zyne schouder daar een paar muilen aanhangen. De Herder en Herderin, onder de lommer der Piramide, zyn heel helder *gereflecseerd*; werdende dit alles in een klaare zonneshyn vertoond.

Wat het Landschap en 't verschiet aangaat, zulks laat ik aan 't goedvinden en verkiezinge van den geenen, dien deze gedachte zoude mogen behaagen.

Men zegt, dat die Wysgeer zo bang en bevreesd voor zyne kaale ból was, dat hy zich nergens dorst betrouwen, dan buiten op het vlakke veld onder den blaauwen Hemel. Dit is de reden, waarom ik huis, boomen, noch iets ter waereld daar omtrent verbeeld, 't welk hem zou kunnen beschadigen: doch daar hy meende zeker te weezen, heeft hem het onvermydelyk noodlot des doodts getroffen: *mors inevitabile fatum*.

*Nu zoude iemand mogen denken, waarom ik maar een enkeld Beeld verkoozen heb tot het voorwerp van myn Tafereel. De reden is

+Reden voering over dit Tafereel.

deze. Om den geenen, welke in de Landschappen wel geoëffend zyn, een middel aan te wyzen, waar door zy aan haare stoffagie meerder luister en heerlyker naam kunnen geeven; ik meen die, welke zo vruchtbaar van geest zyn omtrent leevenlooze voorwerpen, dat zy zich met een enkel Beeld, en ter nauwer nood twee, te vreedden houden; also het hun niet of weinig scheelt, of zy iets of niets te beduiden hebben. Doch de naam van een heerlyk, wys en roemruchtig Persoon in een konstig Landschap verbeeld, geeft, gelyk ik gezegt heb, een groote luister aan het werk, en achting voor den Meester: want een konstig of vernustig Landschapschilder komt d'eerkrans toe: maar wanneer hy toont het *Historiaal* en 't *Poëtisch* daar by te verstaan, dan verdient hy een dubbelde eerkroon.

Gelyk een goed Historieschilder ongelyk meerder lof verdient die het Landschap wel verthoont, komt zulks ook toe aan een fraay Landschapschilder die zyne Stukken met geschiedenissen of verdichtselen konstiglyk weet te stoffeeren.

Veele Landschapschilders zoeken gemeenlyk slegte of geringe stoffagie,⁺ gemeene en onnoozele gedachten of verbeeldingen: zommige der hedendaagsche niet alleen, maar ook beroemde Italiaansche Meesters.

⁺Gebrek in veele Landschapschilders.

Wat my aangaat, ik heb altyd liever een soort minder willen zyn in myn Landschap, en wat meêr in de stoffagie.

Het is wel waar, men kan in alle dingen niet even volmaakt zyn; maar echter als men zin in iets heeft, en met een onvermoeide standvastigheid voortgaat, kan men verre heen komen; gelyk het Latynsch Vaers te kennen geeft:

Gutta cavat lapidem, non vi sed saepe cadendo.

Dat is.

*'t Gestadig dropp'len holt den allerhardsten steen:
Gestadige arbeid streeft door 't allermoeylykst heen.*

Dit Tafereel is een goed voorwerp om een braaf Landschap te stoffeeren, te meêr, om dat het een geval verbeeld 't welk niet gemeen is, en noch met weinige omstandigheden. Het is, zo te zeggen, maar een eenig Beeld daar 't geheel in bestaat. Ja al waren 'er drie of vier tot de zaak noodig, zulks is in een schoon en ruim veld niet te veel.

Wel aan, doorluchtige Landschapschilders, overweegt deze zaak eens,⁺

⁺Aanmoediging voor hen.

of het de moeite niet wel waard zy noch een weinige oeffening daar aan te besteedden? Ik zeg weinige moeite: indien gy lust daar toe hebt, zal 't u ligt vallen; gelyk deeze Latynsche spreuk zegt: *Qui cupit, capit omnia*.

Hoe men de Fabelen van Ovidius, of de Herscheppingen, met voordeel zal gebruiken; en wat meer vereischt word tot het opstellen en uitvoeren van een konstig Tafereel.

Zestiende Hoofdstuk.

WY zullen hier geen, wet stellen, noch den geest bepaalen; maar alleen de zaak eenvoudig, en naar onze bevattinge, te verstaan geeven.

*Men leert door dagelyksche ondervindinge, dat de waarheid eener voorgevallene zaak door het over en weêr vertellen meest altyd van gedaante verandert, ja zodanig dat zy eindelyk heel onkebaar werd. Daar blyft wat af, of daar word wat by gedaan. Daarom zegt men zeer wel: *die ligt gelooft, word ligt bedroogen*. Dierhalven is het onderzoeken der waarheid van groot belang; zynde het een voorzichtig Meester die, naar wysheid trachtende, d'onfeilbaarste middelen om zyn oogmerk te bereiken, en anderen te overtreffen, in 't werk stelt. Want wat een zaak is het, wanneer wy het *Concept* van anderen gezien hebbende, 't geen wel geordineerd, cierlyk gestoffeerd, fraay geschilderd of gecoloreerd is, alsdan heen gaan en het zelve tot het alderminste navolgen, zo veel beelden, desgelyks gekleed, en van zodanige koleuren? Wat heeft men daar mede gewonnen? Den naam van een uitmuntend Meester? Geenzints, al was het noch zo deftig uitgevoerd, heel anders geschikt, en onverbeterlyk geschilderd. Daar moet noch meêr voor af gaan eer men een zaak onderneemt. Een voorzichtig Krygsoverste zal zich niet op één verspieder alleen verlaaten, wanneer hy een aanslag van gewicht voor heeft, aan de welke zyne eer en achting hangt, 't zy pra post te vatten, een stad of sterkte aan, te tasten, of den vyand slag te leveren. Neen, hy zal volk, geld noch moeite spaaren om regte kondschap te bekomen van des vyandts aanslagen. Een braaf Schilder moet insgelyks doen, om uit te *munten. En om daar toe te geraaken, zyn de volgende aanmerkingen hoog noodig te weeten: voor eerst, hoedanig het voorval, 't geen

*Noodige les om de waarheid der Geschiedenissen in alle haare omstandigheden na te speuren.

*Wat men doen moet om hier toe te geraaken.

men van zin is te verbeelden, door den Schryver beschreeven is; en of wy met zyne meening in alle deelen overeen komen: ten tweeden, de uitleggingen van den besten Schryver over het geval na te leezen, om niet tegens den rechten zin aan te gaan: ten derden, de toepassing der kleedingen, en de daar toe eigene koleuren en stoffage: en ten laatsten, hoe de vier hoofdstoffen, de vier *complexien* der menschen, en de vier stonden van den dag nevens haare gedaante, toestel en koleur verbeeld moeten werden. Door deeze middelen, en geene andere, is het dat men de zuivere waarheid komt te ontdekken. Het is de toetssteen, waar door men verzekerd kan zyn, of een Meester in zyne verbeeldinge zo wel de ziel als het ligchaam getroffen heeft.

Derhalven moet men zich niet verwonderen, dat 'er onder een groot getal, die eenige bekwaamheid hebben, zo weinige in Geschiedenissen uitmunten, doch voornaamentlyk in Fabelen-of Verdichtselen; niets doende 't geen roemwaardig is: vermits zy de regte lust en eerprikkeling niet hebben om het geen, 't welk zy voorneemens zyn aan den dag te brengen, ter deeg en naar vereisch te onderzoeken. Het leezen valt hun lastig; en zy oordeelen het zelve als nu ook onnoodig: dewyl de Fabelen van *Ovidius* tegenwoordig zo overvloedig afgebeeld, en gemakkelyk te bekomen zyn, nevens een regel schrift drie à vier daar by, welke genoegzaam te kennen geeven wat het weezen wil, *Venus* en *Adonis*, *Vertumnus* en *Pomona* *Zefirus* en *Flora*, en zo⁺ voort. Is dat niet genoeg? vraagen zy: d'een is naakt en d'ander gekleed: dit is een man en dat een vrouw: by deeze is een hond, by die een mantje met vruchten, en by d'andere een bloempot. Waarom zou ik het zelve dan niet mogen volgen, zonder verder te onderzoeken; nademaal deeze voorvallen van zulk een beroemden Meester aldus zyn afgebeeld?

⁺Slegte gevoelens veeler Schilders hier omtrent.

Dat zodanige Prentboeken van groote nutheid voor de Schilders zyn,⁺ willen wy gaarne bekennen: maar de zelve op die manier te gebruiken, en 'er aan te blyven hangen, is een gewis teken van een vrywillige slaaverny; ten ware de zodanige noch leezen konden, noch taalkundig waren.

⁺Wederlegging der zelve.

De Fabelen van *Ovidius* waren my in myne jonge jaaren wel genoeg bekend, ja tot de geringste toe; tot zo verre dat, wanneer ik den naam van eene maar hoorde noemen of leezen, ik dezelve tot het minste stukje kon verhaalen, hoe, waarom en wanneer de zaak geschied was: doch wat de uitlegging betrefte, 't geen eigentlyk de stof onzer tegenwoordige verhandeling is, daar had myn Vader tot dien tyd toe noch niets af tegen my gezegt, noch ook wat nutheid daar in stak.

Lang daar na, door nieuwsgierigheid gedreeven, nam ik dezelve nochmaals voor, en las'er nu en dan iets van; 't geen my de lust meêr en meerder opwekte, en wat goedts beloofde: gelyk ik daar na waar bevond, door de hulp van mynen Broeder *Jacobus*, die der Grieksche Taal kundig zynde, my nu en dan eenige verborgene hoedanigheden in dezelve te verdaan gaf.

Dat'er veele zyn, die de Fabelen van *Ovidius* van buiten kennen, stellen wy vast; maar van binnen zeer weinig. 't Is meest uit de Printboeken, en niet in de Grondtext, dat men tegenwoordig zoekt.

Nu zullen wy, tot klaarder beduiding van ons voorneemen, eens twee Voorbeelden wegens Zon en Maan ophaalen, en daar in wydloopig vertoonen alle de omstandigheden hier toe vereischt wordende, nevens eenige der voorgemelde noodzaakelyke aanmerkingen daar toe dienstig, en eerstelyk de

Fabel van Apollo en Hyacinthus.

*Ovidius zegt, dat deze Jongeling heel bevallig, uitneemend schoon, en daarom van *Apollo* zeer bemind was. Doch als zy lieden op zekeren tyd elkanderen vermaakten met het werpen van de schyf, wierd hy onvoorziens daar door zodanig getroffen, dat hy van den slag dood ter aarde viel.

*Fabel van *Ovidius* wydloopig tot een voorbeeld verhandeld.

Doch in de Uitlegginge vinden wy, dat *Zefirus*, mede op hem verliefd weezende, hem aangeboden had, dat hy hem Alleenheerscher van de lieffelykste Lentebloemen zou maaken; maar hy, deze, aanbiedinge niet achtende, bleef volstandig het gezelschap van *Latonaas* Zoon aankleeven: waarom *Apollo* hem in vergeldinge alle deugdsaame oeffeningen beloofde te leeren, welke zyn staat vereischte, en daar zyne neigingen toe strekten; als het schieten met de boog, de weetenschap van waarzeggen, het speelen op de lier, de oeffeninge der zang- en boven alle anderen de oeffeninge der worstelkonst; staande ook noch daar en boven aan hem toe, dat hy, op een zwaan gezeeten, alle de steden, waar in *Apollo* 't meest bemind en aanbeden wierd, konde beschouwen.

De *Westewind*, verscheidene poogingen in 't werk gesteld hebbende, en ziende dat hy dezen Jongeling niet tot liefde kon verwekken, wierd eindelyk, door gevoede minnenyd, wanhoopig; denkende op middelen om hem, in spyt van zynen Tegenstreever, aan kant te helpen. Derhalven zynen tyd waarneemende, als hy met

Apollo den steen ofte schyf wierp, verborg hy zich ergens achter, blaazende zo veel windes op de vliegende schyf, dat dezelve recht op des Jongelings hoofd stuitte, waar van hy ruggelings neder viel.

De *Aarde*, door zynen val en *Apolloos* klagten bewoogen, beloofde de wille van dezen God toe te staan, te weeten, het bloed, 't welk uit des Jongelings wonde vloeide, aanstondts in een lente-bloem te veranderen, om ten minsten zynen naam, konde hy niet hem zelf, onsterffelyk te maaken.

Tafereel.

H*Yacinth*, in het bloeijenst zyner jaaren, is voor aan, ter slinker⁺ zyde van het Stuk, en valt ruggelings over. Men ziet hem meest van achter; de buik vooruit, als mede het rechter been, doch een weinig geboogen; het linker styf uitgestrekt van de grond af: in tegendeel den rechter arm opslaande, met de hand vlak open, de vindere wyd van een, de slinkerhand met den elleboog achterwaarts, ⁺ het, buitenste tegens zyne regterwang. Het aangezicht, linksom keerende, vertoont zich in *profil*, hangende heel achter over in de nek, en loopende het bloed van zyn voorhoofd langs de kaaken. Zyn hair is blond, kort en gekruld. Een bloemekrans valt van zyn hoofd langs de regter schouder, welke schouder met de halve rug bloot is, en de rok om 't lyf gegord.

⁺Ordinantie of schikking in de Verbeelding van dit Tafereel.

⁺Van Hyacinth.

Apollo vertoont zich, twintig of dertig stappen van daar, ter⁺ rechter zyde van het oogpunt, achterwaarts tredende, met een zeer verschrikt en verbaasd gelaat. Men ziet hem van vooren, met het bovenlyf om laag bokkende; de borst van het licht af, en het onderlyf gedraaid; het hoofd in de schouders, de mond open, de linker vuist styf toe van hem af; de rechter arm dwars voor het lyf, met de hand om hoog dicht aan zyn linker oor, het binnenste naar hem toe; het linker been styf vooruit zettende; het rechter been heel geboogen, de voet achterwaarts ondersteunende het ligchaam. Hy is naakt, en zyn hair geelachtig blond, lang, vliegende meest naar om hoog over zyne schouder; hebbende een laurierkrans op.

⁺Apollo.

Zefirus, of de Westewind, wiens minnenyd d'oorzaak van dit⁺ rampzalig ongeval was, verbeelden wy aan geene zyde van den Jongeling, naar het bosch ter slinkerzyde de vrugt neemende. Hy heeft vlerkjens aan de schouders, en vliegt met de rechter voet opwaarts, zwaaijende het bovenlyf linksom. Een deel van het hoofd, en een weinig van den rug, is met takken en bladeren der boomen bedekt.

⁺Zefirus.

Ter linker zyde, heel voor aan, ziet men, tusschen de takken, de⁺

⁺En de Nyd.

Nyd, welke al lagchene haar-hoofd uitsteekt, doch zich in de schaduwe houd.

*Achter *Apollo* vertoonen wy een Zuilsteen, by na van 't oogpunt af tot aan de lyst, waar in twee groote ronde gaten zyn, door de welke men ziet, en waar tegen eenige kruiden en wilde takjens groeyen. By hem staat een zwaar boom, benevens een Laurier, aan de welke zyn Mantel hangt; en onder op de grond, tegens de stam, staat zyne Lier. ^{+Het by werk.}

*De grond van dit Tafereel verbeeld een ruime vlakke, ter slinker zyde met een bosch gesloten, die naar het oogpunt loopt, tot even voorby de gemelde zwaare boom; alwaar de Rivier *Eurotas*, van de slinker naar de rechter zyde, dwars door komt stroomen. ^{+t Verschiet.}

Ter rechter zyde van het Stuk, voor aan, zetten wy op een breede plint een groote Sfinx, op welkers rug *Hyacinthus* Mantel legt, als mede tegens dezelve een Werpspiets; en op de grond Boog en Pylen, Wigchelstok, Speelinstrumenten, Muzyk-en andere Boeken.

De Schyf voor des Jongelings voeten, van zyn hoofd neêrgevallen zynde, stuit een half voet van de grond weder na de rechterzyde om hoog.

Achter, of aan geene zyde van de Sfinx, staat een groote Olyfboom, en daar benevens een Cipres.

De Zuilsteen is bruinachtig graauw, uit een paarsche koleur.

Apollo's Mantel, aan de boom hangende, is purper met goud gestikt.

De Lier is van yvoor.

De Sfinx, waar van men het voorste alleenlyk ziet, is vlak op zy, van wit marmer.

Het Kleed, dat de Jongeling aan heeft, is wit met goude streepen: zyn Mantel, op de Sfinx leggende, schoon donker paars.

Dit Tafereel vertoont zich in een schoon en helder weêr.

Het Licht komt van de rechter zyde; en 't Oogpunt is in 't midden.

Dus verre heb ik dit *Concept* volgens myne bevatting geuit; latende de welmeenenden daar van oordeelen.

Uitlegginge over de Fabel zelf.

*Hyacinth, welke, volgens der Dichteren verdichtsel, in een Bloem van dien naam door *Apollo* zou zyn herschepen, is een recht Zinnebeeld van Wysheid en Voorzichtigheid: want *Apollo* de God der *Musen* en der Geleerdheid zynde, hebben zy ons *Hyacinthus*, als een

^{+Algemeene uitlegging daar over.}

beminden Jongeling van *Apollo* voorgesteld, wegens zyne schoonheid: om dat de natuurlyke zin en reden noch onbedorven zynde, een kind is, zonder oordeel en bescheidenheid; doch echter schoon; heffende den geest op, om zich zelf te beschouwen: waar uit ontstaat, dat, als de zinnen de achteloosheid der jeugd en haare kinderachtigheden verlaaten, zy ten laatsten den bloem der wysheid en voorzichtigheid voortbrengen, vercierd met de bevalligheid der deugd, welkers onsterffelyke roem door de Schryvers aan de eeuwen ingewyd word.

Nader Uitlegginge.

HEm leeren met de Boog schieten. *LATONA had twee Kinderen by JUPITER, APOLLO en DIANA, beide zer geoeffende⁺ Boogschutters.*

De weetenschap van Waarzeggen. *Om dat hy het was die ander het Heidendom voor den God der Waarzeggingen en Orakelen wierd gehouden, ter oorzaak van de DELPHISCHE Vraagbaak, alwaar de volkeren van alle oorden des waerelds verscheenen, om te raadpleegen, en te weeten wat geschied was, tegenwoordig geschiedde, of noch zou geschieden.*

⁺Deze verklaring heeft men, om kort te zyn, op het woordelyk verhaal gevolgd.

De oeffeninge der Zangkonst. *APOLLO is van aloude tyden onder het Heidendom voor Opperhoofd der Zangkonstenaars gehouden, zo wel van stem als snaarenspeel.*

Hem boven alle anderen in de Worstelkonst onderwyzen. *Dit woord heeft veelenley beteekenissen. In 't algemeen worden alle oeffeningen des ligchaams daar onder verstaan, welke in de oude tyden in de Grieksche Speelen gebruikt wierden, als het werpen met de Schyf, Springen, Danszen, met de Vuist vegten, Worstelen enz.*

Dat hy, op een Zwaan gezeeten, alle de Steden, waar in *Apollo* zyn grootste genoegenschepte, kon bezien. *De Oudheid heeft niet zonder voordacht de Zwaanen aan APOLLO toegewyd: eerstelyk, om dat hy, als de Zon zynde, het leeven aan alle dingen geeft, volgens het zeggen des Wysgeers: DE ZON EN DE MENSCH BAAREN DEN MENSCH. Ten anderen worden door de Zwaan en haare bevallige dood verstaan, voornaamelyk de deugdzame lieden, welke niet treurig, maar met een vrolyk gemoed, het tegenwoordige leeven verwisselen, om dat der ziele te gaan vinden.*

Uitlegginge over het Tafereel, de verbeelding des Schilders betreffende.

+Dat deze bevallige Jongeling van edel geslagt is, getuigt zyne *deftige gestalte*, gelyk ook de *Paarsche Mantel*.

*Verborgene zin door den Schilder verbeeld.

Zyne wysheid en kennis geeven de *Sfinx* nevens alle de by hem leggende *Werktuigen* genoegzaam te kennen.

De *Bloemekrans* wyst zyne aanminnelijke hoedanigheden aan.

Zyn Kleed, dat hy in deze gelegenheid draagt, zyne eerbaare deugden en zedigheit.

De *Cipres*, by de *Olyf*, geeven te verstaan, dat alle de waereldsche vermaaken of streelingen der zinnen, hoe groot en heerlyk die ook mogen weezen, ten laatsten een treurig einde neemen.

+Keeren wy nu van de Zon tot de Maan, op gelyke wyze gesteld, om myne meening ten vollen uit te drukken.

*Verandering van voorwerp om des Schryvers zin volkomen te bevatten.

Al het geene ik van *Diana* en *Endymion*, by de Dichters beschreeven, kan naspeuren, vind ik dat zy eenigzins in 't verhaalen dezer Fabel verscheelen; doch wegens de uitlegginge komen zy meestendeel overeen: gelyk ik tot ieders kennis, en myn voorneemen dienstig, het zelve hier zal bybrengen.

De Dichters gewaagen, dat de^(a) *Maan* op den Harder *Endymion* verliefd zynde, hem op eenen der *Karische Bergen*^(b) met een eeuwigduurende slaap beving, om hem zo veel te beter na haare lust te kunnen kussen: doch zommige melden het anders.

^(a) *Diana*.

^(b) *Latmia* genaamd.

+*Pausanias* zegt, dat zy noch verder als het kussen gingen; en dat *Endymion* viftig Dochters by de *Maan* geteeld heeft. Andere getuigen, dat zy haar ligchaam aan hem overgaf, mits dat hy haar een gifte van eenige witte schaapen zoude doen. Alhoewel dit altemaal verdichtselen zyn, blinkt 'er echter eenige waarschyndykheid door: want *Pausanias* zegt, dat *Endymion* de eerste is geweest, +die de natuurlyke verandering der Maan en deszelfs loop heeft waargenomen.

*Verschillende gevoelens der Schryvers over de liefde van *Diana* tot *Endymion*.

*Dat van *Pausanias*.

+*Plinius* getuigt mede, dat *Endymion* de eerste van allen op de beweegingen der Maan gelet heeft, en haaren aart en hoedanigheid onderzocht; waarom 'er dan word voorgegeeven, dat zy op hem verliefde.

*Van *Plinius*.

Alexander Aphrodisius schryft desgelyks in zyne Zinnebeelden,[†] dat *Endymion* zeer ervaren was in de kennisse des Hemelloops: en vermits hy by dag sliep, om des nachts zyne onderzoekingen en waarneemingen te doen, zegt men; dat hy zyne lust met de Maan boette, en een wonderlyken droom droomde, door welken hy, een Wysgeer zynde, die weetenschap bekwam.

[†]Van *Alexander Aphrodisius*.

Andere zeggen, dat hy geen geringe Harder was, gelyk *Seneca*[†] in zyn Treurspel van *Hyppolitus* mede getuigt, maar een Konings Zoon; en dat hy zich op de hooge bergen en eenzaame plaatsen onthield, om op de bewegingen der Maan te beter acht te geeven.

[†]Van zommige anderen.

De geleerde *P. Gautruche* melt 'er dit van. De Fabel getuigt, zegt hy, dat *Diana* op den Harder *Endymion* verliefde, welke door *Jupiter*, vermits hy zich te gemeen met *Juno* maakte, tot een eeuwige slaap verwezen wierd: doch zy verstak hem in een berg, om hem voor de gramschap van haaren Gemaal te beveiligen. De waarheid hier van is, dat *Endymion* naarstiglyk de bewegingen der Maan waarnam: en hierom was hy gewoon geheele nachten in eenzaame plaatsen tot haare bespiegeling door te brengen; waar uit het verdichtsel gesprooten is.

Dit zy genoeg om tot onderrichting des Leezers te verstreken, belangende de geschiedenis of het verdichtsel. Laat ons nu tot de verdeeling en verbeelding van de Fabel zelve komen.

Tafereel van Diana en Endymion.

E*ndymion*, Zoon van *Etilius*, Koning van *Eliden*, een schoone[†] en welgemaakte Jongeling, leggende op zynen mantel ter rechter zyde van het Stuk, voor aan, op een hoogen berg neder, slaapende, met een Graadboog onder zynen arm, en aan zyne zyde een Herdersstaf; by zijne voeten een groote Hemels Sfeer, nevens eenige Boeken en Papieren, waar op zommige *Characters* en Hemelsteeken staan. Men ziet hem geheel op zy, het bovenlyf eenigzins overeind, leunende met het linker oor, een weinig voor over, op zyne linkerhand; het rechterbeen uitgestrekt; en het linker opgehaald. Hy is door de boomen, op het rechterbeen en de halve dye na, geheel in de schaduwe, en door de Maan krachtig gereflexeerd.

[†]Verbeelding der Fabel van Dianas en Endymions liefde.

Diana, een weinig verder, vertoonen wy niet in haar Jachtgewaad, by hem zittende te streelen of kussen, en met een wadende Maan

op 't hoofd, gelyk ze doorgaans verbeeld werd; maar naakt, van de wolken afdaalende, met een volle Maan achter haal, zo groot als zy zelve is, en omringd van eenige Starren. Zy is door de Liefde, of *Cupido*, verzeld. Men ziet haar vlak van vooren, een weinig voor over bukkende, met de linker knie op een laage wolk; de armen wyd open, als of zy hem omvatten wilde; hebbende in de linkerhand een ^{*}*Sistre*. Zy heest een schoon en vrolyk weezen, doch vol verlangen, zynde van een ondergaande Zon gedaagd, als ook *Cupido*, die aan haare rechter zyde mede komt afdaalen, haar aanzierende, en houdende in de rechter hand, achterwaarts neêr, zyne Boog, en de linkerhand vooruit, wyzende met de Pyl in dezelve vuist op den slaapenden Jongeling. Hy vliegt wat schuins, met het bovenlyf van haar af; vertoonende zich zyne beenen achter de wolk.

^{*}*Sistre is een speeltuig, 't welk gemeenlyk in de hand van Isis verbeeld word, gelyk men doorgaans in de Medailjes en Oudheden zien kan.*

Een ander Kindtje, ter regterzyde van *Endymion* staande, ziet de Godin linksom aan; de linker elboog van hem af, en een vinger op den mond; lichtende met de rechter hand het loof, dat achter des Jongelings hoofd hangt, op: terwyl een derde, achter *Diana*, een weinig na de linker zyde, de mantel van haar lyf aftrekt, waar van de slip om haare rechter dye, die wat in 't verkorten is slingert.

Onder dit Kindtje, ter linker zyde, daar de Berg neederdaalt, zitten noch twee andere Kinderen, die hunne fakkels, by malkanderen houdende, aanblaazen; achter dewelke men het verschiet als een Dal ziet, benevens een laag *Horisont*.

De Sphaer, of Hemelsloopsbol, nevens de Boeken en Papieren, ter linker zyde vooraan by zyne voeten leggende, zyn met een klein gedeelte van den Berg, dat na vooren komt, in het licht.

De Mantel van den Jongeling, waar van een slip zich over zyne schaamleeden slaat, is Purper.

Die van de Godin, Azuurblauw.

De Zon is laag, komende van de rechter zyde.

Uitlegginge der Verziering.

^{*}*Endymion* verbeeld een deugdsaam gemoed, 't welk de Hemellingen, door een groote kracht van liefde, trachten te streelen en te kussen.

Op een hoogen Berg, betekent dat, wanneer zich zyne gedachten ten Hemel heffen, het ligchaam door een swaare slaap gedrukt word, te weeten, de ligchaamelyke dood: want dewyl het zelve ons verhindert volmaaktelyk met *God* vereenigd te zyn, volgt dat, zo haast

^{*}Verborgene zin dezer verziering.

als wy daar van zyn ontslagen, wy gerust en vry Hemelwaarts snellen.

Diana verbeeld de wisselvalligheid der dingen, door der zelve aanwas en vermindering: want de Grieksche Dichters gaven voor, dat *Jupiter, Diana* dus naakt ziende wandelen, en oordeelende dat zulks onvoegelyk aan een maagd was, aan *Mercurius* belastte haar een kleet te maaken; het welk door hem menigmaal verricht zynde, kon hy echter nooit zulk een toestellen, dat haar volkomen pastte; om dat, terwyl hy het eene maakte, zy geduurig van gestalte veranderde; waar door het haar nimmer tot nut kon zyn. Hierom is dit Beeld een natuurlyke zinverbeelding van aanwassing of toeneeming, en van vermindering, benevens de wisselvalligheid der waereldsche zaaken.

En op dat dit Beeld der *Maan*, behalven de natuurlyke dingen die in haar vertoond worden, ons noch eenige voordeelige zaaken mogt leeren betreffende het menschelyk leven, zo laat ons op het zeggen van den *H: Ambrozius* acht geeven, die door het voorbeeld der *Maan*, welkers licht met recht onzeker genoemd kan worden, om dat het geduurig verandert, dan eens wast en dan weêr afneemt, ons leert, dat op de waereld niets bestendigs gevonden, maar alles door den tyd vernietigd word.

De *Sistre*, die wy in de hand van *Diana* stellen, en welkers gebruik in de beweeging bestaat, verbeeld mede de beurtwisseling der waereldsche zaaken, en een geduurige werking van maaken en vernielen.

Andere gevoelen, dat de *Sistre* het geluid betekent 't geen de *Maan* in den loop des Hemels veroorzaakt.

Op deze wyze moeten alle de Geschiedenissen, Fabelen, of Verdichtselen door een Schilder, of Konstenaar, nagezocht worden, wil hy eere en achting bejaagen en bekomen. Voor my, ik oordeel den verstandigen voldaan te hebben door deze twee Voorbeelden: want om alle voorwerpen aldus te behandelen, zouden wy veele Lezers verveelen, en zeer weinige vermaaken, en een Boek, veel grooter dan dit gantsche Werk, over deze hoofdstoffe alleen in 't licht moeten geeven. Laat ons dan, tot dat 'er andere gelegentheden voorkomen, wachten, om de Konstbeminnaars door andere voorwerpen, na ons vermogen, te leeren, en den Leezer te vermaaken.

Grondregelen om kleine Figuren in een groote ruimte, en groote Figuren in een klein begrip, te ordineeren.

Zeventiende Hoofdstuk.

*MEen ziet een groot onderscheid tusschen den geest van een konstryk Schilder en dien van een Tekenaar, ten opzichte van het ordineeren. Alles, wat hier omtrent door den eersten gedaan word, is volgens de regelen zyner konst; daar den ander alleen op het tekenachtige doelt; deze ten vollen wegens de grondregelen onderricht is, en den anderen gewoonlyk die kennis ontbreekt. De Tekenaar bemoeit zich niet verder, dan met het geen de verhevenheid betreft; niets weetende van de hoedanigheden der stoffen, koleuren, noch tinten: zulks dat hy by gevolg alles door dag en schaduw moet vinden. Daar en tegen heeft een Schilder meerder vryheid en voordeel; dewyl hy, buiten de schaduw, door zijne koleuren en tinten zulks kan volvoeren. Dit kan men bewaarheden, wanneer men de moeite wil neemen van de dagelyks uitkomende Printboeken na te zien; het zy die bestaan in Landschappen, Doorzichten, Gebouwen, enz. of oude en nieuwe Geschiedenissen; in al het welk de Tekenaar de gewoone slender der oude verbeeldingen volgt, en na hem de Etsers en Plaatsnyders den zelve voet doet houden: maar als een fraay Schilder eens eenige daar onder ordineert, zullen dezelve in alle deelen uitmunten, zo in vinding, houding als schikking, ja zelf in de beweegingen; waar door het ieder, die maar een weinig kennis heeft, meer zal behaagen, en menigmaal om een of twee fraaije printen een gantsch boek doen koopen. Die een bewys dezer ⁺voorgaande stelling begeert, slaa *Oudaans Roomsche Mogendheid* op; alwaar maar een blad is, door *Abraham Bloteling* gesneeden, het welk door zyne fraaiheid alle de andere verdooft: en te meêr is dit aanmerkelyk, om dat in zyne Medailles de beelden met schaduw aangewezen zijn, niet met een artzeering, maar met een grove trek en toets aan de schaduwzyde.

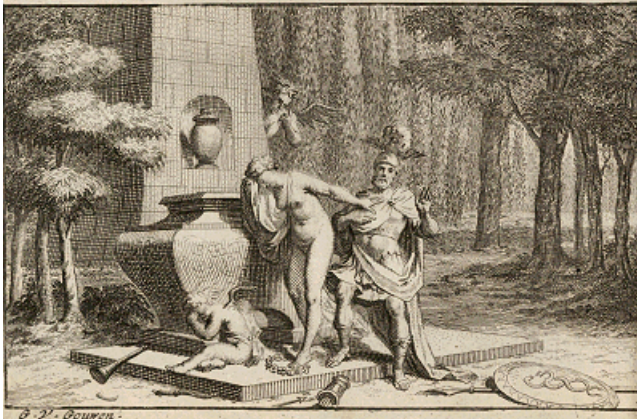
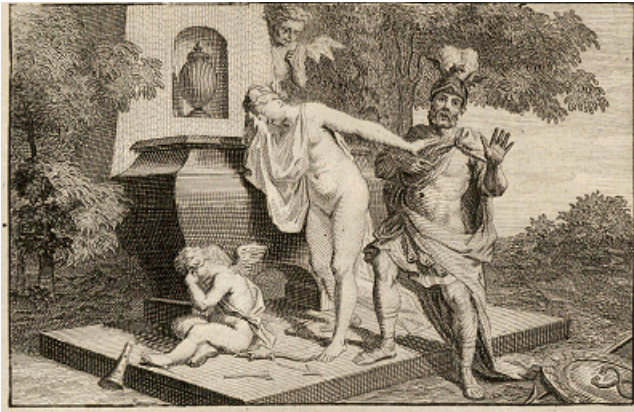
*Onderscheid der geesten in Schilders en Tekenaars.

⁺Voorbeeld van het verschil.

*Doch laat ons keeren tot de volvoering van den tytel dezès Hoofdstuks, en beschouwen wat 'er vereischt word tot het ordineeren van groote Figuren in een klein begrip.

*Wederkeering tot de hoofdstoffe.

Onwederspreekelyk is het, dat een Ordinantie in een groote ruimte veel meêr stof vereischt dan die in een klein begrip bepaald worden, hoewel de hoofdzaak maar in drie of vier beelden mogt bestaan, zo wel in de eene als in de andere: want het geen hier in de eerste beknopt by malkander komt, moet in de tweede verspreid zyn om een groote ruimte

te vullen; om het welk na behooren en op een natuurlyke wyze te doen, men gedwongen word zijne toevlucht tot andere byvoegselen te neemen, die, hoewel ze tot de zaak niet veel doen, echter daar niet tegen stryden mogen, maar eenige waarschynelyke eigenschap hebben, welke iets tot de verklaring der zaak kan toebrengen.

Gelyk men in een Landschap, by voorbeeld, eenige gebouwen,⁺ fonteinen, piramides of pronkbedden te pas brengt; in een Zaal, of eenig ander groot Vertrek, behangzelen, alkoves, basreleves, en diergelyke cieraaden, of tot opschik, of om grooter t'samenbindinge van partyen te maaken, en voornaamentlyk om iets te vinden daar het oog op getrokken werd, doordien kleine beelden, in een groote ruimte, op zich zelven aangemerkt, onmagtig daar toe zyn; dierhalven moet in zulk een geval van kleine beelden, om groote partyen van licht daar uit te vinden, de stoffagie of het bywerk groot zyn; doch niet zo buitenspoorig, gelyk zommige doen, welke, om de zaak uitermaten groots te vertoonen, de pylaaren dikker maaken dan drie hunner beelden kunnen omvademen,⁺ en met *capiteelen* als kleine kasteelen en *friezen* met byna leevensgrootte beelden hun gantsche ruim vullen; of die in een Landschap boomen van 3 a 400 voeten hoogte maaken, en daar ieder *Term* een Colossus schynt te wezen, of zulke onmeetelyke hooge Pronknaalden, welker gelyke nooit in de waereld gezien zyn, daar en boven huyzen in het verschiet, daar, eer de menschen tot dezelve kunnen naderen, zy door afgewyerdheid reedts buiten ons gezicht zyn. Neen, dit is de meening niet; maar wel dat men zulke partyen daar by voege, die de beelden noch verkleinen, noch 'er door belemmering hinder aan doen: die de ruimte ruim laten blyven, of op een maatige wyze vullen en verciereren, gelyk men in deze twee schetzen van de treurende *Venus* kan zien, beide op een verschillende wyze voorgesteld; welke genoegsaam aantoonen, dat, in een groote ruimte, de grootste party van licht het voornaamste is 't geen men moet waarneemen.

⁺By kleene beelden moet groot by werk zyn.

⁺Misslag van veele.

Het geval vertoont *Venus*, treurende om de dood van haaren Minnaar⁺ *Adonis*; verwerpende alle troost, nu zy dit waarde pand moet missen. *Cupido* zelf, haar tot geen rust konnende beweegen, verliest hier zyne krachten en vermogen, dewyl hy niet gehoord word, maar zy in tegendeel zyne pylen, boog en uitgebluste fakkel, ja haare beminnelyke roozenkrans met de voeten vertreed. *Mars*, in zyne ziel verblyd, veinst echter bedroefd te zyn, en deel in haar ongeluk te neemen; doch niets op haar konnende verwerven, word zyne gediensdigheid veracht, en met de hand afgewezen. Zy rust op het graf van haaren Minnaar, in 't welk zyn ligchaam of begraven, of wel, volgens 's landts

⁺Beschryving der verbeelding.

wyze verbrand zynde, zyne asche in deze urne bewaard word. Het verdere bywerk is een bosschagie van cipresse- en mirthusboomen. Men zoude ook wel een takje van die bloem, welke na zynen naam genoemd is, uit die asbus kunnen doen spruiten, dewyl zy uit zyn bloed is voortgekomen.

*Wanneer men deze Plaat wel overweegt, zal men zien wat verschil in de eene of in de andere verbeelding is. In de bovenste is de party des lichts noch zo groot, noch zo algemeen niet als in de onderste. Hier uit blykt, dat in een kloeke en beknopte Ordinantie, in een klein begrip, zulk een kloeke party van licht niet noodig is, en veel minder stoffagie om dezelve te vinden; dewyl de beelden de machtigste zyn: en in deze gelegenheid blyft de meeste kracht, zo in uitvoering, schoonheid en koleur alleen op de figuren; en het bywerk word maar als een noodhulp aangemerkt, om de plaats en gelegentheyd enkelyk aan te wyzen, zonder het oog daar na te trekken. Wie dan deze twee Tafereelen, gelyk wy gezegt hebben, met aanmerking beschouwt, zal bevinden, dat het geen in 't eene welstand en fraaiheid toebrenghet, in het ander strydig is, en het zelve schraal en onaangenaam zoude doen voorkomen. Ik spreek alleen wegens het licht, waar omtrent ieder Stuk een byzondere aanmerking van nooden heeft. Derhalven dewyl de stoffagie, in een groote ruimte, het meeste is, dezelve by gevolg daar grooter partyen van licht moet maaken: en in tegendeel in een kort begrip, daar de stoffagie het minste is, zal het voornaamste en krachtigste licht alleen op de beelden blyven. Daarom zeg ik nochmaal tot bevestiging, dat het geene in de onderste verbeelding ons oog zodanig bekoort, en het Stuk verciert en verheerlykt, alleenlyk door het licht te weege gebracht word, ja alwaar de ruimte noch eens zo groot, om dat de Ordinantie het meest zynde, in de beelden zo veel niet te zien is: daar het in die met de bruine Tombe meer geweld doende, verbysteren en verhinderen zou; waar door de beelden, als het voornaamste zynde, in haare volle kracht niet zouden kunnen beschouwd worden.

Tot besluit voegen wy'er dit noch by, dat, hoe grooter beelden in een Stuk, hoe meerder schaduwe; by gevolg, hoe kleinder beelden, hoe meerder licht.

*Verskil in deze twee verbeeldingen aangewezen.

***Van het Ordineeren der Historien, Conterfeitsels, Stilleevens, enz,
in een kort begrip.***

Achtiende Hoofdstuk.

EEr wy dit boek besluiten, en van deze stoffe afscheiden, zal het⁺ niet ondienstig zyn deze hoofdzaak wat verder aan te roeren, en te zien of het niet veel konstiger en pryswaardiger is, in een kort begrip, een zaak natuurlyk en beknopt te vertoonen, dan in een grooter ruimte. Ik meen zulks klaarlyk door de voorbeelden, die *Rafaël, Carats, Dominiquin, Poussyn, le Brun*, en meêr zulke fraaije Meesters nagelaaten hebben, te kunnen bewyzen. Daarenboven leert de dagelyksche ondervinding⁺ dit aan ons. Wel is waar, dat het veelen moeijelyk valt zich in een klein begrip bepaald te vinden, inzonderheid den geenen welke te ryk van ordinantie willen zyn: want het is gemakkelyk in een groote ruimte zynen geest te laten weiden. Dit verscheelt onderling zo veel, als het groot en klein schilderen; daar men ziet, dat in het eerste de meeste konst steekt: dewyl men gemakkelyker van het groot op het klein, dan van het klein tot het groot kan komen; schoon het beide na het leeven geschied. Hier gaat het hun even als een ervaren Stuurman; welke op de onstuimige zee lang met stormen en gevaaren geworsteld hebbende, met een onversaagden moed zyn vliegend kasteel door stille stroomen en rivieren sturende, over en weêr kruist, even of het kinderspel was: daar in tegendeel een Veerman in binnen water, alhoewel hy zyn leeftyd, aan het roer zittende, versleeten had, zeer beschroomd en verleegen zou zyn, als hy eens het roer in volle zee moest regeeren. Hy is dan verre gelukkiger, die in kloeke dingen zich wel geoeffend, dan die in het klein zich altyd bezig gehouden heeft; dewyl het groot de springader is, uit de welke, het ander afvloeit: gelyk een stroom, die hoe verder hy zich van zyn oorspronk en door het veld verspreid, hoe machtelozer en zwakker hy heenen vloeit. Dit is dien ouden en grooten Meesters niet onbewust geweest, welke, hoewel zy zich veel met het klein bezig hielden, echter hunne uiterste vlyt aangewend hebben om groote werken te bekomen; zekerlyk by zich zelve vast stellende, dat het geen, waar by de meeste moeite en konst vereischt wierd, ook de grootste lof, eere en voordeel medebragt.

De kracht, welke een kloek Schildery by een klein heeft, en de hoedanigheden die daar uit ontstaan, zyn de volgende.⁺

Eerstelyk, de natuurlyke verbeelding kan daar in meerder plaats grypen: want van naby dezelve beschouwende, beweegt het den ziender tot

⁺Dat het ordineeren in een kort begrip prysseelyker dan in een groote ruimte is,

⁺word door de voorbeelden van groote Meesters beweezen.

⁺Waar in het kloek boven het klein schilderen te achten zy.

liefde, medelyden, gramschap, of eenige andere hertstogt; even of de verbeelde geschiedenis hem aanging. Ten tweden verkrygt zich, door deze uitwerking, de Meester een grooten lof: waar door dan, in de derde plaats, het kunstwerk in groote waarde gehouden word. Onnoodig is het, tot deze, noch andere voordeelen op te haalen: maar met eenige voorbeelden zal ik myn gevoelen bevestigen.

*Leest eens, wat wegens het Afbeeldsel van *Stratonica* gezegt word; 't welk van de zeelieden, door een storm belooopen, voor een godheid wierd aangezien, en als zulks door hen aangebeden. Ik meen, dat het in *Junoos* Tempel was, daar men het beeld dier Godin zodanig geschilderd vond, dat haare oogen ieder aanschouwer scheenen aan en na te zien, na welken oord des Tempels zy zich ook heen wendden; schynende of zy de misdaaders wreedelyk, en d'onschuldigen vriendelyk aanzag. *De reden daar van is, dat deze twee Beeltenissen zodanig doorwrocht en gelykvormig met de menschelyke gedaantens over een kwamen, dat zy niet als geschilderd, maar vleesch en bloed, ja als beweegende beelden, vertoonden.

*Voorbeelden daarvan.

*En de reeden waarom.

*Waar uit men kan oordeelen, welk een vermogen de kloeke uitbeeldingen op onze gemoederen hebben; doch boven al, wat driften de nieuwsgierigheid in onze herten veroorzaakt.

*Nieuwsgierigheid, oorzaak van veele hertstogten.

Ik stel, om een goed begrip door een kort voorbeeld hier af te geeven, +dat'er ergens een vermoord Ligchaam legt. Naby het zelve staat iemand, die het hertelyk beweent. Een weinig verder in den tyd word de Daader vast gehouden. Deze hoop volks snelt na den Romp; geene na den Daader: deze loopt toe, en een ander trekt weder af. Nu kan men vraagen, is zulks tot de natuurlyke verbeelding dezer daad niet genoeg; of moet iemand daar, noch meerder en met driftiger hertstogt aangedaan, by weezen? Ja, ik moet zien of de gestokene noch leeft; waar de wond toegebracht is; of ik den Daader ken; of die daar huilt een voornaame of gemeene Vrouw is, nabestaande van den Nedergevelden, of niet: doch nader komende, dunkt my, dat de Doode of myn goede vriend is, of ten minsten hem zeer wel gelykt. Ik schrik: ik slaa myne oogen op de wond: vreeselyk en schrikkelyk komt my die voor; waar door myne neus ontspringt. Myn hert werd noch meerder tot medelyden aangezet door de traanen van die eerbare en deftige Vrouw, welke naby zyn hoofd staat. Ik zoek, ontroerd en wraakzuchtig, na den Moorder: ik zie hem tusschen twee Gerechtsdienaars geboeid heen sleepen, bleek van aangezicht, de vrees des doodts het hert beklemd hebbende: ja al wat ik zie, dat acht of veracht, beklaagt, of is ongevoelig om het noodlot van den Gevelden, of den Moorder. Zo

*Voorbeeld daar af.

veele voorwerpen van verandering doen zich in diergelyk een eenvoudig voorval op. Men overweege nu eens, wat vermogen en kracht het leeven in zulke verbeeldingen van naby heeft, te meer, wanneer alles naauwkeurig en natuurlyk daar in uitgedrukt is.

Voorwaar, men behoeft zich niet te verwonderen, dat'er nu zo weinige zyn die dit oude spoor navolgen; dewyl zy meest het gemak zoeken, en geene eerprikkeling hebben: gelyk wel voor dezen door eenige wakkere geesten gedaan is, om, nevens hen, door een naarstige onderzoekinge der natuur de lauwerkrans te behaalen.

Ik beeldde my in gelukkig te zyn, wanneer ik in het klein een goede⁺ achting had verkreegen: maar eenigen tyd daar na vergenoegde my het zelve ter waereld niet. 'k Was nergens meer na begeerig als tot het groot. Myne eenigste betrachtinge was, alle Schilders van mynen tyd te overtreffen, of ten minsten den besten gelyk te zyn; waar toe ik geen andere middelen bekwaamer vond, dan kloek te schilderen, dat 's te zeegen, het leeven van naby te bespeuren: maar de nyd en twist, die geen vreugde scheppen dan in 't verdriet van anderen, hebben dit myn goed voorneemen gestuit. Wat eer zodanige kloeke Schilders verdienen, is wel af te neemen; vermits 'er zo weinige zyn welke zich na vereisch daar in kwytten, voornamelyk in deze Landen. De oorzaak is, dat zy het rechte Antiek, noch het fraaije Leeven, niet grondig naspeuren: of zy hebben iets anders, 't geen in een eigene zinnelykheid bestaat. Met het woord recht Antiek, verstaa ik onvervalscht de Oudheid opvolgen; en niet gelyk veele doen, die hunne Beelden met een Mode vermengen, als *Venus* met een *ryglyf*, *Mars* met een *harnas* en *yzere handschoenen*, *Pallas* met een *stroohoed*, enz. Welke manier nooit in zulk een achtinge noch eer kan komen, om dat de Meesters dezer verkiezinge het leeven, gelyk ik meermaals gezegt heb, niet genoeg doorgronden, en geen werks genoeg in hunne Stukken brengen; zynde dikmaals op een luchtige en vaardige penseel zo verzot, dat zy hunne meeste studie en kracht daar aan besteedden; gaande het voornaamste met weinige opmerkinge voorby; tekenende gemeenlyk zoo luchtig en onuitvoerlyk op heele vellen papier, dat men ter naauwer nood een ander hoogsel vind, dan op de verheevenste en glinsterende partyen; ja dat 'er by na zoo veel papier zoude van nooden zyn om de halve tinten, tedere partyen, en flaauwe musculen op te brengen, die zy overslaan: schilderende, naar zulke tekeningen, leevensgrootte Beelden; zich zelve vrywillig noodzaakende om al het overige, 't geen zy in het leeven ongeacht⁺ voor by zyn gegaan, uit den geest daar by te voegen. Wat eer of lof hebben zodanige Meestertjens te verwachten? Zekerlyk niet veel; de-

*Kwaad begrip des Schryvers over deze zaak in zyne jonge jaaren, door ondervinding geholpen.

⁺Zwarigheid, welke uit deze grondregel te verachten, spruit.

wyl 'er geen stof genoeg daar toe in gevonden word. Het alderbeklaagelykste is noch, dat de zulke vyanden van kleedinge en schoone plooyen zijn, ja zodanig, dat zy het leeven ter naauwer nood willen aanzien: een zaak die zo gemakkelyk te verkrygen is, en zulk een schoone deftigheid en cieraad geeft. Maar neen, die wisjewasjes, denken zy, moeten maar alleen uit den geest voortkomen: zoo als het valt, is 't goed genoeg: gelykt het geen linnen, 't mag voor laken doorgaan: en gelykt het geen van beiden, het is nochtans voor kleëren gemaakt.

*Als ik daar en tegen met aandacht de werken der Ouden overzie, wat vind ik daar in niet een groot onderscheid! Wat moeite hebben zy niet aangewend, om alles, 't geen zy voorhadden, op het krachtigst te vertoon! Zy maakten niet veel omstandigheden; maar het geen zy voortbrachten, was alles even konstig, fraay, en natuurlyk uitgewrocht. Beschouwt eens het Vrouwtje aan de put, van *Carats*; *Simon den Tovenaar*, van *Raphaël*; *Judith*, *Zeba*, *Hester* en *David*, van *Dominiquin*; *Hester* en *Ahazuerus*, van *Poussyn*. Bezie het schoone Stuk van *le Brun*, de dood van *St. Stephanus* verbeeldende: hoe wonderlyk krachtig, deftig, natuurlyk en beknopt hy deze dingen geschikt heeft, en dat met kloeke beelden. Dit gezegde is genoeg om klaarlyk te bewyzen, dat het kloek schilderen het kleene verre overtreft; en dat de geen, die zich in het groot heeft geoeffend, zonder moeite tot het kleen kan daalen, als hy maar wil: daar in tegendeel iemand, die zich aan het kleen altyd bezig houdt, beswaarlyk tot het groot kan geraaken. Het kleene wel en natuurlyk uit te drukken, is veel, en een lofwaardige zaak. Het is gemakkelyker een Leger af te steeken, en in slagorde te stellen, in een ruim veld, dan in een enge en naauw bepaalde plaats. Een Leger, dat verspreid is, is zwak; maar zo veel te sterker is het, wanneer de Benden dicht by elkanderen indringen. Het is dan in een enge en ongeleegene plaats, dat een welgeoeffend Krygsman zyn beleid en voorzichtigheid moet toonen. De beste Schryvers en Dichters, zegt men gemeenlyk, zyn kort en bondig. In de Muziek heeft men 't zelfde: want de kracht van een schoone Harmonie bestaat volkomentlyk in vier partyen, zo wel in *Vocale* als *Instrumentale* Stukken. Desgelyks is het meerder konst, een Stuk met weinige, als met veelen partyen, te *componereen*.

*Karel du Gardyn was uitsteekend fraay in het kleen: echter had hy groote neiginge en lust in het naarvolgen der doorluchtige kloeke Schilders: doch hy heeft eindelyk daar mede niet kunnen te recht komen. *Miris*, die roemruchtige Kleen-Schilder, heeft, met zyne Conterfeit-

*Verskil der oude en hedendaagsche Meesters omtrent deze zaak.

*Onderscheid en lof van 't kloek boven het kleen Schilderen.

*Voorbeelden van 't gezegde in twee doorluchtige Schilders.

sels levensgroot te schilderen by den *Groot-Hertog van Toscaanen*, zynen *Mecoenas*, alle achting verlooren; en zo gebeurt het meer. Die kleen schilderen, gebruiken wel kleene poppen tot haar Leeman, maar geen poppekleeren. Hunne Academibeelden zyn op wit papier twyffelachtig van schaduwe, zonder *mez zetint* of tederheid, en niet verder uitgevoerd als in hunne kraam dienstig is. Die het nu beter meenen te weeten, kwansuys of zy verstonden wat vlak te zeggen was, maaken het wat scherper op de kant, en een weinig donker tegen het licht; hebbende geen tweede tint noodig, om dat zy niet hebben willen dat hunnen beelden ronden.

Op een tyd in het Collegie teekenende, was 'er een onder allen, welke[†] zyne beelden alzo teikende, gelyk ik zeg. Ik liet hem vraagen, alzo ik toen ter tyd de taal noch niet verstond, waarom hy zyne beelden niet beter uitvoerde, nademaal 'er tydts genoeg toe was? Hy antwoordde, niet meerder noodig te hebben; alzo hy maar kleene dingen van een voet, twee à drie ten hoogsten, schilderde. Ik liet weder vraagen, indien het voorviel dat hy iets grooter moest maaken, of hy dan niet verlegen zou zyn? Neen, dat hoop ik niet, ik blyf by myn text, zeide hy; voorzeggende zeer wel, gelyk het naderhand bleek: want krygende eens levensgrooten beelden te schilderen, zo was 'er doch nooit meerder in als in zyne geteekende Modellen. Meerder voorbeelden hier van op te haalen, oordeelen wy overtollig te zyn; hoopende, dat de welmeenende zich desweegen wel beraaden zullen, om in hunne oeffeninge altyd te bezorgen het leeven nauwkeurig te onderzoeken, en zich tot groote dingen bekwaam te maaken.

Deze aanmerkinge, van kort begrip en groote ruimte, is niet alleen dienstig in de verbeeldinge der Historien, maar ook in Landschappen, Conterfeitsels, Bloemen, Vruchten, Schepen, Architectuur, ja voor alle verkiezinge als een algemeene regel noodig.

[†]Voorbeeld van een kwaad gebruik in 't na 't Leeven teekenen.

Wegens de Verdeeling der Geschiedenissen. **Negentiende Hoofdstuk.**

IN alle dingen is zekerlyk een volkomene ordentelykheid waar te neemen: [†]en hoewel ieder een hier in na zyn welgevallen te werk gaat, en zommige dikwils de regelen en voorgeschreevene maat overtreden; zulks geschied niet zo zeer om best wil, maar door onervarenheid. Want indien zy wisten, waar na zy zich moesten schikken, dat de dingen dus of zo vast gesteld zyn, of dat hun de reden waarom bekend was;

[†]Dat in alle dingen een ordentelykheid is en moet waargenomen worden.

nooit zou in hunne gedachten komen den grondslag te veranderen: want daar zyn geene dwangredenen tot het omkeeren van een zaak, die eens met algemeene toestemminge voor onfeilbaar gehouden en vast gesteld is; dewyl 'er nooit iets onmogelyks voor goed gekeurd zal worden.

*Dat zich iemand in zaaken, de konst belangende, bevoorrecht acht, en zich de vrydom wil aanmaatigen van alles te mogen doen en schikken na zyn welgevallen; zulks staat hem vry, al wilde hy alles verkeerd maaken, *Jupiter* met een zotkap op, en een geele of groene mantel om, *Momus* in tegendeel met een purpere tabberd aan, en diergelyke ongerymdheden meêr: wie zal het hem verbieden? Daar is geene wet tegen de overtreeders: zy hebben geene straf te verwachten, dan alleen die welke hen hunne onweetendheyd zal opleggen. Waarlyk, een wel beraaden en verstandig Schilder zal'er zich altyd aangelegen laten zyn, de waare geschapenheid der zaaken, die hy by der hand wil neemen, te onderzoeken; ten einde hy, des noodts zynde, zyn werk konne verantwoorden: en schoon hy zulks naliet, hebben zyne konstwerken geen het minste leed noch straf te verwachten. Laat ons liever zeggen met *Horatius*: bemind de deugd om des deugdts wil; en laat ons het kwaad uit vreeze der straffe alleen niet nalaaten, maar om deszelfs afschuwelykheyd.

*En niemand bevoorrecht is om het tegendeel te doen.

*Hoewel nu iemand door het uitvoeren zyner wil, hoe onordentelyk die zoude mogen zyn, ten opzichte van Geschiedenissen uit te beelden, niet behoeft bekommerd te zyn voor lyfstraf; zo is hy echter niet vry van verwyting en beschuldiging wegens onkundigheid en misverstand; een straf heel groot, ja zeer gevoelig voor een edelhertig gemoed. Men onderwerpe zich dan liever aan de eenmaal goed gevondene en vast gestelde ordentelykheid, en bevoordere zyne studie op dien voet. De zekerste weg is altyd de beste; en in die zaak is het gebaande pad het naaste.

*Welke schande voor den overtreeder te verwachten zy.

*Gelyk een goed Geschiedenisschryver tot het opstellen van een fraaije Historie zekerlyk een ordentelyke verdeeling van zyn werk maakt eer hy begint te schryven, eerst in 't algemeen de hoofddeelen, dan de mindere gedeeltens verdeelt en schikt; onderzoekende verders wat al voorvallen en welke de voornaamste zyn, hoe veele, welke binnen of buitenshuys geschied zyn: wyders, dat hy denkt of hy het zelve van het begin tot het einde toe wil uitvoeren met alle de voorvallen, in zo veele deelen, of maar eenige van de voornaamste: of hy *Homerus* van vier en twintig boeken tot twaalf, *Virgilius* van twaalf tot zes, *Ovidius* van vyftien tot zeven of acht, min of meer, wil inkorten: Zo gaat het ook met een verstandig Schilder, in voorval van deftige Geschiedenissen uit te beelden. Hy onderzoekt den inhoud en zin der zelve, of 'er weinig

*Wat men in de beginsselen waar te neemen heeft, in het verdeelen der Geschiedenissen.

dan of'er te veel stoffe is; en zulks zynde, of hy het niet in weinig kan begrypen: en zo 'er weinig is, of hy daar niet veel kan byvoegen: daar en boven, welke de voornaamste zyn; wat uitgelaaten kan worden om die bekwaamelyk tot een redelyk getal te bepaalen, na dat hy zulks voor heeft. Hy bedenkt zich geduurende een naauwkeurig onderzoek, om, in gevalle hy te kort kwam, die middelen te gebruiken, welke tegen de natuur en reden niet of minst strydig zyn, en somtydts van een twee te maaken wanneer de nood her vereischt.

Laaten wy dan, zeg ik, ons indachtig maaken, dat het een vaste en⁺ algemeene regel is, dat, wanneer wy een Geschiedenis onder handen hebben, het zy in drie vier of vyf Stukken verdeeld, als de gelegentheyd zulks toelaat, dat, zeg ik, het eerste altyd den inhoud, den staat of conditie, en de plaats, te kennen geeft; en het laatste Stuk desgelyks het slot en einde van de geheele zaak. *Hoofd regelen die men moet waarneemen.

Geschiedenissen, die wydluftig zyn, kunnen in een enkel Stuk niet⁺ afgebeeld werden, uit oorzaak van de langduurigheid en de meenigte der voorvallen die zich daar in opdoen, gelyk de Geschiedenis van *Joseph, Alexander, Hercules*, en diergelyke. Deze zyn de bekwaamste in groote Paleizen, schoone Zaal en Kamers of Gaanderyen; alsoo daar gelegentheyd is om de Historie in verscheydene Stukken te vervolgen, het zy in Tapitzeryen of Schilderyen. En gelyk het dikmaals gebeurd, dat de Goden zich daar mede vermengen, en hunne rol speelen, is men niet verleege om hen in de *Plafons*, of zolderingen, te plaatsen; acht neemende, dat het begin of het sluiteinde op de schoorsteen gevoegd werd, zo als ik verder in de Zolderwerken zal zeggen. Diergelyke lange Historien zyn'er veele te vinden in *Homerus, Virgilius, Apuleus, Torquato Tasso*, ja zelf in de H. bladeren. Indien men nu uit een diergelyke Historie twee voorvallen wilde verkiezen, of twee by malkander hangende Stukken maaken, zo zal men in het eerste dat deel verbeelden 't welk de meeste opmerking inheeft, 't zy het eerste, tweede, derde, vierde of vyfde voorval, zo als het dan is, waar van de weêrga noodzaakelyk het laatste zal moeten zyn; als, by voorbeeld, het einde van *Adonis*, of zyne dood; de val van *Phaëton*, of zyn graf; *Sardanapalus*, daar hy zich verbrand; *Eneas*, daar hy vergood word; *Reinouds* onttovering; en in de Heylige Historien, daar *Salomon* aan den Afgod offert. *Wat men omtrent ryke Geschiedenissen waar moet neemen.

Hier staat aan te merken, dat alle Geschiedenissen twee strydige⁺ oorspronken en uitslagen hebben, te weeten zommige die hun begin neemen uit een treurigen aanvang en op een blyde wyze eindigen, of wel die blyd beginnen en treurig eindigen. Een derde soort kan men *Oorsprong en uiteindens aller Geschiedenissen aangetoond.

daar by voegen, te weeten die noch blyd, noch treurig zyn.

*In drie voorvallen zynde gedeeld, moet het eerste als een inleiding weezen, waar in men te kennen geeft, van welk men wil handelen: in het tweede vertoont men de voornaamste daad: het derde moet zyn de gelukkige of ongelukkige uitslag; by voorbeeld, *Julius Cesar* in het begin van zyne regeering, daar na zyne stand of verdere verheffing, en ten laatsten zyne dood. Even op deze wyze handelt men als men zulks in vieren verdeelt, gelyk de geboorte, opgang, standhouding, en dood van een gemeen of Vorstelyk Persoon. *Haare verdeeling, begin, midden en einde.

Vyf is het volmaaktste, meer is overtollig en verdrietig; vermits in die vyf deelen genoegzaam alle Geschiedenissen, zo als zy moeten weezen, volkomentlyk kunnen verтоond werden, op deze manier: het begin in het eerste, zyne opkomst in het tweede, zyn stand in het derde, zyne daaling in het vierde, en zyn ondergang in het vyfde. Doch dit zullen wy verder en breeder verhandelen in het Hoofdstuk, daar wy spreken van Stukken die men weergaa noemt.

*In het schilderen en verтоonen van een verbeelde Geschiedenis is een Konstenaar niet gehouden zich altyd aan de wetten van een beschreevene Historie te verbinden; aangezien het de schuldige plicht van een goed Historieschryver is, de byzondere geschiedenissen ordentelyk van 't begin tot het einde te verhaalen. Daar en tegen is de verkiezing van een Schilder vry onbepaalder; dewyl hy zich niet veel daar aan bind, of hy plotseling in het begin, in het midden, of wel in het einde der geschiedenissen invalt. Hy begint somtydts daar 't hem best gelegen dunkt. Somtijdts pikt hy uit den hoop 't geen met zijn oogmerk allermeeft ⁺overeen komt. Hy verbeeld, zeg ik, of het voorgaande, het tegenwoordige, of het toekomstige; en is niet verder verbonden, als 't geen in eenen opslag der oogen tevens kan gezien worden, uit het gantsche vervolg der zaaken te verтоonen. *Vryheyd der Schilders boven de Historieschryvers.

Horatius verdeelt de Speelen in vyf handelingen: in de eerste, de zin en inleiding; in de tweede, 't vervolg der zaak daar in de eerste van gemeld is; in de derde ryst de twist; in de vierde word men van verre den uitkomst der zaak gewaar; en in de vijfde het slot, treurig of blyeindig.

*Maar een Spel verscheelt hier in met een Schildery, dat het eerste in elke handeling een byzonderen tijd, plaats, of daad begrijpt; daar het Schildery maar een oogenblikkelijke daad of zaak verтоont. *Verschil hier in tusschen den Schilder en Dichter.

Het is niet zonder reden dat de Speelen in vyf handelingen verdeeld worden, na 't voorbeeld van de zonneloop, welke met den dageraad begint; ten tweden, op den voormiddag opklimt; ten derden, 's mid-

dags zich in zyne volle kracht vertoont; ten vierden, na den middag afgaat; en ten laatsten met den avond ondergaat.

Wie nu zeker wil gaan, en een ordentelyke verbeelding maaken, hy lette op deze middelen, die hem, nevens de waarheid, een rykdom van gedachten zullen byzetten.

Eerstelyk, op de *Tyden*; ten tweden, op de *Plaats*; ten derden, op⁺ de *Staaten* der Persoonen.

Door de *Tyden* verstaan wy den voorleedenen, tegenwoordigen, of toekomstenden Tyd: en in dezelve doen zich weder deze onderdeelen op, des Nachts, des Morgens, des Middags en des Avondts; het⁺ Voorjaar, de Zomer, den Herfst, en de Winter; en de tuffchen beide komende, als Maanden, Weeken, Dagen, Uuren, enz.

Omtrent de *Plaats* zyn aan te merken de Gewesten, *Europa, Asia,*⁺ *Africa, en America*: In de Stad of op het Land, binnen of buitenshuis, kostelyk of gemeen, of met alles vermengd.

In de *Staaten der Persoonen* komen ons voor hooge en verheevene,⁺ als Keizers, Koningen, Vorsten, Raadtsheeren, Veldoverstens, enz. desgelyks Goden, Opperpriesters, onderscheiden zynde zo wel in het Man-als 't Vrouwelyk geslacht: daar na in den tweeden Staat, Adel, Koopliden, Burgers: en ten derden de gemeenen of geringen, Boeren, Bedelaars, enz. Onder deze vind men nochmaals een verdeeling, te weeten groote Koningen, mindere en kleene, en zo in ieder Stand. Daar en boven vind men onder deze oude, middelbare en jonge.

By de menschen in het algemeen vind men lange, middelmatige, korte, dikke, dunne, wel en wanschapene, gezonde en zieke, verstandige of gekke, en van inborst of humeur zo wel als in de kentekenen des gelaats en in gestalten verschillende.

Men kan in de vierde plaats hier by voegen, *de zeden van ieder*⁺ *mensch*, en de byzondere gewoontens der volkeren, als *Romeinen, Grieken, Perziaanen, Armeniers, Duitschers*, en andere; benevens hunne kleedingen, welke in verschillende stoffen bestaan, als zyde, linnen, laken, dun of dik, lang of kort.

Eindelijk, op de *Gedaantekennis of Phisionomie*, op de *Perspective, Geometrie, Bouwkunde, Anatomie, Proportie, Kolor, Houdinge, Reflexien*, en wat verder in ieder byzonder Hoofdstuk, deze zonderlingheden betreffende, werd aangewezen; waar toe wy den weetgierigen Liefhebber wyzen, en 't welk wy, om kort te gaan, niet weder zullen op deze plaats herhaalen.

Alleenlyk zullen wy hier noch twee aanmerkingen by voegen; oordeelende het zelve hier ter plaatse niet onvoegelyk te zyn: voor

⁺Korte en zekere middelen, om de Geschiedenissen wel te ordineeren.

⁺Eerst in het waarneemen der *Tyden*.

⁺Ten tweden, in de *plaats*.

⁺Ten derden, in de Persoonen.

⁺Ten vierden op de gewoontens, zeeden, en kleedingen.

eerst, dat 'er tweederley soort van Schilderyen aan te merken zyn, te weten, natuurlijke en onnatuurlijke; en ten tweeden, wat goede Historien zijn om achtereenvolgens in een Stuk uit te beelden.

*De natuurlyke Schilderyen zijn die, waar in men verthoont de hoedanigheid van een Geschiedenis of Voorval door een enkele hertstogt, dat 's te zeggen, eenmaal den Persoon te verthoonen, waar op de geheele zaak berust. *Natuurlyke

*De onnatuurlyke zijn deze, waar in men meer als eens een en den zelve Persoon verthoont, en alzo twee Voorvallen in een vermengt, op twee verscheidene tyden gebeurd, als het een by dag en het ander by nacht; zaaken die in de natuur zelf niet kunnen geschieden, en waar by dikmaals meer als een oogpunt gesteld word. *En onnatuurlyke Schilderyen.

*De krachtigste en de verstaanlykste Geschiedenissen zijn gelyk de volgende: die van *Heliodorus*, in de *Machabeen* beschreeven, daar hy door den Engel gestraft word; alwaar men noch kan by voegen, daar de Hooge-Priesters voor den altaar des Heeren smeeken; en noch meer, daar de Weduwen en Weezen kermen en schreyen, alles in een Stuk: het welk de Historie van het begin tot het einde aanwyst, of voor het minde een groot gedeelte. Desgelyks in *Pompejus*, daar hy alle de brieven en papieren van *Perpenna* voor hem doet verbranden; en ten tweeden, daar hy hem ter straf laat weg voeren; en meer diergelyke. *De tweede aanmerking.

Van het waarneemen der schikking in een Tytelplaat. **Twintigste Hoofdstuk.**

DEwyl wy bezig zijn met van de schikking veeler byzondere zaaken, en waarneemingen daar omtrent noodig, te spreken, komt ons niet ondienstig voor, ter zelve plaatse van het schikken der voorwerpen in een Tytelplaat te handelen, en hoe men zulks moet aanmerken; nademaal het, als een zaak op zich zelve zijnde, heel veel van de andere Ordinantien verscheelt, en in alles na behooren, tot cieraad van een Werk, moet worden gemaakt: even als een schoon wandelperk in een Tuyn, alwaar de voorwerpen, 't zy Potten, Statuaas, Boomen, enz. op hunne behoorlyke standplaats gesteld worden.

*Noodzaakelyk moet het Beeld, 't welk den inhoud des Werks betekent, in het midden des Stuks zich of verheven, of door andere byvoegselen het voorraamste verthoonen. Daar boven, of onder *Schikking der Beelden.

het zelve, een ruime Tafel met des Boeks opschrift, in grove zwarte, of anders dubbelde letters; en de andere Beelden, die 'er vereischt worden tot bekrachtiging der zin, aan weder zyde, op gelyke stand van hoogte of laagte, meest staande, of ook wel zittende. Dit is voor zo verre de eerste of voorgrond betreft.

Belangende het verschiet, als weinig gemeenschap met de zaak hebbende,⁺ 't is geoorloofd dat men het schikke alwaar men het gevoegelykst oordeelt, met hoogtens of laagtens, om door het zelve de gelykheid van het voorwerk meerder luister by te zetten, en 'er een schilderachtige welstand aan te geeven. De voornaamste doorzicht behoort men in het midden te plaatsen: maar indien 'er twee doorzichten vereischt worden, om het een en het ander in het verschiet te doen zien, zo voegen dezelve aan wederzyde het best, doch dat zy zich even groot en uitgestrekt vertoonen. *Van het verschiet.

Maar, voor alles, dat het voorwerp des Tytels rondom in zijn gebouw,⁺ rotsen, of boomen gesloten blyve, of ten minsten voor aan tot het einde der voorgrond; 't welk men moet aanzien als of het een Tooneel was 't geen aan eene of wederzyde met een gordyn word geopend, somtydts zulks met twee kolommen en een frontespies vertoonende, of het wel met een lyst of compartement omsluitende; in welken⁺ gevalle altyd een blaazende of bazuinende Faam moet vertoond worden, het zy voor of achter, van wat zaak ook in het Werk gehandeld werd: ja de Faam alléén met het Opschrift des Boeks kan beter bestaan, dan het Beeld des Boeks zonder de Faam. *Van de gebouwen in het zelve.

Dat men het Opschrift op de wimpel des Bazuins stelt, is welvoegelyk,⁺ wanneer het zelve in het midden des Stuks vertoond word, doch met dubbelde letters; maar zo het aan de eene of de andere zyde geplaatst is, gantsch niet. De kloeke en zwarte letters voegen niet beter als in⁺ het midden, maar meer na onder: doch wanneer het gebeurt, dat men dezelve boven moet plaatsen, dan zullen ze met een dubbelde sneede gemaakt dienen te worden, om deze reden, dat zy anders het oog te veel trekken, en het ander werk krachteloos zouden maaken. *Een Faam altoos blazende daar in.

Dit is voor zo ver het algemeen belangt. Nu zullen wy noch eenige byzonderheden aanmerken, en voor eerst de Beelden betreffende.

Men moet altoos het Beeld des Boeks op de voornaamste plaats in⁺ het midden en verheven stellen; die, welke, naast dit, het meest te zeggen hebben, wat laager en afgewekener; en dus met de mindere al afwykende tot aan de verschieten toe, ieder Beeld na zyn rang, werking en hoedanigheid, in standplaats verminderende. En zo 'er noch⁺ eenige byvoegselen van minder kracht, echter noodzaakelyk, in ge- *Waar men het Opschrift plaatsen moet.
*En welke letters.
*Verdere waarneming in de Beelden.
*Van het minder Bywerk.

last moesten worden, dezelve konnen in basreleven, hier of daar, werden geplaatst en verbeeld.

Om my nu verstaanbaarder uit te drukken, zal ik een voorbeeld Tafereels gewyze voorstellen, en tot voorwerp neemen een Boekgenaamd ARS MILITARIA, handelende van de Krygsoeffening.

*Bellona, als den inhoud des Boeks, zit op een hoog en ruim Pedestaal, in het midden des Stuks, rondom in allerley wapentuigen, gelyk men gewoonlijk haar verbeeld. Aan de eene kant vertoont men den *Aanvaller* of *Offensive*, aan de andere zyde den *Verweerder* of *Defensive*, welke te samen de geheele zaak betekenen.

+Voorbeeld van een Tytelplaat.

De laatste is afgemaald als een deftig Burger, in de linkerhand een tafel houdende, waar op een sterke vesting in haare platte grond getekend staat, en in den rechter arm een bos koornairen. Den *Aanvaller* word verbeeld als een fluks jongman, houdende in de eene hand een morgensterre, en in de andere een houweel; leggende een dommekracht, of muurbreeker, aan zyne voeten. Aan de eene zyde ziet men in het verschiet een stadts muur, aan de andere kant eenige gewapende mannen, zommige huizen in lichten vlam zettende. Achter den eersten staat de *Wakkerheid*, en achter den anderen de *Listigheid*.

*Nu merkt men, dat de voorgemelde regulierheid niet kan vermyd worden, te weeten van die voorwerpen welke wy als hulpmiddelen tot de zinverklaaring daar by schikken, om *Bellona* te vergezelschappen: want het zou onvoegelyk zijn, dat een van die beide Zinnebeelden zittende, en het ander staande vertoond wierd, en een ongelijkheid in de schikking veroorzaaken, door dien zy beide één werkelijkheid verbeelden moeten, of ten minsten zich vaardig houden om het een of het ander te onderneemen; waarom zy, nevens de twee anderen die zich achter hen vertoon, staande dienen gesteld te worden, en wegens die reden aldaar zyn geplaatst, om dat zy ten dienste en hulp der eerste twee zijn, en zelf geen hoofdzaak verbeelden: want men zou hen konnen uitlaaten, dewyl zy meer tot cieraad, als noodzaakelykheid, daar by gevoegd worden.

+Aanmerking op eenige Beelden, en

*Het verschiet zelf, als overtollig, kan men ook vermyden, vermits het Opschrift genoegzaam deze gevolgen te kennen geeft. Maar als men zonder hinder van het voornaamste zulks daar in kan voegen, stryd het met de reden niet: doch ik zou het liever willen verbeelden als basreleve, in steen gehouwen.

+Van het verschiet.

*Alle de Tytelprenten moeten deze volgende hoedanigheden bezitten, eerstelyk Het vermaak voor ieders oog,
Tot lof en eere des Schryvers, nevens den Tekenaar, en
Het voordeel des Verkoopers.

+Wat in een Tytelplaat vereischt word.

Op deze opmerkingen word door weinige acht geslagen, en dezelve ook van veele niet geacht, schoon het zeer noodzaakelyk is: want alle zaaken hebben hun opzicht en einde waar toe. Als men die nu een toeëigening geeft, zo behouden zy hunne volkomene hoedanigheid. Hoewel nu deze drie aangewezenen daar in beöogd moeten worden, is het, myns oordeels, niet verwerpelyk, dat'er noch iets by gevoegd werde, het welk wel een overvloed, maar geen overtolligheyd, toebrenghet.

Myne gedachten zyn, dat, indien het voornaame Beeld door een Hof, Paleis, of ander Metselwerk verzeld word, zulks ter rechter zyde, te weeten van binnen het Boek moet komen, en na de linker kant zo yl afloopen als de zaak kan veelen. Ook zou het tegens myn goedvinden zyn, dat'er een Tafel, Pedestal met een Vaas, of iets anders, maar half in 't Stuk kwam, en de rest buiten schoot, ten ware de Lyst der Print, die rondom loopt, zo zwaar wierd verdoend, dat, op het oog te zien, zulks daar achter, met het overige deel, kon heenschieten, of dat het op een derde of verdere grond ware.

Wy zullen daar noch byvoegen, dat het licht of de daging, op de⁺ voorwerpen vallende, van buiten het Boek, dat is van de linkerzyde of opening des Boeks, na binnen schiete, om alzo door het een met het ander, te weeten de Print en het Boek, een vol maakte overeenkomst uit te werken, gelyk de ziel met het ligchaam heeft, het Boek voor 't ligchaam en de Print voor de ziel gerekend zynde, die het ligchaam doet beweegen: en gelyk de rug des Boek de oorsprong van print en bladeren is, zo neem ik ook het zelve voor het steunsel myner stelling.

*Van het licht en daging der voorwerpen.

Waarom ik de voorwerpen ligt of zwaar aldus schik, is om dat ik oordeel het tegendeel onvoegelyk en minder gegrond te zyn; gelyk de welstand daar van in de Tytelplaat van myn uitgegeeven Tekenboek, die naar deze regel aldus opgesteld is, kan gezien worden.

En om hier van een nader bewys voor en tegen te geeven, zo let eens op deze twee voorbeelden, hier nevens gesteld, welke mijne gedachten naauwkeurig en genoegzaam zullen doen verstaan.

Eerste voorbeeld.

Ik stel aan de rechter zyde des Stuks een schoon portaal of ingang, van Hof of Tempel, aan wederzyde met vleugels of borstweeringen, en op dezelve eenige Menschen over een baluister leunende, loopende alles na het oogpunt, dat in het midden des Stuks is. Voor den ingang van 't portaal zoude een Vorst, Vorstin of *Vestaalsche* Non staan; en voor

haar, aan de trap, een Man of Vrouw, op de kniën leggende, waar aan de gemelde Vorst of *Vestaalsche* Non een staf of rol papier zoude toereiken of behandigen. De *Faam*, van boven het portaal, zou na de linkerzyde blaazen; en op de tweede grond, mede ter linkerzyde, half uit het Stuk, zouden eenige als verschrikt de vlucht neemen. Aan die zelve zijde zou men het verschiet tot aan het oogpunt open zien als een galdery. Het Stuk, links gedaagd, en alzo luchtig opgesteld en overgedrukt, zou de eerste voor zyn, en de overdruk het tegendeel: alle beide op een vierde van een blad.

Twede voorbeeld.
In een Landschap.

Ter rechterzyde zal een Tombe zyn, heel massief, en op Sfinxen gedraagen, aan wederzijde met andere Pronksteeenen, als Pedestallen met Vaazen, de voorste meer als half uit het Stuk, alles naar het oogpunt wykende, gelijk in het voorgaande; achter dezelve dicht met Cypresse en andere boomen gestopt tot aan het oogpunt, en verder het verschiet. Van de linkerzijde, op de tweede grond, zou men eenige Menschen zien aankomen, als een Priester, Jongens met Offergereedschap, als mede de Bydrager en de Offerbeesten, niet geheel maar iets of wat. Voor de Tombe, op de plint, zou een klein Autaartje staan. Voor aan twee à drie *Harpyen*, die de vlucht neemen. *Cupido*, van de Tombe afvliegende, zou haar met de pyl op de boog najaagen, als haar van daar willende verdryven. Drukt dit dan mede, gelyk het ander, over; en beschouwt dan de welstand van beiden.

⁺Schoon deze verhandeling door de reden, en uit wisse gronden, opgehaald is, geloof ik echter dat'er veele zijn, die dit voor een onnoodige opstelling, als te verre gezocht, zullen achten; denkende, dat men een zaak, die zo veel honderden jaaren onbepaald en vry geweest is, tegenwoordig wil verbeteren, en voor een wet doen doorgaan: dewijl de Boeken in zich zelf, zonder die aanmerkingen, in de voorbeelden bygevoegd, even deugdszaam, niet minder aan den man komen, en wel betaald worden. Ten anderen, zo 't een fraay Boek is, of'er een Print voor is of niet, als 'er maar een Opschrift is van den inhoud, dat 's genoeg; en zo d'er een is, al was het noch zo slegt, als het maar te kennen geeft waar van het handelt. Doch ik vraag hen, als men in een zaak met even geringe moeite een grooten welstand kan brengen, en dezelve verbeteren, of het niet pryswaardiger en meerder

⁺Tegenwerping.

is, dan de oude en gemeene slender te volgen, voornaamentlyk als men het met wisse regelen kan goed maaken, en 't ander daar door te niet doen? Waarom is dit voor dezen dan van anderen niet beschreeven, als het zulk een vaste stelling is? zullen zy mogelyk zeggen. Waar op ik antwoord, dat het onmogelyk is, schoon de menschen veel zyn in de waereld, dat alles door hen zoude gevonden zyn 't geen noch te vinden is: want de verandering der gedachten van weetgierige menschen, in nieuwe en byzondere dingen te onderzoeken, is oneindig.

Het is wel waar, dat, zo 't een slegt Boek is, de Tytelprint het zelve⁺ niet goed maaken zal: maar het spreekwoord word hier bevestigd, dat een zaak, schoon voorgegaan, half verkogt is: en by gevolg dient de welstand, in alle dingen, naauwkeurig Waargenomen te worden. ^{+Opgelost.}

Van het verbeelden der Droomen, Herssenspookselen, vreemde Gedachten, en verdichte Geschiedenißen in tyd van ontlasting, verlustiging of overige uren.

Wie kan misprijzen, dat een yverzuchtig Konstenaar zich zomtjids⁺ verlustigt met vreemde gedachten en invallen op het papier te stellen, ja zelfs die te schilderen? wel te verstaan voor zich zelve. Ik oordeel zulks een loffelyke zaak, en klaar blykteken van een grooten geest te zyn; daar en boven een recht middel om door bekwaamheid in de konst van 't Ordineeren boven anderen uit te munten. ^{+Nutheid in verdichte dingen te verbeelden.}

Onwederspreekelyk is het, dat de geenen, welke hunne tydorkting vinden in dingen die de konst aangaan, een dubbeld voordeel daar van trekken; want zy oeffenen hun verstand met woeker, ten opzichte van de allerzwaarste uitbeeldingen die ons kunnen voorkomen, en door ons vernuft begreepen worden. Men overweege, ten aanzien van het volk, eens, hoe nut zulk een Schilder kan zyn; vermits het meestendeel der menschen een byzondere neiging en verlangen hebben om nieuwigheden en zeldzaame voorvallen te beschouwen. Men ziet zulks klaar genoeg aan de Bly-en Treur-, Operaas en diergelyke Schouwspeelen, dat, waar de ongemeenste dingen verbeeld worden, de meeste toeloop is. En hoewel iemand mogt denken, dat ik my in mijne redenen vergreep, en liever wilde staande houden dat zodanige Schilders in tegendeel weinig geacht behoorden te worden, en beter elders hunne tydorkting mogten willen zoeken dan in zulke dingen; zo wilde ik wel eens weten, waar in, en in welke stoffe, zy zulks zouden doen: in kroegpraatjes te hooren, onnutte boeken te leezen, langs straat te wandelen, of dwaas

*bejag van allerhande tydverdryf? al het welk meer na tydverkwisting gelykt, dan om zich bekwaam te maaken tot voortzetting van zyae oeffening, en om ryke vindingen te bekomen.

*Wederlegging der geenen, die deze stelling betwisten.

*Het is niet onbekend, dat *Raphaël, Michiel Angelo*, en meer andere beroemde Schilders zich somtydts met diergelyke vreemde gedagten hebben verlustigd; waar uit ik besluit, dat deze groote lichten in de konst zulks voor geen schande gehouden hebben. Daar en tegen valt het wel te denken, wat uitslag van zaaken die geenen hebben te wachten, welke, de konst aan een kant gesteld hebbende, zich gaan dronken drinken, en met andere zaaken bemoeijen, als of het schilderen hen ter waereld niet meer aan ging. Men kan de waarheid van dit spreekwoord niet ontkennen, naamentlyk, dat wy geen twee meesters te gelyk kunnen opvolgen en gehoorzaamen. Het is immers zeker, dat, zo iemand een tamelyk zwaare studie heeft, die hy gezind is door te zetten en zich daar in te oeffenen: dat, zeg ik, wanneer hy een tweede daar by wil neemen tot tydkorting of ontlasting, en deze zwaarder, of van een heel andere natuur als de eerste is, hy de zwakste zyner oeffeningen zal moeten verliezen, ja geheel achterlaaten. Het is dan van groot belang, zich te gewennen aan dingen die onze zinnen niet overweldigen, en het geheugen niet te veel aankleeven; wel verstaande in dien gevalle, wanneer wy iets doen om onze geesten te ontlasten, en buiten onze studie te verlustigen.

*Voorbeelden in groote Meesters.

*Dierhalven zeg ik, dat een jong Schilder, die zich in zyne overige uren bekwaam zoekt te maaken tot het uitvinden van fraaije Ordinantien, zich voor al moet wachten van zich dronken te drinken; straatgeschiedenissen aan te hooren; na nieuwe tydingen te verneemen; beuzelachtige en geringe boeken te leezen, als Kluchten, gemeene Romans, en voornaamentlyk moorden, wreede voorvallen, toveryen en diergelyke, als mede de gronden der Muziek te leeren.

*Waarschouwing aan jonge Konstenaars.

*Want wat spuit niet al uit den Wyn? Hy bedwelmt de zinnen door de dampen. Welk een geweld doen de nieuwe Tydingen niet door het verhaalen van rampen en ongelukken op onze gemoederen? Is het niet een geduurige ontroering, die ons dikwils onbekwaam maakt om te kunnen bedaaren, en ons tot rust te begeeven? Niet minderschadelyk is het leezen van wreede Geschiedenissen, Moorderyen, enz., welke somtydts in het diepste van ons hert indringen, en ons van de studie afrukken, ja daar toe geheel onnut maaken; die ook de nieuwsgierigheid, in plaats van dezelve te verzadigen, meer en meer kittelen en vermeerderen, ja zodanig, dat, wanneer men iets zedigs zoude willen voortbrengen, het zelve naauwelyks een plaats in onze gedachten

*Kwaade gevolgen van zommige uitspanningen.

kan vinden die niet met geweld door de verwarring ingenomen is. De gronden der Muziek, of die van eenige andere groote Konst of Weetenschappen, hebben te veel kracht op onze zinnen: men moet noodzaakelyk een van beide verlaaten, dewyl 'er geen twee groote masten op een schip kunnen zyn.

Dierhalven zal ik drie à vier Verbeeldingen, elk van een byzonderen aart en natuur, tot klaarder aanwyzinge myner meening, en tot aanleiding om eigene en vreemde gedachten in onzen overigen tyd, zeer dienstig om zich by zich zelve in 't Ordineeren te oeffenen, uit te vinden, hier achter laten volgen.

Doch voor af zullen wy noch eerst eens onderzoeken, waarom 'er geene⁺ Schilders gevonden worden, die zich bemoeijen met vreemde of Barbaarsche Geschiedenissen uit te beelden, gelyk Indiaansche, Japansche of Chineesche. De reden hier van komt my aldus voor, dat'er geen Autheurs zyn die iets daar van beschreeven hebben 't geen te schilderen waardig is; verschaffende die Natien geene andere dingen als wreedheden, moorden, tyrannyen, en diergelyke schrikkelijke en onaangename vertooningen, welke de aanschouwers meer tot verdriet en onlust, dan tot vermaak, zouden verstrekken: behalven dat de zeldzaamheid en wanschikkelykheid hunner drachten, zeden en wezens, zeer strydig zyn met het schoon en fraay Antiek. Het is zeker, dat in een Vertooning, of Geschiedenis, de zaak met behooryke en krachtige hertstogten uit te drukken, het voornaamste is waar op een Schilder doelt, op dat men klaarlyk moge bevatten wat hy wil zeggen, om alzo de nieuwsgierige toehoorders in het gehoor te voldoen. Doch het zou niet meer zyn dan of men 't uit een boek had geleezen, wanneer de bevalligheid der perzonaadjien daar niet mede vergezelschap was; waar over zich de aanschouwers een tyd lang, zonder verdriet, mogten vergenoegen. Wat is'er, dat den toezinder van een schoone Comedie meer tegen de borst stoot, dan slegte, ongemanierde en kwalyk gekleede Acteurs; of dat men deftige Toneelstukken speelt op een slegt en veracht Tooneel? Is een schoone stem aangenaam voor het gehoor; hoe veel meer verrukt dezelve wanneer de oogen mogen aanschouwen datze uit een schoone vrouwemond voortkomt? De schoonheid verwekt liefde; maar de mismaktheid en ongeschiktheid, afkeer. Het is dan niet vreemd, zeg ik, dat zich niemand wil vergaapen aan zodanige soort van Afbeeldingen; wel denkende, gelyk niet onwaarschynlyk is, dat zy niet veel aftrek zouden hebben: om dat de Europiaanen aan het schoon te veel gewent zyn, dan zich door zulke schimmen en spookselen te laten verlustigen. Maar niettegenstaande het gezegde, 't welk de Beelden en⁺

*Redenen waarom braave Meesters weinig barbaarsche en Indiaansche Geschiedenissen verbeelden.

⁺Wat in Indiaansche Verbeeldingen prysselyk en verkiezelyk is.

Geschiedenissen betreft, oordeel ik het niet onaangenaam, zulke en diergelyke Landschappen somtydts te verbeelden voor een vernuftig Landschapschilder; vermits de vreemdigheden, welke ten opzichte van de gronden, boomen, en gebouwen daar in gevonden worden, aan het meestendeel der aanschouwers behaagelyk zyn, voornaamentlyk aan die geenen welke daar wat van gehoord of geleezen hebben. En waarlyk, deze verandering van gezichten is gantsch niet strydig met de natuur, noch met de konst, gelyk de menschen en hunne zeden daar zyn, welke hunne rechte gestalte en volmaaktheid, die zy van *God* en de natuur hebben verkreegen, verkrachten en te niet doen, door hunne onkunde in de welstand en zedigheit.

*Maar iemand zoude my mogen tegenwerpen, dat het onmogelyk is het een zonder het ander te doen; en dat, by gevolg, als zodanige Landschappen volmaakt zouden zyn, dezelve noodzaakelyk met beelden ⁺van die Landaart moesten gestoffeerd weezen. Ik antwoord: het is waar; maar vermits het stoffeeren in een Landschap het minste is daar men op ziet, zo is het, myns oordeels, niet onaangenaam, dat men hier of daar eenige van die schepsels laat zien, tot aanwyzing van den Landaart. Een verstandig Meester kan zulks schikken daar hy het bekwaamst ten dienste van het geheel oordeelt, en zodanig dat de oogen der aanschouwers daar door niet gestoord worden: en vermits die Gewesten by de Europiaanen ten vollen bekend zyn, kan hy die daar in voegen, onder dezelve vermengende Reizigers van andere Natien en Gewesten, als Persiaanen, Romeinen, Grieken, en diergelyke, welke het alles kunnen goed maaken en verciereren, zo als men voegt de Blanken in Moorenland en Mooren in Griekenland.

⁺Tegenwerping tegens de voorige stelling,
⁺en wederlegging derzelve.

*Nu kan men noch een tegenwerping maaken wegens het uitvoeren van zodanige Stukken, naamentlyk dat men die zo fraay noch zo natuurlyk niet zoude kunnen schilderen als men wel andere doet, waar in men het leeven kan gebruiken zo dikmaals als men wil. Ik beken, dat ⁺zulks al een groote schyn van reden heeft: maar de boeken, welke daar van schryven, zyn zo menigvuldigen zo naauwkeurig, dat men genoegzaam daar van onderrigt kan werden voor iemand die kloek van verstand is. Het temperament der lucht, de vruchtbaarheid der gronden, de gestaltens der boomen, nevens andere gewassen, mitsgaders natuur en koleuren zijn duidelyk genoeg verklaard; en of het groen een weinig lichter of donkerder, of de gronden een weinig geelder of rosser zyn, wie zal dat berispen als het met de regels van de konst wel overeen komt? Wat my aangaat, ik zou niet schroomen zodanig een Stuk te schilderen, en wenschte wel dat ik het gedaan hadde met zulk een oogmerk als ik

⁺Twede tegenwerping.

⁺Oplossing der zelve.

nu zoude doen: te meer om dat het geen Schilder betaamt te laten 't geen in zyn vermogen is, waar mede hy zynen lof kan vermeerderen. Men laat somtydts na een zaak te doen, niet zo zeer om dat het ons niet in gedachten komt; want alles schynt ordoenlyk dat men niet onderzoekt noch onderzoeken wil. Wat vermag het penceel van een vernuftig Meester niet als hy het maar wil onderneemen? Nochtsaans vind men 'er veele, welke met den Ezel nooit uit hunne tred gaan; gelyk ik'er voor dezen een ontmoet heb, die, nevens my, by mynen Vader een tyd lang geleerd had, welke, wanneer ik hem eens vraagde waarom hy somtydts niet wat anders schilderde als uit de Bybel, my ten antwoord gaf: wat zou ik veel zoeken na historien? hier heb ik 'er meêr als ik myn leeven zal maaken. Doch het was geen wonder; want hy schilderde wel tienmaal een en het zelve, als hy maar behagen daar in had.

Volgen nu eenige Verbeeldingen, gelyk wy hier vooren beloofd hebben.

Knaaginge der Conscientie door een Spook veroorzaakt.

ALs *Sextus Tarquinius Lucretia* had verkracht, lag hy op zyne koets te⁺ rusten, wanneer de rampzalige, die haar zelve met een pook had omgebragt, om haare gehoonde kuisheid te wreeken, voor zyn bed verscheen, en haaren boezem, met bloed bespat, vertoonde: welk gezicht hem zodanig ontroerde en verschrikte, dat hy zich van angst niet wist te bergen. +Tafereel.

Deze, die haar geleid met een pook in de hand, gehuld en omgord⁺ met cypresstakken, verbeeld de Wanhoop of Redeloosheid, zo als de gebroke passer, die in de gordel steekt, genoegzaam aanwyst.

+Aanmerkinge des Schryvers over het zelve.

Nu zoude iemand mogen vraagen, om dat zy de wond ontbloot, of haar daarom de pook niet toekomt? Waar op ik antwoord van ja, alzo zy de daad uitvoerde door hulp van deze die haar aanhitste. 't Is wel waar, dat'er, gelyk wy op zyne plaats, in 't stuk van *Meleager*, zullen bewyzen, geen byhulp van nooden is, als het misdryf door eigene handen geschied; maar dit is een heel andere zaak: want *Meleager* was daar noch stervende, en de wraak noch niet volvoerd; maar hier is 't al gedaan, alzo zy haare wond aanwyst. By gevolg is de krachtigste beweeginge der wanhoop al voorby. Derhalven doet zy hem, door deze, de bebloede pook vertoonen. Ja het gantsche Beeld zou overtollig zyn, 't en ware zy daar niet mede zeggen wilde: met dit staal is het geschied; gelyk de reden zulks mede brengt. Want als zy in een wanhoopende

actie was met de pook in de vuist, zou d'andere onkenbaar, en by gevolg overtollig zyn. Ten anderen zou het gantsch oneigen weezen, dat zy zich voor zyn bed de pook in den boezem stak; vermits'er geen geest voor iemand kan verschynen voor dat die uit het ligchaam verhuisd is. Dienvolgens vertoont zy zich voor dezen booswigt, als oorzaak van haare rampzalige dood, om hem tot een gevoelige deernis en knaaging te brengen. Dit is de reden, waarom de Wanhoop als zegenpraalende alhier verbeeld werd, gelyk of zy wilde zeggen: *haec invicta manet*.

De Megera aan het bed, hem slaande met een smookende piktoorts, en gehuld met slangen, betekent niet alleen de wroeging of knaaging, maar alle andere innerlyke plaagen, hertzeer, razerny, kwelling, vrees, schrik, ongerustheid, enz.

Wat aangaat het lampje op de tafel, in een Vorstelyke kamer, zal zommigen mogelyk wat mizer voorkomen: doch ik oordeel, dat het zelve licht daar veel goed aan het voorste Beeld doet; maakende 't geen op de tafel is, mede kennelyk, zonder het ander licht hinderlyk te zyn; doende noch te meer deugd om dat het een lamp is, en, zo het schynt, lang ongesnooten heeft gebrand, geevende dan gemeenlyk een somber en ros licht: en het ander verbeeld ik als zwavellicht, brandende wit en blaauwachtig.

Wat belangt de Ordinantie in zulk een klein begrip, anderen zouden een ruimte, driemaal zo groot, met deze vier Beelden beslaan: ja zy zouden een opgepronkte zaal vertoonen met schilderyen, basreleevs, tafels, geridons, enz. daar by noch een tweede deurzicht, een Italiaansche vloer met *compartementen*, en diergelyke dingen meêr.

Verbeelding van Ydelheid, op de spreuk, *het Menschen leven is een Droom*.

+*Alexander*, op zijn rustbed leggende te sluimeren verscheenen hem deze voorby gaande Schimmen.

+Tweede Tafereel.

Eerstelyk de Tyd, gaande vooruit met zijne zandloper: ten tweden, de Heerschzucht, met een fakkel in de hand: ten derden, de Dapperheid, gevolgd van Afia, Africa en America, welke achter hem geboeid gaan. Daar op komt Rykdom en Wellust; en verder Eer en Glorie: Eer met een piramide, en Glorie met een hemelssfeer. De allerachterste was een naakt Man, zeer bedroefd na d'aarde ziende, houdende beide de handen onder zyne oksels; welke voorby het bed gaande, den Vorst aldus aansprak: O *Alexander*, beschouwt my eens: herdenk, wat ik geweest

heb; en zie, wat ik tegenwoordig ben. Ik heb de geheele waereld onder myne heerschappy en geweld gehad. Door myne dapperheid ben ik tot den hoogsten top van eer en glorie gesteigerd geweest; hebbende rykdom en wellust bezeeten; en nu ben ik naakt, voorby gaande als een schim: *Sic transit Gloria mundi*.

Deze staatsie verbeeld ik in een zaal, zeer prachtig gestoffeerd, stellende hen te samen al zweevende een voet van de aarde af, gaande op een dunne waassem als over de vloer, dwars door het Stuk na de linker zyde twee a drie trappen af, en zo linksom, ter linker zyde van het oogpunt, een achterdeur uit, alwaar zy verdwynen. Het ledekant staat een weinig verheeven, achterwaarts, in het midden des Stuks. Deze Schimmen zyn dommelachtig, zonder eenige scherpigheden. Ter linker zyde, voor aan, stel ik op een pedestal het Beeld van een zittenden *Alexander* met den blixem in de hand, een waereldkloor op de schoot, en een arend aan zyn zyde. Achter het zelve, tegens het pedestal, staan twee Schildwachten, spreekende met elkanderen mond aan mond. Deze weeten niets van 't geen 'er omgaat.

Men moet niet denken, om dat ik de drie deelen des waerelds geboeid⁺ doe gaan, dat *Alexander* door zyne oorlogsdaaden, gelyk veele voorgeeven, dezelve hem onderdanig heeft gemaakt: dat is de meening niet. Want, volgens het getuigenisse van eenige Schryvers, heeft hy Asia alleen noch niet verwonnen: doch dat zyne opgeblaazene hoogmoed hem zulks heeft doen hoopen, is niet onwaarschynlyk, vermits hy zich niet ontzien heeft zich als een tweden *Jupiter Ammon* te doen aanbidden, gelyk hy zelve met deze woorden te kennen geeft: *Alterius Jovis altera tela*.

⁺Aanmerkinge over het zelve.

Ik twyffel niet, of deze gedachten, op zulk een schimachtige manier wel uitgevoerd wordende, zouden zeldzaam voorkomen. Doch ik geef het niet voor een waare geschiedenis, die *Alexander* zoude gebeurd zyn, maar voor eigene vindinge.

Ik heb gezegt, dat ik die Schimmen als op een waassem wilde doen gaan; daar mede verstaande een dunne damp, om hun tot grond te dienen, een heel flauwe slagschaduwe over dezelve grond slaande: welke damp en slagschaduwe my geen ander voordeel toebrengt, dan om een bovenatuurlykheid uit te drukken, en een onderscheid te maaken tusschen menschen en gewaande menschen. Ik heb van *Jordaans* een diergelyke gedachte geschilderd gezien, alwaar een Man lag en droomde; en voor zyn bed stond een naakte Vrouw, welke zich niet anders vertoonde dan als een vrouw die by hem te bed wilde, t'en ware hy daar niet eenige wolken by gemaakt hadde, even of zy in een deur van wolken stond. Dit deed my gelooven, dat het een

Spook was geweest: maar het gaf ter waereld geen naare indruk genoeg, om dat het Spook, docht my, te veel gemeenschap met de rest had. De Vrouw was vlak van achteren verbeeld, en uittermaten schoon gekoloreerd: hebbende ik, en meer anderen, het zelve beeld nergens anders voor aangezien, dan een Model alwaar de rest tot vulling van de doek bygelapt was. Maar keeren wy weder tot ons Tafereel.

Myne gedachte is niet, *Alexander* naakt op het bed te verbeelden, maar in zyn vorstelyk gewaad: anders zoude de deur niet open staan. En aan het kamerlicht ben ik niet gebonden, ter oorzaak van de Spooken. Derhalven heb ik twederley oogmerk ten dien opzichte: het eerste is, het licht zo schoon te houden als van een zonneshyn: doch het tweede oordeel ik dat veel beter en naarder zoude staan, wanneer het licht wat somber gehouden wierd, om de twyffelachtigheid natuurlyk uit te drukken, te meer om dat het een *Vanitas*, of ydelheid van 's menschen leeven betekent.

Belagchelyke Fabel.

DE Verdichters der Fabelen verhalen, dat in het begin van de scheppinge der waereld tusschen *Apollo* en *Diana*, beide noch jong weezende, een verschil ontstond; te weeten, wie de schoonste Dieren zoude voortbrengen om de waereld mede te verryken. *Jupiter*, als opperste Hemelvoogd, stond zulks, uit tydverdryf, toe, en gaf hun, daar benevens het vermogen. Als zy malkanderen nu lang genoeg gesard en uitgedaagd hadden, wierd de afspraak gemaakt, dat *Apollo*, in de tegenwoordigheid van alle de Goden, zyne proef het eerste zoude doen. *Apollo* bragt, tot verwondering van ieder, een grooten Leeuw te voorschyn. *Diana*, daar over zeer gevoelig, ziende alle de Goden aandachtig in het beschouwen van zulk een vreemd schepsel, en zich zelve niet vertrouwend een diergelyk daar tegen te kunnen voortbrengen, deed een Kat hervoor komen, een dier, voorwaar, niet ongelyk den Leeuw, maar veel minder in krachten en gestalte, gelyk de *Maan* ook minder is als de *Zon*. Ondertusschen, terwyl de Goden daar over begonden te lagchen, wierd *Apollo* zeer gevoelig dat *Diana* zo vermeeten was, dat zy zich met hem wilde gelyk stellen, of zich tegens hem aankanten, en schiep aanstondts een Muis, om te toonen, schimpsgewyze, dat de Kat niet by den Leeuw te vergelyken is. Derhalven spande *Diana* alle haare kracht, vermogen, en schranderheid te werk, om een Aap te doen voortkomen. Dit dier mede, gelyk de anderen,

zeer belagchelyk wordende gevonden, en haare poginge by de Goden vruchteloos geacht, was zy daar door zodanig geraakt, dat zy tusschen den Leeuw en den Aap een eeuwigen haat vast stelde, gelyk tusschen de Kat en de Muis.

Tafereel dezer Fabel.

APollo staat een weinig ter linkerzyde van het zichtpunt, als een Aankomeling⁺ van omtrent veertien jaaren, den scepter in de rechter vuist op de heup zettende. Hy staat styf en trots op zyn eene been, wreed van opzicht. Aan zyne rechterzyde, een weinig van hem af, zit een gtoote Leeuw. Tegen over *Apollo*, een luttel herwaarts, staat *Diana*, mede zo jong, een pyl in de rechter hand om hoog houdende, schynende een Aap uit d'aarde op te roepen, welke voor haar op den grond tot het halve lyf komt opschieten, ziende al grinnekende om na een Muis, die voor de Kat, ter zyde van *Diana* staande, tusschen de beenen van *Apollo* schynt weg te kruipen. ^{+Derde Tafereel.}

Alle de Goden en Godinnen des Hemels beschouwen met vermaak deze ruuwe en vreemde schepping. *Jupiter* alleen met *Juno* zitten op een laage wolk in het midden. Een weinig voorby *Apollo* en *Diana* ziet men *Mercurius* en *Aurora*; en ter rechterzyde, vooraan, *Mars* en *Bachchus*, leggende de eerste op een steen. *Venus* legt, vergezelschap van *Cupido*, op het gras. Naast deze, een weinig verder, zit *Rhea* met *Ceres*; welke laatste in der eerste schoot rustende, al lagchende op den Aap wyst. Tusschen deze twee en de wolken, daar *Jupiter* en *Juno* op zitten, ziet men *Saturnus*. Ter linker zyde, voor aan, zit *Pallas* met *Esculapius*; en aan wederzyde staan *Iris* en *Ganimedes*. Achter *Apollo* komt *Momus* herwaarts over bukken, hebbende zyne marot of zottebol in de linker hand overeind, daar hy al gaande op steunt, terwyl hy, rechtsom kykende, schimpsgewyze lacht, dat men alle zyne tanden ziet. Zyne eene hand houd hy vlak open, den duim aan de tip van zyne neus zettende.

De geheele vergadering der Goden ziet vrolyk en blygeestig, uitgezonderd *Apollo*.

Tafereel, Zinnebeeldsgewys, van de Onbedagtheid.

Ziet hier een naakten Jongeling, van alle zyne goederen beroofd, die⁺ hy onnuttelyk verkwist heeft, voor dezen vervaarlyke Afgod verschynen, wordende door de Wanhoop of Mismoedigheid geslagen. Die ^{+Vierde en laatste Tafereel.}

wreede Oude, welke daar by staat met een zwart kleed aan, zyn hair en baard aan tuiten gevlochten, gelykt niet kwalyk een Tovenaar, wyzende dezen Jongeling op een kussen, 't geen ter aarde voor den autaar legt, alwaar eenige doornetakken onder uit steeken; willende hem echter, zo het schynt, dwingen daar op te knielen. Het is de Natuur, die daar bezyden, op de tweede grond, op een misthoop machteloos legt, slaande haare oogen, vol traanen, zeer beweeglyk op *Ceres* en *Bachchus*, welke verachtelyk van haar gaande, haar hunne hulp ontzeggen. De behoefte alleen blyft by haar op de hurken zitten, hebbende niets by haar als een gebroke bocaal en eenige kruipende ongedierrens. Het gebouw schynt een vervallen en gebroken paleis te weezen. Ziet hoe naar is het doorzicht achter den Afgod; en dat schoone huis op de derde grond in tegendeel zo helder, ten deele door de zon bestraald, en ten deele door de lommer van die aangename boomen beschaduwd. My dunkt, dat'er twee Sfinxen op de borstweering, bezyden het portaal, staan, van witte marmarsteen. In den ingang, op de trap, vertoont zich de Overdaad, strooijende geld met volle handen uit den hoorn van Amalthéa. De Baldaadigheid speelt op een rinkelbom; en eenige Satyrs danssen met een deel ontuchtige vrouwen. Een weinig verder, onder de boomen, zitten zommige van het zelve gezelschap, elkander vermaakende met vreeten en zuipen, leggende langs de grond, by een fontein, als beesten. Den Afgod, hier vooren gemeld, is als een Chimeer van veele oneigene leden aan malkanderen gevoegd; het hoofd als een kikvorsch, het bovenlyf als een vrouw, de armen gelyk vlerken, de handen als leeuwepooten, met welker eene hy een zwaare geldbeurs optilt, en met de andere op een Harpy leunt: de beenen en voeten zyn als die der Satyrs; op zyn hoofd heeft hy een krans van hulstbladeren. De Jongeling treed op een afgebroken steen, waar in men een klein autaatje, of ten minsten een stuk daar van, uitgehouwen ziet. Het Geluk, of de Fortuin, vliegt van hem weg na vooren toe; terwyl de Nyd, achter den Afgod, in haare vuist lacht. *Nefarium vitae & fortunae dispendium.*

Noodzaakelyke Waarneemingen in het beschilderen der Zaaen, Gaanderyen, en andere plaatsen, alwaar men gezint is een Geschiedenis in verscheidene Stukken te vervolgen.
Een-en-twintigste Hoofdstuk.

WY hebben verscheidene maalen beweezen, dat de waarschylykheid⁺ eene der voornaamste zaaken is, welke een verstandig Meester dient en betracht in zyne verbeeldingen waar te neemen, zonder van dezelve in het minste, onder wat voorwendsel het zoude mogen wezen, afte wyken, 't zy in welke verkiezinge, Beelden, Landschappen, Architectuur, enz. betreffende, hy ook mogt voor hebben zyne meeste oeffening en vlyt te besteeden; denkende, gelyk het spreekwoord ons gemeenlyk leert, dat de waarheid, schoon bewimpeld, eihdelyk heldervoor den dag komt.

⁺Dat de waarschylykheid in de verbeeldingen voor al moet waargenomen worden.

Om deze waarschylykheid, buiten andere noodzaakelykheden die⁺ wy reedts op hunne plaats hebben verhandeld, te bekomen, is het niet ongerymd, dat de voornaamste Personaadjen hunne eigene en kennelyke gestaltens, wezens en koleuren, van het begin tot het einde des werks, behouden.

⁺Regelen, om dezelve te bekomen, aangewezen.

Door de gestaltens, moet men verstaan de ligchaamelyke proportie.

De wezens zyn de kennelyke trekken des aangezichts, welke, na de maaten der menschelyke jaaren, van tyd tot tyd veranderen; zynde eerstelyk jong; ten tweden, vorwassen; ten derden, bedaard; en eindelyk, oud.

Door de koleuren verstaan wy de *Coloriet*, blank, bloozend, bleek of bruin; daar benevens lang of kort, donker, ros, blond of zwart hair; lange of gekroesde baard; in 't kort, dat zulk een, in alle de achtereenvolgende Tafereelen verbeeld, zonder onderscheid voor den zelven gekend werd: desgelyks de Vrouwen en Dienstboden die aldaar vereischt worden; voornaamentlyk een Moor en Moorin, welke, zo zy om de staatsie deel in de eerste verbeelding hebben, haare rang tot in de laatste moeten behouden, om reden dat zy, slaaven zynde, zelden verwisseld worden; maakende alzo door hunne tegenwoordigheid de personen, waar onder zy behooren, des te kennelyker, te meer wanneer zy verscheidene maalen by of met dezelve gezien zyn.

*Dat wy hier van Mooren en Moorinnen gewag maaken, is niet oneigen; vermits 'er geene volkeren van vermogen en aanzien zyn, of zy worden in hunne trein, d'een min d'ander meer, gemeenlyk bespeurd: wordende dezelve van ieder Vorst of Heer op een byzondere wyze toegerust, om, gelyk men tegenwoordig aan de livrey, het wapen of blazoen doet, gekend en onderscheiden te worden.

+Aanmerking over de Zwarten.

*Het is dan hoog noodig, om in deze gelegentheid niet te dwaalen, te weeten hoe veele Olimpiades het geheele werk beloopt, als mede naauwkeurig te onderzoeken de verscheidenheid der jaaren, in welke de eerste, tweede, derde en vierde Geschiedenissen, zouden mogen verlopen zyn, om alzo elken

+Detyd eener Geschiedenis waar te nemen.

Perzonaadje zynen vasten ouderdom toe te *passen, wel te verstaan buiten toeval; 't geen de natuur der menschen zodanig verandert, dat zy in korten tyd onkenbaar worden; gelyk de ondervinding ons zulks genoegzaam bevestigt, dat de geenen, die voor dezen schraal en rank van lyf plachten te weezen, naderhand dik en vet geworden zyn; die fluks en gaauw waren, zyn zwak en traag geworden, en ook het tegendeel: alle welke dingen de trekken des aangezichts, waar uit de gelykenisse is voortkomende, des niettegenstaande in hunne volkomenheid doen blyven.

+Verandering der Menschen, door toevallen veroorzaakt.

Hier zoude iemand mogen vraagen, by aldien men deze aanmerking zo stipt wilde opvolgen, of de gelykenis daar door niet verminderen zou, en eindelyk met den ouderdom geheel vergaan? Wy antwoorden, ja, voor zo veel de koleur en volheid van vleesch, doch d'een min d'ander meerder, betreft; maar het weezen, met alle zyne kennelyke trekken, is het geen waar uit de gelykenis voornaamentlyk spruit, al is een mensch noch zo oud. Derhalven is het noodig, dat men zulks in de Perzonaadjen, van tyd tot tyd, doe blyken. * *Alexander* was noch jong toen hy ten oorlog tegens de Perssen trok; en wanneer hy zyne overwinningen uitgevoerd had, stierf hy in den voornaamsten loop zyner jaaren: *Darius* en *Cesar* desgelyks, welke, doch onderscheiden en in jaaren met den eersten verschillende, dienen waargenomen te werden. *Christus* in den Tempel tot Jeruzalem, twaalf jaaren oud zynde, leerde de Fariseen en de Schriftgeleerden; naderhand, volwassen, deed hy zyne mirakelen; wierd in 't laatst beschuldigd, verweezen en ter dood gebragt, oud zynde in de dertig jaaren.

+De levensloop in voornamen Persoonen na te speuren.

Verders staat aan te merken, dat eindelyk het leeven en bedryf dikwils in lange ryen van achtereenvolgende jaaren word uitgewerkt, gelyk *Romulus*, *Julius Cesar*, *Scipio*, *Alexander*, en meer anderen gedaan hebben; en in de Heilige Schriftuur, *Christus*, *Jo-*

hannes, enz, waar van wy in ons Boek der Tafereelen en Zinnebeelden, 't geen wy metter tyd het licht meenen te doen zien, eenige naauwkeurig hebben beschreeven.

Wy laten nu oordeelen, hoe noodzaakelyk in het vervolgen van een Geschiedenis dit waargenomen dient te worden: niet te vergeeten, dat den *Horizont*, het heele werk door, van ééne hoogte moe zyn, en gelyk met het oog des beschouwers, zo als wy meermaals op zyne plaats gezegt hebben.

Desgelyks gaat het met alle vaste voorwerpen, tot de zaak behoorende:⁺ by voorbeeld, wanneer het werk vereischt, dat een Paleis, of Huis, meer als eens vertoond moet worden, is het noodzakelyk dat het zyne eerste gestalte, en staanplaats, blyve behouden; veranderende alleenlyk het gezichtpunt derwaarts, 't zy dat men het van voor of achter, ter regter of linker zyde, van verre of naby, wille doen zien. Dezelve bepaaling zyn de Order en Ornamenten der Architectuur mede onderworpen: want Frontespies, Balkon, Portaal, Trap, Leuning, Borstweering, Pronkbedden, Vensters, enz, moeten zo wel in de eene als in de andere verbeelding onveranderlyk aangewezen worden: dat niet alleen, maar ook noch van de zelve marmarsteen of het zelve hout: denkende ondertusschen, dat alles, 't geen van menschen handen gemaakt is, door langheid van tyd vervalt en eindelyk vergaat.

⁺Dat de vaste ligchaamen altyd hunne eigene stand en gestalte moeten behouden.

Met de Binnenvertrekken gaat het eeveneens. Dezelve mogen mede⁺ op geen tweederley wyze gestoffeerd verbeeld worden; maar met Tapyten of Schilderyen, die in deze of geene verkiezinge bestaan, behangen: van gelyken het Binnenhof met Fonteynen, Pronkbeelden, enz.

⁺Als mede de Vertrekken met eenderley stoffagie.

Derhalven kan'er, myns oordeels, geen grooter misslag in zodanig⁺ een gelegentheid begaan werden, dan dat men tot het uitvoeren van zulk een groot Werk verscheidene Meesters daar toe gebruikt, welke gemeenlyk zo veel van malkander zyn verschillende, in manier, handeling en kennis, als dag en nacht; waar door het komt te gebeuren, dat het gevolg van een zaak zodanig verbroken en twyffelachtig werd, dat het kwalyk, zonder tolk of schrift, te verstaan is, wie of wat men daar mede wil vertoonen. Den een volgt het Antiek, en d'ander het Modern: d'een geeft aan zyne Perzonaadjn zekere gelykenis, en d'ander aan dezelve Persoon in zyne verbeelding een wezen heel verschillende van dat des eersten, naar dat het met hunne zinnen en verkiezing overeen komt: zo dat *Virgilius* niet te onregt zegt, *amant alterna Camaenae*.

⁺Groote misslag in 't verkiezen van verscheide Meesters.

My heugt noch, twee Stukken gezien te hebben naast malkander, zynde een vervolg van een waare Geschiedenis, in beide dewelke een⁺ en dezelve Krygsoverste vertoond was. In het eerste had hy een harnas

⁺Door een voorbeeld beweezen.

aan, en was blootshoofds, min of meer Antieksgewyze: in het tweede wierd hy triumfeerende opeen schild gedraagen, hebbende een leere kolder, als mede koussen en schoenen aan, een hoed met een pluim op, en een blooten degen in de hand. Wat het wezen aangaat, dat geleet het eerste alzo min. Ik laat den leezzer oordeelen, hoe belagchelyk zulks aan de geenen, die beter weten, moet voorkomen.

Meerder misslagen van die natuur zouden wy kunnen aanwyzen; maar oordeelende, dat deze alleen genoeg is voor de geenen, welken zodanige Werken aanbevoelen zyn, om zich voor diergelyke feilen te wachten, willen wy onze zaak vervolgen, en komen tot de gelykenisse, welke t'eenemaal in de trekken des aangezichts bestaat, hoe oud iemand ook moge worden.

*Om dezelve dan wel te treffen, en de gemelde misgreepen voor te komen, is 'er geen beter middel als dit naarvolgende; namentlyk een schoone plystertroonie, 't zy van man of vrouw, te neemen, van zodanig een wezen als de zaak vereischt, städig, straffelyk, of minzaam. Deze troonie zal men van het begin tot het einde des werks, daar dezelve waarneemingen vertoond moeten werden, van voor of op zy, daar toe gebruiken, en met zodanig een licht als tot het *concept* nodig is, links, regts, van voor en van achter, kaars- of fakkellicht, alles zonder de minste verandering, dan alleen iets of wat de frisheid en vleezigheid betreffende, welke van tyd tot ryd met de jaaren of ouderdom min of meer vergaat, zo wel in mannen als vrouwen, gelyk wy hier voor nochmaals gezegt hebben.

Wat de beweegingen der hertstogten, door byzondere toevallen veroorzaakt, aangaat, daar van hebben wy in een ander Hoofdstuk een middel aangetoond, hoe en op wat wyze men zich in zulk een geval, buiten het leeven, zal draagen.

Dewyl wy nu dus veel van het Ordineeren gesproken hebben, zal het, myn 's oordeels, niet ongerymd wezen, dat wy noch twee noodzaakelyke aanmerkingen, zeer dienstig tot al het voorgaande en het geene wy noch verder zullen komen te verhandelen, hier by voegen; te weeten, een beschryvinge van den Mensch in den Zomertyd, en een in den Wintertyd, en tot besluit een klein zinnebeeld.

De Mensch in den Zomertyd

*Is geweldig door de hitte geplaagd. Deze verbeelding vertoont ons, dat de hitte, het bloed verdunnende, het zelve gemakkelyk tot in de

*Middel om de gelykenissen der Persoonen in een Geschiedenis uit te vinden.

*Verbeelding van een Mensch in den Zomertyd.

uiterste deelen des ligchaams brengt; 't geen veroorzaakt, dat zyne beweegingen zonder dwang geschieden. Het hoofd ryst opwaarts, de schouders zakken, de armen en beenen verspreiden zich, de handen werden geopend en de vingers van een gescheiden; zulks dat het schynt, dat ieder deel des ligchaams zich door dit middel wil verversen, geevende overal een vrye doortogt aan de koelte. De mond is meesten tyd open; de oogleeden schynen ligter te zyn, ter oorzaak dat de warmte alle ding vlugger en radder maakt; veroorzaakende daar by een damp, welke tot de herssenen opgetrokken word, en eindelyk weder op de oogen valt. De hairen, agter de ooren gestreeken, hangen langs den rug; zo dat alles ontdekt schynt te weezen.

Verbeeldinge van een Mensch in den Wintertyd.

OM dit Beeld wel uit te drukken, is het noodig dat men de koude⁺ zelve verklaare welke de oorzaak dezer beweegingen is. Eerstelyk word het bloed, daar de warmte des ligchaams in bestaat, door de koude, die met het zelve strydig is, en door de pooren van buiten indringt, binnenwaarts gedrongen; zulks dat het inzonderheid uit de kleene leeden, als vingeren en toonen, na zyn middelpunt trekt. Daarom zien wy dat men gewoonlyk, om de uitwendige koude te wederstaan, het hoofd in de borst doet zinken; de schouders ophaalt; de armen kruist, en met kragt tegens het ligchaam sluit; bergende de handen onder de okselen, om die voor de koude te bewaaren, ter plaatse daar dezelve niet ligt kan indringen; de kniën tegens malkanderen gesloten; de beenen wat geboogen; en het geheele ligchaam gekromd.

⁺Als mede een Mensch in den wintertyd.

Wat de oogen belangt, die zyn byna gesloten, of als met groote moeite een weinig geopend; de mond styf toe; de bovenlip meelt door de onderlip begraven, bedekkende dezelve tot aan de neus, op dat de koude nergens door in het ligchaam dringe; de hoofdhairen hangen agteloos van vooren, gelyk ook over de schouderen van agter.

Komen wy nu tot ons voorgenomen Zinnebeeld.

Daar is geen beter middel voor iemand die een zwakke memorie heeft, als dat hy zyn verstand en voorzichtigheid gebruike in zaaken die hem tegenwoordig zyn; dat is op te schryven 't geen hy gaarne daar van zoude willen onthouden, om, wanneer de gelegentheid voorby is, door het nazien zich zulks te erinneren, en in zyne herssenen weder te doen voorkomen, en dit zo dikmaals tot dat men eindelyk zyn oogmerk bereikt: 't geen niet wel mogelyk is, of men moet drie van zyne zin-

nen voor dien tyd missen, te weeten het gehoor, de zmaak en de reuk; alleen by zich noudende het gezicht en 't gevoel: waar van wy onze gedachten aldus hebben opgesteld.

*Hier zien wy een Jongeling, in 't best van zyn leeven, aan een kleine tafel zitten, met een pen of krimon in de hand. Tegen over hem zit Memoria, die een overeind staande open Boek voor hem op de tafel houd, waar in de Waarheid verbeeld is. De Tyd, aan zyne eene zyde staande, wyst hem op het beeld van de Waarheid. De Voorzichtigheid, aan zyne andere zyde, bestierd zyne hand. 't Gezicht en 't Gevoel staan by hem aan de tafel. De drie overige Zinnen worden door de Maatigheid, op 't bevel van 't Verstand, naar een ander Vertrek van hem af, geleid. Achter Memoria zien wy het Verstand een deel Kinderen verdryven, die hier aangemerkt worden als ondeugden en ontydige hinderpaalen, welke de Memorie schadelijk zyn. Deze buitenspoorige beletselen, welke gemeenlyk om de menschen zwieren en de beste plaats by hen zoeken in te krygen, hebben ieder hun byzonder kenteeken in de hand; de eerste een rinkelbom, de tweede een raket, de derde een schaal met druiven, de vierde een pastey, de vyfde een patrys, en de zesde een zotskap.

Hier uit kan men genoegzaam bemerken, wanneer Verstand ons niet te hulp komt, hoe zwak en onvolmaakt wy zyn; laatende ons gemakkelyk vervoeren tot de verdurvendheid onzer natuure.

[Illustration_p164]

**Op het derde boek,
Handelende van 't Antiek en 't Modern.**

Hier, komt de Schilderheld den Schilder aan te wyzen,
 Wat in de Schilderkonst het schoonst is, en 't geen 't pryzen
 Ter naauwer nood verdiend. Hy toond hem slegts een Beeld,
 Gekleed na d'oude trant, door 't konstpenceel geteeld;
 Zal hy niet zeggen, schoon 't al loffelijk waar geschilderd,
 't Is ouwerwets, en heel van 't hedendaags verwilderd?
 't Is waar, maar dat hy dan zich selv niet streeld nog vleyd
 In 't zijne, deze tijd baard weêr een andere tijd,
 Waar in zijn werk, 't geen hy nu waardig acht gepreezen
 Te zyn, zal eveneens gelijk het oude weezen.
 Blijft dan die Schilder niet in zijn begrip verdwaalt,
 Die in een ander vraakt hetgeen hy zelve maald?
 Terwijl zijn konst, hoe wel geveiligt voor 't bederven,
 Zal mogelijk met hem, ja voor den meester sterven.
 Hoe meenig vroeter noch in 't alderengste deel,
 Daar zo veel ruimten is voor 't loffelijk penceel.
 D'een laat zich blindelings door zyn begeerte vangen,
 En blijft aan 't Jufferschap en zulk gezelschap hangen;
 En schildert vorders al zyn leevens dagen niet
 Dan Jufferschap; het is alles Juffers wat men ziet.
 Terwijl een ander gaat zijn schoone tyd vergissen,
 En slechts niet anders maald als stranden, markten, vissen,
 En vuld de waereld op met zulken grooten hoop,
 Dat men die dagelijks ziet op straat, en markt te koop.
 Een ander schat voor goed, en 't zal hem nooit verveelen,
 Te brengen op 't pannel Kaartspeelders, en Bordeelen;
 Daar hy dan meenigmaal zo onbeschaamt in wroet,
 Dat men daar een gordyn, of bort voor schuiven moet,
 Om dat het zonnlicht zyn werk niet wil gedoogen,
 Wyl 't zich van schaamte bergt, en schuyld voor eerlijke oogen.
 Veel beter waar 't, als dus de Konst gehoond met schand,
 Nooit 't edele Penceel te nemen in de hand.
 Men zet de Schilderkonst ook ver beneên haar waarden,
 Met enkel Kinderspel, Huishoudens, Kortegaerden,

Zeehavens, Scheepen, en meer ander klein beslag,
 Dat om zijn veelheid hier geen plaats verdienen mag.
 Is nu in 't schilderen van deeze Konstgezinden,
 De schoone Zuster van de Poëzy te vinden?
 Heeft ooyt *van Manders* pen hier om de konst geroemd?
Vazary, Junius, dit Goddelijk genoemd?
 Of heeft *Hoogstraten* door zijn negen Zangheldinnen,
 Den Schilder ooit geveleid zulk schildren te beminnen?
 O neen; heel anders sluit de schoone Urania
 Zijn loffelijk werk, en tart Saturnus ongenâ.
 Zo haar niet anders ooit gekomen was voor ooggen,
 Als 't geen hier word getoont, zy waaren nooit bewoogen
 Tot zulk een yver, ja zelfs door een Hemels vier
 Gedreeven, om de hand te zetten op 't papier.
 Tree dan de dwaal weg af, LAIRES toont u de trappen
 Op nieuw, om loffelijk in 't Konstpaleis te slappen.
 Daar zult ge uw arbeid zien op 't heerlijkst geloont,
 Wanneer u Pallas 't hoofd met groene lauweren kroond.
 Kruipt langer niet by d'aard, stier opwaards u gedachten,
 U staat gewisselijk een heerlijk lot te wachten.
 Dan raakt het klagen uit, *de Konst die loopt om brood*;
 Maar ik verzeker u, de Konst die heeft geen nood;
 Het is haar schuld niet, neen, zulks meen ik wel te weeten:
 Die Konst liep nooit om brood, die waarlijk Konst mogt heeten.
 Hoe meenig hebben 't van de grond hier op gehaald,
 En zagen naderhand haar arbeid milt betaald:
 Die eerst niet schroomden met een leege buik te loopen;
 Ja spaarden 't Zondags geld om kaarsen voor te koopen,
 Waar by zy blokten, zelf geheele nachten lang,
 En kreegen dus door vlyt de Schilderkonst in dwang.
 't Gaat met de Schilders, als met die zich wend te speelen
 Voor gek, en by geval iets grootser moet verbeelden,
 Zo zal een kender zien, eer hy zijn reden sluit,
 Dat hier, en daar, de gek steekt in het speelen uit.
 Dus zal een Schilder, die van jongs af zich wil wennen
 Aan prullery, te spa zijn onmagt leeren kennen.
 Dan zal hy zien, hoe hem geheel 't vermogen mist,
 Iets goed te leeren of te doen, zyn tyd verkwist.
 Wie dan roemruchtig tracht in 't schilderen te deelen,
 Die volgt dit Boek Juweel, de vuurbaak der penceelen.

W.V.H. GROOT

Groot schilder-boek, Derde boek.

Onderscheid tusschen 't Antiek en 't Modern. Eerste Hoofdstuk.

DE noodzaakelykheid vereischt, dat wy tegenwoordig ons⁺ oogmerk werkstellig maaken, om het Antiek en Modern van malkanderen ordentelyk te onderscheiden; aangezien de tegenstrydigheid van die beide zo groot is, dat men dezelve in geenderley maniere te zamen kan vereeningen, of het zal zekerlyk zodanig een wangestalte veroorzaaken, gelyk of men een paardtshoofd op een menschenhals stelde: want het Antiek⁺ gaat in alle tyden door; en het Modern verandert t'elkens van Mode, geevende door haare eigene benaaming haare veranderlykheid genoeg te kennen; dewyl'er niets wispelturiger is, als 't geen naar de Mode geregeld word; om dat niet alleen het eene jaar na het ander de zwier en kleeding verandert, maar dikwils ieder dag by de geenen die den trant van 't Hof volgen. Deze tegenstrydigheden, welke hen onophoudelyk verwarren, en tot verwydering tegens elkander aankanten, zien wy voor naamentlyk in het ordineeren der Geschiedenissen, Verdichtselen, Zinnebeelden, en wat'er meer van die natuur is, waar in ze beide, doch het Moderne altyd het meeste, over hoop leggen.

De eigenschap en welvoegelykheid in 't ordineeren der Geschiedenissen⁺ is het waare kenteeken van een vernuftig Meester. Wat is'er heerlyker, als dat men door de verrukkinge der oogen met een de herten weet te treffen, wanneer het gezicht niet alleen weiden gaat in de schoonheid dezer konst, maar dat de welgeschiktheid en kracht der uitbeelding ons als buiten ons zelf vervoert? Derhalven acht men hem voorzichtig en wys te weezen, die niet alleen alles met zyne eigene verwen afmaait; maar die met een aan alles zyne uitdruk-

⁺De tegenstrydigheid van 't Antiek en Modern.

⁺Het Modern toont de veranderingen der Modens.

⁺De welvoegelykheid in 't Ordineeren word noodzaakelyk vereischt.

king en eisch, zuiver en onvervalscht, weet te geeven. Dus zien wy de edele Geesten, welke tot dien trap zyn gekomen, nooit alle dingen zonder onderscheid, als in een *Chaos*, by een voegen, gelyk oost, west, zuid en noord: want op die wyze zou men, gelyk veeltydts door geringe ⁺verstande geschied, tegen de natuur arbeiden. Dien volgens is het noodzaakelyk, dat wy, om het waare doelwit te treffen, altyt klaarlyk doen zien wat het zy 't geen wy verbeelden. Hoe kan de waarheid eener zaak bekend of verstaan worden, indien dezelve niet zo duidelyk als een schriftelyke uitlegging werd verтоond? Laaten wy dan, o leergierige Konstoeffenaars, met voorzichtigheid en bedaarde zinnen overleggen, ⁺wat de Konst zulk een kracht en glans byzet. Lust het u iets te ontkenen om in uwe Ordinantie te pas te brengen, zo denkt voor eerst wat Geschiedenis gy van voomeemen zyt te verтоonen, Persiaansche, Grieksche, Romeinsche, enz. Is 't dat gy ⁽¹⁾*Darius* wilt verbeelden, verkiest alles wat gy noodig moogt hebben van de Persiaanen om hem op te schikken. Wilt gy *Demosthenes* ten tooneel voeren, zo onderzoekt de omstandigheden der Atheniensers, tot uw voornemen dienstig, en doet hem als een ⁽²⁾moedig en wakker held te voorschyn komen. Begeert gy den dapperen ⁽³⁾*Scipio* te verтоonen, kleed hem met een Roomsche gewaad, en andere nodige zaaken van de Romeinen daar toe gevoegelyk: dus doende zult gy aan ieder zyne waare eigenschap geeven, en met eenen toonen dat gy in de Historien, 't welk een noodzaakelyke opmerkinge in de Konst is, niet onervaren zyt. Voert aldus uw *Concept* uit, acht neemende op de tyd en plaats, om uwe verbeeldingen daar na te schikken. Aldus behaalt gy door uw schrander vernuft een eeuwig eer, en word als een wys en treffelyk konstenaar vermaard. Behaagt het u Hoogof Nederduitsche, Engelsche, Fransche, of andere diergelyke Geschiedenissen voor te stellen, zoekt geen stof in Persien, Griekenland, noch ⁺Italien, om u te behelpen. Elke Landaard is, voor iemand die opmerkende zy, rykelyk genoeg van alles voorzien 't geen zyn gewest eigen is, als aardegewassen, huishoudinge, oeffeningen, huiscieraden, stoffen, kleederen, byzondere Godtsdiensten, tyd en manier van maaltyd ⁺houden, als mede om te rusten. Men overweege dit dan met aandacht, om tot die Konstkennisse te geraaken. Ten dien einde is het nodig, dat men leesgierig zy, en zich wel voorzie van boeken, die ons daar omtrent groot licht kunnen geeven: want even gelyk een

⁺Niet van zyn oogmerk af te wyken.

⁺De waarheid en eigenschappen der Geschiedenissen onvervalst op te volgen, met voorbeelden aangetoond.

⁺Ieder Landaard is rykelyk van alles voorzien.

⁺Waar toe het lezen der boeken, om tot die kennis te gereken, ons ten hoogsten nut is.

- (1) *Deze werd met zyn Persisch leger by marathon geslagen, en daar na noch van Miltiades Veldbeer der Atheniensers.*
- (2) *Alzo hy Sicilien veroverde, na dat by het heele land van Epidauren verwoest en 't onderste boven gekeerd bad.*
- (3) *Van wien Cartbago so veel afbreuk leed.*

Rechtsgeleerde zyne wysheid moet putten uit de bron der Roomsche, Hollandsche en andere Schryvers der Rechtsgeleerdheid; een Godtsgeleerde uit de H: Schrift voornamentlijk, en verder uit de Verklaarders der zelve; een Wysbegeerige, Wis-en Natuurkundige enz, van gelyken; moetende ieder zich in zyne weetenschap wegens het onderzoek beyltigen; zo moet ook een Schilder in die uitbeeldingen welke hy het meest behertigt, en daar hy zich voornamentlyk opzet en toelegt, kundig wezen, 't zy dat hy aan het Antiek of Modern zijne meeste naarstigheit te koste legt. Hier door bemerkt men, indien een Schilder zich begeeft tot alles, dat 'er een groote kennis verdicht word; dewyl hy dan wel van alles kennisse behoorde te hebben, ja meer dan veele andere Konstenaars in hunne weetenschappen: want hy dient ten deele de Wiskunde, Natuurkunde, Waereldkunde, Historiekennis, en andere⁺ zaken te weten. Men vermyde dan de dingen, daar wy niet kundig in zyn; of men laate zich onderrichten: want het is veel meer eere waardig een Kat of Hond wel te verbeelden, als een Elefant, Kameel of Krocodil maar tamelyk. Zyt gy van zins een oude Geschiedenis te verbeelden, ontleen daar toe geen nieuwe toestel, nu eerst uitgevonden. Is uw voorwerp een hedendaagsch Geval, 't zy in wat Land geschied, voegt 'er geene dingen van den ouden tyd by; want het kan voor geen waarheid aangezien werden, 't geen met leugens vermomd is: even gelyk een Reiziger, die, van verre landen komende, de waarheid, door zyne byvoegselen en wonderen te verhaalen, gemeenlyk⁺ verduistert. Zyne herssenschildery maalt hem alles af wat hy gezien en niet gezien heeft, en doet dat iemand, die de zaaken, door een rechtmatig oordeel, bezeft, daar van de onmogelykheit gewaar word. Derhalven moet het oordeel van een Konstenaar zelf eerst voor af gaan, en alles, wat hy voorneemt te vertoonen, met de natuurlykheit en reden overeen komen. Een Italiaan voegt niet op zyn Indiaansch, noch een Persiaan⁺ met een gesneede wambuis gekleed te worden; nademaal men daar door verduisteren zou den persoon dien men behoorde te doen kennen voor die hy is. Elk land, ja elke Natie, is niet alleen aan zyn gewaad te kennen, maar aan alle andere zaken hier vooren gemeld, Men geeve dan aan een ieder 't zyn, en 't geen hem eigen is. Hoe heerlyk zal uw Tafereel voor elk ten toon staan; met wat verwondering van ieder beschouwt worden, zo gy elk ding zyn eisch gegeeven, en alles wel en voorzichtig in acht genomen hebt! Wat roem zult gy verdienen, zo gy die wysheid hebt gebruikt van niets boven uw vermogen en kennis uitgevoerd te hebben! want men kan niet alles grondig weten; maar men moet naar 't bereik van zyn verstand te werk gaan. Die o-

⁺De Schilderkonst een der grootste wetenschappen.

⁺Gelykenis.

⁺De Landaart wel te onderscheiden.

veral zyn wil, word dikwils nergens gevonden; en door het een in het ander te verwarren, toont hy, die voor verstandig wil aangezien worden, zyne kleine kennis. Verbeeld dan niet meer als uw begrip toelaat, en wacht u voor al van nieuwe en oude modese drachten en toestel, in een zelve Schildery, onder een te voegen.

*Dus toont men van edelen aart en een braaf Konstenaar te willen zyn, wanneer men tracht op het spoor der deftige Italiaansche, Fransche, Nederduitsche en andere Meesters van de voorgaande en tegenwoordige Eeuw iets heerlyks, groots en zinryks te verbeelden; gelyk die wakkere, en hoogverlichte Mannen hebben doen blyken, hoe veel zy malkander in edelheid en waardigheyd getracht hebben te overtreffen.

*† Spoor der deftigste Meesters na te volgen.

Ik kan, myn 's oordeels, het groot verschil tusschen 't Antiek en 't Modern niet beter aanwyzen, of te verstaan geeven, dan met een [†]Windbal en een Ey, welke ik aldus aanmerk. De Bal, door het heen en weêr kaatsen eindelyk geborsten, vertoont het tydelijke, geevende niet dan wind. Het Ey, gebroeid en geopend, levert in tegendeel een levendig schepsel uit; brengende dit niet alleen wat, maar ook iets goedts voort, en 't ander niets; of zo 't noch iets zou mogen genaamd worden, is het slechts ydelheyd, dierhalven eer kwaad als goed.

*Vergelyking.

*De Schilderkonst wierd eertydts by de Romeinen in zulk een agting en waarde gehouden, dat niemand dezelve vermogt te leeren als alleenlyk Edellieden; gelyk wy onder de Schilders ook bevinden dat'er verscheidene Edel zyn geweest. De oorzaak hier van, myn 's oordeels, kan men lichtelyk beseffen: want het is niet alleen waarschylyk, maar het komt niet de reden zelfs overeen, dat zodanige schrandere vernuften een byzondere neiging, met deze waardigheid overeen komende, boven de gemeene hadden. Hun aandacht, doen en beseffen was op verheevene en heerlyke dingen gevestigd. Zy onderzochten en lazen veele deftige Boeken, als van Historien, Fabulen en Zinnebeelden, zo heilige als waereldsche, en de beschryvinge der aloude Gedenkpenningen; uit welke alle zy overvloedige en zinryke stoffe, tot hunne oeffeninge bekwaam, geput hebben. Wat hebben die doorluchtige Mannen al heerlyke Konststukken inde waereld gebragt! Wat hebben, zy al Tempels, Paleizen en treffelyke Gebouwen met cierlyke en tot deugdstigende dingen verrykt, waar door zy een groote en onsterffelyke naam hebben nagelaten! Hoe heeft de nooitvolpreezene Bouwkonst in die tyd gefloreerd! Maar wat veranderingen beleeven wy nu! [†]Hoe zyn de schoone cieraaden en nuttigheden der Schilderkonst vervallen, of ten minsten verduisterd en achter de hand weg gezet, sedert

*De Schilderkonst by de Romeinen in waarde gehouden.

*De Schilderkonst bedorven,

dat de Bambootsiades in deze landen zyn ingekropen en zo talryk geworden!
 Tegenwoordig ziet men naauwelyks een deugd voor den dag komen, of straks
 groeljen d'er tien ja honderd ondeugden tegen. Zo zien wy weder een *Hydra*, gelyk
 die uit de vloed van Lerna sproot, zich vertoonen, daar wel een manhaftigen *Hercules*
 toe van noden waar om die draakekoppen, welke t'elkens aangroeijen, te verslaan.
 Dus word zelfs de Bouwkonst, hoe deffig die zy, hier door, nevens de regte oefening
 der Schilderkonst, bespot, veracht, en van veele andere volkeren geschonden: want
 men beschouwt naauwelyks een schoone Zaal of een heerlyk Vertrek, hoe kostelyk
 die ook mogen weezen, of zy zyn nu met Bedelaars, Bordeelen, Kroegen,
 Tabaktookers, Speelmans,⁺ besmeurde Kinders in de kakstoel, en wat noch vuilder
 en erger is, voorzien. Wie zou zijne vrienden, of iemand van achting, in een zaal
 durven ontfangen, daar het aldus over hoop legt, of daar een kind schreid of
 gereinigd word? 't Is waar, dit vertoont zich maar alleen in schildery: maar is de
 Schilderkonst niet een naarbootsinge van 't leeven, 't geen een mensch kan bekooren
 of doen walgen? Zo men het leeven dan wel wil doen gelyken, moeten zulke dingen
 noodzakelyk met afkeer beschouwd worden. Dierhalven zyn het al te slechte en on
 betaamelyke voorbeelden om daar mede te pronken, voornaamentlyk voor lieden
 die hunne gedachten boven 't gemeen behoorden op te voeren, en die van staat
 en aanzien zyn. Wel is waar, dat dit alles konst is; of ten minsten werd het zo
 genoemd, wanneer men het leven daar door natuurlyk uitdrukt: maar hoe veel het
 opperschoon, door een konstryke hand gewrocht, verscheelt by het gebrekkelyke
 door Moderne Schilders verbeeld, stel ik aen 't oordeel van rechte Konstkenders. 't
 Is bekend, dat alle menschen, ja zelfs de dieren, elk in 't byzonder onderscheidene
 neigingen tot deeze of geene zaaken hebben, waar door zy 't geen met hunne aart
 en natuur overeen komt bezinnen, d'een het goed, d'ander het kwaad; uit oorzaake,
 gelyk men voorgeeft, dat zy zekere *ascendenten* of *constellatien* hunner geboorte,
 die men zegt door een invloeiing van 't gesternte in ons af te daalen, onderworpen
 zyn: immers, dit weeten we, dat des eenen neiging strekt tot de jagt en 't eenzaam⁺
 leeven; des anderen tot den oorlog, twist en tweedragt; wederom eens anders
 tot koopmanschap en bedrog; dezens tot staatzaaken en verhevene dingen;
 diens tot een onkuisch en wellustig leeven, enz.; zulks dat wy in elk iets bevinden,
 daar zyne natuur en zielsbeweeginge tot strekt.

⁺Door slechte
 verbeeldingen.

⁺Verscheide neigingen der
 menschen.

Maar laaten wy deeze twee Konsten, Edel en Onedel, of Antiek en Modern, eens
 ter deeg onderzoeken, en zien hoe veel d'eene van

d'andere in haare voorwerpen en uitvoeringen verscheelt.

*De Antieke Schilderkunst is onbepaald, dat 's te zeggen, zy kan en vermag alles te verbeelden, niets uytgezonderd; oude Historien, zo heilige als waereldsche; Fabulen; geeltelyke en morale Zinnebeelden: in welke drie dingen, al wat 'er is geweest, en wezen zal, begreepen is, het voorleedene, tegenwoordige, en toekomende; en zulks niet alleen, maar op een heerlyke wyze die nooit verandert, maar altyd dezelve blyft.

*De Antieke Schilderkunst is onbepaald, en kan alles verbeelden.

*De Moderne, in tegendeel, is niet vry; zynde daar en boven noch heel streng bepaald, en van zeer gering, vermogen: want zy vermag, noch kan, niet meer als het tegenwoordige verbeelden, en dat noch op een wys die nimmer stand houd, maar gestadig veranderd en vervreemd word. Het voorleedene en toekomenden is buiten haar vermogen, als mede de Historien, Fabulen, en Zinnebeelden, zo Poeetische, Filosofische, als Morale. Hier uit kan men oordeelen, wat de Moderne Schilderkunst is, en waarom zy nooit edel genoemd kan worden, veelmin gemeenschap hebben, of vereenigd werden met het Antiek. Meer andere oorzaken, waarom zulks niet kan geschieden, zou ik welklaarder kunnen uitleggen; maar om twee redenen zal ik dit voor tegenwoordig staaken. De eerste is, om dat de oordeelen der menschen heel verscheiden zyn, en elk naar zyne hertstogten en neigingen redenkavelt, na maate dat hem de zaak voor of tegen den zin is. Ten anderen, ter oorzaak dat dit wel de voornaamste is om geen schyn van partyschap of vooroordeel te toonen. Doch wat behoef ik myne gedachten te bepaalen? Laaten wy ons gevoelen, in weerwil van andere, recht uitspreken. Wy zeggen dan, dat, indien deze dingen al eenigen schyn van aardigheden hebben, dezelve maar alleen voor *uitspanningen van de Konst moeten gerekend worden. Verders houd ik staande, dat men zodanige Schilders, welke al hun leeven niet dan eenerhande soort van verkiezingen voortbrengen, waarlyk onder de Ambachtslieden mag stellen; nademaal zulke verbeeldingen geen oeffening des geestes, maar eer een handwerk mogen genoemd werden:

*Daar en tegen de Moderne niet dan 't tegenwoordige machtig is.

*De Moderne Konst werd als een handwerk gerekent.

Uit deze voorgestelde opmerkelykheden kan men genoegzaam bespeuren, dat het begrip, kennis, en oordeel de eenigste oorzaken van de luister en verhesfinge der Antieke Schilderkunst zyn; daar in tegendeel onweetenheid, onachtzaamheid, en eigenzinnigheid de Moderne *Konst verachtelyk maaken en ter neder houden: invoegen dat de Ouden niet te onrecht by d'eene *Minerva*, en by d'andere *Midas* geplaatst hebben; verstaande door de eerste, konstkennis, oeffening, wakker-

*Gelykenis der Oude over het Antiek en Modern.

heid, en een hemelsche begaafdheid; en door de laatste, onverstand, blinden yver, waereldsche gebreeken en hinderpaalen.

Maar indien iemand overweegen zoude willen, of 'er geen middel ware om deze Moderne Konst, zo wel als de Antieke, edel te maken, dat zy beide nevens elkanderen zouden mogen gaan, die zou vruchteloos werk doen: want van een Ezel een Paard te maken, is een onmogelyke zaak. De gebreeken, eens te verre ingesloopen, zyn kwalyk te herstellen. Dit is als een onkruid 't geen hier te lande,⁺ en elders, zulke diepe wortels in de aarde heeft geschooten, en zodanig is vermenigvuldigd, dat'er geen uitrooijen aan is, of iets beters te verhoopen staat. Hoe heerlyk praat het moedig Paard der heldhaftige Romeinen by zulk en diergelyk een opgepronkten Midas Ezel hier te lande! En weder in tegendeel zien wy, wanneer het op dusdanig een wyze geschied, den Ezel hier verciert met Thirisch purper, zacht fluweel, zyde, goud, zilver en juweelen: en het edelmoedig Paard, zo schoon van hals, borst, staart, en maanen, word van de onkundigen veracht, wanneer het niet opgepronkt is, schoon het door verstand geleid word.

⁺De Gebreeken der Konst kwalyk te veranderen.

Maar men onderzoeke de zaak eens naauwer. Wy hooren met verwondering dikwils, hoe den een den anderen tracht wys te maaken dat, wanneer zy een zaak voor hebben te verbeelden, hoedanig die ook zoude mogen wezen, het genoeg is de natuur te volgen; schoon die menschen zo naauw niet zien, of dezelve gebrekkelyk, kreupel, lam, scheef of blind is; en dat, wanneer zy die met een lekkere penceel nabootsen, zy alsdan genoegzaam voldaan hebben: wordende hier in zulk een yver en uitsteekende vlyt getoond, dat den een tot dien einde het wezen van zyne Vrouw, daar men nochtans de⁺ leelykheid wat in over 't hoofd behoorde te zien, op 't krachtigste met alle haare sproeten en vlekken afmaalt; waar door het aangenaam gezicht van een schoone Vrouwetronie geheel weg genomen word. Den ander verkiest zynen plompe en ongemanierde Dienstmeid, en maakt'er een Juffer in 't salet van. Weêr een ander zal een Schooljongen, of zyn eigen, (die t'elkens 't hair achter 't oor strykt, en dus of andersins met de nagels in het hair zit, of styf voor zich neêr ziet) een heerenkleed aantrekken; denkende, dat, als men de natuur volgt, het dan genoeg is, zonder op de bevalligheid, die men verbeelden moet, te letten, of op fraaye Playstertronien, die 'er genoeg zyn, te denken. De schoone en welgemaakte wezens in een Schildery, daar⁺ veele of weinige Beelden in komen, geeven een groote kracht en cierlyken welstand in 't gemoed der kundige aanschouwers. Dit hebben

⁺Misbruik in 't na 't leven schilderen.

⁺De schone wezens maken een Schildery aangenaam.

de Ouden mede wel geweeten, want zy in de volmaaktste ligchamen het aangezicht allermeest in schoonheid en bevalligheid deeden uitmunten. Niemand, die eenig oordeelheeft, zal kunnen ontkennen, dat een schoone en welgemanierde Vrouw zodanig een vermogen heeft, ⁺dat zy de herten der aanschouwers op twederley wyze, en door twee tegenstrydige hertstogten, op het krachtigst kan beweegen. In ongeval, of smertelyke pyn, zal zy den mensch drukken, en tot mededogen verwekken; en wanneer zy ons te vooren komt in een blyde gelegenheid, zingende of lagchende, zal zy ons weder t'eenemaal verheugen. Die hoedanigheden, of werkingen des gemoedts, zal ons geen slecht en plomp Vrouwmensch veroorzaken: in tegendeel zullen de aanschouwers door haare onmanierlyke en malle gebaarden van haare vreugd een af keer hebben, en zich door haare belagchelyke droefheid de lever doen schudden.

⁺Twee tegenstrydige beweegingen, veroorzaakt door droefheid en blydschap.

Wat grover gebrek vinden wy noch in de Moderne Schilders, wanneer ⁺zy het leven komen te gebruiken, of liever te misbruiken; doende niet gelyk andere, die een hoger trant gewoon zynde, het leven altyd met kennis en oordeel beschouwen, dat is, niet zo als het zelve somtydts is, maar gelyk het op zyn schoonste behoorde te weezen. Maar zy, in tegendeel, door de gewoonte verblind, zyn daar niet zo keurig in; dewyl zy 't leven op die wyze afmaalen als het hun voorkomt, maakende daar omtrent geen onderscheid. Ja men ziet haar het zelve noch veel leelyker nabootsen, dan de natuur dat voortbrengt: want hoe ⁺wanschikkelyker tronien *Bamboots, Ostade, Brouwer, Molenaar* en meer andere vertoond hebben, hoe meer ze by de geringe verstanden geacht worden. Uit welke slechte verkiezingen men zou kunnen oordeelen, dat het schoon voor hen zeldzaam moet geweest zyn, en het leelyk gemeen; of wel dat de leelykheid eerder liefde by hen heeft kunnen verwekken, dan de schoonheid. Doch dit is een onfeilbare regel, dat de dagelyksche gewoonte, en ommegang met zyns gelyken, hier veel toe doet. Dus word het gebrekkelyke en de ondeugd voor de deugd genomen; en 't geen gemyd moet worden, gezocht: daar, in tegendeel, die de deugd kent, de gebreeken altyd zal zoeken te schuuwen.

⁺t Schoon verwaarloost

⁺door Moderne Meesters.

Aanwyzinge om het burgerlyke of cierlyke Modern wel uit te beelden.

Tweede Hoofdstuk.

DE geduurige veranderingen der waereldsche zaaken geeven ons overvloedige⁺ stof buiten Geschiedenissen, Verdichtselen en Zinnebeelden de Modesche trant betreffende, ja om nimmer, verlegen te zyn, als Dienstpleegingen in Tempels en Kerken, Regtspleeging in Raadtsvergaderingen, Speelen in de Schouwburgen, manieren van doen in de Huishoudinge gebruikelijk, en wat diergelyks meer is: al 't geen ons deftig, minnelyk, droevig, of andersins, naar de toevallen zyn, te vooren komt. Deze dingen, hoe verscheiden van elkander, kunnen zo wel in 't Antiek, als in 't Modern, verbeeld worden, wanneer elk maar in zyne eigenschap gehouden werd, gelyk ik reedts ten deele gezegt heb, en in 't vervolg verder zal aanwyzen welke op deze twee manieren kunnen werden verbeeld, beide even natuurlyk en bekwaam, zonder dat den een den ander iets hoeft te ontleenen, als alleen het *concept* of voorwerp. Dit oordeel ik aanmerkelyk, en gantsch niet onnut om overwogen te worden, te meer alzo in geene boeken, myn 's weetens, daar van geschreeven is, zo weinig in die welke van het Antiek als in die van het Modern handelen.

Francois Mieris heeft zynen Meester *Gerard Douw* in het zuivere⁺ Modern niet alleen cierlyk en net nagevolgd, maar in eenige dingen verre overtroffen: de deftige *Poussyn* insgelyks *Rafaël*, Prins der Italiaansche Schilders, in het Antiek. Volgen wy dan hun voorbeeld na in⁺ dat geene, daar onze zin en neiging best mede overeen komt: doch hoewel het laatste veel loffelyker zy, en in deftigheid het eerste overtreft, is het niettemin veel pryswaardiger dat men een goeden *Mieris* in 't Modern gelykt, dan een slechten *Rafaël* in 't Antiek; schoon het my voorstaat een Schilderytje van den ouden *Mieris*⁺ gezien te hebben, 't welk my noch verwonderd doet zyn als ik 'er slechts aan denk. Het was een Beeldtje, tot aan de kniën, van een palmhandts lengte, verbeeldende de Schilderkonst, met een momaanzicht in de hand, zynde van wezen, hulsel, kleeding en toestel, onverbeterlyk schoon en zuiver Antiek; diergelyk ik nooit van eenige⁺ Modern-schilders, hoe konstig zy ook mogten geweest zyn,

⁺Het ontbreekt den Modern-Schildersaan geen stof.

⁺Vergelyking van *Gerard Douw* en *Mieris*, Modernschilders.

⁺Desgelyks *Rafaël* en *Poussyn*, Antiek-Schilders.

⁺Een Antieksche verbeelding door een Modern-schilder uitgevoerd,

⁺is iet ongemeens.

meer gezien heb: waar uit blykt, dat het iet raars en zeldzaams is, zo een Moderschilder zich somtydts eens tot het Antiek begeeft.

Laat ons nu komen tot het verbeelden van een voorval, alwaar de Ouders aan hunne Kinderen eenig vermaak toelaaten, met zich te gaan baaden en te reinigen. Dit *Concept* kan zo wel in 't Antiek als in 't Modern uitgevoerd worden.

*Het Bad stellen wy voor aan 't Stuk, met twee treden af te gaan. De Jongens van twaalf tot vyftien jaaren, by en in het water, zyn geheel naakt. Daar nevens bespeurt men een Dochter van twintig jaaren, met een schoon wit laken over haar ligchaam, om het naakt, zo ver het eerbaar is en in die gelegenheid gebruikelyk, daar mede te bedekken; doch de armen en weinig van de beenen ziet men bloot. Zy treed ter linkerzyde de trap op. Een van de voorgemelde Jongens houd haar by een slip van 't natte kleed vast, om haar het uittreeden te beletten. Verder achterwaarts, by een Ledekant, vertoond zich de oudste Dogter, omtrent vyf-en-twintig jaaren oud, gantsch naakt, haar hemd uitdoende, en daar by een Dienstmaagd die haar het laken zal omhangen. Den Vader laten wy in zyne kleêren of japonsche rok, staande op de kant van 't bad, lagchende om die in het water zyn en verscheidene potsen aanrechten. Een staat 'er met zyn linkerbeen op de trap, en raakt met de andere voet eventjes aan 't water. Het kleinste Jongetje legt langs de onderste trap vlak op zyn buik uitgestrekt, en rammelt met zyne handen in het water. De jonge Dogter, uit het bad treedende, zal de doek, daar 't nat van af druipt, om haar lyf zo vast kleeven, dat 'er alle de leeden doorschynen als of zy naakt waar; terwyl de Moeder ondertusschen bezig is om op een tafel, met een servet gedekt, eenig banket en consituuren gereed te maken, waar by een Kind van twee of drie jaaren in zyn hemd op een stoel zit, aan wien zy een makron toereikt. Wat verder hangen zyde samaaren, fluweele sluyers, kapers, enz, aan kapstokken. Op een tassel leggen paarlinoeren, brazeletten, en andere sierlyke toestel meer. Alles is ordentelyk op het natuurlykst en schoonst geschikt. Wat de jongens kleêren aangaat, die leggen op de kant van 't bad neêr, als rokken, hoeden, broeken, koussen, schoenen, enz.

+Tafereel van een Badstove.

*Ik laat nu den verstandigen lezer oordeelen of die jonge Dochter, welke ter linkerzyde het bad optreed, niettegenstaande dat zy in een laken bewonden is, niet wel gemaakt en schoon van weezen, zo armen, beenen, handen en voeten, moet verbeeld worden? Ja zelf

+Aanmerkingen over hetzelfde.

het ligchaam, voor zo verre het naakt door het natte kleed heen schynt? Haare eerbaare schaamte geeft zy genoegzaam door het neerslagtig gezicht te kennen. Welk een gemanierdheid verbeelden de voeten en de beweeging van 't geheele lyf, terwyl zy haare leden tracht te bedekken die niet gezien moeten werden, of dat ze, verre van door een dertele gang alles te vertoonen 't geen de eerbaarheid gebied te verbergen, zedig en gemanierd optreed? En of de Jongeling, die haar by de slijp van 't zelve vast houdt, minder schoon en welgemaakt moet zyn, als de Man in zyn geblomde Japonsche rok? Dat Kleintje desgelyks, 't geen gantsch uitgestrekt op zyn buik legt; daar moet de onnozelheid en kinderachtige geestigheid in uitblinken. De oudste Dogter, in 't bloeijenst van haar leeven, van aanzienlyke Ouders wel opgevoed, in alle eerbaarheid, zeden en deugden opgebracht; waar na zal zy gelyken, of waar uit zal men de schoonheid zoeken die haar past? Wie zal men tot Modél daar, toe gebruiken, een Visch-of Appelwyf, Straatloopster, die den heelen dag gaat kruien en torssen? Ja al nam men zelfs iemand van beter fatsoen en aanzien, indien 'er geen goede opvoeding, gemanierdheid en aangenaamheid by is, kan men zich in zodanig een geval van zulk een niet bedienen: want aldus zou het schoon, zonder bevalligheid, mismaakt en styf worden. Deze Maagd dan, welke op de voeten na geheel naakt is, dient voor al zo schoon en gracelyk, als een Grieksche *Venus*, evenwel niet als een onkuische, maar als een ⁽¹⁾Hemelsche, dat is deugdelyke, afgemaald te worden. Want zo verre als de ziel van 't ligchaam, en het ligchaam van het kleed verscheelt, zo verre wykt het edele van 't onedele, de deugd van 't gebrek.

Indien iemand overzulks dan begeerig mogt zyn om te weeten waar⁺ hy deze schoonheden zal vinden, dien wys ik allereerst na de Boeken welke van de volmaakte proportien, en waar in de regte bevalligheden bestaan, handelen; terwyl hy daar mede bezig zynde, gestadig de beste Pleisterbeelden voor oogen dient te houden, om alzo zynen geest te oeffenen, en daar door een vast oordeel te verkrygen. Doch hier op zal men mogelyk zeggen, dat het maar pleister en geen vleesch is: ik beken het, en de meening is ook niet om vleeschkoleur daar na te schilderen; maar wel om een indruk in ons denkbeeld van haare ^(a)schoonheid,⁺ gracelykheid en bevalligheid, zo in 't generaal als in 't byzonder, en waar uit die volmaaktheid spruit, te bekomen: zynde dit het geen 't welk een doorluchtig Modernschilder behoeft. Want uit het leven kan men de Coloriet genoegzaam en gemakkelyk vinden; gelyk ik, daar van verscheidene voorbeelden in eenige slegte Schilders, die fraaye

⁺Waar uit men de schoonheid haalen moet.

⁺De bevalligheid moet noodzaakelyk in Moderne Verbeeldingen waargenomen worden.

(1) *Venus Urania.*

(a) *De drie Gratien.*

Colorieten gehad hebben, zou kunnen bybrengen: nochtans wanneer deze maar weinig tydts by de Konst waren geweest, wierden zy door hunne begunstigers alreeds voor overvliegers uitgeschreeuwd; en ondertusschen vonden zy zich, als 'er iet ongemeens voorviel, in geen staat van een hoofd, hand, of voet, ter deeg te kunnen tekenen.

Invoegen het Modern schilderen voor geen konst geacht kan worden, wanneer de natuur enkelyk gevolgd is: want dan is het slechts een onvolmaakte nabootsing, of wel een gebrekkelyke na-äapinge. Ja alwaar het schoon dat men een zaak natuurlyk uitgebeeld had, wel getekend, geordineerd, en voegelyk geschikt; landaard, manieren en gebruik, modes en dragten, als mede de koleuren duidelyk waargenomen en verтоond; zoo zal zulks nochtans, door rechte kendens voor ⁺geen konstig werk aangezien worden: maar als de Konst met de Natuur, wanneer zy door een schranderen en verheevenen geest van haare gebrekkelykheden gezuiverd en verbeterd is, gepaard, de overhand hebben, en dan de voornoemde deugden hier by gevoegd zyn, zal het zekerlyk een volmaakt en deftig Konststuk voortbrengen.

⁺De Konst met de Natuur gepaart, geeft een volmaakt Schildery.

Ik zeg dan ten opzigte van het naakt, 't zy man, vrouw en kinderen, dat, wanneer zy die niet op het schoonste of in hunne rechte proportie en afdeeling verbeelden, het Modern schilderen nooit den naam van Konst zal verdienen, en niet zonder reeden, vermits dit het eenigste middel is, waar door deeze twee ongelyke zusters vereenigd ⁺konnen worden. De nooitvolpreezene *Anthoni van Dyk* was in het Antiek zo wel uitmuntende als in 't Modern; hebbende in het laatste zo wel als in het eerste de voorzeide drie bevalligheden gelyk een staale wet gevolgd, en daar door den naam van weergadeloos verdiend.

⁺*Van Dyk* gepreezin,

⁺Laaten wy dan zyn doorluchtig voorbeeld navolgen in dat deel, 't geen hem zo roemruchtig gemaakt heeft; want hy is de eerste, die het Modern zo verre heeft gebragt, dat men het met den naam van Konst verwaardigd heeft: zulks dat daar uit lichtelyk is af te neemen, dat 'er een groot onderscheid moet weezen tusschen een Schilder die zich in het Modern oeffent of in 't gebrekkelyk leeven zoekt uit te munten, en tusschen een die het Antiek volgt of alles op zyn schoonst en volmaaktst onderzoekt en betracht. Waarlyk, het verschil van die beide is zo groot in alle deelen, dat ik my verwonder; te meer, als ik overdenk hoe ongelyk grooter getal van de eerste slag gevonden word, en noch dagelyks aangroeit. Ik verwonder my, zeg ik, dat hedensdaags de Deugd zo weinig by-

⁺om dat hy in 't Modern de bevalligheid heeft waargenoomen.

stand vind. De Deugd, die van den Hemel haaren oorspronk heeft, is nu, als wel eer de Godlyke^(a) *Astréa*, vervlogen; en in tegendeel de Ondeugd, welke uit den^(b) *Erebus* en de zwarte Aarde voortgekomen is, blyft op de aarde heerschen. Maar hoe kan het anders weezen, dewyl de blinde liefde nu alleen heerscht, en geen^(c) *Anteros* meer gevonden word?

De reden van zulk een groote verschillendheid kan niet anders toegeschreven worden, dan aan de verscheidene neigingen welke met de natuur en voorwerpen der Schildergeesten overeen komen, volgens het spreekwoord:

*Weinige zyn tot de Konst gebooren,
En van veele daar toe weinige uitverkooren.*

Alle de geenen dan, die zich vergenoegen en beyveren met het gebrekkelyk⁺ leeven na te volgen, zullen nooit iets volmaakts voortbrengen, veel min den naam van Konstschilders verdienen; om dat zy het best niet kennende, of niet willende kennen, als strydig tegens hunne natuur, onmogelyk na het zelve kunnen trachten: daar dan noch deze zwakheid by komt, dat zy gemakkeliker van het kwaad, dan van het goed, oordeelen. Dit kan ik niet beter te verstaan geeven, als met het volgende voorbeeld.

⁺Die zich in 't gebrekkelyk Modern oeffenen, kunnen nooit den naam van Konst-Schilders verdienen,

Een jongeling, als een Schildergast met palét en penceelen; vergezelschapt⁺ door den yyer, word door een blinde *Cupido* naar het beeld van de Natuur, welkers aangezicht, door *Vulcanus* met een sluyer bedekt word, geleid. De Zon, achter den gemelden Jongeling, beschynt het heele Beeld. *Mercurius* met zyne slangenroede in d'eene, en in de andere hand een star boven zyn hoofd houdende, vliegt, of zit op een

⁺door een voorbeeld aangetoond.

- (a) *Astréa is de Gerechtigheid. Eenvoudigheid, Liefde, en alle Goddelyke Deugden worden door haar verstaan. Zy was de dochter van eenen der Titans en van Themis, na Hesiodus gevoelen: maar Ovidius noemt haar dochter van Jupiter en Themis. Zy daalde in de goude Eeuw van den Hemel: maar toen de gebreeken en zonden insloopen, vloog zy weder derwaarts.*
- (b) *Door deze verstaat men de Hel, en de Nacht. Anderen noemen hem God van de Hel, en getrouwd aan de Nacht, als ook een Helsche Rivier, daar Virgilius van zingt in zyn AENEID:*

- Illius ergo
Venimus & magnos Erebi tranavimus amneis.

Uit Erebus en de Nacht zouden voortgekomen zyn de Logen, Nyd, Hardnekkigheid, Armoede, Ziekte, enz.

- (c) *Tegenliefde, zoon van Venus, en jonger broeder van Cupido, Suidas, Pausanias, Porphyrius, enz.*

wolk: waar van de Uitlegginge aldus is. De Natuur is het voorwerp van den Schilder; de Zon, de kennis; *Vulcanus*, het grove gedeelte des luchts, of het aardsche; en *Mercurius*, het onvermydelyk lot. 't Overige verklaart zich zelf. Dit is voor zo veel een Modernschilder betreft.

*Ziet hier een ander, met dit onderscheid alleen, dat men, in plaats van *Vulcanus*, die het bovenste gedeelte van het beeld der Natuur met een sluyer bedekt, *Pallas* stelt, welke dezelve aflight; en *Anteros* in plaats van *Cupido*: daar mede te kennen geevende, dat het verstand door *Pallas*, die de wysheid is, het bovenste en volmaaktste gedeelte beheerscht, en aan de ziel dat geene ontdekt en bekent maakt 't geen haar noodig is; dewyl *Anteros*, die de liefde tot deugd betekent, den Schilder, door yver vergezelschaft, daar toe geleid.

+Tweede Voorbeeld, het tegendeel van het eerste.

Om noch duidelyker en klaarder te spreken, zullen wy onze gedachten met een derde Tafereel te verstaan geeven.

*Wy verbeelden dan twee Jongelingen van eenen ouderdom. De een staat op de grond voor het beeld van de Natuur; en de ander, nevens of achter hem, staat een weinig verheven op een steen of trap. By den eersten zy *Vulcanus* gesteld, en by den tweeden *Pallas*; betekende deze de ziel of volmaaktheid, en d'andere gebrekkelykheid of aardsche gedeeltens. Laat hier het beeld der Natuur door de Zon heel bestraald werden, en uit dezer Jongelingen oogen driehoekige stralen op het zelve beeld schieten. Die des eersten gaan van de voeten tot de middel; en die des tweeden van de voeten tot boven het hoofd. Nu laten wy oordeelen, dewyl de Zon voor de kennis word aangemerkt, welke van beide Jongelingen het meest kan zien en bezeffen, en wie het beste en volmaaktste beheerscht; d'een die de romp, of d'ander die het bovenste gedeelte bezit? Hier uit blykt, dat de geest en 't vernuft meer is, als de hand en practyk: want zonder de Theorie is het niets met al. 't Is konst iets voort te brengen 't geen men niet voor zich heeft: in tegendeel, iets naar te bootsen 't geen men voor zich heeft, is slechts copieeren of naäapinge.

+Derde Voorbeeld, zynde een verdubbeling van de twee voorgaande.

Maar laten wy eens verder opmerken, en zien of het voornoemde Voorbeeld niet dezelve kracht heeft, ten opzichte der Liefhebbers van 't Antiek en 't Modern.

*Wy stellen tot dien einde dan, in plaats van twee Schilders, twee Konstbeminnaars; en neemen tot voorwerp, in plaats van de Natuur, de Schilderkonst, die zy, gelyk de voorige, beschouwen, d'een heel en d'ander maar half. Dus blykt het, dat de geen, die haar volkomen bezeft, het meeste weet en de beste kennis heeft, en by gevolg grooter

+Het zelfde Voorbeeld staande op de liefhebbers van 't Antiek en 't Modern.

Konstlievende is. d'Ander word in dit geval niet dan als lief hebber van gemeene dingen, die de deugden der verhevener zaaken niet en kent, aangemerkt. Van de zodanige vinden wy het grootste gedeelte in deze landen.

Ik oordeel het een vaste stelling te zyn, dat zommige menschen,⁺ schoon zy in hunne jonkheid door de opvoeding verhinderd worden verhevene gedachten te krygen, en naar grootse dingen te trachten, nochtans metter tyd door konst en oeffening kunnen veranderen, ja zelfs hunnen aangebooren aart overwinnen en verwisselen, en tot hooge en deftige zaaken bekwaam worden: zulks dat wy het voor geen wonder moeten houden, dat *Demades* zo welspreekend is geweest als *Demosthenes*,⁺ die van de natuur met tong noch spraak begaafd scheen, en nochtans zo welspreekend wierd, dat zyn eenig voorbeeld betoont, dat 'er niets onmogelyk voor de Konst is, ja dat 'er by na geene gebreken zyn die men niet, gelyk hy, door vlyt en arbeid kan verwinnen. Leezen wy niet van *Heraclides*, die een wysbegeerige wierd, schoon⁺ hem de natuur en opvoedinge meest daar toe hinderlyk scheenen te weezen? Wat wonder dat *Socrates*, zo ongesteld tot de deugd, deugdelyk word?⁺ Weshalven men zich niet behoeft te verwonderen, dat verscheidene groote Mannen de genieting van veele deugden verkreegen hebben, schoon zy 'er door de natuur ongesteld toe waren. Hier uit blykt, dat de konst en oeffening meêr te achten zyn, dan al 't geene de natuur voortbrengt.

⁺De werken van de Konst zyn zo kostelyk, dat de natuur en opvoeding daar voor moet wyken.

⁺Gelyk in *Demades*,

⁺*Heraclides*,

⁺en *Socrates* blykt.

Ik zwyge noch van zo veele anderen, van nederige geboorte, welke, alwaar het ook dat zy een groot gedeelte van hun leeven met yver en lust aan geringe zaaken versleeten hadden, tegens alle verwachtinge eindelyk tot den hoogsten trap hunner konsten zyn geklommen: gelyk⁺ verteld word van *Polidoor da Caravaggio*, die, ten tyde van *Rafaël*, tot zyn achtiende jaar aan de kalkbak gestaan hebbende, daar na een vermaard Meester is geworden. Het zelve is gebleeken aan *Quintyn Messys*, welke tot zyn twintigste jaar een Smid zynde geweest, zich daar na tot schilderen begaf, waar in hy anderen van zynen tyd verre overtroffen heeft. *Martin Heemskerk*, een Boerenzoon; *Andreas Mantegna*, een Beestenhoeder; en veel meer andere uit een geringen staat zyn tot een hoog bereik der loffelyke Schilderkonst gekomen.

⁺Groote Mannen uit een nederige geboorte.

Is niet onder de oude Wysgeeren *Protagoras* een zoon van een Landman; *Pythagoras*, van een Graveerder; *Iphicrates*, Generaal der Atheniensers, van een Kleermaaker; de Redenaar *Demades*, hier voor genoemd, van een Schipper; en de Mantuaansche *Maro*, Prins der Latynsche Dichters, een Pottebakkers zoon geweest? Ja de Musen zelf

waren arm. Haare edelheid kwam niet door haare geboorte, maar door haare weetenschappen.

Meer diergelyke voorbeelden, tot ons voornemen dienstig, zouden wy kunnen ophaalen, indien 't ons lustte: maar om niet lankwylig te schynen, zullen wy het hier by laten, en stappen over tot

De eigenschappen van het Burgerlyke, het welk dagelyks stof in overvloed voor Moderschilders verschaft.

Derde Hoofdstuk.

GElyk de genegentheden der Konstoeffenaars niet alle even eens, maar hunne neigingen verschillende zyn, den een tot een verhevener, en een ander tot de gemeene, of wel tot de geringste trant overhellende; vinden wy ons genoodzaakt van alle deelen der Konst te spreken, om, is het doenelyk, aan ieder even nut te weezen.

Dewyl nu reedts aangemerkt is, dat 'er drie soorten van menschen zyn, de hoffelyke of verhevene, de burgerlyke of gemeene, en de geringe of armoedige stand; en dat de eerste in 't voorgaande Boek van 't Ordineeren nu verhandeld zyn, oordeel ik het niet ondienstig, de tweede daar op te laten volgen.

⁺Wy stellen vast, dat ieder in zyne verkiezing tracht uit te munten; dat deze roem en geld, andere geld en roem, en zommige geld alleen zoeken: doch daar benevens stellen wy ook, dat het geen minder konst ⁺is een boertige als een ernstige zaak, een Landman als een Hoveling, en een Ezel als een Paard te verbeelden; dewyl tot liet een zo wel, als tot het ander, goede kennis vereischt word om het wel te treffen.

Hoe wel 'er nu een groot onderscheid is tusschen lieden van een Burgerlyke staat en dien der Hovelingen, munten echter de eene zo wel als de andere in schoonheid en deugd evenveel uit. De pracht alleen is het maar, die het hoffelyk van het burgerlyk onderscheid: want overdaad en hovaardy is den Hovelingen, daar en tegen zedigheid en matigheid den Burgers eigen.

Dit aldus overwogen hebbende, zal het ons niet zwaar vallen de verdere omstandigheden, naar vereisch van zaaken, op het allerklaarste ten toon te stellen: zullende echter dit noch voor af zeggen, dat, nademaal de burgerlyke staat ons eigen is, en alles wat in dezelve is begreepen, ⁺als samenkomste, oeffeninge, huishoudinge, en wat in 't voorgaande Hoofdstuk meer gezegt is, wy zulks gestadig voor onze

⁺Driederly betrachtingen der Schilders.

⁺Geringe verkieziugen hebben zo wel hunne opmerkingen noodig, als de verheevene.

⁺Burgerlyke voorvallen,

oogen hebben. Door dien dan de eigenschappen dezer zeden ons dagelyks voorkomen, valt het een Schilder gemakkelyker zich in zodanige⁺ verbeeldingen te oeffenen, inzonderheid zulk een die zich niet in staat bevind om de prachtigste en allerhoogste trant te ondernemen.

⁺bekwaam voor Schilders van byzondere verkiezingen.

En om de gevallen, welke zulk een Schilder kunnen voorkomen, en noodzakelyk door hem moeten waargenomen worden, te gemakkelyker aan te wyzen en te doen bevatten, zullen wy eenige opstellen van de zelve hier in voegen, en eerstelyk een

Voorbeeld van Verzoek en Weigering.

Hier ziet men twee Juffers aan een tafel Thee drinken. De jongste⁺ zit in haar huisgewaad; en de andere is een vriendin, welke haar bezoekt. Ieder heeft haar kopje en schooteltje; doch dat der jongste staat voor haar volgeschonken. Zy heeft het trekpotje noch in de hand, om dat der andere desgelyks vol te schenken: maar deze hetzelfde omgekeerd hebbende, zet het op de tafel. Zy word door de andere vriendelyk genoodigd, noch een kopje te willen drinken. Het is of men haar hoort zeggen: *Ey lieve, Izabel, noch maar een kopje, bid ik u.* Maar deze, die door een Knecht word afgehaald, weigert het, en slaat de hand aan de trekpot, om haar het schenken te verhinderen, schynende te zeggen: *Ik bedank u hertelyk, schenk niet meer.* Deze twee hertstogten doen twee tegenstrydige beweegingen in 't geheele ligchaam, handen, voeten, en gelaat voortkomen.

⁺Geselschap van Juffers.

De Moeder, welke den Knecht, met de hoed onder den arm, ter kamer in laat, houd de deur, halfopen, in de hand, en wyst hem zyne Juffrouw aan. Door de opening van de deur ziet men een slee staan, met dewelke hy haar komt haalen.

Om nu dit uitscheiden van Thee drinken noch duidelyker te verbeelden,⁺ kan een tweede Juffer naast Izabel aan tafel gevoegd worden, welke na de deur ziende, schynt te willen, opstaan, zettende haar theekopjen neêr. Den Knecht zou men met een briefjen in de hand kunnen doen naderen, en de Moeder aan de deur staan kyken. Ook kan men bekwaamelyk een klein Jongetjen by de tafel stellen, 't welk steelsgewyze een klontje suiker uit het schaaltje neemt, ziende ernstig op de Zuster, of zy zulks gewaar word. En aldus zou men de fchikking der zaak kunnen laten.

⁺Verandering, om de zin van dit voorbeeld noch duidelyker en natuurlyker te doen voorkomen, aangewezen.

Wanneer men nu dit zelfde door Heeren wil verbeelden, behoeft⁺ men alleenlyk de Thee in Wyn, de Trekpot in een Fles of Kan, de Kopjes in Glazen, het Theegereedschap, Ketel, Confoor, enz, in

⁺Het zelfde *Concept* kan mede door Heeren uit gebeeld worden.

een Koelvat te veranderen, na het seizoen zulks vereischt, benevens de Moeder in een Huisknecht, en het vertrek by Zomertyd in een Prieel of Tuinhuis, en by de Winter in een Kamer, daar dan een Maaltyd of Collation byvoegende.

Zulke Verbeeldingen zyn lofwaardig, en mogen aanzienelyk geplaatst worden. Hy verdient eere die zich by dien trant houdt, en buiten Kotten, Kroegen, Speelhuizen, Bordeelen, Kortegaarden, en diergelyke blyft.

Nu zullen wy eens een ander Voorbeeld van dagelyksche gevallen en toevallen geeven, waar in meerder hertstogten uitmunten; om te toonen, dat die in zulke Verbeeldingen niet behoeven te ontbreken.

Tweede voorwerp.

Zynde een voorval ten huize van een Schilder geschied.

+OP zekere morgen kreeg deze Konstenaar een schoon Pleisterbeeld en twee Borststukken t'huys; zette die, by voorzorg, om uit de weeg te zyn, op een kas; betaalde den Pleistergieter, en liet hem gaan. Een Jongetjen van zeven à acht jaaren, daar dicht by een boteram zittende te eeten, zag zulks aan; liet niet na, als hy gegeeten had en de vader vertrokken was, een stoel te krygen, om deze beelden van naby te beschouwen; en dezelve voor poppen aanzierende, wilde hy die afneemen: maar het zy door de zwaarte, of dat de stoel wiggelde, hy liet het beeld vallen. Op dit geraas kwam de vader af, beducht wat 'er van de zaak mogt weezen; opende de kamerdeur; en zag dat werk met bedroefde oogen aan. De jongen, zeer verbaasd, zocht een hoek om zich te verbergen, en nam eindelyk zyne toevlucht by de moeder; vatte haar om den hals; en bid om haare bescherming. De moeder, alhoewel de schade haar jammerde, beweegt echter den vader tot het zien op des kindts onnozelheid; en hier het bidden zyner dochter by komende, welke op 't gerucht mede toegeschoten was, laat hy zyne +gramschap vaaren, en belast de meid de brokken op te neemen, en weg te werpen; waar na de twee borststukken in den arm neemende, ging hy met dezelve weder na zyne kamer.

Hoewel dit toeval gering in zich zelf zy, is het echter bekwaam om drie doeken gevoegelyk daar mede te stoffeeren, zo wel voor een Modérn-als een Antiekschilder; zynde vol krachtige hertstogten, cierlyk, en vol verandering; daar by zo ryk van zin, als of het een verdichtsel was.

+Tweede Voorwerp.

+Dit voorwerp is bekwaam om drie doeken te stoffeeren, zoo wel voor een Antiekals Moderschilder.

't Kan met ontkend worden, of dit, hoewel geen historie zynde, is echter van dien zelve aart, en heeft zo veel moeite in als het verbeelden van eenige verdichtselen uit *Homeer* of *Virgiel*. 't Is wel waar, dat men meerder vryheid in 't byvoegen van opschikselen, of wegneeming van te zwaare byvoegselen, heeft; also wy meester van onze eigene vindingen zyn; konnende met onze gedachten omspringen naar ons welgevallen, tot datmen zich zelve voldoet: 't welk in andere ⁺geschiedenissen niet toegelaaten word. Doch wanneer men een geval, als dit voorverhaalde, wilde verbeelden, zou men zo wel, schoon het geen historie is, aan die byzonderheden moeten bepaald blyven; dewyl die weggenomen zynde, het zelve geen ingang op onze zinnen zou veroorzaaken: want dit voorbeeld, hoewel het maar gesteld word om ons allengs tot zulke uitvindingen te begeeven, vereischt nochtans een stipte navolging. Doch wy worden met 'er tyd ryker in zulke verbeeldingen te verdichten, door het geen wy dagelyks zien, en ons voor oogen komt. Zelfs voor Schilders, die zich op de hoogdravende trant oeffenen, kan het verbeelden van zulke zaaken tot een groot vermaak strekken; dewyl het hunne herssenen ontlast: want leezing werd hier niet vereischt; en honderd diergelyke gevallen komen hen te vooren in hunne verlustings uren. Koningen en Vorsten vermommen ⁺ zich menigmaal in slechter gewaaden tot hun vermaak; daar en tegen Burgers, en gemeene lieden, in deftige kleeding: om dat alle verandering het hert kittelt en vergenoegen geeft, en ieder zyn vermaak buiten de gewoone wyze van leeven zoekt.

⁺In diergelyke gevallen is men aan de byzonderheden zo wel bepaald, als in een Historie.

⁺De waereldsche veranderingen zyn voor alle menschen aangenaam.

Maar gemakkelyker valt het voor een Burger, een burgerlyke rol dan een andere te speclen; also ook voor een Schilder, te blyven by het verbeelden ⁺ van het geen hem dagelyks voorkomt: dewyl onze herssenen zyn als een glaze bol, in 't midden van een kamer opgehangen, welke door alle voorwerpen, die zich vertoonen, aangedaan word, en een ⁺ indruk daar van behoud. Zo zag men *Rubbens* en *van Dyk*, mannen die dagelyks te Hoof en by de Grooten verkeerden, hunne gedachten op het verheevene der Konst vesten; *Jordaans* en *Rembrant* weder op het burgerlyke; *Bamboots* en *Brouwer* op het alleringeringste: en dus ieder ⁺ na de maat hunner neigingen, voor zo veel dezelve tot den ommegang met menschen van hunne soorte strekten.

⁺Gelykenis.

⁺*Rubbens* en *van Dyk* hebben hunne neigingen in het verheevene getoond;

⁺*Jordaans* en *Rembrant* in het burgerlyke; *Bamboots* en *Brouwer* in het geringe.

Dit volgende geval is niet minder opmerkelyk.

Tafereel.

+Dit Stuk verbeeld een Moeder, die haar Kind een spiegel voor houd. Zy zit recht overeind, met de rug meest tegens het licht, digt aan een venster 't geen na het oogpunt loopt, en half uit het Stuk is, waar uit zy, een weinig van vooren, haar licht ontsangt. Zy heeft een lange donker-blaauwe mantel aan; en het onderkleed met lange mouwen is van lichte goudkoleur, met purper weërschyn. Met de linker hand houd zy de spiegel op haar schoot staande, ziende na het Kind, zedig lagchende, doch de mond weinig open. Het hoofd, in profiel, helt een weinig na de linker schouder. Haare rechter hand achter uit steekende, leunt zy met dezelve op een kleine ronde tafel, op de welke een open boek, een rol borduursel, en eenige zyklossen leggen. +Derde Voorwerp.

Het Jongetjen, vlak voor de spiegel staande, heest een appel in de rechter hand tegen zyn linker borst, en heft de linker arm en geslootene vuist digt aan zyn oor, waar mede hy al grimmende dreigt op het spiegelglas te slaan. Hy zwaait linksom, ziende scherp na de spiegel, en treed met zyn rechter been achter uit, hebbende een zotskap met bellen op het hoofd. Zyn rok is op de rechter schouder vast; zynde de zelve wit, met een roosverwige gordel omgord. De linker borst ziet men bloot.

Een Dienstmeid, achter hem staande, is vlak van vooren, steekende den eers achter uit een weinig na de linker zyde. Haar kleed is graauwachtig violet, hebbende een witte doek om het lyf geslingerd. De linker hand, waarin zy een sleutel heeft, sluit tegen haar borst; houdende aldus een stofveeger geklemd tusschen den zelve arm. Met haare rechter hand leunt zy op de Vrouws arm; terwyl zy met het hoofd in de nek, linksom gedraaid, zo hertelyk lacht, dat men alle haare tanden ziet. Het hair is in een trekmutts gewonden; en een gevlochte zwarte tuit hangt ter linker zyde over den boezem. Haare hembsmouwen zyn tot boven de elboogen opgeschort.

Digt achter de Vrouw hangt een gordyn, licht graauw van koleur; zynde het zelve meest in de schaduw van de kozyn of dam die tusschen het venster is, waar op de Meid een groote slagschaduwe geeft die het Kind doet afsteeken. Ter linker zyde ziet men een deur, die half open staat. Voor aan verthoont zich op een kleine voetbank een kussen, waar op een bonte kat legt, en daar by eenige blommetjes, of een verlepte krans, als mede een rinkelbom.

Geeft u nu den tyd om over deze verbeelding te lezen de volgende

Aanmerkingen.

Iets anders dan des Kindts onnozelheid is hier deze opmerking waardig.[†] Dit Kind word toornig, door dien het zich verbeeld dat zyne weêrschyn in de spiegel een ander kind is, aldus toegetakeld om hem te verschrikken, en hem zynen appel te ontrooven; zynde hem zyne eigene kleeding onbekend. De voornaamste zin is eigentlyk, om ieders hertstogt, elk na zynen aart en hoedanigheid, op het allernaauwkeurigst uit te beelden; 't welk door de gebaerden niet alleen, maar ook door hunne toegeëigende kleedingen, en der zelve koleuren, krachtdaadig vertoond word: te weeten d'onnozelheid des Kindts, de losheid der Meid, en de gemaatigdheid der Moeder.

[†]Aanmerkingen des Schryvers over dit Tafereel.

Hoewel dit niet meêr een waare geschiedenis is dan de voorgaande, werkt ze echter, als een gebeurlyke zaak, op onze hertstogten: en dewyl het zich zodanig vertoont in kleeding welke juist niet volkomen de hedendaagsche wyze is, mag her, wel geschilderd en uitgevoerd zynde, beter by een Antieksche Geschiedenis of Verdichtsel hangen, dan een Gezelschap van Heeren en Juffers, welke satyne kleeding van goud en zilver blinkt. Daar en boven de kleedings wyze wat veranderd en buiten de hedendaagsche Mode gebracht zynde, zal zulks het Schildery zodanig een standvastige welstand aanbrengen, die in duizend jaaren niet zal verminderen, wanneer deze omstandigheden, het by werk betreffende, waargenomen worden. Dat men, zegge ik, voor kinderspeeltuig, by het zelve geen moolentjens, knickers noch kooten, enz, voege, maar een rinkelbom; by de Meid geen bezem noch luywagen, maar een stofveeger; en by de Vrouw geen spinnewiel noch pofferpan, maar een open boek, of opgerold borduurwerk, vertoone: zo zal men in het eene de kinderachtige onnozelheid, door het andere de dienstbaarheid, en in de derde persoon de voogdyschap of het oppervermogen kunnen bemerken. Zelfs de kat by die verlepte bloemen, leggende op een klein stoeltje of houte zitbankje, geeft der kinderen bezigheid en achteloosheid, van alles over de kamer te verstrooijen, te kennen.

Indien nu een Konstenaar geen smaak in de Oudheid of het Antiek te verbeelden vond, en het Modern of hedendaags te flauw, en zyner oeffening onwaardig achtte, zulk een zou zich pryselyk bezig kunnen houden met het uitvoeren van zodanige zaaken en voorwerpen, als hem een schets vertoond word in het volgende.

Tafereel *Van de Deugd.*

Hier ziet men haar gerust zitten voor een groote spiegel, welkerslyst [†]met vreemde gedrochten uitgehouwen en verguld is. In de zelve spiegelt zy zich geheel, [†]Vierde Voorwerp. hebbende een slangenkrans met laurier omvlogten in de hand. Zy is zedig van weezen, deftig van beweeging, en toegerust als een R O M A . Naast haar ziet men eenige Kinderen de gemelde lyst met aandacht beschouwen, en die gedrochten malkander met de vinger al lagchende aantoonen. d'Een heeft een zotskap op, een ander een nest met jonge vogeltjens onder den arm, een derde een yzer met ringen in de hand: de vierde heeft een schelp met water, uit het welke hy door een riet schuimballen blaast: de vyfde wederom heeft een poppetje, daar hy zich mede vermaakt. De helft dezer Kinderen zyn jongens, en de andere meisjens.

De zin van dit Tafereel is ligt te bevatten: en begeeren de Liefhebbers [†]meerder aanleiding totstof, zy overweegen maar eens, by voorbeeld, waar in een goede [†]Waar in een welgestelde of kwaade Huishouding bestaat; en zy zullen bevinden, dat 'er vierderley [†]en goede huishouding Persoonen zyn: te weeten, in een goede Huishouding, een verstandige en bestaat. ontzagchelyke Vader; een zorgvuldige en goedaardige Moeder; de Kinderen gehoorzaam en buigzaam; de Dienstbouden eerbiedig en getrouw. De Man stelt de wet; de Moeder leertze aan haare Kinderen; en deze; nevens de Dienstbouden, gehoorzaamenze. Daar en boven straft de Vader; de Moeder matigt; de Kinderen lieven en vreezen. Ook geeft een milddaadige Huisvader uit een onbekrompene beurs tot onderhoud van zyn Gezin. De zorgvuldige Vrouw weet zuinig, doch deftig, het zelve te besteden. Alles is daar in vrede en order: want zy hebben eenen God, eene wet, zaligheid en eer: en de Deugd is hun aller betrachting.

[†]In tegendeel ziet men van een kwaade Huishouding, dat de Vader zorgeloos, en de Moeder kwistig is; dat de Jongens baldadig, en de Dochters ligtvaardig zyn; [†]Huishouding met een de Dienstbouden luy en ongetrouw. De Vader ziet na niemand om; de Moeder [†]kwade oeconomie geeft aan de Kinderen wat hun lust; de Meisjens zyn dertel en hovaardig; de Jongens stoeijen en dobbelen; de Dienstbouden zoeken te grypen met hunne handen van alle kanten, denkende in ontroerd water is goed vissen; Knechts en Meisjens kruypen by malkander, zuipen en stempen dagelyks, en alles teert van den hoogen boom af, tot dat men eindelyk de hond in de pot vind.

Wederom vind men andere voorwerpen in een verdeeld Huisgezin.⁺ Wanneer in het zelve een godvruchtig Man, en waereldsche Vrouw is, daar ziet men gewoonlyk goddeloze Kinderen. In tegendeel, by⁺ een waereldsch Man en vroomme Vrouw zyn de Kinderen dikmaals deugzaam. De reeden, en de waarom, valt ligt te bezeffen.

⁺Een kwade verdeeling.

⁺Een goede verdeeling.

Indien zulke zaaken wel aangemerkt wonden, zyn die by overvloed⁺ ryk van stof en van een uitmuntend vermogen in alle voorvallen het huishouden betreffende, in wat staat of gelegentheden men dezelve aanmerkt, zo wel in voor- als tegenspoed, doorluchtige en verhevene, gemeene en buigerlyke, of ook in die van geringe ambachts en handwerkslieden, zo in haar aart, wezen, beweging als kleederen: en het zy die in het Antiek of Modern wel uitgevoerd worden, het zyn alzins zeer lofwaardige zaaken en voorwerpen voor een Konstenaar.

⁺Deze aanmerkingen zyn noodzakelyk voor alle Konstenaars, zo wel in 't Antiek als Modern.

Vervolg van 't voorgaande. **Vierde Hoofdstuk.**

OM al wat ik van deze beide konsten geschreeven heb, achter een te doen volgen, zal ik verder voortgaan met het verhandelen derzelve: doch alles, 't geen 'er van deze twee ongelyke zusters zou kunnen gezegt worden, zullen wy niet ophaalen, dewyl 'er stof genoeg is om daar van alleen een gantsch boek te schryven.

Verbeeldinge van een Vanitas.

Dit gezicht verbeeld een zaal, die haar licht ontfangt door een groot⁺ venster ter rechter zyde. In het midden van de kamer, achter telgen de muur aan, ziet men een tafel, waar op een groote hemelsspheer staat, op dewelke zich eenige hemelsteken vertoon. Onder aan de voet dezer globe legt een open boek. Ter linker zyde van het zichtpunt ziet men, door een deur die met trappen afgaat, een plaats met een hoek van een fontein; en aan de zyde, naar het zichtpunt loopende, verscheydene vaazen en borstbeelden van voornaame helden. Ter linker zyde der kamer, voor aan, staat een kabinet, op een bordes van twee treden op te gaan, aan weêrzyde met een laage baluister gesloten. In het midden des Stuks, voor aan, stellen wy een ronde tafel met alderhande vrouwengereedschap, als spiegels, mantjes, doosjes, enz. Aan het venster vertoon zich twee Kinders, een jonge-

⁺Voorbeeld van een Vanitas.

tje en een meisje. De Jongen, met een schelp in de hand, leunt op de dikte van 't venster, en blaast uit een riet of pyp eenige waterbellen. Het Meisje, op een voetbank geklommen, steunt op haare regter hand, en wyst met de andere, om hoog oopen, al lagchende na een waterbel, die in de kamer zweeft, waar na de Jongen om kykt, houdende het riet of de pyp met zyne regterhand in de schelp. Ter regter zyde van de achterste tafel staat een oude Patroon in gedagten, hebbende een vinger tegen het voorhoofd, en de linkerhand met de passer op de globe. Aan het kabinet, dat half open staat, verthoont zich een oude Vrouw, na vooren ziende, het hoofd een weinig op zy hellende, terwyl zy in haare handen vryft. By de baluister, aan geene zyde der trap, legt een Dienstmaagd op haare kniën, veegende de gemelde baluister met een doek, by haar hebbende een zandbak, een pot met water, en een styve boender. De kas is vol zilverwerk. Aan de ronde tafel, voor aan, zit een jonge Juffer, welke zich voor de spiegel palleert. Zy heeft den boezem vry ver ontbloot, en is luchtig gekleed in fyn lywaad en zyde. Met de linker hand haalt zy haare regterzyde hairlok over den boezem, ziende haar zelve zylyngs in de spiegel; terwyl zy met de regter hand een paarsnoer uit een doosje krygt. De kamer is van ligt pizaans marmer.

*De mantel van den ouden Man is donker paars; het kleed van 't Jongetje in het venster, wit: en dat van 't Meisje, schoon blaauw. De Juffer, die aan de tafel zit, is in 't wit, en ligt rood weêrschyn met blaauw, als mede een schoon donker-blaauwe strik om het lyf. Het kleed van de oude Vrouw is groenachtig blaauw, doch wat vuil of verlept, en de mouwen ligt geel. De Meid is in 't ligt graauw, en heeft om haaren hals een paarsnoer. Voor de trap leggen een paar voetsoolen. De ronde tafel is met een donkergroen kleed overdekt. De vloer is met steenen verdeeld, of kan ook wel van hout zyn.

*Aanwyzing van de kleuren det voorwerpen in het zelve.

*Myne gedachten over de schikking der voorwerpen in dit Tafereel zal ik aan de konstminnende Leezers, om redenen, eens mededeelen. Gelieven eenige het zelve te onderzoeken, en al wat van myne opstelling reedts beschreeven is, of noch zoude mogen volgen, zy zullen my groote vriendschap doen; also men dan zal kunnen oordeelen, of het onmogelyk is, dat ik, gelyk zommige kwaadaardigen voorgeeven, een Ordinantie met de behooryke beweeginge der beelden, hunne staanplaats en koleuren, na de konstregelen gevoegelyk, zonder gezicht, kan schikken. Doch als de schil-

*De Schryver toont aan, dat hy door eenige onkundige betigt word van dingen boven zyn vermogen voor te stellen.

len der oogen van die onverstandigen^(l) ezelseoren zelfs eens afgeligt wierden, zouden zy wel haast kunnen bemerken, dat het in de wiskunde bestaat.

Eerst stel ik de kamer met de onroerende voorwerpen, daar na de⁺ personaadjen, en ten derden de koleuren, waar mede ik de ordentelykheid te kennen geef.

⁺Redenen des Schryvers over het schikken der voorwerpen in dit Tafereel.

In de tweede verdeeling der roerende voorwerpen, na dat ik de plaats heb aangewezen, spreek ik van de venster, tafels, en 't kabinet. Nu zeg ik eigentlyk niet, aan welke zyde van de tafel deze Juffer zit, ter regter of linkerzyde; alzo het onnoodig is, en niet anders bedagt kan worden, vermits de spiegel haare plaats tegen den dag moet hebben. By gevolg dient de Vrouw vlak in het licht te zyn, om haar aangezicht op het schoonste daar in te zien: want hoe zou zy anders den boezem van vooren kunnen vertoonen, terwyl de tronie op zy moet wezen? En indien zy de hairlok met de regter hand over den boezem trok, en de linker uitstreckte tot aan de tafel, waar zy zonder zwier of goede gestalte, en van het hoofd tot de voeten in *profiel*.

Merken wy nu, of de oude Patroon anders zou kunnen geschikt worden. Ter linker zyde kan het, om twee redenen, geensins weezen: ten eersten, om dat de globe aan die zyde meest in de schaduw is, by gevolg onbekwaam tot zyne verrichting: ten tweden, alzo hy ten deele in 't licht zoude zyn, en byna dezelve actie, als de voorzittende Vrouw, vertoonen; daar nochtans een tegenstelling in vereischt moet werden: stond hy voor de tafel of globe, zo waar 'er niets aan te zien, noch beweeging noch aandacht. Derhalven voegt hem geen beter noch eigender plaats, als daar hy staat. Waar by dit voordeel noch komt, dat, dewyl hy nu meer schaduw als licht ontfangt, de Juffer daar door meerder schoonheid en welstand verkrygt. Hy kan bekwaarnelyk genoeg op de spheer zien en arbeiden, door het omzwaaijen van zyn lyf, om dat d'eene zyde recht voor het licht en d'andere daar tegen komt.

Zo kan het ook met de oude Vrouw aan de kas weezen: want het is onmogelyk, dat zy, en alle die hier zyn, anders kunnen geplaatst worden met zo veel voordeel en welstand, als op deze wyze.

Dit zelfde *Concept* zou ook niet kwalyk met Conterfeitsels kunnen⁺ verbeeld worden, voornaamentlyk wanneer men een gantsch Huisgezin vertoonen wilde, als de vader of man van den huize, de moeder, zonen, dochters, en de meid. Men vind dagelyks voorvallen genoeg,

⁺Dit voorbeeld is bekwaam tot verscheide *Concepten*.

(l) zegt, dat de Ezels zeer lange en roerlyke ooren hebben; zo dat zy schynen met een beel goed oordeel in de ooren voorzien te weezen, boewel zy dealderdwaaste zyn.

die in zulke en diergelyke verbeeldingen bestaan. Maar om duidelyk over dit Tafereel te redeneeren, en aan ieder te betoogen dat het op voeten staat, zullen wy voor eerst over de gedachten noch eenige openinge of uitlegging doen. Ik zeg dan, dat 'er verscheidene zinnen in deze verbeeldinge aan te merken zyn; hoewel ze gevoegelyk alle in één getrokken kunnen worden: gelyk men op het laatst van deze redeneering genoegzaam zal kunnen begrypen.

Men moet weeten dat deze Juffer, voor aan de tafel, als mede de ⁺oude Vrouw aan de kas, beide de ydelheid beteekenen. Doch men zal mogelyk zeggen, dat ⁺Tegenwerpering, de eerste al zo wel na de hovaardy gelykt; en de tweede, vermits zy voor het zilverwerk staande met een lagchend wezen de handen vryft, de gierigheid natuurlyk uitdrukt. En de oude Man, die hier als een Filosoof gesteld word, zou by gevolg de wysbegeerte ⁺te kennen geeven. Maar wy zeggen, dat dit alleenlyk de schyn daar van is: want indien men de uitlegginge op deze wyze wilde maaken, zou het zelve ⁺opgelost. geen beknopt Zinnebeeld kunnen weezen, maar eer een mengelmoes van verscheidene zaken; en waar zou het slot op uit komen?

Derhalven zal het niet ongevoegelyk zyn, dat wy onze gedachten in deze verbeelding, tot de allerminste voorwerpen toe het klaarste te kennen geeven; waar toe wy van achteren af zullen beginnen, en zo allengskens na vooren.

⁺De Borstbeelden en de Fontein in 't verschiet, als mede de meid die de baluister schuurt, slaan altermaal op de ydelheid; gelyk ook die oude Man met de Globe ⁺Klaarder uitlegginge der voorwerpen in 't generaal. de ydele betrachtning verbeeld: want wie kan in de geheimen van God en de Natuur indringen? Van de Juffer en de oude Vrouw hebben wy den zin hier boven reedts gezegt. Weshalven dan de rechte en eige gedachte van dit voorwerp alleen daar op uit komt, om aan te wyzen dat alles ydelheid is: 't geen 'er echter niet wel uit zou kunnen beslooten worden indien 'er de Kinderen niet by waren; vermits die andere Beelden en dingen op verscheidene zinnen zouden kunnen toegepast worden, als Hovaardy, Gierigheid, Wysbegeerte, en zo voorts: want de kinders, die met waterbobbellen te blaazen hunnen tyd doorbrengen, zyn nu de ziel van dit werk; anders waard' 'er geen binding noch slot: ja ieder beeld zou een byzondere zin hebben; waar toe dan ieder van de zelve ook wel een byzonder vertrek noodig hadde. En schoon men verscheidene hertstogten in een Stuk wilde voegen, zou evenwel by ieder noch iets by moeten komen, om de meening van elk in 't byzonder regt te verstaan: want het is niet met een Schildery, als met een Tytelprint, waar in men alles verbeeld wat in 't geheele Boek vervat word, gelyk de zeven Wonderen, de twaalf Maanden, enz.

Dit zelfde ontwerp komt ook niet kwalijk met een waare geschiedenis⁺ overeen, en zou ook wel voor een Moraal of Zinnebeeld kunnen genomen werden: want ieder perzoonadje heeft hier zyne byzondere en eigene karakter. De mannen zyn meest tot de studie geneegen, de vrouwen tot het verzamelen van waereldsche goederen en schatten: de⁺ dogters groeijen op in weelde en tydkwisting: de kinderen, die noch jong en onnozel zyn, bemoeijen zich nergens mede als met dingen van geene waarde. Zo dat dit alles wel in acht genomen zynde, kan 'er niets anders uit beslooten worden, als dat elk in 't zyne de ydelheid bemint.

⁺Uit dit voorbeeld kunnen verscheide zinnen getrokken worden.

⁺Ydele neigingen det menschen.

Indien iemand hier mogt tegenwerpen, en zeggen, dat de Sterrekunde, Wiskunde, en Natuurkunde geen ydelheden zyn, also die alleen den Wyzen toegeschreeven worden; die gelieve te weeten, dat de Wyzen zelf, door zommige, voor^(a) dwaazen geacht worden. Hierom wilde^(b) *Pythagoras*, schoon een heiden, den naam van wys niet aanneemen; maar gebood, dat men hem alleenlyk een vriend en beminnaar van de goede reden en wetenschappen zou noemen. Veelydts worden mede die Wyzen door de kennis heel vermeetel, en bezeffen niet met dien Filosoof, dat 'er ook een ydelheid in de weetenschappen steekt. Dus zien wy dagelyks de ryken trots en opgeblazen; de schoonen, hovaardig en wellustig: hoewel de schoonheid en wellust als een ogtendroos met den avond vergaat, en men met den Tafereeldichter wel mag zeggen,^(c) dat die wellust een schaduw en een snellust is. En dierhalven

Arme menschen

Zyn 't die naar schaduwen, en vluchtend schyngoed wenschen.

zo dat dit alles dingen zyn, die ons t'elkens te vooren komen, ja dikwils in een en zelve huishouding; gelyk wy daar van in 't voorgaande Hoofdstuk breeder gesproken hebben.

Zommige zullen my mogelyk te vooren leggen, dat ik hier zulk een slechte zaak, als een paar pantoffels by de trap, die de oude vrouw⁺ schynen toe te komen, ter neder stelle: doch ik zeg, dat het niet gering is, maar eigen voor de vrouwen die afgoden van haare huizen maaken, en liever blootsvoets over de blaauwe steenen loopen, als die te besmetten, schoon zy de meiden geduurig agter aan hebben met een wolle lap, om ieder treê, die 'er gedaan word, af te veegen. Maar dewyl deze afgodery, en zyn hert op de schoonheid, cierlykheid en netheid van

⁺Al te groote zindelykheid der Hollandsche vrouwen, in het verschoonen van hunne huizen.

(a) *De Sophisten noemden de wysheid dwaas, schandelyk, en eerloos.*

(b) *Pythagoras van Samos. Deze verwierp de naam van Wyze, dien men hem gaf.*

(c) *K.Sw. Tafereel der Ondeugden, in de Wellust.*

de huizen te stellen, hier in Nederland genoegzaam gemeen, en derhalven aan ieder overvloedig bekend is, zullen wy die zaak niet verder aantoonen, maar somtydts, om de vrede en rust, stilswygende by ons zelf met verwondering zeggen: o ydelheid der al te puntige Hollandsche vrouwen! Aldus bevinden wy ook, dat de meid, als afhankelijk van de vrouw, met eenen een uitvoerster van haare ydele begeertens is: doch vermits die dienstige schepselen in haaren staat altyd ook iets hebben 't geen de ydelheid verbeeld, geef ik haar koraalen, of paarlen om den hals, al schoon zy een bakkes had als een grins, of, gelyk ten tyde van *Latona*, de boeren hadden, toenze in kikvorschen herschept waren: want hoe leelyk deze deerns zyn, beelden zy zich evenwel noch in schoon te weezen, als zy slechts krullen op het hoofd, en koraalen om den hals, hebben. Derhalven blykt het genoeg, dat alle die omstandigheden van groote en noodige uitwerking zyn.

Wat aangaat de ordinantie der kleedinge in dit Tafereel, die konnen de Modernschilders, met hunne verkiezinge overeen komende, schikken naar hun welgevallen. Ik heb dezelve alleenlyk dus ontworpen, om te toonen dat men een Vanitas zo wel Antieksgewyze kan verbeelden buiten de gemeene trant, dan de Moderne Meesters die gewoonlyk voortbrengen, en de waereld mede opvullen.

Van de Kleeding en Drachten. **Vyfde Hoofdstuk.**

MEn behoeft niet te twyffelen, dat de Schilderkonst ooit anders geweest is, en altyd weezen zal, als tegenwoordig, ten opzichte van haare verscheidene verkiezingen: want van 't begin af aan zyn 'er Mode-schilders geweest; en gelyk ieder Klimaat zyne byzondere land-aard ⁺heeft, zo volgt ook ieder Natie haare eigene modens of drachten: waar uit genoegzaam blykt, dat de menschen in die tyden, zo wel als nu, van gedachten zyn geweest dat de hunne de-beste was, zonder eens te overdenken wat de beweegreden daar van is. De Oostlanders volgen een eigene byzondere dracht, gelyk de Noordsche volkeren mede ten opzichte van de hunne doen. Deze laatste zien liever laken, wolle en wilde beestenhuiden, dan de schoonste en dunste zyde van het Oosten. Aldus gaat het doorgaans met de drachten: elke Natie, zeg ik, als Romeinen, Spanjaarden, Franschen, Duitschers, enz, behouden en beminnen ieder de haare. Het is dan geen wonder, dat de Schilders dezelve, welke met hunne byzondere

⁺Dat ieder natie zyn byzondere Mode volgt.

verkiezinge overeen komen, navolgen. Doch het is hier in met de Konst eeven als men ten dien opzichte met de Godtsdienst doet. Daar is 'er maar eene, die de waarachtige is: d'andere worden slechts voor Secten gehouden. Desgelyks de dracht, die de bestendigste en altyd de zelve blyft, is ook de beste. Doch wy zullen ieder Land en Volk hunne byzondere neiginge aan zich zelf bevoolen laten.

Dat de Modeschilderyen van tyd tot tyd veranderen, en hunne waardigheid⁺ allengskens vermindert en vergaat, is onwederspreekelyk; vermits wy daar dagelyks voorbeelden genoeg van hebben, voornaamentlyk wanneer zy met onkunde of misverstand doorwrocht zyn: daar nochtans de Dorische Order, die de geringste en plompste is, zo wel een goed Architect van nooden heeft, als de Corintische of beste.

⁺De Modea schilderyen verslimmeren van tyd tot tyd.

De Moderneschilderyen komen in alle deelen met de beste Antieksche⁺ over een, voor zo veel de Konst betreft, als téekening, schikking, koleur, dag en schaduw, stoffagie, enz.

⁺Mode en Antiek waar in overeen komende.

Een sohrander Modeschilder zal zich wel wagten van het Antiek te⁺ gebruiken, en het een onder het ander te vermengen; want dat zou een onvergeevlyke misslag weezen: nademaal hy alles, 't geen hy in zyne geheele studie behoeft, overvloedig genoeg kan bekomen. Is het niet een groote dwaaling, eenige uitheemsche woorden te willen gebruiken in een taal die van zelve ryk genoeg is? Waarom zyn de geleerde *Hooft* en *Huigens* zo geroemd? Is het niet om de kracht en zuiverheid hunner taal? En voornaamentlyk *Vondel*, dien men met regt daarom den naam van den Hollandschen *Virgilius* geeft.

⁺Geen Antiek onder het Modesche te mengen.

Wy zien door de dagelyksche ondervinding, hoe onvolmaakt en⁺ gebrekkelyk de Mode is. Ieder dag brengt zyne veranderingen mede; en elke wyze dunkt ons best, als ze maar de algemeene toestemming door het gebruik en de navolging kan bekomen. Dit kan men genoeg bewyzen, als wy met bedaarde zinnen overleggen, hoe belagchelyk en ongerymd de dracht onzer voorouderen zich in onze oogen vertoont, en by gevolg hoe iemand met de nek aangezien zou worden, die het kleed van zynen overgrootvader aangetrokken had: zou hy niet voor uitzinnig en gek worden gehouden? Even alzo komen ons die oude afbeeldingen der kleding te voor, met hunne styve kraagen, barkoene schouders, naauwe en gepikkeerde wambussen, enz. Is 'er iets dat ons meer doet verwonderd zyn? En hunne Schilderyen, hoewel fraay geschilderd, zyn zy niet met kleine eerbiedigheit van ons aangezien? En wat grond van reden is 'er, om ons te doen gelooven dat de heedensdaagsche Mode aan onze naneeven behaagelyker zyn zal; daar ons de Mode van het voorleeden jaar zelfs mishaaft?

⁺De ouwetwetse dracht in deze tyden verworpen.

+Die zich tot deze verkiezinge begeeven, hebben geen vermogen om eenige Geschiedenissen der Oudheid te verbeelden: want hoe bespottelyk zou het zyn, indien men de Koningin *Esther* kwam te kleeden in een naauwe en styve tabbaard met linten hier en daar opgeschikt, een styve en geplooid labaar om den hals, dikke en wyde rokken om de heupen, kante ponjetten die digt aan de hand sluiten, een styf opstaande spaansche kant op 't hoofd voor een *Diadema*, en zo vervolgens op die wyze; en daar nevens den Koning *Ahazuerus*, zittende op een spaanscheleere stoel, met een hoogen of zeer smallen hoed op 't hoofd, een fraas of lob om den hals, aan hebbende een kort wambus met lange schooten, als mede een korte mantel met bont gevoerd, een wyde broek met strikken onder aan, en over de beenen kanonkoussen, een gestrikte roos op de schoenen, een spaansche ponjaard op de zy, handschoenen in de hand, enz: en in 't verschiet *Haman* met een roode hembdrek met zilvere knopen en een linnen onderbroek, staande met den Beul op de leer, en een Franciskaner Monnik onder aan de voet, hem een Crucifix toereikende? Wat dunkt u, leezzer, zou dat niet een schoone vertooning zyn? En nochtans ziet men zulks al gebeuren.

+Een koddige voorstellinge in het verbeelden der kleedinge in een geschiedenis.

Nu zoude my iemand mogen vraagen, of de Modesche Schilders, te weeten die Markten, Keukens, en zulke dingen schilderen, dan +niet onder de Beeldschilders behooren? Ik zegge ja, by zo verre zy zich daar by houden en blyven, en zelfs wanneer zy eenige vereierde geschiedenissen, of gelykenissen, welke aan geenen tyd verbonden zyn, verbeelden: gelyk die van Lazarus en den ryken Man, van den Tollenaar, van den verlooren Zoon, en diergelyke, of die men daagelyks ziet gebeuren. En de zelve verbeeldingen ontroeren onze gemoederen des te meer, als zy uitheemsch en in uitlandsche dragten vertoond worden; alzo ons de verandering der kleedingen en modes uit een ander gewest zo ligt niet te vooren komen, en zo haast niet misstaan.

+Wat zaaken, met Mode uitgebeeld, in haare volle kracht zyn.

Maar zy moeten zich wagten van Bybelstoffen, en *Ovidiaansche*, *Virgiliaansche*, en andere geschiedenissen van dien tyd te verbeelden; gelyk hier vooren nochmaals is gezegt.

+Dog men vind 'er, welker stoutheid belagchelyk is, en die een *Sofonisba* durven verbeelden geheel na de hedendaagsche wyze gekleed, met een fluweele tabberd aan, een witte satyne rok met goude boorden, kante mouwen, valsche krullen op het hoofd, witte muilen aan de voeten, en dat in een kamer met goud leer behangen, en een vuur en houte vloer daar al de draaden en kwasten van het hout net in waar-

+Belagchelyke Mode-Schilderyen.

genomen zyn. De kamer is gestoffeerd met felpe stoelen met franje en kopere spykers, en op de schoorsteen groote porceleine schotels, tegen het behangsel tabletten met theegoed, een papegaay in een kopere kooy, enz. Men ziet 'er een Moor aankomen, die haar op een zilver teljoor een heedendaagsche goud of kristallyn gesleepen drinkglas, of kelk, aanbied; gekleed zynde in een livrey met gimpen en koorden. Haar kostelyk ledekant, tot de pispot van tin of zilver, is daar niet in vergeeten, nog de matten op de vloer.

En aldus verbeeld men *Lucretia* en *Dido* desgelyks; by welke laatste men een kaart agter tegen de wand van de zaal durft hangen, zynde de nieuwe vergrooting van Amsterdam, die men kan zien dat by *Allard* op den Dam gedrukt is.

Men wil kwanswys die historien zo van *Plutarchus*, *Livius*, *Tacitus*, en diergelyke Schryvers, in het geheugen der menschen houden; en men doet het op de ongerymdste en belagchelykste wyze der waereld:⁺ even als die Dichter, welke, om zyn vaers door de waereld bekend te maaken, 't zelve op het water in een groote rivier, die naar de stad toeliep, ley; waanende, dat het papier, aldaar gedreeven zynde, opgenomen en geleezen, en derhalven zyne lof daar door rugtbaar zou worden: maar dit geschrift, eerst doornat geworden zynde, zonk in de grond, en wierd daar na door een Modderman opgebaggerd, en nevens de andere modder in de schuit geworpen, en de Dichter aldus van zyne grootse inbeeldinge en hoop versteeken. ^{+Gelykenis.}

Gy dan, o leergierige, verzint u wel, houd u by de wal; op⁺ dat gy, niet konnende swemmen, niet verdrinkt: want die het gevaar niet ontziet, blyft 'er dikmaals midden in. Een goed mes bestaat niet in een zilver hegt, noch de lekkere wyn in een goude schaal. Laat u van de waarheid onderrichten: want uw werk, hoe net uitgewrocht, zal uwe zaak niet in uw voordeel bepleiten, zo gy van de waarheid afwykt. ^{+Vermaaning.}

Twee Schilders malkanderen eens ontmoetende, raakten by dat geval⁺ aan woorden om de voorrang. *Antiko*, die de wyste meende te zyn, wilde de hoogerhand neemen, en doorstappen; maar *Modo*, die niet minder op zyn eer en aanzien stond, wou niet wyken: en alzo hy wat jonger en koppiger was, stiet hy *Antiko* met zulk een geweld tegen de borst, dat ze beide ter aarde vielen. Als zy nu een poos heel bedwelmd gelegen hadden, en weder wat bedaard waren, begon *Modo* wakker te schelden: maar *Antiko* sprak, zult gy voor my niet wyken? Neen ik, zei *Modo*, ik ben zo goed als jy; en heb- ^{+Verwytingen tuschen *Antiko* en *Mode*.}

je wat te zeggen, zo trek eens van leer, of ik duwje dit mes in de huid. Deze bejegening was te gevoelig voor den trotsen *Antiko*. Hy greep, vol woede, zyne stokkade; en daar mede was het val aan met steeken en kerven. Het gevecht was fel en twyffelachtig. Alle, die het aanzagen, schrikten en beefden, en riepen: houd op mannen, houd op; maar te vergeefs. Elk stiet toe; doch zy konden malkanderen niet aan 't lyf komen. Eenen *Justus*, daar by geval komende, en ziende dat het alle beide zyne vrienden waren, sprong'er tusschen, en scheidde ze met goede woorden van een. Als zy nu een weinig bedaard waren, vraagde *Justus*, wat hen beweegde met zulke ongelyke wapenen te vegten, en het leeven zo roekeloos in de waagschaal te stellen? Hoe, zyt gy 't alleen, antwoordde *Antiko*, die niet weet dat hy zo veele eerlyke luiden vervoerd en geschoffeerd heeft? Is hy het niet die de kuische *Lucretia* en de deugdsaame *Sofonisba*, onder een valschen schyn, uit haar land vervoerd, en hier in Amsterdam heeft gebracht, om 'er de spot meê te dryven? Weet gy niet, hoe dat hy die onnozele en godvruchtige ⁺*Esther* met het heele hof van *Ahazuerus* onder de tyranny der Spanjaarden heeft gebracht? Dat 's noch niet genoeg, maar ⁺Tafereel hier vooren verhaald. hy besteelt my dagelyks, en wil voor my niet wyken. Heb ik dan geen reden genoeg, dunkt u? Hier op vraagde *Justus*, of de twist nergens anders, dan om de voorrang, ontstaan was? Maar *Modo*, die geen antwoord wilde verwagten, sprak vol gramschap: alles, 't geen die Sinjeur daar zegt dat ik hem doe, dat doet hy my. Hoe meenige dingen heeft hy my ontfutseld, stormhoeden, yzere harnessen, ryglyven, enz. Wel hoe! is u dat groot schelmstuk vergeeten, 't geen in de waereld zo veel gerugt gemaakt heeft, toen hy^(a) *Heliodoor* den kerkroover van uit het Joodsche land deed komen, en te Romén in de St: Pieters kerk voerde, om in weerwil van den Paus de heilige schat te berooven? Maar om zyn voorneemen te bedekken, en geen vermoeden te geeven, of het kwam te mislukken, ging hy heen en maakte aan Paus *Urbanus* den achtsten dezen aanslag bekend; waar over deze zich aanstondts in zynen stoel derwaarts liet draagen, en den Roover vraagde, of hy zich niet vergiste, en of hy niet wist, dat het te Jeruzalem gemeend was, en niet te Romén? Denkt gy dan, dat de heylige Vader, indien hy eens omgekeeken, en den hoogen Priester van Jeruzalem in 't heylige der heyligen gezien had, dezen kwaaddoender ongestraft zou gelaaten hebben? Wat

(a) Heliodorus, *Capitein van Seleucus Philopater, Koning van Syrien. Deze trok van Romén in den Tempel te Jeruzalem, om daar het heiligdom te besteelen; waar over by, van twee Engelen geslagen, voor dood bleef leggen: doch kreeg door het bidden, en de ofseringen aan God, daar na zyne gezondheid weder. Ziet het tweede boek der Machabeen, cap. 3.*

dunkt u van dit staaltje, zou ik dan voor hem wyken? Zus, zus, zei *Justus*, geeft doch de reden plaats. Doch *Antiko* riep, ik wil myne brooskens en Romeynsche wapenrok weêr hebben, die hy my ontnomen heeft: dan scheld ik hem de rest kwyt. Doe zei *Modo*, geeft my eerst dien stormhoed en het yzer harnas van myn overgroot vader weer, die gy aan *AENEAS* vereerde, toen hy met zyn vader uit Dardanien vluchtte: de yzere handschoenen zal ik u laten houden, en daar meê wel. Maar *Antiko* zeide, die wapenen van uw overgrootvader heb ik aan *Dominiquin* vereerd; en de yzere handschoenen gaf ik aan *Rubbens*, en die heeftze weer aan een lyftrawant van de Koningin *Thalestxis*, de hooftmannin der Amazonen, vereerd. Eindelyk kwam het hier op uit, dat *Justus* hen raadde, dewyl geen van beiden iets wederom kon geeven, dat zy de questie zouden afdrinken, en zich voortaan wachten van elkanderen iets meer te ontrooven.

Ik twyffel niet, of de gunstige Lezer zal uit dit voorgestelde geval genoegsaam kunnen verstaan, wat ik daar mede wil betekenen.

Wy hebben voor dezen gezegt, en beweezen, dat de geenen, die dagelyks by slecht en ondeugend volk verkeeren, gemeenlyk slecht en ondeugend; en, in tegendeel, die met deftige en deugdzaame omgaan, ook deugdsaam worden. De gewoonte, zegt *Horatius*, is een tweede natuur; en 't gemeene spreekwoord zegt: daar men meê verkeert, word men mee geëerd. Hy is dan gelukkig, die een redelyke kennis van goed en kwaad hebbende, het beste en voordeeligste voor het slegtste en schadelykste kiest, en zich in al zyn doen en werken daar na schikt. Die zich een slechte manier heeft aangewent, komt daar zo ligt niet weer af; maar blyft dezelve al zyn leven lang behouden: in tegendeel, die zich tot het goede schikt, zal het kwaad schuuwen en verwerpen, om dat het tegens zynen zin stryd.

Aldus redenkavelende kan men bezeffen, hoe voordeelig het is voor een leergierigen zich te gewennen aan fraaije dingen; 't zy wat het ook moge weezen, tot onze studie behoorende, en te verwerpen alles wat gebrekkelyk en overtollig is. De groote meenigte goederen doen zelden goed, plagt de beroemde *Bartolet* te zeggen.

Hoort hier eens een Tafereel, zinnebeeldsgewys, op een verwarden Schilder door het te veel leezen van allerhande onnutte boeken; waar uit wy toonen dat men moet leeren niet meer boeken te gebruiken als in zyne studie te pas komt: het geen *Seneca* bevestigt, zeggende, dat⁺ men weinige boeken, maar die goed zyn, moet gebruiken. Welke oorzaak van verwarring men noch veel verder kan trekken, gelyk in de groote meenigte van onnutte printen, tekeningen, en alles wat het

⁺Te veel Boeken, Printen, en andere dingen schadelyk.

ook verder zou mogen weezen: want alle deze dingen zouden onze gedachten alzo wel onbekwaam maaken om het beste te betrachten, als het overdaadig leezen.

*Hier ziet men in een Schilderkamer een tafel, Antieksgewyze, gedist met borden, en in de midden een schotel met een koek piramidaal benevens een bocaal, aan dewelke vier vrouwen zitten, de Schilderkunde, Beeldhouwery, Bouwkunde en Graveerkunde, ieder met haare behoorlyke kentekenen. Verstand met de Schoonheid aan de hand, gevolgd van de Deugd, komen de kamer in en naderen de tafel, alwaar zy verwelkomt worden; terwyl Voorzichtigheid de Ondeugd, als een gebogchelde dwerg verbeeld, nevens een vervaarlyke *Chimeer*, ter kamer uitdryft. De kamer is behangen met Historien, Landschappen, Architectuur, en Printen. De Oudheid zit in een nis, en houd eenige Medailjes in de hand, verbeeldende de oude luister. De deur is achter ter linker zyde, daar zy inkomen; en d'andere werden ter regter zyde uit het Stuk, of na vooren toe gedreeven. De *Chimeer* heeft arendtsklaauwen, draakevleugels, slangestaart, een langen hals, vrouwenhoofd vol slangen, en de buik vol hangende prammen.

*Tafereel op een verwarden Schilder.

Laaten wy dan met bedaarde zinnen onder onze goederen zoeken, wat ons het best kan dienen, 't zy Pleyster, Printen, Teekeningen, Akademie-beelden, en andere Modellén; verwerpende al het overige 't geen in onze oeffening niet te pas komt.

Nademaal wy dus verre over het Modern gesproken hebben, zal het niet ondienstig zyn, dat wy in 't Antiek ook noch eenige waarneemingen, doch in 't kort, aanmerken.

*Iemand, die het Antiek zuiver wil navolgen, dient noodzaakelyk te weeten, dat het in deze twee hoedanigheden, alsschoonheid en deugd, bestaat; welke schoonheid in een correcte proportie der leden moet worden verstaan, gelyk wy in het zevende Hoofdstuk aangewezen hebben; en de deugd in een zedige bevalligheid, uit de beweeging der leden voortkomende, zonder eenige buitenspoorigheid noch *Carrigatie*. Dit is voor zo veel het naakt betreft.

*Het Antiek vereischt een schoone Proportie,

*De kleedingen, die met een schoon beloop van plooijen zedig en wel geschikt zyn, zodanig dat de beelden zich daar door onverhinderd met welstandigheid kunnen beweegen, zyn zekerlyk de beste; gelyk de doorluchtige *Raphaël*, *Poussyn*, en meer andere, die het zuiver Antiek hebben nagevolgd, genoegsaam in hunne Konstwerken hebben doen blyken.

*fraay beloop van Kleedinge,

*Het ordineeren, schoone daaging, en wat meer tot volmaaktheid van een heerlyk Stuk behoort, dient alles op zyn schoonste verkoozen te werden.

*schoone Daaging,

Met het Landschap, Architectuur, en verdere stoffagie, gaat het eveneens:⁺ alles moet zuiver Antiek, of geheel Modérn zyn.

⁺Landschap, Architectuur, en andere stoffagie meer.

Terwyl deze verkiezing ten einde loopt, zullen wy noch een Tafereel, tot derzelver slot, hier achter aan voegen.

Tafereel Antiek, over het verdryven van 't Modérne of Mode uit dezelve.

MEn zoude in plaats van Schoonheid en Deugd, die in de voorgaande⁺ door Verstand geleid worden, een schoone zedige jonge Maagd kunnen stellen, met dun ly
waad gekleed, zodanig dat men het naakt daar onder kan bespeuren; hebbende
een vogel Feniks op haare hand, en een bloemekrans op 't hoofd. Verstand met
een goude band om 't hoofd, en een scepter in de hand. In plaats van de
gebogchelde Ondeugd en de Chimeer, zou men een jong Meisje vluchtende kunnen
verbeelden, met een styve tabberd aan; op het hoofd een fontange; een bonte sabel
om den hals; en om de armen mouwen vol kanten; koussen, schoenen, en
handschoenen aan, en een mandtje met Oostindische Thee-goederen onder den
arm; als mede *champignons*, of paddestoelen, die zy, door het wild en ongeschikt
loopen, stort. De Voorzichtigheid slaat haar met een spiegel, hebbende in de andere
hand een pyl daar een slang omgeslingerd is. De bloemekrans op het hoofd van
de schoone jonge. Maagd zal te samen gesteld weezen uit kleine eeuwigduurende
bloemtjens, genaamd *Phermica Austriaca*, en *Guafalium*.

De *champignons* beteekenen korten tyd, of schielyke op-en ondergang.

De Scepter van Verstand is een lange dunne stok, met een knop daar boven op.

Op het schilderboek van de kleuren
Door den Grootkunstenaar Gerard de Lairese.

LAIRESE, door het kunstpenseel,
By d'allergrootste Kunstenaaren,
En die het beste zyn ervaaren,
    Alom het hoogst geroemt, zo veel,
Of meer dan d'Oudheid, minder t'eeren
    In al dat ieders oog voldoet,
    Toont hoe haar kleur nu wyken moet,
Hoe hoog haar Kunst was te waardeeren.
    Zyn Kleuren op het schoonst, door een,
En dan weêr zacht en mals gescheiden,
Den zin bevallig speelen leiden,
    Door zyne penne, en kracht van reên,
Om dus die Kunst in top te haalen,
    Door verwen, die, als Iris kleed
    Gemengelt, toonen hoe gereed
Dat zonlicht spreit zyn glans en stralen
    In zulk een held'ren regenboog,
Daar 't zacht en zoet door een gedreeven,
Het schoonst de verwen weet te weeven,
    Dat zelfs het allerkeurigste oog
Zich voelt, door deeze glans betov'ren,
    Wyl 't hart, verbystert en verrukt
Door 't schoonste schoon haar ingedrukt,
Maar naau bezeft, zich laat verov'ren.
    Wat schittert dan een hemelgloet,
    Zo wel van boven als van onder,
Dat oog en hart vervult met wonder,
    Als of de zon met haaren stoet,
En sleep van maane- en starrestraalen
    Doormynen in en onder d'aard,
    Daar alle schat zich openbaart,

Schynt vol van luister neêr te daalen,
 Daar alles gloeit en blaakt en brand,
 Als of de hemelkring en aarde
 Bezwangert, al haar rykdom baarde,
 En schitterde van allen kant,
 Van Jaspis, Chryzoliet, Robynen,
 Turkois, en wat door d'ertsen heen,
 Als gout en zilver, glansryk scheen,
 En baart ontelb're zonneshynen.
 Hier gloeit Paktool en Gangestrant,
 Door al de glanssen, die'er dom'len,
 En schynen onder een te schom'len
 Gelyk in 't gout en 't goude zant,
 Daar d'elementen zich vereenen.
 Hoe praalt nu d'eed'le Schilderkunst
 Gelyk een schoone maagd, elks gunst
 En liefde waard, dus ryk omscheenen
 Van al dat kost'lyk is en eêl.
 Zy vest nu hemelwaart heure opgen.
 't Palet legt vol van regenboogen.
 Een zonstraal schiet uit elk penseel.
 Zes kind'ren danssen om haar henen,
 Elk met byzond're verw bekleed.
 Drie Hooftkoleuren wyd en breed
 Hier aangewezen, en omschenen
 Van and're drie, die deeze maagd
 Gebroken noemt, en die in't mengen
 Zy by elk Hooftkleur weet te brengen,
 Daar nu de Kunst haar roem op draagt.
 Dus doet LAIRES die Schoone leeven,
 Gelyk Pygmalion zyn beeld,
 Daar geest en aardigheid in speelt
 Als daar de ziel word ingedreeven.
 De Schilderkunst krygt bloos op bloos,
 En zegt: gaf d'Oudheid my het weezen,
 Nu word myn schoonheid meer gepreezen.
 Zy pronkt nu als een Lenteroos
 Die by de lelie staat te pryken.
 Dus toont LAIRESSE dat zyn Kunst
 Zal altyd leeven in elks gunst,
 En dat hier d'Oudheid moet bezwyken.

KORNELIS SWEERTS.

Groot schilder-boek, Vierde boek.

Van de Koleuren, en derzelve schikking. Eerste Hoofdstuk.

OPmerkelyk is het, dat, daar de schikking der koleuren in⁺ een Ordinantie, het zy van Beelden, Landschappen, Bloemen, Gebouwen, of wat het moge weezen, ieders oog behaagt, echter tot nu toe niemand eenige grondregelen daar van vast gesteld heeft, waar door men wis en zeker te werk zou mogen gaan.

⁺Gebrek van grondregelen in dit deel der Konst, tot heeden.

De strydigheid der bewegingen is op redenen gegrond, die men door de oeffening in 't kort van buiten kan leeren, ja zelf anderen daar in onderwyzen; gelyk mede de verdeeling der leedemaaten, of proportie; dewyl dezelve, volgens de stelling van *Albert Duurer*, wiskonstig kan beweezen werden; de schaduwe en daaging desgelyks, door middel van de *Perspective* of Doorzichtkunde.

Deze alle kan men in zyne jeugd grondig leeren en verstaan: maar de schikking der Koleuren by en op malkander, om dezelve smeltende en bevallig met een goede *harmonie* te doen voortkomen, daar van zyn tot heden geene vaste grondregelen bekend gemaakt die ons daar toe leiden kunnen. Hier in is het geval alleen alle onze troost.

Een schoone welgeteekende en fraay geordineerde Print, bevallig⁺ van dag en schaduwe, zuiver geëtst, of gesneeden, is lof en roemwaardig: maar een Schildery, tot welke, buiten het voornoemde, een konstige koloreering en schakeering vereischt word, verdient de hoogste lof.

⁺Door de koleur munt de Schilder boven alle konstenaars uit.

Doch dat veele Meesters ieder een byzondere manier hier in hebben,⁺ als den een flets, een ander somber, een derde graauw, zommige bont, eenige morssig, enz. zulks ontstaat doordien hun onbewust is, dat 'er een ordentelykheid in het schikken der zelve moet waargenomen wor-

⁺Oorzaak van hunne verschillendheid in 't koleuren.

den: ⁺even als een schrandere Bloemist tot het opkweeken van uitgeleezene, schoone en groote bloemen doet. Hy onderzoekt, wat grond best tot der zelve teeling dient; welke droogte, en welke vochtbegeeren; wat soort best uit, en welke meest in de zon opschieten; of die meest door duiven- en andere met hondenmest willen gevoed zyn: om op deze wyze, voor anderen, zyn voordeel daar mede te maaken. ⁺Gelykenis.

⁺Zo zal het met den Schilder gaan, indien hy maar de natuur en aart der koleuren nauwkeurig uitvorscht, op wat grond zy best afsteeken, en hunne werking doen: en aldus zal hy zien, of hy mede niet een merkelyker voordeel boven anderen kan bekomen. Door zoeken word veel gevonden: maar men moet, al mislukt het meêrmaal, t'elkens met een nieuwe lust het weder aanvatten. Hoe meenigen aanval heb ik op dit geheim gedaan, eêr ik een bres daar in kon maaken! Had ik het voorbeeld des grooten *Alexanders* niet gevolgd, en die Gordiaansche knoop aan stukken gekapt, zou ik noch al zoekende gebleeven hebben. Nu zal ik alle myne ontdekkingen en voorderingen den Konstenaar goedwillig mededeelen, en aan zyn oordeel stellen of dezelve van gewigt zyn. ⁺Toepassing der zelve.

⁺Wat het getal der Koleuren belangt, deze zyn'er zes, in twee soorten onderscheiden. ⁺Hoe veel koleuren 'er zyn.

De eerste bevat het Geel, Rood, en Blaauw; en deze worden ⁺Hoofd-Koleuren genaamd. ⁺En welke.

De andere is een gemengde soort, en bestaat in Groen, Purper, en Paars; en deze draagen den naam van gebrokene Koleuren.

Wit en Zwart werden onder de Koleuren niet gerekend, maar alleen vermogende genoemd, om die reden, dat de andere, zonder hulp van deze, niet kunnen werken.

⁺Deze genoemde Koleuren hebben ook hunne zinbetekeningen en byzondere eigenschappen. In 't algemeen word het Wit voor het licht, en 't Zwart voor de duisternis gehouden; ⁺Van de zinbetekeningen der zelve.

Het Geel, voor luister en glorie.

Het Rood, voor geweld, of liefde.

Het Blaauw, voor de Goddelykheid.

Het Purper, voor gezag en oppermagt.

Het Paars, voor onderdaanigheid: en

Het Groen, voor dienstbaarheid.

⁺De Koleuren, in zich zelf aangemerkt, zyn zekere hoedanigheden, die zich niet kunnen kennelyk maaken dan door tusschenkoming en ⁺Wat koleur is.

aandoening van een ligchaam: even als de Maan, die haar licht van de Zon niet zou kunnen erlangen, veel minder aan ons mededeelen, dan door middel van een ligchaam. Zo is ook het Wit dat geen, waar uit de Koleuren zyn voortkomende, en het ligchaam waar door zy aan ons kennelyk werden.

De Koleuren geeven, ten opzichte der Schilderkonst, het leeven⁺ aan alle dingen. Zonder deze zou het onmogelyk zyn het leven van de dood te onderscheiden, het hout van steen, de lucht van 't water, goud van zilver, ja het licht van de duisternis. Zy zyn van byzonder groot vermoogen; vereenigende door hunne lieffelykheid; scheidende door geweld met hardigheid. Zy doen de dingen in de dunne lucht verdwynen, en andere met geweld uit de gronden te voorschyn komen. ^{+Hunne kracht en werking.}

Hunne vermenigvuldiging maakt de grootste bevalligheid, zo wel in⁺ de natuur als schildery, maar voornaamentlyk zo in het laatste dezelve door een konstige hand geschikt worden. Dan is 'er niets dat de zinnen meêr bevreedigt en betoovert, als der zelve overeenstemming en verschillendheid. Want wat is 'er schoonder, dan in een Landschap een azuurblauwe lucht te zien, de groene velden met duizend veelverwige bloemen bezaaid, de ongelyke koleuren der gronden, deze ros of geel, en andere weder groen of graauw, ieder na zyn eisch: gelyk ook de bruine Cypressen, de graauwe Willigen, de blonde Olyf, de witte Populier, de groene Els, de roode Dennen, en blyde Linde, ieder boom na zynen eigenen aart. Voegt hier nevens de verscheidenheid des Steenwerks, hoe aangenaam zich aan ons gezicht het porfier der Grafsteeden, de serpentyensteene Puntnaalden, de witte marmere Vaazen en Termen vertoonen. De Bouwkonst verschynt immers heerlyker door de verschillende aart en verw der steenen, wanneer de blauwe arduyn, rosse hartsteen, wit marmer, en diergelyke door een fraaije schikking wel by een, en op malkander gevoegd worden; en het gebouw van binnen met rood gespikkeld groenachtig Jaspis, porfier en marmer opgehaald, in de nissen met beelden, basreleven, en rondom met cieraaden van goud, zilver, koper, en albaster opgepronkt; en de vloeren met allerhande kostelyke steenen, als azuur, porfier, marmer van allerley koleur, tot streeling van oog en zinnen bekleed worden. ^{+Hunne aangenaamheid.}

Maar alles hangt af van een ordentelyke schikking. Onmogelyk is het met alle deze kostelykheid iets bekoorlyks uit te werken, zo deze koleuren door de konst niet na eisch gepaard en geplaatst worden.

Hier toe is voor al noodzaakelyk, dat een oprecht Konstenaar der⁺ zelve aart ende byzondere krachten vast kenne; op dat hy volkomentlyk

^{+Wat tot der zelve schikking vereischt word.}

wis en zeker gaan moge: even als een goed schryver, welke de letters kennende, alleen op de woorden zyne gedachten laat gaan.

Betreffende de schikking, gelyk in een ordinantie met veele beelden, met hoopen verdeeld zynde, altyd een het voornaamste is, waar na zich alle d'andere, ieder na rang, moeten voegen; zo is het ook hier mede gelegen, op dat zy alle by malkander een goede *harmonie* over het generaal te weeg brengen.

Ja indien het noodzaakelyk was, dat zelf de drie Koofdkoleuren, hier voor genoemd, by den anderen geplaatst moesten werden; zo zal men het geel in 't midden, het rood daar naast, en het blaauw achter brengen: door welke schikking, men een redelyke houding zal zien voortkomen.

De drie andere Koleuren zou men desgelyks kunnen voegen, wanneer men het purper voor stelt, het paars achter het zelve, en het groen het laatste, als minder kragt hebbende.

Dat deze laatste mindere en gebrokene genoemd worden, is om dat zy zeer veel van de eigenschap der eerste bezitten; wordende, by voorbeeld, het purper getrokken uit het rood met een vermenging der andere, het paars uit het zelve en 't blaauw, en het groen uit blaauw en geel.

*Doch niet tegenstaande elke Kolor haare verschillende kragt en eigenschap heeft, hebben zy echter geen byzondere rang, nog mogen geen order houden; vermits dan eens een sterke voor de zwakke, dan de slaauwe voor een krachtige moet speelen, na vereisch van zaak en voorval: want ware het altyd na vervolg, en het geel de voornaamste party, de anderen allengs verminderende, zo zou 'er nooit verandering, maar altyd een en het zelve zyn. Maar neen, het is hier mede als met een Schouwburgspeelder, welke by wylen voor een Koning, dan voor een God, nu voor een man, dan voor een vrouw, nu eens de voornaame rol, en daar na weder voor stom speelt.

*Zy hebben wel haare byzondere kragt, maar geen rang.

Doch wanneer de voornaamste party in het Stuk, het zy uit verkiezing of gedwongen zynde, uit witte, lichte, of zwakke koleuren bestaat; zo zullen de andere gedeeltens daar rondom, al zyn dezelve noch zo schoon van kolor, niet hinderlyk weezen, als zy maar verschillende en na order gemengd zyn.

*Desgelyks, wanneer het voornaamste deel des Stuks uit geel, rood, blaauw of groen bestaat, en daar door afsteekt, moet men met deeze doorsteekende en de meesterspeelende party alle de andere gedeeltens hier en daar bezaaijen met kleine partyen, als of het daar meede geëmalieërd was, maar zo voorzichtig, dat zy hunne oorsprong uit het

*Waarneermingen in het schikken der Koleuren.

grootste gedeelte schynen te ontleenen, en schoon gescheiden zynde, te zamen eene zaak uitwerken, en het geheel aan malkander verbinden, gelyk het groot ligchaam der Maan rondom met tintelende sterren vergezelschap is.

Dit gezegde is genoeg betreffende de schikking der koleuren in het algemeen: doch zulks kan niet wel uitgevoerd werden dan door het verkiezen van bekwaame achtergronden, tegen welke zy uitkomen, en hunne byzondere werking doen, op dat zy hunne gewenste welstand bekomen; vermydende die welke hen te weemelende, te wreed en hard doen zyn; en verkiezende zulke die hen lieffelyk doen uitkomen, waar van ik 'er eenige zal opgeeven.

Het wit past op allerley donkere gekoleurde gronden, uitgenomen⁺ op gloeiend geel.

Het licht geel, op purper, violet, blaauw en groen.

Het licht blaauw, op groen, violet, en geel dat niet gloeiend nog brandig is.

Licht groen doet een goede werking op purper, violet, en blaauw.

Het licht paars, op groen en blaauw.

Op wit past zwart, paars, groen, violet, en purper; doch geel noch⁺ blaauw passen daar by.

Op licht geel past violet, purper, en groen.

Op bleek rood, groen en blaauw.

Op bleek groen, purper, blaauw, geel en violet.

Op bleek blaauw, donker geel, rood, en groen.

⁺Gronden op welke deze koleuren zich wel vertoonen, en eerst van lichte op donkere.

⁺Van donkere koleuren op lichte gronden.

Maar indien men op licht geel donker blaauw, of anders om, wilde⁺ leggen, zulks zou zich zeer hard en wreed vertoonen. Noch andere koleuren zyn 'er, welke noch hard noch wreed in zich zelve zynde, zich nochtans onaangenaam en krachteloos vertoonen, ten ware de eene of de andere heel vuil en bemorst was: als daar zyn purper op rood, schoon rood op geel, of schoon groen op geel, en purper op blaauw of violet, en ook anders om; wit op gloeiend geel, en mede anders om; mitsgaders ook rood op rood, of blaauw op blaauw: gelyk de ondervinding, welke licht te neemen is, toonen zoude.

⁺Van harde en wreede koleuren.

Wat de koleuren, welke in wederschyn gebruikt worden, belangt,⁺ daar van zal ik dit zeggen:

Dat by muskus koleur mastikot best past, met licht purper of paars in de weêrschyn: by asblaauw, past geelachtig wit, en de weêrschyn van roozekoleur: by auripigment past donker purper, en blaauwe weêrschyn: op schoon groen voegt wel koleur de rose, met hemelsch

⁺Van de wederschynende koleuren.

blaauwe wederschyn: by purper of paars voegt napels geel, en een wederschyn van zee-groen.

*Maar vooral dient opgemerkt te worden, dat alle wederschynende stoffen in de schaduw hunne eigene koleur behouden, te weeten die van het hoogsel; en dat men niet die misslag der Ouden begaa, welke alle wederschynende kleedtjens van twee koleuren schilderden, gelyk een geel stof met blaauw weerschyn geschaduwd. Zo maakten zy het hoogsel geel, en de schaduw blaauw: en desgelyks handelden zy met alle de anderen. Waarlyk een groot misverstand, geheel tegen de natuur strydende.

*Noodige aanmerking daar omtrent.

Dewyl wy nu tot dus verre ons in de bykoleuren, en derzelve houding en werking gewikkeld hebben, zullen wy ook iets aanhaalen van koleuren welke byzonder wel tot stoffagie in een Landschap strekken, ook in andere Stukken en Geschiedenissen.

*Op het gras steekt het bleek rood wonderlyk wel af, en verтоont zich liefselyk aan het oog, nevens donker violet, donker blaauw, lichte geele weerschyn, met rood en wit; lichte engelsche asch, weerschyn met purper, of violet.

*Koleuren die op gras en in landschap goede kracht hebben.

*Op rosse aarde gronden voegt schoon en donker violet, blaauw en donker groen.

*Op rosse gronden.

*Op donkere graauwe steen, gemeenelyk blaauwe steen genaamd, past licht rood, groen, geel, en geelachtig wit.

*Op blaauwe steen.

*By hartsteen voegen al te gader donkere koleuren, als purper, paars, violet, blaauw en groen.

*Op hartsteen.

*Maar voor al moet men nimmer een koleur uit enkel lak en wit gebruiken, noch enkele auripigment en rusgeel. Deze mogen niet als in tyd van nood, en dan noch heel schaars, gebruikt worden. Het groen en 't rood van eene tint in licht of bruinte stryden mede om hunne hardigheid altyd te samen; moetende daarom nooit by een geplaatst worden.

*Welke koleuren men vermyden moet.

*Men geeve ook desgelyks acht, dat in een Stuk met veele of weinige beelden, het welk binnens kamers tegen een donkere grond hangt, of met veele schaduwen bezet is; desgelyks ook in een Landschap tegens donkere en dichte boomen, het wit een groote welstand heeft, en voornamelyk napelschgeel, rusgeel, auripigment, vermilioen, en schoon licht rood.

*Van Schildery binnens kamers.

Wederom in een licht vertrek, met wit marmor of lichte hartsteen koleur; of in een Landschap dat klaar, helder en vol lucht geschilderd is, voegen het blaauw, purper, paars, violet, groen en zwart het zelve een groote welstand toe. Daar en tegen zyn de voorgaande niet alleen hier mede strydig, maar ook flauw en zonder kracht, behal-

ven het wit, om dat het een vaste stelling is dat men het niet te veel kan gekruiken, also het geen koleur is en over al schikt, behalven tegen de lucht.

Doch ik stel hier niet vast, dat de stoffagie in de eerstgenoemde⁺ Stukken uit die lichte en gloeiende koleuren alleen zal bestaan: geensins, maar wel dat dezelve met eenige donkere en zwakke geschakeerd werden: en in de tweede, alwaar men donkere en zwakke koleuren tot stoffagie gebruikt, daar zal men eenige lichte en gloeiende tussen schikken. ^{+Aanmerkingen hier over.}

Nu zouden zommige mogelyk denken, om dat wy hier nevens de andere koleuren het blaauw stellen, dat het zelve tegens het verschiet hinderlyk zoude zyn, of dat het verschiet der bergen, die men om de verheid gemeenlyk blaauw verthoont, door zulk een schoone vlek te niet gedaan zou worden: doch deze twyffeling is haast weg genomen, wanneer men gelieft te letten dat ik hier niet allegader donkere koleuren verkies; maar wel dat het verschiet daar door eenigsins verder, zwakker, en smeltende schynen zal. 't Is ook waar, dat de blaauwheid in een Landschap dikmaals hard is, en het Stuk verwachtig maakt: maar door de donkerheid, in dit geval, werd het murw, natuurlyk en teeder.

Buiten het blaauw noem ik ook paars, groen, enz. Nu is de meening niet, dat het evenveel is waar menze zonder onderscheid schikt; het blaauw tegen het blaauw der lucht; het groen tegen het groen der boomen, het paars tegens een paarsachtige steen of grond; of licht tegen licht, en donker tegen donker. Neen, dat zou oneigen zyn: want gelyk in een Landschap donker en licht is, zo is'er altyd middel om aan donkere en lichte koleuren ieder haare plaats te geeven.

In een kaarslicht, buiten of binnens huis, of andere lichten die⁺ uit vuur bestaan, voegt paars, purper, blaauw, groen, wit, zwart, rood en geene uitgezonderd; zynde dit stukken waar in de voornoemde koleuren met voordeel werken, en als op haar toegeëigende grond heerschen: want met geel en rood is het omtrent geleegen als met een brandende kaars, die groote uitwerkselen by nacht doet, en op den dag van geene kracht noch vermoogen is, als welkers schynsel men dan naauwelyks gewaar kan werden. ^{+Welke koleuren by Kaarslicht en Vuur de grootste kracht doen.}

Gelyk nu de twee eerste Schilderyen, of Tafereelen, uit die geweldige⁺ koleuren als wit, geel en rood kunnen bestaan; en de twee andere uit purper, paars, blaauw en groen: zo konnen zy echter die van het eene by dat in de andere gevoegd werden, tot het doen voortkomen van een aangename schakeering en overeenstemming, wanneer by de geweldige eenige zwakkere, en by de zwakke een weinig geweldiger ^{+Middelen om alle deze koleuren te doen vereenigen.}

gevoegd worden, latende elk in 't zyne, na de bekwaamheid van ieders gronden, den meester spelen. Maar in het byzonder heb ik noch aangemerkt, dat uit die drie voornoemde geweldige koleuren andere van minder kracht kunnen getemperd worden, als bruynoker met wat napelschgeel, schytgeel en wit, en meer diergelyke; en dezelve by de andere als tussenmiddelen schikkende, zal men met de voorverhaalde [†]een groote party maaken: want het wit heeft zo wel zyne graaden, als het rood: altoos wel waarneemende, dat de voornaamste in kracht en schoonheid de meester zy; en die, welke daar uitgetrokken zyn, hier en daar door het geheele Stuk verspreid werden: om deze reeden, dat zy het best tegens den algemeenen grond uitkomen.

[†]De schoonste koleur moet de voornaamste zyn.

[†]Na dat wy nu reedts duidelyk genoeg voorgesteld hebben de gronden van deze tegenwoordige, en 't geene meest aanmerkelyk is in de gelegenheid en verscheidenheid der verwen; kunnen wy lichtelyk daar uit af neemen, dat de Schilderyen, die deze opmerkingen in zich vertoonen, onze zinnen noodzaakelyk door een zoet geweld tot zich moeten trekken.

[†]Aanmerkingen over eenige voorname zaaken dezès Hoofdstuks.

Wy zullen hier niet aanwyzen, wat, waar, en hoedanig de eene koleur met de andere vermengd, zich zal vertoonen: zulks is onmogelyk, en onbegrypelyk. Het voornaamste, om deze konstgreep te bekomen, is dat men acht geeve op wat hoogte men zyne eerste en kragtigste koleur maakt. Deze moet alleen de overhand hebben, en boven de anderen heerschen: en daarom word by veele voor een vaste regel gehouden, dat men geene andere als eene hoofdkoleur, of eene die dezelve verbeeld, in een Schildery mag brengen. Maar ik heb reedts aangewezen, dat verscheidene op die wyze kunnen te zamen gebragt worden.

Het is dan het oog en het oordeel eigentlyk, welke men in deze zaak moet te hulp neemen, en daar mede raadpleegen: want indien gy goedvind een schoone koleur te brengen ter plaatse waar uwe verkiezing dezelve stelt, waarom zou het kwaad zyn? Maar dit doet het kwaad worden, dat men de bykoleuren gemeenlyk niet wel schikt; voegende het gloeiende tegen het gloeiende, en het graauwe en 't blaauwe by een; waar door zy niet te voorschyn komen; of dat 'er al te krachtige en veele hoofdkoleuren by een geplaatst zyn, die het doet steeken en bont worden.

Om dan niet in deze konst te dwaalen, verkieze men slechts eene koleur; en om'er eene by te vinden, zo neemt eene daar tegen stryden. Is ze rood, men neemt een graauwe: is ze bruin, men neemt een lich-

te, enz. Aldus werden dezelve, de eene uit de andere volgende, by een gevoegd. Op deze wyze vind men zich nooit verleegen om verscheidene koleuren, tot byzondere kleedinge noodig, te vinden: met die bepaalinge echter, dat in alle de kracht of afstand der plaatsen, daar uwe beelden zyn, moet waargenomen worden.

Ik heb, om deze dingen op een gemakkelyke wyze te verkrygen,⁺ een zeer lichte manier uitgevonden; hebbende dezelve my altoos de byzonderheid en de houding met bekwaame en gevoegelyke middelen geleerd, ja menigmaal uit die zwaarigheid over het verschil der koleuren geholpen, op zulk een vaste wyze, als met de kleedinge zelve, inzonderheid in de weêrschynende. Eerstelyk temperde ik op myn palét van alle koleuren, welke gemengd worden, drie byzondere; te weeten een voor het hoogsel, een voor de halfschaduwe, en een voor de schaduwe. Toen nam ik een deel kaarten, en bestreek elk met eene der getemperde koleuren. Deze aldus beschilderd en droog zynde, schikte en herschikte ik dezelve zo lang door en by malkander, tot dat myn oog en oordeel vernoegd waren. Somtyds, als dit niet wilde lukken, verschoot ik die door een, en nam 'er by wylen een greep af, die ik aldus opvolgde, om dat ze my alzo behaagden.

⁺Een gemakkelyk middel, om zich in de houding der koleuren te oefenen, aangetoond.

Meest diende my dezelve in wederschynende kleedinge, welke ik door dit middel menigmaal voordeelig en fraay van koleur vond. Inzonderheid hielp my dit veel, wanneer ik twyffelde of zodanige ofte zulke koleur wel of kwalyk by zo een andere zoude passen: en alzo wel als of ik de stoffen daar by had, weezen my de kaarten de zaak aan, en reddeden my van vergeefsche moeite, of onwisse in 't onderzoeken.

Nu zal het niet onvoegelyk zyn, dat wy noch iets van de Achtergronden zeggen.

Het gebeurt veelmaals, dat iemand een koleur ziet in eenig Schildery,⁺ die hem zeer aangenaam voorkomt: maar in 't navolgen bevind hy, dat haare werking zo krachtig niet is, als wel de geene die hy heft gezien. De reden hier van is, om dat hy geen acht gegeeven heeft tegens welke grond die koleuren geschilderd waren. Dit is dan een groote opmerkinge waardig; want hier door komen zo veele misslagen in de koloreering. Men moet derhalven altoos wel acht neemen op de gronden en plaatsen, indien men wil dat zyne koleur zal overwinnen, als mede de regt strydige daar tegen aan: gelyk by voorbeeld, om uw geel te doen heerschen, zo plaatst het blaauw daar tegen, of wel het donkere der andere koleuren. Wilt gy, dat het geel zich minder zal verheffen, zet het groen daar naast: en op dat het noch zwakker zy, zo stelt een koleur uit het geel getrokken daar by, 't zy hartsteen of iets

⁺Aanmerkingen over de Achtergronden.

+ anders van een geele daaging: en handelt aldus ook met de rest.

Verders is zeer noodig op te merken, dat, gelyk de voorwerpen in een groote distantie verkleenen, desgelyks na maate der zelve de koleuren moeten verminderen, en allengs graauwer werden. De natuur leert ons het zelve.

Doch ik heb bevonden, dat men zelfs eene der hoofdkoleuren in 't verschiet mag plaatsens, zonder dat die voor dringen zal, wanneer men ze met gelyke koleuren, uit des zelfs natuur oorsprongkelyk getrokken, verzeld; gelyk als hier voor is aangewezen.

+Dat de koleuren zo wel verminderen in een verre distantie, als de voorwerpen verkleenen.

Van de eigenschappen, aart en koleuren der Kleedingen. **Twede Hoofdstuk.**

WY hebben te vooren gezegt, dat de Schilderkonst een nabootster van de gantsche Natuur in haare zichtbare deelen is. Niets blyft voor haar in dezen ondoenlyk; maar in alles behoud zy een vaste order: en gelyk wy die in 't algemeen van de koleuren hebben aangewezen, zullen wy dezelve in 't byzonder met de kleedingen, in welke die wel 't meest bestaat, mede doen.

+Deze zyn dan van vierderley stoffen, te weeten

Lywaat of linnen
Zyde
Stoffen, en
Lakenen.

+In de Kleedingen zyn vierderley stoffen aan te merken.

Alle zyn zy van een byzonderen aart en plooiing. Hunne hoedanigheden zyn mede verschillende: en om zulks met een gelykenis aan te wyzen, zal ik die verdeelen in de vier stonden van den dag; alwaar men, neevens het voorige, ook hunne wezendlyke eigenschappen in zal kunnen merken.

De linne kleederen zyn voor de geenen, welke in 't opgaan des dageraadts verschynen; de zyde voor die zich in den middag van hunnen ouderdom bevinden; de stoffe voor die zich in den achtermiddag stond hunnens leevens vertoonen; en de laakene voor die in den avond van het zelve zyn. Doch om wat verstaanlyker te spreken. Daar zyn vier byzondere staaten der menschen, als kindtsheid, jongelingschap, manbaarheid, en ouderdom. Ieder van deze verzorgt zich met kleederen na maate hunner jaaren. De kinderen moeten in 't linnen gekleed worden; de jongelingen, in de fleur des lee-

vens, in zyde; de vrouwen en mannen, in volle kracht zynde, met stoffen; en de oude luiden in laakenen.

Wat de koleuren in de trappen des ouderdoms belangt, die zyn⁺ als volgt: de kindtsheid wit, de jonkheid groen, de manheid rood, de ouderdom donker violet, en de dood zwart.

⁺De kleedingen en der zelve koleuren in de trappen des Ouderdoms gebruikelyk.

In 't eerste Hoofdstuk hebben wy aangewezen, dat het wit en zwart niet onder de koleuren gerekent worden, alzo de eene de voortbrengster maar is van de koleuren, en d'andere der zelve beroofster. Daarom stellen wy het wit, als het Licht, zonder het welke geene koleur gezien kan worden.

⁺Het donker feuiljemort, of taneyt, zal tot verbeelding van d'aarde of groen dienen.

Het wit voor 't water.

⁺Als mede in de vier Hoofdstoffen,

Het blaauw voor de lucht.

Het rood voor 't vuur, en het zwart voor de duisternissen, die boven 't element van 't vuur zyn, om dat daar geene stoffe of dunnigheid meer is, in dewelke de stralen der Zonne niet konnen doordringen en verblyven, en by gevolge verheeven worden.

Wat de Tyden belangt, die zyn, als wy weeten, vier in verdeeling,⁺ als de vrolyke lente, de gulde zomer, de vruchtbaare herfst, en de naare winter. In de lente begint men de laakenen of zwaare winterkleederen af te leggen, en de ligte stoffen aan te neemen. De zomer en herfst geeven ons de vryheid van, na maate hunner hitte, zich in linnen of zyde te kleeden: waarom een zeker Schryver zeer wel zegt, dat men zo wel de kleederen als de woorden naar den tyd moet schikken.

⁺en de Tyden des Jaars.

Men kan dezelve mede door koleuren te kennen geeven, als door 't groen de lente, door 't geel de zomer, door 't rood den herfst, en door 't zwart de winter.

Doch daar zyn 'er onder de Goden welke altoos hunne eigene⁺ kleedingen, en der zelve koleuren, behouden; als *Jupiter* een purpere mantel, *Juno* een blaauwe sluyer, *Diana* een wit en blaauw kleed, *Neptunus* een Zeegroene, enz. en deze kan, men zonder misdoen niet veranderen: maar men moet die beelden, is 't mogelyk, schikken daar ze best voegen. Desgelyks dient men alle dappere mannen en vrouwen in 't rood of gloeiend geel te kleeden.

⁺Eenige Goden behouden altyd hunne eigene koleuren en kleedingen.

Dierhalven dient een voorzichtig en bescheiden Konstenaar een⁺ volkomene kennis te hebben van den aart en de hoedanigheden der voorgenoemde stoffen: ja al waren de beelden noch zo kleen,

⁺Een Schilder dient noodzaakelyk goede kennis te hebben van den aart en hoedanighe den der stoffen.

moet hy nochtans in zyne verbeelding kunnen toonen van wat stoffe de kleederen zyn. En alhoewel de reflexien in kleene beelden niet wel kunnen waargenomen worden, moet men echter aan 't beloop der plooijen kunnen zien, of het zyde, laken of andere stof is.

Een kleen en net Schilder behoord mede niet alleen door de plooiing, en koleur zyner kleederen, derzelver dikte en dunte te onderscheiden, maar ook in de byzondere aart en koleur van ieder kleed hunne verminderingen en veranderingen, als tusschen dunne en dikke zyde tegen het zatyn, en diergelyke meerder. Want indien ons oog met den eersten opslag zulks gewaar word en onderscheid, behoorden wy zulks, inzonderheid in kleene en nette Schilderyen, ook te laten blyken, gelyk ⁺*Mieris* en anderen zeer fraay en konstig gedaan en waargenomen hebben, zo dat men zelfs in mindere dingen 't zilver, tin, blik en yzer kennelyk kan onderscheiden.

⁺Goed voorbeeld van *Mieris*.

En gelyk de welvoegelykheid niet alleen in de stoffen, maar ook in derzelver koleuren bestaat, zal men, die kennende, zo ligt niet dwaalen in 't verkiezen van koleur en kleeding.

⁺Maar hier moet ik een waarschouwing doen aan veele Schilders omtrent de natuur der stoffen, en byzonder der gekoleurde. Zy gelooven na witte zyde lappen zatynen te zullen kunnen maaken; en na gekoleurde zyde, wederschyn: doch dit gaat zeer mank: want het geen in effene zyde ligt op den dag zal zyn, zult gy dikwils in zatyne heel bruin vinden. Derhalven moet dit in de natuur waargenomen worden.

⁺Waarschouwing aan eenige Schilders.

⁺Om deeze reden is het heel aangenaam voor ons oog, wanneer wy in een Schildery aanschouwen een groote meenigte volks onder een vermengd, 't geen een openbaare vertooning of schouwspel wil verbeelden, dat men daar in gemakkelyk alle staaten van menschen kan onderscheiden en aanmerken; als mede de byzondere stant en ouderdom der sexen, daar by hunne beweeging na den aart en natuur derzelve, en de welvoegelykheid hunner kleedingen met wel toepassende koleuren.

⁺Schikking der kleedingen na de stand en ouderdom der Sexen.

⁺Gelyk het een oud man, zwaar en zwak, op beide zyne beenen staande, en somtydts noch met een stok om vaster te rusten, wel voegt een lange donker-verwige lakensche mantel, als omber koleur, donker paars, feuillemort of zwart, met banden of gespen vast gemaakt, en ⁺wat kouwelyk omgeslingerd; voegt het een jongman, weelderig, ongestadig, en die dikwils op een been rust, als vluchtig van natuur, eene

⁺Een oud man.

⁺Een jongman.

gantsch andere beweging te vertoonen. Deze moet gekleed zyn met een purpere mantel, of in 't groen, rood of geel, de koleur op zyn allerschoonste, van luchtige stof of zware zyde, op de schouder vast, en niet te lang; op dat het hem niet en hindere in zyne geduurige beweging: want een mensch, die vol vuur is, wil voornaamentlyk de beenen vry hebben. De vrouwen en jonge dochters, als van een tedere complexie, zedig en⁺ stil, kent men byzonderlyk aan haare witte kleederen van dun lywaat, en allerhande lichte en vrouwachtige koleuren van zyde, gelyk licht blaauw, appelbloessem, paerlkoleur, licht citroengeel, weinig over malkanderen, en zodanig dat de schoonheid van het ligchaam gemakkelyk daar door kan gezien worden. Haar stand is zedig, van weinig gewoel, de beenen digt aan een gesloten, het lyf regt overeind, de hals een weinig geboogen als schaamachtig, de armen digt aan 't lyf, de kleederen luchtig aangedaan, dezelve vast houdende en bedekt tot de voeten. De kinders meest met wit lywaat, van citroengeel, blaauw of⁺ paarsse zyde, en veelydts met witte rokjes aan, geen mantel noch losse lapjes: en als 'er iets moest weezen, zou het een klein lapje van een el of anderhalf zyn, en noch op de schouder vast, op dat zy het niet verliezen, ter oorzaak dat zy veel loopen, woelen, ravotten, en gestadig over de grond rollen.

⁺Vrouwen en jonge Dochters.

⁺En Kinderen.

Het is, dunkt my, een zaak van groot belang, hoewel weinige zulks waargenomen hebben: ja men ziet veelydts fraaye Schilders, die zich daar in byzonder vergrypen; maakende geen onderscheid in mannelyke of vrouwelyke koleuren; passende een oud man een vrouwe-koleur, en een mannelyk gewaad aan een vrouw; vermengende also het een onder het ander, als of'er geen vaste regels op waren. Want die koleuren van zyde, welke een jongman wel passen, die robust, vlug, veranderlyk en moedig is, die zullen aan een dochter, welke teder, zwak, standvastiger en lusteloozer is, niet passen. Hy vereischt krachtiger, zy daar en tegen tederer en schooner koleuren die te gelyk lieffelyk zyn. Desgelyks zou het kwaad weezen, een Kind in 't zwart, een Jongeling bruin, een Man veelverwig, en een Ouden met schoone koleuren te schilderen.

Ik heb eens een Schildery gezien van een my onbekenden Meester,⁺ waar in alle die dingen heel duidelyk en net aangewezen waren; 't geen zodanig een welstand en voldoening aan myn oog gaf, dat ik verzet stond: en terwyl ik het zelve met opmerking bezag, wierd ik gewaar, dat het daar alleen om gemaakt was. Derhalven naarstiglyk toekykende, zag ik eenige oude luiden hier en daar, meest allegader in donkere en gelyke koleuren van lakenen; daar weer een anderen hoop jong en weel-

⁺De Schryver verhaalt een Schildery, op deze zaak passende, gezien te hebben.

derig volk, met verscheidene schoone gekleurde stoffen; als mede eenige vrouwtjens in lichte koleuren, weërschyn, enz. By dezelve bevonden zich eenige oude vrouwen, mede in donkere kleederen. Hier en daar zag men een kindtje loopen, en in 't zand speelen, alle met linnen en zeer teedere koleuren van kleedtjens verbeeld. Deze zaak verblydde my t'eenemaal, en maakte my indachtig hoe ik dat tot een gelykenis zou brengen, om iemand dezelve met weinige woorden te doen verstaan. Het is, dunkt my, even als met de vier lumieren van den dag.

*Neemen wy voor den dageraad de kinders, 't zy jongetjens of meisjens; voor de jongmans en vrouwen, den middag, als de zon op zyn krachtigste is; de oude luiden voor de nacht. Tusschen nacht en middag is *vesper*, die kan men verbeelden met van beide wat te samen te voegen, gelyk tusschen *aurora* en den middag ook moet weezen: in zulker voegen dat men een bekwaam onderscheid kan maaken tusschen den stand en ouderdom der menschen. Hier moest niet vergeeten worden, dat dikwils de oude luiden eenig wit gebruiken om hun kindts werden te verbeelden. In tegendeel word het zwart somtydts onder de jonge luiden gezien, als een dunne zwarte sluyer, om eenige droefheid te beteekenen, ook wel om een getrouwde vrouw van een maagd te onderscheiden.

*En vergelykt de trappen des ouderdoms by de stonden van den dag.

*Waarom men den Ouden somtydts wit, en den Jongen zwart toevoegt.

Van de koleurde Kleedingen, en der zelve toepassende vermenging, by en op malkanderen. **Derde Hoofdstuk.**

TErwil wy bezig zyn met het verhandelen van de kleedingen, zo zal 't niet kwalijk voegen ook iets van hunne toepassende koleuren te spreken, dat 's te zeggen, welke voering of monstering ieder koleurig kleed vereischt: zynde dit een zaak van groote aangelegenheid, en daar evenwel doorgaans zo weinig acht op gegeven word, niet alleen in schildery, maar ook in 't leeven zelfs. Derhalven zal ik hier een aanwyzing doen van eenige zwakke, krachtige of geweldige koleuren, en voor eerst met de zwakke beginnen.

*Wanneer het bovenkleed wit is, zo mag de voering of het onderkleed van het zelve wel koleur de rose, feuiljemort, purper, paars, of schoch zeegroen zyn.

Een hemelsblauw kleed past zeer wel een monstering van geelachtig-wit, violet, donker feuiljemort of donker paars.

*Van de voering of monstering die ieder koleurig kleed vereisch.

Een licht of bleek geel kleed dient gemonsterd te zyn met violet, zeegroen, schoon groen, donker feuiljemort, purper en paars.

Een bleekgroen kleed moet gemonsterd weezen met geelachtig wit, azuurblauw, paars, en donker rood.

Nu volgen de machtige koleuren en der zelve toepassende vermenging.

Een citroengeel kleed gemonsterd met zeegroen, paars, violet en donker feuiljemort.

Een rusgeel kleed gemonsterd met violet, azuurblauw, groenachtig blauw, muskus, en omberkoleur.

Een azuurblauw kleed gemonsterd met koleur de rose, geelachtig wit, bleekgeel, en licht schoon groen.

Een feuiljemort kleed gemonsterd met bleekgeel, koleur de rose, licht asblauw, violet, donker purper en donker groen.

Het tegendeel van alle deze genoemde koleuren, of van achteren af te reekenen, doet dezelve kragt en uitwerkinge.

Hier staat nu aan te merken, wat ik meen met het woord van monstering.⁺ Het zelve is zo veel gezegt als verciering, gelyk wanneer een groote lap van een enkelde koleur vercierd is met een of meer andere kleene, het zy een sluyer, gordel, mouw, onderrok of borstlap. Verder moet men weeten, dat de gemelde toestellen of weêrschyn, of van twee à drie koleurde stoffe zyn, wanneer zy een groote en enkelde koleurige lap vercierden, en het tegendeel desgelyks, naamentlyk als de groote lap weêrschyn is, zo moeten de kleene enkelde weezen.

⁺Wat door het woord monstering verstaan word.

Om den Konstoeffenaars wat meer te gemoet te komen, zal ik hier⁺ noch een aanwyzing doen, welke gekoleurde stoffen best met goud willen vercierd zyn, het zy met bloemen, loofwerk, of streepen.

⁺Welke Stoffen best met goud willen vercierd zyn.

Op het Groen passen bloemen.

Op het Purper, Paars en Violet, dunne ranken of streepen.

Op Muskuskoleur, digte en breede bloemen of loofwerk.

Op koleur de Roze, Appelbloessem en Wit, te weeten van dunne Zyde, streepen.

Purper, Feuiljemort, Muskuskoleur en Wit, staan ook wel met franje, luchtig of zwaar na dat de stof dik of dun is.

Al het geene ik hier wegens de schikking der koleuren gezegd heb, is niet te verstaan van een beeld alleen, maar voor alle gelegtheden; zo wel op malkander passende, als ook boven, neven of by malkander. Doch myne meening is niet, dat 'er onder verscheidene beelden maar één met een enkel koleurd kleed, en al d'overige weêrschyn of gebroken zullen weezen. O neen, want als zy gescheiden en aan groo-

te lappen zyn, dan worden zy elk byzonder op dezelve wyze verciërd gelyk voor gemeld is. By voorbeeld, wanneer alle die kleene lapjes van het groote afgescheiden waren, en men kleeedde daar mede zo veele beelden, dan zullenze ieder noch met andere kleene lapjes, van diergelyke daar op passende koleuren, verciërd werden, gelyk het groote eerst ⁺was. Als men maar gedenkt, dat een heele koleur met weërschyn, en een weërschyn met een heele koleur moet geschakeerd werden, zal men bespeuren wat een ordentelykheid in deze zaak waar te neemen is, om een welstand te doen voortkomen en het oog te voldoen.

⁺By een heele koleur moet een weërschyn, en by een weërschyn een heele koleur gevoegd worden.

Doch tot klaarder begrip der konstminnende Leezers zal ik hier over twee voorbeelden ter neder stellen. Het eerste zal zyn een Gezelschap van vyf à zes bedaarde luiden by elkanderen in een opene lucht, of ⁺besloote kamer. Zo die beelden nu alle gekleed moeten zyn, vereischt het geen kunst, noch 't en is geen teken van kennis ieder beeld een enkele koleurde stof te geeven van even groote lappen, alshoon men zo veele verscheidene koleuren kon vinden om dezelve wel en gevoegelyk zamen te schikken; om die redenswil, dat het in 't leeven zonder voordagt niet kan geschieden; ten anderen, om daar door niet zinbetekenende te schynen. Want alhoewel den twaalf Apostelen hunne byzondere koleuren toegeëigend werden, moet men niet denken, dat, indien zy alle by malkanderen waren, men hun van 't hoofd tot de voeten een enkele koleur zoude geeven: geenzints, want schoon men de koleuren verbreekt, blyven zy daarom echter dezelve; by voorbeeld, blaauw, weërschyn met groen, dat blyft blaauw; geel met purper, ⁺ blyft geel; en zo van de andere desgelyks. Hier zal ik nu het tweede voorbeeld bybrengen, zynde een dertel Gezelschap van jongelingen en meisjens, danssende en spelende op het veld, of in een besloote kamer, luchtig en zwierig na hunne jonkheid gekleed. Nu zou dit immers niet eigen weezen, alle deze kleedingen van gebroke koleuren by malkander te voegen, schoon zy ordentelyk na hunne eisch gepaard waren, om dezelve reden als vooren, te weeten, dat zulks nooit kan geschieden dan met voordagt en uit noodzaakelykheid; hoewel het cierlyk en vermaakelyk zoude staan, doch gantsch niet konstig zonder met eenige enkele koleurde lappen gemengd te zyn. Nochtans vind men 'er genoeg, die zulks doen; voor eerst, om dat zy geen zin in weërschyn hebben, of wel dat zy die niet maaken konnen: daarom behelpen zy zich met halve koleuren. In tegendeel zyn 'er weêr anderen, die in de enkele koleuren geen behaagen hebben; voegende daarom overal weërschyn, of halve koleuren by. Een derde soort is ons ook te vooren gekomen, welke geen onderscheid weeten te maaken

⁺Aanmerkinge over de koleur der kleedingen in een gezelschap van bedaarde menschen.

⁺Als mede overeen Gezelschap van jonge luiden.

tusschen een weêrschyn, of halve koleur: daar het nochtans zeker is, dat een weêrschynend kleed van twee of meer koleuren, en een halve koleurd kleed van twee koleuren onder een gemengd is, als violet me rood en blaauw, groen met geel en blaauw, en zo voorts, waar door zy halve of vermengde koleuren genoemd worden.

In 't eerste Hoofdstuk dezer verhandeling hebben wy van de weêrschynende kleederen begonnen te spreken: derhalven, alzo wy ons nu weder daar in gewikkeld vinden, zal het niet ondienstig zyn wat meerder daar van op te haalen, en ons wat nader daar over te verklaaren.

Veele gelooven, dat zy een goed weêrschynend kleed maaken wanneer het wel geplooid, en dat het in zyne hoogsels, diepsels en reflexie⁺ verschillende van koleuren is. *Rafaël* zelf heeft, nevens andere groote Meesters, dus doende hier in gedwaald. Maar een goed wederschynend koleurde kleed moet zyne reflexie of wederkaatsing uit die koleur trekken, daar het hoogsel uit bestaat. De schaduw is desgelyks uit de eigene koleur voortkomende, doch zweemt wel iets na de weêrschyn. En alhoewel de kleederen weêrschyn zyn, hebben zy echter een vaste grond-koleur van de hoofd-inslag, gelyk men zegt, groene en geele wederschynende kleederen. Dit is dan de regten aart van een wederschyn kleed, dat alles, wat wy op zyne ronding vlak van vooren zien, zyne hoofd-koleur blyve behouden; maar die zyden der plooijen, welke van ons afwyken, maaken de wederschyn: 't geen zeer gemakkelyk bespeurd kan worden, wanneer men een wederschynende stof op de vloer of op een tafel vlak neêr legt, en men ziet dezelve *perpendicular* van boven, zo zal het zich rood of geel vertoonen; maar ziet men het *parallel* daar langs heen, zo zal het dikmaal schynen blaauw te zyn. Hier volgt dan uit, gelyk wy zeggen, dat alleen die plooijen, welke in *perspective* van ons afgaan, reflexeeren en in koleur vervalschen, daar de andere in hoogsel en diepsel hunne eigene koleuren blyven behouden. Desgelyks zal het geene in de eene stof rood reflexeert, in de andere groen of geel zyn, al na den inslag of scheering is.

⁺Aanmerkingen over de weêrschynende Stoffen.

Uit kracht dan van deze toevallen is men genoodzaakt lappen van byzondere stoffen te hebben, welke ons deze onderscheidtheden aanwyzyn: want niemand in de waereld is machtig dit van buiten te leeren, om dat het zo naauw luistert.

Wy hebben in 't voorgaande Hoofdstuk gezegt, dat in een Ordinantie met veele beelden agt moet genomen werden op de sexen, ouderdommen, en staaten der menschen, en dat ieder zyne toegeëigende stoffe moet hebben. Het goud voegt den Goden en Vergoden, het purper den Vorsten, en zo ieder na zynen staat tot een Slaaf toe. Voor

die geenen nu, welke kort van memorie mogten zyn, zal ik een goed middel aanwyzen om binnen weinig tydts van alle deze dingen meester te worden.

*Neemt uw zakboek, en schryft het volgende daar in. Oude patroonen en matroonen, getrouwde mannen en vrouwen, jongmans en jonge dochters, jongetjens, meisjens, en kleene kinderen. Zet dezelve als een register onder malkander, en daar nevens ieder zyne toebehoorende kleeding, stof en koleur. Als gy dit nu alzo in uw zakboek geschreeven hebt, zo ziet het dikwils na; voornaamentlyk wanneer gy iets onder handen hebt, het zy met veele of weinige beelden.

*Middel om zich in de kleedingen en toepassende koleuren te oefenen, aangetoond.

Van de koleuren kunt gy desgelyks een register maaken, als wit, geel, blaauw, groen, rood, enz. en nevens dezelve dan ieder zyne sorteering of monstering, gelyk hier voor gemeld is.

*Het zal niet ondienstig zyn hier eenige byzondere dingen aan te merken op verscheidene voorvallen in een Ordinantie van veele of weinige beelden, ten opzichte van de koleur: niet om dat zy by schrandere Konstenaars onbekend zyn, noch niet waargenomen worden; maar om dat zy dikmaals werden verzuimd, en niet geagt; het zy uit nalaatigheid, vooroordeel, of eigene inbeelding dat zy zo streng niet behoorden bepaald te zyn; of wel ook denkende dat de schoone koleuren de menschen het allermeest bekooren, en daarom boven alles het oog voldoen moeten; niet eens betrachtende dat zy 'er de Konst mede te kort doen, en hunne eigene achting daar door verminderen. Zulke Schilders zyn de veelvuldige praaters gelyk, die weinig zeggen dat pas geeft.

*Aanmerkinge op verscheidene voorvallen, ten opzichte van de koleur.

Waarlyk zyn de koleuren van een groot vermogen, wanneer ze wel en ordentelyk in een Tafereel by een gevoegd zyn; maar in tegendeel walgelyk, als ze ongeschikt onder elkander haspelen.

En redelyke ziel zal ongetwyffeld met my overeen komen, dat 'er byzondere merktekenen zyn die den eenen mensch van den anderen onderscheiden; een vorst van een amptman, een amptman van 't gemeen, en een ryken van een behoefligen. Waar in kan men dan dit onderscheid bespeuren? Aan zyn stadig weezen, grootse stand, gangen deftige beweeging, als mede aan zyn gewaad, wat langer, en voornaamentlyk kostelyker van stof, en boven anderen schoon van koleur. Dit aldus zynde, zal het ligt te begrypen weezen, dat, schoon zodanig een persoon met alle die voorgemelde hoedanigheden niet en was begaafd, maar met het tegendeel, hy echter door 't een en 't ander kennelyk moet verbeeld worden; gelyk wy in de verhandeling van 't ordineeren genoegzaam aangetoond hebben. Derhalven zal het niet noodig zyn deze zaak verder op te haalen; oordeelende het bovengemelde genoeg te

weezen om tot myn oogmerk te komen, 't welk is van de koleuren te spreken, naamentlyk in wat gelegenheid zy schoon en niet schoon moeten gebruikt werden. Ik zal dan drie gevallen, als de voornaamste zynde, tot voorbeelden geeven, uit dewelke men alle de andere kan oordeelen en schikken.

In het eerste, zynde een Raadtspleeiging, Triomf, of diergelyke,⁺ waar in ieder op zyn deftigst uitgedost is, moeten de kostelyke en schoone stoffen vertoond werden, geen slegte noch slordige.

⁺In Raadtspleeigingen, Triomfen, enz.

In het tweede, bestaande in Bagchanaalen, Boerekermissen en Herderspellen,⁺ moeten de koleuren half schoon, en half gebroken zyn, elk na zyn vermogen.

⁺Bagchanalen Boerekermissen of Herderspellen.

In het derde, zynde openbare vertooningen, als Regtspleeigingen,⁺ Kwakzalvers, Googchelaars, Polichonelles, en diergelyke, bestaande in het gemeen en gering volk, moeten de slegte stoffen en vuile koleuren het allermeest heerschen.

⁺Openbare vertooningen als, Rechtspleeigingen, Kwakzalvers, Googchelaars, enz.

Nu is hier noch aan te merken, dat zo wel in 't een als in 't ander het schoonste uitmunt. Overmits nu deze drie voorvallen zeldzaam zyn, en zelden gebeuren, zal ik 'er dit noch byvoegen, dat 'er onder de slegsten zo wel als onder de besten zyn die de voorrang hebben. Onder de schoon en zyn noch schoonder, en onder de slegten noch slegt. En dit is voor zo veel de koleuren betreft, door dewelke men een verstandig Konstenaar kan kennen.

Maar laten wy tot besluit dezès Hoofdstuks eens aanmerken, in wat deelen de gekoleurde stoffen zich op het schoonst vertoonen; also veele stoffen ten dien opzichte zeer verschillende zyn, en hunne schoonheid heel verscheidentlyk toegeëigend hebben.

Wy zeggen dan, dat de uitsteekendheid der zwarte stoffen in de kracht⁺ der schaduwen bestaat. De witte, geele en roode ontfangen het in hunne hoogsels en, grootste licht: blaauw, groen en purper in de halve tinten. Maar alle de stoffen, die geen glans hebben, zullen veel Schoonder in hunne verlichtende partyen, dan in de schaduwe zyn: om die reden, dat het licht het leeven geeft, en de eigenschap der koleuren kennelyk maakt; daar in tegendeel de schaduwe hunne natuurlyke schoonheid verduistert en uitdooft. By gevolg zullen dan alle ligchaamen hunne waare koleuren beter toonen, wanneer de uiterlyke vlakheid minder glad en effen zal weezen; gelyk men kan zien in de laakenen, linnen, boombladeren en kruiden die ruuw of hairig zyn, op dewelke geen glans noch flikkeringe kan komen; om dat zy, niet konnende ontfangen de weërkaatsingen der nabuurige voorwerpen, alleenlyk aan het oog zenden hunne waare en natuurlyke koleur, welke niet vermengd

⁺In wat deelen de gekoleurde stoffen zich op het schoonst vertoonen.

noch beroerd is onder die van eenig ander ligchaam, 't geen hun de voorzeide reflexien toezend van een overstaande koleur, als die van de roodheid der zonne, wanneer hy, ondergaande, de wolken, en den *horizont* van zyne koleur deelachtig maakt.

Van het schikken der donkere voorwerpen tegen een lichte grond, ver en van naby dezelve.

Vierde Hoofdstuk.

HET is niet oneigen, dat licht tegen licht toe elkander toetrekt, zo wel als donker tegen donker. Tegen een lichte grond voegen wel donkere beelden, en tegen een donkere weder lichte; te weeten, om krachtig af te steeken, maar anders niet: want tusschen veel, weinig, en noch weiniger af te steeken (wel te verstaan op de eerste, tweede, en derde grond gesteld zynde) scheelt noch vry wat.

*Nu zoude iemand mogen vraagen, wanneer eenige beelden, 't zy staande of zittende, een witte achtergrond hadden, en dat zy zich daar verre af, naby, of tegens aan vertoonden, of 'er dan de donkere koleuren in alle drie de partyen niet wel voegen zouden? Ik antwoord ja; doch ze moeten alsdan anders aangemerkt worden: want zonder eenige met lichte koleuren te vermengen, zouden zy niet kunnen bestaan. Derhalven is het aan zommige derzelve noodzaakelyk, meerder en minder kracht te geeven. Die digt aan de witte achtergrond zyn, zullen met lichte koleuren vermengd worden, om zich aan dat licht te hegten, en hunne kracht te minder te verbreeken; blyvehde echter de donkere koleuren de overhand behouden; en zynde die lichte koleuren maar, gelyk ik zeg, om gemeenschap met de witte grond te hebben, en daar door in 't verschiet op hunne plaats te blyven, en zich met dat groote licht van de achtergrond te vereenigen. De andere beelden, die zich meer na vooren op de tweede grond bevinden, zullen wederom minder lichte koleuren hebben: en die troep, heel op de voorgrond, noch het allerweinigst; waar door zy minder gemeenschap met de witte muur behouden, by gevolg van meerder kracht tegen dezelve zyn.

*Van donkere beelden tegen een lichte grond.

*Van gelyken is het met licht tegen donker: want men kan wel begrypen, dat wit en zwart elkanderen nooit zullen naderen, ten zy de eene van de andere wat aanneemt. Hoe meer het zwart met wit vermengd word, hoe meer het ook het wit zal toetrekken: even als een zwaare of dikke feston, welke meest met lichte tegen een donkere

*En het tegendeel.

grond, gesteld is. Zo men nu wil hebben, dat deze feston zal schynen tegens de muur aan te komen, (want het is met de natuur zo niet als met een Schildery) dan moet men noodzaakelyk eenige donkere bloemen of loof daar toe gebruiken, schikkende dezelve om de kant, het meeste wit of licht op het verheevenste, en al minder en minder na de twee einden toe daar die zich het digst aan de vaste grond bevinden, waar door zich het werk aan één hegt en in malkanderen smelt, blyvende evenwel een lichte feston, schoon 'er wat donker onder gemengd is. 't Zelfde is het met een donkere feston tegen een witte grond, de donkere in de midden, en aan weêrzyde allengskens verminderende. Wel is waar, dat die zich zo welstandig, noch zulk een groote verhevenheid niet zal vertoonen, hoewel haare schaduw na proportie alzo krachtig is als die van de voorige: doch het is maar des noodts zynde, als het de zaak en de gesteltenis van de plaats vereischt. Derhalven moet men zich na alle voorvallen kunnen schikken.

Deze uitwerkinge is de bloemen alleen niet toegeëigend, maar ook de vruchten, ornamenten, enz. ja zelfs allerhande cieraaden van goud en zilver kunnen op die zelve wyze met een lieffelyke welstandigheid door de koleuren te famen gevoegd worden.

Ziet nu dit Voorbeeld na dezelfde order geschikt als voor gezegt is.⁺ Hier vertoonen zich op de voorgrond vyf beelden, zo mans als vrouwen, tegen een witte achtergrond. De middelste drie, digt aan een, zyn donker en krachtig; en de twee aan weêrzyde een weinig lichter van koleur: waar door die *groep* een aangename rondte en versmelting op de kant behoud. Op een verdere grond staan twee andere, waar van de voorste donker is, en de tweede, half achter der eerste, licht; doch beide minder krachtig dan de voorste *groep*. De laatste vier, staande digt tegen de *groep* zelf, verschillen noch veel van de anderen; nademaal zy hier en daar met meerder licht vermengd zyn; d'een met een witte borstlap voor, d'ander met een witte doek op 't hoofd, deze met bloemen, die met licht blond hair, een ander met een witte pot, lichte kleedjens, naaktens, en zo voort; welke kleenigheden evenwel zo veel kracht niet hebben om de heele party te verlichten.

⁺Voorbeeld van donkere kleedings tegen een lichte grond.

De voornaamste schikking in de *harmonie*, of reddering, leert ons,⁺ dat men altyd donker tegen licht en licht tegen donker moet plaatsen; maar dit is een tusschenzaak, wyzende alleenlyk hoe, en waar door, men zodanig een stelling welvoegelyk kan maaken, dat zy digt aan elkanderen schynen, of verre af, gelyk men kan bemerken aan de voorverhaalde festons: doch het moet niet anders aangemerkt worden dan als een gedeelte van een Schildery. Maat begeert men een volkomene

⁺Aanmerkinge over het zelve.

Ordinantie arte hebben, zo kan men tegen lichte gronden diergelyke donkere beelden, als deze zyn, naar ons welgevallen schikken, en weêr [†]andere lichte beelden tegen donkere gronden. By voorbeeld, gy wilt aan de regter zyde uwes Stuks een donker bosch hebben, in de midden het doorzicht, en aan de andere zyde huizen of steenwerk niet heel licht noch heel donker: zo kunt gy tegen het bosch lichte beelden of andere voorwerpen stellen, en in de midden tegen het verschiep donkere, on tegen de huizen wederom andere die best voegen. Voert dan ieder korrekt en byzonder uit na deze gezegde voorbeelden, zo zal 'er zekerlyk niets aan ontbreeken, wel te verstaan voor zo veel de tinten aangaat: de koleuren, daar by zynde gevoegd, maaken het werk volmaakt.

[†]Schikking der beelden tegens bekwame gronden.

Deze zaak van donker tegen licht, en licht tegen donker, oordeel ik klaar genoeg beweezen te hebben: doch dewyl my noch eenige dingen, tot myn voorneemen dienstig, in den zinschieten, welke, in 't eerste Hoofdstuk vergeeten zyn, zal het niet ongevoegelyk weezen dezelve alhier ter plaatse in te brengen. Ik zeg dan, dat alle lichte koleuren, alwaren ze half of gebroken, tegens een donkere grond wel afsteeken; maar niet met zulk een groote kracht als de geweldige: alzo wy voor dezen gezegt hebben, dat de gloeiendel hunne beste uitwerkinge doen tegen een zwakke grond, en de zwakke tegen een gloeiende, 't zy dat ze donker of licht zyn. Het is ook doorgaans een bekende regel, dat de geweldige koleuren, als licht rood en licht geel, op licht noch wit passen, alzo min als schoon azuur, blaauw tegen een donkere grond, hoewel dezelve mede onder de drie hoofdkoleuren gerekend word.

Maar laten wy komen tot ons voorbeeld. Aangezien wy tot noch toe maar alleenlyk van derzelve tinten, of licht en donker, gesproken hebben, zal het noodig zyn tegenwoordig ook de koleuren huner kleederen [†]na hunne onder, plaats en vermogen aan te wyzen.

[†]Koleuren der kleedinge van de beelden in het voorbeeld aangewezzen.

N^o. Uit een zeegroen.

- 1.
2. Geelachtig graauw.
3. Paars.
4. Weinig schoonder groen als de 1.
5. Purper.
6. Donker violet, doch niet schoon, maar de dwarsband schoon licht geel.
7. Bruin oker en paarsse weêrschyn.
8. Groenachtig blaauw, als engelsche asch.
9. Rusgeel.
10. Paars of violet.
11. Omber met weinig rood.

Aanmerkt nu eens, van achteren beginnende en zo na vooren toe,⁺ of dezelve niet allengskens nader en nader krachtiger worden, door het tusschen mengen van krachtige en geweldige koleuren. De agterste hoop heeft 'er geen, de middelste een, en de voorste twee, waar van de eene geweldig is.

⁺Aanmerkinge over dezelve Koleuren.

Nu zoude iemand mogen vraagen, waarom ik de geweldige te weeten rusgeel, alhier plaats, nademaal die tegens een lichte grond van geene kracht is. Hier op antwoord ik, dat men hem moet aanmerken als het voorste beeld, zynde aan weêrzyde met twee donkere gesloten.

Men moet ook niet denken, dewyl ik de koleur van ieder beeld dus aanwys, dat zy daarom van 't hoofd tot de voeten uit die zelve koleur moeten weezen. Ziet maar na de schets, en denk op haare lapjes, die zy aan hebben, het een groot en het ander kleen van gebrokte en zwakke koleuren waar mede zy vermengd zyn en bekwameelyk tegen de grond voegen; gelyk wy op zyne plaats gezegt hebben dat, om groote partyen van voorname koleuren te maaken, als geel, rood, of blaauw, wanneer zy in een Ordinantie de overhand hebben, men zodanig een geweldige party, met vermenging uit dezelve, vergroote of verbreedten kan; by voorbeeld, rusgeel met bruin oker, omber, of diergelyke; 't welk evenwel geel blyft: en op zulk een wyze kan men met alle de koleuren doen, als schoon groen met ander groen, rood met purper, paars met blaauw of graauw, geelachtig wit met graauw, en zo voort, als maar een van beide minder schoon is.

Van de Harmonie of Houdinge der Koleuren. **Vyfde Hoofdstuk.**

Dewyl de leesgierige Schildergeesten doorgaans bewust zyn, dat 'er weinige Schryvers van de *harmonie* of houdinge der koleuren geschreeven hebben, en dat het geen, 't welk zy daar van noch hebben voortgebracht, heel duister en onverstaanbaar is; zal ik myne gedachten, om deze zaak klaarder op te helderen, een weinig meerder uitbreiden, en aan yverzuchtige Konstbeminnaars mede deelen.

In alles, dat de konst raakt, moet men nauuw acht geeven op de natuur, vermits die zich zelve best schikt en voogelykst reddert. Doch⁺ menigmaal zien wy iets fraays, 't geen zich wel opdoet in de natuur; daar nochtans de reden, waarom het zelve zulk een cierlyke welstand heeft, aan ons verborgen blyft. By dusdanige gelegentheden moeten wy regels van de konst der schikking doorloopen, en

⁺Dat men in deze wel acht geeve op de natuur.

zien met welke derzelve die voorwerpen overeen komen; en daar na die van de houding; wanneer men haast een begrip van de welstand, welke op reden steunt, zal bekomen.

*De *harmonie* spruit uit een plaatsing van flauwe tegens krachtige kleuren, en sterke tegens zwakke; daar de houding zodanig in blyft, dat het schynt als natuurlyk uit malkanderen te vloeijen.

*Waar in de *harmonie*,

*En om hier van een voorbeeld, tafereelsgewyze, te geeven, zo verbeeld u een Stuk in drie gronden verdeeld. Stelt in het midden, op de voorgrond, uwe voornaamste beelden, en daar onder eenige met geweldige kleuren; welke beelden tegen een grotsgewyze en donkere rots, welke achter hen is, krachtig uitkomen, en alzo een kloeke *massa* vertoonen. Ter regter zyde, op de tweede grond, voegt desgelyks eenige beelden met schoone kleuren, doch een tint bruinder als die op de voorgrond staan; en agter dezelve een luchtig en graauwachtig groen bosje; en noch verder een helder verschiet, doch met eenige kleine boomen hier en daar gestopt: welk bosje noch een tint donkerder moet weezen als de beelden op de tweede grond. Aan de linker zyde, mede op de zelve grond, stelt daar eenige andere beelden, zo jonge dogters als kinderen, met zwakke gekleurde kleederen, die zich echter tegens de lichte gebouwen in 't verschiet, en de blaauwe lucht, schoon opdoen en wel houden zullen.

*en houding bestaat.

Hier uit kan men bemerken, hoe deze drie partyen, te weeten, die in het midden en de wederzydsche, uit de natuur der gronden, daar zy tegen aan komen, elk zyne plaats behouden. Het voorste, dat het krachtigste is, en meest in licht bestaat, dringt met geweld tegen het allerdonkerste, t welk in 't heele Stuk is, voor: en de wederzydsche, hoewel zy byna even licht zyn, worden door de achtergronden, die met hen maar ééne tint verschillen, bepaald; waar door zy niet verder, noch nader by, gelyken dan zy in der daad zyn. Invoegen men klaarlyk kan bezeffen, dat, schoon die drie partyen even gelyk van kracht en kleur waren, de zelve door de achtergronden zodanig gemaatigd konnen werden, dat, zo men wil, eene alleen zal afsteeken en d'andere wyken. Begeert men nu de voorste beelden donker te hebben, zo schikt men deze stelling maar anders om; want dezelve is in alle gelegtheden goed. Aldus zal men zeer gemakelyk konnen de gronden en de voorwerpen by een brengen, en een houding daar in veroorzaaken. Desgelyks geeft de houding en plaatsing der kleuren eene der grootste bevalligheden in een Stuk.

*Maar om het vermogen der kleuren tegen bekwame gronden na hunne wykinge noch duidelyker, en tot meerder gemak der Konste-

*Het vermogen der kleuren tegen bekwame gronden, met een Voorbeeld aangeroond.

naars, te doen begrypen, zal ik een tweede bewys, met een Afteekening hier nevensgaande, voortbrengen, en over het zelve in 't breede redeneeren.

Deze Boot, als zynde het voorste, verbeelden wy heel verguld, en krachtig van flikkering, tegen de schaduw der boomen en steenrots. Het voorste vliegende beeld, op dezelve *distantie*, geef ik een licht rood kleed tegen het donkere der zelve rots, met zodanig een kracht dat het met de schuit overeen komt. De tweede, daar aan volgende, heeft een schoon groen kleed, mede licht, tegen de gemelde rots, afwaar dezelve, van een halve koleur, flaauder werd; terwyl de derde, die zich noch verder en in de schaduw bevind, welke een donker blaauw kleed, tegen het diepste des hols of doorzicht, 't geen licht is, nevens de lucht, welke zich geelachtig blaauw vertoont, afsteekt en op zyne plaats blyft. Het staande beeld, op de wykende zyde des boots, steekt met een donker en gloeiend geel kleed, tegen het voorgemelde doorzicht, met meerder kracht af, dan het blaauwe kleed, en minder als de voorstevan van de boot, die het meeste geweld doet, als zynde de grootste party, welke met de weërschyn in het water verdubbeld word. Aan de overzyde der rivier ziet men tegen de boomen noch andere beelden, zo naakt als met zwakke koleurde kleedingen, gelyk appelbloessem, blaauw, lichte weërschyn, en wit, hier en daar met wat geel geschakeerd; en hunne schynsels met die van 't groen der boomen in het water spiegelen, strekkende tot tegendeel der andere zyde. Deze beelden, hoewel zwak en licht, zyn na hunne vermindering in kracht gelyk met het middelste vliegende beeld als op eene *distantie*; dewyl zy van eene natuur in halve koleuren bestaan: even gelyk het rood van het voorste vliegende beeld niet het geel van 't schuitje, beide geweldige koleuren, overeen komt. De Roeijers zyn in 't donker blaauw.

Dit Voorbeeld strekt niet alleen in 't byzonder tot aanwyzing van⁺ zulk een Ordinantie, maar in 't generaal van zodanige als men zoude kunnen bedenken. Niet dat voor aan een geel voorwerp moet weezen achter een blaauw, en in het midden een groen, purper of paarsch; maar zodanig van koleur als men begeert: want men zou, in plaats van deze vergulde boot, een roode kunnen stellen; en aan het voorste vliegende beeld, in steê van een roode, een geel kleed voegen; wel te verstaan als men elk een bekwaame achtergrond gave. Hoewel nu het geel der boot en het roode kleed van 't beeld twee geweldige koleuren zyn, zo zyn zy echter noch eenigsins onderscheiden van natuur: en vermits het geel uit zich zelve lichter is als het rood, vereischt het rood ook een donkerder koleur dan het geel, om af te steeken.

⁺Aanmerkinge over dit Voorbeeld.

Als men nu, in plaats van de beelden aan de overzyde van het water, welke appelbloessem, blaauw, enz. gekleed zyn, andere kleuren wilde voegen, als groen, of rood; zo kan men mede zyne vryheid daar in neemen, wanneer men, gelyk in het voorige, een bekwaame grond daar achter stelt, waar door zy na hunne *distantie* afsteeken: want schoon zy in het verschiet zyn, is het echter geen wet dat zy van zwakke of halve kleuren geschilderd moeten weezen. Daar is geene zoo geweldige kleur, die niet kan gemaatigd en bepaald werden na haare *distantie* of afstand. Dat in dit voorbeeld de kleuren aldus na hunne rang geschikt zyn, de geweldige voor, en de minder krachtige na derzelve aart verder en verder; dat is om duidelyk aan te wyzen, en klaarlyk te doen begrypen, waar toe ieder kleur bekwaam zy, het zy om met geweld door te dringen, of met zwakheid te wyken. Nochtans is het kwalyk mogelyk, dat ons een zaak, daar alle die kleuren na hunne byzondere natuur zo voordeelig vallen, aldus by geval zal voorkomen, gelyk hier in deze Afteekening aangetoond werd: doch men kan dezelve in alle gelegtheden genoegzaam veranderen.

Neemt, by voorbeeld, dat gy, in plaats van dat vergulde schuitje, een witte marmere steenhoop met basreleeven, uitsprongen en holligheden hebben wildet, en zulks krachtig gedaagd; het verschiet daar achter gestopt; en de boomen agter de gemelde steenhoop, in plaats van graauwachtig, gloeijender, donkerder, of nader by maakte: zo zou het dezelve uitwerkinge te weeg brengen die hier de schuit nu doet, en mede met kracht voor dringen; alhoewel het wit, gelyk wy weeten, geen ⁺geweldige kleur is als wel het geel. Doch het gaat daar mede als met een Leger, wanneer de ⁺Gelykenis. Generaal absent is: dan is het de Lt. Generaal die het in zyne plaats commandeert. Desgelyks, als de Capitein niet by zyne Compagnie is, voert de Lieutenant het gezag; vervolgens de Vaandrig; en ten laatsten is'er noch een Sergeant die de voorrang heeft. Zo is het ook, als 'er de geweldige kleuren niet en zyn, stellen de andere hun vermogen in 't werk, min of meer na dar de zaak zulks vereischt: hier in is het voornaamste gelegen.

Maar wanneer men nu zyn *Concept* aldus geschikt heeft, gelyk ik zeg, met die witte steenhoop, moet men aanmerken, dat de zelve het krachtigste voorwerp in 't geheele Stuk moet weezen, en dat men geen geweldige daar omtrent plaats geeve die deze, welke boven alle moet heerschen, verzwakke en te niet doe, 't en zy die in zich zelve door de dampen, of hunne gestelde achtergrond, zodanig gebroken zy, dat ze niet meer te zeggen hebbe, dan een halve kleur.

Van het schikken der ongelyke Voorwerpen, benevens licht tegen donker, en donker tegenlicht.

Zesde Hoofdstuk.

DAar is zeer veel geleegeen aan het wel plaats en schikken der voorwerpen: want indien wy alle dezelve op het allerschoonste verkoozen hebben, en die achteloos by een voegen, zullen ze veel van den luister, dien ieder bezit, verliezen. Wederom, in tegendeel, zal een goede schikking en plaatsing een voorwerp, dat in zich zelve oncierlyk is, bevallig maaken. En om hier van eenige voorbeelden te geeven, zal ik met deze nevensgaande beginnen.

Op de voorgrond, aan de regter zyde, legt een omgevallene pot tegens⁺ een groote steen, welke beide krachtig en gloeiend in 't licht zyn tegen het donker der boomen, die op de tweede grond staan, en hoog opschieten. Op de derde grond, heel laag aan het water, ryst een kolonnade op, die zich weder licht verthoont. In het midden des Stuks ziet men den *horizont* heel laag met eenige bergen, en op de voorgrond drie beelden, maakende te samen de grootste party; zynde meest in gloeiende en donkere koleurde kleedingen tegen het flauw en licht des verschiet. Op de tweede grond beschouwt men een jongeling, die met het huis, waar in hy staat, onder in de schaduwe zyn, veroorzaakt door de slagschaduwe der boomen aan de andere zyde. Dit huis is van hartsteen, by gevolg licht tegens het blaauw der lucht. De voorgrond is zonder groente heel en al verlicht, doch wel 't meest omtrent de beelden.

⁺Voorbeeld der ongelyk Voorwerpen.

Deze verthoog-schets wyst ons aan de ongelykheit der voorwerpen⁺ in een Ordinantie, en hoe men dezelve na de konst voegelyk, het een hoog en het ander laag, benevens hunne kracht, zal schikken, om een veranderlyke welstand te verkrygen. Door de voorwerpen versta ik roerende en onroerende, als leevendige schepsels, menschen, beesten, vogels, boomen, heuvelen, gebouwen, enz. zo wel *parallel* aan het Stuk, als wykende of achter malkanderen.

⁺Aanmerkinge over de voornaamste omstandigheden van het Voorbeeld.

Wat aangaat de kracht, die bestaat in licht tegen donker, en donker tegen licht: want buiten de koleur, is 'er anders geen middel om de voorwerpen tegens malkanderen te doen afsteeken als deze.

Wy hebben gezegt, dat die drie beelden heel krachtig van koleur en donker tegens het flauw des verschiet komen. Daar door wys ik aan,

dat 'er in een zelve Stuk geen twee lichten op een gelyke grond mogen zyn, alshoon zy even krachtig afsteeken; maar wel, dat de eene party in kracht van licht, en d'andere in donker moet bestaan. Het is ook wel te begrypen, vermits die drie beelden tegen het lichte verschiet komen, en niet in de schaduw, dat zy noodzaakelyk donkere koleuren vereischen. En, in tegendeel, die pot met de steen tegen de donkere boomen afsteekende. is een algemeene regel, dat, als 'er eenige lichte voorwerpen aan d'eene zyde zyn, die aan de andere zyde donker moeten weezen.

Beschouwt nu het tweede voorbeeld, als zynde een aanmerkinge die afhankelijk is van het voorige; konnende het een zonder het ander niet bestaan. Dit strekt tot het wel verstaan der lichten, boven, nevens en achter malkanderen, en dat men altyd de voornaamste reddering op zodanig een wys moet zoeken: daar het eerste ons aanwyst de ongelykheid der voorwerpen, hoog en laag.

*De voorzittende beelden, met de eerste grond, zyn donker, als van een dryvende wolk beschaduwd, gelyk mede het loopend beeld tot de helft. Het gebouw, op de tweede grond, is vlak in 't licht, nevens de twee staande beelden, die weêr tegen de donkere zyde des huis afkomen. De drie achterste zyn in de schaduw van het zelve gebouw, tegen de lucht die hun tot grond dient. De kolom, mede op de tweede grond, is byna tot boven toe in de schaduw tegen de achterste boomen die na het oogpunt wyken. Deze halve lichte man werkt weder tegen die donkere kolom; terwyl het onderlyf, dat met de eerste grond donker is, tegen de tweede, die heel licht is, afsteekt.

*Voorbeeld van dag en schaduw, als mede de reddering en welstand.

*Doch het is niet genoeg, dat men hier of daar een slagschaduw plaatse; maar men moet ook duidelyk de oorzaak daar van aanwyzyn: in zulker voegen dat de aanschouwers niet genoodzaakt zyn te vraagen, waar die van daan komt: want alle schaduwen zyn niet eveneens. d'Eene is donker, en d'andere wat helderder: en, behalven dat, verschillen zy somtydts ook van koleur. Derhalven zal het niet ondienstig zyn alhier iets of wat daar van op te haalen, tot 'er tyd dat wy die zaak op haare plaats in 't breede zullen verhandelen.

*Dat de oorzaaken der slagschaduw altyd aangewezen moeten worden.

*De slagschaduw van het loof der boomen vertoont zich veelydts minder of meerder groen, na maate dat het zelve digt of yl is. De slagschaduw, die de dryvende wolken veroorzaaken, is zwak, en heeft geen koleur als die der tusschen-lucht. De slagschaduw van een rood, groen of blaauw gespannen gordyn, werd mede van dezelve koleur gekoloreerd. Die van een huis, of andere zwaare opgeregte steenwerken, zyn graauw en duister, enz. Keeren wy nu weder tot onze voorgenomene zaak.

*Als mede hun verscil in de koleuren.

't Is wel te begrypen, dat het geen hier in deze voorbeelden aangemerkt ⁺is, wegens licht en donker boven, nevens en achter malkanderen, anders om even het zelfde is: dat 's te zeggen, als het geen, 't welk nu donker is, licht waar, en het lichte donker. Ook is het onwederspreekelyk, dat, by aldien men één van die lichten weg nam, d'ordinantie en aangenaame reddering t'eenemaal te niet zou worden, ja zodanig dat men dezelve onmogelyk zou kunnen goed maaken, zonder het geheele Stuk te veranderen. By voorbeeld, ⁺ neemt eens dat het loopende mannetje boven donker was, hoe het zelve dan van de kolom zoude kunnen afsteeken; nademaal wy te vooren gezegt hebben, dat donker tegen donker heel oneigen is. Want maakte men de kolom licht, hoe zou men het dan stellen met de lucht? En indien de lucht achter de kolom donker was, is het wederom niet goed: want de heele voorgrond, en alles 't geen zich daar op bevind, is donker, en de tweede grond weder licht. By gevolg zou het zonder schikking of welstand weezen. Hier uit kan men ligtelyk afneemen, dat het als een onfeilbaare regel doorgaat. Wanneer nu de koleuren, na hunne eigenschap, wel geschikt, daar by komen (want wy weeten, dat de voorwerpen meer als eenderhande koleur hebben, en dat men de zodanige kan kiezen welke men best oordeelt) zal de welstand zo veel te aangenamer weezen, en zullen onze oogen daar door noch meer gestreeld worden. De boomen, schoon ze zich altyd groen vertoonen, ⁺ zyn daarom evenwel veelderley, na den tyd en hunnen aart. Zommige zyn zee-groen, andere hoog-groen, deze ros, die graauw-groen, die weder licht-en andere donker-groen. De gronden zyn desgelyks ⁺ verschillende, als berg-, zand-, kley-en slikachtig; gelyk ook de veelerhande steenen: al het welk wy in het eerste Hoofdstuk dezer verhandelinge genoegsaam aangetoond hebben. Wat de menschen, ⁺ geene uitgezonderd, aangaat, wat koleuren hebben die niet al? In 't kort, iemand, die de schikking der koleuren wel verstaat, welke best op en nevens malkanderen passen, zal zich nooit verleegen vinden.

Voor al dient men ook in acht te neemen, dat in een Ordinantie de ⁺ eene zyde het tegendeel van de andere is, niet alleen wegens licht en donker, maar ook in hoogte en laagte: zo wel in Historien als Landschappen, ja in alle verkiezingen.

De *Concepten* dezer twee voorbeelden zweemen niet kwalyk na dat ⁺ in het voorgaande Hoofdstuk; doch hier zyn veel meer veranderingen in: want het voorige was van de kracht der voorwerpen, donker of licht tegen des zelfs strydige gronden; en deze, hoewel dezelfde aanmerkinge, wyst ons aan hoe die geschikt worden boven malkanderen,

⁺Het licht en donker in dit Voorbeeld, anders om geschikt, veroorzaakt de zelfde uitwerkinge.

⁺Doch één licht uit het zelve weggenomen, vervalt de welstand t'eenemaal.

⁺De verschillendheid der koleuren van het groen der Boomen.

⁺Als mede de Gronden, Steenwerken.

⁺en de Menschen.

⁺Dat in een Ordinantie de eene zyde heel contrarie van de andere is.

⁺Algemeene aanmerkinge over de beide Voorbeelden.

als het zo voor valt. By voorbeeld, men ziet een troep beelden op de voorgrond tegen een ander op de tweede grond, wat hooger, en die weer tegen een ander noch hooger, en zo voort tot de zoldering of lucht toe. Wy hebben in 't vierde Hoofdstuk aangetoond, hoe men de voorwerpen achter elkanderen moet doen afsteeken, en aan de grond vast kleeven: maar dit wyst ons voor eerst, hoe de lichte en donkere voorwerpen boven malkanderen moeten geschikt worden, dat zy elkanderen deugd doen, en elk zyne plaats behoude; als mede hoe dat men, uit gebrek van schaduwe, de koleuren te baat moet neemen; en ten derden; hoe men de ongelyke voorwerpen tegen malkanderen moet stellen, welk de ziel en 't leeven in een Ordinantie is, voornaamentlyk daar zeer veele menschen zyn. Doch het word niet verstaan voor de menschen alleen, maar allerhande voorwerpen, als gronden, heuvelen, borstweeringen, transsen, vensters, daken, wolken, en lucht, ja alles wat men agter elkanderen ziet opryzen daar zich menschen op kunnen vertoonen. Als ik zeg van wolken, moet men verstaan, dat men zo wel beelden in de lucht vliegende, en op de wolken zittende, kan verbeelden, als op de aarde. Het is voornaamentlyk in zulk een gelegenheid, te weeten, als de meeste werken in de hoogte bestaan, dat veele zich verleegen vinden in de verscheidene lichten, koleuren en tinten. Derhalven, gy leergierige Schildergeesten, neemt het zelve als een onfeilbaare regel in acht, en overweegt verders, alle het geene ik in deze voorbeelden aangemerkt hebbe, wel ter deeg; op dat gy niet en valt in de algemeene misslagen die hier doorgaans in begaan worden.

Nu zal ik noch een derde Afteekening, wegens de dwarsse en wykende voorwerpen, als zynde een vervolg van beide de anderen, hier nevens voegen.

*Ziet in dit voorbeeld deze wykende schuit tegen een dwarsse hoogte, of aarde borstweering, alwaar verscheidene menschen benevens malkanderen op leunen, *Derde Voorbeeld. welke, nevens de achter opschietende boomen, de gelijkheid dezer borstweeringe breeken. De aankomende beelden vertoonen zich weder tegen het verschiet, 't welk dwars loopt.

De schuit is krachtig in 't licht tegen de donkere borstweering die halfwegen het Stuk eindigt, alwaar de voorste herwaarts aankomende beelden, met licht, weder tegens afsteeken, als mede tegen de achterste die in de schaduwe zyn; en deze doen hunne werking weder tegen het licht der gebouwen in 't verschiet. De lucht, aan de regterzyde des Stuks, is met zwaare schuins afloopende, lichte

wolken; en aan d'andere kant zyn 'er geene, of heel klein.[†]

Hier word men voor eerst een groote beweegelykheid in de schikking der voorwerpen, die tot op den *horizont* tegen malkanderen aanloopen, gewaar, en de andere zyde het tegendeel; het welk een aangenaame verandering geeft, voornaamentlyk als 'er eenige wykende voorwerpen zyn die het oogpunt aanwyzen. De tweede aanmerkinge[†] bestaat in een reddering van licht en donker, gelijk in de voorgaande.

[†]Aanmerkinge over de schikking der Voorwerpen.

[†]Als mede in licht en donker.

Dit voorbeeld wyst ons dan aan, hoe men zich by gelegenheid van zodanige middelen kan bedienen, om diergelyke werkinge uit te drukken. Om die redens wille is het, dat deze zaak, op verscheidene wyze, meermaals word vertoond. Derhalven moet men het[†] in 't werk stellen als het te pas komt, zo veel en zo weinig als men goed oordeelt, hoe wel men het nooit te veel kan gebruiken; vermits de verandering niemand verveelt, maar altyd behaagelyk en aangenaam is. By voorbeeld, hier een doorzicht, daar weêr gestopt met boomen, huizen, enz: hier een kromme weg; daar weêr een gebouw 't geen een deel van het verschiet bedekt; hier weder een stuk vlak land; daar een loopt ende rivier, met boomen langs de kant, die een eind weegs na het oogpunt, en alsdan zich links of regts, dwars door het Stuk, om een rots keert, en eindelyk zich verliest uit ons gezicht. Die verandering houd ons in een geduurig vermaakelyk verlangen. Maar men moet weeten, dat dit meest de Ordinantien in de opene lucht, of landschappen, betreft.

[†]Deze opmerkingen zyn in alle gelegentheden noodzaakelyk.

Van de Welstand in de ongelyke en tegenstrydende Voorwerpen. **Zevende Hoofdstuk.**

WAnneer wy de kennis van het ordineeren niet en hebben, is het alles wildzang wat wy in de Konst zoeken uit te werken. Ja indien men noch al eens een goede schikking voor den dag brengt, hangt het alleenlyk van 't geluk af: daar in tegendeel een wel geordineerd Stuk, schoon maar tamelyk geschilderd, altoos een aangenaame houdinge zal voortbrengen. Ik vind de waarheid dezer reeden inzonderheid klaar werkende in de ongelykheid der voorwerpen, welke een leeven en roerendheid in een Ordinantie veroorzaaken; gelyk wy verscheidene maalen getoond hebben in de

verhandeling van 't Ordineeren, als mede in het eerste en laatste Voorbeeld van 't voorige Hoofdstuk.

Deze roerendheid word gelukkiglyk uitgevoerd, indien de nabuurigheid der tegenstrydige dingen voorzichtiglyk word gepaard: want door dit middel zullen de voorwerpen elkanderen in een Stuk zo welstandig bejeegenen, dat zy het vermaak van 't oog in alles zullen voldoen; niet zo zeer door de natuur aldus geplaatst, als wel door een konstige t'zamenschikkinge van een schrandere Schildergeest.

*Door de ongelykheid der voorwerpen versta ik de gedaantens derzelve, wanneer het een hoog is, dat dan het ander langkwerpig zy, deze spits, die vierkant, rond, ovaal, en zo voort. Doch eer ik verder gaa, zal ik een middel aanwyzen, 't welk ik gebruikt heb, om hier in op een gemakkelijke manier de ervarendheid te bekomen.

*Wat door de ongelyke Voorwerpen word verstaan.

*Eerst tekende ik allerley soort van beeldtjes op verscheidene actien, zittende, staande, bukkende, leggende, gaande, enz. en knipte dezelve met de schaar uit. Daar na tekende ik myne Ordinantie in schets, leggende die vlak neder, en myne uitgesneede beeldtjes daar op; schuivende en passende zo lang tot het my voldeed; waar ik een zittende, staande, of leggende plaatsen moest; hoe veele hier, en hoe weinige daar, by een voegden: en dus heb ik na veel leggens een goede Ordinantie voortgebracht, die ik alsdan nateekende; veranderende de actie derzelve beeldtjes na het my goed dagt; behoudende echter de gestalten in 't algemeen: daar groote moesten zyn, groote of staande laatende: daar kleene moesten weezen, leggende of zittende, en zo voort.

*Middel om dezelve in een Ordinantie te leeren by een schikken.

*Aldus heb ik ondervonden, dat de stoffagie in een Landschap, met veele en kleine beelden, uit groote bywerken moet bestaan, tegen dewelke de beeldtjens uitkomen; als kloeke en loofryke boomen, zwaare steenwerken, vlakke gronden, enz.

*Als ook in Landschappen,

*En binnens huis, in een paleis of kamer, moeten agter de kleine beelden breede en vlakke muuren met weinige ornamenten zyn: want ingevalle men veele kleinigheden daar in wilde maaken, zou alles even groot schynen; en zo men by groote beelden eenige breede partyen voegde, zoude het alles zich klein vertoonen, of, op zyn best genomen, even groot in het oog. Een grooter moet een ander klein maaken; een schuinse een ander regt; en een vierkant het nevensstaande spits, of rond. Het eene strydige moet by het andere geplaatst worden, op dat het eene het andere aanwyze.

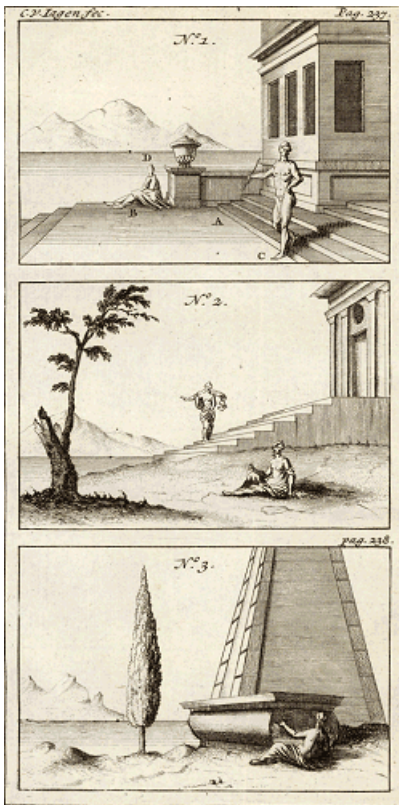
*en binnens huis.

*Desgelyks gaat het met de daaging. Zo een breede party, het zy in dag of schaduwe, bestaat, maakt dat alsdan de grond daar tegen arbeid. By voorbeeld, indien op de tweede grond een groote party in de

*Wat in de daaging waar te neemen zy.

t.o. 237

schaduw is, zo laat de derde met eenige kantdaagingen en vallende flikkerende lichten voorzien zyn. Dit zal de breedheid der schaduw, en de dertelheid der daagingen, ophelpen.

Doch deze twee verkiezingen hebben een heel verschillende manier van ordineeren noodig. Het voornaamste dient altyd voor af gesteld, en het andere daar na geschikt te worden.

In de Landschappen heerschen de onroerende voorwerpen; en de⁺ roerende dienen alleenig tot stoffagie. In tegendeel worden de beelden in een Ordinantie eerst geplaatst, en daar na de stoffagie. Want schoon wy zeggen, dat een regtstaande beeld by een kromme boom, en een kromme stam by een regtstaande beeld; gevoegd moet worden; verstaan wy met het eerste de stam voor het voornaamste, en het beeld voor het minste, of hulpmiddel in een Landschap: en in een Historie het beeld voor het voornaamste. Aldus moet het aangemerkt worden. Op de zelve wyze gaat het in een kamer met architectuur, pronkbeelden, basreleefes, en andere cieraaden.

⁺Wat het voornaamste in de Landschappen, en in Ordinantien met beelden gerekend word.

Derhalven geeft de ongelijkheid der voorwerpen een byzondere welstand en aangename cierlykheid. Want wat voordeel zoude het aan 't oog toebrengen, dat men eenige schoone druiven en meloenen ieder in een afzonderlyke schotel zag leggen? waarlyk gantsch geen. Maar indien men by druiven, meloenen, of andere knobbelige,⁺ ronde, langwerpige en groote vrugten bragt, zou het een het ander een luister byzetten.

⁺Welstand in de ongelijkheid der Vruchten,
⁺Gebouwen,

Wy weeten ook, dat een klein huis een tempel of paleis merkelyk⁺ vergroot en verheerlykt; als mede dat een lang en laag gebouw een toorn of mauzoleum doet opryzen.

Diergelyke tegenstellingen zyn 'er veele: maar alle voorwerpen te willen onderscheiden; en opnoemen, zou een onvermaakelyk, als ook een onmoogelyk, werk zyn. Derhalven zal ik my vergenoegen⁺ met eenige der voornaamste op te haalen, vermits het een genoegzaam uit het ander vloeit.

⁺en meer diergelyke volgende.

Dit Voorbeeld, N°. 1, met een hoogen *horizont*, wyst aan het⁺ schikken der voorwerpen na de perspectief. De trap A loopt op tegen een borstweering: het beeld B zit op de grond daar de trap opryst: en voor aan, daar dezelve nederdaalt, staat het beeld C. Het oogpunt D is op den *horizont*.

⁺Eerste Voorbeeld.

N°. 2. Wyst het tegendeel van het voorgaande, wanneer den *horizont*⁺ laag is.

⁺Twede Voorbeeld.

*N°. 3. Is het zelfde als N°. 2. met een laag *horizont*.

*N°. 4. Wyst aan, dat by leggende voorwerpen staande beelden worden vereischt.

+Derde Voorbeeld.

+Vierde Voorbeeld.

*N°. 5. Is het tegendeel. By leggende beelden moeten hoog op staande voorwerpen gebragt worden, als kolommen, boomen, en diergelyke.

+Vyfde Voorbeeld.

+By een spits opgaande piramide, of een hooge en smalle vierkante steen voegen wel bukkende, zittende, en leggende beelden. Ook mogen 'er by de piramide wel staande komen, maar meest ter zyden.

+En meer andere ongelyke voorwerpen by malkanderen best voegelykst.

Onder of by statuaas, in nissen of op pedestallen, passen geen stilstaande beelden; ten ware men een van beide zittende vertoonde.

By leege haagen of geschooren kreupelbos, voegen best staande, leunende en bukkende; maar geen leggende, nog zittende.

Tegen een cierlijke steen, met basreleevs, zullen beelden met vlakke en breede partyen van plooijen zyn. Het tegendeel is desgelyks goed.

By een gelyk en zoetlopende rivier, brokkelige oevers en kanten.

By leggende beesten, staande menschen; als ook het tegendeel.

By paarden, ezels en koeyen, jongens, enz.

By schaapen, geiten, en ander klein vee, volwassene menschen.

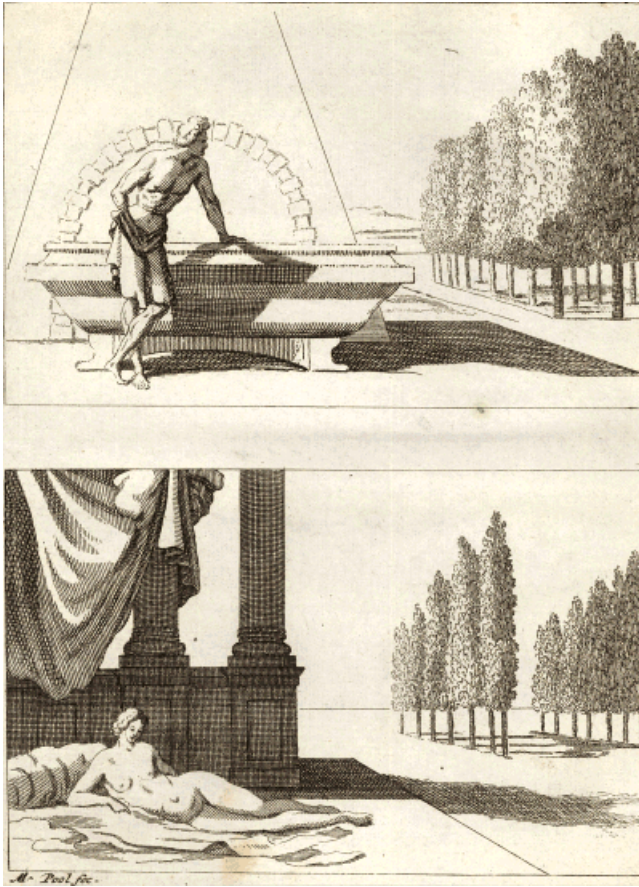
By kantige speelinstrumenten voegen ronde, als hobo, luit, en diergelyke.

By een rinkelbom, een cimbaal of driehoekig yzer met ringen, en zo voort.

Doch wanneer iets in 't ordineeren gebragt word om een tegenstrydigheid te maaken, moet altoos het voornaamste stuk, 't geen men door het bywerk wil breeken, het meest te zeggen hebben.

Van krachtige Voorwerpen tegen zwakke Gronden, en het tegendeel, of donker tegen licht, en licht tegen donker. **Achtste Hoofdstuk.**

OMtrent de schikking der koleuren heb ik reedts veel gesproken. 't Is ook eene der voornaamste hoofdzaaken in de Schilderkonst: weshalven ik veele moeite heb aangewend om éenige vaste grondregelen daar op te bouwen, met die gedachten om vervolgens, by gelegenheid als het te pas kwam, goede redenen daar af te kunnen geeven. Ik heb dan in myn ongeluk dit voordeel, of deze troost, noch, dat my nu geene hinderpalen meer te vooren komen in 't geene ik vast voor-

neem te doen. Dienvolgens begryp ik het meer, als ooit. Ja ik verbeeld het my zodanig, als de natuur zelve; vermits my de kracht en aart der verwen ten vollen bekend zyn, en hoe die zich vertoonen.

Beschouwt dan uit nevensgaande voorbeeld, en oordeelt of het zelve van gewigt zy.

De man A, met een gloeyend feuiljemort kleed, tegen het flauw verschiet. De vrouw B, met een licht blaauw kleed tegen de achterstaande⁺ boomen. Of A, schoon azuur blaauw: B, heel bleek rood: anders A, donker schoon rood. B, koleur de rose: of A purper; en B wit. Dit zyn de voornaamste veranderingen, welke best by een voegen, behalven noch de weêrschynen. +Voorbeeld

Nu zouden zommige mogelyk vraagen, of de blaauwe mantel, dien men hier tegen het verschiet plaatst, niet stryd tegens het geene eens gezegt⁺ is, te weeten, dat het blaauw onder de zwakke koleuren gesteld word? En hier zegt men gloeyend tegen zwak, en zwak tegen gloeyend. Waar op ik antwoord, van neen; vermits men gloeyende koleuren noemt welke uit zich zelve bestaan, en niet vermengd zyn, als⁺ schoon azuurblaauw, schoon geel, en schoon rood. Maar wanneer zy met wit gemengd worden, alsdan hebben zy hunne gloeyendheid niet meêr: want de donkerheid geeft de gloeyendheid. In tegendeel ziet men, dat het licht blaauw, licht geel, en licht rood, ja het wit zelf, verstrekken voor zwakke koleuren tegen het donker; gelyk in dit voorbeeld blykt. +Tegenwerping, voorgesteld,

Waarom nu A van een enkele of hoofdkoleur moet zyn, is om dat het verschiet, vermengd zynde met zo veele tedere en zwakke koleuren, daar mede geen gemeenschap zal hebben; het geen de eene zo veel te beter doet wyken, en de andere voorkomen. B doet het desgelyks in tegendeel. +en opgelost.

Dit kleen voorbeeld is zodanig, dat 'er geene Ordinantien konnen zyn, van wat natuur die ook zouden mogen weezen, of ze moeten daar door goed gemaakt worden, zo wel in kamers als opene lucht.

Stelt men nu, in plaats van het verschiet, een gebouw met basreleives,⁺ beelden, of andere cieraaden, van een zwakke koleur, ofte wel van marmer, dat is al het zelfde: en maakt men, in plaats van de boomen, een gordyn, grot, rots, of ander gebouw van gloeyende steen, zo is het weder 't zelfde, ten opzichte van de koleur. Maar als A tegen een effene grond van een enkele koleur komt, 't zy graauw, of wit; dan mag het wel van verscheidene koleuren zyn, ofte weêrschyn. Desgelyks zo men B tegen een behangsel, ofte veelverwige grond, voegt, is het noodzaakelyk dat die van een enkele koleur of lap moet weezen. By gevolg kan men oordeelen, hoe verre deze aanmerkinge zich strekt. +Aanmerkinge over een verandering in de Achtergronden.

Doch vermits dit voorbeeld maar het licht en donker alleen aanwyst, hebben wy noch een ander, met een derde of tusschen-tint, daar onder geplaatst; het welk, nevens het bovenste, duidelyk en klaar genoeg zal zyn om een bevatting te geeven tot het opstellen van allerhande Ordinantien, hoedanige die ook zouden mogen weezen, zo wel binnen als buiten; gelyk wy hier voor nochmaals gezegt hebben: alwaar het schoon dat het *concept* in twee, drie, vier, of meer troepen bestond; acht neemende op de gronden waar tegen zy gesteld zyn, 't zy flauw, krachtig, ver, of naby; op dat de gemelde troepen, met kracht van lichte of zwakke koleuren, hunne behoorlykeschoonheid en welstand mogen verkrygen; niet alleen ieder troep in zich zelve, maar ook alle in 't generaal.

*Wy bevinden, dat, wanneer donkere koleuren tegen een zwak verschiet gesteld worden, zy dan merkelyk komen af te steeken; 't geen het een verre doet schynen, en het ander naby: te meer, als men eenige lichte en zwakke koleuren op de voorgrond zet, zo dat het dan noch veel meerder kracht doet; gelyk men in A kan aanmerken. +Donker tegen zwak steekt wel af-

*Uit welke reden genoegzaam klaar te zien is, dat men de zelfde uitwerkinge met het tegendeel kan te weeg brengen; zulks dat de stelling van zommige daar door geheel verworpen word; te weeten, dat men de krachtigste en gloeiendste koleuren altyd voor aan moet plaatsen, om te meer te doen voorkomen; en de zwakke na proportie dat zy wyken, hoe flauwer hoe verder: niet denkende, dat het meest in de grond bestaat. +Als ook het tegendeel.

Deze tweede schikking is de zelve als de voorgaande, uitgezondert de voorgrond, welke daar by gevoegd is tot volkomene onderrichtinge van onze meening in 't plaatsen der koleuren ordentelyk en voordeelig: door welke regel men allerhande Ordinantien gemakkelyk zodanig kan schikken, dat 'er een goede en schoone *harmonie* in blyft.

*Ik stel ter linker zyde op de voorgrond, in 't gras, een zittende vrouw, met de regter voet naar 't licht; hebbende een wit kleed onder, en een licht rood boven. Haare regterhand houd zy op een donker, groenachtig blaauw potje. Een weinig verder, vlak achter deze vrouw, staat een halve kolom van graauwe steen, daar zy tegen afsteekt; op welke kolom een oude patroon, of filosoof, is leunende, in donker-blaauw gekleed, hebbende op zyn hoofd een krans van groene bladeren. Ter regter zyde, op de voorgrond, die zandig en hier en daar rosachtig is, legt een groote platte mand, donker-ros van kleur, en daar in een groote Italiaansche pompoen op een schoone donker-blaauwe doek, die half uit de mand over de lichte grond legt. +Tweede Voorbeeld.

By het zelve staat een meisje, houdende haaren schoot open; zynde gekleed in koleur de rose. Achter haar verthoont zich een zwaare witte Term. Ter linker zyde van dezelve staat een vrouw, in licht violet gekleed, welke de genoemde Term een krans opzet. Het meisje ziet men op zy, en de vrouw van vooren. De filosoof wyst de voor hem zittende vrouw naar de Term, daar zy ook na om ziet. De Term met de twee meisjes zyn dicht aan een; maakende, nevens de grond, een groot licht, waar tegen de mand sterk afsteekt.

Van het bestuiven der Voorwerpen. **Negende Hoofdstuk.**

DAar is noch een zaak, die door veele Schilders ongeagt voorby geslagen⁺ word, en nochtans van een groote nutheid en welstand is als die wel en natuurlyk word waargenomen; 't welk is van het bestuiven der voorwerpen door stof of zand, zo wel in kamers als buiten in een hof, hoewel d'eene zomtydts schoon geveegd, en d'andere geharkt word; maar de pedestallen, baluisters, borstweeringen, vaazen, noch pronkbeelden nooit: in gaanderyen en gemeene wandelplaatsen desgelyks, of heel zelden. Daarom is het, dunkt my, heel oneigen het geen⁺ zommige doen, welke met een groote zorgvuldigheid in de boven genoemde plaatsen de vloeren beleggen met veelerhande steenen van koleuren, en die zo net en onderscheidentlyk verdeelende, d'eene donker en d'andere licht, zonder de minste vlek van onzuiverheid te laten: het welk een zeer moeijelyke zaak is om een goede welstand daar in te krygen, de zelve te doen plat schynen, en geen hinder aan 't oog te geeven; om dat het, aldus uitgevoerd zynde, een groote styfheid te weeg brengt, ja al waren de koleuren noch zo wel geschikt. Daar men gemeenlyk in een groot vertrek, 't geen dagelyks betreden word, zo onderscheidentlyk niet kan bezeffen wat koleuren daar in zyn, dan alleenlyk aan de kant of dicht aan de muur, alwaar zy hunne eigene koleuren weder bekomen: maar in het midden, daar veel gegaan word, zal het zich dommelachtig, smeltende, en alles byna van eene tint verthoonen. Zommige wyzen de compartimenten in dezelve zo duidelyk aan, dat men zou zeggen, dat de vloer nat was. Het is in 't leeven ook wel zo, dat beken ik; en zulks doen de donkere steenen: doch wanneer men die verbreekt, en een weinig lichter maakt, dan zouden zy zo veel niet te zeggen hebben, en evenwel niet minder natuurlyk zyn. By voorbeeld, een kamer is rondom met

⁺Nauwkeurige opmerkingen der gronden, om de welstand en waarschyndykheid in dezelve te verkrygen.

⁺Het welk door zommige veeltydts kwalyk verstaan word.

een borstweering van marmer; en in het midden, op de grond, staat een verguld koelvat, by het welk de grond wel krachtig mag weezen, alzo het bevalliglyk overeen komt met het marmer, en 't flikkeren van 't koelvat.

Doch wat my aangaat, ik zou veel meer houden van een gelyke of enkele kolcurde steen, of grond, als van een met compartimenten: maar indien men genoodzaakt ware het echter te doen, dan is het beste middel de koleuren zo zagt en teder in malkanderen te doen smelten, dat de tinten weinig van elkanderen verschillen.

*Wat de Landschappen aangaat, die treft deze opmerking wel het voornaamst: want het is zeker, dat de plaatsen, daar veel geboomtens staan, 't zy in bosschen of ter zyden de wegen, regens en winden onderworpen zyn; waar door het stof en zand de groente, tombes, piramides, vaazen, en alle andere voorwerpen op zommige plaatsen zodanig bemorst, bestuift en overdekt, dat men kwalyk de koleuren van dezelve voorwerpen kan onderscheiden. By voorbeeld, daar staat in zodanig een plaats een roode tombe op een zwarte plint: zo men nu deze plint, of tombe, te bruin of te krachtig maakt, zal het schynen, of daar iemand is geweest die de zelve heeft afgewasten. Neen, die moet door de stof, van de takken en bladeren die 'er by wylen op vallen, zodanig bedekt zyn, dat men naauwelyks kan zien, of het een roode tombe of zwarte plint is.

*Deze opm r-king betreft de Landschappen wel 't voornaamste.

Hoewel zommige deze zaak te gering, en te verre gezogt, mogten oordeelen, is het nochtans geen van de minste opmerkelykheden, maar ten hoogsten noodzaaklyk om, nevens andere hulpmiddelen, de waarschylykheid, zo veel als het mogelyk is, in een Stuk te zoeken; 't zy om voorwerpen, die door hunne eigene koleur te veel geweld zouden doen, daar door eenigsins te verbreeken, en aan malkanderen te binden; of om eenige andere inzicht: doch niet zonder wettige reden, op dat het ook niet al te gezogt zoude schynen.

*Maar hier dunkt my te hooren, dat eenige daar zullen tegenwerpen, dat, zo men de stof en vuiligheid overal zodanig wilde waarneemen, de lange rokken en sleepende kleedingen der beelden daar niet vry van zouden kunnen zyn, voornamentlyk die der vrouwen, welke gemeenlyk van schoone en lichte koleuren, en by gevolg onder aan min of meer besmet zouden moeten weezen, als mede de witte voetzoolen, waar mede ⁺de menschen lagchen zouden en zich 'er over verwonderen: doch ik zal daar op antwoorden, my meer te zullen verwonderen wanneer ik iemand droog uit het water zag komen, en uit de stof en vuiligheid onbevlekt. Want hoewel men het van geene anderen waargenomen ziet,

*Tegenwerping over deze zaak,

⁺en dezelve beantwoord.

maar dat ze altyd de *sandalen*, of voetsoolen, schoon en wit hebben gelaaten, zo wel van een slegt Soldaat als van een Oversten, de sleepende rokken desgelyks; zo zeg ik verder, dat deze aanmerking niet strekt om mislagen te bevestigen noch te volgen, maar om de natuur der dingen te leeren indagtig worden, en dezelve met alle waarschylykheid in onze Tafereelen te pas te brengen, min of meer na dat de zaak vereischt, doch niet met overtolligheid, maar maatig: want gelyk de⁺ maatigheid in allerley andere dingen plaatse heeft, mag men ze in deze gelegenheid mede niet verzuimen. Het is een verstandig meester, die de dingen altyd in evenwigt houd, om geen afkeer te verwekken: want te schoon is onnatuurlyk; al te vuil walgig, en voor ieder een onaangenaam. Het zoude ook noch niet geoorlofd zyn, ten ware men duidelyk, gelyk wy hier voor gezegt hebben, de oorzaak daar van konde bespeuren, als omtrent arme luiden, boeren, en diergelyke, met oude lappen, onder aan heel versleeten: zulke kleêren en slyten niet zonder te smeulen en vuil te worden. Deze aanmerking is niet voor de onkundigen, welke de oorzaak der dingen niet kunnen bezeffen; willende liever alles op zyn schoonste hebben: daar nochtans de waarschylykheid in alle deelen moet doorblinken. *Prudenter agendo*. Men moet voorzichtiglyk te werk gaan.

[Illustration_p243]

⁺De maatigheid moet noodzaakelykin deze gelegenheid waargenomen worden.

Op het vyfde boek, *Verhandelende van het Licht en de Daaging.* *Zinnebeeld der lichten.*

NAtuur, bemanteld in een kleet van top tot teenen,
 Pronkt met vier Wigjens aan de rechte en linker zy,
 Het eerste voerd een Zon, waar van Zy word bescheenen,
 Wyl hy heur rechte kaak ontbloomt verschynd ze bly.
 Zyn vleugels zyn als goud, goudgeel zyn krulde haaren.
 Het andre, naast hem, beurd voort op het zwart gewaat;
 Zyn Maaneschyn doet ook heur schoonheid openbaaren;
 Spierwit blinkt lok en wiek. Een die ter lichter staat
 Ontdekt die koon, welk hy door Kaarslicht gaat verlichten;
 Zyn kruin en Nachtvlerk zyn, als 't bleekgeel, zacht en stil.
 Het laatste swaaid een Toorts, en gaat zyn dienst verrichten:
 Verschuift het opperkleet; maar ziet 'er door een bril.
 't Bruinrood zyn vlerken en haarlokken schynt te verven.
 Het Hoofdlicht geeft den dag aan 't stuk ter rechter hand.
 Men ziet, in 't bruin verschiet, de bliksems wolken kerven,
 Een Etna vlammen, en oud Trojen in den brand.

Uitbreiding.

WAnneer 't Heeläl noch in een Chaös lei verzonken,
 't Was eeuwig duister, zelf daar blikten licht noch vonken
 In d'akelige nacht en lucht, noch nooit verdund.
 Maar toen de Liefde elk ging by zyns gelyken paaren,
 Zeeg 't zwaare en donkre neêr, steeg op het licht en klaare;
 En elk vergaderde zich om zyn Middelpunt.

Mits kwam de Zonneglans allengskens aan te groeien,
 Auroor in blaakend goud en purperverv te gloeien,
 En Iris pronkten met een mantel van veel kleur.
 O schoone Zon! o bron! o moeder aller klaarheid!
 Uw licht ontdekte ons eerst Naturas stant en waarheid:
 Door u beschouwen wy haar schoonheid deur en deur.

Zie daar den Hemel met het schoonste Azuur geschilderd;
 De groene bosschen staan gants dertel en verwilderd,
 Sla d'bogen naar de wei en akker, hof en vee;
 Zie boomen, bloem en vrucht, zie vogels, visschen, dieren,
 Wat tekening! wat kleur! wat schoonheid zietmen zwieren;
 Ha! oogen lekkerny 'k verdrink in deeze zee.

Maar hoe? terwyl ik hier vast sta als opgetoogen,
 Word my dit schoon gezicht onttrokken uit myn oogen:
 Ach! 't Moederlicht verzinkt beneden ons gezicht.
 Rys: goude Zonne rys. Maar laas! zy daald-beneden,

*En wy vervallen weêr in d'eerste duisterheden.
Hoe angstig, naar en droef is 't alles zonder licht.*

*Hou moed: ik zien op nieu een Hemellicht verschynen.
Wie schuifd weêr aan de lucht de zwarte Nachtgordynen?
't En is geen Zon? o Neen: zou 't wel haar dochter zyn?
O Zilvre Maan! 't Zy gy uw glans krygd van uw Moeder,
Of uw geleende licht zyt schuldig uwen Broeder,
Wy danken ook met recht uwe aangenaame schyn.*

*Maar toch: hoe bleek en vael verschynen veld en boomen?
Wat is de schaduw bruin! hoe bruin de zachte stroomen!
Hoe stil is 't gantsche bosch! alleen Amintas waakt:
Amintas, jonge knaap, door Minnenyd besprongen,
Treurd als de Nachtegaal om 't missen van zyn jongen.
Maar laas! die Proserpyn word ons op nieu ontschaakt.*

*Gy trekt uw Hoornen in, o Dochter van Latone!
En moet het menschdom weer in dikke nevel woenen?
De schoone Zevenster verschaft slechts schemerlicht.
De kloeke Deerne wil nochtans haar taak afspinnen
By rookrig Lamplicht, en die Pallas rei beminnen
Zyn ook hun nachtwerk aan een Ongelkaars verplicht.*

*De toorts van Maagdewas blaakt in der Vorsten zaalen,
Daar ziet men van een punt, uitschieten licht en stralen;
Gelyk de beekjens snel afvlieten van haar bron.
Hoe schitterd 't guld gewelf! hoe flikkren de Karkanten
Van gloeiende Robyn en helle Diamanten;
Niets maald ons beter af het aangezicht der Zon.*

*Hoe eiselyk en bar is 't in de noordsche kuilen,
Daar zich de blonde Apol ses maanden gaat verschuilen,
Daar Arcus zelf bevriest op zyn gestelde wacht;
Maar Febus zal, met vreugd, die droefheid weer vergelden
Als hy ook eevenlang beschynd die guure velden,
En geeft daar 't ronde jaar maar eenen dag en nacht.*

*Het leeven, vreugd, geluk, word steeds door 't licht betekend:
De droefheid, dood en ramp voor duisternis gerekend.
d'Olimp is altyd klaar; maar donker Plutoos ryk.
Doch wie zyne oogen wil in 't Zonnelicht vermaaken,
Zal ook, ter rechte tyd geen lommeringen wraaken;
Veel dingen voegen wel, al zynze ook ongelyk.*

*Zoo kan de blydschap naast de droefheid best bekooren.
Zoo streeld een schelle klank, by zwaar geluid, onze ooren.
De sterren stonkren best in dikke duisterheid.
De schaduw volgt het licht, als bergen staan by daalen.
Naar 't grootste licht altyd onze oogen greetig stralen.
't Welschikken voegd de Konst. Natuur de Konst geleid.*

Wens' elk wel.

Groot Schilder-boek, Vyfde boek.

Wegens het Licht en de Daaging. Eerste Hoofdstuk.

AAngaande deze zaak, ik acht die te zyn een van de meest aangelegene der gantsche Schilderkonst: want zonder grondige kennis der zelve is 't onmogelyk een goed Schildery te maaken. Derhalven zal ik alles, wat ik door zeggen kan uiten, en door veele opmerking en lange ervarendheid geleerd en ondervonden heb, te voorschyn brengen.

Van een algemeen Licht.

DE voorwerpen in een gemeen licht zyn gantsch niet vlak gedaagd,⁺ en de schaduwen heel twyffelachtig. De tweede tint en de schaduw behouden veel meer hunne eigene koleur in een zuivere lucht en zonder wolken; vermits de voorwerpen aan alle kanten verlicht en niet bedampt zynde, de zelve zich duidelyk vertoonen, en veel meer ronden als in de zonneschyn. Dit soort van licht oordeel ik het bekwaamste te zyn in Conterfeitsels en Voorwerpen die men van buiten het Stuk gedaagd wil hebben, als een opene gaandery of diergelyke plaatsen: en schoon de voorwerpen, aldus gedaagd, niet veel kracht hebben, bevind men echter dat de diepselen en toetsen des te sterker zyn, ja ongelyk sterker dan in andere lichten. Dit licht heeft een groote welstand en voordeel by laage *horizonden*, wanneer de schaduwen thans wat grooter worden, als onder het loof der boomen, lysten en uitsprongen der gebouwen, en andere diergelyke dingen.

⁺Aanmerkingen over het algemeene Licht.

Van de daaging in een betrokkene lucht.

+Men zal zich niet moeten verwonderen, dat de voorwerpen in een betrokkene lucht zich duidelyker aan onze oogen vertoonen, als in een zonneshyn of helder weêr; vermits de lucht of dampen, meest opgetrokken zynde, de beneedenvoorwerpen onbedampt laten, en alzo een veel scherper doorzicht geeven om alles zonder het minste letsel te kunnen bezeffen: uit welke oorzaak de dingen in een betrokkene lucht minder van ons schynen te wyken; maar alles vertoont zich donker en naby, daaren boven schoonder van koleur, voornaamentlyk het groen van 't gras en boomen.

+Over de daaging in een betrokkene lucht.

Van het Zonnelicht.

+De voorwerpen, in de zon gedaagd, zyn min of meer bedampt, na dat de zon sterk of flaauw schynt, en zulks om die redens wil, dat de *atomen*, of de vezelen en ziertjes, welke zich tusschen ons en het oogpunt bevinden, door de kracht van 't zonnelicht veel ligchaamelyker schynen, dan in een gemeen of zuiver licht, en min of meer gekoloreerd worden, waar van de schaduwen der voorwerpen t'eenemaal verflaauwen, en schielyker wyken, als in een ander licht. Het is dan wel te begrypen, dat, schoon de schaduwen vlakker en duidelyker bepaald zyn als in een ander licht, dezelve zich echter niet scherp vertoonen; gelykze door zommige Meesters by misverstand worden uitgedrukt, als voornaamentlyk *Berchem* heeft gedaan in zyne dingen minder als levensgroot: het welk goed zoude zyn in overdekte plaatsen, als gaanderyen, paleizen, kamers, en diergelyke, alwaar geen lucht is; waar door dan de voorwerpen zich netter, duidelyker, en minder wykende, aan onze oogen vertoonen.

+Over het Zonnelicht.

Neemt, by voorbeeld, dat gy door eenig donker geboomte gaat, zo is het zeker dat men, aan 't einde der zelve komende, de voorwerpen in de opene lucht veel duidelyker en kennelyker zal zien, dan zelf in 't vlakke veld staande. De verrekyker geeft ons getuigenis genoeg daar van, alwaar het noch zulk een helderen dag. Merkt dan hier in 't algemeen, dat, gelyk ik gezegt heb, de voorwerpen, welke van de zon bescheenen zyn, schielyker verminderen en uit ons gezicht verdwynen. Daar in is de zonneshyn meest van een gemeen licht verschillende.

Van de daaging in Zaalén, Kamers, en andere Vertrekken.

IN die Stukken, welke geschikt worden tot het bekleeden van kamers⁺ en der zelve muuren, is het algemeene licht wel het bekwaamste, zo verre de gelegenheid des lichts van die plaats het zelve toelaat, als zynde het zedigste en lieffelykste wanneer het wel en natuurlyk verbeeld is. Dit is dan het voornaamste, 't geen men daar in waar te neemen heeft, naamentlyk dat de beelden, en andere voorwerpen, min of meer krachtig en vlak gedaagd werden, na dat zy verre van of naby het licht gesteld zyn: en schoon zy *parallel* op een zelve grond staan, moeten zy echter in kragt des lichts en dammelachtigheid der schaduwen verscheelen: desgelyks de slagschaduwen op de muuren, gronden en andere voorwerpen, de eene korter en de andere langer, sterker, duidelyker of flauwer. Derhalven zullen de beelden, die zich dicht aan de glazen bevinden, zekerlyk van boven gedaagd worden, en korter slagschaduwen hebben, dan die welke verder afgelegén zyn.

⁺Over de daaging in Zaalén, Kamers, en andere Vertrekken.

Maar gelyk het gebeurt dat de geene, welke verre van 't voornaame licht zyn, meerder licht door andere vensters komen te ontfangen, zo moeten hunne schaduwen ook min of meer verbreeken en verflauwen, ter oorzaak dat hun licht grooter en meer rondom is; waar by noch komt het *reflexeeren* der wanden. De schaduwen der gemelde voorwerpen zyn ook veel gloeijender als in de opene lucht, alwaar het blaauw der lucht nevens de dampen dezelve anders zeer verzwakt en verflauwt.

In 't algemeen moet men ook in acht neemen, dat in een kamer met rood, geel, blaauw of groen behangen, alle de schaduwen uwer voorwerpen daar van *gereflexeerd*, en van dezelve koleur geverwd worden: doch de diepsels en toetsen der flauwste voorwerpen zullen zich des te krachtiger vertoonen.

Kort begrip der daagingen.

IN een betrokkene lucht zyn de voorwerpen minder afwykende, gloeijender⁺ en kenbaarder.

In een heldere lucht zonder wolken, weinig meer wykende.

In een zonneschyn, noch veel meerder en onkenbaarder.

In een mistig of dampig weer (als in het najaar of de winter) allermeeest, en schielyker uit ons gezicht verdwynende.

Hoe grover de lucht is, hoe ligchaamelyker de zelve is; en hoe ligchaamelyker, hoe zichtbaarder zy door het licht word bescheenen:

⁺Kort begrip der daagingen.

waar door ons gezicht des te korter word bepaald, en de voorwerpen meer onkenbaar worden.

Dit is voor zo veel de voorwerpen in de opene lucht betreft.

*Deze vier byzondere lichten, wel en natuurlyk verbeeld, zyn waarlyk proeven van een vernuftig Meester: en het zoude, myn 's oordeels, niet onvermaakelyk zyn zulke Stukken by elkanderen te zien hangen met hunne toepassende stoffagien, als volgt.

*In het wel verbeelden dezer vier lichten zal men een goed Meester kennen.

In een betrokkene lucht, daar de herders, bedugt voor de reegen [†]of andere ontstaande ongemakken, hunne goederen pakken; de schaapen zich van alle kanten by hen komen verzaamen, als lusteloos met de hoofden hangende; welke zy met 'er haast in de bosschen dryven geduurig na de lucht ziende. In 't kort, men bespeurt 'er een groot gewoel, en ieder in beweeging.

*Dezelve in vier Stukken onderscheiden met hunne toepassende Stoffa. gien.

In een helder weêr, daar op d'eene plaats de herders hand aan hand wandelen; zittende eenige anderen hier en daar by een fontein te kouten. Een derde troep vermaakt zich op een vrolyke wyze met zingen en springen; waar by men eenigen op een dwarsfluit, schalmey, rietpyp of stroohalm, instrumenten den landlieden eigen, ziet speelen; terwyl hunne kudden onbevreesd in het veld loopen graazen.

In een zonneshyn, daar de herders en herderinnen zitten te rusten onder hunne gespannene kleederen; eenige aan een watervalletje zich wassende; andere zich in de schaduwe van een fontein, of lommer der boomen te slaapen leggende. Ondertusschen zyn hunne beesten met hoopen hier en daar verspreid, weidende in het groene gras. Zommige kaauwen eenige kruiden, om verkoeling te zoeken; terwyl andere aan een rivier staan te drinken. Ook ziet men 'er eenige in de schaduwe leggen.

In een mistig weêr, daar de hoeders hunne kudden na huis toe dryyen; gaande schroomachtig, met het hoofd in de schouders getrokken, en vooruit steekende; snel toekykende of 'er ook ergens een schaap of geit door de mist afgedwaald mogt weezen: waarom zy zich, voor, achter, en overal digt aan elkanderen houden. De jonge dochters, agter aan volgende, hebben doekjes of sluijers over het hoofd; zommige den neus daar mede stoppende, om de stank van de mist.

Van de gesteltenis der Lucht, of des Hemels. **Twede Hoofdstuk.**

DE lucht is een verre uitgestrekte wydte, welke hooger of laager van⁺ ons schynt, na dat dezelve veel of weinig met dampen bezet is. Nu is de lucht zekerlyk nooit zonder dampen: want indien^{er} geene dampen waren, zou de lucht aan den *horizont*, en boven ons, even blaauw zyn. Maar nu verthoont zich de lucht aan den zichteinder lichter als boven ons hoofd; om dat de dampen de kracht van het schoone blaauw voor onze oogen benevelen, en doen verminderen. Het is ook een blykelyke zaak, dat, hoe digter de lucht zich aan het aardryk bevind, hoe grover en dikker dezelve is: en na maate datze naar boven trekt, verdunt zy zich, en word doorluchtiger. Desgelyks zyn de dampen minder of meerder zichtbaar, na dat zy dik of dun zyn.

⁺De lucht is nooit zonder dampen.

Nu staat hier aan te merken, dat, wanneer de zon in het oosten opryst,⁺ het alsdan in dat gewest op den *horizont* lichter is als in de drie andere: en s'middags is hy lichter in 't zuiden, en zo al om; ter oorzaak dat de kracht van dit groot hemelligchaam alles, dat by en omtrent hem is, daar van mede deelt.

⁺In wat gewest de zonne staat daar verthoont zich den *horizont* het lichtite.

De reden nu waarom de dampen, hoe verder zy van ons wyken, hoe⁺ lichter worden, zal ik met dit kleen voorbeeld bewyzen. Neemt een heel dun floers, of gaas, van acht à tien ellen lang. Spant het zelve in de lucht op vier staaken, als een verheemelte. Merkt nu ieder elle met een dwarsstreep, genommerd 1, 2, 3, en zo tot 10 toe. Gaat dan onder N°. 1 staan, en ziet na het einde der uitgestrektheid; zo zult gy boven u het blaauw der lucht in 't 2de park minder, en hoe verder hoe minder zien: doordien de dunne draadtjes zich voor uw gezicht en oogslag verdubbelende, het floers dus meer en meer verdikken, en des zelfs ylheid of doorschynendheid verliezen, tot dat gy eindelyk niet meer dan een geheel witte doek gewaar word.

⁺Middel aan geweest, waar door men zien kan dat, hoe verder de dampen van ons wyken, hoe dezelve lichter worden.

Neemt nu dat de *meteores*, of hemelsteekenen, aan het firmament als⁺ starren blinken, en doet dezelve proef als vooren; zo zult gy bevinden, dat ze in de eerste verdeeling veel duidelyker door het floers zullen schynen, en, na proportie datze afwyken, verdwynen. Een klaar bewys, dat, schoon de lucht voor aan noch zo subtiel is, de zelve evenwel hoe verder hoe dikker word, en by gevolg, meer ligchaam hebbende, meerder licht ontfangt.

⁺Dezelve proef om de onderscheidenheid van kracht in de starren te bespeuren.

Het is om die reden, dat het gestarnte nooit zo laag aan den *horizont* gezien werd: en of men 'er al eenige bespeurt, 't geen heel zelden geschied, zo zyn zy klein en krachteloos.

*Tusschen de lucht en het water is gantsch geen onderscheid; schynende niet anders dan de eene over de andere afgedrukt te weezen, dat 's te zeggen, beide na den *horizont* licht, en de lucht boven ons, en het water voor donker.

*Wat onderscheid tusschen de lucht en 't water is.

*Wat de grond, of het *planum*, aangaat, 't welk van den hemel zyn licht ontvangt, het zal niet noodig zyn dat men andere reden zoeke, om te bewyzen dat het daar mede heel tegenstrydig toegaat als met de lucht: want de *Perspectief* leert ons, dat alles, wat verlicht is, als het maar een vast ligchaam heeft, meer en meer duister word, na dat het verder en verder van ons afwykt. Neemt, by voorbeeld, dat'er een ongedekte gaandery ware van omtrent 600 voeten lang, en met een gelyke vloer; zo zult gy bevinden, dat de eerste voet de lichtste zal zyn, en zo vervolgens naar achteren toe minder en minder. Het zelve kan men bespeuren aan beelden in 't wit gekleed, hoe veel dat de eerste van de laatste zullen verscheelen. Ik spreek alleenlyk van het geen verlicht is: want dat donker is en in de schaduwe, daar is het heel anders mede gelegen; gelyk men kan zien wanneer die beelden met zwart bekleed zyn, dat zy alsdan lichter en lichter worden door het verdikken van de dampen.

*De grond en de lucht zyn tegenstrydig, en waarom.

*De voorwerpen, die zich in een vlak veld vertoonen, wanneer de lucht zonder wolken en de zon ergens achter een hoogen berg of boom verborgen is, zullen van alle kanten verlicht worden, en echter hunne verhevenheid behouden, uit oorzaak van hunne krachtige diepsels. Hunne koleuren zyn niet gebroken, maar behouden de natuurlyke schoonheid: en hoewel de zon, gelyk wy gezegt hebben, ergens achter verborgen is, en by gevolg voor dien tyd op de voorwerpen niet kan schynen, zo zullen echter dezelve min of meer door de lucht, van die kant daar de zon zich verbergt, verlicht worden, zonder de koleuren te vervalschen.

*Van de voorwerpen die men in een opene lugt verbeeld, hunne natuur en kleur van daaging.

Dat het azuur-blaauw der lucht geen kleur is, kan men klaarlyk bemerken aan de voorwerpen op het vlakke veld, wanneer ze van de wolken noch de zon niet bescheenen zyn, dat ze niet in 't minste daar van gekoloreerd kunnen werden; uit oorzaak dat de blaauwheid der lucht niet anders is als een ver afgelegene distantie of hoogte, waar uit dezelve voortkomt: zynde by gevolg niet machtig om deze kleur aan de voorwerpen mede te deelen, als daar toe geen ligchaam hebbende, gelyk het eene voorwerp tegen het ander doet.

Terwyl wy bezig zyn met het verhandelen van de kracht der lucht,

zal het niet kwalijk passen, dat wy insgelyks een weinig spreken van de *reflexie* derzelve; zynde een zaak die wel een naauwkeurige opmerkinge vereischt, also hier in veelydts groote misslagen worden begaan, wanneer men het niet na behooren, en met een ryp oordeel, overweegt eer men het in 't werk stelt.

Wy zullen dan, om onze zaak klaarlyk te bewyzen, alhier drie voorbeelden ter neder stellen.

De cyfferletters in de zelve beteekenen de tinten. 1 is een tint: 2 weder een tint bruinden: en 3 noch een tint bruinder.

Het beeld A is een tint donkerder in de schaduwe als B. om dies⁺ wille dat de stam C een ruuw voorwerp is 't welk geen licht van zich kan geeven, en het witte huis D in tegendeel een groot licht of wederkaatsing. Wanneer het huis daar nu niet stond, maar dat het alleenlyk een vlak veld vertoonde, zou B noch eer lichter als donkerder zyn. Als men nu de stam en de achter staande kleine boomen ook weg nam, dan zouden die twee beelden even eens van schaduwe weezen. Nu zien wy twee beelden *parallel* op een grond, het een donker en het ander lichter, hoewel de diepsels in het laatste hunne eigene kracht behouden; het welk anders verbeeld zynde, tegens de natuur en de regels van de Konst zoude stryden.

*Voorbeeld van de reflexie der lucht.

Het tweede voorbeeld is dezelfde aanmerkinge.

Nu ben ik wel verzekerd, volgens de ondervindinge, dat wanneer men aan eenigen, zonder deze Aftekening gezien en de reden daar over gehoord te hebben, een ommetrek van het volgende of een diergelyk *concept* gaf, even also geschikt, den een dus verre van het bos en den ander zo veel nader, beide *parallel* aan den *horizont* staande, om dezelve na hunne eigene bevatting te schaduwen, zy die gelyk in licht en schaduwe zouden vertoonen: daar het nochtans een onfeilbare regel is, dat deze, die het verste van het bos staat, veel meer lucht rondom zich heeft, als die welke nader is. By gevolg kan het onmogelyk anders weezen, als men 't hier verbeeld ziet: te weeten B een tint in de schaduwe, en twee in de slagschaduwe: en A twee tinten in de schaduwe, en drie in de slagschaduwe. Beschouwt nu het vrouwtje op de voorgrond. 't Zelve heeft, gelyk B, een tint in de schaduwe, uit oorzaak van de *reflexie* der nevenstaande steen. De slagschaduwe op dezelve bestaat in drie tinten. Wanneer de steen daar nu niet was, of dat'er geene diergelyke hinderpaalen in den weg waren, zo zou de lucht dezelve uitwerkinge te weeg brengen, hoewel niet zo krachtig.

Nu zullen zommige hier mogelyk tegenwerpen, en oordeelen dat het huis daar te ver van daan is om zodanig te *reflexeeren*; zo niet, dat

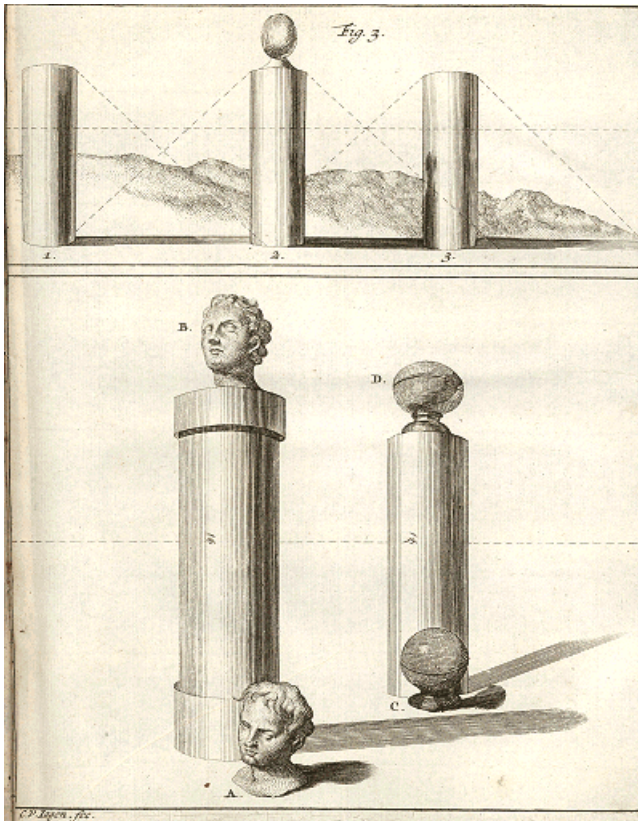
alsdan het beeld A zo veel niet behoorde te verschillen. Waar op ik antwoord, dat de stam C met de achterstaande mayboomen in de weg zyn, welke beletten dat het beeld A van het huis *gereflexeerd* kan worden: by gevolg is het natuurlijk, dat die in de schaduwe een tint donkerder is als B. Wil men nu een vergezogte tegenstelling maaken, en schikken A met een wit kleed op: zo zeg ik, dat'er alsdan die boomen noch het huis niet noodig zouden zyn: daar het echter genoosaam blykt, dat het een en 't ander aldus geschikt is om tot een voorbeeld te verstrekken.

Het derde voorbeeld dient tot bevestiging van de twee voorgaande, waar in wy klaarlyk beweezen zien de reden waarom de voorwerpen in hunne schaduwen min of meer verzwakt worden, niet alleen van de weërkaatsing van andere voorwerpen, maar buiten dat door de lucht ter linker zyde; desgelyks de slagschaduwen, welke buiten het bereik derzelve lucht of *reflexie* min of meer verduisterd worden: gelyk het blykt aan deze drie kolommetjes; in de welke men duidelyk bespeurt dat de slagschaduwen van 1 en 3 een tint slaauwer zyn als die van 2. de 1 door het licht van 2 en de lucht, en de 3 door de vrye lucht alleen. De 2 is omtrent de helft van onderen donkerder in zyne *reflexie* als boven, en zyne slagschaduwe een tint donkerder als 1 en 3. ter oorzaak dat hy nader aan de 3 staat, en daar door de 2 op de 3 zyne slagschaduwe komt te slaan; welke slagschaduwe het licht van de 3 tot de helft weg neemt: waar door deze dus verre ook niet kan *reflexeeren* tegen de kolom 2, als mede niet in zyne slagschaduwe. Deze uitwerkingen geschieden zo wel in een zonnenschyn, als in een gemeen licht, zonder de minste verandering.

*Hier vertoonen wy noch een ander voorbeeld, 't geen niet minder te bedenken geeft als het voorgaande; waar door ik aanwys de kracht van 't licht, en de uiterste hoogsels op de voorwerpen, en hoe die in twee gelyke voorwerpen zich heel ongelyk vertoonen, na dat den *horizont* hoog of laag is. De A en B betekent de zaak zelf; en C en D is het bewys daar van dat het niet anders kan weezen. Het werd ook niet bepaald, of het een zon-of gemeen licht is, noch of het licht van de zyde of van vooren komt. De *horizont* is, gelyk men ziet, tuschen bey de hoofden, en het oogpunt in het midden, of wat meer ter rechter zyde. De dag komt mede van de rechter zyde.

*Van de uiterste hoogsels of glanssen.

Beschouwt nu het voorbeeld zelf, hoe het hoofd A en B, beide van een en het zelve licht gedaagd, echter in de uiterste hoogsels min of meer verschillen, naamentlyk dat A op het voorhoofd en alle

verheevene gedeeltens, als op de neus, op de kin, tegen de onderlip, en zo voort, met een krachtig hoogsels, daar het glad is, aangewezen werd: en B tegen het been van de winkbrauwen, in de hoeken van de oogen, bezyden de neus en langs de wang, op de tip van de neus en kin, enz. krachtig glimt: welke verandering nergens anders van daan komt, als door het zichtpunt, na dat het zelve hoog of laag geplaatst word. Als de voorwerpen (hoedanig die ook mogen weezen, wanneer ze maar glad of effen zyn, 't zy marmer, koper, of het leeven zelf) onder een hoogen *horizont* staan, zo schuiven de voornoemde hoogsels, of glans, naar boven: en in tegendeel daalen zy naar beneden hoe dat zy meer boven den *horizont* verheeven zyn; gelyk wy gezegt hebben, en hier aangewezen staat. Merkt nu C, D, gelyk de voorste van de zelve stof, en van een zelve licht gedaagd. C heeft een krachtig hoogsels, of flikkering, op de zwellende party, en daalt min of meer als hy boven den *horizont* opsteekt.

Dit voorbeeld is van byzonder belang, en doet ongemeene zaaken voortkomen daar men zomtydts om verleegen zou zyn, en die in lange jaaren niet in de gedachten zouden vallen: ik spreek van die geenen, welke al te veel op hunne vlugge geest en vindinge vertrouwen, en de zaaken niet ryfelyk genoeg onderzoeken. Want men moet vast stellen, dat het, zonder de kennis van de *perspectief*, de waarheid uit de verborgendheid der natuur na te speuren om in ons werk te gebruiken zo als het behoort, onmogelyk is. Het is wel waar, men kan het leeven naarbooten, een goude of zilvere pot, een ketel, schotel, of ander glinsterend huisraad, zo fraay als het leeven zelf: maar men kan zich geweldig misgrypen in het gebruik derzelve in onze Ordinantien, voor iemand die niet naauwkeurig op de beweeging der glanssen let, welke zo uitermaaten veranderlyk zyn dat het ongelooffelyk is: alle welke dingen echter zeer gemakkelyk zyn te begrypen voor iemand die de *perspectief* verstaat, en zich zomtydts daar in oeffent.

Van de weêrschyn in het Water.

Derde Hoofdstuk.

HET verbeelden van de weêrschyn in het water is zekerlyk van het minste niet: en de aangenaamheid van zodanig een voorval vereischt de moeite wel om de zelve natuurlyk uit te drukken. Maar vermits men daar toe noch geen middel heeft voort gebragt, waar door

men 'er vast op kan gaan, en dat men 'er ook nooit geen zal vinden dan door de *Perspectief*, schynt het vruchteloos arbeid te wezen elders een te zoeken.

*Het is om die reden, dat zommige Landschapschilders de weêrschyn in het water veelydts voorby stappen, en achter laten, om niet genoodzaakt te zyn zich met de Doorzichtkunde te bemoeijen.

*De weêrschyn word veelydts door de Landschap schilders versloft.

De weergadeloze *Poussyn* heeft het echter niet vergeeten te gebruiken: en waarlyk, het is iets dat hem grootelyks verluisterd heeft. Ik spreek van *Nicolaas*, die niet minder in zyn Landschap was dan in zyne Beelden, en die nooit zwaarigheden heeft ontmoet welke hy niet te boven is gekomen. Maar laten wy tot ons voorneemen keeren.

Deze zaak met een ernstige aanmerking overwogen hebbende, zo heb ik naarstig onderzocht of 'er geen ander middel zoude kunnen gevonden worden, 't geen van minder omslag ware, dan door slaggronden, trekken, en linien, om voor te komen dat zulk een fraay en aangenaam voorwerp niet mogte achter gelaaten worden. Eindelyk heb ik dan, na een lange en gestadige oeffening, deze naarvolgende practyk ontdekt, welke aldus toegaat.

*Neemt daar toe een langkwerpig plankje, zo groot of klein als gy bekwaam oordeelt. Stelt daar op eenige wasse beeldtjes zo dicht aan de kant als gy goed vind, of na de afstand der gronden en van de oevers die zy in uwe schildery moeten hebben. Kneed en buigt de gemelde beeldtjes tot die actien in uwe schets aangewezen; en stelt dezelve zo hoog of laag als gy begeert, door middel van blokjes of potaard. Neemt alsdan een daar toe gemaakte bak, van lood, hout, of blik, met zodanig een grond van binnen bestreeken als gy van nooden hebt, met zwart, omber, of tervert. Vult die boorden vol water. Zet die dan tegen de plank met de beeldtjes, zo hoog of zo laag als uw grond zal aanwyzen. Stelt vervolgens uw oogpunt; en als gy uwe *distantie* gevonden hebt, zo plaatst u dan aldaar staande of zittende, en tekent het alzo na het een met het ander, te weeten de beeldtjes met hunne weêrschyn, als mede de schaduwe lugtig aanwyzende. Gaat dan heen en stelt uw Leeman, en voert beeld voor beeld zeer naauwkeurig uit; zettende elke reis uw Leeman daar de beeldtjes gestaan hebben, zulks dat gy de weêrschyn daar van even gelyk ziet als uwe schets; doende alzo tot de minste toe.

*Byzonder middel om weêrschyn na het leeven te modelleeren.

Voor al moet men acht geeven op de lengte en breedte der weêrschyn: want dezelve verkort altyd meer als haar voorwerp, om dat ze zo veel lager onder den *horizont* is. Wanneer men het Modél, of de Leeman, zo veel hoger boven den *horizont* stelt als hy onder schynt,

en men tekent het zo correct na, om naar het zelve dan te schilderen, zo houd men die uitgevoerde tekening het onderste boven. Hier zal men mogelyk zeggen, dat de weêrschyn anders om moet weezen als het voorwerp; het geen ik niet ontken: maar die tekening kan men op een ander papier overdrukken; en daar door zal men de goede uitwerkinge haast gewaar worden. Ik twyffel niet, of de geenen, die hier een proef van gelieven te neemen, zullen het aldus bevinden.

Hebbende dit nu alles waargenomen, en op uw doek geschilderd, zo weest verzekerd dat'er niets aan zal ontbreken.

Nu staat hier noch byzonderlyk aan te merken, dat men naauwe acht moet neemen, dat de weêrschyn altyd met het bovenste *perpendicular* moet weezen, min noch meer als of zy uit malkanderen groeiden voet tegen voet; gelyk in het tweede voorbeeld, hier achter aan volgende, kan bespeurd worden.

Dit middel is niet alleen om beelden te stellen, maar ook alle voorwerpen, hoedanig die zouden mogen weezen, geene uitgezonderd, gelyk paarden, honden, piramides, vreemde steenen met basreleves, vaazen, potten, en meer andere dingen: dat meer is, voor, achter, of bezyden het stuk.

Men zoude, in plaats van een waterbak, een spiegel kunnen gebruiken: doch die is zo natuurlyk niet als het water zelve, 't welk men diep en ondiep, en zo donker en licht, kan doen schynen als men wil, wanneer men maar in de grond van de bak een weinig modder, gras, of zand werpt.*

Wat de coloriet aangaat, wy bevinden door ervarenheid, dat hoe lichter de lucht het water verlicht, hoe twyffelachtiger de schynsels daar in gezien werden. En wanneer de zon volkomen op het water schynt, zullen zich de voorwerpen daar in noch veel twyffelachtiger vertoonen, zo wel ten opzichte van ons als van de geenen die zich daar in spiegelen: want de weêrschyn vertoont zich dan niet anders als nederschietende stralen zonder gedaante; gelyk men zomtydts ziet aan een kaars, maan, of iets anders, 't welk alleen op de oppervlakte des waters *reflexeert*, zo wel in zonnenschyn als by nacht; om die reden, dat men alsdan de klaarheid van het water niet en kan bezeffen.

De schynsels in het water, schoon het zelve heel donker en klaar is, zyn nooit zo licht gedaagd, als de voorwerpen die'er buiten zyn, maar altyd een tint of een halve donkerder.

Om nu de gemelde schynsels te vertoonen, gelyk wanneer het water* loopende is, zal men het zelve maar ten eersten opschilderen met dag en schaduwe, op een grond die eerst met een weinig taaijen olie dunnetjes uitgehaald is: en dan een groote das genomen, zo zagt als men krygen

*Wanneer de weêrschyn sich flauw en twyffelachtig vertoont.

*Hoe men de weêrschyn in een loopend water zal verbeelden.

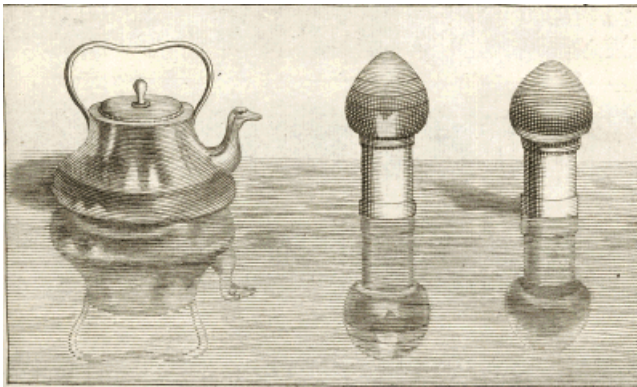
kan, en daar mede heen en weêr dwars over gestreeken. Maar om noch beter te doen, moet men een gemeene vispenceel neemen, lang van hair, en stryken, als gezegt is, zo dicht aan elkanderen, gelyk de streepen van het water loopen; wel acht neemende, dat men den omtrek [†]niet te veel weg dryve. Doch gelyk het glas een doorschynend ligchaam is, zo heeft het geen bestendigheit noch vastigheid; [†]Gelykenis. konnende niets uitwerken dan door hulp van een ander 't welk ligchaamelyker zy, als de aarde die vast is. Men bevind zulks wanneer het glas verfoellid is met kwikzilver, pik, of iets anders. Alzo is het met het water, 't welk geene werking zoude doen omtrent de voorwerpen, en geene gedaante aanneemen, indien 'er geen vaste grond was die deszelfs doorschynendheid bestendig maakte; gelyk men aan een stuk ys kan ondervinden.

Wy hebben genoeg van de *reflexie* of weêrschyn in 't water gehandeld, voor zo veel ons dienstig is, en voor zo veel de voorwerpen buiten het water betreft. Het zal derhalven noodig zyn iets aan te merken wegens de voorwerpen, welke in het water staan.

Deze zaak is, myn's bedunkens, aanmerkelyk, wegens de vreemde toevallen die zich daar in ontmoeten; 't geen dikwils weinig of niet word betracht, min noch meer als of het op 't land was, en geen water daar omtrent.

[†]Men moet dan voor eerst vast stellen, dat het water is als de lucht; en dat de voorwerpen tusschen het zelve en de lucht, van boven naar beneden gezien, zich eveneens vertoonen als of zy van onderen naar boven tegen de lucht gezien wierden: zynde geen meerder onderscheid tusschen beide die lichten, als dat dat van het water een weinig zwakker is als dat van de lucht. De reden daar van is genoeg te begrypen aan de spiegel, waar in de voorwerpen; hoewel ze noch zo duidelyk daar in schynen, niettemin het leeven zelf niet konnen behaalen. [†]Van de weêrkaatsing der lucht uit het water tegen de voorwerpen.

Die dingen dan alzo begrypende, zal het ligt af te neemen weezen, dat de voorwerpen, welke in het water staan, van onderen zo wel gedaagd worden als van boven. Ik spreek hier niet van het schynsel der voorwerpen, maar van de voorwerpen zelf en hunne schaduwen; gelyk [†]hier in 't nevensgaande Voorbeeld kan gezien werden. Het beeld A, 't geen zynen regter arm boven het water uitsteekt, is van onderen sterk *gereflexeerd*, paarsachtig van koleur, gelyk die der bovenlucht langs zyne donkere zyde: en de linker arm, die dwars voor de borst komt, ontsangt een dubbelde weêrkaatsing, van het water en ook van zyn lyf te gelyk, waar door dezelve gloeiender van koleur is als de eerste. De jongeling B, over een steen bokkende, spiegelt zich in het water in de schaduw der boomen. Met dezen wys ik aan, dat de weêrkaatsing [†]Voorbeeld van het selve,

des waters gelyk is met die der bovenlucht, doch alleenlyk een weinig zwakker; gelyk wy te vooren nochmaals gezegt hebben. De troonie op de steen C vertoont het zelfde, maar wat duidelyker aangewezen; zynde mede van onderen gedaagd.

Hier is nu noch aan te merken, dat hoe verder of hoe hooger de gemelde voorwerpen van het water af zyn, hoe zy ook meerder *reflexie* ontfangen; gelyk in dit nevenstaande beeld D gezien kan worden, 't welk met de borst digt aan het water is zonder *reflexie*, uit oorzaak dat de bovenlucht daar niet in kan schynen, door dien hy'er over bokt en het water tot in de grond met zyn ligchaam beschaduwet. Dit is zo verre ik deze zaak heb konnen uitpluizen: de verdere omstandigheden zullen al oeffenende daar uitvloeijen.

Aanmerkt ondertusschen, hoe veel de voorwerpen op het land van deze verschillen; waar omtrent men moet bezeffen, dat, hoe zy zich meer van de grond opwaarts verhoogen, hoe de schaduwen minder daar van *gereflexeerd* worden: uit oorzaak dat het licht der gronden op de *superficie* of oppervlakte zynde, zy hunne eigene vaste koleuren hebben.

Wegens de weêrschyn in 't water, heb ik, buiten de verkorting en⁺ de *reflexie*, al over lang eenige twyffeling gehad, ten opzichte van de ongelykheid derzelve en de voorwerpen die daar in schynen; konnende wel oordeelen, volgens de regels van de *Optica* of de *Perspectief-practyk*, dat'er iets meer aan te merken was. Ik kon ook begrypen, vermits'er lucht boven en onder is, en boven en onder een zon, dat die twee lichten noodzaakelyk in hunne voorwerpen en schynsel een ongemeen *aspect* of gezicht moesten veroorzaaken: maar evenwel kon ik niet vast besluiten, hoe, of op wat wyze; te minder, om dat my nooit ter ooren is gekomen dat het iemand regt heeft aangewezen, of voor den dag gebragt, altoos by myn weeten niet: het welk my ten hoogsten verwondert. Eindelyk, vindende de meeste zwaarigheid om myne gedachten op een verstaanbare wyze te verklaaren, heb ik, om een duidelyke opstelling daar van te maaken, de waarheid zelve laten onderzoeken; gelyk hier nevens in dit Voorbeeld te zien is: waar in men klaarlyk bespeurt, hoe verre de dingen somtydts buiten onze gissinge gaan konnen; hoe die geenen, welke de zelve naarstig onderzoeken, zich verheugen wanneer zy zaaken ontdekken die anderen niet en hebben, noch op denken. Die zoekt, die vind, zegt men; maar niets zonder arbeid, of oeffening. Gedenkt maar, dat het hier op 't hoogste licht aangezien is; gelyk deze figuren duidelyk aanwyzen: maar het zelve kan zodanig gematigd worden na gelegenheid van zaaken als men't goed vind, wel te verstaan in de voorwerpen en, hunne weêrschyn.

⁺De verandering der uiterste hoogsels van de voorwerpen en hun schynsel in 't water.

+Wy neemen dan tot onze voorstelling deze nevensgaande voorwerpen, welke even op de oppervlakte des waters staan; zynde dezelve zo verre onder den *horizont*, als zy noch eens hoog zyn; werdende van de rechterzyde gedaagd. Zy staan bezyden het oogpunt, en hebben hunne behoorlyke dag en schaduwe, volgens de *perspectief*, daar by het uiterste hoogsel of glans op de rondigheid. Op deze wyze kan men met allerhande voorwerpen, gelyk wy te vooren nochmaals gezegt hebben, dezelve uitwerkinge bezoeken: in welke alle men zal kunnen bemerken, hoe veel de weêrschynen, buiten de verkorting, van de voorwerpen zelve zullen verscheelen.

Deze waarneeming is heel zeldzaam; maar kan gemeen worden, als wy onze gedachten daar maar op leggen.

+Voorbeeld.

Van de slagschaduwen volgens de verscheidene lichten. **Vierde Hoofdstuk.**

Niet kwalyk zal het voegen, hier nevens iets aan te merken wegens de slagschaduwen der voorwerpen op de grond, en hun beloop na de verscheidene lichten, beginnende van de zyde en alzo om naar vooren toe.

+Gelyk ons de *Perspectief*, of Doorzichtigkunde, de lengte, breedte en diepte der dingen naauwkeuriglyk aanwyst; schynt het onmogelyk, zonder dezelve wel te kunnen iets naar behooren verbeelden, al oeffende men de Konst honderd Jaaren, by manier van spreken, en al waren 't maar Ordinantien van twee à drie beelden, ik laat staan met tien of meer.

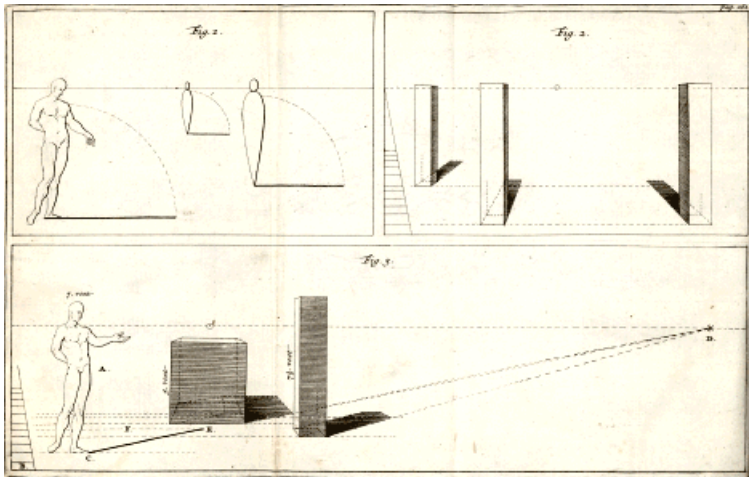
+Zonder de *Perspectief* is het voor een Schilder onmogelyk in de Konst te voorderen.

+Het is geen wonder, dat men de jonge geesten, die zich in de Konst oeffenen, de *Perspectief* zo vroeg laat leeren, eer zy zich beginnen tot het inventeeren te begeeven. Ja al hadden zy maar alleenlyk een tamelyk begrip daar van, (want al oeffenende komt men eindelyk tot volmaaktheid) als zy zich maar wel wagten van zulke die van een tegenstrydig gevoelen zyn, en de Doorzichtigkunde, of de grondregels derzelve, niet alleen verwerpen als onnut en overtollig, maar ook zelfs de geenen verachten en voor de gek houden die zich daar aan verbinden. Zulke verwaanden zyn schadelyk om by te verkeerren voor jonge +en zwakke geesten. Maar keeren wy tot het geene de tytel des Hoofdstuks behelst.

+Waarom een jong Schilder zich al vroeg tydts daar aan begeeven moer.

Wy bevinden, wannneer wy in onze Ordinantien een vlak zydelicht willen gebruiken, dat wy een groot voordeel hebben, ten op-

+Een zydelicht is het gemakkelykste om de slagschaduwen te vinden.

zichte van de slagschaduwen; vermits de gemelde slagschaduwen, op de grond, van vooren tot achteen altyd *parallel* aan den *horizont* loopen, zonder de minste verkorting: het welk wy, zonder de Doorzichtkunde⁺ te gebruiken, gemakkelyk kunnen vinden, gelyk in 't eerste Voorbeeld gezien kan worden, alzo dezelve bekwaamelyk met een passer kunnen worden gemeeten, ook wel na gissing.

⁺Gelyk het eerste Voorbeeld aanwyst.

Het is dan wel af te neemen, hoe veel gemakkelyker deze is, by⁺ een daar het licht wat meer van vooren komt, alwaar zy weinig schuin loopen en min of meer verkortende; konnende met geen passer, veel minder na gissing, afgemeeten worden: vermits die slagschaduwen zo veranderlyk zyn, dat de eene de andere niet gelykt. Veranderen de voorwerpen van plaats, de slagschaduwen veranderen mede: de eene loopt bynan regt, de andere loopt wat meer op, en werd korter: de andere noch al meer, na datze verder van de zyde, daar het licht van daan komt, afwyken, gelyk in het derde Voorbeeld te zien is, benevens het middel om zonder moeite of tydverzuim zodanige slagschaduwen te vinden, hoedanig het licht ook mochte vallen. Dit zal ik noch voor af zeggen wegens het licht van vooren, gelyk N°. 2, dat, dewyl in zulk een geval⁺ de slagschaduwen achterwaarts over de grond wyken, om dezelve te vinden anders niet van nooden is dan het oogpunt; zo dat men maar alleen, door het middel van de ladder, hunne verkorting kan vinden, zonder dewelke het gantsch onmogelyk is: doch het is een zeer geringe omslag, die in minder tydts kan gemaakt als geleezen worden. Het middel, 't geen ik hier toe gebruik, is als volgt.

⁺Maar dezelve in een licht wat meer van vooren kunnen zonder de Perspectief, niet in 't werk gesteld worden.

⁺Twede Voorbeeld.

Eerst schetsik N°. 3, myn, Ordinantie, en plaats myn *horizont* nevens het oogpunt daar ik het hebben wil. Dan zo begin ik aan het⁺ voorste beeld A, schaduw het zelve, en slaa zyne slagschaduwe, na gissing, zo als ik het licht begryp, een weinig van vooren. Als ik dit dus verre heb, stel ik myne ladder ter rechterzyde B, alwaar de wykende voeten opgeteekend zyn. Verders haal ik een *parallele* linie C van de voet van het beeld A, aan de ladder die zyne staanplaats aanwyst. Om nu het beloop van zyne schaduwe aan te wyzen, zet ik myn liniaal aan de voet van het beeld A, volgende zyne slagschaduwe tot op den *horizont*, alwaar ik een klein starretje D voeg; uit welk starretje ik alle myne andere slagschaduwen haal, van vooren tot achteren, van d'eene zyde tot de andere, 't zy beelden, steenen, enz. Om nu de lengte van alle die slagschaduwen te vinden, haal ik van het einde der slagschaduwe E wederom een *parallele* linie F tot aan de ladder. Dan aan 't optellen der wykende voeten. Genomen, het beeld is 7 voet, en

⁺Derde Voorbeeld.

zyne slagschaduwe 6 voet lang, schietende of wykende 3 voet in 't Stuk, gelyk op de ladder aangewezen is, en zo met al de voorwerpen, reekenende maar elk zyne hoogte, om de diepte van de slagschaduwe daar na te maaken, en daar meê gedaan.

Nu laat ik oordeelen, hoe zwaar het zoude vallen zonder ladder, of *planum*, die veranderlykheid te vinden.

*Deze practyk heeft noch een ander voordeel voor de geenen, welke alle hunne beelden naar het leeven willen uitvoeren: want door het beloop der gemelde slagschaduwen kan men straks weten waar wy ons Modél of Leeman moeten plaatsen, naar het licht van 't Stuk; gelyk wy voor dezen in ons Teekenboek aangewezen hebben.

Hier mede wil ik eindigen; niet twyffelende of men zal met het bezoeken van de proef groot voordeel daar in vinden.

*Waar door men, buiten de voornoemde opmerkingen, deregte staanplaats der voorwerpen kan vinden.

Van de weërkaatsingen of Reflexien. **Vyfde Hoofdstuk.**

OM deze aanmerkinge duidelyk aan te wyzen, heb ik nodig geacht dezelve door een Voorbeeld of twee te bekrachtigen, als zynde eene der voornaamste bevalligheden in een Stuk, waar aan men het verstand van den Meester in alle deelen kan gewaar worden.

Het is niet oneigen, dat de vermoeide jaagers of jagtnimfjes, om te rusten, dr lommer of schaduwen der boomen zoeken; gelyk dit Voorbeeld aantoont. Hier zitten zy, voor aan in de linker hoek des Stuks, by elkanderen, op een groene bank of aarde borstweering, tegen een hooge muur, welke heel begroeid, en met loof der boomen overdekt is. Op de toppen dezer boomen ziet men, hier en daar, eenige krachtige lichtjes. Dit staande beeld ontfangt tot even onder de knie het krachtigste licht, waar van de rest, met de grond vereenigd, deszelfs staanplaats aanwyst. Nochtans heeft het licht van dit beeld zo veel kracht niet, om de gemelde muur, welke achter de zittende beelden is, te *reflexeeren*: eensdeels ter oorzaak van net tusschen komen der gemelde zittende beelden; en ten anderen wegens de ruwigheid derzelve, die vol gaten, holligheden, en uitsprongen is, van takken en loof welke de schaduwe verdubbelen, en de stralen der weërkaatsing van het beeld niet of weinig gevoelen. In tegendeel ziet men deze zittende tegen over het voorzeide lichte voorwerp, of beeld, zonder hinder met kracht *reflexeeren*, de een van voren, de ander wat meer van de zyde, na dat zy achter, voor, of in het midden zitten.

Daar is zeer veel aan gelegen, dat men de regte oorzaak duidelyk aanwyze, waar uit de gemelde *reflexien* zyn voortkomende, naamentlyk hunne standplaats, koleur, en grootheid of kracht. Van de koleur zal ik dit zeggen, (want de standplaats der beelden is alreede aangewezen) dat, by aldien het gemelde licht geevende voorwerp, of beeld, met een schoon licht-rood kleed gekleed was, en van een krachtige zon bescheenen, en dat de vier zittende gekleed waren in purper, geel, blaauw, en wit, dezelve zekerlyk door de roode weërkaatsing verbasterd zouden worden, en ten deelen hunne eigene koleuren verliezen, om die der anderen aan te neemen en zich daar mede te vermengen: als by voorbeeld, het purper zal rood worden; het blaauw, paarsch: het geel, ros of feuiljemort; en het wit, alappelbloessem of vleeschkoleur; doch het een min het ander meer, na dat zy slaauw of krachtig, van naby of van verre, zullen *gereflexeerd* worden. Daar en boven zal het naakt gloeijender werden, niet in 't geheel, maar op de partyen die daar van geraakt zyn: want de lucht, die 'er om is, laat zich min of meer zien, 't zy in de schaduwe, of tusschen dezelve en de *gereflexeerde* party.

Dit tweede Voorbeeld wyst aan de verbreking der schaduwen na de⁺ gelegenheid der plaats, zo in koleur als kracht.

⁺Tweede Voorbeeld,

De steene muur is uit een rosachtige en gloeiende koleur. De staande⁺ beelden, in 't wit of licht gekleed, zyn, benevens, die steenen en grond omtrent dezelve, van het gemeene licht, of zonneshyn, gedaagd.

⁺en algemeene
aanmerkinge daar over.

Deze wyzen ons aan, dat, hoewel het licht, 't geen hen beschynt, zuiver en onvervalscht is, zy niettemin in hunne schaduwe geheel zyn verbasterd, ter oorzaak dat zy van de lucht versteeken, en van een gloeiende grond omcingeld zyn; geen ander licht ontsangende, als van de *reflexie* der gemelde gloeiende grond, waar van de schaduwen die zelve koleur aantrekken. Het tegendeel zien wy in het onderste vliegende beeld, te weegen dat, hoe meer de, voorwerpen aan de lucht naderen, hoe zy zuiverder worden, en hunne eigene koleur behouden, gelyk aan het bovenste beeld blykt, 't geen half in de lucht en 't minste niet veranderd is in zyne schaduwe, dan alleenlyk dat het een weinig purperder werd na zyne wyking; het welk men merkelyk zien kan aan het onderlyf en het laagste vliegende beeld, 't geen noch in den de donker is, en van het blaauw der lucht niet geraakt kan worden, zynde heel van een andere koleur als het bovenste, te weeten gloeijender, en de andere onderstaande van gelyken.

Daar zyn voor dezen weinige Meesters geweest die de *reflexie* wel verstaan⁺ hebben, voornaamentlyk onder de Italiaanen. Onder de Fran-

⁺Dat 'er weinige Meesters
geweest zyn die de
reflexien verstaan hebben.

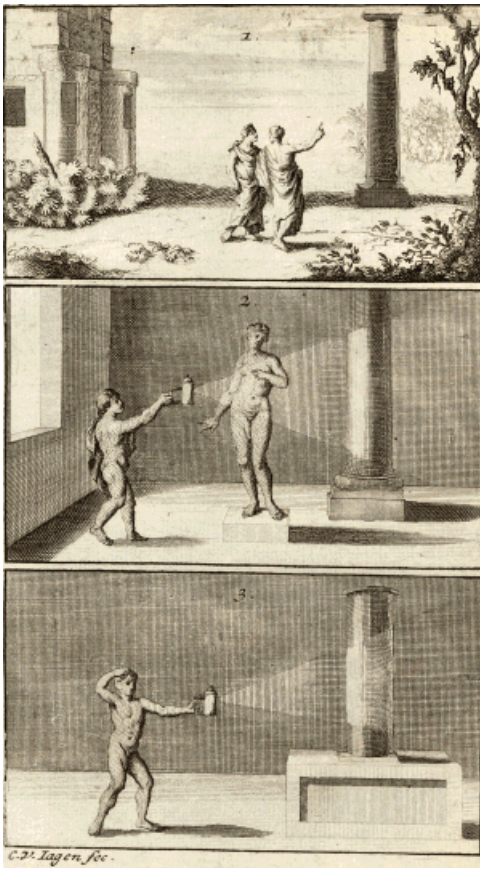
schen vind men 'er noch eenige die zich daar in hebben geoefsend. Echter beken ik rond uit, dat de geenen, die het waargenomen hebben onder de Italiaanen, al was 'er maar één geweest, het wel ter deeg hebben verstaan, en de Franschen meest in alle dingen tamelyk; hoewel 'er *Vouët* heel vermaard door is geworden, hebbende daar in veel gedaan, ja meer dan alle de Franschen en Italiaanen te samen; waar door ik haast gelooven zou, dat de *refexien* niet lang gepractiseerd zyn geweest, alzo men noch veele oude Stukken vind daar ze ter waereld niet in waargenomen zyn. Ik kan niet anders denken, of het moet toen ter tyd by hen noch onbekend geweest zyn. *Maar 't geen noch alzo arg is: zommige, gelyk *Lastman*, *Rottenhamer*, enz, hebben niet geweeten, als een voorwerp in de schaduwe was, aan welke zyde het licht of donker moest weezen. Derhalven hebben zy die, gelyk de andere die in 't licht waren, geschaduwd, min of meer als of ze zo veel donkerder waren gelaxeerd. Gelyk, by voorbeeld, een Stuk, 't welk van de rechter zyde word gedaagd, daar zal men zomtydts een beeld in de schaduwe van een steen, of ander voorwerp zien. De schaduwe van dit beeld dan hebben zy, in plaats dat de zelve aan de rechterzyde, veroorzaakt door de steen, moest weezen, aan de linker zyde gemaakt, gelyk alle de andere: baarblykelyke tekenen, voorwaar, dat zy van geene *reflexien* *wisten. *Rafaël* zelf is hier in niet verlicht geweest: want toen wisten zy niet van licht tegen licht, en donker tegen donker te stellen: en in dat geval komen de *reflexien* meest te pas. Maar zy zochten hunne meeste werking en reddering met het licht tegen donker, en donker tegen licht: uit welke oorzaak zy geene *reflexien* van nooden hadden. Behalven dat, hebben zy alle groote schaduwen en vlakheid gemyd. Nu is 't heel anders. Men zoekt de groote schaduwen: want *wat is het fraay in een Ordinantie, dat men groote partyen ziet van daaginge en schaduwen, het zy gebouwen met beelden en basreleevs, bosschaadjn of iet anders, heel in de schaduwe, en van de weërkaatsing der gronden, lucht, of van andere helder gedaagde voorwerpen lieffelyk *gereflexeerd*? Het geeft zeker een vergenoeging, ten opzichte van de veranderinge, aan het gezicht, en te gelyk een aangename binding en tederheid aan *het Stuk in 't algemeen, zo wel als in 't byzonder. Evenwel is het met de *reflexien* gelyk als met alle dingen: overtolligheid veroorzaakt gemeenlyk walging. Zo zyn 'er ook, die zulk een behagen daar in hebben, dat het hun niet en scheelt of 't weezen kan of niet: en dikwils 't geen noch onzichtbaare *reflexien* zyn, zullen zy met alle kracht, door vermiljoen, ultramaryn, rusgeel, enz, uitdrukken. Voornaa-

*Voornamentlyk *Lastman* en *Rottenhamer*.

*Uit oorzaak dat het licht tegen licht, en donker tegen donker, toen noch niet bekend was.

*Dat groote partyen van daagingen en schaduwen, een byzondere welstand in een Schildery veroorzaaken.

*Maar dat de overtollige *reflexien* walgelyk zyn.

mentlyk vind men zulken onder de Brabanders, als *Jordaans*, *Rubbens*, en meer anderen.

Men geeve dan vooral wel acht, dat 'er geene reflexien verbeeld werden welke niet met hunne oorzaak waarom verzeld zyn, als mede dat men duidelyk konne zien hoe verre of naby de eene van de andere gelegen zy; op dat men te recht konne oordeelen wat kracht of zwakheid zy ontsangen, of geeven: in 't kort, dat men niet behoefte te vraagen, waar komt die reflexie van daan? waarom is ze rood, geel, of blaauw? zo sterk of zo zwak? enz.

Dat het zonnelicht geen meer der kracht heeft, ten opzichte van de schaduw, als een gemeen licht.

Zesde Hoofdstuk.

HET is zeker, dat de gedaagde voorwerpen, in een krachtige zonneshyn, niet donkerder noch sterker geschaduwd zyn, dan die in een algemeen licht, schoon zulks echter schynt te weezen; om die reden, dat het blaauw der lucht min of meer verlicht word na dat de zon met weinig of veel kracht schynt, en by gevolg altyd dezelve tint blijft behouden: het geen ik, met dit voorbeeld, aldus bewys.

Deze kolom, het zy effen of met basreleves, gelyk die van *Trajaan*⁺ of *Antonin*, midden op het vlakke veld opgeregt, en verre daar van daan, bezyden het stuk, ^{+Eerste Voorbeeld.} een hooge toorn of bolwerk, zo hoog dat deszelfs slagschaduw de gemelde kolom half bedekt; weshalven de zon alleenlyk het bovenste deel met al zyne kracht beschynt: zal men echter bevinden, dat zich de schaduw van boven tot onderen van eene zelve tint zal vertoonen.

Desgelyks gaat het met het licht van een kaars in een donkerachtige⁺ kamer, of by avond; het welk, schoon sterker en krachtiger als het ander licht, echter de schaduwen in het minste niet verduistert omtrent de partyen die zy beschynt, maar wel zodanig doet gelyken; 't geen men aan het tweede Voorbeeld klaarlyk kan zien. ^{+Even eens is het met het licht van een kaars in een donkere kamer.}

De lantaarn, die dit jongetje in de hand heeft, verlicht de bystaande⁺ voorwerpen ten deele, terwyl de overige partyen derzelve van het vensterlicht bescheenen worden. Men ziet dan, zeg ik, dat de deelen, die door het licht van de lantaarn verlicht zyn, daar door niet donkerder worden in de schaduw als of het gemelde licht daar niet en was. En indien het gebeurt, dat de dag vertrekt, en het nacht word; ^{+Het geen met dit tweede Voorbeeld werd beweezen.}

zo zal het omtrent dat gemelde licht alleen niet donkerder worden, maar overal.

*Het gaat met de doorschynende voorwerpen, als stoffen, albaster, hoorn, en diergelyke, heel anders dan met de voorgaande die vast zyn; 't welk men aan het darde voorbeeld kan zien.

*Van doorschynende voorwerpen en hunne schaduwen.

*Merk, dat dit kolommetje, van papier of albaster, door een kleen gaatje zyn licht scheidt, het zy van de zon of van een kaars; zo zal men bevinden, dat de schaduw, omtrent de party die van de gemelde zon of kaars bescheenen is, min of meer lichter zal wezen, na dat het licht veel of weinig kracht zal hebben: het geen men merkelyk zal kunnen onderscheiden van de andere schaduw, die niet verlicht, of daar geen licht omtrent is.

*Derde Voorbeeld.

Deze aanmerkinge komt voornaamentlyk te pas in naaktens en doorschynende kleedingen.

*In de naaktens, die van de zon bescheenen worden, zal men bevinden, dat de kleene en dunne deelen altyd min of meer doorschynende zullen zyn, gelyk de oogleeden, neus, ooren, vingers en diergelyke, by gevolg zonder vaste schaduwen. Het tegendeel daar van werd men gewaar aan een steene troonie: want al schynt de zon nog zo kragtig tegen de dunste deelen aan, zullen ze echter niet doorschynen, maar zo donker als de grove deelen blyven. En al waar deze steene troonie met een schoone en natuurlyke koleur beschilderd, kan ze nochtans het leven niet gelyk zyn, maar wel een doode: ik spreek ten opzichte van de doorschynentheid. Want men weet door ondervindinge, dat het bloed, noch warm zynde, dun en doorschynende is: en in tegendeel, als het gestold of gestremd is, is het ligchaamelyk, dat is te zeggen, vast. By gevolg is het zeker dat een dood mensch, in dien gevalle, meer een steen als een levendig beeld gelykt. Zulks kan men klaarlyk bespeuren aan de geslagte ossen. Wanneer d'er het ingewand uit gehaald is, en men alsdan een kaars daar binnen zet, zo zal men door de borst en tusschen de ribben veel helderder doorzien als het beest noch warm is, dan als het koud is en langer gehangen heeft. Van gelyken is het met een dood mensch. Wanneer men een kaars zet achter zyn oor of ter zyde de neus, zo zal het niet doorschynen.

*Byzondere aanmerkingen daar over in de naaktens.

*De enkele plooijen van de doorschynende kleedingen vertoonen zich noch veel klaarder en doorschynender in een zonnelicht, dan in een gemeen licht, by gevolg flauwer van schaduwen dan in grover en vaster kleedingen. Maar de schaduwen der verdubbelde hangende plooijen, in een zonneshyn, vertoonen zich, voornaamentlyk daar zy aan malkanderen, raaken, veel sterker en duidelyker als in enkele geplooide klee-

*Als mede van de doorschynende kleedingen in de zonneshyn.

dingen van dikke stoffe. De bladen van de boomen desgelyks.

Deze zwaarigheid dan aldus opgelost zynde, naamentlyk dat de kracht des zonnelychts, noch die der kaars, de schaduwen niet versterken, maar even dezelve blyven als die in de gemeene lichten; zo zullen wy tot het voltrekken van ons voomeemen bewyzen, waar in de kracht der zon bestaat: 't welk gemakkelyk zal kunnen begreepen worden van de geenen, die de voorverhaalde redenen wel verstaan hebben.

Wy bevinden door ervaring, dat de voorwerpen, door de zon gedaagd,⁺ ongelyk meerder geweld doen, dan die welke door een algemeen licht gedaagd zyn; 't geen niet door de kracht der schaduwen geschied, maar alleenlyk door de vlakheid en kantigheid, welke het gemeene licht niet en heeft, noch buiten noch binnen. Zommige waanen de kracht grooter te weezen in de zon, als in een gemeen licht; 't geen nergens anders toe kan strekken dan om de dingen te doen voorkomen na dat zy kleen of groot zyn, van verre of naby, als kleen leeven en leevensgroot. Nochtans zeg ik, dat het gemeene licht dat zo wel heeft als de zon, elk in 't zyn. Wat onderscheid is 'er dan tusschen 't een en 't ander? Niets anders dan in 't eene vlakke en scherpe schaduwen, en in 't andere ronder en smeltende. Het eerste geeft duidelyke en lange slagschaduwen, het tweede korte en twyffelachtige. Dit is het eigentlyk waar aan men het zonnelycht van een gemeen licht kan onderscheiden. Dat het een meerder geweld doet als het ander, is⁺ niet vreemd. Het bewys daar van kan men aan deze twee voorbeelden zien, en beter als ik wel zeggen kan, waar van het eerste met de zon gedaagd is, en het tweede door een algemeen licht, beide met eene en de zelve donkerheid van schaduwen; het een kantig met lange duidedelyke slagschaduwen, en het ander in tegendeel.

⁺Van de kracht der zon op de voorwerpen.

⁺Twee voorbeelden.

Ik heb eens een zinnebeeld, of wel een *Narcissus* die zich in 't water spiegelde, geschilderd; neemende het licht wat meer van vooren, als men gemeenlyk in zonnenschyn doet: waar mede ik niets anders beoogde, als alleen om aan te toonen hoe ik de zonnenschyn begryp, ten⁺ opzichte van de smeltinge der kantigheid; en ook om een slagschaduwe te vermyden, die van een kindts hoofd op *Narcissus* wang (zynde het voornaamste van het Stuk, want zyne linker wang was alreede in de schaduwe) zou gekomen hebben indien het licht van de zyde geweest had; 't geen heel ongracelyk zou hebben gestaan: zulks dat zyne spiegeling die schoonheid niet zou hebben kunnen vertoonen daar zo hy zeer op verliefde. Daar en boven kon het my niet scheelen, of het licht van de zyde kwam, of min of meer van vooren; also dat in 't generaal niets doet, ja al was het vlak van vooren. 't Is wel waar, dat de

⁺Tafereel van *Narcissus*, en des Schryvers aanmerkinge daar over.

grootte slagschaduwē de meeste fraaiheid in een zonneshyn te weeg brengen, te weeten als ze niet te dicht by elkanderen komen: want dan zyn ze verdrietig, en veroorzaaken een zekere naarheid in een Schildery. Maar veel aangenaamer vertoont het zich, wanneer eenige kleene lichtjes hier en daar doorstraalende, de al te grootte vlakheid der schaduwē verbreeken.

De reden waarom ik dit Stuk een zinnebeeld noem, is om dat de Dichter meldt dat deze Jongeling op zich zelve verliefde toen hy zyne gedaante in het water zag: welke liefde ons niets anders te kennen geeft als een dwaaze inbeelding, of zwakke gemoedtsdrift, waar door de zodanige van kennis en verstand beroofd zynde, niet weeten watzy doen, of bezeffen. Om de bekrachtiging van dezen zin derhalven natuurlyker te verbeelden, had ik een kindtje, met een zotskap op, by hem gevoegd, 't welk hem streeelde, omhelfde, en zyn hair met bloemen, als een jonge dogter, versierde. En om te toonen, dat hy behaagen in zyne dwaaling had, zag hy, met een beweeging en weezen als iemand die geraakt is, na zyne weerschyn die hem het kind in 't water aanwees.

Dit Stuk was rykelyk met veelerhande voorwerpen voorzien, zo beelden, architectuur, geboomtens, beestjes, bloemen en water: hebbende dit *Concept* alzo gezocht, om alle die byzondere voorwerpen, met zonnelicht gedaagd, ieder na zyne hoedanigheid, op het beste voegelyk, te verbeelden. Het zelve was heel uitgevoerd; verstaande door het woord uitgevoerd, wanneer d'er alles in is tot het minste toe; maar niet als men de voornaamste partyen aanwyst en veele kleenigheden uitlaat, of de zelve heel curieus verdryft, gelyk zommige door dit woord willen te kennen geeven. Nochtans was alles niet onverdreeven gelaaten; want indien ik dat had gedaan, zou het veel gescheeld hebben dat het nader had moeten schynen: want het is zeker, wanneer de voorwerpen van ons wyken, dat ze dan meer en meer twyffelachtig worden. De kleene en subtielste dingen smelten weg, als kleene plooijen en trekken in 't aangezicht. Echter mogt het wel uitgevoerd heeten, dewyl 'er zo veel in was, als'er naar zynen afstand in behoorde te weezen.

Dit zelve *Concept* had ik te vooren noch eens geschilderd tot het modél van het bovengemelde; zynde vlak aangelegt, en in 't minste niet verdreeven: zulks dat men het onderscheid van beide hier klaarlyk kon bemerken. Ik wil wel bekennen, dat het verdryven geweldig slatteert, en merkelyk doet wyken; maar evenwel zal men altyd gewaar worden, dat het een alzo veel kracht heeft als het ander.

Wy hebben hier voor gezegt, dat de voorwerpen, door de zon ge-

daagd, veel meerder geweld en beweging veroorzaken, als door een gemeen licht; 't welk zommige meenen door de scherpheid der schaduwen alleen toe te komen. Het is wel eenigsin zo ten opzichte van de vlakheid der schaduwen, maar meest om de duidelykheid der slagschaduwen die de voorwerpen tegen malkarideren slaan, waar door de dingen veeltydts zodanig verbroken en doorsneedden worden, als of alles verdubbeld was: ja zes beelden in een gemeen licht zullen dikwils zo veele stukken niet uitleeveren, als vier in een zonneshyn. Waar uit men klaarlyk bemerkt, dat de kantigheid niets anders vertoont als een nabyheid, smeltende meer en meer na proportie dat de dingen van ons wyken; zo dat geene voorwerpen, hoedanig die ook zouden mogen weezen, eenige scherpheid kunnen vertoonen, 't en ware van naby, ter oorzaak van de tusschenlucht. Veelen zal dit mogelyk vreemd voorkomen; en zy zullen het kwalyk kunnen begrypen: doch zo iemand de moeite gelieft te neemen van het te onderzoeken, ik twyffel niet of hy zal het aldus bevinden. Hier volgt dan uit, dat hoe nader de voorwerpen zich vertoonen, hoe duidelyker en snelder zy van schaduw zyn; vermits'er zo veel minder lucht tusschen, de naaste voorwerpen en ons oog is; maar meer en meer, na de maat dat zy van ons afwyken.

Het zal niet ongevoegelyk zyn, tot bevestiging van myne stelling een byzonder voorval te verhaalen. Ik heb voor dezen gezegt, dat ik in myne jonkheid veele Tekeningen met waterverw maakte. Onder anderen had ik'er eens een geschilderd, welke om haare schraalheid en hardheid my zodanig verdroot, dat ik voornam door 't een of 't ander middel, al moest ik ze geheel bederven, een ander oog 'er aan te geeven. Eerst bezogt ik het met wit van een ey: maar dit niet helpende, plakte ik ze op een bordpapier, en maakte een rand van was daar om. Toen goot ik'er klare vislym over, en lietze also droogen: waar door ze zo net en eel wierd alsze konde weezen. Ik lietze een myner medegezellen zien; die zich daar over verwonderende, naauwelyks kon gelooven dat het dezelve Tekening was: want door de dikheid was de voornoemde schraalheid en hardigheid meer en meer verdweenen. Maar naderhand, toen ik de natuur in alle haare deelen begon te onderzoeken en na te speuren, bevond ik het niet vreemd noch verwonderens waard.

Hier door wil ik te kennen geeven, dat de deizigheid, of de lucht, alle de scherpheden weg neemt, maakende de grofheid en ruuwheid dun en glad: 't welk ik aanmerk als een vernis of lym, die alles in de natuur voor onze oogen verglaast.

Wat aangaat de voorwerpen, die men door zonnelicht wil doen daagen⁺ gen, dezelve kunnen door sterke en donkere schaduwen, en met geel-

⁺De Voor werpen in de zonneshyn kunnen zich niet natuurlyk vertoonen, wanneer dezelve donker en sterk van schaduw verbeeld zyn, en de reden waarom.

achtigheid alleen, niet natuurlyk noch zonachtig gelyken; vermits tusschen dit en andere lichten, ten opzichte van de kracht, geen onderscheid is, wel te verstaan in voorwerpen die minder als levensgroot zyn. De kantigheid der vlakke schaduwen, en de gedaantens der slagschaduwen, benevens de koleur van het licht, en hunne *reflexien*, alwaren die noch zo zwak, kunnen het natuurlyk doen worden. Maar de voorwerpen, die leevensgroot zyn, zyn buiten ons vermogen wanneerze alleenlyk in de kracht zouden bestaan. Iemand zal mogen zeggen, dat men het dan des te beter in het kleen zoude kunnen verbeelden: doch hier op wil ik antwoorden, dat het alsdan niet zoude wyken na proportie, maar aan de lyst blyven hangen; waar van wy op een andere plaats breeder zullen spreken.

Van de Slagschaduwen in de Zonneschyn. **Zevende Hoofdstuk.**

HET is onwederspreekelyk, dat de slagschaduwen in de zonneschyn, welke zeer veel tot welstand eener schildery toebrenge, niet alleen bestaan in lengte, breedte, vlakheid en kantigheid; maar in gelykformigheid met de voorwerpen, 't zy een pilaar, piramide, een ⁺vierkant, enz. De slagschaduw van een regtstaande beeld, slaande op de grond of elders anders, moet duidelyk gezien kunnen worden, ja zodanig dat, al schoon men het gemelde voorwerp of beeld niet en zag, of dat het achter iets anders verborgen was, men niet te min aan de slagschaduw kan oordeelen wat gestalte of figuur het zelve heeft; zynde dit een van de voornaamste kentekenen der zonneschyn. Zommige beelden zich in, dat dit zo naauw niet komt, en dat, wanneer zy een lange streep van een zekere breedte op de grond geslagen hebben, het daar mede wel is, zonder onderscheid te maaken of het na een pilaar of na een mensch gelykt.

⁺De slagschaduwen der beelden en andere voorwerpen, moeten in de zonneschyn duidelyk aangewezen worden.

⁺Ik kan niet nalaaten ten dezen opzichte een groote misslag van een voornaam Meester te verhaalen. Hy had in een Schildery verbeeld een St. Franciscus in de woestyne, aanbiddende op zyne kniën een Crucifix dat voor hem stond, strekkende zyne armen uit in een diergelykegestalte gelyk men hem gewoonlyk op zulk een wyze verbeeld. Het Stuk in zich zelve was heel fraay; doch myne oogen op het kruis, 't geen van takjes van boomen gemaakt was, slaande, zag ik dat het zelve een duidelyke slagschaduw van het geheel op de grond sloeg, schoon het byna tot de helft van dezen biddenden man in de schaduw was. Maar ik

⁺Een misslag door een voornaam Meester in de slagschaduw begaan.

stond noch meer verwonderd, dat zyn ligchaam, 't welk de zelve figuur met de armen maakte als het kruis, hoewel tien maal dikker, geen gelykformige slagschaduw op de grond vertoonde, zynde niet anders van gedaante als een blok zonder armen.

Wy hebben hier voor gezegt, dat, al schoon een beeld, of ander⁺ voorwerp, ergens achter verborgen is, men niet te min aan de slagschaduw kan oordeelen, wat gedaante of figuur het zelve heeft; het welk ik met weinige woorden zal bevestigen. By voorbeeld, stelt iemand in een paleis of kamer, achter een pilaar, tombe of iets diergelyks dat in die kamer behoort, en laat dezelve van de zon gedaagd zyn; zo zal zyne gestalte op de grond, door de slagschaduw, duidelyk aangewezen worden. Wil men in een Landschap een piramide, toorn of bolwerk doen schynen, die daar niet in is, zo kan het door de slagschaduw nochtans geschieden, wanneer dezelve van buiten van de zyde des lichts in het Stuk komt te vallen; waar door de voorwerpen, en al wat 'er aan is, zich duidelyk zullen vertoonen.

⁺Hoe men Beelden, Statuaas, of andere Figuren in een Stuk kan vertoonen, die 'er in der daad niet in zyn.

De schrandere Zonschilders hebben noch een voordeel boven de anderen;⁺ want zy behoeven geen ligchaamen van boomen, heuvelen of gebouwen te maaken, om hier of daar een groote schaduw over de grond te staan, ten einde de voorste dingen te doen uitkomen, en de achterste te doen weg wyken. Zy voegen hunne schaduwen waar zy dezelve dienstig oordeelen, konnende altoos dit met de reden goed maaken; vermits men in zonneshyn menigmaal ziet, dat een kleene dryvende wolk een geheel stuk landts overschaduw, en weder een ander verlicht, en zulks tot verscheidene achter een: konnende aldus een veld met licht en donker verdeelen naar hun believen, om alzo de dingen op het aangenaamste te vertoonen.

⁺Voordeel in 't zonnelycht, dat de gemeene lichten niet en hebben.

Ik heb met groote aandacht naauwkeurig op de koleur van het zonnelycht⁺ en schaduwen gelet, en bevonden dat, inzonderheid in de maand September, de zon in den namiddag, omtrent twee à drie uren, op zyn hoogst zynde, de lucht een heldere blaauwe koleur heeft met kleine dryvende wolken. Wat de voorwerpen belangt, wanneer de zon sterk schynt, de zelve zyn als met rus-geel en wit gehoogd, en de schaduwen roodachtig graauw, als wit, zwart, en een weinig bruinrood te samen gemengd; en niet als in een gemeen licht in het blaauw verdwynende, gelyk zommige meenen, maar allengskens weinige paarsser, werdende flauwer na den *horizont*, alwaar geen blaauw te zien is. De boomen op de voor-en tweede grond vertoonden zich schoon groen; het blaauw der voorwerpen, groenachtig; het rood, oranje; het paars, rosachtig; en alle de koleuren aldus na proportie: gelyk mede het diepe wa-

⁺Aanmerking op de koleur van zonnelycht, en schaduwen.

ter, 't geen van de zon bestraald is, werd groenachtig graauw. Deze naauwkeurige opmerking kwam net overeen met het geene ik voor deezen, wanneer de zon helder scheen, menigmaal in 't werk gesteld heb, door middel van een kleen gaatje in het venster, na alvorens myne kamer donker gemaakt te hebben, door welk gaatje ik op de witte muur, of op papier, alles natuurlyk zag *reflexeeren* wat 'er buiten omging.

Maar gaan wy verder, en overweegen of de wanschapene schaduwen de voorwerpen niet onkenbaar maaken.

*De schoonheid in 't algemeen, het zy in Beelden, Landschappen of andere zaaken bestaande, is dat geen 't welk alles duidelyk en klaar voor onze oogen in hunne eigene gestalten en gedaanten vertoont als zy in der daad zyn, zonder dat dezelve verminderd noch verbroken worden: want die dingen, welke tegen malkanderen strydig zyn, kunnen onmogelyk een aangenaame schoonheid in onze oogen veroorzaaken, en aan onze zinnen het waare begrip van hunne gedaantens bekend maaken, 't en ware door een tusschenmiddel, bestaande in een tweede of tusschen-tint, die beide de strydige partyen, te weeten, dag en schaduwe, vereenigt, wanneer dezelve al te scherp tegen malkanderen aanloopen, om daar door de wanschapenheid op de voorwerpen te verzachten en te doen smelten. Ik spreek van de dingen, die al te vlak zyn; waar door de ronde voorwerpen, verre van rond te schynen, in tegendeel vierkant of hoekig gelyken, even als of ze in de zon waren: uit welke oorzaak zy zich niet schoon, maar wanschapen in ieders oogen vertoon. De reden is natuurlyk, en wel te begrypen; vermits de menschen geene andere welstandigheid kennen, dan die welke zich in hunne oogen openbaart: want het is zeker, dat die dingen door de minste toevallen veranderen, het zy vreemde lichten of schaduwen, waar doorze noodzaakelyk vervreemd en onkenbaar worden. Laat zommige vry roemen, dat het vlak is, en de beste manier: ik hou staande, dat, alschoon het een zonneshyn was, het echter al een en het zelve is. En als wy zullen spreken van de bevalligheid en volmaaktheid, zo zeg ik, dat het wel te begrypen is, dat een Schildery, met een gemeen licht gedaagd, de volmaaktste is; welke daaging eigene gedaantens der voorwerpen aan onze oogen netter en duidelyker vertoont: het ronde blyft rond; en een vierkant ververandert niet. Wat de misstalligheid der dingen, die in een zonnelyk beeld worden, aangaat, hebben wy genoegzaam aangewezen, als mede dat de scherpheid der wanschapene schaduwen de waare eigenschap der voorwerpen vernietigt. By voorbeeld, twee staande beelden, tegen malkanderen spreekende, worden van de zon bescheenen. Zo nu

*Dat de wanschapene schaduwen de voorwerpen onkenbaar maaken.

het een een slagschaduwe tegen het ander slaat, dat het aangezicht half daar van geraakt werd, behoeft men niet te twyffelen dat het zelve onkenbaar zal worden, al was het eigen vader of moeder.

In Architectuur, of Lyftwerk, is het alzo erg; vermits de wanschapene scherpheid der schaduwen des zelfs gestalte en netheid t'eenemaal onttrekt en verward maakt.

Daarom oordeel ik het een teken van kleinmoedigheid, om niet te⁺ zeggen lafhertigheid, dat een vernuftig Landschapschilder zich vergaapt of verbind om altoos zonnelichten te verbeelden; daar het nochtans zeker is, dat het zelve niet anders dan als maar een gering gedeelten van zyne konst moet aangemerkt worden: even als het is met een Bouwkundige, die zich altyd met het maaken van een kist of kas ophoud; een Bloemschilder aan een fles; een Beesteschilder aan een koe of schaaap; een Stillevenschilder aan een doodtshoofd of zandlooper;⁺ een Scheepschilder aan een sloep of boot; een Beeldhouwer aan een *Christus* aan 't kruis. 't Is geen Historieschilder, die altoos een *Herodias* met het hoofd van St. *Jan* in een schotel schildert; of een *Lucretia* die zich doodsteekt; of een *Jahel* met een hamer; of een St. *Jan* met een lammetje: alle welke dingen maar byzondere toevallen zyn, die naauwelyks een naam verdienen. Derhalven moet een Konstenaar niet schroomen, alles wat verbeeld kan worden, met allerhande lichten te voorschyn te brengen.

Maar het algemeen gevoelen by de meeste Zonschilders is niet minder⁺ belagchelyk, als dat van die geenen, welke altyd een algemeen licht volgen; alle beide uit een misverstand of onkundigheid voortkomende: waar door zy niet regt van de dingen kunnen oordeelen die van een andere natuur zyn als de geene daar zy zich aan gewend hebben. Hun oordeel is niet anders dan een besluit met hunne bevattinge overeenkomende, in een zaak die zy meenen wel te verstaan, en die dus of zo moet weezen: daar het nochtans zeker is, dat, wanneer men een oordeel wil vellen, men de zaaken eerst moet onderzoeken, en, de eene by de andere vergelykende, naauwkeurig waarnemen, waar in zy met elkanderen zyn verschillende; door welke kennis men de zaak alsdan tot een gewenschte uitwerking zal brengen, ik meen met ryp oordeel.⁺

Dat het zonnelicht zo bekwaam niet is in verbeeldingen van Geschiedenissen, als in Landschappen en Architectuur, spruit daar uit dat het zelve in zulke gelegentheden den menschen hinderlyk is, als mede wreed en onbevallig voorkomt; ter oorzaake, gelyk wy gezegt

⁺Dat een Landschapschilder zich niet moet vergaapen om altoos Zonnelichten te verbeelden.

⁺Als mede dat alle Konstenaars zich aan geene byzondere dingen moeten ophouden.

⁺'t Gebruik der Schildere in 't oordeelen van 't Zonnelicht buiten hun ne studie.

⁺Dat het Zonnelicht zo eigen niet is in Geschiedenissen, als in Landschappen en Architectuur.

hebben, van de scherpheid der schaduwen en slagschaduwen: doch als het de zaak vereischt, is men genoodzaakt het zelve in 't werk te stellen, echter met die omzichtigheid van het licht en de voorwerpen zodanig te schikken, dat'er geene wanstallige slagschaduwen her voor komen, die in ons gezicht hinderlyk zyn en een walging veroorzaaken.

*Indien het zonnelicht het beste en voordeeligste licht was, voorzeker zouden de Conterfeitsers mede geen ander, in de Afbeeldingen die zy maaken, gebruiken; waar van tot noch toe geen voorbeeld is: om die redenen, dat, voor eerst, zich de koleuren in het zonnelicht zodanig niet vertoonen, als ze eigentlyk in der daad zyn: ten tweden, om dat het onmogelyk is dat een man, vrouw, of kind, zonder moeite, en zonder van wezen te veranderen, voornaamentlyk omtrent de oogen en de mond, zo lang met het aangezicht in de zon kan zitten: ten derden, om dat de zon niet stil staat, maar te schielyk draait of omloopt: ten vierden, om dat de lieffelykheid der trekken in de wezens, t'eenemaal daar door verbasterd worden: en ten vyfden, om dat het heel oneigen zou zyn zodanige Conterfeitsels in een kamer te hangen, alwaar men de zon zo veel zoekt uit te houden als 't mogelyk is.

*Maar voornamentlyk tegenstrydig in de Conterfeitsels.

*Het zou belagchelyk en ongerymd weezen, dat men van een vrouw zeide, het gelykt geen man, 't en ware d'eene den anderen zodanig geleek, dat'er ter waereld geen onderscheid in was: maar dewyl de vrouw een vrouw gelykt, en de man een man, zo moet noodzaakelyk een van deze twee dingen volgen, te weeten, dat hy het niet zien kan, of dat hy het niet zien wil. Een derde zou men daar by kunnen voegen, als een verachting voor de vrouw, om dat zy den man niet in alles gelyk is. Deze laatste, die de menschen meest in het oordeel vergezelschap, is de allerbelagchelykste, en voor menschen van regte en goede bezeffing boven alles schuwelyk; zynde dikwils de oorzaak van haat en nyd, en ook wel van eigenbederf: gelyk de ervarenheid ons dagelyks leert aan die, welke door een vooroordeel ingenomen zynde, alles zonder onderzoek of onderscheid verwerpen en verachten, wanneer het met hunne zin en werk niet overeen komt.

*Gelykenis over zommige Schilders die alles verachten wat buiten het zonnelicht verbeeld word.

*Ik zal my niet verder hier over uitbreiden, maar my alleenlyk by den text houden dien ik voor heb te verhandelen, naamentlyk van vooroordeel zo van Zonneschilders als andere. Doch tot het beter verstaan van myne meening, zal ik dit voor af zeggen, dat'er drie zaaken zyn, waar op het heele werk is gebouwd, die men eerst moet vast stellen en onderscheidentlyk aanmerken, te weeten een zonnelicht, een gemeen

*De hoedanigheden van drierley lichten, en waar in dezelve verschillen.

licht, en een flauw licht; welke zo veel van elkanderen verscheelen in de daad, als in den naam.

Het eerste is krachtig en kantig.
 Het tweede vlak en niet kantig.
 Het derde zwak en smeltende.
 Het eerste geeft duidelyke slagschaduwen.
 Het tweede smeltende, en
 Het derde flauwe.
 Het eerste ontfangt zyne koleur van de zon.
 Het tweede van de wolken, en
 Het derde van het blaauw der lucht.

Wy zullen hier dit noch by voegen, dat het eerste aangemerkt word als een man, Het tweede als een vrouw, en Het derde als een kind.

Wie zal nu zeggen, dat het kind niet en deugt, om dat het zo groot, krachtig, en helder niet is als de vader of de moeder? en de vrouw mede om dat zy den man niet gelyk is in alles?

Men gelieve te letten, hoe deze onbedagte Zonschilders verders van⁺ het tweede en derde licht oordeelen. Het is niet vlak, zeggen zy; willende daar mede te kennen geeven, dat het niet zonachtig, duidelyk noch scherp van schaduwen is, zo als zy gemeenlyk in hunne zonnelichten verbeelden. Vlak, vlak, roepen zy tegen hunne leerlingen, of discipulen, met een zagte stem, op dat het niemand vreemds zoude hooren: even of het een geheim was 't geen de konst zelve niet wist. Men zegt, dat de vroome *Filameen* zodanig verzot was op de dingen, die vlak van dag en schaduwe waren, dat hy nooit Stukken schilderde als in de zon-of maaneschyn. Hy liet het voorwaar wel blyken, wanneer⁺ hy alle zyne zinnen aanspande in het uitbeelden van *Jupiter* by *Alcmena*; alwaar men hen beiden zag na bed toe treden, en de zon helder en klaar door de glazen in de kamer schynen, met zulk een kracht, dat men alle de ruiten op de grond zou kunnen geteld hebben. Arme *Jupiter*, wat word u geweld aangedaan! Zal *Febus* tegens uw bevel door de vensters schynen, daar gy hem nochtans belast had zich drie maal vier-en-twintig uren verholen te houden? Maar wat was daar aan geleegeen, dogt hem: het moest vlak zyn; en de zonneshyn moest daar weezen al was het midden in de nacht. Had hy een maaneschyn gemaakt, dan zou het noch wat gelyken.

Maar het gaat met de zulken even als met dien welke zo graag⁺ Oran-

⁺Verder oordeel van de voorgemelde Zonschilders.

⁺Belagchelyke Schildery.

⁺Geringe gedachten van een ander Schilder in een zyner Tafereelen aangetoond.

jeappels schilderde, dat hy nooit een Stuk maakte of hy bragt'er altyd een in te pas. Deze yverige kwant krygende eens den Slag van Pavyen voor iemand te schilderen, vraagde aan den Besteedder, of'er niet een oranjeappel in weezen moest? Hoe zou die hier in te pas komen? antwoordde den Heer daar op. Te pas, of niet, zei de Schilder, laat my maar begaan. Het heerschop hier om lagchende, en niet denkende dat hy zulks in 't werk zou stellen, zei tegen hem in 't uitgaan, na dat zy tusschen beiden weder van andere zaaken gesproken hadden: doet zo als gy het goed vind. Dezen bloed, daar over zeer verblyd, zocht in zyn Stuk een plaats waar hy den gemelden appel zou leggen: maar vreezende dat, wanneer hy zulk een schoone vrucht op de grond voegde, dezelve alsdan door der paarden voeten zou vertreedden worden, maakte hy een kleene vierkante steen in den hoek van 't Stuk, daar hy een levensgrooten oranjeappel op een tinne tafelbord neder zette, heel natuurlijk geschilderd. Deze onnozele wurm (want zulke mogen geen schilders genaamd worden) geeft ons te kennen, dat het geen hy het best doen kan, het best is, of het te pas komt of niet.

Het is een vaste en algemeene regel, dat de dingen buiten de zonneshyn, fraay geschilderd, wel gedaagd en geschaduwd, na de eigenschappen, zo als 't behoort, noodzaakelyk goed moeten weezen, zonder [†]het woord vlak, 't geen zy misbruiken en over al te pas willen brengen, aan te merken. Laat u dan niet voorstaan, gy regte konstoeffenaars, dat de Stukken, die niet vlak zyn, niet al zo goed zouden kunnen weezen, dan die door zon-, maan-, en kaarslicht bescheenen worden.

[†]Het woord vlak word by veele misbruikt.

Hoe men het Zonnelicht in een Stuk, van een algemeen licht gedaagd, zal verbeelden.

Achtste Hoofdstuk.

Dit myn voorstel zal veelen mogelyk vreemd voorkomen, en misschien als een konsje of gaauwigheid: maar het is daar verre van daan, dat ik de geesten met beuzelingen zoude willen spyzen, veel min verbluffen. Neen, het is geen kunsje, maar wel een konst; geen gaauwigheid, maar een zaak die op gronden steunt.

Dat de zon van de andere lichten verscheelt, te weeten, in geweld, als mede dat dezelve een tint lichter is, stellen wy vast.

Men bespeurt dikmaals in een veranderlyk weêr, als'er veele wolken

dryven, dat de zon eventjes met zeer dunne en luchtige dampen, die wat laag zyn, bedekt word; waar door men geheele landstreeken met huizen, bergen, ja zomtyds heele bosschen overschaduwde ziet: welke schaduwen echter helder zyn, en alle de voorwerpen duidelyk, min of meer dan in een gemeen licht, vertoonen.

Maar komen wy tot de zaak, welke is, om in een Stuk, door een gemeen licht gedaagd, een zonneshyn met eene en de zelve kracht van verwen te verbeelden, elk in zyn graad, zonder malkanderen hinder te doen; wel te verstaan, als de zon niet voor aan is, en ook niet te veel verspreid: want daar door zou het Stuk al te bont worden.

Om het zelve derhalven na de regelen van de Konst uit te werken,⁺ zo verdeelt, by voorbeeld, een Landschap met vier gronden, waar van de eerste grond wit is, en de drie andere na proportie verminderende. De tweede grond, ook met wit aangestreeken, zal strekken tot de zonneshyn; 't welk klaarlyk aanwyst, dat, dewyl het gemeene licht op de voorgrond de kracht der verwen alreeds bezit, noodzaakelyk moet volgen, dat de zonneshyn, die een tint lichter is, gelyk wy hebben gezegt, en geene andere kracht heeft dan het zelve wit, ook geen nader plaats kan hebben dan die van de tweede grond: een klaar bewys dat, wanneer men die op de derde grond wil voegen, zy zo veel meer verscheelen zal in kracht. Om nu de verschillendheid dezès lichts op de tweede grond van de eerste duidelyker te onderscheiden, en natuurlyk te vertoonen, zal men de schaduwen en slagschaduwen der voorwerpen scherp, vlak en lang aanwyzèn; waar door men kan bemerken, dat dit een zonnelyk licht is; en het ander, met dommelachtige en korte slagschawen, maar een gemeen licht. Doch om de natuur van 't zonnelyk licht noch klaarder te begrypen, zo geeft maar alleenlyk acht op deszelfs koleur in den morgenstond of avond.

Ten einde nu de verstanden, welke dit gezegde niet aanstonds mogten vatten, te hulp te komen, zal ik een kort middel, aanwyzèn, waar door men het zelve op een wisse en gemakkelijcke manier zal kunnen werkstellig maaken.

Wanneer gy uwe Ordinantie geschetst, en daar in de partyen, die⁺ gy begeerd dat door de zon bescheenen werden, waargenomen hebt, zo maakt alsdan daar een nette doodverw af, zonder de koleur anders aan te merken als of 't doorgaans een gemeen licht ware: doch in 't opmaaken zal men die partyen, welke van de zon bescheenen zyn, wat hooger ophaalen, 't zy witter, geelder, of rosser, na dat men die hebben wil, altoos dat 'er een merkelyk onderscheid in bespeurd wer-

⁺Aanwyzinge hoe men het zonnelyk licht met eene en dezelve kracht van verwen als het gemeene licht zal verbeelden.

⁺Gemakkelyk middel om het zelve werkstellig te maaken.

de; de schaduwen duidelyker en vlakker aangewezen, zonder dezelve te vergloeijen, dan alleenlyk hier en daar in de *gereflexeerde* partyen.

Wanneer nu op of omtrent de voorgrond geen wit is, zo heeft men gelegenheid om hier en daar eenige doorstraalingen der zon op dezelve te laten schynen, met kracht van wit, geel, of ros, na dat de koleur der zon zich alsdan vertoont; wel verstaande, dat zulks niet zoude kunnen geschieden, wanneer men alreeds de kracht der zon in 't verschiet gebruikt hadde.

Nu staat ook dit aan te merken, dat, indien men eenige voorwerpen voor aan, gelyk wy gezegt hebben, van de gemelde stralen wil verlichten, dezelve niet van lichte en hooge koleurde stoffe moeten zyn, gelyk het wit marmer, of lichte hartsteen, heel lichte kleedingen, noch ook schoone lichte naakten, maar van zodanige tinten die men in een gemeen licht voor somber aanziet. Deze dan met kracht van dat zonachtig wit opgehoogd, zal men dezelve licht genoeg krygen.

Om nu met gewisse treden tot het volbrengen van dit middel met order te vervolgen, en de eigene tinten der voorwerpen, door 't zonnlicht bescheenen, op een bekwaame manier uit te vinden, zal men aldus te werk gaan.

[†]Tempert uw wit met rusgeel of auripigment, min of meer geel, na dat gy de zon, vroeg of laat, wilt verbeelden. Vermengt het zelve alsdan, in plaats van enkel wit, onder uwe verlichte eerste tinten, in alle de voorwerpen die van de zon bescheenen worden; zo zult gy bevinden, dat elke koleur haare regte verbreking zal bekomen, na dat hunne hoedanigheid of kracht, ten opzichte van de ligchaamelykheid, veel of weinig van malkander verscheelt. Hier door word de gewenschte uitwerkinge te weeg gebragt; gelyk de ondervinding, dogter der waarheid, ons genoegzaam kan getuigen.

[†]Tempering der verwen, om de eigene tinten der voorwerpen, door 't zonnlicht bescheenen, uit te vinden.

Dat de schaduwen der voorwerpen in een Zonnlicht niet gloeiender zyn, dan in een gemeen Licht.
Negende Hoofdstuk.

VEele zyn zodanig van de waarheid der zaakeh vervreemd, en laten zich zo weinig aan het onderzoek derzelve geleegeen zyn, dat, om het geen zy gewent zyn te behouden, hoe ongegrond het zelve ook

moge weezen, zy na de reden niet en vraagen, maar eer iets zullen zoeken 't geen hun tot bevestiging van hunne dwaaling kan dienen. Dat⁺ dit waar is, blykt genoegzaam aan hun algemeen gevoelen, te weeten, dat de schaduwen der voorwerpen in een zonnelicht gloeiender zyn, dan in een gemeen licht; 't welk ik nochtans rond uit ontken: maar dat de schaduwen en de *reflexien* na proportie helder en helderder zyn, na dat de zon sterk schynt, dat is de waarheid.

⁺Slegt begrip van veele over de koleur der Schaduwen in het zonnelicht.

Dat het zonnelicht gloeiender is als het gemeen licht, lyd mede geen tegenspreken: want vermits het licht der zon min of meer uit den geele of roode gekoleurd is, zo is het natuurlyk, dat alles, wat daar van bescheenen word, dezelve koleur eenigzints deelachtig werde, niet alleen in de gedaagde partyen, maar ook in die schaduwen welke de wederkaatsinge van de gronden, of van andere bystaande voorwerpen, ontfangen. Maar dewyl 'er geene voorwerpen zyn, hoe sterk die ook *gereflexeerd* werden, die niet hier of daar noch met eenige schaduwen zonder *reflexie* overblyven (gelyk wanneer het eene voorwerp in de slagschaduw van een ander komt) zo moeten die gemelde schaduwen, nademaal zy met de zon noch derzelver weërkaatsinge geen gemeenschap hebben, noodzaakelyk, als van een andere natuur zynde, graauwer wezen, even als in die der gemeene lichten, uit oorzaake dat zy geen koleur konnen ontfangen als die de lucht haar mededeelt.

Dit oordeel ik één der waare kenteekenen te weezen van een regte gonneschyn, om dezelve van een algemeen licht te konnen onderscheiden: waarom het dan vreemd is, daar de menschen gemeenlyk de schaduwen om de koelte zoeken, dat deze nochtans willen hebben dat dezelve warm zy.

't Is derhalven geen wonder, dat'er zo weinige Winterschilders gevonden⁺ worden. Ik heb Winters van *Breugel* verbeeld gezien, die zo warm gekoloreerd waren als in 't midden van de zomer, ja het ys en sneeuw als gloeiend; daar nochtans in de winter alles licht *gereflexeerd* en byna zonder schaduw is, de slagschaduwen heel helder en blaauw: en echter heeft het zyne diepte en wyking: hoewel in tegendeel zommige hunne voorwerpen in 't verschiet zo gloeiend van schaduw maaken, als voor.

⁺De winter verbeeldingen werden doorgaans, ten opzichte van de koleur, onnatuurlyk vertoond.

Weshalven het noodzaakelyk voor een Konstenaar is, dat hy zich eenigen tyd oeffene om de opmerkingen, die in de natuur van 't zonnelicht waar te neemen zyn, gade te slaan; niet om zich daar altyd by te houden of aan te verbinden, maar vermits het een byzondere en aangenaame⁺ verkiezing is. Een iegelyk moet dan naar zyn vermogen daar

⁺Het is noodzaakelyk dat een Schilder het zonnelicht zo wel verstaat als het gemeen licht.

na trachten, is het niet volkomen, ten minsten zo veel daar van te weeten als van het algemeene licht, om zich te kunnen bedienen van somtydts het een, en somtydts het ander in hunne werken te gebruiken, na dat het te pas komt. Zommige meenen, vermits de vlakheid, dat het zelve gemakkelijker is als het gemeene licht; maar het is ver daar van daan: want ik oordeel, dat het alzo swaar is voor een Zonschilder een algemeen licht te verbeelden, als voor een Gemeenlichtschilder een zonneshyn, ten opzichte van de natuurlykheid derzelve. Veele zullen dit mogelijk met my niet toestemmen, vermits de slagschaduwen in een zonneshyn duidelyk en bepaald zyn; brengende zy dit vervolgens tot bewys by, dat een Stuk, vlak van de zyde gedaagd, en de zon op den middag (dat is te zeggen, op zyn hoogste) de slagschaduwen van alle de voorwerpen een derde minder als hunne volle lengte vertoonen; derhalven men de slagschaduwen met een passer, zo als zy weezen moeten, elk na proportie van haare lengte correct kan afmeeten tot in het verschiet, ja zo verre als men zien kan, zonder de minste verandering. 't Welk ik gewilliglyk toestaa; en ik zal noch meer tot hun voordeel zeggen, te weeten, dat dit niet alleenlyk plaats heeft daar de gronden vlak en waterpas zyn, maar zelf in ongelyke gronden daar men geen passer kan gebruiken. Loopt de grond af, zo loopen de slagschaduwen mede af: looptze op, dan loopenze mede op. Die de *Perspectief* verstaat, kan daar het allerbest van oordeelen. Tot dus verre, zegge ik, hebben zy gelyk: maar als het gebeurt, dat het Stuk van binnen of van buiten daagt, is het dan niet alzo onwis als in een gemeen licht, en noch ongelyk moeilijker om de schaduwen en de behoorlyke slagschaduwen (alwaar de passer ons in geenen deelen behulpzaam kan weezen) te vinden, hunne verwydering na vooren en vermindering na agteren, 't geen zo duidelyk moet zyn na dat de zon achter of voor is? En hoe gemakkelijk is het in tegendeel in een gemeen licht, daar dezelve zo klein en dommelachtig zyn? Dienvolgens is het zo ligt niet te doen, als zommige, die zich maar alleen bemoeijen met een zyschaduwe, links of regts, te verbeelden, zich wel laten voorstaan. Maar die de zon op allerley wyze in zyne Tafereelen vertoont, dat 's heel wat anders: doch zulke zyn 'er weinig. Want men zal niet ligt vinden, dat een Zonschilder zich met het gemeene licht zal bemoeijen; maar in tegendeel, dat een Gemeenlichtschilder somtydts noch wel een zonnelyk licht zal verbeelden. De reden hier van is, om dat de gemeene lichten in zich zelve alles behelzen: en die zulks wel verstaat, kan ligt een zonneshyn maaken. De zaak is maar dat een zonneshyn alleen gloeiend

is op den dag, en niet gloeiend in de schaduwen, gelyk het gemeen gevoelen is.

Het gebeurt somtydts, dat twee Stukken, het een zon-en het ander⁺ gemeen licht, by malkanderen hangen, waar in de kracht of het vermogen der verwen tot het uiterste gebruikt is, welke zich onderling zodanig gelyken, dat men naauwelyks kan oordeelen wat van de zon gedaagd zy: om die reden, dat zy alle beide even licht en even vlak zyn gedaagd. Want tegenwoordig, sedert dat het woord vlak hier bekend is, willen zommige, het zy zon of geen zon, vlak schilderen, zo wel in een gesloote kamer als in de opene lucht, daar en boven gloeiend van dag en schaduw. Wat raad dan in zulk een geval, daar zy nevens malkanderen moeten hangen, om het zonnelicht te onderscheiden? Geen ander middel is 'er, dan dat men het een weinig maatige, en het ander wat meerder kracht geeve, echter niet met de schaduwen donkerder te maaken, maar met een gloeiender en helderder koleur van licht, als mede lange en duidelyke slagschaduwen, die niet alleen vlak zyn, maar daar en boven kantig. Ik verstaa hier, dat het Stuk, door 't gemeene licht gedaagd, niet minder deugdsaam moet weezen in zyn aart; maar niet vlak, 't en zy men de oorzaak daar van bespeure.

⁺Een misslag die somtydts begaan word in het verbeelden van twee Schilderyen die nevens malkanderen moeten hangen.

Maar zelden zal men dusdanige twee Stukken, van eene hand geschilderd, by elkanderen zien; vermits de meeste Schilders zich niet als met een van beiden bemoeijen: en schoon het al eens gebeurt, denken zy niet, dat het een lichter moet weezen als het ander.

En indien ze van twee byzondere handen gemaakt worden, spant elk zyne krachten aan om het gebruik der verwen in hunne wil te behouden.

Aldus komt het by, dat de Zonschilders zich het allerminste daar mede bekommeren: want zy denken, zal myne party met kracht van licht voor den dag komen, ik zal met kracht en gloeiendheid van schaduw maaken dat ik de bovenzang behoude.

Wy hebben hier voor gezegt, dat de *reflexien*, en maate dat de zon sterk schynt, helder en helderder worden: de reden waarom, zullen wy tegenwoordig duidelyk verklaren.

Men bevind, wanneer de zon wat laag is, en de voorwerpen sterk⁺ gedaagd zyn, dat ze dan veel krachtiger tegen malkanderen *reflexeeren*, ter oorzaak dat de stralen der zon op de voorwerpen, en die weêr op andere voorwerpen, niet en schampen, maar daar tegens aan weder te rug kaatsen. In tegendeel, wanneer het licht hoog is, zo kunnen de *reflexien* der verlichte voorwerpen d'andere met zulk een kracht niet

⁺Waarom in een zonneshyn de *reflexien* sterker en zichtbaarder zyn, dan in een gemeen licht

raaken; vermits de weërkaatsing van het licht noodzaakelyk weder na zyn oorsprong moet slaan. By voorbeeld, zo in een hooge lucht twee menschen by malkanderen staan te praten, en de een ontfangt de zon op de borst, en de ander tegen den rug; zo moet noodzaakelyk het licht, 't welk van boven op de borst valt, weder na om hoog slaan daar het van daan komt, by gevolg den anderen over het hoofd schieten; zulks dat het eerste beeld daar door geen, of een heel flauwe en byna onzichtbare, *reflexie* kan ontfangen.

Door deze reden meen ik genoegzaam beweezen te hebben, dat de *reflexien* in een zonneshyn veel sterker en kragtiger moeten verтоond worden, dan in een gemeen licht. De proef hier van kan men aan het leeven zelve gemakkelyk neemen.

Van het onderscheid der Slagschaduwē, voortkomende uit de Zon, of uit het Zichtpunt.

Tiende Hoofdstuk.

*Dit eerste Voorbeeld wyst ons aan de plaats, of het gewest, daar de zon is, welke ik aanmerk als het oosten: en tegen over in het westen staat een gebouw 't geen geheel van de oostzyde, van het begin tot het einde, verlicht word, niet als uit een punt voortkomende van stralen die zich verwyden, maaar *paralel* of evenwydig, van elkanderen, dat is te zeggen niet uit het middelpunt van een bepaalde zon bezyden het Stuk, maar uit het heele gewest daar zich de zon bevind, of de gantsche zyde des Stuks zo wyd als de opening is, waar door hy in het zelve schynt.

*Eerste Voorbeeld.

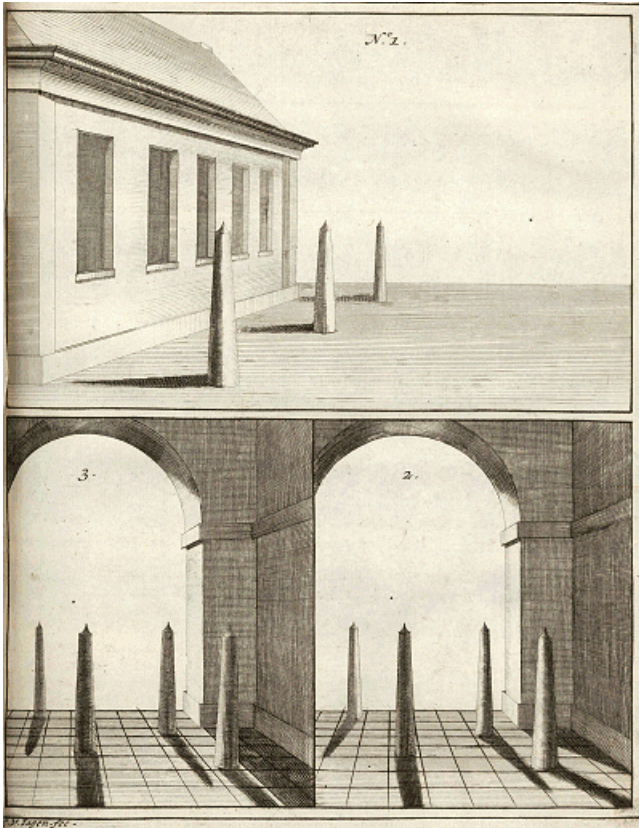
*Het tweede Voorbeeld wyst, dat het tegendeel valsch is, wanneer de zon vlak achter de voorwerpen zynde, de slagschaduwē uit een ander punt gehaald worden als het zichtpunt: want indien het goed was, zo zou moeten volgen, dat, wanneer de zon vlak door een straat scheen, zynde regt in de midden, hy de gemelde straat aan wederzyde zou beschynen; het welk met het voorgaande tegen de natuur strydig is.

*Tweede Voorbeeld.

*En in het derde Voorbeeld ziet men klaarlyk, dat, zo de zon in 't oosten is, en de kamer in het westen, de voorwerpen op de grond onvermydelyk vlak van achteren gedaagd moeten zyn, het een zo wel als het ander, zonder de minste verschillendheid; het geen hunne slagschaduwē op het *planum*, als ook de streepen van de vloer, genoegzaam aanwyzen, beide uit het zichtpunt voortkomende: waar van de

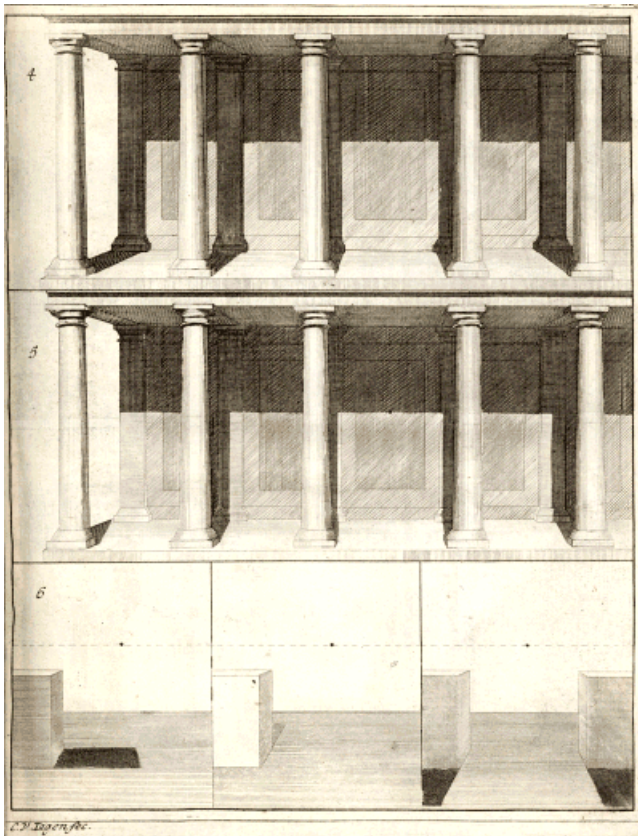
*Derde Voorbeeld.

*1

laatste ons het oost en west, de geheele kamer door, aantoon.

Het vierde Voorbeeld bekrachtigt het zelve bewys, vertoonende een⁺ kolonnade in het zuider gewest, werdende van de zon, die in het noorden is, vlak bescheenen, waar van ider kolom, van vooren tot achteren, haare slagschaduw tegen de achterpilasters aanslaat, niet uit een punt voortkomende, maar door *parallelen*, of evenwijdige stralen, volgens de grondregelen der *Perspectief*, of Doorzichtigkunde.

⁺Vierde Voorbeeld.

Het vyfde Voorbeeld wyst ons in tegendeel een groote dwaaling⁺ aan, welke nochtans veelydts word opgevolgd, bestaande hier in, dat men de slagschaduw uit een bepaald punt wil doen voortkomen, schynende ider kolom een byzondere slagschaduw te veroorzaaken; 't geen vlak tegen de grondregelen en de natuur der zonneshyn aanloopt.

⁺Vyfde Voorbeeld.

Het zal niet kwalyk voegen, dat wy hier ter plaatse mede een weinig⁺ van het licht der gronden handelen, naamentlyk dat, hoe het licht moge zyn, van achteren, van de zyden, of van vooren, het *planum* of de grond zich altyd eveneens vertoont, dat is te zeggen voor aan het Stuk allerlichtst, alwaar de zon noch zo laag, ja tot op den *horizont* gedaald: de vlakke gronden niet alleen, maar alles wat licht ontfangt. De reden is zo klaar, dat het overtollig zoude zyn daar iets meêr van te zeggen, als het geen deze drie nevensgaande Voorbeelden, een van vooren, een van de zyde, en een van achteren gedaagd, aanwyzen. De Doorzichtigkunde geeft ons genoegsaame getuigenisse daar van.

⁺Dat de grond altyd voor het lichtste moet zyn.

Indien 'er nu eenige mogten zeggen of waanen, dat het licht van achteren, of van de zyde komende, de grond heel anders moet zyn gedaagd als vlak van vooren (gelyk 'er veele zyn die dezelve altyd het lichtste houden daar het licht van daan komt) die zal ik het toestaan voor zo verre een kaars of fakkellicht aangaat: maar van de lucht spreekende, zal ik antwoorden, dat zy zich de zaak gantsch niet verstaan. 't Zoude noch niet heel oneigen zyn in een grond die van het licht afliep: maar vlakke en gelyke vloeren, of gronden, konnen onmogelyk verminderen, al warenze, by manier van spreken, duizend treden lang: ja 't en zal geen hair van ons hoofd verscheelen, of het licht van achteren of van vooren in het Stuk vallende, dat de grond voor niet altyd het lichtste zal zyn. Ik denk niet, dat hier omtrent een Konstenaar zo eenvoudig zal weezen, en vraagen, waar aan men dan zien zou konnen waar het licht van daan komt? dewyl het genoegsaam een algemeene regel is, dat de schaduw en slagschaduw der voorwerpen ons het zelve volkomen aanwyzen. En genomen dat 'er geene voorwerpen op de grond waren, zo zou ons de lucht, indien 'er maar de minste wolk was, het zelve genoeg te kennen geeven.

Van het verbeelden der verscheidene lichten in een Stuk.
Elfde Hoofdstuk.

+DE verscheidene lichten in een Stuk oordeelen zommige dat onmogelyk wel kunnen staan: want, zeggen zy, indien het goed was, zo zouden *Raphaël, Carats, Titiaan, Poussyn*, en andere braave Meesters meer die manier wel voor goed gekeurd, en niet verworpen hebben. Ja de Fransche Academisten, voegen zy'er by, die tot zulk een hoogen top gereezen zyn, besluiten eenpaariglyk, dat men niet als een eenig licht in 't algemeen zal gebruiken; verwerpende een Schildery dat meer als een licht vertoond. By gevolg oordeelen zy, dat de gezegde lichten maar een vinding zyn van Hollandsche Meesters, die het Antiek niet +verstaan, welke maar alleen de natuurlykheid beoogen, om de onkundigen aan te lokken. Waar op ik zeg, dat, hoewel *Raphaël, Poussyn*, en andere groote Konstenaars het zelve in hunne Werken niet getoond, maar zich enkelyk aan een algemeen licht gehouden hebben, zulks niet en spruit uit een verachting of verwerping van het zelve, als of het tegen de natuur en konst zoude stryden; maar alleen dat zy 'er toen noch niet om gedagt, of 'er van geweeten hebben: alzo de Konst toenmaals in die deelen haare volmaaktheid noch niet had bereikt of verkreegen. Niet dat ik zeg, dat zulk een Stuk met verscheidene lichten beter is, als met een alleen 't geen natuurlyk is verbeeld; maar wel dat, als het zo te pas komt en konstig uitgewerkt is, het een schildery een veranderlyke welstand byzet.

+Tegenwerping van zommige, en hunne reden waarom.

+Antwoord tot wederlegging.

Ik geloof, dat veele Schilders, van de gemeene trant, my niet zullen bedanken dat ik deze zaak ophaal, of voor den dag breng, om dat, wanneer de liefhebbers eens zodanig een Stuk van hen begeerden, het hun mogelyk wat meerder moeite zoude kosten zulks in 't werk te stellen. Doch ieder doet wat hy wil, of wat hy kan. Het gaat met onze Konst gelyk met alle andere Konsten: wil iemand alles leeren dat daar toe behoort om een goed Meester te worden, het staat hem vry; of is hy van zins alleenlyk de helft te onderzoeken, en dat hy zich vergenoegt met middelmatig te zyn, of maar slechts een vierde part te weeten om een knoeyer te blyven, zulks zal hem niemand betwisten. Maar die bekwaamheid heeft om een eenig licht wel te verbeelden; die kan; myn 's oordeels, d'andere insgelyks wel doen. Hoe veel brave Meesters zyn 'er, die alles, wat zy maar onderneemen, machtig worden? Wat zoude

hen dan letten, dat zy niet zo wel drie à vier lichten in hunne Ordinantien zouden kunnen verbeelden als een alleen? Niet dat ik de manier van zommige Landschapschilders voor goed keur, te weeten, veele kleene lichtjes in een Stuk te brengen: neen, dat zyn maar eigenzinnige gedachten, die plaats noch reden hebben.

Deze zaak van verscheidene lichten heb ik noodig geacht te verhanlen,⁺ om aan te toonen dat wy ons aan geene partydige gevoelens van zommige onbedrevenen moeten laten gelegen zyn, maar altyd het natuurlykste en aangenaamste verkiezen, dat 's te zeggen, onze Ordinantien in 't algemeen verryken na de voorvallende zaaken, zonder gezocht te schynen. Derhalven zullen wy alhier een voorbeeld met verscheidene lichten by brengen; verwachtende met 'er tyd de zwaarigheden daar over te hooren, welke zommige oordeelaars daar in zouden mogen vinden.

⁺Dat men zich aan geene partydige oordeelaars moet stooren.

Hier vertoonen wy een gebouw, als een gaandery, voor aan met⁺ een graft of water, en aan de wal een man die een gelaadene schuit vast maakt. Op de kant van de gemelde wal legt veelerley huisraad. Twee mannen ziet men herwaarts aankomen, welke eenige kleene vaazen op een burry van binnen afdraagen. Op de drempel staat een bedaarde matroon met een jonge dochter, die aan den agtersten draager wyst dit goed by het ander te leggen. Wat dieper in het Stuk word men twee à drie krygslieden met ontdekte hoofden gewaar, torssende eenige huisgoden en groote kandelaars. Een andere dienstknecht komt de trap af met een zwaar kistje op zyne schouder. Door een poort van deze gaandery beschouwt men, aan het einde van een veld, een hoog lusthof, met een trap van in de 30 à 40 treden op te gaan, aan weêrzyde, van de borstweer af tot boven toe, met een groene haag gesloten. Langs deze trap klimmen verscheidene menschen op en af. Op het veld zit een harder met een hond by een steen. Het voorste, getekend A, met alle de voorwerpen die 'er omtrent zyn, is weinig van vooren, dog krachtig, gedaagd. De gaandery, B, en de beelden die zich op dezelve grond bevinden, vlak van de zyde. Al wat 'er op het veld D is, word gelyk A gedaagd. De trap C, en de daar op zynde voorwerpen, van vooren. A ontfangt zyn licht uit het zuidoosten: B uit het zuiden: C uit het oosten: en D, gelyk A, uit het zuidoosten.

⁺Voorbeeld, en eenige naauwkeurige aanmerkingen daar over.

Nu laat ik de verstandigen oordeelen, of die lichten niet van malkander moeten verscheelen, zo wel in de tinten als in de schaduwen. A en 't veld D tot aan de trap, gelyk gezegd is, scheppen hun licht uit het zuidoosten, alwaar ik de zon stel: by gevolg is de lucht aldaar het allerlichtste. Het zuiden ter regter zyde, 't geen alleenlyk door een ope-

ning de gaandery verlicht, word daar door weinig zomberder als het voorste. De trap C in het verschiet, door de regterzydsche haage van het zuiden en zuidoosten versteeken, en door de linker het noorden gestopt, moet derhalven zyn licht noodzaakelyk uit het oosten ontfangen, en, 't geen noch overig is, door de bovenlucht. Waar uit men kan oordeelen, dat de voorwerpen zich nooit zonder licht bevinden, hoedanig zy ook beslooten zyn; want verliezen zy aan d'eene, zy winnen weêr aan d'andere kant.

*Ziet hier een andere Aftekening, strekkende noch eens tot aanwyzinge van verscheidene lichten in een Stuk. Aanmerkt dit als een vierkante kamer, die haar licht uit de vier gewesten kan ontfangen. A stellen wy, by voorbeeld, als het noorden, B oost, C zuid, en D west: N°. 1 noord oost, 2 zuidoost, 3 zuidwest, en 4 noordwest. Tusschen deze zyn zuidzuidoost, oostnoordoost, en zo voort: maar dezelve zyn overtollig. Nu moeten wy overweegen, dat, wanneer deze kamer aan de vier zyden open staat, en dat 'er een beeld in de midden op een pedestal stond en van die vier kanten verlicht wierd, van welke zyde het zelve 't krachtigste zoude gedaagd zyn. Zonder twyffel van de oostzyde, daar de zon is; en naast dezelve zuidoost; noordoost een slag of tint minder; dan noord en zuid noch een tint donkerder; en zo mede met zuidwest en noordwest. De westzyde alleen zou de schaduwe moeten zyn.

*Tweede voorbeeld, en de aanmerkingen daar over.

*Met deze voorbeelden meen ik genoegzaam verklaard te hebben de natuur en werking van verscheidene lichten; als mede hoe voordeelig de kennis daar van is, zo wel in zon-als gemeen licht, ten opzichte van de veranderlykheid, zo wel in Landschappen als in andere verkiezingen; daar en boven de overvloedige middelen, die daar uit voortkomen, tot verrykinge onzer Ordinantien, en boven de gemeene trant. Ik zal 'er dit noch byvoegen, dat, wanneer men zich verstandiglyk hier van wil bedienen, men groote voorzichtigheid in het schikken derzelve lichten moet gebruiken; op dat zy, gelyk wy hier voor nochmaals gezegt hebben, niet gezocht schynen, maar natuurlyk, en onvermydelyk zo moeten geschieden; dat het generaal aan een gebonden en vereenigt blyve, en dat de voornaamste party haar voordeel bekome en uitmunte.

*Hoe voor deelig en noodzaakelyk deze waarneemingen zyn.

Naauwekeurige opmerkingen, die in het Zonnelicht waar te neemen zyn.

Twaalfde Hoofdstuk.

HOewel ik verscheidene maalen van het zonnelicht gesproken heb, zal het nochtans niet ongevoegelyk zyn, nademaal het een zaak van groot gewicht is voor Beeld- en Landschapschilders, dat wy, (voor zo veel het zelve in drie Tafereelen, welke ik tot dien einde noodig geoordeeld heb hier te laten volgen, aangewezen is) een algemeene aanmerkinge daar over doen, door welkers middel men de misslagen van de eenen en de goede hoedanigheden van de anderen klaarlyk te kennen geeven: dienende tot een voorbeeld voor die geene, welke met leevende Stoffagie eer en lof willen behaalen.

Drie jonge Schilders raakten te samen eens in verschil wegens het⁺ verbeelden der zonneshyn. Zy waren alle drie ongelyk van aart; zynde den een dwarsdryvende, en koppig; de tweede zachtzinnig, en van goed verstand; en de derde wierd den meesten tyd door hen voor eenvoudig versleeten. Eindelyk beslooten zy, ieder een Ordinantie te maaken: en om hunne konst in 't werk te stellen, namen de twee eersten een en het zelve *Concept*, gelyk deze Vertoogschetsen aanwyzen.

⁺Vershil tusschen drie jonge Schilders, wegens het verbeelden van de Zonneshyn.

De eerste had alle de voorwerpen, zonder onderscheid, geelachtig⁺ gedaagd, en de schaduwen krachtig en gloeiend gekoloreerd; voorgeevende, daar door de zon als in het ondergaan te willen verbeelden: niet denkende, dat hy zyne onkunde hier mede noch meêr ten toon stelde, te weeten, wegens de slagschaduwen alsdan veel te kort gemaakt te hebben.

⁺Voorbeeld.

De tweede had de schaduwen en slagschaduwen zo scherp noch zo lang⁺ niet aangewezen; vermits hy de zon veel hooger, en een weinig flauwer, verbeeldde. Echter toonde hy zyne schranderheid hier in zo veel te grooter; doende het vrouwtje en jongetje, welke op het schielyk geluid van den hoorn (door een jaager op de muur veroorzaakt, gelyk de man, uit de poort komende, hun aanwyst) derwaarts willende zien, de handen voor de oogen houden, gelyk de natuur ons leert; daar den ander, een veel sterker zon verbeeldende, het zelve niet eens in acht had genomen.

⁺Twede Voorbeeld.

De eerste zet een man voor den boom, in de zon flaapende; daar

in tegendeel de tweede hem achter den boom in de slagschaduw van den zelve plaatst. Ten overvloed doet deze laatste noch eenige menschen tegen de gemelde muur in de schaduw rusten, om het steeken van de zon te myden.

De derde had een *Concept* van zyne eigene vindinge bedacht, om de naauwkeurige opmerkingen der zon na zyn begrip aan te wyzen; wordende om de aardigheid van zyne gedachten in 't eerst uitgelagchen, te meer om dat hy, gelyk ik gezegt heb, den meesten tyd by hen voor een eenvoudige doorging.

*Hy had een naakt kindtje, in een open venster zittende, verbeeld; blaazende met een tabakspyp eenige bobbelen of schuimballen. Het ontving zyn licht ten naasten by van vooren, van een gemeen licht uit de kamer komende. Door het venster ziet men eenige toppen van huizen, als mede een stuk van een kolom, waar tegens een zonnewyzer staat. *Derde Voorbeeld.

*Toen men nu alles op zyn naauwste onderzocht, bevond men dat deze gedachten nochtans het diepste had op de zon gelegd; en dat geen van de twee anderen op zo veele hoedanigheden in hunne Stukken acht genomen hadden, als deze in zulk een kleen begrip aantoonde. Want voor eerst wyst hy aan de koleur van 't zonnelicht aan de lucht en toppen der huizen, genoegzaam verschillende van het gemeene licht. Ten tweden, dat het niet genoeg is of men de zon krachtig of flauw, noch lang of kort van slagschaduw, verbeeld; maar dat men ook aan de slagschaduw moet kunnen zien, hoe laat het is. Daarom had hy die zonnewyzer daar geplaatst, welkers slagschaduw op 9 uren stond. Ten derden, de twyffelachtigheid der kantige afwykende voorwerpen. En ten laatsten, om aan te toonen dat men de kracht van 't zonnelicht in de opene lucht niet en kan verdraagen, zet hy dit kindtje in de venster; doende het zelve door een gemeen licht, in de kamer vallende, daagen: vermits zyn gezicht nu meerder vryheid heeft om op en nederwaarts na deze schuimballen te kunnen zien, dan wanneer het zich in de sterke opene lucht bevond: geevende alsoo door zyn voorbeeld den tweden gelyk, die zyne beelden de handen voor de oogen doet houden; en raadende den eersten, zyne beelden met arendtsoogen te schilderen, dewyl men zegt dat den arend onder alle de vogelen alleen machtig is tegen de zon te kunnen opzien. *Algemeene
aanmerkingen over het
zelve.

Door deze natuurlyke waarneemingen bekende de anderen, dat zy in dezen ten vollen van hem overtuigd waren; verschoonende zich hier mede, dat zy niet gelagchen hadden om zyne kennis, maar om de vreemde verkiezing die hun in 't eerst zo ongemeen koddig voorkwam.

De drie hoedanigheden van de Zon. **Dartiende Hoofdstuk.**

DEwyl wy genoodzaakt zyn de wonderen der Natuure niet alleenlyk⁺ na de maate des menschelyken vernufts te beschouwen, maar ook de gelykenisse derzelve wonderen, die de waereld in haaren schoot vervat, na 't leeven op het allernaauwkeurigste af te maalen; zo zullen wy tegenwoordig tot de opmerkingen van het allerschoonste der dingen treden.

⁺Een bekwaam Schilder moet noodzaakelyk de drie hoedanigheden der Zon verstaan.

Wie blyft 'er noch in de duisterheid van onkunde, die, door de ryke reden verlicht zynde, deze drie hoedanigheden der Zon (naamentlyk haare klaarheid, hitte en koleur) niet zal kunnen begrypen? Is 'er wel iemand, die een ander licht weet aan te wyzen, dat in kracht en helderheid de Zon kan overtreffen? een vuur, dat meerder leeven geeft of verteeren doet? en een koleur, die meer vermogen heeft? zynde, gelyk *Vondel* zoetvloeiende zingt,⁺

*De Zon, die 't al zyn verwe geeft
 En daar gedierte en plant by leeft.*

⁺Haare klaarheid.

En gelyk *Hoofft* haare kracht aldus op een wonderlyke wyze weet uit te drukken:

*O endloos overvloed van glory! die men stoppen
 Met haaren rykdom ziet des Hemels hooge toppen.
 O alverquikkend Licht, dat 's levens zuster zyt,
 Want, zonder u, men leeft, als waar men 't leven quyt,
 In rouwdraagende lucht, vertroosteloze naarheid:
 En gy welzaal'ge Zon, ö moeder zulker klaarheid,
 Die dat ontallyk Heyr, en all' der Starren rey,
 Zo hoflyk, dag op dag, beschenkt met uw livrey:
 O zuiv're zuiverheid, ö schoonste van de dingen,
 Die zichtbaarlyken stand, van Scheppers hand, ontfingen! enz.*

Verder schryft hy haar een hemelsch oog toe, of noemt haar de goude Zon. En een andere Dichter zegt: *zy dringt met haare stralen door de diepte der zee, en verlicht de zandige gronden; maakt alzints de onzichtbaare stofjes en vezelen voor onze oogen lichtbaar*, enz. Wat licht is 'er in de waereld 't welk doen kan 't geen dit doet? Men zegt, dat het snelblikkend verschieten van de blixem de oogen kan verblinden;

maar de schielykheid is daar alleen de oorzaak van, en niet het licht der blixem.

*Wat de hitte der Zon belangt, *Ovidius* geeft ons te kennen, dat *Faëton*, door een onbedagte grootsheid zyns Vaders vuurige wagen willende mennen, en de aan hem gegeevene lessen, van den weg dien hy neemen en hoe hy zich gedraagen moest, niet konnende opvolgen, noch de paarden bedwingen, dezelve zonder eenige order of maate te houden een anderen weg insloegen, en aan 't hollen geraakten; waar door de Aarde, vermits de droogte van vogt ontbloot, verstikte. Het goud, dat men in de beek Tagus plagt te zoeken, zag men, gesmolten, gelyk een beek vlieten. Dit krachtig licht ontstak de landen in de oostersche gewesten, als in Ethiopien en Lybien, zodanig, dat de menschen daar van zelfs zwart en verbrand wierden, gelyk zy noch heden zyn. De wateren der vloeden, beeken en bronnen kookten en verkookten; ja de zee zelf was niet dan een zandachtig dal. Wie deze hitte en kracht verder uitgebreid wil zien, leeze *Nazoos* val van *Faëton*, hier voor gemeld. *Hitte.

Men verhaalt, dat het rollen en vreeselyk gedommel des donders alle metaalen in een ogenblik doet smelten; 't geen niet oneigen is: want het doordringende geweld heeft 'er groote kracht op. Twee keyen, tegen elkander geslagen, zullen aanstondds vuur geeven: ja zelfs twee houten, door een snelle beweeging gevreeven, verwekken een barning, vuur en vlam; schoon zy in zich zelve van een koele stoffe zyn, en van de minste warmte.

*De Digter vervolgt aldus wegens de derde hoedanigheid. *Febus*, zegt hy, met zyne blonde paruyk, en op een flikkerende wagen vol gloeiende karbonkelen gezeten, verguld alles wat hy bestraalt met een geelverwige kleur. Wat licht heeft zulk een glans en schoone verwe! Wat salpeter, zwavel, of andere brandende stoffe, kan zo verre reiken, en van het oosten tot het westen haare stralen uitspreiden! De blanke maan en de schitterende starren, ja de snelle blixemen zelfs, zyn alle machteloos en flauw, ten opzichte van de heldere schoonheid en den ryken glans van zyne levendige kleur. *En kleur.

*'t Verwondert my dan ten hoogsten, dat 'er noch zulke weetnieten gevonden worden, gelyk my zelf noch over vyf à zes jaaren een te vooren kwam, die zyne valsche stellingen wilde doordringen, en stand doen grypen. Deze, die zich noch voor een voornaam Meester scheen te willen doen achten, zeide rond uit, dat de Zon blaauw is, ja zelf azuurblaauw. *Groove misgevoelens van een voornaam Meester hier omtrent.

Is 'er wel ooit dommer en laffer gevoelen geweest, dan dat men het

krachtigste, helderste, en doordringendste voorwerp het machtelooste maakt? Want het is genoegzaam bekend, dat het blaauw de zwakste is onder de koleuren, door dewelke men alles moet doen wyken. Wat voor een licht kan doch het blaauw voortbrengen, of daar uit getrokken werden? Komt'er uit een blaauw ligchaam groen, rood, of geel voort? Ja, zegt *Momus*, een blaauw voorwerp zal een geel schynsel of straling van zich geeven; een geel licht een blaauw; en een rood een schoon groen: een geel kleed zal een groene *reflexie* wederom kaatsen; een blaauw kleed een roode; en het wit een zwarte. Het licht van de Zon is wel uitgedrukt als de hoogsels witachtig blaauw, en de *reflexien* geel en gloeiend zyn. Dus moet men, vervolgde hy, van alle koleuren, welke van de Zon gedaagd zyn, redeneeren.

Dit dunkt my de blaauwste stelling te zyn, die 'er kan uitkomen: want op deze wyze de Zon, en alles, afmaalende, zou 'er wel een belagchelyker Schildery kunnen vertoond werden? Hoe groen, geel, blaauw, en plekkerig zal 'er zulk een Stuk niet uitzien? Doch daar zyn 'er veele, welke deze verwachtingheid ten hoogsten beminnen.

Wy zullen nu eens een van zyne Tafereelen beschryven, 't geen alzo* ongerymd is als zyn oordeel over de Zon.

*En verdere zyner mislaagen.

In dit Tafereel had hy een *Vulcanus* verbeeld, smeedende op een ambeeld een stuk staal van een voet lang, de helft gloeiende en d'andere helft in de vuist vast houdende; mitsgaders een *Venus*, dus ook voorzichtig, gansch naakt onder alle de vonken onbekommerd zittende.

Zyn dat geen schoone gedachten, waardig om ten toon gesteld te worden! Is het niet als of men zeggen wilde: dit yzer is niet in 't vuur gegloeid, maar van een gloeiende koleur geschilderd? Zulks wyst hy genoegzaam aan; want de nyptang, daar *Vulcanus* het heete yzer mede vast diende te houden, legt nevens hem op de grond neêr. Hy gaat noch verder, en ontziet zich niet een vuur tegen een behangsel te schilderen, of onder de schoorsteen tegen een schildery. Doch wat verwondert men zich hier over? en waarom zou hy zulks niet kunnen doen? want een geschilderd vuur brand niet. Men zoude hem in een zelve grad van wysheid mogen stellen met dien, welke een stuk ys in de zon te droogen stelde, om dat her in het t'huis draagen zyn zak niet mogte nat maaken.

Waarlyk, dat men zulke kwanten onder het geringste volk vind, is geen wonder; maar onder Schilders, en die zelfs voor braave Meesters noch willen doorgaan, dat is onbegrypelyk.

De geenen dan, die de regte hoedanigheden der Zon niet kennen, zyn te verschoonen; dewyl zy daar niets van zeggen of maaken kunnen:

maar die de zelve weeten, zien, en gevoelen, en zich noch dus grovelijk daar in misgrypen, alleen door dom-of achteloosheid, zyn nooit voor te spreken. Men laate zich dan onderrichten in de dingen, die men niet regt verstaat; op dat men alles, wat de Konst vermag, moge weeten.

Is 'er wel iets ter waereld dat men met penceel en verw niet kan nabootsen, 't zy hitte, koude, dag en nacht, aarde, lucht, water, vuur, wind, donderslag, vervaarlyke verschyning, lieffelyk gezang of gespeel, droefheid, vrolykheyd, bitterheid, zuurheid, of wat dies meer is, ja zelfs onzichtbaare dingen, gelyk de klank van een bazuin of hoorn? enz.

*Maar keeren wy ons tot de daadelykheid, en op wat wyze men de meeste dezer dingen het best en waarschylykst zal vertoonen. Is 'er niet overvloed van bewegingen, gebaarden, of hertstogten die wy hier toe tot onze hulp hebben, en die ons de natuur zelve aanwyst, en waar van wy alle dagen, als men daar op wil letten, voorbeelden zien kunnen? Waar aan zou het dan ontbreken, dat wy onze meening niet klaar, en voor ieder verstaanlyk, zouden kunnen uitdrukken? Wat verwekt een snelle klank niet een schielyke opwekking en beweging? Wat baart een donderslag niet al schrik en vrees? Brengt een vervaarlyk spook geen bangheid, angst, en grilling voort? Verwekt het schielyk branden, gelyk een heet yzer met de hand gevat, of het vuur op een naakt ligchaam, geen dolle razerny, trekking en krimpung der leeden? Veroorzaakt de zuurheid geen toenypinge van mond en oogen? de bitterheid geen vieze trekking? de zoetheid geen vreedzaam en liefelyk wezen?

*Waarneemingen om veele byzondere dingen wel te vertonen.

*Belangende het verbeelden van de warme landen, wy weeten dat aldaar de menschen en het vee de schaduwe en onderaardsche hoolen zoeken, om de hitte der zon te ontschuijen, en te rusten; als ook dat 'er in gebruik is met zonnescermen boven het hoofd te reizen. Wy weeten, dat aldaar de menschen naakt, of met dunne zyde, gekleed gaan. In de koude gewesten vinden wy wederom het tegendeel: want daar rust en verkwikt men zich in de zonnescbyn, en des zelfs meeste warmte; men zit 'er in een hut of huis, by brandende houthoopen; of men is 'er (zo het land, 't welk men verbeeld, heel koud, en onder de noorder pool gelegen is) met wolle, en harte-beere-of andere wilde dieren huiden gedost. Dus zien wy zoekt den een de warmte, en den ander de koelde. Hier schynen heete zonnescbyn; daar, in tegendeel, stuift de sneeuwjagt de menschen om de ooren. De warme Indiaan vertoont zich byna naakt; daar de Laplander en ruuwe Rus in bonte lappen duiken. Maar

*De toepassende kleedingen der menschen, zo in koude als warme, en tusschen beiden gelegene landen.

dewyl het alleenlijk door de meeste of minste kracht van de zon komt die zy op deze of geene landen, heeft, na dat zy 'er ver af is of dicht by; zo weeten wy, dat daar door de warmte of koude van ieder landstreek veroorzaakt word; waar door de zon zich op de eene plaats krachtiger en heeter, als op de andere, vertoont.

Terwyl wy bezig zyn met het verhandelen van de Zon, zal het niet* kwalyk voegen, dat wy insgelyks een weinig spreken hoe men de manier van zeggen der Dichters in het beschryven van dezelve moet verstaan.

*Noodzakelykheid in het nazien van Dichters omtrent dit Hoofdlicht.

De Poëzy en Schilderkonst, gelyk men zegt, twee gezusters zynde, komen met elkander zeer wel overeen: maar hoewel men de fabelen of verdichtselen voor den Schilder niet noodzaakelyk oordeelt, zyn zy echter vermaakelyk en nut; want men zou geen goed Schilder weezen zonder eenigsins de hulp van de Poëzy van nooden te hebben. Men bediene zich van de poëtische gedagten, zo verre de historie, 't zy gewyd of ongewyd, dat lyden kan, en als de natuur van een zaak daar door kan uitgedrukt worden. Hoe zou men den Dageraad, het licht van de Zon, den Avondstond, of de Nacht cierlyker afbeelden, als *Homerus* of zommige plaatsn, onder anderen in 't eind van zyn *Odyssea*, zegt, *dat alle voorwerpen des morgens by het eerste licht van AURORA donker schynen, vervolgens als een schok voortkomen, wanneer het ongevoelig aanwasschende licht die onderscheid, en derzelve natuurlyke koleuren geeft.* Dus haalt hy het begin op, en zegt elders van den Morgenstond en den Avond: *gelyk wanneer FEBUS, heel vermoeid, zich gaat in THETIS boezem verbergen,* enz. Verder zegt hy: *AURORA, de dageraad en voorloopster van FEBUS, rees in het oosten op haare beurt, gezeten in een purperen wagen, en verguldde de toppen der bergen,* enz. En *Virgilius* zegt, *AURORA, uit TITHONS saffraane ledekam opgereezen,* enz. Elders zegt hy ook: *alreeds bloosde de zee van morgenstraalen: d'oranje dageraad blonk aan den hoogen hemel op den roosverwigen wagen,* enz. Als mede: *zo draa de dageraad, met oranje wielen den hemel oprydende, begon te bloozen,* enz. Alle welke manieren van spreken ons te kennen geeyen, dat haar licht uit een rood begint, en allengskens geel en krachtiger word wanneer zy *Febus* haare plaats inruimt.

Wy behoeven niets meer omtrent de benaamingen, welke de Dichters aan dit grootste Hemellicht geeven, op te haalen: De natuur vertoont ons het zelve dagelyks in meest alle deze eigenschappen: en die op de natuur niet wil letten, dien zullen myne aanmerkingen weinig baaten.

Van de natuur der Zon ten opzichte der Landen die men verbeeld.
Veertiende Hoofdstuk.

*Terwyl ik in myne uitspanningen en uren van verlustiging voor dezen bezig was in het leezen en onderzoeken der beschryvingen van verscheidene Oostersche en Noordsche Landen, zo door *Linschoten, Olaus Magnus, Aertsbisschop van Upzale*, en anderen wydlopig beschreeven; zag ik aan de eene zyde de Caap, daar een heete zon schynt, die door de zeelucht wat gematigd word; gelyk mede voorts door geheel Indiën, Java, China, en andere Koningryken. By de Chineezzen berichtten my de Schryvers van de aangenaamste lucht, ja dat de inwoonderen aldaar zeer oud werden, zelf dat men 'er nooit van pest, of diergelyke ongemakken, gehoord heeft. Ik las vorder van veele kostelyke en zeldzaame vreemdigheden; van Kocosboomen, welke een verkwikkende drank uitleveren, en wat meerder waardig was om [†]aan te merken. Aan de andere zyde van de waereld bezag ik Groenland. Hier bevond ik de koude op haar felste te weezen. Dit Land is vol hooge bergen, welke eeuwig met zneeuw bedekt zyn. De walvissen zyn 'er in overvloed. Daar heerscht een straffe en strenge lucht, terwyl de alkoesterende en lieve lentezon van hier geweeken is, na welkers strengheid en ongemaatigdheid de volkeren hunnen aart hebben; gelyk aan de Gotten, Schrikfinnen, Lap-en Hitlanders, en andere diergelyke aangrenzende volkeren blykt. De koude lucht en de natuur heeft hier veel vat op de gemoederen.

*Nutheid die men uit het leezen der Landbeschryvingen haalt.

*Byzondere en strydige aart van 't een met het ander Gewest.

[†]Alle die dingen in myne gedachten overweegende en beschouwende lustte het my twee Schetsen daar van te maaken. In de eerste had ik, navolgende het getuigenis der Schryvers, Palm-en Kocosboomen, weinig water, dog veele gebergens verbeeld, en tot stoffagie eenige naakte Mooren daar in gebragt, doende het zelve door de zon daagen. In de tweede Schets kon ik weinig anders te pas brengen, als eenige sparreboomen, houte hutten, en veele ysschotsen. De menschen had ik met beestevellen gekleed. Zommige waren bezig met een witten beer na te jaagen, en andere met een walvis, die zy met harpoenen geschooten hadden, op het ys te trekken, en wat vorders hunne levenshandel vereischt, te vertoonen.

*Lust des Schryvers om zulks te verbeelden.

Deze krabbelingen had ik op een tafel, in myne kamer, gelegd,

om, zo ik nu en dan noch iets naders kon vinden of bedenken, alsdan het zelve daar in te voegen. Weinig tydts hier in zag een Heer, die my bezocht, deze Schetsen op de gemelde tafel leggen; die⁺ my dezelve, zo gekrabbeld als ze waren, afkocht. Daar en boven besteedde hy my noch een Stuk aan voor hem te maaken; waar van zyn Zoon, die kortelings uit Indien gekomen was, my de gedachten des anderendaags zoude opgeeven. *Geval hem tot zyne leering wedervaaren.

Deze gekomen zynde, beschreef my een zeker vlek in Indiën, daar hy gewoon had, meest door Mooren bevolkt, behalven het Opperhoofd, onder wiens gebied hy stond, en noch eenige anderen. Hy onderrigtte my van 't een en 't ander, zo van manieren als dragt, en andere gelegentheden het landschap eigen; het welk ik altemaal aantekende. Ik maakte dan een ruuwe opstelling met de pen in zyn byweezen; waar in ik, zo hy zeide, zyne meening regt begreepen had. Dit gedaan hebbende, ging ik, zonder meer zwaarigheid te maaken, aan 't schilderen; hoopende daar door zyne gunst te winnen: gelyk ook geschiedde. De Zoon, die onderwyl drie weeken op zyn landhuis geweest had, kwam weder in de stad, zo als zyn Vader met eenige goede vrienden, zyne komst verwagende, vrolyk waren. By deze gelegentheid liet hy zyn Stuk, dat reeds gedaan was, haalen, en my met eenen aldaar verzoeken. Het zelve wierd aanstondts in de zaal op zyne plaats gehangen. Na dat hy het een weinig overzien had, nam hy my by de hand, en sprak my deze woorden zachtjes in 't oor: *'t Is treffelyk wel gedaan: maar ééne zaak van groot gewicht heb ik u vergeeten te zeggen; doch gy kunt ze gemakkelyk in een half uur tydts veranderen.* Om kort te gaan, ik had de zon te laag genomen, en daar en boven van de zyde doen invallen; het welk lange slagschaduwen veroorzaakte: daar ik in tegendeel de zon boven het hoofd moest genomen hebben, gelyk zy zich den meesten tyd aldaar veroot. Ik stond heel verzet, en bekende myne misslag: want hy had gelyk in my te berispen, dewyl op zulk een wyze de groote hitte moest aangewezen worden. Hier zag ik, dat, niettegenstaande ik heel naauw op alles acht had geslagen, ik nochtans in het voornaamste miste: want de hooge zonnestand moest hier voor al de hitte van dit land te kennen geeven. Het oordeel van dien Heer in het een was zo goed, als het⁺ in 't ander kwaad was; want hy daar te lande geweest zynde, en den aart van dat gewest heel wel kennende, was zyn oordeel daar heel wel na geschikt: maar als hy sprak van dat ligtelyk, en aanstondts, te kunnen veranderen, toen dacht ik aan het geval van *Apelles*, waar van dit spreekwoord noch afkomstig is: *Schoenmaaker blyft by uw leest.* Dewyl

*Misslag veeler lieden als men hun oordeel in eenig deel in-volgt.

hy wegens het verhelpen zyne onkunde toonde: want met de slagschaduwen weg te neemen was 'er noch niets met al uitgeregt; en de beelden van boven te dagen, was meerder werk dan een nieuw Stuk van vooren te beginnen. Niettemin leerde hy my, in het toekomende myn voordeel daar mede te doen.

Hier door begreep ik, hoe veel 'er aangelegen zy alle dingen wel te overweegen eer men iets begint. Dit is een zaak, op dewelke van veelen dikwils weinig acht word geslagen.

Van de daaging der Zon in haaren ondergang en opgang. **Vyftiende Hoofdstuk.**

⁺**B**Eklaagelyk, en onverantwoordelyk is het, dat veele Konstenaars, die zulk een Konst hanteeren welke alleen op de Wiskonst haare gronden, op de Ondervinding haare oeffening, en op de eenvoudige Natuur, welkers nabootster zy is, haare uitvoering gebouwd heeft, echter zo weinig op zulke drie wichtige zaaken, in dewelke hunne roem bestaat, letten, en voornaamentlyk in het daagen der voorwerpen wanneer de Zon in een laagen stand is: want de zon, hoe laag zy is, kan geene voorwerpen beschynen onder de *paralellen*, dat 's te zeggen, in het minste niet van onder, al was het voorwerp, by manier van spreken, zo hoog, dat het zelve scheen tot aan de wolken tereiken. Nochtans komen ons veele Stukken voor, waar in de voorwerpen door een ondergaande zonne meer van onderen gedaagd werden als van boven; 't welk met ⁺de natuur strydig is. Men kan dagelyks immers het tegendeel bespeuren, als men gaat wandelen, buiten of elders daar men de zon voor zich heeft, wat moeite het zy zyne oogen van haar schynsel te bevryden. Men houd zyn hoofd schuin op zyde, of een neusdoek voor d'oogen: ja de hoed zelf kan ons daar voor niet beschutten; gelyk wy veelydts ondervinden: en echter schynt zy nooit daar van onder tegen aan.

⁺Groove dwaaling van veele Meesters in deze zaak.

⁺Daar de natuur hen zelf het tegendeel geduurig aantoon.

Door de *Perspectief* is zulks wel te begrypen, en gemakkelyk te bewyzen, naamentlyk dat, dewyl de *horisont* de bepaaling van ons gezicht is, en de zon niet meêr kan daalen ten opzichte van ons oog, zy by gevolg haare straling niet naar om hoog moet schieten, maar langs de grond, dat 's te zeggen *parallel*, of waterpas.

Deze straling der zon in haare raaking gaat zo verre, dat, 't en ware men zynen hoed over d'oogen trok, zy 'er noodzaakelyk in

moeit schynen. Ik zal zelfs noch meer zeggen, dat, al had gy een hoed met een rand zo breed als tien morgen landts, en hy was *paralel* aan den *horisont*, of waterpas, dezelve de dikte van een speld breedte niet over uwe oogen zou schieten, noch zo veel schynsel van onderen tegen den rand aanslaan; alwaar het schoon dat men op een uitmuntende of verhevene plaats klom.

Doch om myn zeggen klaarder te doen begrypen, zo let op het⁺ geen ik in de nevensgaande Prent aanwys; stellende op de voorgrond een beeld met een bord, gelyk de Americaanen draagen, op het hoofd, regt *paralel* tot aan de winkbraauwen toe. Hier naast ziet men een hoog huis met een doorgaande *kornis*, die vry wat uitspringt en na het oogpunt loopt; aan de andere zyde een zeer hooge kolom, op welkers *capiteel* een beeld staat met een diergelyk bord op zyn hoofd als het onderstaande: zo zult gy zien, dat de zon daar van onder niet tegen aan slaat, maar altyd *paralel* haare stralen schiet, wel te verdaan als zy onder gaat. Trekt dan een straal van de zon af, gelyk met het bord van het voorste beeld; en ziet eens, hoe veel schaduve dezelve op haare oogen slaan zal. Daar na zo haalt 'er noch een van de gevel of *kornis* tot op het middelpunt der zon, om te vinden hoe veel schaduve de uitsprong van de lyst over de *fries* zal slaan; desgelyks een aan 't beeld op de kolom. Dan zult gy gewaar worden, dat de voegingen der steenen, zo wel als de stralen der zon, eenpaarig zullen loopen: en de ginse hoek van het huis, schoon die laager zy als de voorste, zal evenwel gelyk weezen, en de *fries* waterpas met de grond.

⁺Wydlopig en klaar in een Voorbeeld aangerond.

Nu zou my iemand mogen tegenwerpen, dat, wanneer men uit een⁺ venster legt, de zon laager gaat als de kozyn daar men op kunt, ja dat zy dezelve niet beschynt.

⁺Tegewerping.

Ik antwoord, dat men zich zulks inbeeld: want als men 'er naauw⁺ op let, zal men van de eene of d'andere kozyn een kleene slagschaduve bespeuren, hoe weinig zy ook verlicht. Derhalven kan men oordeelen en begrypen, dat, zo lang als de zon schynt, al was het maar een vinger boven den *horizont*, de grond eenig licht ontfangt: en by gevolg, zo lang als de grond eenigsins verlicht is, kan de zon onmogelyk van onderen ergens tegen aan schynen. Stelt by voorbeeld eens een kolom van zes voet hoog, gedaagd door de duikende zon: is 't dat deze een slagschaduve op de grond slaat, dat men die ziet, zo moet de grond eenigermaate licht scheppen. Dit nu zo zynde, hoe zou het dan mogelyk kunnen weezen dat de zon van boven en van onderen gelyk zoude schynen? Nu, gesteld dat de zon de kolom boven op niet verlicht, zo moet het noodzaakelyk een eindelooze slagschaduve doen voortkomen; in welken

⁺Weder opgelost.

gevalle het *capiteel* eventjes van onderen verlicht moest werden, en onvermydelyk de grond zonder licht zyn. Dit is een klaare waarheid, schoon dit punt weinig door voorgaande Schryvers der Konst is aangeroerd geweest: ja zelden vind men Meesters die daar acht op geeven. 't Is ook niet verwonderlyk, dat zich iemand daar zo ligt in misgrypt; waar van de meeste en waarschylykste oorzaak, myn 's oordeels, is, dat zulk een de *Perspectief* niet wel verstaat.

Wy zien dagelyks veele diergelyke groote misslagen begaan door zodanigen, welke de grondregulen dezer konst niet bezitten: want tamelyk verstaan, is weinig; maar niet met al is noch veel minder, en dat voor een Schilder, wiens geluk, eer en achting daar aan hangt.

Van de toepassing der Zon, en andere Lichten. **Zestiende Hoofdstuk.**

HET is een oud en gemeen kwaad, en daar door een halve wet geworden, dat men veel eer zyne lusten en blinde driften, dan de [†]reden, wil opvolgen. De meeste Schilders bevestigen door hunne verkiezingen en gebruiken deze stelling. Het Zonlicht te verbeelden is aangenaam, en bekoort het oog: daarom moet men het altoos te pas brengen. Neen, dit is de waarheid niet. De verandering der saisoenen, en verwisseling van al het zichtbaars, toont ons het tegendeel aan. Dit licht is wel het bevalligste in een Landschap, maar binnenshuis verveelende en schadelyk. Want hoe belagchelyk zou het zyn in een groote maaltyd de zon vlak op de tafel te doen schynen, en het volk [†]daar door te verhinderen malkander te aanschouwen; waar door het flikkeren der zilvere schotels en goude bokaalen niet na den eisch zou kunnen uitgedrukt werden, zonder alles wat meer verdoond wierd te verduisteren?

[†]Schadelyke gevoelens brengen kwaade gebruiken voort.

[†]Aanwyzing daar van.

Wat een schoon Stuk zou dat weezen, alwaar het wit van het tafellaken, vlak door de zon bestraald, met zwart moest gemengd worden? En hoe aangenaam zou het zyn, te zien de slagschaduw en der kozynen en de ruiten van de glazen over de gemelde tafel en vloer aangewezen? Ten anderen komt het zonnelicht niet altyd te pas: doch zommigen overweegen niet, of het voorwerp zulks vereischt of niet; gelyk in een kruysiging Christi, daar voegt het altoos niet, alzo, de Schrift meld dat de zon vertrokken was.

[†]Om myne gevoelens beter en klaarder uit te drukken, zal ik drie onder-

[†]Voorbeelden om goede Lichten in byzondere voorvallen te verkielen.

derscheidene Lichten in drie byzondere Tafereelen, alie den persoon van onzen Zaligmaaker betreffende, vertoonen, en het eerste dat

Van Jezus kruyssing.

Dit is de geregtplaats op den berg *Golgotha*. De zon is op den middag, maar evenwel door een duistere wolk bedekt. Ziet hoe die plaats verlicht is van de regterzyde, alwaar het kruis en het volk staat, welke sterk van de wolken met een vlak licht gedaagd werden; vertoonende zich dit alles op de tweede grond. De voorste beelden,⁺ onder de schaduw van een wolk, op de voorgrond, zyn minder vlak, zich meêr ^{+In Jezus kruyssing.} en meêr met de andere allengs in kracht vereenigende, na dat zy nader by een komen, wanneer zy gelykelyk vlak gedaagd werden. Omtrent de derde grond is de lucht donker, en met zwaare wolken bezet; welke opkomende, een weinig dwars na de zon, die aan de regterzyde is, schynen te trekken.

Men moet de waarheid, zo veel het mogelyk is, zoeken op te volgen, en niet zyne eigene zinnelykheid of keur. Hier werd een stilheid en weinig leeven vereischt. Onzen Heiland is dood: baard zulks geen oorzaak genoeg om te treuren? Hier toe heb ik dit soort van licht verkoozen, als oordeelende geen beter te zyn om die droefheid uit te drukken: doch in alle gelegentheden is het niet eygen, gelyk in de twee volgende Stukken blykt; waar van het een krachtig en vlak gedaagd is, en het ander van de zon kantig en met lange schaduwen.

Waarlyk, een Stuk waar in zodanige overwegingen gebruikt zyn,⁺ en daar de natuur der zaaken, tyd en wylen in bespeurd word, moet noodzaakelyk den geenen, die het verstaan, behaagelyk voorkomen. Ja, door zodanige redenen en aanmerkingen te hooren, kan een liefhebber tot een kender gebragt worden; doch vry veel eerder, wanneer hy by een goed Meester, die hem de regte gronden onderweezen heeft, een weinig tekenen heeft geleerd. Ja, hy zal zich daar door in staat bevinden om zelfs meenigen Schilder te konnen overreedden; voornaamentlyk, zo hy een zonderlinge gesteldheid, gaauw begrip, en goed geheugen heeft; zynen tyd wel waarneemt; veele fraaije boeken leest; weinig gezelschap van losbollen, die veel praat en weinig uitregten, zoekt, enz.

^{+Voordeelen die uit een naauwkeurige opmerking ontstaan.}

Zeer prysselyk is het, als men lieden kan aantreffen van kennis, en die gezonde redeneeringen voeren: met stylooren en blaaskaaken is niet te winnen. De reden moet overal plaats hebben; en een naauw-

keurig oordeel is niet te verwerpen. Men doe liever wat minder, en overlegge het wat rypelyker. *Augustus* heeft niet te onrecht deze spreuk gevoerd, *FESTINA LENTE*, dat is, *Haast u met gemak*. Dat deugdszaam is, valt niet af: maar dat deugdszaam schynt, en geen pit in heeft, moet noodzaakelyk vervallen. Doch wy zyn door onzen yver te verre van onze voorgenomene zaak geraakt: laat ons dan weder tot dezelve keeren, en het Tafereel voorstellen van

Christus Graflegging.

*DEze rots, aan de linker zyde des Stuks, welkers opening een weinig van vooren is, en de ingang heel duister en diep, is de plaats daar *Christus* in 't graf gelegd word. Het geschied daar binnen; en men ziet 'er een lamp of twee, die de grotte een weinig verlichten. Daar word het doode ligchaam ingedraagen door drie à vier mannen. 't Is tegen den avond; en de zon schynt niet meer. Ziet dat volk eens tegen de gemelde rots, hun licht van den hemel ontvangende, byna zonder slagschaduwe, rond en weinig van vooren gedaagd; uit oorzaak van een tweede stuk rots 't geen daar bezyden met de eerste gelyk opryst. Merkt weder die drie beelden op de tweede grond, tusschen die twee rotsen staande. Deze het voorste licht ontbeerende, moeten noodzaakelyk van agteren verlicht werden. Wat verder op de derde grond, 't welk de wandel-of gemeene weg is, ziet men menschen aankomen, digt aan de boomen die ter regterzyde des Stuks staan, welke aan de andere zyde, voorby de groote rots, hun licht van de linker zyde ontfangen: een klaare blyk, dat, waaneer zy noch wat verder waren in het vlakke veld, zy alsdan van alle kanten zouden gedaagd worden.

*Tweede Voorbeeld van de plaatsing des lichts in Christus Graflegging.

Wat myn oogmerk in dit Stuk is, en de voornaamste waarnemingen daar omtrent, zal ik verder verklaren. Dit graf behoort aan *Joseph van Arimathea*, en is gelegen omtrent de stad *Jeruzalem*, zo als de Text aanwyst. Daar staat hy zelve met zyn volk, die het lyk indraagen. Nu is de meening, deze voorste groep zo krachtig te vertoonen, als 't immers mogelyk is, en zulks buiten zonnenschyn. Het licht komt byna van vooren, uit oorzaake van die bezyde-rotsen die het licht aan de zyde verhinderen, zo dat zy byna geen schaduwe kunnen hebben dan van agteren door de rots of 't graf, en weinig van eenige cypressen die ter zyde der zelve staan. Tusschen die twee gemelde rotsen wil ik toonen, dat die menschen, welke aankomen, onvermydelyk van agteren moeten gedaagd worden, alzo zy noch half in de lucht zyn; en dat zy wat verder op den weg, tegen de zyboomen van vooren, van agteren en

van de linkerzyde, alwaar de rots heel laag is, hunne lichten moeten ontfangen, en by gevolg maar weinig schaduw aan de rechterzyde van de boomen hebben, op welke hunne slagschaduwen slaan. En de andere *groep*, met die steenhoop op het vlakke veld, op een laager grond, daar toon ik mede, dat zy aan alle kanten verlicht zyn, en geen andere schaduwe kunnen hebben, als van onderen en de diepste holligheden, vermits de lucht overal eenpaarig en zonder wolken is. 't Is wel waar, dat'er weinige worden gevonden, die zich zulk een nauwkeurige opmerking zullen laten welgevallen; want als het hun maar behaagt, zo zullen zy niet eens vraagen na de waarom of reden: doch echter als die dingen daar niet waren, zou'er de zaak ook niet in te vinden zyn.

De voornaamste opmerkingenen, welke ik meen hier waargenomen te⁺ hebben, zyn de daaging; de tyd of stond; de plaats daar dit graf gelegen was; de staat van den man die deze zaak uitwerkte, niet alleen in zyn gezag en persoon, maar ook in zyne kleeding; daar en boven hoe het toeging volgens de Schrift. Dat alles ziet men duidelyk hier in aangewezen. Wat die steenhoopen beduiden, welke in het verschiet gezien worden, zulke zyn grafsteden die hier en daar om *Jeruzalem* opgeregt waren; gelyk deze ook een derzelve is. Men ziet 'er zo wel kleene en slegte, als groote en pragtige, na het vermogen der geenen die dezelve lieten maaken om hunne lyken in te leggen, volgens de H: Schrift.

Nu gelieve men te letten op het derde Tafereel van

⁺Het opmerkelykste, dat hier in waargenomen is, aangetoond.

Christus Verryzenis.

Hier verbeeld ik wederom een rots, voor welkers ingang men dien Jongeling⁺ of Engel des Heeren op de steen des grafs ziet zitten, in blinkende kleederen, spreekende met de drie vrouwen, haar na om hoog wyzende. *Christus*, die hemelwaarts opryst, word rondom bestraald, even als de zon; waar door twee dezer vrouwen, de eene op hem ziende met de hand boven haare oogen, zeer krachtig bestraald worden, ja zo sterk en scherp, dat haare duidelyke schaduwen, om de nabyheid der glans op de grond slaan na vooren toe, t'evens en op al wat daar omtrent is. De eene, nader aan den Jongeling staande, werd daar mede sterk van *gereflexeerd*; terwyl de derde, die na het graf toe treed, buiten het bereik van 't een en 't ander licht is, en, schoon van den hemel eenigsins geraakt, niettemin in de vlakke schaduwen smelt. Wat verder, op de tweede grond, geeven de boomen langs den weg mede hunne vlakke schaduwen op de grond. In het verschiet, wat verder, ziet men de stad *Jeruzalem*, als in een damp

⁺Derde Voorbeeld in de verbeelding van Christus Verryzenis.

die van onderen opgaat; vermits het in den dageraad is, en de lucht met dunne wolken bezaaid, en zulks wel meest daar de zon is, die aan de regterzyde des Stuks, een weinig van agteren, in schynt, zich wat geel en purperachtig vertoonende.

Indien een Liefhebber, of Meester dezer voortreffelyke Konst, met een naauwkeurige opmerking zyne gedachten by de myne voegt, en geene moeite in de uitwerking schroomt, twyffel ik niet, of hy zal door zulk een verbeelding zo wel de gemoederen en hertstogten, als het oog, zyner Medekonstenaaren voldaan, en den naam en daad van een groot Meester bekomen.

Van de eigenschappen der Zon, en andere Lichten, in hunne weezendlyke verbeeldingen, en de onderscheidene tyden des Dags.

Zeventiende Hoofdstuk.

WY behoeven niet meêr aan te haalen, dat alle Lichten verscheiden in hunnen aart zyn; dewyl wy in de voorgaande Hoofdstukken der zelve natuur, werkingen, en hoedanigheden genoegzaam aangewezen hebben: maar tot besluit zullen wy noch eenige byzonderheden hier ter neder stellen, die aldaar geen plaats konden bekomen.

*Belangende de Zon, myn gevoelen is, dat dezelve in geen Schildery mag vertoond worden; nademaal ons oog te zwak is om haar in de natuur aan te zien: by gevolg kan men haare behoorlyke kracht niet verbeelden, dan door alle voorwerpen bruin en zwart te maaken: ten anderen, om dat, wanneer wy de zon vlak in 't gezicht hebben, wy alsdan geen ding in zyn weezen, gedaante, noch koleur kunnen bezeffen, ten zy wy de hand, gelyk wy voor dezen meermaals gezegt hebben, voor de oogen houden, zo als de natuur ons leert.

*De Zon in geen schildery vertoont worden,

*Desgelyks ook oordeel ik, om dezelve reden, dat men geen brandende Kaars, Fakkels, of ander groot lichtgeevend tuig in het Stuk mag verbeelden, 't en zy men de voorwerpen alzo wil vertoonen gelyk dit licht hen voor ons oog doet schynen, en niet zo als zy in der daad door hunne koleur, wemeling, en smelting zyn: want hoe verder van de kaars, hoe flauwer hunne verbeelding word. Het is dan grootelyks gedwaald, te willen staande houden, dat de natuurlyke kracht van een kaarslicht, voornaamentlyk als men de vlam ziet, nagebootst kan worden; alzo wy de macht niet hebben om aan het overige werk zyne behoorlyke klaarheid te geeven: want wanneer wy het licht van de kaars in 't gezicht hebben, zo schynen de allerdiepste en donkerste ho-

*noch ook de Kaarsen of Fakkels.

len, ja het zwart zelve, noch duister noch zwart, niet meêr dan of 't een duistere dag was. Maar vermits van deze Lichten breeder zal gehandeld worden, is het ondienstig verder in dit Hoofdstuk daar af te spreken.

Tot aanmerking der geenens, die groote liefhebbers in het schilderen⁺ van Zonnelichten zyn, dient, dat het Zonnelicht zeer bekwaam is om gebruikt te worden in het verbeelden van Offerhanden, Gevechten, Bagchanaalen, Dansseryen, Herdersgezelschappen, en veele andere vrolyke voorvallen en geschiedenissen, in welke een groot gewoel vereischt word: doch zeer hinderlyk en geensins eygen in Raadts-en Rechtspleegingen, Maaltyden, Konstschoolen, byzondere plechtigheden van Hewelyks-en andere omstandigheden.

⁺Aanmerking wegens de natuurlyke en onnatuurlyke plaatsing van Zonlicht en.

Maar het Wolklicht geeft een ongemeene welstand en natuurlykheid⁺ in staatige voorvallen, als Raadtsvergaderingen, Rechtspleegingen, en zaaken van ontzag en groot gewicht.

⁺Van 't Wolklicht.

Het derde der Lichten, daar wy van gesproken hebben, is eigen⁺ aan treurige Gevallen, stervende Persoonen en Begraavenissen, of diergelyke geschiedenissen waar in de treurrol regeert en het oppergebied voert, inzonderheid als zulks in de opene lucht is voorgevallen.

⁺En minder Licht.

Doch aangenaam en vermaakelyk vertoont zich de Zon in 't open⁺ veld, wanneer zy door digte bosschen en geboomtens hier en daar de gronden bestraalt; dat men de menschen onder dit bekoorlyk lommer hunne rust ziet scheppen, of zoete vermaakelykheden pleegen. Maar hy zondigt tegens de natuur, die tedere en bevallige Juffers, op het vlakke veld, in de krachtige zonneshyn vertoont, daar hy zelve haar geen gezelschap zou durven houden, maar schielyk trachten te verlaten, om zyn ligchaam voor die brandende hette te verbergen; terwyl de andere vast tegen de zon op zien, met elkanderen staan te praaten, en zich aankyken, zonder eens de hand voor de oogen te houden, even als of de Zon maar een kaars of sterlichtje was.

⁺Waar het Zonlicht wel past.

Om nu een vasten voet te geeven tot het voorkomen van alle die⁺ misslagen, zo laat ons eens den Dag, en de gestalte des lichts van uur tot uur op den zelve beschryven, en naauwkeurig overweegen; beginnende met

⁺Hoofdmiddelen om tegens deze misslagen te gebruiken.

Den Dageraad.

Dit eerst gebooren uur van den Dag begunstigt het vorneemen der⁺ braave Veldoversten, voornaamentlyk wanneer die eenige belegering, storm, of aanvallen voor hebben; zynde daar toe geen bekwaam-

⁺Verbeelding van de verschillende tyden des Dags.

mer uur: gelyk het inneemen van *Jericho* door *Josua* ons aanwyst. Die regel, hoewel niet zonder uitvlugt, is by allerley volkeren altyd in gebruik⁺ geweest. Ik zou veele voorbeelden daar van kunnen bybrengen, als daar is de Slag van *Pompejus* ^{+De Dageraad.} tegens *Caesar*, welke op deze zelve uur van den dag zyn begin nam. Ook is het zonderling dienstig en noodzaakelyk tot de Jagt, als om een *Diana*, *Cephalus*, *Adonis*, ofte eenige andere voorwerpen van die natuur te verbeelden. De verstandige Meesters verkiezen altoos den bekwaamsten tyd, of uur van den dag, met het voorval der geschiedenis best overeen komende. Dit uur geeft een byzonder groot voordeel door deszelfs *mezzetinten*; vertoonende ons alles in zyne eigene natuurlyke koleur: en dit wel waargenomen zynde, veroorzaakt een ongemeene bevalligheid en welstand voor ons gezicht.

Van den Morgenstond.

⁺Dit uur is ongetwyffeld het geen, 't welk de natuur meest verblyd: ja de ziellooze dingen zelve zyn daar van gevoelig. Het schitterende licht bestraalt de toppen ^{+De Morgenstond.} der hooge bergen, veroorzaakende zo wel in d' Architectuur, als in de Landschappen, tot vermaak der aanschouwers, groote schaduwen; 't geen wonderlyk schoon staat. Dit licht doorbreekende, geeft een uitmuntende aangenaamheid, wanneer de voorwerpen in het water schynen; als ook een zekere frisheid, vermengd met zommige dampen, die de partyen zo wel aan elkanderen binden? dat de kundige oogen grootelyks daar door verkwikt worden.

De Heidenen hebben dien tyd waargenomen om hunne offerhanden te doen. In de Geschiedboeken van *Mozes* leest men, dat de kinderen *Izraëls* niet alleen hunne vroegoffereren gehad, maar ook in den Morgenstond het gulden kalf aangebeeden hebben. De Jooden onderhouden noch hedendaags dezelve gebruiken; als mede in voorige tyden de Christenen, welke dikmaals doopten op die uren des daags, gelyk de dooping van onzen Heeren Christus in de Jordaan.

De Persiaanen eerden mede den Morgenstond door hunne offerhanden. Derhalven moet men den tyd, in diergelyke gelegtheden, wel waarneemen; voor al dat het licht op het voornaamste voorwerp en plaats valle, zo als *Poussyn* wel te regt heeft laten blyken in een Tafereel alwaar hy *Christus* verbeeld die den blinden het licht weder geeft; zynde het grootste en krachtigste licht over hem in 't geheel verspreid.

Van het Licht tusschen Morgen en Middag.

Dit soort van Licht is weinig bekwaam tot eenige voorwerpen, zo⁺ het niet gebroken word door eenige toevallen van regen, storm, ofte onweer. In zulk een tyd kan men zich bedienen van treurige voorvallen, als by voorbeeld, in het laatste Oordeel Godts, gelyk de Schriftuur ons meld; als mede in 't Lyden van onzen Zaligmaaker, gelyk wy in 't voorige Hoofdstuk gezegt hebben, wanneer de Zon verduisterde; 't welk schrikkelyk is: verwekkende in de menschen een onuitspreekelyke verbaasdheid. Het zoude belagchelyk zyn, dat men in zodanige voorvallen een schoon en aangenaam weêr verbeeldde. *Des Voormiddags.

Van den Middag.

HET is omtrent dezen tyd, dat de Zon haare glinsterende stralen⁺ schietende, in volle luister schynt: weshalven ik de geenens waarschouw, welke zodanig een tyd zullen gebruiken, zorg te draagen, dat de natuur door de kracht van 't licht doe het geen wy niet verbeelden kunnen; vermits men zomtydts daar in dwaalt, willende zyne uiterste pooging in het Stuk vertoonen: waar door het komt te gebeuren, dat men dikwils op de voorgrond kracht van licht gebruikt, om de zaaken te doen voorkomen, die het licht van de voornoemde zon verre te boven gaat; 't welk onverantwoordelyk is, als by voorbeeld in kleedingen van brandende koleur, of diergelyke. *Op den Middag.

Men kan het licht achter bergen, gebouwen, als anderzints verborgen laten.

Dit uur van den dag geeft rust aan allen menschelyken arbeid. De Heilige Schriftuur leert ons, dat *Christus*, zynde van de reis vermoeid, zich tot rusten zettede by de Put; 't welk aan de *Samaritaansche* Vrouwe oorzaak gaf om zyne wonderlyke voorzegginge aan te hooren; gelyk zyne Discipelen, mede afgemat, daar omtrent neder zaten te rusten. Wie in deze heerlyke Konst de natuur der zaaken wil uitbeelden, dient voor al de tyden en stonden zorgvuldig waar te neemen, na het de zaak vereischt.

Van den Namiddag.

GElyk dit uur dikwils, ja meest altyd, verandering, door de dryvinge⁺ der wolken, onderhevig is, welke veele duisterheden des *Namiddags.

lichts veroorzaaken, latende veel vryheid aan de Schilders, als in Bagchanaalen en ongebondene bedryven; zo moet men de geschiedenissen niet altoos op deze uren van den dag schikken, en op dien tyd gesteld zyn.

Van den Avondstond.

+Vermits alle werken om dezen tyd een einde neemen, zo geeft het zelve volle vryheid tot allerhande vrolykheden en vermaaken, gelyk danssen, wandelingen, enz. Wanneer men ook den aftogt van een leger wil verbeelden, of herders, welke vee door henlieden weder na huis gedreeven word, is deze stond van den dag daar toe wel de bekwaamste en natuurlykste. Dit hoofdlicht verandert dikwils van koleur, door tusschenkoming van opstygende dampen, die het na zich trekt; doch laat echter niet na de buitenste deelen, of oppervlaktens, van alle voorwerpen meest altyd uit te breiden. Wanneer de schaduwen door andere voorwerpen niet *gereflexeerd* zyn, zo moeten zy het licht deelachtig weezen. Deze tyd is heel verschillende van den Morgenstond, welke niet onaangenaamer is door flikkerige lichtjes, houdende het algemeene licht wat somber, 't geen groote partyen maakt, voornaamentlyk wanneer de koleuren door een verstandig Konstenaar eenigzins verstrooid zyn.

+En den Avondstond.

Als men de Middagzon wil verbeelden, moet het licht van boven daagen, geevende korte slagschaduwen.

Maar den Avondstond verbeeldende, moet het licht der Zon laag zyn, veroorzaakende lange slagschaduwen.

De Morgenstond is gelyk den Avond; en met deze komt het Maanlicht overeen.

Verhandeling der Maan, aangemerkt ten opzichte van haare verbeelding in Schildery. **Achtiede Hoofdstuk.**

IK twyffel niet, of veele myner stellingen en aanmerkingen, die ik over deze zaak zal te berde brengen, als geheel tegens het oud en hedendaagsch gebruik strydig, zullen, in opzicht der Konst, voor kettersch en onaanneemelyk gehouden worden. Evenwel zal ik niet schroomen de zelve aan het onderzoek der reden, en redelyke Konstenaaren,

voor den dag te brengen; te meer dewyl het geen nieuwe vond is, maar slegts een oude misslag verbeterd: waar door ik meen te bewyzen, dat zulks geen onmogelyke zaak is om uit te voeren; gelyk zommige zich verbeelden.

Ik stel, voor eerst, vast, dat het een groote en grove dwaaling is, de⁺ Maan minder als levensgrootte in een Schildery te vertoonen; dewyl men, hoe afgewyderd zy ook moge weezen, haar echter altoos in haare natuurlyke groote ziet: want deze twee groote *Meteoren*, of Hemellichten, te weeten Zon en Maan, verminderen nooit in hunnen omtrek. Dit vast gesteld zynde, word het strydige onnatuurlyk, en dienvolgens den Schilder, als een nabootser der waare natuur, verbooden.

⁺Groote dwaaling by de Maaneschyn Schilders.

Maar zo my de lust, om een Maaneschyn te schilderen, prikkelde,⁺ zoude ik, zonder tegens de natuur te misdoen, te werk gaan even als omtrent het verbeelden der Zon hier voor gezegt is, naamentlyk die nooit zelve, maar alleen haar schynsel, te vertoonen; (want aan de daging in een Schildery is meer gelegen, dan de Zon, Maan, of Kaars zelf te vertoonen) doende myne voorwerpen van achter, ter zyden, of van vooren, door dezelve daagen, en zulks zo wel in beelden als landschap, een weinig somberder dan het daglicht, op dat men het voor een recht Maanlicht moge erkennen, en niet voor een Zonneschyn, na de welke het, zo ten opzichte der snelle dagingen, en scherpe slagschaduw, zeer veel zweemt, en hier en daar in de azuurblauwe lucht ettelyke sterren en tintellichten vertoonen. En om zulks noch natuurlyker te verbeelden, zo kan men zelf, zo de verbeeld de daad het toelaat, hier en daar eenige fakkel- of andere lichten, houtstapels, offer- of andere vuuren, na de gelegentheid vereischt, het licht krachtiger en de koloreering ros en geelder, doch zo scherp van schaduwe, als het Maanlicht, niet is, aansteeken. Dit zoude een groote welstand, myns oordeels baaren, inzonderheid als de gemelde toevallige lichten meest in donkere plaatsen geschikt wierden: doch voor al moet men waarneemen, dat'er doorgaans meerder duisterheid, dan licht, beschouwd werd; en dat geene koleuren in't heele Stuk zich zo schoon, als die der Lucht, vertoonen, ten opzichte der Maan, ten ware rood, geel, en andere die de brandende lichten eigen zyn, gelyk wy in 't eerste Hoofdstuk van het vierde Boek aangewezen hebben:⁺ want lichtrood, en geel, worden donker: in tegendeel doet haare glans het donkerblauw en zeegroen zich lichter aan ons vertoonen: alleen het zwart behoud zyne donkerheid; zo dat 'er weinig lichtrood, en alzo min donkerblauw, in bespeurd moet worden.

⁺Hoe men die behoort te verbeelden..

⁺Wat verandering de Maaneschyn aan de koleuren toebrenghet.

Door zulk een schikking ontmoet men twee voordeelen, eerstelyk een natuurlyke daaging, en ten anderen een ongemeene verschillendheid in de koleuren.

*Indien iemand zwaarigheid hier in mogt vinden, zo gelieve hy te weeten, dat hy niet meer genoodzaakt is de Maan, dan de Zon, in zyn Stuk te schilderen; doordien de eerste zo wel als de laatste haaren omloop aan 's Hemels trans heeft, en dezelve daarom door hem geplaatst mag worden na dat de welstand der beelden en de bywerken zulks vereischen: want zo wel het een als het ander licht verlicht en bestraalt den aardbodem, en de daar op zynde voorwerpen, van voor, van achteren, en van de zyden.

*Aanwyzing van 't verloop der Maanstand.

*De Maan is in drie zaaken de Zon zodanig gelyk, dat tusschen beide geen het minste onderscheid is, te weeten ieder in haare hoedanigheid. Zy schiet haare stralen altyd *paralel*, even gelyk de Zon doet. Alles, dat van haar licht bescheenen word, is vlak en kantig; de slagschaduwen op de grond zyn duidelyk, en de voorwerpen gelykformig: doch de *reflexien*, of weërkaatsingen, zyn zo sterk niet als in een Zonneschyn, ter oorzaak dat het Maanlicht zo helder of krachtig niet is als dat der Zon, om die reden dat deze twee *Meteoren*, of Hemellichten, van een strydige natuur zyn, het een warm en het ander koud: en gelyk de Maan haar licht van de Zon ontvangt, kan zy by gevolg zo veel kracht niet hebben om haar schynsel aan de waereld mede te deelen; en alle voorwerpen, die door haar verlicht worden, kunnen zich zo duidelyk aan ons gezicht niet vertoonen. En even gelyk de Zon, door de dampen die zy na zich trekt, dikwils van koleur verandert, zulks vind men ook by de Maan, die dan om het zelve toeval of bleeker of geelachtiger werd, na maate dat zy met dampen omzet, of de lucht helder of ontroerd is.

*De Maan en Zon zyn in veele haarer uitwerkselen gelyk.

Hoe kan iemand, zo een stuk Schildery, een Maaneschyn verbeeldende, doch daar haar ligchaam niet in verbeeld word, twyffelen of het wel een Maaneschyn is, wanneer de somberheid, de vlak-en kantigheid der slagschaduwen, en de bleekachtigheid der koleur daar in wel waargenomen zyn; 't welk alles te zamen gevoegd, den avond of nacht beduid. Vraagt my iemand, of het voor dezen zo gedaan is? dat staat my niet te onderzoeken: want wy moeten de Konst niet na onzen zin, maar de zinnen tot de Konst bekwaam maaken. Daar is ook niet aangelegen wat gedaan zy, maar wat gedaan kan worden, en na de reden behoort volvoerd te weezen. Ja het is onmogelyk, wanneer de drie voornoemde hoedanigheden wel zyn waargenomen, of zulk een Stuk moet een zeer natuurlyke Maaneschyn vertoonen.

Dewyl deze stelling tegens het oud gebruik aanloopt, en dierhalven

zo bevatbaar en gemakkelyk niet is om te begrypen; zo heb ik getracht myne gedachten in de drie nevensgaande Voorbeelden duidelyker door het gezicht te doen verstaan.

In het eerste hebben wy de Maan na haare natuurlyke grootte, zo als⁺ het behoort, doch buiten het Stuk, verbeeld; vermits zy anders te na aan den *horizont* zou komen, en alsdan te lange en onaangename slagschaduwen veroorzaaken. ^{+Voorbeelden in de figuren aangetoond.}

In het tweede werd zy volgens de oude fleur aangewezen

En in het derde vertoon ik alleenlyk een Sterrelucht, met de krachtige daagingen eener Maan, die, gelyk in het eerste, buiten het Stuk is.

Waant nu iemand, dat de Maan zelve een krachtige flikkering,⁺ cierlykheid en leeven in een Stuk baard, dien antwoord ik, dat zulks door een sterrelucht, welkers glans tintelende is, niet minder uitgewrocht word, inzonderheid als men dezelve zo groot maakt als die zich aan ons vertoonen, maar niet in *perspectief*, als tusschen hemel en aarde hangende, gelyk men de Maan doet. Doch men behoeft dezelve niet alle, maar alleen de voornaamste te verbeelden, gelyk, de Wagen, de Driehoek, de Slang, de Noord-'en Avondster, en diergelyke welke een bekende figuur maaken; 't geen altemaal, vermits zy geen figuurlyk weezen hebben, maar slechts de straling van een zeer kleen licht zyn, gemakkelyk met kleene stippen kan uitgebeeld werden. ^{+Redenering daar over.}

Behalven dit, zo kan men de Maan, hoewel buiten het Stuk zynde,⁺ in het water doen schynen, en een aangename *reflexie* in soetkabbelende baaren doen hebben: en door deze verkiezing van het zylicht heeft men het voordeel van alles op zyn schoonste te kunnen vertoonen, min noch meêr als in een zonneshyn, of gemeen licht. ^{+Voordeel dat deze manier aan brengt.}

Een groote aanmerking heb ik hier noch by te voegen, naamentlyk,⁺ dat, gelyke de Maan somtydts door de eene of de andere soort van hooge voorwerpen, als rotsen, paleizen, boomen, heuvels, en diergelyke verhinderd word overal te schynen, onvermydelyk eenige hoeken donker moeten zyn, waar in de *reflexien*, of weêrkaatsingen, van zulk een zwak licht niet machtig zyn de voorwerpen, of ligchaamen, welke zich daar in bevinden, te verlichten en kenbaar te maaken, al zyn zy noch zo naby. Dierhalven moet een Schilder zich wachten, dat hy zulke gevallen schuuwe en vermyde, en niet als in tyd van nood dezelve gebruike, om een reddering en kracht uit te werken, en die meest voor aan of in het verschiet tegens de lucht plaatsende: want indien zulks tusschen beiden word gedaan, kan het niet dan een onaangename vlak zyn, ten ware het met eenig water gebroken wierd, in 't welk sommige⁺ sterren, of andere lichtheden der lucht, een weêr schyn hadden: ^{+Zeer nutte aanmerking.}

^{+Stoffagie in een Maaneschyn.}

en in zulk een verkiezing van Landschap, of Doorzicht, kan men witte marmere pronkbeelden, gebouwen, lichte stoffagie, en licht gekleurde stoffen te passe brengen, die te samen een aangenaame welstand veroorzaaken: en vermits de dampen des nachts veel dikker zyn als des daags, zo werden de ver afgeleegene dingen schielyker duister, en onkennelyker. Voor al moet men waarneemen, dat in windig weêr, zo wel de Maan als Noordster met een geele kring omtogen zyn.

Indien nu iemand noch onvoldaan mogt weezen, hy gelieve met aandacht te letten op deze onweederspreekelyke reden, naamentlyk dat de Zon, Maan en Sterren niet kunnen verkleinen, doordien wy dezelve niet naderen, noch ons ook van haar kunnen verwyderen: maar alles, wat op den aarbodem aan onze oogen zichtbaar is, kan door onze [†]afwyking verminderen, of vergrooten. Men neeme, tot bewys dezer stelling, een glas, zo kleen of zo groot als gy uw Stuk wilt maaken. Plaatst het voor een venster, en teekent daar op dat gezicht, benevens de Maan, dat zich als dan voor uw oog verthoont. Dit in zodanig een gestalte getekend zynde, zal men bevinden hoe groot dit Hemellicht moet geschilderd werden. Indien men nu dit glas nam, en eenige duizend treden aan de Zon of Maan naderde, zo zouden zy echter op dit glas, of daar door ziende, zich niet grooter verthoonen, maar in dezelve gestalte blyven. Dierhalven toont zich de valsheid dezer verbeelding wanneer men de Zon, Maan, of eenige andere *Meteoren*, zo wel doet verminderen gelyk men de beelden doet, inzonderheid als men zulk een verbeelding voor natuurlyk zou willen uitgeeven.

[†]Voorbeeld tot bewys dat men de Hemellichten niet kan verkleenen.

[†]Ik besluit dan, dat zodanige Schilderyen, die de natuur niet na haar eisch verbeelden, verwerpelyk en de berisping onderworpen zyn: maar dat men moet door de reden na de waarheid onderzoeken, en alsdan ons eigen oog geloof geeven, en alle vooroordeel of oude gebruiken ter zyde stellen.

[†]Besluit des Schryvers omtrent deze stelling.

Ik zal my verder in de Hoofdstukken van *Wat men door een Tafereel moet verstaan*, benevens *Van het gebruik der hol en rond gesleepene Glazen*, en *Wat het groot en kleen, of gloeiend en zwak schilderen betreft*, breeder verklaaren; waar toe wy dan den onderzoekenden Konstenaar wyzen.

Verhandeling van de Nacht en gemaakte Lichten, van Fakkels, Lamp, Kaars, en Vuur.

Negentiende Hoofdstuk.

TOt dus verre de kracht van de Zon- Maan- en Sterrelichten afgehandeld⁺ hebbende, op de kortste, klaarste, en bevatbaarste wyze, zullen wy op dien zelve voet trachten de Medehulplichten, welke het gebrek, tot gemak van den mensch, aangewezen, en de uitvinding en konst voltooid heeft, te verhandelen, om, zo min als doenlyk is, de Konstenaaren in hunne Konstoeffening op te houden.

⁺Overgang tot de verhandeling van andere Lichten.

Niet kwalijk oordeel ik, ter eerster plaats, hier de kracht dezer byzondere Lichten aen te toonen, zo als ik dezelve begryp.

Dat van 't Fakkellicht is by nacht het schoonste, krachtigste en geweldigste;⁺ hebbende twee hoedanigheden, naamentlyk dat het verschrikt en vervrolykt. Deszelfs licht brengt een groote eigenschap aan de verbeelding der Bagchanaalen, maaltyden, speelen, en andere vrolyke vergaderingen; en is in tegendeel schrikkelyk in Tooveryen, Spookeryen, en diergelyke nacht- en onverwachte voorvallen.

⁺Kracht en eigenschap van het Fakkellicht.

De Lamp is droevig, zwak, en naar; daarom eigen in begraavingen,⁺ gevangenissen, by zieken, stervende, en andere treurige toevallen.

⁺Lamplicht.

Dit licht is meest eigen binnens huis, in spelonken, grotten, of⁺ naare en afgelegene plaatsen, van kleen begryp, uit oorzaak van deszelfs zwak en krachteloos licht.

⁺Deszelfs eigenschap.

Wat den aart en werking van het Lamplicht op de koleuren betreft,⁺ dezelve is eveneens als die der Zon, ten opzichte dat het de koleuren der voorwerpen vervalscht: maar het licht en de wederglans is zo sterk niet; waar door de Konstenaar in het verbeelden dezer lichten zich meenigmaal verleegeen vind, en het hem een groote bekommring veroorzaakt, ontstaande meest uit de kleenachting die men voor dit licht heeft, waanende dat het een zaak van geen opmerking is, en onzer achting onwaardig.

⁺Kracht en werking.

Ten opzichte der schaduwe is het dat der Zon niet zeer ongelyk, zo⁺ in de vlakheid, kantigheid, als scherphheid derzelve, met dit onderscheid nochtans, dat het zonnelicht eenpariger op de voorwerpen valt, na maate dat zy verder van dezelve is, en om dat de dampen des avondts, doch voornaamentlyk s'nachts, duisterer en dikker zyn als die des daags

⁺Zo in daging als schaduwe.

in de lucht zweeven; waar uit volgt, dat alle voorwerpen, die dit licht ontbeeren, aan onze oogen onkenbaar werden: en vermits de nabyheid dezès lichts kan het zelve die maar ten deele verlichten.

*Om dit te bewaarheden, zullen wy een wiskonstig voorbeeld daar van aantoonen.

Men stelle een stip, welke het middelpunt des lichts, waar uit alle de stralen vloeijen, zyn zal. Teekent onder de zelve een kandelaar tot op een gegeevene hoogte van vier voet, boven de grond. Teekent dan drie of vier kolommen, al verder en verder van deze stip des lichts wykende. Laat deze ter hoogte van acht voet opgehaald zyn. Zet dan de passer in het punt des lichts, en haalt een halve cirkel over ieder pilaar, zo verre de uitgestrekte punt de buitenste omtrek kan raaken, eerst aan de naaste, en zo vervolgens tot de verste kolom: zo zult gy bevinden, dat de eerste wel het minst geraakt is, maar het krachtigste licht ontfangt, en dat onder en boven de raaking des passers flauwer en flauwer licht zal vallen; wyders, dat de verste het meest door den grooten omkring des passers geraakt, en by gevolg byna geheel, maar ook het zwakste zal verlicht weezen. Waar door het blykt, dat de voorwerpen, door zulke lichten bestraald, nooit geheel en eenpaarig verlicht zyn; en zo zy al gelykelyk geraakt en opgehelderd wierden, zoude zulks zo flauw en duister weezen, dat wy niets duidelyks daar van zouden kunnen bezeffen, zo wel in koleur als ommetrek, alzo min als in een flauwe Maaneschyn.

Oordeelt iemand meerder aanleiding tot oeffening te hebben, door het weeten van myn gedrag in het verbeelden dezèr Lichten, gaarne werd hem zulks gezegt.

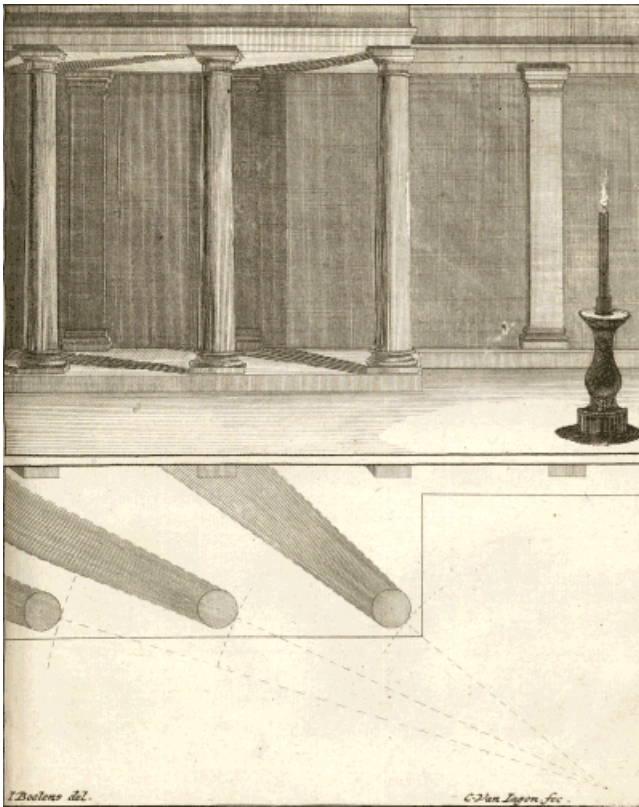
*Ik teeken eerst myne Ordinantie op blaauw of gegrond papier van een bruine en donkere tint. Hier op trek ik myn planum, om de standplaats der beelden en voorwerpen aan te wyzen, die ik door eenige krabbelingen aantoon. Daar na stel ik een middelpunt, tot myn licht, hoog of laag na de gelegenheid vereischt. Op deze stip zet ik een van de punten des passers, en haal met de andere, cirkelswyze, zo verre de passer raakt, de voorwerpen aan, waar zulks die maar treft, het zy onder, boven, of in de midden. Hier door vind ik de partyen, die, het naast aan 't licht zynde, ook het sterkst gedaagd moeten worden. Vervolgens werd de vermindering van licht en koleur door zich zelf aangewezen, na maate dat het van die getrokken kringen afwykt.

*Belangende de wederschyn of *reflexie*, daar mede is het als met alle lichten. De heldere, grootste, en krachtigste geeven de sterkste; en hoe zuiverder licht, hoe geelder de koleuren zich alsdan op de daa-

*Door een Voorbeeld wiskonstig aangetoond.

*Handeling des Schryvers in zulke voorvallen.

*Van de *reflexien* der Nachtlichten.

ging en in de weêrschyn vertoonen: daar en tegen hoe vuilder en dampiger, hoe de koleuren rosser schynen.

De vlam van een Kaars is geelachtig,⁺

Die van een Lamp ros, en

Die des Fakkels noch rooder.

⁺Verschillende koleur in de Lichten.

De Konstenaars, die hun vermaak scheppen in zulke Lichten te⁺ verbeelden, dienen acht te geeven op deze drie, voor hen zeer nutte, aanmerkingen.

⁺Noodige Aanmerkingen voor Lichtschilders.

Eerstelyk, dat zy hun meeste licht in het Stuk by een houden,

Ten tweden, dat zy voor al op de smeltinge en verlichting hunner omtrekken letten, en,

Ten derden, de natuurlykheid der byzondere lichten, het zy Kaars, Lamp, of Fakkel, wel in acht neemen.

Voor alles dient men te letten, dat de plaats, die tusschen ons⁺ oog, en het verbeelde licht in het Schildery is, de allerdonkerste moet weezen, en het eerste voorwerp of beeld het allerduisterste, te weeten als het voor het licht komt; maar daar achter staande, werd het flauwer en flauwer zo in licht als schaduw: wordende zulks veroorzaakt door de dampen, welke, als gezegt is, des avondts zich dikker vertoonende, het nachtlucht meer op hunne deeltjens doet slaan, en dezelve verlicht.

⁺Noodige aanmerking op de vermindering van licht en schaduw.

Daar en boven, dat uw hoogsel uit ligt geel, ros, of rood getemperd⁺ zynde, men door het zwart de vermindering en breeking dier verwen zoeken moet, wel verstaande door die en in die eigene koleuren waar door de voorwerpen beschaduwd zyn, en min of meer flauw na maate hunner afstand: want de voorste duisternis, en de naaste aan het licht, is gloeijender als de achterste en veerste, die na maate haarer afwyking blaauwer werd; doch vry wat meer in de oopene lucht, als in een kamer, uit oorzaak dat de dampen der lucht veel subtielder zyn, dan die van beslootene lichten, welke van traan, harst, of diergelyke een vuile rook geeven.

⁺Benevens op die der koleuren,

Maar dewyl de voorste voorwerpen, door het bepaalde licht binnens⁺ kamers, onvermydelyk veel schaduw onderworpen zyn, waar door zy dikwils maar een smalle en kleene daaging op de kant behouden, zal men bevinden, dat de gemelde kantlichten zich min of meêr krachtiger zullen vertoonen als de vlak van voor gedaagde voorwerpen, na dat de stoffe, waar op het licht valt, ruig of glad zal zyn. En belangende⁺ de *reflexie* nevens des lichts doorstraling in dunne plooijen, daar omtrent gedraag ik my aan 't geene van 't Zonlicht, deze partyen raakende, gezegt is: doch ten opzichte van de verbreking der koleuren, zal

⁺schaduw,

⁺en *reflexien*.

ik dit noch toevoegen, dat, hoewel de voorste duisternis de allergrootste zy, en dierhalven minder door het licht word vervalscht als de verder afwykende, de koleuren daar door zuiverder blyven, en minder besmet, en zulks noch minder in de oopene lucht als in een bessootene plaats.

*Ik schroom niet noch een hulpmiddel hier by te voegen, om de vermindering der tinten op de voorwerpen door een gemakkelijcke wyze te kunnen vinden, ieder na zynen bepaalden afstand, doch niet van het oogpunt, maar van de kaars, fakkel, of lamp. Men snyde een strook van papier of perkement, zo lang als van het *centrum* van het licht tot aan de verst afwykende hoek van 't Stuk. Laat dit papier onder een duim of anderhalf breed zyn, en boven heel spits toelopen. Bestryk het zelve alsdan aan de punt met die koleur welke gy aan uw licht geeft, geelachtig of ros, allengs die verminderende, na maate van de afwykinge des lichts. Dat gedaan zynde, zo zet de punt van dit papier met een speld op het *centrum* van het licht vast. Deze strook alzo hangende, kan men draaijen en wenden na de voorwerpen, het zy verre van of dicht aan het licht. Verdeelt dan deze strook als een ladder, of *planum*, in wykende voetmaaten, kleen aan het scherpe lichteind, en vervolgens breeder en breeder afwykende; waar door men zonder moeite de regte tint kan vinden die de streepen aanwyzen, welke men daar na kan temperen.

*Hulpmiddelen om de vermindering der tinten te vinden.

Voor de inwaartswykende na uw oogpunt, kan men een andere maaken, zynde tegenstrydig met de eerste, naamentlyk onder licht en boven verminderende aan het scherpe eind, 't welk op het oogpunt gehegt word.

Gelieft men zich van noch meêr hulpmiddelen te bedienen omtrent de vermindering der koleur, en van minder omslag, door my zelf naderhand uitgevonden, zo let of deze u dienstig zy.

*Wanneer ik in myne Ordinantie de beelden naauwkeurig na het leeven getekend heb, schilder ik het zelve even als een ander Stuk door een gemeen licht gedaagd, zonder de minste verbreking in de koleur, dan alleen die de *perspectief* aanwyst; neemende het licht als van een kaars, of iets anders, dat binnen in 't Stuk uit een punt voortkomt, het zy in een kamer, of in de oopene lucht. Dit gedaan zynde, neem ik een dun lakseerend geel, van zodanig een tint als ik myn licht verbeeld; het zelve dun en zuiver daar over heen strykende, zo wel over dag als schaduw: doch dit geel moet niet al te donker zyn, om dat ik myne daaging en hoogsel maar uit een gemeen licht genomen heb. Dierhalven zou den espalt, geele lak, en draakenbloed te hard en gloeiend zyn;

*Nader en korter middel door den Schryver uitgevonden.

waar door de dyzigheid, die onafscheidelyk van de nachtluchten is, wegggenomen zou worden, ten ware men het altoorens daar na geschilderd hadde: 't welk een groote moeite zoude veroorzaaken. En vermits gewoonelyk de gelakseerde dingen hunne uiterste netheid verliezen, kan men dezelve, des noodts zynde, met eenige weinige streken op de hoogsels verhelpen, zo in de tronien als elders, en met een toets hunne kracht geeven.

Hier in wint dit middel uit, dat'er geen soort van nachtlucht is, het⁺ zy van traan, olie, pek, zwavel, of kaars en toorts, of men kan het met de zelve moeite uitdrukken en verbeelden; dewyl dit allen van het temperen des lakseerenden middels afhangt: welker stoffen, myn 's oordeels, ⁺ best uit guttegom, ligte schytgeel, of geele lak met een weinig vermiljoen daar onder, bestaan.

⁺Voordeel van dit laatste middel.

⁺En de stoffen daar toe best en bekwaam.

Ik acht deze middelen zeer voordeelig, om dat men menigmaal in gezichten en verbeeldingen by nacht twee, drie, en meer byzondere brandstoffen tot lichten, inzonderheid in een groot gewoel, gebruikt: en door dit middel krygt men een vastigheid om de gemelde lichten en vuuren te maaken, niet alleen by nacht, maar by dag, avondstond, ja zelfs in zonneshyn, alwaar ons menigmaal flambouwen, toortsen, en brandende altaaren of houthoopen voorkomen, te meer om dat 'er niets in de Konst is 't welk een onkundigen niet verleegen maakt.

Deze middelen stel ik den Konstenaaren voor, niet als wetten, maar als voorbeelden, om hunnen yverigen geest daar door aanleiding te geeven tot verder onderzoek en vordering in de Konst: waar toe hun myn arbeid gedyen moge.

Nutte overweeging omtrent het gebruik der Perspective of Doorzichtkunde.

Twintigste Hoofdstuk.

IK heb over een geruimen tyd in myne gedachten met opmerking⁺ overwogen een zaak, die, myn 's oordeels, zeer aanmerkenswaard is, en daar tot nu toe niemand zyn volkomen besluit over gegeeven heeft; 't geen my dunkt dat echter wel gedaan kan worden. Het betreft de uitvoering der Geschiedenissen binnen of buiten, en de Landschappen met beelden gestoffeerd. Myne gedachten daar over zyn, dat, nademaal⁺ de *Perspectief* in het beschouwen van een Schildery een zekere afstand bepaald, verre of naby, naar dat het groot of klein is; of wel een

⁺Nutte en zeer nodige aanmerkinge, omtrent de *Perspectief*.

⁺En voorstel daar omtrent.

groot Stuk met kloeke beelden en andere voorwerpen in zyn verschiet, te weeten op de tweede en derde grond; dat, zeg ik, de zelve al even eel, net, en uitvoerlyk dienen geschilderd te worden als voor op de eerste grond; mits behoudende hunne zwakheid, door de tusschenlucht veroorzaakt: oordeelende, dat deze myne stelling op zekere en natuurlyke grondregelen gevestigd is.

*Maar voor af zal ik eerst vast stellen, dat, wanneer men zegt een Stuk konstig en wel uitgevoerd te zyn, zulks moet verstaan worden in het geheel, en niet ten deele. Als men begint een zaak te onderzoeken, moet men die zo verre zien te brengen als 't mogelyk is; op dat men konne zeggen: dat Stuk is konstig uitgevoerd, ja zo volmaakt dat 'er niets aan ontbreekt. Want niemand kan oordeelen, dat een Schildery volmaakt is, daar het voorwerk uitgevoerd en wel geschilderd, en de tweede en derde grond maar luchtig is aangewezen. 't Is waar, men ziet somtydts Stukken met kleene beelden, welke, schoon luchtiger aangetast, veel, ja ongelyk fraaijer en konstiger worden geoordeeld, als kloeke die heel uitgewerkt en doorschilderd zyn. Zulks staa ik toe: maar echter kan niet ontkend worden, dat het meerder werk vereischt een groot uitgevoerd Schildery te maaken, dan een kleen dat luchtig is. De woorden alleen, van uitvoerig of luchtig, geeven zulks genoegzaam te verstaan. Myn gevoelen is, dat, by aldien men geen moeite noch tyd wilde ontzien, men een Stuk zou konnen voortbrengen zo fraay, konstryk, en natuurlyk, als 'er ooit in de waereld is geweest. Doch ik weet wel, dat het voor ieder een niet doenlyk is; maar alleen voor zulke die de Konst wel verstaan en regelmatig gebruiken, zo wel in de *practyk* of handeling, als in de *theorie* of kennisse.

En hoewel het een zwaare zaak schynt, iets te onderneemen 't welk tot nu toe niemand ondernomen heeft, moet men zich daarom niet laten afschrikken: want wat zyn 'er niet al groote dingen nu en dan ondernomen en bemagtigd? Wat heeft de Grooten *Alexander* niet uitgerecht? Had hy het gevaar en de moeite ontzien, hy zoude zo verre niet gekomen zyn. De wil was 'er by. Deze deed hem besluiten; en daar door heeft hy verkreegen 't geen hy beoogde.

Maar om weder tot de voorgenomene zaak te keeren. Stellen wy voor eerst eens vast, dat een Stuk tien voet groot, met levensgrootte beelden, op een afstand van tien voet moet gezien worden; en dat een kleender van vyf voet hoog, en halfleeven, vyf voet *distantie* dient te hebben; en zo vervolgens kleender en kleender, nader en nader, volgens [†]de uitwyzinge der *Perspective*. Welke van die drie Stukken zal men nu oordeelen dat het uitvoerlykste moet geschilderd worden? Zekerlyk zul-

[†]Tusschenverhandeling tot beter begrip van de voorstelling.

[†]Voorstel van verkiezing en verschil.

len veele voor het allerlaatste stemmen. Maar myn gevoelen is, dat alle drie de Stukken, zo wel het een als 't ander, even net uitgevoerd moeten zyn; om die reden dat ieder zyne bepaalde afstand heeft, naar dat het groot of kleen is.

Nu is 'er noch een diergelyk Stuk van tien voet groot, doch in drie gronden verdeeld, op dewelke dezelve beelden staan als in de drie voorgaande; te weeten, de levensgrootte op de voorgrond; de halflevensgrootte, op de tweede; en de laatste, op de derde grond. De vraag is nu, welke van deze drie gronden het meest behoorde uitgevoerd te werden?⁺ Indien men nu dezelve alle drie in een Stuk stelde, zo zullen deze oordeelaars het tegendeel, als van het eerste, zeggen; willende dat alsdan de achterste niet zo net en uitvoerig zouden moeten zyn: alzo niet kunnen aanneemen dat de beelden, op de tweede en derde grond, zo eel en net zouden moeten geschilderd zyn als die op de voorgrond: want, vervolgen zy, wie zou zulks op tien voet afstand kunnen bemerken? ja wie heeft ooit zulk een Stuk gezien, of een diergelyk willen maaken?

⁺ Tweede voorstel en redenering daar over.

Maar dit is het verschil niet, of 'er zulke geweest zyn of niet: de zaak is maar of het dus niet behoort te zyn? Wy weeten immers, dat het de mode is kleene Stukken uit te voeren, hoe kleiner hoe netter; en in tegendeel groote, met kloeke beelden, ruuw of luchtig. Ik wilde de⁺ reeden wel weeten, waarom een beeld van drie voet meer in zal hebben, dan een van zes? Kan men bewyzen, dat het kleene een plooy, ja een hair, meer toekomt als een levensgrootte? Maar wat zal men hier op anders ten antwoord geeven, dan, dat het niet goed was, het zou geen mode zyn geworden, noch zo lang stand gehouden hebben? Doch zo lang als men dus ongegrond redeneert, en zich zo geweldig bind aan de gemeene sleur en oude gewoonten, zal men niet verder komen. 't Is het regte middel niet om te voorderen: daarom blyven veele altyd dezelve. Voor my, ik hoor byzonder graag wat nieuws: want het is zeker, indien 'er geen nieuwe dingen gezogt wierden, en men altyd by de oude text wilde blyven, dat de Konst niet zoude toeneemen. De verandering van stof voed den geest. 't Is wel waar, daar zyn 'er⁺ die somtydts iets nieuws voortbrengen, 't welk wat schynt en niet werd aangenomen: maar waar komt zulks anders van daan, als datze op geen goeden grond steunen en de zaak niet rypelyk overweegen, of dat zy die niet ordentelyk en verstaanlyk weeten uit te leggen?⁺

⁺ Zwarigheid die zich hier in opdoet.

⁺ Oorzaak van veeler blindheid in de Konst aangewezen.

Om bevattelyk myne gedachten uit te drukken, heb ik dezelve in de nevensgaande Plaat na myn vermogen verbeeld. Ik twyffel niet, of men zal myne meeninge daar uit genoegzaam begrypen.

⁺ Des Schryvers bevatting en oordeel hier omtrent, in de Prentverbeelding aangewezen.

Het eerste is met drie Stukken vlak van vooren, nevens hunne *distan-*

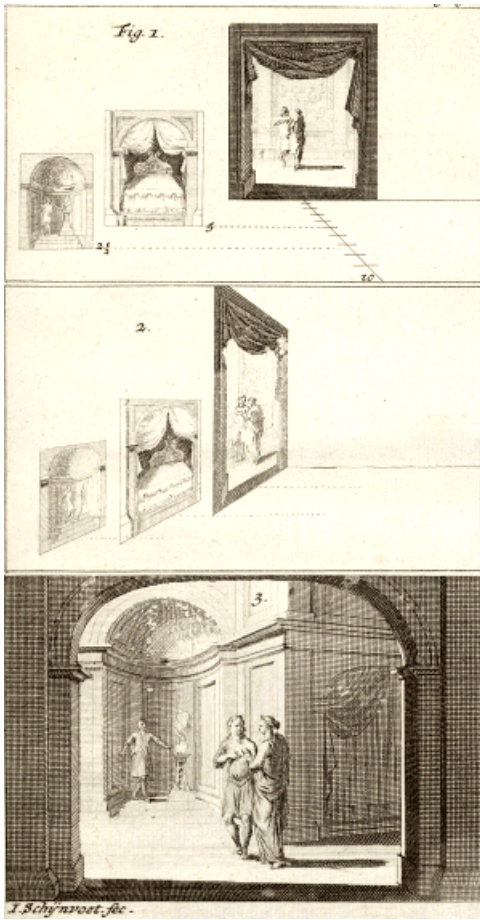
tie; een van tien, een van vyf, en een van twee en een half. N°. 2 zyn dezelfde in *profiel*, nevens de maat of oogstraalen die de afstand bepaalen, na dat zy groot of klein is; 't welk de zelve stelling is, als de laatste daar zy alle drie in een zyn.

Van N°. 1 is nu myne eerste vraag, te weeten, welke van drie het meest behoord uitgevoerd te zyn? Indien my iemand antwoord, het kleene, vermits het van nader by beschouwd moet worden; zo vraag ik wederom, of 'er dan meêr in het kleene, als in het groote moet weezen? Bezieet nu N°. 3: daar zyn ze alle drie in een, naar de *perspectief*. De vraag is nu, wat het meeste uitgevoerd zou moeten zyn, het voorste of het achterste? Men zal gewisselyk antwoorden, dat zulks zich zelf wyst, dat het beeld op de voorgrond meêr uitgevoerd moet weezen, als dat verder afgelegd is, en dat'er ook meêr in het groote zyn moet, om dat het nader by is.

Doch hoe kan dat te samen gaan met het geen even hier voor gezegt is, te weeten, dat het kleinste van de voorgaande drie het uitvoerlykste moet weezen: en nu zegt men dat het grootste zulks dient te zyn. Want de voorbeelden en voorwerpen zyn dezelfde; en daar is reedts vastgesteld dat, hoe kleender het is, hoe nader men de *distantie* bepaalt; en dat in het kleinste, of verste, ten naasten by zo veel moet zyn als in het voorste: gelyk men in dit Voorbeeld ziet. En hoewel men zeggen zal, dat het laatste beeld zwakker is als het voorste; niettemin is daar niet een plooy minder, als of het voor aan, en levensgroot was.

*Ik zal 't u noch duidelyker doen verstaan. Als ik een levensgroot beeld ten uitersten naar het leeven uitvoer, dan moet ik 'er zo dicht by zitten, ten allerminsten op de lengte van 't Modél na, dat ik alles, tot de kleene partyen toe, kan zien. Als ik nu een ander beeld, eens zo klein, mede naar 't leeven wil maaken, om op myn tweede grond te voegen, hoe zou ik dan het Modél stellen? Zou ik dezelve plaats niet houden; of zou ik daar verder af moeten zitten? Het laatste doet men niet: want als dat zo was, dan had men, in stee van een schilderkamer, veel eer een kaatsbaan noodig, om een beeld in 't verschiet naar 't leeven te modélleeren. Maar stellen wy dat het zo is, zou ik daar dan zo ver af moeten zitten om het natuurlyker te doen zyn? zo zoude ik de helft daar niet van kunnen zien. En hoewel men hier op kan antwoorden, dat het geen men in 't leven niet kan zien, men in een Stuk, om natuurlyk te schynen, ook niet vertoonen moet: zo let eens op het volgende. By voorbeeld, ik maak in 't verschiet een beeld van een half voet groot; en de zaak vereischt, dat het zelve beeld een draad in de hand hebbe, waar aan een medalje hangt van een dukatons grootte. Nu is

*Nader bewys om tot een volkomen begrip te geraaken.

de vraag, of ik de medalje zal aanwyzen, en de draad niet? Daar en boven:⁺ zou men een glas vertoonen zonder de ruiten of 't lood aan te wyzen; of een deur zonder hengsel of sleutelgat? Wat zou men raaden dat het voor dingen zyn, als het niet aangewezen is? een medalje die uit zyne hand valt; een open venster; en een schut in plaats van een deur?

⁺En door andere voorbeelden bijzonder verligt.

Ik besluit daar uit, dat, als het doenlyk, en van eene grootte is, het⁺ ook in 't klein verbeeld moet worden, ja by manier van spreken tot een draad toe. De afstand maakt het natuurlyk als 't wel geschilderd is, en dat de vermindering na haare verheid wel en naauwkeurig is waargenomen.

⁺Besluit des Schryvers hier over.

Of nu zulks aanstonds in het gebruik zou doorgaan, weet ik niet: doch het staat ieder een vry te doen, of te laten, het geen hy wil, in opzichte van de Konst.

Wegens het onderscheid in 't coloreeren van groote en kleene Stukken, of groote en kleene Beelden. **Eenentwintigste Hoofdstuk.**

DEze voorstelling vloeit uit de voorgaande: en om klaar verstaan te worden, zal ik door een gegeven Voorbeeld myne gedachten voordraagen.

Daar is een gaandery van twaalf voet hoog en vyf-en-twintig voet⁺ breed, verdeeld in drie vakken, ieder vak vyf voet breed, en tien voet hoog. De wederzydsche zyn van boven tot onder met doeken bekleed, en de middelste maar half, vyf voet hoog van boven af te reekenen. Onder dezelve staat een cierlyke zitbank. Deze drie doeken nu moeten door drie verscheidene Meesters beschilderd worden. Ik onderstel, dat het Landschappen zullen zyn, alle drie met gelyke *horizonten*, doch met byzondere oogpunten. De eene stoffeert het zyne met beelden, 't zy fabel of geschiedenis: een ander het zyne met architectuur en pronkbeelden na zyn goeddunken: het derde zal men stoffeeren met schepen of beestjes, of iets daar die Meester meêr lust in heeft.

⁺Voorbeeld van groote aangelegenheid in 't schilderen.

De vraag is nu, om een generaale welstand daar in te brengen met de natuur overeenkomende, of deze Meesters in 't schilderen met elkanderen niet eens moeten weezen, ten opzichte van de *perspectief*, kracht, en vermindering? Men zal my zekerlyk antwoorden, ja: zulks is onwederspreekelyk. Het licht moet in alle drie links, rechts, van voo-

ren of van achteren zyn; de lucht desgelyks: dat spreekt van zelf: want zekerlyk moet het zich eveneens vertoonen als een Landschap door drie oopeningen, gelyk als door twee deuren en een venster, gezien.

*Doch nu is 'er een tweede vraag, of de beelden in alle drie levensgroot moeten zyn? Men zal my wederom tot antwoord toevoegen, die op de voorgrond zyn, ja. Maar hoe zal het in het Middelstuk weezen, dat de helft kleender is? Hoe zal men daar levensgrootte beelden in schikken kunnen? want een half voet grond, of vyf voet, dat scheelt te veel.

*Zwaarigheden die zich hier omtrent opdoen.

Als nu deze Meester, dien het Middelstuk aanbesteed word, dit kleene Stuk zo krachtig en gloeiend opschildert als hy kan, ja als een levensgrootte troonie van *Rembrand*, dat zoude immers heel tegens de natuur en tegen de regelen van de Konst zyn. Maar keeren wy weder tot ons voorbeeld.

Ik stel vast, dat het verschiet in een kleen of groot Stuk een en het zelfde is, ja al waar 't een zo klein als de palm van een hand, en 't ander tien ellen hoog. De reden daar van, benevens de bygebragte voorbeelden, hebben wy genoegzaam in 't voorgaande Hoofdstuk verklaard; gelyk wy verders op zyne plaats zullen aantoonen in het Hoofdstuk daar verhandeld word wat men door een geschilderd Tafereel moet verstaan, 't zy Landschap, Historien, Conterfeitsels, enz.

Eer ik van deze stoffe afscheide, zal ik noch eene zwaarigheid voorwerpen.

*Men weet, dat somtyds een groot Stuk in 't kleen gecopieerd word; ook wel in 't groot na kleen. Als nu, by voorbeeld, alles, dat in het Principaal groot is, in het Copy na maate zo veel verkleend wierd, hoe kan zulks dan het zelfde gelyken, gelyk in deze Aftekening met de twee deuren vertoond werd; nademaal in beide groote wolken, en in het ander kleene zyn; en alles, dat'er in 't verschiet is, in 't een verder schynt als in het ander? Als het verschiet in 't kleen het zelfde is van het groot, waar mede kan men het dan bewyzen; dewyl de voorwerpen, die men in de uiterste verheid in het kleene Stuk naauwelyks kan beschouwen, in het groote zich zo kloek en duidelyk vertoonen?

*Andere zwaarigheid in het copieeren van verschillende grootens, in het verminderen en vermeerderen.

*Ik geeve dit tot oplossing en antwoord, dat alles, wat zich in het een vertoont, in 't ander altyd het zelfde is, en blyft; maar zo veel nader: dat spreekt van zelfs. Want wat is 'er in de waereld, of op den aardbodem, hoe verre het gezien moge worden, dat niet noch verder kan zyn? Daar is voor dezen eens gezegt, dat alles, wat zich op de aarde vertoont, de *perspectief* onderworpen is, uitgezondert Zon, Maan, en Sterren, ja alles wat aan het Firmament gezie nwerd, belan-

*Reden van oplossing.

gende hunne gestaltens: maar wat de wolken betreft, deze zyn mede beweegelyke ligchaamen, die den hemel niet aankleeven, en by gevolg als aardsche voorwerpen aangemerkt moeten werden, verkleenende en vergrootende na dat zy verre of naby, hoog of laag zyn. Het is gelyk als met de leeuwrikken, en andere vogelen: dan zyn zy hoog, dan laag. Alle die dingen kunnen wyken en naderen, en zich verre en naby vertoonen. Behalven dat: daar is een groot onderscheid tusschen een *Copy* en een *Originaal*, niet alleen in de gestalten, maar ook in 't gebruik: ik zeg in de gestalten, vermits het een van een verren afstand gezien moet werden, en 't ander van naby. Daar en boven gebeurt het nooit, dat men een *Copy* nevens het *Principaal* hangt; maar wel de weêrgaa van het *Principaal*.

Onderscheid der kracht in groot en kleen Schilderen, en der Vergroot-en Verkleenglaazen.
Twee-en-twintigste Hoofdstuk.

OM onze meening duidelyk en klaar in dezen te verstaan, zullen wy⁺ van de opene lucht beginnen, en deze twee zaaken voor af vast stellen: naamentlyk, dat alle donkere voorwerpen, na graaden dat zy van ons afwyken, op den dag lichter en lichter werden: de lichte, in tegendeel duister en duisterder, hoe helder weêr het ook moge weezen, doch in zonneshyn minder; 't geen de ondervinding ons genoegzaam leert.

⁺Van de werking des daglichts op de voorwerpen.

Nu zou men mogen vraagen, of de koleur van de gemelde voorwerpen⁺ in zulk een geval haare eigene natuur en zuiverheid mede niet verliest? ik oordeel, zeer weinig, als alleen in de schaduwe, welke van de andere zyde des lichts verbroken, allengskens in 't azuur derzelve zich herschept, na maate dat zy weg wyken, of, om beter te zeggen, tot dat zy in het verschiet versmeltende, eindelyk verdwynen met haar weezen. Zodanig is myn gevoelen.

⁺Vraage en beantwoording daar omtrent.

Men overweege ook eens, wat onderscheid 'er is tusschen kleene Stukken in de buitenlucht, en die binnenshuis, ten opzichte van de afwyking en hunne koleuren.

Voor eerst zeggen wy, dat de buitenlucht 't alderhelderste en klaarste⁺ licht is, buiten het zonnelicht: en schoon een binnenvertrek zyn licht noodzaakelyk van buiten moet ontfangen, zo zal het evenwel in kracht en helderheid ongelyk minder zyn, by gevolg de voorwerpen

⁺Onderscheid tusschen de verscheidenheid der luchten.

somberder, niet alleen op den dag, maar ook in hunne schaduw.

Ten tweden kunnen de voorwerpen in hunne wykinge zo merkelyk niet verflaauwen; vermits men geene of weinige dampen, door de nabyheid der afstand, daar in kan bespeuren.

Ten derden, zyn de schaduwen geene verandering noch vermenging onderworpen, maar behouden hunne natuurlyke hoedanigheden, om die reden dat'er geen ander licht binnen schynt als dat door de glazen of de openingen inkomt, 't welk niet machtig genoeg is om eenige *reflexien* of weërkaatsingen te veroorzaaken, dan alleen iets of wat, dicht aan de opening, verders geen koleur geevende; zulks dat de somberheid der voorwerpen, 't zy conterfeitsels, beelden, bloemen, enz. evenwel aldaar haare natuurlyke koleur in 't geheel blyft behouden, zo wel in de schaduwen als in haare lichten. Nademaal dan de schoonheid en zuiverheid der koleur door de helderheid en klaarheid der lucht zich best veroot, zo is 't in tegendeel door de duisterheid dat zy verminderen en hun vermogen of kracht verliezen.

Hier nevens zal ik een kleene gelykenis voorstellen, tot netter verklaringe van myn zeggen.

*Laaten wy van een konstryken Meester eenige dingen, 't zy Conterfeitsels, Landschap, Beelden, of Beestjes, zo klein en zuiver met olie verwen schilderen, als een Konstenaar in *Mignatuur*, het zyne handelt, beide hunne zaaken op het schoonst en natuurlykst verkiezende. Ziet ze dan by malkander, hoe veel het een van het ander zal verscheelen: zo veel als het binnen-van 't buitenlicht. Derhalven is het onnatuurlyk, en tegens de grondregelen, dat men die gloed voor den dag haalt, om kleine voorwerpen, die verre afgelegene zyn, met kracht en geweld van koleur, licht en bruin, uit hunne behoorlyke standplaats te doen voorkomen, of het venster tegen ons lyf te doen aanspringen, in plaats dat het behoorde agteruit te wyken. Daar by moet men weten, dat alles, wat in 't klein geschilderd word, voor geen waarheid, zelf voor geen schyn van waarheid, kan doorgaan: want het is onwederspreekelyk, dat ons het leven zich daar in niet anders veroot, dan van een verre en wykende afstand gezien; als by gelykenis deur en vensters, of andere openingen, 't zy binnen of buitenshuis. By gevolg behoorden dezelve zodanig geschilderd en uitgevoerd te werden, dat, wanneer die tegen een muur vast gemaakt zyn, zy nier schynen een geschilderd pannel of doek, maer een natuurlyk venster of deur te wezen, daar men het leeven zelf waarlyk door ziet; het welk niet met kracht van gloeiende schaduwen, noch vlamme koleuren, kan geschieden, maar met zwakke en heldere, door de tus-

*Gelykenis tot beter begrip der zaak.

schenlucht verbrooken, na dat het weêr min of meêr klaar of bedampt is: bepaalde hier geene Ordinantien, hoedanig die ook zouden mogen weezen, Landschap, Architectuur, Historien, enz.

De ondervindinge zal u de waarheid genoegzaam doen zien, als gy maar een fyne gaas neemt, zodanig dat gy uw Stuk daar bekwaamelyk door zien kunt, doch een weinig uit den blaauwen: want dan zult gy bevinden, dat de daagingen uwer voorwerpen heel ordentelyk, na hunne afwykinge, zullen verzwakken, zonder de schoonheid hunner koleuren te verliezen: ja dat meer is, het zal een zekere tederheid en lieffelykheid daar door verkrygen, welke uw Stuk een groote welstand zal aanbrengen. Het zelfde zoud gy ook noch met een ander gaas, uit een graauwe koleur, kunnen bezoeken; gelyk wanneer de lucht zwaar met nevelen overtrokken is: door welke oorzaak het licht der voorwerpen niet alleen zal verduisteren, maar ook vuil en morssig schynen, invoegen dat de voorzeide Schildery u in uw oog zeer slegt en onaangenaam zal voorkomen.

Aangewezen hebbende, dat in het kleen de uiterste kracht van[†] schaduwe tegens de Natuur strydig is, ja zelfs tegens de Konst, zo wel in binnen-als buitenverbeeldingen, zo zullen wy nu van het tegendeel, te weeten Stukken met kloeke voorwerpen, gaan spreken, om te doen verstaan wat wy daar af, buiten alle vooroordeel, voor 't aldernatuurlykste houden.

[†]Strydigheden tusschen 't groot en 't kleen.

Wy weeten zekerlyk het een vaste regel te zyn, dat het leven, van naby gezien, ongelyk in kloekheid, kracht, en koleur dat geen, 't welk van een verre afstand is, overtreft; zynde het een de natuur zelf, en 't ander maar de schyn: vermits het leevensgroot in alles met ons, die het beschouwen, in kracht, wezen, en koleur gelyk is, verschillende alleenlyk in de beweegingen. Dit toegestemd werdende, zal 't niet zwaar te begrypen vallen, als men de reden wil plaats geeven, dat 'er een merkelyk onderscheid is tusschen groote en kleine Ordinantien van heel-of halfleevensgrote beelden, ten opzichte van de tusschenlucht; alzo dit de eenige en waare oorzaak is die de dingen min of meêr doet verzwakken en wegwyken, zo wel in binnen-als buitenverbeeldingen. Laaten wy dan naauwkeurig aanmerken, hoedanig zulke kloeke voorwerpen zich behoorden te vertoonen, niet alleen om natuurlyk maar ook konstig te zyn; doch vooraf deze twee dingen onderzoeken, wat licht voor eerst daar het bekwaamste toe zy, en verder welke handeling de aldernatuurlykste zy om uit te voeren.

Wat het licht aangaat, ik oordeel het gemeene het beste, en veel[†] eigender dat 't zonnelicht; alzo ik het zelve heel oneigen houde: en

[†]Welk licht best tot leevensgrote voorwerpen dient.

schoon zommige, die de *buono gusto* meenen te verstaan, geduurig roepen dat men vlak moet schilderen, is 't nochtans grootelyks gedwaald, gelyk wy meêrmaalen gezegt hebben, die manier overal en zonder onderscheid te gebruiken: want het is in een gemeen kamerlicht niet eigen, (byzonder in levensgrootte beelden, welke in alles met de aanschouwers gelyk moeten zyn, ja zodanig dat, indien zy op uitgesneedene planken geschilderd waren, zy niet voor geschilderd, maar voor het leeven zelf, aangezien zouden werden) dezelve met vlakke schaduwen te daagen, maar twyffelachtig en smeltende, dat zy ronden; niet zwart gelyk *Spangnolet*, noch graauw, geel of ros, als *Rembrand*, *Jan Lievensz*, en meêr anderen onder de Italiaanen, Hollanders en Brabanders gedaan hebben, welke zonder verschillendheid de gloed, zo als zy die noemen, zodanig in de schaduw brengen of 'er de brand in was, alleenlyk maar om geweld te doen.

Hierom raad ik ieder een deze zaak wel te overweegen, op dat de coloriet van het natuurlyke en volmaakte leeven niet verwaarloosd werde.

*Wat myn gevoelen aangaat, ik oordeel het waarschylykste te zyn, dat men de schaduw van dezelve natuur maake als de stoffe is; vertoonende in alle voorwerpen, 't zy naakten, kleedingen, hout of steen, rood, geel, blaauw of groen, op den dag de eigenste koleur, als in de schaduw.

+Gevoelen des Schryvers hier omtrent.

Wat de kracht belangt, ik zou wit noch zwart spaaren, alschoon veele waanwyzen voorgegeeven hebben, dat men geen wit gebruiken moet: een braaf Schilder doet alles. Men moet zich niet laten misleiden door deze of geene manier: volgt alleenlyk de Natuur, zo gy de Konst wil voldoen. Weg met futselen, vroeten, en morssen: tast uw werk met een kloeke hand aan. Evenwel niet op zyn *Rembrands* of *Lievensz*, dat het sap gelyk drek langs het Stuk neêr loope; maar gelyk en mals, dat uwe voorwerpen alleen door de konst rond en verheeven schynen, en niet door kladdery. Maakt, dat het een met het ander overeen kome; op dat men met waarheid zeggen moge, dat het kloeke beelden zyn, krachtig geschilderd, en stoutmoedig gehandeld: even als een vast en ervaren Bassist de groote strykstok in de vuist grypt, gins en weêr over de snaaren strykt, zuiver en krachtig, dat alles dreunt en weêrgalmt door de heldere klank.

Hedendaags is men van zodanig een gevoelen, dat de Schilderkunst tot zulken trap van volkomenheid is geraakt, dat zy geene verandering meêr nodig heeft; want de schoone en grootse trant, de *bon gusto*, en de coloriet vol vuur, dat alles ziet men tegenwoordig by uit-

neementheid in *Vrankryk, Italië, Nederland*, en andere Gewesten daar de Konst geoeffend word. Maar het is niet van heden dat men zulke schrandere Geesten vind, die door nieuwigheden eenig aanzien onder de doorluchtige Verstandenen zoeken te verkrygen. Men heeft 'er verscheidene van dien aart sedert eenigen tyd gezien: doch ik zal 'er maar alleenlyk twee noemen, als *Rembrand* en *Jan Lievensz*, welker manier wel niet geheel te verwerpen is, voornaamentlyk die van den eersten, zo ten opzichte van zyne natuurlykheid, als ook zyne uitsteekende kragt. Evenwel bespeurt men, dat hy niet nagevolgd word dan van weinige, welke noch eindelyk met hunnen Voorganger te gronde zyn gegaan; niettegenstaande dat men 'er vond, en noch vind, welke vast stellen dat het in zyn vermogen was alles 't welk de konst en 't penceel kon uitvoeren, hebbende hy alle de beroemdsten van zynen tyd tot heden toe overtroffen: want, zeggen zy, was 'er ooit een Schilder die de natuur in kracht van coloriet zo na kwam, door zyne schoone lichten, lieffelyke overeenstemming, zyne zeldsaame en boven gemeene gedachten, enz. Wat kon hem ontbreken, na zo veele uitsteekende begaafdheden? En is zulks niet genoeg om de geheele waereld te verlokken, indien hy niet ingenomen was geweest door een manier die al lange jaaren in de waereld stand gegreepen had?

Maar dezen gelieven te weeten, dat ik met hen in myne gevoelens hier omtrent zeer verschillende ben; hoewel ik niet wil ontkennen, dat ik voor dezen een byzondere neiginge tot zyne manier gehad heb: maar ik had zo haast niet begonnen te bezeffen de onfeilbaare regelen dezer Konst, of ik vond my genoodzaakt myne dwaalinge te herroepen, en de zyne te verwerpen; als zynde niet anders gegrondvest dan op losse en spookachtige inbeeldingen, welke zonder voorbeelden weezende, geen wisse gronden hadden, daar zy op steunden.

Nu, dunkt my, kan ik nergens beter de kracht der Vergroot-en Verkleenglazen, en de verschillende gevoelens daar omtrent, aanwyzen.

Veeler gevoelen is, dat een klein Schildery, en het leeven, door⁺ een verkleinglas gezien, een en het zelve is; en dat het klein leeven, door een vergrootglas gezien, en een groot Schildery, desgelyks zich verthoont: maar zy dwaalen grootelyks, en zyn zo verre van de waarheid, als het oosten van het westen.⁺

⁺Verscheidene gevoelens over de Gezichtglaazen.

Het inwendig, of holgesleepen glas verthoont de nabygeleegene voorwerpen in hunne kracht, schoonheid, en gloeiendheid, met een verkleening.⁺

⁺Verskillende kracht van 't Verkleen-

Het uitwendig of rondgesleepen glas, in tegendeel, verthoont de zwakke en verafgeleegene voorwerpen levensgroot, dommelachtig, en verbrooken.

⁺en 't Vergrootglas.

Men zie nu deze twee Stukken by malkander; het kleene gloeiend en krachtig, en het groote flets en zwak. Nu vraag ik een regtzinnigen, welk van beide het leeven of de natuur best gelykt? Voor my, ik antwoord geen van beide. Het is even gelyk een man in een vrouwenkleed, en een vrouw in een manskleed; hebbende den een aan het geen den ander toebehoort: want dit is te krachtig, en het ander te zwak.

+Maar genomen dat men hen zulks eens toestond, en hun gevoelen geloof gaf, zo zouden wy door hun eigen gebruik hun wangeloof zien aan deze hunne stelregel, dewyl zy zelve het groot krachtig en sterk, en het klein even sterk als het groot maaken. Waar door, en door de voorgemelde krachten der beide glazen, genoegzaam de misslag van dit gevoelen blykt, en de Konstenaars daar voor gewaarschouwd worden.

+Besluit daar over.

Onderzoek na 't verschil dat'er tusschen een ruim Landschap met kleene stoffagie, en een strydig met kloeke beelden is, ten opzichte van de lucht beide in een helderen dag aangemerkt zynde.

Drie-en-twintigste Hoofdstuk.

+OM hier in kort en bevattelyk te zyn, zo stellen wy voor eerst vast, dat de lucht in een Landschap het voornaamste is, waar uit alles, dat 'er in het heele Stuk is begreepen, het zy verschiet, water, velden, boomen, en wat 'er meêr vereischt word, haar volkomen welstand en natuurlykheid moet verkrygen, 't zy in morgenstond, middag of avond, ja zelfs de nacht: want zo als de lucht verandert, veranderen alle de voorwerpen die van haar bescheenen worden. Is 't een heldere dag, en de lucht klaar, zo vertoont zich alles helder en klaar: is 't avond, alles +werd somber; en by nacht alles duister. By zo verre nu een Meester dit wichtige punt wel waar neemt, zal zekerlyk zyn werk zich natuurlyk voor onze oogen vertoon, en hy daar door den naam van Konstryk verdienen: waarom? om dat hy de Natuur in dat deel, als een onfeilbaare gids, eenvoudig naargevolgd heeft. Niettemin dient hy vast te gaan in de daagingen der voorwerpen na hunnen byzonderen aart; en nevens my te letten, of 'er een onderscheid zy tusschen een ruim doorzicht zonder stoffagie, en een daar men het tegendeel in vind, ten opzichte van de lucht. Door de lucht moet men verstaan het bovenste gedeelte,

+Wat het voornaamste in een Landschap zy.

+Des selfs veranderingen door de lucht.

't welk men gemeenlyk in een helder weêr 't hemelschblaauw der lucht noemt.

Wy zeggen, dat die twee ongelyke voorwerpen in Landschappen,⁺ te weeten 't een gestoffeerd en 't ander niet, om natuurlyk te schynen, even helder, noch lichter noch donkerder mogen weezen, als zy alle beide een en dezelfde stond van den dag verbeelden: en by aldien het een donkerder blaauw was als het ander, zo is 't een misslag welke met geen reden goed gemaakt kan worden; want het een of het ander moet noodzaakelyk tegens de waarheid aanloopen.

⁺Wat 'er in vereischt werd.

Hier tegen zoude iemand, volgens de oude fleur, deze schynreden⁺ kunnen bybrengen, dat die de Konst wel verstaat, de Natuur om welstands wil vry mag verbeeteren of verschikken in die gelegentheden daar zy hinderlyk kan weezen.

⁺Tegen werping van de voorgaande stelling.

Ik antwoord den zulken heel kortelyk, dat de Natuur in dat geval⁺ moet heerschen, en de Konst gehoorzaamen. Want wat eigenschap heeft doch het geen zommige doen, welke het blaauw der lucht in hunne Landschappen schilderen twee à drie voet boven den *horizont*, zo donker als of het avond was; terwyl zy alle de voorwerpen, in het Stuk begreepen, met de grootste helderheid en kracht doen daagen, van de zyde of van vooren, schoon de zon aan de kimmen is; ja zelfs de schaduwe helderder als de bovenlucht. Denkt eens, hoe zulke vertooningen in de oogen der kendens voorkomen: of het anders is als een dagverbeeldinge, of Toneelspel 't welk by avond vertoond word. Wat kan 't ons baaten, indien alle menschen de rechte kennis en oordeel van deze Eedele Konst hadden, zo wy hen geen Konst voor leiden of aanboden? Wat liefde kan dat verwekken? Die de Konst kent, weet ook waar dezelve op doelt: by gevolg, die de waarheid bemint, zal de leugen haaten en verachten. Een Schildery is een waarschylyk vertoog: en de kennis van de zichtbaare Natuur is by de menschen als een toetssteen, door welke zy van alles, dat hun voorkomt, zuiver of valsch oordeelen. Niet alleen die, welke de Konst grondig verstaan, maar zelf die 'er geen kennis van hebben; beide werden zy door de Konst gelokt, als zy zien dat het de Natuur gelyk is, schoon ongelyk van zin: want d'een zal in grootse en heerlyke, en d'ander in slegte en gemeene dingen, zyn meeste behaagen scheppen.

⁺En oplossing.

Maar om weder te keeren tot de zaak, en van het klein tot het levensgroot,⁺ ik meen in Stukken van 5 à 6 voeten tot 10 à 12 voeten hoog: zo is de vraag, of de heldere blaauwheid der lucht in een van 10 voet grootte, zo wel als in een van 5 voet kleender, even laag moet beginnen, te weeten van de kimmen, of boven de kimmen? Ik oordeel,

⁺Redeneering over de luchten in een Landschap.

van neen; om reden dat in alle beide d'uiteerste verheid eene en dezelfde is, en geen ander onderscheid tusschen groot en klein valt als 'er is tusschen een venster half oopen, of heel oopen; gelyk dit nevensgaande Voorbeeld natuurlyker wyze aantoon. Het zyn twee vensters even hoog en breed, het eerste tot de helft met een half venster toe, en 't ander heel oopen. Door beide ziet men het Landschap en den *horizont* darde half voet hoog. *Nu word men gemeenlyk gewaar, wanneer het helder weêr is, en de lucht zonder wolken, dat zy zich hemelschblaauw vertoont, dat is zoo veel of men wilde beduiden heel licht, haare koleur neemende zeer langzaam en verre boven de kimmen of den *horizont*, derhalven zeer oneigen en tegens de natuur; het geen zommige Landschapschilders doen: *doch de Beeldschilders zondigen hier in allermeeft, te weeten die welke in hunne Stukken, al zyn zy noch zo klein, de lucht zo schielyk donker en hoog blaauw verbeelden, zonder acht te neemen of te onderzoeken waar uit het blaauw voortkomt. d'Ervarenheid leert ons, dat het is uit wit en zwart, by gevolg s'morgens lichtblaauw, s'middags hemelschblaauw, s'avondts azuurblaauw, en s'nachts donkerazuur. Zodanig verdeel ik de vier stonden van den dag, gelyk wy in dit volgende Voorbeeld, door verdubbelde artzeeringen, klaarlyk aantoonen, niet alleen de tinten, maar ook hoe hoog het gemelde blaauw boven den *horizont* begint, en vervolgens nederdaalt, getekent A, B, C, D, als s'morgens, s'middags, s'avondts, en s'nachts.

't Zal niet te onpas komen, dat ik hier by deze gelegenheid noch een myner gedachten bekend maake wegens het gloeiend en zwak schilderen, zo in Landschap als Historien, benevens groot en klein leeven; dewyl het mede uit deze bron der daagingen zynen oorspronk neemt.

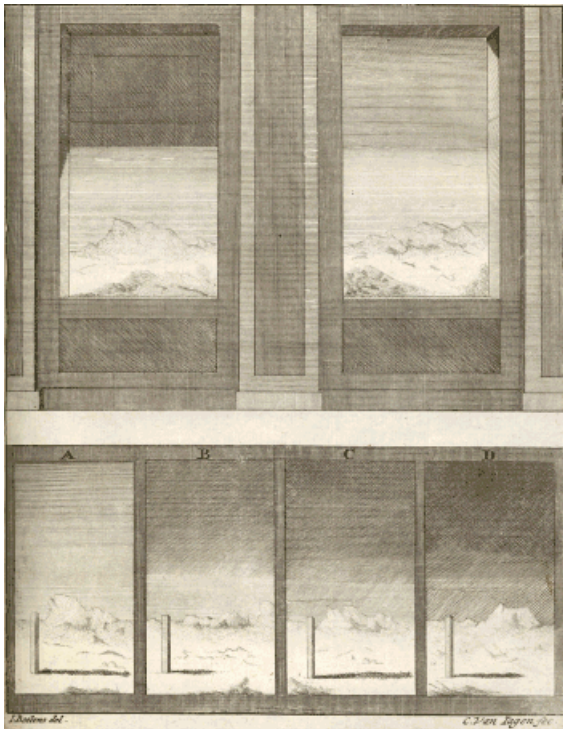
*Wy bevinden; dat de geenen, welke een zekere manier van schilderen eens bezint hebben, zelden dezelve kunnen veranderen, in wat gelegenheid het ook moge zyn, schoon zy de wil hadden om zulks te doen. Zy, die zich met groote en kloeke Beelden, of Landschap, bezig houden, en groote kracht en gloeiendheid gebruiken, schilderen alles, dat hun voorkomt, krachtig en gloeiend, al is het noch zo klein, zonder onderscheid. In tegendeel een, die aan kleene dingen gewent is, zo die een zwakke manier heeft, al komen hem noch zulke groote dingen voor, blyven zy die zwakheid altyd behouden; konnende de kracht en gloeiendheid van den anderen onmogelyk behaalen; myn 's oordeels, een groot misverstand; dewyl 't een zaak van zulk een geringe omslag is, en niettemin van een zo groote uitwerkinge: ik meen voor dien, welke zyne dingen na de konstregelen wel verstaat. Want

*Bewys van de stelling door de Prentverbeelding.

*Misslag der Landschappen beeld schilders.

*Gedachten des Schryvers over 't gloeiend en zwak schilderen.

wie is 'er, die een natuurlyk verstand heeft, die niet weet dat een naby geleegen boom meerder kracht en gloeiendheid heeft, dan een die 100 à 200 stappen verder is; en een levensgroot beeld krachtiger dan dat van een voet lang? Waarlyk, geen van beide kan reden hebben om over de verwen te klaagen; de groote, dat hy geen zwakke; en de kleine, om dat hy geen krachtige noch gloeiende genoeg heeft, of die daar toe temperen kan. Het hapert daar niet aan: als de kennis zuiver is, behoeft men niet meer als de wil om het wel uit te voeren.

Maar laten wy eens onderzoeken, op wat wyze men hier in voorzien⁺ kan. Met goede reden, dunkt my, is iemand genoegzaam te overtuigen: doch de twyffelachtigheid maakt de menschen zomtydts schroomachtig om iets buiten hunne trant te onderneemen; niet zo zeer uit vrees van het niet te kunnen uitvoeren, als wel om niet van een goede in een kwade manier te vallen: dewyl de ondervinding leert, dat ieder zyne manier voor de beste houdt.

*Middelen daar toe.

Doch ik meen hier een middel voor die, welke tot groote en krachtige dingen gewent is, gevonden te hebben om zich tot kleene en zwakke bekwaam te maaken. De doek, daar men op schilderen wil, zal men altoorens met een lichte grauwe grond bestryken; in tegendeel, die tot kleene en zwakke dingen gewent is, met een donkere en gloeiende grond: op dat, dewyl zy geene andere voorbeelden hebben, 't zy beelden of landschap, als gloeiende en krachtige, zy hunne verwen daar na zouden kunnen temperen, om aldus van hunne oude gewoonte af te geraaken. Daar toe is ook noodig een *Palét* van dezelfde koleur, niet lichter noch donkerder; op dat de verwen, daar op getemperd, dezelfde kracht of zwakheid in het schilderen doen voortkomen. En om te toonen, dat dit middel van meerder belang is als zommige zich aanstondts zullen inbeelden, zal ik verhaalen wat my eens op een tyd wedervaaren is.

Zeker Heer had in zyne zaal de zolder met doeken laten bekleeden,⁺ en by voorraad met een paerlkoleur bestryken. Daar na zin krygende om dezelve te doen beschilderen, verzocht hy my daar op wat te willen maaken; 't geen ik aannam. Ik tekende dan een *Concept*, 't geen hem wel geviel. Hy stuurde my vervolgens vier doeken daar van t'huis, de middelste groot, en drie ronde wat kleender. Voor de vierde, die door een lekkagie verrot was, wierd my een nieuwe in de plaats gezonden, niet met een ligte grond bestreeken, gelyk de voorige, maar enkeld geplumuurd. Als ik nu het geheele werk gedoodverwd had, en de stukken by malkander bezag, merkte ik, dat de laatste van die vier ronde veel donkerder en gloeiender van schaduwe was als de voorgaan-

*Wedervaaring des schryvers hier omtrent.

de: en schoon ik zulks in 't opmaaken, zo veel my mogelyk was, trachtte te verhelpen, en met d'anderen gelyk te maaken, bleef'er echter noch iets of wat in de schaduwe, van een anderen aart, dat zommige beter oordeelden als van de eersten, voornaamentlyk van die geenen welke de gloeiende trant meest bezinnen, zonder acht te staan op het *generaal* of het eigen was of niet. Aldus ondervond ik, dat de grond van 't pannel, of doek, ons dikmaals kan misleiden, en ons vervoeren daar wy niet weezen willen, het zy te verre of te naby: het welk wel aangemerkt zynde, hoe en waar door, zo kan zulks daar na niet meer dan met onze wil gebeuren; wel verzekerd zynde, dat men dus doende, ongevoelig en zonder dwang, van het groot in 't klein, en van het klein in 't groot, gelykelyk meester kan worden.

*Nu zullen wy verder aanmerken, in wat gelegenheid het voornoemde hulpmiddel met voordeel kan werden gebruikt. Voor eerst in het schilderen van een helder Landschap. Ten tweden van Zaaen, Kamers, en andere Binnenvtrekken. Ten derden, Nachten, Spookten, Kaarslichten, zo in 't klein als levensgroot. Tot welke drie byzondere *Concepten* men de grond der doeken aldus kan bereiden. Die van de Landschappen zal men met een paerlkoleur bstryken; die van een Binnenkamer, met omber; tot Spook of Kaarslichten, met keulsche aarde, of omber met zwart: de eerste min of meer aan de blaauwe kant, na dat de lucht groot of kleen is; de tweede wat helder en gloeiender, na dat men van voorneemen is gemeen- of zonnelyk te vertoonen; de derde, na dat het weinig of veel licht, diep of ondiep is, kleen of groot, doch hoe grooter hoe zwarter. De reden, waarom wy, behalven de tinten, deze koleuren zeer dienstig, ja noodzaakelyk oordeelen, is niet ongegrond; vermits zy gemeenschap met de natuur van de zaak hebben: de eerste met het blaauw der lucht; de tweede met de *reflexien*; en de derde met de schaduwe.

*En vordere voordeelen van 't voorens aangewezen hulpmiddel,

*Ik heb menigmaal over deze zaak zitten denken, of zy wel de moeite waard was om iets daar van op te haalen; wel weetende, dat het by zommige voor een geringe en kinderachtige vertellinge opgenomen zal werden: het welke ik graag wil bekennen dat zo schynt. Maar de zaak met ernst overwoogen hebbende, daar benevens hoe meenigte van dingen men dagelyks onachtsaam voorby slaat, 't zy om dat die zaaken ons dikmaals van zelf voorkomen, dat 's te zeggen, zonder zoeken, of dat zy zo gering schynen, niettegenstaande dat ze echter van groote nutheid zyn, heeft zulks alle myne schroom weggenomen; denkende, hoe gering myne gedachten mogen weezen, als zy maar tot voordeel en oeffening dezer Konst kunnen strekken, en een eenigen onderwyzen en leeren, dat het my dan genoeg is.

*'t welk nutter is dan veele onkundige waanen.

Derhalven wederkeerende tot onze voorgenomene zaak, zo zeg ik,⁺ dat men het doek of panneel aldus kan bereiden. De verwen, met droogenden olie dik gevreeven, zal men met terpentynolie zeer dun mengen, en met een zacht kwasje het gemelde doek of panneel op deze wyze overstryken; de lucht blaauw, en de grond graauw of groen, min of meer donker, na maate dat uwe Ordinantie en Aftekening zulks vereischt. Hier zal my iemand mogelyk vraagen, wanneer d'er eenige verheevene voorwerpen tegen het verschiet aankomen die boven den *horizont* moeten opsteeken, 't zy boomen, huizen, of iets anders die 'er een groot deel van stoppen, hoe men alsdan met deze zal te werk gaan? Waar op ik antwoord, dat myne meening niet en is, dat wy zodanige bestreekene doeken in voorraad zullen hebben, zonder alvoorens te weten wat ons oogmerk zy daar op te schilderen: geenzins. Eerst moeten wy onze gedachten op papier stellen, en dan na dezelve onze gissing maaken, hoe veel of hoe weinig lucht of grond bestreeken moet werden, blaauw of groen, geel of zwart. Tot deze gronden zal men geen fyne en kostelyke verwen gebruiken, maar gemeene, als zy slechts lyvig zyn en wel dekken. Tot het blaauw zal men neemen Indigo en wit; tot de grond, omber en wit, of lampzwart en lichten ooker; tot architectuur en ander steenwerk, omber, bruinen ooker, enz. Deze grond, aldus bereid en hard droog zynde, heeft drie wenschelyke hoedanigheden: voor eerst gemakkelyk, om datze gelyk dof is; weshalven de verwen, hoe dun die ook zyn, ten eersten vatten; net welk een gladde of blinkende grond niet toelaat, als met moeite en talmen; ten tweden, bestendig, door haare overeenkomste met de tinten en koleur die men daar over heen strykt, welke hunne volkomene schoonheid en kracht behouden; het geen niet geschieden kan wanneer de grond van een andere koleur of tint is, gelyk wit op zwart, lichtblauw op donker-geel of rood, en zo voort; schynende door de lankheid tyd meer en meer door, al ware het noch zo vet in de verw aangelegt: en ten darden, vaardig, gelyk ik zeg, voor die een vaste hand en vlug penceel heeft, om zyn *Concept* met den eersten te voltoojien; 't welk anders, zonder het eerst te doodverwen, niet kan geschieden.

⁺De wyze hoe men zich daar bedienen moet.

Deze middel strekt zich vry verder uit als zommige wel zouden denken. Om in de *Plafons* te gebruiken, is het byzonder dienstig; niet alleen voor verbeeldingen in de lucht, maar ook basreleevs die in een enkele koleur bestaan, wit, graauw, paars, of uit den geele.

Nu laat ik oordeelen, of de moeite van zulk een doek te bereiden niet gering zy te reekenen by het groot voordeel dat'er van komt met schilderen?

Wil men een voorbeeld neemen tot bevestiging, ik zelve heb het in dien, grooten *Bartolet* aangemerkt; welke, als hy een Conterfeitsel zoude schilderen met een purper of zwart kleed, het zelve kleed vlak aanleide met een eenpaatig donker purper, of enkeld zwart, zonder eenige plooijen: en daar na, als hy het zoude opmaaken, hoogde en diepte hy alleenlyk. Dus doende wierd het ten eersten opgeschilderd

Van de Lichten binnens Kamers. **Vier-en-twintigste Hoofdstuk.**

ONder de Daglichten moet ook dit begreepen zyn, vermits het zelve hier van daan zynen oorspronk haalt, en dat het buitenlicht dit bepaalt. Wy kunnen dit, 't welk men gewoonely den naam van ⁺Kamerlicht geeft, in drie soorten onderscheiden, en tot deze bepaaling brengen.

Het eerste komt door deuren, vensters, en andere oopene plaatsen uit de heldere lucht daar in vallen, en veroorzaakt daar door

⁺Hoe veelerley kamerlichten daar zyn.

Het tweede, naamentlyk 't geen de weërkaatsing of *reflexie* maakt, zo van een muur, grond, als andere voorwerpen.

Het derde heeft het in zich zelf bepaald, spruitende van een kaars of flambouw.

⁺Deze zyn van een verschillenden aart. Die van de oopene lucht zyn zuiver op de gedaagde partyen der voorwerpen, en veranderen dezelve niet meer als in de oopene lucht geschied, latende die vlak en donker ⁺van schaduwe.

⁺Onderscheid dier lichten.

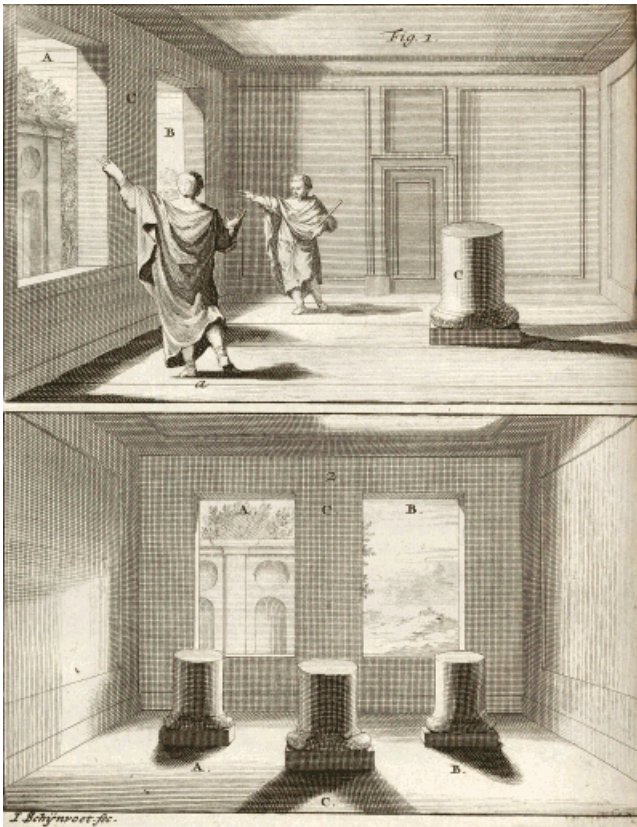
Het tweede valt min of meer zuiver op dezelve, na maate dat de koleur ⁺en aart der gronden en wanden zyn, haare schaduwen dommelachtig en onschynbaar zynde, en alleen de diepsels zichtbaar en krachtig, werdende de kamer in het algemeen, zo wel boven als onder, daar door verlicht, zo door de kracht en werking der binnenmuur, als door de grond van buiten. Van de slagschaduwen, en der zelve kracht en vermindering, alzo wy die op een andere plaats verhandeld hebben, zullen wy niets daar van hier melden.

⁺Dat van de lucht.

⁺Van de weërkaatsing.

⁺Van het Kaarslicht is in het Hoofdstuk, byzonder daar van gemaakt, mede genoeg getoond, hoe men dat behandelen moet; als mede van de Zonneschyn: doch dit laatste stellen wy voor een onbekwaam licht, om het in een kamer te verbeelden; gelyk wy meermaalen gezegt hebben.

⁺En kaarslicht.

Veele hebben zeer oneigen van deze lichten geoordeeld; maatigende⁺ zich op een verkeerde wyze dit voorrecht, 't welk *Horatius* den Dichters en Schilders in zyn Boek van de Dichtkonst geeft, aan: willende zy op een buitenspoorige wyze de natuur in haare gebrekkelykheid te hulp komen; zich niet ontziende een heel pand uit de kamer weg te slaan, om een schoon licht op hunne voorwerpen te doen vallen, min noch meer als zich 't zelve in de opene lucht vertoont.

⁺Dwaaling veeler Konstenaars in deze lichten.

Ja, wat meêr is, hunne dwaaling gaat zo verre, dat, schoon zy deuren en vensters hebben, zy echter alles hunne behoorlyke slagschaduwen doen genieten, behalven de posten, dammen, en kruiskosynen; even als of een muur niet zo wel een vast ligchaam ware, als een mensch, tafel, stoel, of andere bystaande stoflagien; waanende zulks te mogen doen om dat het hier en daar aan de beelden hinderen zoude. Maar, myns oordeels, ware het veel verstandiger gedaan, de oorzaak van zulk een kwaad weg te neemen, als die vertoonende, haare waare eigenschap te vernietigen.

Wie nu een kamer wil schilderen, moet wel op de Bouwkonst acht⁺ geeven, dezelve wel grondvesten, en een behoorlyke verdeeling doen hebben, een deur aanwyzende waar door men in en uitgaat: en belangende de vensters, die veel of weinig zyn, zulks moet men aan de voorwerpen kunnen zien, en aan de slagschaduwen van tusschenmuuren en kosynen, en zulks in een zonlicht duidelyk, maar buiten het zelve twyffelachtig.

⁺Wat in het verbeelden van een kamer moet waargenomen zyn.

Om nu dit laatste, als het doelwit dezer verhandeling zynde, klaarlyk⁺ te doen begrypen, zal ik in twee byzondere voorbeelden, hier nevensgaande, myne gedachten, zo bevatbaar als 't mogelyk is, trachten uit te drukken.

⁺Door de nevensstaande voorbeelden in prent klaar aangetoond, omtrent licht en schaduwe.

Het eerste voorbeeld wyst twee verschillende lichten, door twee verscheidene vensters invallende, aan. Het eene licht valt uit de heldere lucht daar in; en het ander word door een bygelegene en daar tegen overstaande muurwerk wat bedompt, werdende weinig of geen lucht daar boven gezien, zynde een breede dam of muur tusschen beiden.

Teekent deze twee vensters met de letteren A en B. en de tusschen-scheiding⁺ met C. Let dan eens hoe de slagschaduwe, welke de dam C op de grond geeft, van wederkanten door het licht uit de vensters A. en B in vallende, word doorsneeden, en een *piramidaale* os scherphoekige gedaante maakt, en 't licht van A door dat van B verflaauwd word, benevens welk een korte raaking van licht A toebrenge; daar in tegendeel dat van B diep in de kamer schiet: gelyk ook noch dat het beeld A, door het licht van A gedaagd, somber, dommelachtig, en

⁺Verklaaring van het eerste voorbeeld.

kort van slagschaduw is; en het ander in tegendeel, uit B zyn licht scheppende, helder, vlakker en langer van slagschaduw. Daar benevens, let eens op de beelden, dat, hoe zy nader aan het licht zyn of aan 't venster, hoe zuiverder en duidelijker hunne slagschaduw zyn; daar in tegendeel de kolom C, tegen over de dam C geplaatst, een dubbele slagschaduw geeft, en dat de meerdere de mindere overwint.

*Het tweede voorbeeld wyst ons, na de geschapenheid der lichten, het zelve aan; zynde maar het licht veranderd, en van achteren ingebracht.

*Van het tweede.

*Het derde en vierde voorbeeld wyzen zulks in de Landschappen aan: want eene en dezelve waarneeming heeft in beide plaats ten opzichte van dag en schaduw. Wat de koleuren in de oopene lucht, en hunne veranderingen, betreft, daar van werd in het eigen Hoofdstuk genoeg gesproken.

*Derde en vierde.

*Ik acht het een groote achteloosheid veeler Konstenaars te zyn, dat zy hunne voorwerpen binnens kamers vlak van de zyde daagende, geen acht slaan of dezelve aan deze of aan geene zyde van het venster staan door welke het licht in 't verbeelde vertrek valt; niet overweegende, dat het licht in een kamer schietende door een naauwe oopening, zich daar binnen wyd en zyd verspreid, en onvermydelyk door de tusschendammen, na maate van de kracht des lichts, ook een diergelyke zwakke of sterke slagschaduw op de grond valt.

*Misslag veeler Konstenaars aangetoond.

*De Konstbeminnaar beschouwe eens met aandacht, hoe die schrandere Konstheld *Nicolaas Poussyn* zich gedraagen heeft in het verbeelden van de dood des grooten Veldoversten *Epaminondas*. Daar is geene waarneeming van licht in overgeslagen. Alles doet daar zyne natuurlyke werking; waar door het aan onze oogen betoverlyk en bekoorlyk voorkomt.

*Braave Print van *N. Poussyn*.

Het moet den jongen Leerlingen niet verdrietig voorkomen, dat zy zo veele opmerkingen omtrent wigtige zaaken in de Konst waar te neemen hebben: want eenmaal de zaak in haaren grond wel begreepen zynde, zal het nooit, als by achteloosheid, verzuimd worden. Zet u dan aan om de gronden en kennis der Konst in uw geheugen door het verstand in te prenten; en ik verzeker u, dat alles u zal toevloeijen.

Van de toeëigening der Lichten na den by zonderen aart der Geschiedenissen, nevens een Tafereel van de verschillende Lichten.

Vyf-en-twintigste Hoofdstuk.

Dit heb ik noodig geoordeeld noch tot de Lichten by te voegen, niettegenstaande de wydloopige verhandeling die wy van hunnen

aart, hoedanigheid, kracht en werking reedts gedaan hebben, op dat men my niet verdenke van iets versweegen te hebben, 't welk of den eenen of den anderen Konstenaar dienen mogte.

Een aftekening en ommetrek, hoe konstig en fraay gemaakt, heeft⁺ geen bevalligheid voor dat dezelve geschaduwd zy: maar zo dit laatste na den vollen eisch van kunst en natuur gedaan is, verheft men her eerste; en de natuur werd daar door als een meerder luister aangezet: want een zeedig licht, op gewelddoende beelden, voegt niet; vermits het fraay en 't konstige van de andere kant daar door verswakt word, als by voorbeeld in de geschiedenis van *Cesars* vermoording op het Raadhuis, of omtrent de dood van *Cato*, ten opzichte der verbeeldingen binnens kamers. Niet dat ik hier door het voorengestelde om verwerp, namentlyk dat het zonlicht binnenskamer niet wel voegt: daar moet in deze gelegentheden een *temperament* of bemiddeling in het licht gevonden worden, gelyk in de koleuren tusschen de schoone en mindere schoone aangewezen is, even als wy reedts tusschen de zon en wolklichten getoond hebben te zyn.

⁺Een krachtig licht moet op krachtige en geweldige geschiedenissen toe gepast zyn.

Wederom zoude dit licht kwalyk voegen in een groetenis van *Elisabeth*⁺ aan *Maria*, of by de zeedige verbeelding der geschiedenis van *Stratonica*, of die der *Koninginne* van *Scheba*. Deze vereischen een lieffelyker en zachter, by gevolge een gemeen licht.

⁺Vertoond in verschillende voorwerpen.

Want dit niet waargenomen zynde, zo kan men een goeden ommetrek⁺ kwaad maaken en bederven, wanneer men op de zwellende partyen een schaduw liet vallen, of dat een slagschaduw daar over heen schoof.

⁺Gevolgen daarvan.

Wanneer men nu een geschiedenis moest maaken daar beide de hertstochten,⁺ de zeedige en werkende, in te pas kwamen, en vervolgens een strydigheid in de daaging vereischt wierd, zo moet men de krachtdoende beelden, als die het meest te zeggen hebben, voor aan op de eerste grond brengen, en zo veel doenelyk na hen het licht voegen.

⁺Middel om het in een gemengde geschiedenis wel te plaatsen.

Nu schiet my een geschiedenis te binnen, in welke de drie voornaamste⁺ hertstochten moeten vertoond worden, en zulks in een Stuk by elkander; naamentlyk, in die van *Ahasueros*, *Esther*, en *Haman*. *Esther* werd met een smeekende en zachtmoedige werking en gestalte vertoond; de *Koning* is gram en vertoornd; *Haman* verbaasd en vreesachtig. Om nu, na myn begrip, het licht op deze voorwerpen wel te plaatsen, zoude ik *Esther* in het grootste licht, een weinig in *profiel* of op *zyde* stellen; den *Koning* in het allerkrachtigste, dat is daar het licht meest valt en zyne werking doet, en dit aanzetten en ophelpen door de kracht der koleuren: maar *Haman* zoude ik aan de andere zyde des tafels in een somber licht doen zitten, om hem te meerder voor de woede des Konings te verbergen. En dewyl het een feest of wynmaaltyd is, door *Esther* toebereid, alwaar, alles koninglyk en heerlyk is, oordeel ik

⁺En voornaamentlyk in die van *Esther* en *Haman*.

dat het gemeene licht hier het toepasselykste is, om dat het gevolg dezer geschiedenis en des konings gramschap een toeval is.

Laat ons nu de verhandeling der Lichten besluiten met het volgende

Tafereel van de Lichten.

Hier ziet men de schoone en glinsterende *Aurora*, die de nevelachtige dampen der naare en duistere nacht door haare lieffelyke dageraad doet verdwynen; op dat het volmaaktste, 't welk de ryke en mededeelzaame natuur ooit voortgebracht heeft, in haare waare hoedanigheid, gestalte, koleur, en vollen luister moge beschouwd worden. Zy, van boven nederdaalende met haare klaarlichtende fakkel in de hand, dryft de duistere nacht in de onderaardsche hoolen.

De helder blinkende *Febus*, op zynen koetswagen gezeeten, rend uit *Thetis* schoot opwaarts; doende alles, wat onder den azuurblauwen hemel is, door zyne heldere stralen gloeijen, verschoonende zelf de sneeuw witte lelien niet.

De kuissche *Diana*, met haare scherpgetakte zilvere hoornen, vergenoegt zich met 't geene haar Broeder aan de waereld mededeelt; dewyl zulks niet alleen tot verkwikking, maar ook tot een veilige baak op de wandelwegen der stervelingen dient.

De Helsche Megera *Tisifone*, met haare stinkende piktoorts, die de menschen zoekt met angst en schrik te vullen, zulks verdrietende, vlugt voor dit onwederstaanbaar licht; alles wat haar ontmoet blaakende en brandende, ja alle schoone voorwerpen en koleuren met haare duistere en stinkende dampen bemorssende.

Hier ziet men, dat de heldere Morgenstond, door haare zuivere stralen, alle voorgaande licht te boven streeft: maar de Zon door haare gloeiende kracht spant boven die der eerste de kroon: verguldende alles wat haare stralen kunnen beraaken; waar door ons de zwakheid der zilvere Maan kenbaar word, konnende alle de voorwerpen voor onze oogen niet onderscheidelyk en kennelyk maaken.

Hier verbeelden wy vier ronde pedestallen, met hunne plinten en vordere bouwcieraaden, zynde alle van eene grootte en uitgestrektheid, ter rechter zyde des Stuks na het oogpunt wykende, op een redelyken afstand. Op de eerste, zynde de Morgenstond, ziet men een tintelende Sterre, met een korte slagschaduwe, puntig toeloopende.

Op de tweede blinkt de Zon, in haaren luister geplaatst; geevende een lange en breede slagschaduwe als het voorwerp, duidelyk en scherp.

De derde pronkt met de Maan, en baart een evengelyke slagschaduwe.

En de laatste, op welke een Toorts brand, veroorzaakt door dit licht een lange en verbreedende slagschaduwe.

Tafereel voor het zesde boek Verhandelende de landschappen.

Hier zit de God *Pan*, spelende op zyne pypen. Een kromme staf houd hy in den arm: en om hem heen zyn drie vrouwen, welke als *Bagchanten* hand aan hand danssen. De eene is in 't groen gekleed, en heeft een krans van kruiden op het hoofd, doorvlogten met veld-bloemtjes. De tweede is in 't blaauw, hebbende een krans van lies op, vercierd met witte water-klokken. De derde is in 't zwart of donker, en heeft een krans op van wortelen en paddestoelen. Deze drie verbeelden Boomen, Rivieren, en Gronden. De plaats vertoont een aangenaame Landtsdouwe met boschaadjn, water-beeken, rivieren en gebergten verrykt.

Uitbreiding.

*DE morgenstond breekt door, God Febus stygt ter wagen,
Om in een Zonnereis den Hemel rond te jagen.
Komt volgt hem nevens my, o Schilders, met 't penseel
Een enkle dagreis langs den grond van uw panneel,
Om menig landschap, wild ge uw yver maar besteden,
Met hem te aanschouwen, 't geen uw voet nooit mogt betreden.
Gy wikt den Aardkloot, Zee en Wolken op uw hand,
En schept veel waerelden naar lust van uw verstand.
Ja Febus, vang vry aan den Aardkloot om te reizen,
Wy volgen u; maar hoe? met de oogen en gepeizen:*

Wy blyven daar wy zijn, en zien al wat gy ziet,
 En meer, want ook de nacht en schaduw ziet gy niet.
 Puikschilders helpt my hier den morgenstond afmalen:
 De Hemel schynt saffraan en goud door gloed en stralen;
 De wolkjes blozen met een aangenaam gezicht;
 De weêrglans heeft den kruin der bergen reeds verlicht;
 De Maan, als stervende, schynt flauw; 't begint te dagen;
 De Jagthond gaat te veld, om 't nuchtre wild te jagen;
 't Gevogelte in zijn nest gedooken voor de nacht,
 Zingt vrolyky mits haar hoop het moederlicht verwacht.
 Nu voorts de dag beschouwd. De zon begint te klimmen,
 En schiet haar stralen wyd en breed van de oosterklimmen,
 't Krygt al zyn verwen weêr. De lucht verbeelt om hoog
 Het heerlijk wezen van een wydgespannen boog.
 De voorgrond hard van verw geeft keurig te beschouwen,
 Door hage en struiken heên, verscheide veld gebouwen.
 Wy zien het wollig vee op berg en rotzen gaan:
 Hier lagt ons, barrevoets, de jonge melkmeid aan;
 d' Arkadische ezel wagt om room en melk te voeren
 En werk te schaffen in het bouwhuis voor de boeren.
 Een vreemd bosschaadje doet zig op gants zwart en naar,
 Met blad en takken digt gewassen in elkaâr,
 Om waare 't mogelyk het zonlicht uit te sluiten,
 En op 't gewelfzel van zyn kruinen af te stuiten,
 Nog valt het hier en daar door 't loof op de aarde, en licht
 Als heldre fakkels in een donker nachtgezicht.
 Wie word niet door de kunst verrukt en opgetogen!
 Waar zyn, waar staan wy hier, waar doolen dog onze oogen?
 Nam Febus op zyn koets, van hier, ons droomend meê
 En zette ons neder ingewesten over zee?
 Neen, duizend landschappen, die voor onze oogenspeelen,
 Staan hier gedagvaard voor de punten der penseèlen:
 Een kunstvertrek besluit meer mylen velds in 't kleen

Met veel meer stroomen, meer rivieren, en meer zeên
 Als vader Atlas op zyn schouderen kan laden.
 Het Ooste en Weste kan 't gezicht hier niet verzaden.
 De Zuid en Noorder as bereike ik met mijn oog:
 'k Zie Heklaas sneeuwberg met zyn vlammen hemel hoog
 De wolken lekken, daar in zee zijn wortels beeven;
 De golven koken langs zyne oevers heen gedreven;
 De hemel, zwart van smook, maar door de vlam verlicht,
 Met bliksems vreeslyk hem weêrom slaan in 't gezicht.
 Zoo woed ook Etna als zyn ingewand aan 't branden,
 Ver slind de steden en naar by gelegen landen.
 Laat Scille, met den buik vol honden, in haar kolk
 Vry bassen tot een schrik van 't varend watervolk,
 Wy zullen veiliger, alwaar 't ons lust beschouwen
 Zeldzame beemden en wellustige landsdouwen.
 Dat ons de klippige Ide eens word te recht verbeelt,
 Daar 't nat van Simois zyn voeten wast en streelt,
 Die met Scamanders vloed te zaam hun kruiken gieten
 Door eene keel en in 't Egeesse pekel schieten.
 Maar gy Scamander, 'k zag u nimmer, of nog scheen
 Het vuur van Troje door uw flauwe verwen heên.
 Nu eens 't gezicht van hier tot over zee geslagen,
 Daar ryst de Olymp, wiens kruin den Hemel schynt te dragen.
 Konstantinopel heft haar torens uit het nat,
 En doet zig op aan strand gelyk een waereldstad.
 Onnodig doen wy hier onze oogen verder weiden
 Alwaar we Europe van kleen Asie onderscheiden.
 O Attica, door uw Hymettus wyd vermaard,
 Hou my niet op, schoon gy 't bezien zyt dubbelwaard;
 Nog Griekenland zoo ryk van zeldzame gezichten
 Den lust der Schilders dan te ruim voor mijn gedichten.
 Ik wil Italie bezien. Hier is de troon
 Van de eedle Schilderkunst: 'k weet geen gezicht zoo schoon

*Dan als mijn oogen door de toppige Alpes dwaalen
En in wellustige valleijen nederdalen.*

*ô Alpes, wie heeft oit uw bronnen naargespoord,
Die uw verborge kil dryft door veele aadren voort,
Dat veelyds Ryn nog Po de waatren konden tomen,
Die de oevers breken en veel landen overstromen?*

*Gy Po, waart eertydts die roemrugtige Eridaan,
Die Faëton, wanneer hy reukloos had bestaan
De zon te mennen, maar van 't bliksemvier geslagen,
Ontfingt in uwen schoot, door Nymfen weg gedragen.*

*En gy doorluchte Ryn, die hier uw kruiken vult,
En noordwaards naar benede in honderd bogten kruft,
Uw oevers brallen vol geboomte groen van bladen,
Met veel meer vruchten dan uw takken konden laden.
Uw velden, daar het ros voor 't kouter zweet en zwoegt,
Zyn vruchtbare akkers en met vooren net geploegd,
Van welkers graanen al uw volkren welig leven,
En nog van d'overloed den nabuur ryklyk geven.
Dog hoe verheugen we ons, wanneer we aan alle kant
De Wynstandaarden langs uw boorden zien geplant!
ô Rynsche Wyn, 'k geloof dat u de Goden dronken,
En naar uw Nekker u den naam van Nektar schonken,
Gezegent nat, het geen de flauwe zielen doet
Verkwikken, die het schaft nieuw leven met nieuw bloed!
Zoo nu God Bachus, als wel eer, zou zegevieren,
Hy gaf zig herwaards, niet gevoerd van panterdieren;
Maar zette schrylings zig op 't Heidelberger Vat,
Veel trotzer of hy op zijn zegewagen zat.*

*Tot hier toe was ik met den Rynstroom afgedreven,
Dog 'k wil my naar den kruin der Alpes weêr begeven,
Van daar oud Latium beschouwen, Janus ryk,
Tot wien Saturnus, toen hy vluchtte, nam den wyk,
Door Jupiter, zijn kroost, uit 's Hemels erf gedreven,
Om als een balling in 't verborgen hier te leven.*

Florenssen, Padue, Venedig ryk van pracht,
 En Napels doen zig op, de waereld door geacht.
 Dog Vrankryk schynt te verre aan de ander zy gelegen,
 Dat gants Euroop verschrikt met haar bebloeden degen:
 Nog dunkt me dat mijn oog op haaren bodem ziet
 Kastaniebosschen en wyngaarden in 't verschiet,
 Geplant op velden die van rosmarynen bloeijen:
 Maar wy verschrikken als we 't oorlogsvuur zien gloeijen
 Door haar ontsteken, dat Europe dreigt met smert,
 Die Karels Ryken met haar voeten trapt op 't hert,
 En 't heerlyk Duitsland door zijn woede wil verdelgen,
 Jaa 't bloed van zogeling en moeder t'evens zwelgen.
 Wy willen met meer vreugd gerust naar Rome gaan,
 Dan dat wy legers zien met andre legers staan:
     O Eeuwig Rome, trots gebouwd op 's Tybers gronden,
 Door broeders aan uw boord van een wolvin gevonden;
 Wy staan verwonderd als wy zien zoo breed, zoo wyd,
 Hoe groot ge in d'omtrek op uw zeven bergen zyt.
 Ons lust de aaloudheid nog in wezen hier te aanschouwen,
 Uw naaldspitsen, en verheve grafgebouwen;
 Myn oogden dringen door uw woud en bosschen heên,
 Daar nog geraamtens staan van Tempels, brokken steen,
 En pylers overwelst, dan open, zonder muuren,
 Alwaar 't Romeinsche volk, toen Heidens, offervuuren
 Ontstak op 't outer voor zijn Godheên hier gesticht.
 Vermaaklyke Aventyn, gy vleit ook ons gezicht,
 Door d'overvloed van uw opwassende laurieren,
 Waar mede oud Romen eer haar Cesars plagt te cieren;
 Wy passen ze op uw hoofd, ô Schilders, het behaagt
 Ons wel dat uw verdienste ook lauwerkranssen draagt.
     Maar wie is magtig om van lachen zig te onthouwen,
 Als wy de beelden der Priapen hier beschouwen
 Met vreemde tronien en zeldzaam afgebeeld,
 Terwyl hun naaktheid door de bloemfestonnen speeld,

*Die levend schynt en als door 't windetje bewogen;
 Zoo word het zwak gezicht door 't kunstpenseel bedrogen.
 De zoete waterval, die uit de rotzen bruist,
 Vloeit met een beekje voort, dat bogtig speelt en ruist
 Door groene klaver heên, en koelt met zijne stroomen
 De wortelen van Eike en hooge Popelboomen.
 Hier hoorde Evander, lang voor dat uw grondvest stond,
 Hoe groot gy worden zond, ô Rome, uit 's moeders mond.
 De rei van Faunus danst in 't lommer van de bladen.
 De Bosnimf daalt, half naakt, in 't water, om te baden;
 Een Satyr, loerende op den oever van de vliet,
 Kykt dit, zig kitlende, aan, gedoken agteg 't riet.
 Maar Febus spoeit zig vast naar 't Weste met zyn stralen,
 Om in het bleeke azuur van Tetis schoot te dalen.
 ô Febus, keer! ei keer uw licht weêr herwaards aan,
 Al wat gy ons deed zien wy bleven onvoldaan:
 Of waren wy met u alleen dus verr' gekomen
 Om slegts een schaduwe, en niet meer, te zien van Romen!
 d' Aaloudheid, die hier op haar zegezetel praalt,
 Met veel verschieten op haar tabberd afgemaald.
 Puikschilders, nodigd u, uit alle waereldsdeelen,
 Om te vereuwigen de kunst van uw penseelen.
 Vaar wel Italie! de Zon, in 't ondergaan,
 Daalt reeds op d'eene kim, aan de ander ryst de Maan,
 Die zal al 't aardryk door met flauwer stralen lichten,
 En cieren d'avondstond met schaadwe en nachtgezichten.
 'k Bedanke u Febus, g' hebt dees dag zoo schoon verlicht,
 Dat ik de Landschappen afschilderde in myn Dicht.*

H. VANDER MARK.

Groot schilder-boek, Zesde boek.

Verhandeling van de Landschappen. Eerste Hoofdstuk.

HET is een vaste stelregel, dat⁺

*Al wat leeft en lusten voed,
De zelve door verand'ring boet.*

⁺Inleiding.

Deze is de ziel van alle vreugd, de prikkel tot vermaak, en de saus van 's menschen leven; en baart ons zulk een vernoegen, dat wy, die missende, ons inbeelden slaaven te zyn; ja doet door haare geduurige beurtwisseling wenschen, onsterffelyk op deze aarde te leeven: daar in tegendeel een mensch, dezelve ontbeerende, na een verhaaste dood verlangt, zyne ziel als in een kerker opgesloten zynde, uit welke zy, volgens haare zucht, zoekt geslaakt te worden. Maar hy doolt, die⁺ ieder uur van den dag tot verandering geneigd is; dewyl alle buitenspoorigheid, en wat van dien aart mag weezen, niet alleen belagchelyk en gehaat, maar ook schadelyk is, zo wel voor hem die zulks pleegt, als die het ontfangt: vermits het niet genoeg is voor iemand, die zich met deze of geene Konst of Handwerk wil geneeren, dat hy zich aan zyn eigen welbehagen alleen laat geleege leggen; dewyl zyn wel of kwaalyk vaaren van hem zelfs niet afhangt, maar van andere menschen, na dat hy in zyn werk behaagelyk of onbehaagelyk is. En gelyk ieder schepsel een byzondere neiging heeft, en dezelve, wanneer 'er veele byeen zyn, met een eenige toebereide spys niet zyn te vergenoegen, is 'er een geduurige verandering noodig. Zo moet ook een vernuftig Konstenaar al zyn vermogen aanwenden, ten einde hy zich bekwaam maake om aan ieder zyne smaak te geeven, en elk te vernoegen: even als een ervaren Apotheker zyne winkel zorgvuldig met alle bekwaame geneesmiddelen voorziende, alsdan aan ieder het geen hy begeert, of noodig heeft,

⁺Ligt veranderlyk te zyn, is den Schilders schadelyk.

kan geeven, en alzo zyn voordeel ten overvloed bekomen. Dit zal genoeg zyn, om aan te toonen dat een vernuftig Landschapschilder zich niet behoort te houden aan eene enkele verkiezing, het zy dezelve te ⁺veel woelende en wild, of datze te stil en zwaarmoedig is; alzo zulks maar eene soort van menschen kan voldoen, en hy by gevolg van weinige lieden voordeel te verwagten heeft: daar in tegendeel de verandering die twederley slag van menschen niet alleen aantrekt en verlokt, maar zich ook door ieder een doet aangezocht worden, en ongelyk meêr voordeel, eere en roem doet verkrygen.

⁺Nuttig gedrag van een Landschapschilder.

Ik heb geoordeeld, dit voor af te moeten stellen, om veele te waarschouwen. Laat ons na eens, eêr wy tot het binnenste geheim dezer oeffening der Konst indringen, noch eenige omstandigheden verhandelen, ⁺en zeggen zeker te zyn, dat een Landschap het vermaakelykste voorwerp in de Schilderkonst is, en in der daad met zeer vermogende hoedanigheden omtrent het gezicht voorzien, wanneer het door een lieffelyke samensmelting van koleuren, en met een cierlyke schikking gepaard, de aanschouwers vermaakt en verlustigt. Wat kan een mensch meer vergenoegen, dan dat hy, zonder een voet uit zyne kamer te zetten, de geheele waereld doorwandelt, en in een oogenblik tydts van Asia in Africa, en van daar weder in America, ja tot in de Eliseesche velden toe, alle de wonderen kan bezichtigen, zonder in het minste gevaar te vervallen, bevryd van de hitte der zon, of koude en alle andere ongemakken des winters, en de moeiljyke bejeegeningen die onze ligchaamen treffen? Wat is vermaakelyker dan een donkere bosschaadje, digte waranden, en klaare waterbeeken, rotsen, fonteinen, hemelshooge bergen, en diepe deizige dalen, die men alle teffens kan beschouwen, en in welke te zien de zwaarmoedigste geesten stoffe genoeg vinden om hunne kommerlykheden te verdryven?

⁺Dat een Landschap het vermaakelykste van de Konst is.

Dewyl dit nu zo heerlijk, vermaakelyk en nut is, zo laat ons verder onderzoeken, wat tot een fraay en bekoorlyk Landschap vereischt word.

⁺Het zelve bestaat voornaamentlyk in een ordentelyke schikking van licht en donker tegen elkanderen, waar uit de goede reddering voortkomt, die op een ongevoelige wyze ons gezicht misleid, en, schoon het maar een vlak paneel is, echter een natuurlyk doorzicht, ja de natuur zelve verbeeld.

⁺Een goed Landschap bestaat in licht en donker.

Hier toe worden vereischt twee hoedanigheden, die het, ten opzichte van ons oog, behaagelyk maaken; eerstelyk de Schikking, en ten tweden de Koloriet.

De Schikking is een konstige samenstelling van ongelykformige voorwerpen, ⁺welke, schoon ze by een gezogt zyn, niettemin met de natuur niet strydig, noch ook onmogelyk schynen.

⁺Wat de Schikking,

De Koloriet is een samengepaardheid der welvoegende koleuren, by en op elkanderen, in de voornoemde voorwerpen, na de gelegentheid⁺ en stand derzelve en hunne hoedanigheid, met de natuur der lucht overeen komende, waar door ons gezicht bevredigd en gerust word. ^{+Koloriet,}

Doch een Schildery, 't welk een regt en volmaakt Landschap verbeeld, kan noch uit alle deze voornoemde hoedanigheden alleen niet⁺ voortkomen, ten zy 'er een goede verkiezing voor af gaa; welke bestaat in een veranderlyke samenschikking van veelerley voorwerpen, als bosschaadjn met doorzichten daar het oog zich in verliest, rotsen, waterstroomen en watervallen, groene velden, en diergelyke meer: welke dingen de zinnen verlustigen, en de oogen vermaaken. Hier in is 't dat het voornaamste eens Landschaps gelegen, en waar in de Schilderkonst de natuur zeer gelyk is, ten opzichte van de ziellooze dingen; zonder dat ik noch een meenigte van andere zaaken melde, als de stoffagie die de zelve ten uitersten volmaakt, en aan de zinnen alles voorstelt 't geen tot hunne volkomene vergenoeging en verkwikking kan strekken. Doch de voorgenoemde verandering bestaat juist niet alleen in de verschillende of ongelyke voorwerpen, als boomen, bergen, fonteinen en diergelyke; maar ieder van die moet ook verandering hebben, als by voorbeeld kromme en regte boomen, groote en kleene bergen, sierlyke en enkelde fonteinen, boerenhutten en heerenhuizen, groene en ook rotsachtige landen, en zo voort. Het zelve dient men desgelyks in de koloriet waar te neemen, na de getyden des jaars; op dat men de leerzuchtige Liefhebbers niet kome te verveelen met altyd, gelyk de koekoek, een en 't zelve voort te brengen, 't zy dat het woelt, spartelt of leeft, kromme en mismaakte stammen, slingerende takken, altyd dorre gronden, blaauwe bergen, en anders niet als beesten, vogelen, jagten en diergelyke: of in tegendeel, altyd zedig en stil, altyd regte stammen, geschoorene kruinen, gelyke gronden, spaarende geen groen, altyd stil water, en altyd dezelve daaging, koleur, en aart.

Wy hebben voormaals gezegt, dat een Tafereel, of Schildery, wanneer⁺ het op zyne vaste plaats gesteld en van een bepaalde afstand gezien word, zich als het leven, dat buiten is, vertoont, waar van de lyst niet anders dan de dikte der kozynen of der muur aantoot, in welke 't zelve Tafereel is ingesteeken, of hangt. ^{+Wat een Landschap wil verbeelden, en deszelfs lyst te kennen geeft.}

Nu is de vraag, of zodanig een geschilderd doorzicht natuurlyk kan zyn, en onze oogen misleiden, zonder dat men een oogpunt en *horizont*⁺ bepaalt, gelyk de oogen van hen die het aanschouwen? en of het even veel is of dezelve hooger of laager gesteld zyn? daar en boven of de dik- ^{+Voorstel van zwaarigheden.}

te van de lyst genoeg zy om de dikte der muur aan te wyzen, zonder ⁺dezelve op het paneel te vervolgen? Ik zeg volstrektelyk neen, en dat het niet natuurlyk, veel minder bedriegelyk kan zyn wanneer een van deze aangeroeerde dingen daar aan ontbreekt; 't welk ik aldus zal bewyzen. Neemt, by voorbeeld, een stoel, en gaat in uwe kamer voor het ventier zitten, zodanig dat uw oog met deszelfs borstweeer gelyk zy, zondet daar op te kunnen zien: dan zult gy immers bevinden, dat de *horizont*, of de uiterste verheid, die hemel en aarde van elkanderen scheid, by manier van zeggen, daar na toe zal trekken, en met uw gezicht gelyk worden; en dat gy by gevolg niets anders zult kunnen zien, dan de lucht alleen. Ryst dan op; en gy zult gewaar worden, dat de *horizont* mede zal opryzen, en dat uw gezicht altyd met den zelve zal gelyk zyn, ⁺en hier en daar de voorwerpen op de grond ontdekken. Ziet hier nu het onvermogen van uw Tafereel wanneer het oog, in 't zelve geplaatst, met uw gezicht niet overeen komt; en hoe de natuur, naast uwe verbeelde konst gepaart, alles 't onderste boven doet tuimelen, het bedrog ontdekt, en uw oogmerk vernietigt. Het blykt dan klaar, dat uw Stuk, waar in het oogpunt geplaatst is, uwen afstand moet bepaalen, en dat uw oog nimmer van den *horizont* of zichteinder moet afwyken, maar altyd met den zelve gelyk weezen. Is uw gezicht laager als het oogpunt van 't Stuk, zo moeten noodzaakelyk alle de voorwerpen voorover schynen te vallen, en de voorgrond te daalen. Staat gy hooger, zo ryst de voorgrond; en alle de voorwerpen zinken agterweg. ⁺Hoe kan het dan natuurlyk schynen, en de oogen bedriegen? Derhalven is 'er geen ander middel, als dat men het Stuk op een zekere plaats zette, en een afstand bepaale van waar men het zelve onveranderlyk ⁺moet beschouwen. Wat de lyst aangaat, ik zeg dat het noodzaakelyk is, dat men de dikte daar van op het paneel aanwyze; op dat men, zonder zoeken, ten eersten den afstand weete van waar men het zien moet, doordien deszelfs hoekige stralen na het oogpunt zyn aangewezen.

⁺Ik weet wel, dat veelen zodanig een stelling vreemd zal dunken; en dat men zal my tegenwerpen: zulks hebben wy van *Gasper Poussyn, Titiaan, Bril*, noch *Francisco Melé*, en andere braave Meesters, nooit gezien.

⁺Ik antwoord hen, dat het oude spreekwoord waarheid is,

*Dat leeringen wekken
Maar voorbeelden trekken.*

⁺Opgelost.

⁺Onvermogen van een Stuk waar van het oogpunt met onze oogen niet overeen komt.

⁺Middelen om het wel te vinden.

⁺De dikte van de lyst aangewezen, is noodzaakelyk, en waarom.

⁺Tegenwerping van deze stelling.

⁺Opgelost.

Want zy zoeken wel de misslagen, maar niet de fraaije deugden, van die wakkere en braave Mannen op te volgen. Ik verzeker my, dat, zo de genoemde Meesters op deze waarneeming gedacht hadden, zy dezelve niet verworpen zouden hebben. Wilt gy bewys, dat ieder fraay Meester myn zeggen toestaat, en het zelve volgt? Wel aan, toont my een Schildery, Tekening of Prent van hen, daar zy uit een voorzaal, of kamer, een doorzicht doen zien, zonder dat zy de dikte der kozynen, posten, of muuren, zullen hebben vergeeten aan te wyzen: want anders moesten zy de natuurlykheid verlaaten; en men zoude zeggen, dat zy, in plaats van het verschiet, een Schildery of Tapyt verbeeld hadden. Dierhalven besluit ik, dat, indien de natuur zulks in een Schildery vereischt, het zelfde noch zo veel meer begeerd word, wanneer men het Schildery voor de natuur zelve wil doen doorgaan, om, zo het mogelyk is, de oogen der Konstenaars te misleiden. Maar men denkt: laat ik zo verre in de Konst komen, als zy geweest zyn, dan zal ik vergenoegd weezen. Ondertusschen blyft de Konst wanhoopen om ooit tot grooter luister, door een meerder volmaaktheid, te geraaken.

Doch om weder te keeren tot de voorgaande stelling: myn gevoelen is, dat men het gezegde in acht moet neemen, als ons iets voorkomt in zaalen, kamers, gaanderyen en diergelyke, het zy in nissen, boven en onder de schoorsteen, of andere gelegentheden. En voornaamentlyk komt het hier op aan, dat men den *horizont* wel moet plaatsen,⁺ na dat het Stuk hoog of laag staat. Ik heb in mynen tyd de diktens der muuren wel aangewezen, en altyd zulks wel willen doen; maar

⁺Voorbeeld den Schryver wedervaren.

wierd eens, voor een voornaam Liefhebber schilderende, door hem genoodzaakt, wat redenen ik ook mogte bybrengen, het weder te veranderen, om hem te voldoen: meenende hy, dat ik het gedaan bad om minder werks, en niet om best wille; voorgeevende dat het verbeelde daar door al te bekrompen en geslopt was: doch het kind moest een naam hebben; waanende hy, dat het veranderde ruimer stond.

Nu moet men zich niet inbeelden, dat ik myn Stuk met de Ordinantie volslagen maakte; en dat, wanneer het heel gedaan was, ik de dikte daar over heen schilderde: geensins; want dat zoude een groote dwaasheid zyn. Eerst sloeg ik met een lyn het vierkant daar op; en vervolgens myne Ordinantie daar na geschikt zynde, was dit gevoegelyker, als dat men daar na dezelve daar over heen schilderde, om dat anders te veel werk daar door over stuur zou gegaan hebben, en weg gesneden zyn geworden.

Om nu den yverzuchtigen Konstoeffenaar een goed voorbeeld, na myne bevatting, te geeven, hoe hy dient aan 't werk te gaan om een goed Landschap, op een gemakkelyke wyze, op te stellen, zo laat hy deze volgende grondregelen in acht neemen.

*Hy overlegge wel 't geen hy voorgenomen heeft te maaken: daas na, wat gewest van de waereld hy wil verbeelden: ten derden, wat getyden des jaars, wat maanden, en wat stonden van den dag: ten vierden, of zulks in zon-of maaneschyn, helder of neevelachtig, regen-of windig weêr, zich vertoont.

*Wat men overweegen moeteer men een Landschap begint.

*Deze verkiezing alzo by zich zelve vast gesteld hebbende, gaat men verder, en zoekt daar toe bekwaame stoffe, dezelve by malkander schikkende tot voltrekking der meening; voegende de voorwerpen ter plaatse die haar eigen zyn, ieder na zyne natuure en hoedanigheden.

*Dan bekwaame stof daar toe gezocht.

*Stelt daar na het oogpunt in 't midden des Stuks, hoog of laag, na dat men minder of meerder lucht of grond wil hebben, denkende of men dezelve op een gelyke grond wil zien, en alzo de beelden te schikken gelyks met het oog, om straks te bezeffen of het Stuk door een hoog venster in een laagte, of van de laagte na de hoogte gezien is: want men weet zekerlyk wel, dat, als de dingen van een hoogte gezien worden, de beelden onder den *horizont* bepaald moeten blyven; en van een laagte gezien zynde, boven den *horizont* opsteeken.

*Plaatsing van 't oogpunt.

Alle deze dingen wel overwoogen en zo verre gebragt zynde, gaat *men verder en treed tot het verkiezen van een bekwaam licht, van voor, van agter, of van de linker of regter zyde daar in schietende, *om alle voorwerpen na het zelve te daagen. Alsdan schikt men 't voornaamste voorwerp onzer doeling op de beste plaats, zo het mogelyk is, en dat het voorwerp zulks kan toelaaten; 't zelve in 't midden des Stuks, doch altoos van de kant af, vaststellende.

*Daar na het licht.

*Het voornaamste voorwerp moet de beste plaats hebben.

*Van verscheidene hertstogten, zo die in de zaak vereischt worden, te weeten als het Landschap met een geschiedenis vermengd is, laat men eene den meester speelen, en boven de andere heerschen, in grootheid, pragt, en cierlykheid, beslaande met de zelve altyd het grootste *gedeelte van het Stuk, het zy door loof of gebouwen. Tot bywerk zal men zoeken wat best en eigentlyk daar toe dient, ten einde de zaak klaar en duidelyk moge uitgedrukt werden. Is 't voorwerp een bosch, zo zal men het zelve met boschgoden, wegwyzers, of paalen, tombes, rustbanken, boschnimfen, en meêr diergelyke dingen, daar meest toe eigen, stoffeeren en verciereen.

*Waarneeming der herstogten.

*Gedachten op 't bywerk en cieraad; als mede hoe men een bosch en vordere schildery, troffeeren most.

Is 't een waterstroom of rivier, zo dient men zulks op dezelve

wyze te handelen; daar by voegende, tot stoffagie, riviergoden, *nayaden* of zwemmende waternimfjes, vissers, zwaanen, en andere zodanige cieraaden.

Is 't voornaamste van het Stuk een veld, dat men dan het zelve met herders en herderinnen vervulle en verdere, veehoeders, bagchanaalen en andere.

Met rotsen of spelonken leeft men op die zelve wys, doch evenwel met zodanig een omzichtigheid, dat het oog en opmerking alleen tot het principaal getrokken werde, en niemand het bywerk anders overweege dan als een byvoeging en toedoening van hulp: want in alle deze waarneemingen bestaat de fraaiheid of deugd van een Landschap.

Belangende de stoffagie van *modern* of hedendaagsch Landschap, gelyk door die vermaarde Schilders, *Everdingen*, *Pynakker*, *Ruysdaal*, *Moucheron*, en meêr diergelyke die de *moderne* trant volgden, is geschilderd, dezelve behoeven de genoemde stoffagie niet; maar konnen zonder aan boerenhutten, vissers, voerluy met hooy- jacht- en andere lastwagens, aan diergelyke dagelyksche landgevallen genoegsaame rykdom van stoffe en voorvallen vinden, die daar toe zo wel als het *antiek* eigen zyn: want de stoffagie maakt, myn 's oordeels,⁺ alleen een Landschap *antiek* of *modern*, ten ware het hedendaagsche en bekende plaatsen waren die men wilde verbeelden, in welke geen *antiek* passen zoude, even als die oude beroemde Schilders *Breugel*, *Bril*, en *Hans Bol* in de voorgaande eeuwen geschilderd hebben, zonder uitzondering van het best uit het gemeen en slegtste leven te verkiezen. Want de Natuur is in haare voorwerpen nn even als zy over duizend jaaren gevveest is: bosschen, velden, bergen, en water, blyven altyd het zelve. Derhalven is de Natuur *modern*, dat is te zeggen onvolmaakt; maar weder *antieks* en volmaakt, wanneer men het verstandig weet te schikken met vreemde en uitmuntende gebouwen, tombes, en diergelyke overblyfselen van de aloudheid, welke met de voornoemde stoffagie te samen een *antieksch* Landschap uitmaaken. Maar wanneer een hedendaagsch Ryngesicht met *antieke* beeldtjens en geschiedenissen opgepronkt werd, is het beide belagchelyk: want de boerenhutten, bouwkunde, land- en vestingbouw, zullen het verstandig onverstand in de stoffagie door den Meester begaan, schoon hy in beide uitgemunt heeft, zonneklaar aanwyzzen.

⁺Onderscheid tusschen het Modern en Antiek in de zelve.

Van het Licht, de Gestalten, en Koppeling in de Landschappen. **Twede Hoofdstuk.**

*Laat ons nu eens verder gaan, om de voornaamste hoedanigheden, en eigenschappen, die tot een goed Landschapschildery vereischt worden, naauwkeuriger te overweegen. Ik meen, dat het zelve bestaat in een goede schikking der ongelyke voorwerpen, zo in de stoffe, gedaanten en vormsel, als in de koleur; en in de tweede plaatse, de getallen en koppeling derzelve; ten derden, in een goede schikking van het licht.

*Waar in een goed Landschap bestaat.

*Uit de ongelyke voorwerpen maakt men, door die wel te schikken, die roering en beweeging; bestaande in krom, regt, scheef, hogg en laag: en door de koleur werd het zelve veroorzaakt, het eene zwak, dit smeltende, dat krachtig, en 't ander weder hard.

*Van de roering in het zelve.

*De koppeling bestaat in de byeenplaatsing dezer ongelyke voorwerpen, als van twee ligchaamen op twee verscheidene gronden, waar van dat op de voorgrond het kleinste, en op de tweede het grootste moet weezen; als by voorbeeld, zo een zittend beeld voor komt, zal'er een staand agter zyn, en op de derde grond weder een leggend, op de vierde een hooggeklommen, en dan vervolgens weder een staand, en zo voort. Even zo moet men handelen met boomen, rotsen, gebouwen, dieren, en alles wat in de Landschappen te pas komt, voor zo veel de ongelykvormige voorwerpen aangaat. In het volgende voorbeeld zal ik die van de ongelyke, zo wel in hunne stoffe als koleur, aanwyzen.

*De getallen en hunne koppeling.

*Ik stel dan in een Stuk met het verschiet vyf gronden, waar van de vierde de grootste is; en op de voorgrond plaats ik een vaaze of pot van donkere porfiersteen, getekend N°. 3. op de tweede grond een fontein N°. 4. en op de derde een groene haage, N°. 2. op de vierde een pronkbeeld, N°. 5. De vyfde is een laag verschiet, gemerkt N°. 1. Dit is nu voor zo verre de wykende gronden aangaat: maar echter moet die zelve schikking mede op een *parallele* of gelyke grond waargenomen worden.

*Voorbeeld van de ongelyke voorwerpen en stoffen.

*Belangende het licht, deszelfs voornaamste reddering bestaat in bruin en donker, tegens licht en noch lichter: maar wanneer twee liebten *tegen malkander afsteeken zullen, zo moet het noodzaakelyk met de koleur gevonden werden. Als by voorbeeld, wanneer een verlicht beeld tegen het heldere verschiet zal uitmunten, moet gewisselyk het

*Van het licht.

*Donker tegens licht en ook anders om geplaatst.

eerstgenoemde donkerverwig zyn, wegens het gebrek van schaduwe: als dan zal het een goede uitwerking doen. Want de voornaamste reddering bestaat hier in, dat een gloeiend gekoleurd voorwerp tegen een licht, flauw en zwak verschiet aankome: daar en tegen lichte en zwakke koleuren tegen donkere en gloeiende gronden: het voorste en krachtigste voorwerp tegen het diepste doorzicht, en de verder afgelegene tegens ondiepe: en zo met de lichte tegens donkere, over en weder over.

Daar en boven dient een Konstenaar waar te neemen, dat 'er geen⁺ twee lichten boven malkander mogen zyn, ten ware het een merkelyk in kracht van het ander verscheelde, het zy in koleur of tint; óp dat het eene in het ander niet kome te vloeijen: het geen uit der hand gezien zynde, een zeer wanschapene samenhang zoude vertoonen.

⁺Geen twee lichten mogen boven malkander zyn.

Behalven dat moet altyd een gedeelte van 't doorzicht verbrooken⁺ zyn, en aan d'eene of d'andere zyde het oog nader bepaald werden, het zy met een bosch, rots, gebouw, of eenig ander voorwerp. Ook moet een Stuk van den *horizont* altyd worden gezien, en by gebrek van dien het een of't ander *paralel* of gelykgrondig voorwerp aangewezen, het zy door een muur vlak van vooren, pilaarwerk, of iets diergelyks. Door deze dingen word het oog meest voldaan, en de welstand daar in gebragt.

⁺Het doorzicht hoe verbrooken.

Niemand kan betwisten, dat de ongelyke getallen de volmaakste zyn;⁺ gelyk zulks genoegzaam door de Wysgeeren en Wiskonstenaars is aangetoond. Dit getal neem ik waar, en volg het in myne schikking der beelden aldus.

⁺Koppeling der beelden door oneevne getallen.

Eerst stel ik een beeld op de voorgrond; dan drie op de tweede; dan twee op de derde; dan vier op de vierde; en dan wederom een, en zo voort, zo op een gelyke grond als agter malkanderen: welke ongelyke getallen in de koppeling geensins van 't minste belang in de Landschappen zyn.

In de koleur, die wy daar even aangeroord hebben, is dit mede een⁺ van de aanmerkelykste zaaken; naamentlyk, dat de voornaamste koleur welke in het Stuk regeert en de beste plaats heeft, nergens meêr gezien werde, dan met kleene partyen, dat is te zeggen minder in schoonheid, quantiteit, en waardigheid.

⁺Van de voornaamste koleur.

Van het Stoffeeren der Landschappen. **Derde Hoofdstuk.**

⁺Het is geen vreemde zaak, dat ieder Landschapschilder een byzondere neiging tot deze of geene verkiezing heeft; de een tot wilde en woeste gezichten, en de ander tot stille en zedige; weder een derde tot noordsche of koude, tot zon- en maaneschynen, watervallen en duinen, water en boschachtige gezichten; en ieder dus na zyne vrye keur: vermits het meeste deel der menschen, door een wonderlyke schikking, de gaaven der natuur meer toegedaan schynt te weezen, als de hemelsche, die ons het geheele en het volmaaktste voorstellen; zulks dat men niet meer als een gedeelte zoekt, daar hét alles te bekomen is: 't welk voortspruit uit oorzaak der jonge onervarenheid, aan welke de grondige kennis ontbreekt, en die by gevolg van de dingen niet kan oordeelen, wat best, schoonst, en voordeeligt, ja waar toe zy bekwaam ⁺zyn. Maar het vreemdste en onbegrypelykste van alle zaaken is, dat veele Landschapschilders hunne eigene Stukken niet konnen stoffeeren. Hier op zou iemand mogen tegenwerpen, dat, vermits zy zich daar in niet geoeffend hebben, zy liever met hunne enkele doorzichten willen te vrede zyn, als de byzonderheden, die noch daar by vereischt worden, niet wel te doen; en dat zy daarom, des noodts zynde, den Eigenaar daar voor laten zorgen. Dit is een beklagelyke zaak, dat men zonder eens anders hulp zyn eigen werk niet kan volvoeren. Dierhalven ⁺blykt het, en het is ook een deftige zaak, dat een Landschapschilder zyn eigen werk stoffeert, het zy uit eigene vinding of byeen gezocht: want het is zeker, dat, by aldien hy zyne konst wel verstaat, hy ook best weet wat in zyn Schildery natuurlykst voegt; niet bestaande in beuzelingen, of beelden die niet met al beduiden: maar met geschiedenissen, verdichtselen of gelykenissen door stoffagie die het werk verheerlyken, 't zy die genomen zyn uit den *Bybel*, *Ovidius*, of uit *Esopus*. Doch dit gebeurt heel zelden; vermits het meeste deel of geen tyd, of geen lust tot het leezen van zodanige boeken heeft: maar wat my aangaat, ik ⁺waar liever zonder prenten of tekeningen, als zonder boeken. Ik, alzo ik een Beeldschilder ben, neem boeken met beschryvingen van landschappen en dieren: maar als ik een Landschapschilder was, zou ik my voorzien met geschiedboeken. Want wat zoude het my baaten, dat ik my oeffende in een byzonder ding alleen 't welk ik bereidts in myne

⁺Byzondere verkiezing der Landschapschilders.

⁺Gebrek eens Landschapschilders, en de tegenwerping daar over.

⁺Zyn eigen Landschap te stoffeeren is 't beste.

⁺Des Schryvers gevoelen hier omtrent.

magt had, en andere liet vaaren die ik noodzaakelyk moest weeten? Dat ik alreede weet, behoef ik niet te leeren: ook kan men onmogelyk tot kennis en weetenschap komen van dingen die men niet wil onderzoeken. Heb ik tyd om alle nieuwigheden te doorsnuffelen en te leezen, waarom ook niet voor 't geen my noodig is? Is't een nieuwsgierigheid, die ik heb, om te weeten hoe het met den oorlog staat, of het verlangen na de vrede, op dat het alsdan met de konst te beter zou gaan? wat zal my de vrede helpen, als ik my niet bekwaam wil maaken om alsdan, wanneer zy verschynt, voordeel te genieten?

Maar dewyl 'er weinige of geene Schilders zyn, die geen byzondere⁺ en eigene manier hebben; zo zyn 'er ook weinige bekwaam om die zelve te kunnen stoffeeren: want ieder is altyd gretig om in het een of 't ander uit te munten, en zich door een zekere vreemdigheid kenbaar te maaken; waarom zy dikwils die zaak meer verergeren als verbeteren, 't zy met schoone koleuren, wilde kleêren, vlakke en zonachtige daagingen, of rond en dommelachtig: welke dingen hen onmogelyk schynen te vermyden, alzo hunne meeste kragt daar in bestaat, en ook dikwils in 't stoffeeren van anderer werken dezelve van een verkeerde uitwerking doen zyn. Daar en boven staat noch aan te merken, dat 'er⁺ twederley soorten zyn van stoffagien, noodzaakelyke en onnoodzaakelyke. De noodzaakelyke zyn die, welke tot de zaak behooren, als onroerende en vaste. De onnoodzaakelyke zyn roerende, als menschen, beesten, vogelen, en diergelyke; welke, ten opsichte der Landschappen, niet noodzaakelyk kunnen aangemerkt worden, maar alleenlyk strekken om het leven daar in te brengen, ten einde zulks het oog niet moge verveelen, maar behaagelyk voorkomen.

⁺Daar zyn weinige Schilders bekwaam om alle Landschappen te stoffeeren.

⁺Dat 'er twederley soort van stoffagien zyn, te weten noodzaakelyke en onnoodzaakelyke.

Om hier myne gedagten klaarder uit te drukken, zullen wy overweegen⁺ wat een Schilder omtrent het stoffeeren heeft waar te neemen, en te vermyden.

Ik stel dan in de eerste plaats, dat het onbetaamelyk zoude weezen een vrouwmensch by of omtrent een *Priapus*, of diergelyken Afgod, alleen te stellen om te rusten, veel minder in gezelschap van mannen daar by te zyn, ten ware dat men daar mede te kennen wilde geeven, dat zy een ligtekooy of hoer was. Ook is het oneigen, dat een vrouw, fatsoenlyk gekleed, aan den weg of in een bosch op de grond alleen zal gaan zitten, of staan praaten met volk van veel geringer staat. Het is veel beter, dat men een man doe zitten en een vrouw voorby gaan, dan dat de vrouw zit en de man voorby gaat, of daar mede staat en praat, ten ware dat hy na den weg vraagde. Het is ook veel beter, dat de zittende den weg wyst, als de voorby gaande. Als 'er een deel

⁺Noodwendige waarneemingen in het stoffeeren.

volks, zo mannen als vrouwen, in een gezelschap is, zo laat de mannen niet leedig gaan, en de vrouwen beladen. Als een vrouw ergens alleen rust, laat zy geen meêr ballast by haar hebben, als zy behoorlyk alleen kan draagen, het zy pakken, koffers, of potten. Een vrouw van aanzien zal nooit alleen reizen door bosschen en dalen, voornaamentlyk als zy jong is: ten minsten zal zy een meisje of kind by haar hebben. De herders, herderinnen, boeren en boerinnen voegen wel by malkander. Daar geen schaapen zyn, past ook geen hoeder noch fluit, noch meisjes met bloemkranssen: want die luiden komen niet op het veld om te zitten praten, maar om te werken. Het is beter, dat men vraagt waar de herder is, als waar de schaapen zyn. De kinderen der landluiden zyn des zomers zelden in huis, maar altyd buiten op het veld by de ouders, zoekende vogelnesjes, verzaamelende hout, graavende kuiltjes, of plukkende bloemen, vlegtende kranssen, en meer andere kinderlykheden bedryvende. In wilde offerhanden, of boerenvreugden en feesten, zal men geen lieden van aanzien vermengen zonder wettige oorzaak, ten ware dat zy, als toezinders, een weinig daar van afgescheiden waaren; doch voor al geen oude luiden: vermits die gemeenlyk geen behagen in zulke dingen hebben, voornaamentlyk de mannen.

*Het is tegen de natuur en reden strydende, dat men tot het vieren van een vrolyk feest een droevige plaats zal verkiezen, en om een treurige te verbeelden een vermaakelyke uitzoeken, welke verciert zy met beeldwerk en fonteinen, ten ware het voorwerp der geschiedenis zulks vereischte en medebragt. In dit alles wel te onderscheiden, en waar te neemen, kan men een vernuftig Meester kennen.

*Aanmerking op de plaatsing en eigenschappen van stoffeeren.

Gelukkig is die Landschapschilder, welke zyne bebeelding of stoffagie na zyn Landschap, en het Landschap na de stoffagie weet te schikken; maakende, dat dus het een en het ander moet aangemerkt werden: maar noch meerder achting is hy waardig, als hy alles weet te voegen na het Landschap. Worden dan de beelden of stoffagie minder geacht als het Landschap, zulks moet hem leed zyn: doch in zich zelve is hy gerust, als hy geduurig voor heeft het een zo goed als het ander te maaken. Zodanig een is boven veele anderen te achten, die zulks niet zyn: want zich altyd met printen of eens anders werk te behelpen, is het rechte middel niet om Meester te werden. Men verlaat zich al te veel daar op. Niet dat ik het wraak, dewyl 'er de geest door opgewekt werd: ja ik bevind zelfs, dat ik zonder dat middel daar niet toe gekomen zou zyn. Maar men moet wel onderricht weezen, hoe verre men zich met raapen bezig mag houden, om niet in een algemeene dwaaling te vervallen.

len, uit welke men daar na bezwaarlyk kan gered werden: waar uit dit spreekwoord is voortgekomen, *de raapen zyn goed als ze wel gestoofd zyn*.

Laat ons nu tot de onroerende stoffagie eens overgaan, en daar in⁺ aanmerken dat 'er niets zo verdrietig in een Landschap is, als dat de huizen altyd achter tegen het verschiet zyn, en men ter zyde niets als boomen, heuvelen, of ter naauwer nood een steen of twee op malkanderen gewaar word. Deze herhaaling moet den aanschouwer zeer verveelen; weshalven het geen wonder is dat die, welke de Bouwkunde niet verstaan, de zelve zo veel myden als zy konnen: maar het verwondert my, dat veele Landschapschilders die konst niet weeten willen, ja die liever nooit vertoonen, hoe schoon zy ook zyn mag, dan de moeite te neemen om daar wat van te leeren en te onderzoeken, of om anderer modéllen na te volgen, die in zulk een overvloed, en tot dien einde, gemaakt zyn. Immers kan men daar gemakkelyk toe komen, behalven dat het zulk een schoone welstand in een Stuk brengt. Ik heb lang na de oorzaak daar van gezogt, maar geene konnen vinden die voldoende, en op de reden gegrond was, dan deze alleen, dat de genegenheid daar toe ontbreekt, en hun de deugd en achting daar van onbewust is: want te zeggen, dat de Landschappen alleen bestaan in boomen, bergen, en groene velden zonder huizen; en als 'er huizen, gebouwen, ruïnen, of triomf boogen in zyn, dat het dan geen Landschap meer is: zulks is onkundig geredeneerd; dewyl het ontwyffelbaar is, dat een historie in een Landschap voor geen Landschap aangezien zal werden, noch een Stuk met huizen, gebouwen, en eenige boomtjes voor Landschap noch Geschiedenis, maar voor een gezicht met gebouwen. Een Landschap, met honderd kleine beelden gestoffeerd, zal voor geen beeldstuk doorgaan: maar zonder beelden of huizen is 't een wildernis of een onbewoond land, daar de pestilentie regeert, en by gevolg daar geen huizen getimmerd worden. Het zou nog wel wat gelyken, dat het in een Groenlandts gezicht was.

⁺Oorzaak van het gebrek in Gebouwschilders.

Van de onroerende Stoffagie, zo van Graven en Tombes, als Huizen, Tuinen, en diergelyke.
Vierde Hoofdstuk.

DE graven of tombes, die men in de Landschappen maakt, hebben⁺ een byzondere opmerkinge noodig; alzo zy niet alleen een goede

⁺Noodzaakelykheid van dit wel op te merken.

welstand, maar daar en boven een waarschylyke eigenschap aan die plaats geeven daar zy geleegeen zyn of staan, op dat zy niet strydig werden tegens de waarheid en den tyd. Het is dan het zekerste, dat men, wanneer men zodanig een metzelwerk opregt, daar toe voor eerst een plaats verkieze de zaak en 't voorwerp eigen, om van de voorbygangers gezien te worden, en hen tot aandachtigheid te brengen: waarom zy dan dikwils minder of meerder prachtig en cierlyk werden uitgewerkt⁺ na de hoedanigheid, staat, en eerwaardigheid der overleedenen of der stigteren^{+Zo wegens de staat.} dezer gedenktekenen. Men ziet ze gewoonlyk omtrent de gemeene wegen, op het veld, of aan den ingang van een donker bosch geplaatst, ook wel in het bosch zelve, echter op zodanig een wyze dat men daar gemakkelyk by kan komen, en in het doorgaan⁺ dezelve zien. Is het zaake dat zy kostelyk uitgewerkt zyn met beelden en andere cieraadjn, dan werden zy zekerlyk wel bezorgd tegens alle^{+Als plaatsing.} ongemakken des tydts. Sommige werden met verwulfsels overdekt, ook wel met kleine voorgevelen of frontespiessen, steunende op kolommen, zettende op dezelve een kopere vaas of keteltje van metaal, en aan wederzyde twee kindertjes op spillen draaijende na dat de wind hen voert, met een kloppertje van staal in de hand, waar mede zy, dus bewoogen zynde, op dezen ketel slaan, en een groot geluid⁺ geeven, als de wind sterk waait, uit oorzaak van zekere holligheid die zy in den rug hebben.^{+Voorzorg der Ouden omtrent hunne Begraafplaatsen gebruykt.} Dat geschiedde, zeggen zy, om de duivelen en kwaade geesten door dat geluid te verdryven, die zy waanden dat gemeenlyk om de graven zworven. Sommige wierden met kleine borstweeringen beslooten voor den noorden wind. Men stelt ze meest altyd op hooge gronden, of heuveltjes, voornaamentlyk in woeste landen: en men behoeft ook niet te twyffelen dat ze op vaste fondamenten staan, alschoon men ze somtydts hier en daar ziet omgevallen, of gezonken; vermits 'er niets in de waereld is, dat niet onder den vernielenden tyd moet buigen, al waar het noch zo vast en sterk. Het is niet buiten waarschylykheid, dat 'er omtrent zulke plaatsen zitbanken gevonden wierden om te rusten; en om het volk des te meerder aan te lokken, hebben zy 'er somtydts fonteinen by gemaakt. Men⁺ plagt gemeenlyk de assche der overleedenen in zekere *urnen* of bussen te doen, welke boven op de^{+Voornaamentlyk omtrent de verbrande assche.} tomben gezet wierden, of in een holle nis daar by zynde, heel cierlyk met *hieroglyfische* letteren of characters behouwen. Deze graven of begraafplaatsen zyn ontallyk voorzien met zinnebeelden en figuren, door dewelke men altyd kan zien en verstaan of ze een Held, Wysgeer, Staatsbedienaar, Herder, Boschgod, of iemand anders toegeëigend zyn geweest, zo men de oude Schryvers en Overblyfselen mag

gelooven. Het zou te lang vallen hier alle die byzonderheden te verhaalen: en vermits deze dingen alleenlyk dienen tot een bywerk voor de Schilders, oordeel ik het hier mede genoeg te zyn, als ik 't geen der zelve stoffe aangaat, daar noch bygevoegd zal hebben. Deze zyn veelerley, gelyk als van porfier, jaspis, allerhande soort van marmer, zo rood, zwart, als wit, koper, en metaal, ook van geringer steen. Men vind'er dikwils een altaar staan, waar op men plagt aan de gedachtenis der overleedenen te offeren.

Van de Land- en Boerenhuizen, en andere Stoffagien.

DE boeren-of landhuizen ziet men gemeenlyk laag van verdieping;⁺ zynde alle hunne meeste gelegenheid en uitgestrektheid beneden: en vermits die luiden weinige goederen, ja niet meêr als zy tot hunne nooddrift van nooden hebben, bezitten, zyn 'er ook niet veele kamers of zolderingen in hunne wooningen: maar zy zyn slegt en eenvoudig, zonder cieraad, meest van hout of geringe steen. Daar en boven hebben zy noch order, noch schikking, noch verdeeling. Zy vlegten ze met riet of biezen door malkanderen, en plakken of smeeren die met kley. De daken zyn doorgaans met riet of zooden bedekt. Zy laten weinig licht daar in vallen; zynde gemeenlyk wat donker van binnen, en van buiten met zekere koleur licht bestreken, rood, wit, ook graauw, waar door men ze van heel verre kan beöogen. Zy hebben⁺ veelmaals putten of waterbakken daar omtrent, en ook fonteinen of regenbakken uit een boom gehold, of wel van steen gemetseld. De fonteinen zyn slegt, en van weinig konst: maar wanneer ze dicht aan de stad leggen, zyn ze groots en prachtig gebouwd met pronkbeelden en andere cieraaden. Men vind ook vazen, of cierlyke potten, met basreleevs, op hooge pedestallen staande; en die zyn zo hoog, dat ze boven het bereik der handen staan, op dat men ze niet stukken zoude⁺ breeken, somtydts wat vergaan en gebroken, of geschonden door den tyd en de regen, en ook door de wreede moetwil der barbaaren en soldaaten: het geen men bespeuren kan aan de stukken en brokken der kolommen en pilaaren die men hier en daar op de wegen, en ook wel daar by, vind leggen, ook stukken van friessen met basreleevs en schoone kornissen, welker overblyfzelen, nevens die der fondamenten, noch zyn⁺ blyven staan. Daar en daar omtrent ziet men ook brokken van kolossen of groote beelden; en men vind'er die noch half begraven, of elders in een moeras gevallen leggen. Desgelyks ziet men in de bosschen leeu-

⁺Beschryving der Boerenhutten, of huizen.

⁺Der Fonteinen.

⁺Der Pedestallen, en Pylaaren.

⁺En gebookene en oude Beelden, nevens hun gebruik in de Aaloudheid.

wen en leeuwinnen van steen op pedestallen rustende, welke water uit hunne muilen spuijen. Op beide de zyden der borstweeringen plagt men in de oudheid wel Sfinxen te leggen, als de zin niet en slaat op de verborgenheid der weetenschappen: want alsdan worden zy gemeenlyk tot steunsels der kolommen, piramides en tombes gebruikt. Men plagt ook, en het is noch wel in gebruik, eenige steenhoopen op te regten met opschriften of *characters*, ook wel paalen tot wegwyzers, of ook wel beelden tot het zelve gebruik, voornaamentlyk op kromme en kruiswegen, alwaar men veelmaals ook *Termen* ziet, inzonderheid aan de einden van de wegen of laanen, vooral wanneer een moeras, water, of eenige andere ongelegenheid, de wegen doorsnyden, om de reizigers te waarschouwen voor een naakend ongeval; waar van ook hun naam van *Termen* zynen oorspronk heeft, dat is te zeggen bepaaling of het uiterste eind. Deze *Termen* zyn als een omgekeerde Piramide, vierkantig, daar een hoofd boven op staat, met den mond wyd gaapende, meest van koper of metaal, in welker opening van den mond de wind, door zyne speeling, een groot geluid maakte. Alle deze dingen hebben een byzondere welstand, en geeven aan de Stukken een ongemeene grootsheid, als zy wel geplaatst en gevoegelyk te pas gebragt worden, voornaamentlyk in Landschappen: en het is ongetwyffeld de allerbeste en grootste manier. Hier zal ik dit Hoofdstuk besluiten, met waarschouwinge dat men ze niet al te veel gebruike, noch twee maal een en dezelve zonder verandering; op dat het niet verveele: 't welk den maaker meer schande en schade, als eer en voordeel, zou aanbrengen.

Van de schoone Koloreering in Landschappen. **Vyfde Hoofdstuk.**

*Indien 'er iets bekoorlyk is voor het gezicht, ik meen dat zulks het schoone groen der boomen is. Met welk een zucht verlangen wy na het lieffelyk voorjaar! Is 'er iets dat onze oogen meer verkwikt dan het eerst uitlopende groen? De krachten, geesten, en vrolyke lusten schynen alsdan in alle schepselen te herleeven. Indien het wezendlyk gezicht zulke krachten heeft, niet veel mindere werden 'er gevonden in *het beschouwen van een konstig en bekoorlyk Landschap, waar in het heldere groen, een der aanlokkelykste koleuren, het oppergezag voert.

*Vermoogende kracht der Lente.

*En het schoone groen.

Maar dat een Landschap, geheel uit groen geschilderd, bekooren

kan, zulks is niet gelooffelyk; alzo min als een uit vuile en graauwgroene⁺ kleuren ons oog kan vermaaken. Niet dat men ook, om een schoon groen te hebben, het spaanschgroen moet gebruiken: want hoewel dit het schoonste zy, is het nochtans het aangenaamste en lieffelykste in 't oog niet, te meer doordien het zo geweldig versterft en van koleur verandert.

⁺Deugden en gebreeken van het Spaansch Groen.

Doch het geen beklaagd moet worden, is dat menschen, die voor goede en ervarene Konstenaars in het Landschapschilderen willen doorgaan, dat, zeg ik, de zulke het schoone groen geheel uit hunne Schilderyen verbannen, en, in plaats van 't zelve, zwart, geel, en meer diergelyke vaale kleuren daar in brengen.

Wel is waar, dat alle groene planten en kruiden zo wel in hunne⁺ aart, eigenschap, als gedaante en koleur verschillende, en de sommige schoon groen, die blaauw, deze geel of ros, eenige graauw, andere berg-moeras-en ettelyke waterachtig van koleur zyn: doch de konst leert ons niet het verdorvene en slegtste, maar dat bekoorlyk en aangenaam voor het gezicht is, na te bootsen: en zelfs onder de verschillendheden der genoemde planten vind men ieder in zyne soort, geringe, gemeene, schoone, en allerschoonste.

⁺Verskillendheid der koleur in de groene Planten.

Zegt men nu, dat een Konstenaar alles moet verbeelden, zo wel het schoon als het onschoon, en dat hy maar een aap van de natuur is; ik stem het toe: maar hy moet een nabootser der welgestelde natuur zyn, en haare heerlykste deelen op het cierlykst afmaalen.

Met myne stelling, dat het schoone groen in een Landschap het⁺ beste en bekoorlykste is, wil ik geen toestemming geeven aan het dwaalende gevoelen der geenen, welke waanen, dat men geene kleuren te schoon kan maaken, al verbeelde men dezelve schoonder als de natuur, zo wel in een Geschiedenis als Landschap. In het Hoofdstuk van de houding en plaatsing der kleuren word hier breeder van gesproken: en wat voordeel konnen dan de kleuren op malkander doen? Wat is anders de *harmonie* of zamenbinding der kleuren, wanneer daar, even als in de Zangkonst, geen hooge en laage toonen in overeenstemmen? Wat zal het goud tegens goud, of wat de paerlen tegens de paerlen uitmunten? Indien alles uit eene van deze beide dierbaare stoffen was, zo zoude de kostelykheid zich niet eens aan ons oog vertoonen. Zegt de spreuk niet, *Tenues ornant diademata cunae*: dat is, de geringe schelpen vercierden de kroonen.

⁺Redeneering over de schoone koleur.

Veele gebreken ziet men aan Schilders omtrent deze zaak, die, hoe wichtig een grondregel het zy, echter by hen niet in achtning genomen word.

*Ik zal eens een aanmerkelyk voorbeeld daar van aanwyzen. Zeker Schilder had onder anderen ook een Landschap geschilderd, waar in de voorste en tweede grond, met alles wat daar toe behoorde, zich schoon en natuurlyk vertoonde. Beelden en stoffage, alles hield zich wel. Maar op de derde grond was alles graauw en vuil gemaakt: en op deze grond had hy een mannetje geplaatst, hebbende een schoone *Ultramarine* rok aan, welke, al ware het op de voorgrond geschilderd geweest, niet schoonder kon zyn. Hoewel hem nu aangetoond wierd, dat die twee dingen onnatuurlyk en strydig waren, naamentlyk het vuile en bemorste groen en zulk een schoon blaauw kleed, 't welk daar en boven, om dat het in de zon ging, zo helder en schoon in de schaduwe als op den dag was geschilderd, had zyn licht meerder gebroken moeten zyn: doch daar het voornaamentlyk op aan kwam, is dat het groen in 't verschiet te veel verbroken was; dewyl men op de zelve afstand zulk een schoon blaauw kleed niet onverminderd en onbemorst kon beschouwen, daar het groen zo zeer was te niet gedaan. Dit dient tot een voorbeeld, om aan te wyzen, dat men zo ligt de partyen niet moet bemorssen noch verbreeken, inzonderheid niet zo schielyk; alhoewel men het door veele ziet doen, om hunne voorste partyen schoon en krachtig te doen voorkomen. De natuur geeft zo een schielyke verandering voor ons gezicht niet, noch het heldere weêr zulk een nevelachtige deizigheid in zonneshyn.

*Voorbeeld van een grove misslag.

Van het slaan en Modellen der Boomen na het leven. **Zesde Hoofdstuk.**

*HET baart aan veele Konstenaars een groote moeite eer zy een bekwaame handeling omtrent het slaan der meijen en bladeren vinden. De meeste schikken zich in dit geval na de manier van dezen of geenens Meester, zonder na het leeven hun werk te richten, en hunnen arbeid daar aan te besteeden. Hier door word het loof der boomen gemeenlyk styf, en alles op eene en dezelve manier; zulks dat men den olm niet van de wilge, de eyke van de linden, en zo allen byzohdêren aart der boomen in hunne Schilderyen kan onderscheiden.

*Kwade manier van veele Konstenaars hier in.

*De natuur leert ons, dat wy hen van verre, zo wel door hunne verschillende koleuren, als gewas en gedaante van kruin, kunnen kennen. Om nu wel en voorzichtig te doen, en tot de hoogste trap in deze Konstoeffening te geraaken, behoort men op het leeven naauw-

*Middelen om dit gebrek voor te komen.

keurig te letten, en het byzonder soort van groen en loof waar te neemen, op hunnen verre afstand gezien zynde, en overweegen of zy dicht en massief zyn, dan yl van bladen en takken, en of dezelve by bosjens of eenpaarig aan hunne takken hangen. Men lette met aandacht op de verschillendheid hunner koleuren, zo wel in hunnen opgang, volkomenen stand en verval, als in de byzondere soort; daar en boven, hoe lang of kort van stam die zyn, of dezelve regt of krom wassen, in drooge of waterachtige plaatsen.

Een andere zaak, die heel veel moeite, maar de grootste welstand⁺ byzet, is de rondigheid der boomen. Om hier een goed middel toe te geeven, tot voorkoming van dit kwaad, dient men te overweegen, hoe groot den omkring van uwen boom zy, het zy dertig of veertig voeten. De opperste rondigheid en verheevenheid, die na u toekomt, moet het sterkste en krachtigste gedaagd en geschaduwde zyn, en vervolgens van vyf tot vyf, of van zes tot zes voeten de tinten verminderen, en op de kant in de lucht of ander bywerk smelten, niettegenstaande dat het licht op zyde mogt in het Stuk vallen: want het zelve treft en raakt ook zo veel te krachtiger, als het meer na u toeschiet. En of men in die gelegenheid de uiterste kantigheden verlicht en hoogt, zulks kan tot de rondigheid niets doen, vermits het licht te schielijk afloopt: en het zelve eenmaal te sterk geschilderd hebbende, kan men het, zonder het eenigzins morssig en broedachtig te maaken, niet door het overschommelen verhelpen; vermits zulks altyd by de andere partyen zal afsteeken, zo in koleur als netheid.

⁺Middelen tot de ronding van het loof.

Daar en boven is 'er een groot onderscheid tusschen de verschillendheid⁺ der stammen, zo wel als tusschen het byzonder loof. Deze zyn schoonder en schilderachtiger als de andere; wederom die regter en gaaver; geene weder in koleur van de andere verscheelende, enz. Maar het gewigtigste, waar op men letten moet, is, dat men niet het Esschen-of Lindenloof op een Eykenstam plaatse, noch het Wilgen op een Olm: want het eigen loof moet uit zyne eigene stam spruiten; hoewel 'er veele geen acht op slaan, als het maar wel staat. Ook moet het jonge en schoone loof niet op een oude stam gevoegd worden: want het eerste is even als een menschenhoofd, op het lyf van een aap gesteld; en het ander, een jonge kindertronie op een vervallen en door ouderdom verzwakt ligchaam.

⁺Opmerking wegens het plaatsen van het loof op hunne eigene stammen.

Veelydts ziet men ook in Landschappen, door een gemeen licht gedaagd, het loof der boomen zeer scherp en kantig tegens de lucht verbeelden; daar de natuur ons in tegendeel leert, dat zelfs het loof der voorste boomen in de lucht op haare uiterste kantigheden smelt, en

dommelachtig daar tegen uitkomt; en in 't verschiet noch veel twyffelachtiger.

Van de plaatsing der Landschappen, en der geene die men Weêrgaâs noemd.

Zevende Hoofdstuk.

IK vind geen ding onvoordeeliger en onvermaakelyker voor een Schilder, als zich altoos aan eene manier van verbeelding te houden. De natuur zelve moet hen van hunne eenzinnigheid overtuigen; en niet alleen deze, maar ook de volgende regelen.

+Eerstelyk, de verschillende plaatsens, in welke de Schilderyen gesteld worden: want daar is niemand, die my wederspreken zal in het stellen, dat ieder Stuk op alle plaats past. Wanneer ik zo weinig verandering in de trant eens Meesters bespeur, oordeel ik, dat het de regte Meester niet is: want die zulks is, laat de rykdom van zynen geest blyken.

*Redenen om een Schilder tot verandering van verkiezing te beweegen.

Ten anderen, moet hy zich in zyne Ordinantie na de zinnelykheid des Eigenaars voegen, zo verre als de reden het toelaat; en zyne volstreckte en eenzinnige wil niet tegens de grondregelen der kunst en welstand aanloopen.

Belangende de eerste reden, het beloop der Natuur leert hem zyne misslag erkennen. Doet zy ons niet een heldere zonneshyn en aangenaam weder na een zwaaren storm met meerder aanmerking en vervrolyking beschouwen? Oordeelt men, dat zulks in een Schildery minder uitwerking op onze zinnen doen zoude? gewisselyk neen. Zelfs is 'er geen landstreek zo arm, of in minder als drie mylen landts zal een geheel andere streek landschaps zich opdoen. Hoe kan hem ook onvermaakelyk voorkomen, somtydts zulk een stormweder, daar na bezadigd, en dan weder een vrolyke zonneshyn te maaken? Want de merkelyke ongelykheid baart de verschillende verandering; en deze bekoort het oog. Dan ziet men eens een donkere bosschaadje, dan weder een wildernis, daar na een zedig landschap, enz. De zwaare watervallen, overstellig groote eikeboomen, rotsen, en diergelyke voorwerpen, wel geschilderd, zullen in zodanig een vertrek mede niet mishagen. Op deze wyze zoude men de geheele waereld in 't klein kunnen verbeelden, en, by wyze van spreken, zulks met een opslag van het oog beschouwen.

Want houd zich een Schilder by eene trant, hoe meegnigwerf zal hy zyne zwakheid en onvermogen laten blyken? Is het by zonneshyn te⁺ verbeelden, wat plaatsen zal hy vinden daar alle zyne Stukken wel voegen zullen? Kan hy altyd de zelve in de zonneshyn stellen, om de werking zyner konst en de natuurlykheid te toonen? Men neeme, dat zyn werk also geplaatst wierd, noch is 'er een gebrek: want dan zal het zonlicht in 't Schildery van ter zyde, en de waare zon van vooren daar op schynen.

⁺Redenen die een Meester tot de verandering moeten verplichten.

Uit deze reden blykt, dat het gemeen licht niet alleen noodzaakelyk,⁺ maar allesins het voordeeligste is, om zyne Kamerstukken daar uit te dagen.

⁺Gemeen licht 't voordeeligste in kamers.

Een goed Konstenaar moet zich voorzichtig gedraagen in het schikken⁺ en verkiezen van zyn werk, zorgvuldiglyk acht geevende op de eigenschap der plaats, op dat zyne konst de bouwkunde niet ontbinde, maar veel eêr versterke; maakende de Landschappen, die men natuurlyk wil verbeelden, hoe zy verder van het waare licht, dat in de kamer valt, zyn, zo veel helderder als die naby het zelve zyn: want anders doende, zou het maar een schildery vertoonen.

⁺Opmerking wegens de plaatsing, benevens de verkiezing en verandering van licht.

Het tweede, dat machtig veel tot het cieraad doet, is het waarneemen van⁺ goede Wedergaas te maaken: en hoewel dit geslacht van Schilderyen zeer bekend is, werd door veele nochtans daar in gedwaald. Hunne gedachten,⁺ noopende wat 'er tot een goede Wedergaa behoord, is zeer verschillende: maar de meeste meenen het te bestaan in een gelykvormigheid van begrip en schikking van voorwerpen, koleur, en daaging: en veele voegen daar by, dat, indien het een een effen Landschap is, het andere desgelyks moet weezen: is het eene rotsachtig, zo moet ook weder het ander zyn; ja zodanig dat, wanneer ze by malkanderen geplaatst worden, het schynen moet als of ze op malkander overgedrukt waren: in beide even veel lucht, of gelykelyk gestopt; beide op de voorgrond of in het verschiet met gelyke stoffagie voorzien: ja met zulk een omzichtigheid, dat in het eene geen witte plek is, die niet in het ander mede gevonden werd.

⁺Van de Wedergaas.

⁺En wat zy zyn na veeler gevoelens.

Myn gevoelen is, dat dit voorige meest uit de eigenzinnigheid van⁺ den Konstenaar voortkomt; en dat 'er niets meer in een Wedergaa word vereischt, als een evengelyk oogpunt en gelykvormigheid der beelden, wanneer ze op een gelyke hoogte hangen moeten: maar die het overige daar by wil gevoegd hebben, zoekt het vyfde rad aan een wagen. Want waarom zoude ik myn vermaak niet mogen hebben, na myne lust in het beschouwen van een naare wildernis te hebben geboet,

⁺Des Schryvers bepaaling daar omtrent.

zulks ook te doen in het zien van een aangenaame vlakte, of in het verschil van een Landschap met bosch in tegenstelling van een zoete rivierkant en een vermaakelyke doorzicht? My dunkt, de naam zelf wyst het genoegzaam aan, te weeten dat het twee Stukken zyn van een [†]gelyke hoogte en breedte, gelykvormig van lyst, hun licht ontfangende uit eene zelve zyde der plaats daar zy hangen, het zy over of naast [†]En zyn gevoelen. malkander, meest even zwaar of vol werk, gelyke grootte der beelden, verminderende allengs na het oogpunt. En belangende de gedachten, of het *concept*, hoe verschillender hoe beter en aangenaamer; op dat men den ryken en vloeienden geest des Meesters daar in gewaar moge werden. Doch een Landschap voegt best by een Landschap, Gebouw by Gebouw: meer oordeel ik niet dat 'er tot het maaken van een goede Wedergaa word vereischt.

Van de Lichten in een Landschap. **Achtste Hoofdstuk.**

[†]HOewel wyd en breed van de Lichten in het voorgaande Boek gesproken is, vind ik my echter genoodzaakt omtrent de Landschappen, en inzonderheid [†]Voorinschieten de Lichten zwaar om te verbeelden. wegens de voorinvallende lichten, in Stukken welke tegen over de glazen staan, te spreken. Veele Schilders zyn in die gelegentheid zeer verlegen, en niet zonder reden; want het is een moeiljelyk proefstuk van hun vermogen.

[†]De voornaamste reden is, dat men zich niet kan begeeven tot iets te onderneemen daar men geene voorbeelden van heeft; en niemand wil de eerste zyn. Zy geeven [†]Redenen daar van. voor, dat hunne zwaarigheid meest ontstaat, om dat zy het licht van vooren hebbende, geene slagschaduwen op de gronden, en geene schaduwen aan de voorwerpen kunnen maaken, en dezelve alleenlyk door de uiterste diepsels hunne werking, wyking, en kracht moeten vinden: even als of de zweevende wolken geen groote slagschaduwen veroorzaakten; gelyk de ondervinding ons dagelyks leert. Ten anderen belyden zy stilswygende hunne onkunde in de kennis van de kracht en houding der koleuren, in het verkiezen van bruine tegens [†]ligte, en ligte tegens bruine voorwerpen. Want wanneer men tegen een verschiet van groene boomen [†]Middelen om het wel uit te voeren. ligt gekoleurde voorwerpen stelt, als wit, koleur de rose, ligt en krachtig geel, en diergelyke koleuren, dan heeft men geen groote schaduwen van nooden. Wil men voor-

werpen tegen een ligt gekoleurd gebouw maaken, laat ze van bruine en donkere koleuren zyn; of een pot of vaaze van een gloeiende en bruine kleur, en daar tegen wederom een ligter voorwerp: en tegen het verschiet werd het voorwerk, door de vermindering der tinten, in kracht hersteld; dewyl alles, wat wykt, duisterder en dommeliger word; zo als in tegendeel de schaduwen, hoe verder af, hoe flauwer of zwakker werden. Daar en boven kan men een groote redding bekomen⁺ door de gronden, deze ligtgeel, de andere groen, die blaauwachtig, en zo met hunne byzondere eigenschappen; als wy verder zullen aanwyzen.

⁺Door de koleuren en byzondere gronden.

Wat de beelden belangt, die kunnen een genoegsaame en natuurlyke⁺ schaduwzyde hebben, waar door zy zich kunnen redden: want die aan de meest van het licht afwykende zyde des Stuks zyn, zullen veel meer schaduw ontvangen, als die in de midden staan, en ook een slagschaduw, om dat zy zo verre van het oogpunt afwyken, en hoe verder hoe meêr.

⁺En omtrent de beelden.

Men begrypt dan ook wel, als men daar eenige huizen, of andere⁺ opstaande werken, na het oogpunt wykende, heel ter zyde stelde, de eene hoog en d'andere laag, 't zy een grot daar men doorziet, daar weêr wat anders met gekartelde steen, of borstweeringen, enz. en daar voor een water als een gragt of vyver, langs welkers kant of boord eenige potten of pronkbeelden op pedestallen stonden: dat deze voorwerpen dan, schoon zy geen volkomene schaduw hadden, echter ten opzichte van het licht daar genoegsaam toe zouden strekken. Dat niet alleen; maar het een zou tegen het ander noch eenige slagschaduw geven: 't welk een groote welstand en cierlykheid aan het geheele werk zoude byzetten.

⁺Andere hulpmiddelen in 't Landschap.

Werpt iemand my tegen, dat zulks te veel geweld aan die voorwerpen,⁺ welke buiten het Stuk zyn, zoude veroorzaaken, en dat het by gevolg in de midden leedig zou zyn, en derhalven het oog te veel na de zyde getrokken worden; daar en boven, dat alsdan de beide hoeken des Stuks gesloten zouden weezen:

⁺Tegenwerping.

Dezen antwoord ik, dat, by aldien zy op zulk een grond, als boven aangewezen⁺ is, hunne Ordinantien schikken, de koleuren wel verkiezen, en by malkander voegen, zy hun groot licht in de midden het krachtigst, en aan de zyde hun werk meêr gebonden zullen vinden; en hier en daar eenige pedestallen met vaazen tegen de groote vlakke donkerheid der gebouwen geplaatst zynde, zou zulks een deftige luister en werking daar in brengen.

⁺Opgelost.

Veele durven geen slagschaduw in dusdanig een voorinvallend licht⁺

⁺Andere zwaarigheid voorgesteld.

op de voorgrond brengen, om dat groot licht een weinig te breeken en te doen wyken; zeggende, dat hunne *balustrade* of borstweêr zulks bedekt; en zich inbeeldende, dat 'er geen meer slagschaduwe op de grond kan gezien werden als die van de baluister: maar zy zyn verre mis. Zy staan en beschouwen de plaats, en denken niet op het werk dat boven hun hoofd gebouwd is, hoe hooge verdiepingen en hoe groote slagschaduwen die dingen op de inwykende voorgrond moeten veroorzaaken, welke zy zich dienen te verbeelden buitens huis te kunnen zien, boven de opening van het Stuk: want hoewel het tegen een vierkante muur staat, werd door hun kunstwerk hier een geheel open vak in de kamer vertoond, waar van het licht derzelve vlak daar in slaat.

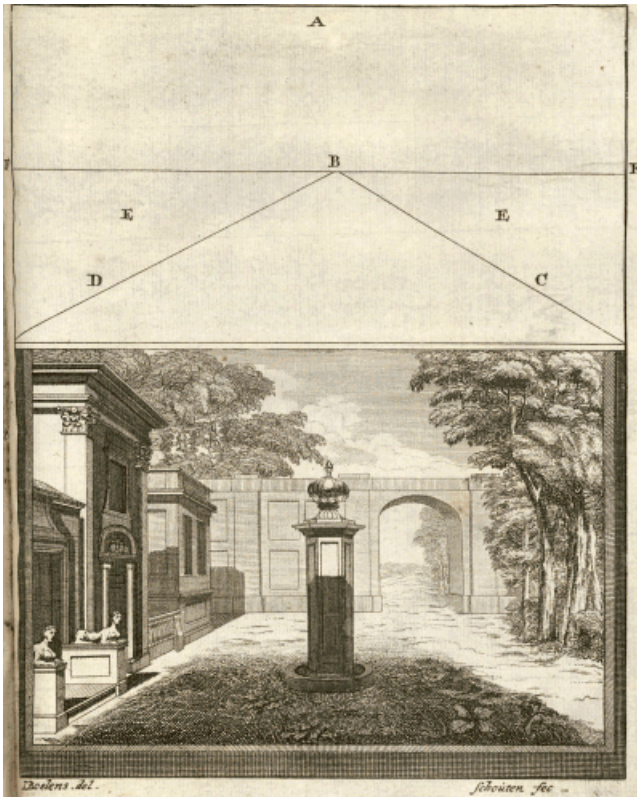
Om my duidelyk en klaar te doen begrypen, en met een wat buitenwerks betekent en genoemd werd, heb ik noodig geacht de nevensgaande aanwyzing daar by te voegen.

*Men tekent op het Stuk, gemerkt A, een oogpunt B; en uit het zelve trekt men twee oogstraalen C, D. Al wat buiten de zelve is, is buiten het Stuk E, werdende buitenswerks genaamd, en verbeeld een doorgaande of weggebrooken muurwerk, aan de muur F verknogt en vereenigd; waar door schaduwen en slagschaduwen op de grond vallen: en boven het zelve alles luchtzynde, kan men, als gezegt is, de hoogte des huis of der schoorsteenen, door inschietende slagschaduwen, op de grond aanwyzzen.

*Verklaart en door een voorbeeld opgelost.

Nu zoude iemand mogen vraagen, of de beelden in de midden, die nu het voornaamste licht maaken, niet altemaal, of altoos een groot gedeelte daar van, in de schaduwe zouden moeten zyn? Waar op ik antwoord, na dat men het huis minder of meer hoog wil verbeelden. Is het hoog, zo slaat de slagschaduwe wat verder heen; is het laag, en maar een dak daar boven, gelyk veeltydts gebeurd, zo verre noch zo breed niet.

Dit middel, voor zo veel de vlak van vooren Stukken betreft, is zo zeker en vast gegrond, als nut en behulpzaam; en hoewel men het nooit op die wyze gedaan ziet, is het daarom echter niet verwerpelyk: maar men wil, zonder voorbeelden van anderen gezien te hebben, de eerste niet weezen. Is 'er wel een voorbeeld zo bekend, en dikmaals herhaald, als dit, in de geheele waereld? Alle dagen schynt de zon; en wy gaan hier of daar wandelen, en kunnen het aangetoonde middel in de natuur dagelyks gewaar worden: en het is immers voorbeeldts genoeg dat zy ons aantoot. Daar en boven is het redelyk en natuurlyk, dat wy, om iets te zien, liever de zon op den rug, als in het aangezicht hebben: en nochtans vind men 'er veele die het zonnelicht achter vertoonen,

en niet een die zulks van vooren doet; om dat hun de kennis van de natuur en werking der koleuren, ligt en bruin tegens bekwaame gronden te maaken, ontbreekt: en by gevolg toonen zy de behoorlyke *harmonie* niet te verstaan. De

Conterfeitschilders doen zien, dat zy zulks⁺ durven doen en onderneemen, neevens de Basreleeveschilders: en deze vinden zo veel voordeel daar by, dat zy op die wyze met groote lof best het oog der aanschouwers misleiden en bedriegen.

⁺Welke Schilders deze regel in acht neemen.

Indien nu een Konstoeffenaar oordeelt, dat hy myne gedachten beter door een voorbeeld zou kunnen bevatten, ik wil na myn beste vermogen hem gaarne behulpzaam zyn, en dit volgende daar toe en tot zynen dienst en hulp aanwyzyn.

Ik stel dan ter regter zyde in myn Stuk een rey huizen, na het zichtpunt⁺ wykende. Het eerste is vierkant met een treê in te gaan: de deur schiet ten halven achter de lyst, en is aan wederzyde met banken, waar op een Sfinx legt, bezet. Twee à drie voet boven de deur loopt een smalle lyst, die het dak onderschraagt. Naast dit gebouw staat een ander, wat houger, welkers zyde een vlakke muur is, voor met deuren en vensters. Aan wederzyde des ingangs staan twee kolommen, draagende de *Architrave*, *Fries*, en *Cornis*, en boven dezelve een ronde *Timpaan*. Naast dit ziet men een hek, 't welk tegens een ander huis, dat hooger als het eerste doch laager als het tweede is, aanloopt. Tien of twaalf voeten verder staat een hooge muur, dwars door het Stuk. Aan de linker zyde des zichtpunts is een groote opene poort, daar men het verschiet door ziet. Boven deze poort, ter regter zyde, ryzen de toppen van eenige zwaare hoog gewassene boomen, die de lucht vervullen en door hun loof stoppen. In het midden des Stuks vertoonen wy een achtkantige steen, en tegens de voorste vlakke een waterbak. Deze steen is acht of tien voeten in 't geheel hoog; en boven op dezelve rust een ronde kloot. Ter linker zyde, buiten het Stuk, staan eenige boomen, na het zichtpunt wykende.

⁺Voorbeeld van 't voorgestelde breeder aangetoond.

Men lette nu op den dag, die, als gezegt is, vlak van vooren invalt, en welke slagschaduw het eene voorwerp op het ander geeft, nevens het beloop der zelve, na dat de zon hoog of laag verdoond word. Ik stel boven deze opening noch een *Frontespies* van een zekere hoogte, de posten aan wederzyde insgelyks min of meer van breedte.

Wie nu de Doorzichtkunde wel verstaat, zal genoegzaam kunnen gissen welk een slagschaduwe zulks op de grond zal veroorzaaken, hoe breed, hoe verre, en waar op, dwars, en na het zichtpunt wykende;

als mede hoe veel meer dit licht van vooren dat van een zydelicht in helderheid zo wel als in koleuren zal overtreffen. Alles, dat *paralel* aan den *horizont* is, word vlak van de zon verlicht; en in tegendeel het geen met de oogstraalen gelyk loopt, is duister en buiten het bereik der zelve, en zo net bepaald, dat de minste uitsprong, al ware zy maar van een duim, ja van een stroobreedte, zal verlicht zyn, gelyk in het nevensgaande voorbeeld aangetoond word.

Wat de reddering aangaat, niemand behoeft te twyffelen, dat die minder in een vlak van vooren zonneshyn, als in een van ter zyde te vinden is: want het geen aan de schaduwe ontbreekt, zullen de koleuren en tinten dubbeld goed maaken.

Deze slag van lichten, in een Landschap, hoe zeldzaam die ook mogen voorkomen aan hen die het nooit bezocht hebben, heeft niettemin veele schoone en voordeelige toevallen, welke in 't beschouwen ons oog met lieffelykheid streelen en behaagen: doch hoe het Stuk breeder is, en grooter ruimte heeft, hoe het bekoorlyker voor het gezicht is dan in een kort begrip in de hoogte; om die reden, dat hoe digter de voorwerpen aan het zichtpunt naderen, hoe dezelve minder schaduwe doen voortkomen; en hoe zy verder ter zyden afwyken, hoe vlakker zy zyn,

*Ik had gemeend niet meer van de lichten en hunne byzondere eigenschappen te spreken: maar geduurende dit schryven is my noch een zaak van gewicht, dezelve raakende, voorgekomen; welke ik oordeel wel der opmerking waardig, en zo zeldzaam te weezen, dat ik geloof byna nooit eenig voorbeeld daar van gevonden te zyn. Het is wegens het hemelsch of gemeen licht, dat door een opening in een ronden en gesloten Tempel van boven invalt, of wel eenige andere plaats daar men de koelte zoekt, of lyken in een uitgehakte rots begraaften worden. Ik stel de opening, en deszelfs grootte, onbepaald, na mate dat het *concept* of bestek zulks vereischt. Wy hebben hier voor vastgesteld, dat het gemeene licht, contrarie het zonnlicht, met verwydende stralen de voorwerpen beschynt. By gevolg alles, dat van het *centrum* eens ronden Tempels afwykt, doet de slagschaduwen langer en spitsen of smaller werden: in tegendeel hoe nader aan het middenpunt, hoe korter; ja zodanig, dat vlak onder of op het *centrum* staande, geene de minste slagschaduwe gegeven word als onder de voeten. Daar en tegen zal men bevinden, dat dezelve krachtiger licht van boven zullen ontfangen, dan die welke ter zyden afwyken, hoe verder af hoe minder. Doch het tegendeel bespeurt men aan de *reflexie* of wederkaatsing van de grond. Hoe meer de voorwerpen aan het *centrum* na-

*Noodzaakelyke
aanmerking op het licht
van boven invallende.

deren, hoe zy helderder *gereflexeerd* zyn; hoedanig ook de grond mag weezen, wit, blaauw, rood of geel, ligt of bruin van stof.

Wat het beloop der slagschaduwen van de voorwerpen, waar die mogen staan, op het gemelde *planum* of grond, aangaat, die vloeijen uit het *centrum* of middelpunt, vlak onder het licht.

Van de Landschappen in een kort begrip. **Negende Hoofdstuk.**

WY hebben voor dezen gezegt, dat de verbeeldingen in een kort begrip, voor alle verkiezingen, als een algemeene regel noodzaakelyk zyn. Het zelve zullen wy nu in de Landschappen, als een groote nutheid, aanmerken; waar in wy hoopen den leergierigen eenige verligting te geeven: maakende byna dezelve stelling als in die der Historien, naamentlyk dat 'er een onderscheid is tusschen een Landschap in een kort bepaald begrip, of een in een groote ruimte: dat het eerste veel konstiger en moeilijker is als het tweede, hoewel van minder omslag: verders wat men in beide moet waar neemen, om die elk na zynen aart even deugdsaam te maaken. Daar benevens zullen wy noch een aanmerking over de stoffagie doen.

Belangende het algemeen der Landschappen, het is daar mede gelegen⁺ gelyk wy aangewezen hebben dat het zich omtrent de Historien toedraagt, naamentlyk dat een kloeke en beknopte Ordinantie van meerder konst, achting, en kennis is, als een ruime; dewyl de voorwerpen duidelyker, en onderscheidentlyker in hunne hoedanigheden aangewezen en uitgevoerd moeten zyn, het welk in het kleine en ruime zo naauw niet luistert: want hoe meer wy de voorwerpen naderen, hoe zy kennelyker worden. Gelyk in de Historien meenigvuldige gedachten en voorwerpen zyn te vinden tot het samenstellen van Ordinantien zo klein als groot, met twee, zes, twintig, vyftig, ja honderd beelden, in paleizen, kamers, gaanderyen, steden, dorpen, op het veld, in bosschen, &c. doen zich in de Landschappen desgelyks ontallyke voorwerpen⁺ op tot het maaken van fraaye gezichten in een kort begrip, en in ruimte, klein en groot, bosschen, vlakke velden, rotsen, wildernissen, of gemeene wegen, met gebouwen, fonteinen, en pronkbeelden, eenzaame plaatsen met tombes en grotten, zeehavens, *cascades* of watervallen, om allerhande voorvallen daar in te vertoonen, zo helden herderachtige, als schimpige, treurige, vrolyke en boertige: alle welke gelegtheden en plaatsen byzonder natuurlyk verbeeld konnen wer-

⁺Gelykvormigheid der Landschappen met de Geschiedenissen in dit deel.

⁺Dezelve rykdom in 't verkiezen der voorwerpen.

den. En hoewel men alle die voornoemde zaaken in een Stuk zoude kunnen schicken, zo kan zulks nochtans van zodanig een uitwerking niet weezen als ieder in 't byzonder, ten opzichte van de Konst; zynde het zeker, dat de dingen, van verre gezien, gelyk wy voor dezen aangemerkt hebben, onze nieuwsgierigheid nergens na zo veel voldoen als die van naby, waar door zy aan ons kennelyker worden, zo in hun wezen, gestalte, als koleur. Men weet, dat de voorwerpen, hoe meer zy verkleinen, en van ons wyken, hoe meer zy hunne kleenigheden verliezen, niet alleen op de vlakke partyen, maar ook in den omtrek en zwier. Een stam, die vol holligheden en bulten is, vertoont zich van verre glad en effen; ja dat krombogtig is, byna regt, en de kruin als een klomp.

*t Is wel waar, een kloek en beknopt Landschap voldoet ook alle zinnen niet. Nochtans weet men, dat een vergadering van weinige, maar verstandige lieden, nimmer vrugteloos zal scheiden; daar in tegendeel eene, uit een meenigte van gemeen volk bestaande, zelden wat byzonders, zonder haspeling, uitregt. Desgelyks is het in een Muzijk met veele stemmen. Deze zullen wel veel kracht en geweld doen; doch niet zodanig op onze zinnen werken, dat wy daar van ontroerd en bewogen werden: daar in tegendeel de stem van eene schoone Zangster alleen, vergezelschap met de *Bas Continuo*, ons geheel doet veranderen, zugten, ja zelfs somtydts tranen storten; geschiedende dit uit geen andere oorzaak, dan door de kracht, die in een alleen begreepen is, door de *Bas* ondersteund; ten anderen, de duidelykheid der woorden, door een lieffelyke en zuivere klank uitgegalmd; ten derden, de zin of hertstogt: alle welke dingen in een groote *harmonie* onmogelyk kunnen zyn, om redenswil dat men niet de woorden, veel minder de zin, kan verstaan, maar alleen op de generaale overeenstemming zyne aandacht kan bezig houden. 't Is waar, een volslagen Muzijk zal den gemeenen man behaagen; maar een konstige *Solo* is voor de verstandigen. De eerste doet de leden eenigsins beweegen; maar d'andere ontroert de ziel, en is van langer indruk.

+Gelykenissen tot bewys van de verkiezelykheid van het groot by het kleen.

*Het voornaamste onderscheid, dat 'er is tusschen kleen en kloek Landschap, is het oogpunt. In het kloeke is den *horizont* gemeenlyk wat laag, en in een groote ruimte heel hoog. 't Een is hoog land, en 't ander een dal: 't een is natuurlyker wyze uitgebeeld, en 't ander op de manier van een landkaart: 't een behoud een goede welstand al hangt het noch zo hoog, en alles schynt regt overeind, en, gelyk men zegt, op zyn kooten te staan; in 't ander in tegendeel tuimelt alles wat 'er in is, vertoonende zich wel zo lang het beneeden 't oog op den

+Verschillen tusschen het groot en kleen Landschap, en waar in zulks bestaat.

Ezel staat. In een kloek Landschap ziet men alles duidelyk, ten minsten een deel, zo als de verkiezing in een kort begrip is. In kleine en ruime kan men niets volkomen bezeffen dan het generaal; eensdeels, om dat het zo flaauw is door het groot licht; ten anderen, doordien het Stuk van een verre afstand word gezien, want de zelve gemeenlyk boven andere Beeldstukken gehangen worden. Ja net is een reden die vast gaat, dat, nademaal men nooit Schilderyen, hoedanig die zouden mogen weezen, onder het oog hangt, ten ware in een verkooping, het alsdan zeker is dat een Landschap met een hoogen *horizont* onverwrydelyk altyd valsch moetstaan. Ik laat een ieder oordeelen van het tegendeel, hoe veel meer welstand dan moet hebben, en welk een voordeel die zulk een ruimte heeft om op en neêr te klimmen ja tot de zolder toe, en nimmer bevreesd is dat dezelve zal onder ons oog geplaatst worden; daar de anderen als bannelingen onder hunne gestelde hoogte hunne troost moeten zoeken, zonder hoop van ooit hunne welstand te verkrygen, ten ware dezelve by ongeval weder tot den *Ezel* komen te keeren op welke zy gemaakt zyn.

Na dat wy beweezen hebben, dat een kloek Landschap in een kort bepaald begrip met een laag *horizont* boven ons gezicht kan bestaan, en zich welstandig vertoonen; en dat een klein in een ruïn bestek, vermits den hoogen *horizont*, zyne waare eigenschap verliest, zo dat de goede meening van den Maaker daar door vrugteloos word: besluiten wy, dat'er gee nader, middel is tot het verbeelden van een ruim Landschap, om deugdszaam, welstandig en natuurtyk te weezen, als voor gerit den *horizont* wat laag, gelyk voor gezegt is, te stellen, dat zodanige Stukken altyd ja zelf ver boven ons oog worden geplaatst.

Maar iemand werpt hier een swaarigheid tegen, naamentlyk deze,⁺ dat, als het oog zo laag gesteld word, de lucht dan al te veel te zeggen heeft, en het voornaamste te weinig. Hoe zal men de lucht dan overweegen als een onnutte vlak; en is de zelve niet het geen een Landschap meest verciert, verkwikt, en aangenaam maakt? Zal men 't aardryk grooter willen stellen dan den hemel? Daar is, zegt men, niet in te zien. Is dan een schoone lucht zulk een geringe zaak en zo gemakkelyk te maaken? Is het niet al zulk een konst dunne zweevende wolken te verbeelden, als een stuk vlak land, hier en daar een heuveltjen, of waterplas, nevens een weinig gras of kruiden? Neen, laaten wy ons zulks niet wys maaken. Een schoone lucht is een proefstuk van een deftig Meester: maar dunkt ze u wat te groot te zyn, hier is raad toe. Maakt de voorgrond wat kloek: een boom of twee roet hunne⁺ kruinen, het zy massief of yl, kunnen die niet genoeg vervullen het geen

⁺Swaarigheid die in een laag *horizont* is.

⁺Opgelost.

overtollig is, en stoppen of verbreeken dat hinderlyk zoude kunnen zyn? als mede een gebouw, is 't niet van vooren, laat het op zyde werden gezien; of wel een *piramide* of puntnaald, niet gelyk men meest altyd verbeeld agter in 't verschiet, neen maar voor aan, kloek en hegt; latende de toppen van deze genoemde dingen hoog op schieten, om te stoppen, en daar door, gelyk ik zeg, de lucht hier en daar eenigsins te breeken. Maar mogelyk zal iemand hier tegenwerpen, dat zulke kloeke boomen niet fraay zouden staan, om dat men hunne kruinen niet kan zien. Wel, is'er meer gelegen aan de kruin van een boom, als aan de top van een schoon gebouw, puntnaald, of zo een zeldzaam voorwerp, 't welk konstig en heerlyk, ja diergelyke mogelyk drie honderd mylen in 't rond niet werd gezien? Zal zulks wyken en gemist worden voor een boom? Zou men niet denken, dat het een wonderlyk schepsel was, en jammer zyn dat'er een onder honderd zyn kruin verloor? Laat 'er een, twee, of meer uitschieten, daar zyn 'er noch genoeg. Ik zegge dan, dat de lucht genoeg gestopt is; en daar mede is deze zwaarigheid weg genomen. Nu byft de lucht gemaatigd, en de meeste kracht in't Landschap en op de stoffagie: myn voorgrond word cierlyk gestoffeerd: myn verschiet is vlak en diep, met ruimte naar myne wensch: de *horisont* is zodanig, dat ik niet heb te vreezen voor het omtuimelen der voorwerpen.

Wanneer ik zeg, vooraan groote boomen, hoog opgehaalde gebouwen, puntnaalden, en kloeke beelden tot stoffagie te stellen, zullen zommige my mogelyk tegenwerpen, dat alsdan de grond agter neêr daalt, en voor opryst: konnende zy zulks niet goed vinden door hunne ongewoonte, also zy zich nooit op die manier van schilderen gesteld hebben, vermits de voorwerpen alsdan wat uitvoeriger en kloeker dienen te zyn als hun gewoone trant medebrenge.

Hoewel ik nu de verkiezelykheid van de eene boven de andere manier van schilderen aangewezen heb, strekt dit echter niet tot een wet dat men zulks altyd moet volgen. 'k Heb alleenlyk voorgehad het eene fraay boven het andere te toonen.

Van het beschilderen der Vertrekken. **Tiende Hoofdstuk.**

*IK oordeel, dat deze zaak niet van een gering gevolg, maar wichtig genoeg is om met opmerking daar op te letten; te meer, dewyl het

*Gewicht dezer zaak.

zommige Schilders (wegens de regelen der Konst in 't beschilderen van zaalen, kamers, en andere vertrekken) dikwils voorkomt verscheidene werken daar van te zien; daar zy nochtans, wanneerze een kamer zullen onder handen neemen, niet kunnen besluiten noch verkiezen wat het beste zal staan en 't voordeeligste voor hen weezen. Als zy dan iets in 't werk stellen, doen zich daar omtrent zo veele⁺ zwaarigheden op, en hunne gevoelens zyn zo veelderley, dat zy in twyffel staan wat te kiezen uit deze drie volgende zaaken, schildery, of schildery tapytsgewyze, of de natuur zelfs te verbeelden.

⁺En zwaarigheid die veele daar in vinden.

Aangaande het eerste, moet men weeten dat dezelve van eener⁺ grootte, en ordentelyk geplaatst, door de kenders voor enkele schilderyen zullen aangezien werden, welke met de kamer geen overeenkomst hebben, gelyk gemeenlyk de geenen doen die veele schilderyen bezitten, welken het niet scheelt waarze hangen, op de muuren of op bekleedingen. Wat de tweede belangt, men moet aanmerken, dat nooit schilderyen, op de wys van tapyten gemaakt, voor tapyten zullen aangezien werden, al was 'er schoon een cierlyke rand om; en dat ze by gevolg van zodanig een uitwerking niet zyn als het oogmerk des Meesters is. De derde soort, wegens 't verbeelden der natuur, is zekerlyk de beste: want wat kan'er aan ontbreken, als het natuurlyk, konstig, en tot de plaats eigen is.

⁺Verskillende voorstellingen opgelost.

Een Tapytverbeelding is een gebrekkelyk Schildery. Een Schildery, dat met de natuur en de plaats niet overeen komt, is mede gebrekkelyk; waarom dan een Meester, die zulks met voordacht alzo maakt, niet te verschoonen is: want in steê van de kamer te verciëren, en in haare bouworder order te houden, werd dezelve daar door t'eenemaal vernietigd.

Iemand vraagde my eens, of'er wel in 't opstellen van kamers eenige⁺ vaste regels waar te neemen waren, behalven het licht en oogpunt? Ik antwoordde hem, dat de architectuur overal moest worden waargenomen, voor zo veel de verdeeling en de ornamenten aanging; en zo dezelve gemaakt dienden te werden, her zy geschilderd of getimmerd, dat ze dan met de kamerdeur, schoorsteenmantel, en alkove overeen moeten komen, en het geheele werk zyn proportie uit eene bouworder hebben, om zich wel te vertoonen, en alle met malkanderen een vast ligchaam uit te maaken. Wanneer nu iemand de muur met een enkeld Stuk wilde beslaan, zo moest het zelve op de manier van een behangsel verbeeld werden: maar een schildery is wat eelder als een tapyt, en ligter te kwetsen wanneer het zo laag hangt. Hier kan men geen stoelen tegens aan zetten. Als 'er bulten of kwetsuren in komen, die zyn 'er niet wel weêr uit te krygen. Een borstweering is veel beter; en ook ten anderen

⁺Wat 'er in het kamerschilderen moet waargenomen werden.

is de muur somtydts zo lang, dat die niet wel in een oogslag kan gezien werden. Wanneer nu de afstand te klein en te kort is, is het beter dat men de muur verdeelt, en meer als een oogpunt gebruikt.

*Als 'er nu een deur in de midden, of aan ieder zyde een is, dient men dezelve uit te spaaren, schoon zy zonder lystwerk met de doek gelyk zyn; want de kamer moet ten minsten een uitgang hebben: maar niet gelyk zommige doen, die dezelve met boomen, heuvel-of steenwerk overschilderen, als of ze daar niet waren. *Omtrent de deuren.

Geensins, dat is een gemeene dwaaling. Geen Meester, die zyne konst wel verstaat, zal zulks goed keuren, of hy moest meer op zyn voordeel als op de fraaiheid van 't geheele werk zien. Maar wanneer men eendiergelyk werk by der hand neemt, en de eer van den Patroon of Eygenaar, zo wel als de zyne, meer betrakt als 't voordeel, dan is het veel raadsamer dat men de deur, het zy'er een of twee zyn, met deftig lystwerk of ornamenten verrykt, nevens een borstweering die het zelve sluit. Is 't dat die in de midden komt, dan zal een schoon portaal, met eenig beeldhouwerk vercierd, heel groots staan. Het zelve zou men ook, om de timmeronkosten te bespaaren, zo wel als iets anders op de doek kunnen schilderen: doch veele, die dit niet gewoon zyn, zouden, om niet te verre buiten, hunne studie te gaan, niet graag hier aan willen, maat liever zo, veel meêr landschap maaken: doch die zich wel bezinnen, zullen, om de natuurlykheid en welstand, daar toe veel eerder hulp zoeken.

*Wanneer het nu gebeurt, dat'er een deur, doch niet in de midden, is, zal het gevoegelyk zyn dat men, om die te dekken en een regulierheid te krygen, noch een aan d'andere zyde ordineere, ten ware die gelyks de muur sluitte, en de lyst van de borstweer dwars doorliep: alsdan konde men 't een of 't ander van 't bovenste maaken, en in het Landschap te pas brengen, het zy een steen met basteleeve, ver of naby: ik zeg, men zoude zo kunnen doen; maar voor my, het zou my niet aanstaan. Myn gevoelen is dan, dat het veel beter is twee deuren als geen; en schoon men echter tot het laatste genegen was om alzo een ruimer Stuk te hebben, kan het doch niet bestaan; want de zolder moet haar steunsel hebben na dat de verdeeling derzelve is. Onder elke balk moet wat zyn, of pilaster of term; of, in plaats van die, moest het Stuk boven rond loopen als een boog. Doch zelden vind men de kamers zodanig geordineerd. De voornaamste reden daar van is, geloof ik, dat de meesten gaarne het voordeel alleen hebben zouden zonder iemandts hulp te verzoeken: en indien men zommige liet begaan, daar zou niets zyn of zy zouden het beschilderen; overal bloemen en vrugten, of overal geschiedenissen; een gebouwschilder overal lystwerk: ja mogelyk *Zelf als zy niet regelmatig zyn.

dat zy noch wel zo verre zouden stappen, dat het te bedenken zou weezen, indien de vloer zo wel als de zolder beschilderd kon werden, of zy niet in ieder steen een byzondere blompot, doorzicht of historie zouden verbeelden; gelyk men somtydts op de yzere geldkisten ziet.

Ik zeg dan, dat een Konstenaar, schoon het werk hem alleen aanbevolen⁺ is, niet meer van zyne studie daar in ordineert en schildert, als de redelykheid en welstand vereischt. Tot het overige, zo der noch iets behoort 't geen buiten zyne verkiezinge en oeffening is, zal hy een goed vriend te hulp neemen: want de verandering verkwikt het oog t'eenemaal. Ik reken een zaal, of kamer, met eenerley soort van schilderyen, evenals een winkel daar niet dan eenerley waaren verkogt worden.

⁺En omtrent het plaatsen van veranderingen.

Begeert men een voorbeeld daar van, zo stel een kamer van dertig⁺ voeten lengte zymuur. Deze verdeel ik in drie vakken. De borstweering rondom de kamer, en de pilasters tusschen de vakken werden geschilderd, of natuurlijk van hout gemaakt, na dat ik het tot welstand der kamer best oordeel; en op de schoorsteen plaats ik een Stuk met beelden. Ik onderstel nu, dat ik een Landschapschilder ben, en dat my de geheele kamer aanbesteed is: maar alzo ik my onmachtig ken om dit Schoorsteenstuk wel uit te voeren, verzoek ik een Beeldschilder tot hulp daar toe: want een edelmoedig Schilder moet, zo hy lof en eer wil verdienen, zo veel op zyn voordeel niet zien, als op de welstand van de kamer. Op een doek van een voet vyf of zes, min of meer, komt het op zulk een schoon en deftig werk niet aan. O neen, veel liever een ander mede een stuiver te laten verdienen, als het maar tot cieraad van ons werk strekt. Dat ik een Beeldstuk op de schoorsteen ordineer, is om dat dezelve het voornaamste van de kamer is: want wat eigenschap kan daar een Landschap hebben, welkers *horizont* buiten, ja ver beneeden het schildery moet weezen; waarom men dan op die voornaame plaats niet als een enkele lucht zou beschouwen?

⁺Schikking des Schryvers omtrent de schildering van een Kamer.

Wy weeten immers zekerlyk, dat, indien wy in zulk een vertrek de natuur willen verbeelden, men niet kan maaken in 't eene Stuk een morgenstond, in het tweede, een middag, en in het derde een avond; noch ook verandering van gewesten: alles moet eene en dezelve lucht zyn. 't Is wel waar, dat, zo de kamer in vier vakken verdeeld was, men de vier byzondere gewesten, of de saysoenen daar in zoude kunnen verbeelden, mits dat ieder Stuk alsdan een byzonder oogpunt hadde.

Wat de zwaarigheid van de linksche en rechtsche daaging belangt, welke de zystukken noodzaakelyk onderworpen zyn, en het vlak invallende licht op de groote muur over de glazen, daar van is in het Hoofdstuk der byzondere Lichten genoeg gesproken. Indien het nu doorgaans

een eenpaarig of natuurlyk Landschap vertoont, zo moet ook de lucht, gelyk wy nochmaals gezegt hebben, doorgaans een weezen, en zelf het loof der boomen van 't een in 't ander springen, wanneer zy zo ver reiken kunnen: en dan verbeeld ik my my, dat zulks wel zou moeten staan, en de natuur en konst nevens het oog der kenners voldaan zyn. Word ik niet van ieder een nagevolgd, het is my eere genoeg de Konst en haare Liefhebbers te voldoen.

Van de Schilderagie buitenshuis, als in Prieelen, opene Gaanderyen, Portaaln, en andere verschillende plaatsen toepasselyk.
Elfde Hoofdstuk.

⁺Daar is, myns oordeels, geen bekwaamer rang voor dit Hoofdstuk, dan het zelve na dat der Kamerschildery met landschap te laten volgen; oordeelende deze zaak om twee redenen zeer nut te zyn. De eerste is, dat men door zekere schilderagien, toepasselyk aan de plaatsen, dezelve leert kennen voor het geene zy zyn, en het gebruik waar toe zy zyn geschikt. Ten tweden zal het nut kunnen weezen voor die Schilders, welken het meenigmaal voorkomt doorzichten, loofwerken, en andere verbeeldingen, op deze of diergelyke plaatsen te maaken, op dat hun dit aanleiding tot verdere gedachten moge geeven.

⁺Nutheid dezer stoffe.

⁺Ik oordeel best en gevoegelykst te zyn, dat men aan het eind der paden in de Prieelen, alwaar men gewoonlyk banken zet tot rusting der wandelaars, dat men, zeg ik, daar in verbeeld grotten, door beelden en fonteinen verciert: maar de kleene of ondiepe prieelen, tegens de zyschuttingen, dienen het allereigenst met basreleeves, en noch wel die van een sombre koleur zyn, beschilderd te worden. In de Speelhuizen, daar men gemeenlyk met gezelschap zit te praaten, een glas te drinken, of ander tydverdryf zoekt, passen best grotten, fonteinen, ⁺beelden, potten en vazen. In de Gaanderyen, aan het einde, voegen doorzichten van gebouwkunde; en aan de zyden, tusschen de vensters of glazen, nissen met beelden en basreleeves, na dat de muur dik of ⁺dun is: in de Portaaln, met kamers of vertrekken aan wederzyden, beelden en basreleeves, als mede schoone *architectuur*, benevens optooisels van *termen* en diergelyke daar toe eigene dingen meer; doch op de vensters niet als loofwerk.

⁺En gebruik in Prieelen,

⁺Gaanderyen.

⁺en Portaaln.

⁺Maar laat ons eens eenige verdere aanmerkingen op de schilderagie in Prieelen ter neder stellen, en voor eerst ovenveegen, dat, gelyk'er

⁺Aanmerking der daagingen op 't Schilderwerk.

verscheidene soorten van prieele gevonden worden, 'er ook in ieder byzondere verbeeldingen passen, zo wel in *concept* als koleuren, na de onderscheidene lichten zyn.

Is het in een vierkant prieel, met de opening in de midden, en alwaar het schilderwerk een basreleeve vertoont, zo dient het vlak van vooren gedaagd te zyn: maar indien het boven toe is, moet het meêr van onderen verlicht weezen. Desgelyks zo het zelve prieel diep, of de lichtscheppende opening verre van de muur of schutting is, zal het van de *reflexie* ofte wederkaatsing der grond zyn meeste licht ontfangen; doch zo de opening breed is, zal het weinig scheelen of het eenigzins van de zyde komt: maar wanneer in tegendeel het prieel ondiep of de opening naby, en een deel des stuks in 't licht, en het ander in de schaduw is, alsdan moet in het schaduwdeel zyne eigene en natuurlyke *reflexie* aangewezen worden, op dat het waarlyk een uitgehouwen en aldaar ingevoegde basreleeve moge gelyken: en doordien in het zelve geen tederheid noch lieflykheid kan vertoond werden, by zo verre het geheel in de schaduw komt, oordeel ik noodig te zyn, dat men het op die plaats kloeker en krachtiger aantaste, dat is te zeggen, met weinige kleinigheden, om het te doen uitzwellen en alle verwarring voor te komen, op dat het zich alsdan van een verderen afstand welstandig zal vertoonen. Dit is voor zo veel het licht aangaat.

De koleuren in zulk een geval, als die wel verkoozen en byeen gevoegd⁺ zyn, brengen niet weinig luister daar toe by. Ik oordeel deze drie soorten de gevoegelykste te weezen, te weeten hartsteen, blaauwe steen, en wit marmer, uit oorzaak van het groen der prieele, waar mede dezelve zyn overdekt, en doorgaans het verbeelde belommeren, en min of meêr eenige koleur aanzetten; 't geen echter niet onaangenaam is, maar in tegendeel lieffelyk en zoet, voornaamentlyk op het wit. De twee anderen zou men tot bywerk kunnen gebruiken, te weeren, blaauwe en hartsteen; dewyl purper, paars, of rood hier geen welstandige plaats kunnen hebben, ter oorzaak van de wederstreevendheid van 't groen, 't welk een onaangenaame vermenging voortbrengt: maar by aldien een zuiver licht vlak op de schilderagie valt, dat het niet belommerd word, alsdan staan de drie laatstgenoemde koleuren heel wel, benevens een vleeschkoleur, en doen tusschen het groen een goede uitwerking; zynde het verbeelde daar door opgeholpen: en het groen vertoont zich door dezelve schoon en frisch, inzonderheid wanneer het tusschen blaauwesteene ornamenten gevoegd word, welke zich rondom met het groen verbinden en aan een hegten. Doch men moet my in deze plaatsing wel verstaan, naamentlyk wanneer het een breed

⁺Nevens de koleur.

prieel is, alwaar het gezegde aan wederzyde naast de opening van buiten op panneelen geschilderd word vertoond, weinige of geene schaduwe gevende.

*In de schilderagie moet men ook de gedaanten waarneemen, of een rond, vier- of achtkant, dan of een ovaal of eenige andere forme daar best passen zoude.

*Gedaante of torme der schilderagie.

*Belangende de voorwerpen of *concepten*, hier is veel in op te merken, na dat het de gelegenheid der plaats toelaat. De bloemen zyn aan *Flora*, als hunne Godin, toegewyd; aan *Venus* het voorjaar; aan *Pomona* de boomvruchten; aan *Bagchus* de wyngaarden; aan *AEsculapius* de kruiden; aan *Ceres* het koorn; aan *Apollo* de zang-en speelkonst. Hy is ook de vader der seizoenen; *Priapus* van de voortteeling; en *Diana* van de vruchtbaarheid. Die zyn de voomaamste waar uit men een overvloed van stoffe tot verciering dezer lustprieelen kan haalen, gevoegd en bekwaam gemaakt zynde na de gelegenheid der plaats.

*En verkiezing van voorwerpen, na hunne eigenschappen.

*Om nu volkomener myne stelling en gedachten te doen begrypen, acht ik noodig twee voorbeelden, hier toe dienende, te vertoon.

*Door Voorbeelden verklaard.

*Voor het eerste neem ik *Zefirus* en *Flora*, hen in de midden van een rond of vierkant Stuk plaatsende, na de gelegentheid best vereischt. Zy koesteren malkander zeer minnelyk, werdende beide van vooren gezien. *Zefirus*, aan haare regter zyde zittende, heeft zynen linker arm om haaren hals geslagen, met zynen regter den haaren vast houdende, welke op zyne knie rust; spreekende zy hem vriendelyk en met een lieftaalig wezen aan, by na mond aan mond gehegt zynde. Haar hoofd helt over de regter schouder. Zy tilt uit een korf, of bloemmand, met de linkerhand een *feston* op, van onder veele andere daar dezelve mede gevuld is. Haare schoot strekt na de linker, en de zyne na de regter zyde, tusschen welke een of twee *Cupidoos* zitten, vleggende een krans om een brandende fakkel. Hy is meest naakt, met vlerken of vleugels voorzien, leggende een trompet by of nevens hem; en zy is lugtig, maar deftig, gekleed.

*Het eerste van *Zefirus* en *Flora*.

*Het tweede voorbeeld bestaat in drie beelden, en vertoont *Flora* ter regter, *Pomona* ter linker zyde, en *Apollo* in de midden, speelende op zyne lier, en wat hooger dan de twee anderen zittende. *Flora* heeft een hoorn des overvloedts vol bloemen, en *Pomona* een met boomvruchten gevuld, nevens een snoeymes in de vuist. Hy zit vlak van vooren; *Flora* ziet na vooren met de vinger op de mond; en *Pomona* is als opgetoogen, het hoofd in de nek op zyde houdende. De Godinnen zitten op zy, tegens malkander over. Het bywerk rondom bestaat in kindertjes of *Cupidootjens*.

*Het tweede van *Apollo*, *Flora* en *Pomona*.

Deze of diergelyke Verbeeldingen zyn meest eigen en best geplaatst[†] in bloemtuinen, voornaamentlyk het eerste: maar indien'er meerder vruchtboomen als bloemen zyn, gaat *Pomona* voor. Doch men moet ook met eenen acht geeven, dat ik deze twee Ordinantien tot basreleev'es schikke, wat meer als half rond, en van vooren gedaagd; maar wanneer het licht van de zyde komt, alsdan heel flaauw of weinig verheeve; gelyk wy in de verhandeling der Bouwkunde, daar wy van de Basreleev'es spreken en dezelve in drie soorten onderscheiden, verder zullen aantoonen.

[†]Eigenschap en plaatsing der zelve.

In bloemtuinen voegen best verre doorzichten, of bosschen met[†] groente gevuld; en in tegendeel in laanen, of daar veel geboomte is, rivieren, zeehavens met gebergens, gebouwen, rotsen en diergelyke voorwerpen, als zy door geen lommer der boomen beschaduw'd worden, maar een helder licht en zuiveren dag ontfangen: doch in prieelen en zitplaatsen, aan welke het groen eenige belommering baart, voegen wederom geen doorzichten, maar basreleev'es van een, twee, en drie gronden.

[†]Als ook in Bloemtuinen, Laanen.

Op de plaats tusschen huis en tuin, aan wederzyde met een muur beslooten,[†] passen mede flaauwe basreleev'es, van d'eene of d'andere gekleurde steen; als mede *Termen*, potten, vazen met groen overdekt, wanneer daar op of omtrent geen natuurlyke staan; ook wel fonteinen met hunne *cascades* of watervallen. Inzonderheid voegen tegens een groene haage, of begroeide muur, ronde gaten, met borstbeelden in dezelve, byzonder wel, als'er ook geen natuurlyke omtrent staan. Men kan ze van wit of ligt rood marmer, of andere ligt gekleurde steen, schilderen.

[†]En opene plaatsen.

Deze voornoemde plaatsen zyn wel de voornaamste en die ons meest voorkomen, hoewel nooit of heel zelden by malkander: doch indien dit mogt komen te gebeuren, zo kan men zich van deze aanleidingen bedienen, en zyne gedachten daar mede verryken. Hebben zy geen betere noch ryker, zo zyn hun de voorgestelde tot een voorraad, zo wel als tot een voorbeeld, gegeeven: en het fraay en sierlyke van *le Potre* hier bygevoegd zynde, zal men zich nimmer verleegeen vinden. Maar om de gedachten van een jong Meester noch beter aanleiding te geeven en op de gang te helpen, wil ik hem gaarne noch een Ordinantie van myn opstel byzetten, welke hier volgt.

Venus stel ik in de midden des Stuks, zittende neder, geheel naakt,[†] en aan wederzyde van haar *Pomona* en *Flora*. Deze laatste staat aan haare regter zyde, en zet haar een bloemkrans op; en *Pomona*, ter linker, reikt haar een tak met persikken toe, die door *Venus* met de lin-

[†]Derde Voorbeeld van 't voorgestelde in een Tafereel.

ker hand aangenomen word, welke zeer hoog en byna recht op overzittende, een bevallige gestalte vertoont, nevens een bekoorlyk wezen; maakende aldus met haar drieën een aangename overeenstemming van Schoonheid, Reuk en Smaak: want de Schoonheid werd in dit geval voor het gezicht gerekend. En als de plaats hooger waar dan breed, zou men *Apollo* spelende daar by kunnen voegen, als op een wolk, wat flauwer en dieper, zittende; en aldus zoude men de vyf Zinnen met een zeer gevoegelyke en bekwaame manier op die wyze kunnen vertoonen: doch *Apollo* is daar juist zo noodig niet by, alzo *Venus* of de Schoonheid mede voor de *harmonie* verstaan word. Maar dat ik 'er *Pomona* by voeg, is om dat de vruchten en bloemen zelden zonder malkander gaan: want de bloemen groeijen en vertoonen zich van het eerste tot in het volgende seizoen, en dus een geheel jaar door, zo wel als de vruchten in de zoomer en herfst. Behalven dat worden'er vruchten gevonden, die te gelyk ook met de bloemen bloeisels draagen; als daar zyn perzikken, abrikoozen, amandelen, en anderen in 't vroege voorjaar.

*In een Kruidtuin, van genees- en keukenkruiden, zoude ik *AEsculapius*, den zoon van *Apollo*, God der genees- en heilkunst stellen, als het voornaamste des Stuks, aan wien het Planthof toegewyd is, staande in de midden, en aan wederzyde *Apollo* en *Diana*, zittende de eerste aan zyne regterhand met de pylkooker op den rug of by hem, en een scepter, op welkers spits een zon staat, in de hand, of een brandende fakkel; en *Diana* pronkende met de maan op 't hoofd of in de hand, ter linker zyde van hem, met haare boog en pylen voorzien. *AEsculapius* heeft een staf, om welke een gekrulde slang is, in de hand.

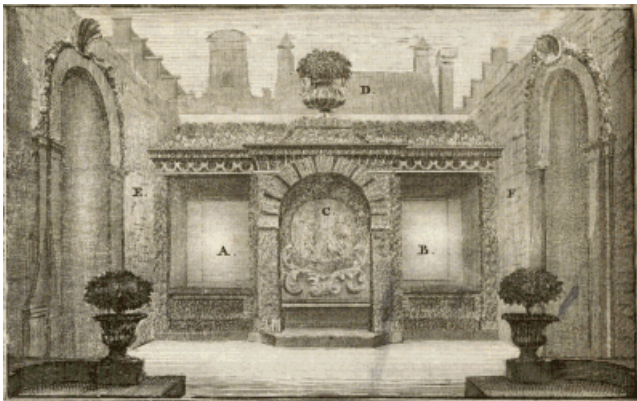
*Voorbeeld en Ordinantie in een Kruidtuin.

*De Maan, of de Aarde, is 't die het zaad doet rotten, 't welk *Apollo* of de Zon door zyne verwarmende en doordraaiende kracht doet opschieten: en gelyk aan alle kruiden, die tot geneesmiddelen gebruikt worden, drierley kracht werd toegeschreeven, naamentlyk verwarmende, verkoelende, en beide te gelyk, zo kunnen dezelve bekwaamelyk door deze drie Personaadjen verbeeld worden; dewyl de voorzichtigheid in het een en het ander te maatigen, en door konst tot haar gebruik en oogwit te brengen, door *AEsculapius* met de geslangde staf werd aangewezen.

*En uitlegging.

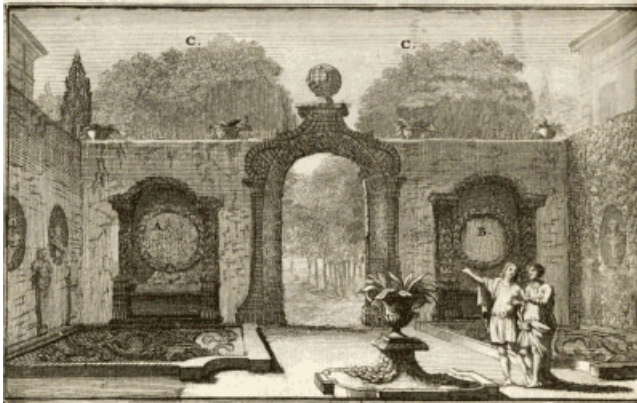
*Dit heb ik dus wydloopig uitgehaald, en zal het met eenige voorbeelden in figuur, ten opzichte van het eerst verhandelde, bevestigen, om te toonen wat soort van schildery en verciersel meest eigen aan zulke plaatsen zy, daar men gewoon is eenige schilderagie te maaken, waar na een voorzichtig Meester zich moet schikken om zyne *concepten*

*Beweegreden des Schryversom dit zo wyd uit te strekken, en met voorbeelden op te helderen.

G. Rademaker del.

Cyrik Scheuten fecit.

te formeeren, wanneer hem zulks voor komt. Men neeme derhalven in acht wat ik, beginnende met de eerste Schets, verder zal zeggen.

Voor eerst, dat, zo de meening van den Patroon of Eigenaar is deze plaats rondom met eenige verbeeldingen te laten beschilderen, wat soort van schilderagie aldaar het gevoegelykste zoude zyn, gekoleurd of basreleeve: Ten tweden, wat hinderpaalen in de weeg zyn die het werk in deszelfs volkomene natuurlykheid zouden kunnen schaaden in sommige *concepten*: Ten derden, van welk een afstand dezelve moeten worden gezien, van buiten of van binnen; waar na het werk luchtig of net moet uitgevoerd werden: en ten laatsten, of dezelve by zomer en winterweêr altoos zullen blyven staan?

Men ziet dan in N°. 1. een plaats afgebeeld ter wederzyde in muuren⁺ beslooten, aan welkers eind een prieel gebouwd is dat de geheele breedte beslaat. Den ingang tot het zelve is in de midden, en aan wederzyde een opening, door welke de verbeeldingen van A en B, de eene regt en de andere links, verlicht worden, en het middelstuk C vlak van vooren. Boven over het prieel en de muur ziet men de toppen van de achterhuizen D opsteeken. Nu is de vraag, wat voorwerp best op C dient geschilderd te zyn? een doorzicht of basreleeve? Een groen gezicht, als bosachtige landtsdouwe of een bloemtuint, zullen in dit groen prieel geen goede uitwerking doen, wanneer het van buiten, daar zyne voornaamste standplaats is, gezien werd, om dat groen by groen geen verandering noch verlustiging geeft. Een zeehaven, of een binnenhof met *statuaas*, fonteinen, *cascades*, en alle cierlykheid opgepronkt, zoude wel wonder fraay staan, van binnen gezien zynde; want die koleuren schikken zich wel tusschen het groen: maar zo haast als men het op zynen regten afstand van buiten beschouwt, word het leugenachtig en geheel tegens de natuur strydig bevonden, ter oorzaak van de toppen der huizen D, die daar achter staande, en echter daar over heen schietende, een algemeene stopping doen blyken. Hier uit volgt dan, dat'er geen bekwaamer schilderagie, als een basreleeve, zal passen, te weeten voor het middelstuk.

⁺Voorbeeld in figuur en verklaring van de eerste.

Laat ons nu eens de wederzydsche verbeeldingen overweegen, gezien op hunnen binnenaafstand, de eene, als gezegt is, links, en de andere regts gedaagd zynde, en overleggen wat best daar in zou voegen. Myns oordeels kan een basreleeve daar geen welstand aanbrengen; want het gezicht wil zo kort niet bepaald zyn. Het moeten doorzichten weezen, om dat'er het beletsel niet is 't welk zich tegen het middelstuk opdoet, 't geen de natuurlykheid kan verhinderen. Het prieel is boven toe; en ten anderen valt het licht veel gunstiger op deze twee plaat-

sen als op de middelste, zynde die flikkering niet onderworpen: dierhalven passen de doorzichten hier best, en zelfs hoe flauwer en blaauwer hoe beter, zo als ik voorens gezegt heb. Een zeehaven met schepen, een voorhof met fonteinen, eilanden met gebergten, het verbeelden van een doorgaande straat met schoone gebouwen, tempels en gaanderyen benevens een blaauw verschiet, enz. deze alle zyn geen onvermaakelyke voorwerpen, en geeven tusschen het groen een verandering en welstand. Nu dient men ook aan te merken, dat die twee Stukken A en B, niet tegenstaande zy van de plaats hun licht ontfangen, echter, als men het zo begeerde, wel anders om gedaagd mogen werden; vermits het buitengezichten zyn, die geen gemeenschap met deze binnenplaats hebben, gelyk het basreleeve 't welk daar aan verbonden is. Dit is zo verre die zyde betreft: dezelve overweegingen en opmerkingen, hebben ook plaats in de zymuuren E en F.

*Het tweede printje verbeeld een tuin met zyne bloemperken, desgelyks in muuren beslooten. Vlak in 't midden is een poort van latwerk, en aan wederzyde twee ondiepe zitplaatsen, met latwerk en groente overdekt, gemerkt A en B, in welke ieder een ronde verbeelding is; en boven dezelve ziet men de toppen der boomen, als van een grooten boomgaard, opsteeken, met de letter C getekend. Nu moet men overweegen, welke voorwerpen in de prielen A en B best voegen zullen. Men geeve dan eerst acht op den afstand waar van daan het werk gezien word, welke van buiten over de bloemperken is. Hier voegen, gelyk in de voorgaande, geen yle doorzichten; en vermits deze plaats zo vol groente is, zou noch meerder groen daar geen goede welstand geeven: derhalven zal basreleeve het best en bekwaamst tot derzelve opschikking en verciering strekken, half verheven zynde. Wat de koleur belangt, daar hebben wy hier voor af gesproken. Op deze wyze kan men het desgelyks met de wederzydsche muuren schikken, als men maar altyd acht geeft op het geen achter en boven oversteekt: aan de eene zyde is 't met huizen betimmerd; en aan de andere een tuin of oranjery.

+Tweede Prentverbeelding

*Bezie nu de derde Schets, verbeeldende een laan, aan welkers eind het geschilderd voorwerp A staat. Hier in heeft men een groote vryheid, konnende veelerley gedachten aldaar toegepast worden; also 'er niets omtrent is 't geen eenige verandering kan toebrengen: zynde dit alleen hier in te overweegen, dat, vermits het een verre doorzicht is, in de natuur zelf ons dikwils, om ze te doorwandelen, verveelende, men dezelve niet behoeft te verlengen door *perspectiven* en andere doorzichten, maar liever den wandelaar door een fraay gezicht te stuiten,

+Derde Prentverbeelding en redeneering daar over.

en tot een weinig aandacht te noodigen, om na een luttel uitrustens zyne voorgenomene wandeling te vervolgen: weshalven men hier een schoon beeldwerk, fonteinsgewyze, van wit marmer, zou kunnen stellen, en het zelve in een grot of *nis*, met groen overdekt, plaatsen, en daar in *Cefalus* en *Aurora*, *Zefirus* en *Flora*, of *Venus* en *Adonis*, en diergelyke, in kloek leeven met alle kracht geschilderd, vertoonen: of men kan daar in een rots, alwaar hier en daar eenige gaatjens zyn, door dewelke de lucht gezien word; een *Cadmus*, die den draak dood steekt, verbeelden; of een *Diana* met haare *Nimfjes*; of een *Term* of *Faunus* vergezelschaft door *Bagchanten* en *Satyrs*, met hunne werktuigen, latende hier en daar uit dezelve eenige stralen water schieten; of een slaapenden *Silenus* met de Nimf *Egle*, welke moerbyen over zyne tronie drukt. Alle de genoemde voorwerpen zyn op deze plaatsen zeer eigen, en op de gelegenheid passende.

Behalven dit kan men eenige *Termen* op uitgesneedene planken schilderen, en zetten dezelve tegens een groene haag aan weêrzyde der *nissen*, vensters, of ronde gaten, in de welke borstbeelden, of medailjes, geplaatst kunnen worden, gelyk in het tweede Printje word vertoond; van zulke koleuren als wy voor gemeld hebben, die in het groen heel lieffelyk staan. Deze *Termen*, verbeeldende *Bagchanten*, *Satyrs*, Goden en Godinnen, na gelegenheid van tyd en plaats, kunnen zommige naakt en eenige gekleed zyn.

Tafereelen van Venus en Adonis, tot stoffagie en ordinantie der Landschappen strekkende.

Twaalfde Hoofdstuk.

OM voor de vrienden geen brood te spaaren, maar zo veel in myn⁺ vermogen is hunnen geest op te wekken, en met ryke stof, gedachten en vindingen te vervullen, heb ik tot stoffagie in Landschappen dit voorwerp genomen: en hoewel deze stoffe gemeen is, twyffel ik echter of'er ooit iemand is geweest, die dezelve op zulk een wyze vertoond heeft. Het zal *Venus* en *Adonis* zyn. Den inhoud van het eerste is,

⁺Des Schryvers oogmerk met deze Tafereelen.

Daar hy door *Venus* geliefkoosd word: het tweede,

Daar hy van haar afscheid neemt, om ter jagt, of liever ter slagbank, te gaan: en het derde,

Daar zy hem vind dood leggen.

De Geschiedenis of het Verdichtsel behelst als volgt.

*Venus was, na het zeggen der Dichters, op den Jongeling *Adonis* zeer verliefd, niettegenstaande hy koel en ongevoelig bleef; doch zy liet zich voor een tyd ^{*Van *Venus* en *Adonis*, en den inhoud van dien.} zoenen en streelen: het welk *Mars* niet weinig verdroot, werdende daar door van jaloersche gramschap ontsteeken, zo menigmaal hy dien Jongeling in haaren schoot zag leggen.

*Het tooneel is een lieffelyke en aangename landtsdouwe, voorzien met alles dat tot vermaak der oogen kan strekken, boschaadjen, bergen, dalen, rivieren ^{*Nevens de Verbeelding.} en steenwerk, uitgezonden huizen en tempels. Myn oogpunt stel ik in de midden. Tusschen dezelve en de linkerzyde, op een heuvelachtige grond, plaats ik de Godin met haaren Koesterling, nevens de drie Bevalligheden die haar oppronken. De eene vliegt een krans, d'andere zet'er haar een op, en de derde brengt'er een mandtje met vruchten by. Eenige *Cupidootjens* spelen rondom haar: voornaamentlyk zit'er een by haare voeten, blaazende op den hoorn van *Adonis*, na welken hy al lagchende ziet; terwyl zy met haaren arm om zynen hals, en met haare hand de zyne tegens haar boezem drukt, of kust. Achter den voornoemden heuvel, tegens het verschiet, stel ik eenige loofryke boomen, de hoogste in de midden des Stuks, en die na de linker zyde wat kleender en ylder. Achter deze ziet men het overblyssel van een *colonnade*, of pilaarwerk, die half achter den gemelden heuvel opsteekt en naar het oogpunt loopt. Aan dezelve zyde, vooraan, zet ik een dwarsse borstweering, tegen welke de heuvel aanstuit. Tegen de borstweering, die maar drie of vierdehalf voet hoog is, plaats ik een Watergod, welke by zyne kruik zit te slaapen, heel omcingeld met groente; en in den hoek, tegen de lyst, stel ik een zwaare willigeboom, of anderhalf: zynde alzo de helft van 't Stuk beslagen. Aan de regter zyde, vooraan, plant ik een kwastige en heel begroeide stam, omtrent zes of zeven voeten hoog; en dicht achter dezelve, een kloeke, schoone, en loofryke boom. Wat verder ziet men een hooge vierkante tafelsteen, of *pedestal*, waar op een groote en sierlyke vaas gezet is. Deze dingen staan alle op een rey naar 't oogpunt, maakende een weg tusschen het zelve en den heuvel, die van vooren ruim, en aan 't einde der voorgrond, daar de tweede begint, wat naauwer werdende, eindelyk op een open veld uitkomt, alwaar men tot op den *horizont* eenige flaauwe bergjes ziet. Laat ons nu wederom naar vooren keeren. In deze regter hoek ontsteekt de *Nyd* het oorlogsvuur. Zy vliegt, met een gebrokene stinkende piktoorts in de vuist, en 't hoofd vol kringelende slangen; wyzende *Mars* heimelyk die twee liefkoozenden aan. Beschouw eens, hoe de verslindende Oor-

logsgod, op zynen buik leggende, met het eene been over een steen, zich achter het *pedestal* verschuilt, staroogende yverig, tusschen het zelve en het loof der boomen door, na de oorzaak van zyne opgevattede minnenyd. Zyn speer en schild leggen op de grond, by zyne voeten, neêr.

Ik heb eens een Print van *Buonasone*, of *Julio Romaan*, gezien,⁺ alwaar hy *Mars* in het verschiet stelt, die *Adonis* met het zwaard in de vuist vervolgt; 't welk wy te duister en te ver gezocht oordeelen. De zin kan wel goed zyn; doch het stryd tegens de fabel: want *Ovidius* verhaalt niet, dat *Adonis* door *Mars* met het zwaard wierd omgebragt; maar in de gedaante van een zwijn, door hem toegerust.

⁺Duistere verbeelding van dit Voorwerp door een Italiaan.

Ondertusschen twyffel ik niet, of deze myne opstelling en schikking zal heel zeldzaam voorkomen; maar als ze wel uitgevoerd was, zou het zekerlyk schoon staan, met die pronksteeen, borstweering, en *colonnade*: want die dingen geeven een groote welstand en verandering in een Landschap.

Het licht, dat wy hier toe verkiezen, is een heldere zonneshyn.

Myne gedachte is, alhier de maand May of het voorjaar te verbeelden, wanneer alles groeit en bloeit; schoon ik wel weet, dat de groente der boomen, door de verandering der koleur, in de zomer ruim zo schilderachtig is; doch dit moet geen zomer gelyken: en, behalven dat, is het op 't Eiland *Ciprus* niet als in Holland, of andere koude gewesten, daar het groen zo laat opkomt; want anders zou ik daar geen mandtje met vruchten bybrengen.

Nu zoude iemand mogen vraagen, om dat ik ter regter zyde op die⁺ groote pronksteeen noch een vaas zet, en zulks vlak tegen over dien heuvel daar *Venus* en *Adonis* met de *Bevalligheden* op zyn, of dit niet een geweldig groote slagschaduwe over hen lieden zou geeven? Ik zeg neen, om dat ik myne zon wat hoog, en als op den middag, neem. Boven dat, meen ik het zo dicht aan den heuvel niet te zetten, dat het aan de beelden hinder doen konde. De voorste boom, om dat die met zyne kruin zo hoog opsteekt, kan hun ook geen kwaad doen, slaande zyne schaduwe voorby hen heen over dien willigeboom in den hoek, of ten minsten op een deel daar van, 't geen de *colonnade*, daar hy tegen aan spartelt, wel doet wyken, hoewel de boomtjes achter den heuvel zulks genoegzaam doen kunnen; want die wil ik meest van een donker groen, of in de schaduwe, hebben, en het weinige loof, dat over de Gelieven hangt, helder laten daagen, om alzo onderaan eenige donkerheid te hebben daar zy tegens afsteeken: zynde myne meening die *Groep* vlak in 't licht, wel te verstaan in de zon, te stel-

⁺Tegenwerping opgelost.

len, om alzo hier het voornaamste licht te plaatsen.

*Hier op zou my iemand mogen willen berispen, denkende dat ik myne eigene stelling tegen loop, te weeten, dat men wel acht moet geeven in een zonneshyn, dat de menschen niet zonder de hand boven de oogen staan spreken; 't geen ik niet ontken: maar de Goden, welke zulks niet onderworpen zyn, kunnen genoegzaam tegen de zon opzien, alhoewel *Adonis* geen God is. En om zulks klaarlyk te doen bemerken, is myne meening zyn bovenlyf in de schaduwe te maaken; latende het zelve van *Venus* en de *Gratien* lieffelyk en krachtig *reflexeeren*.

+Tweede tegenwerping en haare oplossing.

*Maar hier uit ontstaat een derde zwaarigheid, te weeten, van waar deze slagschaduwe op hem alleen kan vallen, nademaal zy beide zo dicht aan elkanderen gesteld zyn, dat *Venus* haaren arm om zynen hals, en hy zyne eene hand op haaren boezem heeft; oordeelende, dat zy noodzaakelyk ⁺mede aan die zelve schaduwe deelachtig moest weezen: waar op ik tegenwerp, dat 'er door 't een of 't ander genoegsaame middelen overig zyn om de schaduwe te vinden. En wat *Venus* aangaat, men kan haar zodanig schikken, een weinig achter of voor over, dat zy licht genoeg kome te scheppen. Om dat nu *Mars*, als ook de *Nyd*, by dat steenwerk, het oog niet te veel van het voornaamste af op hen zouden trekken, indien ik ze in het licht maakte, zal ik in dien hoek niet veel zons brengen. Ik meen de voorste stam geheel, en noch een groot deel van dien achtersten boom in een slagschaduwe te zetten, met een gedeelte van *Mars*, door iets dat buiten 't Stuk is, en dezelve laten loopen op de voorgrond, tot even aan de borstweer; het overige hier en daar met takjes en loof wat breekende: mogelyk zet ik daar wel een *Priapus-term* of zo iets by, om dien hoek wat te sloppen.

+Derde zwaarigheid.

+Opgelost en beantwoord.

*Wy hebben voorens gezegt, dat 'er huis noch tempel in komen zoude: waarom dezelve zo wel niet als die *term*, zou iemand mogen vraagen? Waar op ik antwoord, om dat zulks in de *fabel* niet gemeld word: ten anderen, wie zou daar in wonen? Men zegt niet, dat *Adonis*, schoon een mensch zynde, een huishoudinge had, noch dat hy de Goden in tempels aanbad.

+Vierde tegenwerping.

Ik twyffel niet, of dit Stuk zal met tien of twaalf beelden rykelyk genoeg gestoffeerd weezen, alhoewel *Mars* en de *Nyd* maar deelen van beelden zyn.

*Zommige Landschapschilders zullen my mogelyk tegenwerpen, en zeggen: daar zyn te veel beelden; en wanneer die alle wel uitgevoerd zouden worden, is het meer een Historieschilder eigen, als ons: waar op ik antwoord, dat de beelden klein zyn, en het Landschap ruim.

+Vyfde zwaarigheid.

Nu zullen wy van de koleuren en de bewegingen der beelden[†] spreken.

Venus vertoonen wy in 't hembd, doch het bovenlyf en de beenen meest bloot. Onder haar ligchaam, op het gras, ziet men een gedeelte van een lichtrood kleed.

[†]Van de Koleuren.

Adonis heeft een groenachtig blaauw, of donker violet, kleed aan.

De twee *Gratien*, die't naast by *Venus* staan, zyn met ligt gekleurde kleederen gekleed, zo van weêrschynende stoffen, als verbrokene koleuren; houdende omtrent die *Groep* een groote *massa* van licht: weshalven ik daar toe zodanige koleuren verkies door welke het naakt, 't zy van *Venus* of *Adonis*, geen misstandige *reflexien* verkrygt. Het kleed der geene, die *Venus* een krans opzet, is roozekoleur. Een tweede, wat meer naar vooren op haar eene knie leggende, is in 't wit, hebbende een bloem in de hand. Die met de vruchten, ter linker zyde, en wat hooger op den heuvel staande, heeft een aurora of stroogeel gekleurd kleed aan. Wegens *Mars* en de *Nyd* valt niet veel te zeggen, alzo *Cesar Ripa* daar genoegzaam van meld; zynde aan *Mars* niet eigender, dan een roestige, *feuiljemorte*, of bloedroode rok; en aan de *Nyd*, een zwarte.

Wat aangaat de draaijingen of bewegingen van *Venus* en *Adonis*,[†] die zyn in beide van vooren; doch de voeten min of meêr naar het licht gekeerd.

[†]Van de verschillende bewegingen der Beelden.

Adonis, ter regter zyde, draait zyn bovenlyf na *Venus* toe, hebbende de regter hand op haare borst. Men ziet hem tegen de regter schouder. De beenen, of 't onderlyf, zyn van vooren; het linkerbeen over de grond uitgestrekt; en 't ander heel, na hem toe, opgehaald, als of hy wilde opstaan; omziende met zyn aangezicht, vlak van vooren, een weinig over de schouder, naar het kind dat op den hoorn blaast. *Venus*, daar en tegen, op de regter dy leggende, vouwt eenigsins haare beide kniën tegen zyn uitgestrekte been. Het aangezicht, op zy naar hem gekeerd, is vlak in de zon. Haaren boezem ziet men van vooren. Zy zet de linker elleboog achteruit, om zyne hand op haaren boezem te drukken.

Die 't wel bedenken, zullen in deze twee beelden een natuurlyke en gemakkelijke *contrast*, of tegenstrydigheid in werking, vinden; nademaal ik zelve het aldus onderzocht heb: doende alzo met alle de verbeelde bewegingen, eer ik myn Model of Leeman stel.

Maar om weder tot de Ordinantie te keeren: ik heb vergeeten twee kindertjes achter de voorste borstweering te zetten, waar van het een overleunende, met de vinger op den mond en het hoofd in de schou-

der, aan het ander den slaapenden Riviergod aanwyst. De reden, waarom ik dezelve aldaar plaats, is voor eerst om de welstand; en ten anderen, om dien langen en styven steen wat te breeken. De Watergod is geel en somber van koleur, byna zo donker als de borstweering, om twee redenen: voor eerst om de stilte; en ten anderen, om daar geen party van licht met de kinderen te maaken: 't welk anders het oog te veel van het voornaamste zoude aftrekken. Verder is de meening, het *pedestal* van de pot met een *basreleeve* te vercierren, verbeeldende een *Bagchanaal* of danssende Nimfen: en hoewel zulks in de schaduwe komt, meen ik echter het zelve sterk te laten *reflexeeren*. Wyders moet 'er noch een slaapende hond of twee bygevoegd worden, waar van d'eene, ontwaakende, met opgesteekene ooren na den hoornblaazer omziet.

Ik heb hier vooren gezegt, dat ik eene der *Gratien* geheel in 't wit wilde kleeden: maar nu voegen wy daar noch een schoon blaauwe sluyer boven over; oordeelende het aldus veel beter, om dat het met die sluyer nu zo veel niet afsteekt, als het anders, heel wit, gedaan zou hebben.

*Een Stuk, op zodanig een wyze uitgevoerd, is genoeg om meer andere te vinden, voornaamentlyk als men met aandacht overweegt, wat al zaaken, die weinig menschen aanmerken, hier in waargenomen zyn; gelyk de hoedanigheid van ieder beeld, deszelfs oorspronk of zinbeteekening, enz. Daar worden wel veele verdichtselen geschilderd zo als de Poëeten die schryven: maar de meeste denken weinig, wat de Schryvers daar mede gemeend hebben, schoon de uitlegginge daar by is; want dezelve verhaalt niet anders dan het algemeen. Alle de omstandigheden, hoewel zy die wisten, zyn daar niet by gevoegd; gelyk daar zyn de gestalten, kleedingen, koleuren, hertstogten, en andere opmerkelyke zaaken meêr. Zo dat men wel kan overweegen, hoe het met de geenën gaat, welke alle die byzonderheden niet overdenken; hoe ligtelyk dat zy de zin en meening des Schryvers, of Dichters, kunnen verkrachten, ja geheel te niet doen. Is het in de lente geschied, zy verbeelden 't in de zomer: is het winter, en in den morgenstond, geweest; zy zullen 't in den herfst, en in den avondstond, vertoonen: dient het een eenzaame plaats of wildernisse te zyn, zy daar en tegen brengen allerhande vermaakelykheden by: moet iemand een rood kleed, hem eigen zynde, aan hebben, het word blaauw of geel gemaakt, enz. Het is wel waar, de fabel is duidelyk genoeg verbeeld; en ieder kan straks zien wat het is, wie het zyn, en wat zy doen: maar de zin is'er niet.

+Aanmerking over 't voorgaande.

Wy vinden niet noodig over dit Tafereel een verdere uitlegginge te maaken, alzo wy onze gedachten en aanmerkingen in het zelve door-

gaans al geuit hebben. Alleenlyk zullen wy dit noch zeggen, dat *Mars* alhier de wraaklust betekent; *Adonis* de winter; en *Venus* de lente: zynde dit de reden, waarom deze twee laatstgenoemde niet kunnen overeen komen.

De Dichters getuigen, dat'er vier zyn geweest, onder den naam van⁺ *Venus* bekend. De eerste was de Dochter van den *Hemel* en den *Dag*. De tweede wierd gebooren van 't zeeschuim, zynde ontfangen in een paerlemoere schelp, en gevoerd naar *Cyprus* door de luchtige *Zephirs*. 't Was deze die *Cupido* by *Mercurius* baarde. De derde was de Dochter van *Jupiter* en *Dione*, die getrouwd is geweest aan *Vulcanus*, den hoofddecken van de hoorndraagers. En de vierde is de *Syrische*, anders genoemd *Astarte*, die *Adonis* tot haare min zocht te beweegen, aan de welke *Salomon* outaaren opregtte om zyne bywyven te behaagen. Waar uit men kan oordeelen, dat tusschen d'eene en d'andere groot onderscheid is.

⁺En de verscheidene Persoonen, die *Venus* genaamd zyn.

Wat het Zwyn aangaat, het verbeeld de nacht, onweetendheid, godloosheid, vuiligheid, ligtvaardigheid, enz.

Beschryving van het tweede Tafereel, zynde 't vervolg van het voorgaande Verdichtsel.

Wanneer nu *Adonis* het zoenen en streelen eindelyk verveelde, of,⁺ om beter te zeggen, dat zyn droevig noodlot naderde, en de honden, het wild ruikende, begonden te blaffen; sprong hy op, alzo de jagtlust hem ontvonkte. Hy rukt zich uit haare armen, niettegenstaande haar bidden en smeeken, 't geen alles te vergeefs was.

⁺Tweede Tafereel, zynde een vervolg van 't voorgaande.

Voor af zal men dienen te weeten, dat wy ons aan twee der voornaamste⁺ zaaken verbonden vinden, naamentlyk de schikking van het *generaal* en het licht Dit wel aangemerkt zynde, zal het mogelyk minder voordeelig schynen verkoozen te weezen, als of het een Stuk op zich zelf waar; 't welke ik gewillig toestaa. Doch het verstrekt nu voor een Weêrgaa: by gevolg vereischt het een en 't zelve licht als het voorgaande; daar my anders een verkeerd licht veel gunstiger konde weezen, alzo ik dan myne vrye wil volkomender zou hebben; maar in die gelegentheid zou weder de schikkinge niet genoeg van de eerste verschillen.

⁺Bericht daar omtrent.

Wy hebben in een Hoofdstuk van 't Ordineeren aangetoond, dat, wanneer twee Stukken by malkander hangen, dezelve een zekere *regulierheid* dienen te hebben, voornaamentlyk in Landschappen met kleine beelden. Zo het zwaarste werk, by voorbeeld, in d'eene ter

regter, en het doorzicht aan de linker zyde is, voegt het tegendeel in 't andere Stuk of Weêrgaa. En echter vind ik in deze nooddwang iets, 't geen my veel beter voldoet, en tot de zin helpt, gelyk men in 't vervolg zal hooren, niettegenstaande dezelve grondregel, welke evenwel in zyn weezen blyft.

*Ik stel, even als in het voorgaande, het oogpunt in de midden, en ter regter zyde een heuvel met drie à vier treden, van vooren, of *paralel* aan den *horizont*, op te gaan. Op dezelve, aan 't einde tegens het verschiet, vertoonen wy een doorgesteeke of opene *nis*, omtrent vierkant, en boven rond, aan weêrzyde met *pilasters* geslooten, draagende een smalle doch sierlyke *cornis*, hier en daar wat gebroken. Om de *nis* hangen festonnen van papaverbloemen, welke in de midden boven de *nis* vast, en aan weerzyde opgeknoopt zyn, strekkende derzelve einden, meest dor en ongeschikt, neêrwaarts. Door deze *nis* werd men, op een daar voorgestelde bank te rusten zittende, een fraaije en aangenaame doorzicht, van bosschen, pleinen, rivieren, wegen, enz. gewaar. Deze heuvel beslaat een derde van het Stuk, loopende dezelve aan de binnenzijde styl af. Vooraan tegens de trap, of voor dezelve, die meest in de schaduw is van boomtjes buiten het Stuk, tot aan de hoek daar de Godin op staat, plaatsen wy haare koetswagen, meest verguld, door twee duiven getrokken.

*Verdeeling en plaatsing van voorwerpen.

Ter linker zyde, tusschen het oogpunt en de lyst, staan drie à vier kloeke en schoone boomen op een rey, van vooren beginnende, en na het oogpunt wykende, tot voorby den heuvel. Gantsch in den hoek, achter dezelve, ryst een hooge en ruuwe rots, die desgelyks na 't oogpunt wykt, maakende tusschen beide een naauwe weg, voor begroeid met kleene spruiten en takjes, en achter weinig of niet, zo dat men het verschiet en het einde van de rots daar tusschen door ziet. Voor in de rots maak ik een opening, als een grot, alwaar het water met groot gedruis in valt; zynde dit voor zo veel de voorgrond meest betreft. Aan 't einde derzelve loopt een naauwe rivier dwars door, van den heuvel af tot achter de rots, langs dewelke wy aan de overzyde een bosch planten, doende de boomen wat hoog opryzen, om het verschiet, dat men daar tusschen door gewaar word, als in een dal te vertoonen. Op de gelyke grond, waar op *Adonis* staat, zetten wy tusschen twee boomen een witte marmere steen, met een gebrokene *Term*, welkers romp daar benevens op de grond legt.

Aldus hebben wy de grondslag van het *generaal* aangewezen; niet twyffelende, of dit zal vry wat ongemeender en ook boschachtiger als het ander zyn. Het derde hoop ik noch meêr en wilder, als

deze, te maaken; alzo de zaak zulks medebrenge. Zommigen, dit *concept* hoorende, zal het zelve mogelyk als een aangenaam en vermaakelyk Tafereel voorkomen; doch het vervolg zal een anderen uitslag doen zien: want wy verbeelden alhier de maand van Augustus, de zon eenigsins verduisterd, en gloeiend, daar zy anders helder zoude schynen; de lucht duister en betrokken, als of het donderen wilde. Ik wil, dat het waait; dat alles in 't beweegen en spartelen is, niet van eenen weg, maar van een dwarl- of draaiwind, op zommige plaats en het stof, als een damp, van de grond opvliegende.

Ik geloof niet, dat men het alzo verwacht heeft: maar als men het geval wel overdenkt, zal men het natuurlyk, en na de konstige wyze geschikt, zodanig vinden.

Nu zullen wy de personen eens op hunne plaats voegen.

De Godin, ziende den avond aankomen, verdubbelde haare liefkoozeryen.⁺ De ongevoelige, in tegendeel, allengskens de jachtlust beginnende te voelen, en het bassen der honden hoorende, staat aanstonds van den heuvel op: alles is in oproer: *Venus* volgt hem achter na met bidden en smeeken; doch te vergeefs. Het *Noodlot* heeft hem by den arm, en trekt hem met haar heen. De *Bevalligheden* zyn in wanorder: de eene loopt hem na: een andere omhelst of vat de Godin; vreezende, dat zy van de trap in onmagt mogt vallen: de derde heeft de handen om hoog uitgestrekt, maakende door schreeuwen een groot misbaar. De Jongens ziet men aan 't vegten: de een trekt *Adonis* voort, en de ander douwt hem te rug. *Cupido* legt onder de voet gevallen. Daar loopen de anderen met de honden vooruit. Het wildzwyn vertoont zich op den voorgemelden naauwen weg, tusschen den heuvel en de rivier, aangehist door de wreede *Woede* met haare piktoorts in de vuist. Aldus heb ik myne gedachten uitgevoerd.

⁺Persoonen, daar in begrepen.

Nu schynt het, dat in dit veel meer werks als in d'andere is: doch als men 't wel overweegt, zal men zulks niet bevinden; maar wel, dat de beelden in het eerste meer verspreid zyn: en ook in 't verhaalen komt het ons altyd meerder voor, als in het Tafereel zelf.

Venus zet ik als van de trappen afkomende, en eene van de *Bevalligheden*⁺ die hem naloopt, alzo de Godin hem niet meerder vast heeft, zynde hy haare handen ontsnapt. Den Jongeling stel ik als loopende, vlak in de midden des Stuks, tusschen den heuvel en de boomen, een stap drie à vier verder als de trappen daar de Godin op staat, die hem smeekt met de traanen op de wangen. Hy is van den heuvel byna tot aan de helft in de slagschaduwe: want ik heb gezegt, dat de zon aan 't daalen is. De kinderen, die met de honden vooruit loopen, zyn

⁺Hunne schikking en beweeging.

heel en al beschaduwd van den steen op den heuvel, die redelyk hoog en zwaar is, zo dat de stammen van de laatste boomen daar niet vry van zyn. *Venus* staat met de regter voet op de onderste, en met de linker op de tweede trap, te weeten op de binnenhoek, bokkende, het onderlyf byna van vooren, en het bovenlyf op zyde naar hem gekeerd, de handen gevouwen styf tegens haar lyf drukkende, met de elleboogen vooruit, en het hoofd in de nek van hem af, het gezicht hemelwaarts slaande. Een van die dochters stel ik aan haare zyde als afkomende, houdende haar, vol angst en verleegenheid, om de middel vast, terwyl zy met een verbaasd gezicht hem linksom aanschouwt. Het ander meisje, dat hem nagelopen was, legt nu op eene knie ter aarde, wyzende hem met de linker hand op de *Godin*; en met de regter hand houd zy de slip van zyne rok vast, zulks dat men haar meest van achteren komt te zien. De derde heeft, als gezegt is, de handen om hoog uitgestrekt; en het aangezicht is geswollen door het geweldig schreeuwen. *Adonis* stapt, als grooten haast hebbende, met het regterbeen vooruit; zwaait zyne borst regtsom naar het licht; houd in de regter vuist, digt aan zyne zyde, een jachtspiets, welke een jongetje met al zyne macht achter te rug houd; waar over een ander, achter de eerste staande, vergramd zynde, dezen met zyne boog slaat. *Adonis* ziet nederwaarts, met het aangezicht van vooren, na de dochter die aan zyne voeten legt; wyzende met zyne linker hand, die in 't verkorten is, naar het bosch; by welken arm het *Geval*, of 't *Noodlot*, hem derwaarts trekt, houdende al vliegende het roer van een schip op haare schouder. Men ziet haar tegen de regter schouder en de regter borst, de rest heel in 't verkorten, en het aangezicht achterwaarts gekeerd. Dwars voor hem vertoonen wy een *Cupidootje*, dat mede derwaarts vliegt, trekkende hem by het touw of band van den hoorn die op zyne zyde slingert. Dezen jongen ziet men vlak van achteren, de voeten vooruit, houdende zyne boog in de regterhand, waar mede hy een ander dreigt, die onder de voet gevallen is, welke mede in 't verkorten legt, het hoofd na vooren, en de voeten naar *Adonis* gekeerd. Hy is meest in de schaduwe, behalven zyn hoofd, en de hand daar hy het zelve mede krabt. Zyn fakkel legt by hem uitgebluscht.

Venus heeft de slip van haaren rooden mantel om haaren regter arm, slingerende dezelve achter over haar linker been. De bloemekrans valt van haar hoofd en rolt langs den rug nederwaarts. Het *Noodlot* is in 't zwart gekleed, met een smalle sluyer daar boven over heen, welke achter haar opvliegt.

Achter de voornoemde gebrokene *Term* ziet men de wapentuigen

van *Mars*, als harnas, helm, schild, swaard, en speer, op de grond, in de schaduwe, nederleggen. Alhoewel men nu zyne eigene gedaante hier niet gewaar word, maar wel het zwyn daar hy in herschapeⁿ was, behoeft men zich daar over niet te verwonderen; dewyl men niet moet denken, dat, schoon hy een God was, hy met koussen en schoenen daar in kroop. Men zal my dan mogelyk vraagen, of hy dat met zyne volle toerusting niet doen kon? Ik zeg ja: maar hoe zou men zulks dan weeten? De kleederen van menschen en goden hebben geen gevoel, noch goed noch kwaad, ja hebben gantsch niet te zeggen dan maar alleen om de persoon kennelyk te maaken: want by aldien zy eenige *passien* van koude of hitte onderworpen waren, zouden zy mede aan de straf van 't ligchaam deelachtig zyn, gelyk het hoofd, handen, voeten, enz.

⁺Zwaarigheden en der zelve oplossing

Doch met veel schyn van reden zou men my hier op mogen vraagen,⁺ wanneer men de nydige *Aglaura*, die door *Mercurius* in een toetssteen veranderd wierd, wilde verbeelden, of men haare kleederen dan ook geheel zwart zoude moeten maaken? Ik antwoord neen: niet als haar ligchaam; want anders waar onze stelling niet met al, schoon ik gezegt heb dat de kleederen te kennen geeven wie het zyn die ze draagen. Doch ik zal myne meeninge daar over tegenwoordig eens wat duidelyker verklaaren.

⁺Van *Mercurius* en *Aglaura*.

De koning *Lincus* komt aan 't bed daar zyn gast *Triptolemus* legt en⁺ slaapt, om hem te vermoorden. *Ceres* verscheen op heeter daad, die den koning het moordgeweer ontrukte; hervormende hem, om het schenden van de gastvryheid, aanstondts in een *Lynx*, een dier als een tyger. Nu zoude ik dit aldus verbeelden. De koning is daar niet meer: het beest doe ik de vlucht neemen, schuddende op de vloer de purpere mantel en kroon, het een hier en 't ander daar. Dit, meen ik, komt meer met de natuur en eigenschap overeen. Men voege by dit voorbeeld noch het volgende.

⁺*Lincus* en *Triptolemus*.

Juno, zegt de Poëet, sloeg uit jaloersche gramschap de arme *Calisto*,⁺ dat zy in een beerin herschaapen wierd. Hoe zal men dit nu verbeelden, om te kunnen weeten wie zy was geweest, man of vrouw? Ik zou de verschrikte beerin vertoonen als op de vlucht, niet met kleêren aan, maar achter haar langs de grond nasleepende: hier legt de boog, daar de koker met pylen, gordel, en verdere cieraaden verspreid.

⁺Van *Juno* en *Calisto*.

Doch wat heb ik den koning *Lincus* op een verachtelyke manier door⁺ *Tempeest* zien uitgebeeld? Hy staat met de pook in de hand, zyne klederen aan, en de kroon op 't hoofd; hebbende, in plaats van beenen, twee vervaarlyke beerenpooten.

⁺Verbeelding van den koning *Lincus*, door *Tempeest*.

+Ik heb dan vast gesteld, dat de kleëren den Menschen en Goden niet als tot een kenteeken dienen: en hier op schiet my tegenwoordig regt van pas de Print van *Poussyn* in den zin, waar in het voorgezegde duidelyk en klaar blykt. De zelve verbeeld de *Elizeesche* velden, met eenige gelukzalige zielen, rustende, alwaar de *jonkheid* of eeuwige *lente* danst, en bloemen strooit. Verders vertoont hy *Hyacintus*, *Narcissus*, *Crocus*, *Adonis*, *Ajax*, en meer anderen. Zy zitten daar als toen zy leefden; zo dat men hier uit genoegzaam kan bespeuren, hoe bezwaarlyk zulks te doen zy, zonder hunne byzondere kenteekenen, als spies, hoorn, fontein, helm, roozekrans, enz. En hoe onmogelyk het voor *Poussyn*, die zulk een doorluchtig en doorleezen man was, zy geweest *Ajax* te doen kennen, dewyl hy hem daar verbeeld in de zelve woede of daadelyke wanhoop, te weeten, zich zelve doorsteekende, even als toen hy voor Troye was: myn's bedunkens een groote misslag omtrent de natuurlykheid. Ik zoude het veel liever uitgelaaten hebben, benevens die pispot of dat koelvat daar *Narcissus* zich in spiegelt.

+Een Printverbeelding van *Poussyn*, en eenige aanmerkingen daar over.

Kwalyk kan ik gelooven, dat zo een vreemd *concept* met zyne verbeelding van *Poussyn* zelve bedacht zou weezen; nademaal hy *Ajax*, dien hy in zulk een wreede gestalte vertoont, aldaar onder de gelukzalige zielen plaats geeft; een man die, als een moorder van zich zelve zynde, eerder de hel had verdiend. Waarom zo wel niet *Sisyphus*, *Ixion*, *Prometheus*, of *Tantalus*, die tot de helsche pynen verdoemd zyn, daar by gevoegd? 't Is wel waar, *Ajax* heeft maar tegen zich zelve misdaan, om de wapenen van *Achilles* die hem rechtvaardig toekwamen; en de anderen hebben de Goden vertoornd. d'Een stal het vuur van den Hemel; de ander had de stoutheid van de opperste Godin *Juno*, door een heimelyke laage, tot zyne geile lust te dwingen, enz.

+*Testa* heeft, myn's oordeels, in veele dingen die zelve afbeelding duidelyker en bevattelyker vertoond als *Poussyn*, zynde veel ruimer, vermaakelyker, en schilderachtiger: maar echter loopt hy mede tegens de waarschyndykheid van die rustplaats; gelyk men zien kan aan die twee, waar van den een uit de schoot van een meisje eenige bloemen grypt, om welke daad zy hem de oogen uit het hoofd schynt te krabben; zynde weder de oude twist. Daar moest immers, als 't wel zou weezen, noch haat, noch twist, noch jaloersheid bespeurd worden, en niet als rust en vrede zyn.

+Aanmerking over de zelve Verbeelding door *Testa*.

+My dunkt, ik hoor reedts zeggen, dat ik die twee groote Mannen veel te kort doe, door hunne misslagen aldus zo klaar ten toon te stellen, en dat het berispen veel gemakkeliker is dan zelfs een Ordinantie van de grond op te beginnen; 't welk ik volkomen beken: doch myn

+Des Schryvers redenen wegens het voorgaande.

voornoemen is niet hun verstand te verkleinen om het myne daar door te verheffen, geensins; want men zal doorgaans in dit Werk vinden, dat ik myne eigene misslagen, zo wel als die van anderen, mede voor den dag breng; 't geen alleenlyk geschied om den konstlievenden een weg te baanen om zich van diergelyke ingeslovene gebrekkelykheden te onthouden, en de natuurlykheid, in alle deelen, meerder waar te neemen: 't welk een verstandig Meester genoegsaam kan voorkomen, wanneer hy de voorzichtigheid wat meerder plaats geeft. 't Zal niet⁺ kwalyk voegen alhier een gelykenisse van een Architect en een Schilder by te brengen. Een voorzichtig Bouwmeester zal eerst een naauw onderzoek doen, welke gronden tot zyn voorneemen de bekwaamste zyn, daar hy zyne Tempel, Paleis, enz. wil plaatsen; of het een harde grond zy, dan of zy moerassig is; van wat zyde de noorde of schaadelyke winden blaazen; na wat zyde hy zyne voorgevel wil voegen, zuid, oost, noord, of west: dan aan 't bouwen. Een Schilder heeft voor een Liefkoozery, Krygsoeffening, Offerhande, of iets anders te verbeelden. Hy zal zekerlyk mede eerst een bekwaame plaats, tot de zaak eigen, daar toe zoeken. d'Architect slaat het *planum* van zyn Hof met al wat 'er in begreepen is, zo groot of zo klein; dat van een Tempel met deszelfs choor, altaar, en andere dingen meer; of maakt het bestek van zyne Vesting met haare bastions en ravelynen, wapenplaats, enz. Een Schilder, desgelyks, stelt de *Elizeesche* velden, of het Hof van *Flora*, tot liefkoozery; een Tempel om dienst te pleegen; een Hof, om den Koning met zyn gestoet van Hofjonkers te doen zien; of een Bosch, om te jaagen. Wanneer hy nu iemand met het moordgeweer in de vuist in den Tempel deed treden daar men dienst doet, of in d'*Elizeesche* velden onder de liefkoozende gelukzalige zielen, en dat hy zich aldaar door het hert steekt, om zyne ziel voor de tweede maal te doen verhuizen: zou men dan niet zeggen, dat zulks daar ter plaatse zeer oneigen was; maar veel beter zou voegen voor *Troye*? Ik vraag, of zo een den Tempel, en dat heilige Veld niet geschonden heeft? En wanneer de Jaagers met de honden in het Binnenhof liepen jaagen, of op de Wapenplaats; zou dat niet een belagchelyke zaak zyn? *Ajax* is immers niet in de *Elizeesche* velden gevoerd, dan wanneer zyne ziel van het ligchaam gescheiden was. Hier steekt hy zich noch eens dood: zal daar dan weêr een andere ziel uitvliegen?

⁺Door een gelykenis verklaard.

Laat ons nu eens overstappen tot de beschryving, verdeling, en overweeging van

Het derde en laatste Tafereel.

+DE Liefdegodin, ziende alle haare poogingen vruchteloos, en ongeduldig wordende dat *Adonis* niet weêr te voorschyn kwam, sprong op haare koetswagen, door twee zwaanen getrokken, snellende boschwaart in om hem te zoeken, en latende haare *Gratien* achter, als zynde in dit geval krachteloos; gelyk wy op het einde van dit Tafereel verder zullen verklaaren. *Cupido* volgt haar schreiende achter na. De rampzalige jongeling, door een wildzwyn in zyne eegenis gebeeten, legt zieltoogende tegens een zwaanen eik ter aarde neder, alwaar zy ten laatsten, na lang zoeken, hem in zyn bloed gedompeld vind leggen: weshalven zy, van de wagen getreeden, zich als een ontzinde aanstelt en hem beklaagt, verfoeiende haare Goddelykheid, en vervloekende de wreede Dwingelandin die hemel en aarde wetten stelt. *Adonis* geeft ondertusschen den geest, welken *Mercurius*, vindende den zelve eindelyk heen en weêr zwerven, mede neemt, en op zyne wieken naar de *Elizeesche* velden voert.

+Beschryving van het derde Verdichtsel.

Dit Verdichtsel verbeelden wy aldus.

+*Adonis* legt op zyne linker zyde, met de nek tegens de romp van een zwaanen eikeboom, in het verkorten; de regter borst en schouder opwaarts; de linker arm van hem af langs de grond, en de regter langs zyne zyde neêr, in welke hand hy de spies vast houdt, waar van de steel ten deele onder zynen rug legt. Zyn hoofd hangt byna tot op den linker arm, een weinig voor over, met de regter wang om hoog. De voeten zyn naar de linker zydsche hoek des Stuks herwaarts aan gekeerd. De linker knie, op een kleine hoogte of steen rustende, is half opgehaald. Een jagthoorn legt by zyne voeten. De honden, by zyn hoofd ter linker zyde, huilen en janken. *Cupido*, aan zyne regter zyde, bukt nederwaarts, ziende *Venus* al schreiende aan, terwyl hy het kleed van *Adonis* open doet, om alzo de bloedige wond aan zyne Moeder te vertoonen, welke, daar over heel verschrikt, achterwaarts treed, en haare handen hemelwaarts slaat. *Cupidoos* rug is ten deele door de Godin in de slagschaduwe. Zyne borst ziet men in 't verkorten, de voeten digt aan malkander, en de kniën een weinig geboogen; hebbende in de regter hand een fakkel.

+En deszelfs verbeelding.

Venus slaat van schrik, gelyk gezegt is, de handen om hoog; het regter been vooruit; de linker voet achterwaarts op een wolk, welke achter haar regtsom oploopt tot onder de wagen; hellende met haar bovenlyf over de gemelde linker voet; de kin op haaren boezem ge-

zakt; ziende aldus nederwaarts op de wond. Haare borsten vertoonen zich in 't verkorten; en men ziet haar vlak tegen de regter heup aan.

Achter den voorschreeven eikenboom, daar *Adonis* tegen rust, ziet men, op eenige zweevende wolken, die met den *horizont* gelyk zyn, de koetswaagen, zylyngs als in *profiel*, staan; welke wolken om dezelve allengskens ligter en ligter nederdaalen tot onder haaren voet. De gemelde koets, verguld, doch echter door een wolk somber gehouden, is cierlyk bewerkt met kindertjes, festons en loofwerk, achter op met een groote star, ten deele door de romp van den eik bedekt.

Vooraan, tusschen de midden en de linker hoek, staat een vierkante steen omtrent drie voet in zyne *diameter*, met de stukkende romp eener *Term*, waar van het overige, als 't hoofd en een stuk van 't lyf, achter takken en struiken op de grond nederleggen. Deze steen staat wat schuins, met de linker hoek naar de linker zyde wykende; dicht aan welke zyde een hooge boom opryst, en een weinig verder noch een, rondom, omtrent vyf à zes voet hoog, dicht begroeid, ja zodanig dat men naauwelyks daar door kan zien. Achter dien steen, onder de struiken, distelen en doornen blyft het zwyn, gewond, willende de vlucht neemen, op de voorste kniën, met de smoel wyd open, leggen, zich wentelende in zyn bloed en slik.

Op de tweede grond, ter regter zyde, gaat *Atropos* met de schaar in de hand en de spinrokken op de schouder; zynde byna tot de middel achter de grond, op het hoofd en een weinig van een schouder na, in de schaduwe.

Het voornaamste doorzicht is ter linker zyde van het oogpunt.

Een weinig boven dezelve vliegt *Mercurius* met de ziel des Jongelings, om dezelve na de *Elizeesche* velden over te brengen. Men ziet ze beiden in 't verkorten tegen hunne regter zyde. De Jongeling is heel naakt, hebbende zyne armen kruiswys over zyne borsten, zyne beenen dicht aan een, en de linker voet een weinig hooger als d'andere. *Mercurius* houdt hem met den linker arm achter om de middel; wyzende, hem aanzierende, met zyne slangeroede vooruit, waar zy na toe zullen. Een klein manteltje dezer gevleugelde Bode vliegt achter hem opwaarts.

De grond is hobbelig en rotsachtig, hier en daar met gras en wilde kruiden, als hulst, distelen, enz, half dor begroeid.

Het licht komt van de regter zyde, een weinig van vooren; zynde regenachtig weêr. De lucht is winterachtig, doch stil. De boomen zyn heel slecht van bladeren voorzien, behalven zommige

die tegen de winter kunnen duuren, als cypres, laurier, olm, haagedoorn, enz, welke hier de meeste groente moeten verschaffen. Het einde van de voorgrond, ter regter zyde, tot aan den voet van de Godin, is in de schaduw, door een haag en eenige boomtjes. *Venus*, het bovenlyf van *Cupido*, het doode lyk nevens de grond, en de boom daar het tegen aan legt, zyn krachtig verlicht. De steen, vooraan onder *Adonis*, is meest belommerd met de voorgrond door eenige cypressen ter regter zyde heel voor in den hoek. Eenige brokken van de *Term*, die wat verder leggen, vangen een weinig licht; en dezelve verbeeld een *Faunus* of *Satyr*. Het zwyn, welkers achterlyf tusschen de linker zyde van den steen en bystaanden boom word verborgen, is mede tot byna aan den hals herwaarts van die schaduw deelachtig. De gelukzalige heen vliegende ziel, met den gevleugelden bode, even voorby de boom of koets, werden van de voeten tot de middel door het loof en takken der boomen beschaduw, en zyn verre boven den *horizont*, zo dat het loof der boomen byna op hunne hoofden hangt. De Steenbok, als d' eerste wintermaand zynde, vertoont zich in de lucht, heel flauw en lichter als de lucht. Men ziet hem regt boven de koetswagen, daar de lucht allerdonkerst is.

⁺Wat de koleuren aangaat, ik schik ze aldus: *Venus* met een luchtig kleed, bleek koleur de rose, en een blaauwe sluijer daar over. *Adonis*, met de regter schouder en borst bloot, heeft een ligt feuiljemort kleed met paarsche weêrschyn. Zyne kaaken zyn bleek, en de lippen besturven, als mede handen en voeten, doch schoon van vel. *Venus* is heel wit en teder, het geheele aanzicht gloeiend, gelyk ook haare handen; *Cupido*, tusschen beiden, zo wit van vel niet als de Godin, en wat bloozender als *Adonis*. *Venus* heeft blond, *Adonis* ligt kastanje koleur, en *Cupido* bruin hair.

Dit gezicht vereischt meer cypres en mirthen, als andere boomen.

De grond, vooraan, van de regter zyde tot voorby den steen, is moerassig.

Dat ik de *Bevalligheden* niet in dit, gelyk in de andere Tafereelen, vertoon, is om dat de zelve alhier niet eigen zyn: want zy kunnen *Venus* in droevige voorvallen niet vergezelschappen, alzo zy een heel andere zinbetekening hebben, gelyk wy alhier zullen aanmerken; oordeelende het te dezer plaatse niet kwalyk te voegen, te meer om dat wy in de voorige Tafereelen de beduidenis van *Venus*, *Adonis*, *Mars*, ⁺en 't Wildzwyn hebben aangewezen.

Hesiodus schryft van haar, dat het drie zusters waren, welke in schilderyen jong, vrolyk en bevallig vertoond wierden, vattende malkander

⁺Als mede de Koleuren.

⁺Beschryving van de drie *Gratien* of *Bevalligheden*.

by de handen. Haare kleedingen zwierden los, dun en dartel, door de welke men haare naakte ligchaamen konde zien; zynde de oudste *AEgle*, de tweede *Euphrosyne*, en de jongste *Thalia* genaamd. *Seneca* gaat⁺ noch verder, en toont ons haare hoedanigheden, en de betekenissen der persoonen aan; zeggende, onder anderen, in zyn Boek der Weldaaden, dat zommige de eene voor het vermaak zelve houden; dat de tweede het ontfangt; en de derde het wedergeeft. Anderen wederom meenen, dat door dit drietal drie byzondere soorten van vermaaken, of gunsten, verstaan worden; naamentlyk, dat bestaat in iemand vermaak te geeven, in dat van 't zelve te ontfangen, en in dat van 't weder te beloonen. Maar dat zy zonder een verborgene zinbetekening dus hand aan hand geplaatst worden, werd niet geloofd; maar wel dat hier door werd betekend, dat de beweezene weldaaden of gunsten, van hand tot hand voortgaande, eindelyk weder keeren tot hem die de zelve eerst bewees. Zy worden met een vrolyk gelaat verbeeld, om dat de weldaaden, zullen de zelve in hunne volkomenheid aangenaam zyn, met een verheugd en onbekrompen gelaat moeten beweezen worden: want ontbreekt dit, zo ontbreekt de grootste *gratie* of bevalligheid aan die daad. Jong vertoont men baar, om te betekenen dat het geheugen van de genootene weldaad nooit in ons moet verouderen. Haar maagdelyke staat wyst ons aan, dat zy onbevlekt en oprecht zyn; goed doende aan een ieder, zelfs zonder hoope van wederbelooning, welke de weldaad besmet. Haare dunne kleederen geeven ons te kennen, dat het genot zo groot van waardy moet zyn, dat het zelve gezien kan worden.

⁺En haare verborgene zinbetekening verklaard.

Meer hier van te schryven zoude een verdubbeling van arbeid, welke voorheen gedaan is in het Hoofdstuk der Zinnebeelden, en derzelve betekeningen, weezen. Laat ons dierhalven daar van afbreken, en komen tot

Het Verdichtsel van Dryope, tot stoffeering der Landschappen. **Dertiende Hoofdstuk.**

IN het voorgaande Hoofdstuk myn oogwit op een schoon Verdichtsel,⁺ en de verborgene zin van eenige omstandigheden, verhandeld hebbende, vind ik my genoodzaakt, door het groot genoeg 't welk eenigen der voornaamste Konstenaars daar in vonden, hun verzoek, om noch een diergelyk op te stellen, in te volgen: en tot hunne voldoening, en oeffening van anderen, zal my nooit de moeite verveelen.

⁺Oorzaak tot dit Hoofdstuk.

Ik heb dan tot dezen einde de fabel van *Dryope* verkoozen, en zal de zelve, tot stoffeering der Landschappen, na vermoogen schikken, en een buitengezicht daar van maaken.

*Het geval is, volgens *Ovidius*, aldus. *Dryope*, onbewust wat droevig ongeval haar was naakende, ging op zekeren tyd by een poel, daar 't overal met myrthen bezet was, van meening om de aldaar zynde Nimfjes met bloemkranssen te vereeren. Zy nam haar zoontje *Amphise*, dat noch geen jaar oud was, mede; werdende van haare zuster *Jöle* verzeld met een mandtje vol bloemen en gevlogte kranssen. By de poel was een boom, *Lothos* genaamd, draagende roode bloeisels, daar zy onbedagtelyk een kleene tak afbrak, om haar kind tot vermaak of speeltuig in de hand te geeven: maar ziende, dat het bloed daar uit droop, en dat de geheele boom zich daar door met zulk een geweld bewoog, wierd zy beangst en bevreesd; te meer, wanneer zy van daar willende, voelde dat haare voeten in de aarde vast waren, veranderende alzo in een boom. ^{*t Geval van *Dryope*.}

*Ziet hier een vertoogschets van de verbeelding, voor zo ver het *planum* of grond, en staanplaats der personaadjn betreft, waar in men de bewegingen, *contrasten*, en *contorsien* der beelden, met enkele streepen aangewezen, genoegzaam kan zien en bezeffen. ^{*Verbeelding van 't zelve in de vertoogschets van N°. 1. aangewezen.}

Ik verbeeld het in een vermaakelyk dal, volgens de getuigenisse van den Dichter met myrtheboomen beplant, rondom door een waterbeek omcingeld. In de midden des Stuks plant ik, als het voornaamste, den boom *Lothos*, vol roode bloeisels, en digt van loof. Deze is 't van welken *Dryope* de tak heeft afgebroken. Den zelve doe ik geweldig schudden en spartelen, zynde de stam heel krom gewrongen en geslingerd; en ter linker zyde stel ik de onbedagte *Dryope*, schoon van wezen, en zwart van hair; hebbende haaren jongen *Amphise* om de middel onder den linker arm gevat. Zy treed met de linker voet vooruit na den boom toe; en de regter is een weinig achterwaarts: doch het bovenlyf helt noch meer achter over. In haare regter hand, die om hoog opgesteeken is, houd zy de bebloede tak, op welke zy met een verbaast gelaat sterooft. Zy word tegen haare linker dye gezien: haar bovenlyf zwaait linksom: de borst is, byna van vooren, vlak in 't licht: haar aangezicht, op zy, is min of meer achterwaarts gekeerd: en haare voeten zyn reedts vast in de aarde. Het kind ziet men van achteren, steekende zyn hoofd tegens haare borst af. De zuster, aan de regter zyde van den boom, tegens haar overstaande, verbeeld ik, blondhairig, in de alleruitterste mismoedigheid, de handen, te samen gevouwen, styf tegens haar linker wang drukkende. Het hoofd, regtsom gekeerd, hangt

over haare regter schouder. De borst steekt vooruit, terwyl het onderlyf geheel achteruit deist. Haare kniën zyn geboogen, de regter voet voor, en de linker achterwaarts als bezwykende. Zy heeft den ouderdom van veertien à zestien jaaren. Het Nimfje, 't welk *Dryope* ondersteunt, is tusschen dezelve en den boom geplaatst, houdende haar met de linker hand achter tegens den rug vast, terwyl zy met de regter het been ontbloot, en aan de zuster, daar zy na kykt, toont dat de voet reedts in de aarde geworteld is. Een ander Nimfje, 't welk na het kind grypt, ziet men tegens haare linker zyde, doch meest van achteren, leggende op de kniën, de linker voor, en de regter heel achteruit, met de voet tegens een waterkruik raakende dat dezelve om valt aan de kant van 't water. Een derde, ter regter zyde, heel verbaasd komende aanloopen, heeft haaren schoot met bloemen gevuld, wyzende met de linker hand herwaarts, terwyl zy linksom na haare gezellinnen ziet, die op de kant van de rivier, waar van een gedeelte tusschen de boomen door na het oogpunt loopt, zitten. De eene ryst daar op overeind, en ziet verbaasd na vooren toe; maakende aan de tweede, die na het water zit, zulks mede bekend. Derhalven zwaait deze het bovenlyf regtsom om mede herwaarts aan te kyken, steunende op haare linker hand. Zy hebben alle meest kranssen op haare hoofden, of by zich leggen.

Tot zo verre strekt de plaatsing en werking van myne roerende stoffagie, zynde allegaar dochters, ieder na haare hertstogt *gecontrasteerd*. Nu zullen wy de onroerende ook aantoonen.

Ter linker zyde, op een heuvel, tusschen de boomen, stel ik een⁺ kloeke *Priapus-term*, vlak van vooren, zonder armen of beenen; zynde hy meest in de schaduwe tegen het verschiet, waar tegen de voorgroep krachtig afsteekt. Ter regter zyde, vooraan, half in 't water, zet ik een zwaare vierkante ruuwe tafelsteen, daar een mantel of sluijer op legt, nevens een hoop groene bladeren en kleene bloemen. In de vierkante vlakke dezer steen staat het Geval in basreleeve uitgehouwen. Achter dezelve, en tusschen het meisje met de bloemen, doe ik het het eene eind van een mandtje, op de grond leggende, zien, daar noch een krans in legt.

⁺Van de onroerende stoffagie.

Belangende het saisoen, ik verbeeld het tusschen winter-en zomertyd, in de rypende herfstdagen, en in een zeer schoon weêr, na die jaartydts gelegentheid. Het is een zylicht, een weinig van vooren.⁺ Zon-, of geen zonneshyn, laat ik aan ieders vrye keur; dewyl het in de fabel niet vermeld noch vast bepaald word.

⁺En het licht.

Nu zal ik de verdere omstandigheden van dit Tafereel beschryven:

want zonder licht en donker, reddering, *harmonie*, of koleuren aan te wyzen, is het onvoltooid, en de natuur ongelyk. 't Is wel waar, de reddering en schaduwe wyzen veelydts zich zelve, en het licht geeft zich genoeg te kennen voor die de *perspectief* verstaat; doch of'er niets in deze zoude zyn (het zy in de reddering, dag en schaduwe) dat buiten de gemeene gissing en oordeel zou konnen vallen, daar twyffel ik aan. Wat aangaat de koleuren, die moeten noodzaakelyk mede aangewezen worden: want daar in kan men onmogelyk myne meening en zin, noch de gedachten van geene Schilders, treffen of doorgronden.

*Derhalven geef ik aan *Dryope*, als de voornaamste persoon zynde, een blaauwe satyne mantel, welkers eene eind over haare regter schouder tot in de middelgordel hangt; en het ander eind of slip, heeft zy met de linker hand gevat, houdende daar mede haar naakte kind om 't lyf vast, terwyl de lap, om haar lyf slingerende, met deszelfs onderslip onder haare linker borst in de gordel gestookten, de geheele buik, byna tot de voeten, bedekt, op een weinig van het linker been met de voet na, die in de grond vast geworteld is. Haar onderkleed is geelachtig wit, met een groene weêrschyn, nevens de mouw om haaren linker arm, welke zich niet verder als tot den elboog strekkende, wat wyd hangt. De rok is aan het linker been op de zyde open. Het voorste Nimfje laat ik geheel naakt, hebbende zy niet anders dan een witte fyne doch smalle sluijerom, die haare billen ten halven bedekt. Haare kleeding, als mede die van *Jole*, zyn met goud doormengd, om een onderscheid tusschen haar en de Nimfen te maaken. Het Bosnimfje, 't welk met het bovenlyf tot de middel bloot is, kleed ik met een donkergroene rok, boven de navel gefronst, en door een gordel vast gehegt. *Jole* geef ik een enkel en luchtig kleed, met naauwe mouwen, van een hoogroozekoleur, om de middel met een breede riem, zynde donker violet met goud gestikt, gegord; en onder dezelve noch een gebloemde rok, die van onderen open is, waar door zy de beenen vry heeft. De steen, vooraan, verbeeld ik graauw; de kruik, donker rood; de grond, langs de kant van 't water, vol gras: en alzo schakeer ik de geheele voorgrond. Het Nimfje, dat op de tweede grond ter regter zyde aan komt loopen, geef ik een groenachtige borstrok aan, heel los en ongebonden, zonder mouwen, en maar op de eene schouder vast gehegt; zynde de linker borst bloot, gelyk ook de beenen. Die andere, welke verder achterwaarts op de kant van de rivier zit, laat ik geheel *naakt; en die by haar opstaat, heeft een kleene groene sluijer om. De steene *Priapus* is donker graauw, doch een weinig

*Als mede de koleuren, daagingen en schaduwen.

*Aanmerkingen over het licht.

Wat het licht aangaat, ik oordeel, dat de grootste party voornaamentlyk op *Dryope* met haare twee byzynde Nimfen, en het overige van die voorgroep, moet vallen; de rest met weinig licht, en noch meest vreemde lichtjes, het zy van achteren, van vooren, of heel van ter zyde: doch de oorzaak, zo wel als die der schaduwen waar door en waar van daan zy komen, moeten 'er duidelyk by aangewezen worden; alzo het anders maar losse uitvindingen en herssenspooksels, zonder eenigen vasten grond, zyn zouden.

Zomnige zullen mogelyk twyffelen, of ik myn oogmerk in dezen, ten opzichte van het licht, wel zal bereiken, om dat ik *Dryope* een blaauwe mantel en een witachtig geel onderkleed toevoeg; oordeelende dierhalven, en niet zonder reden, hoewel zonder myne gedachten ten dien einde te weeten, dat het anders om beter welstand zoude hebben, dat is te zeggen, het licht boven, en het donkerste onder; om dat op het onderlyf, als de buik en beenen, de grootste en krachtigste *massa* van licht vallende, het naakte kind alsdan veel schoonder afsteeken zoude indien de borsten of het bovenlyf donker waren, dan tegen het geelachtig wit: het welk ik, ten opzichte van het licht, gewilliglyk toestaa; maar wegens de koleur niet: want het blaauwe kleed heb ik alzo met voordacht geschikt, op dat het naakte Nimfje zich schoon zoude vertoonen, doch met zulk een inzicht niettemin, dat die party een krachtig en vlak licht zoude hebben. Dit is de reden waarom ik 'er zodanig een stoffe toe heb verkoozen: want, gelyk men weet, het satyn heeft een heldere glans, en doet byna zo veel geweld als goud-of zilverlaken. Het roode kleed van *Jole*, om dat het zulk een schoone en ligte koleur is, zal genoegzaam voorkomen tegen die donkere grond; en evenwel steekt het niet te veel in 't oog: maar het blaauwe heeft hier, om de groote *massa*, vry meer te zeggen al is 'er meer licht by en omtrent; want het rood is maar een kleene plek. Ik heb, zo veel my mogelyk is, de waarschyntykheid dezer verbeelding, en de *harmonie* in de schikking der koleuren, ieder beeld na zyne byzondere eigene zinbetekenende koleur, waargenomen, niet alleen in de kleedingen, maar ook in hunne naaktens, de een blank en teder, de ander wat bruin van vel, en zo voort ieder in 't zyn. Daar en boven geef ik elk een kenteken; het Waternimfje witte klokjes; het Boschnimfje wilde kruiden; en die by de steen herwaarts aan komt loopen, veldbloemtjes op het hoofd etc. Zommige zullen zich mogelyk verwonderen, dat ik hier voor van satyn heb gesproken; dewyl men zelden hoort dat die stoffe by de Ouden in gebruik is geweest: 't geen ik hun toestaa voor zo veel de Beeldhouwers betreft, maar niet de Schilders; alzo my verscheidene

oude en antieke Schilderyen voorgekomen zyn daar ik het zelve in verbeeld heb gezien; doch hoe lang het gevonden is geweest, is my onbekend, en staat my hier ook niet te onderzoeken. Ondertusschen is het een schoone en sierlyke stof, als mede de weërschynen; hoewel deze laatste een graad minder, en aan de jonkheid meer eigen zyn.

*Indien nu iemand zwaarigheid mogt vinden, en vraagen waarom ik in deze geschiedenis, of in dit verdichtsel, het *Priapus*-beeld zo ten toon stel; nademaal in 't gantsche Stuk niet een eenig Man, God, *Satyr* noch *Faunus* is; behalven dat ook noch geen het minste teken van onbeschofftheid in deze verbeelding word gepleegd? Ik wil hem gaarne de reden openbaaren; zynde deze. De Dichter maakt gewag van de eerste oorzaak, uit welke alle de onheilen, die deze ongelukkige vrouw overkwamen, sprooten; schryvende dezelve toe aan den boom *Lothos*: alzo hy met haar, noch mensch zynde, zyne geile lust niet boeten konnende, haar in dien boom, den zelve naam voerende, herschepte, om zyne wraaklust te boeten, behoudende noch zyn yverzuchtig hert. Daarom plaats ik hem hier als den eersten aanleider van het geval, welke met een dien vloek over de schenders dezer boomvrucht of takken uitsprak.

*Zwaarigheid wegens *Priapus* opgelost.

*Dat ik deze Tafereelen wat wydloopig beschryf, is om aanleiding tot het verder onderzoek der zelve te geeven; dewyl *Ovidius* alle zyne verdichtselen niet even volslagen uitvoert, maar dat men het grootste gedeelte uit andere Schryvers moet haalen.

*Gebrek in *Ovidius*, en middel tot voorkoming.

*Hy geeft zelfs geen denkbeeld genoeg van den boom *Lothos*, in deze gewesten onbekend; noch meld niet, wat soort van bladen en krachten hy heeft; noch of hy vochtig of droog van aart is; noch waar hy meest gevonden word. Dierhalven zal ik het getuigenis van eenige Schryvers, en ook hunne zinbetekeningen en uitleggingen wegens den zelve, hier aanwyzan, zo verre my die voorgekomen zyn: want het is heel noodig voor een Landschapschilder, indien hy by de kenders en naauwkeurigen voor geen onkundige wil geoordeeld werden, zulks te weeten, inzonderheid wanneer de lust hem tot iets ongemeens aanprikelt.

*Naauwkeurige beschryving van den boom *Lothos* volgens andere schryvers.

In het algemeen heb ik gevonden, dat deszelfs bladen rond zyn, welke, na maate dat de zon opklimt, zich openen, en na den middag, als zy in het westen daalt, zich allengs toesluiten, tot dat zy in de nacht zich geheel toevouwen. Indien men nu in de verbeelding geen zonlicht ⁺gebruikt, zo moeten zy gesloten zyn.

Wat nu de verborgene zinbetekening betreft, moet men weeten dat de Egiptenaars den zelve meêr eere dan aan eenige andere beweezen;

*Deszelfs zinbetekening, en achting by de Egiptenaars.

houdende hem voor een middelaar tusschen de hemelsche en aardsche zaaken. Daar en boven wierd hy geacht voor een verbeelding van des zons op-en ondergang, inzonderheid wanneer zy een kind daar by verbeeldden, zittende op deszelfs takken; willende daar door betekenen die morgendampen, welke door de komst der zon verdwynen: en dewyl hy, na de ryzing of de daaling der zon, zyne bladeren opent of sluit, wierd hy *Apollo* toegewyd, als een boom hem eigen zynde, welke uit eerbiedigheid alleen aan hem zyne bladeren wil vertoonen.

De ruige of hairachtige *Lothos* wierd door de Romeinen mede in een groote achting gehouden; werdende aan haar de afgesneedene hairlokken der *Vestaalen* opgeofferd,* gelyk als die der jongelingen aan *Apollo*, of aan zynen zoon *AEsculapius*.

Even alzo offerden de Grieken hunne hoofdharen aan de Rivieren van hun gewest, en land, als zekere overeenkomst hebbende met dezen boom, welke zo veel gemeenschap met de Goden had, dat zy daar af waanden, dat de Goden hunne zetel op den zelve plaatsten, en daarom hem in vochtige moerassen planteden.

**Macro: lib. 4. Cap: 19.*

Jamblichus getuigt, dat deze boomen zeer vochtgierig zyn, waar[†] uit de Ouden beslooten dat de eerste oorzaak der voortteeling ontstond; noemende daarom den *Oceaan* vader van al het geschapene. Daar en boven op hunne ronde bladeren, ronde stam, en ronde vrucht acht geevende, wilden zy door deze allervolmaaktste figuur de volmaaktheid des oppersten Gods beduid hebben; inzonderheid als een kleen kind, op den zelve boom zittende, daar by vertoond word: gelyk *Ovidius* in deze fabel gewaagt, zeggende:

†Benevens aart en vrucht.

*Neem dikmaals 't teeder wicht uit d'armen van zyn moeder,
Voed het met versse melk, en maak het sterk door 't voeder,
En dat het speeland zich steeds onder my vermaak.*

Nu zullen wy eens overtreden tot

Het tweede Tafereel van Dryope.

EN eerstelyk, voor het zelve, de geschiedenis aanmerken. Wanneer[†] *Andremon* het droevig ongeval, zyne vrouw *Dryope* overgekomen, verstond, spoedde hy zich, nevens zynen vader, derwaarts: doch zy kwamen te laat om haar voor de hervorming te spreken. Een ruuwe schors had haar ligchaam en leden reedts overtrokken; zynde nu niet meer van andere boomen onderscheiden dan alleen in wezen en swakke stem. Haare armen bestonden

†Tweede Tafereel van *Dryope*.

in twee bladerryke takken, benevens haar hulsel met groen loof overtrokken. Ieder viel huilende en kermende haar om den hals, en gaf, nevens het kind, door haar verzocht, haar de laatste kus; waar na haar de menschelyke gedaante t'eenemaal wierd ontnomen.

*In de eerste verbeelding heb ik de rivier vooraan geschikt; en in deze ziet men dezelve op de zyde verkoozen. *Dryope* in een mirthusboom, op 't hoofd na, herschept, plaats ik byna in de midden des Stuks, een weinig ter linker zyde des oogpunts, regt overeind. *Andremon* vat haar om den hals, en drukt zynen mond tegens haare linker wang. De oude en ontstelde vader klaagt dit droevig ongeval tegens een by hem staande Nimf, scheurende met de regter hand *Dryopes* hembd open, om haar de romp te vertoonen; welke door haar gezien zynde, haar de schouders doet ophaalen en het hoofd daar van afwenden, slaande het gezicht nederwaarts. Een ander Nimfje, den kleenen *Amphise* op haaren arm hebbende, tilt hem op, om zyne moeder te kunnen kussen. *Jole* plaats ik aan de voeten van *Dryope*, zeer behuuld; en de boom *Lothos* staat een stap verder. Op de tweede grond, ter regter zyde, stel ik de *Term* van *Priapus*, kruiswyze met festons van bloemen en groente omhangen, en onder den navel geknoopt, en voor dezelve een klein rookend autaatje, waar op eenige menschen offeren. Aan de linker zyde, op de voorgrond, plaats ik die groote vierkante tafelsteen half in 't water, en daar by een Nimfje dat daar op leunt. Dit is nu het voornaamste van myn Stuk. Het doorzicht is ter, linker zyde des oogpunts, bestaande uit gebergens en rivieren: en dewyl ik een avondstond verbeeld, is de lucht dampig en met duistere wolken bezet, blaazende de wind daar in dat alle geboomtens zich beweegen.

+En de verbeelding daar af.

*Dewyl dit nu de Wedergaâ van het voorige is, diende het wel alles omtrent even zwaar van werk te zyn: maar vermits hier meer verandering in is met dat'er mannen by komen, ben ik genoodzaakt geweest een weinig van de eerste grondstelling, af te wyken; also het geen, 't welk in de andere verbeelding verbeeld is, ook noodzaakelyk hier moet gezien worden; gelyk wy breeder in het een-entwintigste Hoofdstuk van 't Ordineeren verhandeld hebben. Dierhalven plaats ik *Dryope* vlak van vooren, met beide de armen regt om hoog, niet verre van malkander; het hoofd slapjes tusschen deze na de linker zyde hellende. De armen, van de elleboogen af, nevens de boezem en een weinig van 't lyf, behouden hunne eerste gedaante. *Andremon* ziet men ter linker zyde zich op zyne toonen uitrekken, om haare linker wang, die zy hern toeduuwt, te kussen; slaande zynen regter arm achter om haaren hals, terwyl hy de linker hand op haaren boezem houdt. Een weinig meer

+Plaatsing der Beelden en hunne beweging.

na vooren staat de vader, doch zeel zwak, op beide de beenen; en naast zyne zyde is het Nimfje tegens de welke hy klaagt, terwyl hy met de regter hand het onderkleed van *Dryope* open rukt, 't geen maar met een lintjen op de schouder gehegt is; draaijende zyn hoofd en bovenlyf linksom, het gezicht hemelwaart slaande. Het Nimfje staat digt achter hem, zeer weemoedig en bedrukt, trekkende haare schouders op, en ziet met het hoofd nederwaarts, een weinig op zyde hangende, van *Dryope* af, drukkende de linker elleboog tegens haare zyde, en de hand digt aan haar hoofd vlak open houdende. De borst is bloot, en regt in 't licht; het onderlyf van vooren, en het regter been voorwaarts. De mantel van *Andremon* is van zyne schouders afgegleeden, en hangt op zyne hielen. Het Nimfje, 't welk ter regterzyde, daar de grond wat laager is, het kind optilt, helt met haar bovenlyf achterover; hangende haar hoofd voorover. Zy staat op het regter been, hebbende haar linker digt aan de boom opwaarts getild. Men ziet haaren rug vlak van achteren naar het licht gekeerd; en het onderlyf is in tegendeel gedraaid. Het kind, welkers bovenlyf men alleen beschouwt, zynde de rest achter haar hoofd verschoolen, steekt beide de armen vooruit na den boom, drukkende de eene voet tegens haar lyf. *Jöle*, tusschen haar en den boom op haare hurken zittende, leunt met de linker schouder tegens den boom, het hoofd voorover met het aangezicht in haare hand, en een doek op haaren schoot leggende. Ter linker zyde, buiten het Stuk op het einde van de voorgrond, plaats ik twee Nimfjes. De eene, met de beenen in 't water, en het bovenlyf op het land leggende, rust op haaren regter elboog, met de kin in haare hand, en d'andere hand onder den regter oksel. De tweede zit op het land, hebbende haare beenen achter d'andere in 't water, en rust met den regter arm op een kruik. Haar gezicht is herwaarts gekeerd; en men ziet haar tegens de regter borst. Zy zyn beide naakt, en met vlerken voorzien. By deze twee staat een derde, hebbende een lange stok, aan welkers eind een pynappel gebonden is, in de hand, en den huid van eenig wild dier om het lyf; wyzende met de regter hand na vooren. Zy word tegens haare regter zyde gezien. Achter deze, op de voorgemelde tafelsteen, legt *Dryopes* mantel; en aan de zelve zyde, voor aan, ryst een zwaare boom, omvlogten door eenige wilde takken en spruiten.

Het licht neem ik als in het voorgaande, te weeten een regter dag,⁺ doch weinig van vooren: want waar het een linker dag, zoude het zo voordeelig niet zyn om de partyen van licht by malkander te brengen en te doen verbinden; te meer dewyl het, gelyk wy gezegt hebben, een Wedergaâ van het voorige is. ^{+En van het licht.}

Ik stel dan de stervende *Dryope*, door het afvallen van haar onderkleed 't welk geelachtig wit is, zo als in het ander is aangetoond, byna tot aan de middel bloot. Haar aangezicht en borsten hebben tot noch toe hunne vleesachtigheid en koleur behouden; doch het ligchaam word, hoe meer naar onderen, hoe donkerder en bruinder, na houtkoleur gelykende, tot dat het, op 't alleronderste deel, in hout veranderd is; gelyk het met de armen even eens gaat, die tot aan de elleboogen hunne eerste verwe behouden, maar aan de vingers reedts hout en takken zyn. Haar aangezicht is tot aan de kin, nevens dat van *Andremon* tot de schouders, in de schaduwe, van 't loof haarer hoofdbladeren, en die der armen. *Andremon*, als een aanzienlyk heer, heeft een korten rok aan, groenachtig graauw van koleur, en geheel met goud gestikt. Zyn mantel is purperrood, donker en gloeiend. Zyne beenen, tot aan de heupen, zyn in de schaduwe van den boom. De oude Man is op zyn Persiaansch gekleed, hebbende een langen rok om die tot de kuiten hangt, van een ligt feuiljemorte koleur met breede paarsche streepen en goud loof. Zyn mantel, geheel open geslagen, en met mouwen voorzien, is schoon violet. Hy heeft wyde kousen en schoenen aan. Zyne muts, als een tulband, boven omkrullende, legt nevens zynen stok by zyne voeten op de grond neder. Hy is grys van hair. Het Nimfje, aan zyne zyde, is van hem half in de schaduwe, te weeten de geheele regter zyde van de schouder tot onderen, behalven de knie die zy vooruit zet. Haar kleed is groenachtig blaauw, doch een weinig aan de donkere kant. Het Nimfje met het kind heeft een luchtig blaauw kleed aan, om de middel gegord; de regter schouder bloot; en de slip van 't kleed door de wind onder om de beenen gestingerd. Het Meisjen, achter haar, en tusschen den boom *Lothos*, heeft een wit kleed aan. De *Priapus*, tusschen de boomen, is door dezelve meest in de schaduwe; en van hem af, tot voorby het oogpunt, is 't meeste deel met kleene boomen gestopt, welke donker of in de schaduwe zyn; waar tegens de voorste *groep* helder afsteekt. De twee naakte Nimfjes, ter linker zyde, ontfangen weinig licht. De lucht op den *horizont*, of zichteinder, is heel dampig en in malkander smeltende; alzo ik de zon hier zo helder en zuiver schynende niet verbeeld als in een schoone morgenstond, of zo krachtig als de middagzon, maar door de dampen min of meer bedekt; om welke reden het alles uit een rosgeele gekoleurd word. De wolken zyn groot, dik, en zwaar.

Als men geen moeite wilde ontzien, en het rykelyk hebben,

zoude men de lucht ook kunnen stoffeeren met de drie Schikgodinnen, of *fataale* Zusters, aldaar te vertoonen, alzo het niet oneigen aan de zaak is; dewyl zy nu haar werk verricht hebbende, wederom na de hoogte zweeven: doch *Atropos*, met het klouwen en de schaar, diende alsdan het meeste voor te zyn; *Lachesis*, met de haspel; en *Clotho*, met de spinrok, al verder en verder.

Nu zullen wy voortgaan, en vertoonen den aftogt van *Andremon*, en 't verdere Gezin, te huiswaart, in

Het Derde Tafereel van Dryope.

DE gewezene *Dryope*, haar droevig noodlot voltrokken zynde, staat[†] nevens den boom *Lothos* op het einde der voorgrond, een weinig ter regter zyde des oogpunts; en van dezelve, na de linkerzyde, ziet men een weg halvemaans gewyze na vooren, tegens welke het water van de regter zyde, een voet of drie laager, aanspoelt. Geheel vooraan, tegen de wal, leg ik eenschuitje, gereed om volk over te voeren. Ter regter zyde, buiten het Stuk, vertoon ik een stuk zeer hoog land, na 't oogpunt wykende. In de laagte van dit land, en byna met het water gelyk, loopt een paadtje, op welkers kant eenige waterachtige boomen staan, en zelfs zommige in 't water. De tweede grond ryst, tegens het verschiet, bergachtig op, en voornaamentlyk ter regter hand, van waar na de linker zyde, door een opening in de rots noch een verder verschiet bespeurt word. Achter dezen heuvel, of hoogte, ziet men de top van *Andremons* huis, een schoon gebouw zynde, opsteeken.

[†]Derde Tafereel van *Dryope*, en deszelfs verbeelding.

Ik geloof, dat het den Konstkenders niet vreemd zal voorkomen, dat ik hier zo veel hoog land en water, rondom een kleene plek laag land, verbeeld; alzo ons de Dichter meld, dat het in een poel voorgevallen is. Dit 's de reden dat ik, om het zelve natuurlyk aan te toonen, dien hoek halvemaansgewyze met de weg, welke maar een gedeelte van de poel is, doe zien.

Nu is de vraag, of een Schilder, om welstandts wil, niet eenige vryigheden zou mogen gebruiken?

Ik zeg ja, voor zo verre als de eigenschap der zaak niet weg genomen word: want dat uitdrukkelyk geschreeven staat, moet voor een wet verstreken. Derhalven is het wel te denken, dat *Ovidius* het zelve zonder reden niet gezegt heeft. Zommige zullen mogelyk oordeelen, dat ik het echter wel vermaakelyker had kunnen verkiezen: maar men moet weeten, dat dit geval van een heel andere natuur is. Ik zoek het

vermaakelyke hier niet; want de droefheid is in deze alleen myn voornaamste oogmerk: gelyk de goedgeunstige Lezer verder zal hooren, indien hy slegts zo veel geduldts heeft van het zelve te vervolgen.

Op dit laage pad, ter regter zyde, vertoon ik eenige *Bagchanten* en *Satyrs*, die naar 't gebergte trekken. Onder dezen hoop ziet men 'er een die de *Term* van een *Priapus* op zyne schouders draagt, houdende een groote kan in de andere hand, en werdende door tygers en panthers gevolgd. Wat de veranderde *Dryope* belangt, ik laat het hembd, van de voorens aangeweene koleur, aan den boom hangen, naast welken drie Nimfjes staan, waar van de eene met beide de handen den zelve omvat als of zy hem schudden wilde, ziende te gelyk na het loof opwaarts. De twee andere spreken met malkander, wyzende de eene na vooren op het bedroefde gezin, 't welk huiswaart gaat. *Jöle* plaats ik vooraan by de schuit, hebbende haar zusters kleed, nevens een bloemmantjen, 't welk zy, al huilende, den voerman toereikt, in haare handen. *Andremon*, een stap verder aankomende, heeft zyn zootje *Amphise* op den linker arm in zynen mantel gewonden, spreekende tegens den voerman, dien hy plaats, daar hy de wil dat men hen zal overvoeren, aanwyst. Achter hem volgt de vader, welke zyne oogen hemelwaart op den vooruit vliegendenden *Hesperus*, of den Avondster, geslagen hebbende, aan den zelve het rampzalig noodlot van zyne dochter schynt te klaagen.

Nu zal ik wat breeder de beschryving der beelden en hunne byzondere werkingen aantoonen, nevens de kleedingen, en andere noodzaakelyke omstandigheden.

De schuit, aan een paal vast gebonden, legt wat schuins, en in 't verkorten. Men ziet deszelfs voerman tegens zyne regter zyde, landwaarts overbukkende, de rug vlak in 't licht; neemende, met beide de armen uitgestrekt, het kleed en bloemmantjen, 't geen hem door *Jöle* toegereikt word, aan. Zyn rok is ligtgraauw, met een gegespte zwarte breede riem omgord, en de regter schouder by na tot het middellyf bloot. *Jöle* vertoont zich met haare linker zyde herwaarts aan, en de borst na hem gekeerd; reikende hem het bloemmantje met de regter hand, over welke haar zusters kleed hangt, toe. Haar onderlyf ziet men van vooren; de voeten digt aan een; de kniën een weinig geboogen; het hoofd linksom draaijende; en met een slip van de sluyer, die zy om den hals heeft, haare oogen afdroogende. *Andremon*, den kleenen *Amphise* op den arm hebbende, staat op zyn linker been, en stapt na het schuitjen. Het boven lyf is linksom gezwaaid; de borst van vooren; zyn regter arm ter zyde uitgestrekt, om den voerman, gelyk ge-

zegt is, de plaats aan te wyzen werwaarts hy wil gebragt zyn. De purpere mantel is op zyne regter schouder vast; en van onder zynen arm om 't lyf slingerende, bedekt hy dus het kind ten deele, terwyl hy met de andere slip van de mantel, die hy in zyne linker hand vast heeft, het gemelde kind tegens de linker borst op zyne uytzwenkende heup laat steunen, en vast houd. Het kind heeft hem by den hals, in de opening van zynen onderrok, met het linker handtje vast; hangende met het boven lyf achter over van hem af, en hebbende in de regter hand, om hoog, een bloemmekransje, daar hy regtsom na kykt. Een zyner voeten ziet men tusschen de plooijen van de mantel door hangen, raakende dezelve tegens het gevest van zyns vaders degen. De oude man, die achter hem komt, heeft den rug na het oogpunt gekeerd, en schynt, verwonderd, te rug te treden. Zyn gezicht strekt zich hemelwaart, het linker been voor, en de regter voet achteruit, waar op hy steunt. Zyn regter arm is dwars voor 't lyf, in welke hand hy de stok tegens de linker borst houd; terwyl hy met de linker hand, vooruit steekende, op den bedroefden vader en zyn moederlooze kind, welke voor hem heen gaan, wyzende, in deze gestalte tegen *Hesperus* schynt te klaagen.

De boom met de Nimfjes, en wat op die grond opsteekt, *reflexeert* in het water, als mede 't geen langs de rivier staat ter regter zyde. *Andremon* met het kind is tot aan de borst met den *horizont* gelyk; alzo de grond na vooren toe oploopt, en met het bootje *parallel* is.

Ik hebbe breed willen gaan in het voorstellen dezer drie Tafereelen,⁺ op dat men zien moge dat het den Landschapschilders aan geene stof ontbreekt om hunne werken te stoffeeren met geschiedenissen of verdichtselen die op het Landschap passen: en ook met eenen acht ik het nut voor de Geschiedenisschilders, om op dien voet rykdom van stoffe in veele schraale gevallen te verbeelden.

⁺Besluit des Schryvers.

Derhalven zal ik tot overvloed, en verdere aanleiding, noch een Fabel, als mede een *concept* van eigene vinding verhandelen, en alsdan, tot besluit van de Landschappen, het schilderachtig schoon, en schilderachtig slegt, welk laatste gemeenlyk by de onverstandigen schilderachtig genaamd word, tegens malkander overweegen.

Tafereel van Erisichtonius, en het Zinnebeeld van een Satyrs straf, beide tot stoffeering der Landschappen.

Veertiende Hoofdstuk.

*DE Dichter *Nazo* zegt, dat *Erisichtonius*, een zeer godloos man zynde, overzulks door de Godinne *Ceres*, welke hy in 't byzonder door het omver hakken van een overstallig hoogen Eikenboom, aan haar toegewyd, met zulk een onverzaadelyken honger wierd gestraft, dat hy genoodzaakt was, uit gebrek van levensmiddelen, zyne eigene dochter te verkoopen.

*Inhoud der Verziëring.

Dit verbeeld ik in een vermaakelyk landschap of buitengezicht. Het licht komt van de regter zyde, en het oogpunt in de midden.

*Ter linker zyde vertoon ik een heerlyk gebouw met een schoone poort van de Dorische bouworder, en met drie treden, naar 't oogpunt wykende, op te gaan. Aan geene zyde der trap stel ik een borstweëring van vier voeten hoog, die dwars van het huis tot voorby het oogpunt loopt. Op het einde derzelve staat een pronkvaas. Ter regter zyde stroomt een riviet; en over deze legt een houtse brug. Aan de overkant van de rivier doe ik een stuk van een stadtsmuur zien, tegens welke het water aanspoelt en omloopt. Het overige is doorzicht, hier en daar met boomtjes beplant. Aan deze borstweëring plaats ik den hongerigen *Erisichtonius*, welke met zyne muts in de linker hand 'er digt aan houdende, het geld, daar op geteld, met de regter inschuift. Zyne dochter, *Mestre* genaamd, staat achter hem na de trap toe; en de koopman, de trap opklimmende, wyst haar met de regter hand, daar hy een half volle beurs met geld in heeft, na de deur; terwyl hy haar, met de linker hand, by de rok of slip van haar kleed vast houdt. De magere Honger, achter tusschen haar en des vaders regter zyde, stuwt haar met beide de handen voort. Dus is het generaal van myne stelling.

*Verbeelding der zelve.

*De koopman met een trots en stadig wezen de jonge dochter aanziende, heeft een schoone paarsche rok aan, tot even onder de kniën, om de middel gegord, en een windsel op zyn hoofd, koussen en schoenen aan op de wyze der *Spartaanen*. Men ziet hem meest van achteren, rustende met de regter voet op de bovenste trap, en de linker achter van de grond af. De dochter staat op haar regter been, hebbende de linker voet even op de onderste trap, een weinig achterwaarts, het onderlyf by na geheel van vooren, min of meer van 't licht af. Zy zwaait haar bovenlyf regtsom, het aangezicht na haaren vader, als hem niet konnende verlaaten, gekeerd; schynende met een bedroefd gelaat, en

*En schikking der Kleedingen en koleuren.

de traanen op de wangen, dezen heer, om hem te misleiden, tegens haare wil te volgen. Zy heeft een doek in haare regter hand, digt aan het linker oor, waar mede zy haare traanen schynt at te veegen; terwyl zy met de andere hand, dwars over haar middel, de regter elleboog ondersteunt. Haar kleed, bleek geel met groen wêerschyn, heel morssig en vol scheuren, onder de borsten gefronst en met een lint vast gebonden, hangt aan flarden tot even onder de kuit. Zy is bloots voets, en schoon van wezen, doch wat mager; haar hulssel blond, met blaauwe lintjes doorvlogten. *Erisichtonius* staat heel bukkende met geboogene kniën. Zyn mantel, met een touw om de middel gebonden, is feuiljemort van kleur, en komt hem achter tot aan de kuit, aan de zyde zo ver open zynde, dat men het been tot aan de heup bloot ziet. Zyne linker schouder is mede naakt. Hy is heel grys van hair en baard, mager en vaal van vel. Tegen de borstweering staat⁺ zyn stok. Wat de Honger aangaat, *Ovidius* beschryft hem aldus: ysselyk van hair, de oogen ingevallen, de mond en lippen bleek, de tanden geel en slymerig, en de huid hard, daar men 't gebeente en ingewand door kan zien. Men ziet hem byna tot aan de middel boven den rug van *Erisichtonius*. De pilaaren van het portaal zyn graauw; het huis, benevens de trappen, van hartsteen. Het overige, zo verre als de borstweering, is met groote blaauwe steenen belegd; en de rest, tot aan de rivier, aarde grond. In de gevel van 't huis zyn twee hoornen van overvloed uitgehouwen. De vaas is roodachtig van steen. Ter linker zyde derzelve, achter de borstweering, ryst een kloeke boom, ryk van loof, die een groote lommering tegens het huis geeft. De stam is met klimop, en andere groente, omvlogten, welke 't licht van het verschiet, tusschen dezelve en de vaas, mitsgaders de scherpigheid der borstweering, weg neemt, waar tegens de helderheid van het meisje met welstand afsteekt. Tegens de vleugel van het huis, buiten de borstweering, doe ik een wyngaard oploopen. In de deur stel ik een jongen knegt. Heel vooraan, in de linker hoek, digt aan de trap, staat een wakkere hond, aan een keten vast, en blaft.

⁺Nevens het bywerk.

In deze verbeelding heb drie ik voornaame zaken in acht genomen; de behoefte, de levensmiddelen, en de gelegenheid. De behoeftige zoekt middelen om zich te redden daar die te vinden zyn: zyn 'er in de stad niet genoeg, het mag buiten weezen. Derhalven vertoon ik de nood in vader en dochter, komende de hulpmiddelen by dezen welgestelden man, die alles in overvloed heeft, op zyn lusthuis zoeken. De verdere omstandigheden, als het bruggetje, de stad, de hoornen des overvloedts, verklaaren zich zelfs.

⁺Dat ik de magere Honger by hem voeg, is niet tegenstrydig met het geene ik voor dezen gezegt hebbe, te weeten, dat, wanneer een hertstogt in de persoon zelf uitdrukkellyk is, men alsdan geen zinnebeeld noodig heeft om die te doen kennen. ⁺Aanmerkingen daar over.

Om twee redenen is dezelve hier geplaatst: voor eerst, om dat men die kwaal in deze haare werking niet volkomen kan verbeelden, vermits die tegenwoordig met iets anders, dat is de happigheid en blydschap van de middelen gevonden te hebben, te weeten het geld, vermengd word: ten anderen, om dat hy zo naakt niet is, dat zyn afgeteerd ligchaam, gelyk de Dichter verhaalt, getoond kan worden na vereisch der zaaken.

De reden, waarom ik hier den hond byvoeg, is om dat dezelve niet alleen tot de schikking aldaar is geplaatst, maar mede om 'er door aan te wyzen dat iemand, die veele en kostelyke goederen heeft, de zelve ook wel moet bewaaken. Behalven dat is het gebruikelijk, niet alleen by de boeren, maar voornaamentlyk by zulke aanzienlyke lieden, die deze dieren tot lust en vermaak, zo wel als tot nut en dienst, houden.

Deze Fabel ziet men zelden in Tafereel geschilderd, noch anders in Prent verbeeld als in de herscheppingen van *Ovidius*; doch zo simpel, dat men naauwelyks zonder schrift kan raaden wat het wil weezen. Want wat is dat, of een oud mager man een beurs met geld van een heer ontfangt, die by malkanderen staan, en tusschen beide een jonge vrouw, daar men noch arm noch ryk kan onderscheiden, en zo gelyk in kleedinge als of 't zuster en broeders waren, en dat in een landschap of midden op het veld, daar men noch huis noch teken ziet waar zy behooren, heen willen, of van daan komen? Het is niet genoeg, dat men het slot van de zaak leest: men moet den oorspronk, de daad, en het gevolg weeten. Eerstelyk is het noodig den man te kennen, en wat voor een *Erisichtonius* was, desgelyks zyne dochter, om zulks in hunne persoonen, gelyk ook in hun gewaad, natuurlyk te kunnen uitdrukken; ten tweden, door wie zy gestraft zyn, en op wat wyze; en eindelyk, door wie, en waar door gered. Wanneer men nu alle die zaaken naauwkeurig heeft onderzocht, dan is 't eerst tyd om te overleggen hoe men het natuurlykst en best zal verkiezen of verbeelden, met de byzondere omstandigheden daar toe dienende, als de plaats, enz. en hoe veel dezelve verrykt of verminderd kunnen worden; 't welk alsdan van zelf zal toevloeijen. Doch het is wel te begrypen, dat de geenen, die zo veel moeite niet doen willen, en hunne studie daar aan te kost hangen, ook zo verre niet kunnen komen dat zy zulk een gering voorval natuurlyk en verstaanlyk kunnen uitvoeren, ik laat staan een van grooter omslag.

Nu zal ik, volgens onze belofte, in 't einde van 't voorige Hoofdstuk gedaan, noch een voorbeeld tot stoffagie geeven, bestaande in een Zinnebeeld van eigene vinding, voor die geenen welke zich aan Geschiedenisschryver noch Dichter willen binden, en hunnen vryen en ryken geest in zulk een naauwe bepaaling sluiten.

De zoete rust door ontugt verstoord.

Zinnebeeld.

Hier ziet men drie jonge Nimfjes van *Dianas* gevolg, door de jagt⁺ vermoeid, zich neder leggen onder het lommer der boomen, een weinig van den weg af, en digt aan een bruischend water, om zich wat uit te rusten; 't welk van eenige *Satyrs* en *Faunen* verspied zynde, dezelve deed besluiten haar een pots te speelen, en hun vermaak daar af te hebben. Derhalven heen gegaan zynde, en hunne makkers gewaarschouwd hebbende, komen deze gezamentlyk in stilte aan, medebrengeende een *Priapus-term* van de allergrootste die zy hadden, benevens twee panthers, een vaas met wyn, en eenige druiven. Zy dan, weder daar by gekomen, en ziende dat deze Nimfen, meest naakt, uitgekleeed, in een diepe slaap zyn gevallen, plantten voor de plaats, daar zy lagen, dezen onbeschoften bullebak; namen stilletjes het jagttuig, 't geen by haar lag, als pylon, kokers, boogen, enz. en hongen het aan zyn teellid; het zelve met de riemen, die zy vast toe gespten, daar aan hegtende; windende wyders om zyn hoofd een van haare sluijers. Rondom staken zy hunne *Tirsens* in de aarde, waar aan zy een deel grinzten hingen: doch hier mede noch niet voldaan, namen zy noch zo veel van dezer dogters kleêren als zy mede konden neemen, smytende dezelve op de hooge takken van een boom die daar omtrent stond; en op dat zy niet op den boom zouden klimmen om hunne kleederen weêr te krygen, bonden zy die twee panthers onder aan den zelve vast: en na dat zy de druiven en wyn daar by neder gezet hadden, om geen geraas te maaken, gingen zy heen, ten einde uit een schuilhoek te zien wat deze dochters zouden, doen als zy wakker wierden; meenende, dat zy wat fraais hadden uitgereggt. Elk had zyn speeltuig mede, dubbelde hobois, cimbaalen, klapborden, rinkelbommen, enz. om, by aldien zy te lang sliepen, vermits het tegen den avond was, de reveilje te slaan: maar door een onverwagt voorval was den aanslag haast mislukt; want een andere Nimf, die mogelyk na haar gezelschap

⁺Voorbeeld in een uitvinding of vrye gedachten.

zocht, komt op dit voorval aan, welke ziende de voornoemde panthers onder den boom leggen, en meenende dat het ongetemde waren, schoot 'er op los, en trot den eenen zodanig, dat hy dood bleef leggen. De *Satyrs*, dit ziende, komen uit hunne schuilhoeken te voorschyn; loopende haar na: doch zy nam de vlugt. Toen dagten ze, dat hun werk also lang genoeg geduurd had, en dat het laat wierd; bemerkende ook noch, dat deze sluimerende Nimfen door dit kleen gerucht zich een weinig begonden te roeren, en om te keeren. Zy kwamen dan allegaar, *Satyrs*, *Faunen*, *Bagchanten*, ja het heele gestoet van *Bagchus*, te voorschyn; maakende met hunne speeltuigen zulk een schrikkelyk geraas, dat de Nimfjes ontwaakten, schielyk opsprongen, en, vol verbaastheid, na haare kleederen zochten: maar de vaak uit haare oogen gewreeven hebbende, zagen zy die *Term* voor haar staan, en haare jagttuigen daar aan hangende; welk gezicht haar zeer ontstelde en beschaamd maakte, niet wetende wat zy zouden aanvangen, voornaamentlyk toen zy haare kleederen op den boom zagen hangen. Niet een van haar dorst het stomme beeld naderen, om het geweer daar af te neemen. Midlerwyl hielden deze schalken zich stil, en zagen al lagchende toe zonder zich te laten zien. Deze verleegene Nimfjes, niemand bespeurende, liepen hier en daar, om te zien of zy haare kleederen konden weder krygen: maar komende aan den boom, sprong de panther raazende en tierende op; waar door zy niet wisten, waar heen zich te wenden. Huilen en kermen was haare troost niet. Zy riepen wel honderd maal *Diana* tot hulp; doch te vergeefs. Eindelyk de oudste, *Chobis* genaamd, verstoutte zich, en naderde de *Term*, van meening de sluijer daar af te krygen, om *Carilé*, die niets aan 't lyf had, met dezelve te dekken; zeggende: ey, hoe komen, wy zo dwaas, dat wy malkander zulk een schrik aanjaagen, en dat slechts om een stokbeeld? Waarom zyn wy beschaamd? Dat 'er iemand is geweest, is zeker: maar nu is 'er niemand. Ik zal het om ver werpen. Komt, gezusters, helpt my maar stoutelyk: doch naauwelyks had zy de hand daar aan, en het woord uit den mond, of al het gespuis sprong voor den dag, met raazen, spotten en schimpen. Wie toen beschaamd en verleegen was, laat ik een ieder oordeelen. Een kleen *Satyrtje* schoot na de *Term*, en ligtte de kokers daar af, toonende haar die onbeschofte weversspoel, geduurig lagchende; 't geen deze onnozele maagden hard viel, te meer wyl andere spotters haar de kleederen in den boom aanweezen. De vlugt te neemen, was ondoenlyk. Den een stiet haar herwaarts, en den ander gints heen. Geduurende dit schouwspel weird 'er een ander geraas op kromhoorns gehoord; waar door dit gelach schielyk ophield. Elk nam

de vlugt, latende alles staan. De *Term* van *Priapus* viel om ver. De Panther, aan den boorn gebonden, tragtte, doch vergeefs, los te raaken, en mede de vlugt te neemen. *Diana* verscheen terstond met haar gestoet van Nimfen, welke haare pylen op dezen geilen hoop losten; terwyl de honden, die zy by zich had, den panther verscheurden. De drie Nimfen, vol vrees, kwamen voor den dag, en wierpen zich, zeer beschaamd, voor de voeten der Godin ter neder, aan dewelke zy haar ongeval verhaalden, en de smaat haar door 't gezelschap der *Satyrs* aangedaan; te gelyk haar de *Term*, de grinzen, en haare kleederen in den boom, en wat meer tot haar spyt was bedreeven, aanwyzende. De Godin toonde zich daar over zo verstoord, dat zy aanstonds last gaf om de vlugtenden na te jaagen; willende de nacht niet verlichten voor dat haare wraak over deze baldaadigheid ware geboet: het geen ook volvoerd wierd. Zommige trokken boschwaart in, andere om de beeken, en de overige door het veld heen. Weinig tydts verliep, of daar wierden eenige betrapt: want van die drie, welke het Nimfje, dat den panther had doorschooten, nagejaagd hadden, wierd 'er een in het net gevangen. Vyf anderen wierden kort daar na met een *Bagchant* geboeid voor *Diana* gesleept, welke zy voet aan voet by paaren deed vast binden, en door deze drie beleedigde Nimfen met doornetakken en huisbladen zo geweldig geesselen, dat zy op de grond bleeven leggen. Drie anderen liet zy by de staart aan de takken der boomen ophangen, zo dat zy even met hunne hoofden aan de grond raakten. Hier mede noch niet vergenoegd, liet zy den geenen, die in het net gevangen was geweest, door twee à drie Nimfen met net met al zo lang in het water dompelen, tot dat hy byna vol gezoopen was, en het water hem de keel weêr uit liep. Dit alles moest deze *Bagchant* beschouwen, welke daar na een staal lemmet, of een jaagersmes, in de handgegeeven wierd, waar mede zy de drie, die aan de takken hingen, by aldien zy hen verlossen wilde, de staart moest afsnyden; 't geen zy, na veel tegenstreeven, eindelyk genoodzaakt was te doen; en na dat zy haar de handen achter op den rug had gebonden, sprak *Diana*: gaat, vertoont u nu by het meerder gedeelte van uw dertel rot, en zegt, dat ik alle de geenen zo zal straffen, die met de kuische *Diana* en haar gevolg den spot durven dryven.

Is dit nu, hoewel een versierd geval, niet stofs genoeg om veele⁺ Landschappen op diergelyk een wyze te stoffeeren? Hier is een verbeelding van verscheidene

⁺Besluit dezer Verziëring.

hertstogten by den Landschapschilder waar te neemen: de beschaamdheid by de Nimfen, de dertele vreugd by de *Satyrs*, de strafheid en toorn by *Diana*, en de verlegenheid by deze moedwilligen.

*Hier ziet men de zoetheid en aanlokking, die zich in het bedryven van een misdaad opdoet; de schaamte en verlegenheid der geener, welke het kwaad word aangedaan; maar ook te gelyk de straf en bittere gevolgen die de bedreevene moedwil en boosheid na zich sleepen: in 't kort, het zoet en de straffe des kwaadts, en de belooning en onverhoopte redding der deugdsaamen.

*En de ernstige zin aangewezen.

Kan iemand ontkennen, dat dit, in een fraay Landschap wel uitgevoerd zynde, niet het oog van ieder aanschouwer zou aanlokken, en behaagen? Kan men ook voor onmogelyk houden zulke en diergelyke *uitvindingen te maaken? Neen, geensins: derhalven zal het, myns oordeels, den Leezer niet verdrietig vallen, dat wy tegenwoordig iets wegens de betekening van 't woord Schilderachtig spreken, zynde een noodzaakelyke omstandigheid welke een Landschapschilder moet weten, en die in ons Werk geen beter plaats kon bekomen, alzo het wel meest de Landschappen betreft.

*Overgang tot de verhandeling van 't Schilderachtige.

Van het woord Scschilderachtig. **Vyftiende Hoofdstuk.**

*DAar is byna niets in de waereld, of het heeft een goede en kwaade uitlegging; en in alles vind men een middelmaat, welke het verstand alleen uit die twee tegenstrydigheden doet voortkomen en verkiest; zynde deze zekerlyk de schoonste en beste. Doch ik vind het byzonder in de Schilderkonst bewaarheid: want de zelve is met zulk een vermogen verzeld, dat zy den mensch op twee zeer verschillende wyzen ontroert; eerstelyk door schoone, deugdsaame en aangename; en ten anderen door slegte, mismaakte, en verachte verbeeldingen, beide in tegenstreevigheid even krachtig. De eerste verkwikt en bekoort de regtzinnige aansthouwers; de tweede, in tegendeel, baard hun een affkeer en walging. Derhalven is het onwederspreekelyk, dat het Schilderachtige, naamentlyk het schoonste en uitgelezenste, niet anders betekentals het geene waardig is geschilderd te worden; en dat het slegtste, *of onschoone, het allerminst die eere verdient: gelyk, by voorbeeld, wanneer iemand een mande vol rype, onrype, en rottige vruchten, onder malkander, voor my nederstortte, zo zal ik, indien ik verstand wil toonen, de beste van smaak, of de schoonste in 't oog, voor de waardigste verkiezen, en de andere als onwaardig verwerpen.

*Verschil der verkiezingen in dit deel der Konst.

*Gelykenis.

*Een Landschap met gaave en regt opwassende boomen, welke rond

*'t Schilderachtige in Landschappen.

van stam, en zedig van loof en kruin zyn; vlakke en ongrobbelige gronden, voorzien met zagte op en afgaande heuvelen; waterbeeken van klaare en stille stroomen; vermaakelyke doorzichten; wel geschikte koleuren, benevens een aangenaame lucht, die azuurblauw, en met eenige dryvende wolkjes bezet is; als mede cierlyke fonteinen, deftige⁺ huizen en paleizen, die verstandiglyk na de bouworder geordineerd, en⁺ met fraaije ornamenten verrykt zyn; menschen met welgemaakte gestaltens en leeden, bevallig van werkingen, daar en boven ieder na hunne eigenschap gekoloreerd en gekleed; koeyen, schaapen en andere⁺ welgevoede dieren: deze genoemde dingen mogen alle met regt den naam van Schilderachtig voeren.

⁺Gebouwen.

⁺Beelden.

⁺En Beesten.

Maar een Stuk vol wanschaapene boomen, welker takken en loof⁺ zich woest en ongeschikt van 't oosten na 't westen spreijen; de stammen krom, oud, en geborsten, met veele kwasten en holligheden begroeid; grobbelige en afgehakte gronden zonder wegen; scherpe heuvelen, en overstallig hooge bergen die het doorzicht stoppen; ruuwe of vervallene gebouwen, waar van de stukken en brokken onordentelyk en overhoop leggen; modderige waterbeeken; een driestige lucht, vol zwaare wolken; het veld met magere beestjes en ongeschikte landloopers of een heidensrot gestoffeerd, enz. kan onmogelyk voor een schoon Landschap aangenomen worden. Kan iemand zyne reden wel goed maaken, of met gezonde zinnen zeggen, dat is een Schilderachtig mannetje, wyzende op een kreupelen en bemorsten bedelaar, vol scheuren en lappen, groot en plat van voeten, het hoofd in een vuile doek bewonden, geel en geroost van vel als een engelsche bukking, bezig met zyne luizen te knippen; of diergelyke schraale en lompe figuren? zou men niet zeggen, dat zulk een daar mede boertte?

⁺Wat niet schilderachtig zy.

Wat my aangaat, ik beeld my vastelyk in, dat het verschil tusschen⁺ schoon en lelyk al te groot is om geen onderscheid daar van te maaken. Ik mag wel lyden, dat zommige menschen van *Laar*, anders *Bamboots*, *Brouwer*, *Molenaar*; en in de Landschappen *Breugel*, *Bril*, *Blommaart*, *Savery*, *Berchem*, en diergelyke Meesters Schilderachtig noemen: ik stel *Rafael*, *Corregio*, *Poussyn*, *le Brun*, enz.; en wegens de Landschappen, *Albaan*, *Genouilje*, *Gaspar Poussyn*, den Duitschen *Polidoor*, en alle die hen in hunne verkiezingen gelyken, daar tegen.

⁺Overeenstelling van ver-Schillende verkiezingen in verscheidene Meesters.

Ik zal by deze gelegenheid, eer wy tot het besluit komen, ook iets van het woord Tekenachtig verhandelen; 't welk by veele, even zo wel als het voorige, misbruikt word.

Gelyk kromme en gedraaide stammen met veele bogten, kwasten,⁺ en holligheden; robbelige aarde kluiten; geborstene en scherpe rot-

⁺Des Schryvers gevoelen over het Tekenachtige.

sen; robust en een grof gemuskeld ligchaam op de manier van *Michel Angelo*; een tronie met groote partyen, lange neus, wyde mond, diepe en holle oogen op zyn *Testas*, &c. Deze en diergelyke voorwerpen hoort men gemeenlyk met den naam van Tekenachtig noemen; daar nochtans het zelve zo ongerymd is, en zo min eigenschap heeft, als of men uit de duisternis het licht wilde zoeken, en de deugden uit de ondeugden haalen.

Dwaaslyk doen dan die Meesters, welke hunne Leerlingen aanmaanen om in dezen langen en moeijelyken weg zodanige voorwerpen op te zoeken en na te tekenen; 't geen nergens anders toe strekt, dan om hen de aanwyzingen van eenige ruuwe ommetrekken te leeren maaken. Is dit dan den versten weg niet gezogt om hen op het regte pad te brengen? Ja hoe meenig scheid met zoeken uit eer hy halver wege is; daar hy den anderen weg instande, veel gemakkeliker het eelste in de plaats hadde bekomen. Derhalven is het beter het schoon van *Rafaël*, *Poussyn*, en andere voornoemde Meesters, die zulke ongeschiktheden vermyd hebben, in hunne zedige grootsheid na te tekenen, als alle die lompe voorwerpen en wanschapene beelden.

Doch indien het kwaade en mismaakte Schilderachtig of Tekenachtig zy, zo is het schoone zulks niet: dit lyd geen overbrenging; en dien volgens is het slegtste best, en het beste slegtst. Zyn zy beide goed, zo is 'er geen keur overig. Men mengte dan beide schoon en lelyk, vrolyk en treurig, ryp en groen, goden en bedelaars onder een. Maar dewyl het schoone aanlokt, en het mismaakte aan onze zinnen afkeer baard, is zekerlyk dit het regte Schilderachtige dat de beste en aanvalligste voorwerpen onderstelt, en behoorde derhalven alleen zo genoemd te zyn, en gezogt te worden.

*Niettemin zyn 'er voorvallen, waar in men noodzaakelyk beide moet waarneemen, of om dat de geschiedenis zulks vereischt, of dat men het onschoone gebruikt om het schoone, 't geen wel de meeste overhand moet hebben, op te helpen: maar dan valt het den Schilder, die zich op 't schoon verstaat, ligter te vervallen, als het den anderen doet zich boven zyne kennis en vermogen te verheffen. Derhalven besluit ik, dat het schoone in de natuur het verkiezelykste, en by gevolg het Schilderachtigste is.

*Besluit van deze zaak.

Ik wil, tot hulp van zulke Konstenaars die de overgrootste rykdom van geest en vinding niet hebben, van verscheidene voorwerpen een korte en beknopte beschryving doen, op de wyze van een gezicht of verzieling.

Van het Schilderachtig Schoon in de opene Lucht.
Zestiende Hoofdstuk.

DE dag was bykans ten einde, en de zon op haar aangenaamste,⁺ schynende een weinig uit den westen, en veroorzaakende alzo lange slagschaduwen, 't geen zeer lieffelyk en plaizant was, wanneer ik voornam my wat te gaan verlustigen; overdenkende ondertusschen by my zelven, hoe meenigte fraaije en aanmerkelyke dingen ons zomtydts voor oogen komen, daar wy echter geen acht op staan, hoewel de zelve nochtans, wanneer ze door een malsse handeling des penceels, na de regels van de Konst, uitgebeeld wierden, ons veelydts te pas zouden komen. Deze onachtzaamheid spruit dikmaals uit een al te losse en ongegronde manier van studeeren, welke niet toelaat onze gedachten te vesten op dingen daar ons meest aangelegen is. Dus wandelende, geraakte ik in een aangenaam gewest, 't welk de luthof der gelukzalige zielen scheen te weezen. Daar ontbrak niets 't geen tot gerustheid van een vreedzaam gemoed kon strekken. Alles was schoon en ordentelyk. Het blinde geval had hier geen deel aan. Men kon genoegzaam bemerken, met wat yver en lust Natuur en Konst hun eendragtig vermogen daar aan besteed hadden. Men ging 'er langs wegen, die zo effen en gezuiverd waren, dat men de grond niet scheen te raaken. Een lieffelyke en zoete wind heerschte aldaar, die de hitte der zonnestraalen zodanig matigde, dat het niets of weinig scheelde of men vlak in of buiten dezelve zat. De bladerryke boomen, ieder zo wel van stam als loof om het schoonste, beweegden zich byna onmerkelyk; terwyl de jonge en teêre spruiten, die noch weinig bladts hadden, van deze lieffelyke *aura* gestreeld werdende, zich scheenen te kittelen, doende de jonge verzilverde blaadtjes, door een zoete navolging, als medaljes flikkeren. De lucht was schoon azuurblauw, gaande zich al zagtjes na de kimmien in de dunne lucht verblikken. De wolkjes wierden hier noch daar met geweld heen gedreeven, maar zweefden langzaam en stil, en verdweenen ongevoelig uit het gezicht. De zneeuw witte zwaanen spiegelden zich in de klaare beeken, niet voelende of het voor of tegen stroom was, keerende en wendende zich zonder moeite.

⁺Beschryving van een Schilderachtig Gezicht.

In dit wellustig gewest, daar niets tot vervulling der menschelyke⁺ wensch en begeerte ontbrak, vond ik een zeer schoone fontein, welkers bak van witte marmarsteen was, zynde tegens den weg voorzien

⁺Schoone Fontein.

met rotssteene bakken en schelpen daar het water zich instortte. De pronkbeelden, daar op staande, waren op het allerwelstandigst verkoozen. Rondom dezelve stonden laage en digte mayboomen, tegen welker groen dit wit marmer deftig, doch zedig, afstak, veroorzaakende aldus een lieffelyke vermenging in deszelfs schaduwe; 't geen zeer aangenaam in 't oog was.

*Van hier begaf ik my ter regter hand om, langs een effenen en breeden weg, ter wederzyde met een borstweering van hartsteen opgehaald, ⁺ op dewelke vooraan twee groote vaazen van vleeschkoleur stonden, gefatsoeneerd en vercierd als die in den Hof van *Farnese* staan, boven wyd en zonder deksel: maar in plaats van een *Iphigenia*, bestond het flaauw uitgehouwen beeldwerk uit danssende vrouwtjens. Deze vaazen waren wonderlyk schoon van beloop, de beeldtjens schikkelyk geordineerd, en overal even zwaar van werk, doch matig gevuld; en vermits het basreléve zo weinig verheven was, vertoonde het zich noch alles geheel zuiver, gaaf, en ongeschonden.

⁺Cierlyke Weg.

⁺Konstige Vaalen.

*De *balustrade*, of borstweering, was volgens de Dorische Order gerbouwd; en haare panneelen waren met loof en rankwerk, daar onder eenig riet doorvlogten, vercierd.

⁺Borstweering.

*Hier door gaande, kwam ik op een anderen breeden doch zandigen weg, aan de linker zyde met een zoetvloeiende rivier, en aan de regter met schoone en hoge boomen gesloten. Langs de zoom van deze rivier stonden niet als graauwe en witachtige willige boomen, doch niet alle even regt noch groot, maar zommige over het water hellende, andere digt van takken en loof, en eenige yl en jong, door welker opening men het water zag flikkeren. Ter regter zyde, alwaar de weg hoog opliep, stonden, gelyk ik zeg, groote en zwaare boomen van veelerley soorten, als eike, esschen, linden, wilde olyf, pyn, cypressen, enz. zommige regt van stam, rond van kruin, zwierig van loof, en schoon van groen; tusschen dewelke eenige tedere spruiten, door hunne regt opwassende takjes en luchtigheid van bladen, ik weet niet wat voor een cierlyke verandering gaven. De bruine cipressen, met hunne beezien gelaaden, brachten onder het schoon groen der andere boomen mede een groote luister toe; 't welk myne oogen op een byzondere en aangenaame ⁺wyze streelde. Onder deze boomen groeiden op de grond eenige wilde kruiden, en verscheidene planten van groot en klein blad, waar onder zich distelen en doornen op een bevallige manier zeer schilderachtig ver. toonden. Dit laage goed was door het stof van den weg op veele plaatsen begruisd, en voornaamentlyk het gras aan de zyden; 't welk een bekoorlyke welstand door hunne smelting veroorzaakte. Hier en daar ter wederzyde

⁺Weg, en Rivier.

⁺Gronden.

langs dien weg stonden eenige laage hartsteene rustbankjes, van gedaante als een lange en smalle *architraaf*, steunende op twee vierkante zuilen, tot gemak der reizigers aldaar gesteld. Verder gaande, kwam ik aan een kruisweg, alwaar ik een *Term* of Wegwyzer vond staan. Ik wist⁺ in 't eerst niet, welk pad ik inslaan wilde om op geen verkeerden weg te raaken. In deze gedachten kwam my te binnen, dat deze wegwyzers gemeenlyk met het aangezicht na den regten weg gesteld worden, om de reizigers en onbekenden niet te doen dwaalen. Deze *Term* was van boven tot aan den onderbuik als een mensch, doch zeer muskuleus en spierachtig, en het hoofd als een *Zatyr*, voorzien met een paar groote kromme ramshoornen. Hy stond in een inwaarts wykende plaats, tusschen eenige boomen in, half bedekt met loof en klimop, schynende van wit marmer gemaakt te zyn, maar zeer bedroopen en bemorst door een groenachtig sap. Een weinig daar van daan zag ik op een *plint* van drie voeten hoog, mede van wit marmer, een naakt Nimfjen leggen, rustende met haaren elleboog op een pot, waar uit zy water stortte, 't welk langs de *plint* vloeijende, onder den weg, die aldaar een weinig rotsachtig was, tot in de rivier weg liep. Dit beeld was ongemeen bevallig. Ik verwonderde my in 't eerst, nademaal het niet verre en veel lager als de *Term* stond, dat het nochtans veel zuiverder en onbemorster dan deze was; oordeelende, dat het kwalyk te dier plaatse zo schoon en wit konde weezen: maar ik geraakte wel haast uit myne verwondering, wanneer ik bemerkte dat daar geen hoog overhangende boomen waren, maar een opene en rondom vrye lucht, als ook om dat het laag by de hand zynde, men daar overal kon by reiken; weshalven het mogelyk door den eenen of den anderen tekenaar, een weinig te vooren hier geweest, afgeveegd was. Dit denkende, nam ik wat water uit de pot in myne hand, en waste desgelyks een kleene vlak op de schouder af. Toen bevond ik, dat ik in myne meening niet bedroogen was; want ik zag, dat'er reeds eenige plaatsen door het handelen glad en glinsterende geworden waren. In deze gedachten wierd ik wel haastbevestigd, wanneer ik een weinig voortstappende, een ander niet minder fraay gezicht gewaar wierd: ik zeg fraay, ten opzichte van de konst. Het was een oude *Sepulture*, of Grafplaats, van een ligtrood marmer,⁺ bezaaid met donkergrauwe en witte spikkeltjes en slagaderen. Het deksel was van *Lapis*, of blaauwe azuursteen. Deze Tombe wierd ondersteund door vier witte marmere Sfinxen, zonder vleugels, rustende op een zwaare zwart marmere *plint*, welke door deszelfs bestoovenheid van een ligtgrauwe koleur scheen. De grond onder dezelve was rotsachtig, doch drie of vier voeten rondom de *plint* redelyk effen. Dit

⁺ *Term* of Wegwyzer.

⁺ Grafplaats of Tombe.

werk lag rondom in het zand, strekkende zich tot aan de zeestrand, die ter linker hand maar tien of twaalf treden van daar kwam aanbruischen, alwaar deze grafstede haar gezicht op had. Midden op de buik der Tombe was een ronde basreleeve, beslooten in een gehouwene krans van eikenloof. In dezelve zag men een vliegenden arend verbeeld, met de blixem in den bek; 't welk my deed oordeelen, dat het *Phaëtons* graf was, te meer, door dien'er drie cypressen, zeer oud en zwaar, aan de hoeken stonden, waar van de achterste zich noch heel en gaaf vertoonde, maar de voorste door onweer of anderzins zodanig beschadigd, dat de een zyne kruin had verlooren, en de ander aan de eene zyde half onttakt en kaal was. Achter deze grafplaats zag men een zwaare pedestal van graauwachtige blaauwe steen, waar op wel eer, zo het scheen, een groote doodbus of vaas gestaan had, welke nu daar nevens in de grond half bedolven lag, zynde eenigsins geschonden en gebrooken, doch weinig van belang. Wat'er op uitgehouwen stond, kon ik niet wel onderscheiden, vermits het beeldwerk onder lag, en het oor of handvat om hoog; weshalven ik, om het echter te weeten en te zien, de grond daar om heen begon op te graaven: maar naauwelyks een kuil van een voet diep gemaakt hebbende, wierd ik een stuk van een wagen met een half rad, van gedaante als een star, gewaar. Dit deed my gelooven, dat het de zonnwagen was, alzo het daar niet kwalyk na geleek.

Nademaal dit werk dus oud scheen, en de Tombe met alle haare cieraaden zich nochtans zo even gaaf vertoonde of ze eerst uit de handen des Konstenaars kwam, oordeelde ik, dat de zelve zekerlyk uit een boven gemeene inzicht, door des hemels gunst, moest bewaard weezen. Ik had zo veel behagen in dit wonderwerk van alle kanten te beschouwen, dat myne zinnen nergens anders als hier op gevest waren; niet eens denkende, dat, terwyl het geluk my begunstigde, ik my moest spoeden om meer andere dingen van belang te kunnen zien voor dat de duisternis kwame te vallen. Nochtans nam ik voor, al zoude ik de geheele nacht daar blyven, deze genoegelyke plaats niet te verlaaten, eer ik met 'er haast een naauwkeurige aanmerking van al het opmerkenswaardige ⁺daar van in myn zakboek hadde aangetekend. Ik ging dan tien à twaalf stappen voorwaarts daar van af, om het gezicht, met alles wat daar omtrent was, zo aan weêrzyde, achter, als voor, in 't geheel te hebben. Hier zittende, wierd ik een volkomene ordinantie gewaar: want de boomen, die zich achter en aan de eene zyde van 't leggende vrouwtje opdedden, en aan de ándere zyde een zagt opgaanden heuvel met een kleene hût daar achter, welke in de laagte stond, ziende, bemerkte ik,

*Naaukeurige opmerkingen des Schryvers van de voornaamste zaaken in een Landschap.

hoe keurlyk en welstandig zich al het omwerk hield. De boomen achter de Tombe vertoonden zich donker, waar tegens de Tombe zelve met kracht en helderheid af stak. De andere voorwerpen aan wederzyde kwamen flauwelyk te voorschyn. Verder achterwaarts zag ik een kleene brug, en in 't verschiet eenige bergjes, &c. Van dit alles maakte ik aanstondts een krabbeling, doch evenwel geschaduwde; en om tyd uit te winnen, wees ik met letters, of cyffers, aan de koleuren van de steenen en hunne tinten onder en boven malkander, als mede hoe donker en licht het eene voorwerp tegen het ander, en tegen de lucht, was.

Dit gedaan zynde, ging ik verder, my altyd aan de regter hand houdende,⁺ en kwam aan een zeer groote en zwaare brug, maar op eene boog rustende, welke by uitneemendheid wyd was, en boven als een hoorn of punt toeliep. Onder door dezelve heen zag men een effene vlakke, die zich byna tot den *horizont*, of zichteinder, uitstreckte, hier⁺ en daar met kleene boerenhutten en huisjes bezaaid, dorps gewyze. Deze waren niet slegt, noch op zyn Duitsch van planken of kley, maar ordentelyk en van steen gebouwd, hoewel vorders zeer eenvoudig van maaksel, zonder byvoeginge van eenig pronkcieraad. De gemelde brug kwam van achter de boomen ter regter hand, en liep over de landweg tot aan een rots op den oever der zee leggende, welke zeer hoog en breed was, mogelyk alhier geplaatst om, wanneer de naby leggende zee door stormwinden aangezet wierd, en de velden overstroomde, alsdan droog voets tot aan de andere kant te kunnen geraaken.

Onder deze boog doorgaande, bevond ik my op het vlakke veld,⁺ digt bezyden een anderslag van gemeene wooningen, welke ik van verre niet had kunnen bezeffen, ter oorzaak van eenige tusschenboomtjes die my het doorzicht verhinderden. Deze huizen waren door herders van gemeene of geringe stoffe op een grootse en deftige wyze gebouwd, ten opzichte van de konst. Zommige hadden een drempel; andere gingen met een trap of drie op; doch de meeste gelyks de grond in. Aan eenige zag men een vierkante deur, en boven dezelve een rond venster, of wel een ronde lyst, uit welke, in plaats van basreleeve, een ramshoofd, ossen-of geitenkop uitstak, van witte steen gehouwen, ieder na zyne werking of doeninge. De onderste vensters waren van gestalte als de deur, anderhalf maal hooger als derzelve breedte, of wel twee maal de breedte en vierkant. Aan die huisjens, welke twee verdiepingen, of een kleene zoldering, hadden, waren de bovenvensters, of lichtgaten, meest rond. Zommige, van een enkele verdieping hoog, hadden ook wel een ronde poort, maar met dit onderscheid,

*Brug.

*En Boerenhuizen.

*Nevens
Herderswooningen.

dat'er, in plaats van een rond venster boven de zelve, een langwerpig achtkant was, doch de vensters, mede gelyk de poort, boven rond; en zo d'er noch kleene hooger kwamen, die waren vierkant. De daken waren meest platachtig, en met pannen gedekt, alwaar het water voor af liep. Zommige overtreften, myn 's oordeels, verre de andere door hunne welstandigheid, hebbende boven de deur een kleene vierkante balkon of uitstek, waar op noch een andere deur was, boven rond, en de vensters gelyks dezelve op eene hoogte vierkant, en boven deze noch andere rond. Aan wederzyde van de deur, of ingang, zag men in de muur vierkante luchtgaten, na binnen met een spleet naauw toeloopende als nissen, zynde met yzere boutjens, kruiswyze over malkander, geslooten. De gevels van deze waren als een kornis van *Dorische* of *Jonische* order, van een witte steen, de onderste verdieping van een graauwe, en de rest hartsteen. Eenige waren met een ligt roodachtige koleur bestreken; andere geheel wit, hartsteen, of graauw. Zommige hadden zuilen of banken aan weêrдыze der deur. Tusschen eenige huizen zag ik ook een muur met ronde gaten. Hier en daar vertoonden zich groote en breede poorten, als stallen. Eene vond ik open staan, welk gezicht van binnen een overdekte plaats geleet. De meeste vensters waren van hout, die, boven vast hangende, met een stok open gedaan wierden, en daar op bleeven rusten. Deze huizingen stonden vry wat hooger als de weg voor het overvloeijen der rivier, die daar omtrent liep. In 't kort, ik vergat niets aan te tekenen van dezer Landluiden woningen, wat maar eenigsins aanmerkens waardig was.

*Wat verder, even buiten dit Dorp, kwam ik aan een ronden Tempel, welkers *façade*, of voorgevel, zich zeer groots en cierlyk opdeed. Voor aan was een wyde en hooge trap, van tien of twaalf treden, aan wederzyde met een oploopende *balustrade*, of borstweering, van hartsteen, waar op twee Sfinxen lagen, malkanderen aanziende, met kappen op 't hoofd, en schabrakken of dekkleeden op 't lyf, gelyk als die zich onder de overblyfselen der oudheid noch laten zien. De trap opgeklommen zynde, bevond ik my voor een poortaal, voor het welk een *Colonnade* van acht kolommen was, van de *Jonische* order, met hunne *ornamenten*, *frontespies*, en *timpanum*. Binnen deze was een schoon en noch heel gaave basreleeve, niet zeer verheeven. Diergelyke kolommen liepen rondom het gebouw, twee aan twee zyde aan zyde, steunende op *sottebazen* en *plinten*. Boven hunne *ornamenten* liep een gaandery, door *pedestallen* gescheiden, op welke *pedestallen* zeer fraaye pronkbeelden by malkander stonden, te weeten boven ieder kolom een.

*Een fraayer Gebouw of Tempel.

Achter de *balustrade* van de gaandery, tegens de gevel aan, waren pilasters van de *Corintische* order, ook twee aan twee, zy aan zy; en tusschen deze groote vensters, heel cierlyk na de gemelde bouworder gewrocht; als mede de *fries* en *kornis*, met schoon en zedig loof, *modiljons*, &c. Hier boven kwam een opene *koepel*; en om de opening derzelve was een borstweering als een geslootene baluister, wederom met een ronde *koepel* of dak overdekt, daar een zon op stond.

Schoon ik de Bouwkonst niet als tamelyk verstond, oordeelde ik echter, dat het heel ordentelyk geschikt was. Dit Gebouw, aan wederzyde met huizen verzeld, deed zich zo groots op, niettegenstaande her een zo wel als het ander zich schoon, ordentelyk en gaaf vertoonde, dat het afstak als een juweel in *emaus*, al hoewel 'er geen cieraad aan was noch in 't een noch in 't ander, als dat geen de Order simpelyk medebragt. De huizen aan de zyden waren laag, en strekten zich in de breedte uit, behalven eenige opsteekende schoorsteenen of kleene toortjens, welke, myns oordeels, een aangenaame welstand gaven. Achter dezelve was het digt van boomen, bestaande meest in pyn-, en cypresseboomen, die aan al dat metselwerk geen kleine luister byzettekden. Bezyden de voorgemelde trap zag men twee fonteinen,⁺ of liever vierkante bakken, in welker midden, op *pedestallen*, waterspuwende leeuwinnen van een tamelyke grootte lagen.

⁺Fonteinen of Waterbakken.

Dus, docht my, zag ik dit heerlyk, groots, en voornaamentlyk schilderachtig gezicht. Wanneer wy van de Bouwkunde en het verkiezelyk schoon binnens huis handelen, zal ik de moeite neemen van de trappen op te klimmen, en binnen dezen Tempel van *Apollo* te treden, en beschryven wat daar heerlyks in is.

O! wat is het aangenaam te zyn aan den oever der stille zee na een⁺ vervaarlyke storm en onweer! Hoe groot een onderscheid is'er tusschen een lieffelyke zonnenschyn en een naare nacht! en welk een verschil tusschen een frissche en jonge jeugd by een krankten ouderdom! De liefde vermaakt zich in de lusthoven en schoone paleizen; maar de nyd verlustigt zich in woeste wildernissen onder de puinhoopen der dingen die zy ter neder stort. Staakt uwe blinde drift dan, waare en jonge Konstyveraars. Het is niet met het lelyke, verwoeste, bemorste, noch verbrokene dat de schoonheid zegenpraalt, en alhier vergezelschapt word: het schoon vergenoegt zich met de eenvoudigheid, of minder schoon zonder gebreken. Derhalven oordeel ik, dat dit schoon, tegens het ander gesteld, een zo veel verschil in zich behelst als'er tusschen de groene geneugchelyke zomer en de dorre barre winter is. Wie zal ook, wanneer hy voor zyn plaazier timmert, een ver-

⁺Besluit en nareden des Schryvers.

broken gebouw maaken? of die een lusthof bouwt, den zelve met half rotte boomen en geschondene stammen oppronken? Het moet een eenzinnig en hoofdig mensch zyn, die zich in een woeste wildernis begeeft om zyn vermaak daar te vinden. Blykt het dan niet, dat die menschen een kwaad begrip hebben, welke het schoon door een tegen-overgesteld leelyk willen ophelpen, en doen uitmunten? Een vorstin praat genoegzaam door haare grootsheid en deftige cieraadjen onder haare staatjuffers, dan dat men, om haare luister op te helpen, een verkenhoeder nevens haar zal stellen: en wat van schoone marmere beelden ergens in de waereld word gevonden, zulke worden ook door de eigenaars voor alle schendende moedwil, en voor de ongemakken des tydts, na vermogen bewaard; hoewel hy niets spaart, maar, even als het spreekwoord zegt,

Gutta cavat lapidem, non vi sed saepe cadendo.

Dat is

Een droppend water, door de tyd,
Allengs een zwaare key doorsnyd.

Alleen de waarschyndykheid moet in alles waargenomen worden, op dat men niet behoefte te vraagen, is het nieuw of heeft het lang in de waereld geweest? zonder dat het daarom verbroken, of te veel bemorst zy: want werden de steenen veel gehandeld, zy worden glad, doch niet geschonden. En waarom zouden wy het oordeel over het schoon en fraay aan een mensch stellen, die uit woeste en wilde landstreeken komt, en nooit het regte schoon gezien heeft?

Verbeelden wy nu eens, in tegen overstelling van dit, het ander; en laat ieder gezond verstand als dan zyn oordeel vellen.

Van het onschone en verbrokene, te onregt Schilderachtig genoemd.
Zeventiende Hoofdstuk.

LAat ons nu eens het blad omstaan, en bezien het geene in tegenoverstelling van het voorgaande ook, doch te onregt, Schilderachtig genaamd word; zullende het zelve mede gezichtswyze, gelyk het ander, voorstellen.

Ik zag dan, wandelende, een groote poort, welkers deur, vermits⁺ de val van een zwaaren eikenboom, door de wind gedreeven, aan stukken geslagen was. Daar in gekroopen zynde, bevond ik my buiten als in een vreemd gewest, ongemeen grobbelig, woest, rots en kluitachtig, zonder eenige paden of wegen; zulks dat ik niet wist waar ik myne voeten vast zetten zoude. Nergens wierd ik een brok gelyke grondts gewaar, op welke men konde rusten. Ik zag wel een stuk van een kolom⁺ leggen; doch zo scheef, dat men daar niet op zitten kon. By het zelve lag een brok van de *fries*, daar de *kornis* noch aan vast was; maar ze stak met een punt om hoog: en een andere steen daar nevens lag wel redelyk waterpas, maar in een moerasch vol ongedierte. Ik deed evenwel myn best om'er op te komen; waar na ik 'er myn mantel over smeed, en op ging leggen. Ik lag nauwelyks, wanneer ik een stem hoorde roepen, gaat daar af kaerel gy legt my in de weeg. Ik, die niet dagt dat hier iemand konde weezen, keek heel verbaasd en schielyk om, en zag een jongman op een heuvel zitten, die na de steenen tekende daar ik op lag, zo hy zeide; doch zich weêr bedenkende, riep hy my wederom toe, dat, als ik daar maar een half quartier wilde blyven, ik hem groote vriendschap zou doen. Ik zeide van ja; en hem vraagende, wat hy met zulke lompe brokken van steen wilde uitregten, antwoordde hy: het zyn de fraaiste dingen van de waereld om in onze Stukken te pas te brengen. Als ik zulk een schoone party byeen heb, gelyk dat stuk van die kolom, en dit water hier voor my, dan een gebrookene stam daar by gevoegd, benevens een kleen somber verschietje daar achter, maakt het te samen aanstondts een volslaagene Ordinantie. Och! gy zoud niet gelooven, hoe ongemeen en vol verandering dat dit goed is: ja daar is voor een leergierigen Konstoeffenaar in de gantsche waereld geen beter plaats als dit. Niets is 'er in, of het is schilderachtig. Die dingen leggen alle zo los, aardig en woest, dat 'er weinige braave Meesters zyn, of zy komen dagelyks hier en hier omtrent, om alle die wonderheden naar te tekenen en te modellen; doch om de zwaare wind zyn 'er nu niet veele verscheenen. Dus praatte hy al, terwyl ik hem van 't hoofd tot de voeten vast beschouwde. Hy zat nedergeboogen en in een gedrongen, met een bord op de schoot en een kleene inktkoker in de hand, nevens een vergrootglas of stuk van een bril, een slaapmuts tot aan zyne oogen neêrgetrokken, het linker been over zynen hoed, mogelyk om dat de zelve niet zoude weg waaijen. Een kleen lichtje, tusschen de boomen van daan komende, scheen hem op de schoot. O bloed! dacht ik in my zelve, hoe smaakelyk weet gy van de schilderachtigheid te spreken, en wat een verligting moet gy in die

⁺Beschryving van een vreemd Gezicht.

⁺Kolom.

zaak hebben! Indien 'er noch een of meer zyn gelyk als gy, zal men ze zekerlyk hier vinden. En in der daad, hoe meer ik hem aanschouwde, en zyne reden aan hoorde, hoe meer my dagt dat ik een botterik moest weezen dat ik zulke fraaijgheden niet kon zien. Merkende, dat hy gedaan had, ging ik na hem toe, om te zien hoe hy 't had gemaakt: maar eer ik by hem konde komen, had hy zyne vodden al opgeraapt, en was een anderen weg, achter de boomen, ingeslagen. Digt by daar [†]hy gezeten had, vond ik een ander, welke een kleen loopend riviertje, al staande, natekende, [†]Rivier. vol groote en kleene kluiten en keisteenen, die hy netjes op gegrond papier namodelde, en met hunne verscheidene koleuren aanwees. Deze had zyn gantsche *portefeulje* vol zulke verbeeldingen van schilderachtige prullen, als modderig water, vervallene en gebrokene steenen, stukken houts, dorre takken, afgehakte gronden, padden, slangen, &c. Ik, hem vraagende wat zyne studie was, kreeg tot antwoord, noch niet aan de Konst te zyn; doch dat hy hoopte, als hy alle die dingen had en wel konde maaken, een goed Landschapschilder te werden: want, zeide hy, deze voorwerpen zyn zo ongemeen, dat zelfs groote Meesters moeite doen om ze te zoeken. Maar my verwondert een zaak, vervolgde hy, welke is, dat 'er eenige zyn die hier en elders alles doorsnuffelen, en naauwelyks een brok konnen vinden die hun behaagt: ja zy gaan zelfs dikmaals weêr heen zonder iets gedaan te hebben; daar in tegendeel, over al waar ik my keer of wend, duizenderley dingen voor oogen komen die behaagelyk en nut zyn. Indien ik alles, dat ik wel zie, wilde tekenen, zou ik jaaren werk hebben. Ziet daar, zeide hy, gins loopt 'er noch een van die soort zoeken: ik heb hem noch nergens vinden zitten. Toen dacht ik in my zelve, hoe het mogelyk was dat de menschen in zulk een wilde en verwoeste plaats gingen dwaalen.

[†]Een weinig voortgestapt zynde, kwam ik aan een groote en schrikkelyke rots, midden doorgespleeten en gekloofd, welkers eene deel voor over hing, vol [†]Rots en steile Grond. scherpe hoeken, doorluchtige gaten en doortogten, hier en daar met mos en dorre takken begroeid. Ter regter zyde zag men een diep dal, zeer steil afgaande, vol moerasch; en ter linker zyde een [†]vervallen gebouw, als een steenhoop, vol adderen, slangen, en andere fenynige dieren, daar en boven onbeklimbaar. [†]Vervallen Gebouw. Achter my was de grond zo ongelyk, vol hoogtens en dieptens, zonder eenig in 't minst gebaande pad, dat ik onmogelyk konde denken daar van daan gekomen te zyn. Zo als ik echter op het punt stond om weder te rug te keeren, zag ik een man op handen en voeten uit een van die gaten of openingen der rots kruipen, baanende my also een doortogt. Deze man

verzekerde my van de wonder fraaye dingen, die daar voor te zien waren: maar naauwelyks was ik half door gekroopen, of ik hoorde een verbaazende donderslag, die de geheele rots deed dreunen. My derhalven spoedende, en eindelyk aan de andere zyde zynde gekomen, bevond ik, dat de top dezer rots over de regter zyde ingestort was. Ik vertrok dan zeer schielyk van daar; vreezende, dat het overgebleevene my op het lyf mogt vallen. Het geen my den weg noch afkeeriger maakte,⁺ was een vermorselde Tombe, byna geheel in de grond verzonken, by de welke een stuk van een zwaare romp wit marmer lag. Uit de *bazement* kon ik bespeuren, dat het een paal, of *Term*, was geweest: doch evenwel nieuwsgierig zynde om te weetē wat zich daar achter mogt verschuilen, klom ik op de gemelde Tombe, en zag door de boomen na beneden dat het een vervaarlyke poel was. Ik sloeg derhalven ter linker hand om, alwaar my dogt dat de grond ook een weinig gemakkeliker wierd. Drie à vier stappen daar van daan zag ik een wit papier voor my heen over de grond vliegen, en achter het zelve noch een blaauw, wat grooter. Ik liep 'er na toe, en raapte ze op. Het blaauw papier bevond ik een Tekening te zyn van de voorzeide Tombe, doch in haar geheel en overeind staande; 't geen my deed oordeelen, dat het een goed Meester moest zyn geweest die het in 't tekenen alzo verbeterd had. Mogelyk, dagt ik, zal hy hier omtrent zyn; 't welk waarlyk ook zo was: want een weinig verder gaande, vond ik dien armen bloed leggen onder een zwaaren omgevallen eikenboom, door de donder ter neer geslagen. De stam was midden door gespleeten tot onder toe,⁺ waar van een groote tak dwars over zyn lyf heen lag; Zyn *Portefeulje* lag by hem neêr; en alle zyne tekeningen waren 'er uitgewaaid. Ik schrikte van dat gezicht; en naderende, hoorde ik hem zuchten. Hy, my verneemende, riep terstond om hulp. Ik tilde, zo veel 't my mogelyk was, de tak van zyn lyf; waar door hy na veel martelens zich eindelyk uit de bladeren kwam te redden. Hy was, daar men zich over moet verwonderen, nergens beschadigd, dan een weinig aan zyne slinker hand, doch niet van beduiden. Ik gaf hem zyne papieren weêr, en vraagde hem, waar hy dat nagetekend had, en of hy het alzo had gezien. Hy antwoordde van ja; en my zulks willende wyzen, trad hy, zo draa hy zyne oogen daar heen wendde, vol verbaasdheid te rug, ziende dat het ingestort was. Och! zeide hy, legt dit ook al om ver, juist nu ik myne tekening meest voltooid heb! Wy gingen dan te samen verder de linker hand op, en vonden meest alle zyne papieren weder. Hy vertelde my, dat zyn kameraad, toen het onweêr begost, hem verlaaten en de vlugt genomen had; 't geen my deed oordeelen

⁺Gebroeken Grafen *Term*.

⁺Een Eiken boom.

het die te zyn geweest welke op handen en voeten door het voorschreeve hol was komen kruipen. Toen wy neder gedaald waren, vonden wy 'er alreeds eenige, met de grootste yver van de waereld, zitten tekenen na dien omgeslagen boom, daar de goede man onder geleegen had. Zy zeiden alle eenpaarig, nooit schilderachtiger boom gezien te hebben. Ik was verwonderd van zulks te hooren, en hy desgelyks. Hy toonde hun met een zyne tekening, en zei, dat dit het eenigste voorwerp was 't geen hy in dit gewest heel en gaaf had gevonden, zo dat 'er, nu dit ingestort was, niets meer over bleef 't geen hem kon voldoen: maar zy gekten daar mede, en antwoordden hem, dat men zulke dingen genoeg uit de geest kon maaken, of in de prenten vinden. Ik lachte in my zelf als ik ze kort daar aan zag heel yverig den een hier op klimmen, en den ander ergens onder door kruipen om de ingestorte rots en tombe na te tekenen, als ofzy een groote schat zouden haalen.

*Van dezen persoon gescheiden zynde, vervolgde ik mynen weg; maar moest, ter oorzaak van een vervallene Fontein, waar van de rompen, als vaasen, lystwerken, en andere cieraaden, over den weg lagen, en den zelve stopten, ter regter hand om slaan. Op de brokken, met basreleeve vercierd, vond ik niet een beeldtjen dat heel en ongeschonden was, zynde geweldig vergruisd en bemorst, overwassen met wilde kruiden en stronken. Deszelfs bak lag scheef, en met een hoek in de grond gezonken, gebroken, en vol met aarde of modder gevuld. Een jongetje, dat daar gezeten had, kwam by my, en vraagde, of ik hem niet wist te zeggen wat het schilderachtigste van dezen hoop steenen was? Ik heb daar nu zo lang gezogt, vervolgde hy, om 'er iets goedts uit te kiezen; maar door de meenigte word ik verbysterd. Alles is zo gebroken, dat 'er naauwelyks een heele hand of voet te vinden is. Ter naauwer nood, zeide hy, toonende zyne tekening, heb ik 'er dit noch uit gevonden; en waarlyk, ik geloof niet, dat 'er noch zulk een ongeschonden stuk meer was, hoewel het weinig om 't lyf had. Het was een *plint*, waar op de voet, met het regter been van den *Apollo*, op een grootetoon na, op stond. Hy verhaalde, dat zy met haar achten of tien na dien gemelden hoop hadden getekend, uitgezondert dit stuk, om dat de voet na hunne zin niet genoeg vermorzeld was. Ik troostte hem, met te zeggen, dat hy 'er het beste uit had: doch hy bekende dit niet uit zich zelve gekoozen te hebben, maar door aanraading van een ander dien deze beenen door het cieraad der voetsoolen en banden wel bekend waren, en die reeds weg gegaan was. Deze jongen, docht my, moest noch niet verleid zyn; en ik had goed behagen in zyne eenvoudigheid.

*Vervallene en gebrokene Fontein.

Ter regter hand dan omslaande, gelyk ik gezegt heb, geraakte ik in⁺ een donkere plaats, welke aan de groote vloersteen, en het verwulft, 't geen op zwaare pilaaren steunde, voor dezen een hof scheen geweest te hebben. Het was hier zo eenzaam en naar, dat my het koude zweet over het gantsche ligchaam uitbrak; weshalven ik myne treden verdubbelde om daar door te zyn. Aan de andere zyde gekomen, vervolgde ik mynen weg; doch tien à twaalf groote schreeden gegaan hebbende, bevond ik my bezyden die poel, daar hier voor af is gesproken. Omtrent in de midden lag een graf om ver, uit het welk een ligchaam half op de grond hing. Het hoofd en de eene arm rustten op een groote wortel van een boom, die daar nevens lag. Het deksel was ter zyde geschooven, en stond op het punt van neêr te storten. Een slang, van onderen schietende, kroop in het graf. In der daad, het was schrikkelyk om te zien.

⁺Een oud en donker gebouw.

De zon, die toen al aan 't daalen was, schoot haare glinsterende⁺ stralen tusschen eenige zwaare wolken door, zynde de lucht verder donker blaauw, en op den *horizont* met geelachtige ligte streepen, welke tusschen de boomen heen sterk in myne oogen flikkerden. Ik zag een bedaard man, die deze lucht met groote naarstigheit heel vaardig met koleuren namodelde. In 't voorby gaan zeide ik tegen hem: daar hebt gy een fraay gezicht getroffen, myn vriend, dat is een regte Italiaansche lucht. Ja ja, dat weer ik ook wel, antwoordde hy. Dus voort gaande, hoorde ik weder een donderslag; en het onweêr verhefte zich hoe langer hoe meer: waar op de gemelde patroon zyne goederen pakte, opstond, en heen ging: 't geen my ook deed besluiten voor den duisteren avond na huis te keeren.

⁺De lucht.

Nu stel ik 't aan 't oordeel van verstandige liefhebbers en kenners⁺ dezer Konst, wat voor schilderachtig behoorde gehouden te worden, myne eerste of laatste verbeelding? Myne gedachten heb ik genoeg daar over geuit: maar beklagelyk is het, dat men jongelingen met dit sap in hunne jeugd en eerste drift vergiftigt, hen wysmaakende, dat zy'er in donder en winderig weder op uit moeten snuiven, om zulke ongevallen en gebreken in de natuur, tot nadeel en gevaar van hunne gezondheid en leeven, na te modellen; niet om het schoonste daar uit te zoeken, want daar toe is hun verstand veelmaal noch niet ryp genoeg, en hun oordeel te klein, om dat deugdzaam is te verkiesen, en door byvoeging van het geene ontbreekt het zelve te verhelpen. Zy strekken aan een groot Meester alleen maar voor tydverdrijf: maar die zo verre in de Konst noch niet verlicht zyn, gebruiken ze tot hun voornaamste voorwerp.

⁺Aanmerkingen hier over.

Daarom, gy leergierige Konstoeffenaars, weest zo yverig niet om uwe stoffagie met groote moeiten te zoeken en na het leven te modellen, als gy het voornaamste, niet waardig achtende, toch uit de geest wilt maaken: het zal u eer tot twyffeling brengen, dan tot vastigheid doen komen.

Dat dan het oordeel gesleepen werde, om een goede verkiezing te maaken. d'Overblyffelen der schrandere Konsthelden, als *Rafaël*, *Poussyn*, en zo veele anderen, zyn noch in de waereld, om ons te verlichten, door hun doorluchtig voorbeeld na te volgen.

EY N D E .

[Tweede deel]

Zinnebeeld Op de Verhandeling der Afbeeldsels.

Hier zit de Natuur met haare veelvuldige borsten; en naast haar staat een Kind, 't welk het kleed van haare schouderen aflight. Aan de andere zyde staat de Waarheid, die haar een spiegel voor houdt, in welke zy zich tot het middellyf spiegelt; schynende zy daar over verwonderd te zyn. Op de lyst dezer spiegel ziet men een verguld palet en penceelen. De waarheid heeft een boek en palmtak in de hand.

Uytbreiding.

*ZOO ver de mensch, Godts beelt, verwint
 Al wat men op de werrelt vint,
 Al 't zichtb're, op doeken en paneelen
 Gemaelt door Kunstige Penceelen;
 Zoo verre ryst de roem en lof
 Der Kunst, die hem naar 't leven trof,
 Ver boven alle Schilderyen
 Van alle nieuwe en oude tyen.
 Zy maalt, geroert van hemelsch vuur,
 De kracht der wondere Natuur,
 En Majesteit, die in het wezen
 Van 't manlyk schepsel is te lezen.
 Daar 't aangezicht den geest verbeelt,
 Aan 't ryzig lichaam meêgedeeft,
 Den geest afdalende van boven,
 Om zynen Schepper steeds te loven.
 Hier volgt de wakk're Schildergeest*

De nutte les, en juisten leeft,
 Om niet in 't wilt van 't spoor te dwalen,
 Maar 't leven kunstig t' achterhalen:
 Daar hem in 't geen hy dus bewerkt
 De hand der Artsen leid en sterkt,
 En leert, hoe 't lichaam het bewegen
 Van Spier en Zenuw heeft gekregen,
 En hoe 't gebeente, op zyne maet
 In evenredenheid bestaet,
 Om by het net bestek te blyven,
 En wangestalte te verdryven.
 Dan vordert hy, en meer verlicht
 Vertoont ons in het aangezicht
 De blyschap, die daar uit komt schynen,
 Of haat of vrees, of droeve pynen;
 Zoo dat het beelt maar spraak ontbreekt;
 En anders niet. De Schilder steekt
 En munt dus uit door zyne streken,
 Zyn grooten meester afgekeken,
 En looft uit dankb're eerbiedigheid
 De hand, waar door hy is geleid;
 Die hem behoedde in duisternissen,
 Om noit den rechten weg te missen.
 Maar hoe beloont hy naar den aart
 LAIRESSE, die geen moeite spaert
 Om 't werk, na zoo veel kunstbedryven,
 Nog voor den naneef te beschryven,
 Den naneef, die bevryt van nyt,
 Gelukkig achten zal den tyd,
 Die dezen Fenix bracht in 't leven?
 Wiens naam de werrelt om zal zweven,
 En tarten zal den roest, en brant,
 Zoo lang de werrelt blyft in standt.

D. VAN HOOGSTRATEN.

Van de *Afbeeldsels of Conterfeitsels*. Zevende boek.

Eerste Hoofdstuk.

WY zullen dit tweede Deel met deze stoffe beginnen, en,⁺ also ons in de Konst geen rang voorkomt, ons niet tot hofmeester noch bestierder der plechtelykheden aanstellen, maar na dat de zaaken voorkomen, dezelve ter neder zetten; alleenlyk ons doelwit vestende om, zo veel als mogelyk is, klaar en nut te zyn.

⁺Inleiding tot dit tweede deel.

Wat deze stoffe belangt, het heeft my menigmaal vreemd gedacht,⁺ hoe iemand zyne vryheid kan verlaaten om zich tot een slaaf te maaken, en van de volmaaktheid dezer edele Konst afwyken om zich zelve aan alle de gebreken der Natuur te onderwerpen. Ik spreek van zulke groote en doorluchtige Meesters, als *van Dyk, Lely, van Loo*, den ouden en jongen *Bakker*, en andere die zodanig een vermogen in de Konst bezaten, dat, zeg ik, zy het hoffelyke achter het burgerlyke stelden.

⁺Vergelyking van deze verkiezing tegen andere.

't Is waar, men heeft gezien, dat men door dezen weg eerder als⁺ door den anderen tot een gouden gedenkpenning, aan een keten van dezelve stoffe hangende, kan geraaken, en het rapier daar en boven draagen: en hoewel dit de lof en eere, die men hun waarlyk schuldig is, niet vermindert, hebben zy noch een voorrecht, te weeten, dat zy Koningen en Prinsen wetten konnen stellen, hen onder de oogen zien, *Venus* heiligdommen aanraaken, daar aan, na 't hun lust, schikken en verschikken, zonder eenige misdaad te begaan: ja nevens *Apelles* worden zy meenigmaal alleen bevoorrecht om het afbeeldsel van den Oppervorst te schilderen, en door dit middel groote schatten te vergaaderen. Welk een onwaardeerlyke en ongehoorde vergelding verkreeg deze niet, als hem *Alexander* zyn lief *Campaspe* overgaf, om door de vernoeging zyner minnebrand, in het schilderen dezer schoone ontsteeken, dien Konstheld by het leeven te behouden! Waarlyk, als ik van deze zyde hun voordeel beschouw, staa ik verwonderd, dat niet alle Schilders deze oeffening verkiezen, en zich aan de zelve overgeeven; door dien in de hedendaagsche waereld het geld boven verstand, en

⁺Voorrechten der Conterfeitsers boven andere Schilders.

winst boven deugden gesteld word, en de eere alleen geacht werd aan iemand toe te komen na maate zyner schatten. Doch om ons niet langer hier mede op te houden, zo laat ons het inwendige der Konst in deze oeffening beschouwen, en, wat daar toe behoort, overweegen.

*Gelyk in de Zang-en Speelkonst een zuiver gehoor, alzo werd in deze oeffening der Konst een zuiver gezicht, vereischt. Zonder dit kan men onmogelyk een goed Meester hier in worden, dan by geval; aan 't welk dan al onze welvaart is hangende. Ik verstaa hier door een zuiver gezicht zulk een, dat door bekwaame zinnen, en niet door eigene liefde of neiging, gedreeven en geregeerd werd; waar na vereischt word. *Wat in deze oeffening der Konst vereischt word.

*Een uittermaaten nette en naauwkeurige tekening, bestaande in een volkomene waarneeming der proportie, of verdeeling der ledemaaten, en zulks niet alleen in het aangezicht, maar van het geheele ligchaam met al zyn toebehooren, om het zelve op de aangenaamste wyze te vertoonen, op dat alle, die het beschouwen, van wat gewesten zy mogen weezen, altoos den persoon door het afbeeldsel kunnen erkennen; 't geen zeer fraay kan geschieden door de mode met het schilderachtige *Nette tekening.

*te vermengen, gelyk die groote Meester *Lely* gedaan heeft, het welk men gemeenlyk de Schilderachtige of Antyke manier noemt, doch by het gemeen en onkundig volk Romeinsch werd genaamd. *En opschik der kleeding.

*Daar en boven moet men, in de tweede plaats, een grondige kennis van de bevalligheid hebben, zo in de verkiezing van het licht, als de plaatsing van het voorwerp tegens het zelve, en om de tronie op haar schoonst en voordeeligst te vertoonen; benevens dit het ligchaam desgelyks op de welstandigste en natuurlykste wyze te schikken. In deze twee hoofdpunten, en der zelve waarneeming, meen ik dat het aller-voornaamste dezer Konstoeffening bestaat. *Bevallige verkiezing van licht.

*Men voeg'er noch dit, voor het derde, by, als 't geen wel den grootsten luister daar toe aanbrengt, te weeten de *Coloriet*, op dat ieder mensch en ieder deel zyne eigene koleur bekome, en niet zodaanig een als zy by geval hebben, maar zo als zy gewoonlyk zyn en in hunnen dagelykschen ommegang zich vertoonen. Dat de Schilder zich wel wagne voor een byzondere neiging tot deze of geene manier, even als zommige, welker werk hier door beter voor 't hunne bekend word, als de persoon door de schildery van hunne hand aan zyne vrienden en bloedverwanten. *En de *Coloriet*.

*Noopende de daaging, hier aan is veel gelegen, om die op man of vrouw toe te eigenen: want vermits het vrouwelyk geslacht gewoonlyk *Van het onderscheid der daagingen op Man of Vrouw.

meerder tederheid en bevalligheid bezit, zo heeft het zelve, boven den man, ook het schoonste en aangenaamste licht noodig.

Doch eer wy ons verder in deze stoffe inwikkelen, zo laat ons den⁺ eersten oorspronk der Afbeeldsels of Conterfeitsels eens ophaalen, om daar door het oogmerk der geenen, die zich laten schilderen, aan te wyzen, benevens de vrucht die de Meesters daar af genooten.

⁺Oorspronk der Conterfeitsels.

d'Oudheid plagt die, van welken de Stad of het Vaderland eenige uitmuntende weldaad genoten had, het zy door krygsdaaden, of burgerlyke zaaken, of uitnemendheid in Godtsdienst, in marmar, koper, of eenige andere stoffe te laten uitbeelden, of in schildery te vertoonen, ten einde hunne gedachtenis en gestalte aan de volgende eeuwen tot een prikkel te doen zyn om hen door dit eerbewys tot diergelyke daaden en verrichtingen aan te moedigen. Dit wierd eerst met hunne genaamde Goden begonnen, daar na omtrent doorluchtige Helden, vervolgens met Wysgeeren en Redenaars, Godtsdienstige lieden en anderen, om, nevens hunne deugd, hunne naamen en gedachtenis te vereeuwigen: doch nu gaat het verder.

Niemand, van wat staat⁺ hy ook zy, kan hy maar zo veel geldts, als hem daar voor gevorderd word, by een raapen, of hy wil mede afgebeeld weezen. Dit is een groot misbruik, uit zulk een loffelyke oorzaak gesproten.

⁺Misbruik der zelve.

Dat Edellieden, welker roemruchtige voorouders uit groote geslachten⁺ zyn afgedaald, en die zich noch dagelyks uitbreiden, zulks doen, is prysseelyk, om den luister hunner voorouderen te vertoonen, tot aanmoediging van hunne nakomelingen, ten einde den lof des geslachts voort te zetten, en nimmer door een verachte of ontaarde daad den glants en luister van zo veele brave mannen, welker beeltenissen zy voor ogen hebben, te bekladden, en een onuitwisbaare smet aan te wryven.

⁺In welke zulks prysseelyk en toegelaaten is.

Wat een Veldheer te land belangt, of een Opperhoofd ter zee, die hun leeven, voor het vaderland of het ryk strydende, verlooren hebben, ik acht dat de dankbaarheid ons verplicht gedenkbeelden tot hunne onsterffelyke glorie op te rechten, zo wel als tot aanmoediging van andere wakkere zielen in laater tyden: maar wat het gemeene volk betreft, de hovaardy is alleen de prikkel die hen hier toe aanzet. De ryken doen het op dat hunne kinderen namaals daar op zullen roemen: die veele kinderen geteeld heeft, op dat hy voor vader by de waereld bekend staa. Heeft iemand een magazyn der vyanden in brand gestooken, hy laat zich, nevens deze zyne groote daad, in welke uit te voeren niemand hem hinderen konde, uitschilderen. Heeft een burgervrouw een eenig zoontjen, het moet, eer het een half jaar bereikt heeft, ge-

conterfeit weezen, op het tiende jaar noch eens, en voor het laatst op zyn vyf-en-twintigste jaar, om daar door haare malle liefde te vertoonen; en dan staat men verwonderd hoe een mensch, in dien tyd, zo veranderen kan. Is dit niet een groote beweegreden? Zy zoude verwerpelyk zyn, ten ware de Schilders daar een groot voordeel van genooten; en derhalven zullen wy afluaten van de onnutheid der Afbeeldingen meer aan te toonen.

Toegeevenlyk is het, wanneer de minnaar van zyn lief gescheiden zynde, zy elkander hunne Couterfeitsels overzenden, op dat de liefde, door die gestadig te zien, moge aangroeijen, zo wel als wanneer man en vrouw door een langduurige afreis gescheiden worden.

*Ik keer weder tot de zaak, om de Konstenaars te waarschouwen, dat zy zich nooit geheel aan het gemeen overgeeven, en zich aan het onkundig volk onderwerpen, zonder eenige macht aan zich zelve te behouden om te mogen doen 't geen zy redelyk en fraay oordeelen te zyn, en door 't welk hunne achting moge toeneemen. Men achte deze zaak niet vreemd; want voor een Meester, die het geld meêr dan de konst bemint, zyn 'er geen gevaarlyker klippen om te myden, door dien de onverstandige meenigte gewoonlyk begeert na haare eigene zin en hoofdigheid afgemaald te zyn, durvende tegen een fraay Meester zeggen: schildert my dus of zo: zet my de eene hand op de borst, en de andere op een tafel. Een tweede wederom wil een bloem in de hand hebben, of een bloempot by zich; een derde dit of dat dier of hondtjen op zyn schoot: een vierde wil zyn gezicht dezen of geenen weg heen gekeerd hebben: en veele, die op zyn Romeinsch willen geschilderd zyn, begeeren of een waereldkloot of een uurwerk by zich op een tafel, zonder dat iemand dezer menschen het allerminste in overweeging neemt of zulks daar voegt, en zyne regte eigenschap heeft.

*Waarschouwing voor de Schilders.

*Maar dewyl wy van deze spreekwyze, *'t is op zyn Romeinsch*, gewag gemaakt hebben, moet ik ook dit hier tusschen voegen, dat ik lang overlegt en overdacht heb, wat doch door dit woord betekend wierd. Eindelyk heb ik gevonden, dat men'er een kleeding en opschik, geheel niet met de Mode overeen komende, maar daar buiten zynde, mede betekenen wilde, welke nochtans gantsch geen overeenkomst met de oude Roomsche kleeding heeft.

*En wat het woord *Romeinsch* beduid.

Doch veel grooter zwaarigheden doen zich op in deze soort van Konstoeffening, naamentlyk

*Eerstelyk, de onkunde der geenen, welke uitgeschilderd worden: want het minste deel niet alleen van hen, maar het duizendste deel van die zich laten afbeelden hebben geen kennis van hunne eigene

*Verscheidene zwaarigheden in deze Konst.

gedaante, stellende meenigmaal het oordeel van een deftig Conterfeitsel aan het oog van een kind, knegt of dienstmeid: zo die het zegt, zal Mynheer of Mevrouw het gelooven, pryzen of verachten.

De tweede reden bestaat in de byzondere neiginge die ieder mensch tot deze of geene voorwerpen heeft, oordeelende van zaaken na dat ze hun behaagen of mishaagen, niet alleen van schilderyen, maar van het leven zelf: want zy, die schroomen hun oordeel over een fraaije geschilderde geschiedenis, of een landschap, te vellen, zullen zulks over iemandts afbeeldsel niet nalaaten; waanende, dat dit in hun vermogen, en onder het bereik hunner krachten is.

Ten derden, vind men veele zulke Konstenaars, die nooit vernoegen in eens anders arbeid vinden, maar, door een eigenliefde ingenomen, altoos het geene door hen zelven niet gedaan is, berispen en verachten, niettegenstaande dat het werk van dezen het hunne natuurlyk gelykt, als zy maar de minste afkeer of nyd tegens dien persoon hebben, het zy om zynen ommegang, manier van spreken, kleeding, of middelen, of dat hy in meerder achting is als zy lieden: en zyn 'er tien die een fraay Stuk van zulk een pryzen, zy zullen desgelyks doen om hunne kwaadaardigheid voor dien tyd te verbergen: maar komt 'er dan weêr een ander die het met styve kaaken veracht, straks vallen zy hem toe tegens andere tien. Doch is 't een Stuk van hunnen vriend, daar af geoordeeld word, al was het noch zo vol misslagen, dat zullen zy tegens alle voorstaan en doordryven, al schoon het met hun eigen gevoelen niet overeen kwam. Dit spruit uit een kwaade natuur; en die daar mede behebt is, kan onmogelyk een regt oordeel vellen: want zo hy spreekt, het is altyd tot voordeel van den geenen daar zyne genegentheid toe strekt. Doch zulks grypt meest plaats in hen, die het minst in de Konst vermogen en geoeffend zyn.

De vierde soort zyn deze, welke verward van geest zynde, zich zelven altyd verachten, hebbende groot behagen in alles dat een ander maakt, en in tegendeel nooit genoegen in het geene zy zelve voor den dag brengen. Maar deze zyn evenwel zo vergiftig niet als de voorgaande: het meeste kwaad, dat zy uitregten, is op zich zelven: en d'andere verveelen alle menschen. Daar en bove heeft men,

Ten vyfden, zodanige vooringenomene menschen, welke geen smaak vinden als in een zedig en deftig wezen en gestalte; weder andere in woelende en spartelende; die daarentegen in krachtige en geweldige. Een vierde soort wil, dat de vrouwen met slappe en leenige kleederen; en weder een andere, dat zy in fluweel, satyn, of bont moeten geschilderd worden. Deze meent, dat een donkere of bruine grond achter het

beeld best is; die verkiest een landschap, of een groene gordyn, het past of niet. Zyn de koleuren op hun schoonste verkoozen, het dunkt veelen te verwachting te zyn; en breekt men dezelve, zo is het in anderer oogen te morssig en vuil. Hoe is 't dan mogelyk, dat men zo veele verscheidene zinnen met een Conterfeitsel kan voldoen? Het is niet met een Conterfeitsel als met een Geschiedenis vol beelden, daar men die verandering van woelende en zedige bewegingen, schoone en minder schoone koleuren, styve en slappe stoffen, donkere en ligte gronden, &c. genoegzaam in te weeg kan brengen en vertoonen; want dit is maar een enkel beeld.

Laat ons derhalven veel eer trachten een weg tusschen deze *Scylla* en *Charibdis* te vinden, waar door een Liefhebber dezer oeffening een bekwaam en goed Afbeeldsel zal kunnen schilderen: want wie rechtzinnige opmerking heeft, en alles naauwkeurig aanmerkt en overweegt, kan zich in staat stellen om boven de hier voor aangeroerde zwaarigheden heen te streeven.

Van de Gebreken des Aangezichts, en der andere Ledemaaten. **Twede Hoofdstuk.**

*DE gebreken, welke zich in de natuur, of in het eenvoudig leeven zelf op doen, zyn drierley; en bestaan

In Natuurlyke,
Toevallige,
En Gewoonlyke.

*Natuurlyke gebreken in de Tronien aangetoond.

De Natuurlyke zyn, een scheeve tronie, scheele oogen, en een scheeve mond of neus, &c.

*De Toevallige zyn, wanneer iemand een oog verlooren, sneede in de wang, of een aanzicht vol pokputten, en diergelyke, heeft.

*ook Toevalige,

*De Gewoonlyke zyn, die men van de tedere jeugd aanwend, gelyk trekkingen van oogen en mond, of dezelve wat toe te nypen of te doen gaapen, en wat over de eene of de andere zyde, hoog of laag, te trekken, &c.

*en Gewoonlyke.

*Belangende de overige in 't ligchaam, hoe veele vind men 'er die een scheeven hals, hoogen of gebulten rug hebben, kromme beenen, styve of korte, ja ongelyke armen in lengte, styve of lamme handen of vingers aan dezelve, enz. Onder deze heeft men zommige, welke

*Nevens die van het Ligchaam.

onvermydelyk zyn; en andere die uitgelaaten konnen werden, of wel door het een of het ander verborgen; ook die noodzaakelyk moeten worden gezien, door dien zy veel tot de gelykenis helpen, als

Daar is een scheeve tronie, scheelheid, een kort voorhoofd,⁺ schraal- of vetheid, een scheeven hals, een te korte of te lange neus, rimpelen tusschen de oogen, rood- of bleekheid der wangen of lippen, puisten of wratten omtrent den mond, en wat van die natuur meer is.

⁺Van de onvermydelyke en de noodzaakelyke gebreken.

Die men verbergen of verschikken kan, ja geheel nalaaten, onder⁺ deze tel ik, een blind oog, een steek, sneede, wen, maal, pokputten, puistachtigheid, enz. een roode, blaauwe, of ruige vlek hier of daar in de tronie; ook de zulke die door aanwenning gekomen zyn, als hangende lippen, of zekere nypingen en trekkingen van mond en oogen.

⁺En die men kan vermyden.

Benevens dit, oordeel ik, dat het gewaad of de gewoone dragt, van⁺ wie het ook zy, zeer veel tot de gelykenis doet: want zo haast verandert men niet van kleeding, of het gelaat verandert mede, werd daar door aangedaan, en vertoont zich of bevalliger en behaagelyker, of onbevalliger en minder behaagelyk; en daar door word de persoon min of meer kennelyk. Om dit voor te komen, raad ik een Conterfeiter,⁺ dat hy voor al eerst de tronie wel doe gelyken, en die schildere tot dat den eigenaar te vrede zynde, hy met het overige na zynen zin, genoeg en oordeel zonder schroom moge omspringen, en daar door eere en lof behaalen; vermits het leven zelf, in zodanig een gewaad gekleed, niet meerder kan veranderen.

⁺Van de mode en haare eigenschap,

⁺en middel om dit gebrek voor te komen.

Noch acht ik het wel der moeite waard, dat een Schilder, zo veel⁺ hem mogelyk is, den aart en manieren der geenen, die zich willen laten schilderen, als mede waar zy hun meeste vermaak en vergenoeging in scheppen, zoeken te kennen en te ontdekken, het zy door het een of het ander middel, al zoude hy somtydts de zaak wat uitstellen om gelegenheid tot de ontdekking te bekomen, het zy door de persoon zelven, of door zyne vrienden; om dat, wanneer iemand zit, hy zyn gesprek⁺ een weinig na deszelfs aart en genoeg dient te richten, op dat hy hem doorgaans wakker in een gestadig wezen, en in een natuurlyke gestalte, moge houden, voor al van geen droevige noch ongelukkige en vreemde voorvallen reppende, die de gemoederen ontroeren, en by gevolge het wezen en des zelfs trekkingen in een andere plooy brengen, en geheel doen veranderen, konnende het zelve niet als met groote moeite somtydts weder te regt gebragt worden: maar als hy, die zit, zynen natuurlyken aart door het gesprek te kennen geeft, zo dient de Schilder het zelve wel op te volgen tot den einde toe, het zy vrolyk of

⁺Noodzaakelykheid om den aart der menschen te leeren kennen.

⁺en redenvoeringen met de menschen.

gematigd, zonder eenige verheffing of verslapping, als het maar veranderlyk in zaaken is, op dat het eindelyk niet verdrietig werde, en de tronie doe vervallen. Die geenen, welke hun discours dusdanig niet weeten te maatigen, zullen daarom veel langer over een tronie bezig zyn eer zy de gelykenis daar in kunnen brengen: ja de menschen zullen drie à vier maal zitten, en ieder reis met een byzonder wezen: en al kwamen zy tien maal, noch geloof ik, dat hy daar wat aan te doen zou vinden.

Hier toe helpt noch een tweede zaak, alzo erg en hinderlyk, te weeten, dat de Schilderkamers menigmaal kwalyk opgeschikt zyn met onbetamelyke verbeeldingen, waar aan een maagd zich dikmaals stoort, of haar gelaat doet veranderen: want hoewel een Schilder zich, tot oeffening in de Konst, van fraaije Schilderyen, die hy in zyn gezicht plaatst, bedient, nochtans past het niet *Mars* en *Venus*, door *Vulkaan* betrapt, en op een dertele wyze vertoond, aldaar te hangen, noch een Bad *van Diana*, al waar het door *van Dyk* geschilderd, of *Joseph* en *Potifars* vrouw: want al hangt het schoon in een hoek, die daar eens zyn oog opgeslagen heeft, denkt het altyd voor oogen te hebben; alzo het gestadig tegens wil in de zinnen speelt. By gevolg doet het herdenken aan deze geschiedenissen, of verdichtselen, een jonge en kuische maagd bloezen en schaamrood worden. Moet ook niet een mensch graag, en de lusten aangezet worden, die daar voor zich een Schildery ziet bangen, waar in twee jongens, als bedelaars, aan schoone rype vruchten vallen, en voornaamentlyk den een, welke zeer smaakelyk in het stuk van een frissche meloen byt; en d'ander in een bos blaauwe druiven, dat hem het sap by de kin neêr op zyn bloote borst druipt? Maar hy behange de zelve met iets zedigs, als fraaije Schilderyen van landschappen of bloemen, waar door het gezicht, zonder te verdrieten of de zinnen en gemoederen te ontroeren, opgehouden word, en geene de minste verandering veroorzaakt; of wel eenige deftige Conterfeitsels, die den zittenden aanporren om, door zich wel te houden, een diergelyke fraaije gestalte te bekomen. Een zuivere en groote spiegel zal mede een goede uitwerking doen, als zy geplaatst is dat de zittenden hunne eigene gedaantens daar in kunnen beschouwen; want de minste misstal in hun wezen bespeurende, zullen zy zich zelve daar door verbeeteren, en zodanig een goede gestalte zoeken te bekomen, als zy geschilderd willen weezen.

Indien een vaardig Meester deze waarneeming opvolgt, zal hy braave voordeelen kunnen doen, en een groote achting bekomen.

*Laat ons nu eens overweegen, hoe veele dwaalingen en misgreepen

*Dwaaling veeler Schilders tegens de voorgaande stellingen.

veele Schilders, wegens de eerste aanmerking, begaan, waar van zommige zich meer laten geleegeen leggen om, zo veel in hun vermogen is, de kwaalen en gebreken van een tronie, zonder onderscheid, op het naauwkeurigst aan te wyzen, even als een blind oog, sceelheid of diergelyke; schoon zy zelve weeten, dat het een schadelyk gebrek is, 't welk de bevalligheid van een tronie geheel weg neemt: maar de inbeelding, dat zulks te meer doet gelyken, vervoert hen.

Wat mensch is 'er, die zich gaarne zyne gebreken ziet en hoort⁺ verwyten, inzonderheid wanneer die op een bescheidene wyze konnen verborgen worden? Waar bleef dan het waarneemen van de bevalligheid, welke ons leert, dat alles, wat een Schilder onderneemt, op zyn schoonst moet verkoozen worden: en zy in tegendeel helpen de gebreken op den troon, verbergende het aangename der Natuur.

⁺En hunne misgreep tegen de eerste grondregelen der Konst.

Dierhalven acht ik hoognoodig, dat men zyne gedachten voornaamentlyker over de gestalte, plaatsing, en draaijing der tronie, als over eenige andere zaaken, het schilderen betreffende, laate gaan; op dat noch het een noch het ander aan ons oog mishage, door gebrek of wanstal, zo wel in de tronie, als in de gestalte. Hoe wanschappen komt ons het Conterfeitsel voor van een zekeren Admiraal, welke zich met zynen staf van commando schynt te willen doorsteeken; doende daar en boven den aanschouwer zyn wit of bleek oog op het duidelykst vlak op den dag beschouwen, om dat hy, volgens het zeggen, best daar door bekend is. Waar het niet duizend maal fraaijer geweest, dat de Schilder de tronie wat meer op zyde verkoozen, of ten minsten die zyde met het blinde oog in de schaduwe geschikt hadde? Zoude het niet belagchelyk zyn, dat men, om den Hertog van *Luxemburg* wel te verbeelden, hem op de zyde vertoonde, op dat daar door zyne bogchel zo veel te duidelyker gezien wierde, en zulks alleenlyk vermits de meeste menschen weeten dat hy'er een had?

De natuur zelve weigert vermaak te neemen in het beschouwen van zulke menschen: want wy zullen ons oog niet als met een soort van afkeurigheid op hen geslagen houden, en hoe eer hoe liever, met op een ander te stereoogen, het zelve trachten te vermaaken. Een sceel mensch zelf ziet niet zonder moeite en ongenoegen dit gebrek in de spiegel. Het baart hem altoos een innerlyke kwelling, inzonderheid aan vrouwen, welke, buiten dit mangel, schoon en welgemaaktzyn: en wil het geval, dat'er een andere diergelyke naby is, zo zal zy, indien zy het niet vermyden kan, haar gezicht schaamachtig op een ander voorwerp slaan, of nederwaarts tegen de grond, zelve een afkeer hebbende van een voorbeeld, dat baar het eigenste gebrek aanwyst. Hoe veel misse-

lyker moet het zich dan in Schildery vertoonen? Het leven ziet men noch zomtydts op een schoone zy; maar een Conterfeitsel, kwalyk verkoozen, nimmermeer. Derhalven is het natuurlyk, dat iemand, die een kwaal of misstal aan een oog of wang heeft, zich altyd, zo veel het mogelyk is, op zyn voordeeligste, met de beste zyde in 't licht, zal schikken, 't zy in wat gelegentheden hy zich ook bevind. Ja wy zullen zelf niets doen, gaan, staan, zitten, of spreken, als met die voorzorg of verkiezing van alles op zyn best te verrichten. Hebben wy zeere oogen, wy trekken onzen hoed diep in 't hoofd. Hebben wy een zwakke heup, wy zullen dertel, en op beide de zyden, als huppelende, gaan. Hebben wy eenige roodheid of puisten aan een wang, wy leggen 'er een pleister op, of schilderen de andere zyde desgelyks. Hebben wy leelyke tanden, wy houden den mond toe. Hebben wy een lamme hand, men zal de zelve zoeken te verbergen met in de rok of in de zak te houden, enz. Dit in de natuur zelve zo zynde, hoe kan men dan diergelyke menschen door zodanig een verbeelding van hunne gebrekkelykheid behaagen? Dit vleijen, dewyl het na de konst is, is niet alleen toegelaaten, maar prysselyk, wanneer de gestalte in het leeven of de persoon zelve zodanig geschikt word, dat het de Schilder zelf niet zien, noch bespeuren kan.

Men vraage eens aan een persoon, die op zyn holle oog een pleister heeft leggen, of hy van die zyde wel zal willen geschilderd weezen? Ik geloof neen. Een man, die een houte been of stelt draagt, die zal immers niet gediend zyn, dat men het gebrek zyner ledemaaten zo klaar aanwyst. Men schildert zulk een tot het halve lyf: maar is dien held zo gezet op de zaak, als neemende het voor een eer een arm of been voor het vaderland verlooren te hebben, maakt het zo als hy het begeert, of plaatst het op een rood fluweel op de tafel. Wil hy 't op zyn *Antieks* hebben, zo brengt het in een braaf basreleeve te pas, daar men de geschiedenis in verbeeld; of hangt het daar nevens aan de wand met zyne riemen en gespen, gelyk men de jagttuigen doet; of wel onder de *ornamenten* van de *Architectuur*, op dat het door ieder aangemerkt, en het oog derwaarts getrokken werde.

*Maar welk een lof, welk een voordeel zal zodanig een Konstenaar behaalen, als een ander, die kennis heeft, zyn oordeel daar over zal stryken? Wel is waar, dat hy zich kan redden, met te zeggen: 't was de wil van hem, die my zulks bestelde. Hier tegens gaan myne redenen niet; dewyl men gewoonlyk tegen iemand, die voor zyne moeite betaald word, zegt: *doet myn zin, en doet kwalyk*.

*Besluit door een noodzaakelyke overdenking.

Is dit niet jammerlyk? Hebben dan die menschen ongelyk, die deze

oeffening voor slaafachtig houden in de Konst, dewyl zy alle dwang onderworpen is? Heeft men niet het voorbeeld van een Heer, die zich in het kleen liet afschilderen, en daar na de kleenheid zyner oogen na de grootte der levendige bespeurende, aan den Schilder vraagde, of hy zulke kleene oogen had? Vervolgens zich rekkelyk willende betoonen, verzocht hy aan den Meester, dat hy doch een oog, tot zyn vermaak, zo groot als het zyne schilderen wilde; latende het ander weder tot zyn genoegen over.

Ik beklaag hen, die tot zulke uiterstens gedrongen worden: doch het valt onmogelyk alle zinnen tot ons genoegen te buigen. Dierhalven, om geen moedeloosheid te verwekken, zullen wy tot de verdere opmerkingen over gaan, en vertoonen.

Van het geene in een Afbeeldsel of Conterfeitsel, en welvoornaamentlyk in die van Vrouwen, is waar te neemen.
Derde Hoofdstuk.

DE eigene inbeelding en zelfsachting is een mensch, en onder die⁺ inzonderheid het vrouwelyk geslacht, als aangebooren: want geene, die zich laat schilderen, of zy waant zulks waardig te weezen, en zo veel te meer als het op verzoek en sterk aanhouden van anderen geschied. Dit is noch de geheele zaak niet; want al bezitten zy eenige gaaven der schoonheid, noch zyn die voor haar niet genoegzaam: zy willen zulks verbeeterd, geveleid, opgepronkt, en in het schoonste licht vertoond hebben; en ongelukkig acht ik den Schilder, die aan zulk een schoonheid maar een half grein ontnam en verduisterde.

⁺Inbeelding en waan van veele menschen.

Hier door werd de Meester genoodzaakt byzonderlyk op deze twee⁺ hoofdwaarneemingen te letten, naamentlyk op de daaging en op de kleur.

⁺En wat daar omtrent waar te neemen is.

Ik zegge, voornaamentlyk op de daaging: want het is een zeer wel⁺ bekende zaak, dat'er niets meer dan de schaduwen den onkundigen menschen tegen de borst stooten, en te meer wanneer de zelve krachtig en vlak zyn. Zy gelooven zelfs een krachtdaadige redeneering te voeren, als zy u tegenwerpen: wel, hoe kan het mogelyk zyn, dat myn hals en wang zulke groote schaduwen hebben? wanneer ik my dagelyks in de spiegel zie, bevind ik, dat myn vel overal van eene koleur en witheid is. En hier uit maakt men dan een besluit, dat het een misslag of onkunde van den Schilder is.

⁺Zo in de daaging als koleur.

Indien men zonder hertstogt of vooringenomenheid deze ongegron-

de reden, en de oorzaak der zelve, eens inziet, zal men niet met my moeten toestaan, die geheel ongerymd te zyn? want een mensch, hoe verstandig hy ook mag weezen, als hem een ander tegen komt, welke door een lange afweezendheid, en verandering van kleeding, onkennelyk aan hem geworden is, zo zal men gewoonlyk zien, dat de eerste den laatsten na het licht zal schikken, om op het naauwkeurigste zelfs de minste trekken des gelaats te kunnen bekennen. De beroemde ⁺*Barotius* heeft dit wonderlyk waargenomen in zyne verbeelding van *Maria*, die *Elizabeth* in haar zwanger gaan komt bezoeken; alwaar door zyne plaatsing der postuuren, en de aandacht der tronien, men hun gesprek schynt te hooren, terwyl zy elkander scherp in 't aanzicht zien.

⁺Voorbeeld van *Barotius*.

⁺Ik oordeele deze Meesters de beste verkiezing gemaakt te hebben, die hun licht meest vlak van vooren hebben verkoozen, en vervolgens hunne koleuren natuurlyk en schoon houden; dewyl dit licht zekerlyk het beste is, het zy dan hoe en waar de zelve mogten geplaatst en aan de wand gehangen worden.

⁺Des Schryvers gevoelen en opmerking wegens 't licht.

⁺Nu schynt hier een zwaarigheid voor te komen, dewyl voormaals gezegt is, dat men een zekere plaats moet bepaalen, een oogpunt en afstand vast stellen, en het licht, na dat het op die plaats kan vallen, schikken, en daar op wel acht geeven.

⁺Zwaarigheid ingeworpen.

⁺Maar deze is gemakkelyk weg te neemen, doordien de Conterfeitsels geen vaste plaats hebben; 't welk verder in een ander Hoofdstuk zal aangetoond worden, alwaar met eenen zal werden aangewezen tot hoe verre, en in welke gelegentheden, men zich daar aan moet verbinden.

⁺En opgelost.

Laat ons in dit algemeen geval maar vast stellen, en volgen die geenen welke een byna vlak licht hebben verkoozen, en, gelyk wy gezegt hebben, een natuurlyke koleur, zo als zich de zelve aan ons oog opdoet, benevens een goede verkiezing; dewyl ik meen dat het even als met het kurieus en kostelyk porcelein omtrent de plaatsing zich zal gedraagen, 't welk, 't zy het hoog of laag staat, overal zich even schoon vertoont.

⁺De reden, die my tot dit gevoelen brengt, is deze, om dat de voorwerpen, welke vlak van vooren daagen, een uitneemende welstand en verheevendheid hebben, als de zelve tegens een donkeren grond geplaatst worden, en noch zo veel fraaijer wanneer het licht daar wat van boven op valt, indien de personen, die men verbeeld, en zekere toevalligheden zulks niet verhinderen, in welke zaak de reden en het oog onze leidslieden en raads mannen moeten weezen. Men zie

⁺En reden wegens deze verkiezing van licht.

eens het voorbeeld dezer fraaiheid in de geenen, welke over de deur, of uit het venster leggende, geschilderd zyn; 't geen door *Leonardo da Vinci* wel aangemerkt is, doordien de toetsen en diepsels omtrent de verheevenste partyen, in zodanig een voorwerp, een groote bevalligheid veroorzaaken.

Van de toevalligheden, die ik zo even aangeroord heb, zal ik, om⁺ duidelyk verstaan te worden, twee of drie aantoonen; als daar zyn 'er die een al te lange en spitse neus, of holle oogen, hebben. Voor de zulken is het laage licht het beste en bekwaamste; maar daar men het tegendeel vind, moet ook het hooge licht gebruikt worden: en op deze wyze moet een verstandig Meester de gebreken der natuur, zonder iets aan de zelve by of af te doen, te hulp komen. Doch het tegendeel werd men, tot leedweezen van een onpartydigen⁺ Konstenaar, al te veel gewaar: want, even als hier voor is aangetoond, dat de Historieschilders hunne byzondere verkiezingen hebben, en hunne driften opvolgen; also gaat het desgelyks met veele *Pourtraitschilders*: hun werk word door hunne byzondere manier beter als de verbeelde persoon door hunne konst bekend.

⁺Ook uitzondering van voorwerpen aangewezen.

⁺Byzondere verkiezingen der Meesters.

Laat my toe, dat ik eens een vergelyking maake van die twee groote⁺ Meesters, *Titiaan* en van *Dyk*, ten opzichte der oordeelen die ik wel van hunne Konstwerken heb hooren vellen. Van den laatsten word gezegt, dat hy in tekening, bevalligheid, en verkiezing, ten aanzien van de Conterfeitsels, de allerkonstigste was. Niettemin heb ik 'er veele van *Titiaan*, welke by de meesten noch hooger geacht word, gezien, die my voorkwamen onverbeterlyk te zyn, hoewel minder bevallig. Maar hier komt weder myne stelling, van byzondere verkiezing der Meesters, stand te grypen; dewyl ik meen, dat het gebrek in bevalligheid, 't geen zyne landaard eigen is, zyne verkiezing bepaalt, en dierhalven hem minder te wyten is: daar in tegendeel onze landaard het vrolyke en cierlyke voor het deftige en zedige wil doen gaan, en het wel doen gelyken het eenigste voorwerp gerekend word van hem die zich laat uitschilderen, en van den Meester die het uitvoert, en al het andere maar voor een byvoegsel en oppronking: een gering oordeel, myn's bedunkens, van verstandige lieden: want indien een Conterfeitsel, buiten de gelykenis, niet met een goede schikking of bevalligheid is verzeld, zal men aanstondts de geringe kennis van den Schilder daar uit bespeuren. 't Is wel waar, dat ons veele tronien in het leeven voorkomen die niet alle gracelyk zyn, voornaamentlyk in slegte en ongemanierde personen: doch ik zeg, al waren zy noch zo plomp, zo moet die bevalligheid evenwel in hunne Conterfeitsels waargenomen worden.

⁺Vergelyking en tegenstelling van *Titiaan* en van *Dyk*.

Door de bevalligheid versta ik de schikking in 't algemeen, wanneer een tronie met voordeel is gedraaid, min of meer na het licht, opwaarts of nederwaarts, om welstandige schaduwen te doen voortkoomen, en andere misstandige te vermyden: want ieder wezen heeft een byzondere opmerking van nooden. Het een wil best een hoog licht, het ander een laag, dit een zydig, en dat een byna van vooren hebben. Ik spreek noch niet van meer andere dingen, als van de draaijing der hals, schouders, of borsten, gelyk mede een bekwaame achtergrond; welke dingen een gracelyk Conterfeitsel uitwerken, zo ten opzichte van de natuurlykheid en koleur als beweegelykheid. Doch van het licht en de achtergronden zullen wy in het volgende Hoofdstuk breeder spreken. Keeren wy derhalven weder tot onze begonnene vergelyking.

Zommige oordeelen, dat de Conterfeitsels van *van Dyk* by die van *Titiaan* maar waterverw gelyken, om reden dat die van *Titiaan* zo veel kracht in koleur, dag, en schaduwe hebben, dat die van den anderen daar niet by konnen haalen, ja een koleur, zeggen zy, welke op die wyze voor *van Dyk* onnavolgelyk is, en daar het zyne zich alles flets en krachteloos by vertoont: waarlyk, een belagchelyk en beschimpend oordeel. Doch dat *van Dyk* en *Titiaan* in koleur veel verschillen, dat staa ik hun toe; maar dat men in dit geval by de Italiaanen niet behoef te loopen, om zulks te bewyzen, is ook zeker: want voor zo veel de krachtige *Coloriet*, indien het daar in bestond, belangt, zo zeg ik dat *Rembrant* voor *Titiaan* niet heeft te wyken. Maar wat is 't! de meeste menschen volgen gemeenlyk de dwaaze oordeelaars, welke geene dingen goed keuren, die niet op zyn Italiaansch geschilderd zyn, het zy Historien, Landschappen, of *Pourtraiten*.

*Myn gevoelen is, dat de geheele zaak bestaat in de verschillendheid der Landaard, meer dan in de handeling der Meesters: want laat het afbeeldsel van een Engelsman naast dat van een Italiaan gehangen worden, beide even konstig geschilderd, wel getroffen, en ieder na zynen aart vertoond, zal 'er geen groot onderscheid tusschen het een en het ander gevonden worden? De tederheid des Engelsmans zal den eenen, en de krachtige en gloeiende tint des Italiaans zal den anderen bekooren. In wien van beiden heeft nu de Meester zyne krachten meest besteed? Is het niet in beiden? en verdient hy niet zo veel te grooter lof, om dat hy ieder in zyn natuurlyk wezen wel getroffen heeft?

*Gevoelen des Schryvers hier omtrent.

*Laat ons zo verre niet in de vergelyking van byzondere Landaarden gaan: dit ons Nederland toont genoegsaame verschillendheden aan. Twee broeders, uit de zelve ouders, in eene stad en op een uur geboo-

*Door een gelykenis bevestigd.

ren zynde, zo word den een tot den oorlog opgebragt, en staat alle de moeiten deszelfs, ongemakken van hagel en zneeuw, wind, regen, zonneschyn, rook en salpeterachtige dampen uit; waar door de natuurlyke koleur verandert en bezwalkt word: den ander, in tegendeel, werd in saletten, hoofsche zaalen, en tedere ommegangen opgevoed; op welken, door zyne gestadige voorzorg, de kracht noch ongemakken van tyd en onweder niet hegten konnen. Nu werden zy beiden ieder door een byzonder en groot Meester geschilderd. Deze twee Afbeeldsels voor iemand gebracht wordende, zal hy het verschil der tinten en trekken den Schilder wyten? Of zal hy zeggen, dat de natuur niet opgevolgt en waargenomen is? of wel dat het niet gelykt. Een verstandig en onzydig oordeelaar zal zeggen, dat het beide goed en natuurlyk is; en dat ieder Meester de konst behooryk met de natuur vereenigd heeft.

Ik heb een groote misslag door de ervarendheid ontdekt, naamentlyk,⁺ wanneer de tronie gedaan is, dat men zich dan niet meer met het leeven bekommert, en of uit tekeningen, of printen, een postuur, het bekwaamste dat men daar toe oordeelt, zoekt, zonder acht te geeven of de gestalte met die van den persoon, en de kleeding met zynen staat, en den aart zyns gelaats overeen komt; ja of het hoofd wel op dat ligchaam past. Waarlyk, een zeer kwaade achteloosheid: want moet het ligchaam daar by geschilderd zyn, hoe kan men iets beters dan het leeven daar toe gebruiken? Schoon de Leeman goed is, en van een nuttig gebruik; nochtans schikt hy zich zo wel niet als het leeven. Ik weet, dat 'er veele zyn, die zich daar weinig aan laten gelegen leggen; waanende zich wonderlyk gekweeten te hebben, als zy maar de tronie wel treffen. Midlerwyl voegen zy tot een zedige en staatige tronie een dartel kleed; en tot een vrolyke, een modest, zo wel in zwier, ploojing, als in *actie*. Noch meer: op de handen werd niet eens gelet. Vind men 'er twee tedere en fraaije van den eenen of den anderen Meester, men volgt die, zonder om te zien na het leeven, dat menigmaal met korte, dikke, grove en vierkante handen voorzien is. Hoe konnen deze dingen te samen gaan? Is het niet omtrent zodanig als of men *Flora* met de kleederen van *Vesta*, en deze weder met die van de eerste, bekleedde?

Zy zeggen, wy hebben de Printen van *van Dyk*, *Lely*, *Kneller*, en⁺ anderen, immers niet anders als tot schoone voorbeelden: en gelyk *Lely* in bevallige *actien*, en kleedingen, *van Dyk* opgevolgd heeft, zo staat het ons vry hem en anderen op te volgen. Ik stem dit gewillig toe:⁺ maar wy moeten hem en de anderen opvolgen op dien voet als hy ge-

⁺Kwaad gebruik veeler Schilders.

⁺Tegenwerping.

⁺En oplossing.

daan heeft. Zyne gestaltens zyn niet vlak op die van *van Dyk*, en zonder veranderingen, nagevolgd, noch minder zonder oordeel. Bezieet dit eens in de Afbeeldsels der twee Meesteressen van Karel den Tweden, Koning van Engeland. De eerste is die van *Neale Gwin*, een dertele en lichtvaardige Juffer, welke hy ook na dien aart heeft uitgebeeld: de tweede is die der Hertoginne van *Portsmouth*, welke weduwe, en niet zo ligtvaardig zynde, door hem ook, eerstelyk ten opzichte van haaren weduwlyken staat, en ten anderen na haare mindere dertelheid, zediger verbeeld is.

*Dit is de regte voet, dien men in het volgen van die brave Meesters moet houden: maar als men zulks zonder onderscheid van persoonen en staaten doet, dan is het glad mis, en strekt den Meester tot oneere. Hy, die dus steelt, mag het alles zyn eigen noemen. Hy gebruikt de printen eens zo veel; en niemand verwynt hem zulks. Geen mensch zal hem te gemoet voeren 't geen *Michel Angelo* eens tegens zekeren Schilder, die deze misslag te grof bedreef, zeide: waar zal ten jongsten dage, wanneer alle gescheidene deelen weder tot hun geheel keeren, uw Schildery blyven, dewyl het van zo veele gesloolene brokken te samen gelapt is?

*Wat het regt gebruik der Printen is, om die na te volgen.

Daar en boven moet men in het raapen wel acht geeven, wat best door hen aan ouden of jongen toegepast is, zo wel omtrent de postuuren als de kleedingen en bywerken: wat by een raadsheer of een dapper held voegd, by een koopman of burger, edelman of gemeen persoon: en in dit waar te neemen zal men best de oogmerken, die de groote Meesters gehad hebben, met hunne beelden aldus te schikken, te kleeden, en door bywerken te verciereren, ontdekken. Daar door zal men op een zoete en gemakelyke wyze hunne fraaiheden en verstand leeren opvolgen.

Van de Verkiezing der Daagingen, Kleedingen, en Gronden, in en by de Afbeeldsels, nevens een Verhandeling des Oogpunts. **Vierde Hoofdstuk.**

*VAN de daaging is in 't voorige Hoofdstuk reedts vast gesteld, dat het licht van vooren op het aanzicht vallende, het schoonste en verkiezelykste is, voornaamentlyk in de vrouwen: en noch des te meer acht ik zulks noodzaakelyk, wanneer de tronie zelf van vooren verkoozen

*Van de daaging eens Conterfeitsels van vooren.

is; om dat alsdan de meeste krachtvlak op de verheevenste partyen valt. Maar nu zal ik 'er dit noch by voegen, dat, nademaal het leeven, hoe dat men het schikt of draait, van of naar het licht, van vooren of op zyde, echter zich zelf altyd red, schoon het niet op zyn voordeeligste verkoozen is, en een Conterfeitsel niet, men dan noodzaakelyk, om dat het zo zal schynen als 't behoort, het licht ook na het schikken van de tronie dient te voegen; als, by voorbeeld, wanneer deze een weinig van ter zyde gedraaid is, moet het licht desgelyks daar⁺ na gericht zyn; en is dezelve geheel op zyde, zo zal ook een zylicht het allervoordeeligste weezen, door dien alsdan een groote party van⁺ licht by malkander blyft, als voorhoofd, neus en wangen, die door geen slagschaduwe gebroken werd, maar door de ronding, welke ons de nette vertooning der zwellung in de natuur aanwyst, aan een gebonden, een welstandige verheevendheid veroorzaakt.

⁺En ter zyden.

⁺Benevens de redenen waarom.

Men ziet, dat veele zonder onderscheid, of het levensgroot of klein⁺ leeven is, de toetsen onder de neus zo zwart en donker maaken, dat het schynt of uit de neusgaaten des verbeelden persoons een zwarte tor kruipt; daar het nochtans zeker is, en de natuur leert het ons, dat, wanneer de neus heel krachtig gedaagd is, de neusgaten en der zelve slagschaduwe zich onmogelyk zo zwart kunnen vertoonen. Nochtans meenen zy zich wonderlyk gekweeten te hebben, als zy maar kracht en geweld mogen gebruiken; alzo het hun niet scheelt of zy 't aan een blanke en teere tronie, zo groot als de palm van een hand, doen, al zoude het allerdonkerste zwart, 't geen zy gebruiken, te krachteloos weezen om de andere voorwerpen, die van een donkerder koleur zyn, gelyk het hair, mantel, of kleed, te diepen; waar door de tronie alleen uit de lyst schynt te willen springen, en de paruk, hair, of kleeding te verlaaten. Dit moet men niet verstaan wanneer d'er geleerd word, dat men het voornaamste licht op de tronie moet doen vallen: neen, alles moet na order en rang zich houden, zal het natuurlyk weezen. Elke koleur van het bygevoegde werk, na dat die ligt of donker is, dient nevens de daaging ook haare gematigde schaduwe en diepsel te hebben, na dat zy vast van stof, of dun en doorschynende is: als mede na maate dat de voorwerpen verkleenen, moet de kracht van hunne koleuren desgelyks verminderen, zo als wy in 't volgende Hoofdstuk hier van breeder zullen spreken, daar wy den Lezer toe wyzen, om niet door dubbelde herhaalingen te verveelen. Wy zien hier van een⁺ heerlyk voorbeeld tot navolging in de Stukken van dien beroemden Schilder *Netscher*, die de diepsels en toetsen na de natuurlyke kracht van de koleur in zyne konstige *Pourtraiten* verstandig waargenomen heeft.

⁺Misbruik by zommigen.

⁺Voorbeeld in de Conterfeitsels van den ouden *Netscher*.

+Tot het gemakkelyker verstaan van de noch overige toevallen, heb ik goed gevonden noch iets byzonders bekend te maak en wegens het wel schikken der daagingen na gelegenheid van zaaken, bestaande in licht tegen donker, en donker tegen licht; en hoewel alles daar door rond word, en zich red, is het echter niet genoeg: want het leggen der koleuren tegen malkander op bekwaame gronden, als mede een tegenstreevigheid in de voorwerpen, roerende en onroerende, by of met malkanderen, is van een groot belang en welstandigheid; en hoewel wy deze dingen in ons Eerste Deel reedts wydloopig verhandeld hebben, vind ik nochtans raadsaam dit, in het byzonder de Conterfeitsels betreffende, benevens de wyking of doorzicht achter de zelve, hier noch by te voegen; hoopende dat zulks niemand zal verveelen, dewyl het tot onderrichtinge der yverzuchtige Schildergeesten strekt.

+Vier noodzaakelyke waarneemingen in de Conterfeitsels.

+Men geeve eens acht, of een schoone en blanke tronie tegens een ligtgrauwe of bleekblauwe grond welstandig te voorschyn zal komen; en of een man, gloeiend en krachtig van koleur, tegen een gloeiende of geelachtige grond het dog bekooren zal? Ik spreek ten opzichte der tronie, en niet van de kleederen; hoewel het een en het ander +by een gevoegd een Afbeeldsel uitmaaken. Maar laat eens de zwakke en schoone tronie van een vrouw tegens een gloeiende grond gesteld worden: dan zullen niet alleen de gedaagde partyen daar door aangenaamer en helderder afsteeken, maar ook de schaduwen vermurwen en teder doen schynen. Want het is tegens de natuur, dat men een lieffelyk, zwak, en teder meisjen, 't welk zonder groote beweeging en buiten een sterk gewoel is, met geweld en kracht uit het vertoonde kamertje, waar in +het zich schynt te bevinden, wil rukken; gelyk zommige door hunne gloeiende schaduwen en *reflexien* hebben getracht te doen, waar door hunne tronien aan de schaduwzyde zich vertoon en als offer een brandende kaars achter de zelve stond, welkers licht hun vel doordrong. 't Is immers onnatuurlyk, zo wel in de opene lucht als binnens kamers. Dit voorbeeld in een vrouw zal genoeg zyn om het tegendeel in dat van den man te bewyzen, volgens de voorheen gestelde grondregelen omtrent de schikking en plaatsing der koleuren op bekwaame gronden; naamentlyk dat het krachtige tegens het zwakke, en 'tzwakke tegens het gloeiende en krachtige moet geschilderd zyn; waar onder het lichte tegens 't bruine, en het donkere tegens 't lichte, mede begreepen is.

+Voorstel van een strydige verkiezing.

+Tegens een goede.

+Slegte manier van zommigen.

+Derhalven blykt het, dat de achtergronden zeer veel tot de bekoorlykheid en gracelykheid der voorwerpen toebrengen: ja, ik durf zeggen, dat de welstand meest daar van afhangt: en hoewel veele waanen, dat een donkere of zwarte grond altoos by een *Pourtrait* wel staat, zulks gaat niet vast; want, gelyk zo even gezegt is, ieder byzondere ko-

+Kracht der Achter gronden.

leur der voorwerpen vereischt een anderen achtergrond. Behalven dit, indien diergelyke dingen als vaste grondregels ondersteld wierden, zo zoude deze Konstoeffening eer na een ambacht als konst gelyken: want een donkere koleur tegens een donkere grond kan geen goed uitwerksel geeven. Die van een witte of bleeks, daar tegen, is te hard. By gevolg moet dan een verstandig man besluiten, dat in beide de middelmaat en een gezond oordeel vereischt worden, op dat de eene koleur de andere te gemoet kome. Zo gaat het ook men de kleeding. Den eenen zullen ligte, en den anderen donkere stoffen best voegen; den eenen blaauw, en den anderen rood, geel of groen, &c. De Konstenaar moet dan in alles acht geeven, dat hy de natuur niet verkrachte, maar ophelpe, en altyd op zyn schoonst vertoone.

Doch wil iemand myn gevoelen weeten, waar uit ik oordeel dat veele⁺ misgreepen ontstaan, het is dat de koleuren van het naakt minder of meerder, of al te veel kracht ontfangen door de bykoleuren van gronden en achterwerk. Het gaat hier mede zo als 'er getuigd word van de Cameleon, die zo menigmaal van verw verandert, als hy by verschillende koleuren geplaatst word, hoewel dit door zyne suivere en blinkende schubben werd veroorzaakt; daar in tegendeel het menschenvel zoor en zonder glans is. Echter zal men bevinden, dat hy, die een *Pourtrait* twee maal schildert, en ieder tegens een strydige grond, schoon de tronien uit een zelve mengsel van koleuren bewerkt zyn, nochtans een zeer groot, ja ongelooffelyk onderscheid, gewaar zal worden. De waarheid hier van heb ik verscheidene maalen, en in byzondere gelegentheden, in het leven aangemerkt, te weeten dat, wanneer eenige Juffers zich in een met geel behangene kamer bevonden, de zelve, hoewel ze fris van koleur waren, niettemin als zieke en graauwe menschen geleeken; daar in tegendeel, in een paars vertrek zynde, hunne koleuren zich zeer schoon vertoonden. Hier uit blykt het, dat de veranderingen veeltyds in de voorwerpen, die zich daar omtrent bevinden, bestaan. Die my hier in niet wil gelooven, onderzoeke het eens in een geschilderd Afbeeldsel, al was het door een grond van waterverw, de tronie in het papier uitgespaard en weg gesneeden zynde, daar tegen aan gesteld en voor de achtergrond geplaatst werdende.

⁺Oorzaak der verschillende veranderingen tusschen de koleur des levens en 't schildery.

Ik oordeel, dat 'er een zeer bekwaam middel is om dit voor te komen,⁺ naamentlyk dat men een kleed, doek, of iets anders, achter den persoon, die geschilderd word, omhaale, en tegen den wand hegte, van die koleur als men zyne achtergrond verkiest, of ten naasten by daar na zwymende. Dan zal hy gewisser de koleur treffen, en de welstandigheid in zyn Konststuk aanbrenge.

⁺Middel om dit voor te komen.

*Om nu een groote ruimte, en wel voornaamentlyk in een kleen Schildery, te vertoonen, zo dient men, 't zy dat het een kamer of landschap verbeeld, tusschen het Afbeeldsel en 't vermaakelyk doorzicht eenige bruinte te hebben, het zy door een pylaar, gordyn, de stam van een boom, pronkvaas, of iets anders die stoffe betreffende. Deze voorwerpen in de schaduwe, of van een donkere koleur zynde, zullen de lichte daaging, die op het achterwerk of verschiet valt, de tronie noch de kleeding, hoewel beide ligt, niet hinderen: maar in tegendeel zal het beeld, als het voorste en sterkste licht ontfangende, daar door opgeholpen werden, en zo veel te aangenaamer aan ons gezicht voorkomen.

*Van de wykende Achtergronden.

*Wat de kleedingen betreft, alzo de zelve bestaan in onderscheidene en verschillende koleuren, ieder van een byzonderen aart, en weinig met de koleur van 't naakt der tronie overeenkomende, vereischen zy mede ieder een byzondere grond, best daar by passende, en zich met de zelve vereenigende; op dat zy, schoon onderling verschillende, nochtans met malkander een volkomene overeenstemming mogen hebben, waar door het oog noch alleen op de tronie, noch op de kleeding, cieraad, noch het by werk werde getrokken, maar door deze lieffelyke te samenvoeging ongevoelig overal geleid werde.

*En houding der koleuren in kleederen.

*'t Zal niet ondienstig zyn, dat wy tegenwoordig ook ietwes verhandelen wegens het zedige tegens het woelende, en dit laatste weder tegens het eerste; naamentlyk, dat het afbeeldsel van een aanzienlyke mevrouw, welke op een deftige en zedige wyze na haaren man, of wederga, die nevens haar hangt, gedraaid is, dat, zeg ik, alsdan een woelend en spartelend achterwerk geen geringe welstand aan het zelve toebrenge, het zy door slingerende boomen, of dwarsse lysten van metzel of timmerwerk, of wat de Meester meest strydig met de zedige gestalte van zyn voornaame beeld oordeelt.

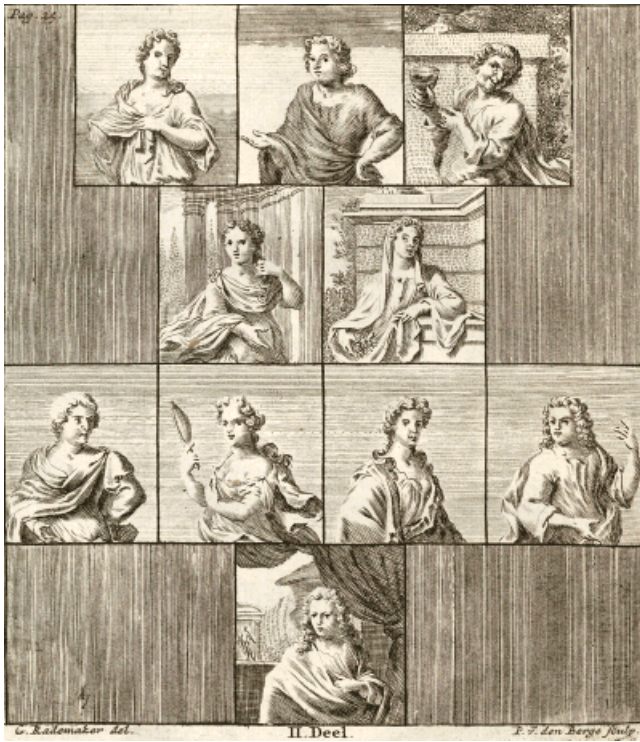
*Waarneeming in de actien of beweegingen.

*Om dat ik meene deze zaaken van zo veel belang te weezen, en vreeze dat ieder een myne meening niet duidelyk genoeg zal bevatten, vind ik dienstig door voorbeelden, in de nevensstaande Prent, my breeder te verklaaren, omtrent de welstandigheid en houding der achtergronden met de voorwerpen.

*Verklaaring door voorbeelden in de bystaande Prent.

*In N^o: 1. verbeeld ik een schoone tronie tegens het ligt der grond, en het ligchaam, dat wit is, of uit ligte koleuren bestaat, tegen het bruin der zelve. Deze tegenstellingen, malkanderen dusdanig te gemoet komende, veroorzaaken boven een lieffelyke vermenging, en onder een bevallige zwelling en ronding des onderlyfs. Ware dit nu anders, zo zoude de tronie, die maar een kleene vlek by het lyf te

*Van No. 1

rekenen is, zich straf en wreed vertoonen, en het onderdeel zonder kracht weezen.

In N^o: 2, zynde het Afbeeldsel van een Man, die gloeiender en⁺ bruinder van kleur is, daar ziet men het tegendeel van het voorgaande, om dat zyne kleur en die der kleeding van een anderen aart zyn. Echter geeft deze grond een groot cieraad, en helpt het een door het ander op. *No. 2.

N^o: 3, vertoont een Man met een verzoopene tronie, en heel opdragtig,⁺ purper en paars van kleur, doorgaans wat bruin en donkerachtig vallende, die tegen een wit marmere of ligte hartsteene grond uitkomt, en een ongemeene welstand daar door verkrygt. *No. 3.

In N^o: 4, ziet men het voorbeeld van tegenstrydigheid der achtervoorwerpen,⁺ met de ploojingen van het beeld zelve; wyzende de tegenstelling der roerende met de onroerende voorwerpen aan: want in dit ziet men ronde en dwarslopende ploojen tegen regt op en neeraande achterwerk. *No. 4.

En in N^o: 5, word het tegendeel vertoond, daar de ploojen regt⁺ en meest neêrwaarts gestrekt zyn, en het bywerk dwars daar tegen aan arbeid. *No. 5.

N^o: 6, geeft ons een voorbeeld van de tegenstrydigheid der werking⁺ en gestalte onzer ligchaamen in twee wedergaas: want de Man ter regterzyde van de Vrouw geplaatst wordende, heeft de tronie op zy na de Vrouw gekeerd; en het lyf draait zich na vooren, zynde regts gedaagd. *No. 6.

In N^o: 7, bespeurt men de Vrouws gestalte in tegendeel; alzo zy haar⁺ aangezicht na vooren, en het ligchaam op zyde naar hem gekeerd heeft, zynde mede regts gedaagd. *No. 7.

De Verbeeldingen, getekend N^o: 8 en N^o: 9, vertoonen, doch op⁺ een andere wys, mede de tegenstrevenheid der beweging: want de Vrouw ter regterzyde des Mans staande, heeft zedige bewegingen en slappe nederhangende schouders; daar de Man in tegendeel in een woelende en werkelyke beweging is. *No. 8, en 9.

En dit laatste, N^o: 10, wyst ons een bekwaam middel aan om een⁺ groote ruimte in een klein Stuk uit te werken, of ten minsten zo te doen schynen: want het beeld staat in het krachtig licht. Het tusschenbeidewerk, als gordyn, vaaze, kolom, en borstwering zyn in de schaduwe; en het verschiet of achterwerk is weder in 't licht, doch een weinig verbroken, ter oorzaak van deszelfs afwydering en verheid. *En No: 10.

Tot besluit van dit Hoofdstuk, zal ik noch ietwes van de plaatsing der Afbeeldsels, en van hun oogpunt, zeggen.

*Belangende het eerste, 't is zeker en gewis, dat, wanneer wy eenig geschilderd beeld of voorwerp zien, ter plaatse daar het leeven kan gevonden worden, het zy staande op de grond, leggende over een balkon of balustrade, of leunende op en over het kozyn van een venster of op een schoorsteen, zulks ons oog bedriegt, en door verraffing meenigmaal een aardige misgreep doet begaan; ook zommigen doet verschrikken en ontroeren, wanneer het hun onverwacht op de voornoemde of diergelyke plaatsen voorkomt, en daar eenige waarschyntlykheid by is.

*Van de plaatsing en het oogpunt der Conterfeitsels.

Worden wy dan door een verbeelding der natuur misleid, hoe veel te grooter achten wy den Konstenaar niet die zulks te weeg gebracht heeft? De kundigen houden hem in waarde; de onkundigen pryzen hem, en blaazen zyn lof overal uit. Dit aldus zynde, zo moeten wy ook trachten de natuur en de waarschyntlykheid op te volgen, en vooral op de regelen der *Perspective Optique* acht geeven: want wie kan twyffelen, of een staande, zittende, of beweegende persoon, geschilderd op zodanig een plaats, en na het konstig schilderwerk aldaar gezet zynde, dat het een niet zo veel uitwerking als het ander zal doen?

*Hier uit volgt, dat de laage oog- en zichtpunten, of *horizont*, de beste en natuurlykste in een Conterfeitsel zyn, die het meest de zinnen zullen bedriegen en misleiden, wanneer het licht en de afstand, volgens de eigenschap der plaats daar men het stellen wil, wel waargenomen zyn. Doet men zulks niet, zo zal men ook een strydige uitwerking zien met die welke men daar van verwacht heeft.

*De laage Oogpunten zyn de beste.

Dit moet vooral in acht worden genomen in *Pourtraiten* die hoog hangen: want vermits ze zo veel hooger hangen als ons oog, zo dient voornaamentlyk een laage *horizont* in die Stukken waargenomen te worden. Want in losse Conterfeitsels, hoe natuurlyk die gelyken, en hoe fraay dezelve geschilderd zyn, hangen zy niet op hunne behoorlyke plaats, zy zullen geen goede welstandigheid hebben; hoewel het in deze onvermydelyk is die altoos op eenige hoogte en afstand te schilderen, dewyl zy geduurig van hangplaats verwisselen, en derhalven onmogelyk deze grondregel daar in waar te neemen is als by geval: zwaarigheid die zelfs de allergrootste Meesters moeten beproeven en ondergaan, en tot een groot nadeel voor deze Konstoeffening verstrekt.

*Nu meen ik klaar aangetoond te hebben, dat een laage *horizont* en oogpunt best en natuurlykst is, om dat zy dit gebrek altoos noch ietwes voorkomt. Hoe veele misslagen begaan dan die, welke, byna met styfhoofdigen wille, altoos een hoogen zichteinder verkiezen? Zy zelve zitten gelyk met den Persoon dien zy schilderen, en brengen den *horizont* veele voeten hooger dan het waterpas is: ja zy oordeelen, dat

*Dwaaling der Schilders hier omtrent.

hy tegen de natuur en konst zondigt die anders doet. Zommige willen twee oogpunten in een Stuk hebben, een voor het beeld en een voor het bywerk, het een met de oogen gelyk, en het ander voor het verschiet, een hand breed hooger of laager, na het hun gevalt, of omtrent drie of vier vingers breed boven het middellyf. Hoewel deze misslagen onverschoonlyk zyn, meen ik een vergeefschen arbeid te zullen doen, zo ik wilde onderneemen die uit het gebruik te brengen: maar die een gezond oordeel heeft, overweege het gezegde, en wachte zich voor zulke grove dwalingen.

Van de Conterfeitsels in het kleen. **Vyfde Hoofdstuk.**

DAar zyn veele dingen, gelyk voormaals aangetoond is, welke,⁺ wil men de zelve door hunne natuurlyke vertooning eenige verrukking onzer zinnen doen hebben, men altoos in hunne natuurlyke grootte en kracht van koleur moet verbeelden. Maar in een Conterfeitsel is het noch iets anders: dat kan men in 't kleen zo goed als in het groot maaken, mits dat de vermindering natuurlyk waargenomen werd; en behalven dat, is zulks van de geschiedenissen afhankelijk. Men zoude van een kleene bloem, ten aanzien van grooter bloemen, het zelve kunnen zeggen: want indien zy na maate van haaren afstand en verkleening gekoloreerd wierd, bleef 'er ten dien opzichte geen onderscheid tusschen dezelve en een kleen Conterfeitsel. Maar het is ook zeker en waarachtig, dat in festons, kranssen, bloempotten in nissen staande, *bouquets*, en andere tot ornamenten in kamers gebruikkelyk, de kleene bloemen van geene waarde zyn, ja zelf in geene stof geweeven noch geborduurd. Niettemin zoude iemand kunnen oordeelen,⁺ dat een kleen Conterfeitsel, als de palm van een hand groot, in een vierkant gat tegen de muur, alzo weinig eigenschap heeft, voornaamentlyk wanneer het zyn licht van buiten de lyst ontfangt, en met zo veel kracht als 't leeven zelf uitgevoerd is? Ik beken, dat het, ten opzichte van de kracht, het zelve is. Echter zoude men het, om het te⁺ natuurlyker te vertoonen, veel gemakkeliker kunnen te hulp komen, dan kleene bloemen tegen een deur, venster, of ander vlak werk geplaatst; welk laatste, myn 's oordeels, door geen reden goed te maaken is, en het ander wel, gelyk ik in 't vervolg zal bewyzen.

⁺Redeneering over de kleene Conterfeitsels of Afbeeldingen, in tegenoverstelling der verkleende Bloemen.

⁺Tegenwerping.

⁺Doch opgelost.

*Wie een goed kleen Afbeeldsel wil schilderen, dient op deze volgende zaaken te letten. Voor eerst, dat men overweege, hoe veel het leeven na proportie verkleent of vermindert, en by gevolg hoe veel het moet verflaauwen? ten anderen, dat hy zyn licht van buiten niet kan ontfangen, zynde te ver van de lyst af.

*Wat men in een kleen Conterfeitsel waar moet neemen.

*Nu zou iemand mogen vraagen, of een Conterfeitsel, het zy een Juffer of Heer, leunende op een venster, gelyk 'er de oude *Mieris, Metz, van der Neer*, en meer andere veele gemaakt hebben, of, zeg ik, zulks niet goed en natuurlyk zoude zyn? Ik antwoord ja, maar het venster moet mede wyken: want dewyl het zwaar zou vallen te verbeelden dat het van de lyst af wykt, nademaal 'er niets tusschen beiden is, het zy zoldering of vloer, noch tusschenmuur, noch eenige lysten, noch schaduwe, ja niet met al; zo valt het moeijelyk zulk een ruimte, om het ander te doen wyken, aldaar te vertoonen. Doch *hier is raad toe, met iets te verbeelden het welk levensgroot zynde, die diepte en afstand aanwyst; gelyk men het onderscheid in deze volgende Vertoogschetsen kan gewaar werden.

*Tegenwerping

*Opgelost en door Prentverbeelding aangewezen.

In N^o: 1 zien wy als een gemeen gebrek aan het beeld op de dikte van de lyst leunen. Hier is immers geen kans om het beeld te doen wyken, zonder de lyst. En hoewel N^o: 2 zich binnen de lyst vertoont, echter zoude het vruchteloos weezen, indien men niet *een genoegzaam ruime dikte aan de lyst schilderde: want in zulk een geval moet men op een hand breed doek niet zien, om daar iets levensgroot op te verbeelden, 't zy een oranjeappel, sluit, boek, &c. Doch in N^o: 3 zien wy een middel voorgesteld, myn 's oordeels op de beste en natuurlykste wyze aangewezen.

*Middel om deze natuurlykheid te bekomen.

*My staat voor een Schildery gezien te hebben by een zekeren Liefhebber, die veele fraaije Stukken in zyn kabinet had. Onder anderen was 'er dit, verbeeldende een Doctoer met een urinaal in de hand, steekende zynen arm uit het venster, dat de slagschaduwe daar van op de dikte des vensters duidelyk te zien was, nevens de flikkering van het water. Ter zyde van het venster zag men een meid in de deur staan, spreekende tegen een vrouw die op straat stond met een kind op den arm. Verders waren 'er noch eenige andere beelden heel voor aan, maar tot de schouders toe, even als of't een straat was. Op de dikte van de lyst lag een kluwen blaauw gaaren, met een naald of twee in het zelve steekende, daar nevens een schaar, een donker blaauwe lap, en een vingerhoed, alles levensgroot: om kort te gaan, dit Stuk wierd, met toestemminge des Eigenaars, door een Konstenaar verweezen om verminderd te wor-

*Voorbeeld van een goede verkiezinge.

den. Hy nam dan een stuk kryt, en maakte een vierkant om het venster daar de Pisbekyer in begreepen was, snydende met een mes langs het kryt rondom het overige weg, hier een kop, daar een arm raakende, zonder iemand te verschoonen als alleen den Doctor, die terstond in een ander kleender lyst wierd gesteeken. Daar zag men toen dat geheele Stuk tot een half gesnoeid; geschiedende zulks uit geen andere reden, zo hy voorgaf, dan dat de Doctor alleen waardig was het oog te voldoen, en de rest overtollig. Waarlyk, een rampzalig toeval voor zulk een goede ordinantie en verkiezing van een welgeordineerd *Pourtrait*.

Doch veele Schilders zullen veel liever de oude sleur volgen,⁺ dewyl het zwaar valt een oud ingesloopen kwaad te verbeteren. Het gaat hier in met hen, als met die oude vrouw, welke op haar sterfbed vermaand wierd zich tot het waare geloof te willen bekeeren, en tot antwoord gaf, dat zy de voetstappen van haare voorouders wilde navolgen, al waren zy allegaar verlooren gegaan.

⁺Hardnekkigheid in oude misbruiken te willen opvolgen.

Van gelyken is het met een klein Conterfeitsel, 't welk niets in zich heeft dat na de natuur gelykt, dan alleen de trekken in 't wezen; wordende echter het zelve aangemerkt als een poppetje: daar nochtans de middelen genoegzaam bekend zyn om het leevensgroot te doen schynen, ja beweegen en spreken, by manier van zeggen: maar evenwel verwerpt men de zelve, latende het Afbeeldsel liever onbeweegelyk, stom en klein, en by gevolg onnatuurlyk blyven.

Op dezen voet meen ik aan te toonen, dat alles in klein leeven naatuurlyker wyze kan gemaakt worden, behalven een Maaneschyn, welke nimmer kan goed komen, hoe men ook zulks overweegt.

Indien iemand my nu vraagde, of de groote uitvoerlykheyd in⁺ zo een klein Conterfeitsel niet overtollig en tegens de natuur zou zyn volgens de afwykinge; en of het niet twyffelachtiger zoude moeten weezen? Ik antwoord van neen, als het maar niet zo gloeiend en krachtig is als het leeven: want vermits het niet in vlakke velden verbeeld is, kan 'er zo veel deizigheid noch dampen niet zyn: by gevolg kan de netheid of uitvoerlykheid niet hinderen, als het verstandig en na de regels geschilderd is zo als 't behoord, naamentlyk de voornaamste deelen wel aangewezen, de teêre en smeltende kleenigheden op de vlakke partyen desgelyks, zulks dat van een behoorlyke afstand gezien werdende, het een meer en 't ander minder word bezeft. Hier op werd noch gevraagd, of zodanige Stuk-

⁺Andere tegenwerping weder opgelost.

ken niet van eene natuur zyn met het geen men door een verkleenglas ziet, nademaal dat alles zo duidelyk, uitvoerig en net daar in schynt? Ik antwoord neen, dat zy geensins daar mede gelyk zyn noch kunnen weezen; vermits het glas het leeven zonder deizigheid of tusschendampen met kracht van gloeiende schaduwen vertoont, het welk zyne kleenheid overweldigt.

Ik heb my meenigmaal over dusdanige kleene Verbeeldingen verwonderd, en zulks alleen om dat ze natuurlyk geleeken als of ik in een kleen Neurenberger spiegeltje, of door een verkleenglas zag; dewyl ze zich niet als het leeven, maar als kleene roerende poppetjes, vertoonden.

Nu is 'er noch eene zwaarigheid over, naamentlyk dat, nademaal zodanige Conterfeitsels niet goed te maaken zyn, volgens onze opstellinge, zonder het een of het ander bywerk, 't zy pronksteen, heele of halve beelden, wynranken om de lyst, of wel 't een of 't ander daar op leggende, het vry zwaar zou vallen voor zulken, die om een heel of half beeld altyd te schilderen hunne studie aangevangen hebben, niet verder beoogende dan zich alleen daar in te oeffenen en meester te worden. Maar wie anders regt geoeffend is, en deze aanmerkingen waar neemt, zal de genoemde zwaarigheden wel te boven komen.

Van de toepassing der Voorwerpen by de Afbeeldingen der Personen van verschillende staaten. **Zesde Hoofdstuk.**

HET zal niet ondienstig zyn, tot voltooiing onzer gedachten, nochmals een kleene aanmerking den Konstenaars indachtig te maaken, betreffende de toepassing welke een Conterfeitsel verheerlykt en deftig doet her voor komen. Zy bestaat hier in:

*Dat het een groete zaak in deze oeffening is, en welke maakt dat men nooit behoeft verleegen te zyn, ten opzichte van de misstalligheid of gebreken, welke men dikwils ontmoet in de stelling van een Conterfeitsel, en die men ook zomtydts onmogelyk voorby kan stappen, dewyl men altyd hulpmiddelen overvloedig kan vinden om de zelve te gemoet te komen of te bemiddelen, en zulks met schyn van reden, zonder de natuur geweld aan te doen: gelyk een lange en smalle tronie, met een daar toe passend hulssel of ander hoofdcieraad kan verhelpen worden;

*Voordeelen van een Conterfeit-schilder.

mitsgaders een dikke en al te ronde door het tegendeel. Een al te eenig of te enkel beeld kan men vervullen met het een of 't ander, als een kolom, pedestal, vaas met bloemen, tafel, en diergelyke eigenschappen daar by te voegen; welke dingen niet alleen strekken tot deftigheid en cieraad des Stuks, maar daar en boven tot verlichting van des Persoons luister en deugd; acht neemende, dat de Persoon, welke het voorwerp des Stuks is, het meeste deel beslaa, 't zy door een spartelende zwier, of door het byvoegen van 't een of 't ander daar toe eigen bywerk. Met zulks te doen, zal men een groote welstand voortbrengen.

En dewyl het onbetwistelyk is, dat de ondeugden, zo wel als de deugden, twee vermogende hoedanigheden hebben, hoewel ze echter⁺ tegenstrydige zyn, niettemin zyn zy beide van een goede uitwerking: ja dikwils werd een kwaad en ontuchtig mensch door het voorbeeld van de deugd aangelokt, en uit het kwaad gered; en in tegendeel een deugdsaam mensch door een kwaad voorbeeld van het regte pad tot dwaaling verleid en tot het verderf gebragt: doch wanneer deugd by deugd gevoegd is, dan zal 'er geen onheil te verwachten staan; maar het kwaad zal strekken tot schuwing van het zelve.

⁺En eigenschap der voorwerpen met hun bywerk.

Zo behoorden onze Schilderyen een opwekking tot de deugd te veroorzaaken,⁺ en inzonderheid de Afbeeldingen van vrome en deugdzame Lieden; dewyl dit, gelyk in het eerste Hoofdstuk gezegt is, de eerste aanleiding tot hunne Afbeeldingen gegeeven heeft, om zo wel hun vezen als deugd en heerlyke daaden in gedachtenis te houden.

⁺Redenen waarom de zelve noodzaakelyk zyn.

Om nu te beter op dit heerlyk oogwit te doelen, zo laat ons door deftige en fraaije byvoegselen hunne deugd, aart, zeden, en byzondere genegentheden aan ieder kenbaar maaken, en die, nevens hun afbeeldsel aan ieders oog vertoonen; 't welk zeer gevoegelyk door de bywerken kan geschieden: ja ik oordeel, dat het noodzaakelyk behoort te zyn. Derhalven zal ik hier eenige voorbeelden, hoewel heidensche, ter neder stellen.

Wy vinden onder de Heidenen lieden, welke zodanig met deugden zyn begaafd geweest, dat zy voor niemand, ja zelf voor geen Christen, behoefden te wyken; als een^(a) *Lucretia* in kuisheid en eerbaarheid;

(a) *Lucretia*, Dochter van *Lucretius* en Vrouw van *Collatinus*, die haare schoonheid te veel en onbehoorlyk roemde voor de zonen van den hovaardigen Koning van Rome *Tarquinus*; waar door *Sextus*, de oudste, vierig op haar verliefde, en, haar niet konnende beweegen, haar verkrachtte, zonder dat ze middel vond om hem te wederstaan: waar op *Lucretia* haaren vader, man, en andere vrienden ontbood, aan de welke zy het geweld, aan haar gepleegd, ontdekte, en, niet oneerbaar willende leeven, zich voor hunne oogen met een pook doorstak. Een daad waar door de Koningen afgezet wierden, en Rome haare vryheidverkeeg. *Tit: Liv: Li: 1. Florus. Li: 1. Val: Max, Li: 6. c. 1. ex. 1.*

Penelope desgelyks; *Cato* in standvastige moedigheid; en meer andere die wy kortheds halven zullen overslaan om eerder tot ons voorgenomen oogmerk te geraaken, 't welk is eenige Tafereelen op te stellen, of ten minsten een voorslag daar van te doen, om diergelyke gevallen, welke voornaamentlyk in een hof, kamers, en andere vertrekken, gelyk men wel de meeste van die natuur vind, geschied zyn, nauwkeuriglyk uit te beelden. Laat ons dan, tot voorbeeld van een kuissche Juffer, een begin maaken met *Lucretia*.

Daar word tot haar lof getuigd, dat zy van groote afkomst was, en in alle deugden opgevoed; waar door dan klaarlyk blykt, dat, zo zy eenig vermaak had, zy het alleen onder de deugden gezogt heeft, vermits haare byzondere neiging tot de zelve.

*Verbeelden wy haar dan, 't zy levende of dood, in zulk een hoedanigheid.

Vercieren wy haare kamer met fraaije tapitseryen, pronkbeelden, en schilderyen. Schildert in der zelve tafereelen de historie van *Penelope* in haare bezigheid, de fabel van *Coronis* en *Neptunus*, eenige zedige zinnebeelden der Goden, enz. alles slaande op de kuisheid en getrouwheid. Indien 'er eenige Pronkbeelden, of Huisgoden vereischt worden, zo maakt een *Pallas*, *Diana*, *Hymen*, en voornaamentlyk de Godin *Vesta*. Haar ledekant mag verciert zyn met getrouwheid en standvastigheid, en op de koets eenige *Cupidootjens* met fakkels, die zy de eene aan de andere ontsteeken, of met palmtakken en olyfbladen spelende. De kamer is hier en daar verrykt met eenige goude en zilvere vazen, bokaalen, en ander huisraad, met diergelyke deugdsaame betekenissen bewerkt. Doch men moet voor al zich wel wagten van hier geen misslag in te begaan, te weeten, dat alle de gemelde toepassingen hunne byzondere eigenschap hebben, en geen ding verbeelden 't geen toen noch niet geschied was. Daarom moet men zich wel laten onderrichten van de waarheid der zaaken, op dat men geen verwytingen verdiene.

*Voorbeeld in *Lucretia*, voor de kuisheid.

Door dit voorbeeld meen ik genoegzaam inleiding gegeven te hebben tot meer andere voorvallen, als met *Cesar*, *Augustus*, *Marcus Aurelius*, *Cresus*, *Solon* en *Seneca*. Met het tegendeel is 't van gelyken, als een *Sardanapalus*, *Semiramis*, *Faustina*, *Falaris*, &c.

Nu, wat belangt een wreeden Vorst of Tiran in zyn hof, vertrek, of in wat voorval het zoude mogen weezen, ja al waar het schoon in zyne vrolykheid, enz. zo vereischt nochtans alles zyne eigene toepassing: dat de kamer gestoffeerd zy met schilderyen, waar in verbeeld zyn allerhande straffe en wreede zaaken, uit zeldsaame en vreemde geschiedenissen, benevens [†]den geenen dieze laat doen. Is het *Nero*, laten wy alle zyne

[†]En van ondeugd in *Nero*.

wreede daaden, of een gedeelte der zelve, afmaalen, welke hy geduurende zyne bloeddorstige Regeering uitgevoerd heeft tot dien tyd toe, en zyne hoedanigheden in marmere basreleevs uithouwen met zinnebeelden. Zyne pronkbeelden zyn Goden of Huisgoden, als *Mars* en *Megera*. Verbeelden wy hem op een Pedestal met den blixem in de hand, en de waereld onder zynen voet, daar de Roomsche Raadtsheeren voor hem buigen en knielen, geboeid als slaaven: zyne drinkvaten met ongediertens, als serpentes, adders, en diergelyke gedrochten voorzien: zynen stoel of zetel met tygers, leeuwen, en draaken van zilver, goud, en elpenbeen uitgewrogt: zynen troon van *Jupiter*, *Juno*, *Neptunus*, en *Pluto* ondersteund: de vloer konstig en prachtig ingeleid, verbeeldende de hemels-Sfeer van azuursteen, en alle de *metheoren* en gestarntens met blinkend goud doorwrogt. De wierookvaten rooken in alle hoeken van de kamer, en voornaamentlyk om zyn beeld. Is het in zyne eetkamer, daar leggen de Huisgoden hier en daar in den hoek neergesmeeten en omgevallen, voornaamentlyk het *Simulacrum* van *Roma*, welkers hoofd, afgebroken, daar nevens legt. *Jupiter*, *Apollo* en *Vesta*, zyn de voornaamsten onder dezen leggenden hoop: en alles wat men aan een goddeloos mensch, of liever gedrocht, kan toepassen, moet hier door de konst verbeeld worden. Het zelfde moet men in zyne dienaars of lyfwachten mede bespeuren, in hunne beweegingen, wezens en kleeding: want men zegt gemeenlyk, *zo meester, zo knecht*.

Doch om by Vorsten niet alleen te blyven, zo laat ons ook van anderen spreken, en aanwyzen wat daar by voegt.

By een Burgermeester past het *Simulacrum* of pronkbeeld van de gerechtigheid;⁺ en in tafereelen, of behangsels, eenige zinnebeelden van de zelve, vertoonende de belooning van het goed, en de straffe van het kwaad. De roede met de byl is het regte kenteken van een Opper-*Consul* of Burgermeester.

⁺Bywerk en Pronkbeelden van een Burgermeester.

By een Raadtsheer, of Schepen, voegt het pronkbeeld van de *Politie*,⁺ of Staatkunde; en in tafereelen, of behangsels, eenige afbeeldingen van de wetten, nevens de voorzichtigheid en wakkerheid.

⁺Raadtsheer.

By een Secretaris of Geheimschryver dient het pronkbeeld van *Harpocrates*,⁺ nevens het voorbeeld, in tapitsery, of basreleeve, van *Alexander*, daar hy den mond van *Ephestion* met een ring toesluit, mitsgaders van de getrouwheid, of een gans met een steen in den bek.

⁺Geheimschryver.

By een Bewindhebber van de Oostindische Maatschappij, het beeld⁺ der zelve als een heldin met een schulp van paerlemoer, op de wyze van een helm, op het hoofd, en een koraaltak daar op; een borstlap met

⁺Bewindhebber.

schobben; paerlen, en koraalen om den hals; brooskens met twee dolfynen kop aan kop, met kleene kinkhoorns en schelpen verciert, aan de beenen; twee groote schelpen op de schouders; een drietandige vork in de hand, en een langen mantel om, in een landschap, verbeeldende een Indiaansch gezigt met palm- en kokosboomen, en eenige Mooren met olifantstanden daar nevens.

*Dit beeld past ook een Admiraal of Zeeoversten, wanneer men een zeeslag, in plaats van het landschap, verkiest.

+Zeeoverste.

*By een Godtsgeleerden, het pronkbeeld van de Waarheid, Christelyk afgebeeld, of wel het zelve zinnebeeld in de eene hand, en d'andere hand op de borst; wyders tapyten, basreleevs, of schilderyen, eenige Christelyke zinnebeelden van 't waare Geloof, als mede een afbeelding van de oude en nieuwe Wet, en in 't verschiet een Tempel.

+Godtsgeleerde.

*By een Wysgeer of Geleerden in de Natuurkunde, een hemelskloot of *globe*, het pronkbeeld van de natuur, en afbeelding van de vier hoofdstoffen, &c.

+Wysgeer.

*Een Veldoversten voegt een witte staf in de hand, en het beeld van *Mars* in een nis. Is het in een landschap, zo kan men een pronknaald opregten, op welke de Overwinning zit. *Hercules* kan hy tot een pronkbeeld hebben.

+Veldoversten.

*By een *Assurateur*, of Zeeverzekeraar, past *Arion* op een dolfyn, en in tafereel een zeehaven, alwaar een schip met volle zeilen inloopt: aan den oever, het beeld van de fortuin: en boven het schip zweeven *Castor* en *Pollux*.

+Koopluiden en verzekeraars ter zee.

*By een Stuurman, het beeld van de voorzichtigheid, nevens het kompas, en in schildery de vier gewesten des waereldts verbeeld.

+Stuurman.

*By een *Ingenieur*, of Vestingbouwer, het beeld van de *Industria*, nevens een kaart van sterktebouwing.

+Vestingbouwer.

*By een *Orateur*, of Redenaar, het beeld van de welspreekendheid, of *Mercurius*, doch zonder beurs, en nevens hem een rol papier: in 't verschiet een die, op een steen geklommen zynde, met toelisterende menschen omringd is.

+Redenaar.

*By een deugdsaam Jongman het beeld van de deugd, en aan de wand het zinnebeeld uit *Horatius* van den Jongeling in de loopbaan, of de jonge *Hercules* tusschen deugd en ondeugd staande.

+Jongman.

*Desgelyks kan men de Vrouwen eenige dingen toepassen, welke haare deugden en hoedanigheden aanwyzen: als by een doorluchtige en achtbaare Vrouw, het pronkbeeld van de eerbaarheid, daar by eenige zinnebeelden van de getrouwheid, voornaamentlyk van de *oeconomie* of huishouding, en ettelyke gedenkpenningen op die zaak slaande.

+Bywerken voor Vrouwen.

By een Weduwe past wel het beeld van de nederigheid, of zinnebeelden⁺ daar op oogende, nevens dat van de standvastigheid.

⁺Voor een Weduwe.

By een jonge en eerbaare Dochter voegt wel die van de zuiverheid, een⁺ borduurraam, en de gereedschappen daar toe, nevens zinnebeelden daar op slaande; waar onder die van de bezigheid, en verfoejing der ledigheid, hovaardy, en gulzigheid een voornaame eigenschap hebben.

⁺En jonge Dochter.

Van de best voegende koleuren der Kleedingen by de Conterfeitsels.

Zevende Hoofdstuk.

NU komt ons ook, gelyk een zaak van zo groot belang als het voorgaande, de schikking der koleuren by de Conterfeitsels voor; 't welk geen minder opmerking verdient.

Want dewyl veele menschen een gevoelen hebben, hoewel kwalyk,⁺ dat by een hoogdragtig persoon best hoog rood voegt; by een vaal, hoog geel; en by een bleek, alle bleeke koleuren; en, dat vreemd is, by een bruin, donkere en een zwarte toestel: zo dunkt my echter, dat zulks belagchelyk en redenloos is. Overweegt maar eens, welk een wonderlyke vertooning zodanig een schikking van menschen zou veroorzaaken. Waarlyk, als de Konst niet anders was, zouden wy niet veel moeite hebben om een welstand te vinden; en ieder zou bekwaam genoeg weezen om die te voegen en schikken zo als 't behoort: en by aldien dit een welstandigheid was, zoude de verandering geen Konst zyn: ja de mode zelve, die men alle jaaren viermaalen verandert, ten opzichte van de koleur, zou ieder een niet vry staan te draagen, gelyk in het voorjaar het groen, in de zomer geel, in de herfst rood, en in de winter *feuiljemort*. De geele of vaale zouden geen rood mogen draagen; de hoogdrachtige geen groen: maar genoeg daar van. Laaten wy tot ons voorneemen keeren, en aanmerken waar toe ons de Konst wyst, welke andere reden gebruikt en geen losse gedachten.

⁺Opmerking omtrent de byzondere koleuren der Kleedingen.

Ik zal dan eerst beginnen met het hoofdcieraad.⁺

Een bruinet, ik spreek hier van het hair, passen hooge of geweldige koleuren; als hoog rood, hoog geel, en hoog blaauw, enz.

⁺En wat omtrent de verschillendheden der Menschen waar te neemen is.

Een blonde voegen best de halve koleuren of zwakke; als purper, hemelsblaauw, violet, groen, en koleur de rose.

Een die geel van hair is, past byzonder het violet, paars, blaauw, en witachtig geel, gelyk de mastikot of diergelyk: en dit zyn de voornaamste die ik weet.

Hier staat aan te merken, dat hoe ligter het hair is, hoe zwakker koleurde toestel; en hoe donkerder hair, hoe krachtiger.

Het is een vernustig Meester die de verscheidene aart en ligchaamsgestalten, of de *complexien*, in zyne verbeeldingen weet uit te drukken; de volgeestige of vuurige menschen van zwakke of lafhertige weet te onderscheiden; ziekelyke en tedere, van robuste en diergelyke; tot de zelve voegende zodanige koleuren als volgt.

Den hoogdrachtigen van vel passen best halve koleuren der kleederen met weinig rood; den bleeken voegt geen geel, noch andere bleeke verwen; den vaalen desgelyks; maar wel wit: den bruinen passen geen donkere noch geweldige kleederen; maar wel wit, en alle ligte koleuren. De Swarten of Mooren beminnen het wit boven al, en beelden zich in dat hun geen beter toestel van kleederen past, dan die ligt van koleur zyn, en zulks niet zonder reden: want wat zou een zwart mensch met zwarte of donkere kleederen anders gelyken dan een duivel of spook, schrikkelyk om aan te schouwen? En hoe belagchelyk is 't, dat een bleeke juffer ligte kleederen aandoet van allerhande bleeke koleuren, als bleekgeel, bleek groen, en diergelyke, om kwanswys minder bleek te schynen; en dat een hoogdrachtige niet als rood wil aandoen, ook ten dien einde strekkende? want hier door, in plaats van een kleene misstal te verbergen, zal hy een veel grooter doen voortkomen. Nochtans is dit het gemeen gevoelen. Maar indien ik myne gedachten regt uit zal spreken, zo komt my een rood en opdragtig mensch met roode kleederen voor als een rood bestreekene *statua*; en een bleeke, met ligte of geele kleederen, als een zieke of doode.

*Derhalven indien men de Konst wil volgen, moet men de zaak op een andere manier aanmerken: naamentlyk dat de geenens, welke wy verbeelden dus of zo te moeten zyn, te weeten gezond of ziek, zulks ook moeten schynen te weezen, om de meening duidelyk uit te drukken; 't geen onvermydelyk door tegenstreevende koleuren moet geschieden: als by voorbeeld, levendige koleuren by een zieken of ongezonden; en zwakke of krachtelooze by de gezonden. Doch dat men myne meening hier in wel verstaa. Ik stel niet, door alle myne voorbeelden, dat zulks een staale wet is, die zonder verandering altyd dus doorgaat, maar dat ik den zwakken Konstenaar hier door te hulp wil komen. Die verder in de Konst gevoorderd zyn, weeten wat hun de zelve wyders aanwyst tot middelen buiten dit; want zy is niet gebrekkelyk: maar gelyk somtydts het kleed meest te zeggen heeft, kan men het naakt daar na schikken, voegen, of matigen. By voorbeeld, by een rood kleed dient men het naakt middelmatig te koloreeren, te weeten tusschen bleek en rood: en zo gaat het met een

*Gevoelen des Schryvers.

bleeke koleur mede. Als ik zeg, dat de welstandigheid in een tegenstreevigheid bestaat, zyn 'er niet te min verscheidene graaden van tegenstreevigheid, d'eene min en d'andere meer: het welk men moet weten te gebruiken na de verscheidene voorvallen en gronden daar zy tegen aan komen. Doch het zy hoe het wil, het naakt moet altyd van een anderen aart schynen te weezen, als de kleederen.

Van het navolgen der groote Meesters in het schilderen van Afbeeldingen, en van het namaaken hunner Schilderwerken in 't algemeen.

Achtste Hoofdstuk.

IK oordeele, eêr wy van de verhandeling der Conterfeitsels afbreeken, deze zaak van een genoegsaame aangelegenheid te zyn om die wat naauwkeurig uit te pluizen, en aan te toonen hoe verre, en op wat wyze, men zich daar mag inlaaten: en daar nevens van het *copieeren* of namaaken der Schilderyen, zo van gelyke als verschillende grootstens, hier ietwes in te voegen; dewyl het, myns bedunkens, op geen plaats in dit Werk gevoegelyker kan komen.

Ik bevinde, dat deze opvolging der Meesters minder omtrent hunne⁺ teekening en ordinantie, als wel de koloriet, daaging en schaduwing waargenoomen word. Deze is wel de voornaamste in een Schildery; dewyl 'er zonder dezelve geen volkomene welstand kan weezen. Ja men vind Stukken van geringe Meesters, die in dit deel redelyk wel getroffen zyn; hoewel hun onbewust is, hoe zy tot deze kennis zyn geraakt, dewyl het meest by geval toekomt: want ziende eenige fraaije en welstandige koleuren in het Stuk van dezen of geenen braaven Meester, die hun wonderlyk gevallen, stellen en voegen zy die in hunne Schildery, zonder eenige rype en grondige overweeing, of het achter of voor, in de midden of aan de zyde, moet komen. Gebeurt het dan by⁺ geluk, dat zy tegens een bekwame achtergrond geplaatst zyn, of eenige bykoleur die dezelve ophelpt, zo is het wel; voldoende alsdan niet alleen het oog, maar ook de regelen der Konst: doch stryd het met deze gronden, zo valt het tegendeel uit; en dan zyn zy verleezen, en hun oogmerk is mis.

⁺Verkiezing veeler Schilders in het navolgen der koloriet van byzondere Meesters.

⁺En wissel vallige uitslag daar af.

Wy zouden tot breeder verklaring dezer zaak hier wel een weinig omstandiger gaan, en door voorbeelden dezelve wat meêr ophelderen: maar myns oordeels hebben wy in dit zelve Boek, alwaar van de achter-

gronden en houding der koleuren by een *Pourtrait* gehandeld word, wydloopig⁺ genoeg daar van gesproken. Echter moet ik iets van zekeren Schilder daar by voegen, die gezien hebbende dat een fraay Meester een zeer schoon wit en groen boordsel op de rok van een Juffer had geschilderd, zulks met kracht opvolgen wilde: doch wanneer hem gevraagd wierd, of hy op de grondkoleur der rok wel gelet had, antwoordde hy, neen. Hoe kan nu anders, als by geval, zyn schoone boordsel, dat hy zo welstandig gevonden heeft, dezelve uitwerking in zyn Schildery hebben?

⁺Voorbeeld van kwaade opvolging.

⁺De reden hier van is, na myne gissing, dat zy, of uit schaamte of uit grootsheid, en dikwils wel om beide, iets van een voortreffelyken Meester neemen, 't geen hy in de blaauwe lucht vertoont, 't welk zylieden, op dat het niet bekend zal worden, voor aan in hun Stuk plaats; en het geen in een heldere lucht geschilderd is, voegen zy in een donkere kamer. Onnozele vond om iets, 't welk ordentelyk gebruikt zynde, toegelaaten is, te verbergen! Zulke roovers der welstandig- en fraaijgheden van andere Meesters loopen zich zelve gemeenlyk mis, als zy waanen het op zyn fraaist in 't werk te stellen. Maar de geest, het verstand, en het begrip des eersten Meesters ontbreekt hun. Hun oordeel, door dien 'er geen goed begrip der zaak is, misleid hen; en zy stellen met den Rave van *Esopus* zich zelve ten doel van alle spotters.

⁺En reden daar af.

⁺Want het is een zekere waarheid, dat wy niets kunnen uitvoeren als het geen door onze gedachten speelt, en daar wy door zien of hooren een denkbeeld van krygen. Dierhalven moeten ons de Schilderyen en Tekeningen, nevens de braave Prenten van ouder Meesters een aanleiding tot gedachten en oeffening geeven: want die nooit een leeuw gezien heeft, zal hem nooit regt afmaalen, als door behulp van voorbeelden en modellen. Den Mof verging het dus; want *Daniel* in den leeuwenkuil schilderende, en deze wreede dieren nooit gezien hebbende, maalde hy zwynen af in derzelve plaats, en schreef daar onder, *dit schollen jo leeuwen zyn*. Dit zy een verdichtsel of waarheid, het leert ons echter, dat wy niets kunnen uitvoeren, waar van wy geen denkbeeld hebben: Ja zelfs, al heeft men de voorwerpen gezien, ten zy wy die nagetekend of afgemodeld hebben, daar is geen kans om ze natuurlyk te verbeelden, door dien ons geheugen maar de schatkamer van het verstand en den geest is, waar uit zy die zaaken trekt welke het oordeel voor nuttigst en dienstigst waardeert.

⁺Noodzakelykheid in Modellen te gebruiken.

⁺Zelfs is myn gevoelen, dat 'er twee groote voordeelen in het navolgen en *copieeren* van braave Meesters gevonden worden. Het eerste is, dat men in dezelve veele misstallen, die de eenvoudige natuur bezit, door hunne geest en konst verbeterd ziet: het tweede, dat men op

⁺En voordeelen die in het navolgen steeken.

dien voet zich gewent om dezelve, wanneer wy de natuur voor ons hebben, te verbeteren. Waarlyk, twee dingen en wezendlyke zaaken van groot belang.

Ja wat meer is, een Meester in zyne natuurlyke neiging aangemerkt, is hy anders als een kind, dat grooter en ouder werdende, de driften van de natuur opvolgt? Doet hy een zaak die prys en verwondering waardig is, hoe veele zal hy 'er uitvoeren, die verwerpelyk en der zinnen byster zyn? Maar laat reden en konst dezen ingeboorenen aart leiden: dan zal, als door een zuiver kanaal, de heldere vocht van den geest rein en onbesmet geleid worden.

Daarom moet men eenigsins belyden, dat de konst en oeffening geen zo kleine voordeelen geeven, of ze zyn meer te achten dan al 't geene men door de natuur heeft verkreegen; om dat de natuur in een eenig voorwerp dikwils ten opzichte der begeerde volmaaktheid gebreekgig is: maar omtrent haare uitwerkselen en voorwerpen in het algemeen is zy volmaakt; en de konst werd hier gedwongen haar op te volgen. Dierhalven houd ik my op myn zekerste, als ik met zekeren ouden Filosooph van de Konstenaars zeg.

Natura incipit, Ars dirigit, Experientia docet.

Dat is.

Natuur maakt ons bekwaam, en baart in ons den geest:
De Konst bestierd hem, maar de uitvoering leert hem meest.

Uit deze redeneering kan men genoegzaam waarneemen, wat[†] men doen moet om dit groot gebrek, van niet wel zich door anderer arbeid te bedienen, voor te komen: maar om my, volgens myn vastgestelde voorneemen, in alles duidelyk, en voor den leergierigen nut en voordeelig, te doen verstaan, zal ik noch door een middel aanleiding tot andere zoeken te geeven: immers het behoord de opmerking van de zulken wakker te maaken. Als het dan gebeurt, dat zulk eenen iets voorkomt, 't welk hem by uitneemendheid behaagt, en waarom hy het graag ergens te pas zou willen brengen, het zy omtrent de fraaije koleuren, kleedingen, steen of diergelyke zaaken en voorwerpen, laat hy dan de toevlucht neemen tot zyn zakboek, en tekenen de grond, bykoleuren, en andere omstandigheden daar toe strekkende, zorgvuldig aan, te weeten wat omtrent die koleur is, en waar zy tegen aan staat, of zy gloeiende of zwak en van wat koleur de

[†]Middelen om met voordeel zulks uit te voeren.

voorwerpen zyn, ja zelfs of de gloeiende of zwakke koleur achter of voor zyn, en strydende of niet; gelyk in het Hoofdstuk van de houding der koleuren by malkander aangetoond is. Verder moet men overweegen, of de dag uit een opene lucht, of door glazen en vensters, in een kamer valt; gelyk mede in het Hoofdstuk, dat van de dagingen en lichten meld, breeder aangetoond is.

Dat ik deze zaak hier omtrent weder ophaal, is om dat, myns oordeels, deze misslag veel by de Conterfeitschilders gepleegd word, en om dat deze Konstoeffening van het Historieschilderen afhangt: want veele zien een flaauw doch fraay kleed binnens kamers verbeeld, 't geen zy weder met de zelve tint in een opene lucht vertoonen. Doch indien zy op de voorgemelde wyze te werk gaan, ik verbeelde my, dat het hun zelden zal ontschieten.

⁺Een diergelyke misslag, mede uit gebrek van opmerking ontstaande bespeurt men in de *Copyen* door veele Leerlingen en jonge Meesters na der ouden Konsterken, of die van hedendaagsche Meesters, gemaakt: want zy geeven geen acht of deze beroemde Stukken, die dikwils en meest door hen verkleend worden, niet in tederheid van koleur en tinten verschillen moeten; gelyk noodzaakelyk door de verkleening volgt: neen, zy maaken de koleuren, zo wel op den dag als in de schaduwzyde, even sterk als het voorwerp daar zy na schilderen: ook is het dezelve misstal onderworpen wanneer zy na het kleen een groot ⁺maaken. Neemt, by voorbeeld, een Schildery met beelden, of landschap. Laat dit levensgroot zyn, en een derde kleender door den Meester of een wakkeren Discipel *gecopieerd* werden: zo moet noodzaakelyk volgen, dat de *tinten* in de *Copy* een derde zwakker moeten weezen; en verminderd in kleender formaat, ook zo veel meerder na maate der vermindering ⁺in *tint* moet verflaauwen, of het kan niet goed zyn. Dit ontstaat voornaamentlyk daar uit, dat de Meesters, wanneer zy hunne Discipelen iets te *copieeren* geeven op verschillende grootpens, hun hier van geen onderrichting doen, maar wel uitdrukkelyk begeeren dat zy alles, zo na als 't hun doenlyk is, volgen zullen: het welk regtdraadts tegens de waarheid der Konst aanloopt.

Is deze zaak van zo veel belang omtrent het *copieeren* der Schilderyen, van hoe veel meer aangelegenheid moet zy zyn, wanneer een *Pourtraitschilder* het leeven in grootte vermindert, of na een kleen Afbeeldsel een leevensgroot schildert, omtrent de verzwakking of versterking ⁺der koleuren.

En hoewel het lof en roemwaardig is, groote Meesters op het spoor na te volgen, is het echter een misslag dat men op eenige van hunne by-

⁺Misslagen en gebreken die men in 't *copieeren* begaat.

⁺Door een voorbeeld aangetoond.

⁺En de oorsaak aangewezen.

⁺Gebrek dat zich by veele opdoet in 't navolgen der groote Meesters.

zonderheden valt, als op een ornament, pot, vase, zekere terme of iets anders door een Meester gemaakt, zonder dat men zynen geest aanzet om iets verschillendts uit te vinden. Men denkt maar: ik heb daar genoeg aan. Dit is waarlyk onnozel: want de Konst en de Natuur zyn zo ryk en overvloedig van voorwerpen; en de leer- en levenstyd is lang genoeg, om daar over te denken, en al raadpleegende met ons verstand den geest op te scherpen.

Anderen begaan dezelve misslag door een tegenstrydig inzicht: want de genegtheid voor dezen of geenens Meester in zyne voorwerpen, coloriet, of andere dingen is zo groot, dat zy zich niet eens willen verwaardigen noch ontleedigen om hunne gedachten over het werk en de konstoeffening van een anderen braaven Meester te laten gaan; zynde hunne zucht zo groot voor dien eenen, dat men wenscht, tracht en gestadig blokt om hem in alles, zo wel gebreken als deugden, te gelyken.

Hier door, en door het naauwkeurig navolgen zelfs van de misstallen⁺ en mistrekken, ontstaat dat men menigmaal 't *Origineel* en de *Copy* niet uit elkander kan afzonderen, om dat zy zo wonderlyk wel gelyken, ja dat zelfs Stukken van een eigene uitvinding echter voor *Copyen* aangezien worden door dezelve reden.

*Van de *Copyen* en *Origineelen*, en der zelve verschillendheid.

Dit komt veel daar van daan, dat een Leerling, die bekwaamheid⁺ heeft, zich eerstelyk een goede manier van tekenen aanwent, die hy zeer vast heeft, eer hy zich aan het schilderen begeeft, en het wel schilderen verstaat eer hy tot het ordineeren overgaat. Dit vastgesteld zynde, zo moest hy gevolgelyk een goed Stuk kunnen maaken, wanneer hy een grondige kennis van het ordineeren had. Niettemin ziet men dikmaals, dat al zyn werk maar voor dat van een jongen Leerling aangezien word, ja slegter dan *Copy*, en, dat noch minder is, het gelykt niet na zyne eigene manier of handeling. Als ik na de reden onderzoek, zo bevind ik het deze te zyn, dat de zulke zo verre gekomen weezende, hunne eigene vindingen voor den dag willen brengen, niet meer op voorgelegde gronden en vaste regels acht geevende, hangende alleenlyk hunne zin en gedachten na nieuwigheid, zo dat men menigmaal ter naauwer nood op wel schilderen en tekenen acht slaat, waar door dikwils hunne Schilderyen passelyk getekend, slegt geschilderd en gekoloreerd, maar wel geordineerd zijn, alleenlyk spruitende uit de verachting en verwaarloozing van 't geen zy by hunne Meesters geleerd hebben, en het geene zy weeten, en de groote nieuwsgierigheid tot het geene zy noch weeten willen, waar door men menigmaal tusschen beide schipbreuk lyd. Verderffelyke uitwerking van de driften

*En waarom veele *Origineelen* voor *Copy* aangezien worden.

onzer jeugd, die niet als door een wederkeering en oeffening der eerste grondregelen kan hersteld worden: want door de overmaat van zwaarte op zwaarte te willen bouwen op een week en noch onbestorven fundament, schoon anders wel gelegd, doet men alles, en dikwils het fundament zelve, instorten. Derhalven moeten onze gedachten, terwyl wy ergens aan bezig zyn, geduurig op *Theorie* spelen, terwyl men ondertusschen zich in de *Practyk* oeffent; op dat de gewoonte, die, gelyk men zegt, een tweede natuur zo wel in het goed als kwaad is, by ons een vasten indruk krygende, ons tot een vaste baak moge verstreken.

[Illustration_p42]

**Op het openen van de H^r. Gerard Lairessens bouwtooneel,
Of het achtste Boek zyner schilder-konst.**

Prov: 24. 3: 4.

Door wysheyd word een huys gebouwd, en door verstandigheyd
gegrondvest; en door wetenschap worden desselfs binnekameren met
aangenaame Cieraden vervuld.

NA zoo veel schoone konst Tooneelen,
Op welk LAIRESSENS edel Breyn,
Pictura heeft haar Rol doen speelen;
Ontschuyft het mild'lyk hier 't gordyn,
En steld een Schouwburg voor ons oogen,
Waar in 't Verstand haar Zetel bouwd:
De Wysheyd zig in marm're boogen;
Met Konst en Wetenschap onthoud.
Vier onderlinge harts Vriendinnen;
Gekleed in 't Blaau, in't Rood, en Wit:
Verciersters van de Bouw-Goddinne,
Die staatig in het midden zit
Op een vierkante en marm're Zetel;
Waar doorse haar vaste stand vertoond.
Zy is op Vorste gunst vermetel,
En selv, als een Vorstin gekroond
Met 't deftigste aller kapiteelen;

't Geen we aan de löners zyn verpligt.
 Zy houd, om alles wel te deelen,
 Voor Ryx staf, daar zy 't al me Rigt,
 De Passer in haar hand beslooten;
 En wyst daar meede in een Taffreel,
 Aan 't kleyn Gebouw, hoe dat het groote,
 Geschikt moet, yder in zyn deel.
 Haar Tabbaard, van verscheyde kleuren,
 Wyst de verscheyde Bouw stoffe aan;
 Met welk 't dees Konst-Maagd mag gebeuren,
 Haar naam en werk te doen bestaan.
 Dus leeftse door haar Pronk-Gebouwen,
 In marmere van verscheyden aard;
 Dus doedse haar met ontzag beschouwen,
 In meenig deftig bouwgevaart.
 Daar leggen Troffels, Beytels, Booren,
 Een Schryf-haak, Lood-lyn, en wat meer
 Voor tuygen tot dit werk behooren,
 Gevallig by haar voeten neer.
 Zy voer by haar vyf jonge knapen;
 Elkander ongelyk in leên,
 En van bysond're aard geschapen:
 Elk vormende uyt een ruwe steen,
 Een ^(*) Hoofdstuk naar zyn leest en zeeden.
 Dus kapt die grove en boerse gast,
 (Regt kennelyk aan zyn Reuse leden,)
 't T O S C A A N S E Hoofd-deel, 't geen hem past.
 De tweede, van bedaarder weezen,
 En een beklonke vastigheyd;
 Het D O R I S C H, (Herkules voor deezen
 Van de oude Grieken toegewyd:)
 Terwyl die, met vry teerder leeden,
 't I Ö N I S C H door zyn beytel teeld;

^(*)Capiteel.

En 't knaapje met zyn dert'le kleeden,
 't *CORINTISCH* naar de konst verbeeld.
 Het vyfde, 't geen men tusschen beyden,
 Van Vrouwelyke schoonheyd ziet,
 Zit geestig van de vier gescheyden;
 Welks Konst-werk hy met list bespied,
 Om daar uyt steelswys nut te trekken;
 't Geen hy aan 't zyne weer besteed:
 Waar uyt men ligtelyk kan ontdekken,
 Waarom zyn werk, 't ^(*)*GEMENGDE* heet.
 't Verschiet vertoond de lustige oogen,
 De uytwerksels van dees Konst-Goddin,
 In marm're Tempels, Zeege-boogen,
 Paleysen, die met hunne Tin
 En Transen aan de Wolken raaken.
 Wie ziet hier niet zyn oogen uyt,
 Op 't glinsteren van de Goude daken?
 Hier ziet me een zuyl, welks Toppunt stuyt
 Aan 't blaauw gewelv; gins ronde perken,
 Waar in men vegt en loopt en rend.
 O! Beemd van schoone Metzel werken:
 O! schoone Schouwburg, waar 's uw end?
 Hoe doet gy onse zinnen dwaalen,
 In grootse gevels van arduyn;
 Raadhuysen, Koninglyke Zaaln,
 Pronk-graven, Naalden, die hun kruyn
 Uyt al uw houw-gevaartens steeken.
 Wat toont ge al Vazen schoon van leest?
 Hier pronkt een pragtig Zeege teeken,
 Daar Steenen vol met konst en geest,
 En dertel sny-werk, groots behouwen.

^(*)Composita.

*Dog, wie verlangt, de Bouw-Goddin
Te hooren haar geheym ontvouwen,
En als Minervaas Priesterin,
De Schilder-geesten door haar lessen,
Te leeren hoe men bouwen moet;
Die swyg, en hoord hoe Heer LAIRESSEN,
De wyse Bouw-konst spreken doet.*

J. GOEREE.

Van de *Architectuur* of *Bouwkunde*. Achtste boek.

Eerste Hoofdstuk.

NA zo veele en menigvuldige zaaken in de Schilderkonst⁺ verhandeld te hebben, komt ons ook de Bouwkonst voor; een Konst vol heerlyke uitwerkselen, en nutte gebruiken. Niet dat ik voorgenomen heb alle haare voornaamste en zo hoogberoemde deugden, ieder byzonder, naar vereisch van zaaken, op te haalen, of de gronden der zelve te verhandelen: neen, dit zoude een al te langen werk weezen. Ook zoude ik, om dit uit te voeren, een *Homerus* of *Virgilius* in de welspreekendheid dienen te zyn. Derhalven oordeelen wy het niet noodig, en ook tot ons voorneemen overtollig, te meer dewyl zulks genoegsaam door verscheidene geleerde pennen op het cierlykste gedaan is. Wy willen dan alleenlyk dus verre komen, als het den Schilder nut en noodig is; latende het overige voor de Bouwmeesters berusten. Een⁺ schrandere Historieschilder, zo hy zich *universeel* zoekt te maaken, moet noodzaakelyk de Bouwkunde en Beeldhouwery verstaan: want indien hy een van deze ontbeert, zal hy zich veelydts, in eenige dingen van die natuur, verleege vinden. Derhalven behoort een Schilder alzo bekwaam, dan een Bouwmeester, te weezen in de zelve te verstaan, en een goed Gebouw te ordineeren; hoewel de laatste zulks als een dagelyksche oeffening, en d'ander het maar voor een gedeelte derzelve gebruikt.

⁺Oogmerk des Schryvers in deze verhandeling.

⁺Dat een Schilder de Bouwkunde en Beeldhouwery noodzaakelyk moet verstaan.

Wy moeten vast stellen, en als een bekende waarheid volstandig gelooven, dat het Menschbeeld in zyne verdeelinge, maatschikkelykheid, schoonheid, deftigheid, en bevalligheid het volmaaktste stuk werks is, 't geen ooit bekend is geweest. Wat de Bouwkunde betreft, die is niet minder volmaakt in haare uitwerkinge, ja heeft het eerste Wonder der Waereld voortgebragt, en daar door de laurier en palm der Faam verdiend.

De Schryvers verhalen, dat de *Babiloniers* de eersten zyn geweest, en naderhand de *Egiptenaaren* en *Grieken*, die de Bouwkunde tot de⁺ geheele volmaaktheid hebben gebragt: maar door den inbreuk en woestheid der *Gotthen*, *Wandalen*, *Longobarden*, *Hunnen*, en andere Barbarische Noordsche Volkeren, welke alles tot puin en assche ver-

⁺Wie de eerste Vinders der Bouwkunde geweest zyn.

nielden, kwam de zelve allengskens meer en meer haaren luister te verliezen, ja zodanig, dat zy byna t'eenemaal is te gronde gegaan: een regt blykteken dat niets ter waereld bestendig is, nochte in zynen voorgaanden stand blyft. Doch ten tyde van den Keizer *Augustus* heeft de Bouwkunde eerst te Rome weder begonnen macht en sterkte te krygen, zulks datze van dien tyd af dagelyks meer en meer in deftigheid is aangegroeid; alzo voortgaande tot den hoogsten trap toe van de grootheid des Roomschen Ryks.

*Om tot ons voorneemen te komen, dient hier wel voor af gezegt te worden, dat het woord *Architectuur*, of Bouwkunst, niets anders te kennen geeft als gemaakte ontwerpen, waar na een Gebouw word opgehaald, getimmerd, en uitgevoerd; zynde hier onder begreepen de vyf Orders, met naamen *Toscana, Dorica, Ionica, Romana*, en *Corinthica*; volgens de welke alles word gemaakt, 't zy Paleizen, Temperlen, Raadhuizen, Zegeboogen, Badstooven, Schouwplaatsen, Stadspoorten, Gaanderyen, Pronkgraaven, en andere deftige Bouwgevaartens, rond, vierkant, of van die beide te samen gevoegd: ik spreek van de uiterlyke gedaantens.

*Wat men door het Woord *Architectuur* verstaat, en daar onder begrypt.

*Het woord Order, in 't algemeen genomen, betekent veele zaaken: maar in de Bouwkunde is het eigentlyk, volgens *Vitruvius*, een samenvoeging van verscheidene maatschikkelyke en overeenkomende deelen, als Pedestalen, Kolommen, en hunne Ornamenten; welke alle te samen gesteld zynde, een volkomene Order en ligchaam uitmaaken.

*Wat het woord Order.

*Wat de Cieraaden boven de Kolommen belangt, als de Architraven, Friesen, en Cornissen, welke om hunne rykelykheid den naam van Ornamenten gekreegen hebben, deze mogen alzo min, als de Orders zelve, onder malkander vermengd, of van d'eene aan d'andere verwisseld worden; zynde het een voorzichtig Schilder, die, van de Cornis af tot de Basis, d'eene soort van d'andere onderscheid, en aan ieder haare toe behoorende eigenschappen geeft: by voorbeeld, dat men geen Ionisch Lystwerk op Dorische Pedestalen zet, noch geen Corintisch op Toscaansche, geen Romeinsche Cornis op een Ionische Fries, enz. Ten anderen is het zeker, dat in alle Gebouwen dezelve Orders niet en passen: maar zy moeten, benevens de eigene deelen en byzondere leden der Ornamenten, welke mede d'eene van d'andere in 't algemeen verscheiden zyn, zodanig een overeenkomste met de geheele Gebouwen, en der zelve gelegenheid, hebben, als de behoorlykheid van het werk vereischt. Deze Ornamenten moeten in alle hunne soorten verrykt worden, en een welvoegelyke cierlykheid vertoonen, voornaamentlyk de Capiteelen, behalven die van

*En Ornamenten betekent, benevens derzelve waarneemingen.

De Toscaansche Order, welke in alle haare deelen en leden grof en eenvoudig, zonder eenig cieraad, is.

De Dorische munt uit door de Triglifen en Methopen.

De Ionische, door de Voluten, Modiljons, &c.

De Romeinsche, door de sierlykheid van Cornissen, en wel voornaamentlyk om de schoonheid van Capiteelen met voluten en eikenbladen.

De Corintische, door de Cornissen van verwinnende olyfbladen, als mede in schranderheid en bevalligheid van Capiteelen.

De plaatsen der Methopen in de Dorische Frieskonnen verscheidentlyk⁺ gevuld en verciert worden, na de hoedanigheden of het gebruik der Gebouwen; 't zy dat het Tempelen, Stads-of Raadhuizen, Eerpoorten, of Voorhoven der Priesteren zyn.

⁺Vercieringen der Dorische Fries, na de hoedanigheden der Gebouwen.

In de eerste voegen het allereigenst uitgehouwene Kelken, Boeken, Vaazen, Myters of Bisschopshoeden, &c.

In de tweede, de Wapenen van de Republyk, of Opperhoofden: als mede de Straalen en Blixem van *Jupiter*, aan malkander gebonden: of wel de Staf van *Mercurius* met slangen omcingeld, om Vrede te betekenen.

In de derde, verscheidene Wapenen en Triomftekenen, den vyanden ontnomen; ook wel allerhande Muzyk-en Oorlogsinstrumenten, in Triomfen en Legers gebruikelyk, door malkanderen.

Maar in de laatste passen best uitgehouwene Ossehoofden met kranssen verciert, tot een teken van Offerhanden welke zy voor hunne Goden maakten. Veelydts wierden ook de gereedschappen, die zy in deze Offerhanden gebruikten, daar by vertoond, als Autaar, Vaazen, drievoetige Potten, Azyn-en Rookvaten, Kandelaars, Bekkens, Schotelen, Hamers, Bylen, Messen, en diergelyke Offertuigen.

Onder de Werken der Ouden ziet men in de Friezen van de Ionische,⁺ Romeinsche, en Corintische Order, doch in de twee laatste wel het meest, eenige loofwerken van eikenbladeren; welk loof uitermaaten schoon staat wanneer het vermengd of doorslingerd word met struikkrollen en wyngaardranken, en hier en daar met roozen en andere bloemen verciert. Somtydts worden 'er grinzen onder aan gezet, met speelende kindertjens, en loopende gediertens; ook wel festons met vruchten, bladeren, en verscheidene soorten van bloemen, welke de schoonste en lieffelykste in de natuur zyn. Deze met malkanderen verbonden, en in een gewikkeld, geeven een ongemeene welstand, voornaamentlyk wanneer ze wel geplaatst worden. Maar al genoeg hier van: die meerder veranderingen van cieraaden in de Friezen begeert te weeten, kan de Werken der ouden slechts nazien, waar in hy noch verscheidene andere zal

⁺Als mede in de Ionische, Romeinsche, en Corintische.

vinden tot verrykinge zyner gedachten: doch de reedts verhaalde zyn wel de voornaamste en 't meest in gebruik.

*En hoewel ons van de Ouden geleerd word, dat men altoos die plaatsen van de Gebouwen, welke in 't gezicht van een ieder staan, meerder moet vercierren als de deelen van de zyden, en van achteren; hebben echter zommige Meesters van de tegenwoordige eeuw dit kwalyk verstaan, en zodanig begreepen als of men daar geen cieraaden te veel konde brengen: ja zy hebben hunne Lystwerken van de Architraaf, Fries, en Cornis, mitsgaders die van de Pedestalen onder de Kolommen, zodanig opgepropt met kleenigheden van snywerk, dat het eer een verwarring dan cieraad geeft, gelyk hunne Werken genoegzaam getuigen; daar in tegendeel, wanneer het na behooren gematigd, en tusschen de voornaamste cieraaden een effene en vlakke plaats gelaaten word, zulks een ongemeene grootsheid en welstand te weeg kan brengen.

*Misstand in zommige hunne Werken door de overtolligheid van Cieraaden veroorzaakt.

Nu staat ons noch iets aan te merken wegens de Frontespiessen, en de *Seraglies*, of Sluitwerken.

*De Frontespiessen of Voorgevels van de Gebouwen, zo veel als het voorhoofd aan een mensch, vertoonen het voornaamste gezicht der zelve, inzonderheid wanneer de *Timpanen*, of vlakten der Fronspiessen, door konstige en schrandere Werkmeesters met een zonderlinge bevalligheid, na de hoedanigheden der Gebouwen, verciert en verbeeld zyn met historien, offerhanden, wapenen, of diergelyke dingen in marmer.

*Wat voor cieraaden in de Frontespiessen.

Zomtydts stelt men ook wel boven op de Frontespiessen eenige triomsteken, wapenen of schilden, &c; het welk mede, als het wel gemaakt en na behooren geplaatst word, een groot cieraad geeft.

*Wat aangaat de *Seraglies*, of Sluitwerken, welke onder de Architraven in 't midden van het boogwerk boven poorten en nissen komen, deze kan men in de Toscaansche Order vercierren met viervoetige of wilde dieren, en daar tusschen hoofden van *Ciclopen* of Reuzen. In die van de Dorische Order, met leeuwenhoofden, of *Hercules* met zyn leeuwenhuid op 't hoofd. In die van de Ionische Order, met tamme gediertens, of hoofden van *Pallas* of *Amazonen* met haar hoofdcieraad. In die van de Romeinsche Order, met hoofden van Halvegoden, als *Romulus*, *Julius Caesar*, en andere diergelyke Helden. En in die van de Corintische Order, met hoofden van *Diana*, of andere Godinnen en Nimphen, kostelyk uitgewrocht.

*En Seraglies best voegen, of meest eigen zyn.

Doch indien men de Methopen in de Dorische Fries met geestelyke cieraaden verrykt, zo moet in deze Sluitwerken ander cieraad, veel simpelder, gevoegd worden.

Van de hoogtens der Ornamenten, Kolommen, en hunne Pedestallen.

Twede Hoofdstuk.

IN onze voorige gesproken hebbende van de Ornamenten en Cieraaden[†] der Orders, zo willen wy tegenwoordig, eer wy verder gaan, tot de hoogtens en byzondere verdeelingen van de Kolommen, met hunne Ornamenten en Pedestallen, komen, en de zelve in 't kort verhandelen.

[†]Van de hoogte en gestaltens der Ornamenten, Kolommen, en Pedestalen.

Het Ornament van de Toscaansche Kolom is $1\frac{1}{8}$ modul; de Kolom,[†] met Basement en Capiteel, $7\frac{1}{2}$ modul; en de Pedestal $1\frac{1}{8}$ modul. Dit uitgerekend zynde, komt het Ornament, en de Pedestal, ieder een vierde van de hoogte der Kolom. Het Basement onder de Kolom, en het Capiteel boven de zelve, zyn ieder de helft van de onderste dikte der Kolom hoog. De Kolom verdunt boven aan een vierde van de onderste dikte; en deze verdunning begint op het vierde deel der Kolom.

[†]Toscana.

Het Ornament van de Dorische Kolom is $2\frac{1}{8}$ modul; de Kolom, met[†] Basement en Capiteel, $8\frac{1}{2}$ modul; de Pedestal $2\frac{4}{15}$ modul: komende het Ornament een vierde, en de Pedestal drie en drie vierde van de hoogte der Kolom. Het Basement en Capiteel zyn ieder, gelyk als in de Toscaansche, de helft van de onderste dikte der Kolom hoog. De Kolom, verdunt boven aan een vyfde van de onderste dikte; en deze verdunning begint op het drie en drie vierde deel der Kolom.

[†]Dorica.

Het Ornament van de Ionische Kolom is $1\frac{3}{4}$ modul; de Kolom,[†] met Basement en Capiteel, $8\frac{3}{4}$ modul; de Pedestal $2\frac{1}{2}$ modul: komende het Ornament een vyfde, en de Pedestal drie en een half van de hoogte der Kolom. Maar als men de Fries met snywerk maakt, dan is het Ornament vier en een half van de hoogte, en in de volgende Orders het zelfde. Het Capiteel met zyne krullen is een weinig meer als de helft van de onderste dikte; en het Basement net de helft: in de volgende Orders desgelyks. De verdunning van deze Kolom is een zesde deel van de onderste dikte, en begint op de hoogte van drie en een halve deel der Kolom.

[†]Ionica.

Het Ornament van de Romeinsche Kolom is $1\frac{19}{20}$ modul; de Kolom,[†] met Basement en Capiteel, $9\frac{3}{4}$ modul; de Pedestal 3 modul: komende het Ornament een vyfde, en de Pedestal drie en een vierde van de hoogte der Kolom. Het Capiteel is hoog $1\frac{1}{6}$ modul: het Basement als

[†]Romana.

vooren. De Kolom verdunt boven aan $1/7$; en deze verdunning begint op de hoogte van drie en een vierde deel der Kolom.

*Het Ornament van de Corinthische Kolom is 2 modul de Kolom, met Basement en Capiteel, 10 modul; de Pedestal $3\frac{1}{3}$ modul: komende het Ornament een vyfde, *En Corinthica. en de Pedestal een derde deel van de hoogte der Kolom. Het Capiteel is hoog $1\frac{1}{6}$ modul: het Basement als vooren. De Kolom verdunt $\frac{1}{8}$; en deze verdunning begint op het derde deel der Kolom.

*De breedten der Pedestalen onder Toscana en Dorica moeten altyd genomen worden gelyks met het uiterste der Plint of Basis van der zelve Kolommen: en *Als ook de breedtes der Pedestalen. alzo de Plinten in Ionica, Romana, en Corinthica na onderen, halve maansgewyze, meerder uitspringen, zo komen nochtans hunne Pedestalen met het boveinde der Plint *perpendiculaar* of loodregt overeen.

Het zal, dunkt my, niet kwalyk voegen, hier mede eens aan te merken hoe hoog de gestalten van een Statua, op een Pedestal staande, by een Kolom geplaatst; moet zyn; alzo het een zaak is waar in veele schipbreuk lyden.

*De regte proportie der zelve is, dat zy niet hooger mogen komen, dan de lengte van twee derde deelen der Kolom; met die omzichtigheid echter, wanneer de Kolommen niet al te hoog of laag zyn. Doch dat men my in dezen wel verstaat: *Van de hooftens der Statuaas, by Kolommen geplaatst. want myne meening is niet, dat onder deze Kolommen Pedestalen zullen zyn, maar dat ze enkelyk op hunne Basementen rusten. De Pedestalen worden alleenlyk onder de Kolommen gesteld om de zelve met een aangenaamheid te verhoogen, en het cieraad te vermeerderen: maar veelydts worden zy ook gezet op de onderstutsels, of doorgaans loopende Basementen. Daar benevens dient men, om deze welstandigheid te bekomen, ook acht te geeven dat het Beeld en zyn Pedestal een maatschikkelyke overeenkomste hebben. Want door het maaken van al te groote of al te kleene Pedestalen zouden de Beelden te veel verkleend, of te wanstallig groot worden.

Gelyk alle de deelen van een geheel Gebouw door een maatschikkelyke schikking elkanderen moeten beantwoorden; zo moeten ook de Beelden, 't zy gehouwen of geschilderd, noch te groot noch te klein zyn. Dierhalven dienen de Beelden, of Statuas, na de hoogte der plaats daar zy staan moeten, geschikt te worden.

Van de eigenschap en waarneemingen in een Gebouw. **Derde Hoofdstuk.**

IK ben genoodzaakt te gelooven, volgens de menigvuldige uitgaande blyken, en het getuigenisse van veele destige Schryvers, die van de Bouwkunst hebben geschreeven, als mede van verscheidene eerlyke luiden die veele plaatsen der waereld doorreisid hebben, dat de Italiaanen voor de besten in de Bouwkunde, zo wel als in de Schilderkunde, gekeurd worden. En hoewel het zeker is, dat 'er in Duitschland, Vrankryk, Engeland, Holland, en meer andere Oorden op den zelve tyd ook goede en vermaarde *Architecten* geweest: zyn, welke hun werk verstaan hebben, voor zo veel de Timmeragie aangaat; zo zyn ze nochtans tegenwoordig by de eersten niet te vergelyken, alzo der zelve manier, te weten *Antiëksch*, althans van de meeste gepoliceerde volkeren nagevolgd word; daar in tegendeel die der anderen toen ter tyd bekend was met den naam van *Gothiëksch*: het welk zeker Schryver bevestigt, zeggende 'dat de *Gothiësche* manier van bouwen der oude Duitschen, waar na alle volkeren zich toenmaals reguleerden, door de Grieken en Italiaanen gantsch om verre gesmeeten is. Ja wat ziet men, zegt hy verder, in het groots Italien, en voornaamentlyk prachtig Romen, niet al heerlyke en uitgeleezene wonderwerken! Het schynt, of Natuur en Konst zich onderling verbonden hebben om aldaar hunnen troon te vesten, en hunne macht te toonen, ten einde die vermaarde stad meestresse der waereld, en der schoonheid des geheelen aardbodems te maaken. De *St. Pieters Kerk*, 't *Vaticaan*, de *Rotonde*, en meer diergelyke andere Gebouwen, welke de gantsche waereld door tot modellen verstrekken, en buiten dewelke de *Architectuur* maar een verwarde klomp is, doen alle jaaren duizenden van menschen en jonge konstenaars tot zich naderen, om hunne voordeelen⁺ daar uit te trekken, en hunnen vaderlanders daar dienst mede te doen; zulks dat de allerfraaiste en nieuwste werken, die men in deze landen sedert een korten tyd herwaarts gebouwd ziet, en die noch dagelyks ondernomen worden, op zyn Italiaansch zyn gesticht.' Derhalven is het uit hen dat die fraaije Gebouwen, als het Raadhuis tot Amsterdam, de nieuwe Luthersche Kerk, en meer andere op de Heeregraft, en elders, zo buiten als binnen de zelve Stad, oorspronkelyk zyn.

⁺Oorsprong der fraaije Gebouwen in deze landen.

*Men roeme en bedanke dan *Vitruvius, Serlius, Philibert del l'Orme, Palladio, Cataneo, Leo Baptista Santoriotio, Vignola, Scamozzi*, en meer anderen die de waereld verligt hebben door hunne werken en schriften. Zelfs oordeel ik, dat iemand geen goed *Architect* kan weezen, zo hy deze Autheuren niet geleezen heeft, en verstaat. De Franschen willen gaarne bekennen, dat zy in deze Konst zo hoog opgeklimmen zyn, om dat zy de werken en de lessen van de voornoemde Bouwmeesters op hun gebaand spoor hebben gevolgd.

*De voornaamste welke van de Bouwkonst geschreeven hebben.

Nu willen wy overgaan, en komen ten eersten van de Gebouwen zelve te spreken, doch niet verder dan voor zo veel een Schilder die tot cieraad van zyn werk noodig heeft.

*Dewyl de deugd van een Gebouw in de bovenmaatige hoogte, breedte, noch diepte bestaat, maar in een welstandige te samenvoeginge van verscheidene maatschikkelyke deelen tot een konstig ligchaam, het welk om zyn uitneemende gedaante, 't zy dat het in de hoogte of breedte is, aan het gezicht, volgens het oordeel der geenen die zich des verstaan, achting en schoonheid geeft, te meer, wanneer het na de hoedanigheid van den eigenaar, en gelegenheid der personen, volgens het gebruik, gemaakt is, moet men op die bovenmaatige hoogte, breedte, noch diepte acht geeven.

*Waar in een goed Gebouw bestaat.

Maar komen wy wat nader, tot de byzondere deelen. Het vereischt, voor eerst, een vast fundament, of grondslag; een breede en gemakkelyke trap; een ruimen ingang; een welstandige verdeelinge van deuren, vensters, openingen of luchtgaten; een cierlyke frontespies, en wat meer tot zodanig een aanzienlyk voorwerp noodig is. Deze voornoemde dingen, ieder in het zyn, ten uitersten verstandig en door konstige handen gewrocht, en met voorzichtigheid op hunne plaats gesteld, moeten onvermydelyk een goede welstand geeven. Dit is voor zo veel het werk in 't generaal, van buiten aangezien, betreft.

Hoewel nu een ander daar tegen in mogt leggen, dat het meer in het gemak van binnen bestaat; zo stel ik tot overtuiging hem dit geval voor. By exempel, iemand kwam in een vreemde stad, en ging door de voornaamste straten wandelen; en een ander vraagde, wat hem van die huizen dagt? Wat zoude hy daar op antwoorden? Zou hy niet zeggen, dat het schoone of slegte gebouwen waren; of zou hy zeggen: ik moet ze eerst van binnen bezien, of de fondamenten goed, de verdeelinge van kamers wel gemaakt, als mede of de zelve helder en licht zyn; of 'er ook een brave kelder, keuken, of sekrret is? Dat zoude immers belagchelyk weezen. 't Is wel waar, dat deze eigenschappen in een huis noodzaakelyk zyn: maar 't is een onnozele gedachte, dat men daarom

over het Gebouw van buiten niet zou kunnen oordeelen, of men moest eerst die genoemde hoedanigheden van binnen beziën hebben: even of de geen, welke een deftig Gebouw van buiten kan maaken, niet in staat zou weezen om het zelve van binnen desgelyks te doen. Derhalven vraag ik, waar in doch een goede verdeeling van binnen bestaat? Of het een byzondere weetenschap is, die een Schilder niet en kent; of'er een net getal van zaalen en kamers bepaald zy, welke een zekere forme, langwerpig, vierkant, in de hoogte, of in de breedte, hoe hoog, of laag van verdieping, met een, twee, of meerder trappen, met een schoorsteen of twee, met een houte of steene vloer, moeten hebben? Of rekent men, dat een Paleis schoonder zy, om dat het ruimer als een gemeen of burgers huis is?

Maar laten wy de gevoelens en tegenwerpingen van anderen in dezen tot noch toe een weinig berusten, en vervolgen onze begonnene draad, om ons niet te ver in deze zaak te wikkelen, daar wy anders zonder groote moeite mogelyk niet uit zouden geraaken. Ook hebben wy gezegt, dat ons voorneemen zich niet verder en strekt, dan om te verhandelen het geene een Schilder, in deze landen, noodig heeft daar van te weeten.

Wy oordeelen, dat de beste proportie van een Gebouw een derde hooger is als breed, voornaamentlyk als het bedekt is met zyne koepel, en 't geen daar toe behoort; en ongedekt, een derde deel breeder in zyne *diameter* als hoog; en een enkele Order van onder tot boven. Het zoude oneigen weezen, dat tusschen beide pronkbeelden, basreleevs, festons, en ander cieraad gevoegd wierden: want zulke zwaare en geslootene Bouwgevaartens, zonder dragt, en noch boven open, zyn wel voor een *Amphitheater* of Schouwtoneel, maar voor geen Tempel of Paleis: ik spreek ten opzichte van 't gebruik en de welstandigheid, konnende het een niet zonder het ander gaan; want geen ding is schoon zonder eigenschap. Het is daar mede gelegen als met een vrouw in mans, of een man in vrouwekleederen; als ook een waterkan of pot, verciert met een olyftak en blixem; en een oliekan met tritons en dolfynen.

In het schilderen van een goed Gebouw is, buiten de Bouwkonst, noch meer als de *perspectief* en 't coloreeren waar te neemen. De ordentelyke schikking, waar uit de bevalligheid en cierlykheid voortkomt, moet 'er by weezen, of 't is mis.

De ordentelyke schikking bestaat in de deelen, tot het voortbrengen⁺ van een schoon stuk werks, door konst te samen te voegen; waar door zy elkanderen deugd doen door verkwikkende veranderingen, ja zoda-

⁺Welstandigheid der schikking.

nig, dat zy een behaagelyke figuur aan ons gezicht vertoonen. Deze verandering bestaat in de ongelykheid der openingen of luchtgaten, als langwerpig, vierkant, rond, en ovaal. Het schikken dezer openingen, naast, boven en onder malkander, spruit uit een gegronde regel, zeer bevattelyk voor een redelyk mensch; 't welk ik met een voorbeeld zal te verstaan geeven.

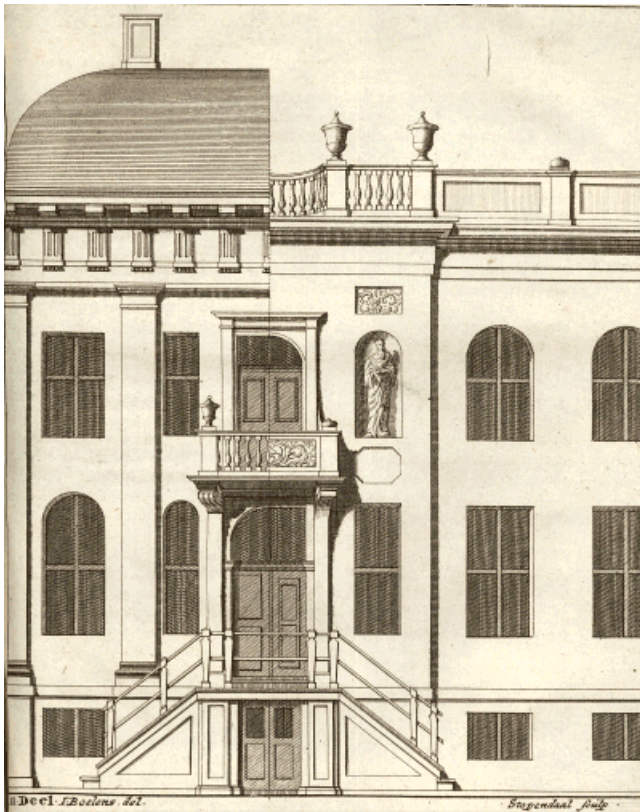
*Wy stellen hier een Tempel, boven met een koepel bedekt, of liever een Huis boven rond; aan weêrzyden het bordes met trappen af te gaan langs een balustrade, waar onder een kelder, en boven den ingang een balkon is. Nu zullen wy eens van onderen op beginnen, en toonen, welke figuur elke opening dient te hebben om een ordentelyke schikking te maaken. De deur onder de stoep vierkant, wat hooger als breed, zo 't vallen kan: die van den ingang boven een derde hooger als deszelfs breedte, en boven boogsgewyze: die van het balkon mede een derde hooger dan breed, maar van gedaante vierkant of boven plat: en dan de koepel weder boven rond. Nu schik ik het eens in tegendeel anders, alwaar het onder rond, in de midden vierkant, dan weder rond, en zonder koepel is. Dit is voor zo veel de deuren aangaat; want men vind 'er anders geene, dan ronde en vierkante. Van gelyken gaat het met de vensters. Als 'er twee boven malkander zyn, kan de onderste langwerpig vierkant, en de bovenste boogsgewyze, doch laager, weezen: zyn 'er dan noch boven aan de gevel, die zullen plat vierkant zyn. Deze regel hebben wy genomen uit de Werken der Ouden, welke hunne openingen, of vensters, altyd hooger gemaakt hebben in de eerste verdieping, dan in de tweede, en in de derde noch kleender of laager, doch alle in breedte overeenkomende met de onderste. De vensters moeten nooit laager komen, dan op drie voet na aan de vloer binnenshuis.

+Door een Voorbeeld bevestigd.

Indien 'er nu noch eenige vensters, of luchtgaten, in de borstwering, daar de muur op haar dikste is, en gemeenlyk van een Rustieksche Order gebouwd word, moesten zyn, dezelve zullen vierkant, boven slaauwronde of plat weezen. Het een wyst aldus het ander, voor zo veel het rond en vierkant betreft.

*Of het nu gebeurde dat 'er ronde luchtgaten in de borstwering en in de gevel waren, zo zullen de bovenste cirkelrond, en de onderste dwarsovaal zyn, om dat de laatstgenoemde door het geheele werk meer gedrukt, en daarom van rond plat werden: de bovenste daarentegen hebben niets te draagen. Doch deze ronde openingen, of luchtgaten, zyn zelden meer in gebruik, om dat zy zo veel licht niet kunnen scheppen als die welke in het voorbeeld aangewezen zyn.

+Verdere aanwyzing van de schikking der vensters.

Neemt nu, dat tusschen ieder venster een nis met een beeld was, en boven⁺ de zelve de plaats tot een basreleeve, zo dient dit een vierkante tafel te weezen, en boven het venster, dat vierkant is, een ronde gedaante.

⁺En plaatsen der basreleevs van buiten.

Wegens de deuren boven malkander zal ik dit zeggen. Wanneer boven de cornis een boogsgewyze frontespies was, en aan weerzyde een baluister met beelden; dan zou de deur van de balkon niet boogsgewyze mogen blyven, maar vierkant en met pilasters; doch de deur van den ingang wel. Zelfs zou men op de balkon geen baluister met beelden mogen zetten, maar knoppen of iets diergelyks dat laag is. Noch zal de eene of d'andere baluister veranderd dienen te worden; want twee gelyke figuren op twee zulke voornaame deelen misstaan: het bovenste of 't onderste moet toe weezen; konnende de vlakke der zelve alsdan vercierd worden met basreleevs, 't zy beelden, festons, of Jerusalemsveeren, enz.

Ik meen, dat dit Voorbeeld genoegsaam zal strekken tot meer andere soorten van Gebouwen: want deze waarneemingen zyn in alle gelegentheden voor een Schilder, ten opzichte van de bevalligheid in de schikking, de zelve en onveranderlyk.

Daar is noch iets, 't welk tegens deze voorgemelde, schikking strydig,⁺ en evenwel onvermydelyk is, als by voorbeeld een tuin of bloemperk, 't welk, zo het schoon zal zyn, noodzaakelyk regulier moet weezen, zo ten opzichte van deszelfs algemeene gedaante, als byzondere verdeeling. Ten minsten moeten de twee zyden gelyk weezen, 't zy met potten, vaazen, pronkbeelden, of iets anders. En het word ons geleerd, dat de regelmaatigheid styf, en niet schilderachtig is; en dat men derhalven die, zo veel mogelyk is, moet vermyden. Doch als wy dit⁺ met verstand overweegen, zullen wy bevinden, dat ons niet kwalyk onderricht is, maar dat wy 't niet na de meening begrypen. Het is onwederspreekelyk, dat de dingen, die in een regel en order bestaan, niet mogen buitenregelg gemaakt werden, zonder hunne eigenschap te niet te doen; maar het kan wel voor een tyd bedekt worden: en schoon een hof of bloemperk aan wederzyde regulier is, zyn wy in zulk een gelegentheid niet genoodzaakt die gelykheid te vertoonen. Eene zyde is genoeg: de rest kan men met het een of 't ander bedekken, of breeken, als met een boom, steenwerk, kolom, of een hoek van 't huis. Boven dat moet men niet denken, dat zommige regelmaatige voorwerpen niet noodzaakelyk zyn in een Ordinantie: neen, die brengen dikwils de geheele welstand in een Schildery: maar wanneer men slechts een stuk daar van ziet, kan men wel oordeelen van het overige.

⁺Tegenwerping omtrent de Bloemperken.

⁺En oplossing daar van.

Ik zal noch een ander voorbeeld geeven; naamentlyk wanneer twee beelden aan wederzyden van een poort of alkove staan, en dat een mensch by het eene gaat staan of zitten: dan is'er reedts een ongelykheid, ook als door een gordyn de schaduwe over het een of 't ander valt. Zo mede wanneer twee basreleeves aan weêrzyde zyn, kan de eene door de personagien, na dat men 't goed vind, ten deele overdekt worden. Hier toe is altyd gelegenheid genoeg. Zyn 'er buiten aan weêrzyde van een stoep twee gehouvene leeuwen of sfinxen, men kan van de eene den kop afbreeken. De stoel of throon van *Salomon* was bezet met twaalf goude leeuwen. Het zou hard vallen, dat men ze alle twaalf moest zien: de eene zyde toont genoegsaam, dat 'er noch zes weezen moeten. Twee of drie geheele zyn genoeg: van d'overige behoeft maar hier of daar een stuk of brok gezien te werden: en dus moet men altoos handelen in diergelyke voorvallen.

Van de schikking der gekoleurde Steenen by en op malkanderen, zo binnen als buitenshuis; mitsgaders Tombes, Vaazen, en Termen in de Bagchanaalen gebruikelyk.

Vierde Hoofdstuk.

***D**Aar is geen ding in de waereld, 't welk niet een byzondere bevaligheid in ons oog heeft, wanneer het, de Natuur en Konst te samen gepaard zynde, door een geoeffende hand wel uitgewrocht is: en hoewel alle oogen niet even kundig zyn om de reden van deze bevalligheid grondig te bezeffen, komen zy niettemin door een wonderlyke schikking in een en het zelve gevoelen; stemmende eenpaarig, dat het schoon staat en zo behoort te weezen, onaangezien den een, gelyk ik zeg, het verstaat, en den ander niet; en zulks om die redenswil, dat de Konst van zulk een vermogen is, dat, hoewel de Natuur in het stof haarer voorwerpen schoon zy, de zelve echter in onze oogen die uiterste bevalligheid niet zouden hebben, zonder behulp der eerste.

De Natuur verschaft ontallyke schoone Steenen van veelderley koleur, aart, en eigenschap: maar de Konst alleen kent der zelve bekwaamheid, schiktse ordentelyk, bepaalt hunne plaats en na rang en waardigheid, ja zodanig dat wy, buiten kennis van de konst, door een natuurlyk oordeel, kunnen bezeffen, dat het zo moet weezen, en anders niet voegelyk zyn zou, noch onze oogen kunnen voldoen.

*De Konst en natuur te Samen gepaard, veroorzaaken een goede uitwerkinge.

Wy weeten, dat het wit zwak en teêr is, daar by lieffelyk in 't⁺oog; het zwart in tegendeel droevig, wreed, en onaangenaam.

Stellen wy dan het zwart onder het rood, en op het rood het wit.

Deze drie koleurige steenen zyn de voornaamste, welke niet anders kunnen verschikt werden, volgens hunne aart en eigenschap, zonder de natuur geweld aan te doen, en de konst tegen te loopen.

Doch volgens hunne rang en toeëigening kunnen dezelve, na de order van de *Architectuur*, aldus geplaatst worden.

Toscana, als de onderste, zwart marmer.⁺

Dorica, groen.

Jonica, geel.

Romana, rood. En

Corinthica wit.

⁺Schikking der drie voornaamste Marmersteenen.

⁺Rang der gekoleurde steenen.

Nu zouden zommige mogelyk vraagen, waarom het rood niet voor⁺ het geel gezet, dewyl het rood in zyn natuur donkerder is dan het geel? Waar op ik antwoord, om dat het rood en groen beide in hunne kracht tegenstrydende zyn, en in tegendeel het geel aan het groen eigen, alzo het groen uit geel en blaauw herkomstig is.

⁺Tegenwerping, en de zelve opgelost.

Indien het komt te gebeuren, dat men genoodzaakt is tusschen twee gelyke gekoleurde steenen een andere te voegen, zo zyn deze volgende wel het allermeeste in gebruik.

Tusschen twee zwarte mat mersteenen past best jaspis, koper, metaal,⁺ of brons.

Tusschen twee serpentyn-of groene marmersteenen, desgelyks.

Tusschen twee roode steenen, wit.

Tusschen rood een zwarte of serpentynsteen, pisaans marmer met veele witte vlakken.

Tusschen twee graauwe steenen, hartsteen, of geelachtig wit marmer.

Tusschen twee gevlake langaaderige steenen, een gespikkelde, en ook het tegendeel.

Tusschen twee Jaspissteenen, geel, of vleeschachtig wit marmer.

Dit zyn de voornaamste steenen welke op malkanderen leggende, of tusschen malkanderen gesloten werdende, in 't gebruik zyn.

Het is voor al noodig, dat een Marmerschilder acht neemt op de gelegenheid⁺ en plaats daar hy marmere zal. Is het een groote en ruime plaats, of zaal, zo heeft hy vryheid om zyn werk met kracht uit te voeren; maar is het kleen van begrip, zal hy het zelve wat matigen en flauw houden, op dat de plaats daar door niet verkleend werd, en het oog te veel geweld aandoe. Is het zaake dat de kamer met schilderyen

⁺Wat voor aanmerkingen een Marmerschilder waar te neemen heeft.

bekleed is, moet hy zich voorzichtig daar in draagen, en, indien het mogelyk is, met eenige kenders, doch wel voornaamentlyk met den Meester die dezelve geschilderd heeft, raadslaagen wat koleur aldaar het dienstigste zoude zyn.

By of omtrent ligte Schilderyen zal donker marmer best passen; en in tegendeel by donkere, ligt marmer, als pisaans, jaspis, en al wat ligt geelachtig is. Doch zo het een enkele koleur is gelyk basreleeves, alsdan voegt hartsteen het allereigenst.

Wanneer men nu veelerhande koleurde marmers wil gebruiken, kan men de zelve, by voorbeeld aan een portaal, met twee of vier kolommen en door pedestalen ondersteund, aldus het voegelykste schikken [†]en verdeelen.

Het bazement en lystwerken der pedestalen zwart, met weinige of geene vlakken; het blok of vierkant derzelve donker rood, meest getikt met veele kleenigheid en weinige lange streepen; de plint of voet onder de kolommen en pilasters wit; de kolommen ligt rood of Pisaans marmer, met groote witte vlakaaders, en aan weêrzyde even zwaar gevlaakt; de pilasters mede ligt rood, doch sober in vlakken; de kapiteelen wit; de architraaf zwart, gelyk het bazement en lystwerken van de pedestalen; de fries donker rood, zo als het blok of vierkant derzelve; en de cornis weder zwart, gelyk de architraaf. Indien 'er eenige verheevene cieraaden in de fries verbeeld worden, als loofwerken, kindertjens, triglifen, ossehoofden &c, die moeten alsdan wit zyn. Wanneer d'er nu boven de cornis noch een borstweering komt, zo kan die geheel uit een gantsch andere koleur bestaan; gelyk de wederzydsche pedestalen en hunne lysten van Pisaans of Italiaans marmer, met eenige dwarslopende aaderen; en de middelste panneelen of vlaktens der zelve, graauw marmer, of wit als het met basreleeves verciert is. De beelden of vaazen boven op, desgelyks wit.

[†]De verdeeling der aderige Steenen en hunne koleuren door een Voorbeeld aangewezen.

Deze verdeeling kan men verdubbelen en veranderen na de gelegenheid. De fries en kolommen kunnen wit zyn; de bazementen en capiteelen goud, met alle de cieraaden in de ornamenten, als triglifen, blokjes en loof. Het overige mag alsdan, gelyk voor gezegt is, blyven.

In een zaal van rood, of andere koleurde marmer, alwaar de lystwerken der ornamenten verscheiden zyn, grooter of kleender, kan [†]men een portaal of alcove van wit, of van een andere koleurde marmer maaken: doch indien de ornamenten vervolgen, zo moet het portaal of alcove van een zelve koleur als de kamer weezen. De kamer kan van eene Order zyn, en het portaal, alcove en schoorsteen van een andere:

[†]Wanneer men tweederhande Orders in een kamer mag brengen.

by voorbeeld, de kamer Iönisch, en het overige Corintisch of Romeinsch. De steenen in de vloer moeten met het gebouw gelyk komen, dat is te zeggen, als de kamer pilasters heeft, zo zullen de banden⁺ van de vloer daar tegen aanloopen of uitkomen, 't zy dat de pilasters verre van of dicht aan malkanderen staan; moefende de zelve zodanig gelegd worden, dat zy overal een reguliere figuur vertoonen, hoewel 'er verscheidene uitstekken zyn, gelyk onder aan de deur, portaal, alcove, &c. even als een voorzichtige tuinman zyne parken doet, dan een rond, dan een vierkant, achthoekig, enz. maakende dat'er altyd een overeenkomende gelykheid is die met de banden sluit. In het midden van de zaal kan men zodanige figuren of *compartementen* vertoonen als men tot zyn onderwerp bekwaam oordeelt of goed vind, en dat van een koleur als men wil. In de kamers of lange gaanderyen, daar de eene zyden met de andere ongelyk zyn, is men genoodzaakt met een tusschenfiguur d'eene van d'andere te scheiden: en evenwel moeten de banden, die ze sluiten, overal gelyk komen. Indien 'er aan beide de zyden kolommen zyn, moeten de banden van ieder kolom de gaandery doorsnyden, en van d'eene aan d'andere loopen.

⁺Waarneemingen in de Vloersteinen.

Komen wy nu tot de gekoleurde Tombes, en andere Steenen.

Op witte *Sfinxen*, Leeuwinnen, enz. voegt wel een Tombe van⁺ serpentyn of porfiersteen; en op een zwarte plint, zo d'er geen beelden of andere figuren zyn die het onderschragen, een diergelyke Tombe van porfiersteen. Op onderstutsels van koper of brons, Tombes van zwarte steen. Op zarken, of andere blaauwachtige steen, schikt zich wel paarschachtige steen, porfier, koper, metaal, of brons. Merkt hier aan, dat het zwart altyd onder moet weezen, voornaamentlyk als 'er verscheidene soorten boven malkanderen zyn, gelyk wy in de Orders aangetoond hebben.

⁺Marmere Tombes.

De groote Vaazen en Potten zyn altyd met hunne plinten, aan de⁺ zelve vast, van eene stof, zo wel in nissen als op pedestalen staande. Op pedestalen moeten de plinten met de buitenkant van 't blok overeenkomen, nooit breeder noch smalder.

⁺Vaazen.

De *Priapus-termen*, in de *Bagchanaalen* gebruikelijk, waren meest⁺ van hout, niet heel groot, en onder met een punt, om gemakkelyk van de eene plaats naar de andere, daar de troep van *Satyrs*, *Faunen* en *Bagchanten* heen wilde, verdraagen te kunnen worden. De plaats van hun verblyf gekoozen hebbende, plantten zy dezelve met de gemelde punt in de aarde. Deze Termen waren veelydts rood geschildert, als van gebakkene potaarde; somtydts ook wel wit, maar omtrent den mond en borst door blaauwe druiven beklad en bemorst.

⁺*Priapus termen*.

+De Paalen, of Wegwyzers, *Hermes* genaamd, waren zwaar en onroerlyk van witte steen, op gemetselde steenhoopen geplant, op dat ze van verre door de reizigers mogten gezien worden; om welke reden zy somtydts daar en boven noch wel op pedestalen of plinten gezet wierden. ^{+En *Hermes*.}

***Van het schilderen der Aaderen en Vlakken in Metsel-en
Timmerwerken, zo binnen als buitenshuis; en wat ordentelykheid
daar in waar te neemen valt.***

Vyfde Hoofdstuk.

+DE schoonheid in 't schilderen der Gebouwen is dat men het onderscheid der steenen wel aangewezen ziet, 't, geen men met een tamelyke netheid kan doen, niet alleen in hunne verdeeling, maar ook in hunne koleuren, voornaamentlyk van buiten, alzo men daar zo naauw niet op en ziet als van binnen, en ten anderen om dat ze meerder ongemakken onderworpen zyn, van regen, hagel en wind, inzonderheid zulke die in vochtige plaatsen leggen, welke gemeenlyk in korte jaaren groot gevoel daar van krygen, als zy niet van heel harde steen zyn: want hier en daar vallen stukken uit van lysten en uitsprongen. ^{+Onderscheid der steenen, zo in verdeeling als koleuren aangewezen, noodzaakelyk.} +De Fonteynen voornaamentlyk werden zeer bemost en bedroopen, gelyk ook de Tombes of Graven, maar boven al de Piramides, vermits zy niet om hun schoon en glad ligchaam opgeregt worden, maar alleen om hunne gedaante en zwaare gevaartens; weshalven het niet en scheelt of de steenen van eene zelve stoffe en koleur zyn. Men ziet ze ook dikmaals van veelerhande steenen, ten deele zo gevonden en ten deele door den tyd zo geworden: doch het cement lyd de meeste nood, werdende opgegeeten; waar door de opgestapelde steenen los raaken, en noodzaakelyk vervallen moeten. ^{+Wat de opgemetzelde steenen, in de opene lucht, door den tyd onderworpen zyn.} Daar en boven zommige steenen zwakker en broster van aart zynde als d'andere, van de lucht, vocht, en droogte verteerd, worden dezelve door de perssinghe der bovenste aan morsielen gebroken, en laten alzo gaten, daar de regen in verzamelt; 't geen wier, mos, en andere groente, ja geheele takken doet uitgroeijen; al het welk het jaar om zynde vergaat, en tot een groen sap werd, 't geen daar dan uitvloeit, en langs de steenen nederloopt.

Doch wy vinden niet ondienstig, eer wy onzen voorgenomenen weg vervolgen, deze zaak een weinig meerder op te haalen, om het misbruik, 't geen in de zelve veeltydts gepleegd word, den Leezer voor oogen te stellen.

Ik weet niet, hoe zommige behaagen in die morssigheid konnen[†] vinden, van niet alleen de pronksteenen en schoone beelden zo jammerlyk te bederven, maar ook de heele gebouwen zelfs. Indien het vermorzelde of vergaane brokken, ruinen, en andere vervallene steenen waren, zou daar niet aangeleegen zyn, al waren ze noch zo bemorst en bedroopen: maar aan eële en fraaije beelden, daar niet het minste aan is beschadigd, is het zeer oneigen, en dat noch op een plaats daar boomen, noch niets ter waereld, by of omtrent komen: desgelyks aan gebouwen die zo gaaf zyn of ze eerst opgebouwd waren. Waren 't vlakken in de steenen, dan zou het noch eigender weezen als alle die bedroopene streepen. Men neeme derhalven wel acht eer men aan het bedruipen gaat, dat men een onderscheid doe zien in de dingen die verre of naby zyn; denkende by zich zelven, hoe veel duidelyker men een vlak op een kleed van naby, als van verre, gewaar word. By gevolg dient noodzaakelyk op de vermindering der afgelegene voorwerpen gelet te werden. Doch wat vuiligheid van nat en stof kan doch aan of op gladde ligchaamen hegten, 't geen regen, hagel of sneeuw niet afspoelt? maar wel datze door den tyd verteeren en afneemen, voornaamentlyk die in 't noorden staan, en het ongelyk van 't weder, en andere ongemakken welke zouden mogen voorkomen, als den ysel, het ys, en het geweld der winden moeten uitstaan. Men ziet aan de oude gebouwen daar veele exempelen van, dat 'er beelden zyn welke door den tyd zodanig zyn verteerd, dat men naauwelyks meer kan zien of 't mans of vrouwen zyn geweest, even als de beelden van sneeuw die door de zon ten deele zyn gesmolten.

Nu werd het bedruipen en bemorssen van zodanige voorwerpen hier niet tegengesproken dan in zyn misbruik, wanneer het geen eigenschap heeft: want daar moet altyd een waarschynelyke oorzaak, waarom een ding dus of zo is, bespeurd werden. Anders is het geen konst, maar een enkele eenzinnigheid, die voor alle menschen niet behaagelyk is. Maar keeren wy weder tot onze begonnene zaak.

Het is niet te mispryzen, dat men de moeite neemt van de steenen[†] der gebouwen aan te wyzen, benevens der zelve aderen en vlakken, wanneer ze met oordeel en maat, volgens de regel overeen komende, gesteld worden. Ik zeg, dat het heel loffelyk is voor iemand die de *perspectief* verstaat; maar in tegendeel belagchelyk voor die geenen, welke dezelve niet en kennen.

De gebouwen van binnen, die de ongemakken des tydts zo zeer niet onderworpen zyn, hebben zo veel nood niet van te breeken als die van buiten. Het cement houd ook beter stand; waar door die dingen

[†]Van het bemorssen en bedruipen der Steenwerken.

[†]Dat de aderen en vlakken, met oordeel en maat, in de steenen, aangewezen moeten worden.

zuiverder en gaaf blyven, zulks dat men naauwelyks de samenvoeging der steenen kan gewaar werden; uit welke oorzaak zy somtydts van eenen steen schynen gebouwd te weezen: waarom men zich wel moet ⁺wagten voor diergelyke misslagen, door onkundige Schilders begaan, welke hunne gebouwen met aders en vlakken opschilderen, en daar na met steenen afdeelen, waar door dikwils een ader of vlak door twee à drie steenen gelyk loopt, zo dat het zeer natuurlyk schynt geschilderd te zyn, en geen leeven.

⁺Misslagen door onkundige Schilders begaan.

⁺Het werk wel aangelegt en verdeelt aan steenen, dan gemarmerd en gevlakt, is, dunkt my, het zekerste; wel agt neemende, dat ieder steen zyne byzondere vlak heeft, op dat men oogschynlyk zien konne dat het bedruipen en marmeren geen een ding is.

⁺Daar en tegen de regte manier aangetoond.

De marmere gebouwen zyn schoon en aangenaam, voornaamentlyk wanneer de zelve met een sierlyke *Architectuur* verzeld zyn, nevens hunne toepassende ornamenten, zo wel in schildery als natuurlyk.

Het is zeker, dat de ordentelykheid een der krachtigste oorzaaken daar van is, zonder de welke het onmogelyk die groote bevalligheid zoude hebben.

⁺Een vernuftig Bouwmeester laat zich ten hoogsten geleegeen zyn aan het zetten van de steenen, die hy tot zyn werk uitgezocht heeft en bekwaam oordeelt, ten einde de schoonheid zynere *Architectuure* daar door niet mogte gekrenkt, maar in tegendeel verheerlykt werden, en aan 't oog een aangename *harmonie* geeven. Derhalven zet hy de vlak-aderige steenen ordentelyk op hunne plaats: als by voorbeeld zo 't een *portiek* is met twee kolommen, zal men altyd maaken dat de adervlakken tegen elkanderen aanwerken, als schuins van buiten naar binnen, of van binnen naar buiten: desgelyks de pilasters, en alles dat gepaard is, zodanig dat het werk van verre altyd een reguliere figuur maakt; zoekende, zo veel het mogelyk is, dat ze even zwaar gevlakt zyn, op dat het oog altyd gebalanceerd blyve, en niet meer tot het een als het ander getrokken werde. Tot de architraaf, fries, en cornis zullen zy de steenen zodanig zoeken, dat de streepen of aderen *perpendiculaar* gezet worden, om de lystwerken niet verward te maaken; 't geen zekerlyk zou geschieden, by aldien de aderen der steenen met de streepen der lystwerken overeen kwamen.

⁺Het wel verkiezen der steenen prysselyk.

⁺Nu staat dit noch aan te merken in het marmeren der kolommen, dat de vlakaderen het krachtigste licht moeten ontfangen op de rondte en de zwellende partyen, om alzo het platte, 't geen in schildery is, door de konst te hulp te komen; 't welk de natuur niet van nooden heeft, als van zelve rond weezende. Derhalven zou het geen welstand geeven,

⁺Hoe men de vlakaaderen in de Kolommen, ten opzichte van ligt en donker,

dat het donkerste der vlakaderen op de zwakste partyen kwam; also de uitwerkinge, die men daar in zoekt te brengen, daar door t'eenemaal vruchteloos zoude weezen.

Verbeeld u eens een lange muur, in drie vakken verdeeld, aan ieder⁺ zyde van de welke vier kolommen staan. De twee eerste zullen tegen elkanderen aanwerken. De vlakken zullen of *parallel* aan den *horizont* weezen, of *diagonaal* tegens elkanderen toelopen, na buiten of naar binnen: de twee andere desgelyks, en zo al voort.

⁺Als mede hun beloop schikken moet.

Van de Ruïnen of vervallene Gebouwen. **Zesde Hoofdstuk.**

WY hebben tot noch toe wegens de schoonheid en ordentelykheid der Gebouwen gesproken, waarom wy hier niet onvoegelyk achten ook iets van de vervallene en gebrokene Gebouwen te verhandelen; 't welk, myn's oordeels, also noodzaakelyk als het eerste is.

Ik heb menigmaal gedagt, hoe het komt dat onder zo veele, die zich begeeven tot Gebouwen en ander Metselwerk te schilderen, het zy Beeld of Landschapschilders, zo weinige gevonden werden die de volkomenheid in haar geheel en gaaf vertoonen, en voornaamentlyk de laatsten. Het is al *ruïnen*, gebrokene muuren en uitgegeetene steenen wat ze maaken, en zelden een heel en ongeschonden gebouw,⁺ zonder dat ze eens getracht of uit de oudheid nagespeurd hebben de gedaanten en allerfraaiste deelen der gebouwen, waar uit ze iets bezienswaardigs zouden hebben geleerd aan den dag te brengen. De reden daar van kan ik, na veel zoekens, anders niet vinden te weezen, als voornaamentlyk dat hun de kennis ontbreekt, gelyk ook de eerlust om die te bekomen. Hoewel nu veele meenen, dat een vervallen Gebouw zo naauw niet luistert, als een heel of gaaf, zy zyn verre verdwaald; want het een zo wel als het ander in een maatvoegelykheid en proportie bestaat. Doch zommige gaan heen en smyten een gedeelte van een Gebouw om ver, en voegen daar onder of omtrent eenige vreemde brokken van Capiteelen, stukken van Friezen, Cornissen, en diergelyke, van een heel contrarie Order als het geene daar van noch overeind staat. Hoe kan men zulks verschoonen? Zy mogen zeggen, als 'er een Gebouw ingestort is, 't zy door ouderdom of andere toevallen, wie zal onder de puin gaan zoeken of'er een verkeerde Capiteel, Fries, of Cornis legt? en schoon daar iets of wat van dien aart mogt gevonden worden, is het daarom een misslag? want het kon wel gebeuren,

⁺Veele zyn 'er die de vervallene Gebouwen, kwalyk begrypen.

dat die verkeerde brokken daar van een andere plaats gebragt waren, en onder dien hoop gesmeeten. Maar deze reden gaat mank, en tegens alle billikheid dwars aan. En om de waarheid te zeggen, ik kan niet bezeffen, hoe iemand zo verkeerd van zinnen kan weezen, dewyl 'er niet meer kennis en moeite van nooden is tot het beste als tot het slegtste, tot geheele als halve: in d'eene zo wel als in d'andere moet men de voetmaat en passer gebruiken. Is 't dat een schoon overblyfsel van een heerlyk gebouw een fraay landschap verciert en deftig doet staan, hoe veel te meer een dat in zyne volkomenheid praalt? Die dan de moeite niet ontziet, zal zekerlyk alle zwaarigheden, welke zich hier in mogten opdoen, al oeffenende gemakkelyk overwinnen, zo hy maar door eerezucht tot het beste en loffelykste geprikkeld word. Niet dat ik in de verkiesing der vervallene Gebouwen een tegenzin heb, veel min iemand zoek te verhinderen zyn werk daar af te maaken; want men weet dat alle menschen hunne byzondere neigingen hebben, gelyk wy in 't eerste Deel hebben verhandeld, daar hunne genegentheid toe strekt om daar in uit te munten, zynde een zaak die natuurlyk en gemeen is. Derhalven moet men niet denken, dat het geen ik hier gezegt hebbe strekt om eenig ongenoegen te geeven aan sommige *Ruïne* schilders, of om onlust tot de *Ruïnen* te verwekken: geensins. Ik wil maar alleenlyk bewyzen, met wat aandacht men de Antieksche overblyffelen moet beschouwen, doch voornaamentlyk dat men moet poogen d'oude Paleizen en Gebouwen, zo als ze geweest zyn, te onderzoeken.

De voornaamste waarneemingen over de Stoffagie in het schilderen van Zalen, Kamers en andere Vertrekken.
Zevende Hoofdstuk.

*VOor al dient men omtrent deze stoffe acht te geeven op de regulierheid van de verdeeling, de timmeragie betreffende, dat het in zyne volkomenheid, zo dezelve in zyne bouworder wel is, blyve, zonder die in het minste, onder voorwendsel van welstand of schilderachtigheid, te krenken of te hinderen; en of de nood zulks echter vereischte, dat het zy met voorzichtigheid, altyd tot voordeel van het generaal, te weeten van de Bouwkonst.

Ten tweden, dat de Schilderagie, het zy waar in die ook bestaat, tot luister en cierlyke deftigheid des Gebouws moet strekken: ik spreek ten opzichte van het houtwerk te beschilderen, het zy van marmere of andere schoone steen, of wel van hout.

*Hoofdpunten die een Schilder waar moet neemen omtrent deze zaak.

Ten derden, dat de Ornamenten, die men Schilderen wil, met de geenen, welke alreeds gemaakt en vast werk zyn, wel overeenkomen, en uit dezelve Order als de kamer is, vloeijen.

Ten vierden, dat in de vakken, nissen, of vensters, konstig zal verbeeld werden het geen men in der daad, of als natuurlyk, daar wil doen schynen, het zy tapyten of doorzicht. Is het tapyt, dat moet blyken, een doorzicht desgelyks; het eerste aan zyne rand, het ander aan zyne lucht of zon: in d'opene lucht het licht van de kamer al om vervolgende.

Ten vyfden, dat de Meester zich zal wachten, drie of meerder stonden van den dag in één vertrek te gelyk te verbeelden, mede niet in Historien, 't en ware tapytsgewyze.

Ten zesden, dat hy zich zal wachten zyn basreleeve van wit marmer in hout te sluiten; dewyl zulks tegen het gebruik en de waarschylykheid stryd.

En ten laatsten, vermits de overtolligheid dikmaals de deftigheid van een schoon vertrek verbreekt of vermindert, zal de Meester byzonder voorzichtig doen met: zich van veele kleinigheden te wachten, zo wel in zyne verdeeling, als in zyne cieraaden der Ornamenten. Een kundig Meester zal in 't verbeelden zyner geschiedenissen in zulk een gelegenheid, in de kloekheid zyner beelden, de maat van drie à vier voeten niet te boven gaan, alwaar het Stuk noch zo groot. Tapytsgewyze meer als leevensgroot kan met geen reden goed gemaakt werden. Het is wanstallig in een klein vertrek, en het ontruimt een groot.

Het ware wel te wenschen, dat Patroonen of Liefhebbers, die zulke⁺ werken aanbesteeden, van alle die byzondere aanmerkingen eenige kennis of wetenschap hadden, of ten minsten daar van onderricht wierden, en ook met den Meester, die het verstaat, wilden te vrede zyn, ik meen de uitvoering betreffende: want het is niet onbillyk, dat hy wegens het *Concept*, zo hy 'er een heeft 't geen hem behaagt, het zyne volgt.

⁺Als mede iemand die een Huis laat bouwen.

Men ziet weinige Konstenaars, die zich aan de stoffagie binnenshuis laten⁺ gelegen zyn, niet alleen ten opzichte van de cierlykheid en kostelykheid, maar ook omtrent het gebruik en de noodzaaklykheid derzelve. Dit blykt genoegzaam in de werken van veele oude en beroemde Meesters. Doorgaans heeft men in hunne ordinantien een enkele eenvoudigheid: alles is, volgens het spreekwoord, slegt en regt; tafels, banken, stoelen, keukengereedschap, drinkvaten en meêr andere dingen: ja daar dikwils⁺ veele oude en jonge persoonen in een kamer zyn, ziet men naauwelyks een stoel om op te zitten, en somtydts niet meer dan vier muuren met een enkele gordyn, en noch op zodanig een wyze hangende, dat

⁺Misslag veeler Konstenaars.

⁺In het opschikken der Kamers.

men niet kan begrypen tot wat einde zulks aldaar geplaatst is. De cieraaden en het loofwerk vind men in hunne werken zo zelden, en veelydts noch zeer oneigen te pas gebrogt en verstrooid, dat wy na veel onderzoek daar niets anders van kunnen oordeelen, als dat zy zulks niet om welstand, maar uit eigenhoofdigheid, aldaar gesteld hebben: waarschylyke tekenen dat de natuurlykheid, de noodzaakelykheid, noch toeëigening der voorwerpen by hen niet gekend zyn geweest.

⁺Dat de oude Grieken en Romeinen in het begin zo prachtig niet geweest zyn in hun huisraad, als wel in laater tyden, werd niet tegen gesproken: maar het is wel te begrypen, dat'er een onderscheid was tusschen ⁺lieden van vermogen en 't gemeene volk, als mede in hunne gebouwen, kleedingen, en andere dingen. Den een gebruikte zilverwerk op zyne tafel, en den ander aardewerk of geschilderd hout: den een had basreleevs, pronkbeelden, behangselen of tapitseryen; den ander weder slechte en enkele muuren: en aldus ieder na zyn zin of vermogen. Waarlyk, ik kan my over geene zaak meêr verwonderen, dan wanneer ik myne eerste ⁺Ordinantien herdenk, die ik placht te ontwerpen toen ik noch in myn Jongelingschap was, hoe oneigen myne gedachten waren, verbeeldende meenigmaal een koninglyke geschiedenis in een stal of slecht boerenhuis, en dikwils ook het tegendeel. Het is buiten twyffel, dat de geenen, ⁺welke een huis bewoonen, het zelve ook stoffeeren en voorzien van alles wat in ieder vertrek behoort, 't zy in de keuken, kamer, pronkzaal en gaanderyen; den een met een ledekant, of rustbedde, met al zyn toebehooren, kassen, tafels en stoelen; een ander met behangsels, min of meer kostelyk, tapyten op de vloer, geridons, kandelaars, staale spiegels &c. een ander weêr met banken, schoorsteen, tafelbedden, halvemaansgewys, na de forme van de tafel, en het overige na dat de plaats het vereischt; en aldus met andere vertrekken desgelyks.

Zommige meenen, dat de stoelen in den eersten tyd niet gebruikt ⁺zyn geweest, maar dat men op kussens neêr zat als in de Oostersche Landen, of op rustbanken. Wanneer eens zekere Persoon *Eneas* by *Dido* had verbeeld, in een deftige zaal, en *Dido* op een kleen zoldertje, met een tapyt overdekt, hebbende den kleenen *Ascaan* in haaren schoot, en *Eneas* aan haare zyde, en vorder omtrent haar eenige Staatjuffrouwen hier en daar over de vloer op kussens nederzittende, welke vloer mede met een groot tapyt bedekt was; zo verwonderde ik my, dat ik in een hoek, aan de zyde van 't Stuk, een groote ronde tafel zag staan, op welke gedischt wierd, als tot een aanstaande gastmaal, en dat men daar noch daar omtrent niet eenen stoel vernam. Ik vraagde den

⁺Vershil in de pracht door verloop der eeuwen.

⁺Ook onder zyken en armen.

⁺Voorbeeld van misslag in den Schryver.

⁺Natuurlyke gevolgen om die misslag te verhelpen.

⁺Voorbeeld van een misslag omtrent deze zaak.

Meester, waarom die Juffers niet op stoelen of banken zaten; dan of deze gestalte alzo in de Geschiedenis vermeld stond? Hy gaf my tot antwoord, dat in die tyden noch geen stoelen of banken bekend waren. Ik kon my niet wel van lagchen wederhouden: doch toen ik hem daar na vraagde, of zy dan staande zouden eeten, vermits 'er zulk een hooge tafel geplaatst was, begon hy zyn misverstand te bemerken. Echter wilde hy zich verschoonen, zeggende: zy zullen die rustbank daar toe gebruiken, welke gints tegen dat behangsel staat. De meening was zo vreemd niet, had dezelve daar maar toe gemaakt geweest: maar die was juist regt, en de tafel rond. Ik zweeg stil, om zyne schaamte niet te verdubbelen.

Men vind 'er wel meêr, die zulke misslagen begaan. Het is byna⁺ dezelve misslag, als de geen beging, die, volgens de vertelling, *Abrahams* offerhande willende verbeelden, hem met een krom zwaard en een regte scheê had geschilderd.

⁺Tweede kwaad Voorbeeld.

Gelyke misslag heb ik ook gehad, wanneer ik noch weinige opmerkinge,⁺ maar groote lust had om te ordineeren. 't Was een *Hercules*, spinnende by *Omphale*. Ik had van *Bartolet* in een ander voorval uitgebeeld gezien, dat hy *Hercules* ongelyk kloeker, dan alle de vrouwen, had gemaakt. Derhalven verbeeldde ik hem ook veel kloeker van gestalte, hebbende een vrouwenkleed aan, met mouwen, voor toe gereegen, (gelyk *Meriaan* in zyne Historische Chronyk *Sardanapalus* onder de wyven mede gedaan heeft) een spinrokken in zynen gordel, een spil in de vuist, een paerlsnoer om den hals: en om te toonen, dat het *Omphales* kleed was, had ik haar geheel naakt by hem gezet. Nu laat ik iemand oordeelen, hoe schoon *Omphale* dat kleed gepast had, dewyl het *Hercules*, die ten minsten andermaal zo kloek was als zy, niet te kort noch te naauw van mouwen of lyf was. Doch daar na wierd ik door herdenking wat opmerkender.

⁺Derde Voorbeeld in den Schryver.

Het is wel af te neemen, dat zodanige misslagen nergens anders van⁺ daan komen, dan uit een geringe kennis, of slegte onderrichting in die dingen welke deze hooge Konst vereischt, en voornaamentlyk het geen de stoffagie betreft: ik zeg, stoffagie, hoedanig die ook zoude mogen weezen, zo binnen als buiten; dewyl 'er weinige zyn, welke weten dat zulks van zo groot een aangelegenheid is, en zulk een ongemeene uitwerking doet.

⁺Oorzaaken waar uit dezelve ont staan.

Men mag hier en daar uit de fraaije Werken der oude en vernuftige⁺ Meesters heteen oft ander wel afzien, naarbooten, en in zyne *Concepten* plaatsen, als het te pas komt; wel te verstaan, zo het eigenschap met de rest heeft, en met den zin overeen komt. Dat de vermaarde *Poussyn*

⁺Hoe verre een Schilder gaan mag.

in zyne *Mozes* vindinge de *Nyl* met een Watergod verbeeld, heeft reden: ('t welk wy in een ander Hoofdstuk, daar wy meenen te spreken door wat gezag het den Schilders toegelaaten is geestelyke en levenlooze dingen onder menschelyke gedaantens te verbeelden, zullen bevestigen) maar het is, myns oordeels, belagchelyk, dat iemand het zelve beeld met al zyn toebehooren op de kant van een rivier zet, en daar by ⁺*Narcissus* die zich daar in spiegelt; denkende mogelyk, als het maar een Watergod is, dat het daar mede wel zy; en zeggende by zich zelve: het schikt wel: 't is een schoon beeld: en behalven dat, *Poussyn* heeft het durven doen; waarom wy niet? Doch dit stryd tegens de gezonde reden; waar de *Sfinx* met de kinders daar noch af, dan kon het doorschieten.

⁺Belagchelyk voorbeeld van opmerking.

Wie is 'er toch, die een bezoekkamer stoffeert, dat men uit de stoffagie kan oordeelen of het voor of na de maaltyd geweest is, als men in ⁺d'eene hoek of d'andere geen tekens daar van bespeurt, niet alleen met een gedekte tafel, maar ook kannen en glazen, koelvaten, en al wat tot een maaltyd behoord? want voor den eeten moet alles ordentelyk gereed staan; en na den eeten, leêge kannen onordentelyk leggende, leêge schotels, een hond die een been knaagt, de stoelen hier en daar, het tafelkleed half opgeslagen, en meer diergelyke dingen.

⁺Wat men omtrent de natuurlykheid van een verbeelding moet waarneemen.

Wie zal ook voor goed keuren, dat *Testa* in zyne dooping van *Achilles*, *Thetis* haar kraambed doet houden in een opene gaandery, daar de kinderwieg by noch omtrent is?

⁺Wat de roerende stoffagie aangaat, het is oneigen, dat men *Marcus Antonius* met *Cleopatra* wil verbeelden, om daar mede te kennen te geeven haare pracht en overdaad, en zulks zonder stoet als in een byzondere maaltyd; daar men weet, dat het in zulk een ongemeen gewoel bestond, van speellieden, hofnarren, googchelaats, en andere baldaadigheden meêr. Of kan men *Christus*, in een kribbe leggende, uitbeelden, met *Maria* en *Joseph*, alwaar de drie Koningen by komen, en dat in een stal daar overvloed van vouragie voor de beesten is, mitsgaders aan de muur een wan en dorsvlegel hangende, en meer andere gereedschappen tot den akkerbouw behoorende; daar by geene boeren of boereknegts; wat meer is, geen koffer noch kist, zaag of winkelhaak? doch of *Joseph* die stal gehuurd, of ontbloot van menschen gevonden heeft, staat ons te denken; daar en boven een der aanzienlykste personagien in het volle harnas, en zulks blootshoofds, waar omtrent men geen helm noch muts, die hem toekomt, kan bespeuren.

⁺Desgelyks omtrent de roerende Beelden.

⁺Als eens een myner Medgezellen een maaltyd had geschilderd, vraag-

⁺Voorbeeld tot waarschouwing.

de ik hem, waarom hy geen mes op de tafel vertoonde? waar op ik niet anders tot antwoord kreeg, dan dat de meslen niet antiëks waren. 't Is wel, dacht ik: is dan het brood, het vleesch, en een driestel met een leuning, die daar ook stond, antiëks?

Het is mede niet oneigen, schoon het slegt schynt, dat men by een bed, daar iemand slaapt, een waterpot zet: ja al was'er ook in den morgenstond een hmp brandende, of uitgeblust, by, en meer andere dingen: waar uit men kan oordeelen wat verder aan te merken zy.

Het is dan, na myn gevoelen, een voorzichtig Meester, die zich aan de stoffagie t'eenemaal laat geleegeen zyn, en weet dat het zo kwaad is iets af te laten 't geen 'er by behoort, als iets by te voegen 't welk onnoodig is.

Wat soort van Schilderyen in ieder Vertrek van een Huis gevoegelyk zyn.

Achtste Hoofdstuk.

DE natuur, eigenschap, en 't gebruik der Schilderyen in 't algemeen⁺ zyn bekwaame werktuigen om de zinnen door de verscheidene veranderingen der voorwerpen, die ons behaagelyk voorkomen, als beelden, landschappen &c, in een geduurige aandacht en bezigheid te houden.

De natuur derzelve is een groote overeenkominge met de natuur der dingen, die zy verbeelden, als ze door een ervaren en welgeoeffend penceel gemaaktzyn; en zy kunnen ons, by gebrek van de voornoemde natuurlyke dingen, genoegzaam te vrede stellen.

De eigenichap is een behoorlyke toepassing tot de plaats en, alwaar zy gesteld worden; 't welk van d'eene in d'andere plaats niet kan worden verwisseld zonder de natuurlykheid te kort, ja, zelfs te niet, te doen.

Aangaande het gebruik der Schilderyen, dat bestaat in wat gelegentheid en plaatsen daar zy mogen toegepast worden, om de zinnen der Eigenaars, wel uitgedrukt, te voldoen, en in de verscheidenheid der voorwerpen, tot het cieraad der wooningen overeenkomende, met de Bouwkonst te dienen.

Of dit gezegde nu voor zommige niet duidelyk en verstaanbaar genoeg mogt weezen, wil ik, zo veel als in myn vermogen is, om de zulken te hulp te komen, de zaak wat klaarder en breeder uitleggen.

Ik zeg dan, dat het niet genoeg is, dat een Schilder zich zelve werk verzorgt, en in 't een of 't ander Vertrek een Stuk maakt 't geen hem

⁺De natuur, eigenschap, en 't gebruik der Schilderyen, moeten noodzaakelyk in alle Vetrekken waargenomen worden.

goed dunkt, of 't geen hy het best kan: neen gantsch niet; maar hy moet ook acht geeven, of het zelve met de natuur, en eigenschap van de plaats, overeenkomt, en 'er wel past. En om hier in zeker te gaan, dient hy zich met de Bouwkonst te beraaden, en nooit tegens dezelve aan arbeiden, maar inzonderheid acht geeven op deze drie hoofdpunten.

*Eerstelyk, op den staat des Bouwers.

Ten tweden, op 't Gebouw zelve.

En ten derden, op de Vertrekken in het zelve.

+Drie zaaken waar op men noodzaakelyk acht moet geeven in het schilderen der vetrekken.

Wat belangt het eerste: hy moet zien en overweegen, of het een Vorst, Heer, Amptman, of Handelaar zy.

Op het tweede: of het Gebouw zy een algemeene plaats, als Raadhuis, Kerk, Paleis &c., of een byzondere, als een Koopmans of Burgers wooning.

En op het derde: of het een Zaal, Kamer, Spreekvertrek, Keuken, of zodanig een zy tot het een of 't ander gebruik gemaakt.

Voor zo verre moet hy raadpleegen met de Bouwkonst, en schikken zich hier na. Men zal voor een Koning een Paleis bouwen, en de byzondere Vertrekken daar binnen tot andere diensten schikken als voor een Koopman, of als zelfs een Raadhuis zal weezen: want in een Raadhuis vind men veelerley Vertrekken tot zulke verrichtingen geschikt die nooit in een Paleis geschieden. En om een volmaakt voorbeeld te geeven, zo beziet het Stadhuis van *Amsterdam*, daar door de Bouwkonst alle de Vertrekken op een wonderlyke wyze ieder tot zyn gebruik geschikt zyn; en neemt met eenen acht op het verstand der Schilders of Bouwmeesters in het gevoegelyk plaatsen der Schilderyen in de Vertrekken. Ieder Schildery, doch wel voornaamentlyk Beeldhouwery, is geschikt na de gebruiken die de zelve Kamers hebben, op de welke zy naakt en klaar slaan; zo dat men uit de zelve kan kennen waar toe de Vertrekken verordend zyn, en uit de Vertrekken wat de Schilderyen, steene Beelden en Basreleeves beduiden.

Derhalven is het zeer noodzaakelyk, dat men de eigenschap der Vertrekken aanzie, om zyn werk daar na te richten. Gelyk voor eerst,

*In het Voorhuis past een graauw basreleeve, ook eenige wapentuigen op de muur naar 't leven geschilderd.

In een Zyvertrek, waar in men de menschen, die om d'eene of d'andere order af te wagten komen, inleid, voegen ook geen andere cieraaden als graauwen, somtydts een weinig bloemen daar onder gemengd, doch heel soberlyk.

In de Zaal van gehoor, passen tapyten of schilderyen tegen de muuren met levensgrootte beelden van prachtige uitbeeldingen, in geslootene kamers of paleizen voorgevallen.

+Verscheide verbeeldingen in de Vertrekken eigen.

In de vrouws bezoekkamer dienen andere soorten van stoffagie, als fruiten, bloemen, landschappen, zoete gedachten, zedige uitbeeldingen, meest gekleede en eerbaare geschiedenissen.

De kinderkamer zal het voegelykst verciert zyn met basreleevs en geschilderde zinnebeelden of moraalen, waar uit zy eenige goede zeden of manieren mogen leeren, en zich van jongs op tot deugdzaame zaaken gewennen. Men kan 'er ook wat bloemen, vruchten, of eenig gevogelte, en andere diergelyke dingen by voegen.

In de keuken passen geen andere schilderyen als eenige verbeeldingen van keukengereedschap en wildvangst, het beeld van d'eene of d'andere meid, knecht, hond of kat, enz. doch meest graauw of houtkoleur, ter oorzaak van de rook, die de schoonheid der koleuren anders geweldig zoude beschadigen.

In de gaandery zullen wel voegen allerhande jagttuigen op de muur levendig afgebeeld.

In de bovenkamers passen landschappen, en allerley schoone gezichten.

In de slaapkamer van man en vrouw zyn goed eenige schoone tronien en naakte kinders, levendig afgebeeld.

In de kinderen slaapkamer passen geen andere dingen als *feuillage*, of loofwerk.

In de studeerkamer voegen eenige graauwe marmere geschilderde afbeeldingen van geleerde lieden, als Philosophen, etc.

In 't achterhuis, aan 't einde van de tuin, alwaar men in de hitte des zomers zyn vermaak neemt met een zoet gezelschap, en colationeert, meest onder manvolk, voegt niets beter als eenige fraaye en vrolyke bagchanaalen, hardersspeelen, danssen, waterbeeken en fonteinen.

Laat ons nu komen tot de verbeeldingen, die men op schoorsteenen⁺ en deuren, in ieder vertrek, schildert.

Op de schoorsteen in de eetzaal, *Comus*, God der maaltyden, verzeld met de Smaak en de Reuk. En op de deur *Letitia* of Vreugd.

⁺Verbeeldingen op Schoorsteenen en Deuren.

Op de schoorsteen in de vergaderzaal, *Decoro* of Gezag, verzeld met *Pallas* of Deugd, en *Honos* of Eer; en op de deur het Verstand.

Op de schoorsteen in de vrouws bezoekkamer, Eerbaarheid verzeld met *Obedientia* of Gehoorzaamheid en Naarstigheit; en op de deur Getrouwheid.

Op de schoorsteen in een salet of vergaderplaats voor de jonkheid, *Juventus* of de Jonkheid verzeld met Bevalligheit en Welspreekendheit; en op de deur *Gaudium* of Vrolykheit.

Op de schoorsteen in de kinderkamer, *Educatio* of Opvoedinge, daar by een jonge tak tegen een stok gebonden; en op de deur Gehoorzaamheid.

Op de schoorsteen in de keuken, *Prudentia* of Voorzichtigheid, verzeld door *Ceres* en *Bagchus*. En op de deur Naarstigheit.

Op de schoorsteen in de slaapkamer, de Gerustheid. En op de deur *Securitas* of Zekerheid.

Op de schoorsteen in de studeerkamer of kantoor, de Wysheid of Weetenschap. En op de deur *Harpocrates*.

In 't voorhuis op de deuren van beide de zykamers, *Clementia* of Goedaardigheid, en *Vigilantia* of Wakkerheit. En in de midden tegen de muur *Oeconomie* of Huishouding.

Op de deur van de spyskamer, *Abondantia* of Overvloed.

Op de deur van de kelder, *Silenus*.

Op de zolderdeur, de Winter.

Op de deur van de tuin, *Flora*.

Op de deur van de boomgaard, *Pomona*.

In de Oranjery, tusschen de kagchels, de beeltenissen van die in boomen en planten veranderd zyn, als *Ciparis*, *Mirrha*, *Dafne*, enz. Op de deur van binnen *Apollo*, en van buiten *Diana*.

Op de deur van de stal, allerhande paardegereedschap, als toom, schabrak, stygbeugel, mestvork, schop, roskam, en diergelyke.

Op de deur van 't sekreet, *Momus* lagchende.

*Om niets voor de Konstbegeerige Liefhebbers verborgen te houden, willen wy ook spreken van Schilderyen die men onder schoorsteenen zet.

*Van Schilderyen die men onder Schoorsteenen zet.

In zodanige plaatsen zoude men veele *concepten* kunnen vinden, vermits men aan het vuur niet verbonden is, ter oorzaake dat het vuur alleenlyk by de winter gestookt werdende, men zodanige kamercieraaden weg neemt De Lente, Zomer, en Herfst, heeft men alsdan tot voordeel, dewelke cierlyke en aangenaame stoffe in overvloed verschaffen: want vermits de plaats geduurende drie vierendeeljaars tot alle dingen geschikt kan werden, kan men daar van maaken wat men goed vind. Men kan die toe laten of open slaan, of in nissen allerhande pronk-of borstbeelden, basreleevs, en andere cierlykheden, als koelvaten, vaazen, bloempotten, mandtjes met vruchten, muziek-instrumenten, globes en andere dingen meer, zetten. Men kan ze doen open gaan met of zonder deuren, met een heele of twee halve, en daar in verbeelden zodanige doorzichten als men goed vind, 't zy een bloemperk, een plaats met fonteinen, een straat met huizen, een

bosch, laan, poortaal, een spyskamer, een wynkelder, een alcove met een rustbedde, of een boekkamer, en meer andere dingen welke niet oneigen zyn, als het maar niet iets is 't geen noch eens in dat vertrek word gezien.

Doch hier dient wel aangemerkt te worden, dat zodanige Stukken⁺ met een natuurlyke *horizont*, te weeten hoog geschilderd, moeten werden, en daarom weinig of geen lucht vertoonen, op dat ze zo veel te meer mogen diepen. De openingen, die ons van 't een in 't ander vertrek leiden, het zy hoedanig die ook zouden mogen weezen, als ze zich maar binnenshuis verbeelden, zyn niet oneigen. Maar wanneer men buitengezichten, als voor gezegt is, wil vertoonen, is het eigener dat'er deuren aan verbeeld werden, kwansuis om de tocht. En gelyk het veelydts gebeurd, dat zodanig een Stuk het voordeeligste licht niet ontfangt, en dikwils door de verre uitsprong der schoorsteen in de schaduwe is, dient men wel acht daar op te neemen, ten einde men zyn werk daar na schikke, op dat het zich niet als een schildery vertoone, maar als de natuur zelve.

⁺Hoe den *horizont* derzelve genomen moet werden.

't Zal niet ondienstig zyn hier eenige *concepten* tot zodanige plaatsen ter neder te stellen, om den geenen, welke niet al te ryk van vindingen zyn, daar door eenigsins te hulp te komen.

Flora met een vrolyk wezen uitkomende, heeft een mandtje vol bloemen⁺ van dien tyd onder haaren linker arm. Haare regter hand heeft zy achterwaarts, waar mede zy haare rok een weinigje optilt. Haar linker voet is om laag op een trap, tredende met de regter vooruit opwaarts; en de borst is een weinig na het licht gekeerd. Achter, in een laag verschiet, ziet men een *parterre* of bloemperk met vaazen. Achter haar zou men noch een beeld, 't geen de trap opkomt, in de schaduwe kunnen stellen, om daar door het verschiet te beter te doen wyken, en het voorste beeld krachtig te doen afsteeken. Deze *Flora* moet na de plaats geproportioneerde zyn. Kan het geen volwassene vrouw weezen, zo laat het een meisje zyn: en is de tronie in de schaduwe van de schoorsteen, zo neemt de *reflexie* te baat. Het zelve *concept* kan men ook met kindertjens verbeelden.

⁺Het eerste *concept*, verbeeldende de Lente.

Pomona met een mandtje vol vruchten op de schoot, en in het verschiet⁺ een boomgaard, waar in eenige *Cupidootjens* bezig zyn met vruchten en bloemen te verzamelen.

⁺Twede *concept*, verbeeldende de Zomer.

Bagchus vertoont zich in den ingang, rondom met wynranken en⁺ druiven behangen; en, zo men wil, een jong *Satyrtje* met een kan by hem. Het zelve *concept* kan men desgelyks met kinderen afbeelden.

⁺Derde *concept* tot den Herfst.

Anteros, als een Jongeling met laurieren gekroond, staat op den

*drempel, hebbende een sakkelt of lange pyl daar hy op steunt, wyzende na binnen op een *bibliotheek* of boekkamer, alwaar men een astrolabe en globe ziet, als mede een lier aan de wand hangende. Zyn kleed, op beide de schouders vast, is purperrood. Hy is bevallig en deftig van wezen, met den mond open als of hy iemand aanspreekt en daar binnen nodigt. Hy staat aan de linker zy tegen de deur, die half in de schaduw tegen het verschiet is, zo dat hy krachtig afsteekt. Zyn aangezicht en onderlyf ziet men van vooren, zynde de borst naar het licht gekeerd. Deze verbeelding is links en regts even goed, gelyk ook de voorgaande.

+De vierde verbeeldende de liefde tot de studie.

*Cupido komt hier voor den dag met een blyd en zoet lagchend wezen, hebbende een teene boutelje in zynen arm, en een spawaters kan in de hand, die hy opheffende verthoont, als of hy zeggen wilde: *puik van borneeren* Nevens hem staat een sierlyke geridon of teetafel, waar op een andere *Cupido* een zilver schenkbord met glazen, gelyk ook een zilvere suikerdoos en lepel neder zet. Achter zoude men een wynkelder kunnen verbeelden, die met een kaars of lamp verlicht wierd. Men zoude ook wel een gedeelte van een prieel of fontein op een plaats kunnen doen zien, als mede een gaandery, enz.

+Vyfde.

*In dit *Concept* doen wy een *Serenade* door drie jongelingen uitvoeren; d'eerste als een *Polichionelle* gekleed, met een pypzak, *hautbois*, of fluit; de tweede als een *Harlequin* met een fiool; en de derde als een *Scaramouche* met een gitterre, elk met zyne toegeëigende beweeging. *Harlequin* staat ter regter zyde tegen de post, de fiool tegens zyn oor houdende, en styf van actie. *Polichionelle* tegen de andere post op den drempel zittende, houd de fluit van den mond, en ziet na vooren toe allagchende, zulks dat zich alle zyne tanden bloot verthoont, drukkende het hoofd een weinig achter over in de nek. *Scaramouche* is in de midden met de gitterre onder den arm, en het hoofd heel in deschouders gehaald; luisterende met aandacht, en houdende de voorste vinger bezyden de neus, en de beenen digt aan een. Achter deze speelders zoude men een *balustrade*, boven het water, in de schaduw kunnen verbeelden, op de welke een aap moest zitten. In 't water kan men eenige gondels met maskarades doen zien; ook wel een straat, en meer andere dingen.

+En zesde.

*En vermits de dikte van de gemelde opening niet heel breed kan zyn, kan men echter, met de deur wat minder of meer toe te haalen, meerder voordeel van schaduw krygen, indien het de zaak vereischt; ook wel met het een of het ander daar tusschen in te schikken. Men dient ten hoogsten niet boven een beeld en een half in 't licht te stellen, en

+Waarneemingen in deze verbeelde openingen.

een derde in de schaduw. De kleuren doen de zelfde uitwerkinge. Zodanige Stukken moeten niet gefimeld zyn, maar wakker aangetast, en met kracht van licht. Dit is voor zo ver de verbeelde openingen betrest. Derhalven zullen wy ook verscheidene *concepten* ophaalen, zeer bekwaam om in schoorsteenen, die toe zyn, te verbeelden.

Een vaas, het zy van wit marmer, goud, of zilver; ook goud van⁺ buik, en de hals en voet van *lapis* of azuursteen, staande in een roode marmere of porfiere nis; de weêrzydsche platen van een ligter steen, behangen met festons van allerhande groente en cierlyke bladen, hier en daar met kleene bloemetjes door een geschakeerd. Deze festons moeten zeer kloek zyn als twee armen, heel spartelende, om de ligte grond te verbreeken; op dat het middelstuk, het zy wit marmer, zilver of goud, te meerder kracht moge hebben.

⁺Verbeeldingen in Schoorsteenen die toe zyn.

Het borstbeeld van *Bagchus*, vertoonende zich als wit marmer, met⁺ wyngaardtsbladen en ranken gekroond, daar eenige bossen druiven aanhangen, of moerbeziën met hunne groente tot het schikken van een krans: aan weerzyde, op een hartsteene grond, festons van witte en blaauwe druiven, tusschen de welke eenige instrumenten, daar by passende, kunnen gesteld worden, als rinkelbommen, cimbaalen, *hautbois*, *Pans*-fluiten, en klapborden. Dit borstbeeld staat op een pedestal van pisaans marmer, in een nis als vooren; moetende het zelve beeld zo hoog met de nis zyn als het mogelyk is, op dat het zyne volle lengte konne hebben: doch indien de schoorsteen en nis zo hoog niet komt dat'er een volwassen beeld in zoude kunnen staan, kan men'er een jongeling van maaken. Wanneer men nu niet gezind was dit borststuk op een pedestal te vertoonē, zou men het zelve in de nis, doch een derdepart korter, kunnen plaatsē. Onder de nis konde men alsdan een flaauw basreleeve, van een graauwe of andere koleurde steen, stellen; of wel een andere feston van pynbladen, hier en daar met een kleen bloemetje van schoone koleuren geschakeerd.

⁺Twede.

Het borstbeeld van *Apollo*, en aan weêrzyde eenige muziekinstrumenten,⁺ het zy uitgehouwen of natuurlyk verbeeld. Onder de nis een vierkant vak, en daar in uitgehouwen een fakkel en pylkoker kruiswyze door een laurierkrans. Onder de natuurlyke instrumenten eenige laurier-en olystakken; en onder de uitgehouwene eenige rollen papier met geometrische en andere konsttekenen meer, welke men in basreleeve beter kan schikken als in de natuurlyke.

⁺Derde.

Een diepe nis, in de welke een tafel staat cierlyk van voet, van⁺ schoon hout, en hier en daar wat verguld, met Oostindische Theegereedschappen, als kopjes, schoteltjes, trekpot, en een zilvere gedreevene

⁺Vierde.

theebos; of wel Coffygereedschappen, als een sierlyke zilvere schenkan, een zilver schenkbord met eenige pypen, een mes, een eindtje verinis tabak op een papier, een schoon konfoor met vuur, en onder op de grond, in de schaduwe, eenige wynflessen.

*Dit *Concept* met een tafel kan veelderley weezen. Men kan veelerhande geregten daar opdissen, 't zy meloenen, mandtjes met vruchten, als persikken, abrikoozen, *Vyfde. noten, enz.

*Ook kan men op zodanig een tafel muziekboeken leggen, als mede een luit, fiool, *hautbois*, enz. en onder op de grond een koelvat, met eenige boeteljes in het *Zesde. water overeind staande.

*In dit laatste stellen wy een ronde basreleeve, verbeeldende een zittend kind van vleeschkoleurde marmer, 't welk bellen blaast, op een azuure grond ingeleid, *Zevende. rondom een witte marmere lyst, en onder een feston.

Beschryving van verscheidene Tafereelen, volgens den aart, hoogte, en andere toeëigeningen der Orders in de Bouwkunde behoorende.

Negende Hoofdstuk.

DEwyl'er tot het beschryven van fraaije Vertrekken geen bekwaamer styl is dan deze, die, als of men dezelve gezien had, de zaaken voor oogen stelt, zullen wy ons daar toe keeren, en van ieder Order een byzonder bouwgezicht maaken; hoopende zo duidelyk mynen medebeschouwer alles aan te wyzen, als ik my, door myne gedachten, verbeeld zulks klaar voor oogen te zien. Men geeve dan een weinig acht op de byzonderheden, dewyl alles aan een geschakeld is: want menigmaal een gering punt overgeslagen zynde, breekt men de t'zamenhang der zaak zonder ooit een volkomen begrip der zelve te verkrygen.

Wy zullen dit onderwerp in vyf Vertrekken bepaalen, en in ieder Vertrek die Tafereelen beschryven, welke den aart, hoogte, landaard, en verdere eigenschappen de Orders in dit Gebouw betreffende, zullen aanwyzen, &c. En dewyl de Order Toscana, zo wel in 't geheel, als in alle haare deelen en leden, heel grof en robust is, zullen wy hier vertoon het

Tafereel van Poliphemus en Galathea.

P*oliphemus* aan de strand door de schoonheid van *Galathea*, die aan⁺ dezen oever, in de aangename kabbeling der baaren, haar vermaak kwam neemen, tot liefde ontvonkt, zocht haar met zingen en speelen te behaagen, en tot mededoogen te beweegen: maar haar hert was voor hem ongevoelig. Zyn onbehouwen groote gestalte, en vervaarlyk wezen, verwekte by haar niet als afkeerigheid. Zy vlied hem, en spot met zyne liefde. ^{+Zin van het verduitsel.}

Hier zag men een volle zee met stille baaren. Op de tweede grond, aan de linkerzyde, deed zich een hemelhooge rots op, welke over de zee hellende tot byna aan het oogpunt, heel ruuw, en hier en daar met groente bemost en begroeid was, en na de linker zyde heel hobbelig afging. Voor de zelve waren zwaare steenen op malkander gelegd, als een trap, tot aan de kant van 't water, niet als gemeene trappen,⁺ maar twee à drie maal hooger. Op de onderste derzelve, digt aan den oever, zat de wanschapen Ciclops, afgemaald als een wild en woest mensch, heel rouw, donker, en dik gehaird van vel, als mede zyn hoofd en baard vol borstelig zwart hair 't geen tot op de schouderen en borst hing; hebbende niet meer dan een winkbraauw, die over het gantsche oog, dat, volgens de getuigenis van *Homerus*, zo groot als een schild was, en in 't midden van een gerimpeld voorhoofd stond, hing, en de breedte van het voorhoofd t'eenemaal overliep; met een dikke lip, die zich tegen een breede en platte neus, gelyk die der Mooren, omkrulde; steekende, met een grimmig, wezen zyne tanden, geschikt gelyk de tanden van een zaag, uit zyne gulzige kaakebenen. By hem neder lag zyn staf, welke, gelyk die der harders, aan 't eene einde krom, en, volgens het zeggen van *Ovidius*, grooter dan de mast van een schip was. Een knapzak of tas hing hem op de zyde. Zyn kleed was van bokkevellen aan malkander genaaid, 't geen hy van de schouders geschud had om mogelyk zyn ingebeeld schoon en welgemaakt ligchaam aan *Galathea* te vertoonen. Dit kleed was witachtig geel van kleur, met eenige zwarte vlakken. Hy zat heel ongeschikt, met zynen rug een weinig achter over tegen de rots leggende; het linker been na de kant van 't water uitgestrekt: en het regter, heel opgehaald, lag over een stuk van de rots, het onderste met de voet in 't verkorten. Zyne honderdpypige fluit had hy in de linker hand, digt aan den mond, als of hy even geblaazen had; latende ondertusschen, zyn oog ten hemel opslaande, het hoofd tegen *Cupido*, die hem voor ^{+Gedaante en beweging van *Poliphemus*.}

dezen tyd streelde en gezelschap hield, hangen, met den mond open, als of hy zong; terwyl de regter hand op zyne knie overeind rustende, de maat scheen te slaan. Het was raar te zien, hoe *Cupido* al spelende hem een pyl in zynen boezem stak, zonder dat hy het gewaar wierd.

⁺*Cupido* vertoonde zich heel klein, omtrent zo groot als de helft van zyn arm of been, zo dat op de tweede trap geklommen zynde, hy noch naauwelyks aan de Ciclops zyne schouderen kon reiken, om met zyne regter hand de hoofdharen van des Reuzen oog af te stryken; terwyl hy met een uitgestrekte vinger van de zelve hand zeewaart in wyzende, een pyl met de linker hand, allagchende, in het hert van *Poliphemus*, onder den opgeligten arm, drukte. *Cupido* was bloozende en schoon van vel; zyn hair geelachtig blond. Een pylkoker, door een schoon ligtroode sluyer om zyn lyf vast gemaakt, hing hem aan de zyde; en zyn boog lag by hem neêr. ^{+Cupido.}

⁺De blanke *Galathea* ondertusschen op de voorgrond, in het midden des Stuks, in een groote zeeschelp gezeten, wierd getrokken door twee dolfynen, aan weêrzyde met *Tritons* en *Nereïdes* verzeld, blaazende op hunne kinkhoorns, en spelende op rinkelbommen en andere instrumenten. Men zag haar in de schelp vlak van vooren zitten, terwyl de dolfyns, die zy mende, zagtjes regtsom zwaalden. Zy wierd gevolgd door meer diergelyke *Tritons*, met eenige schoone naakte dogters achter op hen zittende, als ook een groote meenigte van andere zeemonsters, die allengskens in de verheid versmeltende, uit het gezicht verdweenen: zynde dit gantsche gezelschap, al te samen, halvemaansgewyze geschaard. *Galathea* muntte in schoonheid boven alle uit. Ik stond eerst in twyffel of het *Venus* zelve niet wel mogt weezen: want zy had noch drie andere Schoonheden by haar, die ik oordeelde de drie Bevalligheden te zyn: maar haar wezen was wat jonger, en niet zo dartel als *Venus* dikmaals uitgebeeld werd. Haar boezem was ook minder verheeven, en haar hulssel dat van *Venus* mede heel ongelyk: want haare witte haren, in tuiten gestrengeld, en heel cierlyk omgeslingerd, waren hier en daar met witte waterklokken bestooken: en de wederzydsche lokken, boven op het hoofd te samen gebonden, vertoonden zich als een kuif, welke voor en achter af hangende, duidelyk te kennen gaf, hoe zagtjes zy de baaren doorwandelde. Het wonderlykst, docht my, was, dat men in dit groot gewoel van volk ieders byzondere zwieren, draaijingen, en driften kon zien. Den een was traag, den ander schielyk en snel; het welk hunne baarden en hair, als mede de sluyers heel duidelyk aanweezen. Zommige hielden zich wat achterover, als blaazende, en andere voorover byna met het water gelyk. Eenige waren rondom vol ^{+Galathea.}

schuim; en ettelyke zwommen zo zoetjes, als of zy over spiegelglas dreeven, zo dat men maar even iets of wat van haar schynssel in de baaren kon beschouwen.

Deze tweede *Venus* dan had een groenachtig blaauwe sluyer over haaren schoot, die om het regter been geslingerd was, terwyl zy het linker heel bloot vooruit steekende, de voet op de voorkrul van de schelp zettede. Haar hoofd hield zy een weinig achterover na de regter schouder hellende; de borst vooruit; en de regter arm zich dwars voor 't lyf strekkende, steunde met de hand, daar zy den toom in vast hield, op haare bloote knie. Zy had een zedig, doch niettemin een eenigsins lagchend, wezen. Haare oogen, een weinig neêr geslagen, deden my oordeelen, dat het uit oorzaak van de zon was, welke haar in het aangezicht scheen: maar nauwer toeziende, merkte ik, dat zy tegen een Zeenimphje, of *Nereïde*, sprak, welke nevens haare koets achter op een *Triton* lag, die strandwaarts na *Poliphemus* omkeek, daar *Galathea* met de linker hand, een weinig in 't verkorten, na wees. Het bovenste van de rots was meest in de schaduw van een wolk; welke schaduw dwars door het Stuk heen liep, waar tegen *Galathea* met haar Gevolg afstaken. Deze zegepraalende Groep was heel liefelyk gedaagd; en hoewel krachtig bescheenen, waren de schaduwen omtrent het water door de *reflexie*, of flikkering van het zelve, echter zeer zagtyes smeltende: 't welk, myn's oordeels, vry konstig en natuurlyk waargenomen was. Men zag van achter de rots, na de regter zyde toe, schoone landstreeken, heel groen en met veelderley boomen beplant, maakende een halvemaan voorby het oogpunt, alwaar eenige kudden, als ossen, geiten, schaapen, &c. op weiden gingen. In het verschiet wierd men noch andere bergen, en aan de regter zyde een aanwyzing van een stad gewaar. Vooraan, aan de zelve zyde, in den hoek, vertoonde zich een stuk van een zeeclip, welke *Galathea* en haar gezelschap scheenen te vermyden.

Alzo wy de gedaantens van *Poliphemus* en *Galathea* verbeeld hebben, zal het niet ondienstig zyn die der *Tritons* en *Nereïden* mede aan te wyzen.

Pausanias beschryft de *Tritons* aldus: voor eerst, dat het opperdeel huns⁺ lyfs tot aan de navel van een menschelyke gestalte is, doch geheel bedekt met dunne, maar scherpe en ruuwe schobben: en voorts nederwaarts, in plaats van voeten, eindigt het in een groote dubbelde of gespleete staart. Hun hair is lang en blaauwachtig: maar de haren zyn van malkander niet verdeeld of onderscheiden, maar in een geward als gevlochten. Hunne oogen zyn uit een groenachtige koleur: hunne

*Gedaante der *Tritons*.

ooren, neus, en mond als die der menschen, doch de laatste heel groot en breed: hunne tanden gelyk die der panthers: hunne vingers en de nagelen der handen als de rug van de oesterschelpen, of diergelyke. Zy hebben aan de borst en buik, als mede onder de ooren, vinnen of vlimmen als kleene vleugels, waar mede zy zich behelpen in het door-klieven der baaren terwyl zy zwemmen.

⁺*Alexander van Alexandrien* zegt, dat de *Nereïdes* van het hoofd tot aan de navel van zeer schoone maagdelyke gedaante zyn: maar de overige laager deelen, ^{+En die der *Nereïden*.} welke zich te samen als een vis vereenigen, eindigen in een paalingsstaart. Hunne hoofden zyn meest onthuld met slap hangend hair, vercierd met paerlen, koraal, en andere diergelyke zeegewassen.

Twede Tafereel.

⁺*Poliphemus*, ziende van de top der rots, daar hy zat en speelde, zyne beminde *Galathea* aan de strand met *Acis* liefkoozen, word zodanig door gramschap ^{+Zin van het tweede Tafereel.} ontsteeken, dat hy zich aan de wraak overgeeft; rukkende, vol woede, een stuk van de rots, van meening om hen beiden te verpletten: maar *Galathea* ontvlugtte het, en dook in zee: doch *Acis*, niet rad genoeg in 't loopen, werd daar door getroffen.

⁺Dit Stuk is een weêrgaa, of vervolg van 't voorgaande, zynde de rots hier aan de andere zyde geplaatst, waar achter zich een eiland, mede halve maansgewyze ^{+Zynde een vervolg van het voorgaande.} na de regter zyde, dwars heen strekt. Achter het zelve ziet men de zee langs den *horizont*. De rots aan de regter zyde daalt met ruuwe trappen af, en vervolgt een zandweg na vooren toe linksom tot het midden des Stuks, alwaar ze zich in de lyst verliest.

⁺Hier stort de ongelukkige *Acis* in het zand onder die overgrootte kluit, met beide de armen uitgestrekt, en het aangezicht om laag, een weinig na de zee gekeerd. ^{+Verbeelding van de stand der Persoonen, als mede hun beweging, enz.} Hy is noch niet dood; want die zwaare last in de lucht draaijende, raakt hem even op zyn stuitbeen in het loopen. De woedende *Ciclops* hier noch niet mede te vrede, schuimbekkende van boosheid, grypt na een ander zwaarder stuk van de rots, om zyne ontrouwe *Galathea* te vernielen. *Megera* met haare smookende piktoorts hitst hem aan, en, hem een helsche razerny inblaazende, wyst hem zeewaart in op de voorwerpen van zyne wraaklust, waar na hy omkykt. Zie wat een kracht dat hy doet om die groote brok van den berg af te rukken. Alle zyne leden verdraaijen, de zeuuwen staan gespannen, en de spieren zwellen; nypende den mond, aan de eene zyde, met de boventanden toe, en het oog half gesloten. Zou

men niet zeggen dat het een anathomie of een gevild ligchaam was? Ja de allerminste muskel werkt, en drukt zich met geweld door zynen dikken huid heen. De hairen ryzen op zyn hoofd overeind; en de omgeslingerde beestenhuid is, zo het schynt, van zynen gordel los geraakt, sleepende langs de grond, trappende hy daar op met de linker voet. De bokkenvoeten, die daar aan hangen, of wel het vel daar van, slingeren heen en weêr na zyne beweging. Hy is heel krom geboogen, houdende zyne eene knie byna tot aan de borst, en duuwende met de voet tegen de rots, terwyl hy met beide zyne handen de kluit met alle kracht na zich poogt te trekken. *Tisifone*, half achter hem, met het bovenlyf over zyn hoofd, en haar aangezicht, een weinig in verkorting, is neêrwaarts gekeerd, wyzende met de regter hand na *Galathea*, niet met de vinger, maar met een volle vuist. In haare linker hand houd zy een deel slangen, benevens een toorts. Haar kleed is donker graauw of zwart, hier en daar met bloed beklad. De zee schynt ontroerd. Ziet eens de baaren: met wat onstuimigheid slaan zy tegen de rots aan; schynende het strand te willen overstroomen. Aan de linker zyde komt *Galathea*, op haaren waagen, getrokken door twee dolfynen, glydende niet op de baaren gelyk voor dezen: o neen, maar op en nederhollende. Dan schynt zy boven, dan onder. Daar is zy met het achtereind van den wagen byna overeind. Zy staat in de schelp heel geboogen, de armen vooruit gestreeken, kykende heel verbaasd om, terwyl zy aan de visschen den ruimen toom geeft. Haare lokken zyn niet geschikt, maar vliegen met de losse tuiten tegen den wind op dien zy door het snel loopen verwekt; en haare sluijer, los geraakt, valt achter haar in zee. Aanschouwt eens, hoe haar teêre leden overweldigd zyn, en door een innerlyke ontroering zich beweegen. De spieren van haaren hals, voor dezen verhoolen, vertoonen zich nu. Haar hert schynt te kloppen, en de beenen buigen onder haar lyf, schynende al beevende hunre ondersteuning te weigeren. Haare schoone poezelachtigheid vervliegt, en doet my twyffelen of het noch wel *Galathea* mogt zyn. Haare bloozendheid verdwynt door de bangheid, en doet haar meer een marmer beeld gelyken dan een mensch.

Ik stond verzet in die denking. Is het mogelyk, dagt ik, dat het een Schildery is door menschen handen aldus uitgewrocht! Waarlyk, dat gaat myn verstand te boven. Maar zou ik my ook wel kunnen bedriegen, waanende dat het in der daad zo is? doch dagt ik weder, ja het is zo: en wat vermag de penceel van een vernuftig Meester niet? Het zy hoe 't wil, zie ik het zo, of beeld ik het my in, het is my genoeg.

In het verschiet, ter linker hand, zag men eenige schepen, door de baaren geslingerd, en twee in het midden des Stuks ten anker leggen, benevens een boot die volk aan land zettede; het geen my deed vermoeden of het *Ulysses* niet wel mogt weezen, die het op des wreeden en gulzigen menschevreeters eene oog gemunt had. Ja dat is wis, het zyn Grieken: dat kan ik aan hunne gewapende galeyen en gantsche toerusting bemerken. De zee is blank van schuim; en de baaren loopden na het oogpunt. De lucht is ontroerd, en vol dryvende wolken, welke hier en daer groote slagschaduwten veroorzaaken. Het krachtigste licht valt op *Poliphemus* en het onderste van de rots, nevens de strand na vooren toe op weinig na: maar de steen, die op *Acis* nederploft, is, benevens zyn onderlyf, in de schaduwe, door een stuk van een zyrots veroorzaakt, en komt geweldig krachtig vóór tegen het licht. *Cupido* ondertusschen, heel boven den *horizont*, komt vooruit vliegen; keert zich heel bedroefd regtsom na beneden, alwaar *Acis* legt; heeft zyne linker vuist tegens zyn oog; en de regter, daar hy zynen boog mede vast houdt, aan zyn hoofd om de zonneshyn, al fchreeuwende of huilende. Zyne pylkoker is omgeslagen; en de pylen vallen daar uit in zee. *Acis* legt op de voorgrond met de schouders bloot; en men ziet hem een weinig tegen de regter zyde. Zyne handen, half met zand bedekt, zyn wyd open als of hy zwom. Zyn hair is donker, en zyn kleed donker groen. *Galathea* tusschen hem, en *Poliphemus* met de rots, loopt dwars door het Stuk. Men ziet haar tegen de regter zyde; en haar aangezicht is na vooren gekeerd. Het verschiet, met heuvelen, bosschaadjen, schoone landtsdouwen en rivieren, is helder en klaar bescheenen. Men ziet'er ook eenige beesten weiden, gelyk in het voorgaande Stuk. Onder het afhangen van de rots, aan de kant van de zee, legt een mantel van rood laken in de schaduwe, ongetwyffelt die *Acis* daar heeft laten leggen; het welk, myn 's oordeels, konstig bedagt was, om de plaats aan te wyzen alwaar dit ongelukkig paar gezeten had. De strand is vol kinkhoorns, en allerhande zeegewas. Een groote schildpad, groenachtig van koleur, ziet men van onder *Acis* van daan kruipen na de zee toe. *Poliphemus* heeft zyne fluit by zich leggen; doch de tas hangt noch aan zyn zyde. Het bovenste der rots is donker tegen witte wolken die daar dryven. Het licht komt van de zyde.

*Wanneer ik nu alle de byzonderheden van die twee Stukken naauwkeurig waargenomen had, liet ik myne gedagten gaan, wat of het voornaamste oogmerk van den Autheur mogte zyn geweest; en ik bevond het te zyn, ons een voorbeeld te geeven van de uitdrukking der liefde,

+Aanmerkinge des Schryvers over dit Tafereel.

of streeling der zinnen, welke het ligchaam door een dertele ontroering beweegt zonder gewelddaadigheid, in de persoon van *Poliphemus* in het eerste Stuk; en in *Gulatheä*, een gerust of onverschillend gemoed, zonder eenige hertstogt: want ik bemerkte, dat haare beweging simpel of eenvoudig was, en haare schoonheid in volle kracht. Daarom wierd zy van geene *Cupidoos* gevolgd, dan zulke die, met vlerken of vinnen, in plaats van vleugels aan, de *Nereiden* gemeenlyk verzellen. Ik was over deze aanmerking zodanig verheugd, dat ik het niet uitdrukken kan. Desgelyks onderzoekende, waar in het tweede Tafereel bestond, en wat men daar uit zou kunnen verstaan, vond ik eindelyk, dat des Autheurs meening was den ongelukkigen uitslag van de voorgemelde hertstogt, of liefde, uit te drukken in de persoon van *Galatheä*. Deze passie is driftig en onverwagt: want de geringste onordentelyke hertstogt brengt de voornaamste ledemaaten onzes ligchaams in verwarring, en verstoort de rust en vrede der overige. Die van *Poliphemus* is geweldig. *Cupido* is geen passie onderworpen: doch zo 'er iets in bespeurd zou worden, zou het, myn 's oordeels, een mededogendheid weezen. Waarom hy hem schreijende gemaakt heeft, weet ik niet: mogelyk is 't geweest om een kinderachtigheid te vertoon; want de kinderen gemeenlyk, om zaaken die hun vreemd voorkomen, lagchen of schreijen.

Uitlegginge op de Persoonen in beide de Tafereelen verbeeld.

DE Siciliaansche Herder *Poliphemus*, de wreedste en grootste van gestalte[†] onder de *Cycloopen*, was, volgens *Homerus*, de zoon van *Neptunus* en de Nympe *Thoosa*. Aangaande het woord *Cyclops*, dat is te zeggen een oog in 't midden van 't voorhoofd hebbende; waer door zommige hebben willen betekenen de donder, weerlicht, en blixem (volgens de Grieksche naamen zyner medegezellen *Brontes*, *Steropes*, en *Piracmon*) en meer diergelyke uitwerkingen der lucht, rondom dewelke zy altyd bezig zyn ten dienste van *Jupiter*: zynde de lucht geplaatst in 't midden des Hemels, gelyk een oog in 't hoofd zeggen zy. Alzo verhaalen het de uitleggers over *Hesiodus* in zyne *Theogonie*.

[†]Waarom *Poliphemus* met een oog uitgebeeld word.

Hesiodus zegt, dat *Galatheä*, dochter van *Nereus* en *Doris*, zo genaamd[†] word ter oorzaak van haare witheid; geevende by gelykenis te kennen, het schuim der zee: om welke reden deze Dichter haar het witte hair, en het aangezicht gelyk melk toeëigent. Vorders zegt hy, dat eenige Schryvers door *Galatheä* hebben willen te verstaan geeven het zoete water 't geen zich in zee stort, om dat'er niets zoeter als de

[†]De betekenis van *Galatheä*.

melk is; en door *Poliphemus* de lucht, welke het zoete voedsel bemind.

*De Jongeling *Acis* word, door *Ovidius*, een Zoon van de Vloed *Faunus* ende *Symethus* genaamd; zynde jong, schoon, en bevallig van leden.

+ *Acis*.

*De *Tritons* worden van de meeste Dichters zoonen van *Neptunus* en *Amphitrite* gesteld, om dat de zee, zegt *Vermander*, moeder of voortbrengster werd genaamd van veelerley zeldzaame schepselen, gelyk haar element daar toe het genegenste is. En d'oude Heidenen aldus iets wonderlyks ziende, eigenden de zee eenige Godheid toe, gelyk ze *dezen *Tritons* ook deden, welke zy ter zee in nood om hulp aanriepen. Maar die de betekenissen der *Egyptenaaren* wat naauwer onderzoeken, zeggen, dat de *Tritons*, door hunne dubbele gedaante, te weeten de bovenste helft van 't ligchaam als een mensch, en voorts laager als een dolfyn, vergeleeken worden by de twee krachten des waters, zout en zoet; ons leerende, dat 'er voordeel en schade uit hunnen aart en gesteldheden spruit, te weeten voordeel van de menschelyke natuur, en niet als schade van die der visschen: om die reden dat de menschelyke gedaante, zegt *Phurnutus*, vergeleeken by het zoet water, goed en bekwaam is tot onderhouding der geboomten, kruiden, en gedierten; daar in tegendeel de vischachtige gestalte, welke hier by het zee-water vergeleeken word, voor de dieren der aarde en der lucht, als mede voor de planten schadelyk is, doende dezelve vergaan en verdorren; gelyk men in *Plutarchus* van de natuur der dingen leest.

+ Natuurlyke uitlegging over de *Tritons*.

+ Wat de dubbele gedaante der *Tritons* betekent.

*Wat belangt de *Nereïdes*: *Plato* zegt, dat 'er honderd in getal zyn; doch *Hesiodus* reket 'er maar vyftig, en noemt ze altemaal, van de welke *Glauce*, *Cymodoce*, *Galathea*, *Cyrene*, *Drimo*, *Deïopeia*, *Xantho*, *Arethusa*, *Phillodoce*, *Euridice*, *Nesae*, *Leucothoé*, *Spio*, *Thalia*, *Cydippe*, *Pasithea*, *Lycorias*, *Ligea*, *Ephyre*, *Opis*, *Asie*, *Clymene*, en *Halia*, de voornaamste zyn. Dat hunne ligchaamelyke leden zich te samen na onderen vereenigen op de manier als een visch, heeft reden aan de Dichters tot het uitvinden en verziereen gegeeuen, dat de zelve zeer schoone Nymphen waren, welke hunne Goden vergezelschapten, gelyk den *Oceaan*, *Thetis*, *Neptunus*, *Nereus* en *Doris*, hunne Vader en Moeder, en veel meer anderen, die de verscheidene hoedanigheden en verschillende uitwerkselen der wateren betekenen. Zy worden Moeders der Vlieten genaamd, om dat de regenwolken uit de zee op ryzende, der Vlieten oorsprongk zyn. Hierom wierden ze van de Heidenen, door de kracht en deugd der vochtigheid die d'aarde vergezelschapt, tot voortteeling van dieren, boomen, vruchten,

+ Als mede die der *Nereïden*.

bloemen, en al 't geene de aarde voortbrengt, als voedsters der zelve aangemerkt en aangebeden.

Den afkomst en de betekenissen der Persoonen, in beide de Tafereelen verbeeld, wydloopig verhandeld hebbende, zullen wy overgaan tot een algemeene en natuurlyke uitlegginge op het laatste Tafereel.

De overeenstemminge in de Muziek, gepaard door grove en laage,⁺ met andere veel helderder en hooger klanken, maaken wel ongelyke, maar ook goede accoorden. Met de Liefde is het heel anders, konnende niets ongelyks vereenigen, als mede geen twee herten te samen binden die van malkanderen verschillende zyn, en door de overeenkomste der humeuren niet alreeds eenige overeenkomste te samen hebben. De grove en wreede natuur, der *Cyclopen* kan zich niet aangenaam maaken aan de bevallige schoonheid van *Galathea*. Zy vlied hem om haaren beminden *Acis* te volgen. Hier door leert ons *Poliphemus*, dat die geenen te vergeefs arbeiden, welke waanen of zich inbeelden dat hunne lastige aanzoeeking de macht zouden hebben van de genegentheden der geenen, die zy beminnen, tot zich te trekken. En aan d'andere zyde, *Acis*, begunstigd door de liefde van *Galathea*, toont ons wat gevaar daar in steekt zich bloot te stellen voor de haat van een machtigen medeminnaar, waar van men ten allen tyden niet anders verwacht als de dood. Ook, zeg ik, kan het tot een voorbeeld strekken, in het welk men het vermogen der bevallige schoonheid van *Venus* gewaar kan worden, die hem zodanig betoverd hield, dat hy zich daar niet van kon ontslaan, schoon hy ten kosten van zyn leeven in liefde volhardde. Alzo vervoeren onze genegentheden ons zodanig, dat ze ons ter plaatse brengen daar het ongeluk ons op de hielen volgt, 't welk ons daar na door de traanen alle de krachten van ons leeven doet verliezen; gelyk deze Fabel van den jongen en verliefden *Acis* verbeeld, wanneer *Galathea* hem in een Vliet herschept.

⁺Algemeene en natuurlyke uitlegginge over het laatste Tafereel.

Tegen over deze Poëtische Tafereelen zag ik twee andere van gelyke hertstogten, maar heel verscheelende van natuur, zynde waare Geschiedenissen, of Bybelsche Historien, verbeeldende *Simson* en *Delila*. De zin van het eerste is als volgt.

Derde Tafereel.

Simson, rustende in de schoot van *Delila*, word al slaapende het hair⁺ afgesneeden, terwyl de Philistynen zich gereed houden om hem te bespringen.

Hier zit *Simson*, omtrent het midden des Stuks, op een tapyt,⁺ wel-

⁺Zin van een derde Tafereel.

⁺Stand en beweging van *Simson*.

ke op de vloer nedergespreid, zich tot over drie ronde trappen strekt, voor een rustbed, daar *Delila* op zit, houdende zyn hoofd op haaren schoot. Zy heeft de regter voet op een kleen voetbankje, tegen het welk hy met zyne linker knie, een weinig opgeligt, leunt, hebbende den voet van het zelve been onder zyne regter dy, die men eenigsins in 't verkorten ziet, waar van men het been, in zyne volle lengte, tegens de scheen gewaar word. De regter arm hangt nederwaarts tusschen zyne beenen, rustende op het buitenste van de hand, die men van binnen ziet; houdende den linker arm onder zyn hoofd over den schoot van *Delila*, en den elleboog heel achterwaarts. Hy zakt t'eenemaal in malkander; en zyn hoofd hangt een weinig voorover op zy.

*Delila heeft haaren regter arm om zynen hals, met het bovenlyf een weinig naar de linker zyde overhellende, terwyl zy met de linker hand een bedaarde Vrouw, zonder na de zelve te zien, van haar weg duwt. Deze Vrouw treed wat achteruit, en houd haare vuisten, in welkers eene zy een sleutel heeft, te samen onder de kin; ziende al glimlagchende, met den mond toe, na *Delila*. *Delila* houd haar gezicht gevest op een Jongeling, daar by staande, die met een vinger *Simsons* hair sagtjes opligtende, het zelve met een schaar af snyd. Deze Jongeling is aan zyne regter zyde heel over hem heen bukkende, met beide de armen uitgestrekt, en de beenen digt aan malkander, tusschen dewelke hy zynen rok heeft gesteecken, om den slaapenden *Simson* niet te raaken. Neffens dezen staat een kleene Jongen, met een mandtje in d'eene hand, om de afgesneedene hairlokken in te verzamelen. Deze Jongen kykt om naar een der Philistynen, welke daar na toe treed met een touw of strik in de hand. De Jongen steekt zynen mond vooruit, houdende een vinger op den zelve, om den anderen noch een weinig te doen stil staan. De gemelde Philistyn gaat bukkende met het regter been verre vooruit, en het ander heel geboogen of gevouwen, 't welk zyn ligchaam ondersteunt. Hy steekt den hals vooruit, en de elle boogen achterwaarts, houdende het touw met beide de vuisten digt tegen zyn lyf. Een ander, heel aan de regter zyde achter hem, ligt een groot gordyn op, en ziet hem na. Tusschen deze twee ryst een zwaare kolom, als mede noch een aan de andere zyde der laatstgenoemde, alwaar het gordyn, 't geen hy opligt, aan hangt. Deze kolommen loopen na het oogpunt, en staan elk op een plint. Achter den geenen, welke het gordyn op ligt, staan noch drie à vier andere Philistynen.

*Delila, en verdere personen aan de regter zyde des Stuks.

Aan de linker zyde, achter de bedaarde Vrouw, ziet men een ge-

deelte van de koets, op een leeuwepoot steunende, boven als een loofwerk,⁺ daar een vrouwenhoofd met borsten van geelachtig yvoor, verbeeldende een *Harp*, uitschiet; en een uitgespreide vleugel ondersteunt een vergulde Architraaf. Van de bedsponde hangt een ligt weerschyn kleed met kwasten tot op de vloer af. Vooraan in den hoek vertoont zich een zwaare pilaar, of een stuk van een muur, tegen dewelke een tafel staat, gedraagen door drie Meerminnen rug aan rug, op een driekante voet van zwarte steen, met een zeskantig blad, op dewelke eenige geldzakken leggen. Achter de tafel komt een Jongeling zachtjes aantreedende, gelykende wel een huisknegt, met diergelyke zakken geld in den arm, kykende snel om, met zyne winkbraauwen heel over de oogen getrokken, over de regter schouder na het rustbed. Kort achter hem komt een andere lastdrager met een koper vat vol penningen, die hy zeer zwaar voor hem draagt. Hy is met het bovenlyf heel achter over hellende, zynen mond gantschelyk toenypende, en met uitpuilende wangen als of hy blies. Deze is sterk en robust, bedaard van wezen, met gekroest hair en baard. Bezyden het rustbed, beneden de trap, in de schaduwe, ziet men een Pronkbeeld van *Venus* op een Pedestal, verbeeldende bedektelyk *Astaroth*. Bezyden het zelve staat een Overste der Philistynen met een staf in de hand, steekende zyn hoofd een weinig vooruit; en zo ik my niet verzin, is 'er meer volk achter hem die zich in de duisterheid verliezen. Aan de regter zyde van de trappen, digt aan de voorste kolom, staat een klein wierookvat, waar van de rook langs de kolom op loopt. De kamer is rondpm behangen met donkere tapyten, verbeeldende Landschappen; tusschen dewelke zwaare en breede pilasters opgaan. De vloer vooraan is met compartimenten en banden ingelegt.

⁺Stand en beweging van de Persoonen aan de linker zyde, en verdere omstandigheden.

Delila is dertel gekleed, hebbende een cierlyk hulssel, met banden⁺ en paerlen doorvlochten. Een lange hairlok, donker en glinsterende van kleur, hangt haar over den boezem. Haar kleed is van wit satyn, strekkende zich langs den boezem onachtzaam neêr, zo dat zich de borsten, nevens de linker schouder, geheel bloot vertoonen. Het regter been is van vooren mede tot over de knie bloot; de dy in 't verkorten, en witte voetzoolen aan. Het linker been hangt van het bed, byna of zy daar regt op stond, de voet binnenwaarts achter de voetbank, zynde dat been door het afhangende kleed heel bedekt. Van haar regter schouder hangt een schoone zeegroene sluijer af, schuins neêr, die op de linker zyde gestrikt is, waar van de slippen aan de eene zyde op het bed, en aan d'andere langs de dy neder hangen.

⁺Kleur der Kleedinge van *Delila*.

Simson is kloek van gestalte, robust van leden, bruin van vel, zwart

+ van hair en baard, en de borst heel ruig. Hy heeft een donker purpere mantel aan, welke met een dwarsriem om het lyf, ter zyde met een gesp, vast gemaakt zynde, en om de middel gerold, tusschen zyne beenen tot over de regter dy nederhangt, leggende de slippen derzelve ter zyde over het tapyt met schoone plooyen. ^{+ *Simson*, en verdere Personaadjien.}

De oude Vrouw heeft het hoofd met een geelachtige doek bewonden, en een violet of blaauw kleed aan met naauwe mouwen, zynde het zelve onder de borst en boven de heup gebonden.

De Jongeling, met de schaar, heeft een korte groene rok aan met mouwen. De Jongen, die nevens hem is, desgelyks, maar wat slegter. Zy zyn beide blond van hair, het welk achter met een wit lintje gebonden is.

De Soldaat, met het touw in de hand, is bruin van vel, en gekleed met een ligtgeel kleed tot boven de kniën, en yzere of kopere banden, donker en dof, om het lyf, drie vingeren breed van de navel tot byna onder de borst, en diergelyke op de schouders. Hy heeft een heel slechten helm van rood koper op het hoofd, een pook op zy, donkere voetsoolen aan, en banden tot aan de kuit. Die achter hem is, heeft mede een helm, verbeeldende een draakenkop, op 't hoofd, de huid van een wild dier om 't lyf, en een knods in de hand.

Die het koper gelaaden geldvat, ter linker zyde, voor hem draagt, heeft een ligtgraauwe lap voor, welke tot de halve dyen hangt, en om zyn middel gerold is.

Het kleed, op de tafel, is schoon rood, en hangt ter zyde af.

Het tapyt, op de vloer, is donker, en van verscheidene koleuren, gelyk de turksche tapyten.

De dag komt van de linker zyde, een weinig van vooren, als uit een enkel venster; waar door de middelste *Groep*, met de trap, het breedste licht scheidt. De Soldaat met de strik, voor de trap, is meer op zyde gedaagd. Het Pronkbeeld, in de schaduw staande, word van de vloer *gereflexeerd*. De Overste der Philistynen ontvangt een weinig licht op zyne schouders. De Jongeling, met de geldzakken beladen, is met de tafel in de schaduw: maar de andere Lastdraager scheidt het licht vlak op zyne verheevene naakte borst.

Twede Tafereel.

+ *Simson* zyn hair afgesneeden zynde, en aan handen en voeten gebonden, word wakker, en, ziende zich dus deerlyk van *Delila* bedroogen, springt op vol verwoedheid, slaat en stoot van hem af zo veel hy kan, maar werd eindelyk gestrikt en gevangen.

^{+ Zin van het tweede Tafereel.}

Daar staat hy woedende in het midden des Stuks linksom na het licht⁺ gekeerd, zyne beenen wyd van malkander; de linker elboog heel om hoog, schietende de hand met den arm achter zyn hoofd neer; de regter vuist voor uit, werdende de elboog door een der Philistynen met een touw achterwaarts getrokken. Zyn regter been staat voorwaarts, en het linker heel achter, bezwykende onder de zwaare last van zyn grof ligchaam 't geen achter over helt. Twee leggen 'er onder zyne voeten op de grond, die hy neêrgeslagen of met de voet geschopt heeft. Een derde legt aan de regter zyde tegen een borstweering aan, ondersteunende zich met de eene hand op de vloer, en houdende met de andere hand het pedestaal vast. Zyn hoofd hangt neêrwaarts tegen de grond, spuwende bloed in overvloed.

Aan de linker zyde van *Simson*, een weinig voorwaarts, staat de Overste der Philistynen, welke toeschietende, met de linker vuist tegen zyn borst stoot, en met de regter, waar in hy een staf heeft, welke hy om hoog houdt, hem dreigt te slaan. Achter den Oversten staat een ander Soldaat, welke *Simson* een strik om den hals gesmeeten heeft, die hy na zich trekt; waar over het hoofd van den Nazareenschen Held derwaarts wat overweldigd hangt. Hy nypt zynen mond styf toe; en zyne kaaken zwellen. Achter *Simson* ziet men noch een Soldaat heel bokkende, trekkende aan een touw dat aan zyn regter voet vast is. De voorgemelde borstweering, ter regter zyde tot achteren toe, wykt na het oogpunt. De deur is in het midden der zelve, door dewelke drie à vier gewapende mannen in komen loopen met knodsen, stokken, en ander geweer in de handen, al schreeuwende; waar van de eerste met een stok of halve piek op den wankelenden *Simson* met al zyne kracht schynt te slaan. Het is vreesselyk om aan te schouwen wat geweld zy doen. Een weinig ter linker zyde achter *Simson*, digt aan de koets, ziet men *Delila*, omhelsende het Pronkbeeld van *Venus*, en heel verbaasd en verleegen omkykende. Zy is wat hoog op de trap die dwars door het Stuk heen loopt. Even voorby legt de oude Vrouw neder gevallen, of vallende, het eene been een weinig om hoog, en haar rok wat opgeslagen, zulks dat men het zelve bloot ziet; d'eene hand op de vloer, en d'andere vooruit. Vooraan in den hoek hangt een gedeelte van een groot gordyn, 't welk de tafel, daar het geld op legt, ten halve bedekt. De twee Jongelingen, in het voorige gemeld, komen heel verbaasd aanloopen, zoekende zich tusschen de tafel en de muur te versteeken. Den een is 'er reedts half achter; en den ander kykt om, en vat zyn hoofd met beide de handen.

De mantel van *Simson* legt half op de trap en half onder zynen voet,

⁺Stand en bewegingen der voornaamste Personaadjen, en andere omstandigheden in dit Tafereel begreepen.

nevens eenig geweer, als een halvepiek en helm van die daar dood leggen.

De Overste der Philistynen heeft een rok aan tot onder de kniën hangende, en een mantel om zynen arm geslingerd. Zyn hoofd is met een ligtgraauwe lap omwonden, achter met een goude band vast gemaakt.

Het grootste licht valt op *Simson* en daar omtrent. *Delila* is in een scheemerend licht, en diep in het Stuk.

*Deze twee Tafereelen waren zekerlyk niet minder van hertstogten als de twee voorgaande. De schikking, daaging, en koleur deden my verwonderd staan: en 't was als of ik zulks in het leeven zelve zag gebeuren. My docht, al wist ik niet dat het *Simson* en *Delila* waren, zo zoude ik het hebben kunnen raaden aan hunne gestalte, wezen en beweging; en 't geen het wonderlykste was, men kon daar niet alleen de daad en het tegenwoordig bedryf natuurlyk uit zien; maar dat meer is, waar de zelve uit voortkwam: daar en boven noch wat uitslag die zou hebben, en of het lukken of mislukken zoude. In het eerste kon ik wel bespeuren, dat *Simson* bedroogen zou worden; niet om dat ik het wist: maar zyn hair afgesneeden, het lyfgeld al geteld, en de strik by der hand, deden my zulks vermoeden. Doch des niettegenstaande was ik wel verzeekerd, dat het niet zonder bloedstorting zou toegaan; gelyk het genoegzaam blykt in het tweede Stuk, daar hy gevangen en vast gebonden is als een Stier dien men offeren zal, welke, na dat de eerste slag mis is geraakt, opryst, alles neder stoot en onder de voet loopt wat hy ontmoet, tot dat hy eindelyk afgemat zynde, om ver word gehaald, en, in dier voege vermeersterd, weder naar den altaar geleid. Even also kwam het my voor. Waarlyk, men ziet weinig diergelyke Stukken, zo krachtig afgebeeld. Alles wat 'er in was, kamer, stoffagie, en toevallen, waren zo eigen en gevoegelyk, ja ik mag zeggen zo noodzaakelyk tot de natuurlyke verklaring van de zaak, dat het zonder zulks niet volmaakt, maar eer gebrekkelyk zoude zyn geweest. Welk een kracht heeft het Pronkbeeld van *Venus* niet, om de godlooze ontuchtigheid van het Vertrek deezer Heidin aan te wyzen! Die bedaarde Vrouw, of liever Koppelaarster, wyst die niet duidelyk aan, met de steutel die zy in de eene vuist heeft, dat zy in haar eigen huis is, en niet in dat van *Simson*, noch in dat van den Oversten der Philistynen? En wat zou dat geld op de tafel beduiden, als men niet zag aan dien Lastdrager dat het *Simsons* geld niet en was? want nu slaapt hy; en het geld word eerst gebragt. Iemand zou mogen zeggen, dat het in die gelegenheid oneigen ware zulk een ge-

*Verwondering en
aanmerkingen des
Schryvers over deze beide
Tafereelen.

loop van de lastdraagers, en dat geraas van geld; dewyl daar door der aanslag zou kunnen verydeld worden: maar hier op zal ik antwoorden, dat 'er geen ongevoegelykheid in steekt; dewyl met bloote voeten over een marmere vloer te loopen zonder geraas te maaken, en geldzakken neder te zetten zonder dat het klinkt, geen onmogelyke zaak is. Niemand spreekt, of doet hier immers den mond open; alzo ieder een genoegzaam bewust is wat 'er omgaat.

In het tweede Stuk neemt *Delila* haare toevlucht tot het Pronkbeled. Waarom vlugt zy? en waarom zo bevreesd, nademaal *Simson* reedts buiten zyne macht is? Doch zy kan noch niet bedaaren: zy staat tusschen hoop en vrees; en de bangheid doet haar aangrypen 't geen zy eerst by der hand vind: en zo lang zy hem noch voor oogen heeft, kan zy onmogelyk van hertstogt veranderen. Wat den Oversten aangaat, zyne dristige beweeging is, myn 's oordeels, zeer eigen: want schoon hy de pligt van een dienaar verricht, is het wel te begrypen dat hy zich in dat gevaar, ziende de doode ligchaamen om zyn lyf leggen, niet zoude gesteld hebben van hem te naderen, indien hy niet wel vast gebonden ware geweest. Nu uit zyne verhoolene plaats toeschietende, valt hy hem stoutmoedig op het lyf, mogelyk zo veel niet om zyne dapperheid te toonen, als om de anderen aan te moedigen: want hy ziet *Simson* niet aan, maar voorby na de Krygslieden. Dat die oude Vrouw neder gevallen legt, is niet oneigen, als swakker van beenen zynde, en vol van bangheid: en schoon zy geen rol in het spel heeft, is het echter niet strydig in dat geval, al was het maar om de statie van *Delila*. Het is ook om die reden dat zy niet in het oog steekt, maar achter in de duisterheid smooit. Dat haar rok opgeslagen is, kan voor een koppelaarster geen schande wezen.

Komen wy nu tot de algemeene en natuurlyke uitlegginge over beide de Tafereelen, doch wel voornaamentlyk de betekenissen van *Simsons* hairen, en de liefde van *Delila* betreffende.

Men leest in 't kort in de Heilige Bladeren veele zaaken raakende het^{*} hair van *Simson*, het welk hy zorgvuldig onderhield, om dat het, zo lang als het groeiende was, langer en dikker wierd, waar door hy meerder en meerder krachten verkreeg om de strikken, met dewelke men, hem telkens trachtte te binden, te verbreeken: maar het zelve afgeschooren zynde, begaven hem zyne krachten, en verzwakte zyn gantsche ligchaam.

*Natuurlyke Uitlegginge over beide de Tafereelen van *Simson*.

Door *Simson* den Nazareener word verstaan een mensch door *God* verkooren en hem toegeschikt: want die van deze order onderhielden heel zorgvuldiglyk, gelyk ik gezegt hebbe, hun hoofdhair, het welk

hen verrykte met een sonderlinge deugd die het hoofd verciert, dat is te zeggen ons verstand: en hoe meer het zelve groeit, hoe het ons standvastiger en moediger maakt tegens het geweld en de aanvallen onzer vyanden. Door de vyanden, die ons trachten te strikken, verstaan wy de menschelyke genegentheden en het vuur onzer begeerte: want de heilige gebeden wyzen het ons aan wanneer wy bidden om vry van vyanden te zyn. Als het nu gebeurt, dat wy, uit een menschelyke zwakheid, vervallen in de liefdestrikken van deze *Delila*, dat is te zeggen door onze verdorvene natuur, waar door de lust des slaaps ons overweldigt, en wy door haare vleijing in haaren schoot in slaap geraaken, denken wy niet meer op het geene wy wakker zynde, wannneer wy door de reden verligt werden, behoorden te doen; maar luy en onachtsaam zynde geworden, houden wy op van alle goede werken te doen. Alzo zyn wy geschooren door de listigheid der vrouwen, dat is te zeggen, dat wy de deugd des geests verliezen, gestreeld door de laagen der wellust; waar door wy zodanig onder het geweld en de macht onser vyanden gebragt worden, dat zy ons drukken, kwellen en verachten: want daar is niets in de waereld 't geen een mensch meerder kwelt als het belang der waereldsche zaaken, om dat, zo haast als wy ons laten vervoeren, wy gestadig gedwarsboomd worden, 't zy door de gierigheid, liefde, haat, jealousy, of door een andere verderffelykheid of wederwaardigheid: maar wanneer en mensch tot herdenkinge komt, 't welk gebeurt als hy ontwaakt, word hy zyne misslag gewaar, en geraakt door oprecht berouw en leedweezen, tracht met alle vermogen zyne hoofdharen te herwinnen, en zyne oude krachten allengskens weder te krygen, tot dat hy de zelve weder bekomen heeft; en toen in zonden stervende, overstelpt hy zich zelve, met de gantsche vergadering der vyanden, door een geweldige en algemeene ondergang: waar door men moet verstaan, dat hy alle zyne voorgaande wellusten en gebreken sterven doende, ook zelve de waereld of waereldsche begeertens verliet.

Het afgeschooren hair betekent mede de zwakheid van de krachten der ziel of des geests, of zelfs ook wel de dood.

Euripides getuigt, dat *Alcestus* desgelyks niet sterven kon, voor en al eer *Mercurius* uit den hemel kwam en hem zyn hair afsneed. *Minos* kon van gelyken den Koning *Nisus* niet ter dood brengen, ten ware deszelfs noodlottig hair door zyne Dochter afgesneeden wierd. En *Dido*, zegt *Virgilius*, kon niet sterven voor dat *Juno*, die zich over haar langwylig zieltoogen en harde dood ontfermde, *Iris* uit den hemel zond, om de worstelende ziel van de strikken des ligchaams t'ontbin-

den, door haar de blonde hairvlechten af te snyden, en aan *Pluto* op te ofseren.

Deze twee laatste historische Tafereelen, merkte ik dat de twee voorgaande ongelyk waren, en onderscheiden konden worden; naamentlyk dat zy metgeen Poëtische figuren vermengd waren, als *Cupido* of de liefde, *Megera* of de woede, en diergelyke, om de zelve hertstogten of zinnen te helpen uitdrukken: en zekerlyk zou de regte waarheid van een verdigtsel niet onderscheiden kunnen worden, by aldien het een met het ander vermengd was. En schoon het Pronkbeeld van *Venus* van die natuur schynt in deze waare geschiedenis, zo dient het echter tot de zaak niet, maar alleen om-de plaats aan te wyzen die heidensch was, alwaar niet zonder waarschyntlykheid zulke beelden in weezen waren, heel gemeen onder hen.

Gezicht der Tafereelen in een tweede Kamer, na de Order Dorica gebouwd.

Tiende Hoofdstuk.

NA dat ik deze Kamer bezichtigd had, niet konnende bedaaen van myne verwondering, ging ik een trap op tot aan de tweede verdieping, in een andere Kamer, veel cierlyker van bouwkunde, na de Order Dorica, niet wel zo lang, maar een weinig hooger dan de voorige, alwaar ik deze navolgende Schilderyen zag.

De dappere *Hercules*, na veele wonderdaaden uitgeregt te hebben,⁺ eindelyk de gramichap van *Juno*, zyne stiefmoeder, niet langer konnende wederstaan, verbrandde zich zelve uit een smertelyke en raazende pyn, veroorzaakt door het vergiftigd hembd van *Nessus*, 't welk *Deianira* uit jalouzy, om het gerugt 't geen 'er ging dat hy *Iole*, Dochter van *Euritus*, Koning van *Oechalien*, beminde, hem toegezonden had: maar *Iupiter*, daar over bewoogen, voerde hem met een zegenwagen ten hemel, en plaatste hem onder het gestarnte in 't getal der Goden.

⁺Zin van dit Verdichtsel.

Dit gezicht was wild en bergachtig, vol bosschaadjen en heuvelen.⁺ In het midden des Stuks, een weinig aan de regter hand, ter zyde van het oogpunt, zag men een groote houtstapel van houten dwars over malkander leggen, niet als afgekapt, maar afgescheurd, zommige hier en daar de wortelen en bladeren noch aan hebbende. De bovenste houten waren dun, en de onderste heel zwaar, leggende de zelve *parallel* aan het Stuk. Hier was het dat die rampzalige Held en

⁺Beschryving van het Tafereel, en de Persoonen in het zelve.

Geessel der Gedrochten dwars over zynen uitgespreiden leeuwenhuid, heel uitgestrekt, heen lag; zyn hoofd na de regter, en de voeten naar de linker zyde, wat achterwaarts gekeerd; zyn borst voorover. Het aangezicht, een weinig opgebeurd en na vooren hellende, zag men op zyde tegen de regter wang, toonende een vreedzaam wezen, zonder de minste pynelyke trekken. Zyn linker arm vertoonde zich heel opgehaald, en de hand achter onder zyn hoofd; de andere arm regt uit, een weinig na vooren, op het hout rustende, met de hand half toe, en het binnenste naar zyn lyf gekeerd. De regter knie was gantsch opgetrokken, haalende de voet naar zich. Het andere been was af hangende verbeeld, even of hy zich wat hooger op wilde helpen. *Philoctetus*, voor het hout, een weinig ter regter zyde, lag op zyne linker knie, steunende met een geboogen ligchaam op zynen elleboog en de regter knie; het aangezicht nederwaarts gekeerd, houdende de eene hand, waar in hy een slip van zynen mantel had, voor het zelve, als of hy weende; terwyl hy met een fakkel in de linker hand den brand in het hout stak. In het midden des Stuks, achter de houtstapel, op de tweede grond, vertoonde zich een triomfwagen, welke zeer cierlyk met beeldwerk en kindertjens met palmkranssen verguld was; waar van men het eerste wiel, als een star, vlak tegens de zyde, half achter de grond, gewaar wierd, terwyl de paarden regtsom zwaaijende, byna t'eenemaal van vooren, wat hooger op klommen. *Mercurius* zag men in 't geheel, behalven de linker voet, die noch achter de grond, op dewelke hy achterover hellende steunde, verborgen was. Hy stapte met het regter been vooruit na den brandende houthoop, houdende den regter arm, in welkers hand hy den toom digt aan den mond der paarden, als of hy halte wilde houden, vast hield, achterwaarts. Zyn aangezicht, ruggewaarts gekeerd, sprak *Jupiter* aan, die in de lucht zweevende, met de linker hand vlak open, en een weinig in 't verkorten, op *Hercules* wees. *Jupiter* was met zyn bovenlyf voorover, en de beenen in 't verkorten na *Mercurius* gekeerd, wyzende met de regter hand, waar in hy den scepter had, dwars over zyn lyf na om hoog, terwyl hy met de linker hand achterwaarts tegen zyne dy de blixem hield. Achter den wagen, boven *Hercules*, naarde regter zyde, rees de grond bergachtig op. Achter de paarden wierd men hooge pynboomen, cypressen, en eenige afgebrokene stammen gewaar; en achter *Mercurius* ettelyke wat lager en verder. Na de linker zyde, tot op den *horizont*, zag men de zee, en niet verre in de zelve een rots of klip, hebbende de gedaante byna als die van een verschrikt mensch, welken ik oordeelde den ongelukkigen *Lychas*, zynen dienaar, door de woede zyns mees-

ters in zee geworpen, te zyn. Op den voorgemelden rotsachtigen heuvel stond een rookend autaar, en nevens het zelve een brandend vuurvast, als mede de knods van *Hercules*. In het panneel, of de vlakke des autaaars, was een arend met opgespreide vleugelen, en de blixem in zyn bek, op een feston van eikebladeren zittende, uitgehouwen. Vooraan het Stuk, aan de linker zyde, lag een heel zwaare stronk van een ouden boom, met zyne wortels om ver gehaald, waar van de plaats, daar hy gestaan had, zich noch als een opene kuil vertoonde. De wortels waren ongemeen dik begroeid met een deel takjens; en het ander eind kwam na vooren toe tot het midden des Stuks, alwaar het in de lyst schoot. Hier en daar lagen eenige maytakjens, en steenen van hunne bazis afgestooten. Op de grond, by *Philoctetus*, lag de yvoore boog en pylkoker van *Hercules*, met goud vercierd; zynde de zelve meer als gemeen groot. De riem, die 'er aan hing, was met goude gespen verrykt. Op deze koker stond een klein beeldtje ingelegt of gedreeven, verbeeldende *Atropos*, de laatste der noodschikkelyke Zusters, met een schaatje.

Dit Stuk was van de regter zyde, een weinig van vooren, zeer krachtig⁺ gedaagd. De heuvel met het autaar, benevens het achtereind van den wagen, waren meest van de boomen in de schaduwe. De paarden van vooren, en het bovenlyf van *Mercurius* tot de halve dy, vertoonden zich in 't licht; zynde hy voortz laager, met een gedeelte van de grond, in de schaduwe. *Jupiter* zeer hoog, byna tot aan de lyst geplaatst, ontving achter op zyn hoofd, schouder, en arm, licht; en het overige zyns ligchaams was in de schaduwe tegens de heldere lucht. De boomen achter de paarden waren redelyk donker.

⁺Als mede het licht, kolorier, en koleur der kleedingen.

Philoctetus, *Paeans* zoon, had een satyne wapenrok aan, van koleur de *paille* of stroogeel, heel krachtig. De banden van de zelve waren met goud gestikt op een groenachtig blaauwe grond. Zyn mantel, die achter zynen rug hing, om de middel in de gordel tusschen het gevest van zyne pook gesteecken, was karmozyn koleur met goud gestikt: zyne brooskens desgelyks. Zyn hair was blond, en kort gekruld, hebbende weinig baardts. Zyn helm, nevens een halve piek, lagen by hem neêr. Den helm zag men een weinig van binnen, zynde cierlyk met goud en zilver doorwrocht. Een groote witte pluim hing van den zelve onagtsaam over de grond.

Het naakte ligchaam op het hout vertoonde zich uittermaaten schoon. De borst, een weinig zwellende, ontsing een krachtig licht. De muskelen, omtrent de maag en ribben, waren tamelyk aangewezen; maar aan armen en beenen zeer twyffelachtig. Aan het regter

been, waar van de voet eenigsins werkelyk was, krompen de toonen binnenwaarts. d'Appelen zyner oogen waren stervende, en heel in den hoek getrokken. De mond, een weinig open, scheen of te zuchten, of den aassem in te haalen, of voor het laatst eenige beweegelyke woorden te spreken; waar over *Philoctetus* zich van droefheid niet kon wederhouden, smeltende in traanen, zo my docht.

Mercurius was naakt, hebbende maar een kleene sluyer van groene zyde om zyn lyf, alwaar de slangeroede in gesteecken was.

De paarden waren gevleugeld; en men zag niet meer als het hoofd van het eene, alzo dat van het ander achter *Mercurius* schoot.

*Dit Stuk was byzonder aanmerkenswaardig ten opzichte van dien stervenden Vorst, en kwam niet kwalik overeen met het geen wy in ons eerste Deel aangemerkt hebben in de figuur of afbeelding van de heete Zomer. Het is wel af te neemen, dat het vergift niet alleen zyn ligchaam uitwendig kwelde en smarte, maar hem tot in zyn ingewand brandde en blaakte. Om die reden beeldde ik my ook in, dat hy sterven moest. Zyn aassem was even als een damp, die uit zynen mond, na de koelte gaapende, opging. Zyne oogleden, door de innerlyke hitte stram en zwaar, kon hy naauwelyks open houden; en zyn gezigt, door de dampen bewaasemd, en deszelfs beweging door de slapheid der optieksche zenuwen vertraagd, trok na de uiterste hoeken toe. Het zweet brak hem uit, en glinsterde van vogt, voornaamentlyk omtrent de borst, daar men een dunne damp, gelyk de waassem van kookend water, over zag zweeven, die zyn ommetrek in de grond deed smelten. Rondom deze plaats was het dat de rampzalige het meeste gevoel had, en alwaar het bloed uit de leden vertrekkende, en een schuilplaats zoekende, na het hert toe vloeiende. Zyn borst was geswollen, en ging met het inhaalen van zynen aassem op en neer. De buik vertoonde zich ingevallen; en de ribben drukten zich uitwaarts. Het bovenlyf tot aan de middel was gloeiend en brandig van kleur, doch evenwel schoon en fris, als mede het aangezicht. Zyne lippen waren noch niet besturven, noch bleek; doch de handen en voeten reedts byna zwart verbrand. De winkbraauwen vertoonden zich een weinig opwaarts getrokken, gelyk iemand die, slaaperig zynde, de slaap nochtans zoekt op te houden. De armen en beenen waren ontbloed, bleek en droog, als met de dood vermengd; doch de vingers, knokkels, kniën, en toonen paars, en geelachtig opgehoogt. Omtrent de ribben en buik zag men eenige roode en paarsachtige plekken van het vergift; en zyn hembd, tot onder de navel geschooven, hing aan flarden, waar van het meeste deel onder zyn lyf en dyen lag, zynde het zelve hier en daar

+Aanmerkingen des Schryvers over dit Tafereel.

met bloed besmet. Aldus lag die doorluchtige Held en Blixem der Godloozen zieltoogende. *Jupiter*, heel bewoogen, sprak *Mercurius* aan, hebbende zyn gezicht ter zyde neder geslagen op dit droevig lyk, terwyl *Mercurius* opwaarts na den Hemelvoogd keek, met een pynlyk wezen, als of hy zeggen wilde: *aanschouwt, ô Vader, hy legt en sterft*. Men zag hier noch daar omtrent geene menschen dan de voorgenoemde, als mede geene *Satyrs* of Boschgoden. Het is zeker, dat, zo 'er eenige zyn geweest, hy die in zyne woedheid wel verjaagd heeft. De droefheid van *Philoctetus* was, myn 's oordeels, in zyn wezen niet wel uit te drukken; en zekerlyk heeft de Konstenaar reden gehad om derhalven zyn aangezicht te dekken. Maar waarom *Paeans* zoon alleen by *Hercules* was, zonder dienaars, kon ik niet bezeffen: doch ik vertrouwd, dat het geweest is om dat de Schilder het niet noodig heeft geoordeeld; konnende deze boezemvriend het zelve alleen genoegzaam klaaren; ten anderen, vermits de Dichter daar niets van meld; en ten derden, om dat de zaak zich zelve zo klaar ontwind, dat het minste daar by gevoegd zynde, de zelve zou doen veranderen, en in plaats van een onverwagt voorval, een voorbedagte lykstatie of plegtigheid doen schynen. Aldus kan men wel afneemen, dat dit lykhout of deze houtstapel niet voor hem bereid is geweest; maar dat hy ze schielyk met zyne eigene handen heeft opgeworpen: gelyk de Poeët zegt.

Het aanmerkenswaardigste in dit konstig Stuk was, dat men deze drie dingen natuurlyker wyze en duidelyk zag aangetoond; de daadelykheid, het voorleedene, en het toekomende. Het eerste voortteeken van dit droevig schouwspel begon toen hy het vergiftigd hembd van *Nessus* door *Lychas* ontvangen hebbende, voor het autaar ofserde aan den grooten *Jupiter*, zynen vader. Het vervolg zyner dolheid zag men aan dien rampzaligen in zee geworpenen, in een steenrots veranderden, waar na hy zich verbrand: en verders zyne toekomende triomf door den wagen dien *Jupiter* hem toezend tot zyne vergoding. *Renascitur ex funere Phoenix*.

Maar laat ons eens een korte en leerlyke uitlegginge maaken over de personen van *Nessus*, *Dianira*, en *Lychas*.

*Derhalven staat alhier aan te merken, dat deze *Centaurus* ons leert en aanwyst, hoe gevaarlyk de geschenken en giften onzer vyanden zyn, welke de dood aan dien grooten Held veroorzaakten. In *Dianira* bespeurt men de onverstandige of onbescheidene drift en uitwerking van haare minnenyd, welke haar een werktuig van haars mans dood deed worden. En in *Lychas* werd men gewaar het ellendige loon van zyne diensten, en hoe het ongeluk der dienaars somtydts by

*Korte en leerlyke uitlegginge op *Nessus*, *Dianira* en *Lychas*.

de Grooten zodanig gerekend word, dat zy de gehoorzaam-en ongehoorzaamheid even strafwaardig oordeelen.

Boven de deur, tegen over het voorgaande Stuk, zag men in het uitgaan een ander Stuk, 't geen achtkant was, even breed als de opening, welke ik meende een gat in de muur te zyn, om dat het een weinig somber was: maar naauw toeziende, bevond ik het aldus.

Twede Tafereel.

*Amphitryo met *Alcmena* in haare slaapkamer zynde, had, eer hy na bed ging, de twee kinderen *Iphiclus* en *Hercules* in zyn schild onder een paviljoen gelegd, daar *Juno*, vol haat en gramschap, twee slangen in smeedt, om deze onnozele kinderen te verslinden, voornaamentlyk *Hercules*: maar hy verwurgde ze beide, en smeedt ze voor *Amphitryoos* voeten neder.

*Zin van het zelve.

*Vooraan ter linker zyde, een treede hoog, lagen deze twee kinderen in het schild, zynde de zelve met een balustrade, die 'er om liep, gesloten, van vooren na het oogpunt wykende, welke twee derdeparten van het Stuk besloeg. *Amphitryo*, naakt uit het bedde gesprongen, met den degen in de vuist, noch in de scheede, op het geschreeuw van de kinders, kwam om te zien wat de oorzaak daar van was; en zettende zynen voet op de tree, komt hem de jonge *Hercules* te gemoet, houdende, met een lagchend wezen, en hem aanschouwende, in zyne beide handen vast een van die slangen, welke hy wurgde en hem toereikte. De andere lag reedts neder op de grond voor zyne voeten; waar over *Amphitryo*, verbaasd en verschrikt staande, te rug trad. Het ander kind, schreiende, lag half uit het schild omgevallen, met het kussen en een slip van de doek op de vloer. Achter *Hercules*, en over het schild, hing de purpere mantel van den *Thebaanschen* Prins over twee stokken of halve pieken, welke schuins op uit de muur staken, en vastgebonden waren. Heel boven dezelve, een weinig agterwaarts, zag men de bedroogene *Juno* opwaarts vliegen, omcingeld van een donkere wolk, hebbende haare linker hand met den scepter in de zyde, en de andere toe naom hoog, schynende met de vuist te dreigen, en ziende met een stuurs gezicht nederwaarts op de kinderen. Wat verre voorby de baluister, in het midden des Stuks, liep een trap vier à vyf opwaarts aan wederzyde met een borstweering, die zich van d'eene zyde tot de andere dwars door het Stuk sterkte. Achter de zelve, aan het eind, in het midden des Stuks, zag men een groote en diepe boogsgewyze nis of alcove, binnen de welke het rustbed stond, daar een groot gordyn boven

*Beschryving van het Tafereel in 't geheel.

hing, 't geen ter wederzyde der alcove aan twee ringen opgeschort was. De muuren rondom de kamer waren acht voet hoog met tapyten behangen; en boven de zelve was, zo veel ik zien kon, de muur in vakken verdeeld, alwaar eenige flauwe basreleves in uitgehouwen waren, verbeeldende deze en geene krygsdaaden. Aan de linker zyde van de alcove, in den hoek, zag men een ronde pedestal of halvekolom, daar een brandende lamp op stond. *Alcmena*, zeer verleegen, stond, een weinig bukkende, of geboogen, op deze trap, met een kleene fakkel in de eene hand, die zy om hoog vooruit stak, lichtende en ziende zelve snel toe, terwyl zy met de andere hand op de pedestal ter regter zyde van de borstweering leunde, houdende in de zelve de slip van haar witte kleed, welke onder haare kin geknoopt zynde, agter na sleepte. Haar hair was in een witte doek gebonden. Het agterwerk zag men van de flambouw of fakkel in een somber licht, behalven die hoek daar de lamp stond, welke zich, benevens de deur, met een fraay loofwerk verciert, een weinig krachtiger vertoonde. *Juno* schoot eenige heldere stralen op de kinderen, en daar omtrent. Dit licht was niet als het licht van een kaars, maar als het daglicht of de blixemstralen. Het grootste licht viel op het onderlyf van 't kind in 't schild, zynde deszelfs bovenlyf en hoofd, die met een gedeelte van het kussen voor uit vielen, in de schaduwe. Hy keerde zich in het schild om, het bovenlyf eenen weg, en het onderlyf een anderen in 't verkorten. *Amphitryo* was met zyn bovenlyf, byna tot de middel, in de schaduwe van de wolken, wordende van de kinderen en de vloer sterk gereflexeerd. Ik stond en dacht, hoe *Alcmena* aan die brandende fakkel kwam: maar naauw toekykende, zag ik een groote goude kandelaar nevens haar by de andere pedestal staan; en peinsde derhalven, waarom *Alceus* zoon die niet genomen had: doch na weinig overlegs dacht ik weder, dat hy ze mogelyk door de schielykheid en vrees niet en had gezien, 't geen meesten tyd, in zulke gelegentheden, gebeurt; het welk *Alcmena* merkende, is zy uit het bed gesprongen, en heeft ze in de hand genomen: 't geen, myn 's oordeels, waarschylyk is. Zodanig was dit Tafereel. Deze drie lichten waren byzonder wel en onderscheidentlyk aangewezen. De lamp, die heel ver was, gaf een wit- of bleekachtig licht, maar een weinig bedampt. De vlam van de fakkel was tot byna aan de pit meest bedekt door de wolken onder *Juno*; 't welk, na ik bezeffen kon, een konststreek van den Meester was, om de helderheid van het voorste licht des te helderder en krachtiger te vertoonen, en niet genoodzaakt te zyn het geheele Stuk donker te maaken om het natuurlyk uit te beelden; 't geen hy anders niet hadde konnen vermyden.

Juno had een *diadema* op het hoofd; en haar kleed was hemelschblauw; haar hulssel wild; en de lokken vloogen als slangen om het hoofd.

*De Dichters melden, dat *Hercules*, door de Aloudheid voorgesteld als een voorbeeld van alle deugden, zo wel des geestes als des ligchaams, de slangen met zyne handen verstikte als hy noch in de wiegdag: willende daar door te verstaan geeven, dat de mensch, geschikt om groote en gedenkwaardige daaden uit te voeren, zelfs van zyne jonge jeugd af de wellust dient te schuwen, te verdryven, en de vleeschelyke begeertens te wederstreeven.

*De betekenis der slange dooding door *Hercules*.

*Als ik nu meende uit te gaan, om verder te zien wat 'er noch mogt weezen, sloeg ik myn gezicht om hoog, en wierd noch een ander Tafereel tegen het verwulfsel in een koepel gewaar. Ik bleef derhalven staan, nieuwsgierig om te zien wat den inhoud daar van mogt zyn, en of het eenige overeenkomst met de voorgaande Stukken had: en na een naauwkeurige opmerking bevond ik het te weezen de vergoding van dien grooten Held, door *Jupiter* en alle de Goden en Godinnen verwelkomd.

*Zin van een derde Tafereel van *Hercules*.

*Jupiter zat in het midden op zynen arend, heel hoog. *Hercules*, met laurieren gekroond, vertoonde zich heel laag, regt daar onder, staande met de eene hand in de zyde, en een olyftak in de andere, vlak van vooren, tot half wege de dyen, in het voorste van den wagen overeind, en op wolken. De disselboom steeg een weinig ter zyde op, na den loop der paarden, die *Mercurius* ter linker zyde opwaarts mende, zwaayende weder na het midden toe, en maakende met den wagen een halve cirkel, zo dat men de gevleugelde paarden meest van onderen zag, de borsten van vooren, en de hoofden na de regter zyde toe. *Mercurius* hield den toom met de regter hand, digt by den mond. De wagen was omcingeld met een meenigte *Cupidootjens* met kranssen en takjes. *Mercurius*, zyn hoofd regtsom keerende, zag na *Jupiter*, die hem met zynen scepter na het firmament wees op een ronde kring van twaalf glinsterende sterren, welke rondom eenige kleene wolken verlichtten. Alle de hemelsche onderdaanen zaten op zweevende wolken, roepende met toejuigchingen en handgeklap. De zon scheen helder.

*Verbeelding van het Zolderstuk.

Ik stond versteld, als ik na lang speculeeren zag dat 'er niet een zyn kenteeken by zich had, dan *Jupiter* alleen, die op zynen arend zat met de blixem in de hand, en *Mercurius* met zyne slangeroede en de wieken aan de voeten. In 't eerst kon ik de reden hier van niet bezeffen: maar daar na bedenkende, dat de Goden malkander in den

hemel genoegzaam kennen, sloeg ik myn gezicht op *Hercules*, en zag dat hy zyn knods noch huid mede niet by hem had. Toen dagt ik wel, dat de zelve met zyn ligchaam verbrand waren. Echter merkte ik aan zyn gekroest hair en baard, en aan zyne schoone gestalte, dat het niemand weezen kon dan *Hercules*. In 't kort, ik zag alle de Goden en[†] Godinnen, den een na den ander, en begon ze allegaar te erkennen, ja tot de minsten toe: *Apollo* aan zyn glinsterend wezen en schoon ligchaam: *Diana* aan haar zwart hair en bruin vel: *Bagchus* aan zyne opgeblaaize wangen en ronde leden: *Esculapius* aan zyn lang getuit hair en baard: *Venus* aan haare volmaakte en poezelachtige leden en lonkende oogen: *Momus* aan zyn gek wezen, enz.[†] Den een had zulk een koleurd kleed aan, den ander zulk een. *Venus* had een rood, *Diana* een blaauw, *Bagchus* een purper, *Ceres* een stroogeel, *Momus* een groen en geel, enz. het welk hen zo duidelyk bekend maakte, dat ik 'er onmogelyk aan konde twyffelen. Doch *Juno* en *Iris* zag ik niet, ter oorzaake, geloof ik, dat de eerstgenoemde die smaad niet lyden noch gedoogen konde dat *Hercules* zodanig een eer wierd aangedaan. Ik speculeerde verder over de ornamenten en cieraaden[†] van de kamer, en bespeurde dat die zo ordentelyk en eigen tot de zaak waren dienende, dat het een wonder was. Aan ieder zyde stonden acht kolommen van pisaans marmer met banden, redelyk wyd van malkander, dwars doorsneeden; een aan wederzyde van de deur, in ieder hoek een, en tusschen beide twee dicht aan malkander, met hunne architraaf, fries, en cornis; en boven de zelve een borstweering met panneelen, op de welke het verwulfsel rustte; en in het midden dit laatst gemelde Stuk in een ovaale lyst of krans van eikenbladeren met haare vruchten. De metopen in de fries waren verciert met uitgehouwene ranken van het zelve loof; en in de panneelen van de borstweering zag men festons, waar aan een laurierkrans hing. Tusschen de twee eerste en laatste kolommen zag men mede in langwerpige vierkante vakken diergelyke festons, en onder de zelve een knods met een leeuwenhuid. Deze festons waren van palmtakken met hunne vruchten. Aan wederzyde der deur, tusschen de zelve en de eerste kolommen, stonden palmboomen, welker loof tot boven aan het verwulfsel reikte, en heel cierlyk over het voorgezeide Tafereel swierde. Deze palmboomen, benevens de cieraaden in de fries, waren van brons; de architraaf en cornis van serpentynsteen; en de fries van pisaans marmer, gelyk de kolommen. Aan ieder zyde van de deur, tusschen de twee eerste kolommen, was een groote basreleeve van een ligt geel marmer zonder vlakken. De eerste verbeeldde

[†]Eigene betekenissen der Goden en Godinnen.

[†]Als mede hunne koleuren van kleedingen.

[†]Beschryving van de Architectuur der Kamer.

Hercules slaapende, zynde rondom omcimgeld van de troepen der *Pigmeen*: de tweede, daar hy wakker werdende, de zelve in zynen leeuwenhuid verborg. Door deze eerste proef en daad van dapperheid is hy naderhand genoemd geworden *Hercules Primogenitus*. Aan de andere zyde van de kamer, tegen over dit laatste, zag men *Hercules* by *Omphale* spinnende; en in de andere vak daar hy *Nessus* dood schiet.

* *Higynus* cap: 30.

Rondom het Zolderstuk waren andere twaalf ronde kleene vakken in kranssen van palmbladen aan elkander gehegt, of door een gevlogten; waar in, in flauw basreleeve van *Stuco*, de daaden van *Hercules* uitgebeeld waren. Tusschen de zelve en het Stuk zag men eenige leeuwekoppen.

Doch eer wy voortgaan te verhaalen, zullen wy mede eens aantoonen wat de Heidenen door de vergoding van *Hercules* hebben te kennen gegeven.

* *Hercules*, de roem der dappere Helden, toont ons door zyne vergoding, dat die geenen, welke door verwaandheid by hun leeven getracht hebben zich zelfs te vergoden, even als *Antonius* met zyne *Cleopatra* deden, of door een smeekelyke en vleijende redeneeringe tot het volk, gelyk meest alle de Perstaansche Koningen, en zelfs *Romulus*, hebben gezocht te verwerven, den regten weg misgaan: daar in tegendeel *Hercules*, zo lang hy op deze waereld leefde, niet deed dan die van Wangedrochten en Geweldenaars te zuiveren; werdende geen Goddelyke eere, dan na zyne dood, aan hem beweezen: want de eeuwigheid, welke de dood alleen hem aanbragt, leert ons, dat de waare deugd in dit leven niet gevleid wil zyn, gelyk *Alexander* zulks te kennen gaf aan hen, die hem reedts een God noemden, hun toonende het bloed 't welk uit zyne wonden liep op de zelve wyze als die der andere stervelingen. Want hoe vermoogende en deugdszaam een mensch zy, zo lang hy adem schept kan hy zich niet wel gelukzalig noemen, om dat hy niet buiten 't bereik der tanden van de bitse nyd is, zo min als *Hercules* geduurende zyn levenstyd. De Heidenen hebben hem, volgens hun bygeloof, als een God geacht; geloovende ook t'eevens, dat, alhoewel alle zielen onsterffelyk zyn, nochtans die der dappere Helden, welke de deugd opvolgen, tot een veel hooger trap van eere geraaken, en deel aan de Goddelykheid verkrygen. Ja zelfs schikken zy hem *Hebe* de Godinne van de Jonkheid, ter oorzaak van de krachten die hy had, welke men zonder de jonkheid niet hebben kan, tot vrouw in den hemel toe.

*Uitlegginge over *Hercules*, daar hy onder't getal der Goden geplaatst word.

*Gelyk zelfs langen tyd daar na de Filosoof en Dichter *Empedocles*, door een opgeblaazendheid het voorbeeld van *Hercules* (welke zyn

*Verwaandheid in *Empedocles*.

vriend *Philoctetus* een zwaaren eed voor zyn sterven afgenomen had, van nooit de plaats aan te wyzen daar hy verbrand, of te kennen te geeven waar hy gebleeven was, om het volk te doen gelooven dat hy in den hemel was opgenomen) ter dezer oorzaake zich zelve in den berg AEtna wierp: maar zyne muilen, geheel van yzer zynde, welke met de gloeiende steenen en aarde uitgeworpen wierden, ontdekten het geval en de waarheid. Doch hier af al genoeg: keeren wy weder tot het vervolgen van onze verhandeling.

In het uitgaan zag ik op de vloer een *Sphaera mundi* of Waereldskloot[†] zeer konstig ingelegt, aan wederzyde met compartimenten verdeeld, en met cieraad-
banden doorsneden, die na het centrum doorliepen, van kostelyke marmere en jaspis. In ieder steen was een Monster of Gedrogt, welke van de Waereldskloot af liepen, zynde die geene daar *Hercules* in zyn leeven de waereld van gezuiverd had.

Ik kon my niet verzaadigen in het beschouwen van dit werk, 't geen my in allen deele ten hoogsten vergenoeging gaf. Na dat ik eindelyk alles had bezichtigd, trad ik ter kamer uit, en klom ter zyde de trap op, alwaar ik op een *Bordes* kwam, 't welk my na een ander Vertrek, van de Order Ionica, geleidde, zynde niet minder als de voorgaande in kostelykheid van cieraaden en marmere.

Gezicht der Tafereelen in de derde Kamer, na de Order Ionica gebouwd.

Elfde Hoofdstuk.

ALS *Semiramis* eens haar hair kemde, en het zelve weder op zou[†] binden, wierd haar tyding gebragt, dat de Babiloniers van haar afgevallen waren. Hier op liet zy de eene hairvlegt also ongebonden hangen, en trok aanstonds tegen de afvalligen te veld: bond ook haar hair niet op voor dat zy de stad herwonnen, en het volk weder onder haare gehoorzaamheid gebragt had.

Deze heldhaftige en moedige Vorstin stond van haar stoel op half[†] gehuld, zweerende met de duim van de regter hand om hoog, trekkende met de linker haare zylokken, dewelke een jonge maagd, aan haar regter zyde staande, in de hand had, en alwaar de kam noch in stak, na zich. Op de tafel by haar, die met een kostelyk tapyt, styf van goud geborduurd, behangen was, stond een groote ovaale spiegel in een met loof en bladeren gedreevene goude lyst, en boven op de zelve twee dui-

ven welke trekkebekten van gemat zilver. Voorts lagen op de tafel eenige klynoodiën, als brazeletten, karkanten, en juweelen, gelyk mede haar *diadema*, piramiedsgewyze, vol gesteente gezet, Achter haar stoel stond een jong Meisje, houdende een goude schaal, in welke eenige kommetjes, potjes en doosjes met riekend goed waren. Even agter deze vertoonden zich twee andere Juffers, heel ontsteld, malkander door verslagenheid omarmende. Ter linker zyde zag men een oude Matroone met den rug herwaarts aan, houdende in haare linker hand een open brief. Een weinig meer na het midden trok een andere Juffer een cierlyk gewrocht fonteintje, op vier wielen rustende, 't welk by de tafel stond, van daar na vooren toe in den hoek. Vooraan, ter regter zyde, lag een Bode op zyne eene knie voor de Koningin, gantsch verslagen. Achter aan 't einde van de kamer, in het midden, zag men een groote opening als een poort, en aan wederzyde der zelve een Term van wit marmere, aan dewelke eenige wapentuigen hingen. Voorts was de kamer rondom met tapyten behangen. Deze poort strekte als een ingang voor een ander prachtig vertrek, verciert met basreleevens en ander beeldwerk. Heel aan 't eind detzelve zag men een groote ondiepe nis, en daar onder een breede pedestal, of cierlyke bank, daar een beeld, met de voeten naar het licht, ter zyde op zat, houdende op haaren schoot een groote ronde kloot, daar zy met de regter hand, in de welke zy een scepter had, op leunde. Haar hoofd was verrykt met een driedubbelde muurkroon. Boven haar, in de nis, stond, basreleefsgewyze, een bedaard Man deftig gekleed, leunende met zyne regter hand op een knods, en houdende in de linker een fakkel. Zyn hoofd was met een bloemkrans verciert; en om den hals hing een goude keten. Dit beeld was van goud, en de grond van de nis azuurblauw. De kolommen waren van wit, en het geheele gebouw van Egyptisch marmere, en de cieraaden goud. Achter de Matroone, aan 't einde van de eerste Kamer, was een jonge Dogter ergens opgeklommen, reikende met de eene hand zo hoog als zy kon om eenige wapentuigen van een der Termen af te neemen, het welke haar de Matroone uit ordre van de Koningin gebod, wenkende met haare regter hand, en de voorste vinger na zich, de gemelde wapens herwaarts te brengen. Het Meisje keerde zich daar na om, terwijl zy de wapens ontbond.

*De Koningin stond aan de tafel met het bovenlyf een weinig linksom gekeerd; de boezem, half bloot, vooruit; het hoofd overeind, eenigsins na de linker schouder; de oogen wyd open; en de mond een weinig, gelyk iemand die spreekt. Zy was gekleed in het wit satyn, hebbende een donker blaauw ryglyf of kuras aan, zeer kostelyk met goud

*En de koleur ren der kleedingen van de Persoonen.

gestikt en met gesteentens bezet. De mouwen waren heel wyd, doch opgefronst, en met een goude gespe of haakje vast; haare rok boven de knie geknoot en rondom opgeschort. Zy had brooskens aan tot half wegen de beenen. Haar mantel, op de stoel leggende, was van Tyrisch purper metgoud doorwerkt, en met hermynen gevoerd.

De jonge Dogtere, die bezig was met het hoofd van haare Vorstin te palleeren, was in 't paarsch gekleed. Het jonge Meisje agter de stoel, door het schielyk opstaan van de Koningin een weinig gestooten, trad te rug, en stortte een kopje op de schaal om, waar over zy zich ontsteld en verleegeen toonde. Deze was gekleed in koleur de rose: de twee achter haar, in 't donker blaauw, een weinig groenachtig. De Matroone had een lange lakensche mantel aan van een donker feuiljemorte koleur, met een goude rand of boordsel. Haar onderkleed, zo als men aan de mouw kon bemerken, was donker paarsch of violet; en haar hoofd cierlyk bewonden met veele koleurde windsels, waar van de slippers agter op den rug hingen. De Dochter, die de wapentuigen afnam, had een heel bleek appelbloessem koleurd kleed aan. Den Bode zag men een weinig van agteren tegen de regter zyde, hebbende een kleen manteltje, donkergrauw of zwart met een kleene goude franje daar aan, op zyne schouders omtrent tot de halve rug hangende. Zyn onderrok was ligtgrauw, en kwam hem tot over de kniën. Zyne brooskens waren van wilde huiden. Hy had een pook op zyde of in zynen gordel gestooken, en een kleene staf in de hand. Zyn helm, met een draakekop en twee vleugels, als die van een vleermuis, boven op, lag by hem neer. Zyn hair, nevens zyn bruine vel, glinsterende van zweet, was niet lang, echter achter gebonden.

De kamer ontfing haar licht van de regter zyde, door een groot venster⁺ boven boogsgewyze, 't welk krachtig op de Koningin en daar omtrent viel, een weinig van vooren. *Semiramis* gaf een slagschaduwe op den hoek van de tafel, waar tegen de Matroone onder met goede werking afkwam. De Bode was meest in de schaduwe, als zynde meer voorwaarts dan het venster. Het behangsel, tusschen de dam van het venster en de opene poort, was half in de schaduwe, waar tegen de Vorstin en die agter haar stonden zeer krachtig afstaken. Op deze behangsels, die zeer oud of somber, en donker purper van koleur waren, zag men met de naald ongemeen kostelyk uitgewerkt de Zondvloet en de Arke *Noachs*, en op de andere de verwarring van Babel, daar het volk aftrekt en zich verdeelt: en boven langs de rondte van de poort heen, als om de rand van een medailje, waren eenige Syrische characters of letters. Aan de regter zyde, boven over de behangsels, zag men de kamer ligter, door twee ronde vensters die na het oogpunt

⁺Als mede het licht, en de gelegenheid van de Kamer.

weeken. De zoldering liep rond, boogsgewyze. De vloer was met groote marmarsteenen van verscheidene koleuren ingelegt. Omtrent de tafel en de voorste groep lag een groote witte ronde steen in de gemelde grond, welke zich zagtelyk met het ander licht vereenigde, zonder echter het oog daar op te trekken.

Vooraan, ter regter zyde, achter den Bode, ging een trap nederwaarts na een deur, die zich om laag vertoonde. Door het venster zag men het verschiet, of een gedeelte van een palmboom.

Ik heb vergeten te zeggen, dat de wapenen, die aan de Termen hingen, in pylkookers, boogen, en zwaarden bestonden. In de bak van de fontein, welke goud was, liep een straal waters op een doek of twee, en een sponsie die 'er in lagen.

Tegen over dit Stuk, aan de andere muur, zag men het vervolg van het voorgaande, verbeeld in een

Twede Tafereel.

*Hier vertoonde zich *Semiramis*, tredende met een ongemeene deftigheid en moed uit het Koninglyk voorhof. Deze Heldin kwam de trappen luchtig af. Een martiaale vlam scheen haar het hert t'ontsteeken, welke haare kaaken deed bloezen. Haare oogen glinsterden als twee sterren. Had zy den helm niet op gehad, men zou haar, aan haar kleed en toerusting, voor een *Diana*, die ter jagt trekt, aangezien hebben. Alles, wat tot haar vertrek diende, was voor handen, als mede haar Koninglyke mantel: maar zy weigerde dien aan te doen; vergenoegende zich alleenlyk met pyl en boog, benevens haar ontzag. De Dienstmaagden liepen de trappen op en af; brengende d'eene dit, en d'andere dat aan. Eene der voornaamste zettede haar den gekroonden helm op. Een voetbank wierd voor haar beneden aan de trap gesteld, terwyl een andere haar het zwaard omgordde. Het moedig paard, ten oorlog opgevoed, stond beneden aan de trap gereed. De trompetten bliezen; en het volk drong door, vol van verlangen. Daar wierd ruimbaan gemaakt. De Ruiters stonden geschaard op het binnenhof. De Bode liep derwaerts de trappen af, terwyl de Matroone boven in het portaal met een gaapenden mond al dit werk aanschouwde. Den hemel was helder, en scheen haar groots voorneemen te willen begunstigen.

Deze dingen alzo in de vlugt overloopen hebbende, dagt het my onmogelyk alles te kunnen onthouden om dit deftig en konstryk Stuk na den eisch te kunnen afmaalen. Derhalven ging ik voor het zelve Stuk staan, vergaderde alle myne zinnen by een, en merkte het op de volgende wyze aan.

Aan de linker zyde van dit Tafereel zag men een deftige Poortiek, met vier kolommen van de Order Ionica, welke hunne behoor-

*Inhoud van dit tweede Tafereel.

lyke ornamenten ondersteunde; en aan wederzyde op een borstweering⁺ een baluister, die vyf à zes trappen hoog af liep tegen een breede of dikke pedestal aan ieder zyde, op de welke leeuwinnen lagen met kap en dekkleeden, vol Syrische characters, op het lyf. De poort was boogsgewyze, en boven de zelve een *cartoes* of kartel, die de cornis onderschraagde, waar in een leeuwekop van brons uitgehouwen was. Boven ieder kolom, in de fries, waren mede diergelyke leeuwekoppen; en tusschen ieder der zelve zag men een flaauw uitgehouwene pylkooker en brandende fakkel, kruiswyze over malkander. Aan wêerzyde, in de vleugels van de Poortiek, stond een nis gelyk met de deur, na het oogpunt wykende. Aan 't einde dezer vleugels waren noch twee kolommen, welke tegen een borstweering of muur, die tot in het midden des Stuks op een laage grond liep, stuitten. Deze muur was met platte banden, op de manier als pilasters, verdeeld; en tusschen de zelve waren ronde vensters, daar men het binnenhof door, en boven over de muur heen, de zyde des zelve hofs zag vervolgen na het oogpunt toe, heel diep in het Stuk. Aan 't einde der gemelde muur was een diergelyke borstweering of muur, *parallel* aan de voorste, die het binnenhof insluitte; en verder achter zag men eenige boomen, als palmieren en andere hooge boomen, boven oversteeken. Op de voorgrond, aan de regter zyde, was de grond ruuw en rotsachtig tot aan den ondersten drempel, gaande met trappen agter af na het voorhof; in het midden van het welk een groote fontein opgeregt stond van witte marmersteen, rustende op een bazement van vier of acht boogen, welke door vierkante pilaaren, zeer hoog en zwaar, Dorische Order, of Rustiek, met banden doorsneedden, ondersteund wierden. De pilaaren waren effen, doch de banden ruuw en rotsgewyze gehakt; hebbende dit werk geen fries noch cornis, maar een groote plint, drie voethoog, die mede omliiep, van wit marmer even als de beelden. Boven de zelve, in het midden, wat hoog op een trap drie à vier, stond een groote Waereldkloot, door vier Sfinxen gedraagen, op de welke een Vrouw zat na het hof gekeerd, houdende in haare regter hand, om hoog, een zon, en in de linker, om laag, een maan. Op haaren helm vertoonde zich een arend met uitgespreide vleugelen, en op haar borstlap een leeuwenhoofd. Haare kleeding was als die van een heldin. Op de onderste trappen, boven de voorgezeide plint, zaten de vier Gedeelten van de Waereld geboeid tegens eenige wapentuigen. Onder, tusschen de gemelde pilaaren, waren kopere gebronsde kommen, welke eenige stralen van binnen uit een rots ontfingen. Dit gevaarte stond in het midden des Stuks tegen het oogpunt, half achter de borstweering. Het voor-

⁺Grondslag en schikking van al het vaste werk.

hof was ruuw, en aan gins zyde met trappen op te gaan, gelyk voor.

Zodanig was de grondslag van dit Tafereel, en de schikking van al het vaste werk. Nu zal ik na myn vermogen de rest afmaalen.

*Daar trad deze moedige Koningin, een weinig ter linkerzyde des oogpunts, met het linker been de trap af; terwyl haar ligchaam eenigsins achter over hellende, op het regter been, het welk een trap hooger was, steunde. Zy zwaaide haar bovenlyf linksom, met de borst na vooren; den linker arm, waar aan zy een klein schild had, een weinig opligtende; terwyl een jonge Maagd, al bukkende, haar een sabel op zyde hing. De regter hand, waar in zy de boog hield, hing met den arm slapjes nederwaarts; en een zwangere pylkoker zag men boven haare regter schouder opsteeken. Een gekroonde helm, daar een groote witte pluim af hing, wierd op haar hoofd gezet. Een derde keerde met den koninglyken mantel, dien de Vorstin in deze tocht niet noodig achtte, aan deze zyde weder de trap op, hebbende haar gezicht op de Koningin gevest. Deze Dogter was met de regter zyde een weinig herwaarts aan gekeerd, hebbende den mantel in de linkerhand om hoog, op dat de zelve niet sleepen zoude, terwyl zy met de regter hand de rest tegen haar lyf vast hield. Haar donker hulssel stak tegens het witte bont, of de voering van den mantel, machtig af; en haare krullen, door den snellen loop, vloogen achterwaarts; slingerende wyders de rokken tusschen haare beenen. Zy was even onder de borst gegord, hebbende witte voetsoolen aan. Haar rok was ter zyde open, zo dat men het been tot de halve dy bloot zag. Haar kleed was van kleur de rose. De Matroone, bezyden het portaal aan geene zyde, stond vol verwondering voorover bukkende, steunende met de regter hand op de borstweering, en zag na beneden. Onder de eerste trap, vlak voor de Koningin, onder het oogpunt, stond een bukkend Meisje, 't geen een kleene voetbank van yvoor, met purper fluweel bekleed, neder zettede, op dat de Koningin met gemak te paard konde stygen. Zy had haare regter hand noch aan de zelve, terwyl zy met de linker haaren rok achter opschortte, schynende beschroomd voor het paard. Een weinig van daar kwam van de regter zyde des Stuks een Jongeling met zyn aangezicht naar het Meisje gekeerd, aanstappen, houdende met de regter hand een schoon Paard by den toom. Dezen Jongeling zag men vlak tegen den rug. Hy stapte met het linker been vooruit, en het regter heel achterwaarts, raakende even den grond met zyne groote toon; de borst vooruit heel over zyn gewigt, als of hy noch gaande was, slaande met de linker hand ter zyde tegen het Paard

*Stand en beweging der Beelden.

zyn buik om het zelve te doen zwaaijen. De borst van 't Paard kwam na vooren, en het gat ter regter zyde wat in 't verkorten; het hoofd op zyde; het voorste linker been vooruit, en het regter in haalende, als of het te rug trad. De neusgaten, wyd open, waren wit, als mede de borst nevens de vier beenen; de rest donker of bruin. Het toom, en ander tuig, was goud met gesteentens bezet; hebbende wyders een kostelyke kaparason op, heel cierlyk belegt met goude platen. De schabrak was purper, styf van goud geborduurd, vol met paerlen en andere kostelykheden bezaaid, hangende byna tot op den grond met schoone kwasten, welke na zyne beweeging opvloogen. De maanen waren aan tuiten gevlochten, en de staart opgeknoopt. Een tygersvel bedekte de borst. De Jongeling had lang blond hair, achter gebonden. Zyn rok, in 't midden gegord, was ligt weerschyn, geel en groen, steekende tegen de purpere schabrak krachtig af. Zyne regter schouder met den halven rug vertoonde zich bloot, schoon en frisch van vel. Hy had witte voetsoolen aan. Het Pard gaf een slagschaduwe over het Meisje met de voetbank, en noch een weinig voor by haar. Heel ter regter zyde, wat verder, stonden twee Trompetters, na het binnenhof gekeerd, met wildedierehuiden om, en bliezen. Hunne trompetten, byna als de Romeinsche, waren krom als slangen, met een drakenkop aan 't einde. Aan geene zyde der Koningin zag men den Bode, heel over zyn gewigt, de trap afloopen, wyzende met de regter hand, een weinig in 't verkorten, vooruit naar het binnenhof, en zyn aangezicht na de Koningin gekeerd. Aan zyn manteltje, dat agterwaarts vloog, kon men de snelheid van zynen gang bespeuren; zynde zyne actie gelyk die van den vliogenden *Mercurius*, heel ontlaaden en uitgerekt. Hy trad met het linker been vooruit, en de regter voet heel achter en van de grond af. Men zag het volk op de tweede grond beneden de trap tot aan de pedestal van de eerste borstweering, onder zyne beenen door. Dit volk, zo mannen, vrouwen als kinderen, stonde sommige met de handen toegevouwen, andere met de zelve om hoog: eenige omhelsden malkander: andere klaptten in de handen, deze van vrees, en die van blydschap. Onder alle zag men een Vrouw als zeer verleegeen of verslagen, latende heel slapjes het hoofd op zyde hangen, de armen voor haar neêr, en de vingers in malkander gevlogten. By haar stond een bedaard Man, spreekende haar, byna mond aan mond, aan; wyzende met de regter hand na den hemel, terwyl hy haar met de linker hand, en een vriendelyk gelaat als of hy haar moed wilde geeven, by de mouw trok. Eenige kinders lagen en kroopen de trappen op. Op het voorhof zag men sommige krygsbenden

te paard, die zich in ordre stelden, en eenige die op hunne paarden steegen. Aan geene zyde der plaats kwamen noch verscheidene menschen de trap afloopen. Het verschiet achter de zelve, aan de regter zyde, was bergachtig. Boven de gemelde trap, heel verre, zag men een groote piramide of naald, benevens eenige palmboomen, somberachtig tegens de heldere lucht opryzen. Het voorhof was ligt, en het hof zelve, aan de linker zyde, van witte marmarsteen. De borst-weering of muur, aan geene zyde der trap, was met het volk tot voorby de leeuwinnen, door een wolk beschaduwd, waar tegens de voorste *groep*, daar het grootste licht op viel, krachtig afstak. De Trompetters, aan de zelve zyde, waren, met een stuk van de borstweering daar zy op leunden, in de schaduw. Vooraan in den hoek zag men een gedeelte van een poort open staan; loopende de zymuur heel hoog tot even voorby de Trompetters, welke, daar door in de schaduw waren, ontvangende hier en daar op hun onderlyf en beenen een weinig licht door de opening derzelve. De poort was laag, vermits de grond van de trappen af afliep; zynde de grond met het agterste van het Paard daar van beschaduwd. Het Paard, en de Jongeling die het ment, waren zeer krachtig met kleene partyen van ligt en donker. De Trompetters, als mede de poort, wierden sterk van de linker zyde *gereflexeerd*. Het volk op de tweede grond, tegen de borstweering, wierd meest van boven door het blaauw der luchtgedaagd; konnende geen *reflexie* ontvangen, vermits zy *parallel* langs de trap stonden. Achter de borstweering, of muur, met ronde vensters, tegen den hoek van de vleugels des portaaals, zag men de top of 't loof van een zwaaren palmboom opschieten, die de geschoorendheid van de gemelde borstweering brak, doende met eenen de kant van de vleugels tegens het witte hof heel lieflyk in een smelten. Het voorste Portaal, vlak in het licht, was van Pisaansch en Egyptisch marmar met witte cieraaden, gelyk mede de baluislers. De Leeuwinnen, op de pedestalen, waren van SerpentyNSTEEN. De boventrap was van wit gevlakt marmar; de groote en wyde drempel, onder de trappen, van hartsteen; en de grond, ter regter zyde, een weinig rosachtig, met aarde gemengd.

*De Matroon vertoonde zich gelyk in het voorgaande Stuk met een donker feuiljemorte mantel aan, en onder een violet kleed, en het hoofd cierlyk omwonden. De jonge Maagden waren mede als gezegt is. Die de Vorstin het zwaard omhing, had een appelbloessem gekoleurd kleed aan, zynde haar rok achter opgeschort en opgehaakt. Haar hulssel was blond, tegen het donker groenachtige blaauwe kleed van die welke agter een trap hooger, in de schaduw, staande, de Konin-

*De koleuren der voornaamste kleedingen.

gin het kasket opzette. Het jonge Meisje, 't welk onder in de schaduw van het Paard kwam, was mede in het blaauw. De Dogter met den Koninglyken mantel vertoonde zich dicht aan de voorste baluister, byna tot boven de trap achter de Leeuwinnen, welke krachtig tegens haar ligte kleed afstaken. Ik zoude haast vergeeten hebben een Soldaat in de poort, omtrent de Trompetters, staande, met een knods met yzer beslagen op zyne schouders, en een ligtgraauwe linne rok aan tot even onder de kniën, hebbende koussen aan de beenen, en een koperen stormhoed, waar op twee hoornen van een wild dier staken, op het hoofd, en diergelyk een huid, bruin ros van koleur daar de pooten noch aan hingen, om zynen hals gebonden, en een dagge op zyde. Deze Man was geheel in het licht van de poort.

Als ik nu den inhoud van dit Tafereel wel aangemerkt had, begon ik myne gedachten te verzamelen om te doorgronden waar in des zelfs deugd bestond, en waar aan my het meeste was geleege. Neemende derhalven myn zakboek, ving ik aan de voornaamste zaaken, op de volgende wyze, aldus daar in te noteeren.

Voor eerst de schrikking der ongelyke voorwerpen tegen malkanderen,⁺ hoogte en laagte, staande en leggende: ten tweden, de schikking der gronden achter malkanderen: ten derden, de plaatsing der lichten: ten vierden, de roerendheid in de beweegende voorwerpen: ten vyfden, de stoffagie, klimaat en landaart daar toe eigen: ten zesden, de conditie of character, nevens de dragt en Syrische toerusting: ten zevenden, de byzondere wezens en hertstogten: en ten laatsten, de *harmonie* of houdinge der koleuren.

⁺De voornaamste zaaken in dit Tafereel begreepen.

Toen heel verheugd, en door nieuwe begeerte ontsteeken om verder te onderzoeken wat noch aanmerkenswaardig overig was, zag ik tegen over deze twee Stukken, aan wederzyde van de deur, de navolgende Basreleves van wit marmer.

In die ter regter zyde stond *Semiramis* op de voorgrond, en daar by⁺ een *Architect* met een bord in de hand, waar in hy haar aanwees de platte grond van een stadts muur. Aan de linker zyde waren eenige werklieden bezig met het uithakken, houwen, bytelen en zaagen van steenen: en op de tweede grond zag men de gemelde muur heel flauw even uit de grond, en boven de zelve, de stad.

⁺Beschryving van twee Basreleves, benevens een Pronkbeeld in het midden.

In 't ander Stuk was de Koningin te paard zittende, met een pylkoker op den rug, uitgebeeld, mikkende na een leeuw, die op zyn achterste pooten na haar toekwam, en alreeds een pyl dwars door 't lyf had. In 't verschiet zag men de stadts muur voltooid, en hier en daar eenige palmboomen. De beelden waren klein leeven, en uitermaten konstelyk en zuiver uitgewerkt.

Tusschen deze Basreleevs stond een vierkant Pedestal in een Nis, en op het zelve het Pronkbeeld van *Semiramis*, houdende onder haare voeten een dooden leeuw; zynde na de Assyrische wyze als een Amazoon gekleed, met een boog in de hand, een pylkoker op den rug, en een gekroonden helm op het hoofd, op welkers kam of top een kleene draak lag, wiens hals zich op het voorste van den helm nederkrulde. Het pedestal was van porfier, en het beeld van massief goud. De nis, achter het zelve, was gelyk het Gebouw doorgaans van serpentynsteen, en de pilaaren benevens de pilasters van Egyptisch marmer.

Boven de nis zag men een langwerpige vierkante azuur blaauwe steen, en in de zelve een brandende houtstapel van wit marmer uitgebeeld, uit welkers rook een duif opwaarts vloog.

Boven ieder kolom was een modiljon van olyfbladeren die de architraaf ondersteunde. En in de fries vertoonende zich eenige wapentuigen heel flaauw uitgebeeld. Alle de cieraaden in de ornamenten waren goud.

*Midden in het verwulfsel zag men een heel groote koepel, en daar in een Hemelssfeer van blaauw crystal, met alle de tekenen en cirkelen van goud. Deze wonderlyke machine sloot daar in tot de halve diameter toe; vertoonende het zelve zich zodanig als of de zon daar op scheen, die de geheele kamer verlichtte; om welke reden ik tot dien tyd toe niet gemerkt had dat 'er geen venster in de kamer was. Aan wederzyde van de *Sfeer* waren twee andere Tafels van *Stuco*, en in ieder der zelve een beeld. In de eene was de Sterkte uitgebeeld, als een heldin met een eyketak in de hand, en een griffioen in haar schild: en in de andere een diergelyke heldin, betekenende Staats bestiering, leidende met de linker hand een leeuw nevens haar by den toom, en in de regter een staf houdende. Door welke Beelden, benevens de *Sfeer*, volgens het zeggen der Philosophen, de hemelsche *influentien* verstaan worden.

*Verbeelding van 't verwulfsel.

*De vloer was gelyk in de benedenkamer met een waereldskloot regt onder de koepel omgelegd, alwaar het licht vlak op vallende de zelve zodanig deed zwellen en verheeven schynen, dat ik schroomde daar over te gaan.

*Vloer.

*Boven de deur, in een ronde krans van palmloof, zag men in wit marmer uitgehouwen een ouden Zeegod, dien ik oordeelde Vader *Oceanus* te zyn; leunende op een groote zeekruik, daar een menigte waters uit stortte, 't welk dwars door het Stuk liep; waar uit in het midden een heel groote gevleugelde Leeuw kwam. Aan de andere zyde van den Zeegod vertoonde zich een kleene heuvel, en op den zelve een kleene palmiere

*En boven de deur.

stam. Dit Tafereel was als een medailje van een verdieping; zynde de zin, myn 's oordeels, de eerste oorspronk van de Assyrische Monarchie, door den gevleugelden Leeuw uitgebeeld, gelyk de Profeet *Ezechiël* getuigt.

Verdeeling en verbeelding der Tafereelen in de vierde Kamer, na de Order Romanagebouwd.
Twaaifde Hoofdstuk.

ALs *Horace* in een beslooten kamp den stryd tegen de drie *Curacens*⁺ gewonnen had, en met hunne wapenen na het *Capitool* trok, kwam zyne Zuster hem tegen, welke de wapenen van haaren ondertrouwen Bruidegom ziende, dezen haaren Broeder voor een moorder uitschold; 't welk hem vergrammende, trok hy zyn zwaard, waar mede hy haar op de plaats doorstak; bevlekkende op die wyze zyne overwinning met zyn eigen bloed. Dit door de omstanders voor een gruweldaad opgenomen werdende, oordeelden zy, dat hy zich de triomf daar door onwaardig had gemaakt en des doodts schuldig was. +Inhoud dezer Geschiedenis.

Tafereel.

Deze treur-triomf geschiedde voor het *Capitool*, of Raadhuis, te Romen,⁺ niet gelyk deze Stad tegenwoordig is, maar als zy zich toen ter tyd vertoonde. Vooraan zag men een ruim plein, omcingeld met muuren, alwaar twee gehouvene leeuwinnen van porfiersteen lagen. Of de Konstenaar zulks gedaan heeft om de plaats des te kennelyker te maaken, is niet onwaarschynlyk: doch ik twyffel, of zy zo lang gestaan hebben; hoewel men dit gemakkelyk te gemoet kan komen. Ter regter zyde was het trotse *Capitolium*, van marmarsteen, en een kostelyke *architectuur*, Romeinsche Order, met veele trappen op te gaan, verbeeld. In de gevel vertoonde zich dit opschrift met goude letters, *Senatus Populusque Romanus*, dat is te zeggen, *de Raad en 't Roomsche volk*. Hier was het dat zy, met de wapentuigen op fpiessen, de trappen⁺ opklommen. *Horace* volgde achter aan, steekende zyn swaard in de scheede. Achter hem viel zyne rampzalige Zuster ruggelings nederwaarts. Het volk liep van alle kanten by troepen te samen, morrende en vervloekende zyne gruweldaad: maar hy kreunde zich daar niet aan, stappende onderwyl stoutmoedig voort. Voor de trappen, een stap +Verbeelding en plaatsbeschryving.
+Nevens die der personen, en hunne bysondere beweegingen.

drie à vier lang, was de grond met groote graauwe steenen belegt, en het overige rotsachtig, of een weinig ongelyk. De eerste Wapendraager, ter poort in tredende, hield zyn zegenteken wat laag binnen de zelve. Men zag hem van agteren, zynde byna van beweeging even als de *Gladiator*, de linker arm vooruit, en het regter been op de drempel. De tweede, twee of drie trappen laager, hield het zyne overeinde tegen zyn lyf, omkykende na den derden, die kort achter hem volgde, en hem toesprak. Deze stond op zyn linker been, en de regter voet, een trap hooger, op de toonen, zo dat de knie voor-, en de voet achterwaarts kwam, zwaaijende het bovenlyf een weinig linksom, en het hoofd na vooren, terwyl hy met zyne linker hand tegen de regter borst de stok, en met de regter het einde der zelve onder vast hield. De derde hield het triomfteken op zynen schouder byna overeind, vertoonende zich met de borst vooruit, en den rug mede een weinig na vooren, den elleboog vooruit steekende; de regter voet op de trap, en de linker heel achterwaarts van de grond af als voortgaande; en de andere voor hem als een weinig staande, weezende beide dicht aan malkander. Deze drie Mannen wierden *Velites* of Ligtgewaapenden genaamd, hebbende linne kleederen aan, om de middel gegord, een dag of pook op zyde, en eenvoudig gewerkte stormhoeden op, gelyk men in de Prenten der Kolom van *Trajanus*, en in andere overblyfselen der Oudheid vind. Een stap drie à vier daar van daan, regt in het midden des Stuks, volgde *Horace* in zyne volle krygsrusting, hebbende een olyftak beneevens zyne scheê in de linker hand; en aan den zelve arm, die met den elleboog vooruit en een weinig in 't verkorten kwam, een kleen schild waar in een leeuw verbeeld was. Zyn borst was vlak van vooren; de regter hand om hoog, steekende met de zelve zyn zwaard in de scheede; het regter been vooruit wat geboogen, en het ander ver na achteren toe in de schaduw van zyn lyf, in gestalte als of hy metter haast aan stapte. Hy zag met het aangezicht van vooren nederwaarts na zyne scheê; hebbende een helm op het hoofd omvlogten met een krans van laurieren en eikebladeren, een pluim daar agter op, welke door het draaijen van zyn hoofd en de snelheid van zyn gang gints en herwaarts zwierde. Een mantel om zynen hals, op de regter schouder vast gemaakt, en tot onder de kin opgeschooven, hing een weinig over de linker schouder, waar van de eene slip achterwaarts vloog, en de andere voor over het linker been slingerde. De banden onder aan de wapenrok, en aan de mouwen, waren kort, doch breed, en onder rond gesneeden. Zyne brooskens kwamen ter halver been. Een weinig van hem af, na vooren toe, zag men de stervende Dochter, byna

noch overeind staande, achterover herwaarts aan vallen, de voeten na hem gestrekt, en de armen wyd van malkanderen geslagen, de regter om hoog, en de linker om laag; de borst na het licht gekeerd. De regter heup vertoonde zich opwaarts zwellende, de dy in haar volle lengte, en het been een weinig in 't verkorten, zynde het linker been onder het regter verborgen. Haar aangezicht, mede in verkorting, helde na de regter schouder, welke schouder zich, met een weinig van de borst, bloot vertoonde. Haar kleed, of borstlap, onder den boezem gegord, vloog opwaarts. Haar neergezakte mantel slingerde over haar regter been; en de slip hing over den linker arm. De blonde hairvlegten vloogen, door haar nedervallen, opwaarts. Beneden haar, een weinig meer na de linker zyde, zag men een bedaarde Vrouw, die deze edele Maagd voor het vallen scheen te willen ondersteunen, terwyl zy al schreeuwende na den Moorder zag; steunende met haar ligchaam, de borst om laag, met de linker hand op de grond, en de regter om hoog tegen den rug van de vallende Roomsche Juffer. Haar hoofd was met doeken en windsels bewonden. Even achter deze vertoonde zich de helft van een Pedestal, waar op eene van de voorgemelde Leeuwinnen lag, en wat verder achterwaarts de weergaâ na het oogpunt wykende. Twee Soldaaten volgden *Horace*, welke onvernoegd te rug scheenen te willen keeren. Niet ver achter den Overwinnaar waren eenige toekykers verbeeld, welke mede heel misnoegd scheenen. Sommige weezen hem met vingers na, eenige dreigden hem, andere weder keerden hem verachtelyk den rug toe, enz. Het was natuurlijk of men hen hoorde murmureeren. Op de voorgrond, aan de regter zyde, kwam een bedaard Man, met den eenen schouder bloot, snellyk aanloopen, om te zien wat 'er omging. Hy had een korte rok aan, een herdersmuts op 't hoofd, en een fluit nevens een knapzak op zyde hangen. Zyn onderlyf was, benevens een gedeelte van de voorgrond, in de schaduwe, en zyn rug vlak in 't licht. Een hond liep voor hem heen, welke na hem om keek; gelyk deze dieren gemeenlyk doen. Voorby het Raadhuis liep een gedeelte van een muur met haare architraaf, nevens een groote en breede opene poort, boven boogsgewyze, na het oogpunt. Deze muur strekte zich van daar dwars door het Stuk voorby het oogpunt na de linker zyde, zynde dezelve met pilasters van de Dorische Order, doch rustiek, verdeeld of doorsneeden, en tusschen deze kleene nissen zonder iets daar in. Uit deze poort zag men tot even voorby de gemelde *parallele* muur eenig vee komen, als ossen, koeien, geiten en schaapen, nevens een herder, welke op het gerugt om zag. Deze hoeder met zyn vee de poort inkomende,

deed my gelooven dat hy van de markt kwam, dewyl die achter het *Capitool* was. Over de muur vertoonden zich verscheidene schoone gebouwen, even als paleizen, gelyk mede een kolom, op de welke een wolvin met twee kinderen, zynde *Romulus* en *Remus*, stonden. Boven den hoek van deze muur, aap de regter zyde, zag men in 't verschiet de rots *Tarpeja*, zo ik gissen kon, heel hoog opschieten; maar noch het *Pantheon*, *Monte Cavallo*, *Vaticaan*, noch het *Colizeum*; alzo die toen ter tyd noch niet bekend waren. Men bespeurde hier geene ruïnen of vervallene gebouwen, maar schoone en gaave, behalven alleenlyk eenige kleine huisjens; dewyl de Stad noch geen honderd jaaren gestaan had, en te vooren niet verwoest geweest was. Ter linker zyde, vooraan in den hoek, op een hooge grond, stond een vrouw by de bak van een fontein heel verbaast schreeuwende, welke zich geliet als of zy van daar wilde af gaan; strekkende de eene hand om hoog, en de andere aan een jong meisje toereikende, 't geen heel vervaard aan kwam loopen. Een kleen kind, dat door een ander meisje op de kant van de bak zittende gehouden wierd, keek na de grond, op de welke een omgevallene pot lag daar melk uit vloeide. Deze fontein stond tegen een groote *piramide*, die na het oogpunt liep, aan. Verscheidene menschen kwamen van achter de *piramide*, met troepen van drie à vier teffens, zo mannen, vrouwen, als kinderen aan loopen: andere keerden van daar weder te rug. Alle deze lieden waren gemeen en sobertjes gekleed. Het jonge meisje, dat vervaard aan kwam loopen, had een korte rok aan, zynde blootsvoets, en het hair achter eenvoudig gebonden. Deze *groep* volks en voorwerpen met de *piramide*, besloegen byna een vierde part van 't Stuk. Een streek laage huizen, verbeeldende een boerenehugt, liep voorby de *piramide* na het oogpunt; en boven deze staken eenige pyn-, cipres, en andere boomen over heen.

*Dit Stuk was een regter dag, doch een weinig van vooren. Het Raadhuis gaf een groote slagschaduwe over de trappen tot voorby die twee wapendraagers, en achter *Horace* over noch twee à drie mannen welke achter hem stonden, tegens de welke hy krachtig af kwam. De zymuuren met de poort strekten zich tot de halve hoogte van 't gebouw, werdende het zelve van de grond sterk *gereflexeerd*, met slagschaduwen die niet al te kantig waren. De *piramide* met de vrouwen en kinderen waren uit oorzaake van een wolk wat somber gehouden, behalven de top, welke een helder licht ontving. De lucht was met veele wolken bezet, voornaamentlyk in het midden en ter linker zyde van het oogpunt achter de huizen. ^{+Dag en schaduwing.}

De Romeinen droegen in dezen tyd geene of weinig koleurde kleederen, dan alleen de voornaamste, maar meest wit of van ligtgrauwe⁺ wolle. Om die reden is het, myn 's oordeels, dat den uitvinder dezer Tafereelen de voornaamste personaadjen heeft doen uitmunten: want ik merkte, dat zy meest of graauw of wit waren; d'eene weinig aan de rosse, d'andere aan de groene kant. Ook zag men 'er weinige met lange tabbaarden of mantels, dan alleenlyk oude luiden. De wapenrok van *Horace* verbeeldde goud. De banden onder aan de zelve, en aan de mouwen, waren cierlyk geborduurd op een feuiljemorte grond. Zyn mantel was geelachtig wit, met een violette weêrschyn; de scheê van zyn zwaard donker blaauw, en heel cierlyk gewrocht. Het gevest van het zwaard vertoonde een arendtskop. Zyne brooskens, welke met witte banden, doch heel vuil, na ik oordeelde wegens het zand en stof, gebonden waren, hadden een purpere koleur. De mantel van *Horaces* zuster was hemels blaauw; de borstlap ligt geel, weêrschyn met paars, byna gelyk die van haaren broeder. De bedaarde vrouw, beneden haar, was donker van vel. Haar kleed was groenachtig blaauw, zonder eenig cieraad. De leeuwinnen waren van donker porfier, en de *piramide* van een rosachtige steen.

⁺En koleur der Kleedingen.

Als ik dit Tafereel nu lang genoeg beschouwd, en het zelve in alle deelen naauwkeurig onderzocht had, was ik geheel verheugd, denkende hoe duidelyk dit voorval was uitgedrukt, en dat 'er niets te vergeefs in bygebragt was; hoewel in de Geschiedenis niet een woord gemeld word van alle de personen die in deze verbeelding tegenwoordig waren. Waarlyk, dagt ik, het is veel dat het voornaamste van een verhaald voorval wel uitgedrukt werd; en hier in heeft een vernuftig Meester genoeg te doen om aan ieder zyne behoorlyke hertstogt te geeven, op dat de zaak van zelf moge spreken: maar veel pryswaardiger is het wanneer boven dit alle andere omstandigheden daar by gevoegd zyn, schoon'er niets in het verhaal van gemeld word, indiervoegen dat het een en 't ander natuurlyk schynt.

Ter regter zyde van dit Stuk zag men een uitgehouwene Basreleeve⁺ van wit marmer, verbeeldende een zinnebeeld over het voorgaande. Dit Basreleeve vertoonde zich in een nis, schuins na het oogpunt loopende. Op een hooge trap Roma op haar regter knie, werdende door de Dapperheid opgebeurd. Men zag haar van vooren tegen de borst, keerende haar hoofd een weinig achterover na de linker schouder om. Haar regter arm hing nederwaarts, raakende even met de tippen der vingers de trap, terwyl zy den linker elleboog, ter linker zyde uitsteekende,

⁺Zinnebeeld op het zelve in marmer.

de hand, waar in zy een slip van haar kleed hield, slapjes na haar toe liet hangen. De linker voet, verre van de trap, rustte op de toonen; schynende door de zwellende heup, en de knie, welke neerwaarts tegen de trap steunde, haar op te duuwen. De Dapperheid vertoonde zich met het bovenlyf op zyde na Roma gekeerd, ondersteunende haaren elleboog met zyne regter hand, zynde die arm van hem heel flauw in de grond. Zyn hoofd was op zyde: zynen linker arm, door een schild bedekt, hield hy een weinig achter uit. Hy stond omtrent gelyk de bekende Statua van *Apollo*, steunende op zyn regter been, en het linker flauw in de grond smeltende. Een weinig voorby de zelve lag *Albania* op haare kniën heel geboogen, gekleed zynde als een heldin; hebbende een helm, in gedaante als een Steedemuur, op 't hoofd. Zy lei met de linker hand een staf op de grond neder, houdende de regter voor de borst. De linker knie was op-, en de voet achterwaarts; ziende met een bedrukt gezicht voor haar neder. Achter haar stond het Noodlot, 't welk haar een juk op den hals lei, terwyl zy met de regter hand ruggewaarts achter haar eenige wapentuigen, die nevens malkanderen op pieken stonden, en flauw in de grond smolten, aanwees. Deze Schikgodin was gekleed als een oude matroon. In haaren gordel stak een schaar. Haar onderlyf zag men op zyde, en het bovenlyf van achteren, zynde haar gezicht regt uit op Roma gevest. Onder de voornoemde wapentuigen zag men den gehoornden Tybergod, rustende met zynen linker arm op een groote kruik, en houdende in de regter hand, welke uitgestrekt was, een riem achter zyne regter zyde. Hy lag op de linker zyde, met de borst tegen het licht gekeerd, het linker been heel uitgestrekt doch wat flauw in de grond. De regter heup vertoonde zich opwaarts, rustende de dy, welke men maar tot de knie zag, op het andere been: de rest schoot in de grond. Achter zynen rug wierd men de wolvin, en een gedeelte van de twee kinderen, gewaar. Boven hem vertoonden zich eenige kolommen, als van een poortiek, na het oogpunt loopende, die, gelyk aan de andere zyde, half in de grond smoorden. d'Overwinning, vliegende tusschen Roma en de Dapperheid, hield met haare regter hand een lauwerkrans boven het hoofd der eerste; en met de linker gaf zy haar een scepter, daar een kleene waereldkloot op stond, in de hand. Haar kleed vloog snel achterwaarts; smeltende haare beenen, welke geheel uitgestrekt zonder eenige verkorting waren, flauw in de grond weg. In het schild van de Dapperheid zag men den stryd van *Horace* tegens de *Curacens*, en op zynen helm, die met een krans van eikenbladen omvlogten was, een leeuwenkop, als mede aan zyne brooskens. Dit werk wierd beslooten

met twee jonge palmboomen, aan ieder zyde een, doch met weinig loof.

Deze triumf was voor my, ten opzichte van dit droevig toeval, zo ontroerende, dat ik twyffelachtig en verward van zinnen wierd, niet wetende of ik my na het volgende Stuk zoude durven keeren, vreezende voor een jammerlyken uitslag. Echter, denkende om zynen heldendaad, daar de geheele heerschappy van Rome aan hing, wierd ik beter gemoed, en schiep eenige hoop op zyne behoudenis, welke ik bevond na myne gedachten te weezen zo als de Schryver dezer geschiedenis ons verhaalt.

Horace dan wierd vast gezet over de begaane misdaad aan de persoon⁺ van zyne Zuster, en volgens de wet ter dood veroordeeld; doch weder, uit aanmerking der beweezene heldendaad, verschoond, mits dat zyn Vader zekere somme penningen, daar hy toe gedoemd was, zoude betaalen, die in de gemeene schatkist moesten gelegd worden. Het Tafereel was, na myn onthoud, aldus.

⁺Inleiding of korte inhoud van het volgende Stuk.

Twede Tafereel.

OP het *Capitolium*, of Roomsche Raadhuis, zat in een verheeven⁺ Stoel de Gerechtigheid of Roomsche Wet, met de weegschaal in de linker, en de heirbyl in de regter hand. In de eene schaal lag een pook, en in de andere een lauwerkrans met een palmtak; haalende deze laatste schaal verre de andere over: ten teken dat door de barmhertigheid de wet verzacht wierd. De Misdader stond zeer verslaagen voor haar, met de handen op den rugge geboeid. Aan haare linker zyde lag de Vader op zyne knie, zettende een vaas met geld voor haare voeten neder. Aan haare regter zyde stond de Barmhertigheid, die haar de hand met de byl vast hield, wyzende haar met de andere hand op een Schildery, 't geen door eenige kindertjens wierd gehouden, waar in men zag uitgebeeld de vervallene Roomsche Heerschappy door de dapperheid van *Horace* hersteld. Wat verder beschouwde men de drie wapenrustingen der verslagenen, door hem zelf rondom het pronkbeeld van Roma aldaar geplant, na dewelke zy haar gezicht gevest had. Een ander Kind, met een lauwerkrans om 't hoofd, maakte den Beschuldigten zyne boeyens met de eene hand los, en zettende met de andere hem zynen helm, of den hoed van vryheid, weder op. Aan weêrzyde van den Troon was een Basreleeve, en boven ieder der zelve een Nis. In de Nis, ter regter zyde, zag men het Afbeeldsel van *Numa Pompilius*, en in die ter linker dat van *Lycurgus*, twee der oudste Wet-

⁺Beschryving van het Tafereel.

geevers; in het Basreleeve onder *Numa*, het voorbeeld van *Charondas*, die, om zyne gemaakte wet stand te doen grypen, zich in den vollen Raad doorstak, om dat hy zelve zyn gebod had overtreden; en onder *Lycurgus*, dat van *Seleucus*, daar hy om zyns Zoons wil, die zyne oogen om de wet moest verliezen, een van de zyne liet uitsteeken. Zo streng waren de Romeinen eertydts in het onderhouden van hunne wetten. Boven den Troon zag men twee Tafelen, in de welke de Wetten met Grieksche letters van goud geschreeven stonden.

Deze aangenaame en onverwagte uitslag verblydde my zeer: weshalven ik vol van verlangen na een derde Tafereel trad, om in agt te neemen hoe het begin van zulk een groot werk mogt zyn; en ik bevond het als volgt.

**Tullius Hostilius*, uit inzichte van zyne bekwaamheden en verdiensten door 't Roomsche Volk tot hunnen derden Koning verkoozen, viel in het Albaansche Gebied, schoon zy een stout Volk waren, en langen tyd in Italiën geheerscht hadden: maar wanneer zy eindelyk door menigvuldige veldslagen waren verzwakt, kwamen zy overeen wegens een lyfgevegt tusschen drie Gebroeders aan wederzyde op te regten, waar van de Romeinen *Horatii*, en de Albaanen *Curatii* genaamd wierden. 't Gevegt was roemruchtig, doch twyffelachtig, maar had een gelukkig gevolg voor de Romeinen: want een der *Horatii*, na zyne twee Broeders verlooren te hebben, zyne sterkte tegens drie zulke aanzienlyke Vyanden wantrouwende, voegde staatkunde by zynen moed, en versloeg door een konstgreep de drie *Curatii*, den eenen na den anderen, en behield aldus de overwinning.

*Inhoud van het volgende Stuk.

Derde Tafereel.

*Hier vertoonde zich een Kamp met een borstweering gesloten. Aan de regter zyde zag men den Oversten der Romeinsche Krygsbenden, en aan d'andere zyde in het verschiet dien der Albaneezen, beide een weinig verheeven zittende, en hunne heirtekenen by zich hebbende. In het midden des Stuks was *Horace* loopende verbeeld, wordende door den laatst overgebleevenen vervolgd; doch hy zich omkeerende, stak zynen vervolger vlak in de borst, waar door hy achterover tuimelde. De tweede, een weinig daar van daan, lag op de kniën, met het aangezicht tegen de grond gevallen, steunende, gantsch bebloed, noch een weinig op den elleboog. Deze lag omtrent midden in het perk tegen de paal, waar op het beeld van 't Noodlot, of de Fortuin, van koper, stond. Even voorby de paal lag de derde op den rug geheel

*Verbeelding van het Tafereel.

uitgestrekt; en verre aan 't eind zag men de twee *Horacens* dood leggen. Boven dezen dapperen Held vertoonde zich de Overwinning, die hem met de linker hand een laurierkrans opzettende, met de rechter aan den Oversten der Romeinen een muts met een staf toereikte; waar over deze, vol vreugde, onder het toejuigchen en handgeklap des volks, van zynen stoel aftrad. Aan de andere zyde stond hun Veldheer in tegendeel geheel verbaasd, keerende den rug na vooren om weg te gaan. Het volk nam de vlucht over hals over kop op het geklank der Romeinsche trompetten, latende hunne veldtekens op de plaats leggen. Ter regter zyde, achter de Romeinen, beschouwde men een gedeelte van de Stadts muur; en aan d'andere zyde, achter de Albaners, stond, tot voor de muur, het veld vol tenten op een laage grond. Boven den Roomschen Rechter zag men *Romulus* en *Remus* op een grooten steen uitgehouwen. Het veldteken der Albaneezen was een draak of harpy. In het verschiet wierd men den Tyber gewaar, gelyk ook de Alpische gebergten met eeuwige sneeuw bedekt.

Dusdanig was het begin van dit konstig werk, 't welk ik nevens het⁺ laatste niet minder verwonderenswaardig oordeelde dan het middelste, zo in kracht en schikking als natuurlykheid. Alles was daar in uitermaaten naauwkeurig waargenomen; de hertstogten en bewegingen zo wel uitgedrukt; de plaats zo kennelyk aangewezen; de hoedanigheid der stoffagie zo eigen; mitsgaders de schikking der daaging, schaduwe, koleuren, enz. zo voordeelig, dat ik het naauwelyks voor Schildery konde aanneemen. Drie dingen verwonderden my boven al, naamentlyk dat in deze Geschiedenis zulke drie byzondere verdeelingen uitgevonden waren; te weeten in het eerste Stuk, als het begin, een zaak die waarlyk buiten Romen was geschied; in het tweede, zo als de zelve zich binnen de Stad; en in het laatste, als het slot van de heele zaak, zo als ze zich binnen het Capitoel of Raadhuis had toegedraagen: zonder dat 'er iets aanmerkelyks tusschen beide was gebeurd, noch daar by gevonden kan worden 't geen de pyne waard was om 'er een Schildery af te samen te stellen. Ik spreek ten opzichte van de verscheidene stoffe, die een vernuftigen Meester zo gelukkig in de hand valt tot het uitvoeren van zynen scherpzinnigen en welgeoeffenden geest.

Wil men nu op den zin zien daar het op uit komt, zo is 'er dit noch in aan te merken, hoe krachtig deze drie Tafereelen uitmunteden van het eerste tot het laatste: alle drie te gelyk een naauwkeurige opmerking waardig. In het eerste bespeurt men het gelukkig lot der wapenen, of de dapperheid van dezen Held, waar door hy voor een Verlosser des Vaderlandts wierd gehouden. In het tweede beschouwt men hem als een

⁺Aanmerkingen des Schryvers over deze drie Tafereelen van *Horace*.

Moorder, of het geval als een bloedige zegenpraaling, en hem door zyn geluk opgeblaazen: en in het derde als een ter dood verweezenen Misdaadiger, of als een Overtreeder der wet. Waarlyk, deze drie dingen zyn krachtige voorbeelden ten spiegel voor de menschen. Is het niet de gemeene loop der waereld? Wat worden niet veele door al te groot geluk en voorspoed hoogmoedig en opgeblaazen? En waar toe laten zy zich door hunne blinde drift niet vervoeren? In der daad, de ondankbaarheid aan den hemel is de voorlooper van veele rampen en misgreepen, die hen dikwils in het uiterste gevaar doen vervallen: doch alles schikt zich na het eeuwige bestier der Godlyke Voorzienigheid.

*In het midden der zoldering was een groot ovaal Stuk, waar in men uitgebeeld zag de Godlyke Voorzienigheid op een globe, zittende in de hoogste verdieping, gekleed met goud laken, het hoofd gekroond, boven het welk twaalf starren blonken, en een scepter in de hand daar een oog aan het opperste einde op stond, hebbende de zon op haare borst, en een spiegel in de linker hand die op haare knie steunde. Haar wezen was vol van majesteit en ontsag, wyzende naar beneden op Roma, die, een weinig ter linker zyde, op een laage wolk zat, verzeld met de Godtsdienst, Dapperheid, en Eendragt. Het lang Leven, Gezondheid, en Voorspoed, kwamen zagties zweevende afdaalen na haar toe. Het lang Leven was een schoone Maagd, in het best en krachtigst van haaren tyd, hebbende een vuurvlam op haar hoofd, en een gekrulde slang, bytende in zyne staart, in de hand. De Gezondheid was *Esculapius*, met een staf in de hand, om de welke een slang geslingerd was. De Voorspoed vertoonde zich als een naakte Jongeling, met laurieren gekroond, hebbende een hoorn des overvloedts vol vrugten onder den arm. De Godtsdienst, of Godvruchtigheid, was gelyk een *Vestaalsche* Non gekleed, houdende in haare regter hand een schaal, uit de welke een vuurvlam opging, en ziende opwaarts na de Voorzienigheid. De Dapperheid was verbeeld gelyk een *Hercules* met zyne knods en leeuwenhuid. d'Eendragt vertoonde zich wat bedaarder van wezen dan de Godvruchtigheid, hebbende in haaren arm de bundel roeden, welke van een *Cupidootje* met een roode band omslingerd en vast gebonden wierd. Roma was in 't wit, of hemelsblauw, gekleed, omhangen met een purpere mantel met goud gestikt. In de regter hand hield zy een piek, en in de linker een lauriertak: wyders een helm op het hoofd, en brooskens aan de beenen.

*Verbeelding van het Zolder stuk.

*Nu moet men den zin aanmerken; en die ik daar uit begreep, was voor eerst de Godlyke Voorzienigheid als opperste Regeester en Bestierdster der waerelsche zaaken, die de Staaten verneedert en verheft na

*Aanmerkingen des Schryvers over het zelve.

haar welgevallen. De drie Gaaven, als Lang Leeven, Gezondheid, en Voorspoed, zyn van haar afvloeiende. De ligchaamelyke Deugden zyn uitwerkingen van de moogendheid waar uit zy voortkomen. De eerste is de Godvruchtigheid, de tweede de Dapperheid, en de derde de Eendragt; als zynde de geene welke haare macht bevestigt, of liever doet aanwassen. Merken wy nu, wegens de Konst, verder aan de scherpzinnigheid van den Vinder die deze Tafereelen op een ongemeene wyze heeft uitgevoerd: ik zeg ongemeen, alzo ik het nooit op diergelyke wyze van iemand heb uitgebeeld gezien. Voor eerst heeft hy de Voorzienigheid in de hoogste verdieping wel drie maal levensgroot uitgebeeld, na gissing; de drie Gaaven, die zy afzend, wat laager, meer als de helft kleender; en de onderste, te weeten Roma en die haar verzellen, noch kleender, en evenwel wat meer als levensgroot.

De Voorzienigheid blyft onbepaald, behoudende altyd haare eigene kracht, zonder eenigsins te verminderen: en schoon de drie andere, die van haar afvloeijen, maar kleene gedeeltens zyn, echter zyn ze ten opzichte van de onderste veel grooter; en hoewel ze zich by de anderevervoegen, behouden ze nochtans hunne eigene gestalte, als over dezelve heerschende. De drie andere, op de onderste wolken, zyn maar ligchaamelyke Deugden, by gevolg veel kleender als de voorgaande, en minder aanzienlyk van gestalte. Roma munt echter uit, en vertoont zich kloeker; willende daar mede te kennen geeven haare groeiing en aanwas. Dat zy in de wolken zit, is, myn 's oordeels, om dat zy boven alle andere machten der waereld opstygert.

Dit zoude een wanschapen *Concept* zyn, indien de Konst, ten opzichte van de *Perspectief*, niet naauwkeurig was waargenomen; doch deze deed het Stuk zo volmaakt schynen, dat ik oordeelde het onmogelyk anders goed te kunnen weezen: want de onderste *Groep*, als heel laag, was zeer krachtig; de tweede, na haaren afstand, wat flauwer; en de bovenste zeer flauw, en byna onkenbaar.

Dit Zinnebeeld heeft een verborgen zyn, en kan voor algemeen aangezien worden, konnende op alle staaten des waerelds toegepast werden, mits veranderende het beeld van Roma; in welkers plaats men een ander na vereisch der zaak kan voegen, zo als men goed vind. In steê van *Esculapius* zou men het beeld van de Gezondheid door een Vrouw kunnen verbeelden; en in plaats van *Hercules* desgelyks, neemende een Heldin voor de Dapperheid, houdende een eiketak in de regter hand, en voerende een leeuw in haar schild.

Deze wyze van Tafereelen hebben wy in onze Verhandeling aangemerkt onder den naam van Zinnebeeldige, daar men een verborgen

zin by voegt; gelyk men gemeenlyk alle vernuftige Zinnebeelden, zo wel waereldlyke als geestelyke, noemt. Doch om een onderscheid te maaken tusschen de eene en de andere, en te toonen dat dit waereldlyk en historisch is, moet men aanmerken, dat hier in geen geestelyke zinbetekenende beelden vermengd zyn, maar waereldlyke, uitgezondert deze twee, *Esculapius* en *Hercules*, die ik om de zuiverheid van 't werk als onvoegelyk verwerp, en niet eigen acht dan in Poëtische en verdichte zaaken. By voorbeeld, als in plaats van Roma, Troya of *AEgina* verbeeld was, welke Ryken niet meer dan in de Poëtische schriften in wezen zyn; zo bevinden wy dat dit Zinnebeeld, even als zyn voorwerp, niet alleen waereldsch en heidensch is, gelyk de Geschiedenis van *Horace* getuigt; maar dat ook daar en boven de kracht, of verborgen zin, door deze heidensche beelden daar in uitgedrukt is.

Nu zoude iemand mogen vraagen, waarom dit Zolderstuk, met den zin, niet en slaat op den persoon van *Horace*, gelyk het voorgaande. De reden, myn 's oordeels, is deze, dat het slot van de zaak, voor zo veel het hem aangaat, in het laatste Tafereel begreepen is: want hier is geen Vergoding te verwagten; noch de Goden moeijen zich daar niet mede. Zy laten zich alleenlyk geleegen zyn aan de geenene, die onder hun getal gerekend worden, als *AEneas*, *Hercules*, *Memnon*, en meer anderen uit Goden geslagten gesprooten.

De Fabel van Calisto, gepast tot de verciering van het Vyfde Vertrek, gebouwd na de Order Corinthica. Dertiende Hoofdstuk.

MY lust hier te verhaalen de wonderlyke verziende Geschiedenis van *Calisto*, nevens haare Vergoding, verbeeld in vier Tafereelen, niet onwaardig, na myn begrip, om een zo treffelyk Vertrek, als dit laatste was, te verciereren, zynde van de Corintische Bouworder, en zeer heerlyk, zo ten opzichte van de ongemeenheid der gedachten, als de konstige vloeijing der zelve; welkers besluit dit werk tot de uiterste volkomenheid brengt. Het eerste Stuk was als volgt, zo van inhoud als

Verdeeling.

C*Alisto*, door de jagt vermoeid, ging zich leggen onder de schaduw⁺ en 't loof der boomen, om wat te rusten. *Jupiter*, in liefde tot haar ontstooken, kwam in de gedaante van *Diana* haar bespringen, om met haar zyne minnelust te boeten, niet tegenstaande zy met al haare macht, doch te vergeefs, hem pogde af te weeren.

⁺Inhoud van 't Verdichtsel.

Daar zag men die onnoozele ter regter zyde des Stuks, op een hoogen⁺ grond, onder het loof der boomen zitten, niet rustende maar vol van onrust zynde, beschaamd en bevreesd, smeltende in haare traanen, en met haare hand op de kant van een fontein leunende. Haare tuiten, half ontvlogten, hingen onachtsaam over haare bloote schouders. Haar kuische boezem was meer als half naakt. De beenen, meer dan betamelyk ontdekt, betuigden genoegzaam haar droevig ongeval. *Jupiter*, die dit spel aangeregt had, zag men een weinig verder, digt aan het midden boven den *horizont* of zichteinder; vertoonende zich nu niet meer als een vermomde of gewaande *Diana*, maar als den Oppersten der Goden, door zyne majesteit glinsterende, hebbende zyn *diadema* op het hoofd, en den purperen tabbaard aan, niet als een Donderaar met blixem en onweder, maar alleenlyk door zynen Arend verzeld zynde. Die wreede en ontaarde minnaar scheen om haare droefheid te lagchen, hebbende de linker hand op zyn borst, als willende te kennen geeven dat hy zyn genoeg heeft gehad: weshalven de wolken doorsnydende, zweeft hy door de lucht, en verlaat deze ellendige. *Cupido*, die ongenadige brandstigter, dompelde zyne fakkel in de fontein uit, na *Jupiter* omziende, welke hem met zynen scepter gebod zulks te doen. *Diana* vertoonde zich in het verschiet met haar gestoet van Jagtnimphen in een dal. Het Landschap was vermaakelyk en boschachtig. Hier en daar vertoonden zich eenige Riviergoden. Achter *Calisto* zag men tusschen de boomen een Term van *Priapus* in de schaduw staan. Ik aanschouwde met aandacht, hoe deze drie personaadjen hunne rolle speelden; duidelyk verklaarende wat van de zaak was, ja tot de Term toe, schoon dezelve by geval daar geplaatst mogt zyn: echter hielp hy de zaak uitdrukken. Nu zal ik overgaan tot het

⁺Tafereel van het zelve.

Tweede Tafereel.

DE rampzalige *Calisto*, treurig over haar misval, vol schaamte en⁺ vreeze, en van haare Vorstin verjaagd, zocht zich in d'eenzaam-

⁺Inhoud.

heid te verschuilen: doch de jaloersche *Juno* wist tot haar ongeluk haar aldaar te verspieden en te vinden.

⁺Aan de linker zyde des Stuks vertoonde zich de opperste Godin des hemels, heel glinsterende, gehuld met paauweveeren, welke haar tot een *diadema* of ^{+Tafereel.} koninglyk hoofdcieraad verstrekten; schynende zich te keeren om opwaarts te gaan, dewyl ze op een wolk trad. Zy had haaren blaauwen tabbaard aan, en den scepter in de regter vuist, rustende op de regter heup; gebiedende de helsche Raazerny of Wraaklust, welke haar verzelde en ten dienst stond, de onnozele *Calisto* te straffen; terwyl zy haaren linker arm ophefte, wyzende met de vingers om hoog, als of zy deze bedrukte Dochter verweet dat zy met *Jupiter*, haaren Gemaal, geboeleerd had, met wreede en nydige vlamme oogen haar aanschouwende. Onderwyl sloeg de Wraaklust, met de vuist vol slangen en adders, nevens haare smookende piktoorts, de eléndige *Calisto*, welkers voorige wezen niet meer gezien wierd, maar wel haare kleederen, die aan de helsche Raazerny ten prooy overbleeven. Daar zag men de pylkoker, en hier den boog leggen, gints den gordel: en, na my docht, was het een Beerin die deze kleederen van haar lyf afschuddede, en weg vlood. Door de onverzettelyke jaloersheid van *Juno* nu in een zo vreesselyk dier herschapynde, zag zy in haare vlugt na den hemel, en scheen *Jupiter* door haar brullen tot medelyden te willen beweegen. Dit Landschap was mede een donker bosch, hier en daar met slaapende Riviergoden gevuld. Tusschen de boomen zag men eenige wilde dieren loopen, voornaamentlyk een leeuw die in een laagte, aan de regter zyde by den voet van een rots, uit een rivier dronk. Hier en daar reezen ettelyke palm-en verscheidene andere boomen op, geheel wild. Dit Stuk wierd van een ander gevolgd, wiens inhoud aldus was.

⁺*Arcas*, de zoon van de bedroogene en nu herschepte *Calisto*, was vyftien jaaren oud, wanneer door een bosch, na zyne gewoonte, gaande jaagen, hem een ^{+Inhoud van het derde Stuk.} vervaarlyke Beerin ontmoete, welke na hem toe kwam; niet om hem eenig leed aan te doen, gelyk hy vermoedde; maar om, ware het mogelyk, zich aan hem bekend te maaken: doch hy, onkundig dat deze zyne hervormde Moeder was, maakte zich stoutmoedig gereed om haar te doorschieten: maar *Jupiter*, die het uit den hoogen hemel zag, met medelyden bewoogen, verhinderde hem deze moedermoord.

Derde Tafereel.

Hier zag men *Arcas* ter regter zyde des Stuks zagtjes voorttreeden,⁺ komende van achter eenige boomen, en zettende een pyl op den boog, om zyne Moeder, doch in deze gedaante hem onbekend, te treffen: maar *Mercurius* daar op zeer snellyk komende aanvliegen, wederhield zynen arm, na den welken hy derhalven om zag. De hemelsche Bode keek achterwaarts heen na de Beerin, die op de tweede grond was, wenkende met zynen staf, dien hy in zyne linker hand hield, dat zy de vlugt zoude neemen; 't geen zy scheen te willen doen. Zy stond overeind met het onderlyf na hem toe, en het bovenlyflinksom gekeerd, draayende zich na den weg: maar in 't keeren wendde zy haar gezicht noch om na haaren lieven *Arcas*. De weg, dien zy insloeg, was duidelyk aangewezen, beginnende van haare voeten als stof of dunne dampen, die zich allengskens meer en meer in wolken veranderden en met bogten omliepen, dan achter haar ter regter zyde, dan weder na de linker toe, en eindelyk zich in delucht vermengende; in de welke *Jupiter* zich vertoonde, doch zeer flauw en byna onzichtbaar. In de wolken by hem, aan zyne regter zyde, maar een weinig laager en wat meer voorwaarts, zaten de drie *Fataale* of Noodschikkelyke Zusters, waar van *Clotho* den draad spon, *Lachesis* denzelfen op den haspel haalde, en *Atropos* gereed was om hem af te snyden; 't welk *Jupiter* belettede, houdende zyne linker hand op de schaar, en den scepter in d'andere om hoog, met den mond een weinig open; waar over zy, heel verschrikt, zich na hem toe keerde. *Arcas* had zyne beenen wyd van malkander gespreid, en de borst heel vooruit. Achter hem, open by een steen, lag eenig wild, als een hinde, vos, haazen, &c. nevens een kleed, 't geen ik oordeelde zynen mantel te weezen. Tegen den gemelden steen lag een Riviergod met zyne kruik, doch zeer laag. Dit Landschap was een bosch, gelyk de andere waren. De Beerin, staande omtrent het midden des Stuks, vertoonde zich in de schaduwe tegen het ligte verschiet. Aan de linker zyde, op de tweede grond, of aan het einde van de eerste, lag een vervallene tombe met eenige cipressen; waar agter, op een verdere grond, een zwaare rots opwaarts rees.

Toen dagt ik om het Zolderstuk, als het slot en uitslag van dit konstig werk, mede met aandacht te beschouwen; en ik vond het zelve als volst.

Jupiter, bewoogen over het droevig lot van *Calisto*, verheerlykt⁺ haar, in spyt van *Junoos* haat, met den glans van de Noordster, wel-

⁺Inhoud van het Zolderstuk.

ke de Groote Beer onder de Hemelstekenena genaamd word, werdende van den Kleinen Beer, daar haar Zoon *Arcas* in veranderd was, gevolgd.

Vierde Tafereel.

ONder aan het Stuk zag men den Jongeling, opwaarts vliegende, zyne Moeder vervolgen met pyl en boog, werdende ondersteund door eenige Cupidootjens. Men zag hem tegen den rug aan, zonder eenige verkorting, de regter arm met de pyl vooruit gestrekt, en de andere met den boog achterwaarts, hebbende een pylkoker op zyde. *Jupiter*, wat hooger ter regter zyde, en op een wolk zittende, niettemin zeer groot van gestalte, wees hem met den scepter heel om hoog na den Zodiak of Sterrenkring, alwaar zich een klare en heldere Ster zeer blinkende vertoonde. Den Beer zag men opgaan, een weinig voorby de gemelde Ster na om hoog achter om ziende, zynde in het midden van een groot straalend licht in de gedaante van een Ster, die het geheele Stuk verlichtte. Haare achterste pooten waren in de wolken gevest, welke nevens haar, van *Jupiter* af na de linker zyde, onder dezelve opgingen. Heel aan de linker kant zat *Juno* op den regenboog, die *Arcas* met een nydig oog beschouwde, steunende met het hoofd op haare linker hand, en den elleboog op den regenboog, leggende half regtsom gekeerd, haar onderlyf na *Arcas*, en het bovenlyf daar van afgedraaid zynde, den regter arm dwars over haar lyf met den scepter in de hand. Onder haare voeten, op de wolken, lagen eenige Watergoden en Godinnen met hunne kruiken, als onderbestierders van de wolken en den dauw. Achter haar stond de Paauw met de staart uitgespreid, welke staart haar tot een *Diadema* scheen te verstreken. *Iris* vertoonde zich, opwaarts ziende, achter haar, houdende de hand boven haare oogen, om voor de stralen der Star bevryd te zyn. *Diana* en *Apollo* zaten achter haar. *Juno* wierd overschaduwde door de boven dryvende wolken, nevens de geene welke onder haar zaten. *Diana*, *Apollo*, en meer anderen, waren bly en lagchende van gelaat. *Jupiter* vertoonde zich vlak in het licht, op een gelyke hoogte met den Beer. *Juno* was een weinig laager, en de Riviergoden noch laager, gelyk met *Arcas*, die maar een Jongeling was, kleen van gestalte, ontvangende zyn licht van boven van de Ster.

Zodanig was dit werk beslooten met de vergoding van de ongelukkige *Calisto*, voor de tweede maal herschaapen. Het zoude groote moeite inhebben alle de byzonderheden daar van te verhaalen, en onnoodig weezen voor de verstandigen. Derhalven zal ik dit hier noch maar by

zeggen van de schikking der lichten en donkere partyen in 't algemeen *Jupiter* was krachtig in 't licht nevens *Arcas* tegens het blaauw der lucht ter regter zyde; en *Juno*, in tegendeel, donker daar de Star was ter linker zyde. De voorste Watergod, onder *Juno*, sचेpte een weinig licht van boven, houdende zyne hand boven de oogen.

Uitlegging.

DEze verzieling toont ons klaarlyk aan, welk een smet de onkuisheid⁺ de schoone ligchaamen aanzet: want weinig tydts na dat *Calisto* haaren zoon *Arcas* gebaard had, wierd zy door *Juno*, tot een straf haarer ontucht, in een Beerin herschaapen; een dier zo ongevormd van ledemaaten, dat men niet zonder reden het zelve onder de wanschapene telt. Ja zo afschuwelyk is dit kwaad, dat ook de vruchten, of kinderen, die daar uit voortspruiten, een doodelyken haat en afkeer van de schuldige ouders hebben: want de schoonheid, door onkuisheid besmet, wischt dit laatste, alle de tekenen en bevalligheden in de oogen en achting der deugdzaamten, uit en het geen ons eertydts verwondering baarde, word nu het grootste kenteken der bedreevene misdaad. Dat *Ovidius* haar op een konstige en sierlyke wyze een aanmerkelyke plaats aan de Noorder Zonnekeerkring in den hemel doet hebben, benevens de smeekingen van *Juno* aan *Thetis*, dat deze Sterren, na den waan der Heidenen, nimmer zich in het zeewater ververschen mogten, zulks doet hy om op een wonderlyke manier haare eeuwige schande aan te toonen, als muntende boven de andere Hoofdsterren uit, en staande in zodanig een plaats aan de Noorder Pool, dat, gelyk de zelve Pool of Noorder Aspunt hooger dan onzen *Horizont* of *Zichteinder* is, wy, hoe deze Sterre bok haaren loop neemt, haar nooit uit het oog, en by gevolge haare misdaad nooit uit het hert noch de gedachtenis kunnen verliezen.

Doch hier op kan men mede een veel Christelyker gedachte vormen,⁺ naamentlyk dat deze besmette ziel een afkeer van haare bedreevene misdaad krygende, haare opregte bekeering en waar berouw zo aanmerkelyk en Gode zo aangenaam is geweest, dat hy haar een veel heerlyker plaatse en blinkender gelaat aan den hemel toegevoegd heeft, nevens een vaste standplaats; op dat alle stervelingen haar voorbeeld volgende, zich tot bekeering en deugd mogen voegen; even als in *Maria Magdalena* is gebleeken: door welk een berouw de smet van het bedreeven kwaad niet alleenlyk uitgewischt, maar door een onvergankelyke glants geheel weggenomen word.

⁺Zinbetekening det Fabel.

⁺Christelyke aanmerking over de Fabel.

*Laat ons nu de waare Geschiedenis van deze Fabel eens ontdekken, door het aflagten van het dichtkunstig momaanzicht.

*Waare Geschiedenis, daar zy uitgetrokken is.

Arcas, zoon van *Jupiter* en de Nympe *Calisto*, leerde, aan de Arcadiers, (welke waanden het alleroudste volk des aardbodems te zyn, ja hunnen oorspronk voor de Maan gehad te hebben, gelyk *Plutarchus* in zyn 76ste en 92ste der Roomsche Verschildpunten zegt, stoffende hunne geboorte en opkomst uit de Aarde te hebben gehad, en houdende daarom veel van den aart en eigenschap der eike-en beukeboomen, nevens die der akelen en beukvruchten, waar mede, na dat de Koning *Pelasgus* hun het gebruik, om een nut voedsel daar af te bekomen, geleerd had, zy zich geneerden, gebruikende voor dien tyd niet als kruiden en wortelen,) de aarde te bouwen, en koorn in de zelve te zaaijen, welke weetenschap hy van *Triptolemus*, zoon van *Ceres*, geleerd had, en namaals brood daar van te bakken, benevens wolle kleederen te bereiden, tot deksel hunner ligchaamen; oeffenende hen ook noch wyders in veele beleefdheden. Om nu dezen weldoender te erkennen, hebben zy hun land na zynen naam *ARCADIA* genoemd; zynde deszelfs naam te vooren *Pelasgia*: gelyk *Pausanias* in zyn *Arcadia* getuigt.

Beschryving van Apolloos Tempel, te zien van binnen. **Veertiende Hoofdstuk.**

VOorheen hebben wy, in de verhandeling van het schilderachtig Schoon, dezen Tempel van buiten beschreeven: nu zullen wy, onze belofte volbrengende, aantoonen hoe de zelve van binnen gesteld was; houdende onze voorige wyze van schryven, als of wy eertydts zulks weezendlyk beschouwd hadden.

*Ik trad dan het portaal in, ziende boven de deur des ingangs een lier in steen uitgehouwen; 't geen my als een weezendlyk kenteken, van dat deze Tempel den God *Apollo* toegewyd was, voorkwam. Binnen getreden zynde, wierd ik door het zien van zo veel fraaijgheden, die van kostelyke stof zo konstig gewrocht waren, verrukt.

*Beschryving van het Portaal.

*In het midden stond het Beeld des Godts op een hoog voetwerk of pedestal. De vier Getyden des Jaars zaten op ieder van deszelfs hoeken, houdende elk een hoorn gevuld met zyne byzondere tydige vruchten en bloemen. Deze alle waren van schoone witte en ongevlekte marmarsteen. Zyn Beeld was geheel naakt, hebbende een lauwerkrans om 't hoofd, en een scepter in de hand.

*En het Beeld des Godts, met zyn bywerk.

De vloer was van veelerley kostelyke en gekleurde steenen ingelegt,⁺ op de wyze als een aardkloot, ten opzichte der figuur welke zy maakte; staande het Beeld op deszelfs middelpunt geplaatst. ^{+De Vloer.}

Het verwulfsel was azuurblauw: doch ik kon niet onderscheiden,⁺ of het van *mozaïk* werk was of niet. Hier tegen kwamen de zeven Planeeten, of Hoofdsterren, nevens de verdere Hemelsteken af te steeken, zynde alle van goud. Bezyden de vensters, tusschen de twee pilasters, waren nissen met beelden gevuld, welke ieder eene der Maanden van het Jaar verbeeldden; hebbende altemaal de gedaantens van Jongelingen, en zynde van wit vleesachtig marmer uitgehouwen. ^{+Verwulfsel.}

Het geheele Gebouw was wel van marmer, doch zo zuiver niet van⁺ aart als dat waar uit de beelden gemaakt waren; maar in tegendeel hier en daar onder die nissen en in het lystwerk geaderd, als mede omtrent de vensters. In de borstweering zag men een basreleeve, geheel rondom loopende, uitgehouwen; zynde flauw of half rond, de beelden omtrent vier voet hoog, en zuiver, wit van steen. De verdere verdecling van binnen was eveneens als wy de zelve van buiten beschreeven hebben; het onderste van de Order Ionica, het tweede deel Romana, en het derde Corinthica. ^{+Aart van het Gebouw, en Borstweeringen.}

Boven de eerste Cornissen vertoonden zich, in de plaats van pilasters,⁺ Termen, verbeeldende de Uuren, welke met hunne hoofden de koepel of 't gewelf onderschraagden; altemaal van gedaante als jonge Maagden, tot het getal van vierentwintig toe. Deze alle, stuk voor stuk, met haare kentekenen te beschryven, zoude een groot en moeijelyk werk zyn, te verdrietiger om, dat zulks door *Cesar Ripa* zo loffelyk gedaan is. ^{+Pilasters van Termen.}

Toen gaf ik acht op de ordentelyke schikking en maat, welke in alles⁺ verstandig was waargenomen: want het Beeld van *Apollo* was, docht my na gissing, acht voeten hoog; en de andere Beelden, by hem, zeven en een half; de Jongelingen, die de Maanden vertoonden, zeven; en de Termen voor de Uuren zes, of zes en een half. Deze maatscheen niet alleen zo groot: maar deze gegiste lengte kwam my in waarheid zodanig voor, zonder dat de vermindering der afstand hier plaats in greep, wanneer men haar van beneden zag. Toen dacht ik, deze⁺ fraaiheid overweegende, hoe vreemd het is dat verstandige lieden, ja zelf groote Meesters, konden toestemmen, dat men een groot boven een klein venster kan plaatsen, of een reus boven een teder kind, en dat zulks welstandig kan zyn? Dat de basreleeves, onder, kleender van beelden dan die van het bovenwerk zyn, zulks heeft reden; om dat de muur, in de welke zy staan, zo wel als dit beeldwerk overal draagt: doch die ^{+Maat en schikking der Beelden.} ^{+Aanmerking des Schyvers.}

zich de zaak, en zulk een gezicht, wel verbeeld, zal haast van gevoelen veranderen. Want dewyl *Apollo*, of de Zon, het grootste van alle geschapene voorwerpen is, en daar en boven het voornaamste van het geheelal, door zyne eigenschap onder de redenlooze schepselen, als Vader van de vier Getyden, door de Heidenen aangemerkt, is hy het grootste en voornaamste beeld en hoofdstuk. Deze vier Jaardeelen, door hem voortgebragt, zyn wat minder, en de Maanden noch minder als deze in grootte, voor de welke de Uuren weder wyken moeten, dewyl vierentwintig der zelve maar eenen natuurlyken dag uitmaaken. Daar en boven moet men aanmerken, dat de vier Getyden wat bedaarder van gelaat en zediger van gestalte zyn. De Maanden vertoonen Jongelingen, die noch in hunne groey zyn; en de Uuren vlugge jonge Meisjens.

Is deze verdeeling, ten opzichte der Bouwkonst, niet zeer cierlyk, dewyl alles in en by zyne betrekkingen eigenschap blyft? Zekerlyk, een goed Bouwmeester laat in de verdeeling zyner zaalen en vertrekken de gedachten over alle deze byzondere voorwerpen gaan; na de welke zich een braaf Meester in het schilderen van Gebouwen dient te voegen.

[Illustration_p134]

Op de Verhandeling der zolder-schilderyen, En aart der heidensche goden.

Door den Heer Gerard de Lairese.

*WAt grooter voordeel kan een mens
 Genieten, dan zyn volle wens?
 Dat een beminnaar van gebouwen,
 Moog te aller tyd zyn lust beschouwen?
 En zo zyn hert tot deugden trekt,
 Daar daag'lyks toe werd opgewekt?
 Zulcx kan de Schilderkonst hem geeven,
 Door dooden eeuwig te doen leeven,
 Door hun bedryf en groote naam
 Te toonen aan de snelle faam.
 Die, 't meldende aan des waerelds oorden,
 Een lust ontfonkt na 't geen bekoorden:
 O Konst! door elk zo hoog geacht!
 Hoe verr' hebt gy uw lof gebracht!
 Wat baaren uw bekoorlykheeden
 Niet arbeid moeyte en bezigheeden!
 LAIRESSE die uw schoon bemind,
 Zich, om u, altijd werksaam vind.
 Hy maakt hier Hemelen op aarde,
 Door 't oog gekeurd van groote waarde;
 Noch meêr, hy wyst den Leereling
 Hier midd'len aan, om ider ding*

*En voorwerp, na zyn eis te voegen,
En dus Natuur en Konst vernoegen:*

*Hy neemt een oorzaak die op aard
Volvoerd is, waar in hy vergaard
't Geen duid'lyk kan de zin vertoonen:
Daar na gaat hy de Helden kroonen.
Haar plaatsende in des hemels glantz,
Ver boven deze waerelds trans.*

*Die dus het loon der deugd beschouwen
En straf des kwaads, wat kan weêrhouden
Dat hy het deugdenpad verkiest,
Ja ook de lust tot kwaad verliest?
Men kan 't gemoed doch nooit verzaaken,
Zelf de ondeugd kan geen goed doen wraaken.*

*Wel aan, o Leerling! wyl uw kunst
Verdiend den lof en menssen gunst,
Komt deze Lessen overweegen,
Steld dan uw scherp vernuf daar tegen:
Beschouw op Aarde hoe dé Goôn
Daar boven leeven in haar Troon.*

*Leerd, door de uytvoering der gedachten,
Nooit Gôon noch Menssen te verachten;
En acht, met my hem die U Leerd,
Zo werd den Lof der konst vermeerd.
Zo zult gy tyd op tyd in winnen,
Ook Goôn en menssen U beminnen.*

F. DE KAARSGIETER.

Van de Zolderwerken, of het schilderen der Plafonds.

IX. boek.

Eerste Hoofdstuk.

ONder alle de verkiezingen in de Schilderkunst is 'er geen zo zwaar⁺ als die der *Plafonds*, of Zolderwerken, schoon veele weinig zwaarigheid daar in maaken, ja dikmaals minder als in een Stuk aan de wand, of op een schoorsteen. De reden daar van is deze, dat het meeste deel der menschen geen kennis daar van hebben, en dat het hun niet verscheelt waar mede hunne verhemeltens beklad worden, als het maar gaauw gedaan werd, dat het wakker in de oogen schittert, en weinig geld kost. Voor dezen plagt men met luchtig en gaauw gedaan loofwerk te vrede⁺ te zyn, op dat men voor het beschilderen van zulk een groote plek niet diep in de beurs behoefde te tasten, dan des noodts zynde, en op plaatsen daar veel aan geleegeen was: maar dewyl zy nu zien, dat zy het allengs by de tegenwoordige Schilders, en deze gesteldheid der tyden, voor een en dezelve prys kunnen krygen, en dat zy daar niet meer werk van maaken, neemen zy die gelegenheid waar; latende overal *Plafonds* maaken met geschiedenissen en zinnebeelden, alles zonder onderscheid, het past of niet. Doch wat zal men zeggen! Het is met alle dingen gelyk het spreekwoord luid: Als de zanden verlopen, moeten de bakens verzet worden.

⁺Moeijelykheid welke deze Konstdeffening veraelt.

⁺Oud gebruik in deze Studie.

Men ziet, dat alles uit een kleen begin door de wakkere geesten der vernuiftige Oeffenaars werd opgekweekt, en eindelyk tot volkomenheid geraakt. Zo is 't met deze Konst ook. My heugt noch veele *Plafonds* gezien te hebben met beelden, landschappen, zee-en landgevegten, en meer andere dingen, zonder eenige de minste verkortinge, min noch meer als of de zelve tegen een opstaande muur geschilderd waren. Ik heb 'er ook verscheidene andere gezien, die min of meer van onderen en tot niet verkortende waren, ook wel die min of meer verkortten, maar zonder oogpunt: waar uit blykt, dat, by aldien de Doorzichtkunde niet in acht genomen werd, zodanige Stukken onmogelyk tot die volmaaktheid kunnen gebragt worden gelyk het be-

hoord. Om een weinig na order te gaan, zo laat ons eerst den naam der zaak onderzoeken.

*Het woord *Plafonds* is een Fransch woord, en betekent een platte of efsene grond, bekwaam om met plank of doek bekleed te worden, ten einde daar zodanige verbeeldingen of cieraaden op te schilderen, of te boetseeren, als men goed oordeelt, meest bestaande in geschiedenissen met vliegende beelden, luchten met vogels, bloemen, en meer andere dingen: doch de regte meening van het woord *Plafonds* is eigentlyk in zyne zinbetekening een Zoldering, zo van zaalen, kamers, tempels of gaanderyen, ja alles wat boven het hoofd hangt, en *parallel* of gelyklynig met de grond is. Zodanige Zolderstukken werden *Optiek* genaamd, om die reden dat ze van een bepaalden afstand moeten gezien worden, waar buiten zy zich onvermydelyk misstallig vertoonen, gelyk wy hier na zullen aanwyzyn.

*Oorspronk van den naam.

*In de zaak zelve is aan te merken de eigenschap van een *Plafonds*, en waar in die met een Schildery aan de wand is verschillende. Voor eerst, in de verkortinge der voorwerpen; en ten tweden, in de koleur. Ik spreek, ten opzichte van de voorwerpen die in het een en 't ander zyn begreepen, zo gebouwen, balustrades, beelden, en wat 'er meer zoude mogen weezen in een Ordinantie te pas komende; alle welke dingen in een hangend Tafereel, zo in lengte als breedte, hunne volkomenheid behouden, verkortende alleenlyk in hunne diktens. In de *Plafonds*, in tegendeel, is noch lengte, maat, noch proportie waar te neemen: ja alles verkort, behalven de *basis* en de kap. Dat rond is, blyft cirkelrond; en dat vierkant is, in zyne winkelhaak; 't zy in het midden, op zyde, hoogte of laagte. Wat nu de koleur aangaat, het is wel af te neemen dat die ook heel veel moet verschillen; naamentlyk dat de koleuren in de *Plafonds* ongelyk schoonder moeten uitmunten, niet alleen op den dag, maar ook in de schaduwe, wel te verstaan in een helderen dag; welke reden wel te bezeffen is.

*En waar in een Zolderstuk bestaat.

*Daar en boven dient men te weeten, wat een Konstenaar met de *Optica* kan uitwerken. Door middel van de zelve, of *Perspectief practyk*, kan men regt doen schynen dat scheef of rond is, plat en effen dat hol en rond is, ja zo het uiterlyk schynt vertoonen dat 'er niet en is; gelyk de beroemde Pater *Niceron*, en meer anderen klaarlyk aangewezen hebben: waarom men zich niet behoeft te verwonderen, dat 'er zo weinige Schilders in dit deel van de Konst uitmunten, vermits de *Perspectief* zelden door hen zo veel verstaan word om de *practyk* vast te kunnen hebben; daar nochtans zonder de zelve onmogelyk een goed *Plafonds* of Zolderstuk kan werden gemaakt. 't Is wel waar, dat 'er veele

*Wat in een Konstenaar dezer Konstoeffening vereischt word.

Schilders zyn die zich verstitouten zodanige werken te onderneemen, en dat ze ook somtydts wat goedts verrichten; want de werkzaamheid en dagelyksche oefening doet 'er dikwils veel toe: doch zy onderzoeken niet, of het de kortste of langste weg is dien zy volgen; neemende maar gemeenlyk die hun voor komt; martelende en vroetende zonder wissigheid; en zich latende geleiden door het blinde geval.

Zwaarigheden die men ontmoet in het schilderen der Plafonds. **Twede Hoofdstuk.**

Voor eerst ontstaat 'er een groot gebrek, door dien men het leven⁺ niet kan gebruiken, noch in het naakt, noch in de vliegende kleeding; daar het nochtans de voornaamste dingen zyn.

⁺Oorspronk veeler gebreken opgezocht.

Ten tweden, dat men niet dan met groote moeite den wissigen en zekeren stand der beelden, die men daar in plaatsen wil, kan vinden; waar door het meest na gissing moet geschieden.

Ten derden, dat men de Stukken niet zien mag gelyk het behoort, zo lang als ze op den *Ezel* staan.

Eindelyk volgt hier uit, dat de Meester altyd bekommerd is wat uitslag het Werkstuk zal komen te hebben wanneer het op zyne plaats zal gesteld wezen.

Deze zwaarigheden, dunkt my, zyn vry wat bekommerlyk, ja zelf voor een die zyn werk wel verstaat: want met de geenen, welke meer met de handen werken dan met den geest, dat 's te zeggen zonder fundament, gaat het heel anders, schoon zy veel meer dan anderen behooren bekommerd te zyn. Laat men zo veel Zolders schilderen als men wil, zo lang als men niet geloof dat 'er grondregels toe zyn, en de zelve niet kent, zal men nooit deze zwaarigheden te boven komen. De gaauwste, schranderste, en ervarenste Schilder die 'er kan wezen, zal zich in deze oefening noch dikwils verleegen vinden. Men leere dan de *Perspectief optica*, en wat die ons aanwyst: want door dat middel alleen zal men zich een weg baanen tot deze hoogloffelyke studie; en buiten het zelve is het een volkomene onmogelykheid.

Van de verkorting der voorwerpen in de Plafonds. **Derde Hoofdstuk.**

*Het is een ontwyffelbaare waarheid, dat het verschiet in een gemeen Tafereel dat deel des zelfs is 't geen van ons afwykt, vermindert en verflaauwt: en de *horisont* is een uiterste verheid die ons gezicht bepaalt.

*Wat het verschiet in een Schildery.

*In de *Plafonds*, in tegendeel, is ons verschiet, en de bepaaling van ons gezicht het firmament of der sterrenhemel, waar door de voorwerpen, hoe hooger zy zyn, hoe kleender in gestalte werden en verminderen, ja uit ons gezicht verdwynen, niet alleen in de proportie en netheid, maar ook in de koleur.

*En Zolderstuk verschilt.

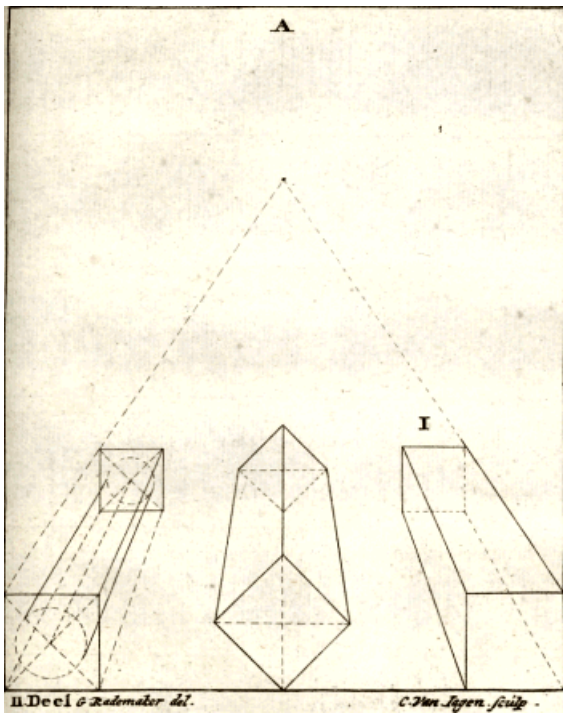
Hier dient ook aangemerkt te worden, dat alle de voorwerpen, van wat gestalte of figuur zy ook mogen weezen, hunne behoorlyke breedte behouden, als zy maar *paralel* of gelyklynig aan den *horizont* zyn.

*Als by voorbeeld, men stelle een vierkanten steen tegen welken men vlak aan ziet, of een beeld op diergelyk een wyze: doch in de nevensgaande Prent, letter A, vertoonen wy een vierkant ligchaam, N° 1. Hier ziet men, dat het bovenste en het onderste van den gemelden vierkanten steen altyd hunne *quadraat* of vierkantheid behouden; als mede dat de bovenkant en de onderkant van den steen altyd *perpendicular* of lootlynregt uit het zicht punt hangen; vorders dat, hoe men het gemelde vierkant verdraait, altyd de kap en de boom in hunne winkelhaak zyn, en de achterste kant altyd met de voorste gelyklynig. Even alzo is het met de beelden, en andere voorwerpen meer.

*Vo dere aanmerkingen in de nevensgaande figuur letter A vertoond.

*Stelt, by voorbeeld, een man aan d'eene of d'andere zyde van't Stuk, overeind staande, en het oogpunt in het midden. Laat hy vlak op zyde staan, en beide de schouders even hoog: zo zal men gewaar worden, dat de schouders, te weeten van d'eene aan d'andere, altyd hunne volle breedte behouden, en de volle dikte van het hoofd tot de voeten. Aldus dan ziet men klaarlyk, dat 'er geen verkorting geschied als in de lengte, of om beter te zeggen in de hoogte: en hoe de beelden, of andere voorwerpen, hooger en nader aan het oogpunt komen, hoe de zelve korter en misstalliger werden; vermits zy hunne maat en proportie in hunne breedte behouden, gelyk aangetoond is. Dit is wel een der voornaamste grondregelen, die men zekerlyk altoos in acht moet; neemen.

*Overbrenging van dit voorbeeld tot de beelden.

Wat de Gebouwen aangaat, A Bossé geeft daar een genoegsaame onderrichting van achter in zyn Boek van de *Perspectief practyk*. Doch dit zal ik noch in 't voorby gaan zeggen, dat wanneer men eenige kolommen boven malkanderen wil stellen tot gaanderyen, zo moet men door het *centrum* der zelve een opgaande linie trekken van de *bazis* of grond af na het oogpunt, ja door ieder baluister, en alzo door middel van een verkortladder deze haare behoorlyke proportie zoeken, zo wel van haare hoogte als van haare breedte.

Dit moet ook in het tekenen omtrent de proportie der beelden, en⁺ andere voorwerpen, desgelyks waargenomen worden: gelyk ik hier na door eenige voorbeelden klaarder zal aanwyzen.

⁺Grondregel omtrent de verkorting in Gebouwen en Pilaaren.

Die soort van Schilderwerk is niet alleen het konstigste, maar ook⁺ het zwaarste van alle, gelyk ik nochmaals gezegt hebbe; vermits, schoon men de onfeilbaare regels een practyken daar van grondig verstaat, het echter niet anders schynt dan een mishagelyk en wanschaapen gezicht, daar niemand af oordeelen kan als de Meester zelve die het verstaat, ten zy het op zyne behoorlyke plaats gesteld, en op of van den regten afstand gezien werd.

⁺Als ook in de Beelden.

Van de gestalte der Beelden in de Zolderwerken. **Vierde Hoofdstuk.**

DE beelden, die men in de *Plafonds* wil schilderen, mogen in gestalte⁺ de gemeene *proportie* van een mensch niet te boven gaan, te weeten van zes en een half voet, wanneer ze zo laag zyn dat ze met de zoldering gelyk komen; maar hooger en op wolken gezeeten, of vliegende, moeten ze verminderen, en van ons wyken; gelyk ons de *Perspectief* aanwyst: doch de Goden mag men zo groot vertoonen als men wil, mits de zelve niet krachtiger schilderende dan of het gemeene gestaltens waren: ja zelfs kan het komen te gebeuren, dat ze somtydts noch levensgroot zynde, uit ons gezicht verdwynen.

⁺Maat der Beelden in de zelve.

Het zonnelicht is wel het eigenste, aangenaamste, en toepasselykste in⁺ geestelyke uitbeeldingen.

⁺Verkiezing en eigenschap van 't licht.

Wat hunne glans, voor zo veel ieder Godheid in het byzonder aangaat, betreft, zy behouden die wanneer zy zich aan de menschen vertoonen: maar als ze in den hemel verbeeld zyn, word de zelve onder een gemengd; en komt aldus uit veele kleene maar een groote glorie of afschynsel voort. Deze waarneeming wel en konstiglyk uitgedrukt, is

zekerlyk van het minste belang niet: en 't is een groot Meester welke, zonder zich te behelpen van donkere, dikke, en zwaare wolken zo plots als wolbaalen, zyne beelden op dunne en byna onzichtbaare dampen, daar men alles door heen kan zien, neder zet of plaatst.

*Het zal niet ondienstig zyn, tot volvoeringe van dit Hoofdstuk, iets aan te haalen wegens de vliegende beelden in de lucht.

Schoon het zelden gebeurt, dat in de lucht geen wind is, maar dezelve altydts eenigermaaten bespeurd word, is het nochtans in de *Plafonds* geensints raadzaam zulks duidelyk uit te drukken; ter oorzaak dat, wanneer de wind blies, de beelden, die voor de wind vloogen, geen beweging zouden schynen te hebben; en in tegendeel de vast zittende, of staande, alzo veel geweld als de vliegende zouden maaken. Het is dan om die reden, dat men geen wind moet verbeelden daar in te zyn, maar dat ieder beeld zynen eigen wind door zyne vlugheid veroorzaakt; op dat men klaarlyk konne zien door welk een beweging de kleedingen geslingerd worden, gelyk ook de plaats daar zy heen willen, en die van waar zy komen, den een al zweevende, en den ander snel en gewind.

*Waarneeming omtrent de vliegende Beelden, en de wind.

*De byzondere stoffen hebben in zulk een geval bekwaame eigenschappen daar toe, welke de zaak krachtig helpen uitdrukken: als daar is de weêrschyn van kreukende zyde tot zweevende beelden, en die zagtyes nederdaalen: de dunne en slappe zyde tot snel op of neêrwaarts vliegende beelden: de leenigste of zwaarste zyde, of stoffe, tot zittende, leggende, of staande. Hier in is het geheim en waar belang van een fraay en woelend Zolderstuk gelegen.

*Behulp door de stoffen daar in.

Wat het maaken van de gekleurde stoffen der vliegende beelden aangaat, vermits men ze niet op de Leeman kan stellen, en by gevolg niet na het leven schilderen, kan men daar geen wisse onderrigting van geeven: het is alleenlyk door den geest en het natuurlyk oordeel, benevens een geduurig oeffenende aanmerking, welke den oeffenaar tot een bekwaame kennis en uitvoering der zelve kan brengen. Van deze middelen alleen moet men zich bedienen, en zich daar door tot een meester maaken; ten dien einde aanmerkende wat stoffe daar toe de bekwaamste zy, gelyk boven breeder is aangewezen.

Men geeve ook acht, dat de dunne stoffen tegen het licht gloeiende en doorschynende moeten zyn, waar door zy een aangename werking tegen de flauwe lucht doen; als mede dat de vliegende beelden nooit regt overeind moeten schynen als of zy stonden; veel minder staande, maar altyd zittende, knielende, leggende, of vliegende; 't en ware het menschen waren op zolderingen of gaanderyen zich onthoudende,

welke dan staan, bokken, of knielen, na dat het voorwerp der vertoonde zaak zulks vereischt.

Hier zal ik dit noch by voegen, dat tot het schikken van de algemeene en byzondere voorwerpen somtydts wat toegegeeven moet worden; maar dat het zo voorzichtig geschiede als het doenlyk is, op dat het onvermogen des Schilders en de gebrekkelykheid van het werk niet geopenbaard werde.

Middelen om zyn Stuk op den Ezel te zien even of het zelve in de Zolder op zyne plaats gesteld ware.

Vyfde Hoofdstuk.

WY hebben aangemerkt, wat zwaarigheden zich in de *Plafonds* opdoen ten opzichte van het leven te gebruiken, en het opstellen van wisse regels daar toe dienende. Nu, wat my aangaat, indien ik myn gezicht had, zou ik 'er zekerlyk eenige kunnen vinden: maar vermits zulks niet kan geschieden zonder figuurlyke aanwyzinge, en dat het my onmogelyk is dit met woorden alleen uit te drukken, zal ik echter sommige middelen aanwyzen, welke, schoon ze gering schynen, niettemin van grooten dienst en van kleene moeite by my altyd in gebruik zyn geweest.

Als ik myne Ordinantie begreepen en op het papier gesteld had, heb⁺ ik de zelve tegen een laage zoldering vast gemaakt, dan een spiegel genomen, en, daar onder zittende, met gemak alles naauwkeurig overwoogen, waarneemende wat daar in ontbreeken mogte, en alzo de misslagen, zo veel 't my mogelyk was, en myn begrip het toeliet, aantekenende en verbeeterende; daar na, beeld voor beeld, na het leven getekend, het zy naakt of gekleed, zo als ik hier vervolgens zal aantoonen. Thans heb ik myn Stuk aangelegt met zodanig een licht, als ik bekwaam oordeelde. Toen nam ik weder de spiegel, en hield de zelve boven myn hoofd, om alzo het Stuk, 't welk achter mynen rug op den *Ezel* een weinig achterover hellende stond, bekwaamelyk als tegen de Zolder te kunnen zien; zwaaijende myne oogen overal, eerst op het algemeen, daar na op byzondere deelen; en doende dit zo dikmaals als ik het goed vond, na en dan het een of 't ander verbeeterende; tot dat ik op die wyze myne meening verkreegen hadde: maar men moet acht geeven, dat men zynen afstand niet al te digt by neeme, op dat men het geheele Stuk gemakkelyk in de spiegel begrypen konne.

⁺Middel by den Schryver gebruikt om den stand zyns werks te beschouwen.

Ik klom ten dien einde met de spiegel somtydts op een stoel of tafel, altyd palét en penceelen gereed houdende: en myn Stuk dan zo verre gebragt hebbende, maakte ik het op zonder omkyken.

Nu zal ik ten voordeele der geenen, die het nut en noodig zullen vinden, ook eens handelen

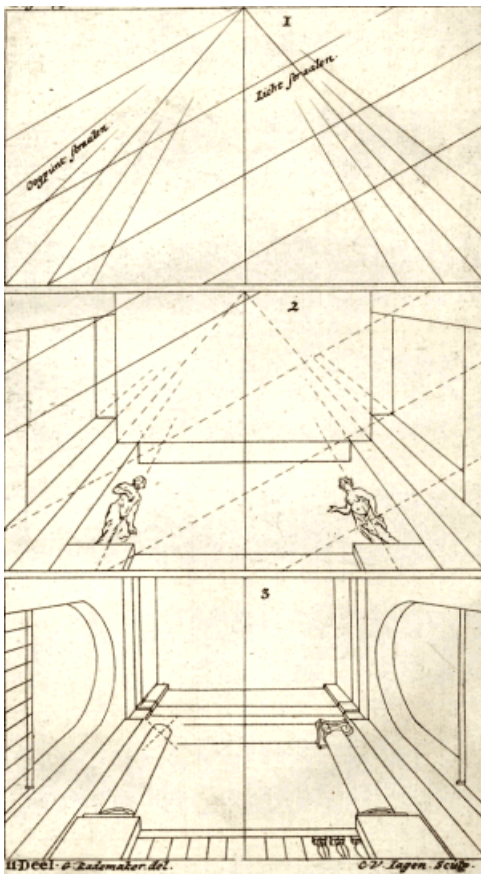
Van het tekenen na 't leven, om in de Plafonds te gebruiken. **Zesde Hoofdstuk.**

LAaten wy ons niet wys maaken, dat men zonder een goede kennis der proportie met de *Plafonds* te regt zoude kunnen komen; dewyl men, als gezegt is, het leven zo kwalyk kan gebruiken: want hoe wel men daar in ervaren zy, vind men echter noch werks genoeg, alwaar 't dat men het leven voor zich hadde, om het zo op de doek te volgen. Niettemin, om te toonen dat het evenwel doenlyk is, en dat ik zelf het leven dikmaal heb gebruikt, zal ik de manier, hoe ik my daar in gedraagen heb, aanwyzyn, om niets achter te laten 't geen eenigsints kan strekken tot verligting voor de leergierigen welke de moeite niet ontzien.

*Het Modél, 't zy man of vrouw, na myne schets op een hoogte gesteld zynde, ging ik met den rug tegens de stellagie op de vloer nederzitten, zettende een spiegel tusschen myne beenen, en de zelve zo lang keerende en wendende tot dat het Modél zich daar in vertoonde zodanig als ik het na myn oogpunt van nooden had; tekenende het zelve met *Sjest* op gegrond papier zo correct na, als 't my doenlyk was. Hier op voort na de tekening geschilderd, wanneer ik alsdan weinig moeite tot het voltoojien ontmoette.

*Middel des Schryvers om de voorwerpen na het leven te tekenen.

Wat te kleeding aangaat, met de zelve handelde ik insgelyks; stellende het kleed op den Leeman, na myne Schets, wel te verstaan zodanig als de zaak het lyden kon buiten het vliegen; 't welk onmogelyk gesteld kan worden, als zynde een werking alleen van den geest. Ik stelde dan den Leeman, dus geschikt, op een hoogen driestal, gelyk de geene zyn die de Turfdraggers gebruiken, en ging daar tegen aan zitten, op die wyze als hier voor gezegt is, tekenende de kleeding alzo uit. Was het een vliegend of leggend beeld, dan behielp ik my met touwetjes, draaden, of andere middelen, zo ik best kon, zonder moeite te ontzien, na dat de lust my dreef om wat fraays, na mynen zin, te maaken, en dat 'er aan gelegen was.

Het zelve middel gebruikte ik ook om allerhande boetseersels na te tekenen, ten einde dezelve van onderen te gebruiken, als trooniën, vaazen, potten, ornamenten, capiteelen, festons met bloemen, ja alles wat'er van pleister of was te krygen is. En op zodanig een wyze tart ik de meeste zwaarigheden, welke in deze oeffening zouden kunnen voor komen. Evenwel deed ik dit niet zonder myne Doek altoorens bereid, en daar toe bekwaam gemaakt te hebben, om niet te dwaalen: want men zoude zich des niettegenstaande in zommige dingen, voornaamentlyk in overeind staande voorwerpen, noch wel gemakkelyk kunnen verzinnen.

Wat aangaat het bereiden der Doeken eer men daar op begint te tekenen, als ook daar na wanneer het in de verw gestreeken is om het op te maaken, ten einde door de zelve zyne geheugenis te vervaarsen en voor oogen te hebben, zullen wy nu breeder verhandelen.

Eerstelyk stel ik het oogpunt vast, binnen of buiten het Stuk, gelyk⁺ myne standplaats my aanwyst; slaande alsdan, uit het gemelde oogpunt, met een draad zo veel stralen over myn Stuk als ik bekwaam oordeel om my te dienen tot alle myne regt overeind staande voorwerpen, als baluisters, kolommen, pilasters, beelden, &c. die ik aanmerk als regt *perpendicular*. Wyders slaa ik eenige *diagonale* of schuine liniën van de zyde des Stuks daar het licht van daan komt, links of regts, allegader *parallel* en evenwydig van malkanderen; welke liniën my doen indachtig zyn hoe het licht op myne voorwerpen valt, te weeten hoe hoog of laag. Is het dat ze *parallel* of waterpas loopen, dan zyn ze vlak van de zyde gedaagd: loopen ze schuin, als gezegt is, van boven na beneeden, dan daagen ze een weinig van vooren: en daalen de stralen van boven uit het oogpunt, dan daagt het vlak van vooren; gelyk in deze nevensgaande Voorbeelden, getekend 1, 2, 3, gezien kan worden.⁺

*Middelen tot bereiding en bekwaammaaking der Doeken, door het verdeelen van lynen om standplaats en daaging te vinden.

Ik acht my verplicht alhier een kleene practyk van myne vinding den Konstenaar voor te stellen, myn 's oordeels van weinig omslag en van een groot voordeel voor die welke zich in de *Plafonds* oeffenen: want wy bevinden, dat, hoewel 'er onfeilbaare regels zyn, echter de zelve niet krachtig genoeg gevonden werden om ze naar vereisch te gebruiken, als met de uiterste moeite en oeffening, niet zonder veel tydts te verzuimen, ten zy door middel van d'eene of d'andere practyk of konstig werktuig 't geen het zelve te hulp komt: gelyk men genoegzaam weet, dat 'er byna geene konsten noch handwerken zyn, zo bewysbaar als zy weezen mogen, of ieder heeft haare behulpmiddelen. De Astronomie heeft haare *globe* of *astrolabium*; de Architectuur haar *planum* en

*In de figuur aangewezen.

lootlyn; de Geometrie een *ovaal*, *triangel*, *quadraat*, en passer; de Mathesis de *algebra*, en zo voort.

*Om weder tot myne uitvindinge te komen, giet ik eerst eenige Poppetjes van was, gelyk wy in een Hoofdstuk van 't Ordineeren aangemerkt hebben, zo groot en zo veel als ik bekwaam oordeel. Daar na neem ik zo veele, daar toe dienstige, yzere draadtjes, het eene kort, en het andere langer, aan de eene zyde spits toeloopende, om de gemelde poppetjes daar op vast te kunnen hegten, en voor het buigen te verzorgen, 't zy dat zy staande, leggende, vliegende, of zittende vertoond worden. Dit alzo geklaard zynde, neem ik een zo groot als ik goed vind met blik beslaagen langwerpig hout bakje drie à vier vingers hoog of diep van rand, tot het stellen van zo veel poppetjes als ik wil, uit welke rand of hoeken ik eenige pennen of schroeven vast maak. Dan neem ik een deksel van blik, of hout, 't geen daar op sluit, vol gaatjes dicht aan malkander, waar door men de voorgemelde draaden met de poppetjes kan insteeken, dat zy daar gemakkelyk in kunnen omzwaaijen. Thans vul ik de bak vol aarde of kley, met wat pekkel gekneed: en op deze wyze is myne *machine*, of Werktuig, klaar gemaakt. Als ik het zelve nu wil gebruiken, steek ik myne poppetjes, zodanig geboogen en gedraaid als myn *Concept* is, in de yzerdraaden, en alzo door de gaatjes in de kley, ter plaatse daar ik ze hebben wil, het een hoog en het ander laag, het een voor en het ander achter over, en zo voort, na dat het onderwerp zulks mede brengt, dewelke alsdan in de kleygrond onbeweegelyk blyven.

*Byzondere vinding en manier des Schryvers.

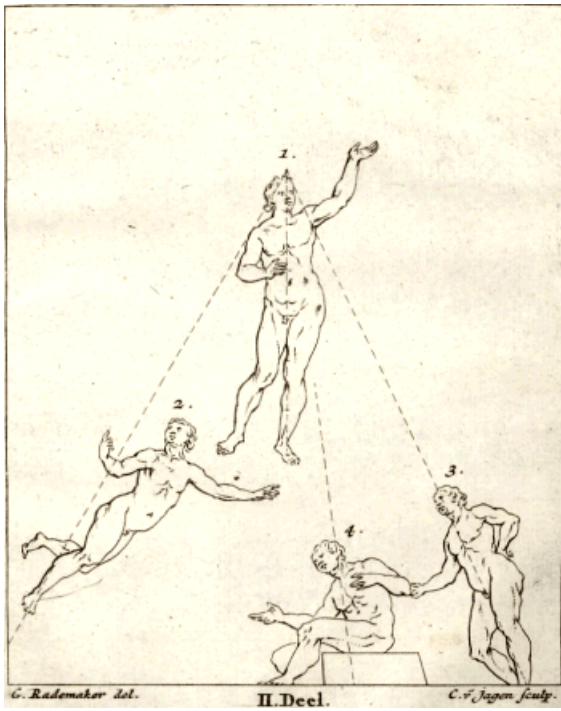
Myn opstel aldus klaar zynde, zet ik dit gantsche werktuig achter over op een tafel, linker of regter dag; tekenende myne stelling, alles luchtig aanwyzende, op die manier als wy met de stralen aangewezen hebben alzo na. Deze *Machine* kan ik zodanig doen daagen als ik begeer, van de zyde, van vooren, of van boven, gemeen, zon-, of kaarslicht.

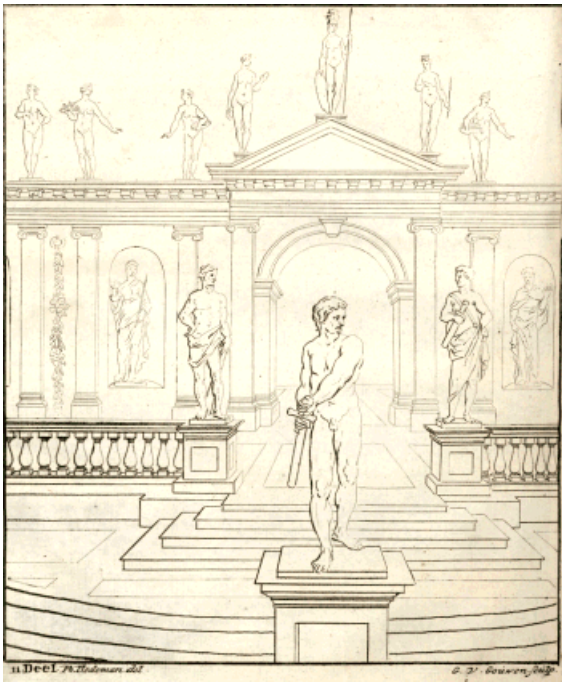
Om nu deze Schets te voltooijen, en myn Stuk daar bekwaamelyk na te kunnen maaken, stel ik myn Leeman met zulke kleeding als ieder beeld vereischt, op de manier als hier voor is aangewezen. Dan myn Doek bereid zynde, val ik aan 't schilderen.

Dit Werktuig heb ik bedagt en gebruikt in het Jaar 1668, vyf jaar lang, met groot voordeel, en met zodanig een naauwkeurige opmerkinge, dat ik na dien tyd het zelve niet meer tot gebruik noodig had, in alles wat my ook mocht voorkomen, hoewel ik nooit meer dan drie à vier poppetjes ten hoogsten daar in noch op gebruikte.

*Nu dient de Liefhebber ook te weeten, welke myne opmerkingen waren in 't gebruiken der zelve. Voor eerst stelde ik 'er een vlak neder-

*Nuttigheid en aanmerking van het gebruik.

daalende, heel uitgestrekt, te weeten het hoofd en de voeten even laag; merkende dat 'er ter waereld geen verkorting aan was, zynde alle de deelen in hunne volle lengte, aanzicht, hals, borst, buik, dyen en beenen. De tweede zettede ik overeind op zy staande, bezyden het oogpunt; en vond, dat die in alle de voornoemde leden verkortte. De derde stelde ik opwaarts vliegende van achteren na vooren; en bemerkte, dat de leden wat meer als die van de eerste verkortten, en wat minder als die van de tweede. De vierde vertoonde ik als zittende, met het bovenlyf overeind, de dyen *parallel*, en de beenen als het bovenlyf: en ik bespeurde, dat, wanneer die vlak op zyde was, het bovenlyf met de beenen verkortte, en de dy haare volle lengte behield; als mede wanneer de zelve van vooren was; gelyk men in deze nevensgaande Vertoogschets kan zien. Dit nu vast in myne gedachten geprent hebbende, had ik dat middel niet meer noodig.

Laat ons nu eens overgaan, en iets verhandelen

Van de koleur der vliegende Beelden in de lucht. **Zevende Hoofdstuk.**

EN eerstelyk daar in aanmerken, dat het met het schilderen der *Plafonds* is⁺ gelyk met dat der Landschappen. Het allereerst legt men de lucht, daar die het lichtste is, aan; dan al om en om; dan de hoogste en flauwste voorwerpen: en na zy laager en ons nader zyn, moeten wy die vervolgen: en is 't zaake dat 'er een borstweering of balustrade vertoond werd, zal deze het allerlaatste moeten weezen. De reden heb ik in het doodverwen en aanleggen der Historien en in de Landschappen genoegzaam aangetoond.

⁺Manier van behandeling in 't Zolder schilderen.

Wyders, gelyk in een fraay Landschap de lucht het voornaamste is,⁺ waar na het zich alles schikt, en buiten de welke geen behoорlyke afwyking in 't Stuk zoude kunnen gebragt worden: even alzo is het in de *Plafonds* met vliegende beelden door de lucht: want het is onmogelyk onze voorwerpen te doen opryzen, ten zy die eenige gemeenschap met de lucht hebben. Het zoude ook niet genoeg weezen, dat onze voorwerpen, na dat zy hooger of verder van ons afweeken, flauwer en flauwer geschilderd wierden, gelyk dezelve in een tekening of prent zyn; maar de koleur moet daar by vertoond werden: en na dat de lucht gekoloreerd is, moeten de voorwerpen daar aan deelachtig zyn, wel te verstaan in hunne schaduwen: want is de lucht blaauw, geel, of

⁺De lucht is de oorzaak der wyking.

rood, zo moeten desgelyks de schaduwen met blaauw, geel of rood vermengd zyn.

*Wat het licht der voorwerpen aangaat, daar zal men dit over aanmerken, van wat koleur het ook moge weezen, dar het zelve in de hoogte of in zyne wyking verbreekt en verduistert. Al waar de lucht, by manier van spreken, sneeuwwit, zy verbreekt door de verheid of tusschenlucht: het rood word paars, het geel groenachtig, het paars violet, en het violet eindelyk blaauw. Na dat de voorwerpen van ons afwyken, en aan de lucht naderen, worden ze verduisterd: het wit word donkerder, het bleekgeel desgelyks, en zo voort met de andere koleuren.

+Achtgeving op het licht.

*Daar is noch iets, 't geen byzonder aanmerkelyk is ten opzichte van de voorwerpen in de lucht, naamentlyk, dat, vermits de lucht van alle kanten licht geeft, de vlakke schaduwen onmogelyk zo duister kunnen weezen als wel in een Landschap of ander Stuk; maar in tegendeel van diepselen des te krachtiger. Alles wat in de schaduw is, moet helder en duidelyk zyn, doch een weinig minder dan op den dag. Men moet ook weeten, dat alle ronde voorwerpen geen *superficie* of oppervlakte hebben, voornaamentlyk aan de zyde der schaduw, dat is te zeggen, dat de ommetrek tegen de lucht moet smelten en verdwynen, niet heel weg verdreeven, maar wat lichter op de kant; gelyk wy in het begin van ons eerste Boek, door het voorbeeld van een ronde Bol, klaarlyk aangewezen hebben: bestaande het zelve ten voornaamsten hier in, dat zodanige werken in de lucht van andere zyn verscheelende, naamentlyk dat de voorwerpen tegen de lucht meer ronden en weemelen.

+En de schaduw der voorwerpen.

Algemeene waarneeminge in het beschilderen der Plafonds of Zolderingen in Zalen, Kamers, Gaanderyen, en andere Vertrekken. Achtste Hoofdstuk.

*DE voornaamste waarneeminge in deze oeffening is eigentlyk dat de Bouwkonst ongeschonden blyve, en haare eigenschap en regulierheid zuiver blyve behouden.

+Waarneeming in de Gebouwen.

*De tweede waarneeminge bestaat in de deftigheid der Bouwkonst, als zynde het geen daar het meest aan gelegen is. De Schilderkonst word in dat geval niet anders aangemerkt dan als een hulpmiddel om met minder

+Om hunne deftigheid te bewaaren, en op te helpen.

onkosten de zelve te voltooijen: waarom daar zodanig een acht op genomen dient te worden, dat de *Concepten* van den Schilder die van den Bouwmeester niet te niet doen; maar dat het een met het ander zodanig werde vereenigd, dat de oogen den aanschouwers misleid zynde, alles voor de waarheid zelve komen aan te zien.

Met de eerste waarneeminge, daar wy zeggen dat de Bouwkonst haare⁺ regulierheid zuiver moet behouden, willen wy te kennen geeven, dat het opstel van 't gebouw der Kamer het voornaamste is waar na de Schilder zyn *Plafonds* moet schikken, zodanig dat de regelmaatigheid der zelve niet gekrenkt werde, met verkeerde openingen te maaken daar ze niet behooren: want het is niet geoorlofd de openingen overal zo groot en klein te maaken als men wil. De zolder moet zolder blyven. Al dat buiten 't schilderwerk is, van banden of balken, moet zyne behoorlyke dikte hebben, en bekwaam weezen om stand te houden, en niet in te storten of zodanig te schynen: 't geen echter door onachtsaamheid veelydts gebeurd. By voorbeeld, de zoldering der Kamer is in drie vakken verdeeld; een voor de gevel of glazen; het ander in 't midden, boven de schoorsteen; en het derde tegen de muur. Het middelste is tusschen twee balken een voet diep gesloten, op de welke het middelste paneel of doek komt te leggen: de twee andere zyn aan weêrzyde byna met de gemelde balk van onderen gelyk. By aldien nu die gemelde twee zydoeken gelyk de middelste met lucht beschilderd worden, en de dikte des balks, van een voet diep, niet en werd uitgespaard en op de doek geschilderd, zo word de zolder aan die zyde zo veel verzwakt, of ten minsten schynt het zo, en in het midden zwaarder; 't welk tegens de Bouwkonst aanloopt: daar in tegendeel, om het natuurlyk en naar de ordre te verbeelden, in dit geval het zwaarste aan de kanten, en het lichtste of dunste in het midden moet zyn, op dat het niet schyne op ons hoofd te zullen storten. Hier benevens zal men dit noch aanmerken, dat 'er niet meer als eene opening mag weezen, dat is te zeggen, dat alle drie de Stukken niet open verbeeld mogen worden: het middelste alleen, vermits 'er niet meer als een oogpunt en eene standplaats is waar door het werk zyne behoorlyke welstand kan doen. Wat aangaat nu de dikte der balk daar op te schilderen, dat heb ik alleenlyk gezegt om die misslag te verbeeteren, welke men veelydts begaat, wanneer men een zolder overal open breekt, en in plaats van een verhemelte, of zoldering, niets als een rooster overlaat; 't welk met geen waarschylyke redenen goed gemaakt kan worden. Zommige beelden zich in, dat het voor een lantaarn zoude kunnen doorgaan; maar zy zyn niet wel bedacht: want een lantaarn ryst over-

⁺Breeder aangetoond.

einde, *en een zolder legt vlak. Ten anderen kan de geheele zolder voor geen lantaarn verstreken, dewyl 'er vensters aan de gevel zyn. Het voornaamste in het midden moet het meest te zeggen hebben, by gevolg open, en de rest toe, dat is, zonder lucht of levendige beelden, en in derzelver plaats basreleeve, loofwerk, compartimenten, of bloemen: alles met zodanig een koleurde stof als met de Kamer overeen komt. Dit is het, 't welk ik oordeel het allereerste en voornaamste te wezen 't geen een welmeenend Plafonschilder behoort in acht te neemen en rypelyk te overleggen eer hy de hand daar aan slaat: want het gaat met de verdeeling van de zolder als met een diamant: de kloekste en kostelykste steen in het midden, en alom mindere en minder.

*Waar men open lucht of paneel moet verbeelden.

Wat belangt de tweede waarneeminge, dat de Schilderkunst de *Architectuur* behulpsaam is, dezelve verheerlykende met minder onkosten, is ligtelyk te bezeffen. Ik zal dan verder voortgaan met het bewyzen der oorzaake waarom d'eene d'ander kan te niet doen.

*Met het schilderen der verdeelinge gebeurd het veelytds, dat de banden of balken niet op hunne behoorlyke *bazis* of fondamenten rusten, voornaamentlyk wanneer de zoldering met een enkeld paneel of doek gelyks de balken bekleed is, en zulks aan het goetvinden van een onachtsaam Schilder gelaaten word, die dan ten eersten, zonder eenig overleg, de zelve in drie, vier, zes, acht, of meer vakken verdeelt, met banden of balken scheidende, welke banden of balken nergens steunsel op hebben, en meest altyd missen. Om dit voor te komen, zal men ieder balk of band op een kosyn, pilaster, of *cartoes* laten rusten; gelyk ons de Bouwkonst aanwyst. By voorbeeld, men wilde die twee vakken, het een aan de glazen, en het ander aan de muur, elk in tweën verdeelen, om vier vakken te hebben: zulks zoude heel oneigen wezen, en tegens de Bouwkonst aangaan; want dat is vlak boven een venster: ten ware het glas boven boogsgewyze was; en dan kan het noch niet draagen, of daar moest een *cartoes* onder zyn.

*En aanwyzing waar door de Bouwkonst veelytds te niet gedaan word.

*Nu zoude iemand moogen vraagen, of de verdeeling wel het werk van den Schilder is? Waar op ik antwoord van ja, voor zo verre als hy de Bouwkonst eenigsints verstaat: anders is 't een *Architect* meer eigen; doch met behulp en kennis van dezen kan het ligtelyk geschieden.

*Wat eens Schilders plicht in de verdeeling des werks is.

Wat belangt het werk daar de schilderagie de Bouwkonst zou kunnen vernietigen, of tegen loopen, zulks bestaat in de *concepten*, voornaamentlyk wanneer die met de zelve niet overeen komen, noch correct op de fondamenten staande, hun behoorlyk gewigt niet hebben. Met de fondamenten der schilderagie meen ik de Kamer; en met de gewig-

tigheid van 't *concept*, verstaa ik dat het geen, 't welk de Schilder voor heeft in zyn *Plafond* te verbeelden, het onderste niet te veel verzwaare en indrukke. Om myn zeggen beter te doen begrypen, zal ik een vierkante Kamer voorstellen, zynde twintig voet in haar *diameter* of middelsnyding: zo men nu een tweede verdieping of opkamer wilde verbeelden, moeten noodzaakelyk de muur, kolommen, deuren en vensters met de onderste overeen komen en op malkanderen rusten. Ten tweden moet de Order naauwkeurig waargenomen worden, gelyk de *Architectuur* ons leert; naamentlyk dat het zwaarste altyd onder moet geplaatst zyn: eerst Toscana, daar na Dorica, ten derden Jonica, ten vierden Romana, en voor de laatste of hoogste Corinthica; en zo vervolgens na boven ligter en ligter: het welke ik meen dat zelden word⁺ waargenomen. Dit komt daar van daan, dat men somtydts de beelden meer als levensgroot vertoon; waar door zy genoodzaakt zyn het bywerk na de zelve te proportioneer: een misslag die niet te verschoonen is, en die met geen reden in de waereld goed gemaakt kan worden. Doch ik zal dit by een andere gelegenheid breeder verhandelen, en nu maar alleenlyk ons voorneemen in het schilderen der *Plafonds*⁺ vervolgen. Het voornaamste daar van is, dat het werk opryst; dat de kracht van het zelve met het leven vereenigd word, dat is te zeggen, dat de voorwerpen op zyn alderlaagst, niet krachtiger mogen geschilderd werden als het vaste werk, gelyk de compartimenten, basreleves of andere cieraaden, welke niet verkortende, hun licht door de geevelglazen ontfangen. Nu zoude my iemand mogen vraagen, als men een Kamer boven wilde verbeelden, en met een gelyk licht als onder, of men dan niet een gelyke kracht van licht en schaduwe zou mogen gebruiken? Waar op ik antwoord van neen, dewyl het een van het ander te veel verschillende is, gelyk het hier duidelyk en klaar met die twee kolommen boven malkanderen is aangewezen, alleenlyk uit een gevel hun licht ontfangende, de eene van de onderste glazen, en de andere van de bovenste; waar aan men zien kan, dat het bovenste bazement niet krachtiger moet zyn, als het onderste capiteel: want by aldien het anders was, zou het schynen nader te weezen: ook zoude het niet ryzen, en by gevolg het leven overweldigen. Het is hier mede gelegen gelyk als in een fraay Landschap, daar de voorgrond de meeste kracht heeft; de tweede en derde minder en flauwer, na dat zy verder en verder van ons afwyken. Even alzo gaat het ook met de vliegende beelden in de lucht: want het licht verzwakt door het opryzen; en de schaduwen werden, zo wel als in een kamer, door de daarom zweevende lucht zwakker en flauwer: maar de diepsels en toetsen bly ven hunne kracht behouden.

⁺Oorzaaken van de wanschiklykheid.

⁺En waar in de welstandigheid bestaat.

Wy hebben aangemerkt, wat' er waargenomen diende te worden, ten einde de Bouwkonst haare behoorlyke vastigheid en regulierheid mogte behouden, zodanig dat het een met het ander een eenig ligchaam schynt: gelyk wy door het volgende verdichtsel uit *Ovidius*, 't geen wy hier als een schilderachtige gelykenis stellen, met weinige woorden zullen te verstaan geeven.

*Salmacis en *Hermaphroditus*, twee volmaakte en bevallige jonge menschen elk in zyne byzondere kunne aangemerkt, stel ik voor als de Bouw-en Schilderkonst verbeeldende. *Salmacis* ontmoet *Hermaphroditus*, en werd in liefde tot hem ontstookten; oordeelende, dat haar geluk in het bezitten van zo een schoon voorwerp alleen bestaat: doch tegenstand vindende, roept zy eindelyk de Goden om hulp aan, en verkrygt door dit middel haaren wensch. De Jongeling de godlyke wil niet durvende wederstaan, geeft het op, en word alzo door *Mercurius*, dien wy hier moeten aanmerken als de *Optica*, vereenigd, en aldus deze twee ligchaamen tot een gevoegd. Ik oordeel het onnut breeder toepassing tot deze gelykenis te maaken, dewyl zy zich klaar genoeg opdoet.

*Door een gelykenis uit *Ovidius* bevestigd.

Om ons werk dan te vervolgen, zo moeten deze onderstaande zaaken voor al in het begin waargenomen worden.

*Eerstelyk de gestalte der plaats, hoedanig dezelve zy.

Ten tweden, de staat, bediening, hoedanigheid, en neiging van den geenen dien ze toebehoort.

*Hoofdtregels aangewezen.

Ten derden, moet men voorwerpen, het zy geschiedenissen, verdichtfels en diergelyke, daar op slaande, verkiezen.

En ten laatsten, hoedanig, en op wat wyze men de zelve verdeelen zal.

*Met de gestalte der plaats meen ik het licht van de Kamer, hoedanig het zelve zoldering, door den Bouwmeester, is verdeeld; ook welk Stuk het voornaamste zy: om alzo onze gedachten in het schikken der verbeeldingen, zo wel als in het uitvoeren derzelve, daar na te voegen.

*En breeder aangetoond.

Met de bediening, hoedanigheid, en neiging van den persoon moet men verstaan of 't een Godts-, of Rechtsgeleerde, Wysgeer, of Konstenaar zy: verder, of hy genegen zy tot geest- of zedelyke uitbeeldingen, algemeene of byzondere, dat 's te zeggen op hem of zyn geslacht slaande en betrekkelyk, of in 't algemeen op ieder een die het huis na hem zoude kunnen bewoonen: na welke onderrichtinge wy alsdan zodanige voorwerpen zullen verkiezen als daar toe dienstig zyn.

Ten derden, hoedanig de voorwerpen moeten verdeeld worden, wel

te verstaan wat boven in de lucht, waar in, als getoond is, de ziel van een kamerwerk bestaat, en wat beneden in de kamer, 't geen het ligchaam deszelfs betreft, moet geplaatst worden; 't welk wy noemen geestelyk en *moraal*; geestelyk, alles wat door den hemel; en *moraal* of zedekonstig, alles wat door het verstand word bestierd.

En ten laatsten, hoe het voorwerp zelve moet verdeeld worden, dat is te verstaan, dat het voornaamste Stuk in het midden de oorzaak van het werk der geschiedenis, of deszelfs uitwerking, moet aanwyzen; het naaste daar aan, 't geen het werk of de zaak zelf is; en het ander, verder af, 't welk als aanhangsel daar toe behoort. Doch om my duidelyker te doen verstaan, zal ik trachten door een voorbeeld het klaarder uit te leggen.

In het middelste Vak stellen wy *Salomon* voor de Arke *Godts*, biddende⁺ om wysheid; en vertoonen rondom in een glorie aan weêrzyde van het zelve de gaven, die hem van *God* toegeschikt wierden, te weeten wysheyd en rykdom afdaalende. Verders wyzen wy in de mindere, in basreleeve, aan de ligchaamelyke deugden. En op dezen voet kan men alles verhandelen, wat zaaken of voorwerpen het ook zouden mogen weezen. Deze vier dingen wel in acht zynde genomen, en naar vereisch uitgevoerd, kan of zal zodanig een verbeelding onvermydelyk ieder een behaagen, al ware het de nyd zelve.

⁺Door een voorbeeld aangetoond.

Hier uit is dan genoegzaam te begrypen, hoe ordentelyk het behoorde toe te gaan; waarom het geen wonder is, dat 'er zo weinige in de *Plafonds* of *Zolderschilderyen* uitmunten, niettegenstaande daar alzo wel regelen voor zyn als voor anderen *Studiën*: maar als die niet volkomentlyk in acht genomen worden, zal men zyn gewenschte oogmerk daar in ook niet bereiken; gelyk het in alle dingen gaat. Wanneer iemand zich voor een goed *Meester* uitgeeft, moet hy ook toonen zyne *Konst* te verstaan.

Vraagt men my, of *Corregio*, *Corton*, *Voüet*, en anderen die zo⁺ veele wonderwerken in deze soort van *Konst* gemaakt hebben, de regels altyd zo stiptelyk nagevolgd, en juist alle die aanmerkingen zo zuiver waargenomen hebben, als hier volgens myn begrip ter neder gesteld is? Ik antwoord, dat het te beter zoude zyn zo het geschied ware: of het moest weezen gelyk wy in een voorgaande *Hoofdstuk* aangetoond hebben wegens de *Machine* met poppetjes, die ik zeide vier of vyf jaaren lang gebruikt te hebben, en naar dien tyd niet meer van nooden had: waar mede ik zeggen wil, dat men eerst een zaak yast moet kennen, en daar na het zelve betoonen. Ik geloof evenwel, dat, by aldien die groote *Meesters* de voorschreeve regels vast gehad hadden,

⁺Tegenwerping en oplossing van zwaarigheid.

dat men zulke groote misslagen in hunne werken niet zoude vinden, als zommige oordeelen daar nu in te zyn. Echter is het genoegzaam zeker, dat de geenen, die het nooit by der hand genomen hebben, daar ook niet van kunnen oordeelen, maar alleen die welke beter weeten: want iemand die de grondregels van de Konst wel verstaat, en de zelve rast in zyn geheugen heeft, kan altyd oordeelen of die wel waargenomen zyn of niet, al ware het dat hy zelve het niet konde doen: doch de geenen, die na gissing te werk gaan en van geen regels noch fondamenten weeten, zyn ongelyk meer te verschoonen als die de zelve kennen en niet gebruiken; hoewel het geen van beide goed zy. De een is onachtsaam, en leert de grondregels niet; en de ander kent ze, en door onachtsaamheid gebruikt hy ze niet.

Ik weet wel, dat 'er eenige zyn, die veele zaaken, door my noodzaakelyk geoordeeld en hier aangeroord, niet of zeer weinig zullen achten: maar ik kreun my daar niet eens aan, als ik den leergierigen Leezer in de Konst slegts kan voldoen.

Ik wil Wel bekennen, dat ik jn myne jonkheid eenige Zolders heb beklad; maar echter heb ik my nooit geveleid, dat ik de Konst regt verstond zo als 't behoorde: want ik wist toen niet, dat'er eenige vafte en wisse regels waren. Maar naderhand leerde ik die, wanneer ik nu en dan daar over heb hooren redenkavelen; ten tweden, door de grondregelen van de *Perspectief*, en ten laatsten, door myne onvermoeide naatstigheid in deze Edele Oeffening: zulks dat ik daar door met veel minder moeite en meerder zekerheid een groot en zwaar werk kon opstellen, als voor dezen een kleen of gering. Ik zal eens verhaalen, hoe ik te werk ging.

*Ik had een kleen uitstek in myne kamer; en als ik iets zou ordineeren, spykerde ik myn ly of papier daar onder tegen aan, houdende de kaars in d'eene en 't kreon in de andere hand. Hier na my op den rug gelegte hebbende, krabbelde ik myne gedachten daar op; 't welk ik een goed middel vond te zyn om niet te missen, te weeten voor de Schets. Om her nu uit te voeren in 't schilderen, deed ik zulks mede tegen de zolder, doch niet na zulk een luchtige krabbeling, neen. Als ik myne Schets ontworpen had, zegt ik in de Prenten van *Vouët*, en andere, zodanige werkingen en gestalten van beelden daar toe bekwaam, de zelve min of meer veranderende na myne gissing, en zo als ik best kon, tronien, handen, of de plooijen der kleederen. Aldus behielp ik my; echter alles tegen de zolder: waar uit men kan oordeelen, wat moeite het was. Maar wanneer ik daar na beter wist, bleef ik gemakkelyk aan mynen *Ezel* zitten: want moeite en ongemak om het te

*Oeffening des Schryvers omtrent deze Konsthandeling.

vinden, en dan noch moeite en arbeid om het gevondene uit te voeren, is dubbeld werk. Die wis en zeker toetreed, heeft een groot voordeel boven anderen.

Middelen om alle zwaare Bouwgevaarten, Beelden, Boomen, als anders, na het leven, in hunne volkomene en natuurlyke verkorting, te tekenen.

Negende Hoofdstuk.

DEwyl het gemeenlyk gebeurt, wanneer de natuur ons schynt te begeeven,⁺ en haare gunstige hulp niet meer by te zetten, dat wy dan onze toevlucht tot het vernust neemen, om middelen te verkrygen door de welke wy het gebrek kunnen herstellen en deze schade vergoeden; zo is het my, in het schilderen der Zolderwerken, mede gegaan. Na veele moeite te vergeefs, en veel wroetens onnuttelyk aangewend te hebben, om na het leven alles te mogen tekenen, heb ik eindelyk dit volgende middel ontdekt, 't geen my ruim de schade, door het vergeefs blokken, vergoed heeft: zynde het zelve zeer goed in alle Stukken met laage *horizonden*; gelyk men door het gebruik zal bevinden.

⁺Oorzaak van veele vindingen ontstaan uit gebrek.

Ik neem dan tot voorbeeld, dat ik het Stadhuis van Amsterdam, ja⁺ al was het driemaal zo hoog, en dat zonder op te kyken, wil tekenen. Om dit te doen verkies ik een afstandts wydte van het zelve tot op acht of tien voeten, meer of min na vereisch der zaak.

⁺Middel, om volkomen na het leven te tekenen, ontdekt en aangewezen.

Vervolgens neem ik een rondglazige spiegel, die *convex* of verheeven gesleepen is, omtrent een voet groot in de *diameter* of middelsnydinge, welke in de Neurenburger winkels wel gevonden worden. Stelt deze tegen het binnenste des deksels van uw tekenbord of *portefoly*. Maakt dat gy de zelve overeind kunt zetten, zomtydts wat achterover, na dat gy die dingen van onderen en hooger zien wik. Dus nadert men met het opengeslagen *portefoly*, en met de rug na het voorwerp gekeerd, tot op zulk een afstand, als gy 't gebouw, den boom, of wat het zy, begeert in zyne vertooning te hebben. Dit tekent men vervolgens uit de spiegel alzo na; of men modelt het op wit of blaauw papier.

Dit middel is zeer bekwaam om allerhande groote werken in naauwe plaatsen of straten af te modellen, ja twintig à dertig huizen teffens; als mede voor de Landschapschilders tot het modelleeren op het land, ja heele landstreeken met steden en dorpen, water, en bosschen, bergen, en

meer, van het oosten tot het westen, zonder zyn hoofd te roeren, noch zyne oogen om te draaijen. 't Is mede zeer natuurlyk en gemakkelyk voor die de *Perspectief Optica* in den grond niet verstaan.

*Men moet hier ook noch een ander middel ophaalen wegens het verbeelden van allerhande platsormige ordinantien in 't verkorten, als schilderyen, behangsels en basreleves, tegen wanden, zolders, of waar die zouden mogen staan, bangen of leggen, wis en correct naar de *perspectief*, nademaal het zaaken zyn die veele Schilders dikwils voorkomen in het verbeelden van beschilderde kamers, gaanderyen, lusthoven, en andere plaatsen meer: welk middel, hoewel ligt en zonder zwarigheid, echter zommige, schoon zy zulks weeten, verleegen doet staan, om dat zy 'er niet op denken.

*Tweede middel om alles na de *Perspectief* te doen verkorten.

Ik heb dan dit nevensgaande voorbeeld daar toe verkoozen, 't geen de grond is van alle verkortingen, zo in kamerverschieten, als zolderwerken. De uitwerkinge geschiedt als volgt. Wanneer ik het bestek van een kamer in *perspectief* getekend heb, verdeel ik de zymuur, daar ik myn behangsel of verbeelding der schilderyen wil hebben, zo veel voet hoog en zo veel breed, te weeten verkortende, haalende uit het oogpunt de dwarsse, en de *perpendicularare* uit het *planum* of de ladder.

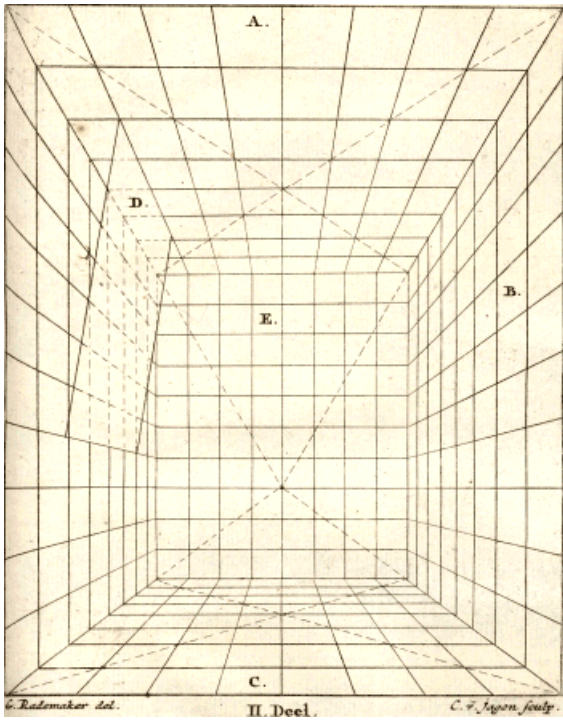
*In dit voorbeeld zal men vier voornaame verkortingen gewaar worden: want A is de zoldering of het *plafond*, B de zymuur, C de vloer, D losse tafereelen voor af achterover hellende: alle vier op een en dezelve wyze uit het oogpunt gevonden, gelyk het middelstuk E aanwyst, 't welk met ruiten verdeeld en overslagen is. Breeder hier van te redeneeren is voor de geenen, die eenigsins licht in deze Konst hebben, onnut, en by gevolge te langwylyg.

*En door Prentverbeelding aangetoond en bevestigd.

Van de houding en smelting der koleuren in de Zolderstukken. **Tiende Hoofdstuk.**

HOewel in het Hoofdstuk van de Goden, en der zelve eigenschappen, breedspraakelyk van de koleuren, welke hun eigen zyn, gehandeld zal worden, zo dient echter by deze gelegenheid noch iets voor af gezegt te werden; weshalven wy eens zullen aantoonen, hoe men de zelve moet plaatsen en behandelen, om een volkomene *harmonie* uit te maaken.

Men moet zich hier door het *brillant*, of krachtig schoone glinstering der koleuren niet bekend maaken: gantsch niet. Ik oordeel, dat in

deze gelegenheid niet beter voegt dan de smeltinge der koleuren, alzo het een aangenaamheid aan 't oog geeft: het ryst wel, en heeft iets ongemeens, ja bovenmenschelyks by zich. En wanneer ik hier ter⁺ neder stel, dat men tedere en wykende koleuren, al ware het meest uit wit, in Zolderstukken moet gebruiken, ^{+Verkiezing van koleuren.} zo wederspreek ik myne eerste stelling niet, te weeten daar ik in een Hoofdstuk gezegt heb dat den Goden hunne byzondere koleuren worden toegeëigend, ieder naar zynen aart en zin, en dat die koleuren in zulk een geval niet vermyd kunnen werden, als rood, purper, geel, blaauw, groen, en zo voort, ja dat zy daar door moeten worden gekend zonder die tekens by zich te hebben daar zy gemeenlyk mede verbeeld werden, als *Febus* met de zon, *Diana* met de maan, *Mercurius* met zyne slangoede, *Ceres* met koornairen, *Jupiter* met den arend, *Juno* met een paauw, *Momus* met zyne zotskap en marot, &c. Die zulke Stukken op zodanig een wyze kunnen uitdrukken, zyn boven allen pryswaardig; en de zelve moeten ongetwyffeld zich ook wel vertoonen. Doch hier in bepaal ik niet het licht en donkerheid der koleuren, of ze weinig of veel van malkander verscheelen, en of ze bypa allegaâr wit moeten zyn of licht: want de koleuren kunnen schoon weezen al zyn ze noch zo licht. Ja al ware het dat een Zolderstuk alleen uit wit en zwart, dag en schaduwe, bestond, het zou daarom geen minder welstand hebben, noch minder achting waardig zyn. Ik oordeel het omtrent hier in met een Print overeen te komen, welke, schoon maar uit wit en zwart bestaande, echter haare houding en welstand heeft, wanneer licht en donker wel tegen malkander geschikt is; en noch meer als 'er de welvoegende koleuren by gepaard zyn, en dat ze flauwelyk met dunne of lakseerende verwen afgezet word, waar door ze de eigenschap van een Schildery bekomt.

En gelyk het voornaamste in de Zolderstukken daar in bestaat, dat men de beelden wel boven malkander schikt, zo is ook het volgende, dat de koleuren wel daar na gevoegd zyn.

Ik stel eens een voorbeeld van twee Stukken, verschillende in licht⁺ en donker van malkander. Het eerste is van drie, en het ander van twee verdiepingen. Het eerste heeft zyne onderste verdieping krachtig tegen de tweede afsteekende in kleur, dewyl de tweede een weinig somber is: de derde is licht tegen het donker blaauw der lucht. In het tweede, en 't geen ik oordeel het beste te zyn om des welstandts wille, is de bovenste troep donker tegen een licht blaauwe lucht; terwyl de onderste, door kracht van licht, tegen de bovenste afsteekt. Doch al schikte men op deze wyze drie en meer gronden of troepen boven malkander, zal het altoos een groote welstand hebben; en nochtans zal ieder Godheid de ^{+Voorbeeld van schikking.}

hem eigen zynde koleuren, doch in vermindering van kracht, na maate ⁺ van den afstand, behouden: want als de bovenste troep tegen de helder lichte lucht afsteekt, zo veroorzaakt zy een verwonderlyke wyking. De reden is, dat de lucht oneindig hooger schynt te weezen; het welk door het tegendeel niet uitgevoerd kan worden.

⁺Hoemen zyne koleuren plaatsen moet.

⁺Werpt my nu iemand tegen, dat, indien het geviel dat een der voornaamste beelden in de bovenste troep, na vereisch zyner waardigheid, volgens redenen in de toepassing der koleuren aangetoond, een wit kleed moest aan hebben, by gevolge deze stelregel om ver gegooit zou werden.

⁺Tegenwerping.

⁺Ik antwoord neen: hier is raad toe: want alsdan schikt men eenige bruine wolken daar achter, die het zelve kleed zyne kracht, en echter een zoete *harmonie* met het andere en overige deel des werks doen behouden. In de schikking der voorwerpen, boven, nevens, en achter malkanderen, is breeder daar van gehandeld, en deze waarheid en welstand aangetoond: want het donker tegen het licht heeft zo veel kracht niet om voor te komen, als wel het licht tegen het donker, ter oorzaak dat het licht veel meer geweld by zich heeft. Doch om eens van een zaak, daar te veel en te langwylig over geschreeven zou kunnen worden, zonder dat men op het papier door redeneering iemand overtuigen of zulks aantoonen kan, af te scheiden, zal ik deze zaak eindigen, en met den grooten *Junius* sluiten, daar hy zegt in zyn derde Boek van de Schilderkonst.

⁺Opgelost.

Dus zien wy dat de Konstenaars allenthalven in hunne Werken eenige schaduwen ofte verdiepingen te passe brengen, ten einde dat het geene, 't welk in hunne Schilderyen verhoogd is, met meerder kracht mogt uitsteeken, en d'oogen der aanschouwers zelfs ook buiten het Tafereel zoude schynen t' ontmoeten. Laat twee parallele ofte evenwydige linien op een panneel met de koleuren van licht en schaduw worden getrokken, zegt Longinus, nochtans zal de uitsteekende blinkende helderheid des lichts ons gezicht vaardiger ontmoeten en veel naarder schynen te zyn. En een weinig verder haalt hy Joannes Grammaticus aan, welke zegt 'Indien wy een berd met wit en zwart te gelyk overstryken, nochtans zal het witte altyd nader by, en het zwarte verder af schynen te weezen. Daarom pleegen ook de Schilders, vervolgt de zelve Autheur, in aanmerkinge van dit stuk, zich met zwartachtige of donkerbruine verwen te behelpen, wanneer zy de verdiepte holligheid van een bornput, van een regenbak, van een graft, van een grondeloozen kuil, ofte iets zulks meenen af te beelden. Wanneer zy eenige dingen in het tegendeel zoeken te verhoogen, als naamelyk de borsten van een maagd, een uitgestrekte hand, de voeten

⁺De sublimi: Orat. 15.

⁺In Lib. 1. Meteorolog. Aristotelis.

van een springend ofte loopend paard, pleegen zy aan beide de zyden een genoegsaame schaduwe van zwarte en bruine verwen aan te wryven, op dat deze gedeeltens door de nabuurige verdiepinge met een leevendige kracht van het Tafereel, mogten afsteeken. enz.

Van de Goden in de Heilige, Heidensche, en Waereldlyke Geschiedenissen, en Verdichtselen. En eerstelyk van het onderscheid tusschen Geestelyke en Heidensche Verbeeldingen. Elfde Hoofdstuk.

DE verhandeling der Zolderstukken afgedaan zynde, heb ik onnoodig⁺ geacht dit Boek te sluiten, en van deze Hoofdstukken een nieuw te maaken, om dat de stoffe zo zeer aan een geschakeld is, ja zelfs in een gesmoken, dat men van het eene naauwelyks kan denken, zonder dat onze gedachten ter zelve oogenblik op het andere overgaan.

⁺Inleiding tot deze verhandeling.

Wel is waar, dat in gewoone Tafereelen de Goden, Geesten, Halfgoden,⁺ Engelen, Deugden, en verdere Machten niet minder ingevoerd kunnen worden, ja onscheidelyk aan en tot de zelve verknogt zyn: maar in de Zolderwerken, welker toppunt van hoogte de sterrenhemel is, hier in is 't dat zy noodzaakelyk moeten komen, dewyl zy onnalaatelyk daar in geplaatst moeten werden, door dien meest alle de verbeeldingen opzicht op hunne persoonen, eigenschappen, of deugden hebben.

⁺En redenen waarom de zelve hier geplaatst word.

Om nu deze verbeelding der Goden na eisch en behooren wel uit⁺ te voeren, zo dient de Konstenaar voor alle zaaken wel in de Geschiedenissen, zo heilige, heidensche, en waereldlyke, als in de Verdichtselen geoeffend te zyn; op dat hy daar uit de byzondere gevallen, en eigenschappen, ieder persoon en rang der Goden of Opper machten eigen, moge weeten, om die gevolgelyk wel uit te drukken: want hoewel hier de geest zeer veel moet werken, dient het een ieder niet het alles daar op aan te laten komen, op dat het hem niet mistukke: even als het dien man ging, welkers nabuur gedroomd hebbende, dat in zulk een plaats een grooteschat verborgen lag, opstaande zich derwaarts vervoegde, door graaven de zelve ontdekte, en met zich nam. Den ander, dit goed gevolg ziende, leide zich op een hoop slaapbollen ter neder, waanende het zoude hem ook gelukken: maar na een geruimen tyd geslaapen te hebben, ontwaakte hy, geen voordeelige droom, noch ge-

⁺Wat in een Konstenaar omtrent deze Konstoeftening vereischt werd.

dachten gewaar geworden zynde. In tegendeel bevond hy, dat zyne geldbeurs hem, toen hy sliep, door de dieven ontnomen, en hem dus de zoete hoop van beter geluk, met het wegnemen van zyne zekere bezitting, t'evens ontnomen was. Deze gelykenis is, myns oordeels, te klaar om de zelve nader toe te eigenen.

Een verstandig Meester moet zekerlyk zich wel ter deeg geoëffend hebben in de kennis van de waare geschaapenheid der zaaken die hy verhandelen wil, om niet voor onkundig geacht te worden: want de waarheid kan niet verborgen blyven ten opzichte van den Dichter.

*Het is dan om die reden dat iemand zich moet wagten van de gemelde waarheid met eenige valsheid te vermengen, voornaamentlyk in heilige geschiedenissen, of geestelyke verbeeldingen: want daar is een groote strydigheid tusschen beiden. Zy kunnen geensins te samen gevoegd worden, dan alleenlyk om een tegenstreevigheid te kennen te geeven. Ik zeg, dat ze onmogelyk niet onder malkander kunnen vermengd worden om eenen zin alleen uit te drukken; maar dat ze eer dienen om de zelve te verwarren, krachteloos te maaken, en in een dwaaling te doen vervallen, ten ware zy van malkander, de geestelyke boven in den hemel, en de waereldlyke onder op der aarde gegesteld wierden.

*Daar mogen in de waare geestelyke Verbeeldingen geene heidensche gemengd worden.

*Ik spreek in gevalle van Zinnebeelden: want tusschen *Pallas* en de Wysheid *Godts* is een groot onderscheid, vermits de tweede, niet en kan aan eenig mensch, wie hy ook zy, toegeschreeven, veel minder op der aarde verbeeld worden; *Janus* en de Voorzienigheid desgelyks. De hemelsche en de burgerlyke Gerechtigheid gelyken malkander ook niet. Men geeve dan acht, dat de geheele *Iconologia*, of Beeldenkennisse der Heidenen, schoon zy wel eer voor hemelsch zy gehouden, nu niet anders en werkt dan op de zeden en verdiensten der menschen, en geensins op de ziel.

*Voorbeelden tot verklaaring.

*Laaten wy dan met eerbied en aandacht onderzoeken wat Christelyke Zinnebeelden zyn, en welke *profane* of heidensch zyn geweest; gebruikende tot hemelsche en geestelyke uitbeeldingen niets als dat zuiver en hemelsch is; en tot de aardsche, al wat aardsch eigen is: op dat wy zo wel van geestelyke als waereldlyke persoonen mogen geacht werden, en lof verdienen.

*Wat daar in moet waargenomen worden.

*Daar is in de Heilige Schrift een geval, meldende de uitdryving van *Lucifer* en zyne gezellen, welke ten hemel uitgestooten wierden; waar uit men klaarlyk kan besluiten, dat die gedrochten naderhand den heidenen ten deele zyn gevallen, als niet behoorende onder de heilige: maar men vind niet, dat na dien tyd eenige

*Door een voorbeeld aangetoond.

diergelyke onrustige geesten meer uit den hemel zyn gedreeven. Derhalven is het ons verboden meer zulke gevallen te verbeelden: maar wanneer de mensch tegens het waare geloof mineerde of streed, alsdan mogen de zaaken met heidensche zinnebeelden verzeld en afgebeeld werden, doordien, gelyk gezegt is, de heidenen aan den duivel als overgegeeven waren, om door dit middel hunne dwaaling des te beter uit te drukken, en de waarheid te klaarder te vertoonen, hen dus mede uit den hemel doende jaagen.

Onder de Farizeën, of schynheiligen, is het mede niet ongevoegelyk noch tegenstrydig, als het te pas komt; en het heeft te meerder kracht in zaaken van Verdichtselen of Gelykenissen. Men mag ook zonder misdryf geene andere zinnebeelden daar by voegen dan Christelyke, wanneer zy geen ander oogmerk hebben als ons tot den weg ter zaligheid op te wekken. Ik staa toe, dat men dan verbeelden mag Engelen of Geesten, die den weg des hemels voor hen sluiten, en met *Adam* daar uit en daar af weeren.

In waare waereldlyke Geschiedenissen, als Romeinsche, Grieksche[†] en andere, zou dit niet eigen weezen, maar wel met zinverbeeldende en andere kentekenen, waar van een onnoemelyk getal is, als by voorbeeld, by een godvruchtigen een wit kleed, of een offerschaal, by een wreeden een tygersvel, of draak, het zy op den helm, of in een schild. Het zou niet pasten als men een *Vestaalsche* maagd by *Numa Pompilius*, om zyne godvruchtigheid uit te beelden, voegde: by *Alexander* een *Achilles*, om zyne dapperheid uit te beelden: by *Milo* een *Hercules*. Noch veel belagchelyker zou het weezen, indien men een *Hercules* by *Hercules* voegde, om de sterkte uit te beelden; en een Gek by *Momus*, om de zothed te vertoonen. Het zoude, zeg ik, heel belagchelyk zyn *Ovidius* met zinnebeelden te willen verklaaren; dewyl hy ons niet anders dan zinnebeelden voorstelt. Dit zoude zyn het licht met licht te willen zoeken, of de duisternis door donkere nevelen te willen ophelderen. Wy hebben geen andere zon noodig, om het zonlicht uit te drukken: neen, het voegt best, dat men een kuiken in zyne eigene veëren laat opwassen. Maar deze verbeeldingen en byvoegselen moeten alleenlyk strekken om het onzichtbaare door zichtbaare voorwerpen aan onze oogen voor te stellen.

Hoe men nu verbeevener en hooger geachte zaaken wil verbeelden,[†] hoe de zinnebeelden, of voorwerpen, hooger in waardigheid daar toe moeten verkoozen worden, als by voorbeeld, omtrent de uitdrukkingen van den aart en de eigenschap der Goden, of der zelve deugden, gebruikt men jonge en kuische maagden, van alle eeuwen onder het

[†]Nevens andere om de zinverbeeldingen te leeren kennen.

[†]Wat nien omtrent de verkiezing der voorwerpen moet waarneemen.

menschdom voor den dierbaarsten, zeldzaamsten, en waardigsten staat geacht. Maar dat men zich van dieren, of wel ziellooze denkbeelden en voorwerpen bedient, om de hertstogten der menschen te verbeelden, zulks acht ik toegelaaten, om dat, gelyk zy laager in rang en achting dan de Goden zyn, zy ook mindere voorwerpen lyden mogen.

*Dat my nu iemand tegenwerpt, waarom ik dan de Eeuwigheid door een slang, en de onnozelheid der Goden aan eenige misdaad door een lam vertoon, zulks blykt ten deele gegrond te zyn, door dien het myne voorgaande stelling schynt om ver te smyten en te vernietigen. *Maar ik geloof, dat hy my gelyk zal geeven, wanneer hy wegens het eerste de verbeelding dezer zaak door de alleroudste Heidenen naziet: en wat het tweede belangt, ons komt in de H: Schriften en de Openbaaringen van *Johannes*, op veele plaatsen, de persoon van *Christus* onder de gedaante van een Lam, en wel het *Lam Godts* voor. En dewyl dit alles zyne zinbeteekeningen heeft, is het my dan niet geoorlofd uit zo zuiveren en ryken bron van wysheid myne zinverbeeldende gedachten te putten? Dus gedraag ik my omtrent andere diergelyke voorwerpen, welke eenige eigenschap der Godheid verbeelden: maar die van laater vinding zoek ik met al myn vermogen in dit geval te vermyden.

+Tegenwerping.

+Opgelost.

*Daar en boven spreekt de H: Schrift in veele plaatsen onder zinverbeeldingen, vergelykende de Gramschap by een Beer die van zyne jongen beroofd is, de Zachtmoedigheid by een Lam, de Onnozelheid by een Duive, de Arglistigheid by een Slang, enz.

+En voorbeelden in de H: Schrift.

Breeder aanhaaling zoude den liefhebbenden Konstenaar verveelen, en onnoodig zyn.

Onderzoek wegens het verbeelden van de Persoonen der H: Drieëenheid. **Twaalfde Hoofdstuk.**

*Deze stoffe zal meenig oordeelen dat buiten het bestek onzer Verhandelingen is, en met die der Konst niet te samen kan gaan: maar myn gevoelen is met dat der zodanigen zeer verschillende: want een tederhertig Konstenaar heeft wegens de zweevende verschillendheden onder de Christenen over deze zaak groote redenen van verlegentheid, dewyl hem veele gevallen in de H: Schrift voorkomen, of daar *God* in eenige gedaanten zelf omtrent den mensch werkende is, of daar hy als een schynsel voorby zweeft, en echter omtrent is.

+Verskil der Christenen over dit Hoofdstuk.

Het grootste deel der Christenheid (Holland, Engeland, en een⁺ klein gedeelte van Duitschland uitgezondert) stemmen eenpaarig de verbeelding der Persoonen in de H: Drieëenheid toe; naamentlyk de eerste, *God den Vader*, in de gedaante van een oud man, met een lange gryze baard en hair; de tweede, *Jesus Christus*, zo als hy zich in zyne menschelyke gedaante vertoond heeft; en de derde, *God den H: Geest*, onder de gestalte van een Duive, even die gedaante in welke hy op *Jesus Christus* in zynen doop nederdaalde.

⁺Verhandeling der schepping tot een voorbeeld gesteld.

Wanneer ik nu volgens de uitgedrukte woorden der H: Schrift *Adam* en *Eva* moest vertoonen, zo vind ik noodzaakelyk dat de Schepper der waereld en formeerder van *Adam* onder een zichtbaare gedaante vertoond werd; dewyl 'er geschreeven staat, dat hy *Adam* maakte uit een klomp aarde of slyk, en hem den geest des levens inblies. Wie nu iets maaken, of iets inblaazen zal, moet, menschelyker wyze gesproken, handen en een mond hebben.

Dewyl ook zelfs de H. Schrift ons doorgaans een bevattelyke hoedanigheid⁺ van den Almachtigen *God* te kennen geeft, waarom zal ik meer kwaad doen met den zelve te vertoonen onder deze, als onder die van een Driehoek, met een kring van zonnestraalen omringd, in de welke eenige Hebreuwsche letters staan. Nochtans meenen onze *Theologanten*, of Godtsgeleerden, het eerste niet, en het laatste wel geoorlofd te zyn. Is dan het laatste niet zo wel een figuur, als het eerste? of verandert het, om de wille der Joodsche Characters, en der ziellooze gedaante van den Driehoek?

⁺Redeneering over de verbeelding der *H. Drieëenheid*.

Is niet, behalven deze reden, een geschilderd Tafereel zo wel tot leerzaamheid strekkende, als een welgeschikt Vertoog, in 't welk de Redenaar, om zich te doen verstaan, genoodzaakt is zyne toevlucht te neemen tot een figuurlyke wyze van spreken door gelykenissen? of als een Schrift, daar men de zelve manier van zich te doen verstaan in vind? Waarlyk ja: want het doelwit der twee laatsten is hunne redenen door het begrip der behoorderen op der zelve gemoed te doen klem hebben. Ja het bloote schrift, waar in de zaak vervat is, bestaat dat niet altemaal in letterbeelden, die wy, door een zekere wyze van verstaan, begrypen? Het is immers de zaak zelve niet.⁺

Dat nu de geleerde Wereld, en de Konstenaars, veel eer den eersten Persoon in de H. Drieëenheid vertoonen in de gedaante van een mensch, als onder die van eenig ander schepsel, acht ik zeer wel gegrond te zyn, en op goede redenen steunende: want wy hebben uit des H. Schriften, en uit het getuigenis der aloude Godtsgeleerden; uit de eersten, dat *God* den mensch na zyn evenbeeld en gelykenisse geschaapen

⁺Waarom men aan den eersten Persoon een menschelyke gedaante geeft.

en gemaakt heeft; en uit het tweede, dat de mensch is het kort begrip van alles wat *God* geschaapen heeft, die ook daarom door hen de kleine waereld genoemd word: ja zommigen noemen den mensch het proefstuk van *Godts* handen. Derhalven, indien wy eenige gelykenis uit de schepselen zullen neemen, moet men, om *Godts* volmaaktheid te toonen, den zelven ook door het allervolmaaktste denkbeeld, 't geen ter waereld gevonden word, uitdrukken, en aldus het *Copy* op 't allerbest na het *Origineel* doen gelyken; te meer, dewyl 'er in de H: Schrift op veele plaatsen gewag word gemaakt van het hoofd, oogen, ooren, mond, lippen, armen, voeten, handen, en andere leden van *God*; en dat men wel weet, dat die dingen niet vleeschelyk verstaan moeten worden, en volgens de letter (gelyk zommige onweetende menschen zouden kunnen doen, welke denken mogten dat *God* in zyne natuur een mensch gelyk is; dat hy daar boven in den hemel in een verheeven koninglyken stoel zit, en op een zekere plaats is, gelyk in *Jesaias* staat, *den hemel is myn stoel, en de aarde de voetbank myner voeten*; verhaalende de zelve Propheet op een andere plaats, *ik zag den Heere zitten op eenen hoogen ende verheevenen thron*) maar dat men ze figuurlyker wyze moet neemen, en na den alleevendigmaakenden geest: zo oordeel ik, dat, ten opzichte van een Schilder, hy geen nader uitdrukkingen heeft, in dusdanige verbeeldingen daar *God* zelve in werkt, om zich klaarder te doen verstaan, dan het beeld *Godts* in een menschelyke gedaante te vertoonen, dewyl het met die gelykenissen allerbest overeen komt. Men schildert hem bedaagd, om zyne majesteit en wysheid te kennen te geeven, welke meer by de gryzen als by de jongelingen gevonden word, met een scepter en waereldkloot, benevens een sterrenkring om zyn heilig hoofd, ten einde zyne oppermacht in den hemel en over de aarde te vertoonen. Doch de Roomsche-Katholyken voegen 'er, boven dit, dagelyks noch veel meer by.

⁺Indien de H. Schriften ons zynen Godlyken Persoon onder eenigen verborgen zyn voorstellen, waarom werd het den Konstenaar geweigerd zulks op de zelve wyze te doen? Leest men niet in de Openbaaringen van *Johannes*, wat daar van *God* in een menschelyke gedaante aangetekend staat? Is het niet klaar genoeg uitgelegt? Of zal men mogelyk zeggen, dat deze beschryvinge *apocrief* is, en maar een droom? Wel aan, laat het een droom zyn: het word echter voor geen heidensch vertelling gehouden. De twyfeling, die daar uit zoude kunnen ontstaan, raakt niet eens het punt van de gedaanten. Daar staat ook noch in een andere plaats, dat de Hoogepriester zich verstak om den Heere te zien: maar de Heere zettede hem den vinger op de oogen tot

⁺Gevolgen uit de H. Schrift getrokken, tot bewys dat men de zelve verbeelden mag.

dat hy voorby was. Hoe zal ik die passagie zonder ligchaam verbeelden? Of is het geen waare geschiedenis? De Profeet *Jesaïas* zegt van *God: de Heere zal komen, en een vuurvlamme zal uit zynen mond gaan, of wel een swaard*. Indien men eenen, die niet kan leezen, en daar by doof is, zulks wil bekend maaken, is het niet veel gemakkeliker het zelve door een verbeelding als door beduiding te doen? Maakt men een mond alleen, daar een vuurvlam uit spuit? Is dit wel zo bekwaam, dan een geheel beeld, om zulks zodanig een te doen begrypen? Gantsch niet. Daar en boven, is dit zo wel geen gelykenis en figuur, als een geheel beeld? Waar willen dan die berispers heen, die wel een deel der schuld willen toestaan, ja goed keuren, en niet het geheel? Zo het een kwaad is, moet het geheel verbooden en nagelaaten, of zo het een goed, of ten minsten iets lydelyks is, geheel toegestaan en uitgevoerd worden. Doch men moet zich voor de zelve niet nederbuigen, noch die dienen en 'er eerbied aan bewyzen, veel min die aanbidden; maar wel den waaren *God* die daar mede gemeend word. Hoe kan men anders een offerhande aanmerken? Is dat niet een misterieuse verbeelding, of, om beter te zeggen, een figuurlyk vertoog dat 'er staat, daar brandde het offer op den altaar, en de kinderen *Godts* boogen zich voor den zelve, biddende, smeekende, en dankende in alle nederigheid.

De Schriftuur spreekt in verscheidene plaatsen van de verschyningen *Godts* aan de menschen, of weezendlyk door den dienst der Engelen, of in gezicht door droomen, of door verrukkinge der zinnen. Daar is zulk een fraaije beschryvinge *Godts* onder de gedaante van een oud man in 't zevende Capittel van *Daniël*, dat geen Konstenaar de zelve fraaijer kan verbeelden.

De zelve Schrift spreekt ook van verscheidene verschyningen der Engelen⁺ onder menschelyke gedaantens. Daarom is 't dat de Kerk in 't tweede *Concilium* van *Niceën* geen zwaarigheid gemaakt heeft om den Konstenaars toe te staan zulks te mogen doen, en voornaamentlyk den Schilders, *God* den *Vader* als een goedertieren oud man, en de Engelen onder menschelyke gedaantens te vertoonen.

⁺Door het *Concilium* van *Niceën* den Konstenaars toegelaaten.

Het schynt ook, dat een Schilder regt heeft om levenlooze zaaken⁺ als leevende te schilderen en te verbeelden, opvolgende de denkbeelden die de H. Schrift hem hier van geeft: en de beschouwer moet zich niet argeren, als hy in zommige Schilderyen eenige heilige voorwerpen met Poëtische vindingen, tot klaarder uitdrukking en opheldering der zaak, verzeld vind; waanende, dat de dichtkunstige vindingen en verzieringen een godloosheid zyn. Zyn niet de Psalmen *Davids*, het

⁺Hoe verre een Schilder hier in bevoorregt is, door voorbeelden, uit de H. Schrift aangetoond.

Hoogelied *Salomoms*, het Boek *Jobs*, de Openbaringen van den Godtsgezant *Johannes*, alle onder Poëtische verzierselen en vindingen voorgesteld? zonder te rekenen alle die gelykenissen welke in 't overige van de Schriftuur gemeld worden.

*Derhalven doen veele Konstenaars niet kwalyk, dat zy zommige Heilige Geschiedenissen met iets, 't geen Heidensch is, verzellen, tot opheldering van het geval, en voornaamentlyk zo het in heidensche Landen geschied is.

*Voorbeelden van groote Konstenaars.

*Zo heeft de groote *Raphaël*, volgens den text, in zyne verbeelding der doortogt van de Kinderen *Israëls* over en door de *Jordaan*, die Rivier onder een menschelyke gedaante vertoonend, doende de zelve aldus haare wateren met geweld weder na haaren oorsponk, en tegens haaren loop, omkeeren.

*In *Raphaël*.

De Heilige Schrift zulke en diergelyke zaaken dikwils onder eenige figuurlyke beschryving gedaan hebbende, geeft hun een volkomen verlof om van gelyken te doen: want zy, om zich na het swak begrip der menschen te schikken, maakt een gewoonte van veele der allerverborgenste en zwaarste dingen ons onder verbeeldingen en gelykenissen voor te stellen, gelyk van de rivieren in den acht-en-negentigsten Psalm, *Ÿ* vier, gesproken word.

*Daarom heeft ook *Poussyn* niet geschroomd in zyne verbeelding der vindinge van *Moses* insgelyks de Rivier de *Nyl* door een menschbeeld te vertoonend. Doch het heeft ten zynen tyde de waereld alzo min aan lasteraars ontbroken, als het in onze dagen gaat. Deze gaven hem na, dat hy een ongodist was, mengende de waarheid met de logen door een, even als of hy voor het een geen meerder achtting als voor het ander had, maar, gelyk het spreekwoord zegt, *alles over eene kam schoor*.

*Poussyn.

*Doch indien men dit eens nader inziet, moet niet iemand overtuigd staan, dat deze schrandere man niet minder als zulks, en ongodistery, begaan heeft? Is het niet in het Heidensche *Egypten* voorgevallen? Was niet de Dochter van *Pharao* daar by? Geloofde deze aan de waarheid die alleen aan *Israël* geopenbaard was? Gantschelyk niet. Dewyl dan deze Geschiedenis in een Heidensch Land, en maar in de tegenwoordigheid van een of twee Hebreeuwsche Vrouwlieden, de andere Heidensch zynde, voorgevallen is, zo heeft die groote Meester noch tegens het Christelyk geloof, noch tegens de Konst, gezondigd.

*Schynstrydigheid voorgeworpen en opgelost.

*En hoewel hunne tegenwerping in den eersten opslag zeer wel gegrond is, naamentlyk dat men in zaaken, onzen Godtsdienst betreffende, geene valsche Goden noch Godheden, welke door het Heidendom wierden aangebeden, moet mengen; daar en boven dat het genoeg

*Nader onderzoek over het vermengen van de waare en onwaare zaaken.

voor een Schilder is een Rivier, zo als zy natuurlyk in haaren loop strekt, te verbeelden, en niet onder een menschelyke gedaante: is de zelve tegenwerping echter lichtelyk op te lossen, en gemakkelyk te beantwoorden.

Want de H. Schrift zelve geeft ons de wateren, en het bruisen der rivieren, onder een menschelyke gedaante te kennen; gelyk reedts uit den 98sten. Psalm is aangetoond, daar gezegt word, *dat zy in haare handen klapt en juigten*. Daar en boven zyn deze Rivieren nooit door het Heidendom in *Egypten*, maar wel de Krocodil, die zich in de zelve onthoud, en *Isis*, onder de gedaante van een Koe, aangebeeden geworden; gelyk *Ovidius*, en meer andere Schryvers aantoonen.

Dewyl dan de H. Schrift zich van verbloemde wyzen van spreken bedient, zo vermog ook een Schilder en Konstenaar onder verbloemde en bevatbaare gelykenissen zyne zaak ten toon te stellen, om aldus te verstaanbaarder in het ooge des aanschouwers te zyn, zonder dat hy schroom behoefte te hebbe dat dit zyn werk eenige geloovige Christenen zal misleiden, of het Heidendom in deszelfs waangeloof sterken: want een Schilder, die geen andere taal heeft, om zich uit te drukken, als figuren, moet zich van de zelve bedienen, wil hy verstaan zyn.

Rubbens, die zich van alle de Schilders op de bevalligste en geleerdste⁺ wyze bediend heeft van deze verbloemde gedaantens te vertoon (gelyk men voornaamentlyk ziet in zyn werk en de beschryving der Intrede van den Kardinaal-*Infant* binnen de stad Antwerpen, en in de Schilderyen staande in de wandelplaats van 't Paleis van Luxemburg) is door zommigen veroordeeld geworden, dat hy in de samenstellingen dezer verbeeldingen en geschiedenissen de waarheid met de verdichtselen onder een gemengd heeft.

⁺Voorbeeld in *Rubbens*, hoe deze zich daar van bediend heeft.

Maar hoe ligtelyk is dit zeggen om verre te werpen, en deze veroordeeling krachteloos te maaken, door een aanwyzing van het gebruik dat die vernuftige Meester daar af gemaakt heeft: want het verdichtsel is hier met de waarheid niet in een gesmolten; maar het eerste strekt om het laatste klaarder aan ons gezicht en begrip voor te stellen, en aldus de waarheid duidelyker uit te drukken, door de merktekenen en denkbeelden van de verdichtselen.

Ziet eens in de verbeelding der Geboorte van *Lodewyk* den XIII^{den}, Koning van Vrankryk, hoe die door luchtige Konstenaar op verre afwykende wolken met een geestige zwier *Castor*, zittende op zyn gevleugeld paard, vertoont, en aan een andere zyde *Apollo*, welke, op zynen zonnewagen gezeeten, opwaarts ryst, om aan te toonen dat deze Prins door een gelukkige verlossing in den morgenstond geboren was.

*Hier door is het immers klaarblykelyk, dat deze schrandere Konst held geen gedachten gehad heeft om Goden als Goden te vertoonen; maar alleen om door *Castor*, zynde een Gesternte 't geen voor gelukkig gehouden word, zyn voordeelige geboortensuur, en door *Apollo* den tyd des dags, welke in den morgenstond was, te verbeelden, door dien zyn zonnwagen uit de kimmen opwaarts ryst.

*Verdediging van *Rubbens*.

Om nu myne gedachten, aangaande het verbeelden van *God den Vader*, noch duidelyker te doen verstaan, zal ik, alvorens dit Hoofdstuk te sluiten, het volgende daar noch by voegen.

De Propheet *Ezechiël* zegt in zyn eerste Capittel, *dat hy God gezien hadde van het hoofd tot de lendenen, gelyk als in een blinkend vuur, en van de lendenen tot aan de voeten in gelykformigheid van een brandende fakkel van een zeer grooten glans*. Derhalven stellen wy (door dit, en andere voorbeelden meer die wy uit de Schriftuur tot onze bevestiging zouden kunnen bybrengen) vast, dat dit H. Beeld nooit zonder glans of glinsterende afstraling, van het hoofd tot de voeten, moet vertoond worden, ja zodanig dat zich deze glans (min of meer breed of smal zynde, na dat de plaats en gelegenheid zulks toelaat, en de welstand vereischt) al zachtjes dunder en flauwer, gelyk een heldere en dunne damp, rondom verspreidende, eindelyk onzichtbaar in de bywerken smeltende, verdwynt.

Laaten wy nu komen tot de tekening en uitvoering des penceels van het gezegde.

Voor eerst zal men het beeld *Godts*, 't zy zittende of staande, van een volmaakte gestalte en wezen, doch veel kloeker dan eenige hemelsche of aardsche schepselen, vertoonen, 't zy waar hy zich ook bevind, in den hemel of op der aarde. Getekend zynde, zal men het zelve met een enkele tint of grond, een weinig donkerder als het schynsel, bstryken, en vervolgens met licht ophoogen. Alsdan zal men een der grootste vispenceelen of *das* neemen, en verdryven het beeld zodanig, dat niet alleen de geheele ommetrek van het zelve, maar ook geene de minste kantigheid noch scherpigheid van eenige deelen des aangezichts, handen of voeten, welke heel zachtjes of flauw moeten aangewezen zyn, bespeurd werd, even als of het door een zyde floers, bewaassemd glas, of een dunne mist gezien wierd; en om het noch duidelyker te zeggen, even gelyk de dingen, die zich in een *camera obscura* vertoonen: wel acht neemende, dat het beeld geen licht van boven, van de zyde, noch van achteren ontfange, maar alleen, om de verhevenste partyen en 't hoogste licht, van vooren gedaagd werde, alschoon het geheele Stuk doorgaans een ander licht heeft; daar en boven geene andere

schaduwte dan in de diepste holligheden brengende, en noch heel flauw.

Waarom wy *God* den *Vader* als een eerwaardigen Oude, wit en⁺ gryshairig verbeelden, zulks hebben wy hier vooren ter loops aangewezen: doch wy zullen het nu een weinig breeder verhandelen, zonder echter alle de Schriftuurplaatsen, die tot ons voordeel dienen, aan te haalen. Daar staat in den Propheet *Daniel* in het zevende Capittel, op het negende vaers: *de hairen zynes hoofds waren als zuivere wolle, ende zyne kleedinge wit als sneeuw*. De reden daar van zegt *Gregorius Nazianzenus* deze te zyn, om daar door, als door een onbedriegelyk merkteken, zyn zuiver ende onbevlekt wezen te verstaan te geeven. Waarom ook de wyze *Euscherus* van meeninge is, dat om die oorzaake het Choor en de veelheid der Engelen ons in witte kleederen werden verdoond. Anderen vergelyken het met de menschelyke gedaante, willende daar door de eeuwigheid der tyden uitdrukken; dewyl 'er niets eeuwiger is als het Godlyk wezen: het welk ik daarom te meer heb aangemerkt, om dat eenige naauwgezette lieden van gedachte zyn, dat men *God* den *Vader* in zulk een gedaante, met witte kleederen en gryze hairen verciert, niet behoorde te verbeelden.

⁺Waarom men *God* den *Vader* wit en gryshairig verbeeld.

En ten dien opzichte hebben de menschen, door een algemeene overeenstemminge onder de volkeren der aarde, goed gevonden den Godtsdienst in witte kleederen en cieraaden te verrichten; also het wit ten allen tyden aan den H. dienst toegeëigend is geweest. Waarom de Poëet *Persius* zegt. *Hy is in 't wit aangebeden*.

Maar wat hebben wy ons aan het oordeel van *Persius* te gedraagen, nademaal de kleedingen van onzen Zaligmaaker *Christus Jesus*, willende zyne heerlykheid aan zyne Discipelen openbaaren, zich zo wit als sneeuw verdoonden. *Cicero* in zyn tweede boek der *Wetten*, zegt: *het wit staat het best in alle stoffen, maar voornaamentlyk in de geweevene, om hel Heilige en Godlyke te verbeelden*.

Derhalven is het noodzaakelyk, dat wy *God* met een wit kleed verbeelden: doch het is niet oneigen, dat men, om het zelve noch natuurlyker af te maalen, een weinig geelachtig houde, als van een zon bescheenen, of gelyk het schynsel daar de gedaante van het beeld rondom in verdoond is.

Maar in dit alles moet zich een Schilder op een gemaatigde wyze gedraagen,⁺ en zyn gezag, door de H: Schrift en toestemming der H: Oudvaderen aan hem verleend, niet misbruiken, gelyk ook de H: Waarheden door zyne Konst nooit zoeken te niet te doen, noch achter uit te zetten, veel min te belemmeren, of verachten.

⁺En de plicht eens Schilders.

Van de glans der Engelen en Heidensche Godheden. **Dertiende Hoofdstuk.**

AAngeweezen hebbende hoedanig, en hoe verre men, myn 's oordeels, mag gaan met het verbeelden van den eenigen waaren *God*, zo laat ons eens verder onderzoeken en aantoonen hoe de Engelen in hunne kracht dienen verbeeld te worden.

⁺*Gregorius Nazianzenus* zegt, dat de regte eigenschap der Engelen, wanneer ze in een ligchaamelyke gedaante verschynen, is met een gantsch heldere glans en klaarblinkende kleederen voorzien te zyn. Zulk een beschryving der Engelen vinden wy by *Matth.* in het acht-en-twintigste Cap: $\bar{V}$. 3. In de Handelingen der Apostelen, eerste Cap: $\bar{V}$. 10. *Marcus* in het 16de. Cap: $\bar{V}$. 5. en in veele andere plaatsen der H. Schriften.

⁺Hoe de Engelen, in menschelyke gedaantens verschynende, verbeeld moeten worden.

Dit helderstraalende licht der Engelen dient derhalven noodzaakelyk in ⁺hunne meeste verschyningen waargenomen te worden, als by voorbeeld in die der zelve by *Abraham*, en hunne verdere uitwerking in de verlossinge *Loths* uit *Sodom*, alwaar zy het baldaadig en godloos volk in de genoemde Stad verblinden. Want dat 'er boven het menschelyke en natuurlyke iets omtrent hen is geweest, is ontwyffelbaar, vermits *Abraham* hen als Heeren begroet. Het is niet te gelooven, dat zulks wegens hunne kostelyke kleederen, juweelen, en by zich hebbende schatten, maar door eenige hemelsche of ongewoone byvoeging veroorzaakt zal zyn.

⁺Voorbeeldingen der zelve by *Abraham* en *Loth*.

⁺Tot verder bewys van deze glans der Engelen strekt de aanhouding der Sodomiten, die noch *Loth*, noch zyne Dochters, noch andere Vreemdelingen, welke, na alle waarschylykheid, mede in *Sodom* geweest zyn, begeerd hebben, maar alleenlyk deze twee Mannen of Jongelingen. Ik geloof, dat zulks uit geen andere redenen is geschied, dan om hunne bovenmenschelyke gestalte, en omstraalende glans, welke hen bekoord heeft. Indien nu deze al te krachtig geweest ware, zouden zy, zo wel als wy aanschouwers, die het Schildery zien, een Godlykheid zyn gewaar geworden, en dienvolgens hunne godloosheid gestaakt ⁺hebben: want het is onbegrypelyk, dat een mensch met opgehevene hand, en des bewust, tegens *God* zoude willen stryden.

⁺Omstandig voorbeeld aan de Engelen in *Sodom*.

Doch eer wy verder gaan, moet ik noch een weinig voor af zeggen raakende myn gevoelen omtrent onzen Zaligmaaker *Jesus*, te weeten,

⁺Oordeel des Schryvers wegens den Persoon van *Jesus* in zyne menschheid.

dat hy, na zyne menschelyke natuur, en voor zyne opstanding, met geene de minste omstraaling of glans van Godlyke Majesteit moet verbeeld worden; dewyl hy zich alom in menschelyke gedaante heeft vertoond, en den mensch gelykvormig heeft willen weezen, uitgenomen in de zonde, volgens de woorden der H. Schrift: maar na zyne verryzenis moet hy met een glans, gelyk wy leezen dat hy zich aan zyne Discipelen op den berg *Thabor*, en andere plaatsen meer, vertoonde, verbeeld worden; dewyl hy het menschelyke deel, in zyn voornaamste opzicht, als toen afgelegd had.

Keeren wy nu weder tot het voorige.

Wy hebben meer gevallen van verschyningen der Engelen, als daar is de geen die by *Manoach* kwam, by *Gideon*, by *Tobias*, de slaande Engel over Jeruzalem, om *David's* zonde, enz. waar van uitdrukkelyk in de H. Schrift staat, dat die by *Manoach* de geboorte *Simsons* verkondigde, in een rook of damp verdween, mogelyk in een vermeerdering der heldere omstraaling, welke zich met de rook van het offer vereenigde: door welke verdubbeling van glans deze Ouders in hun geloof en vaste hoop op de toekomstige geboorte, en de vervulling der beloften, zyn versterkt geworden.

Deze bygevoegde glans nu te sterk en als een blixem gemaakt of verbeeld zynde, verblind onze sterfelyke oogen: en alzo zoude *Abraham*, dien Aertsvader, alzo min zyne oogen op haar hebben kunnen slaan, als de Propheet en Leidtsman Israëls *Moses*, wanneer *God* aan hem verscheen, en voorby zyn aangezichte heen ging; en deze glans zoude den mensch en aanschouwer doen verteeren.

Het blinde Heidendom heeft een schemerlicht van deze waarheid⁺ gehad: want als *Semele* door verwaandheid begeerde, dat *Jupiter* haar eenmaal zoude komen omhelzen in die majesteit gelyk hy het *Juno* in den hemel deede, en, niettegenstaande de afraading van dien Oppergod, echter daarom aanhield, is zy, dewyl hy haare begeerte inwilligde, door de verzellende glans zyner majesteit geheel verteerd, zo dat die *God* ter naauwer nood zynen en haaren Zoon *Bacchus* redden konde.

⁺Verdichtsel van *Jupiter* en *Semele* tot een bewys bygebragt.

Waar uit blykt dat zulks, te weeten de glans, zelfs in het verbeelden⁺ der Heidensche Godheden moet waargenomen worden: want wanneer zy zich aan de menschen vertoonden, het zy by nacht of by dag, op een zegenende of straffende wyze, waren zy in hunne volle kracht, glorie, en majesteit. Dit ingezien zynde, kunnen zy mede niet anders dan glinsterende verbeeld worden, schoon van gestalten en gedaantens, helder van verw, hunne kleederen cierlyk van koleur, im-

⁺Hoe de Heidensche Godheden zich aan de menschen vertoond hebben, en hoe zy moeten verbeeld worden.

mers zo veel mogelyk is en den aart en 't gebruik der Schildery toelaat, gelyk in de Verhandeling van de koleuren in een Zolderstuk gezegt is.

*Maar wanneer deze Goden zich onder de menschen als menschen vertoonen, dan zyn zy den zelve gelyk, en niet wel te onderscheiden, dan door hunne gestalten, als by voorbeeld in het geval van *Jupiter by Calisto*, *Apollo by Dafne*, *Jupiter by Lycaon*, *Mercurius by Argus*, en diergelyke. In deze gevallen hebben zy zich, om hunne rol te beter uit te voeren, geheel in menschen herschept, en zyn hun volkomen gelyk geworden, leggende alle Godlyke glans en gedaante van zich af, als of zy, na het gevoelen der Heidenen, wilden te kennen geeven, dat de Godlyke en Menschelyke natuur niet konde vereenigd werden.

*Doch als zy zich onder de menschen vermengen, werden ze onbekend vertoond.

*Nu zullen wy eens overgaan tot de beweging der Heidensche Goden. Veele verbeelden hen in hunne verschyningen in werkelyke gestalten, gaande, loopende, en andere bewegingen maakende: maar het is strydig niet alleen met myn gevoelen, maar ook met dat van dien grooten Bisschop van Hippo, *Heliodorus*. Die doorgeleerde Man, en †grootte Onderzoeker der Heidensche Oudheden, wil niet dat de zelve gaan of wandelen zullen, wanneer men hen in hunnen staat van God en Oppermajesteit beschouwt; maar dat zy zweeven, en buiten eenige werkelyke actie zyn: wel in een gestalte als of zy eenigsins gingen, doch echter voortglyende gelyk de wind een schip op zee doet voort gaan, zonder dat men immermeer eenige beweging van het zelve bespeurt; maar dat zy altoos met een zwift van dunne wolken, waar van de geenen, welke het naast omtrent hunne persoonen zyn, een helderder en gloejender glans ontfangen, verzeld zyn.

*Van het gaan der Goden.

*Gevoelen van *Heliodorus* hier omtrent.

Van de verbeelding der Engelen en Geniën der Heidenen. **Veertiende Hoofdstuk.**

DE goedertierene en eeuwige *God* heeft in den beginne ontallyk veel goede Engelen of Hemelsche Geesten geschaapen, welke in de H: Schriftuur doorgaans met naamen onderscheiden worden, als *Seraphynen*, *Cherubynen*, *Throni*, Krachten, Aertsengelen, Engelen &c.

*De eerste, als de naasten aan de heerlykheid *Godts* zynde, ziet men doorgaans heel jong en onnozel, volgens de getuigenisse van *Jesaias* 6. met zes vleugelen verbeelden.

*Van het onderscheid der Engelen, en hunne diensten.

De tweede, worden niet vertoond als om de beweging, en de ont-

roerende kracht van de wenschelyke gelukzaligheid te betekenen; 't geen hunne onbevleete zuiverheid en kinderachtige gestalte te verstaan geeft.

De derde, welke altyd acht neemen op *Godts* gerechtigheid, (gelyk *Dyonisius Ariopagita*, de Leerling van *Paulus*, beschryft) zyn wat ouder en volwassener van gestalte, en van een aan vallige zwier en beweeging; verwekkende door hunne verschyningen in de gemoederen der menschen geen schrik noch vrees, maar alleenlyk vreugde en blydschap.

De vierde zyn verordineerd om de wraake *Godts* uit te voeren in 't straffen van allerley zonden en boosheden, waar af een zo sterk was, dat hy met de wille des Heeren honderd en vyf-en-tachtig duizend mannen versloeg in het leger van den Koning *Sanherib 2 Regum. Cap: 19. Jesai: 27. Paral. 32*. Deze worden noch kloeker van gestalte dan de voorige, wreed van opzicht, en van een geweldige beweeging verbeeld, werdende zelden of ooit naakt verbeeld, maar met een harnas of wapenrok aan, en een vlammend zwaard of blixem in de vuist, ook wel een schild aan den arm daar de naam des Heeren in flikkert. Zy verwekken, door hunne onverwachte verschyning, niet alleen bangheid en schrik aan de godlooze menschen, maar een geduurig knaagende conscientie zonder berouw of leedweezen.

De vyfde beschikken groote zaken en hoofdhandelingen, leidende de menschen, als bestelde herders en bewaarders, tot de Godlyke kennis. Zy zyn volmaakt van gestalte, en zedig van wezen.

De laatste draagen zorg, en zyn 't beschut der menschen voor alle aanstoot, en byzonderlyk verordend om ons te lokken tot het goede, en af te leiden van het kwaade. *Act. 12*. Deze, na het zeggen van *Dionisius*, worden, als de oudste zynde en in het onderste choor of *hierarchie* zittende, kloek van gestalte, staatig van wezen, en van een vluchtige en vaardige beweeging verbeeld.

Daar is noch een andere soort, welke booze Geesten, of *Demonen*,[†] anders Duivels gezegt, doch van *Plato Cacodaemones*, dat is weetende en arglistig, genoemd worden. Deze werden van *God* toegelaaten tot kwelling der kwaaddoenders en booswigten: want daar zyn geene zonden, of men heeft booze geesten die de brosse natuur der ongeregelde menschen daar toe leiden, als tot godslasteren, onkuisheid, gulzigheid, dronkenschap, liegen, bedriegen, moorden, en andere ongerechtigheden meer. Hunne gedaantens zyn menigvuldig, ja zo menigerley als 'er zonden zyn: en hoewel zy, door een schoone gedaante, de menschen somtydts zoeken te misleiden en op 't verkeerde pad te brengen, worden zy echter altyd noch met het een of 't ander

[†]Van de listigheid der booze geesten, en hunne kentekenen.

teken, waar aan zy kennelyk zyn, verbeeld, het zy aan 't hoofd, handen, of voeten, gelyk vinnen of vleermuizenvlerken op den rug, giereof arendtsklaauwen, beerepooten, draakestaarten, enz. als mede met brandende toortsen, tandige vorken, geldbeurzen, moordpriemen, doornetakken, kroonen, yzere boeyens, jok, slangen en adderen in de vuist, vuurvlammen uit den mond gaande, en alles 't geen kwaad betekent, te lang om hier te noemen.

*Wat nu de verbeelding der voorschreevene Engelen betreft, welke van oudts her door de Konstenaars met vleugelen verbeeld worden, daar geeft de H: Schrift ons genoegsaame vryheid toe: want *God* zelve heeft aan *Moses* de Arke des Verbondts, en de *Seraphins* en *Cherubins* dusdanig op de Arke verbeeld. Is 'er een volmaakter voorbeeld van navolging, als dat de Vormer en Schepper van het Heel-al aan ons voorstelt? Wie verdere voorbeelden in de H: Bladeren wil vinden, zie de Profetien van *Daniël* in het 9. Cap: op het 21 $\bar{v}$: *Jesaias* 6: de Openbaaringen van *Johannes* 4: *Ezechiel* 10, &c.

*Waarom de Engelen met vleugelen verbeeld worden.

De verbeelding der Engelen, dus verre verhandeld hebbende, willen wy tegenwoordig tot het gevoelen der Heidenen, met den zelve zin niet kwalijk overeenkomende, overgaan.

*Plutarchus verhaalt, dat de oude Romeinen mede hunne Beschermgeesten gehad hebben, door hen *Geniën* of Geboortsgoden genaamd: doch deze wierden niet verbeeld als Engelen, noch op wolken zittende, noch met vleugelen, stralen, of schynsels, maar als volmaakte Jongelingen tusschen de zestien à twintig jaaren oud, hebbende lang blond hair, zonder baard, een vreedzaam wezen, zedige beweeging, en een hondevel over hunbovenlyf.

*Van de gedaantens der *Geniën*, of Heidensche Geboortsgoden.

*De reden, waarom zy met een hondevel bekleed wierden, was, zegt *Chrysippus*, om dat zy, de goede geesten betekende, van de geboorte af by ons zyn, hebbende last om ons te bewaaren als bestierders van ons doen en laten, straffende onze kwaade daaden en woorden, wreekende onze ongerechtigheden en overtredingen, zo menigmaal als wy de menschelykheid aan een kant stellen, het kwaade doen, en het dierlyke aankleeven, waar van de *Geniën* of Geboortsgoden een schrik en afkeer hadden, ons vervolgende, en als honden na blaffende, om ons geweeten te doen ontwaaken; 't welk ook de meeninge is van *Censorinus*, en van verscheidene anderen die hy aanhaalt; daar by voegende, dat de voorschreevene Geesten ons van naby zodanig bespieden, dat zy zich nooit van ons af scheiden; zynde zy de zelve die ons menigmaal dwingen het goede aan te kleeven, na maate dat wy het kwaade vlieden, en, het geen ons zalig is, wenschen. Maar behoeft men zo-

*Waarom de zelve met hondevellen bekleed verbeeld worden.

danige voorbeelden uit anderen by te brengen? Onze Zaligmaaker verzekert ons, dat aan de Engelen last is gegeven om ons te geleiden en te bewaaren, gelyk wy hier voor nochmaals gezegt hebben; waarom dan de Heidenen met regt door dit zinnebeeld hunne *Geniën* ook Beschermengelen hebben genoemd.

Verder getuigt *Censorinus*, dat de Ouden de *Geniën* aanmerkten als⁺ Goden van de voortteeling, 't zy om, gelyk wy gezegt hebben, dat zy de zorg over ons hadden, of dat zy met ons geboren wierden: en om die reden meenden zy, dat'er zo veele *Geniën* als menschen waren, en dat ieder de zyne had; of wel dat 'er tweemaal zo veel waren, en dat'er ieder twee had, een goeden en een kwaaden; noodigende de een ons tot het goede, en de ander tot het kwaade; gelyk wy Christenen zeggen van onze Beschermengelen, en van de Duivelen, die niet ophouden de menschen te plaagen, hoewel deze laatste met ons niet geboren zyn, gelyk de Heidenen van de *Geniën* of hunne Geboortegoden oordeelden. Hier van daan komt het, dat eenigen de *Geniën* in de gedaante van een slange, anderen als kinderen, jongelingen, of wel als oude gryze mannen verbeelden; gelyk de Filosoof *Cebes* in zyn zinbetekenend Tafereel gedaan heeft.

⁺Uit wat oorzaak zy Goden der voortteeling genoemd wierden.

Zoroaster en de oude Wyzen hebben zodanig een onderscheid gesteld⁺ tusschen de dieren die eigen zyn aan de goede en kwaade *Geniën* of Geesten, dat, na hun zeggen, zommige toegeëigend zyn aan de goede, als de honden, het gevogelte, en de schildpadde; en andere aan de kwaade, al de waterdieren.

⁺Toeëigening der dieren aan de goede en kwaade *Geniën*.

De Ouden vertoonden de *Geniën* veelydts met kranssen van plaane-, of andorenboomranken om het hoofd, welker bladeren ten naasten by als die der wyngaard zyn, ook wel kranssen van verscheidene bloemen; gelyk *Tibullus* op een zekere plaats aldus zegt: *De Genius is met een schoone krans van bloemen verciert, wanneer hem ter eere zyn naam en feest gevierd word.*

Ieder bid zynen *Genius*, zonder dat hy 't weet, aan, in het vieren der geboortedagen: maar de geboortedagen der Prinsen wierden voornaamentlyk van ieder een met grooten luister gehouden: waarom dan de geen, welke een valschen eed by den Geboortegod van zynen Prins deed, aanstondts strafbaar was, om dat de Ouden zulks als een zwaaren eed opnamen.

Nademaal ik reedts gezegt hebbe, dat 'er by de Heidenen tweederhande *Geniën*, te weeten een goede en een kwaade, waren, gelyk de *Socratische Euclides* stelt, na 't verhaal van *Censorinus*, zo laat ons nu eens zien hoe de kwaade verbeeld wierden: want tot noch toe hebben wy van de goede gesproken.

Ik vind niet, dat de Ouden een stokbeeld of gelykenisse van deze gehad hebben: maar men leest wel, dat zy, volgens de getuigenissen der Schryvers daar van aan ons nagelaaten, aan veele verscheenen zyn.

Plutarchus, Appianus, Florus, en anderen, verhaalen, dat, wanneer [†]*Brutus* zich op een zekeren nacht met licht in zyne kamer begeeven had, om zich in eenigheid te vermaaken met denkingen, gelyk hy gewoon was, hy de gedaante van een mensch, doch heel zwart en verschrikkelyk, met een wolfsvel gekleed, voor hem zag staan, welke hem op zyne vraag, wie hy was, antwoordde, dat hy zyn kwaade *Genius* was. *Valerius de Grootte* schryft ook, dat de kwaade *Genius* zich insgelyks vertoonde aan *Cassius*, zynde een van het vloekverwantschap van *Marcus Antonius*, een weinig te vooren eer *Cesar* hem het hoofd deed afhouden. Deze verscheen in de gedaante van een groot zwart man, omtrent de vyftig à zestig jaaren oud, met lange haren, en een vuil bemorste baard; wyders zyn ligchaam van de schouderen tot half wegen de dyen met een wolfsvel bedekt.

[†]Verbeelding der kwaade *Geniën*.

De *Temesiaanen*, welke eertydts een volk uit *Abruzzo*, een Landstreek in Italië, waren, hadden mede een zeer kwaaden *Genius* van een zwarte koleur, verschrikkelyk om aan te zien, en met een wolfsvel bekleed, doende aan het voornoemde volk heel veel kwaadts; gelyk *Pansanias* en *Suidas* verhaalen.

Van de Heilige Zinnebeelden. **Vyftiende Hoofdstuk.**

DE kragt en 't oogmerk van een welgemaakt geestelyk of heilig Zinnebeeld bestaat voornaamentlyk hier in, dat het ons stigatelyk tot de deugd leid en vermaant, en de zelve ons als een spiegel klaarlyk voorstelt, niet door ons ligchaamelyk na te vormen, maar na onze inwendige gestalte, of na de ziel, om ons aldus, door het vertoon van dezer voorbeelden, tot een gelukzalig leven te leiden.

Deze Zinnebeelden zyn of algemeen, of byzonder op iets passende. Zy zyn algemeen, wanneer ze op ieder een gepast zyn; maar byzonder, [†]wanneer ze maar een mensch alleen toegevoegd worden. By voorbeeld, wanneer ze tot voorwerp hebben de godvruchtigheid of de deugd, de geleerdheid, vryheid, gerustheid des gemoedts, en diergelyke, alsdan zyn ze algemeen, en kunnen op ieder een gepast werden die deze hoedanigheden betracht, of zoekt te bezitten: maar wanneer ze eenige by-

[†]Redenen waarom de geestelyke Zinnebeelden tweederley zyn.

zondere personen tot voorwerp hebben, gelyk de Maagd *Maria*, een Apostel, of eenig ander deugdsaam Mensch, welke door zyne zonderlinge begaafdheid uitgemunt heeft, zyn ze ten dien opzichte particulier of byzonder. Derhalven moet men aanmerken in het eerste soort, dat de hoofdzaak geestelyk is, en de tweede in tegendeel ligchaamelyk. De eerste verbeeld de geleerdheid zelve, en de tweede een geleerden of wyzen; de een de vrede, en de andere een vreedzaamen; de eene de godvruchtigheid, en d'andere een godvruchtigen, enz. Het een is de zaak, en het ander die de zelve bezit. Doch het is een vernuftig Meester, die een onderscheid weet te maaken tusschen geestelyke en ligchaamelyke deugden, neigingen, en gaaven *Godts*: naamentlyk dat de ligchaamelyke, gelyk kracht, voorzichtigheid, rechtmatigheid, en diergelyke, als uit ons voortkomende, of, om beter te zeggen, ons aanklevende zyn, met ons gaan, staan, en werken; en dat die, welke geestelyk, en gaaven des hemels zyn, en by gevolg geen eigenschap met het ligchaam hebbende, even als buiten ons zyn. Derhalven verbeeld men de zelve zittende, of leggende op wolken: en hoe ze nader aan de gelukzaligheid raaken, hoe ze meer en meer glinsterende, vluchtig, zachter, en zweevende vertoond worden.

Ik ben van gevoelen, dat aan de voorgenoemde Deugden en Begaafdheden⁺ een byzondere hoedanigheid van stoffe toegepast behoort te worden, ieder na haare waardigheid of rang; gelyk als de Aardsche te bekleeden met stof en laken; de Hemelsche met grove zyde; en noch hooger, met floersle sluijers, of wel geheel naakt.

⁺Byzondere stoffe der kleedingen, na de hoedanigheden der Deugden.

Het zal niet ondienstig zyn noch iets van de laatste te zeggen, te weeten, dat de tekenen, die men hoedanigheden *Godts* noemt, ik meen figuurlyke tekens; naamentlyk, de Scepter met een oog, welke de Heerschappy betekent; de ronde Slang, Eeuwigheid; de Zon, Heerlykheid, en dusdanige meer, altyd in de hoogste glorie blyven, als afhankelyk van de *Godheid*, door zweevende lieve kindertjens verbeeld.

Doch men moet aanmerken, dat dit is voor zo veel de zegeningen *Godts* betreft: maar in tegendeel wanneer den Hemel verstoord is, en eenige straffe zal afzenden, alsdan zal men weder andere hoedanigheden vertoon, als de Toorn *Godts*, de Godlyke Rechtvaardigheid, enz. welke mede door hemelsche Geesten, of Engelen, verbeeld zullen worden, als de blixem, het vlamdend zwaard, de schaal, &c. doch deze zullen door sterker Jongelingen verbeeld moeten zyn, gelyk in de Schriftuur gemeld word, en men in de geschiedenis van *Loth* ziet, daar zy het moedwillig volk verblindden; en in *Senacherib*, daar een

Engel des Heeren zo veel duizenden in eenen nacht versloeg, en diergelyke gevallen meer.

Tot bevestiging van 't geen ik hier boven gezegt heb, moet ik noch eenige voorbeelden daar van vertoonē, zodanig als ze by my begreepen zyn.

Hier toe heb ik my een ongemeen voorwerp in de doorluchtige Persoon van haare Koninglyke Majesteit van Groot Britannien verkoozen, om tot een voorbeeld te strekken van een byzonder.

Zinnebeeld en Praaltombe van haare Koninglyke Majesteit Maria Stuart, Koninginne van Groot Britannien, Vrankryk, en Ierland, Princesse van Oranjen.

*Hier staat een Tombe, ter linker zyde des Stuks, op een hooge plint, in dewelke uitgehouwen is de Riviergod van de *Teems*. In het midden des Stuks, op de tweede grond, zit een Vorstin heel prachtig op een Throon, verbeeldende Engeland met des zelfs behoorlyke kentekenen. Zy leunt met haar hoofd op de linker hand; en met de regter opent zy de Koninglyke mantel, die met witte hermynen gevoerd, en van de Overleedene is, welke zy in haaren schoot houd, daar de scepter en kroon mede in leggen, die zy met bedroefde oogen aanziet. Zy is bedekt met een zwarte floersle sluijer, welke de schittering van haar stoel met de wapenen verduistert. De Politie, aan haare linker zyde, beschouwt die Tombe met smert nedergebogen, verzeld met Hertseer of Droefheid. Aan de andere zyde ziet men de Protestantsche Kerk besweeken, wordende van de Hoop opgebeurd, en gewezen naar de Tombe, waar op een schoone groote Antieksche Vaas staat, uit de welke een Roozetak groeit, daar geen roozen aan zyn, maar een knop; op de welke de Godlyke voorzienigheid, op de wolken zittende, uit een kleine kristalle fles eenige vogt stort, terwyl zy met haaren scepter om hoog na het Hemelsche licht wyst, waar na men op ziet vliegen de Wysheid, Godvruchtigheid, en Standvastigheid, ondersteunende, of liever draagende, een schoone jonge Maagd, die zy mede voeren. Deze Maagd is in 't wit gekleed, en met roozen gekroond, en heeft boven haar hoofd een blinkende ster. Haare handen leggen op haar borst kruiswyze over malkander; en zy ziet met een vreugdig gelaat opwaarts. In de hoogte vertoont zich de Liefde of Barmhertigheid *Gots*, haar met opene armen verwagende, hebbende in haaren schoot een Pelikaan

*Eerste Voorbeeld.

die haare jongen met haar eigen bloed voed. De andere voorgenoemde tekenen vande Godlyke Gelukzaligheid werden daar by gezien, en voornaamentlyk de Hemelsche of volmaakte Vreugde of *Harmonie*, door eenige zingende en spelende Geesten verbeeld. Op de Pot van de Roozeboom is een Medalje, waar in men een Fenix, uit zyne asch herboren, uitgehouwen ziet. Onder dezelve, in een zwarte Tafel, staat met goude letters in 't Latyn of Engelsch beschreeven: *Ik sterf om te leven*. De Tombe is met festons van cipresstakken behangen, hier en daar met roozen, doormengd. Aan de regter zyde van de Tombe staat het Noodlot, hebbende in haare linker hand een roos digt aan de Pot, en in de regter een schaatje, als of zy met het zelve de roos afgeknipt hadde. Aan de linker zyde der Tombe staat de Natuur, houdende, zeer bedroefd, een doek voor haare oogen, en de linker vuist tegens haar hert. De Nyd, na de regter zyde vooraan, neemt de vlucht, bytende in een hert, en ziet na de Godlyke Voorzienigheid, of na de opgaande zalige ziel. Om den Throon staan Schotland, Vrankryk en Ierland in den rouw.

Twede Voorbeeld.

Hier zou men een Koninglyke Majesteit, in een verheeven Throon, zittende in haare volle luister, kunnen verbeelden; achter de welke *Clementia*, of Sachtmoedigheid, en Gezag zouden staan, die een Kroon boven haar hoofd houden, boven de welke een blinkende Ster staat. Aan haare zyde zouden zitten Religie en Staatsbestiering, een trap laager, onder de slip van haare mantel schuilende. De Gerustheid, Overvloed, en Welvaren te land en te water, zou men stellen als inkomende; de Vrede aan de andere zyde, verzeld door Konst en Weetenschap. Boven in een open Hemel zit de Voorzienigheid *Godts*, die den Godlyken Zegen afzend. Boven den Throon zou men, op een wolk, kunnen plaatsen de Wysheid, Godvruchtigheid, en Standvastigheid.

Deze Koninglyke Majesteit zoude hier zyn het voorwerp van dit Zinnebeeld; en indien zy geen byzondere kentekens by zich had, zo waar de zin toepasselyk op alle Koningryken, Mogendheden, en Republyken des waereldts onder het Christendom: maar in tegendeel is daar by een wapen, devys, of spreuk, gelyk *Sufficit Unus*; of een Lelie voor Vrankryk; *Plus ultra* voor Spanjen; *Hony soit qui mal y pense* voor Engeland: dan moest deze Majesteit na die gelyken welke het wil verbeelden.

Het zou niet oneigen zyn, dat men de glorie met de Godlyke Goedertierenheid, gelyk hier voor gemeld is, vervuld zag, waar uit de

Voorspoed is afvloeiende. De Schrik en Vrees neemen de vlucht; en de Majesteit heeft onder haare voeten, Nyd, Bedrog, en *Herezie* of Kettery: en alzo waar de zin voltrokken.

De werkelyke Deugden verbeeld ik met die haar de kroon boven 't hoofd houden, en de Geestelyke met die daar op de wolken zitten enz.

Derde Voorbeeld.

Het voorwerp van dit zal de vermoorde Onnozelheid weezen.

Hier legt de Onnozelheid door de woedende Godloosheid moorddaadig omgebragt. Zy legt by den uitgeblusten altaar ter aarde uitgestrekt in een zuiver wit gewaad, tekenen van een opregt en onbevlekt hert. De wreede beul rukt haare onnozele kinderen met geweld van de borst af, terwyl de bloeddorstige moordenaar van de hoogte, daar hy op zat, af treed om heen te gaan, t'eenemaal met onschuldig bloed bespat, steekende zyne bebloede pook in de scheede, en trappende een Pellikaan met haare jongen met voeten; terwyl de Woede, welke hem verzelt, die met zyne fakkel in brand steekt, zeer verschrikt omkykende na den hemel, welke een menigte van blixemstraalen uitschiet op haar aan. Daar daalt de Godlyke Rechtvaardigheid af met de weegschaal in de eene hand, en de blixem in de andere gereed houdende. De Godvruchtigheid, by den altaar voor haar nedergeboogen, smeekende, wylt haar op de Onnozelheid, waar op zy haare snelheid verdubbelt om de wraak te volvoeren. Ziet daar de toorn *Godts* uitgedrukt, niet met heldere zonnestraalen uit de hoogte, maar vuurig en bloedig.

Hier heeft de Gerechtigheid of Wraake *Godts* een vlammen rood kleed of sluijer aan. De Godloosheid is omvangen met een koperroest kleed of mantel. Die het kind van de borst afrukt, is wreed en leelyk van opzicht, en roodverwig. Boven de Onnozelheid vliegt een Engeltje met een blinkende ster opwaarts na den hemel, waar van een lange straal uit haar mond schynt te komen, hebbende een palmtak in de hand, 't geen haare gelukzaligheid wil uitbeelden.

*Ik zal noch ten overvloed een luchtige schets van de Stelling aanroeren.

Het hoofd van 't lyk legt in het midden des Stuks op de voorgrond, de voeten na de regter zyde wat nader aan den Altaar, het eene been wat opspartelende als of daar noch een weinig leven in was. Achter den Altaar legt de Godvruchtigheid op eene knie met de zelve in de schaduwe, en krygt haar licht van de Gerechtigheid, die op de tweede grond vlak boven 't oogpunt is met haar bovenlyf, en haare voeten achterwaarts wat verkor-

*Een luchtige aanwyzing van de stelling.

tende na de regter zyde toe, daar zy van daan komt. Ter linker zyde, op de zelve grond, een weinig meer voorwaarts, neemt de Godloosheid met de Woede de vlucht. De Woede is door donkere wolken tot aan het halvelyf beschaduwd, boven welke donkere wolken den hemel zich opent. De voorgrond is regter dag; doch de Gerechtigheid ontfangt haar licht van achteren. Aan de linker zyde des Stuks ziet men een donker verschiet.

Nu, gelyk het voorgaande Zinnebeeld de belooning van de deugd betrefte, zo verbeeld dit de straffe van het kwaad. In dat word vertoond de liefde *Godts*, en in dit zyne toorn.

Zodanig is myne opstelling in deze voorvallen. Niet dat ik my vermeet⁺ de uiterste naauwkeurigheid daar in waargenomen te hebben. 't Is verre van daar dat ik die zoude willen uitgeeven voor volmaakte zinnebeelden: want ik weet voorshandts, dat het een werk van een vernuftigen geest is, 't welk niet zonder een groote kennis, en rypelyke overweeging van zaaken, kan uitgevoerd werden. Maar evenwel, al is het noch zo ruuw, is het echter genoeg om te doen verstaan het geen ik voor had. En gelyk men altyd min of meer aan de Konst blyft hangen, en zich beswaarlyk t'eenemaal binnen de paalen van de naauwkeurigheid kan houden, zonder iets of wat van de vryheid in de schikking te laten uitvloeijen, heb ik my een weinig laten verleiden wanneer ik het alzo heb uitgebeeld; naamentlyk dat ik die, welke het kind weg neemt, als een Beul naakt heb vertoond, zyn hair met een doek gebonden, en een pook by hem neêr; de Godloosheid als een Vorst met een bloedroode *diadema* om het hoofd, en een staf in de hand: welke beelden, als het regt zou zyn, vrouwen diende te weezen: en behalven dat waar de beul overtollig. Maar myne meening is niet geweest daar door het zinnebeeld te verduisteren, gelyk het blykt.

⁺Aanmerking des Schryvers over deze Voorbeelden.

Van de Penates, Lares, en Cupidoos. **Zestiende Hoofdstuk.**

DE oude Historien verhalen, dat meest alle de Natien, welke onder wetten en politie leefden, voornaamentlyk de Hebreen, Grieken, en Romeinen, doch de laatste wel het allermeest, zekere afbeeldsels, van goud, zilver, koper, en van hout hadden, welke zy *Dii Penates* noemden, of in onze taal Huisgoden. Dezen bewaarden zy voor alle dingen zeer zorgvuldig als heiligdommen, ja zodanig dat, by aldien zy die

eens kwamen te missen, 't zy door achteloosheid, geweld, of andere toevallen, zy het voor een aanstaande ongeluk of onheil namen. Dat meer is, zy geloofden, dat, wanneer iets diergelyks was naakende, de gemelde Huisgoden alsdan verhuisden of verdweenen.

*De afbeeldsels der zelve waren, volgens het getuigenis van *Timaeus* den Historieschryver, gelyk twee schoone Jongelingen, gekleed als krygslieden, hebbende ieder een werpspies in de hand, en by of nevens hen een aarde vuurvot, waar over twee lange yzere stangen kruiswyze heen lagen, welke voor, op de manier der wigchelroede die de Waarzeggers in de hand hielden wanneer zy dienst deden, omkrulden.

+De verbeelding der *Penates*.

Cicero van de *Penates* handelende, zegt, dat het zekere Goden waren, in de huizen van byzondere menschen gebooren, welke in de geheimste en verborgenste plaatsen der zelve wierden aangebeden; en in dezen zin zeiden *Demiphoon* en *Terentius*, dat zy eerst na huis wilden gaan om de Huisgoden te bergen, en zich daar na tot hunne bezigheden en beroep te begeeven.

Ook hebben wy in de H: Bladeren de *Teraphims*, ofte Huisgoden, welke *Rachel* haaren Vader *Laban*, terwyl hy gegaan was om zyne schaapen te scheeren, ontvoerde; gelyk de Rabbyn *Eliezer*, in het 36ste. Cap. van zyne verhandelingen, breeder daar van getuigt, alwaar hy wydloopig van *Laban*, en het toestellen der *Teraphims*, handelt.

Wy hebben hier voor gezegt, dat de *Penates* by de Romeinen in een zeer groote achtinge waren; 't welk *Dyonisius* van *Halicarnassen* bevestigt, zeggende, dat te Romen de godtsdienstigheid der zelve gepleegd wierd onder de gedaante van twee zittende Jongelingen van een heel oud maaksel, gekleed op zyn soldaats, hebbende werpspiessen in hunne handen, met dit onderschrift, *Dii Penates*, gelyk men noch diergelyke in oude Medaljen vind. *Nigidius* meent, dat het *Apollo* en *Neptunus* waren, te meer om dat door *Apollo* verstaan word de hitte en droogte, en door *Neptunus* de koude en vochtigheid; oordeelende dit de oorspronk te zyn van de aanbidding dezer Goden: en daarom worden zy by *Virgilius*, in het 8ste. boek zyner *Aeneid*, genoemd de groote Goden, waar door hy verstaat de *Penates*. *Anderen meenen, dat men daar door heeft willen betekenen *Jupiter* en *Juno*, ter oorzaak dat zy de voornaamste last hadden om de menschen te helpen en by te staan, en dat zy daarom beiden hunnen oorspronk hebben uit het latynsche woord *Juvaré*, 't welk betekent helpen en bystaan. Anderen meenen, dat het zyn *Castor* en *Pollux*, om dat die ook by de oude Poëeten en Historieschryvers met de *Penates*, of Huisgoden, in zeer groote achting waren; en om dat de Godtsdienst der oude Romeinen aan de zelve in hunne Kerken de eerste plaats vergunde.

+Verchillende gevoelens over de afbeeldsels des groote Goden.

't Is de moeite niet onwaardig eenige zaaken daar van uit de Oudhede op te haalen, welke wy achten tot ons oogmerk dienstig te zullen zyn.

Wy leezen, dat de Dochter van *Pallantes* in Arcadien, met *Dardanus*⁺ trouwende, tot bruidschat met zich bragt de giften haar door *Pallas* tot een geschenk gedaan, bestaande in een langwerpig schild uit den Hemel nedergedaald, het welk zy met den naam van *Palladium* doopte, en de beelden van de *Penates*, of groote Goden. Dat in Peloponesus, alwaar *Dardanus* met zyne huisvrouw woonde, een groot oproer ontstaan zynde, hy met een goed getal Arcadiers van daar vluchtte, en te sloop zynde gegaan, de koers na Samotraciën stelde, alwaar hy van deze giften en gaaven, door zyne bruidschat bekomen, een Afgodentempel stichtte, heimelyke plechtigheden tot den godtsdienst daar toe verordende, en de zelve voor het gemeene volk zeer verholen hield. Uit die oorzaak verborg hy deze beelden in een onderaardsche kelder, welke hy kort daar na, zich naar Asien begeevende, met zich nam, en in Dardaniën, 't geen hy alzo na zynen naam noemde, plaatste. *Ilus*, zyn Zoon, bezig zynde met Ilium, of Troyen, te bouwen, bragt ook aldaar de zelve Goden. *Aeneas*, hebbende die uit den brand van Troyen geborgen, nam ze mede naar Italiën, en stelde ze in de Stad Lavinium. *Ascanius*, zyn Zoon, voerde ze over in de Stad Alba, daar aan toewyende een heerlyken en grooten Tempel, welken hy ter eere van dezelve met zwaare kosten had doen stichten. Maar men zegt, dat de voorsz. Goden door hunne eigene beweging, en zonder behulp van iemand, den volgenden nacht naar Lavinium wederkeerden, niet tegenstaande dat de poorten gesloten, de Stadtsmuuren en het dak van den Tempel in hun geheel, en zonder eenige breuk, wierden bevonden. *Ascanius*, over dit wonderwerk zeer verhaald, stuurde zes honderd Wachters van deze Goden, welke hy *Curatores*, ofte Bezorgers, noemde, naar Lavinium, waar van de voornaamste *Egestus* was. Deze Goden eindelyk naar Romen overgebragt zynde, bleeven aldaar zonder eenige verandering; en het Roomsche Volk hun de wagt en bescherminge der Stad en van hun toekomende Ryk opofferende, plaatsten de zelve, na 't voorbeeld van *Dardanus*, op dat zy door geen bedrog of geweld mogten ontvoerd worden, in een onderaardsche kelder of Tempel, die aan hen wierd toegewyd, in de welke de offerhanden aan hen wierden opgedraagen; en het was niet geoorlofd in de zelve te spuwen, om dat men aan de voorsz. Goden met vuur, gelyk als aan *Vesta*, offerde.

Waarom zy zittende, met werpspiessen in de hand, en als Jongelingen⁺ verbeeld worden, betekent dat men hen aan bad als Voorstanders en

⁺Oorspronk der *Penates* in 't breede verhandeld.

⁺En hunne uitlegginge.

Beschermgoden. Want het zitten beduidt in het zinbetekenende een volstandige bestendigheid van het geen iemand voorgenomen heeft. De Werpspiessen geeven te kennen, dat zy ons bewaaren tegens allerley kwaad en ongevallen; de Jongelingschap, het toeneemen en vermeederen van hunne macht.

*Met de *Penates* kwamen de *Lares* zeer wel overeen, ten minsten om de wagt en zorg der steden. Ook wil men, dat zy zich verborgen, of heimelyk in de huizen, zo wel als de *Penates*, onthielden: 't welk *Tibullus* bevestigt, zeggende, dat zy niet alleen tot bewaarders der byzondere huizen zyn gesteld, maar ook van de gantsche stad.

*Van de verbeeldinge der *Lares*.

*De oude Heidenen hadden voor een gewoonte honden tot wachters by hunne Afgoden, genaamd *Lares*, te stellen; om dat de honden aanvallig en liefkoozende voor het huisgezin, maar grimmig en schrikkelyk voor de vreemden zyn. Het zelve gevoelen hadden zy van hunne *Lares* of Huisgoden, aan de welke zy de geheele zorg en wacht van hun huisgezin overgaven. Om die reden, zegt *Plutarchus*, wierden ze by de Romeinen als stukse Jongelingen, met hondehuiden bekleed, verbeeld. *Ovidius* getuigt, dat men ze somtydts verbeeldde met korte kleederen aan, die op de linker schouder opgeschort, en onder de regter afhangende waren, om zo veel te lossen en vryer in hunne beweegingen te zyn; dewijl hunne doeninge, zegt hy, ook bestond, zo wel als die der *Geniën* hier voor gemeld, in een vlytig of nauwkeurig onderzoek van alles 't geen de menschen deden, op dat de kwaaddoenders door hen mogten werden gestraft.

*Honden tot wachters der Huisgoden.

De Filosoof *Jamblichus* verhaalt, dat zy veelydts op de wegen aangebeden, en van tyd tot tyd met wyn en wierook geofferd wierden.

Laat ons nu een weinig van de gestalten der Kinderen spreken, en die in hemelsche en aardsche onderscheiden.

*Poussyn vertoonden de zelve al te bol en logachtig als ze vliegen moesten; en die van *Raphaël* zyn doorgaans, doch voornaamentlyk in de rand der Geschiedenissen van *Psiché*, wat te zwaar, en te veel gemuskeld: weshalven men zich, om een goede gestalte daar uit te vinden, hier in tusschen deze beiden moet houden. Maar de *Cupidoos* mogen zo zwaar van ligchaam niet verbeeld worden als de aardsche Kinderen, doch zo jong als men wil. Daar en tegen dienen de aardsche verstand te hebben om iets te handelen en te regeeren; verzwaaende hunne ligchaamen vervolgens na het werk dat zy doen of draagen moeten. Doch als men een boodschappenden *Cupido* verbeeld, dunkt my dat het wel voegt dat hy een bekwaamen ouderdom en gestalte vertoone om de last be-

*Onderscheid der gestalten tusschen de hemelsche en aardsche Kinderen.

hoorlyk uit te voeren, en de waarheid en eigenschap alzo te nader te komen.

Men moet ook omtrent de vlerken of vleugels acht geeven, dat men⁺ die juist niet grooter maake na maate van de zwaarte hunner ligchaamen, gelyk of het vogelen waren: neen, want het zyn zweevende ligchaamen uit zich zelve; en de grootheid der vleugelen misstaat veelmaals: dan alleen wanneer men een *Fama* door hen wil verbeelden, zo moeten ze grooter gemaakt worden. *Waarneeminge hunner vleugelen.

Wat nu de Liefdens zelf aangaat, voor zo veel ik kan bezeffen zyn⁺ ze grootelyks in gestalten en werkingen verschillende. De een word *Cupido*, en d'ander *Anteros* by de Dichters genaamd. De eerste verwekt liefde en begeerte tot ydelheid of wellust; en de tweede tot deugden, konsten, en wetenschappen. Hunne gestalten zyn beide na hunnen ouderdom in schoonheid en bevalligheid even uitmuntende. *Cupido* werd omtrent zes à acht jaaren oud, en geheel naakt, voorzien met boog en pylen, en somtydts met een brandende toorts, verbeeld. *Anteros*, in tegendeel, heeft een purper manteltje aan, zynde niet als armen en beenen bloot, een laurierkrans om het hoofd, een brandende fakkel in de hand, *sandalen* aan de voeten, en is omtrent twaalf à veertien jaaren oud. *Cupido* is wild en dertel, en *Anteros* bezadigd en aandachtig, elk na zynen aart en eigenschap. *Verschillendheid tusschen *Cupido* en *Anteros*.

Daar is noch een ander minder slag van *Cupidootjens*, wat jonger en⁺ onnozelder als de eerste, om de liefde te vermeerderen, en het vermaak der wellust des te aanlokkelyker te maaken, of de zinnen met meerder kracht te streelen. Dezen worden, om hunne onnozelheid te kennen te geeven, kinderlyke en ydele werkingen toegepast, als danssen, springen, loopen, tuimelen, vliegen, malkander met appelen goojende, en meer diergelyke kinderachtige potsen aanrechtende. Hun passen ook geen koker, boog, pylen, noch fakkel; maar alleen mandtjens met vruchten en bloemen, bloemekranssen, spiegel, en alles wat tot de bevalligheden van *Venus* kan strekken. *Minder slag van *Cupidootjens*.

Alexander, Propertius, Philostratus, Claudianus, Silius Italicus, Apulejus, en meer anderen, verhalen, dat de verscheidene Liefdens niet alleen tot de bekoorlykheid en dierist van *Venus* behooren; maar dat ze ook de begeertens en genegentheden onzer horten betekenen, dewyl alle menschen geen eene zaak beminnen; maar ieder mint verscheidentlyk, en somtydts verscheidene dingen: 't welk niet zoude kunnen geschieden indien alle menschen slegts eene liefde hadden. *Uitlegginge over de verscheidene Liefdens.

Waarom men *Cupido*, of de Liefde, in de gestalte van een klein⁺ kind vertoont, geschied om dat het niet anders is als een zotte begeerte *En de gestalten van dien.

wanneer de mensch zich tot geile lusten komt te begeeven: want het voorneemen, als ook de redenen der verliefden, zyn alzo onvolmaakt als die der kleene kinderen; 't welk *Virgilius* in *Dido* aantoon, daar hy zegt: *zy begint te spreken, en blyft midden in haare reden steeken.*

*Met vleugels word hy verbeeld, om daar door te betekenen de lichtvaardigheid der Minnaars, die gestadig haaken na een geduurige veranderinge hunner wil en begeertens, zo haast als zich de gelegenheid daar toe opdoet; gelyk men zien kan aan *Dido* hier voornoemd, welke van voorneemen was den geenen te doen sterven, dien zy te vooren zo hertelyk bemind had. +Zyne vleugels.

*Hy is met pylen in de hand voorzien, om dat de zelve insgelyks zeer ligt zyn, en hun doelwit niet altoos treffen; gelyk wy hebben gezegt van de verliefden, welke in hunne onzekerheid zeer wispeltuurig zyn, en genegen om te veranderen, wanneer zy niet konnen erlangen het geen zy zo vuurig begeeren. En gelyk de pylen scherp en snydende zyn, doorsnyden ook de zonden der begeerlykheid het binnenste van onze gewissen. Ook zyn de pylen een zinnebeeld, waar mede te verstaan wordgegeeven, dat de liefde als een doordringende blixem het hert der menschen slaat: want veele hebben die droevige gevallen beproefd, dat ze door het lonken der oogen van een vrouw zodanig van des zelfs schoonheid zyn bevangen geworden, dat hunne vierige driften hen tot groote ongemakken en ongelukken hebben gebragt. En dit is ook de reden, waarom men *Cupido* meenigmaal met de blixem in de hand vertoon ziet. +En pylen.

Zeventiende Hoofdstuk.

Maniere van gestaltens in de aanbiddingen en godvruchtigheid der Volkeren gebruikkelyk.

*VAN alle volmaaktheden, welke de menschelyke natuur bezit, is 'er geen grooter noch meer overeenkomende in 't algemeen, als de Godtsdienst; waarom ook alle natien en volkeren des aardbodems, in welke gedeelten zy hunnen zetel mogen gevest hebben, in hunne maniere van leeven en aanbiddinge deel daarvan hebben genomen. En dewyl de reden het voornaamste is 't geen den mensch van de wilde dieren onderscheid, ziet men overal dat het gebruik der zelve den mensch aan eenige Godtsdienstige plechtigheden verbind; als zynde het geen 't welk het menschelyk verstand verzelt, en na het zeg- +De Godtsdienst is de allervoornaamste deugd in den mensch.

gen van *Jamblichus*, Filosooph onder de Aanhangers van *Plato*, opwekt door een natuurlyke begeerte en drift om het goede te doen, en het kwaade te laten: 't welk eenigen onder het Verdichtsel van *Prometheus* door het goddelyk vuur, waar mede hy den eersten mensch bezielde, hebbende te verstaan gegeven, wilden zy daar mede betekenen, dat, dewyl onze zielen door Godtsdienstigheid bepaald worden, wy in alle onze onderneemingen het voornaamste moeten achten te zyn den zegen van *God* over de zelve af te bidden, en de oogen en handen hemelwaarts te heffen; wetende, dat van het onzienlyk wezen aller dingen het goede afdaalt, en dat wy tot uitbreidinge van zyne lof en eere het verkrygen van het zelve met dankbaare herten moeten ontfangen. Wy zullen derhalven uit de Oudheden, tot vermaak en nutheid des Lezers, ophaalen, hoe, en in welker voegen verscheidene volkeren, door het licht des Evaangeliums noch niet bestraald, hunne, aanbiddingen onder verdichtselen aan het onzienlyk wezen hebben toegewyd, en een begin maaken met de Egyptenaaren.

Dezen hadden een gebruik, dat, wanneer iemand van de Goden⁺ iets verzocht, hy zyn gebed, als het allerwelvoegelykste, staande, en met opgehevene handen doen moest; welke gestalte door de Romeinen in hunne dienstpleegingen wel striktelyk is onderhouden geworden, gelyk *Martialis* en *Horatius* getuigen. *Virgilius* van gelyken wyst aan, dat staande met opgehevene handen aanbiddinge betekent; wanneer hy *Anchises* bybrengt, die het zeldzaam gezicht beschouwd had, door 't welk het hoofd van *Julus* als in een omstraalend licht scheen, latende zyn hair, 't geen door de vlam even aangeraakt wierd, nochtans onbeschadigd; waar over *Anchises* zyne oogen vrolyk ten hemel sloeg, zyne handen om hoog hefte, en *Jupiter* aanbad: en tot bevestiging dat zyn gebed aangenaam was, hoorde men kort daar op een zwaaren donderslag; en daar verschoot by duister aan den hemel een star, die als een fakkel met een langen klaaren staart voortliep, daalende helder over het dak van 't huis heen, verbergende zich in het bosch van *Ide*, en latende een spoor achter, 't welk een lange streek van licht en overal een lucht van zwavel en rook van zich gaf. *Anchises* recht zich daar op overeind, roept de Goden, en bid het heilige gesternte aan. *Philo* zegt, dat de overeind staande gestalte een bewysteken is van een verslagen herte, 't geen zich geheel aan *God*, zonder wankelen, overgeeft. Wy leezen doorgaans, dat de Ouden aan *Jupiter* staande offerden, en ook in die gestalte hunne beloften en beden aan hem deden; maar aan de Godinne *Ops* zittende; betekeneende daar door, dat zy moeder der

⁺Gestaltens en bewegingen der Ouden in hunne aan biddingen en smeekingen gebruikelijk.

Aarde was. *Pythagoras* beveelt, dat de geenen, welke aanbidden, het zelve zittende moeten doen; hoewel *Plutarchus* zegt, dat het een uitvindinge van *Numa Pompilius* was, om ons te leeren dat onze beloften en gebeden zeker en standvastig moeten weezen.

Wat aangaat de gestalte van staande te bidden, het zelve vermaant ons Paulus genoegzaam op verscheidene plaatsen, *Gal.* 5. vers 1. *Phil.* 4. 1. *Thess.* 3. 8. Van gelyken vinden wy op veele plaatsen in de H. Schriftuur, dat de Priesters des Ouden Testaments in het bidden hunne handen ten hemel uitstrekten. In 't Boek der Richteren, Cap. 7. leezen wy, dat in het Leger *Gideons* de knechten, die zich ter aarde wierpen en het water lekten als de honden, gelyk mede alle die op hunne kniën bukten om te drinken, door *Godts* bevel te rug gehouden, en weg gezonden wierden: maar de geenen, welke staande dronken, en met den mond uit de hand geslurpt hadden, wierden uitgekoozen, en versloegen het Leger der Amalekiten t' eenemaal. In *Exod.* Cap: 17. staat geschreeven, dat, zo lang als *Moses* zyne handen om hoog hefte, *Amalek* verslagen wierd; het welk, gelyk *Adamantius* zegt, beduidt dat hy voor *God* zyne daaden en werken opofferde, niet gelyk het kruipende gedierte aan de aarde vast blyvende, maar zyn hert en gedagten hemelwaarts wendende: op welke vaste gronden en klaare voorbeelden het Concilium van Niceën bevel heeft gegeven, dat wy onze gebeden aan *God* staande doen zullen.

De aanbiddinge bestaat niet alleen, zegt *Plinius*, in de handen ten hemel op te heften, maar ook dat de zelve handen, met het binnenste naar boven, als of men die gave te kussen, open geslagen zullen zyn. *Die aanbidden of smeeken*, zegt de Kerken leeraar *Jeronimus*, zyn gewoon de handen te kussen: weshalven dan de Hebreën die manier van kussen voor een groote eerbiedigheid namen, en de zelve ook naauwkeurig onderhielden. De betekenis van het opheffen of uitstrekken der beide handen ten hemel, als boven, getuigen ook *Cicero* en *Catullus*. *Tertullianus* van het gebed voor de behoudenis en voorspoed des Keizers spreekende, zegt aldus: *de Christenen heften, met ontblootene hoofden, hun gezicht, als mede hunne handen, tot een teken van onnozelheid, hemelwaarts: daar mede te kennen geevende, dat zy geene schaamte behoeften te hebben, maar met hert en genegenheid voor hunnen Keizer baden.* De *Toscaners* gebruikten in hunne gebeden desgelyks zodanig een gestalte of uitstrekkinge der handen: en in de aanroepinge hunner Goden, voornaamentlyk van *Jupiter*, heften zy hunne handen ten hemel: van welke wyze *Virgilius* in zyn vierde *Aeneid.* gewaagt, alwaar hy *Jarbas* midden onder de beelden der Goden, en

voor d' altaaren, zyne handen ten hemel opheffende, en *Jupiter* ootmoediglyk en vierig biddende, beschryft. Verders leest men, dat in⁺ de Olympische Speelen, welke eertydts door de Ouden tot Smirna wierden gevierd, een belagchelyke en onervarene Speelder was, welke door *Polemon*, den Sophist, berispt wierd, dat hy de bewegingen zyner handen verkeerd en zottelyk deed, om dat, als hy *O! Jupiter* zeggen moest, hy zyne handen om laag na de aarde sloeg; en zeggende *O! Aarde*, wendde hy zyn gezicht hemelwaarts. Doch deze verkeerde bewegingen worden veelydts noch, uit de aloude gewoontens herkomstig, door de Roomsche Priesters, op verscheidene plaatsen, werkstellig gemaakt: want ieder maal dat zy het woord *God* of *Heere* uitspreken, geeven zy den zegen aan het gemeen; en biddende om de voorspoed des volks, strekken zy hunne handen uit om hoog. In de Medalie van *Gordianus Pius* ziet men een klein beeldtje, met uitgestrekte armen na om hoog, en met opene handen, van malkander afgaande, met een toegeëigende zinspreuk op de zaak staande PIETAS AUGUST. Maar om weder tot de oude Egyptenaaren te keeren.

⁺Belagchelyke beweging eens onervarenen Tooneelspeelders.

De wyze en 't gebruik der zelve was op een hieroglyphische of^f zyn verbeeldende manier de Godheid met een cirkel of rond te verbeelden; en in dien zin geboden den ouden Filosoof *Pythagoras*, *God* in 't rond draaijende aan te bidden. *Alcinoüs* zegt van 's gelyken, dat hy aangemerkt heeft in de Schriften en aantekeningen der Grieken, dat zy een langen tyd de gewoonte gehad hebben van, terwyl zy offerden, rondom de altaaren te loopen; beginnende hunne gang van de linker na de regter zyde, op de manier van den zodiak; en loopende daar na van de regter na de linker zyde. *Plutarchus* is van meeninge, dat dit geschiedde, om dat de stervelingen de hemelsche bewegingen, in hun rond onophoudelyk op hunnen as omdraaijende, moesten navolgen; hoewel anderen van gevoelen zyn, dat daar door de geduurige bewegingen en de ongestadigheid der menschelyke zaaken werd verstaan. Wat aangaat de geduurige beweginge en draaijinge des ligchaams in 't bidden, wy vinden, dat verscheidene natien en volkeren het zelve tot een gebruik hebben gehad; in welken zin de Poeët *Propertius* in zyn eerste Boek zyner gedichten aan zyne beminde spreekt.

⁺Manier van aan biddinge volgens *Pythagoras*.

'k Heb voor uw drempel al heel dikwils rond getreden,
Opofferende u myn ziel en 't puik van myn gebeden.

Men vind ook in de Historie *Suetonius*, spreekende van de voorouders van *Vitellius*, 't geen hier zeer na gelykt. Hy was, zegt hy, van

een zonderbaare behendigheit om te vleijen. Hy was de eerste die gebood, dat men *Cajus Caesar* godlyke eerbewyzingen zou aandoen; niet durvende, na zyne wederkomste uit Syrien, voor zyn aangezicht verschynen, als gedekt zynde, en verscheidene maalen zich rondom keerende, en het aangezicht ter aarde nederbuigende. En het was *Numa* [†]*Pompilius*, die beval, dat, om God aan te bidden, men zich verscheidene maalen rondom moest keeren, ende daar na gaan nederzitten; willende daar mede te verstaan geeven, dat in de aardsche gevallen en zaaken niets dan onbestendigheit en geduurige verandering den sterffelyken menschen ten deele valt, en dat de zelve de geduurige veanderingen van het geluk met een bestendig gemoed en lydzaamheid behooren te draagen: moete hier by gevoegd werden het geen *Plinius* deswegen verhaalt, te weeten, dat die wyze van zich in 't gebed rondom te keeren, geschiedde van de linker na de regter hand, en na het voorbeeld van den aardkloot, welke, gelyk *Plinius* en meer anderen daar van verhaalen, van de linker na de regter hand zich op zyn as omwentelt. De Historien verhaalen, dat, als *Camillus*, na de wyze der Romeinen, zich al rondom draaijende aanbad, hy zeer schielyk ter aarde viel; uit welk geval het Roomsche volk, de bygeloovigheden zeer toegedaan zynde, zyn val en ondergang, gelyk kort daar na gebeurde, kwam voor te spellen. Zy zeggen ook, dat *Marcellus*, de overalpische Gaulen beoorlogende, en digt by een vlek, Capide genaamd, gekomen zynde, om de zelve aan te tasten, zyn paard, door het geschreeuw der vyanden schrikkelig geworden, achter uit deinsde; weshalven hy het zelve, om zyn volk aan te moedigen, in 't rond deed keeren, gelyk als of hy de Zon aanbad, 't welk de Romeinen voor den stryd gewoon waren te doen; verduisterende alzo dit geval voor hunne oogen.

[†]En *Numa Pompilius*.

Nu zullen wy overgaan tot de verhandeling van de Godvruchtigheid, en alles bybrengen, wat in ons vermogen is, om den Leezer ten dien opzichte mede voldoening te geeven.

[†]Het Altaar is by de Ouden voornaamentlyk voor een zinbetekening van godvruchtigheid tot *God* gehouden, aan hem opofferende, volgens hun gevoelen, door middel van 't vuur, onze gebeden. Daarom zegt *Virgilius* in zyn 12de *AEneid*, *ik raak het altaar, en neem het vuur, 't geen 'er midden op legt, en de Goden tot getuigen, &c.* Om dat het vuur tusschen het hemelsche en het menschelyke gesteld word, meenen zy met goede redenen te bewyzen het zelve als middelaar en bode te zyn. Verders willen zy, dat het aan de stoffelyke deelen verbonden is, en zich altyd van onderen opwaarts strekt; als weetende alle onze zaaken

[†]Altaar, zinbetekenis van Godvruchtigheid.

hier om laag, en de zelve openbaarende of mededeelende aan de hemelsche schepselen. Daar van daan komt het, dat de manieren en wyzen van offeren niet zonder oorzaak zyn ingevoerd; nademaal men de wetten der natuur zo zuiverlyk bewaarde: en sedert dat de waereld door de waarheid is verlicht geworden, gebruikte men zodanig het vuur tot dienste van *God*, dat zonder het zelve geloofd wierd aan hem beswaarlyk een aangenaame offerhande gedaan te kunnen worden. En in der daad, wanneer de aardsche schepselen ons eenigsins kunnen verzoenen met de hemelsche, is 'er geen ding 't welk grooter overeenkomste heeft met den geest, dewyl hy lichtende is, en alle dingen opheldert. Hier door dan meenen zy de *Genien* of Geboortgoden, de Engelen, en *God* zelfs te kunnen verbeelden.

Wat nu de Altaaren en hunne godvruchtigheid betreft, in de Medalie van den Keyzer T. *AElius* ziet men een beeld met opene handen, 't welk ik hier voor gezegt hebbe dat aanbiddinge betekent; en daar benevens een altaar met deze letteren P I E T A S . In een Medalie van *Hadrianus Augustus* ziet men het zelfde beeld in de eigenste gestalte, aan de eene zyde een oyevaar, en aan de andere een altaar vercierd met aardvyl of klimopraken, met dit opschrift, P I E T A S A U G . In de Penning van *Diva Augusta Faustina* vertoont zich een vrouwenbeeld, 't welk met de linker hand haar kleed opheft; en met de andere zet zy het offer aan 't vuur, 't geen op het altaar helder brand, met het woord P I E T A S . In de Medalie van *Lucilla* staat een altaar voor het beeld; en in de hand van 't beeld is een offerschaal, als gereed staande om te offeren, met het zelve woord P I E T A S . Met het eigenste opschrift ziet men het beeld van Godvruchtigheid in de Medalie van *Antoninus*, openende de regter hand, tot teken van aanbiddinge, terwyl de linker gereed is om het offer aan 't altaar te brengen. In de goude Penning van L. *AElius Caesar* vertoont zich de regter hand van 't beeldtje in de zelve gestalte; en de linker houd een gift; met het eigenste onderschrift P I E T A S .

Men stort zyne gebeden en smeekingén, 't zy wanneer men eenige belofte doet, of genade ontfangt, zynde de beloften alsdan volbragt. Van daar komen de verscheidene opschriften in de Medalien, welke niettemin alle op de Godvruchtigheid slaan, 't zy dat wy hulp van *God* verzoeken, of dat wy hem bedanken. Derhalven vinden wy in de Gedenkpenning van *Julia Pia Aug.* een vrouwenbeeld, opschortende haar kleed aan de linker zyde, en met de regter offerende, met dit onderschrift, V O T A P U B L I C A . Maar in die van *Hadrianus* zyn twee afbeeldsels: het een heeft de gelykenis van den Keizer; en het ander houd

met de linker hand een jonge spruit van een palmboom, en aanbied met de rechter een klein bakje of schaalje aan den Keizer, met deze spreuk: ADVENTUI AUGUSTI. In die van *Domitian* werd mede een altaar verbeeld, en het brandende vuur daar op, verbeeld met dit opschrift: PRINCEPS JUVENTUTIS.

*Desgelyks zyn de altaaren in den alouden tyd, zo wel als bedendaags, plaatsen van vryheid en behoudenis geweest: waarom *Priamus* in *Virgilius*, hebbende alle hoop van behoudenis verlooren, zyne toevlucht tot het altaar nam, van het welk zyne vrouw gezegt had: *dit altaar zal onzer aller behoudenis zyn*. En *Cicero* zegt, spreekende van *Roscius* den Toneelspeelder: *wy loopen in het huis van dezen als na 't altaar*. En *Ovidius* in zyn *Tristib.* *het eenige altaar blyft my in myn ongeluk over*.

+Als mede een plaats van vryheid en behoudenis.

*De *Atheniensers* hadden een byzonder altaar toegeheiligt aan de ontferminge en mededogendheid, waar van de Dichter *Papinius*, en *Lactantius Grammaticus* gewag maaken, als mede *Apsinis* in zyne *Rhetorica*. *Plutarchus* in zyn Boek daar hy van de bygeloovigheid handelt, noemt het altaar vervloekelyk. *Xenophon* in het tweede Boek van den staat van Griekenland neemt *Vesta* voor een zinbetekening van toevlucht tot het altaar: *wanneer Theramenes*, zegt hy, *die dingen verstaan had, nam hy zyne toevlucht tot Vesta*. *Pollux* noemt *Vesta* het altaar van offerhande, voornaamentlyk dat 't welk tot *Prytaneis* is geweest, alwaar het ontsteeken vuur altyd bewaard wierd. *Dionysius van Halicarnassen* zegt, dat *Romulus* een Tempel ter eere van *Vesta* stichtte, welke diende ter gedachtenisse van dat hy het Roomsche volk in dertig wyken had verdeeld. *Suetonius* schryft ten naasten by een diergelyke zaak in het leven van *Tiberius*.

+Altaar, zin betekening van ontfermhertigheid en medely den.

Voor het overige zyn de altaaren tot het doen der offerhanden en gebeden verordend geweest, om de godlyke gunst en genade te verwerven; niettegenstaande weinige personen aangetoond hebben, welke manieren onder hunne verschillende offerhanden de beste geweest zyn, en by de ouden goed gekeurd geworden; offerende zy aan den Almachtigen *God* alleenlyk door het verstand en den geest, zonder een woord te spreken. Derhalven eerden de Egyptenaaren den Crocodil, om dat hy geen tong heeft; toepassende het zelve op de Goddelyke stilzwygendheid. Zy preezen de geesten en zielen der eeuwiggelukkigen en zaligen. Aan het hemelsche offerden zy stoffelyke dingen, die

* Dit was een plaats tot Athenen alwaar de Overigheid raad hield, en de geenen, welke dienst aan de Republyk gedaan hadden, openbaarlyk wierden gevoed en onderhouden.

eenige overeenkomst met de zaaken hadden, gelyk het vuur aan de zon, enz. Maar aan de kwaade Geesten, of Duivelen, offerden zy, op dat de zelve hun geen hinder oste schade mogten toebrengen, of dat hunne onzuiverheid het offer en de reuk van het vleesch niet zoude besmetten. De [†]Egyptenaars hebben altoos voor een gruwel gehouden de manier van *God* door het bloed der beesten en gediertens te verzoenen; hebbende zich derhalven altyd vergenoegd met gebeden en wierook. De Koningen van het geslacht der *Ptolomeen* dwongen hen de offerhanden van *Serapis* en *Saturnus* aan te neemen, voor de welke zy Tempelen stichtten buiten den omvang der Stad, om op de gewoonelyke wyze beesten aan hen te offeren; hoewel men daar na, door het onmenschelyk voorbeeld van *Busiris*, menschen begonde te offeren, na dat hy de landen en plaatsen, naast aan de Nyl grenzende, door zyne dwingelandy onrechtvaardig in bezit hadde genomen. Doch van de offerhanden willen wy in het volgende Hoofdstuk wydloopiger handelen.

[†]*Macrob. Saturn. lib. 1. Cap. 7.*

Van de verscheidene Offerhanden der volkeren, benevens de byzondere plechtigheden en dienstpleegingen omtrent de zelve gebruikelyk.

Achtiende Hoofdstuk.

DEwyl van aloudts af tot nu toe een verschillende eerbiedigheid aan [†]veele personen en plaatsen is gegeven, en dat'er een Konstenaar veel aangelegen is kennisse daar van te hebben, moet hy vlytig onderzoek doen in de Oudheid na de byzondere manieren en wyzen, welke niet alleen de Oudheid in het algemeen, maar ook elke byzondere Landaard in zich zelve aangemerkt, gehad heeft.

[†]Hoofdzaaken daar een Schilder op moet letten.

Die van Athenen staan in de H. Schriften voor zeer Godtsdienstig bekend; waarom zy ook, zo wel als de Romeinen, uit schroom van eene Godheid te vergeeten, veel liever een Altaar aan *den onbekenden God* hebben willen oprichten, en door hunne Priesteren op en aan den zelve doen offeren, dan eenigsins in deze plicht van Godtsdienst verzuimen: van welken Altaar *Paulus* de gelegentheid ontleent om ze krachtig een predikatie van *Jesus* en zyn H. Evangelium te doen, dat veele zielen daar door tot het Christendom getrokken wierden.

Daar nu zo veele Altaaren gevonden worden, is een getal van Priesteren noodig; en deze waren zo veel verscheelende in kleederen, als in de byzondere Goden en Offermanieren; komende die van *Jupiter*

gantsch niet overeen met die van *Priapus*, noch die van *Diana* met die van *Bagchus*: om het welk aan den Leezer te vertoonen, zullen wy 'er zo aanstondts gewag af maaken.

*Het groote Waschvat by de Hebreën geeft getuigenis, dat de Joodsche Priesteren een naauwkeurige zindelykheid in hunnen Godtsdienst moesten onderhouden. Ja *God* zelve wilde, dat *Moses* zyne schoenen moest uitdoen wanneer hy hem aan den brandenden braambosch verscheen; en wyders, dat alle dier, 't welk aan of omtrent den berg *Sinai*, zo lang zyne Godlyke tegenwoordigheid aldaar was, naderde, met steenen gedood, of met pylen doorschooten zoude worden.

*Maniere de Joöden omtrent de H. plaatsen.

*Dat de Heidenen niet zo zeer bezet daar omtrent geweest zyn, is niet te denken; maar uit hunne hedendaagsche viesheid wel te gelooven, en te besluiten, dat hunne voorouders niet minder op deze zedigheit in hunnen Godtsdienst gelet hebben; dewyl het zelfs den Christenen als noch ongeoorlofd is in der Mahometaanen Moskeën of Hoofdkerken te komen: en deze zyn noch de minsten in plechtelyke omstandigheden onder alle de Ongeloovigen.

*Der Heidenen.

My dunkt, dat men t'onregt de Egyptenaaren alleen belacht en bespot wegens dat zy zommige beesten aanbadten, en 'er Godlyke eer aan beweezen; vermits de meeste volkeren der aarde met de zelve bygeloovigheid zyn aangedaan en besmet geweest, voornaamentlyk die van Griekenland, welke boven alle andere in wysheid en verstand uitblonken, gelyk ook de Republyk van Rome, alwaar de plechtigheden der Godtsdienstigheid zeer naauw wierden onderhouden en in acht genomen.

*Macrobius schryft, dat de Koning *Janus* de eerste geweest is die in Italië de manier van aan de Goden te offeren ingevoerd en vastgesteld heeft, zynde zelve naderhand als een God aangebeden geworden, ja zodanig dat de oude Romeinen die plechtigheid gebruikten van nooit aan eenigen God, wie hy ook mogt wezen, te offeren, of zy riepen eerst *Janus* aan, als voorstander en uitvinder der offerhanden; 't welk zy ook deden om dat zy geloofden dat *Janus* altyd aan de deure des hemels zat, weshalven de gebeden der sterffelyken niet doordringen of tot aan de andere Goden konden genaaken, indien hy haar den ingang niet vergunde; ja zelfs dat hy haar de hand moest leenen om te helpen voortgaan, ter oorzaak dat de gebeden, welke *Homerus* zegt vrouwen te wezen, kreupel en mank zyn.

*Janus, de Italiaansche God, wierd in alle Offerhanden eerst aangeroepen.

*De allereerste Offerders van alle volkeren, onder welke de Egyptenaars wel de voornaamste waren, offerden geen beesten, maar kruiden, bloemen, boomen en planten; bedienende zich mede van ruikende spece-

*Waar de allereerste Offerhanden in bestonden.

ryen. Derhalven deden de geenen, welke eertydts van beesten leefden, zulks, zegt men, by gebrek van vruchten; en geschiedde dit wel meest om dat zy navolgers der meeningen en gevoelens van *Pythagoras* waren, welke verbooden had vleech ofte bloed te eeten; oordeelende, dat de ziele daar in was gevest: hoewel *Eusebius* zegt, dat de oude Godtsgeleerden beweerd hebben, dat men geen eenig beest behoorde te offeren, ja zelfs geen meel, honig, vruchten en bloemen der aarde: want, zegt hy, *God* kent de geenen welke hem vreezen, en neemt voor aangenaam het geringste blad dat de zelve op den altaar nederleggen, ziende aan hunne herten en genegentheden, en niet het geene zy met hunne handen komen te offeren.

Het is geen verdichtsel, dat men in voortyden, schier onder alle volkeren des aardbodems, op een zeer vervloekte en afschuwelyke wyze Menschen ten slachtoffer geleidde; also men in verscheidene Schryvers der Geschiedenissen, luiden van goeden geloove, leest, dat men gewoon was aan de Taurische *Diana* zodanige offerhanden te doen. En⁺ de oude Scythen waren niet alleen met zulk een onmenschelyken en vervaarlyken gruwel besmet, maar ook zelfs de Egyptenaaren en Romeinen; offerende de eerste ter eere van *Juno*, en de laatste aan *Jupiter*, genaamd *Latialis*, dien zy waanden den Beschermgod der Latynen te zyn, zodanige slachtoffers. *Sicinius Dentatus* (als of men wilde zeggen de Getande, om dat hy in zyne geboorte met tanden in den mond ter waereld kwam) zeer vermaard door zyne dapperheid en groote overwinningen tegens zyne vyanden, was d'eerste onder de Romeinen die zulke slachtoffers aan den Krygsgod *Mars* toewyde. De Kerkenleear *Athanasius* verhaalt, dat verscheidene andere volkeren, in 't wederkeeren van hunne gelukkige overwinningen, de gevangenen in getallen van honderden verdeelden, en dat van ieder dezer hoopen een man, dien dit ongelukkig lot ten deele was gevallen, aan *Mars* wierd opgeofferd. *Varro* getuigt ook, dat de omzwervende Troyaanen, na dat⁺ zy eindelyk in Italië waren gekomen, volgens de wil en begeerte van 't Orakel, aan *Pluto* en *Saturnus* van den tienden man een offerden. Waarom *Eneas*, in het tiende Boek der Heldendichten van *Virgilius*, de laatste plichten aan de ziele van den verslagenen *Pallas*, zoon van den ouden *Evander*, willende voldoen, vier jongelingen, van *Sulmon* geteeld, en noch zo veele van *Ufens* opgevoed, leevendig by den hals grypt, om hen, tot een lykofferhande voor de schim des overleedenen, op te offeren, en het lykvier met den bloede der gevangenen te besprengen. *Diodorus Siculus*⁺ verhaalt, dat die van Carthago aan een Afgodenbeeld van metaal, verbeeldende *Saturnus*, 't geen zyne armen boogsgewyze voor zich uit-

⁺De Egyptenaaren offerden Menschen aan *Juno*, en de Romeinen aan *Jupiter* en *Mars*.

⁺De Troyaanen aan *Pluto* en *Saturnus*.

⁺De Carthaginensers.

gestrekt hadde, jongelingen offerden, welke in een gloeienden oven, aan de voeten van dit Beeld geptaatst, leevendig tot een brandoffer door de vlammen des vuurs wierden verteerd; pleegende zeer langen tyd van jaaren deze offerhanden, tot dat zy eindelyk een gruwel en afkeer van die plechtigheden gekreegen hebbende, leevendige hartebeesten tot dat gebruik kogten: doch eenigen tyd daar na, na de dood van *Alexander* den Grooten, door een zwaare pestilentie overvallen werdende, en hunne Stad daar en boven noch door *Agathocles*, Koning van Sicilien, zeer streng belegerd en tot de uiterste benaauwdheid van hongersnood gebragt zynde, namen de inwoonders, na 't gemeen gebruik der volkeren, hunne toevlucht tot hunne gewaande Beschermgoden, gebeden, en vervloekte bygeloovigheden; verkeerdelyk meenende, dat de vergramde *Saturnus*, door de veranderinge der offerhanden, welke hunne voorvaderen met groote aandacht en eerbiedigheid hem hadden toegewyd, het volk dit verderf en deze onverzettelyke schade tot straffe had laten overkomen. Dit gevoelen had de gemoederen der burgeren en gemeene menschen zodanig ingenomen, dat zy op een dag twee honderd, ja, zo andere schryven, drie honderd edele Jongelingen, op een woedende en zeer onmenschelyke wyze, aan dien Afgod, omdeszelfs gewaande toorn en ongenoegen te stillen, tot een zoenoffer opofferden. ⁺Verders zegt de zelve Schryver, dat de Pheniciers in deze afgrysselyke en onnatuurlyke gewoonte boven alle andere volkeren uitmunten; vermits zy, door dolle en raazende buitenspoorigheden gedreeven, zich zo verre heen begaven, dat, om de vermeinde toorn van dien Afgod te doen bedaaren, zy niet ontzagen hunne eigene Kinderen aan hem op te offeren, tot dat zy die gruweldaad afleggende, anderer luiden kinderen, welke zy heimelyk roofden of voor geld kogten, tot dat verfoeijelyk lot gebruikten. Doch *Plutarchus* verhaalt, dat *Gelon*, Koning van *Sicilien*, de Carthaginensen door den veldslag van *Hymera* t' onder gebragt hebbende, de zelve door verdrag dwong te belooven, dat zy hunne eigene of anderer lieden kinderen nooit meer op zodanig een wyze zouden offeren. *Quintus Curtius* getuigt, dat deze vervloekte maniere van doen by die van Tyrus tot aan de verstooring van ⁺die Stad in zwang ging. En na het getuigenisse van den Oudvader *Augustinus*, waren de oude Gauloisen, bewoonders van het hedendaagsche Vrankryk, en verscheidene andere Natien meer, met dien zelve gruwel besmet. *Heliogabalus*, een der grootste en buitenspoorigste Tyrannen die den Throon van Rome ooit beklommen heeft, liet door geheel Italien jonge en schoone Edelknaapen, welke noch vaders en moeders in 't leven hadden, opzoeken, om de zelve, tot zo veel

⁺De Pheniciers.

⁺En de oude Gaulen offerden hunne eigene Kinderen aan *Saturnus*.

grooter droefheid en smertelyker hertseer der ouderen, op een onmenschelyke manier, ten slachtoffer te doen brengen. Ook werden de Jooden door *Appion*, *Julianus* den Verzaaker, en anderen, niet zonder oorzaak zwaarlyk berispt wegens dat zy menschen aan de Afgoden geofferd hadden; verfoeiende de euveldaad van *Jephte*, Hoofd der Geladiten, welke uitgewogen zynde om de Ammoniters te bestryden, een belofte deed van aan *God* te zullen offeren den eersten die uit zynen huize hem te gemoet zoude komen om hem over zynen bevochten zegen te begroeten. Het ongelukkig lot zyner Dochter wilde, dat zy haaren Vader onverwacht te gemoet ging, om zich met hem wegens de verkreegene overwinninge op zyne vyanden te verblyden. Hy de zelve van verre gewaar wordende, verscheurde zyne kleederen, en beweende het beklagelyk geval en de naakende dood zyner Dochter; doch liet daarom niet zyne belofte te voldoen. Deze vervloekte bygeloovigheid van de menschen aan de Afgoden te offeren moet niemand ongeloovelyk voorkomen: want niet alleen waren de Heidenen zulks in veele landen gewoon; maar ook de Koningen van Juda, die over 't verkooren volk *Godts* heerschten, hebben zich zo zeer besmet met der Heidenen dwaalingen, dat ze mede hunne kinderen met den vuure aan den Duivel geofferd hebben, gelyk men leest van *Athas* en *Manasses* 4. *Reg.* 16 en 21. volgende de manier der Cananeën, als *Josephus* de *Antq. lib.* 2. 9. *Cap.* 12, zegt. Ook leest men in de H. Bladeren, dat veele van hunnen zaade aan den Afgod *Moloch* offerden. *Cambyses*, Koning van Persien, en *Alexander* de Groot kort na hem, verbooden met openbaare en algemeene wetten aan hunne onderdaanen die afschuwelyke offeringen; doch ze wierden niet lang agtervolgd: maar eindelyk heeft de Roomsche Keizer *Hadrianus* op zeer zwaare straffen de zelve verbannen en uitgerooid. *Hercules* was de eerste welke het dooden van menschen, om tot offerhanden aan *Saturnus* te dienen, afschafte; offerende aan den zelve zo veel brandende lichten, in plaatse van onnozele menschen, en hervormen de daar door dat gruwelyk en onmenschelyk gebruik. Dit wierd door hem ingevoerd, na dat hy uit Spanjen was wedergekeerd: en hy gaf tot reden, dat het Grieksche woord $\Phi\omega\varsigma$, het welk 't Orakel van Dodone, tot inzettinge van die plechtigheid, gebruikt hadde, zo wel licht als mensch betekende, en dat men daarom aan *Pluto* aarde gebakke beeldtjens, en brandende fakkels of kaarssen, in steê van menschen, zoude offeren: weshalven men uit die oorzaake in de feestdagen van *Saturnus*, anders *Saturnalia* genaamd, den een[†] den anderen kleene beeldtjens en brandende waskaarssen mededeelde. Doch *Lycurgus*, Wetgeever der Lacedemoniers, gebood, dat men

[†]Macrob. lib. 1. ch. 7.

[†]Wat men in de *Saturnalia* of feestdagen van *Saturnus* offerde.

verkens, in plaats van menschen, ten slagtoffer zoude brengen.

*Het Afgodenbeeld van *Diana*, hier vooren gemeld, het welk *Iphigenie* en *Orestes* uit het land *Taurica Chersonesus*, hedendaags de Crim geheeten, in floers gewonden hadden overgebracht, wierd by de Lacedemoniers met groote eerbiedigheid aangebeden. Men offerde aan het zelve in alle oude tyden menschen, die door het werpen van het lot daar toe wierden verkooren; welke gruwelyke gewoonte van offerhande door den Wetgeever *Lycurgus* in naarvolgende maniere wierd veranderd: te weeten, men voerde eenige jonge luiden voor het altaar van die Afgodin, en geesselde de zelve zo lang, tot dat het volgens hunne inzettinge, ter begeerte van het Orakel, met menschen bloed besprengd wierd; 't welk geschiedde om de jonkheid aan te moedigen tot de slagen en wonden, die zy van de vyanden in den oorlog mogten ontfangen, niet te vreezen.

*Diana door de Lacedemoniers aan gebeden.

*Plutarchus verhaalt ook, dat, wanneer de pest in de aloude tyden de stad Lacedemonien zeer deerlyk verwoest had, het volk van 't Orakel raad kreeg, dat de besmettelykheid van 't kwaad ophouden zou indien zy alle jaaren eenige edele maagden offerden. De Lacedemoniers gehoorzaamden de Godsspraak hier in. 't Gebeurde nu eindelyk, dat het lot *Helena* te beurt viel, welke aldus om te offeren geleid werdende, daalde een Arend nederwaarts, en ontrukte het offergeweer uit de handen des Priesters, en voerde het zelve boven een ruim veld, alwaar hy het op een veerse of jonge koe liet nedervallen. *Aristides* verhaalt in zyn negentiende Boek van den Italiaanschen Staat, dat het zelve voorval eertydts te Rome aan de persoon van *Valeria Luperca*, en om de zelve oorzaak, ook gebeurd is.

*Wreede Offerhanden der Lacedemoniers, om van de Pest bevryd te zyn.

Het hoofd, zegt *Hesychus*, Bisschop van Jerusalem, dewyl het van al 't geene geschaapen is een redelyke ziele heeft, word verstand ⁺ genoemd, en heeft zynen zetel in de herten geplant. *God* had ook in voortyden bevolen, het hoofd en de lever, met al 't geene daar aan vast was, den Heere tot een brandoffer te offeren: want uit het hert en de lever komen de sprinkaderen en de beweegingen van onze vleeschelyke lusten en begeerlykheden voort. En in dien zin zegent den Apostel *Paulus* zyne gemeente, zeggende: *de God des vreedes, die onze gedachten te boven gaat, bewaare uwe herten ende verstand*. En tot bewys noch verder zegt den Propheet *Esaias*: *het hoofd en hert is krank: van de hoofdschedel tot de voetsoolen is niets gezondts* ⁺ *in hem*.

*Brandoffer tot God.

Herodotus schryft, dat de Scythen verscheidene Goden aanbaden, maar niettemin geen tempelen, altaaren, noch beelden, dan alleen aan *Mars*,

*Aanmerkelyke Offerhande van het Scytische volkaan *Mars*.

oprechtten, hoewel zy op eene en de zelve wyze aan alle hunne Goden offerden; 't geen ik niet ondienstig hebbe geacht hier te verhaalen. Het slachtoffer, met beide de voorvoeten aan malkander gebonden, ter bestemder plaatse gebragt zynde, kwam de Priester achter aan, slaande het beest voor de kop; het welk daar op vallende, aanriepen zy dien God waar aan het zelve wierd geofferd. Thans wierp hy het een strik om den hals, waar mede hy het beest wurgde. Kort daar aan de huid en het vleesch van de beenderen gevild hebbende, zettede hy het zelve, by gebrek van hout, op de beenderen, met andere brandstoffs vermengd, om te koken; en by mangel van de noodige ketels deden zy het vleesch weder in de huid, en lieten het aldus op een vuur, van zich zelve brandende, gaar koken. Zulks gedaan zynde, offerde de Priester dit slachtoffer aan die Goden, waar aan zy het toegedagt hadden. Maar onder alle slachtoffers was het Paard by hen het voornaamste, 't geen zy daarom ook aan *Mars* toewyden; wiens tempel door de menigvuldige regenbuyen en vochtigheid, als mede door de kwaade getempertheid der lucht van dat land, geschonden en bouwvallig geworden zynde, zy op de navolgende wyze herstelden. Zy verzamelden een menigte afgesneedene takken, rysbossen, en spaanderen, van de welke zy, de zelve op malkanderen stapelende, een groote vierkante hoop maakten, hoog en styl aan drie zyden, en de vierde laag afdaalende, op die manier dat men gemakkelyk daar op en af kon gaan. Op het midden dezer hoogten leiden zy een groot Mes, de nedendaagsche Persiaansche sabels of Turksche zwaarden niet ongelyk neder; houdende dit voor het waare Afgodenbeeld van *Mars*, dien zy het meest aanbaden, en met hunne offerhanden vereerden.

Dat het Paard in voorige tyden t' eerst aan *Mars* is geofferd, geeven⁺ ons de Geschiedenissen der Grieken en Romeinen klaarlyk te kennen. De Jaarboeken der laatsten getuigen, dat men jaarlyks op den 12^{den} December gewoon was op het Kampveld van *Mars* een Paard te offeren, het welk in de Tournooy en Renspielen d'overwinning had behaald; wordende *Mars* daar door aangebeden hunne onderneemingen in oorlogsbedryven na hun wensch te doen gelukken en voorspoedig te maaken. *Pausanias* getuigt, dat *Tindarus*, Vader van *Helena*, welke door *Paris* was geschaakt en na Troyen ontvoerd, voorgenomen hebbende die daad ten uitersten te wreken, alle Prinsen der Grieken, zo wel als *Menelaus* haar Man, by malkanderen vergaderde; en dat zy by het slachtoffer van een Paard aan de Goden een belofte deden, dat zy het ongelyk en smaad, hem en zyn geslacht aangedaan, met den zwaarde tegens de Troyaanen zouden helpen wreken. Eenige willen ook, dat

⁺Aan welke Goden de Paarden geofferd wierden.

het bovengemelde feest, 't geen men op den 12^{den} December aldaar vierde, zoude zyn geweest op den 12^{den} October; en dat men aan het Paard, tot die offerhanden geschikt, den naam gaf van October: by welke gelegenheid op zekeren tyd tot Romen een zwaare twist tusschen de Saburinen en Sacraviers over het hoofd van het geofferde Paard ontstond; om dat deze het zelve tegens de muuren van het Capitoel, en d'andere tegens een Stadtstoorn, genaamd Manilia, wilden vast spykeren. De plechtigheden van dit Feest geschieden op de volgende wyze. Men voerde den 12^{den} der genoemde maand October zeker deftig Paard, omhangen met kranssen van groente, doorvlochten met bloemen en brooden, door de straaften en wyken van Romen; tot dat men aan het Kampveld van *Mars* gekomen zynde, en het aldaar gedood hebbende, om voorspoed en vruchtbaarheid der veldgewassen te verkrygen, het zelve aan *Mars* offerde. Dit geschiedde om den landverdervenden oorlog, waar in de ruitery aan de veldgewassen de grootste schade en verwoesting toebrengh, van dien Afgod daardoor af te bidden. Want het zoude zeer ongerymd weezen, en den naauwkeurigen ontoepasselyk voorkomen, indien de Romeinen, welke van de Troyaanen waanden afkomstig te zyn, het Paard na de manier der Grieken, en na de zinnelykheid van *Tyndarus*, in diervoegen ter eeren van *Mars*, om zich over hunne voorouders te wreken, geofferd hadden; weshalven dan het gemelde gevoelen ten dezen opzichte stand moet grypen. De Lacedemoniers, gelyk *Festus* getuigt, hadden ook de gewoonte van jaarlyks een Paard op den Berg *Taygeta* te offeren, en tot asch te verbranden; op dat de zelve van daar in alle hunne steden, vlekken, en landpaalen door de winden omgevoerd zynde, mogte verspreid werden. En *Pausanias* verhaalt ons, dat de Macedoniers op dien berg het Paard aan de Zon offerden, en de Persianen navolgden. *Xenophon* getuigt ook het zelfde in zyne Gedenkschriften, wanneer hy verhaalt dat aan *Curio* een Paard tot offerhande aan de Zon wierd geschonken; weetende, dat het de gewoonte der Persiaanen was de Zon met zodanig een slachtoffer te vereeren. Verders zegt hy, dat de Sarmatiers Paarden kweekten, om de zelve te offeren, en tot hunne spyze te bereiden. De Salentiners offerden mede Paarden, en verbrandden ze vervolgens ter eere van *Jupiter*. Die van 't Eiland Rhodus offerden aan de Zon een Wagen met vier schoone Paarden bespannen, stortende de zelve in de zee, om van de baaren verslonden te worden; dewyl zy geloofden dat de Zon, zodanig bespannen, den geheelen Aardkloot om liep. Men leest in de Heldendichten van *Philostratus*, dat men gehouden was, om overwinning tegens zyne vyanden te verkrygen, een witte Veulen, 't welk

nooit toom of spoor beproefd had, aan de Zon op te offeren: geschiedende zulks uit aanraading van *Palamedes*, om den Grieken, die Troyen belegerd hadden, en door een schielijke Eclipsis, of verduistering der Zonne, met schrik en benaauwdheid bevangen waren, weder hert en moed aan te brengen.

Origines verhaalt, dat de offerhande van den Stier, die de oude Hebreë,⁺ volgens de Joodsche Wet, gewoon waren voor den Tabernakel des Heeren te doen, leerde en te kennen gaf, dat men alle hovaardy en opgeblaazendheid van zich moest werpen, en met de voet vertreedden. En door een Kalfoffering betekenden zy, de zwakheid des vleeschtes te hebben overwonnen.

⁺Wat de oude Hebrëen door een Stier en Kalfoffering betekenden.

De Beotiënsers hadden de gewoonte van aan *Neptunus* den Stier, by⁺ hen genaamd *Mucytes*, of brullende, te offeren, om dat zyne stemme en geluid eenige overeenkomst heeft met het geraas der woeste baaren, als ze door d'ongestuumigheid der stormwinden bewoogen en geslingerd worden. De Stieren, welke de Priesters voorgenomen hadden aan die Godheid te offeren, moesten donker en zwart van hair zyn, ten einde daar mede de duisterheid der wateren in de diepte van derzelver holle afgronden te betekenen. Waarom ook veele van meeninge zyn, dat den Adelaar, by de Latynen *Aquila*, van het woord *Aqua*, wegens zyne bruine en zwartachtige koleur, genaamd zoude weezen. 't Is ook om die reden, dat de Zeegoden gemeenlyk bruin van verwe, met blaauwachtige hairen en kleederen, sterk van borst, en breed gevleesde schouderen, gelijk de Stieren, verbeeld worden. Wat belangt de Stierspelen,⁺ by de Romeinen voortyds in gebruik, de zelve waren aldaar niet aangesteld ter eere van *Neptunus*, maar voor de Helsche Goden, welke zy meenden tot mededogen te verwekken als de Stad Romen onder de regeeringe van *Tarquinius Superbus* door een gruwelyke pestilentielle ziekte, waar in zeer veele zwangere vrouwen kwamen te sterven, wierd bezocht; geloovende het gemeene volk, dat die kwaal door het eeten van 't vleesch van zwarte Stieren was voortgesproten.

⁺Zwarte Stieren door de Beotiënsers aan *Neptunus* geofferd.

⁺Stierspelen te Romen den Helschen Goden toegewyd.

De offerhanden, die de Roomsche Tuchtmeesters, genaamd *Censores*,⁺ alle vyf jaaren, om zich te zuiveren, gewoon waren te doen, bestond in een Verken, een Schaap, en een Stier; welk offer by hen den naam van *Solitaurlia* voerde.

⁺Offerhande van de Roomsche *Censores*.

De offerhande van een Os, gelyk wy op verscheidene plaatsen leezen,⁺ was gemeenlyk een teken van de verkreegene zegen of overwinninge op de vyanden, voornaamentlyk onder de Romeinen: waarom *Juvenalis* zegt, *men voerde na 't Capitoel een grooten en zwaaren Os, met kryt getekend*. Doch hier staat aan te merken, dat die van Lacede-

⁺Offerhanden der Romeinen en Lacedemoniers na de verkreegene overwinningen.

monien een manier hadden van de Romeinen in verscheidene hunner offerhanden van die natuur na te volgen: want wanneer de Romeinen, door het nedermaaken en gevangen neemen van hunne vyanden, een overwinning verkreegen, hadden zy de gewoonte van een Os te offeren; en als het geschiedde zonder slag en bloedstorting, een Schaap. De Lacedemoniers offerden in tegendeel een Stier, als hunne verkreegene zegen niet wreedelyk of bloedig was; doch wanneer zy d'overwinning in 't open veld of in een vollen slag behaalden, een Haan: dewyl zy de onderneemingen, die de menschen met reden en voorzichtigheid deden, veel prysselyker en waardiger achtten, als die met geweld en ligchaamelyke krachten uitgevoerd wierden.

*Wy leezen ook, dat in de aloude tyden, en wel voornaamentlyk by de Romeinen, den Os in zodanig een eere gehouden wierd, dat, zo wanneer iemand een der zelve om 't leeven had gebragt, hy niet minder de straffe des doodts was onderworpen, dan of hy een burger hadde ontyfd. Derhalven had *Erechteus*, tot Athenen regeerende, bevoelen, dat in een groote jaarlyksche feesthoudinge, in de welke een Os geofferd wierd, na volbrenginge der plechtigheden en standhoudinge der wet, de *Popa*, of Priester (welke de offerhanden of slachtoffers verkogt, den Os aan den altaar moest brengen, en aldaar dooden) zich uit het geheele land van Athenen zoude begeeven, na dat hy alvorens de byl tegens den voet van het altaar had laten staan.

*De Atheniensers offerden alle jaaren een Os.

*Aan de Thessaliensers was door de Godspraak van den Dodonischen *Apollo* bevoelen alle jaaren op het graf van *Achilles* offerhanden te doen, en al het noodige, tot die plechtigheid behoorende, uit hunne landpaalen by te brengen; te weeten, twee tamme Stieren, den eenen wit, en den anderen zwart; hout van den berg Pelion; het vuur uit Thessalien; en meel en water dat in Sperchiën geput was. En ten overvloed bevalen zy, dat men by die offerhanden kranssen en festonnen van groente, met amaranthbloemen doorvlogten, zoude gebruiken: om dat, als de schepen uit andere landen, die het noodige bybragten, door tegenwinden wierden opgehouden, het ten minsten in die plechtigheden aan zulke groente, bloemen en kranssen, die nimmer verwelkten, niet mogte ontbreken om aan het graf te hangen.

*Offerhande der Thessaliensers op het graf van *Achilles*.

*Apollodorus en *Atheneus* verhaalen in hunne Schriften, dat *Hercules* een zo overmaatige groote vraat was, dat hy menigmaal alleen een volwassen Os opat. Om die oorzaak hebben hem de Ouden den Watervogel, by de Grieken genaamt *λαρος*, het welk in onze taal een Maarkolf is, toegewyd, om dat, na 't zeggen van *Suidas*, die vogel heel gulzig in de natuur zynde, zeer veel eet, en een meenigte van spyze

*Offerhande van die van Rhodus aan *Hercules*.

verslint. Jazelfs om het veel eeten 't geen *Hercules* deed, wierden hem eenige offerhanden aangedaan, by de welke het niet geoorlofd was andere als scheld-en vloekwoorden te gebruiken: en dit zoude geschied zyn, na het *Lactantius* en *Apollodorus* verhaalen, om dat hy op een zekeren dag met eenigen zyner gezellen het Eyland Rhodus doorreizende, en zeer hongerig zynde, by geval een Boer op het veld vond, die met een gespan ossen zyn land beploegde, dien hy vergde een der voorsz. ossen voor geld aan hem te verkoopen, om zynen hollen en hongerigen buik daar mede te verzadigen; doch de zelve daar toe wygerig zynde, nam hy ze beide met geweld, en peuzelde zo lang, dat hy ze met eenigen zyner gezellen geheel opat. De Boer hier door tot de uiterste razerny gebragt, en zich schier uitzinnig en wanhoopig toonende, woedde en baarde geduurig met gruwelyke vervloekingen en scheldwoorden tegens *Hercules* terwyl hy at, welke niet anders als met lagchen beantwoordde: en om den Boer noch meer te plaagen, zeide hy nooit lekkerder beetjen te hebben gepeuzeld, en 't geen hem zo goed gesmaakt had als dit, en wel voornaamentlyk om dat hy dezen Boer met zo veel gebaar en scheldwoorden had aangehoord, en verscheidene vreemde beweegingen daar by had zien maaken: waarom hem de bewoonders van dit land, na zyne vergoding, een altaar hebben opgerecht, op het welke een jok ossen uitgehouwen stond, offerende hem aldaar op zekere jaargetyden een paar ossen; by welke plechtigheden de Priester en 't gemeene volk met vloeken, zweeren, en groote lasteringen tierden en raasden, meenende daar door die Godheid te behaagen ter gedachtenisse van dit voorval met den Boer.

Hier by moet ik noch een andere offerhande, niet minder zot als⁺ belagchelyk, voegen, welke men ter eere en gedachtenisse van dezen vergoden *Hercules* deed. *Suidas* verhaalt, dat de Beotiers op zekeren tyd een schoonen Os ten offer geleidende, de zelve los brak, en het ontvluchte. De Boeren, om den tyd, daar toe gesteld, niet te verliezen, staken een Appel op vier stokken, en noch twee andere kleender stokskens op de kruin daar by voegende, waar by zy de vier voeten en de twee hoorns betekenden, offerden zy den zelve in diervoegen met groote plechtigheid aan *Hercules*. Andere schryven deze wyze van Appeloffering, in plaatse van een Os, den Atheniensers toe: en *Julius Pollux* getuigt, dat ze langen tyd by de Thebanen in 't gebruik geweest is. Doch *Pausanias* verhaalt in zyne Gedenkschriften, dat, alzo den Appelboom zomtydts by de Goden tot een teken eener gelukkige offerhande aangenomen wierd, het Beotische volk, door het ontvluchten van den Os, een Appelboom, aan den welken maar vier takken, in plaatse van het viervoetige beest, waren, aan *Hercules* offerde;

*Beotische offerhande aan *Hercules*.

waar door naderhand de gewoonte gekomen is van den Appelboom aan dien God toe te wyen. En *Apollodorus* getuigt, volgens het zeggen van *Zenodotus*, dat deze Beotische offerhande in de plaats van Rammen en Schaapen geschiedde.

*t Verzoek van hulp en bystand, geschiedende door middel van een Os, maakt my indachtig, dat de oude Scythen, hedendaags genaamd Tartaaren, een Os gedood hebbende, de huid daar af trokken; ende iemand onder hen grovelijk beleedigd zynde, nam de zelve en spreiddeze op de vlakke der aarde neder, zettende zich daar op, zyne handen ruggelings tegen malkander slaande: en de geenen, welke hem, gevallyk daar voorby gaande, hulp en bystand beloofden, vertraden die huid met de regter voet; daar mede te kennen geevende de middelen, die zy voorneemens waren t'zyner wraake te gebruiken: welke gewoonte van doen *Lucianus* wydloopig in zyne verhandeling van de vriendschap, onder de benaaminge van *Toxaris*, beschryft. En wat aangaat de offerhanden der Homolotten, hy zegt, dat de zelve zich op een onverbreekelyke wyze onder malkanderen willende verbinden, een Os slachtten, en in kleine stukjens, verdeelden, om die aan de voorbygaande mede te deelen: werdende dit gebruik noch ten, huidigen dage by 't volk, Circassische Tartars geheeten, tusschen de rivieren Tanaïs en Phasis woonende, met veele plechtigheden onderhouden. En alle de geenen, welke van zulk een Os een stukje, daar voorby gaande, komen te nuttigen, houden zich door verband van vriendschap aan den geever zodanig verplicht, dat ze niet schroomen hun goed en bloed in de waagschaal te stellen, om het ongelyk, aan hunnen vriend gedaan, op het alleruiterste te helpen wreeken.

*Plechtigheden welke de Scythen gebruikten om de Goden tot hulp tegens hunne vyanden te verbidden.

*De Atheniensers den voordeeligen arbeid van den Os met tekenen van dankbaarheid willende erkennen, plaatsten hem op hunne Munt, genaamd *Didrachma*. Weshalven men in *Homerus*, en andere Schryvers, leest, dat men gewoon was de koopmanschappen by zeker getal van Ossen te koopen, gelyk hy in het tweede Boek zyner Iliaden aldus zegt: *elk van dien aart weird voor een Hecatombe verkogt*, dat is voor honderd Ossen, of, om beter te zeggen, voor honderd stukken goude of zilvere Munt, op welke een Os verbeeld stond.

*Wat men door het woord *Hecatombe* verstaat.

*Pindarus melt, dat de Hyperboreïensers hunne *Hecatombes*, of groote offerhanden aan *Apollo*, met Ezels uitvoerden: om welke oorzaak *Callimachus* zegt, dat *Apollo* vermaak nam in het slachten van een vetten *Ezel.

*Ezelloffering der Hyperboreïensers aan *Apollo*.

Doch de Egyptenaaren haatten den Ezel, niet alleen om zyne onge-

*Den Ezel by de Egyptenaaren, als een onrein dier, gehaat.

* Een woord uit het Grieksch, betekenende een offerhande van honderd beesten.

schitheid en botheid, of dwaaze natuur; maar ook om zyn gemengelde vel van bruin en wit, het welke zy voor een grouwel en als onbekwaam tot de offerhanden der Goden achtten. Derhalven bedreeven zy alle onwaardigheden en spotteryen aan den Ezel; gooiende hem met steenen, kluiten aarde, en slyk; steekende hem met scherpgepunte stokken; en bevindende hem, in het vervolgen, op een bekwaame hoogte, deden zy hem van boven neder rollen. Daar van daan komt het spreekwoord tegens de verachtste en hatelykste menschen der aarde: *den Ezel van Egypten*.

De Egyptenaaren zyn 't alleen niet die eerbewyzinge aan 't Varken deden: andere volkeren hebben het zelve desgelyks in eenen rang met⁺ hunne Goden gesteld. Want het Varken was eertydts in Candien geheiligd; vermits zy geloofden, dat *Jupiter* ter wereld komende, de speenen van een Zog gezoogen had, overwinnende door haar knorren des kindts gekryt, zo dat het niemand kwam te hooren; hoewel zommige deze weldaad aan de Geit van *Amalthea* willen toeschryven.

⁺Die van Candien eerden het Varken als een God.

De gewoonte der oude Koningen in Italiën was een Zwyn in de plegtigheden van hunne Huwelyken te offeren: en de Grooten, op de Toscaansche⁺ manier, bragten in hunne Huwelyksfeesten aan het altaar een Varken aan de beschermgoden en voorstanders van de nieuwgehuwden; het welke doorgaans zo by de Grieken als Latynen in Italiën gebruikelijk was.

⁺Offeringe eener Zwyn, gebruikelijk in de huwelyksfeesten der Prinsen.

Die van Argos vierden het feest genaamd *Hysteriës*, in het welk zy een Zwyn offerden ter eere van de Godinne *Venus*, daar *Callimachus*⁺ wydloopig afhandelt: hoewel wy vinden, dat de Sicyoniers allerley soorten van beesten aan *Venus* in hunne offerhanden toewyden, gelyk *Aristophanes* daar van getuigt, zeggende, *men slachtte aan Venus een Varken ten offerhande*.

⁺Als mede in het *Hysterische* feest ter eere van *Venus*.

Men offerde ook een Zog aan de Godinne *Maja*, (daar niet anders dan de Aarde mede gemeend word, alzo geheeten, na het zeggen van *Cornelius*⁺ *Labeo*, van den naam die grootsheid betekent) ter oorzaak dat het Zwyn in den tyd des oogsts groote verwoestingen aan het koorn en graan veroorzaakt: werdende het Zwyn daarom aan *Maja* geofferd, om dat het zelve niets gemeender heeft als in de aarde te vroeten, gelyk *Horatius* in dien zin zegt, *het Zwyn bemint de modder*. Want men offerde de beesten aan de Goden, of door gelykheid en overeenkomst, of door tegenstelling en afkeerigheid.

⁺Offerhande aan de Godinne *Maja*.

Daarom verhaalen de Dichters, dat het Varken, wegens het groot⁺ verderf 't welk het aan 't koorn toebragt, allereerst aan *Ceres* geofferd is geworden. *Veranius* zegt, dat men ook een Zog na den uitvaart eens overleedenen aan *Ceres* offerde, tot zuivering van het geslagt.

⁺En aan *Ceres*. na de begraavinge der overleedenen.

Als 'er na den oorlog een vrede, stilstand, of wel een ander verbond onder het volk gemaakt wierd, offerde men van gelyken een Varken; waar van *Virgilius* iets getuigt, daar hy zegt, *hy maakte de vrede onder het slachten van een Zogge*: hoewel *Quintilianus*, en *Servius* in zyne aanmerkingen zegt, dat *Virgilius* daar door een Zwyn verstaat, om dat in de gezeide offeringen altyd een Zwyn of Varken wierd gebruikt. *Suetonius*, in het leven van *Claudius Caesar*, zegt, *hy maakte met de Versten een verbond onder het offeren eener Zogge*: hoewel *Titus Livius* insgelyks van een Varken getuigt.

*Het oude gebod in de wet van *Mozes* gebod, dat de Koningen of Vorsten wegens hunne zonden een Bok; en die, welke geen openbaare bedieningen hadden, een Geit of Lam zouden offeren. Verders geeven ons de H. Bladeren klaarlyk te kennen, dat het aan *Aron* geboden was voor hem en zyn gantsche huisgezin een Kalf te offeren, als onnozel of rechtvaardig; en een Bok tot verzoeninge zyner zonden. En *Hesychus*, Bisschop van Jerusalem, toont ons aan, dat het den Hoogen-priester, nagedaane brandoffer van een Bok, geoorlofd was in het Heilige der Heilige in te gaan, gekleed met een rok van wit lywaat, en de schamelyke deelen gedekt met een gebraaid kleedtje van wit linnen, omgord met een witte linnen gordel, en zyn hoofdcieraad mede gemaakt van wit linnen; het welk betekende, dat hy zich met *God* verzoend hebbende, gezuiverd aan ligchaam en ziele, kuisch, maatig, en rechtvaardig, opgevuld met een Godlyk verstand, en de cieraaden des H. Geestes, te weeten van kennisse en wysheid, het zelve mogt onderstaan.

*Offerhande voor de zonde door een Bok.

Als de *Mosaïsche Wet* mede beveelt Bokken en Schaapen ter offeringe te brengen, wil de zelve daar door te verstaan geeven, dat wy alle onze onreinigheden en vleeschelyke lusten moeten doden, en t'eenemaal uitrooijen, gelyk *Adamantius* zulks zeer wel uitlegt; komende dit ook met het gevoelen van den Kerkenleeraar *Ciryllus* overeen: want de H. Schriftuur neemt doorgaans in zinverbeeldelyke stellingen den Bok voor menschen die stinkende, onrein, en in allerley vleeschelyke wellusten en buitenspoorige begeertens gedompeld leggen; het welk ook klaarlyk blykt uit de woorden van onzen Zaligmaaker, wanneer hy ten jongsten dage de Schaapen, dat is, zyne uitverkoorenen, met alle zegeningen zal doen zitten aan zyne regter, en ter slinker hand plaatsen die geenen welke door hunne stinkende zonden en overtredingen zich zyner liefde en barmhartigheid onwaardig gemaakt hebbende, ter eeuwiger kwaale en verdoemenisse zullen verweezen worden. En de *Bok wierd in diervoegen ten verzoenoffer voor de zonden gebragt, dat de wet beveelt hem leevendig voor den altaar te stellen, en dat de Pries-

*En welke plechtigheden men daar by gebruikte.

ter beide zyne handen op deszelfs hoofd gelegte hebbende, de zonden en menigvuldige overtredingen des volks zoude bekennen, en op het hoofd van dit geile beest leggen: en dit volbragt zynde, wierd het beest door een man, daar toe gesteld, uit het midden des volks ter woestyne gebragt en gedoemd. Noch voegen zy daar by, tot versterkinge van dit onderwerp, dat de hardheid en ruwheid des hairs van dit dier hem als een stinkende last zyner zonden is opgelegd

De verdichtselen der Grieksche Poëeten geeven ons te verstaan, dat⁺ *Hercules* de eerste was die den Bok temde, om dat de zelve in geilheid alle viervoetig gedierte overtreffende, hy zich eindelyk door de deugd liet betemmen en beteugelen; willende daar mede te kennen geeven, dat hy de wulpsche luiten en dolle driften des vleesches hadde overwonnen en afgelegd. Hy was ook d'eerste welke de Geit aan *Juno* offerde, ter oorzaak dar hy *Hippocoön* bevegende en overwinnende, die Godin tot gramschap had verwekt, en geen ander slachtoffer voor de hand vond om zich met haar te verzoenen, gelyk *Pausanias* in zyn derde Boek verhaalt. Maar de Lacedemoniers offerende aan *Diana*, genaamd de *Corythalische* in de velden, gebruikten geen ander vleesch als dat van Geiten; zynde het hun niet geoorlofd in die plechtigheid andere als dit dier te offeren: waarom dan *Xenophon* in zyne Gedenkschriften verhaalt, dat, terwyl de Persische volkeren met groote macht de Stad Athenen besprongen, met voorneemen van de zelve tot het alleruiterste te verwoesten, de Atheniensers aan *Diana* een belofte deden van aan haar zo veel Geiten te zullen offeren als zy vyanden zouden komen te verslaan, indien zy als overwinnaars mogten zegen praalen.

⁺Offerhande van *Hercules* aan *Juno*.

De Dichters verhaalen ook, dat men den Bok aan *Bagchus* offerde,⁺ om dat hy de beschermer des wynstoks zynde, van de menschen met geen aangenaamer offerhande kon vereerd worden als met de dood van een dier 't geen den wyngaard, hem toegewyd, zo schadelyk was: en wierden ook daarom de feestdagen, genaamd *Ascolii*, ter eere van *Bagchus* gevierd, wanneer men flessen of zakken van Bokken of Geitevellen gemaakt, en van buiten met vet of oly besmeerd, vol wind blies, en op een evenmaatige verte van malkanderen ter aarde nederlei, op welke de menschen, daar toe gesteld, hunne voeten insgelyks met oly alvorens vet gemaakt hebbende, ter eere en gedachtenisse van *Bagchus*, vol van blydschap en vrolykheid, om de prys van den eenen op den anderen sprongen, en niet zonder vermaak en gejuigch der aanschouwers, wegens de glibberigheid der voeten en zakken, kwamen te tuimelen, en den een over den anderen te vallen.⁺

⁺Waarom de Bok aan *Bagchus* geofferd wierd.

Voortyds offerden de edele Roomsche vrouwen, welke van twee-

⁺Dankoffer der kraamvrouwen aan *Juno*.

lingen in de kraam waren bevallen, aan de Godinne *Juno*, daar de koningryken en rykdommen der waereld aan toegeëigend waren, zekere Schaapen, na 't zeggen van *Bebius Macer*, tusschen twee paar Lammeren aan weêrzyden vast gebonden. Maar de Sicyoniers waren gewoon vette Schaapen, by hen genaamd *Eumenides*, voor 't geluk en de voorspoed van hunne huishouding en familie aan de Goden van weldoen en goede hoop ten offer te brengen. Men offerde ook aan *Hercules*, als een God van rykdommen en overvloedige inkomsten, een Schaap op vier staaken vast gebonden, in plaats van een Os die 't ontkomen was als men hem ten slachtoffer wilde brengen; en dierhalven wierd hy *Melius* genaamd, dat is te zeggen Schaapenhoeder. Doch van deze belagchelyke offerhande heb ik hier voor breeder gesproken.

*Wanneer men de Geschiedenissen en Oudheden der Romeinen en Grieken doorloopt, vind men dat de eersten aan het Afgodenbeeld van *Genetia*, en de laatsten aan dat van *Proserpina*, Honden offerden. In het Feest, by de oude Romeinen genaamt *Lupercales*, den Lycischen Afgod *Pan* toegewyd, offerden zy mede de zelve; weetende dat de natuurlyke driften der Honden van zodanig een aart zyn, dat zy de Wolven altyd vervolgen. Andere zyn van meeninge, dat zulks geschiedde ter eere en gedachtenisse van *Romulus*, dien zy voorgaven in zyne eerste kindtsheid voor vondeling in een woest woud nedergelegd, de borsten van een Wolvinne gezoogen te hebben. Zommige zeggen, dat *Evander* de eerste zoude zyn geweest die deze feesten invoerde en vast stelde. Die van Argos slachtten de Honden ter offerhande van de Godinne *Cyonia*, welke zy het vermogen toeschreeven van aan de bevruchte vrouwen in baarensnood een gelukkige en voorspoedige verlossinge te kunnen geeven. De Lacedemoniers hadden ze aan *Mars* toegewyd, om de moedigheid en vaardigheid waar mede zy het wild aandoen: want hunne Jongelingen, zich in den stryd oeffenende, hadden de gewoonte van voor hem, als den sterksten en strydbaarsten onder de Goden, alvorens hunne oeffening te beginnen, een klein Hondtje tot een offerhande te slachten; oordeelende de Honden de beste en aangenaamste onder het tam en huizelyk gedierte te zyn. De Waarzeggers, welke onder de Romeinen een soort van Priesters waren, offerden ook veelmaals een aart van rosse Honden voor de Poort der Stad, welke haaren naam daar af ontleende, en genaamd wierd *Catularia*, of kleene Hondespoort, op dat de hitte der Hondtsdagen, die men in de Maanden van Julius en Augustus heeft, de boomgewassen en vruchten des veldts niet mogte verbranden noch bederven.

*De burgers van Methone hadden een jaarlyksche gewoonte van een

+Verscheidene Offerhanden der Honden.

+Een belagchelyke jaarlyksche offerhande van een Haan door die van Methone, en hunne plechtigheden, tot voorspoed van den Wynstok.

Haan, tot voorspoed en overvloed van het wyngewas, te offeren, om daar door de hevigheid der stormwinden uit den zuidoosten af te bidden: want als de zelve in 't bloeijen van den wynstok zich komt te verheffen, doet hy de jonge ranken door zyne kwaadaardigheid uitgaan, en verydelt alzo de hoop van een vruchtbaaren wynoogst: en wierd ook daarom door de Waarzeggers van die landstreek geordoneerd en goedgevonden, dat twee mannen, daar toe verkoozen, op zekere plaats een Haan met witte veeren zouden neemen, welken ieder van hen boven het spoor by een been zoude vatten, en alzo van malkanderen afloopen, tot dat zy den zelve aen stukken hadden getrokken, loopende elk met het stuk, 't geen hy van den Haan in handen had, de wynbergen rond, d'een de regter, en den ander de slinker hand om, tot dat zy, na hunne meeninge, door deze offerhande verzoend zynde, op de plaats, daar zy dien ongelukkigen Haan aen stukken gescheurd hadden, weder te samen kwamen, en den zelve aldaar begroeven en met aarde bedekten. Het blind geluk wilde somtydts ook, dat, zo lang als zy deze plechtigheden werkstellig maakten en 't gebruik daar van onderhielden, de uitkomst van zaaken met hunne begeerte en verlangen overeenkwam.

De oude Romeinen hadden ook een jaarlyksche gewoonte van aan⁺ *Esculapius*, als een God der gezondheid, Hennen te offeren.

⁺Offerhande der oude Romeinen aan *Esculapius*.

Den Eendvogel wierd om zynen gulzigen en slokachtigen aart door de Beotiensers aan *Hercules*, welke by hen voor den grootsten eeter en⁺ gulzigaart gehouden wierd, toegeëigend, en daarom ook aan den zelve, met zyne natuur overeenkomende, als een aangename dienst, geofferd.

⁺Den Eendvogel door de Beotiensers aan *Hercules* geofferd.

En volgens het getuigenisse van *Zenodotus*, offerden de Pheniciers⁺ de Kwakkel aan den zelve God, om dat zy hem zyn leeven eenmaal behouden heeft.

⁺En door de Pheniciers een Kwakkel.

De Cyrenienseers schryven *Saturnus* in de Landbouvery groote eer⁺ toe; alzo zy zeggen, dat hy de middelen zoude uitgevonden hebben van het planten, enten, snoeijen, en mesten: weshalven zy, aan dezen Afgod offerende, hunne hoofden met versche vygen bekransden, zo wel om der zelve voedsel, als om de zoetheid van de smaak.

⁺Offerhande der Cyrenienseers aan *Saturnus*.

De Egyptenaars offerden alle jaaren op den negentienden dag der⁺ eerste Maand, ter eere van *Mercurius*, Honing en Vygen, vierende dit Feest met groot gedruis en luider stemme, en uitroepende: *O! wat is de waarheid zoet en aangenaam!*

⁺Der Egyptenaars aan *Mercurius*.

De oude Gaulen hebben *Hercules* als een God van de voorzichtigheid,⁺ en, na het zeggen van *Lucianus*, van de welspreekendheid, aangebeden,

⁺Der oude Gaulen aan *Hercules*.

ja zelfs veel meer dan *Mercurius*; om dat de welspreekendheid by de bejaarden, gelyk *Hercules* doorgaans verbeeld word, veel volmaakter word gehouden als by de Jongelingen. Derhalven offerden zy zo wel aan hem, als de Egyptenaaren aan *Mercurius*, Honing en Vygen. Daar en boven hadden alle de Offerbedien den een tak van een Vygeboom in de hand; en hunne hoofden waren, zo wel als die der Priesteren, met Populier bladeren bekranst. *Virgilius* verhaalt van gelyken, dat *Evander*, aan dien God offerende, zyn hoofd met het zelve loof omvlochten had, noemende zulks *Hercules* loof. En *Macrobius* zegt, dat de offeringen der Ouden, aan *Saturnus* en *Hercules* met ontdekte hoofden gevierd wierden; daar in tegendeel aan andere Goden offerende, de Priesters hunne hoofden gedekt hielden.

*De oude Romeinen hebben aan de Godinne *Carna*, welke zy door hunne verdichtselen het onderhouden der leevendige deelen en geesten van het menschelyk ligchaam toeschreeven, Spek en groente van Boonen, waar door de mensch in zynen arbeid zeer kloek en sterk gemaakt word, geofferd. En het is zeker, dat de eerste dag van de maand Junius by de oude Romeinen genaamd wierd *Fabariae*, dat is te zeggen Boonendag; om dat die offerhande het eerst was ingesteld door *Junius Brutus*, van welken deze Maand haaren naam ook ontleend heeft.

*Der Oude Romeinen aan de Godinne *Carna*.

*Festus Pompejus verhaalt, dat de Romeinen een gebruik hadden van alle jaaren, in de maand Junius, op het Feest en de Speelen der Visscheryen genaamd, een soort van leevende Visschen voor de zielen der Menschen aan *Vulcanus* te offeren; om dat de Wyzen der Oudheid door de Visschen de zielen, op een zinverbeeldelyke wyze, vertoonden; en gelyk *Philo* de Jood zegt, om dat zy uit een zuiver Element bestaan, en *God* de zelve het eerst onder alle schepselen, met een ziele begaafd, heeft geschaapen.

*Der zelve aan *Vulcanus*.

*Vincent Cartari verhaalt, dat de oude Romeinen noch een ander gebruik hadden, wanneer hunne Veldoversten overwinnaars van eenige oorlogen bleeven, te weeren dat zy alle de Schilden, en andere wapen en der Vyanden, by malkander op een hoop verzamelden, en de zelve verbrandden, tot teken van offerhande aan *Vulcanus*: 't geen genomen is, zegt *Servius*, uit de Geschiedenis welke melt dat *Tarquinius Priscus*, hebbende de Sabyenen overwonnen, alle hunne wapenen ter eere van *Vulcanus* verbrandde: gelyk *Evander* in *Virgilius* zegt dat hy, noch jong zynde, gedaan had wanneer hy overwinnaar onder Preneste *bleef.

*Een andere Romeinsche Offerhande aan den zelve God.

De Egyptenaaren offerden aan *Isis* Brooden en Appelen.
En de oude Siciliaanen Eekelen en Meel aan *Ceres*.

*Offerhanden der Egyptenaaren en oude Siciliaanen aan *Isis* en *Ceres*.

De Heidensche Priesters offerden aan de Nymphen, of Water- en⁺ Veldgodinnen, witte Lelien, ter oorzaak van haare zuiverheid.

⁺Lelien de Nymphen toegewyd.

Alzo *Serapis* door de Egyptenaaren voor den God der Rykdommen of⁺ inkomsten der aarde gehouden wierd, wegens dat hy de eerste is geweest die uitgevonden heeft de aarde te bezaaijen en te bewerken; zo word hy daarom door hen met een mandetje of korf met aardvruchten op 't hoofd verbeeld: ja zelfs de offerhanden, die zy aan hem deden, 't zy dat het vleesch, brood, vruchten, of bloemen waren, wierden in manden en korven aangebragt.

⁺Wat het korfken op het hoofd van *Serapis* betekent.

Men ziet, dat de Kruik gemeenlyk aan *Osiris* toegeëigend word,⁺ niet alleen om dat men hem voor Opperheer en Vinder van den wyn houd, maar ook van, alle vochtigheid; waarom hy *Oceaan*, en *Isis*, van gelyken *Thetis* genaamd word: want het was de gewoonte een Kruik in de offerhanden te draagen, om aan dien God daar door eerbiedigheid te betoonen, dewyl zy een zekere groote Kruik in een byzondere waarde hielden, welke zy in een heerlyke en staatlyke plechtigheid gedekt tempelwaarts droegen; alwaar gekomen zynde, knielden zy ter aarde, en, de handen ten hemel heffende, bedankten dien God voor zyne goedertierenheid aan de menschen beweezen: alzo zy van gevoelen waren, dat alles door vochtigheid voortgebragt wierd.

⁺Plechtelyke offerhande der Egyptenaaren aan *Osiris*.

In een zekere plaats van Griekenland wierd *Myngrus*, de God der Vliegen, geëerd. Wanneer het volk aan dezen offerde, vertrokken zich alle de vliegen buiten die Landstreek. Van gelyken de Cyreniensers, in⁺ 't land van Lybien, eerden en aanbaden den God der Vliegen genaamd *Achor*, offerende aan hem om de pest te doen ophouden, welke somtydts door de groote menigte dezer beestjens veroorzaakt wierd.

⁺De Cyreniensers aan *Achor*.

In aloude tyden offerde men rooden wyn, in plaats van bloed. Want in het Boek *Deuteronomium* zegt *Moses* in zynen tweden Lofzang: *ende hy zal het zuivere bloed uit de wyndruive drinken*. En de Propheet *David*, in zyne Psalmen, zegt: *zy hebben het bloed der wyndruiven gedronken*. En in waarheid, de Priesters der Egyptenaaren, in⁺ welker getal zelfs Koningen mede wierden gerekend, onthielden zich t'eenemaal van wyn te nuttigen; maar gebruikten ze ten allen tyden in hunne plechtigheden en offerhanden der Goden, niet om een aangenaam offer aan den hemel te doen, maar om daar door het bloed, en de straffen der geenen welke tegens de Goden opgestaan en wederspanning geworden waren, te betekenen; oordeelende door dit middel der Goden gunst te verwerven, en zich met hen te verzoenen: want de Egyptenaaren geloofden vastelyk, dat de wynstok van het bloed der

⁺De Egyptische Priesters offerden met wyn tot een zoenoffer der Goden.

verslagene Reuzen, welke, tegens de Goden opgestaan, den hemel dreigden te bestormen, op de aarde was gestort, en daar door was voortgesproten, en daarom de menschen dwaas, buitenspoorig, en raazende maakte: verbeeldende verder door de wynpers, vervolging, tegenspoed, kwelling, en benaauwdheid der tyden.

*In tegendeel vierden de Romeinen de Feestdagen en de Offerhanden aan *Mercurius* met Melk, en geen Wyn; om daar mede te betekenen de zoetheid der welspreekendheid: welk Feest en Offerhanden men gewoon was tot Rome te verrichten in de straat, genaamd *Sobra*, of nuchteren, om dat de wyn veele vreemde uitwerkingen veroorzaakte, te weeten, geheimen t'ontdekken, met verwoedheid en dolle driften zich in onnodige gevaaren te begeeven, zwakheid der beenen, stamerende tongen, losse zinnen, en veele andere onvolmaaktheden en ongeregheden.

*Offerhande der Romeinen aan *Mercurius*.

Verders wierden de Goden in de Offerhanden niet alleen vereerd met het slachten van beesten, maar ook met festonnen en kranssen van bloemen; als mede met tuitgetier van koperwerk en schuddingen van rinkeltuig, trommelen, eenstemmige geluiden, schalmeyen en pypen, enz.

*Tot besluit van dit Hoofdstuk zal ik dit hier noch byvoegen, dat in voortyden veele volkeren tot een gemeen gebruik hadden een cirkel of ronde kring op het plat van den altaar, daar men op offerde, van het bloed des Slachtoffers, 't geen door hen met groote zorgvuldigheid en aandacht in een glaze fles daar toe verzameld wierd, te maaken: en zy noemden deze plechtigheid met een woord 't welk volmaaken betekent; zeggende, dat de gedaante van het rond de grootste volmaaktheid aller dingen was.

*Volmaaktheid der Offerhande by de Ouden door een ronde kring betekent.

Van de Priesterlyke Gewaaden of Kleedingen, als mede van de gewyde Vaten, en andere zaaken tot de Offerhanden behoorende. Negentiende Hoofdstuk.

IK heb, tot meerder voltooiing van het voorgaande Hoofdstuk, het niet ondienstig geacht ter dezer plaatse iets van de Priesterlyke Gewaaden of Kleedingen, en de gewyde Vaten in hunne byzondere plechtigheden der Offerhanden gebruikelyk, als mede eenige andere zaaken daar toe behoorende, te verhandelen; hoopende, dat het den yverzuchtigen en leergierigen Konstoeffenaars, die door hunne dagelyksche be-

zigheden de grootste gelegenheid niet en hebben om de boeken, deze stoffe betreffende, na te zoeken en te doorbladeren, tot vrucht gedyen moge.

Wanneer de Egyptische Priesters, om de zonden des volks, de toorn⁺ en straffe van *God* zochten af te bidden, waren zy in 't zwart gekleed; geevende daar door te verstaan, dat de nutheid der aarde, waar uit wy stervelingen zyn voortgekomen, dat onzienlyke wezen aanbad en smeekte: alzo zy meenden, dat geene ander koleur van kleedinge beter daar mede overeenkwam.

⁺Wanneer de Egyptische Priesters in 't zwart Gewaad verscheenen.

Het is ook onder de voornaamste en beschaafdsten volkeren der wereld⁺ een gemeen gebruik, dat ze zich in tyden van weeklagen en des berouws in 't zwart kleeden; zynde de woorden van *Leviticus* in dezen zin zeer nadenkelyk: *indien zyne kleedinge niet zwart is*: dat is te zeggen, dat hy door zyne traanen geen waar berouw en boetvaardigheid van zyn kwaaddoen en begaane overtredingen heeft.

⁺De zelve koleur eigen aan de Boetvaardigen.

De rouwdraagenden waren mede in 't zwart gekleed; weshalven zy⁺ van *Varro*, *Anthracini*, dat is zo zwart als hout of steenkolen, genaamd wierden.

⁺En Rouwdraagenden.

't Arcadische volk vereerde *Ceres*, Godinne der aardgewassen, desgelyks⁺ met zwarte kleederen. En de Priesters van den Afgod *Falacer*, dien zy zeiden zorg en opzicht over de boomvruchten te hebben, droegen gemeenlyk zwarte mutsen: doch als zy de plechtigheden hunner offerhanden bedienden, waren zy geheel in 't zwart. Het zwart was ook aan *Pluto* toegewyd; en als aan hem geofferd wierd, waren de Priesters⁺ in 't zwart gekleed: vermits zy zeiden, dat die koleur en verwe meest met de helsche of onderaardsche Goden overeenkwam.

⁺Als mede aan *Ceres*.

⁺En *Pluto*.

Herodotus, om te betoonen dat de Heidenen overeen komen met de⁺ hedendaagsche omtrent de betekeninge der zuiverheid, getuigt, dat het by de Egyptenaaren niet geoorlofd was eenige kleederen, van wolle gemaakt, in de Tempelen hunner Afgoden te draagen; en dit was de reden waarom zy zich met een wit linnen gewaad bekleedden. *Tertullianus* derhalven, spreekende van onzen Zaligmaaker *Christus*, zegt, *als hy gekleed is met het gewaad van wit linnen, is het de zelve kleedinge van Osiris*. En *Plutarchus*, in zyne verhandeling van *Isis* en *Osiris*, meent dat dit de oorzaak en beweegreden is, waarom de Priesters zich niet bedienden als van wit linnen gewaad, om te betekenen dat alle zuivere en onbevleete dingen het meest overeenkomstig zyn met de naatuur der Goden: want het is niet geoorlofd, volgens het getuigenisse van *Plato*, dat de zuivere en heilige Majesteit der Goden werde gediend door zaaken die vuil en bemorst zyn. En dewyl het lin-

⁺Waarom de Priesters van *Isis* en *Osiris* linne kleederen droegen.

nen boven alle andere dragten zuiver en onbevlekt is, en zeer gemakkelyk schoon gemaakt kan worden, zvn zy van gedachte geweest, dat het zelve meest met de Priestelyke waardigheid en zuiverheid overeen kwam. En in der daad, de *Magi*, of Priesters der oude Persiaanen, zeiden dat *God* zelve behagen had in witte kleederen; het welk ik meen uit *Salomon* genomen te zyn: want de menschen tot goede en onberispelyke zeden, en zuiverheid des gewetens, willende vermaanen, zegt hy, *ten allen tyden laat uwe kleederen wit zyn*: als of hy wilde zeggen, in al uw doen en laten wacht u dat gy van het kwaade en onreine niet besmet en werd.

*Deze Priesterlyke Rok dan, *Podere* genaamd, was van fijn wit linnen gemaakt, naauw om het lyf gesloten, tot de voetsoolen lang ahangende, van het Grieksche woord *Podés*, het welk de voeten betekent, voortkomende. De oude Godtsgeleerden zeggen, dat zy daar door de allerheiligste en verborgene leere te kennen gaven; en het was hunne onderste kleedinge, gelyk in *Exodus*. 39. staat: *ende zy maakten hunne kleedinge, of rok, van witte geweene linne stoffe, en hunnen mantel, Hypoditis* genaamd, *geheel van Hyacinth verwe*; waar mede de zelve Godtsgeleerden het hemelsche betekenden: geevende daar door te verstaan, dat men eindelyk zynen geest, verstand, en krachten hemelwaarts moet heffen, en al het aardsche t'eenemaal verlaten en verzaaken.

*Priesterlyke Rok.

*Noch droegen de Priesters onder hunnen rok een fijne witte linnen Onderbroek, met dewelke zy de schaamelyke deelen bedekten en de lendenen slooten; waar door niet anders betekend wierd als een vermaning van zich te kleeden en te verschynen met kuischheid.

*Linnen Onderbroek.

*Daar en boven was het den Priesters in de wet der offerhanden bevolen omgord te zyn met een fijne linne Gordel, met hemelsblauw, purper, en scharlakenverwe geborduurd; het welk op een zinverbeeldelyke wyze voor kracht, sterkte, en deugd word genomen.

*En Gordel.

De Roomsche Priesters gebruiken noch ten huidigen dage in hunne Kerkdiensten witte linne kleederen; van welke kleedinge *Apollonius Tyaneus* zich altyd bediende, om dat het hem scheen met de zuiverheid meer overeenkomstig te weezen, als andere geweene kleederen van vuil- en vettigheid der wolle.

*Wat belangt de Schoenen der Egyptische Priesters, de zelve waren van schorssen der boomen gemaakt; en het was hun niet geoorlofd schoenen van andere stoffe te draagen: zo voorbedachtsaam waren zy om alles te vermyden 't welk eenige argwaan van onkuisheid en onzuiverheid hadde. En daarom, ten aanzien van die zuiverheid, was het een groote overtredinge voor de Roomsche Priesteressen, genaamd *Flamminicae*, schoenen te draagen van de huid eenes beests 't geen zyne

*Wat voor Schoenen by de oude Egyptenaaren gebruikelijk waren.

*Welke den God *Jupiter* waren toegewyd.

natuurlyke dood was gestorven, maar wel van geslachte en geofferde; zynde anders al het geen, 't welk zyne eigene dood was gestorven, door bygeloovigheid onder hen een gruwel; weshalven zy 'er een grooten afkeer van hadden. En onze Zaligmaaker zelve beval aan zyne Leerlingen en Discipelen, geene schoenen te draagen, om dat hunne voeten, welke snellyk liepen om te verkondigen de onveranderlyke duurzaamheid van het eeuwige leeven, hen t'eenemaal van dit vergankelyke zochten af te trekken. En zelfs *Moses*, verlatende de dienstbaarheid van Egypten, was geschoend met schoenen der doode beesten; met de welke hy gelyk als aan de sterffelykheid gebonden was: maar als hy in deugden en krachten begon toe te neemen, en op den berg des Heeren te klimmen, en aldaar diende omtrent de onsterffelyke geheimenissen, wierd hem van *God* bevolen zyne schoenen uit te trekken, ter oorzaake dat die plaatse heilig was; 't welk betekent de banden der sterffelykheid te verlaten, verbeeld zynde door de schoenen van doode beestenvellen.

De Egyptische Priesters vercierden hun hoofd met Sperwerveeren,[†] neemende dit cieraad voor de achtinge en eer die zy oordeelden aan den Sperwer verschuldigd te zyn, ter oorzaake dat hy voormaals, volgens hun zeggen, aan de Priesters van Theben in Egypten een boek, met roode letters beschreeven, gebragt had; behelzende de manieren om de Goden te eeren en te dienen, met een meenigte der voornaamste plechtigheden welke zy in hunne offerhanden waar te neemen hadden; waarom de Latynsche Poëeten, volgens het getuigenisse van *Martialis*, deze Priesters de getopte of gekamde noemden.

[†]Waarom de Egyptische Priesters Pluimen droegen.

Meerder van deze Priesterlyke gewaaden, als Hoed, Muts, *Ephod* of Borstlap, en andere cieraaden aan te haalen, zoude overtollig zyn; nademaal de zelve, met al het geene dat tot de zuiverheid van het Priesterampt, hunne Kerkdiensten, Offerhanden, en Plechtigheden behoort, met de uiterste naauwkeurigheid door den schranderen Konstbeminnaar, den Heer *Goerec*, met groote vlyt in zyne Joodsche Oudheden, heel wydloopig, tot dienst en gebruik van alle liefhebberen der Oudheid, beschreeven zyn.

Derhalven zullen wy alleenlyk van die der oude Romeinen handelen, na dat alvorens noch iets wegens de hoofdharen der Piesteren gezegt te hebben.

In voorige tyden was het de snoodste spot en schande als men iemand de haren liet afscheeren. En misschien beval *Moses* daarom in de wet, aan de Jooden gegeven, dat de Priesters de haren des hoofdts en den baard met geen scheermes zouden laten afneemen, maar met[†] de schaar korten; om een onderscheid te maaken met die van Egypten, welke na de dood van *Apis*, onder hen vergood en aangebeden,

[†]Waarom de Egyptische Priesters hun Hair dagelyks scheerden.

hunne hoofden niet alleen, maar ook alle deelen des ligchaams, met het scheermes lieten kaal scheeren; op dat zy aan hunne Goden offerende, van alle vuiligheid en onreinheid mogten gezuiverd weezen: behalven dat, na 't zeggen van *Beda* in zyne Kerkelyke Historie, door het kaal scheeren des hoofdts te verstaan word gegeven de afstand en verloogchening der aardsche en overtollige goederen; welke de Priesters by hunne aanneeminge gehouden zyn te doen, en stiptelyk na te komen; en dat de hairen maar overtolligheid des ligchaams zyn. En in dien zin zegt den Oudvader *Hieronimus*, dat, gelyk de Piester zyn hoofd kaal laat scheeren, hy ook also moet afsnyden en van zich werpen den draad van alle overtollige rykdommen en aardsche begeerlykheden; en dat door het weinige overgelaaten hair betekend wierd, dat zy met een geringe kost, tot onderhoud van hun sterffelyk ligchaam, zich moesten vergenoegen. Andere voegen daar by, dat door de weinige hairen, welke men hun in gedaante van een kroon om het hoofd overig liet, betekend wierd de kroone der eeuwigheid, waar mede zy, na een geduurige stryd en overwinninge, hier namaals zouden begenadigd worden.

Doch wat de wet belangt, welke gebod de hairen in 't rond af te snyden, en den baard te scheeren, veele zyn van meeninge dat het zelve gesprooten is uit het gruwelyk misbruik der Heidenen, welke hunne hairen, en de hoofden der kinderen, aan de Duivelen offerden.

Daar en tegen geboden verscheidene Concilien, volgens het voorbeeld en tot nabootsing der Nasareenen, aan de Priesters hunne baarden te voeden en te laten groeijen; met dit oogmerk dat zy, ziende en handelende hunne baard en hairen, zich door dit middel hunne plicht gestadig voor oogen zouden houden; dat's te zeggen, dat zy hunne gedachten aan *God* moesten opdragen; dat de Priesters zuiver behoorden te weezen; zich van goeden raad te bedienen; en niets bedryven 't geen zy naderhand, berouw hebbende, zouden willen veranderen of herroepen: weshalven de Priesters hunne hairen niet met een mes mogten afscheeren, maar zorgvuldig met een schaar korten, op dat ze niet overmaatelyk mogten groeijen.

Keeren wy nu tot onze belofte, te weeten van de waardigheid, kleedinge en toestel der offerhanden by de oude Romeinsche Priesteren gebruikelijk.

⁺*Numa Pompilius*, tweede Roomsche Koning, en Priester, konnende de regeering, en alle plechtigheden en diensten des Priestersampts niet langer alleen waarneemen, stelde ter dier oorzaake in het eerst drie Priesters aan, welke men *Flamines* noemde; den eersten ter eere van

⁺*Numa Pompilius* eerste aan stelder der Romeinsche Priesteren, als mede hunne kleedingen en gewyde vaten tot de Offerhanden behoorende.

Jupiter Capitolinus; de tweden van *Mars*; en den derden van *Romulus Quirinus*. Hunne kleedinge was de kappe der hedendaagsche Roomsche Priesters en Monnikken, waar mede zy den dienst in de Kerken verrichten, niet ongelyk. Hun hoofd was met een witten ronden hoed gedekt, met een olystak daar op, aan wiens uiterste deelen zich een vlok wolle vertoonde; welke wolle noodzaakelyk van een geofferd Schaap moest gemaakt zyn. Deze hoed wierd by hen *Albogalerus* genaamd.

Naderhand stelde hy noch twaalf andere Priesters aan, met den naam van *Salii*, ter eere van *Mars* den Overwinnaar, Beschermer, Wreeker, en Vredemaaker; welke met langhangende kleederen of rokken gekleed gingen, hebbende een borststuk van koper, met goud, zilver, en verscheidene edelgesteentens verrykt. De dienst der Goden eindelyk onder de Romeinen meer en meer aangroeijende, en het getal van dertig duizend verre overtreffende, vermeerderde *Numa* naar maate het getal der Priesteren. Hy maakte den *Pater Patratus*, den *Fecialis*, door wien de oorlogen wierden verkondigd; *Epulones*, Gastereerders; en de *Augures*, Waarzeggers, welker gezag zo groot was, dat de Raad des volks zonder hunne bewilliging niet kon vergaderen. Zy gingen elk in hunne byzondere kleedinge, uitgenomen ten tyden van hunne plechtige diensten en offerhanden, wanneer zy op eene en de zelve wyze gekleed gingen, te weeten, in een rok of kappe van wit linnen, zeer wyd, en tot de voeten lang afhangende, midden om 't lyf met een gordel en gesp vast geslooten; wordende dit kleed by hen *Gabina* genoemd.

En nademaal het geloof geheim dient te weezen, dat 's te zeggen, dat de dingen, die in onze handen vertrouwd zyn, verborgen, zuiver, en onbevlekt, zonder eenig bedrog of list, mogen blyven; beval *Numa Pompilius*, dat de Opperpriester, aan 't Geloof offerende, zyne hand met een wit kleed zoude gedekt houden, gelyk *Tertullianus* verhaalt, om te verstaan te geeven dat men de goede trouw in allen deelen eenvoudig en opregt behoort te houden, en dat de zelve geheiligd is aan de regter hand, dewyl wy ze met alle vaardigheid en kracht moeten voorstaan. *Virgilius* erkent van gelyken, dat de vastheid der oprechte trouw als een verzekering door de regter hand betekend word: waarom hy *Dido*, in zyn 4de *Aeneid*: aldus doet klaagen: *Ay, bezie toch eens, dit zyn die schoone woorden en trouwbeloften van den Zoon, die, zo men zeit, Heiligdom en Huisgoden zynes vaderlandts met zich omvoert*. En in zyn 3de *Aeneid*: staat, *Vader Anchises geeft zelf den vertsaagden Jongeling Achemenides, tot leken van zyne verzekerende trouw, de regter hand*. En op een andere plaats doet hy *Amate* tegens

Latinus zeggen: *waar is uw oprechte trouw? waar de voorgaandezorgvuldigheid voor de uwen, en uw woord en hand, zo menigmaal aan Neef Turnus gegeven?* *Virgilius* noemt het geloof mede wit en grys; het welk *Servius* aantoonde gezegt te weezen om dat de oprechte trouw veel meer word gevonden by de ouden, welke reedts grys en wit zyn. Als *Horatius* klaagt over de boosheden der menschen in zynen tyd, zegt hy, dat de oprechte trouw, in 't wit gekleed, weinig aangebeden word; voegende daar by, dat, aan de zelve offerende, de Opperpriester niet alleen de regter hand gedekt houd met het witte kleed, maar ook het hoofd, en byna het geheele ligchaam: om aan te toonen, dat de geest en wille zuiver en onbevlekt diende te weezen, om de oprechte trouw altyd te vergezelschappen: waarom ook *Ariosto* zegt, *men verbeeldde de oprechte trouw voortyds met een wit kleed aan.*

Petronius zegt, dat *Numa Pompilius*, tot een teken van 't Priesterschap, zelve een kleene linne kap op 't hoofd droeg, gelyk de Priesters en Wigchelaars in hunne offeringen en diensten gebruikten. Desgelyks waren de Vrouwen en Dienstmaagden der Romeinsche Priesters, *Flamines* geheeten, daar mede gedekt.

De Muts betekende by d'oude Romeinen mede de Priesterlyke waardigheid: want de Priesteren, gezegt *Flamines*, ontleenden hunnen naam van *Pileus*, hoed of muts, als of men wilde zeggen *Pileamines*; hoewel andere meenen, dat hunne benaaminge komt van *Flameum*, het welk by hen een hoofdcieraad was: want de Bisschoplyke mutsen, langhangende rokken en kleederen, waren, gelyk ik gezegt heb, den Priesteren toegeëigend. Tot dit gevoelen beweegt ons het gezag en de geloofwaardigheid van den doorluchtigen man *Fabius Pictor*, als hy zegt, dat het den Priesteren of *Flamines* niet geoorlofd was zonder muts op het hoofd zich op de straaten aan het volk te vertoonen; maar dat zy in hunne huizen dienaangaande doen konden het geen zy wilden: het welk noch ten huidigen dage door groote Prelaaten en Voorstanders der Roomsche Kerke in veele Catholyke Plaatsen, nauwkeurig word nagekomen.

Infula was een fyn linnen kleed, waar mede de Priester en het Slachtoffer bedekt waren.

De Vestaalsche Maagden, by de Romeinen aan de Goden offerende, waren gekleed met een lange en wyde witte rok van zeer fyn wit linnen, *Suffibulum* genaamd. Haare hoofden waren desgelyks met een wit kleed bewonden, daar zy noch over heen hadden een sluyer van wit linnen, vierkantig lang afhangende, en tot over haare wangen nederdaalende, zynde onder de kin met een *agraphe* of gesp vast gemaakt:

weshalven zy van het woord *Vestis Vestalen* wierden genaamd. De Romeinsche vrouwen draagen noch ten huidigen dage lange sluyers over het hoofd; willende wel gaarne daar mede de godvruchtigheid, zuiverheid en kuischheid der oude Matronen (welke hunne hoofden, hals en borsten, met kleeden of sluyers dekten, om dat de zelve haare eerbaarheid en kuischheid in zodanig een achting hadden, dat zy zich nooit alleen van haare mannen wilden afzonderen, en aan zich zelve noch anderen eenige gelegenheid tot kwaad geeven) nabootsen.

Behalven de voornoemde Kleedingen hadden de Offerpriesters noch verscheidene Gestellen en gewyde Vaten tot het gebruik der offerhanden, te weeten,

Prefericulum, een Vat van metaal of koper, van boven open, en zonder handvat.

Patina of *Patera*, Kom of Schotel, in welke de Priesters het bloed der geofferde beesten vergaderden.

Achama, een ander klein Vat, van gedaante als een kleine kop, in het welk zy den wyn van de offerhande, droppels wyze afdruipe, vergaderden.

Acerra was een klein Kistje, waar in het rookwerk bewaard wierd.

Enclabris was de Tafel, waar op de geheiligde dingen lagen, waar van ook de gereedschappen en andere zaaken, tot de offerhanden dienende, *Enclabria* wierden geheeten. Op deze Tafel leiden zy het geofferde beest opengesneeden en wyd uitgestrekt, naauwkeuriglyk onderzoekende deszelfs ingewanden, te weeten, het hert, de long, en leever, met een yzer mes de zelve omkeerende, en zorgvuldiglyk beschouwende, om daar door eenige openbaaringen en waarzeggingen, zo zy waanden, aan het gemeene en domme volk bekend te maaken. *Pausanias* verhaalt, dat die zelve maniere van doen in 't offeren by de Grieken ook gebruikelyk was.

Secespites, zo geheeten à *secando*, dat is snyden, was een tamelyk langwerpig Mes, hebbende een rond yvooren hegt, op het einde met goud en zilver, beslagen met kopere spykertjes, waar mede zy het beest, ter offerhande verordend, den hals afsneeden.

Strupii betekenden een bondeltje van kruiden en rankjes, *Verbena* genaamd, van laurier, myrthus, en olyftakjes by malkander gebonden. Zy waren van gevoelen, dat deze kruiden en takjes hun in allerley offerhanden veel heyl en geluk voorspelden, en bedienden zich daar zelfs af in hunne reinigingen, maakende daar oorkussens van voor hunne gewaande Goden, welke zy daar mede vulden en toemaakten.

Aspergile, of Wykwast, was by hen van takjes met bladen van

hysop gemaakt, welke zy in een vat van marmer, met den naam van *Labrum* bekend, aan den ingang van hunne Afgodentempelen plaatsten, even als de wywatervaten ten huidigen-dage in de Roomsche Kerken geplaatst worden, waar mede zy dan het bystaande volk en de gemeente besproeiden.

Zy hadden noch verscheidene andere plechtigheden, welke ik korth idts halven zal voorby gaan: dienende dit alleenlyk om den liefhebbers en vurigen beminnaars der Konst voor te stellen dat zy de Historien en Geschiedenissen onvermoeid moeten doorbladeren, op dat zy daar door de Oudheid met haare omstandige hoedanigheden in de uitwerkingen hunner zinryke gedachten zodanig mogen navolgen, en alles op zyne behoorlyke plaatse schikken en verbeelden, dat door de aanschouwers en waarachtige beminnaars met volkomene vergenoeging en toejuigching moge geoordeeld worden daar niets aan te ontbreken.

[Illustration_p220]

Tafereel voor het negende boek, *Handelende van de beeldhouwery.*

EEen jonge en sterke Maagd, heel werksaam, en styf van opzicht, staande met het regter been op een vierkanten steen, en met de linker voet op een ronde kloot. Zy heeft een ligtgraauw kleed aan, onder met een knoop boven de knie vast, en achter opgeschort, en een schaapsvacht voor om haar lyf gebonden. Haare mouwen zyn tot boven de elleboogen opgerold. In den linker arm houd zy het beeld *Decoro*, of *Achtbaarheid*; in d'eene hand een beitel, passer, lootlyn, en winkelhaak; en in d'andere een houten hamer. Haar hulssel, of lokken en tuiten, zyn achter te samen gebonden met een breede band om het hoofd, waar in een klein autaartje, en een arend met de blixem in de klaauw, getekend staat.

Uitbreiding.

*N*Abootser der Natuur, LAIRESSE, *alom vermaard,*
Die Beeld- en Schilderkunst gelyk twee zusters paart.
Wat toont dit Boek een schat van rype weetenschappen!
De nyverende By zuigt lekk're honing sappen
Uit kruid en bloemen, gy zuigt merg en pit uit kunst
Van groote mannen, en verdient dus ieders gunst.
Wat hebt gy ons doen zien ontallelyke blyken
Van uw verheeve geest, die niemand hoeft te wyken;
Dat tuigt uw weergaloos, uw meesterlyk Penseel
In Vorsten Zaaln, op het Amsterdamsch Tooneel,
Op duizend Doeken, op Panneelen, Vaazen, Wanden,
Daar leereelingen door verrukt in liefde branden
Om 't na te volgen, zo gy maar navolglyk zyt,
Doch 't is niet mooglyk dan door onvermoeiden vlijt,
Opmerking, yver, om, uit letterrijke boeken,

*'t Geheim der weetenschap en kunsten op te zoeken.
 Uit dit uw nuttig werk straalt uw volmaakt vernuft,
 't Geen nergens stil voor staat, voor aarzelt, noch voor suft,
 Zo wel in schilderen, als etsen, en graveeren,
 Wiskunstig tekenen, ontwerpen en bootseeren:
 'k Aanschouw in dit Tafreel uw zonderlinge geest,
 De Maagd, Beeldhouwery, haar eigenschap, haar leest,
 Gewaad, gedaante, en haar gereetschap, kloeke vonden,
 Gebooren uit verstand, daar elk is aan gebonden:
 Door haar scheidt gy uit wasch, uit klei, uit elpenbeen,
 Uit hout, uit marmer, en uit allerhande steen
 Gedaantens naar den eisch, dan schynt uw kunst te geeven
 Aan wasch, klei, steen, en hout en elpenbeen het leeven.
 Die dus uw voet niet volgt loopt door onkunde mis,
 En maakt al dwaalende zyn werken by de gis.
 LAIRESSE', gy zult de roest des tydts door lof verduuren;
 Gy hebt gewoekerd van u zelf, geen ledige uren
 Gekend, maar steeds voldaan uw nyverende plicht,
 Den grooten Angelo, dat wyduitstraalend licht,
 Wierd door zijn naarstigheit, en door zijn hooge jaaren,
 Berooft van zijn gezigt, maar kon zijn kunst bewaaren;
 Want toen hy blind was zag hy door zijn wisse hand,
 En voelde een beeld oft waar gevormt in goeden stant,
 Oft oud of nieuw werk waar, geen blindheit kon beletten,
 Dat hy naauwkeurig daar den prys niet op zou zetten.
 Gy hebt één lot met hem, verzienden Blindenman,
 Terwyl uw geest naar eisch de dingen schatten kan,
 Daar gy de blyken van nu in het licht doet geeven,
 Waar door uw naam en faam ontsterffelijk zal leeven.
 Gy Tyber, stof, stof op uw Konstenaaren vry;
 Gedoog dat we op LAIRESSE ook stoffen aan het Y,
 Die de Oudheit overtreft, ten minst kan evenaaren,
 Terwijl Minervas geest is in zijn brein gevaaren.*

J. PLUIMER.

Groot schilder-boek, negende boek.

Verhandeling van de Beeldhouwery. Eerste Hoofdstuk.

EEr wy tot de hoedanigheden en uitwerkingen van de⁺ Beeldhouwery komen, zullen wy altoorens, tot onze Inleiding, een weinig van haare oudheid spreken. *Inleiding.

Dedalus, zynde zo beroemd een Bouwmeester als ervaren⁺ en voortreffelyk Beeldhouwer, was van een Koninglyk geslacht: *Cadmus* zelve, aan wien de Stad Troye haare beginselen verschuldigd is, was een Konings Zoon. Deze *Oudheid der Beeldhouwery.
onwederspreekelyke waarheden zyn baarblykelyke preuven van het geene ik hier ter neder stelle. Dewyl deze Weetenschappen dan uit de Grieksche Oudheden voortkomen, zal ik der zelve vindere niet gaan zoeken uit de overblyfselen der Israëlitene, noch aan die aan den zeer kostelyken en voortreffelyken Tempel van *Salomon* hunne konstoeffeningen hebben besteed, aan de hoofden der Cherubynen, aan de cieraaden der Arke, en aan de Vaten welke tot gebruik hunner offerhanden ingewyd waren. Het is genoeg, dat de H. Bladeren ons nadrukkelyk daar van spreken, om ons te overtuigen dat deze Konsten ook in die tyden in zeer groot gebruik zyn geweest.

Genoegzaam is bekend de onvermoeide arbeid dien de kinderen van *Seth* namen om op twee Kolommen, van welke de eene van gebakken, en d'andere van arduinsteen was, te graveeren en aan de nakomelingen na te laten alle het geene zy in de Sterrekunde hadden ondervonden; op dat die Konst mogte aan de latere eeuwen in haar geheel blyven, welke de zondvloed en de overstromende wateren met haaren ondergang dreigden; en dat na de zondvloed *Prometheus*, Zoon van *Japhet*, de eerste was die uitvond de geboetseerde en gebakkene beelden: 't geen voet heeft gegeven tot alle de fabelen en verdichtselen der Poëeten. De Assyriërs en de Chaldëers waren onderweezen in de Beeldhouwery; gelyk men leest dat *Laban* Huisgoden had welke zyne Dochter *Rachel* hem ont-

roofde: en naderhand maakte het Joodsche volk in de woestyne, by den berg Sinai, zich een gouden Kalf, om het zelve aan te bidden.

De Heidenen begaven zich met een zeer goed gevolg tot het onderzoek der Konsten. *Ninus*, de zoon van *Belus*, anders in de H: Schriften genaamd *Nimrotd*, eerste Koning van Assyrien, vereeuwigde de gedachtenisse van zynen Vader, stichtende hem ter eere een Tempel, vervuld met Stokbeelden, maar onder anderen den Afgod *Baal*, om hem te doen aanbidden. De *Obelisques* of *Piramides*, welke uit Egypten door *Augustus* naar Romen overgebracht wierden, geeven overvloedige blyken van de grootsheid diër natie in haare werken.

De aloude Beeldhouwers onderrechten ons van duizenderhande aardige uitvindingen en omstandigheden der Historien, waar van zy de oplossing geeven; ons leerende de gewoontens der Ouden, der zelve Godtsdienst, verscheidene kleedingen, wapenen, enz. vermits alle die dingen van een zeer naauwkeurig onderzoek en oeffening zyn.

*Het is ook niet door gebrek van verstand, dat men de Antieken als de volmaaktste modellen van welstand en treffelijke overeenkomste heeft voorgesteld: en om de reden hier af klaarlijk te doen zien, moet men weten, dat de eeuw, in de welke *Alexander* heeft geleefd, de allervolmaaktste was die men kan bedenken, ter oorzaak van het voorneemen 't geen men in dien tyd by der hand vatte, noopende de Konsten en Wetenschappen tot den hoogsten top van volmaaktheid te brengen. Ten dezen einde dan begon men met de Schilderkonst en Beeldhouwery, zoekende daar in eenige voorschriften te maaken waar uit men vaste en wiskonstige regelen konde ter neder stellen, buiten dewelke men niet en kon gaan zonder van de waare order en schoonheid af te dwaalen. De vermaardste Beeldhouwers dier tyden besteedden derhalven alle de krachten van hun verstand om dat werk gelykelyk voort te zetten, en beyverden zich tot een naauwkeurig onderzoek van de schoonheid der natuure, en van wat gedaante en proportie de gedeeltens van het ligchaam moesten weezen om de welstand en gezonde overeenkomste daar in te brengen, zodanig dat de zelve al te samen by malkanderen vergaderd zijnde, een geheel volmaakt konstwerk mogten formeeren: doch zynde het hun niet mogelijk alle de verzamelde deelen in een en het zelve voorwerp by een te brengen, beslooten zy de voornaamste en schoonste deelen uit de eene en d'andere te verkiesen, om verscheidene volmaakte beelden daar uit te samen te stellen, welke aan de nakomelingen tot voorschriften en modellen mogten verstrekken.

*In de tyden van *Alexander* hebben de Schilderkonst en Beeldhouwery haare volmaaktste gronden gehad.

Twede Hoofdstuk.

DE Beeldhouwery is een naarbootsinge der geheele natuur, haare⁺ voorwerpen door een krachtige beweeginge des ligchaams en behendigheit der handen uitvoerende. Zy bestaat in de *symetrie* of naauwkeurige afdeeling van de byzondere hoedanigheden der voorwerpen, voornaamentlyk in 't Menschbeeld, waar in zy ook meest uitmunt, en daar na in de viervoetige Dieren, ten opzichte van hunne proportie en schikking, alles rond en het leven zeer gelykformig; zynde dit het voornaamste van haare twee hoedanigheden.

⁺Wat de Beeldhouwery is, en waar in zy bestaat.

Haare tweede uitvoering betreft het Basrelève, of Halfronde, na de verscheidene hoedanigheden, gelyk wy hier na zullen verklaaren.

De Stoffen, die zy bewerkt, zyn vyfderley, te weeten die de voornaamste⁺ zyn, van byzondere natuur en eigenschap.

⁺Hoe veele Stoffen zy bewerkt.

De eerste, is de Kley of Potaard.⁺

De tweede, Was.

⁺En welke die zyn.

De derde, Hout.

De vierde, Elpenbeen of Yvoor.

En de laatste, Steen.

De twee eerste werden door houte werktuigen bearbeid, en d'andere⁺ door yzer en scherp: doch elke Stoffe vereischt een byzondere handeling. Van de eerste neemt zy af: tot de tweede voegt zy toe: in de derde hakt zy: van de vierde schraapt zy: en tot de laatste stoot zy, na den aart der stoffe leenig of taay, draadig, vast, droog en bros is.

⁺Haare werktuigen.

Nu staat hier aan te merken, hoe zy te werk gaat in het maaken van⁺ een Beeld of ander Schepsel.

⁺Hoe zy een Beeld bewerkt.

Eerstelyk stelt zy op papier haare gedachten in 't ruuw, verkiezende de schoonste zyde. Daar na neemt zy wat potaard of kley, en zet deze begrippen overeind, zo veel het mogelyk is haare vast gestelde tekening gelykende. Als het nu in 't ruuw is gevormd, met een tandig en afneemend houtje, doch meest met de vinger, schikt zy het leven alzo, om dat ruuwe model naauwkeurig daar na op te maaken en uit te voeren. Als zich dit dan van vooren wel vertoont, gaat zy allengskens om, tot dat het van alle kanten heel opgemaakt is, en 'er niets meer aan ontbreekt. Het werk aldus eenigen tyd staande te droogen, laat men het in den oven bakken; dienende het zelve dan voorts tot modél, om in 't marmere, of andere stoffe, daar na uit te houwen.

Het voornaamste in deze Konst is een schoone gestalte, en een nette⁺ of duidelyke afbeelding der dingen die men voor heeft te vertoonen,

⁺Waar in zy bestaat.

op het naauwkeurigste uitgewrocht, als Menschen, Beesten, Dieren, ja alles wat naargebootst kan worden: doch het voornaamste zyn Beelden en Basreléves.

Het eerste werd begreepen in Man, Vrouw, en Kind van allerhanden ouderdom, als mede Conterfeitsels.

Het tweede zyn Paard, Kameel, Oliphant, Leeuw, en meer andere Beesten.

Het derde Paauw, Arend, Raave, Uil, en diergelyke in deze Konst te pas komende: tot alle welke dingen een naauwkeurige en grondige kennis vereischt word.

Dewyl dan aan deze Konst zo veel vast is, oordeel ik het van het uiterste belang dat een welmeenend Oeffenaar al zyne vlyt aanwende om voor eerst de Tekenkonst grondig te verstaan, eer hy de practyk of oeffening aanvaart, en zulks om twee redenen.

*Eerstelyk, op hoop van eer en voordeel.

Ten tweden, uit vrees voor schade en schande.

Welke twee dingen den Meester altyd volgen, en voor de helft, dat 's te zeggen een van beiden, onvermydelyk van zyne kennis en uitvoering afhangen.

+En wat tot de zelve vereischt word.

*Hier by is aan te merken, van wat vermogen deze twee dingen zyn ten opzichte van den Oeffenaar.

+Haar vermogen.

Het is een werk daar veel aanhangt, en van groote kosten, zo wel ten aanzien van de materiaalen of werkstoffen, als van de traage langduurigheid des arbeidts. Indien het gebeurt, dat het wel gelukt, brengt het groote eer en voordeel aan; maar in tegendeel, zo het mislukt, noch grooter verlies en schande.

*Een welmeenend Beeldhouwer dient deze navolgende Boeken noodzaakelyk te hebben: de Statuaas van *Perrier*, de *Iconologia* of zinnebeeldelyke Betekenissen van *Cesar Ripa*, *Oudaans* Roomsche Mogendheid, en meer andere Boeken van de Oudheden; mitsgaders de voornaamste Historien, doch voor al *les Caracteres des Passions* van *Monsr. de la Chambre*, en andere van de Herstogten; als mede die der kleedingen; ook die van Beesten en Gediertens, enz.

+En welke Boeken een Beeldhouwer noodzaakelyk zyn.

En tot hunne oeffening of practyk, Pleisterbeelden, Basreléves, Medaljes, Borstbeelden, Handen en Voeten, Leeuwen en Leeuwinnen, *Sphinxen*, *Termen*, en meer andere dingen die 'er te krygen zyn; ook Modellen van was, van potaarde, en op papier.

Van de Basreléves. Derde Hoofdstuk.

WY zullen dan, om grondig van dit alles te handelen, beginnen⁺ met de Basreléves, welke drierley in soort zyn, te weeten byna rond, half rond, en flaauw of plat; waar in dit onderscheid wel in acht genomen moet worden, alzo zy drie byzondere oogmerken in hunne proportie of verdeeling hebben. ^{+Drierley soort der zelve.}

De eerste, byna rond, is die, welke men gemeenlyk in holle nissen⁺ gebruikt met levensgrootte beelden, hebbende drie verdiepingen of gronden achter malkander, de voorste beelden byna rond, de tweede half, en de derde wat minder. ^{+En welke die zyn, benevens hun gebruik.}

De tweede soort, half rond, gebruikt men in ondiepe vierkante nissen, frontspiessen, ronde bovendeuren en nissen. Deze heeft twee verdiepingen, te weeten, de voorste half rond, en de tweede wat flaauder.

De derde soort is die, welke men gebruikt in fiesen, pedestallen, borstweeringen, en medaljes. Deze derde soort heeft maar eene verdieping, of een enkeld beeld op een grond.

Wat het ordineeren derzelve aangaat, daar staan deze vyf dingen in⁺ waar te neemen. ^{+Vyf waarneemingen in 't ordineeren der zelve.}

Dat het voornaamste beeld van 't werk zyne volle verhevenheid behoude, en die het minst te zeggen heeft het flaauwste werd, en in de grond blyve zitten.

Dat de meeste beweging en werking der beelden altyd in het *profiel* of op zyde geschiede: doch daar moet geene verkorting der leden weezen.

Dat de hegting der uitsteekende gedeeltens natuurlyk, en niet gezocht moet schynen.

En eindelyk, dat het werk overal gelyk geschikt zy, niet te vol op de eene plaats en te yl op een andere, maar evenwichtig verdeeld, aan het welk veel geleegeen is.

Schoon dit werk van Basreléves de Beeldhouwers byzonder schynt te⁺ betreffen, is het echter den Schilders even na, en zulks uit de byzondere vermaagschapping die deze twee Konsten met malkander hebben, waar door de eene zonder de andere niet volmaakt kan weezen. ^{+En aanmerking van de nuttigheid dezer verhandeling.}

De Beeldhouwer ontleent van den Schilder de ordinantie of stelling,⁺

^{+Wat de Beeldhouwer van den Schilder ontleent.}

die hem tot grondslag van zyn werk dient, waar na hy dan zyne practyk begint te oeffenen.

In tegendeel ontleent de Schilder van den Beeldhouwer de practyk van 't boetseeren, als moetende hem tot een vasten grond in het uitvoeren van zodanig een werk noodzaakelyk dienen.

Het is dan om die reden waarom ik vermoede dat een Schilder onmogelyk een goed Basreléve kan schilderen, ten zy hy wat konne boetseeren; gelyk ook in tegendeel geen goed Beeldhouwer den aanschouwers hier in genoeg zal doen ten zy hy eenige ervarenheid in de Schilderkonst hebbe.

*Een verstandig Meester zal naauwkeurig zyn in 't stellen van zodanige Basreléves, als voor verhaald is, naamentlyk, dat ieder zyn behoorend licht ontfange, ten einde alles duidelyk en zonder de minste verandering bekend werde. Zonnelicht, of kantige schaduwen maaken de dingen onkenbaar door de wanschapenheid der slagschaduwen, welke zich in die gelegenheid in de natuur vertoonen, wanneer het werk heel verheeven zynde, veele diepe holligheden heeft.

+Aanmerking op de daaging van deze drierley Basreléves.

*Het groote en algemeene licht is voor de eerste, of byna ronde, het voordeeligste.

*Wat de tweede aangaat, te weeten de half ronde, het licht wat meer op zyde is het bekwaamste, ter oorzaak dat daar weinige verheventheden zyn, en dat het werk derhalven meer vry is van slagschaduwen.

*Licht van d'eerste.

*Der tweede.

*Het licht heel op zyde is voor de laatste soort het voordeeligste, geevende het zelve een groote welstand en netheid, schoon het byna geheel zonder schaduwe is.

*En van de laatste.

Mogelyk zal het veelen vreemd voor komen 't geen ik hier wegens het licht gezegt heb, te weeten, dat men het zelve na de Basreléves, of Schilderyen, die daar in zullen staan of hangen, moet schikken, na dat ze verheeven of plat zyn.

Dat men tot ieder soort van Basreléves een bekwaam licht moet verkiezen, daar uit moet men begrypen, dat het licht niet overal even goed is. Hier past een Basreléve in een diepe en holle nis; daar een minder verheeven; en hier weêr een heel flauwe: zynde dus het een van de zyde, en het ander van vooren gedaagd. Doch men moet niet denken, dat, als de kamer gemaakt is, het licht of de glazen geplaatst, de plaats van twee nissen vastgesteld ter wederzyde van de schoorsteen, het in onze keur staat een Basreléve van drie gronden in d'eene, en een van twee of een grond in d'andere te maaken, om dat het dichtste aan de glazen meer van vooren

gedaagd word. Zulks mag geensins geschieden; zy moeten even hol en verheeven zyn. Dat men daar toe een bekwaam licht moet verkiezen, is te zeggen, dat men zyn werk zodanig dient te schikken, dat ieder na zyn licht een goede welstand verkrygt. By voorbeeld, in d'eerste, alwaar de beelden heel verheeven staan, kunnen ze geen zo groote slagschaduwē geeven, vermits het licht daar een weinig van vooren op valt; het welk in d'andere zou kunnen geschieden, alwaar het licht meer van de zyde op komt, ten ware men de beelden, die in d'eene aan de regter zyde staan, in d'andere aan de linker zyde zettede, waar door men alsdan die overtollige schaduwē zoude kunnen voorkomen, en de ongelijke lichten welstandig vergelyken.

De Basreléves in ondiepe nissen met twee gronden luisteren alzo naauw; en 't is het zelve daar mede gelyk in friezen, pedestallen, of medaljes.

Veele begaan een grove misslag wanneer zy hunne Basreléves plaatsen⁺ in friezen van schoorsteenen, pedestallen, en boven kamerdeuren, ja zelfs op de schoorsteen, zettende daar meer als halfronde, ja heele ronde beelden boven op; gelyk ik eens een Basreléve, byna rond en op een enkele dieping, in de fries van een schoorsteen gemaakt, gezien heb. My dunkt, dat het heel oneigen is beeldtjes van drie quart voet hoog zo wyd van elkander, en zo yl van ploojen te maaken: ja somtydts heeft ieder beeld maar een plooy drie à vier; gelykende het zelve aldus eer een gladde en gepolyste doodverw, op zyn Schilders gesproken, of, om beter te zeggen, een oud en heel versleeten, dan opgemaakt werk; dienende wel de helft flauwer en fynder uitgevoerd te worden. Ik heb aangemerkt, dat, wanneer fraaije Schilders zulke Basreléves op zodanige plaatsen vertoonen, zy alle kloeke partyen van schaduwē zo veel vermyden als 't mogelyk is, voornaamentlyk in friezen, pedestallen, en andere platte banden; zynde het myns oordeels heel eigen dat die vlakke partyen van de *Architectuur* hunne vlakheid behouden: en gelyk alle de cieraaden, als kapiteelen, loofwerk, modiljons, trigliefen, en diergelyke, in dat geval gemeenlyk kurieus en nettjes uitgevoerd zyn, behooren onze beelden desgelyks teêr en net uitgevoerd te weezen.

⁺Mislag in het plaatsen der Basreléves.

Zommige houden zich te veel aan de kloeke kant: maar hoe de dingen kleender zyn, voornaamentlyk binnenshuis en zo dicht by de hand, hoe zy netter moeten weezen: want buiten is 't een heel ander werk, vermits ze daar van alle kanten verlicht zyn, en derhalven minder afsteeken al zyn zy noch zo verheeven. De Beeldhouwery dan by de *Architectuur* gevoegd zynde, zo als 't behoort, is 't het werk van een vernuftig Meester, en waar toe ieder zonder groote oeffening niet bekwaam is.

Dewyl deze Konstoeffening zo wel den Schilder als Beeldhouwer betreft, zal ik voor den eersten aantoonen op hoe veelderley manieren men een Basreléve kan schilderen: doch de gemakkelykste en vaardigste is altyd de beste: weshalven ik hier een aanwyzing zal doen van die, welke ik door ervarenheid de beste heb bevonden.

*Eerstelyk stryk ik myn doek zuiver en gelyk, met zodanig een koleur als myn Basreléve moet weezen, 't zy wit, graauw, rood, of geel, &c tusschen licht en schaduwe, of van de tweede tint.

+Manier des Schryvers in 't schilderen van Basreleves.

De grond aldus bereid zynde, en myne ordinantie daar op getekend, zo trek ik de zelve met hard potloot net en correct om, doch een weinig sterk: waar na men 'er met een drooge doek over heen moet vryven, op dat het 'er vast op moge blyven zitten, en de vernis wederstaan konne zonder te smetten. Dan haal ik 'er een dunne vernis over, en daar mede aan 't schilderen, eerst de schaduwe en dan de tweede tint daar tegen aan, latende de grond voor het licht blyven, de schaduwe met de tweede tint luchtig onder een mengende, zonder de zelve met een vispenceel te verdryven, de tweede tint met de vinger of een styve penceel met de grond wat schommelende. Alsdan neem ik een andere tint, zo donker als myn model aanwyft, geevende daar mede een grond achter myne beelden, en latende het werk aan de lichte zyde zonder de minste rondigheid staan.

Als ik het nu zal opschilderen, stryk ik het geheele Stuk, of een gedeelte zo veel als ik op een tyd kan afmaaken, met een ligter tint als de eerste grond, heel dun en egaal over al, zodanig dat men daar alles door kan zien: doch men moet acht geeven, dat het wit daar toe heel dik en byna droog moet gevreeven, en niet als met tarpentynolie verdund worden. Op deze natte grond leg ik myne uiterste hoogsels aan, welke zich dan allengskens daar in vermengen, en de schaduwe desgelyks, zonder dat ze malkander raaken.

De tweede en derde soort kan men zonder moeite ten eersten opmaaken, op het retoqueeren na, alzo daar geene slagschaduwen noch holligheden aan zyn, gaande te werk als volgt.

*Ik bereid myn pannel of doek even als gezegt is. Dan hoog ik maar ten eersten, verdryvende het hoogsel in de natte grond, die door het uittrekken van de terpentynolie wat droog gebleeven is; en zo doe ik met de schaduwe desgelyks, latende aldus de grond voor de tweede tint blyven. Is het zaake dat het uittermaaten net uitgevoerd moet worden, stryk ik een schoone vernis, gemengd met wat taaye witte olie, daar over, op dat het zo schielyk niet zal droogen, en ik zo gemakkelyk, en zo lang als ik wil, over en weer over konne schilderen, hoogen-

+En de manier om het uit te voeren.

de dan op de hoogste partyen, en in de holligheden diepende of toetsende, ook hier en daar met een zachte vispenceel wat smalt schommelende, en wat geel in de gereflexeerde schaduwen. Moet de agtergrond een weinig donkerder weezen, zo is het nu de bekwaamste tyd, want het zal dan niet meer inschieten.

De derde en laatste soort heeft geen andere grond van nooden als de⁺ eerste, die heel zuiver en gelyk moet weezen; vermits het licht aan d'eene, en de schaduwe aan d'andere zyde, het werk genoegzaam doet zwellen en verheeven staan. Doch men moet hier aanmerken, dat, zo menigmaal als men 't overschildert of retoqueeren wil, zo menigmaal het ook met vernis moet uitgehaald worden, of ten minsten daar het noodig is, als men niet wil hebben dat het inschiet: want de natuur van de vernis is zodanig, dat die niet meer als eenmaal overschilderd wil weezen, of het werk schiet aanstonds in.

⁺Beschryving van de derde soort.

Laat ons nu verder gaan, en aanwyzen wat men dient waar te neemen⁺ in het schilderen van beelden in holle nissen, 't welk niet kan geschieden ten zy men de *Perspectief* wel verstaat: anders kan men geen goed beeld maaken, en veel minder deszelfs behoorlyke slagschaduwe aanwyzen. Die het niet verstaan, zullen echter van de onkundigen mogelyk gepreezen, maar van kenners voor botterikken uitgemaakt en belagchen worden.

⁺Men moet vooral de *Perspectief* verstaan.

Een groote misslag beging die, welke een schoon beeld in een nis geschilderd had met een stok in de hand, waar van hy de slagschaduwe op de holligheid van de nis zeer duidelyk had aangewezen, en het been van boven tot onderen, daar het geheele ligchaam op rustte, zonder slagschaduwe gelaaten, zulks maar alleen even aan de voet op de plint aanwyzende. Een slegte zaak, met welke het ging even als met een jong kwantje, die heel eenvoudig zynde, zag dat zyn Meester een graauw beeld in een nis maakte, en hem aanwees dat aan de slagschaduwe veel gelegen was, en dat de zelve ook correct moest weezen, met eenen hem aantoonende het modél daar hy 't na maakte. De jongen niet luy zynde, ging heen en liet een nis maaken; maar alzo hy geen beeld had, leende hy dat van zynen Meester, en plaatste het zelve daar in, trekkende de slagschaduwe met potloot op de nis om, waar na hy zynen beelden, 't zy van wat actie die ook waren, altyd de zelve slagschaduwe toevoegde.

In tegendeel moeten de dingen, op vaste plaatsen geschilderd, om⁺ natuurlyk te schynen, hunne behoorlyke slagschaduwen, na de verheevenheid, hebben; wel acht neemende, waar van daan zy hun licht ontfangen, van vooren of van de zyde; ten tweden, hoe ver of naby de

⁺Van de schaduwen der Basreleves, Beeldwerk, en andere Cieraaden op muuren en vaste plaatsen geschilderd na de daaging der zelve.

zelve aan het licht zyn geplaatst, op dat men de behoorlyke bepaaing van de slagschaduwten zal kunnen vinden; d'eene wat kort, scherp, en krachtig, als zynde naby het licht; en de andere wat langer, flauwer, en meer smeltende, na maate dat zy van het licht afwyken.

Om den oeffenenden Konstenaars verder te gemoet te komen, dunkt my niet ondienstig noch iets wegens het beschilderen der Vaazen, Potten, Koelvaten, en diergelyke dingen op hout of vlakke voorwerpen, te zeggen.

*Vermits de geschilderde dingen op eenige vlakten, in groote en ruime plaatsen staande, geen verheevenheid noch uitsprongen aan weêrzyden kunnen hebben, wanneer men ze van vooren ziet, zo zyn de hoog en verre uit steekende cieraaden, als verheevene beelden, leeuwecoppen, festonnen, en diergelyken, daar aan heel oneigen en onnatuurlyk, ten ware de zelve in vaste plaatsen en onbeweegelyk gesteld, maar van eene zyde gezien wierden. Alsdan kan men zodanige verheevene en krachtige dingen daar op schilderen als men wil, blyvende van de kant af, doordien de gladde rondigheid der figuur zulks niet toelaat. De roerende en gebruikelyke dingen, die men van alle kanten kan zien, moeten vlak van vooren gedaagd, heel plat of slaauw, en met geen verheevene uitstikken geschilderd worden: en de grond, van wat koleur die zy, moet zodanig gelegd weezen, dat het geen, 't welk daar op word geschilderd, met een donkere tint in zyn omtrek tegens de zelve uitkome, het zy in een beeld of iets anders, en zulks donkerder of ligter na dat het min of meer moet ronden; doch het uiterste hoogsel dient wat sterker als de grond te weezen.

*Hoe men op Vaazen, Potten &c. van hout, of vlakke voorwerpen moet schilderen.

*Belangende de koleuren, daar zyn 'er veele die wel by malkander passen, als *Lapis Lazuli*, of Azuursteen met goud ingelegt; groene Serpentyne, van gelyken met wit, als marmer of pleister, ingelegt; Toetssteen, Porfier, Agaat, en andere. Op hout, van allerhande soort en natuur, past wel Yvoorwerk, doch dat het hout niet al te ligt van koleur zy, gelyk Palm-en Olyvenhout. Het Goud, wanneer men zulks gebruiken wil, moet van zodanig een tint aangelegt worden, als men bekwaam oordeelt om met schulpgoud op de uiterste verheevendheid der dingen opgehoogd, en daar na met vernis overstreeken te werden.

*En der zelve koleuren.

*In deze landen word de Beeldhouwery niet veel geacht. Hier is geen of weinig voordeel te maaken met marmer, noch andere steen: en schoon hier of daar een tuin, of zo iets is, daar men nu en dan een beeld of kindtje van hartsteen te maaken vind, dat is te gering voor een braaf Meester. Het is zo niet als in Italien, alwaar zo veele defti-

*Kleenachting voor de Beeldhouwery in deze landen.

ge en prachtige gebouwen zyn, waar van het beste en fraaiste meest in de Beeldhouwery bestaat. Voor iemand, die wat kan, is 't het land van belofte. Men krygt veel geld, en word by de Grooten aangehaald, en in achtinge gehouden: wegens welke reden het ook noodzaakelyk is, dat een Beeldhouwer alhier wat schilderen kan, om, gelyk men zegt, van de nood een deugd te maaken. Ik heb'er een gekend, die om deze oorzaak zyn zin zodanig op het schilderen stelde, dat hy de steen in doek, en de bytels in palét en penceelen veranderde: want de menschen willen naauwelyks, zeide hy, hier de doek betaalen, laat staan dat zy zo veel geld voor een blok marmer zouden verschieten. Zy hebben altyd geen gelegenheid om zulke zwaare ballasten mede te voeren: ik spreek van de geenen, welke hunne huizen, gaanderyen, zaalen of kamers met doek bekleeden, en dan met statuaas en basreléves laten beschilderen, die zy t'eeniger tyd, door ongelegenheid van verhuizing, brand, en diergelyke toevallen op kunnen rollen, en elders mede neemen, om andere vertrekken daar mede te behangen; 't geen zy anders niet zouden kunnen doen. Doch het is, dunkt my, noch voorzichtiger gedaan als 't wel plagt, wanneer zy alles op de muuren zelve lieten schilderen: want het is hier te lande niet als in Italiën of Vrankryk, gelyk ik zeg, alwaar men veel in *fresco* schildert; 't welk verscheidene Paleizen en Kerken, die honderden van jaaren gestaan hebben, kunnen getuigen, 't geen de moeite en kosten ruim waardig is.

Van de kracht, eigenschap, en schikking der Basreléves. **Vierde Hoofdstuk.**

OM vindingen tot stoffe in deze Konstoeffening, zo wel door het⁺ penceel als den bytel, oordeel ik dat nooit Konstenaar behoeft verleegen te zyn: want wy vinden niet alleen de zelve in de Verzieringen, Zinnebeelden, en Bagchanaalen, maar ook in de H: Bladeren.

⁺Stoffe en voorwerpen om Basreléves af te maaken.

Voor dezen heb ik in het Hoofdstuk van de Schikking der Geschiedenissen⁺ en Voorwerpen dat van *Juda* en *Thamar* voorgesteld; het welk een weinig, volgens de schikking der Basreléves, veranderd zynde, nevens veele andere, bekwaam daar toe is, wanneer men twee of drie gronden achter malkander wil verbeelden: doch in deze Geschiedenis is zo veel diepte niet noodig. En hoe fraay voegt zulk een Basreléve, wanneer men een Rechtzaal der Jooden of Christenen wilde stoffeeren? Indien men nu hier den knecht en het landhuis op een byzondere

⁺Voorbeeld in *Juda* en *Thamar*.

grond plaatste, zou de zaak heel kenbaar worden, zo men de zelve na [†]zyn vermogen gantsch natuurlyk uitdrukke. Want hoewel veele waanen, dat het met de Basreléves even zodanig gelegen is als met de Gedenkpenningen, die maar alleen tot een vereeuwing der geheugenis van dit of dat voorval, of deze of geene gedenkwaardige geschiedenis, strekken, zulks word door my wel niet volkomen ontkend: maar het voornaamste inzicht is, myn 's oordeels, dat de zelve, op een leerzaame wyze, tot cieraad der Gebouwen dienen: maar hoe duidelyker, konstiger, en verstaanbaarder zulks geschied, hoe het beter is, voornaamentlyk [†]als men een vrije verkiezing en de middelen daar toe heeft. Doch wat de geschilderde Basreléves aangaat, die moeten zo wel als een konstige Schildery hunne eigenschap hebben; 't geen de Ouden, die deze Konst zo ver hebben gebragt, ons genoegsaam in hunne fraaije overblyfselen hebben nagelaaten, zynde voor ons de beste modellen die wy zouden kunnen bedenken.

[†]Verkeerd oordeel van de Basreléves

[†]Kennis en gebruik der Alouden van de zelve.

Ik beken, met veele anderen, dat zonder de naauwkeurige opmerkingen, overweegingen, navorschinge der Oudheid, en de uitlegging van sommige schrandere Geesten die tot onze narichting daar af geschreeven hebben, wy weinig van de zinbetekening der Antieke Basreléves zouden weeten: want veele van de zelve zyn zo vreemd en duister, dat men naauwelyks begrypt wat zy door de verbeeldingen te kennen wilden, geeven.

[†]Wy zullen ons derhalven een weinig hegten aan die lange en smalle, doch fraaije Basreléve van *Meleager*, door zyne Moeder, overmits het verbranden van het ongelukkig noodlotshout, gedood. 't Is waar, dat de verbeelding dezer zaak, geval, of verdichtsel, flaauw is uitgedrukt: maar na myn gevoelen heeft de Meester de woelende en krachtige werkingen van *Meleagers* ligchaam nagelaaten om de cierlykheid der *actie* te behouden. Ik vind het ook niet vreemd, dat veele deze geschiedenis niet begrypen zouden, ten ware het byschrift zulks te kennen gaf. Men ziet daar wel de drie *Fataale* Zusters, of Schikgodinnen; maar men weet niet, of de Moeder daar by is: en hoewel 'er *Diana* by zit te treuren, verklaart dit echter den vollen zin niet. Men hadde veel eer eenige jachtuigen en honden by hem geplaatst, om zyne persoon en genegentheden daar door te verbeelden. En hoewel de verbranding des houts de zaak eenigsins schynt te kennen te geeven, zo dunkt my evenwel dat dit hout te net gehakt en geschaafd is, en meer na brandhout moest gelyken. Maar het geen my het meest verwondert, is dat de Moeder *Althea*, een der hoofdpersonagien, daar niet in is, zy die zulk een groote Vorstin was, en uit wraak dit treurspel volvoerde: daar het immers een

[†]Voorbeeld in een bekende Basreléve van *Meleager* door *Perrier* geëetst.

van de krachtigste uitwerkingen van een wraakzuchtig gemoed is te willen triumfeeren, zelfs in de tegenwoordigheid der overwonnelingen. Daar en boven ziet men gantsch geen werkelyke hertstogten hier in regeeren. Ik zou ook niet durven zeggen, welk een vrouw daar by hem zit, of het zyne Moeder, *Diana*, *Atalanta*, of eenige andere persoon wil verbeelden: doch dat het zyne Moeder is, geloof ik niet; want de Zoon schynt zo oud van gelaat als zy. Behalven dat bespeurt men geene beweging van een gepynigd ligchaam in hem. Ook begryp ik niet, welk een troonie op het ronde bord, om laag op de grond staande, verbeeld is; zynde geen Medailje tot cieraad, maar zekerlyk om eenige redenen door den Konstenaar aldaar geplaatst. Anderen meenen, dat het de raazerny, kwelling, of wel het vuur wil verbeelden; hier toe bewoogen zynde, om dat deszelfs hairlokken vuurvlammen schynen te weezen. Immers had de Konstenaar door nypingen der oogen, sparteling van armen en beenen, trekkingen van neus, mond, vingers en toonen, zulks, benevens de kwelling en pyn in den persoon des stervelings, nader kunnen uitdrukken; en hier werd men niets, 't geen daar na gelykt, gewaar. In tegendeel schynt hy gerust te sterven; 't welk zyne armen, digt aan het lyf gesloten en regt uit gestrekt, genoegzaam uitwyzen. Buiten dat is het tegens den regel der Zinnebeelden strydig, welke wil, dat, waar de daadelykheid door den persoon zelf kan verricht worden, men geene hulpmiddelen daar toe var nooden heeft, en veel minder dat men een tweden of derden, om den zin te verbeelden, daar by mag voegen, ten zy in Pronkbeelden, gelyk de *Tiranny* by *Nero*, de *Heerschsucht* by *Alexander*, de *Dapperheid* by *Seipo*, en alzo ook met anderen.

't Is waar, voor dezen plachten de Schilders, om dat zy de hertstogten⁺ in de troonien en gebaarden niet wisten uit te drukken, de zelve op een rolletje of wimpeltje, uit den mond zynen oorspronk neemende, daar by te zetten: en aldus gaven zy die te verstaan. Dit heeft plaats en gebruik gehad tot'er tyd dat ze beter onderrichtwaren: weshalven ik zeggen wil, dat het zeer oneigen zoude weezen een zittenden of stilstaanden man te verbeelden, en daar by een haan of spoor, om te betekenen dat het een naarstig man is; en een doodtshoofd by een ander, om te kennen te geeven dat hy dood is, enz.

⁺Oud Schildergebruik.

Uit deze aanmerkingen blykt het, dat door de fraaye *actie* en beweging deze *Meleager* meerder kenbaar moest zyn: want het voornaamste oogmerk van 't geen men verthoont is de eigenschap der zelve zaak krachtig en natuurlyk uit te drukken; 't welk zo wel in Basreléven als in Schildery kan geschieden, ten ware de Geschiedenis zulks niet

mede bragt. Niettemin zyn'er sommige hertstogten, die niet uiterlyk werken, welke men door eenige byvoeging moet te kennen geeven, om verstaanbaarder voor den beschouwer te weezen, als daar zyn de Liefde, Barmhertigheid, Godtsvrucht, Milddaadigheid, en diergelyke: maar in tegendeel de Gramschap, Dolheid of Raazerny, Pyn, Smert &c, welke het ligchaam zo wel als den geest ontroeren, door slingeringen en draaijingen der leden, hebben geen zinhulp of bygevoegde verklaaringen van nooden.

Van de Kleeding der Statuaas en Basreléves. **Vyfde Hoofdstuk.**

*Men vind onder de Statuaas der Grieken geene als die met eenerley manier van stoffe schynen gekleed te weezen, na dewelke een regt Beeldhouwer of Schilder zich moet reguleeren. Verre is het van daar dat een Conterfeitsel, 't welk niet anders dan een pronkbeeld is, een Statua of steene beeld zou gelyken, alschoon het wit en van een enkele koleur geschilderd ware, ja al was 'er *Ovidius* met alle zyne herscheppingen zelve tegenwoordig. Hier baat geen schoone schikking der plooijen. Zo de zelve aart van stoffen die der Grieken niet gelykt, zyn zy den steen niet eigen: noch minder schynen zy met de oudheid gelykvormig te weezen.

Laaten wy ons dan niet vleijen, dat wy iets zullen voorderen met nieuwe stoffen te zoeken tot het kleeden van onze beelden, noch ons te veel vertrouwen op de behendigheit onzer handen door het bewerken van de steenen, hoe bros zy ook mogen weezen, en dat 'er niets is dat men niet maaken kan, ja dunne plooijen als papier, vliegende lapjes en losse tuiten die maar aan een draad gehegt zyn, en diergelyke *dingen meer: maar volgen wy liever hen in de dunheid, leenigheid, en slapheid hunner kleedingen, dat het schoon beloop der beweegende deelen niet verhinderd, maar duidelyk daar onder bespeurd werde, ten ware oude vrouwen en mannen, welke ten opzichte van hunne steevigheid wel met grof laken mogen bekleed werden, echter met zulk een omzichtigheit, dat het geen kleëren zonder ligchaam schynen, maar digt aan 't lyf de voornaamste partyen aanwyzende, waar van *de einden slapjes nederhangen zonder uitsteeksels.

De vliegende kleëren hebben geen plaats in de Pronkbeelden noch Basreléves; en schoon deze laatsten Geschiedenissen verbeelden, heeft

*Op de Kleeding der Statuaas moet men zich niet vertrouwen.

*En hoe zich daar in te gedraagen.

*De vliegende Kleëren zyn niet als op de tweede of derde grond eigen.

het doch geen eigenschap, ten ware op de tweede of derde grond, konnende alsdan ten dien opzichte tegens de zelve grond gehegt worden, en aldaar niet hinderen.

In een Medalje van weinig verhevenheid, en op Potten of Vaazen, alwaar men vliegende en loopende beelden in allerhande Geschiedenissen kan vertoonen, staat het vry zo veele vliegende kleêren te maaken als men wil; vermits, gelyk wy in het derde Hoofdstuk aangewezen hebben, de meeste beweeging op een enkele of tweede grond altyd in 't *profiel* moet geschieden.

Dat de Grieken de eerste vindere van de slappe kleêren, als wel⁺ de gemakkelykste, zyn geweest, wil ik gaarne bekennen: maar dat het daarom niet geoorlofd zou zyn, nu de Beeldhouwery tot zulk een hoogen trap van volmaaktheid gebragt is, allerhande stoffen te mogen gebruiken, dewyl het doenlyk is, dunkt my vreemd: want het is zeker, dat alle dingen door de langduurige oeffening beter en beter worden; en dat men noch dagelyks nieuwe dingen vind, en aan den dag ziet komen, die voor dezen niet bekend geweest zyn. Behalven dat, daar zyn weinige wetten geweest, die niet somtydts verbeterd, of op een deftige wyze vermeerderd konnen werden; niettegenstaande dat het spreekwoord zegt: *zelden ziet men jongen die de ouden verbeteren zullen*. Nochtans gebeurt het in zommige dingen wel, en voornaamentlyk in deze Konst. Dat ik hier zeg van wetten, is maar by gelykenis. Ziet eens den⁺ beroemden *Bernin* te Romem, hoe verre hy zich aan de Grieksche oudheden heeft laten gelegen zyn, en zich daar aan verbonden. Hy heeft ze voorby gestapt door zyn vernuft: ja hy is zo verre gekomen, dat het hem niet scheelde wat hem voor kwam, vliegende, loopende, leggende, staande, naakte of gekleede beelden. Alles, wat het ook mogt weezen, voerde hy uit niet als de Grieken op een steenachtige wyze, maar met vliegende kleêren, spartelende en slingerende, anders niet dan of het leevende menschen waren; niet als darmen gekronkeld, maar schoone en vlakke ploojen, dan slap, dan styf, dik of dun, en dat zo mals en lieffelyk uitgewerkt, als de Konst vereischt. Maar wat zeg ik? wy behoeven zo ver niet te gaan. Daar is die vermaarde Beeldhouwer *Keizer*, wat heeft die niet al fraaye kleedingen gemaakt? Zekerlyk⁺ heeft hy de Antieken niet gevolgd; maar wel gedagt, dat het geen braaf Meester, gelyk hy was, betaamde de gemeene sleur na te volgen: hy zocht het *plus ultra*, om verder te geraaken.

⁺Hoe veel sedert eenige eeuwen in deze Konst gevorderd is.

⁺Voorbeeld in den Ridder *Bernin*.

⁺*Keizer*.

Behalven de gemelden hebben wy noch dien grooten Meester *Francisco⁺ du Quenooy*: niet dat ik dezen noem om anderen te mispryzen, door hen stilswygende voorby te gaan, maar als braave voorgangers om ons het regte pad

⁺En *Quenooy*.

aan te wyzen 't welk men behoort in te slaan om niet te dwaalen en berispt te worden. Want met te zeggen dat *Bernin* deed het geen de Grieken niet gedaan hebben, daar mede wil ik te kennen geeven dat hy zyne beelden met dikke en styve stoffen bekleedde, om de zelve, na het schynt, beweegelyker te maaken, de lappen gestingerd, vliegende en spartelende; het welk een braaf en verstandig Meester vry staat te doen als hy het kan uitvoeren.

*Hoewel het iemand mogt toeschynen, dat ik de geheele Oudheid en haaren alouden roem onder de voet gooije, is zulks echter myn toeleg geensins: maar dit weet ik, dat wanneer aan zommigen voorgesteld wierd een *Praxiteles*, of *Phidias* te zyn, of de vrye keur van hen en den Hollandschen *Keizer*, of Roomschen *Bernin*, te mogen hebben, zy zich aan de laatsten houden zouden. De reden van deze verkiezing schryven zy toe aan de opkomst der Konst, welke toen zo verre niet was, als zy in de volgende eeuwen gevoorderd is geworden: doch wat myn gevoelen belangt, hoewel het in onze keur of vrye wil staat zodanig een Stoffe te verbeelden als wy willen, en uitvoeren kunnen, zo lang als men geen schoonder, eigender, noch deftiger vind dan die welke ons de Grieken tot voorbeeld hebben geegeven, oordeel ik dat men zich daar by behoorde te houden. Wat het vliegen, spartelen, waaijen, en woelen aangaat, dewyl het in de Pronkbeelden heel oneigen is, gelyk wy gezegt hebben, zal ik zulks ter believinge van *Bernin* laten, en meen noch *Keyzer* noch *Quellinus* na te volgen: doch als ik iemand die eer zou willen aandoen, zou het *Francisco Quenooy* weezen.

*Verkiezinge des Schryvers omtrent de Beeldhouwkunde.

*Dit zeg ik niet om iemand aan te raaden de byzondere manier van dezen of geenen na te volgen: geheelyk niet. Zulks is nooit het minste noch meeste myner gedachten geweest. Maar dewyl ieder mensch zyne byzondere genegentheid en verkiezing heeft, behoud ik ook de vryheid van de myne te hebben. Ik stel deeze redeneering allenlyk voor om verstanden te oeffenen door het onder zoeken van zaaken.

*En redeneering over zyn gevoelen.

*Veele begaan een groote misstag: want als zy somtydts een party voor hebben daar hunne zinnen opgezet zyn, die bewerken zy met de grootste yver en lust der waereld, om de murwheid daar in te brengen, 't zy een mooyen hals, fraaye schouder, of rug met aardige muskels, of een schoone dy: en als die wel na hun zin uitvalt, dan zyn zy daar als verliefd op; zo dat men veelydts wel kan bemerken waar de zulke de meeste lust in gehad hebben. Dit is de reden waarom de partyen somtydts in een beeld zo ongelyk zyn, de eene fraay, en de andere slegter; hebbende bywylen om een rug fraay te bewerken, andere deelen ongeacht voorby gegaan, als handen, voeten, hals, ja somtydts het

*Misslag van veele Beeldhouwers.

aangezicht; daar het nochtans in hunne macht is die beter te maaken als zy 't maar in acht wilden neemen: maar zy kittelen zich te veel om eenig deel naar hunne zinnelykheid zuiver uit te werken. Het is wel waar, dat aan de voornaamste partyen het meeste geleegeen is: maar echter weet men, dat de mindere deelen een schoon beeld geheel kunnen verciereren, en ook wel bederven, en t'eenemaal ontciereren. Wat is doch een schoon naakt met slegte handen en plumpe voeten? Waarom is van *Dyk* zo beroemd geweest in zyne Conterfeitsels, als om dat hy zo veel werk van een hand maakte als van een troonie? Iemand, die de practyk heeft, kan 't niet verscheelen of hy een vierkant blok marmer hakt, of dat hy iets van potaarde maakt, behalven dat het eerste meerder tyd vereischt.

Echter is deze verkiezelyke handeling, netheid en zuiverheid van geen⁺ belang, indien het beeld niet wel geschikt noch getekend is; dewyl het een met het ander vereenigt, de grootste volmaaktheid voortbrengt. Derhalven is het zeker, dat, indien *Phidias* en *Praxiteles* de handeling en cierlykheid van *Bernin* gehad hadden, en deze laatste de kennis der Grieken, zy alle drie veel lofwaardiger zouden geweest zyn.

⁺Vergelijking tusschen *Bernin* en de Ouden.

Ik wil niet allenlyk gaarne bekennen, maar stel voor vast dat het⁺ gebrek der Konst heel veel door de Konstenaars zelve is ontstaan, zo wel in de Schilder-, Beeldhouw-, als Bouwkunde; doordien de Meesters hunne geheimen, konstregelen, en ondervindingen aan hunne Leerlingen niet hebben willen overgeeven en bekend maaken: ja veele hebben zelfs getracht hunne Discipelen, welke wat voorbaarig in de Konst voordeden, te stuiten, en eenige verandering in de weeg te brengen. Want te willen twyffelen, dat de Alouden de zelve niet wel verstaan hebben, zulks zou een groote dwaasheid weezen: maar de voornoemde reden, myn 's oordeels, is wel de voornaamste van haaren ondergang; waar uit de tweede, naamentlyk de lusteloosheid der Leerlingen, om zich tot verder oeffening in de zelve te beyveren, ontstaan is. Deze zaak heeft voor al klem op de Beeldhouwery. Daar is niemand die het regte pad zyner voorgangers wil zoeken. Het zelve is nu zo begroeid en twyffelachtig geworden, dat het byna onnaspeurlyk is. Elk loopt nu blindelings door de heyde, zonder te weten waar heen.

⁺Oorzaak der verachtering in de Konsten.

Men ziet, dat de Grieksche Beeldhouwers gemeenlyk meer naakte gedaantens⁺ als de Romeinen gemaakt hebben: daar ik geen andere reden van weet te geeven, als dat de Grieken voorwerpen genomen hebben meer overeenkomstig met hunne begeertens, om te doen verwonderen de diepte van hunne kennis in de samenbouwing en in de gelykenissen der deelen van het menschelyke ligchaam. In hunne opgeregte Statuaas

⁺Onderscheid der Grieken en Romeinen in hunne Statuaas.

vertoonden zy veel eer Goden als Menschen, en in hunne Basreléves veel eer Bagchanaalen en Offerhanden als Geschiedenissen.

De Romeinen in tegendeel, welke door hunne Statuaas en Basreléves aan den nazaat wilden overgeeven de geheugenisse van hunne Keizers, hebben zich noodzaakelyk verbonden geacht, om niets te doen tegens de Geschiedenis, hunne beelden te kleeden na de wyze van hunnen tyd.

*Laat ons nu eens aanmerken, wat in het schilderen der Statuaas en Basreléves dient waargenomen te worden. Het is zeker, dat zy zuiver en wit moeten zyn, ter oorzaak dat men zulk een werk nooit plagt te onderneemen ten ware men altoorens schoone blokken marmer daar toe uitgezocht hadde, om zulk een zwaarwichtige zaak, daar zo veel moeite en kosten aan hangen, niet in de waagschaal te stellen. Derhalven moet men op de steenen en hunne soorten acht geeven.

*Wat in het schilderen der Statuaas en Basreléves waargenomen dient te worden.

*Daar zyn verscheidene soorten van wit marmer, onder anderen een die heel wit is, weêr een andere wat blaauwachtig, een derde vleesch-achtig van kleur, enz. 't zy dat het in de natuur zodanig is, of dat het door den tyd is veranderd: als ze maar niet bevlakt zyn, zyn ze altegader even goed, en staan even wel wanneer ze tegen bekwaame gronden gesteld worden.

*De verschillende soorten van wit Marmer.

*Om die reden ziet men dat de Oudheid de doorluchtigste en gedenkwaardigste geschiedenissen in koper, of in wit marmer hebben afgebeeld, gelyk veele overblyfselen getuigen, als op Paleizen en Tempels, Eerpoorten, Kolommen, Puntnaalden, Tombes, &c. Behalven noch, zo heeft het wit boven de gekleurde stukken dat het minder verandering onderworpen is: en zo 't eenigsins bederft. of verandert, het is eenpaarig, gelyk het marmer zelf daar niet vry van is. Wat het uitvoeren aangaat, men behoeft niet te twyffelen dat het met veel minder moeite en gevolg uitgevoerd kan worden, en niet minder natuurlyk als met koleuren: en dit niet alleen, maar men vind eer tien bekwaame Meesters in zulk een soort of wyze van schilderen, dan drie met koleuren, ter oorzaak dat het maar een enkeld deel der Schilderkonst in zich behelst, en altyd het zelfde is en blyft zonder verandering; daar het zich met de koleuren heel anders toedraagt.

*De Ouden hebben het wit Marmer, om gedenkwaardige zaaken uit te beelden, boven het gekleurde gesteld.

*De graauwe Schilderyen verbeelden maar een muur of steenwerk, en de gekleurde het leven zelf 't geen men als door een venster ziet. Derhalven zyn de graauwen niet om ons te verkwikken, en konnen ook niet voor byzonder Schildery verstrekken daar ieder vermaak in vind. want ze worden niet verder aangemerkt als ten opzichte van de plaats daar ze tot cieraad dienen, en maar een kleen gedeelte van zyn: en zo

*De verbeelding van de graauwe Stukken.

d'er iets anders mogt weezen, dat zou de natuur van de steen zyn die ons niet kan verkwikken gelyk wel een gekoleurd Stuk doet. Het is even als met het veld in de zomer en in de winter. Als de noordewind alles heeft verdord en doen sterven, dan is alles graauw en onvermaakelyk, dat 's te zeggen zieleloos; maar wanneer de zomer weder komt, zo herleeft het in 't geheel, en alles word weêr groen: de veelverwige bloemen brengen de ziel weder tot onze verkwikking.

Het wit marmer heeft een zonderlinge koleur en tederheid, 't welk men⁺ in de vermenging der verwen kan bespeuren: weshalven het van groot belang is het zelve na zyn grond te voegen daar het tegen geplaatst word.

⁺Welke tegen bekwaame gronden moeten gevoegd zyn.

Tusschen graauwe steen moet het alleenlyk uit wit en zwart getemperd,⁺ en met wat lichten of geelen oker vermurwd worden; maar tusschen roodachtige of porfiersteen, met een weinig vermiljoen of engels rood gemengd, wat vleeschachtig, zo wel de schaduw als de tweede tint.

⁺En waar in die bestaan.

Deze koleur uit het leven grondig geleerd hebbende, zal de zelve d'uiteerste bevalligheid aan uw werk toebrengen.

Van de beweging en die men de Pronkbeelden doet vertoonen. **Zesde Hoofdstuk.**

BEhalven het geen, 't welk wy van de Kleedingeder Pronkbeelden gezegt⁺ hebben, staat 'er noch iets wegens het beloop en de gestaltenis der zelve aangemerkt te worden; zynde daar, myn 's oordeels, het voornaamste en het meest aan gelegen.

⁺Voornaame opmerkingen in de bewegingen er Pronkbeelden.

Wy zullen dan voor eerst aantoonen wat Pronkbeelden zyn: ten tweden, of 'er na reden meerder verandering in gebragt kan worden, als de Grieken daar in gevonden hebben: en ten derden, of alle de geene, welke naderhand, en buiten de zelve in gebruik zyn geweest, wel zo goed werden geoordeeld: verders, of het niet raadsaamer is de oude en deugdsaame na te volgen, als nieuwe en minder deugdsaame te zoeken.

Gelyk ieder mensch zyne byzondere beweging heeft, schoon 'er byna een oneindelyk getal is na de verscheidene gemaatigheden, de eene woelende, de tweede traag, een derde tusschen beide; zo is 't doch niet onwaarschynlyk, dewyl het een zaak zo gemeen en naspeurlyk, ja zo zichtbaar en kennelyk is, dat 'er niemand in de waereld zoude zyn,

ten ware hy geen verstand noch kennis hadde, of van zinnen beroofd was, die de gemelde veranderlyke beweegingen onder de menschen niet zou kunnen onderscheiden; nademaal zulks het geen is waar door wy tot afkeer, liefde, of haat tot dezen en geenen gedreeven werden, en wy hunnen ommegang, leven en bedryf aanneemen of verwerpen, dewyl wy ons toch altyd geneegen vinden om ons gelyken te zoeken. Dit aldus zynde, zo is het wel te bezeffen, dat de oude Meesters, en voornaamentlyk de Grieken, die boven alle Natien in vernuft hebben uitgemunt, alle die byzondere beweegingen, zo wel innerlyk als uiterlyk, aangemerkt hebben: ter welke oorzaak zy de zelve ook in hunne werken hebben uitgedrukt, niet alleen zommige, maar zo meenige als 'er geweest zyn, geene uitgezondert. Wat is 'er dan voor onze geesten van die stoffe noch overig? Men zoude immers zeggen, niet met al. Zouden wy dan onze bekwaamheid en geest niet gebruiken mogen om verder te voorderen? Ik oordeel ja, maar in andere dingen meest: want dat gedaan is, zet men ondertusschen aan een kant. Wy zullen dan eens onderzoeken, wat een Pronkbeeld te zeggen zy, en wat daar door betekent werd.

*Een Pronkbeeld of Statua bestaat in een Afgod, met menschelyke gedaante verbeeld: Afgod, zeg ik, ten opzichte van der zelve oorspronk en gebruik, zo verre de Beeldhouwery betreft, na de beste leest en gestalte van een ligchaam geformeerd, zo uit goud, zilver, als andere metaalen, en door de behendigheit, het verstand, en de konstige hand des Meesters bewerkt. Hunne plaats is in Tempelen, Hoven, Paleizen, en andere openbaare plaatsen, tot verciering van de zelve, en van de Bouwkonst voornaamelyk. Men vind die zo wel in de H: Bladen, als in de Verdichtselen: by voorbeeld, in *Mardocheus*, daar hy, op een paard gezeten, van *Haman* door de Stad geleid wierd, met Koninklyke cieraaden opgepronkt: desgelyks in onzen Zaligmaaker, door *Pilatus* te pronk gesteld.

*Waar in een Pronkbeeld bestaat.

*Zo uit de H: Geschiedenissen, als

*Men vind ook stoffe daar toe in waereldlyke, ja in de hedendaagsche Geschiedenissen, als by voorbeeld in onzen doorluchtigen en laatst overleedenen Koning *William*, en Koningin *Maria*, hoogloffelyker gedachtenisse, op het leven afgevormd, en in den Tempel van Eer te pronk gezet, en meer diergelyke. Alle welke praalstukken niet na hunne natuurlyke beweegingen werden uitgebeeld, werkelyk, driftig, noch geweldig; maar eenvoudig, of staatig en deftig, na hunne waardigheden, welke wy moeten overweegen als Heeren of Juffers, in deuren of vensters staande, om de menschen te aanschouwen en van hen gezien te worden, doch in aandacht en zonder beweging; waar van het

*In waereldlyke.

spreekwoord schynt oorspronkelyk te zyn, *hy staat als een steene beeld of blok*: als of men zeggen wilde, een stil mensch, stom, en zonder leevendigen geest.

Wy zullen derhalven eens twederley Pronkbeelden aanmerken, beweegelyke⁺ en zedige. De zedige zullen wy aanzien als die enkeld in Nissen en boven Frontespiessen staan: de beweegelyke en spartelende, met twee à drie gekoppeld, op Pedestallen, Triumfboogen, en Fonteinen. *Verschil in de Pronkbeelden.

Nu is het zeker, dat deze twee onderscheidene soorten onvermydelyk een byzonder oogmerk hebben; waarom zy ook aan byzondere plaatsen zyn toegeëigend: naamentlyk, dat de eerste van een enkele stand, daar zy toe verkoozen zyn, gezien werden; en de tweede, rondom van alle kanten. Doch dit zullen wy in het volgende Hoofdstuk breeder verhandelen.

Wat deze tweede soort van Pronkbeelden aangaat, zy worden zo niet genaamd ten opzichte der persoonen die zy verbeelden, maar ten opzichte der daaden die de zelve verricht hebben, of der gevallen die hun wedervaaren zyn: en hier aan is het meest gelegen, dewyl zonder het zelve de personaagien alleen niet kennelyk zouden weezen; als by voorbeeld *Seneca, Petus, Laocoon, Pirus*, en diergelyke meer: alle welke voorvallen maar eens, en voor dien tyd, hun toegeëigend kunnen zyn. En indien deze voornoemde personagien met een enkeld Pronkbeeld moesten uitgebeeld worden, *Laocoon* met een slang, *Pirus* met een pook, enz. wat onderscheid zou'er dan weezen tusschen iemand die eenmaal zulk een daad verricht had, of dien eenmaal zulk een geval was overgekomen, en een die in zyn leeven duizend diergelyke had gedaan, en hem overgekomen waren, gelyk *Hercules, Theseus, Achilles, Hector*, en meer anderen welke met een Pronkbeeld uitgedrukt worden. Zo is 't dan ligtelyk te begrypen, dat de Ouden hunne stellingen in alles zo vast gegrondvest en ordentelyk geschikt hebben, dat 'er niets aan ontbreekt; zulks dat'er dien aangaande geene verandering noch vermeerdering kan geschieden. Behalven dat ziet men, dat al het geen, 't welk de Modérnen daar hebben bygevoegd, gantsch niet na het oude gelykt, noch in eigenschap noch deugden; gelyk klaarlyk blykt aan *Quellinus, Keyzer, Bernin*, en meer anderen, welke geen onderscheid hebben gemaakt tusschen Pronkbeelden en Pronkbeelden.

Nu schynt het, dat ik my zelven wederspreeke; vermits ik deze drie groote Meesters in het voorgaande Hoofdstuk byna boven de Oudheid gesteld hebbende, nu de zelve verre daar beneeden verwyze: maar men

moet acht geeven, dat hier van de Pronkbeelden, en niet van de Basreléves gesproken word: want hier in hebben zy de Oudheid in de schoone, luchtige, en veranderlyke plooiingen zo niet voorby gestreeft, ten minsten gelyk geweest.

*Nu zullen wy eens aanmerken, wat de Ouden in hunne Pronkbeelden beoogd hebben, naamentlyk drierley voornaame standen en aart van menschen; luchtige, zwaarmoedige, en gemaatigde: de luchtige, werkelyk, vol vuur, en rank gelyk de *Apollo*: de tweede, zwaarmoedig, traag, en onlustig als de *Antinoüs*: tusschen beide een gemaatigde of getemperde, als de *Mercurius radians*, welke van onderen gedaagd is; zynde alle drie Statuaas door *Perrier* geëetst. Wy zien ook gemeenlyk, dat de geenen, welke *actief* en van een luchtigen aart zyn, niet lang stil staan kunnen, maar altyd woelen, dan op 't eene been dan op 't ander; om welke reden zy zodanig een persoon op een been staande, hebben verbeeld, weinig of niet op d'andere voet steunende: daar zy in tegendeel een luijen, wellustigen, en brooddronkenen zwaarmoedig verbeeld hebben, gelyk duidelyk in den *Antinoüs* te zien is, hoe zwaar hy op een been staande, evenwel op zyn andere voet steunt, de buik voor uit steekende, het hoofd neêrwaarts hangende, met een uitermaate zwelling der heupen. 't Is aanmerkenswaardig, hoe naauwkeurig zy die twee tegenstreevigheden hebben uitgedrukt: d'een schynt te vliegen, en d'ander in tegendeel in d'aarde te zinken.

*Oogmerk en behandeling der Ouden in de zelve te verbeelden.

*Laaten wy nu eens toonen, hoedanig zy de derde tusschen deze twee voornoemde soorten uitgebeeld hebben; doende dezen bedaarden en wel getemperden vast op zyne beenen staan, ziende als in aandacht voor hem neêr, zonder de minste draaijingen, niet al te vuurig en ontlaaden, noch te veel ingevallen; de eene heup een weinig meer zwellende als die van den *Apollo*, en wat minder als die van den *Antinoüs*, en, hoewel op een been steunende, echter vaster als d'een, en luchtiger als d'ander zich vertoonende.

*Voorbeeld in drie opmerkelyke Pronkbeelden.

Gelyk zy deze drie verscheidene ligchaamen, na hunne aart en werking, zo net hebben weeten te verdeelen, behoeven wy niet te twyffelen dat zy niet even also met alle de anderen gedaan hebben: ik spreek alleenlyk van hunne hoedanigheden, gelyk een stilstaande *Bagchus*, *Mars*, *Hercules*, *Saturnus*, enz. zelfs de Vrouwen, Godinnen en Nimphen niet uitgezondert; alle welke meest uit die voorverhaalde drie zyn voortkomende, d'een wat minder, en d'ander wat meerder: en dat zulks zodanig is, kan niet ontkend worden door de voorbeelden die wy hebben bygebragt, en die ons noch dagelyks voorkomen, het zy in modellen of printen, welke de waarheid onzer stelling bevestigen. Laaten

wy ons dan niet door een gewaande inbeeldinge vleyen, dat wy eenige nieuwe *actien* tot onze Pronkbeelden zullen vinden, dan die reedts gevonden zyn; veel minder noch dat die beter en eigener zouden weezen: maar laten wy onze gedachten liever elders met meerder voordeel op wenden, en volgen ondertusschen de Ouden zonder schroom in zulk een deftige zaak, die hun zo veel zweetens gekost heeft.

Aan het schoon beloop of de zwier van een Pronkbeeld, na de hoedanigheid, staat, eigenschap, en zin wel uitgedrukt, is het meest geleege; en daar in bestaat het alles.

Niet dat ik hier mede wil stellen, dat men de *actien* en gestalten der⁺ Ouden naauwkeuriglyk, zonder in het minst daar van af te wyken, genoodzaakt is op te volgen: neen, een ieder heeft vryheid om zynen geest te oeffenen: maar ik stel hunne werken voor als voorbeelden, na de welke ik inzonderheid my gevoegd heb, en die ik als zulks een ander aanraad, zonder dat men door hen op te volgen den naam van een namaaker, of het werk dat van namaaksel, zal moeten hebben. Ik oordeel de zulken zelfs pryswaardig te zyn, die zich in deze maatigheid houden: want het verdichtsel van *Icarus* leert ons, dat de hoogvliegers dikwils zwaare vallen doen; of door *Scylla* te ontwyken, vervallen zy in *Charibdis*.

⁺Ingeworpene zwaarigheid opgelost.

Daar en boven is 'er noch een zeer noodwendige waarneeming omtrent⁺ de byvoegselen der Pronkbeelden: en om door redeneering niet langwylig te zyn, zal ik den aart der zelve in drie byzondere Pronkbeelden eens kortelyk vertoonen, en uit veele maar de geschiedenissen en beelden van *Lucretia*, *Dido*, en *Thisbe*, onder de vrouwelyke voorstellen: die der mannen kunnen op den zelve voet gemakkelyk begreepen worden.

⁺Noodzaakelyke waarneeming omtrent de byvoegsels der Pronkbeelden, door voorbeelden te kennen gegeven.

Alle drie vertoon ik ze met pook in de hand, als werktuigen waar mede zy zich zelve gedood hebben.

Lucretia, staatig en deftig.

Dido, hoogmoedig en trots.

En *Thisbe*, zeer eenvoudig en burgerlyk.

De reden waarom ik ze zodanig voorstel is, dat *Lucretia* een Edele⁺ Romeinsche Juffer was, welke door *Sextus Tarquinius* verkracht zynde, zich zelve uit mismoedigheid met een pook het leven benam. Om dit nu te kennen te geeven, heeft zy op een rond schild, of bord, de tronie van haaren verkrachter aan haare voeten staan of leggen; en aan haare regter zyde legt een hond, om haare getrouwe liefde aan te toonen. Op het Pedestal ziet men de daad zelve verbeeld.

⁺In *Lucretia*.

De tweede, een Koningin van groot gemoed, heeft desgelyks een⁺

⁺*Dido*.

pook; also zy bedroogen zynde, zich zelve uit spyt en gramschap van het leven beroofde. Het afbeeldsel van *Eneas* vertoonen wy nevens haar; en aan de andere zyde ziet men een Mos, als het voorbeeld of kenteken der dertele en geile min.

*Maar de laatste, eenvoudig in haare oprechte liefde, en door *Piramus* gewaande dood bewoogen, of veel eer misleid, doorsteekt zich zelve uit wanhoop en zuivere liefde; niet willende haaren minnaar overleven. By haar zet ik mede aan de eene zyde het afbeeldsel van *Piramus*, en aan de andere kant twee tortelduiven; en onder beide deze laatste hun einde of dood. Dit oordeel ik genoeg te zyn om aanleiding tot verdere verbeeldingen te geeven; dewyl ik meene de verschillendheid in drie, byna gelykvormige, genoegzaam aangetoond te hebben. *En *Thisbe*.

Van de plaatsing der Beelden of Pedestallen, Frontespiessen, in Nissen, en andere plaatsen. **Zevende Hoofdstuk.**

*t IS genoegzaam beweezen, dat de Beeldhouwery afhankelijk van de Bouwkonst is, en daar door onvermydelyk van de zelve afvloeit: en gelyk de Beelden de stoffagie, cierlykheid, en het leven van een Landschap zyn; zo is de Beeldhouwery de stoffagie, deftigheid, en cierlykheid der Bouwkonst. Even als een goed Landschapschilder weet wat voorwerpen in een Ordinantie de gevoegelykste zyn, en welke gedaante of gestalte zy moeten uitmaaken, krom, regt, staande, zittende, links of regts, om een welstand te doen voortkomen, gelyk wy hebben aangemerkt in het eerste Deel, in het Hoofdstuk van de ongelykheid der voorwerpen: even alzo moet een konstig Bouwmeester zyn werk met Beelden, Basreléves, en andere cieraaden na de konstregelen weeten te stoffeeren; op dat het daar door niet alleen deftig en cierlyk werde, maar dat men ook oogenschynlyk zien konne dat het zo behoort te zyn, en anders niet. Ook moet hy weeten, waarom zommige Beelden malkanderen spreken of zien moeten, en andere wederom van malkanderen afkyken; waarom deze van buiten moeten zwellen, en d'andere weder regt of zittende vertoond worden, enz. *Bepaling der Beeldhouwkonst.

*Het is dan de plicht van den Beeldhouwer de regte meening des Bouwmeesters wel te verstaan, eer hy de handen daar aan slaat: daar en boven, wat voor Beelden hy zal maaken, naakt of gekleed; van wat *En waar aan de Beeldhouwer verbonden is.

zyde zy moeten zwellen, hoedanig geboogen zyn, zo mans, vrouwen, als kinderen; en van wat zyde de zelve moeten gezien werden; of zy hoog of laag moeten staan, en zo voort: na welke onderrichtinge hy zynen geest alsdan in 't werk zal stellen, om na de voorschreeve beloopte fraaije actien en gracelykebeweevingen uit te vinden, schoone kleedingen voort te brengen en uit te werken, door de welke het gezamentlyke werk zyne behoorlyke welstand moge verkrygen: dit is voor zo veel deze twee werkelyke Zusters belangt.

Wat nu de derde aangaat, te weeten de Schilderkunst, die haar beiden omhelst, als haare hulp van nooden hebbende, van deze zegge ik, dat, nademaal de Bouwkunst benevens de Beeldhouwery de voornaamste haarer oeffeningen is, als mede haarer cierlyke deftigheid, 't zy in Historien of Landschappen, een vernuftig Schilder, de voorverhaalde (wegens het stoffeeren zyner Bouwkunde met Beelden, Basreléves en andere stoffagie) vast moet weeten, om de zelve natuurlyk, met de schaduwe en koleur uit te drukken, ja zodanig dat de onvermydelyke misstalligheden, die noch in de natuur konden opgemerkt worden, zelf daar door werden verhelpen.

Het is te verwonderen, dat onder zo veele braave Bouwkonstenaars,⁺ Beeldhouwers, en Schilders, weinige geweest zyn, die het schikken der Pronkbeelden regt verstaan hebben. Zo zy het somtydts hebben getroffen, het is by geval, en niet op een wiskonstige manier. Derhalven zullen wy trachten zulks zonneklaar, met weinige woorden, en in drie Schetsen, aan te wyzen: maar men neeme my niet kwalijk af, dat ik het zelfde voornaamentlyk ook ten opzichte der Schilderkunst doe, dewyl zy een groote betrekking met deze zaak heeft.

⁺Gebrek van opmerking in het plaatsen der Beelden.

Gelyk in de natuur niets volmaakt is, moet men in het gebruik der⁺ dingen met een goed oordeel te werk gaan, om het beste te verkiezen, en onze oogen, zo veel het mogelyk is, te voldoen, benevens ook die van andere kenners en liefhebbers.

⁺Het goed oordeel is hier in het voornaamste.

Het gaat met het schikken der Pronkbeelden in de Bouwkunst op de zelve wys, 't zy waar die ook zouden mogen staan of zitten. Ik spreek niet alleen van 't schilderen, maar van het geen alle beide betreft, de Beeldhouwery voor eerst, en ten tweden de Schilderkunst.

Bezie deze Ommetrek met opmerking, waar in ik de Pronkbeelden,⁺ in verscheidene gelegentheden en plaatsen, ordentelyk geschikt heb; 't welk genoeg zal zyn om, wanneer iemand lust het tegendeel te onderzoeken, de regelmaatigheid myner opstelling te ondervinden.

⁺Bewys der stelling door Voorbeelden.

Men moet hier alleenlyk de uiterste ommetrekken aanmerken van twee by twee, wat voor een figuur die tegen malkander maaken:

want een alleen speelt voor zich zelve, en twee voor hen beiden gelyk.

Wy hebben voor dezen aangewezen, waar in een schoone actie bestaat, naamentlyk in een goede draaijinge der leden, en beweeginge van hoofd, armen, handen en voeten.

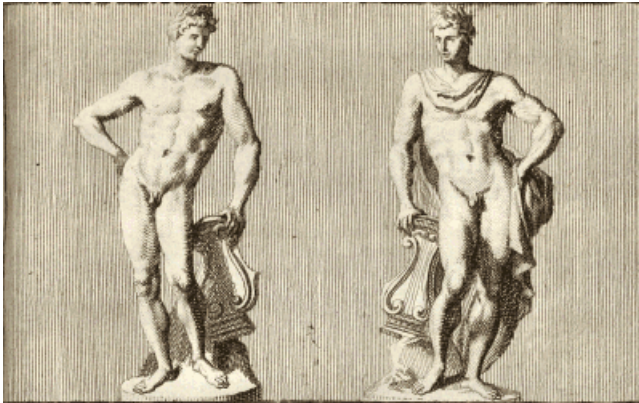
Dit Voorbeeld betreft inzonderheid de Beeldhouwers, welke dit myn zeggen in acht neemende, daar door zullen toonen, dat zy 't verstaan, en bekwaam zyn om zo wel groote als kleene dingen te ordineeren en te maaken.

Het tweede Voorbeeld betreft de Schilders, alhoewel 't het zelve is ten opzichte van de ommetrek; maar wegens de schaduwe is 'er iets meerder aan te merken, naamentlyk, als men aan een enkeld en onveranderlyk [†]licht gebonden is, dat men zich dan genoodzaakt vind een bekwaam en voordeelig te verkiezen, op dat de [†]Tweede Voorbeeld, voor de Schilders. gemelde ommetrek, die het voornaamste van ons oogmerk is, daar door haare kracht behoude, en die gezochte welstand en werking doe, gelyk men hier, nevens het tegendeel, uitgebeeld ziet.

Voor dezen hebben wy gezegt, dat de ommetrek zonder de schaduwe van geen uitwerkinge is, en dat een schoone actie en ommetrek door een kwalyk genomen licht kan werkeloos gemaakt, en de gracelykheid te niet gedaan worden; welke misstalligheit meestendeel word gezien in snelle en vlakke lichten, steekende geweldig op, en aan d'oogen onbehaagelyker voorkomende als in beweegende beelden.

Het derde Voorbeeld betreft de geenen, welke zich in het schilderen van Beelden, Basreléves, en andere cieraaden oeffenen, 't zy van wit, rood, geel, of ander gekoleurd marmar of steen. Aanmerk hier niet [†]alleen de ommetrek of beloop als in de eerste, of met de schaduwe als in de tweede; maar ook de koleur van de [†]Darde Voorbeeld. steen, zo wel in de schaduwe als in het licht: ik zeg in de schaduwe voornaamentlyk, waar in de meeste verandering bestaat, 't zy door de lucht, of van eenige andere reflexien.

Wy hebben mede aangetoond, dat de voorwerpen, hoe die ook zouden mogen weezen, hunne natuurlyke schoonheit in de schaduwe behouden, 't en ware de zelve door het een of 't ander gereflexeerd wierden; als mede dat het wit voornaamentlyk het gevoeligste daar van is, en zeer ligt door zyne zuiverheit aanneemt 't geen 'er aan voorkomt. Gedenkt ook, dat'er tusschen wit marmar en linnen groot onderscheid is; zynde het een vast van ligchaam en digt, en het ander doorschynend en yl. In het derde Voorbeeld zal men bevinden, dat het wit marmar geen geele noch rosse schaduwen zonder oorzaak voortbrengt, onder-

zoekende de natuur zorgvuldig, om de zelve met kennis naar te bootsen.

Laat ons eens aanmerken in het eerste Voorbeeld, wat voor een figuur,⁺ met de buitenste ommetrek, twee beelden tegens malkanderen maaken: voor eerst op de frontespies, alwaar die twee beelden buiten om zwellen, de tronien na malkanderen gekeerd of van malkanderen af, de armen desgelyks; en het middelste regt zonder zwellinge vlak van vooren, en aan de zyde van gelyken weinig of niet gedraaid, om dat zy maar van vooren gezien worden: die twee aan weerzyde de trap, insgelyks buiten om zwellende, doch meer gedraaid en slingerende, om dat ze van de zyden mede gezien worden, en alzo van drie kanten schoon moeten zyn: ten derden, het voorste zo veel draaijende en werkende als men wil, en rondom goed: ten vierden, die in de nissen, vlak van vooren, zonder de minste draaijing of sparteling, de meeste zwellinge van vooren. Het is ook wel voegelyk, dat de mannen onder staan, en de vrouwen boven; ter oorzaak dat de vrouw boven smalder is en scheutiger toeloopt, en daarom zich meer in de lucht verliest en smelt: 't geen een groote welstand in de *Architectuur* toebrenghet. Om die reden is het ook, dat men voor dezen dikwils op de toppen der gebouwen, in plaats van beelden, kleene piramides placht te zetten.

⁺Breeder verklaring van de eerste Print.

De bovenste beelden voegen tegens de lucht best naakt om de luchtigheid;⁺ in de nissen massief en gekleed; en onder aan het portaal half gekleed. Dit is, voor zo veel het eerste Tafereel aangaat, na myn oordeel genoeg gezegt.

⁺Van de kleeding der Beelden en plaatsing der Naakten.

In het tweede Voorbeeld kan men genoegzaam zien, wat middel men⁺ zal gebruiken wanneer het komt te gebeuren dat de voornaamste misstalligheid wegens de schaduwe op de zwellende party valt: te weeten, men kan het te hulp komen door het schikken van een arm, plooy, of hand; 't welk men verstaan moet in het schilderen, waar in het licht altyd het zelve blyft, en waar aan de Beeldhouwers zich niet behoeven te verbinden, voornaamentlyk in de opene lucht; vermits het licht omdraait, dan links dan regts, des morgens dus, des avondts zo; en in een Schildery niet: zo als het geschilderd is, moet het blyven. Deze zaak is der opmerkinge waardig, zo wel in beweegende als onbeweegende beelden.

⁺Breeder verklaring van het tweede.

In het derde Tafereel vertoonen wy een staande beeld in een nis,⁺ tusschen het welk en de nis, een bas of viool de gamba staat, die wy stellen van een geelachtig ros hout te weezen; welke koleur, vermits het beeld van wit marmer is, krachtig reflexeert. Ter zyde vertoonen

⁺En van het derde Voorbeeld.

wy een ander tusschen het groen, en een derde op het veld, rondom in de lucht: alle drie met een en het zelve oogmerk, te weeten, om de oorzaak aan te wyzen van de vermenging der schaduwen: waar uit men ligtelyk kan afneemen, dat, buiten dit, de beelden somtydts van twederhande stoffe schynen te weezen; als het licht, wit; en de schaduwe, van een andere koleur. Dit wel in acht neemende, heeft men altyd een reden om zich te verantwoorden.

⁺Schoon nu deze stellingen, wegens de werkende actien, met de geenen die ik hier voor heb vastgesteld, strydig schynen te weezen, wanneer ik oordeelde dat men de minste draaijingen en wringingen in het houwen en schilderen van beelden moest maaken; zulks stryd echter niet in der daad tegens het ander. Toen ik daar van sprak, was het wegens den opstel van een beeld alleen: nu word hier van veele by een gesproken, benevens van de zulke die men op pedestallen, fonteinen, en diergelyke plaatsen, alwaar zy rondom en van alle kanten gezien werden, stelt, welke zo wel in de natuur als omstandigheden verschillen.

⁺Oplossing van een schynstrydig heid.

⁺En dat het iemand my tot verwaardheid mogt toereekenen, dat ik my tot schikmeester in de plaatsing der beelden, naakte, en vrouwen boven, en mans, benevens gekleede, onder stel; men moet my daar niet mede betichten: want myn oordeel is op de order der Bouwkunde gevestigd, welke wil dat de vyf Orders aan vyf verschillende staaten der menschen eigen zyn; als *Poliphemus*, of de Reuzen, voor de eerste; *Mars*, als de robuste of zenuwachtige, voor de tweede; *Apollo*, wegens de tedere ligchaamen, voor de derde; *Diana* of *Venus*, voor de vrouwelyke, aan de vierde; en *Iris* of *Cupido* voor de laatste soort. Ik meen, dat my zulks niet alleenlyk moet verschoonen, maar ook stoutmoedig maaken.

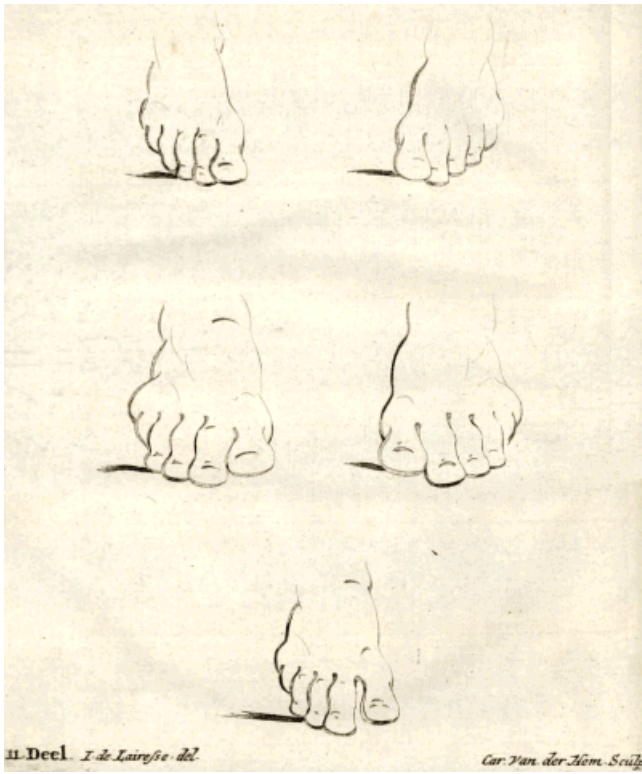
⁺Verantwoording des Schryvers op een tweede te genwerping.

Tot besluit van dit Hoofdstuk zal het niet onvoegelyk zyn hier ter plaatse een weinig van de hoofden, handen, en voeten te handelen; also ik door ondervinding hier te lande en elders, verscheidene Konstenaars, zo wel Schilders als Beeldhouwers, daar gebrekkelyk in heb bevonden, als of het deelen en leden waren welke weiniger opmerkinge verdienden dan de ligchaamen zelve.

Zommige Beeldhouwers hebben dit voor een byzondere manier, dat ⁺zy in de aangezichten hunner beelden geen verandering genoeg brengen; maakende niet veel onderscheid in den ouderdom en de jonkheid; daar by veeltydts naar het Modern zweemende, en *geaffecteerd* en *gecarrigeerd*, zonder na de Antieken te zien.

⁺Kwaade opvolging van veele Beeldhouwers.

Met de woorden *geaffecteerd* en *gecarrigeerd* verstaan wy een soort van zinnelykheid en verkiezing daar veele Konstenaars mede ingenomen

zyn, by voorbeeld, wanneer zy de oogleden hunner beelden al te zwaar vertoonen, het welk een oud en slaaperig wezen veroorzaakt, de kuiltjes aan weerzyde van den mond, neus, en aan den hals een weinig te diep inhakkende, om kwanswys de poeselachtigheid der vrouwen daar door te willen verbeelden; daar zy in tegendeel de spieren wat meerder behoorden aan te wyzen: want met het draaijen van het hoofd ziet men de spieren of halsmuskels min of meer, voornaamentlyk aan tengere en bedaarde menschen. Ik spreek maar alleenlyk wegens de verandering in de wezens en boezem te brengen: want het komt niet altyd te pas de tronien even statig en groots te verbeelden. Daar moeten zo wel dertele als minlyke, kloeke en ook tengere, na de ligchaamen, weezen; zynde het hier even eens mee gelegen als met de boezems: daar zyn volwassene en ook aankomende: van gelyken met den hals.

Daar is ook veel aan de greepen der handen en 't zetten der voeten⁺ gelegen, ja meer dan veele zich wel verbeelden, inzonderheid omtrent die naakt en zonder zoolen zyn: doch het komt meest op de schikking der toonen aan. De drie voorste moeten langer zyn als d'andere en gesloten, min of meer buitenwaarts, als mede de stand der voeten: daar in tegendeel zommige de toonen binnenwaarts schikken, en de groote *pararel* aan de voet, en d'andere daar tegen aan; 't welk zeer misselyk staat. Ziet deze Voorbeelden en het onderscheid tusschen⁺ d'eenen en d'anderen eens, waar van de twee bovenste de gezegde misstalligheid, en de drie overige de welstandige verbeelden.

*Wichtige opmerking omtrent handen en voeten.

⁺Voorbeeld in de Print wegens de voeten.

En hoewel 'er veele zyn, die afgietsels van schoone vrouwenhanden⁺ hebben, welke zy altoos gebruiken, zulks is mede, zo wel als het voorens gezegde, mede in alle gelegentheden niet goed wanneer men het verschil der geslachten moet aanwyzen: want de vrouwenhanden zyn dikker van vingers, spitsers na de einden toelooende, en smalder van nagels dan die der mannen: daar deze weder de knokkels, na dat zy oud of robust zyn, duidelyker dan de vrouwen hebben.

⁺En redeneering over handen en 't gebruik der modellen, nevens het onderscheid.

De nutheid van het Boetseeren der Modellen. **Achtste Hoofdstuk.**

Hier voor, in het tweede Hoofdstuk, is een weinig van het Boetseeren gehandeld: doch tegenwoordig zal ik van het zelve wat breeder spreken; also ik oordeel, dat de hoogwigtheid van die fraaye oeffening, voor een leergierigen Konstyveraar ten hoogsten noodzaakelyk, zulks wel waardig is.

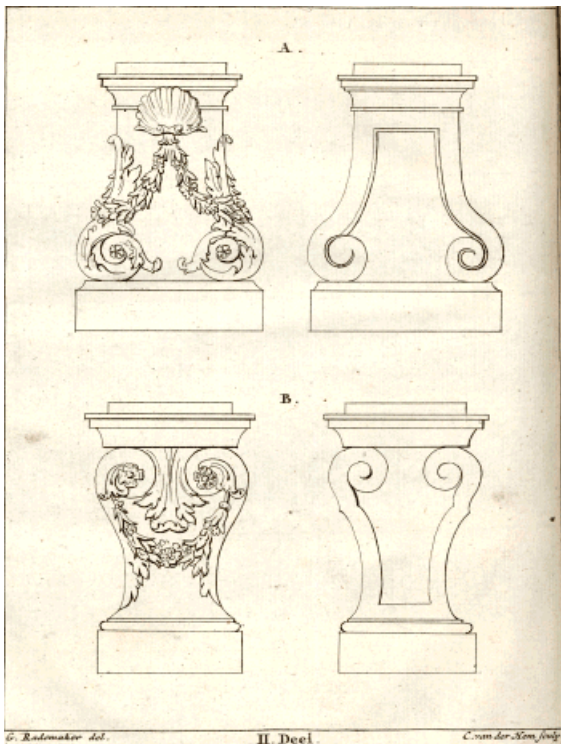

+Het wel modelleeren en boetseeren, het zy in of door potaarde, pypaarde, was, of andere weeke stoffen, is zeer nut, vermaakelyk, en hoognoodig zo voor den Beeldhouwer als Schilder, en allen die hoopen en trachten willen tot eenige volmaaktheid in de Konst te geraaken: want men verkrygt door deze oeffening (ten opzichte van de verheevenheid der dingen die men wil verbeelden; waar door het schynt, dat wy de natuur of het leven altyd voor ons hebben) een groote vastigheid, en te gelyk een stoute handeling. Het verligt onze gedachten, en doet een sterken indruk in onze herssenen, zodanig dat wy om het leven niet behoeven verleegen te zyn. Men kan wel afneemen, dat'er ongemeene voordeelen van komen moeten; dewyl men op allerhande voorwerpen, als autaaren, vaazen, schotelen, kandelaars, koelvaten, enz. basreléves, loofwerk, en andere cieraaden, na de Antieken, in de genoemde stoffen kan boetseeren, en dezelve daar na beschilderen met zulk een verwe en koleur als men begeert, ook wel vergulden, bronzen, of zo als men die graag zoude willen gebruiken. Desgelyks kan men cierlyke gevesten van degens, en helmetten, zo Grieksche als Romeinsche, door dit middel in voorraad hebben, om zich in alle gelegentheden daar af te kunnen bedienen. Die dit wel doet, kan zich zelve uit alle verlegentheden redden. Men grype dan moedig die stoffen by der hand, en maake basreléves, sfinxen, tombes, vaazen, en wat meer door de Konst vereischt word. Men kan ook kleene houte schoteltjes en potjes van verscheidene soorten laten draaijen, en die verciereren met aardig beeldwerk van was, zo Satyrstronien, speelende kindertjes, danssende nimphen, &c. Deze dingen kunnen op allerhande manieren gebruikt worden, by zon-, maan-, ook kaarslicht, na dat het in een ordinantie te pas komt. Is 't dat de lust noch verder strekt, zo kan men zich vermaaken met medailjes en penningen in was te boetseeren, en een goeden vriend daar door, als een gift, verplichten, met hem een afgietsel daar van te laten toekomen. Dus zal men zich te gelyk verlustigen en oeffenen.

+Nut-en noodzaakelykheid van het Boetseeren.

Daar zyn byna geen vermaarde Meesters geweest, of zy hebben 't een of 't ander geboetseerd; 't welk in hunne Konststukken genoegsaam doorblinkt. In der daad, men kan alles maaken wat men van nooden heeft, ja zelfs het geen niemand anders heeft en nergens te bekomen is, om na die dingen, als na het leven zelve, te schilderen.

Wat de wyze van het boetseeren belangt, daar zal ik weinig van zeggen, om dat het eensdeels heel gemeen is, enten anderen om dat ieder zyne byzondere manier heeft. Derhalven zal ik niet wyder gaan, dan voor zo verre die der flaauwe basreléves betreft.

G. Rudemaker del.

II. Deel.

C. van der Steen fecit.

Ik stel myne gedachten of ordinantie op het papier, zo groot of zo⁺ kleen als ik de zelve wil boetseeren. Als die nu, met dag en schaduwe, net en uitvoerlyk, zo als ik oordeel welstandig te zyn, getekend is, neem ik een bord of panneel, 't geen altoorens met een olieoverwgrond van de zelve koleur en tint is bestreeken, en trek de tekening met een stift daar op door, vullende dezen omtrek op de gemelde plank met was of potaard, min of meer verheven, na dat de zaak zulks vereischt; bewerkende wyders die stoffe eerst met de vinger, daar na met een tandig houtje, en verder met een vochtige penceel, als de nood het begeert, om de zuiverheid en gladheid. Dit werk aldus voltooid, en gesteld zynde op zodanig een dag als die is daar onze schilderyen staan of hangen moete, verstrekt tot modél om na te schilderen. Als wy het zelve dan in onze Stukken zullen te pas brengen, het zy in landschappen, friessen, ondiepe nissen, en andere diergelyke plaatsen in kamers, zetten wy het overeind vlak van vooren, schuins of naar het zichtpunt wykende, op zodanig een licht, hoogte, of laagte, als ons oogpunt aanwyst. Doch indien het meerder rond of verheeven is, stelt men het oogpunt in het midden van het Stuk: en hoewel de verheevene partyen alsdan aan de buitenzyde noodzaakelyk over den omtrek komen te springen, ja somtydts over andere beelden heen, als de Stukken lang zyn, gelyk in een fries en diergelyke, gebruik ik, om zulks voor te komen, daar meer als een oogpunt toe.

⁺Manier des Schryvers in het boetseeren der Basreléves.

Waar in de welstandigheid van een steene beeld of Statua met zyn Pedestal is geleege, zo wel binnen als buiten; nevens het toepassen der Pronkvaazen en Borstbeelden.
Negende Hoofdstuk.

WY bevinden, dat de gestalte en zwier van een fraaye Statua, zich⁺ welstandig aan ons oog vertoonende, nergens anders van daan komt, dan uit deszelfs veranderlyk beloop van boven tot beneden, niet alleen het beeld, maar ook het pedestal daar onder begreepen, met dat onderscheid evenwel tusschen naakte en gekleede beelden, dat de eerste een cierlyk en uitgesneeden of uitgehouwen pedestal hebbende, zulks een groote welstand aan de zelve geeft, en een enkeld pedestal in tegendeel. De tweede soort geeft van gelyken een schoone uitwerkinge, gelyk het voorbeeld A, B, aantoon, doch met dit onderscheid tusschen mannen en vrouwen, dat de krullen of zwellinge van

⁺Onderscheid der Pedestallen onder mannen en vrouwenbeelden.

de pedestallen der mannen onder, en die der vrouwen boven moeten zyn; welk beloop in beide degestalten en *Sexen* tegenstrydig is.

*Nu zoude men mogen vraagen, wanneer men twee naakte beelden by malkanderen moest plaatsen, te weeten een man en vrouw, als *Diana* en *Apollo*, *Venus* en *Adonis*, &c, of men dan de pedestallen zo *ongelyk zou mogen verbeelden? Ik oordeel van neen, als stryden tegens de regelen en order. Zyn het twee mannen, zo moeten de pedestallen onder zwellen; en zyn het twee vrouwen, beide boven: is het man en vrouw, beide enkeld: zyn het twee mannen en een vrouw in het midden, zo zullen de wederzydsche enkeld weezen, en het middelste op zich zelve, als gezegt is; en ook het tegendeel.

*Vraag voorgesteld.

*En opgelost.

Tusschen twee kolommen, of pilasters, voegen geen enkelke pedestallen, alwaar het schoon dat'er gekleede beelden, vaazen, of borstbeelden op stonden; doch in plaats van uitwendig of zwellende, inwendig of hol.

*De hoogte van een pronkvaas tusschen twee beelden moet niet te boven gaan de hoogte van drie derden der beelden, met pedestal met al, dat 's te zeggen tot aan de borsten, hooger niet.

*Aanmerkingen en regelen die de Schilders zo wel als de Beeldhouwers noodzaakelyk in acht behooren te neemen.

Een borstbeeld mag niet hooger komen met zyn pedestal, als een menschen hoogte; het pedestal niet uitwendig zwellende, maar het tegendeel gelyk in 't Voorbeeld te zien is.

In een tuin, daar men van meening is tusschen twee beelden twee vaazen en een borstbeeld te stellen, zullen de buitenpedestallen gelyk van hoogte zyn met de middelste, en enkeld; de twee andere inwendig of uitwendig naar het beloop der vaazen, een derde of de helft laager, doch even breed.

Een vaas, tweemaal zo hoog als breed, en regt oploopende, zal een opzwellend vierkant pedestal hebben: van gelyken zal het tegendeel de zelve welstandigheid vertoonen.

Wanneer een borstbeeld tusschen twee vaazen zal staan, moeten de zelve met de schouders van het beeld gelyk zyn. Het tegendeel is ook goed, mits dat het pedestal wat kloeker zy, en na het beloop der vaas geschikt.

***Hoe de Frontespiessen der Tempelen, Huizen, en Schouwplaatsen
verciert behooren te worden.***

Tiende Hoofdstuk.

DAar is in de Beeldhouwkunde, zo wel als in de gantsche Schilderkonst, niets 't geen zonder opmerking behoorlyk en na vereisch gedaan kan worden: ik spreek niet alleen van de manier en behandeling, maar ook van de omstandigheden. Zelfs kan men den luister van een welgemaakt gebouw beneemen, wanneer het door een kwaade verkiezing van buiten word verciert. Derhalven zullen wy een weinig aanwyzen wat wy hier mede verstaan, en toonen wat gedaan behoort te worden.

Voor den Tempel van *Jupiter*, een arend met de blixem in zyne⁺ klauwen.

Voor dien van *Mars*, eenige wapenrustingen, als harnas, helm, schild, zwaard, pylen, en standaarden.

⁺Verbeeldingen in frontespiessen van eenige Tempelen.

Van *Febus*, een zon midden in den zodiak met de twaalf hemelsteken.

Van *Pallas*, het schild van *Medusa*, en een helm daar een uil op staat, of een leggende *Sphinx*.

Van *Diana*, honden, boog, en pylen, en een maan daar boven.

Van *Ceres*, een ploeg met koornairen, benevens een snoeimes.

Van *Bagchus*, twee tygers, een tirse omvlogten met wyngaaardtsbladeren en druivetrossen.

Van *Mercurius*, een gevleugelde hoed op een slangeroede.

Van *Vulcanus*, een ambeeld, waar op een hamer en nyptang leggen.

Van *Vesta*, een offerschaal, daar een vlamme vuurs uitkomt, in het midden van een rond gekrulde slang.

Van *Sybylla*, twee leeuwen, en in het middde een kasteel of sleutel.

Voor de Huizing van een Raadtsheer of *Consul*, een bondelroede⁺ met de bylen, en in het midden de blixem.

⁺Byzondere.

Van een Geleerden of Filosoof, een *Sphinx* met een brandende fakkel, benevens eenige boeken.

Van een Veldoversten, een schild waar in een griffioen verbeeld staat, als mede een knodts en leeuwenhuid.

Van een Koopman, een baal, weegschaal, en elle.

Van een Medicynmeester, het beeld van *AEsculapius*, en een slangestaf.

Van een Schilder, een aap met palét en penceelen.

Van een Harder, een harders staf, daar een tas en een fluit aan hangt.

Van een Visscher, eenige netten, riemen, biezen en visschen.

*Voor een Hospitaal of Gasthuis, de liefde of bermhertigheid, met het wapen of teken van den Stichter of de Stad.

*En Stadtshuizen.

Voor een Gevangenhuis, allerhande schrikkelijke gereedschappen, als boeyens, ketens, touwen, en diergelyke.

Voor een Tuchthuis, het beeld *Educatio* met het toom van een getemd dier, dat voor haar gaat, in de hand.

Alle de Konsten, gelyk *Pictura*, *Arithmetica*, *Architectura*, en zo voorts, kunnen met beelden aangewezen worden.

Het is onwederspreekelyk, dat 'er geene Tempelen ter eere der Goden zyn gesticht, dan om hunne beelden daar in te stellen, en aldaar aangebeden of met offerhanden geëerd te worden. Veele onkundigen doen dan kwalyk, welke de beelden, die men daar binnen moet zoeken, van buiten in de frontespiesen of nissen stellen, gelyk als dat van *Diana* te Ephesen, *Appollo* te Delphos, *Jupiter* Dodone, en meer andere altemaal buiten de Tempels staan.

Einde van de Beeldhouwery.

Tafereel voor het elfde boek, Handelende van de stillevens.

Hier zitten Verstand en Voorzichtigheid by een tafel, by de welke zich eenige Cupidotjens vertoonen, die allerhande goederen, als scepter, kroon, halsketen, boeken, herdersstaf, muziek-instrumenten, kranssen, bloemen, vruchten, en ontallyke andere dingen meer, tot Stilleven dienende, uit een grooten overvloedtshoorn neemen, en haar toereiken; alle welke Verstand aanneemt, en door hulp van de Voorzichtigheid by hoopen op de tafel leggende, ordentelyk schikt, tot het verbeelden van zinryke Tafereelen of Stillevens.

Op de verhandeling der Stillevens

*O Eed'le konst! die door uw' teed're en zachte streeken
 Veel schoone dingen zo krachtdadelyk volvoerd:
 Gy streeld de zinnen, ja uw' stomme beelden spreken,
 Als gy het ernst verbeeld of met het ydel boerd.
 Hoe zinryk zie ik hier het menschelyke leeven,
 En zynen broosheid, door een waterbel verbeeld!
 Die wel uitmuntend praald, maar schielyk werd verdreven.
 Gelyk een schaduw, door geen artzeny geheeld.
 Hoe krachtig toond gy my door de afgebeelde boeken
 En prenten, de uitvoer van elks daaden, geest of aarf!
 Het hooggeacht vernuft der schrand're letterkloeken,
 Dat veel geschichten voor vergeetelheid bewaart.*

*Aan 't by gevoegde werk kan ik elks konstlust leeren;
Het snaar en speeltuig wyst een vrolyk leven aan.
De lau'ren toonen wie de deugd heeft willen eeren;
De pook of 't zwaard, wat pad des doodts zy zyn gegaan;
Of zo een' eige dood ontluiken deed hun oogen,
Dit wyst de rookende en reeds afgebrande kaars.
O Konst! verwonderlyk en nut is uw vermoogen!
Waar vind men grooter licht en wonderlyker raars!
Een Blinde derft het licht, en komt den zienden baanen
De naauwste wegen naar 't geheim dier groote Konst:
O Konstbeminnaars, volg LAIRESSE in zyn vermaanen!
Streeft hem met yver na en dank hem voor zyn gonst.*

D^L: WILLINK.

Groot schilder-boek, elfde boek.

Verhandeling van de Stillevens.

Eerste Hoofdstuk.

DUs verre de kracht, het vermogen, en de waardigheid der Edele Schilderkonst verhandeld hebbende, nevens de luister en het voordeel 't welk de geenen verkrygen die haar volkomen betrachten, en, zonder moeite te ontzien, hunne bekwaamheid in 't werk stellen; zullen wy nu tot behulp der zwakke geesten tot het Stilleven overgaan, en na ons vermogen aan de zelve bekend maaken, welke de beste en voordeeligste zyn. Doch voor af moeten wy eerst het woord Stilleven verklaaren;⁺ zynde zo veel te zeggen als onbeweegelyke, of zieleloze dingen, als bloemen, vruchten, goud, zilver, hout, steen, muziekinstrumenten, doode vissen, &c. konnende alle op verscheidene manieren, doch elk op zyne beurt, tot hoofdstoffen dienen om iets daar van op doek of panneel natuurlyker wyze op te stellen. Met deze genoemde voorwerpen kan men genoegsaame middelen vinden om allerhande slag van menschen en zinnen te voldoen, zo wel hooge en laage, als geleerde en eenvoudige. Wy zullen dan uit veele deze navolgende, welke wy de schoonste, cierlykste, en aangenaamste oordeelen, tot voorwerpen verkiezen.

Eerstelyk de Bloemen.⁺

Ten tweden, Vruchten.

Ten derden, Goud, Zilver, en andere kostelyke Schatten.

Ten vierden, Muziekinstrumenten.

⁺Wat het woord Stilleven te zeggen is.

⁺Viet der voornaamste soorten van Voorwerpen, in de Stillevens gebruikkelyk.

Deze vier soorten, konstig geschikt en wel uitgevoerd, mogen zo wel als de beste Schilderyen in zaalen en kabinetten zonder hinder ge-

plaatst worden, mits hun behoorlyk licht ontvangende, en by malkander blyvende. Doch men dient dit voor af te weeten, waar in een schoon en konstig Stilleven bestaat: want het is niet genoeg, dat zodanig een Stuk natuurlyk en wel is geschilderd. De verkiezing is noch veel meer: die bekoort en voldoet de zinnen der aanschouwers, en maakt den Meester roemruchtig. Men moest wel beroofd van zinnen, of van gering verstand zyn, indien men wilde denken dat verlepte en verdorde bloemen iemand zouden kunnen behaagen, al waar het in't leeven zelve, 'k laat staan in een Schildery: en wie is 'er die een Stuk met vruchten van de slegtste en gemeenste soort, en noch onryp, verrot, en bemorst, in een beste kamer of kabinet onder zyne fraaiste konst zoude willen zien hangen of pronken, waar van het leven zelve ieder een doet walgen? Waarlyk, zulke wanschepsels heb ik wel met aandacht gezien: doch merkende, dat de zelve niet anders strekten als om de natuur in haare gebrekkelykheid te vertoonen, is myne lust om die ooit weder te aanschouwen t'eenemaal vergaan. Maar om weêr tot de zaak te komen.

Myn oordeel is dan, dat de schoonheid en deugd van een Stilleven alleenlyk in de alleruitgeleezendste voorwerpen bestaat: ik zeg uitgeleezendste, meerende daar mede dat men uit alle bloemen de schoonste en raarste moet verkiezen, gemeene en slegte uitgezondert; desgelyks met de vruchten en andere dingen: zynde het daar door dat een Meester met regt den naam van een Konstryk Schilder mag voeren, als hy 'er noch eenige en daar toe eigene zinnen byvoegt. Het is ook niet waarschylyk, dat lieden van vermogen, die alles rykelyk bezitten, eenig vermaak zouden scheppen in ouwerwetse goederen van spiegels, zilvere en goude potten, kannen, schenkborden, en andere kostelykheden meer, en met de zelve willen pronken, daar zy alles schoonder en cierlyker kunnen hebben. Desgelyks is het met despeel-instrumenten: de raarste, konstigste, en volmaaktste zullen by de verstandigen, die de Muziekkonst beminnen, plaats vinden; maar geen hedendaagsche lier, hakkebord, noch zakpyp. Wat koolen, wortelen en raapen, als mede kabeljauw, zalm, haring, spiering, en diergelyke dingen aangaat, welke slegte en gemeene vercieringen zyn, niet eigen noch waardig om binnens huis in kamers te hangen, die zullen wy voorby gaan: die ze lust, mag zich na de markt vervoegen, 't Zelfde is het ook met paardetuigen op houte planken geschilderd, ook allerhande jagttuigen: doch deze laatste zyn niet heel oneigen, benevens zwynen, herten, haazen, als mede faisanten, patrysen, en andere doode vogelen meer, welke gemeenlyk van der Vorsten en Edellieden zin afhangen.

Dus verre den algemeenen trant van Stilleven aangeroord hebbende, geeven wy den wyzen en verstandigen in bedenkinge wat, of welk van alle, het beste en voordeeligste zy, ten opzichte van vinder en uitvoerder, en die het bezit of koopt.

Wat my aangaat, ik oordeel dat de welspreekendheid heel bekoorlyk voor het gehoot is. De deugd alleen is 't die de schoonheid aanminnelyk maakt. Wat is een schoone bloem, appel, goude boocaal, en welgestelde viool, als 'er geen goede reuk, lekkere smaak, bekwaamheid om te gebruiken, en aangenaam geluid in is? Neen, zeg ik, de deugd moet doorstralen: de reuk, smaak, gehoor of geluid kan het penceel niet afmaalen: maar door eenige verborgene betekenissen kan men den aanschouweren het zelve wel te verstaan geeven, ten minster iets of wat daar van, het zy in basrelève door fabels, *hierogliphen* of zinbetekenende figuren, en andere dingen meer, waar van overvloedige stoffe is als 't aan de wil niet onbreekt.

Wat de natuur en eigenschap der plaatsen in de Stillevens, zo binnen⁺ als buiten, belangt; wy zeggen, dat de zelve twederlei zyn: verbeeldende de eerste als of het tegen een vlakke muur of schot hangende geschilderd waar; en de tweede, als leggende op bank, tafel, of op de grond.

⁺De natuur en eigenschap der plaatsen in de Stillevens.

Wy stellen ook vast, dat geene voorwerpen, in de Stillevens te pas gebragt, minder dan levensgroot mogen verbeeld worden.

Het voegt ook niet, en het is tegens de natuur en de waare eigenschap⁺ van de Stillevens strydende, in een van alle de voornoemde verkiezingen eenige gekoleurde verbeeldingen of doorzicht te vertoonen, noch binnen noch buiten, dat 's te zeggen, landschap of *architectuur*, als mede geene levendige schepselen, het zy menschen, beesten of vogelen, waar door de naam van een regt of waar Stilleven geheel te niet zoude loopen; behalven dat het te zwaar, ja byna ondoenlyk voor een Stillevenschilder is in alles te treffen: en zo hy het kan doen, twyffel ik of zulk een wel den naam van een Stillevenschilder zoude willen voeren. Maar laten wy weder tot de zaak keeren. Ik zeg dan, dat men alleenlyk de diepte, min of meer, met een behangsel, gordyn, of basrelève van hout of steen, van zodanig een koleur en tint, zal vertoonen als tot welstand van het algemeen schikt: het een wat somber, het ander wat lichter. By bloemen past geen witte, geele, noch roode achtergrond, maar sombergraauw. By vruchten voegt witte en graauwe marmar, maar geen geele noch roode. Doch vermits⁺ een schoon basrelève meerder kennis en konst vereischt als een bloem, vrucht, en diergelyke, kan men in der zelve plaats een holle

⁺Geen gekoleurde verbeeldingen, noch doorzicht, mogen tot achtergrond in deze verkiesing te pas gebragt worden.

⁺Maar wel Basrelèves, of toeëigenende Borstbeelden.

nis, met een borstbeeld daar in, vertoonen, van Goden of Godinnen op de zaak passende, als een *Flora*, *Pomona*, *Bachus*, *Apollo*, *Diana*, of anderen, na dat men het *concept* verkiest, en een byzonderen of algemeenen zin wil uitdrukken: want uit ieder kunnen veele uitvloeijen. De bloemen zyn menigerley, en kunnen, zo wel als de vruchten, in drie hoopen verdeeld worden, te weeten, in Lente, Zomer en Herfst. De zelve hebben verscheidene eigenschappen, bekwaam om veele fraaije, zeldsaame, en zinryke *concepten*, met basrelève of borstbeelden, gelyk gezegt is, op te stellen.

Men dient te weeten, dat onder de bloemen geen vruchten passen, dan alleenlyk koornairen, om dat de zelve ligt en buigzaam zyn; maar onder de vruchten wel eenige of zommige bloemen, voornaamentlyk zulke die rust en vrolykheid betekenen, als papavers en roozen: en echter voegen deze noch het allerbest by druiven, het zy in kranssen of festons, en anders geene.

Laaten wy nu eens aanmerken, wat de Geleerden ons hebben nagelaaten tot oeffening van onzen geest over deze stoffe; op dat wy de zelve, zo veel als in ons vermogen is, tot meerder of hooger luister en waardigheid mogen brengen dan tot nu toe is gedaan.

*De witte Lely is aan *Juno* toegewyd; de Zonnebloem aan *Apollo*; aan *Venus* de Roos; *Diana* en de Slaapgod eigenen zich de Maankoppen toe; *Ceres* de Koornbloemen; *Juno* de Granaatappelen; *Bachus* den Vygenboom en Wyngaard; *Ceres* of *Isis* de Persikken en Koornairen; *Venus* en *Apollo* de Appelen; *Ops*, of Moeder Aarde, alle is 't geen uit haaren schoot het geheele Jaar door, als Lente, Zomer, Herfst, en Winter, voortkomt. Onder de Instrumenten is de Lier of Harp aan *Apollo*, *Mercurius*, en de *Musen* toegewyd; de Fluit aan *Pan* en *Venus*; de Trompet aan *Mars*, enz.

*Eenige Bloemen, Vruchten, en Instrumenten aans verscheide Goden en Godinnen toegeëigend.

Concepten voor Basrelèves, dienende tot stoffeeringe der Stillevens.

Twede Hoofdstuk.

*Tot de Bloemen, *Zepirus* en *Flora* malkanderen liefkoozen le; *Venus* en *Adonis* desgelyks.

*Basrelèves tot de Bloemen.

*Tot de Vruchten, *Ceres* en *Pomona*, of *Pomona* en *Vertumnus*: by de Druiven *Bachus* en *Ariadne*, en smullende Bachanten. En als 'er Moerbyen onder zyn, voegt 'er best een slaapende *Silenus* met de Nimf *Eglé*.

*Vruchten.

By de Instrumenten, *Apollo* met de negen Musen; *Orpheus* spelende;⁺ als mede *Arion* op een dolfyn. By de Rinkelbom, Gornet en Cimbaal voegt best een *Bachus* offerhande, *Bachanaalen*, of dansende *Bachanten*.^{+En Instrumenten.}

Aan drie Saizoenen, Lente, Zomer, en Herfst in een, kan men⁺ *Venus*, *Ceres* en *Bachus* toeëigenen; mede by een volgens hunnen rang zittende. Wy sluiten de Winter uit; oordeelende zulk een vertooning oneigen, en meer verdrietig in 't aanschouwen als vermaakelyk: behalven dat men haar niet dan straffe en gebrekkelyke zinnen kan toepassen, als honger, armoede, en diergelyke, die dit getyde des Jaars mede brengt.^{+Tot de Lente, Zomer, en Herfst in een Tafereel.}

Maar men dient wel aan te merken, hoe deze *Basreléves*, om de⁺ welstand te verkrygen, geschikt behooren te werden.^{+Formaaten der Basreléves.}

In *Kranssen* voegen achtkantige.

In *Festons*, ronde.

En in *Bouquetten*, vierkante met de lyst *paralel*, voornaamentlyk wanneer dezelve boven, onder, en aan weerzyde hangen.

In tegendeel, wanneer ze in de hoeken geschikt zyn, dan voegt een *Compartement* beter, te weeten vierkant boven, doch onder en aan weerzyde half cirkelrond. Dit 's voor zo veel de binnen-*Basreléves* in het algemeen betreft.

Wat nu de verhevenheid aangaat; hoe flauwer hoe beter, zonder de minste slagschaduwe, om alle geweld en verwarring voor te komen.

Nu tot de tweede soort van *Stilleven*, staande, leggende in holle nissen, op banken, en tafels, Wy hebben voor af gezegt, dat zulke niet minder dan levensgroot mogen verbeeld worden, by gevolg heel vooraan in het Stuk; om die reden dat zy zich alsdan in hunne volle kracht en hoedanigheden vertoonen, ja ongelyk beter met een buiten- als binnenlicht, van voor als van de zyde.

Wat de gronden aangaat, die zyn drierley welke de vruchten welstandig⁺ doen afsteeken: de druiven op een hartsteene, byzonder de blaauwe, gelyk mede de karssen, blaauwe pruimen, en alle vruchten die aan de bruine kant zyn. In tegendeel vertoonen zich appelen, persikken, en abrikoozen beter op een sombere graauwe grond. Daar is noch een derde soort, als pompoenen, meloenen, oranjeappelen, aardbeziën, en meer, die op een witte grond best schikken, 't zy op een bank, tafel, of in een diepe nis.^{+De welstandigste gronden voor de Vruchten dienende.}

Hier nevens zal ik eenige *Concepten* ter neder stellen, welke, myn 's oordeels, niet onaangenaam aan de Konstlievenden zullen voorkomen; alzo in de eerste de drie bloeiende Getyden des Jaars in een vervat zyn, en zodanig geschikt, dat zy malkander geen hinder doen.

Tafereel.

+Dit Stuk zal een holle nis, van binnen vierkant, zo diep als breed, en boven rond loopende, vertoonen. Binnen de zelve zet ik een schoone Vaas, het zy van kristal, koper of goud, vol bloemen; die de kortste steelen hebben in de midden, en de anderen ter zyden uitspartelende. Boven in het midden, aan een ring, plaats ik een wakker bos druiven of drie, van de kloekste soort. Aan de zelfde ring bind ik een smal lint, waar aan koornairen, met eenige bloemen van dat graan geschakeerd, los hangende, in de wederzydsche hoeken des Stuks opgeschort en vast geknoopt, langs dezelve zyden nederhangen. Beneden om de Pot, of Vaas, leg ik schoone en smaakelyke vruchten, mede van de kloekste en ongemeenste welke te vinden zyn, als meloenen, citroenen, varste vygen, granaadappelen, okkernooten, ook wel appelen, persikken, chinaasappelen, enz. Zodanig is den inhoud.

+Lente, Zomer en Herfst in dit Tafereel te pas gebragt.

+De schikking is aldus. De festons zyn aan bosjes, een hand lang met groente verdeeld en geknoopt, die de steelen van het koorn meest bedekken; en geschakeerd, gelyk gezegt is, met eenige blaauwe bloemetjes, welke een lieffelyke vermenging, zonder geweld, doen voortkomen. De rand, daar zy tegen afsteeken, is van een graauwe steen, en het lint donker violet. De druiven, van de kloekste soort, aan een kopere ring gebonden, zyn wit, te weeten die in het midden hangen; en die aan wederzyde, blaauw, met een groen blad of twee: welke *Groep* tegen de schaduwe der holte wel afsteekt, zonder het gezicht van het voornaamste af te trekken. Myn oogmerk is, de bloemen te schikken in een groote massa van schoone en lichte bloemen, de krachtigste en volste in het midden, bestaande in wit, geel, en licht rood. De hoogste naast aan de druiven zal een zonnebloem zyn: aan de zyden, andere van minder koleur en krachten, hier en daar een schoone blaauwe tusschen. En vermits de Pot, om plaats voor de omleggende vruchten op te ruimen, niet heel vooraan kan staan, zullen de ter zyde uitspartelende bloemen in de schaduwe zyn. De vruchten schik ik weder in tegendeel, als de kloekste ter linker, en de kleenste en tederste, gelyk persikken, abrikoozen, en pruimen ter regter zyde. Myne meening is Italiaansche vruchten, de citroenen voornaamentlyk, ter minsten twee vuisten dik, dewyl het de aangelegenste van den hoop zyn, waar na de rest zich moet schikken. Wil men nu, boven de Getyden des Jaars, eenige Zinnen verbeelden, voegt een lier, viool,

+De schikking en koleuren der zelve.

of ander Instrument daar by, 't geen men tegen de lichte zyde der holte kan zetten of hangen: daar mede is het Stuk voltooid.

Wel aan dan, wakkere Stilleverschilders, beschouwt met aandacht⁺ en zinnen dit voorbeeld, en overweegt wat zwaarigheden ik u voordel, of 'er wel iets in zy begrepen 't welk niet in uw vermogen is. Gy Bloemschilders, is 'er meerder moeite en kunst om een druif, appel of persik naar te bootsen, als een roos, lely, of zonnebloem? En gy die niet als vruchten afmaalt, wat zwaarigheid steekt in een bloem meer als in vruchten, een granaadappel of meloen van binnen of van buiten? Gy kunt het een zo wel als 't ander, staande of leggende, voor u zetten, zo lang als 't u lust. Een harp, viol, lier of fluit desgelyks. Derhalven ontbreekt u niets: want deze gezegde dingen zyn alle genoegzaam in uwe macht. De proportie, maat, en gestalte van al het geen dat stil staat, hangt of legt, kan uw oog bezeffen en begrypen. Uwe malste penceel, door een geoeffende hand geleid, kan ze natuurlyk treffen, en welstandig op het panneel vertoonen. Wat scheelt'er dan aan dat gy veeltydts zo eenzinnig op eene soort alleen al uw welvaaren stelt? 't Is waar, een schoone bloem kan de aanschouwers wel behaagen; maar een frisse of smaakelyke vrucht daar by, noch meerder: en eenige fraaye instrumenten daar benevens, noch veel meerder. Van elks wat kan immers niet meer als uw panneel beslaan; en den meesten tyd doet gy het met eenerhande soort alleen. Is 't een bloemstuk, uw panneel moet evenwel gevuld zyn: de vruchten en instrumenten van gelyken. Als men zegt, die man was een fraay Stilleverschilder: dan behoeft men niet te vraagen wat hy schilderde, bloemen, vruchten, of instrumenten; maar alles dat stil staat, legt of hangt.

⁺Vermaaning aan de Stilleverschilders.

Twede Tafereel.

Zynde het tegendeel van het voorgaande.

HET voornaamste in dit zal een laag of plat mandtje met vruchten⁺ zyn, 't geen de opening, in de breedte, meest beslaat. Dit mandtje zal men vullen met allerhande tedere en smaakelyke soorten van vruchten. In plaats van druiven, boven de zelve, zal men een *bouquet* bloemen met schoone en sierlyke groente aan de ring vast hegten, en, gelyk inde andere, opgebonden; en tegens de wederzydsche posten eenige instrumenten, als fluit doux, schuiftromper, bassons, kromhoorns, hautbois, &c. Ter regter zyde van het mandtje zal een porcelyne schaal met aardbeziën leggen; en achter de zel-

⁺De schikking.

ve, wat dieper in de holte, een wyde glaaze fles met moerbyen, &c.

De hangende festons aan wederzyde van het bouquet bestaan meest in koornairen en groente.

*Het grootste en krachtigste licht zal op het mandtje met vruchten zyn, bestaande meest in helder witte, geele, en een weinig roode; de donkere zyde in bruine, zwarte, of violette. Het bloembouquet boven de zelve zal daarentegen mede in blaauw, purper, paars, en een weinig wit en geel bestaan. De instrumenten, van gelyken. De rest, die dit sluit, als de koornairen en groente, wyst zich zelf.

*En koleuren in deze aangetoond.

Dit Stuk, aldus geschikt en konstig uitgevoerd, is een regte en welstandige weêrgaa tot het voorgaande.

Nu zullen wy noch een derde Tafereel, de instrumenten betreffende, en de *harmonie* toegepast, daar by voegen, zynde van geen minder welstandigheid als de twee voorige.

Derde Tafereel.

*IN het midden der holte van de nis zet ik een groot muziekboek, meer breed als hoog, op een lessenaar. Dat 'er in geschreeven staat, is vocaal muziek, aan de eene zyde de Cantus, en aan de andere zyde de Bas, het zy kerk- of kamermuziek. Boven de zelve, aan de ring, plaats ik een yvoore lier met goud verciert: en tusschen deszelfs hoornen, zal een laurierkrans, benevens een kleene olyve- of mirthetak hangen. Al de blaasinstrumenten, voorgemeld, nevens de viool, zal men ter zyden en achter het boek schikken, en vooraan eenige daar toe behoorende dingen, als een schroef of twee, een stuk *coletonium* of spiegelharst, een doosje met snaaren, een rietje van de basson, of hautbois &c. Werdende dit alles gesloten door een schoone bloemfeston, met koornairen geschakeerd.

*Schikking van het derde Tafereel.

Dit Stuk zal zich best tusschen de twee voorgaande schikken.

Wat nu het formaat dezer drie Stukken belangt, men zal bevinden dat de zelve veel beter in de hoogte, dan in de breedte voegen, en ook veel deftiger staan.

Daar is noch een andere soort van Stilleven, die van de geringste niet is, en by de voorgaande een welstandige en niet min sierlyke veranderinge zoude geeven. Het is die welke in allerhande kostelykheden bestaat, als goud, zilver, kristalle en andere glazen, paerlen, edelgesteentens en paerlemoer, gemeenlyk *Vanitassen* genaamd. De vermaarde *Kalf*, die veele heerlyke en uitmuntende voorbeelden daar van heeft nagelaaten, heeft in deze zeer uitgemunt, en boven allen den hoogsten lof verdiend.

Om nu aan de yvergraage Schildergeesten te toonen, dat tot deze verkiezing geen verandering van stoffe ontbreekt om van een handwerk tot een konst te geraaken, of om beter te zeggen, de oeffening van de hand met die van den geest te verryken, waar door men met regt den naam van een konstryk Meester mag voeren of kan bekomen; zal ik een vierde Tafereel opstellen, neemende daar toe tot hoofdstoffe wysheid, rykdom, en eer. Het was wysheid alleen welke *Salomon* van den Heere wenschte, en die hy verkreeg, verzeld met rykdom en eer.

Ik schik het dan als volgt.

Vierde Tafereel.

Alle kostelykheden zet ik in het midden, als goud, zilver, potten,⁺ kannen, schenkborden, bokaalen van paerlemoer, kristal, kandelaars, goud en zilver geld met hoopen, ook wel volk beurssen, &c. Aan de ring boven de zelve hang ik een klein tabletje, waar op deze woorden in goude letteren staan, *Sapientia nutrix*, of wel in plaats van het schrift een goude zon op een azuure grond. Aan wederzyde van de zelve hangen eenige boeken, festonsgewyze met laurieren doorvlogten, aan de beiderzydsche hoeken vast gemaakt, beginnende uit de ring, en aan weerzyde neerhangende, voordien met scheeps-en muurkroonen, palm, laurier, mirthe, en eykekranssen, &c. Om de zelve zoude men een smal wimpeltje kunnen slingeren, met deze woorden, *Laboris Merces Sapientia nutrix*, of *Proemia Majora Laboribus*.

⁺Wysheid, Rykdom, en Eer in het vierde Tafereel te pas gebracht.

Om nu het voornaamste, welke de wysheid is, in het midden te plaatsen, kan men, in steê van de zon en boeken, het gulde vlies boven aan de ring hangen, en onder een Sphinx nevens eenige boeken en persikken vertoonen.

Behalven deze genoemde zyn 'er noeh andere soorten van Stillevens, die wy voorby zullen gaan, alzo zy geen byzondere betekenissen hebben, en te gering, ja niet waardig zyn om in kamers, zaalen, veel minder in kabinetten van groote en wyze mannen nevens het voorgestelde te pronken, hoe fraay en natuurlyk zy ook mogen geschilderd weezen, als doode vissen, kool, wortelen, raapen, uyen, distelen, en andere steekelige onkruiden, &c.

Maar doode haazen, patryzen, faizanten, als ook allerhande jagttuigen zyn, gelyk wy hier voor gezegt hebben, noch toemwaardig.

Eenige verbeeldingen op byzondere Persoonen toegepast, bekwaam om met Stillevens uitgevoerd te worden.

Derde Hoofdstuk.

+HOewel wy hier voor gezegt hebben, dat de vermaarde *Kalf* in de Stillevens boven anderen heeft uitgumt, heeft hy nochtans, zo min als zyne voorgangers en navolgers, reden van zyne verbeeldingen weeten te geeven waarom hy dit of dat vertoonde: maar slegts het geen hem in den zin schoot (als een porcelyne pot of schaal, een goude bocaal, +een fluit of roemer met wyn, en daar in een citroenschil hangende, een horologie, paerlemoere hoorn op een goude of zilvere voet, een zilvere schaal of bord met persikken, of wel opengesneedene cinaasappelen of citroenen, een tapyt, en diergelyke gewoonlyke dingen) verbeeld, zonder eens zyne gedachten te hebben laten gaan om iets van belang voort te brengen daar een byzondere zin in stak, of 't geen ergens op toegepast kon worden. Echter om te toonen dat zulks, zo wel als in andere verbeeldingen, doenlyk is, zal ik eenige Tafereelen of Stillevens, op byzondere persoonen toegepast, opstellen, en alhier na malkanderen laten volgen.

+Dat de Stillevens gemeenlyk zonder zin verbeeld worden.

+Zin

Tafereel op een zegenpraalenden Oorlogsheld.

+WY vertoonen alhier eenige wapenen, als een borstharnas van staal, een cierlyk bewerkten helm, schild en zwaard, waar van het gevest een arendts- of leeuwenhoofd verbeeld; een piek of spies, een gespannen boog, een gelaaden koker vol pylen, als mede eenige kranssen van laurier, palm en olyf. Boven aan de lyst zou men, aan twee ringen, een goude halsketen, waar aan een hert, tot op de borst ahangende, met kostelyke gesteentens bezet, kunnen hegten, boven het welk men een eigene spreuk, als zulk een Held heeft dien men dit toepassen wil, kan stellen. Verders vertoonen wy een goude kroon, armbanden en ringen, een gepluimden hoed met een diamante knoop opgezet, en een trompet. Onder de kranssen, den hoed, en de trompet, legt een geborduurde rok, waar af de eene mouw van de tafel nederhangt. Op de muur, of in een kleen tafereel zoude men in Basreléve kunnen vertoonen *Apollo* die den draak *Pithon* heeft gedood; of wel *Perseus* en *Andromeda*; of een man met een leeuwenhuid om-

+Tafereel op een Overwinaar.

hangen, breekende een tyger den bek open, by den welken een knods op de grond nederlegt.

Uitlegginge van de genoemde voorwerpen.

MEn nam in voortyden het Borststuk tot een teken van verstand en⁺ bescherminge: want vermits de borst daar door bedekt word, zo behoed en bewaart men daar mede het leven.

⁺Uitlegginge van het Borstharnas.

Met den Helm geeven wy te kennen genegenheid tot den oorlog,⁺ en strydbaaeren inborst.

⁺Den Helm.

Het Schild, voor bescherminge genomen, wierd in voortyden onder⁺ de Ouden in zulk een groote achting gehouden, dat zy het zelve aan de Overwinnaars, wegens hunne beweezene dapperheid en kloek gedrag, vereerden. *Virgilius* verhaalt in zyn negende Boek, dat *Eneas* gebod een Schild aan hem te brengen om *Nysus*, een wakker en dapper Jongman, wegens zyne beweezene trouw en heldendaad daar mede te beloonen. De Argivers hadden tot een gebruik de Jongelingen, welke het door de eene of andere mannelyke daad verdiend hadden, met het Schild van *Enhippus* zegenpraalende door hunne stad en landpaalen te geleiden. Wy leezen ook, dat het *Palladium*, 't welk de Ouden waanden uit den hemel nedergedaald te zyn, een Schild was, het verborgene zinnebeeld der bescherminge van het Roomsche Volk en Ryk verbeeldende. En na de uitlegginge van *Numa Pompilius*, betekende het Schild geluk en voorspoed; waar mede hy het Roomsche Volk, in het achtste jaar van zyne regeeringe, door een zwaare pestilentie bezogt zynde, welke geheel Italië met een naakenden ondergang dreigde, zocht aan te moedigen en te troosten. Wyders waren de Schilden en Rondassen aan die geenen toegewyd, welke de Stad en Republyk uit een zeer zwaar dreigend gevaar hadder verlost: en om de geheugenisse van zodanig een weldaad onder de nakomelingen te vereeuwigen, en de zelve tot het spoor der deugd aan te prikkelen, deed men die geschiedenissen op hunne Schilden graveeren of uithouwen. Het Schild en de Piek zyn ook noch betekenissen van oorlog, bestaande voornaamentlyk hier in, om de geleedene schade te herstellen, en onze vyanden te verjaagen en te verderven. Doch de wapenen brengen zeer weinig nutheid by, indien de zelve niet door wysheid en verstand gevoerd worden. Daarom ziet men *Pallas* doorgaans met Schild en Piek gewapend verbeelden; betekenende het laatste kracht en vlugheid des vertlandts.

⁺Het Schild.

De Spies, of Piek, betekent ook de verbreidinge van een heerly-⁺

⁺De Spies.

ken naam. En het was om die reden, volgens het verhaal van *Plutarchus*, dat *Lysippus* het beeld van *Alexander* daar mede vercierde, niet tegengaande andere hem met de blixem in de hand vertoonden; meenende, dat het niet voor een korten tyd, maar voor veele volgende eeuwen zoude dienen, om de heerlyke onderneemingen en uitvoeringen van dien voortreffelyken Held te verheerlyken en onsterffelyk te maaken. En gelyk men met de Spies of Pyl na een doel werpt of schiet, alzo betekent, op een zinverbeeldelyke wyze, de zelve de uitgestrektheid van een heerlyken naam. Doch de Ouden verbeeldden niet alleen met de Piek, of Spies, de Koninklyke hoogheid en gezag; maat waren ook gewoon de geenen, welke zich grootmoedig in 't verwinnen van hunne vyanden hadden getoond, met de Piek of Spies te vereeren: het welk *Plinius* mede aantoon; zeggende, dat *Sicinius Dentatus* om zyne wonderbaare dapperheid met twaalf Pieken wierd begiftigd. *Festus Pompejus* is van gevoelen, dat de Oorlogshelden met de Piek of Werp spies wierden vereerd, om daar door het voornaamste bestier des oorlogs en des ryks te verstaan; en dat het daarom ook het gebruik was de oorlogsgevangenen *sub hasta*, dat is onder de Spies of Piek, in 't openbaar te verkoopen.

*Het Zwaard betekent, in zaaken van oorlog, verwoedheid, grouwzaamheid, verschrikkinge, vervolginge, en bedreiging des doodts.

*Het Zwaard.

*De gespannen Boog is mede een teken des oorlogs: en de Pysen betekenen het volk, of de groote en verre uitgestrektheid van macht, als mede de lichtheid en gezwinde beweeginge.

*De Boog en Pylen.

*Dat de Krans van Laurier het merkteken der zegenpraalenden was, en van die eenige waardige daad van onsterffelykheid hadden verricht, betoonen ons overvloediglyk de overblyfselen der Oudheid. Het is ook door de Historien kennelyk, dat de Generaals en Hoofden van de Legers der Romeinen in hunne Triomfen een Lauwerkroon aan *Jupiter Capitolinus* bragten, en de zelve aldaar by hem lieten berusten.

*De Krans van Laurier.

*De Romeinen plagten ook voormaals aan de Zegenpraalenden, tot bewys van hunne Triomfen, de Palm te schenken; zynde dezelve het algemeene teken der overwinninge. En hoewel men den Palmboom met een zwaaren last van boven drukt om hem neder te buigen, wast hy doch geduurig daar tegen op: en daarom wilde men dat hy in gevaarlyke stryden het teken der overwinningen zoude weezen; welke niet anders als door standvastigheid des gemoedts, alle gevaaren en rampen kloekmoedig wederstaande en verachtende, kunnen behaald en verkreegen worden.

*Palm.

*d'Olyf is mede een teken van overwinninge; vercierende de Ouden

*en Olyf.

hunne Tropheën en opgeregte Praaltooneelen met Olyftakken, of het hoofd des Overwinnaars met een krans met Olyf bladeren omvlochten.

De goude Halsketen was by de Romeinen de belooninge en prys⁺ van dapperheid en bestendige deugd, en een teken dat de goede verdiensten niet alleen daar ^{+De goude Halssnoer,} mede, maar ook met eer, glorie en achtbaarheid, wierden beloond. De gedenkschriften der Romeinen leeren ons, dat de Zoon van *Tarquinius Priscus*, noch een Jongeling van maar veertien jaaren zynde, zynen vyand in 't open veld aantastte, en mannyk overwon; waarom hy ook d'eerste was, welke, op dat zyne dapperheid vereeuwigd mogt worden, met een goude Halsketen wierd begiftigt: hoewel andere meenen, dat *Hersilius*, de eerste Zoon uit de geroofde Sabynsche Dochteren tot Rome gebooren, met die waardigheid beschonken wierd. Wy leezen ook, dat *Sicinius Dentatus* drie-en-sestig maal met de halsketen, en vyf-en-twintig maal met andere goude of vergulde geschenken, wierd vereerd.

Het Hert, met edele gesteentens verciert, 't welk aan deze *Bulla*,⁺ of goude Keten, tot op de borst afhing, betekent dat goede raad en het heilzaam overleg uit het ^{+en het daar} binnenste des herten voortspruiten. Derhalven wierden de geenen, die by de ^{aanhangende Hert met} Romeinen over hunne verwonnene vyanden zegenpraalden, met deze goude ^{edele gesteentens bezer.} Keten om den hals verciert ingehaald; in welkers uiterste gedeelte, of het op de borst afhangende Hert zy waanden kruiden en balzem beslooten te weezen die de Zegenpraalenden, tegens de nydigheid en misgunst bevrydden en beschermden. *Asconius* verhaalt met byzondere opmerkinge, dat de kinderen der Edelen en vrye Burgeren deze Halscieraad en van goud droegen: maar de *Liberti*, of Vrygemaakten, vermochten de zelve niet als van zilver of koper, tot onderscheid, te draagen; in welken zin *Juvenalis* in zyne Schimpdichten zegt: *Den armen moet zich met koper vernoegen.*

De goude Kroon en Armbanden, welke niet alleen de armen maar⁺ ook de schouderen vercierten, waren mede belooningen van loffelyke daaden en ^{+De goude Kroon,} onderneemingen. Deze giften wierden voor de latere nakomelingen bewaard, ^{Armbanden.} op dat de jeugd daar door mogte aangeprikkeld werden om de voetstappen hunner voorouderen onvermoeijelyk na te volgen. *Titus Livius* maakt daar gewag af in zyn tiende Boek na de verkreegene victorie tegens de Samniten by Aquilonia, en de eerste stichting en het begin der Stad Rome; te weeten, dat *Papyrius* by die gelegentheid *Sp: Nautius, Spurius Papyrius*, zynen Neef, vier Capiteinen, en een drom of hoop Piekeniers, met Armcieraaden en goude Kroonen vereerde; geevende aan de Hoofdmannen, Voetknechten, en Ruiters, Armbanden en Cieraaden van zilver, welke zy *Cornicula*, dat 's te zeg-

gen kleene Hoorntjes, noemden. En *Decius de Tribunus*, of Wachtmeester, wierd van *Aulus Cornelius Cossus*, om dat hy zekere vaste Plaats, den Romeinen toekomende, tegens de Samniten had beschermd, en der zelve Leger daar voor opgeslagen, met een goude Kroon vereerd.

*De Ringen wierden ook by de Romeinen voor een teken van eer en adeldom gehouden: want als *Mago*, volgens het verhaal van *Titus Livius* in zyn derde Boek van den tweden oorlog met die van Carthago, door *Hannibal* aan de Carthaginensers was afgezonden, om hun de bloedige nederlaag der Romeinen, in den slag van Cannas, en den grooten zegen op de zelve bevochten, bekend te maaken, verhaalt hy hun die vrolyke tydinge, en doet te gelyk een geheelen berg van goude Ringen voor hunne oogen nederstorten, welke zy van de verslagene lyken tot buit hadden gekreegen; daar by voegende, om de overwinninge dies te grooter en heerlyker uit te breiden, dat het aan nieman als de voornaamsten en edele Ridderen onder hen geoorlofd was die te draagen. En in 't einde van zyn negende Boek, na de stichting en eerste beginselen der Stad Romen, verhaalt hy, dat de verkiezing van *Flavius* tot *AEdilis*, of Opziender der gemeene gebouwen, in een openbaare vergadering gedaan, by den Adel en Ridderschap zo kwalyk opgenomen wierd, dat verscheidene onder hen de goude Ringen, en andere tekenen van eer en achtinge, nederleiden. En de welspreekende *Cicero*, in zyn vierde Vertoog tegens *Verres*, verwyf hem, dat hy in de volle vergadering des volks aan slegte, onwaardige, en verwerpelyke menschen de eertekenen van goude Ringen had uitgedeeld: by den welken *Asconius* zich voegt; zeggende, dat de Byl, Bondels van wapenen, burgerlyke Kroon, en goude Ringen, onder't volk tekenen van vry-en adeldom waren, en altyd met eer en voordeelinge inkomsten vergezelschapt gingen.

*En Ringen.

*De oude Grieken hielden den Hoed of Muts voor een teken van Adel en doorluchtig geslacht; en derhalven vertoonden zy het hoofd van *Ulysses* met een muts of hoed bedekt, om dat hy van vader-en moederlyke zyde van een zeer doorluchtig geslacht afkomstig was. Waarom men gemeenlyk op de Munten en Penningen der Ouden een Muts of Hoed, met het opschrift *Libertas*, verbeeld ziet.

*Den Hoed.

*De Diamant is zonder tegenspreken de allerhardste, en door zyne flikkerende van zich schietende stralen de schoonste en volmaaktste onder alle edele gesteenten; en het geene in den zelve het wonderbaarste en aanmerkenswaardigste is, hy wederstaat met een onveranderlyke standvastigheid de felle en alverteerende vlammen des vuurs, zonder van zyne deugd en voortreffelykheid het geringste te verliezen.

*De Diamant.

Dit is ook de reden waarom hy voor het zinnebeeld van een onveranderlyke en heerlyke standvastigheid in voor-en tegenspoed word gebruik: weshalven de Oudheid ook een bovennatuurlyke eigenschap aan hem gaf, te weeten, dat hy het hert van ydele vreeze en twyffelmoedigheid bevrydde, en den mensch nooit verleegen liet staan in zyne noodzaakelyke voorvallen, wanneer het tyd was, ook zelfs in de grootste gevaaren, om meester van zich zelve te zyn.

De Pluim betekent mede eer en adeldom.⁺

En de Trompet, achtbaarheid, en een onsterffelyken naam.⁺

⁺De Pluim.

⁺De Trompet.

De geborduurde Rok, *Tunica Palmata* genaamd, was een onderkleed,⁺ in het welk de Triomfeerenden of Zegenpraalenden zich gemeenlyk vertoonden; gelyk *Titus Livius* in zyn tiende Boek daar van getuigt. En *Isidorus Hispalensis* in zyn *Originum lib XIX.* zegt, dat de geenen, welke hunne vyanden hadden overwonnen, een tabbaard plagten te krygen, die *Toga Palmata*, of ook *Toga Picta* genoemd wierd, wegens de victorien en palmtakken die daar door de weefkonst in gewrocht waren. En *Macrobius lib. 11. Saturnal. cap. 6.* zegt, dat *Tullus Hostilius* de eerste geweest is die dit kleed by de Romeinen ingevoerd heeft.

⁺De geborduurde Rok.

De twee eerste Basreléves verklaaren zich zelve; en met het laatste⁺ willen wy een beeld van sterkte betekenen: want de Leeuwenhuid verbeeld doorluchtig verstand en dapperheid des gemoedts, en de Knodts beleid en onvertsaagdheid.

⁺En Basreléve.

Twede Tafereel, op een Rechter.

IN dit Tafereel vertoonen wy een Waagschaal, een Swaard, een Spiegel,⁺ een Scepter met een oog daar boven op, een bord waar op een Driehoek met het getal van 1 verbeeld staat en in het zelve het *Simulacrum* van de waarheid, een Wigchelroede en Heirbyl, een Seissen, een Roede, een Slagtbyl, een goude Halsnoer, een Staf met klimop omslingerd, een groot Foliantboek daar een zegel met het wapen van de Republyk aan hangt: en op de muur, in basreléve, een vruchtdraagenden Palmboom.

⁺Tafereel op een Rechter.

Uitlegginge van de genoemde Voorwerpen.

DE Waagschaal, gemeenlyk in de hand der Gerechtigheid gesteld,⁺ betekent dat zy de werken aller menschen weegende, aan ieder toewyst het geen hem van *God* toegelegd is: waarom ook de Heideden verbeeldden, dat *Astréa* ten hemel was opgeklommen, en zich

⁺Uitlegginge van de Waagschaal.

aldaar geplaatst hadde tusschen den Leeuw en de Schaal; hier mede betekenende, dat een Rechter met een mannelyk en onbedeest gemoed, na ondervindinge en overweeginge der zaaken, d'overtreedingen der menschen, zonder aanzien van persoonen, behoort te straffen.

*Het Zwaard betekent mede justitie en strengheid der wet. En in dien zin spreekt den Apostel, *dat de Rechter is een dienaar Godts, en dat hem niet zonder oorzaake het zwaard in handen is gesteld om die kwaad doen te straffen.* +Het Zwaard.

*De Spiegel in de hand der Voorzichtigheid betekent verbeeteringe der zeden.

*De oude Egyptenaaren betekenden door het hieroglifiek van den Scepter met het open oog het volstrekt gezach der Rechtvaardigheid en Voorzichtigheid: welke altyd waakzaam zynde, de daaden der menschen doorzien, en het geen elk verdient hun rechtmatig doen wedervaaren. +De Spiegel.
+De Scepter.

*Plutarchus verhaalt in zyne verhandeling van de Leere der Pithagoristen, dat de Driehoek het volmaaktste beeld der gerechtigheid is. Eenige voegen het getal van 1 in het midden, om dat men daar in de Godlyke betekenis des allerhoogsten ziet. +De Driehoek.

Het *Simulacrum* van de Waarheid verklaart zich zelve.

*De Wigchelroede en Heirbyl betekenen, het eerste de geestelyke; en het tweede de waereldsche waardigheid, of Godtsdienst en Politie. +De wigchelroede en Heyrbyl.

*De Seissen is een zinnebeeld van kastydinge: tot bekrachtiging van 't welk wy in den Propheet *Zacharias* in 't vierde cap: leezen, dat de seissen, die hy in zeker gezichte zag, uitgestrekt was om alle dieven, myneedigen, en lichtvaardige zweerders te veroordeelen. +De Seissen.

*Door de Roede werd mede verstaan straffe en kastydinge tot onderhouding van goede tucht en wetten naar billikheid en gerechtigheid. +De Roede.

*De Byl wierd niet alleen by de Romeinen, maar ook by eenige Volkeren van Griekenland, op een zinverbeeldelyke wyze voor harde en zwaare kastydinge genomen; gelyk men op de Medailjes en Munten van Tenedos, waar van *Pollux* verhaalt, kan zien. Want als de Koning van Tenedos een wet had doen afkondigen, dat de geen, 't zy man of vrouw, welke op heeter daad in overspel bevonden wierd, met de byl ter dood zoude werden gebragt, (hebbende hy zynen eigen zoon niet gespaard om die wet, na haaren inhoud, te volbrengen) beval hy dat men die geschiedenis op hunne medailjes en munten daar door zoude vereeuwigen. +De Byl.

*De Egyptenaaren hebben ook de *Bulla*, of goude Keten, met het hert daar aan hangende, aan de Rechters des volks onder hen toege- +De goude Keten.

past: waar door zy ons wilden vermaanen en te gemoed voeren, dat een Rechter geheel onzijdig, en zonder aanzien van staat of persoon, recht moet spreken en oordeelen, en niet anders als de zuivere en onbevleete waarheid tot zyn eenigste voorwerp en doelwit hebben.

De Staf met klimop omslinderd betekent, dat de justitie beschermt⁺ moet worden: want met de Staf verstaat men het gezag, en met de Klimop bescherminge, en dat ze altyd groenen en bloeijen moet.

⁺De Staf met klimop.

Het groot Foliantboek behelst de ordonnantien en placcaten van den⁺ lande.

De vruchten van den Palmboom, in het Basrelève verbeeld, zyn⁺ van een evenmaatige grootte gelyk de bladeren: en daarom hebben de Ouden daar mede recht en gerechtigheid willen betekenen. Behalven dat bestaat de Palmboom uit een onvergankelyke stoffe, en veroudert of verandert niet zo ligt als andere boomen: om mede tot een voorbeeld te dienen, dat de justitie ongekrenkt en onveranderd gehandhaafd behoort te worden. Hy verliest nooit zyne bladen gelyk de Laurier, Olyf, Mirthus, en andere boomen, ten zy men ze met geweld daar van komt af te rukken, en wederstaat allerley geweld en zwaarte die hem drukt: verstrekkende tot een exempel dat de Rechters ook alzo behooren te doen; wederstaande met oprechtheid des gemoedts de geenen, welke hen met schoone woorden, giften, gaaven, of kuiperijen, van hunne plichten zoeken af te trekken.

⁺Het Foliantboek.

⁺De Palmboom.

Tafereel op een Rechtsgeleerden.

WY verbeelden in dit Tafereel een Pleisterbeeld van *Mercurius*,⁺ staande op een vierkante steen of *bazis*; hebbende in d'eene hand zyne gulde en met slangen omslinderend *Caduceus*, en in d'andere een Olyftak. Zyn hoofd en voeten zyn met vleugels voorzien. Hier benevens plaatsen wy een *Sphinx*, mede van pleister. Verders een Swaard en Schild, een Lier of Harp, een brandende Lamp, een Inktkoker met pennen en een rol papier, een Zift, eenige Boeken van de voornaamste Wetgeevers en Rechtsgeleerden, als mede den Bybel. In een kleene Vaas of Pot planten wy een Irias of twee. Boven aan een ring hangen drie Kranssen; de eene van laurier en klimop, de tweede van ceder en mirth, en de derde van eikebladeren. Op de muur, of in een klein Tafereel, vertoon wy, in basrelève, de fabel van *Minerva* die uit het hoofd van *Jupiter* word geboren.

⁺Tafereel op een Rechtsgeleerden.

Uitlegginge van de Voorwerpen.

*Mercurius betekent de nadruk der woorden en kracht der welspreekendheid; waarom de Oudheid hem voor den Boode en Tolk der Goden hield.

*Uitlegginge van *Mercurius* op de vierkante steen staande.

De vierkante Steen, op welke hy staat, beduidt de achtbaarheid en standvastigheid der wetten, en regelen, om door de zelve na behooren te spreken: en daarom wierd *Mercurius Tetragonos*, of vierkant, dat is vast en wys, geheeten.

*De Staf of *Caduceus* van *Mercurius* geeft te kennen, dat de tegenstreefende en hardnekkige geweldendaryen zich moeten buigen onder *de wetten en vloeiende aangenaamheid der welspreekendheid. Door de Slangen, om de gulde roede geslingerd, geeft de Oudheid ons te verstaan, dat de welspreekendheid door schrandheid en voorzichtigheid verzeeld zynde, de menschen gemakkelyk tot de reden kan overbrengen.

*De Roede of *Caduceus*.
*Als mede de Slangen om de zelve.

Eenige willen ook zeggen, dat de gulde Roede, in de handen van *Mercurius* gesteld, heerlykheid en voortreffelykheid van eerampten betekent; waar mede die geenen behoorden verciert en beloond te worden, welke tot welstand van hunnen evenmensch en 't gemeene best de gaaven der welspreekendheid, aan hen als een heerlyk talent van *God* mede gedeeld, ten voordeele konnen en weeten te besteeden.

*Door de Olyftak, in zyne hand, word de vrede verstaan; alzo de Ouden van meeninge waren, dat door deszelfs tusschenkomst de verschillen, die partyen onderling met malkanderen hadden, beslegt en afgedaan wierden.

*De Olyftak.

*De Vleugels aan hoofd en voeten worden hem toegevoegd om daar door de vaardigheid en kracht der welspreekendheid te betekenen.

*De Vleugels aan hoofd en voeten.

*De *Sphinx* geeft te kennen, dat geene zaak zo geheim en verborgen is, welke niet door de scherpte des oordeels en verstandts van een Rechtsgeleerden onwederspreekelyk klaar den menschen voor oogen kan gesteld worden.

*De *Sphinx*.

*By de gelykenisse van de Rechtsgeleerdheid stelt men het Zwaard en Schild: want gelyk de krygsman daar mede zyn leven beschermt, en zynen vyand kwetst; alzo houd de Rechtsgeleerde door de bewysredenen en welgegronde besluiten zyne goede zaak staandé, en zet de tegenstrydenden te rugge.

*Het Zwaard en Schild.

*De oude Romeinen betekenden met de Lier of Harp een mensch van groote geleerdheid en oordeel: want de Lier is uit verscheidene stemmen

*De Lier of Harp.

en snaaren te samen gevoegd, en doet ze altemaal zeer geestig overeen komen; 't welk de Rechtsgeleerde ook schynt te doen, als hy de verschillendheid der zaaken aan de reden onderwerpt, en de strydende partyen daar door met malkander doet vereenigen. Van gelyken wierd door de Lier of Harp te kennen gegeven, dat alle *harmonien* en overeenstemmingen uit verschillende en ongelyke accoorden bestaan; en dat de menschen van strydende wille en geneigdheden by malkanderen vergaderende, door een goede vereeniging een voortreffelyke gedaante van regeeringe onder hen kunnen instellen, en tot de nakomelingen doen overgaan. En gelyk *Plato* in zyn *Thimaeus* de ziel een *concert* en zoete overeenstemming noemt, zo mag de eendragt wel met regt de ziel van den staat genaamd worden. De Grieken en Romeinen zeggen, dat de Lier ten deele door *Mercurius*, en ten deele door anderen uitgevonden is.

Indien iemand geneegen mogt zyn om te weeten wat fatsoen en gedaante de Oudheid aan haare Harp gaf; die moet weeten, dat ze gelyk als twee hoornen by malkanderen was geboogen, hebbende een ronde buik, en boven aan een handgreep. Men verhaalt, dat ze niet meer als drie snaaren had, welke zeven toonen, die een volkomene *harmonie* maaken, konden uitleveren. Deze drie snaaren waren aan de zelve, na het voorbeeld der drie getyden van 't jaar, gegeven; vermits de Egyptenaars niet meer als drie getyden, als zomer, winter en lente, elk van vier maanden, kenden; en dat zy de Cantus aan de zomer, de Bas aan de winter, en de Alt aan de lente, toeëigenden. Anderen zeggen, dat het zelve was ten opzichte van den mensch, wiens ligchaam uit vier elementeu, en de ziel, ten aanzien van haare werkinge, uit drie bestaat; maakende alzo het getal van zeven: welke by malkanderen gevoegd zynde, een volkomene *harmonie* uitmaaken.

De duisternisse vlied, als het licht van waare kennis en verstand[†] komt te schynen. Daarom word de Lamp menigmaal voor de werken, die men by het licht van de zelve verricht, genomen: want het nachtwaaken is tot de studien en naarstige overdenkingen, ten aanzien van de rust en stilheid, zeer nut en eigen: waarom ook de Grieksche Dichters aan de nacht een naam gaven, welke zo veel als verstand, wysheid en vreugd aanbrenge betekent, ter oorzaak dat de geest alsdan zeer vaardig en bekwaam is om zich met naarstige studien en overdenkingen te oeffenen. Derhalven word onder de Studenten dit spreekwoord gevonden, *plus olei quam vini*, dat's te zeggen, dat hy meer in oly als in wyn heeft verteert: verstaande daar mede, dat hy meer der naarstigheit en arbeid met de zinnen heeft gedaan om de weetenschappen te verkrygen, als

[†]De Lamp.

met wandelen, slempen, of andere dartzelheden. *Epicharmes* plagt te zeggen: indien iemand van groote zaaken wil onderregt en geleerd worden, die moet de nachten tot zyn gemak niet spaaren.

*De Egyptenaaren verstonden door een Inktkoker, Pennen, en een rol Papier al 't geene waar mede men de konsten en weetenschappen verbeeldde.

*De Inktkoker, Pennen, en een rol Papier.

*Met de Zeef gaven de Egyptenaaren, op een zinverbeeldelyke wyze, de vruchtbaarheid der onderwyzingen in konsten en weetenschappen te kennen. Verders verstonden zy door de Zeef de Schryvers der heilige en verborgene zaaken: want gelyk de Zeef het goede van 't kwaade onderscheid, zo wisten hunne Rechtsgeleerden, die ook Priesters genaamd wierden, de dingen, welke tot de dood of het leven geleidden, door hunne voorzichtige wysheid van malkanderen te scheiden; gebruikende zy het woord Zeef tot een spreekwyze, om daar door waarachtige en bekende dingen te verbeelden. Anderen zeggen, dat door de Zeef een man van groote wysheid, verstand en volmaaktheid, welke van Goddelyke en menschelyke zaaken met een gelyke scherpheid en klaarheid van oordeel grondig weet te spreken, word betekend. En gelyk dit werktuig de bloem van de zemele onderscheid, maakt ook alzo de kennisse, het verstand, en de ondervindinge der dingen ons bekwaam om het goede van 't kwaade, en recht van onrecht, t'onderscheiden: weshalven *Virgilius* het zelve met groot regt in 't eerste Boek van zyne *Georgica*, *Mystica Vannus Jacchi*, de zinverbeeldelyke wann van *Jacchus* genoemd heeft. Eenige brengen het voorstel van den Filosoof *Antisthenes* hier by wel te pas; welke zeide, dat het een groote dwaasheid was het koorn van 't kaf niet te kunnen scheiden: waar mede hy de geleerde en voordeelige burgers van de ongeleerde verstond.

*De Zeef.

*De voornaamste Boeken, uit de welke de Rechtsgeleerden hunne gronden putten of trekken, zyn onder de Grieksche Auteurs *Solon*, *Lycurgus*, *Demosthenes*, en *Isocrates*: onder de Romeinen, *Cato*, *Cicero*, *Hortensius* en *Caesar*, der zelve *Leges & Orationes*; 't *Corpus Bysantinum*, en 't *Corpus Juris* of *Justinianéum*, 't welk *Theophilus* en *Dorotheus*, Raadtsheeren onder den zelve Keizer *Justinianus*, uit een reeks van oude Rechtsgeleerden te samen hebben gesteld: onder de Spanjaarden *Didacus Coeverruvias*, *Francisco de Salgado*, welke Secretaris van *Philippus* den Tweden is geweest, en *Ferdinandus Vasquius*: onder de Franschen *Jacobus Cujacius*, en *Marcus Antonius Muretus*: onder de Hoogduitschers *Contsius*, en *Carpsovius*: en onder de Nederlanders *Hugo de Groot*, en *Groenewegen &c.* doch voor al den Bybel niet te vergeeten.

*De Boeken.

Het kruid of de bloem Irias is een zinnebeeld der welspreekendheid;⁺ dewyl de oude en voortreffelyke Poeët *Homerus*, willende de Afgezanten der Troyaanen, en der zelve aangenaame en vloeiende welspreekendheid, te kennen geeven, hen verbeeld de bloeiende Irias gegeeten te hebben: willende daar mede te verstaan geeven, dat zy in de kunst en geduurige oeffening der zoete, aangenaame, en bevallige welspreekendheid grondig onderweezen en geleerd waren; om dat deze bloem door veele en verscheidene koleuren, die zy van de natuur heeft ontvangen, de hemelsche *Iris* of Regenboog niet ongelyk is, welke by de Oudheid voor de Godinne der welspreekendheid word gehouden.

⁺De bloem Irias.

De Krans van laurier met klimopbladeren doorvlochten, betekent⁺ dat men de Rechtsgeleerden om d'uitsteekendheid van hunnen heerlyken arbeid en verstand met die kroone ter gedachtenisse by de nakomelingen heeft willen vereeren: want de Ouden verstonden door de Laurier een natuurlyke kracht en vruchtbaarheid des verstandts, en door de Klimop de kunst en naarstigheit welke de Rechtsgeleerden door geduurige oeffeninge en arbeid verkrygen. Want gelyk de Klimop, een slegt en teêr gewas zynde, altyd nederig langs de aarde kruipt, brengt zy het door haaren geduurigen en onvermoeiden arbeid eindelyk zo verre, dat zy zich aan boomen of gebouwen vast hegt, en langs de zelve gestadig opklimt, tot dat zy ze in hoogte overtreft, en hunne opperste toppen, gelyk als zegenpraalende, te boven gaat.

⁺De Krans van laurier en klimop.

Het zal den Rechtsgeleerden niet onaangenaam zyn, dat wy hun ter⁺ eeren by de Laurier en Klimop noch de Ceder- en Mirthuskrans voegen, om hunne naamen en geheugenisse daar door te vereeuwigen; dewyl men gemeenlyk van deftige, uitmuntende, en welspreekende mannen, welke veele verdiensten hebben, met *Persius* en *Horatius* kan zeggen, *Cedro digna locuti*, dat ze dingen hebben gesproken die waardig zyn dat ze in Cederenhout gefneeden werden, dat is te zeggen, dat ze eeuwigduurende mogen weezen: want de Ceder is, onder alle boomen, het zinnebeeld der eeuwigheit, om dat hy niet verrot, noch door oudheid vermolmt. En daarom wierd ook de Arke des Verbondts van cederenhout gemaakt. De Mirthus betekent een verstand met allerley gaaven vercierd.

⁺De Ceder en Mirthus.

Onder de Kranssen, waar mede de Romeinen de gewoonte hadden⁺ van de hoofden der Wetgeeevers en Rechtsgeleerden te verciereren, was die van Eikenbladeren in zeer groote achtinge, om dat daar mede de behoudenisse der stad en burgeren wierd betekend. Men geeft daar verscheidene redenen van, waarom en uit wat oorzaake die Kroonen van

⁺En Eikenkrans.

den Akerboom gemaakt wierden. Want eenige verhaalen, dat in den beginne de Arcadiers het eerst daar mede vereerd wierden, ten aanzien der oudheid van hunne orakelen. Andere zyn van meeninge, dat het is om dat de zelve aan *Jupiter*, die voor den Patroon van het Dodonische Orakel en den Bewaarder der Steden wierd gehouden, was toegewyd; en dat het daarom ook zeer billik was, dat die geen, welke eenige burgers, 't zy door wapenen of in rechten, uit nood en naakenden ondergang verlost hadde, gekroond wierd met de bladeren van dien Boom, welke aan den Beschermgod van alle Steden eigen en toegewyd was. Andere zyn van gevoelen, dat de Akerboom het eerst onder alle planten geschaapen is, en dat zy de eerste voedster der menschen en stoffe der orakelen is geweest. Men vind noch ten huidigen dage zekere Medailje met dit Dorische opschrift, ΕΠΕΙΡΩΤΑΝ, verbeeldende wyders een Arend die de blixem met zyne klauwen vertreed, en twee takken van een Akerboom by malkanderen geboogen in de gedaante van een krans; 't welk buiten twyffel de Munt der Epiroten zal zyn geweest, betekenende den Aker van Chaonia en de Dodonische Orakelen.

*Met *Minerva*, die uit het hoofd van *Jupiter* word gebooren, verbeelden wy den aart en de leevende werkzaamheid des verstandts, en der wysheid en kennis; zonder welke noodwendige gaaven niemand tot den top der Rechtsgeleerdheid kan geraaken. Zy betekent ook rypheid en voorzichtigheid in raadslagen. Daarom zeggen eenige, dat *Jupiter Metis*, dat is te zeggen, raad en voorzichtigheid, verstond, en daar na *Minerva* baarde: want alle de geenen, welke de achtige van wys en verstandig te zyn trachten te verkrygen, konnen niet anders als door den weg van ryp overleg en raad tot het heerlyk gebouw der voorzichtigheid geraaken.

*Het Basrelève.

Tafereel op een Godtsgeleerden.

*WY verbeelden in het zelve den Bybel, of de H: Schrift; een kleen Autaar; een brandende Lamp; een Borstharnas; een Zwaard; twee Pylen; een Trommel; een kleene Tafelschel; een Harp; een Koel- en een Rookvat; een Zeef; een mudde vol Koornayren; een korf met Brood en een klomp Deeg; een zoutvat met Zout; een witte linnen Gordel; een bondel Vlas; een Rad van een wagen; een Zaphiersteen, in een ring gezet; een Olyftak; een blad Papiers, waar op drie cirkels, door malkanderen gevlochten, in den omtrek van een grooter rond of cirkel begreepen, getekend staan; en op het zelve blad,

*Tafereel op een Godtsgeleerden.

een weinig laager, een evenmaatigen Driehoek, en daar benevens een vierkant. In een kleen Tafereel ziet men een Landschap geschilderd, waar in onder anderen een Steenrots, een Palm, en een Cederboom, en een Berg, waar uit een meenigte van water springt, verbeeld worden. Op de muur verbeelden wy in Basreléve een Olifant, welke zyne snuit om hoog na den hemel heft; een Oijevaar, en een Haan. Maar voor al dient het vruchtbaare Mostertzaad niet vergeeten te worden, waar van wy een spruit, in een pot of vaas, benevens de andere voorwerpen op de tafel nederzetten.

Uitlegginge van de bovengenoemde Voorwerpen.

A*Damantius* en anderen geeven ons te verstaan, dat het gezag en heerschappy van de geheele waereld, met al het geene wild en woest daar in gevonden werd, zich onder de Godtsdienstigheid en haare gezonde leere moet buigen, en geheel en al onderwerpen. Verdere verklaring over den Bybel te doen vinden wy niet noodig; alzo zulks by de meeste volkeren, zo wel van grooten als kleenen staat, genoegzaam bekend is.

Het Autaar word voor een zinbetekening van godvruchtigheid tot⁺ *God* gehouden; waar van ik verder in dit Twede Deel pag: 190 en 191 heb gehandeld.

⁺Uitlegginge van het Autaar.

Plutarchus vergelykt de Lamp by het ligchaam, in het welk de ziel⁺ gehuisvest is; en het straalende licht by de krachten des verstandts. Doch in de H: Bladeren vinden wy veelmals, dat de Leeraars en Onderwyzers der konsten, weetenschappen, en geheimenissen, door de lamp verstaan worden, welke de Heer vermaant op den kandelaar te zetten, om alle duisternisse te verdryven, en alle de geenen, die in 't huis zyn, tot verrichting van hunnen arbeid en beroep te verlichten. En op een andere plaatse zegt hy, *dat men het licht niet moet verbergen, maar voor ieder een in 't openbaar op den kandelaar zetten*. En indien het licht zelve, gelyk *Scholasticus* in zyn *Climax* daar van spreekt, zich in duisternisse komt te veranderen: wat zal de duisternisse uit de natuur, dat is te zeggen, menschen die geen kennis van *God* hebben, in haaren staat van onweetendheid niet bedryven? Anderen verstaan weder door het licht het Evangelium; anderen, *Johannes* den Dooper, die ook een brandende lamp genaamd word. En zeker, de Propheeten waren mede lampen, maar donker brandende; om dat zy, gelyk als door raadsels, en onder den dekmantel der verborgendheid, spraken. Maar de *H. Johannes* heeft ons gelyk als met de vinger onzen Zalig-

⁺De Lamp.

maaker aangewezen. *Eucherius* zegt, dat de H: Schrift door de lamp menigmaal onze goede werken betekent; en dat daarom het Evangelium zich van deze wyze van spreken bedient: *Laat uw licht schynen, op dat ze uwe goede werken daar door mogen zien*. Maar het licht of vuur verbeeld ook menigmaal, op een zinbetekenende manier, aandacht en godvruchtigheid. Indien de aardsche dingen ons met de hemelsche op eenigerhande wyze kunnen doen overeenstemmen, en gelyk als vereenigen, is 'er niets in de geheele natuur 't welk meer met ons verstand en geest overeenkomt als het zelve; dewyl het helder en klaar is, alles verlicht, en ons gemeenzaam met *God* doet wandelen.

*De Filosoof *Antisthenes* van het Borstharnas spreekende, zeide gemeenlyk, dat de deugd een onveranderlyke beschutster was, om dat zy nooit kon verlooren gaan: want de wapens van wysheid en verstand zyn duurzaam en standvastig by de geenen welke daar mede bekleed, en ten regten aangedaan zyn. In welken zin ook den Apostel *Paulus*, zyne Gemeente vermaanende, zegt, *dat zy haare herten en zielen zoude wapenen met het schild en harnas des geloofs, op dat zy de vuurige pylen des Satans en zyne werktuigen daar op vermorzelen en verbryzelen konden*. Dit komt met de meeninge van den voortreffelyken Poëet *Horatius* zeer wel over een, wanneer hy zegt: *Qui pectus praeceptis format amicis*: dat is, die zyn borst met deugdsame lessen, en vriendelyke vermaaningën stichtelyk bezielt. *Het Borstharnas.

*Den H: Apostel *Paulus* zegt, *dat het woord des Heeren werkzaam en leevendigmaakende is, scherper en doordringender als een tweesnydend zwaard, het welk herten en nier en verkwikt*: betekenende het zelve, dat, gelyk de steen in de nieren voor de Geneeskunde een ongeneeseelyke kwaal schynt te weezen, het woord des Heeren nochtans den harden steen onzer ongeloovigheid tot bekeeringe weet te bereiden, en te geneezen. Want eer onze Zaligmaaker uit den hemel was nedergedaald, om onze zwakheden te geneezen, was dat zwaard onder de menschen niet te vinden, en het vleesch met geene begeerlykheden tegens den geest aangedaan: maar door zyne komste op der aarde hebben wy geleerd 't geen aan den geest en het vleesch eigen was; en zyne leere heeft, als een uitgetrokken tweesnydend zwaard, den geest van het vleesch afgezonderd, op dat wy hier namaals een geheel geestelyk leven mogten leiden, hebbende ons voornaamste doelwit niet in het vleesch, maar in den geest; achtende de vergankelykheid des vleesches voor een groot gewin, als wy door den geest het eeuwige leven mogen verkrygen. *Het Zwaard.

*De Propheet *David* zegt in den 127sten Psalm: *Gelyk de pylen zyn in de hand der krachtigen, zo zyn de kinderen der geener die God vreezen*. Meenende *Eucherius*, dat hier door de Apostelen en *De Pylen.

hunne zending in alle landen moet verstaan werden; vermits zy alle landen der aarde doorwandele, met de leere van *Jesus Christus* de herten der menschen, als met een vluggen pyl, hebben doorboord, en de zelve uit de duisternisse tot het zaligmaakende licht des levens overgebracht. Want door de pylen word in verscheidene plaatsen der H: Schriften het woord *Godts* verstaan, 't welk onze herten vermurwt, en de herren en zielen als een tweesnydend zwaard doorboort.

In de H: Bladeren vinden wy, dat *God* beveelt *zynen lof met Tamboeren en Trommels te verkondigen*. En de Kerkenleeraar *Gregorious*, in het zesde boek zynere Zendbrieven aan *Athanasius*, geeft op een zinverbeeldelyke wyze, door den trommel, de tederheid der onthoudinge te kennen: want, zegt hy, *gelyk de stoffe, waar van de trommel gemaakt is, te weeten het hout en vel, lang te vooren bereid en bekwaam gemaakt is om geluid en geschal daar mede te maaken: zo moet ook de mensch door oeffening der deugd en godvruchtigheid trachten God zynen Schepper te danken, en hem met verheffing van zyne stemme voor alle zyne beweezene weldaaden looven en pryzen*. +De Trommel.

De Klokjes en Belletjes, welke d'Opperpriester, na 't bevel van ⁺*Moses*, onder zyne kleederen gehouden was te draagen, betekenden, zinverbeeldelyk, de verkondiginge van *Godts* woord. Want in het 28ste Cap: van *Exodus* was het den Opperpriester bevolen goude klokjes en belletjes aan den zoom zynere kleederen te draagen, op dat men door het klinken en geluid der zelve zoude kunnen hooren als de Hoogenpriester in het H: der Heiligen zoude ingaan, en daar weder uit komen: willende daar mede te verstaan geeven, dat de edienaars des Goddelyken Woordts des Heeren wet en bevelen altyd in den mond moeten hebben, om te bestraffen, te vermaanen, en te vertroosten, na maate dat het de zwakheid en zonden des volks vereischen. +De Klok.

De Harp verbeeldde in voorige tyden allerley konsten en deugden: ⁺en *Eusebius* meent, dat de zelve haare benaaming heeft van een Grieksch woord, het welk zo veel betekent als iemand in treffelyke en heerlyke wetenschappen onderwyzen. En zo hebben de Gezangen van *Orpheus* en *Proclus* onder de Heidenen, en die van *David* onder de Jooden, het volk des Heeren krachtiglyk vermaand godvruchtig en stichtelyk te leeven: gelyk men aan *David* verder toeëigent, dat hy de menschen door de *harmonie* en het zoet geluid van zyn snaarspel, en de lieffelyke en stichtelyke woorden, van +De Harp.

de ongebondenheid der zeden tot een beter leven, en tot de zoete regelen van het burgerlyk leven en de samenwooninge heeft overgebracht.

*De Egyptische Priesters betekenden met het Water en Vuur, te weeten, het Koel-en Rookvat, dat men van vlakken en vuiligheden was gezuiverd; ja zelfs dat men van de donkere schaduwen der onweetendheid, door middel van de zuivere leere, verlichten verbeterd was: want door het water worden de vlakken gezuiverd; en het vuur volbrengt het geen daar van noch mogt overgebleeven zyn. Waaron ook de Ouden de gewoonte hadden, dat zy van de begraaffnissen wederkomende, zich met water zuiverden, en met kostelyke speceryen berookten, meenende door dat middel van alle stank en onreinigheit gezuiverd te zyn: want de speceryen en het kostelyk rookwerk, op het vuur gelegd, verbeelden, op een zinbetekenende wyze, het gebed en de Godlyke leere, gelyk *Hesychius*, Bisschop van Jerusalem, daar van schryft.

*Koel-en Rookvat.

*De Egyptenaaren hebben aan de Zeef, op een zinverbeeldelyke wyze, de vruchtbaarheid der onderwyzingen in konsten en weetenschappen toegepast. Anderen hebben ook door dit zinnebeeld het einde en uiterste deel van alle dingen te verstaan willen geeven: want door de geduurige oeffeninge van ons zelve te ziften geraaken wy eindelyk tot de hooge wysheid van ons zelve te kennen, en daar door stil, gerust, en volmaakt te leeven; bespiegelende met naarstigheit het voorleedene, tegenwoordige, en toekomstige, om deze algemeene lesse daar uit te trekken van zich in voorspoed niet te verheffen, noch in tegenspoed ongeduldig en kleinhartig te zyn; en wat voor uitkomstige onze onderneemingen hier op aarde mogen hebben, dat wy de zelve met lydsaamheit en een standvastig gemoed van den Bestierder aller dingen zonder murmureeren blydelyk ontfangen.

*De Zeef.

*De Egyptenaars noemden Leere en Onderwyzinge SBO; het welk vertaald zynde, rykelyk leven, of al 't geene tot het gebruik van ons leven noodzaakelyk is, beduid: willende, daar mede te verstaan geeven, dat de studien en het verkrygen der weetenschappen vereischten dat men altoorens van tydelyke goederen wel voorzien zy. Van welke, meeninge *Aristoteles* mede schynt te zyn geweest; zeggende, dat die geenen, welke van tydelyke goederen bezorgd zyn, hunne betrachtningen tot de wys begeerte behooren te keeren. En de woorden van *Zacharias*, een man van groot aanzien en gezag onder de Hebreëen, zyn zeer aanmerkenswaardig: *Indien gy meel hebt,*

*Het Koorn.

zegt hy, *zult gy de wet konnen leeren: indien gy de kennisse der wet hebt, zult gy geen meel van doen hebben*. Want de Hebreëen verstonden door de wet, kennisse en weetenschappen; en door het meel, koorn en al 't geene verder tot het menschelyk onderhoud noodig is: maar ik ben van gevoelen, dat dit beter met de wysheid der Egyptenaaren zal overeen komen, indien wy aan het voedsel der ziele en de vruchtbaarheid der gezonde leere toepassen 't geen anderen aan het onderhoud van 't vergankelyk ligchaam hebben willen toeschryven. Want men houdt het daar voor, dat de korf met ongezuurde Brooden,⁺ welke *Aaron* en zyne Zoonen alleen moesten offeren, gelyk wy in *Leviticus* leezen, op een zinverbeeldelyke wyze de tonge of het woord, of, om klaarder te spreken, de eeuwige en hemelsche welspreekendheid betekende. Want gelyk het brood het voedsel en onderhoud des ligchaams is, alzo voed de wet en het woord des Heeren de sterking en verkwikking onzer zielen ten eeuwigen leven. En dewyl het vleesch doorgaans, niet alleen van de Egyptenaaren, maar ook van alle volkeren welke de waare kennisse der oudheid en weetenschappen beminnen, voor de leere en onderwyzinge werd genoomen: aan wien behooren wy dan meerder verplichtinge van dankbaarheid, te hebben, als aan den geenen welke door zyne volmaakte leere en welspreekendheid de oogen onzes verstandts geopend hebbende, de oorspronk en de fonteine van alle overvloed en volmaaktheid is? In dien zelve zin betekenden ook de twee Brooden, de *Brooden der Eerstelingen* genaamd, van twee tiende deel van fyn geheeven meel, welke de Heere in *Leviticus* 23 Cap: beveelt aan hem tot een nieuwe offerhande te offeren, de Wet en het Evangelium. En eindelyk, onze Zaligmaaker verklaart dit hierogliphiek verder, als hy van den Duivel in de woestyne gevoerd zynde, en de zelve hem verzoekende, antwoord, *dat de mensch alleen leefde van den broode, maar van het woord dat uin den wond des Heeren voortkomt*.

⁺De Brooden.

In de Broodbakkerij heeft het Zuurdeeg de laatste plaats niet, hebbende⁺ in de H: Schriften verscheidene betydingen: maar wy zullen daar van neemen 't geen tot ons oogmerk dient. Men zegt, dat onder andere zinnebeelden het zuurdeeg, of dezuurdeessem, de menschelyke weetenschappen betekent. Nu is het doorgaans bekend, dat de weetenschappen gemeenlyk in menschelyke en Godlyke onderscheiden worden. De menschelyke weetenschappen zyn die, welke aan de verscheidenheid der woorden onderworpen zyn: de Godlyke zyn bestendig, eeuwigduurende, en onveranderlyk; en voor zo veel dat deel betreft, hebben zy veel van de Godlykheid: want het geene eens

⁺Het Deeg.

volstrektelyk rechtvaardig is, (ik spreek van het volmaakte,) blyst altyd rechtvaardig. Het vuur, dat eens verwarmt, hout nooit op van te verwarmen zo lang als het vuur is. De eeuwige voorzienigheid, zo wel als het bestier van alle geschaapene dingen, heeft nooit einde: en op die wyze is de Natuur, de *Philosophie*, de *Moraale* of Zedenkunde, en de *Theologie*, zeer gelykformig met de Godheid. Maar de *Grammatica*, *Rhetorica*, en *Dialectica* noemt men menschelyke weetenschappen: waarom de zuurdeessem, gelyk *Origenes* zegt, by de offerhanden niet word aangenomen. Want door de zuurdeessem verstaan de Godtsgeleerden de menschelyke weetenschappen, welker stoffe en kracht alleen in woorden bestaat. Zy zyn evenwel behulp middelen; vermits de zuiverheid der taal, welke de *Grammatica* ons leert, ons de schoonheid, kracht, en destigheid der welspreekendheid aantoon, welke wy door het middel van de *Rhetorica* verkrygen: en de wyze van redeneeringen en tegensprekingen, in de welke ons de *Dialectica* onderwyst, is het hulpmiddel tot allerley weetenschappen.

*De filosoophen zeggen, dat alles uit de ingewanden der aarde door het zout word voortgebragt, en zyne wasdom heeft. Desgelyks hebben de Theologanten, ^{*Het Zout.} op een verborgene wyze, van spreken, de vruchtbaare leere des Evangeliums by 't zout vergeleeken; brengende daarom by het 13 Cap: van *Leviticus*: *Gy zult alle offerhanden, welke gy den Heere zult offeren, met zout besprengen*. Even als of *Moses* hadde willen zeggen: in alle uwe leere, het zy onderwyzinge, vermaaninge, of bestraffinge, zult gy de H. leere der Apostelen navolgen: want na 't zeggen van onzen Zaligmaaker zyn de Apostelen het zout der aarde. In 't 24 Cap: van *Leviticus* leezen wy van gelyken, dat het gebooden was het zuiverste rookwerk op de twaalf toonbrooden te leggen; het welk de 70 Overzetters *zout* hebben vertaald, om daar door de leere der Apostelen te betekenen. Want gelyk men al het vleesch, tot onderhoud onzer ligchaamen, met zout bekwaamelyk toebereid en smaakelyk maakt: zo brengen ook, na 't zeggen van *Hesychius*, alle woorden van leere en vermaaninge in onze zielen een reuk en smaak der Godlyke wysheid; waar door onze goede werken, als hoop, geloof, en liefde, ten eenwigen leeven vermenigvuldigd werden, en vruchten voortbrengen die *God* behaagelyk en aangenaam zyn.

*Wy leezen in de H: Bladeren, dat *God* door den mond van den Propheet *Moses* bevolen had, dat de Priesters des Ouden Testaments onbevlekt van leven, en ^{*De Linnen Gordel.} in hunne zeden onberispelyk voor de oogen des Heeren ende der Gemeente moesten wandelen; op dat zy het volk *Godts* door hun voorbeeld van kuisheid, godvruchtigheid,

en oeffeninge van goede zeden mogten voorgaan, en hunne lendenen gelyksaam, als in die plichten beslooten, altyd werksaam houden, om op de paden van *Godts* wegen onophoudelyk en zonder omzien voor te gaan. Het zinnebeeld van den witten linnen Gordel, waar mede zy na de lessen van *Moses* hunne lendenen gehouden waren t'omgorden, geeft ons daar van een klare getuigenisse; vermits daar door te verstaan wierd gegeven de allerheiligste en verborgene leere, waar mede zy hunne toehoorders, ende de kudde, hun aanbevolen, met alle zuivere en onbevleete handel en wandel, gelyk als Leeraars van *Godts* Kerke betaamt, geduurig, als een leidsterre, moesten voorgaan. De zelve beteekenis had ook de Gordel, waar mede aan den Propheet *Jeremias* bevolen was zyne lendenen t' omgorden; gelyk *Cyrrillus* in zyne nagelaatene schriften en verhandelingen wydloopig daar van spreekt. En dewyl die Gordel van wit linnen was toebereid, dunkt het ons alhier niet ongevoegelyk te zullen komen, indien wy van de eerste stoffe, waar af de zelve gemaakt was, te weeten het Vlas, het een en 't ander naauwkeuriglyk verhandelen.

't Is kennelyk, dat het zaad van 't Vlas in den akker gezaald zynde,[†] in korten tyd groen, als het gras uit de aarde, komt op te schieten; en na dat het gebloeid en ^{†Het Vlas.} weder zyn zaad gezet heeft, plukt men het nochmaals. Men laat het een tyd lang in 't water leggen om te rotten, en daar vervolgens wederom uit neemen, om op het veld van de heete stralen der zon opgedroogd te werden. Men breekt en slaat het van alle kanten, tot dat het, verzagt zynde, werd gekamd en gehekeld, en daar na tot gaarn gesponnen: maar altoorens men het zelve tot een webbe linnen bereid, word het door een sterke loog opgekookt, tot een webbe gemaakt, en sneeuwit gebleekt, om ons daar mede te bekleeden, en voor het aangezicht des Heeren te verschynen om hem t' aanbidden. Doch voor al dienen de Leeraars van *Godts* verbond op alle deze dingen wel zorgvuldiglyk acht te geeven, en zich, als ook de gemeente, geduurig voor oogen te stellen wat moeite aan dit kruid, het welk een zinnebeeld van een heilig en onbevleete leven is, werd aangewend. Want zo haalt als wy, van aarde gebooren, op deze waereld komen, brengen wy de bloem van onze jonkheid met speelen, en andere onnutte dingen, door. Wy moeten ons dan door de Meesteresse der konst en weetenschappen met kracht en geweld daar van onttrekken, en uit den poel der verdurvendheid en onweetendheid, door onzen geduurigen arbeid, tot de stralen der weetenschappen uitworstelen, en ons

geduurig kammen en oeffenen; op dat de harde basten en schillen van ons verduisterd verstand afvallende, wy den draad van een heerlyk en onbevlekt leven, door allerley treffelyke konsten en weetenschappen verlicht, mogen aanvangen, en door alle scherpe loog van tegenspoed en beproevingen het witte kleed der heerlykheid verkrygen. En gelyk het vlas zeer ligt wast, en in korten tyd aangekweekt kan worden: zo kan men ook de deugden en weetenschappen heel gemakkelyk erlangen als wy daar toe begeerig zyn, en den akker onzer herten zeer naarstig daar toe zoeken bekwaam te maaken. *Hesychius* hier van uit de H: Schrift spreekende, zegt, dat het vlas de nietige en broosche voorneemens der stervelingen, en den draad van den wille des allerhoogsten, welke ons bestendig en onveranderlyk byblyft, betekent: weshalven het de plicht der Leeraaren is door hunnen geduurigen arbeid en zorg ons het vlas in handen te geeven, om daar van, na hun voorbeeld, een kleed der goede werken en onvergankelykheid te spinnen, en voorzichtiglyk te bereiden.

*Veele werden onder de Geleerden gevonden, welke, op een zin verbeeldelyke wyze, door het Rad van den wagen de Leere der *Theologie* betekenen; vermits ^{+Het Rad.} het rad met zyn uiterste punt van 't rond de aarde alleen raakende, het overige gedeelte van 't zelve altyd om hoog blyft: dat ook alzo onze ziele, door de vreeze *Godts* geleid werdende, zich gestadig, boven al 't geene dat aardsch is, hemel waarts tot *God* moet verheffen. Aldus worden de Godtsgeleerden, en de plichten der zelve, zeer wel by zulk een rad vergeleeken; te weeten, dat zy de nederige en aardsche gedachten verklattende, altoos het hemelsche moeten betrachten.

*In oude tyden, zo wel als ten huidigen dage, is de Saphiersteen in zeer groote achting gehouden: want het is zeker, dat door zyne zinbetekenis het opperbewind ^{+De Saphiersteen.} en Priesterschap wierd verbeeld. Eenige willen deze reden daar van geeven, dat deze steen hemelsche invloeiingen van *Jupiter* en *Saturnus* aan zich trekt; en dat de geenene, welke hem by zich draagen, alles verkrygen wat zy van de genoemde Goden verlangen; te weeten, van *Jupiter* opperheerschappye en gezach; en van *Saturnus* het Priesterschap. Maar de Christelyke Godtsdienst, volgens de leere der Oudvaderen, is van gevoelen dat de saphier den thron, waar van de Propheer *Ezechiël* spreekt, te weeten, den stoel *Godts*, eeuwig goed en almachtig, verbeeld. En *Eucherius* verstaat door het gebouw, en de gedaante der hemelen, het gezelschap der vroomen en uitverkoorenen; met het welk *Hesychius* t'eenemaal overeenkomt, zeggende dat de thron van saphier den tienden hemel, by

eenige genaamd *Empyreum*, betekent: want door de kleur van saphier verstaat hy de zuiverheid, klaarheid, en het hemelsche licht, het welk alles overtreft en te boven gaat, gelyk ons door de Leeraars geduurig werd voorgesteld, voornaamentlyk om de gemeente in de nooit veranderende onbeweegelykheid der zuivere leere te onderwyzen.

De H: Bladeren leeren ons, dat *God*, van den beginne des waereldts,⁺ door den Olyf het zinnebeeld des vreedes heeft willen te kennen geeven: want zo haast hadden de woeste baaren der Zondvloed niet opgehouden het aangezicht der aarde t'overstromen, of *Noach* liet de Duive uitvliegen, welke kort daar na met een olyftak wederkeerende, aan *Noach* te verstaan gaf, dat de rechtvaardige toorn des Allerhoogsten gestild zynde, *God* het geringe overblyfsel van 't menschelyk geslacht, met al 't geene in de Arke was, in genade had aangenomen, en zich over hunnen beklaagelyken staat ontfermd, doende de wateren in de holle afgronden der aarde wederkeeren. Den olyftak ziet men ook in de H: Schriften het zinnebeeld van een rechtvaardig en godvreezend man te zyn; gelyk wy in 't Evangelium zien, dat het licht net en zuiver op den kandelaar behoort te branden: waar mede onze Zaligmaaker ons wil leeren, dat beide leeraars ende toehoorders het licht hunner goede werken niet onder de koorntmaatens moeten verbergen, maar de lampe met den olyf der Christelyke deugden opvullen. De zelve werd ook menigmaal, om zyne geduurige groente, voor het zinnebeeld der hoop genomen: waarom *Basilius* wenschte, dat wy mogten zyn gelyk den olyf boom; welke vol vruchten hangende, door zyne glinsterende groenheid nooit van hoope voor het toekomstige ontbloot is: verbeeldende daar mede de onverwelkelyke vruchten van godvruchtigheid en barmhertigheid.

⁺De Olyftak.

Niet zonder oorzaak hebben de wyzen onder de Egyptenaaren en de⁺ oude Grieken, aleer het verstand der menschen door scherpe en dubbelzinnige vraagstukken was verward, veel eenvoudiger, en daarom beter en vaster redeneerende, den loop van zekere weetenschappen *Encyclopoedia* genaamd; om dat zy door drie zekere ronde cirkels, aan malkander geschakeld, zodanig dat het middelpunt van de eene het begin van de andere is, in den omtrek van een grooter rond waren begreepen; welk laatste rond men *Theologia* noemt. Want de cirkels, in een grooter besloten, betekenen de menschelyke weetenschappen; welke door de gewoonte, reden, en kracht der natuure ingevoerd en overwoogen zynde, in de gedachten en 't verstand der menschen zyn ingesloopen, en verkeerdelyk voor onfeilbaare kundigheden aangezien. Maar het groot rond, waar in de andere cirkels, gelyk als aan malkander geschakeld, begreepen zyn, betekent de Godlyke weetenschappen.

⁺De vier Circels.

Deze zelve zaaken worden in 't boek *Mosis, Leviticus* genaamd door de kleedinge en cieraaden van den Hoogenpriester t'eenemaal zinverbeeldelyk te verstaan gegeven. Want eerstelyk word hem geboden zich met den gordel, dat is goede en onberispelyke zeden, alle kwaade werken verzaakende, te vercier: daar na, zich te kleeden met het Priesterlyk gewaad, dat 's te zeggen waarheid, zuivere leere, leven en wandel, door de reden verzeld: vervolgens met de verklaaringe, zo men het noemt, welke de kennis der dingen, te weeten de *Philosophie*, of Wysbegeerte, is, door welkers behulp en middelen wy de verborgendheden der natuur onderzoeken, en gelyk als een *Cerberus* uit de ingewanden en verborgene holen der aarde opgraaven, om hem het klare licht te doen aanschouwen. Eindelyk moet hy zich met het flikkerende kleed der waarheid bekleeden, waar mede de *Theologie* of Godtsgeleerdheid betekend werd, bestaande niet in netheid van uitgezochte woorden, maar meer in verbeeteringe onzer zeden, door het zorgvuldig vermyden der zonden en boosheid onzer herten, op dat wy door onze overtredingen van het regte en ten hemel leidende pad der deugd niet mogen afdwaalen. De H: Schriften leeren ons, dat de geest der Godlyke wysheid niet komt in 't herte der boosdoenders: want *Moses* gebod, dat de onreine en met zonden besmettene tot den Tabernakel niet zouden ingaan; waar mede hy wilde zeggen, dat die geenen, welke hunne herten tot bekeeringe met onberispelyke zeden niet hadden vercierd, daar toe t'eenemaal onnut en onbekwaam waren: maar dat de zodanigen, welke in het spoor der deugd bestendig voortgingen, en in de kennis *Godts* toenamen, eindelyk door 't gebruik der vyf gerste brooden, gelyk *Cyrrillus* daar van spreekt, dat is de vyf boeken der Wet, wrang en bitter van smaak, hunne herten moesten bereiden tot dat zy tot de twee gebakkene visschen, dat is de H: Leere der Evangelisten en Apostelen, gekomen zynde, hunne herten en geest daar door mogten versterken, verkwikken, en onveranderlyk daar in volharden. Na de kennis en weetenschap, tot verbetering der zeden strekkende, moeten de Godtsgeleerden zich benaastigen dat zy in hunne redenvoeringen duidelyk, klaar, en ordentelyk spreken; het welk onder de geleerden *Dialectica* werd genaamd. Haare uitwerk ingen zyn, dat zy strydige dingen en verwarde gedachten na den richtsnoer der reden leidende, alle duistere, dubbelzinnige, en twyffelachtige vraagstukken met opmerkzaamheid vaardig weeten te beantwoorden, en de verschillen te beslechten: want hoewel zy de oeffeninge der zeden, na het voorbeeld van *Moses*, werkstellig maakten, en dat zy in 't heilige ontfangen wierden, behandelden zy nochtans de geheiligde dingen niet als door

behulpmiddel hunner redenvoeringen. Hier na gaven zy zich over tot het onderzoek van de natuurlyke Wysbegeerte, *Physica* genaamd; hebbende tot hun voorwerp de waereld met al het geene daar in geschapen is. Door deze weetenschap namen zy weg de stoffe der tegenwerpingen, waar door de geest en 't gemoed ontrust wierden; op dat zy ten laatsten den vryen toegang tot de H. dingen verkreegen hebbende, hunne herten en gedachten mogten verheffen tot het heerlyk gebouw der hemelen, om den Schepper aller dingen voor de verkreegene kennisse te looven en te danken. Ten laatsten begaven zy zich tot de M. *Theologie*, of Godtsgeleerdheid, welke, gelyk wy hier voor gezegt hebben, alle weetenschappen in zich begrypt. Door de zelve verkrygen de Godtsgeleerden zich een vaste en bestendige vrede; welke de welgeschiktheid der menschelyke zeden, de zuiverste welspreekendheid, noch het nauwkeurigste onderzoek der natuure en haare verborgendheden hun nooit heeft kunnen geeven. Maar die onverandelyke vrede en het vast verbond met *God* verkrygen zy als zy hunne kennisse en genegentheden onder den regel, hun door de reden voorgeschreeven, komen te buigen, en den snellen loop hunner begeerlykheden en de samenzweeringe van vleesch en bloed aan deszelfs gezag gewilliglyk onderwerpen. Het is deze vaste band van onderlinge vriendschap der Pythagoristen dien zy voor het uiterste en het toppunt van de geheele *Philosophie* hielden, door de welke men in 't verborgenste van 't Heiligdom geleid werd om de heerlykheid *Godts* t'aanschouwen, tot dat men eindelyk van trap tot trap tot de verhevenste plaatse van kennisse en verstand gekomen zynde, *Osiris*, of den geweldenaar onzer ziele, door een heldenmoed en kracht komt te verscheuren en gelukkiglyk te overwinnen.

Zo bestaat dan deze onderwyzinge uit vier deelen. Maar *Salomon*, welke, volgens zyn gebed, de grootste wysheid van *God* ontfangen had, heeft de zelve in drierley weetenschappen verdeeld, te weeten in de Zedenkunde, Natuurkunde, en de *Contemplative* of bespiegelende; welke hy in drie Boeken heeft verhandeld, zynde zyne Spreuken, Prediker, en *Canticum Canticorum* of Hoogelied: onderwyzende ons, ten aanzien van onze zeden, in zyne Spreuken; in den Prediker, in de natuur der dingen; en in zyn Hoogelied, in de bespiegeling der bovennatuurlyke zaaken. Dit schynt wel overeen te komen met het geen de H. Schriften melden van den *God Abrahams*, den *God Izaaks*, en den *God Jakobs*: want dat *Abraham* in alle dingen *God* gehoorzaamd heeft, betekent het voorschrift der zeden: *Izaak* putten graavende, en doorzoekende de diepe en verborgene gronden der aar-

de, betekent de *Physica*, of Natuurkunde: en *Jakob* in zynen droom de ladder tot in de hemelen ziende, en op de zelve de Engelen op en afklimmende, betekent de *Contemplative* of bespiegelende kracht van hemelsche en Godlyke zaaken. Van deze stoffe hebben de Godtsgeleerden onder de Hebreëen, zo wel als onder de Grieken en Latynen, wydloopig gehandeld. De Elementen zelve schynen ons in deze leere te onderwyzen; vermits de Aarde, het Water, en de Lucht, door hunne wonderbaare samenvoeginge de verscheidene trappen der weetenschappen verbeelden. Want de Aarde en de vochtigheid betekenen de historien en geschiedenissen der dingen, zynde een leermeesteresse der zeden, om onze handelingen in dit leven daar na te regelen en aan te stellen, met het goede na te volgen, en het kwaade te vermyden. De Wateren, door tegenwinden ontroerd, wyzen ons aan de verscheidenheid en onbestendigheid der menschelyke zeden; zullende ons de leere en onderwyzing der Zedenkonst gevoegelyk kunnen leiden om de onzekere baaren onzer gedachten, en de stormwinden van onze ydele voorneemens, in een zekere haven te brengen. De Lucht vermaant ons, dat wy eindelyk alle de krachten onzes verstandts om hoog heffende, de Godlyke natuure onophoudelyk moeten bespiegelen; het welk de Grieken in hunne taal *Theologia* hebben genaamd: boven welke de zwakheid onzes verstandts tot zyn opperste toppunt gekomen zynde, zich niet verder kan uitstrekken. De *Dialectica* laten wy voorbedachtelyk hier van uit, ter oorzaak dat de zelve als tot een behulpmiddel van de *Ethica*, *Phisica*, en *Theologia* dient, om ordentelyk van die drie weetenschappen te kunnen spreken en redeneeren.

*Het oogwit en einde van een heilig en onberispelyk leven betekenen wy door het Driegetal en evenmaatige Driehoek, om dat den menschen voornaamentlyk drie *De Driehoek. hoofdleeren waren nagelaaten, welke noodig zyn om het leven stichtelyk en gelukzalig door te brengen; te weeten, dat men zynen evennaasten wel moet raaden, gezond oordeelen, en ten laatsten wel doen: waarom ook de Heidenen de Godinne *Pallas Tritonia* hebben genaamd, om dat zy de onzydige en ongekenkte gerechtigheid aan haar hadden toegewyd. De Egyptenaaren en Grieken, boven andere volkeren door hunne zinnebeelden vermaard, gaven met den Driehoek behendiglyk te verstaan, dat het menschelyk verstand altyd bezig en werksaam is om hemelsche, aardsche, en onderaardsche dingen te doorgronden; zynde de voorwerpen waar op de geest en het menschelyk verstand altyd arbeid. Andere hebben hier door de *Mathematica* of Wiskunst, de *Physica* of Natuurkunde, en de *Metaphysica* of bespiegeling der geheiligde geheimenissen, willen

te verstaan geeven: waar mede de gevoelens van *Socrates* zeer wel overeen komen.

De vierhoekige gedaante, of figuur, betekent vastheid, bestendigheid,⁺ en onbeweegelykheid; om dat de zelve, over wat zyde men haar draait of keert, ons altyd vier linien en vier hoeken verthoont: zynde dit wiskundige aanmerkingen, welke men met goed fondament den lievelingen der Godvruchtigheid, en andere Christelyke deugden, kan toepassen; om dat de zelve hun bestendig en onveranderlyk by blyft, en maakt dat hunne naamen, na dit vergankelyk leven, met onsterstelykheid in de geheugenisse der latere nakomelingen vereeuwigd worden. *Aristoteles* in zyn eerste Boek der Zeden, en in zyn derde Boek aan *Theodatus* schryvende, is mede van dit gevoelen; houdende het daar voor, dat de mensch, by vergelykenisse, vierkantig word genaamd, en dat daar door een volmaakt en Godvruchtig man werd betekend. Dit komt ook wel over een met het oude Latynsche spreekwoord: *Quadragonum in se perfectum, & criminis expers*: dat is, de vierhoek is volmaakt goed, en geen lastering onderworpen. De Leeraars en verlichtste Theologanten der Oudheid zeggen, dat het vierkantig gebouw van houtwerk, in het welk men, na het bevel des Heeren, de Arke van *Noach* bouwde, de treffelyke Voorstanders en Leeraars van *Godts* Kerke betekende, welke door hun verstand, wysheid, en reine Godlyke leere het volk zouden onderwyzen, en tegens alle hinderlaagen en aanvegingen der ketteryen ter zaligheid geleiden. Want *Adamantius* vermaant ons, vierhoekige Boekzaalen op te bouwen, niet van steenen en dood hout, maar van de boeken der Propheeten, Apostelen, en Leeraaren, uit welke alleen de waare wysheid en verborgendheden des Heeren overvloedig zyn te leeren; om ons te onderwyzen, dat wy alle zonden verzaakende, ons tot den waarachtigen en onveranderlyken hoeksteen onzer zaligheid zouden bekeeren, en hem alleen volmaaktelyk aanhangen.

De oude Egyptenaars, om door zinverbeeldelyke voorwerpen hunne⁺ gedachten te doen verstaan, betekenden met den Steenrots vastheid en bestendigheid; waarom *David* ook in zynen 27sten Psalm, spreekende van *God* en deszelfs troostelyken bystand, zegt: *Gy zyt myn rots en vasteburg*. Om de zelve reden zegt ook onze Zaligmaaker *Christus*, willende de geduurzaamheid zyner Kerke te verstaan geeven, *dat hy zyne Kerke op een steenrots zoude bouwen*. Hier mede komt ook zeer wel overeen de droom van *Nebucadnezar*, waar in hy een zeer groot beeld zag, hebbende het hoofd van goud; de armen en de borst van zilver; de buik, heupen en billen van koper; en de beenen en voe-

ten van yzer en aarde: waar by ook nog gemeld word, dat een groote steen, zonder handen los gemaakt zynde, zeer schielyk van den berg nederstortende tegen dit beeld, het zelve verbryzelde en tot stof maakte, welke door den wind verdween, zo dat de plaats, daar het gestaan had, niet meer wierd gevonden: maar de steen, die het zelve tot stof had vermorzeld, wierd een zeer groote berg, welke de geheele aarde met zyne schaduwe bedekte.

*De Palmboom betekent het leven der vroomen en oprechten; om dat des zelfs stam dicht by de aarde dun, mager, en vol knobbels, en daarom onaanzienlyk is: ^{+Palmboom.} maar hooger op is hy dik, schoon, en aangenaam wegens de aardigheid van zyne geduurige groente en wyduitgespreide takken. Zo is ook de staat der oprechten in den beginne onaangezien en verachtelyk: maar ten laatsten ziet men hen verciert met een wonderbaare schoonheid van deugden en zeden. Doch waarom voeg ik hier niet by de woorden van dien vroomen en geleerden man *Eucherius? De Palmboom*, zegt hy, *is van alle andere boomen zeer onderscheiden: want alle boomen groeijen beneden by de aarde dik; en na dat de zelve hooger op komen te schieten, neemen zy in dikte af, spitsen en scherper by hunne takken toeloopende. Waar by moet men dan deze boomen vergelyken? By aardsche menschen, welke hun grootste genoegten en vermaak, met verachting van het beste deel, in broosche en vergangelyke dingen stellen. Zy ontzien geen moeite noch arbeid, en zorgen geduurig om aardsche goederen en rykdommen te vergaderen; spaaren zich ook niet, zelfs met gevaar van hun leven, om tydelijke eere hier beneden te bezitten: maar vermoeijen zich ten eersten als zy God, hunnen Schepper, een uur met aandacht zullen dienen, en hunnen evennaasten de behulpige hand in der zelve verdrukkingen toereiken. Maar de vroomen en afgezondenen des Heeren kunnen met recht by den palmboom vergeleeken worden, welke met zynen tederen stam de aardsche wellusten en begeerlykheden verachtende, zyne krachten om hoog schiet, om God, den schepper en geever aller dingen, aan te hangen, en des zelfs geboden te gehoorzaamen: zo dat de rechtvaardige, gelykgezegd is, als een palmboom zal groeijen en bloeijen.*

*De Cederboom, welke zeer heerlyke en liefelyke vruchten voortbrengt, die den menschen ten hoogten nut en voordeel zyn, is het zinnebeeld van ^{+En Cederboom.} Barmhertigheid en Godvruchtigheid; welke deugden meest met de pylaaren van *Godts Kerk* overeenkomen, om voor de verloorene en afgedwaalde schaapen van het huis Israëls onophoudelyk te waaken, en aan de zelve de werken der Barmhartigheid te bewyzen, na de lesse van den Apostel *Jacobus*, welke zegt, *dat de oprechte en onbevleete Godtsdienst is weduwen en weezen te bezoeken in hunne*

verdrukkingen, en zich onbosmet te houden van de waereld.

De springende Wateren zullen wy hier doen volgen, van de welke⁺ men in de Psalmen *Davids* leest, dat uit de springende wateren Israëls het lof des Heeren in de vergadering der vroomen voortkomt; 't geen de Godtsgeleerden verstaan, dat door de boeken der Wet en der Propheten, als springaderen van levendig water, de leere en kenniste *Godts* overvloedig is geweest in Israël, 't welk in voorige tyden het uitverkooren volk des Heeren was: uit welke springende wateren de heilige mannen onder hen door den geest des Heeren vervuld zynde, lofzangen tot grootmaakinge van *Godts* heerlyken naam voortbragten. Verscheidene uitleggers der H: Schriften en doorluchtige werktuigen in *Godts* Kerk hebben met deze springende wateren de Apostelen en eerste Leeraars van *Christi* Kerk willen betekenen. *Euthymus*, en de eerste Leeraars der Kerke verstonden daar mede de verkondiging van het Evangelium. En de Propheet *David* zegt in zynen 104^{den}. Psalm: *De leevendige wateren zullen langs de bergen vlieten, en met gerucht in de dalen voortschieten, op dat de beesten des veldts daar van moeren drinken*: willende daar mede te verstaan geeven, dat 'er geen plaatse zo bergachtig noch ongenaakbaar is, daar de Wet des Heeren niet zal doordringen.

⁺Als mede de Berg in het Tafereel verbeeld.

Verscheidene Schryvers verhaalen, dat den Elephant, dien men weet⁺ dat onder alle viervoetige dieren het leerzaamste is, uit zyne eigene natuur en beweeginge zich boven andere dieren verheffende, de liefde en Godvruchtigheid byzonder bemint: want zo haast als de nieuwe Maan met haare opsteekende hoorns het firmament des hemels en de aarde begint te verlichten, gaat hy na de klaarloopende zoete waterstroomen om zich te reinigen: en krank geworden zynde, neemt hy gras en andere groene kruiden op zyne snuit, en werpt de zelve opwaarts na den hemel: gelyk of hy daar mede den Godlyken bystand over zynen zwakken en elendigen staat wilden aanroepen.

⁺Den Elephant.

Niet minder aanmerkelyk is het, dat de H: Schriften ons op een zinverbeeldelyke⁺ wyze, spreekende van den Oyevaar, daar mede te verstaan geeven een gezuiverd verstand, en een geest boven alle waereldsche zaaken verheven. Want den Oyevaar plaatst altyd zyn nest op de spitsen der verhevenste gevelen, om niet van de listige en wilde dieren der aarde verslonden te worden: en zyne jongen daar op uitbroeiende, heeft hy een eeuwigen en altyd duurenden oorlog met de slangen; welke gestadig met den buik op de aarde, en in de holen der zelve kruipende, het zinnebeeld van allerley vuile, geile, en lasterlyke begeerlykheden zyn. De mensch dan, volgende het voorbeeld van den Oye-

⁺Oyevaar.

vaar, dient met recht zyne gedachten opwaarts te heffen, en zyne woonplaatse te zoeken in den hemel, alwaar hy van alle de listige laagen des vleesches en deszelfs woeste en ongeregelde genegentheden, mitsgaders van de dood, duivel, en hel, eeuwiglyk bevryd zal weezen.

*De Oudheid verstond door het zinnebeeld van den Haan de onsterffelykheid en Godlykheid der ziele. En *Pythagoras* gaf aan zyne leerlingen en navolgers bevel om den Haan te voeden en op te kweeken: waar mede hy wilde te verstaan geeven, dat wy het Godlyke gedeelte van onzen geest met de kennis der Godlyke dingen, als een vaste en hemelsche spyze, geduurig moeten voeden en onderhouden. Waarom *Socrates*, stervende, en vol van hoope zynde dat het onsterffelyk gedeelte zynere ziele met de Godheid zich haast zoude vereenigen, om eeuwig daar in te leeven, zeide, dat hy aan *Esculapius*, waar mede hy den geneesmeester der ziele wilde te kennen geeven, verschuldigd was een Haan te offeren: want weetende dat zyn ure naby was om uit dit leeven te verhuizen, achtte hy van alle kwaalen geneezen te zyn. De navolgers en uitleggers van *Plato* zeggen, dat door de offerhande van den Haan te verstaan wordgegeven, dat onze zielen ten hemel vaarende, aldaar de heerlykheid en den lof van *Phoebus* voor altoos verkondigen.

*En Haan in het Basrelève vertoond.

*Het Mostaartzaad betekent voor eerst dingen, welke in hun beginsel klein en verachtelyk zyn; daar na zeer schielyk opschieten, en overvloedige vrucht voortbrengen. En daarom spreekt ook onze Zaligmaaker: *Indien gy maar een geloof had gelyk een mostaartzaad*, enz. Want het zaad van dat kruid is klein: nochtans in goede aarde gezaaid zynde, en zorgvuldiglyk onderhouden wordende, overtreft het in zyn wasdom alle kruiden, en groeit in korten tyd tot een boom, daar de vogelen hunne nesten in komen maaken. Zodanig is ook de vruchtbaarheid der H: Godtsgeleerdheid, welke uit een klein zaadtje voortkomende, met 'er haast tot een boom opwast, die met zyne takken verre uitgestrekt zynde, door der zelve schaduwe de aarde bedekt, en aan de vogelen des hemels plaatse verstrekt om daar in te nestelen. *Hesychus* is van meeninge, dat door deze vogelen des hemels de menschen, welke zich tot de bespiegeling van hemelsche zaaken overgegeven hebben, betekend worden. En andere Geleerden zeggen, dat door dit zaad de groote en wonderbaare kracht *Godts* word verstaan, welke als een klein en verachtelyk zaadtje in de leezing en betrachtting der H: Schriften verborgen is; van veele veracht word, als van een wrange en vieze smaak voorkomende; maar gekaauwd zynde, de maag versterkt en zuivert; ver-

*Het Mostaartzaad.

dryvende de overtollige vochten en dampen, waar mede de menschelyke herssenen bevangen zyn; en zuiverende de smaak: op dat men de schriften der wyzen en de Goddelyke geheimenissen dies te beter moge doorgronden. Want gelyk *Horatius* zegt:

*Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit,
Si modo culturae patientem commodet dorem.*

Dat is: *Daar is niemand zo woest en ongeschikt, of hy kan, door goede leere en onderwyzinge getemd zynde, tot verstand en kennisse geraaken.* Maar laat ons *Horatius* voorby gaan, dewyl onze Zaligmaaker ons belast de schriften t'onderzoeken; welke eenige leerlingen van een al te scherpe en onaangenaame smaak vindende, spraken zy onder malkanderen, dat die woorden hard waren, en duister om te verstaan: maar met dit zaad toegericht zynde, zullen zy ons beter, als wy in den beginne verwacht hadden, voorkomen, de duisterheid onzes verstandts openen, en het zelve van alle aardsche vochtigheden en kwaade gedachten zuiveren, tot dat wy met *Hagar*, in onze grootste benaauwdheden, de springende fonteine van levendig water in de woestyne-van dit leven eindelyk mogen komen te zien, om onze dorstige en verflaauwde zielen daar mede te laaven en te sterken. En wat betekent dit zaad, dat het eens in den akker gezaaid zynde, kwalyk kan uitgerooid werden? want zo haast is dit zaad niet in de aarde geworpen, of het begint ten eersten groen op te schieten en te wassen: het welk betekent de bestendige opkomst en voortplanting van de Godlyke Leere. Want de geenen, die de aangenaame smaak van dit kruid eens geproefd hebben, zullen nooit van het gebruik deszelfs kunnen afgetrokken werden. Deze spruit zal altyd, in hunne herten geworteld zynde, opwassen, en zaad voortbrengen, 't welk de wilde dieren des veldts niet zullen kunnen vertreeden, de koude of hitte nooit zal doen verwelken, en de stormwinden der vervolgingen niet zullen verdelgen of uitrooijen. En wat meer is, het Mostaartzaad betekent een heldere en waakzaame ziel, en een kloek verstand: want den slaapzuchtigen vryft men daar mede het hoofd, kaal geschooren zynde, tot hunne geneezinge. Met het Mostaartzaad reinigt men insgelyks onze besneedene en afgewassene herten van de slaapzucht der zonden tot bekeeringe. *Pythagoras* op zekeren tyd het blad van dit kruid proevende, verwonderde zich ten hoogsten daar over, hoewel het maar aardsch was, en beminde het naderhand ten hoogsten; ondervindende, dat deszelfs geest opwaarts vloog, als of zy ten hemel wilde klimmen, om dat zy door de

neusgaten met haare kracht na de herssenen vliegende, de zelve zuivert, en de oogen des verstandts opent. *Democritus* zeide, dat eenige weinige graantjes van dit kruid, met andere groente gekookt, de zelve zeer schielyk gaar en zagt doet worden. Laat ons Bok alzo het zinverbeeldelyk Mostaartzaad met de vruchten van onze hemelwaarts strekkende gedachten vermengen; op dat zy, gaar geworden zynde, een damp en reukwerk des levens ten hemel mogen doen opgaan: alwaar onze zielen, met *God* vereenigd, van dorst, honger, of slaapzucht, nooit meer zullen kunnen overvallen worden, en *God* met een geduurige waaksaamheid eeuwiglyk zullen looven en pryzen.

*In dit laatste Tafereel van den Godtsgeleerden, hebben wy veele voorwerpen, tot verryking van die stoffe strekkende, verbeeld: doch dewyl men de zelve kwalyk allegader in een Stilleven, zonder te veel opgepropt en overhoopt te zyn, gevoegelyk, na de vereischte welstand, zoude kunnen schikken; hebben wy maar alleenlyk de leerzuchtige Schildergeesten hier mede willen aantoonen, dat het hun, in deze weetenschap te verbeelden, nooit aan bekwaame stoffe ontbreekt: want de *Philosophie, Phisica, Dialectica, Rhetorica, Logica &c.* alle in de *Theologie* begreepen, en in en aan haar zelve van een overvloedige stoffe zynde, kunnen de zinryke en arbeidzaame lievelingen der Schilderkonst in hunne bedenkingen altyd onuitputtelyke schatten in het leezen van goede Schryvers bybrengen, om die na de vereischte welstand in hunne Stukken te ordineeren; en die overvloed van stoffe heeft, kan na zyne zinnelykheid gemakkelyker iets daar uit laten, als, te weinig hebbende, de zelve mager en schraal voor de oogen der Konstlievende menschen te vertoonen.

*Aanmerking over de menigte voorwerpen in dit laatste Tafereel begreepen.

Van den oorspronk, aart, en eigenschap der Romeinsche Zegenkroonen, en andere belooningen van Eertekenen. **Vierde Hoofdstuk.**

*Dewyl men in de Romeinsche Historien en Geschiedenissen doorgaans beschreeven vind, dat de oude Romeinen een zeer edelmoedig gebruik hadden om de deugd, dapperheid, en het loffelyk gedrag hunner Burgeren, Soldaaten, en Bevelhebbers van hunne krygsbenden, behalven de gewoonlyke bezolding met heerlyke giften en eertekenen van verscheidene Zegen- en Praalkroonen, Juweelen, en andere

*De edelmoedigheid der Romeinen jegens hunne Veldoversten en Soldaaten.

schenkaazien, tot een teken van dankbaarheid, te beloonen, om door die prysselyke voorbeelden het gemoed van ieder tot gelyke daaden ten besten van hun vaderland op te wekken; oordeelen wy het gevoegelyk dit Hoofdstuk achter dat der Stillevens te laten volgen, om dat men door de plaatsing der zelve een volmaakter zinbetekening aan een braaf Stuk kan geeven, en zyne gedachten daar door verryken; niet twyffelende, of het zal den Konstlievenden tot vermaak, nutheid, en opmerksaamheid dienen.

Als den een of ander voornaam Bevelhebber der Roomsche Republyk⁺ een groot voordeel of overwinninge, het zy in belegeringen van steden, veldslagen, of te water, op de vyanden van zyn vaderland had behaald, deed hy, volgens gewoonte, alles op het naauwste onder de krygsbenden onderzoeken, om te weeten wat persoonen in 't betoonem van hunne kloekmoedigheid, dapperheid, en onversaagdheid, boven andere hadden uitgemunt; waar na hy zich op een schouwtooneel, uitdrukkelyk daar toe opgerecht, plaatste, en, na de Goden voor de behaalde zegen en overwinninge gedankt te hebben, het geheele krygsheir wegens des zelfs betoonde standvastigheid roemde, en byzonderlyk ten hemelhoog verhefte die benden welke het meest hunne moed en dapperheid in 't bevegten der vyanden hadden betoond. Daar na noemde hy in 't byzonder by de naamen bende voor bende, opentlyk hunne manhaftigheid loovende, met hen te noemen vrienden en liefhebbers van hun vaderland; daar by voegende, dat de Republyk voor hunne beweezene trouwen kloekmoedigheid ten uitersten aan hen verplicht was: waar na hy veele kostelyke gaaven en geschenken uit den⁺ naam der Overigheid onder hen uitdeelde, bestaande in goude en zilvere kroonen, gordels, halsketenen, oor-, arm-, en vingerringen, harnasten, schilden, spiessen, zwaarden, werpschichten, standaarden, voortteffelyke toerustingen van uitmuntende paarden, en andere oorlogstuigen, zeer konstig en cierlyk toegericht; zonder dat het iemand geoorlofd was die te gebruiken en te draagen, als alleenlyk den geenen welke de zelve voor hunne beweezene trouw en kloekmoedigheid op de voorschreevene wyze hadden verkreegen. De Roomsche Historien zyn met zodanige geschiedenissen en voorvallen opgehoopt, en byzonder *Titus Livius*, welke verhaalt, dat de Roomsche Burgermeester *Papyrius Cursor* aan veertien honderd mannen goude armbanden uitdeelde, en daar na een geheel legioen met andere heerlyke gaven en zeer ryke geschenken begiftigde. Hy verhaalt ook het zelve van *Scipio*, in Spanjen en andere gewesten oorlogende. Van gelyken leezen wy, dat *Lucius Antonius*, zoon van *Lucius Fabius Quadratus*, door den

⁺Hunne gewoonte en manier in het naauwkeurig onderzoeken van kloekmoedige Persoonen.

⁺En hunne heerlyke Geschenken en Belooningen.

Keizer *Tiberius* tot twee verscheidene maalen met goude hals- en armcieraaden is vereerd geweest.

*Maar het is voor al aanmerkenswaardig, dat de Romeinen in voortyden, zo ten aanzien van hunne voortreffelyke dapperheid als bekende krygstucht, niet alleen boven alle andere volkeren der aarde vermaard waren; maar dat menigmaal een man alleen, na de getuigenisse van *Plinius* en *Solinus*, alle de voorsz. eercieraaden door zyne deugd en dapperheid heeft verkreegen: daar toe bybrengende het voorbeeld van *Marcus Sergius*, die byna alle de gemelde eertekenen verkreeg, ja ook zelfs in de oorlogen en veldslagen van *Trasimenes* en *Trebias*, waar in de Romeinen van *Hannibal* wierden overwonnen, als mede in de bloedige en gruwelyke nederlaag welke zy by *Cannas* uitstonden, echter noch de burgerlyke kroon behaalde. Men verhaalt wyders van hem, dat hy zo kloekmoedig en onversaagd was, dat hy in zekeren veldslag de regter hand verlooren hebbende, zich met de linker, vermits hy aan den regter arm een yzere hand had laten aanzetten, zodanig oeffende, dat hy op eenen dag vier welgewapende mannen, den eenen na den anderen, op het slagveld versloeg: in welke tweegevegten en verscheidene andere voorvallen hy drie-en-twintig wonden van vooren had ontfangen. En nochtans heeft deze *Marcus Sergius* niets konnen haalen by *Lucius Cicinius Dentatus*, Wykmeester der Stad Romen; van wien *Plinius*, *Solinus*, *Valerius Maximus*, en *Aulus Gellius* eenpaarig getuigen, dat hy meer als drie honderd en twintig eerpryzen, van allerhande soort, van den Senaat door zyne verdiensten had verkreegen: dat hy negen maal met veldoverstens zegenpraalende was ingehaald, die hy door zyn kloekmoedig beleid in hunne overwinningen had bygestaan: dat hy kon toonen een groot getal van landen en pieken zonder yzer, welke hem, als zo veele eertekens, waren te beurt gevallen, mitsgaders achtiën goude en drie-en-tachtig zilvere halscieraaden, vyf-en-twintig heerlyke paarderustingen, honderd en veertig armbanden, veertien burgerkroonen, acht legerkroonen, drie muurkroonen, een belegeringskroon, en ik weet niet hoe veel scheepskroonen. Hy was in alle die slagen op vyf-en-veertig plaatsen aan zyn ligchaam van vooren, en op niet een van achteren gekwetst geweest: Hy had den vyand vier-en-dartig maal ontwapend, en honderd en twintig veldslagen bygewoond. Hy was zo kloekmoedig en onversaagd in den wapenhandel, dat hy in zyn tyd de Roomsche *Achilles* werd genaamd. En hoewel alle de voorverhaalde dingen ongeloofelyk schynen, worden de zelve nochtans eenpaarig door veele Historieschryvers bewaarheid.

*Dat de oude Romeinen zo in dapperheid als krygstucht boven alle Volkeren vermaard zyn geweest.

Wat aangaat de Kroonen, waar mede men mannen van byzondere⁺ verdiensten vereerde, zy hadden byzondere trappen van waardigheid, en wierden na de verscheidenheid der overwinningen met verscheidene naamen genoemd; te weeten, *Corona Obsidionalis, Civica, Triumphalis, Ovalis, Muralis, Navalis, en Castrensis*.

⁺De verscheidenheid der Eerkroonen.

De *Corona Obsidionalis*, of Belegeringskroon, was de heerlykste en⁺ uitsteekendste van allen, hier in bestaande, dat, als een stad of leger der Romeinen, van de vyanden rondom belegerd, benaauwd, en omcingeld, tot den uitersten nood van honger, dorst, en andere verlegendheden gebracht zynde, door den eenen of den anderen Veldoversten wierd verlost, en den vyanden zodanig een voordeel ontnomen, begiftigde de Roomsche Republyk den verlosser en uitvoerder van zulk een heldendaad, tot teken van een onsterftelyke roem, met de hoogste en edelste belooning, bestaande in de genoemde Kroon en zegenpraaling. Deze Kroon was van lingras, gemeenlyk hondtsgras of hondtstand genaamd, gevlogten, en wierd by hen van veel hooger waardy gehouden, dan of de zelve van goud gemaakt, en met kostelyke gesteentens verrykt was geweest; en het gras, daar toe noodig, wierd op het veld, daar de vyanden de nederlaag hadden gehad, geplukt: om welke reden men zegt, dat deze Kroon *Mars* toegewyd was. *Bocaius* verhaalt dit ten naasten by eveneens; zeggende, dat de Kroon van Lingras aan *Mars* was toegeëigend, mogelyk om dat het meeste gedeelte van dit kruid voortspruit in opene plaatsen en velden, alwaar zich de krygsbenden gewoonlyk legeren. De groote *Quintus Fabius* wierd met volle toestemminge des Raadts en Roomschen Volks, tot loon zyner verdienste, met zodanig een Kroon verheerlykt, als hy, in den tweden Carthagineeschen Oorlog, ter liefde des vaderlandts de stad Romen, door *Hannibal* tot de uiterste benaauwdheid gebragt zynde, van haar naakende verderf en overgaave bevryde. *AEmilius Scipio* wierd in Africa daar mede begiftigd, om dat hy den Burgermeester *Manlius* met zyne benden van der vyanden geweld verlost had. *Calphurnius* verkreeg ook de zelve in Sicilien; gelyk mede de voortreffelyke en in dapperheid uitmuntende Romein *Lucius Cincinius Dentatus*.

⁺De Belegeringskroon.

De *Corona Civica*, of Burgerkroon, wierd aan den geenen geschonken,⁺ welke een Roomschen Burger, in gevaar van zyn leven, beschermd, of, gevangen zynde, uit de vyandyke banden gered en verlost had. Deze Kroon was van eikenbladeren, met de vruchten daar aan hangende, gevlochten, en wierd den verlosser, tot loon zyner deugd en getrouwe daad, door order van den Veldoversten, die de zelve aan den verlost

⁺De Burgerkroon.

toereikte, op het hoofd gezet. Maar schoon iemand een Koning, of ander voornaam Hoofd, welke met de Romeinen in verbond waren, uit handen der vyanden had verlost, wierd hy echter met deze Kroon niet begiftigd, en de zelve maar alleenlyk gegeven aan den geenen die een Roomschen Burger van de dood en slaaverny had bevryd. *Plinius* verhaalt, dat deze Kroon ook wierd geschonken aan die den eersten der vyanden, een stad, den Romeinen toebehoorende, in een belegering bestormende, kwam neêr te vellen. Deze Kroon was na de *Corona Obsidionalis* de voornaamste onder hen geacht, en wierd in verscheidene gelegentheden, voornaamentlyk op de groote feesten en plechtigheden, van hen gedraagen: en in de schouwspelen, en andere openbaare vertooningen, hadden de geenen, welke daar mede vereerd waren, de naaste plaatsen by den Senaat, en wierden met alle eerbiedigheid op hun inkomen daar af ontvangen. Van alle belastingen waren zy, hunne vaders, en grootvaders t'eenemaal bevryd, om dat zy zoonen, zo voordeelig aan 't gemeene best, hadden voortgebracht. Daar en boven stond het hun vry ampten en bedieningen, aan hen opgedraagen zynde, aan te neemen of van de hand te wyzen. Verscheidene Romeinen hebben die eere verkreegen, en wel voornaamentlyk de gemelde dappere en voortreffelyke held *L. Cincius Dentatus*, welke veertien maal daar mede was verheerlykt. *Capitolinus* wierd 'er zes maalen meê vereerd. De kloekmoedige en onversaagde *Marcus Sergius* is door den Roomschen Raad insgelyks daar mede begiftigd. Men gaf de zelve ook aan de zodanigen, die eenige byzondere weldaad aan de stad of het vaderland beweezen hadden. Ter dier oorzaake wierd de vermaarde *Cicero*, door een byzondere willekeur van den Raad, daar mede gekroond, om dat hy de stad Romen van het naakende ongeval en gevaar 't geen haar door de samenzweeringe van *Catilina* boven het hoofd hing, gelukkiglyk had bevryd. Deze Kroonen, hoewel van gras en takjes van boomen gevlochten, en die men by ons voor eenvoudige en slegte kranssen zoude aanzien, waren by hen in veel grooter achtinge en waardigheid, als die van goud en andere onschatbaare kostelyke juweelen. Van eiken wierden ze gemaakt, om dat de alleroudste volkeren hun voedsel van de akels hadden, en daar by leefden, als mede om dat die boom aan *Jupiter*, den Beschermgod, toegeëigend was. De overwinnaars in de Capitolynsche Spelen, door den Keizer *Domitianus* ingesteld, wierden insgelyks met eikenloof gekroond, gelyk ook de Kamerspeelders, Cytherspeelders, en Poëeten.

*De *Corona Triumphalis*, Zegenkroon genaamd, wierd gegeven aan zodanig een Veldoversten die de vyanden in 't open veld met een veld-

*De Zegenkroon.

slag overwonnen hebbende, daar door de Bondgenooten der Republyk behouden, of eenige landen en provincien aan haar gezag had gehegt en onderworpen; wordende de zelve ook daarom op een vergulde wagen, door vier, of, gelyk anderen willen, door zes witte paarden getrokken, zegenpraalende ingehaald. Deze Kroon bestond uit laurierbladeren, aan *Apollo* toegewyd, om dat de zelve zeer groen, en met roode greynen of beziën voorzien zyn; geevende daar mede te kennen, dat de overwinning niet zonder groote moeite, gevaar, en bloedstorting op de vyanden behaald was. *Sextus* verhaalt, dat de Soldaaten mede de gewoonte hadden van den Triomfwagen, op het hoofd een krans van laurier hebbende, te volgen; op dat zy de stad ingaande, daar door van het bloed der omgebragte menschen mogten gezuiverd werden. Zy gaven ze ook aan die, welke, door stemming des Raadts, in 't worstelperk de overwinning bekomen had. De Oudheid vereerde mede met een diergelyke haare uitmuntende Heldendichters en Redenaars; ter welke oorzaak *Hesiodus* zegt, dat de Musen hem met een scepter en kroon van laurier begiftigd hadden. De Roomsche Priesters en Waarzeggers kransten hunne hoofden insgelyks met laurieren. Ja zelfs die het leger volgden, hadden een laurierspruit, in plaats van pluimen, op den helm, om dat het voor een waarzeggend kruid gehouden, en ook alzo by hen genoemd wierd.

De *Corona Ovalis*, welke aan de Veldoverstems, of andere Hoofden,⁺ die met weinige tegenstand de vyanden uit het veld hadden geslagen, of den oorlog by geval, zonder uitdrukkelyk bevel van den Raad, ondernomen hebbende, eenige voornaame vesting, stad, of plaats veroverd hadden, gegeven wierd, was van myrthusbladeren, een boom aan *Venus* eigen, gevlochten; betekenende door de zelve, dat men zonder groote bloedstorting had geoorlogd: waarom men te Romē wel openbaare vreugde bedreef, doch echter zonder de groote zegenpraaling. Wanneer zy op de Slaaven, of Zeeschuimers en Roovers de overwinning behaalden, wierden zy mede met een diergelyke gekroond; om dat zy deze vyanden, als menschen van kleine waarde, de uitwerking der Romeinsche dapperheid onwaardig achtten. De voornaamste Veldoverstems, die deze Eerkroon, als mede de *Corona Triumphalis*, hier voor gemeld, verkreegen hebben, zullen wy hier na in de Triomfen of Zegenpraalingen, zo wel als die in de twee eerste genoemd, aan den Lezer mededeelen.

⁺De kleene Zegenkroon.

De *Corona Muralis*, of Muurkroon, wierd gegeven aan zulken⁺ Soldaat of Capitein, welke in 't bestormen van een vyandyke stad het eerst de ladders aanbragt, met onversaagdheid de muuren beklom,

⁺De Muurkroon.

en daar door aan de zynen den weg tot de verovering baande. Deze Kroon was geheel van goud, en vertoonden des zelfs takken of lovers de gedaante van de wallen en muuren der stad die men had veroverd; of ook wel gemaakt op die wyze, als de geene welke door de Dichters aan *Cybele*, Moeder der Goden, toegeëigend word, welke, daar mede verciert zynde, de Aarde vertoont. Rondom den rand waren leeuwen, zinnebeelden van dapperheid en edelmoedigheid, gegraveerd. *Suetonius* getuigt, dat de zelve zo wel aan de gemeene Soldaaten, als aan de Overstens en Veldheeren gegeven wierd, wanneer zy van hunne spitsbroeders het getuigenis kreegen dat zy het eerst des vyandts muuren, borstweeringen, of wachthuizen beklommen hadden. De eerste, welke deze Kroon, na 't zeggen van *Plinius*, verkreeg, was *Manlius Capitolinus*, *Scipio* gaf de zelve ook aan *Q. Trebellius*, en *Sextus Digitus*, om dat zy beide te gelyk, voor alle anderen, in den storm het eerst de muuren der vyanden beklommen en vermeersterd hadden.

*De *Corona Navalis*, of Scheepskroon, wierd aan hem gegeven welke in den zeestryd, wanneer men geënterd had, kloekmoediglyk gewapender hand het eerst in een vyandlyk schip gesprongen, en met hulp van de zynen daar meester van gebleeven was. Zy was mede van goud; en boven deszelfs rand waren, in steê van takken of lovers, voorstevens van schepen of galeijen verbeeld. *Marcus Varro* versmaadde de zelve niet uit handen van den grooten *Pompejus*, in 't beoorlogen van de Zeerovers, met aangenaamheid t'ontfangen. *Octavianus Augustus* vereerde daar mede *Marcus Agrippa*, na dat hy den zeestryd op de kusten van Sicilien gewonnen had; als mede *Sylla*, en verscheidene anderen. Van gelyken wierd de zelve, benevensen goud schild en andere voornaame eergiften, door den Raad aan den Keizer *Claudius* gegeven, ter oorzaak dat hy, kort na zyne komst tot die waardigheid, drie maal honderd duizend Barbaaren, welke tegens het Roomsche Ryk waren opgestaan, overwonnen had, en twee duizend vyandlyke schepen in de grond geboord.

*De Scheepskroon.

*De Atheeners hadden reedts te vooren met een diergelyke Kroon de geenen begiftigd, welke het eerst tot hunnen dienst schepen ten oorlog uitrustten, of het eerst den voet op vyandlyk eylanden zetteden, en zich aldaar verschansten.

*Die der Atheeners.

De Romeinen hebben naderhand ook een Egel op deszelfs rand of krans geplaatst, om dat dit dier, verdedigende zich door zyn eigen huid, waar in het beslooten is, voor het zinnebeeld van een zeestryd genomen word. Deze Kroon wierd aan *Diana*, of de Maan, toegeëigend, om dat zy veel heerschappy over de zee en haare vloed en heeft.

De *Corona Castrensis*, of Legerkroon, wierd door den Veldheer⁺ aan den geenen gegeven, welke door zyne dapperheid in een veldslag het eerst in de legerplaats der vyanden was doorgedrongen. Deze Kroon bestond in een gouden krans, tegen de welke palissaaden, van de zelve stoffe, gehegt waren. Men gaf ze ook aan die de palissaaden of staketselen van het vyandlyk leger het allereerst uit den weg geruimd, en daar door den zynen den weg tot de overwinning gebaad had; wordende onder de Romeinen, welke in die tyden in dapperheid uitblonken, een zeer groot getal gevonden die daar mede vereerd waren.

⁺De Legerkroon.

De Romeinen hadden ook noch, buiten en behalven deze trappen⁺ van eer, verscheidene voorrechten, waar mede zy de geenen vereerden welke in de oorlogsbedryven in dapperheid boven anderen uitmunten; doende hen in de algemeene rechtspleegingen, alwaar men gewoon was de gerichtsvorderingen en gedingen volgens recht, billikheid, en algemeene inzettingen uit te spreken, in de *Sedes Curulis*, of Opperschoutsstoel, zitten; gelyk wy het zelve van den grooten *Scipio* leezen: en het gebeurde menigmaal, dat men na vereisch van zaaken, vermits het alles in de goedkeuring en bewilliging des volks bestond, de Bevelhebbers, of iemand anders uit het gemeen der Oorlogsbenden, met meerder gezag, macht, en voorrechten kwam te voorzien en te vereeren. Ook wierd aan alle de Veldoverstens, die het Roomsche Ryk door eenige conquesten en overwinningen hadden vermeerderd, en het gezag der Republyk verder uitgebreid toegestaan hunne Statuën en Pronkbeelden, gekleed en verciert gelyk die der Burgermeesteren, te mogen oprichten. De Keizer *Augustus* beval, om de geheugenis van alle de doorluchtige Veldoverstens onder de Romeinen, die den Staat vergroot hadden, noch meer te vereeuwigen, dat men hun, na de Goden, de eerste eerbewyzingen zoude aandoen: en tot dien einde liet hy hunne Beelden met alle de eertytelen in zekere gallery van zyn Hof, daar toe gemaakt, op nieuws oprichten; verkondigende door een algemeene ordonnantie, dat hy zulks voor hem en alle navolgers in 't Ryk tot een voorbeeld had gedaan, op dat de nakomelingen het gebaande spoor van hunne deugden en dapperheid mogten inslaan en navolgen. Daar en boven had de Raad noch deze loffelyke gewoonte onverbreekelyk vastgesteld, dat zy de nagelaatene kinderen der geenen, die in de oorlogen gesneuveld waren, de soldy der verstorvenen, gelyk als of zy noch by leven waren, milddadig lieten genieten. En aan de oude en verminkte Soldaaten, welke in de oorlogen en ongemakken de gryze en tot rust genegene jaaren hadden bereikt, deelden zy in de overwonnene en door hen veroverde Provinciën zo veele landgoederen uit,

⁺Verdere voorrechten en eerbewyzingen der Romeinen aan hunne braave Veldoverstens, Capiteinen en Soldaaten betoond.

dat zy uit de inkomsten der zelve met hunne familien het overschot hunner dagen gemakkelyk en met rust konden doorbrengen. Op deze wyze wierd de stad Siviliën in Spanjen, met de omleggende vruchtbaare landtsdouwe, door *Julius Caesar* tot een colonie of volkplanting der Romeinen gemaakt. Cordua wierd ook vervolgens op die wyze, en ontallyke andere plaatsen in verscheidene gedeeltens der waereld, daar toe gebruikt. In 't kort, de Romeinen lieten de goede diensten hunner burgeren en ingezetenen nooit onbeloond: en dit was ook de oorzaak, dat die Republyk meer deftige mannen heeft voortgebracht, als eenig bekend volk onder de zon: want elk spande zyne uiterste krachten in om alle die trappen van eer door een standvastige deugd te beklimmen. *Maar daar en tegen wierden ook de lasterlyke en lafhertige menschen door de zwaarheid der straffe, welke zonder oogluiking geschiedde, rechtvaardiglyk na verdiensten gestraft; wordende of van hunne eerampten, en verdere verwachtingen, t'eenemaal ontzet; of ook wel strengelyk, tot het bloed toe, met roeden gegeesseld zynde, in kettingen geboeid en tot slaaven gemaakt, zo als hun de straffe, na maate van hunne overtredinge, was opgelegd. *Titus Livius* verhaalt, dat een bende van *Appius Claudius*, welke gesteld was om zekere post te bewaaren, de zelve lafhertig verlaatende, zeer zwaar wierd gestraft; vermits de tiende man daar van, het lot geworpen hebbende, anderen ten voorbeeld, zonder aanzien van persoonen, tot een smaadelyke dood wierd verweezen. *Julius Frontinus* schryft in zyne Historien, dat *Marcus Antonius* aan zekere bende, die de stads wallen en vesten niet na behooren had verdedigd, een gelyk lot deed ondergaan. Zy hadden noch verscheidene andere straffen, waar mede zy de ongehoorzaamheid der soldaaten beteugelden, welke ik hier met stilswygen zal voorby gaan, en tot besluit met *Horatius* zeggen:

*Als mede hunne straffe tegens de lafhertigen.

adsit
Regula peccatis quae poenas eroget aequas.

dat is, daar moeten zekere wetten zyn, na welker regel de overtredingen des volks moeten en behooren gestraft te worden.

Van de plechtigheden der Romeinsche Triomfen en Zegenpraalingen **Vyfde Hoofdstuk.**

TWee beweegende oorzaken zyn 'er in de waereld, welke den mensch tot uitvoeringe van ongemeene dingen, zo in vrede als

oorlog, aanprikkelten. De eerste bestaat in groote eer, waar door een onsterffelyke naam word verkreegen; en de tweede, in rykdommen, voordeel, en nuttigheid. De grootmoedigste en edelste herten streeven doorgaans na het eerste, met verwerpinge van het tweede, 't welk voor hen al te nederig en verachtelyk schynt te weezen. De Romeinen wisten de voorschreevene oorzaaken in hunne regeeringe, tot aanmoediging van hunne onderdaanen, met groot voordeel te gebruiken; en zullen wy van 't eerste, te weeten, de Zegenpraalingen, waar mede zy de dapperheid hunner Krygshelden tot den hoogsten top vereerden en opwekten, aanvangen te spreken.

De Triomf, of Zegenpraaling, was een soort van inhaaling en verwelkoming, [†] welke de Romeinen, na 't gelukkig uitvoeren en ten einde brengen van zekeren oorlog, door een Raadtsbesluit aan den Veldoversten over hunne benden deden; toeëigenende aan den zelve, tot een blyk en teken van hunne grootachtinge, de grootste tekenen van pracht en eer, welke men aan iemand na het uiterste vermoogen, in 't openbaar en voor de oogen aller menschen, konde bewyzen. De dag van den intocht gekomen zynde, begaven zich de inwoonders van alle plaatsen en steden van Italië daar na toe; en de geheele stad, tempels, straten, poorten, huizen, en vensters van Rome waren met allerhande kostelyke stoffen van goud, zilver, en zyde behangen, en met allerley groene takken van boomen en bloemen op het heerlykst vercierd. Niets ontbrak 'er 't welk den aanschouwers de Roomsche macht, grootheid, en heerlykheid, niet overvloedig voor oogen stelde, en blyken van de algemeene vreugde dezer magtige Republyk betoonde. De Raad, de Priesters, den Adel, met al het voornaamste en aanzienlykste der Burgeren, en gevolgelyk het grootste gedeelte der stad Rome, zeer deftig gekleed en opgeschikt, gingen den Triomfeerder, of Zegenpraalenden, buiten de poorten der stad te gemoet. Hy zat gewapend op een yvooren of elpenbeenen stoel, *Sedes Curulis* genaamd, in een gouden wagen, die van edele gesteentens blonk, door vier of zes van de allerschoonste witte paarden, treffelyk uitgedost, getrokken; wyders gekleed met een goude en purper geweevene rok, *Toga Palmata* geheeten; hebbende het hoofd met een laurierkrans gekroond, en de staf van commando in zyne hand, of wel een beeldeken van de Victorie met vleugelen, en met een laurierkrans of palmtak in de hand. Andersins stond ook wel het gemelde beeld van de Overwinninge achter den zegenpraalenden Held, houdende met de regterhand een laurierkrans boven zyn hoofd; gelyk men beide deze verbeeldingen op de oude basrelèves en medalien veelydts ziet. Alle de

[†]De maniere der inkomste.

gevangenen in den oorlog gingen, met slaafsche kleederen aangedaan, en de hoofden kaal geschooren, voor hem heen; en de Koning of Veldoverste der overwonnenen, mitsgaders de aanzienlyksten der vyanden, wierden het allernaast aan den wagen, twee aan twee geboeid, voor hem heen geleid. De Roomsche legioenen volgden hem by benden, in hunne ordre, zo te voet als te paard, alle op het prachtigst gewapend, zynde hunne spiessen en lancien met laurierbladeren omvlochten, tot teken van een algemeene vreugde: doch de geenen, welker moed en dapperheid in den bekomenen zeegen het meest uitgemunt hadden, verzelden hem aan weêrzyden van den wagen, bekranst met laurier- en palmtakken in hunne handen. Voor hem heen reeden ook eenige wagens met de wapenen, banieren, goude en zilvere vaten, juweelen, en allerhande soorten van goude en zilvere munten, tot buit op de vyanden verkreegen, mitsgaders de giften en geschenken welke hy van de vrienden en bondgenooten des Roomschen Volks had ontvangen. Daar na volgden kasteelen en toorns van hout, cierlyk gesneeden, die de steden en sterkens, welke hy van de vyanden gewonnen had, verbeeldden. En al voorttrekkende, maakten zy eenige batailjes en spiegelgevechten, waar mede zy de voorgevallene oorlogsbedryven na 't leven vertoonden, op zodanig een wyze dat de aanschouwers door de wonderlyke gevallen met allerley hertstogten, van droefheid, blydschap, en schrik wierden aangedaan. Het getal en de verscheidenheid dezer vertooningen was zo groot en overvloedig, dat de Zegenpraalingen menigmaal drie of vier dagen duurden voor aleer de zelve voltrokken waren. Men eindigde deze plechtigheden als ze aan het Capitoel in den Tempel van *Jupiter* waren gekomen, in welken zy alle de wapenen en buit, genaamd *Manubiae*, door hunne dapperheid den vyanden ontnomen, tot een eeuwige gedachtenisse van van hunne deugd dienende, ophingen, daar zy dan door den Roomschen Raad wegens de gedaane diensten aan het Vaderland bedankt, en gewoonlyk tot een Opper- of Mederegent verkoren werdende, deze vreugde met een prachtig festyn volbragten. Maar op dat men een klaar en verstaanlyk denkbeeld van deze Zegenpraalingen, en de ordre welke daar in door de Romeinen werd gehouden, moge verkrygen, zullen wy eenige uit de Romeinsche Historien, voor zo veel ons de geheugenisse toelaat, alhier kortelyk beschryven, en een aanvang maaken met die van *Paulus AEmilius*, een voortreffelyk Veldoversten, welke hy wegens de overwinning tegens den grooten en machtigen *Perseus*, Koning van Macedonien, verkreeg; wordende door *Plutarchus* in dezer voegen beschreeven.

Ten eersten zag men het Roomsche Volk, en dat van alle rondom⁺ gelegene plaatsen, zeer deftig gekleed en uitgedost, in de deuren, vensters, en balkons, op zolders en daken der huizen met ontallyke menigte, om door het aanschouwen aan deze plechtigheden mede deel te hebben. Alle de Tempels binnen Romen, op het heerlykst vercierd, stonden open. De huizen en straten waren met allerley kostelyke behangsels wonderlyk opgepronkt, en met groente en bloemen, van uitgezochte leukwerken, en duizenderley andere heerlyke en aangenaame dingen, opgepropt. En om dat de toeloop der menschen, van alle kanten en plaatsen van buiten, ongemeen groot was, had men mannen met stokken aangesteld, om onder het gedrang een opening te maaken, en het volk aan weêrkanten te doen wyken, ten einde den Zegenpraalenden een weg en vryen doortogt te baanen. De menigte van de verkreegene buit, de veelheid der banieren, standaarden, en vaandels, met de gevangenen, was zo groot, dat men deze plechtigheden somtydts drie achtereenvolgende dagen moest doen duuren. Den eersten dag wierd alleenlyk toegebracht met de banieren, standaarden, vaandels, statuën, kolossen, schilderyen en beelden, alle op cierlyk geschilderde wagensstaande, en langzaam voortgetrokken wordende, te doen inhaalen. De tweede dag wierd besteed met de wapenen van den overwonnen Koning, en alle de Macedoniers, zeer kostelyk, en glinsterende, alle op nette en daar toe geschikte wagens in de stad in te voeren: volgende na die wagens drie duizend mannen, welke het gemunte geld van goud en zilver, leggende in zeer groote zilvere schotels en vaazen van zilver, elk drie talenten weegende, te draagen; van welke vaazen en groote schotelen drie honderd en vyftig in getal waren, en tot elk vier mannen verordend om de zelve te draagen. De rest, die het overschot der drie duizend man maakten, droegen huisfonteinen, en andere groote en heerlyke vaazen, mede van zilver, en konstryk gearbeid. De derde dag gekomen zynde, begon men met het lumieren van den zelve de plechtigheden van deze Zegenpraaling te hervatten. Voor de eerste bende ging een groot getal pypers, trommelslagers, schalmey- en trompetblazers; geen toon van een aangenaam muziek, maar een groot ruuw en vreeslelyk geraas en geluid maakende, gelyk of ze zich ten stryd bereidden om den vyand aan te vallen. Achter deze bende volgden honderd twintig koeyen met vergulde hoorns, en met linnen deekens, by hen voor heilig gehouden, gedekt, met allerley kranssen van groente en bloemen gevlochten; wordende door schoone en welgemaakte jongelingen, alle zeer kostelyk opgeschikt, geleid, om de slagtofferhande der zelve te doene, wel-

⁺De Zegenpraaling van
Paulus AEmilius.

ke door veele kinderen, groote goude en zilvere schotelen, dienende tot gebruik der offerhande, draagende, wierden gevolgd. Na dezen kwamen de geenen, die de goude vaazen, met goude penningen gevuld, droegen, een getal van twee-en-seventig uitmaakende; werdende gevolgd door de geenen die de overmaatig groote goude schaal, weegende tien talenten aan goud, welke *Paulus AEmilius* uitdrukkelyk had laten maaken, en konstig met allerley kostelyke steenen en juweelen doen verryken, droegen; zynde verscheidene Bedienden van aan zien, die voor dezen de Koningen *Antigonus*, en *Seleucus*, Koningen van Macedonien, en zelfs *Perseus*, opgepast hadden. Na die volgde de wagen van den overwonnen Koning, met de wapens tot deszelfs ligchaam behoorende, waar op zyn *Diadema*, of Koninglyke hoofdband, kroon, en scepter ten toon lagen. Hier na verscheenen de Kinderen van dien beklaagelyken en ongelukkige Vorst, verzeld met een groot getal van zyne Hovelingen, als Hofmeester, Secretaris, en veele andere diergelyken van zyne familie en hofhouding; schreijende, en over hun droevig noodlot van een ongewoone dienstbaarheid zodanig rouwklaagende, dat de omstanders en aanschouwers, de menschelyke gevallen overdenkende, tot medelyden wierden verwekt, te meer als men de drie onnozele Kinderen, twee Zoonen en een Dochtertje, die door de kindtsheid noch weinig indruk van hunnen rampzaligen staat hadden, kwam te aanschouwen. Na de Kinderen kwam de Vader, welke, na 't gebruik van zyne landtsgeenooten, in 't zwart gekleed was, gaande met een vrees- en schrikachtig gelaat, gelyk het de tyd en gelegenheid vereischte, gevolgd wordende van zyne vrienden, gunstelingen, en vertrouwelingen, die hunne oogen na den Koning gekeerd hadden, zeer bitterlyk weenende, en van zulk een droevig gelaat, dat zich veele, zelfs onder de Romeinen, niet onthouden konden van hunnen en des Konings droevigen staat met traanende oogen te beklagen. Na dezen wierden de goude kroonen gedraagen, die de oude Grieksche Vrysteden aan *Paulus AEmilius* vereerd hadden, om hem over zynen verkreegen zegen te begroeten en geluk te wenschen; welke door hem zelfs, op een goude pronkwagen gezeten, en met een purperen rok van goud zeer rykelyk doorwrocht, een lauriertak in zyne hand, en een krans van de zelve om zyn hoofd hebbende, met groote heerlykheid zegenpraalende wierd gevolgd. Achter hem kwamen de Oorlogsbenden, zo te voet als te paard, ordentelyk onder hunne banieren, vaandels en standaarden verdeeld, in hunne handen laurierkranssen en palmtakken draagende, en ter eere van den Overwinnaar en den behaalden zegen lofzangen zingende. En op zulk een manier volbragt *Paulus AEmilius*

zynen zegenpraalenden intocht in de vermaarde Stad Romen, alwaar hy de verkreegene buit in den Tempel van *Jupiter Capitolinus* offerde, en den zelve voor den verworven zegen en behaalde overwinning feestelyk dankte.

Alle andere Triomfen geschieden ook op zodanig een wyze, doch met veranderinge in het een en het ander, na maate dat het den Veldoversten, welke men met diergelyk een plechtigheid vereerde, behaagde. En hoewel men in de Historien beschreeven vind, dat de gemelde plechtigheden in hunne Triomfen en Zegenpraalingen, in maniere als verhaald is, stiptelyk wierden achtervolgd en onderhouden, waren 'er nochtans wetten toe gemaakt, welke aan de verdiensten der groote mannen zulke heerlyke eerbewyzingen, tot een belooninge van hunne deugd en standvastige dapperheid, toewezen, met een nette aanwyzinge op wat tyd, en door welke poorten en straten den intocht moest geschieden. Maar wat belangt de spelen, vertooningen, en andere kleenigheden, het stond den Triomfant in zyne vrye keur, de zelve na zyne zinlykheid en goeddunken te verminderen of te vermeerderen, en den wagen te verkiezen. De Historien leeren ons, dat de Praalwagen gewoonlyk door vier witte Paarden wierd getrokken; hoewel men ook vind, dat de zelve door Stieren getrokken is geweest. De groote *Pompejus*, Africa t' ondergebragt[†] hebbende, deed zyn intocht op een Wagen met Elephanten bespannen. *Suetonius* verhaalt, dat *Julius Caesar* zegenpraalende op een Wagen zat, door veertig Elephanten voortgetrokken. De Keizer *Gordianus* triumpheerde ook op de zelve wyze. *Cajus Marius* wierd insgelyks door Elephanten gevoerd, na dat hy geheel *Africa* onder het gebied der Romeinen gebragt hebbende, de paalen van 't Roomsche gezag tot in Egypten had uitgebreid. *Scipio Africanus* zegenpraalde om die zelve reden met Elephanten. De Keizer *Augustus* triumpheerde, met toestemminge van den Roomschen Raad en het Volk, met vier Elephanten voor zyn Wagen, na dat hy uit het Oosten, zynde den oorlog[†] tegens *Antonius* geëindigd, als overwinnaar wederkeerde. De Keizer *Vespasianus* wierd mede, na het volbrengen van verscheidene groote oorlogen in 't Oosten, zo wel als *Augustus* met die eere verwaardigd: geevende de ingespannene Elephanten voor den Wagen de overwinninge van die Volkeren en Landen, daar de Elephanten vallen en zich voortplanten; te kennen. *Flavius* zegt in zyne Historien, dat de Keizer *Aurelianus*, die een Koning der Gotthen was, zynen intocht deed op een Wagen door Herten voortgetrokken. Doch *Marcus Antonius* spande getemde Leeuwen voor zynen zegen praalenden Wagen; als willende daar mede doen blyken, dat hy in den burgerlyken

[†]Verscheidene Praal- of Zegenwagens der Romeinsche Veldoversten.

[†]En derzelver betekenissen.

Oorlog de dappersten en onverzaagsten onder zyn gebied zou doen bukken: het welk hem *Cicero* in zyne *Vertoogen*, genaamd *Philippicae*, tegenwerpt; zeggende, dat zyn Triomfwagen, met Leeuwen bespannen, een heerschezuchtig man, na een monarchie of eenhoofdige regeeringe haakende, vooronderstelde.

*De Veldoversten der Romeinen hadden noch deze byzondere gewoonte, dat zy, zegenpraalende, een, of verscheidene kleene kindeen, in hunne wagens by zich voerden, waar van *Cicero* in zyn *Vertoog* voor *Murena* gewag maakt. Andere deden in den Triomf een zeer groot getal van vreemde en wilde beesten, als leeuwen, beeren, tygers, rinoceros, panthers, drommedarissen, en diergelyke soorten van dieren, met zich omvoeren; zo als *Josephus* in zyne *Historien*, van de Keizers *Titus* en *Vespasianus*, verhaalt. Sommige weder hadden by hunne Zegenpraalingen allerhande vocaale en instrumentaale muziek, en andere vermaakelykheden meer: onder welke Zegenpraalingen die van *Pompejus* den Grooten, *Caesar*, en de twee *Scipioos*, gebroeders, met die van verscheidene Keizers, eenige byzonderheden hadden, waar van *Blondus* in zyn boek, het *zegenpraalende Romer* genaamd, wydloopig spreekt. Het wierd ook den Triomfeerenden Overwinnaars toegelaaten hunne Beelden en Statuën in Tempelen en openbaare plaatsen ten toon te stellen, als mede kolommen en kostelyke gebouwen *van marmer, *Arcus Triumphales* genaamd, waar op hunne veldslagen en overwinningen in basrelève, ter eeuwigter gedachtenisse voor de nakomelingen, uitgehouwen waren, te doen oprechten; waar van men ten huidigen dage noch verscheidene overblyfsels, zo te Romer als elders, kan zien. Hier mede volgden zy na de gewoonte der oude Grieken, welke ter gedachtenisse van kloekmoedige en ridderlyke daaden *Tropheën* oprechten; 't geene zich op de volgende wyze toedroeg. Op de plaats, daar d'eene of d'andere voornaame Veldoverste door zyne dapperheid den zegen van een groote en gedenkwaardige overwinning had behaald, plantte men den hoogsten boom, die daar omtrent te vinden was, na dat men deszelfs takken afgekapt hadde, hangende aan de noch overgeblevene stomp, ter eere en gedachtenisse van den Overwinnaar, de wapenen der overwonnenen en verslaagenen, en geevende aan den boom den naam van *Trophaeum*, afkomstig van het Grieksche woord *Tropi*, het welk omkeeringe, vlucht, en wyken betekent; om dat hy daar ter plaatse den vyand gedwongen had zyn heil en behoudenisse met de vlucht te zoeken. De Romeinen hebben 'er zich naderhand op de zelve wyze ook af bediend: want *Salustius* verhaalt in zyne *Gedenkschriften*, dat *Pompejus* d-

*Verdere omstandigheden in de Triomfen gebruikelyk.

*Maniere en oorspronk van de Eerpoorten, en opgerechte Zegetekens.

Spanjaarden overwonnen hebbende, zyne *Tropheên* op de hoogste toppen van het Pyreneesche Gebergte plantte. Welke gewoonte naderhand tot zulk een hoogachtinge geraakte, dat men de zelve van metselwerk maakte. Maar indien men de H: Bladeren opstaat, zal men zekerlyk⁺ vinden, dat dit gebruik van grooter oudheid is, en dat andere volkeren zich ook in hunne plechtigheden daar van bediend

⁺En haare oudheid.

hebben. Want wy leezen in het 15de. Cap: van het eerste Boek der Koningen, dat *Saul Agag*, den Koning der Amalekiten, overwonnen hebbende, en op den berg Carmel gekomen zynde, aldaar een *Arcus Triumphalis*, of gedenkteken van zyne behaalde overwinninge, oprichtte. Om kortte gaan, de glorie van te mogen triomfeeren en zegenpraalen was onder alle de eerbewyzingen van het Roomsche Volk inde allerhoogste achttinge; en om de zelve te verkrygen was 'er geen arbeid of gevaar zo groot, 't geen hunne Veldoversten niet met blydschap ondergingen; vermits die glorie met het verkrygen van groote rykdommen, welke hun uit de geschenken der bondgenooten en den veroverden buit der vyanden overvloedig ten deele viel, gemeenlyk verzeld ging. De Historieschryvers hebben deze stoffe, na myn gevoelen, met zo veel meerder omstandigheden beschreeven, om door die voorbeelden groote Prinsen en Regenten te vermaanen hunne veldoversten, oorlogsbenden, en luiden van uitneemende verdiensten, heerlyk te beloonen; op dat domme, lafhertige, en tot de regeeringe onbekwaame en onnutte menschen, niet in gelykheid gesteld mogten werden met die geenen, welke door geduurige oeffeningen van hun verstand en ligchaamelyke krachten zich niet ontzien hebben hun leven, goed en bloed voor hunnen Vorst, en ten besten van hun vaderland, gewilliglyk op te offeren. Na⁺ het verhaal van *Paulus Orosius* zyn tot Rome drie honderd en twintig *Triumphatores*, of zegenpraalende Overwinnaars geteld geworden, van de welke de Keizer *Probus* de laatste is geweest; by wiens regeering het groot en heerlyk gebouw van de Roomsche Monarchie al aan 't vervallen was komen te geraaken.

⁺t Getal der Romeinsche Zegenpraalenden.

Eer wy met de Romeinsche Zegenpraalingen verder gaan, zullen wy ons altoorens een weinig inlaaten, om ook een Triomf, in Griekenland gehouden, op het naauwkeurigst, even als de voorgaande, naar ons beste vermogen te beschryven.

Antigonus, Koning van Syrien, toegenaamd *Epiphanes*, betekenende⁺ zo veel als de doorluchtige, hebbende hooren verhaalen de voortreffelyke zegenpraaling van den gemelden Burgermeester *Paulus AEmilius*, wierd daar door zodanig tot ydelheid en dwaaze eerezucht aangeprikkeld, dat hy besloot een soort van een zegenpraaling aan te rechten, welke

⁺Grieksche Triomf of heerlyke vertooning van *Antigonus*.

in heerlijkheid boven die van den genoemden Burgermeester verre zoude uitmunten. Tot dien einde liet hy door zyn geheel Koningryk verkondigen, dat hy op zekeren gestelden tyd in de Stad Daphnes een heerlijk Tournooyspel zoude aanrechten, 't geen zeer voortreffelyk en uitmuntende zoude zyn; het welk uit Griekenland, zo wel als uit andere Ryken en aangrenzende Landschappen, een onnoemelyk getal van menschen, door nieuwsgierigheid van dit voorval aangedreeven, by hoopen derwaarts deed vloeijen; en geschiedde deze vertooning op de volgende wyze.

Voor aan gingen vyf duizend Grieksche jongelingen, op de Romeinsche manier gewapend, gevolgd door vyf duizend Myziers, op hunne wyze heerlijk uitgedost. Na deze verscheenen drie duizend Thraciers, en vyf duizend Galatiers; na de welke een zeer groot getal van andere volkeren volgden, die wegens hunne zilvere schilden, waar mede zy gewapend waren, *Argyraspides* genaamd wierden. Achter die kwamen twee honderd vyftig gelederen Vegters of Schermers, by de Romeinen *Gladiatores* geheeten; en na hen duizend Ridders, welke paarden met goude gestikte dekkleeden, en met goude en zilvere toomen, treffelyk uitgerust waren, hebbende elk een goude krans om 't hoofd. Deze wierden weder gevolgd door duizend andere Ridders, die men medegezellen noemden, by zich hebbende een compagnie van des Konings Vrienden en Vertrouwelingen. Thans vertoonden zich duizend Edellieden te voet, en achter die weder duizend andere Ridders, genaamt de Troep des Konings. Hier na volgden vyftien honderd Ridders, gewapend met vergulde harnassen, waar over zy wapenrokken, rykelyk met goud en zilver geborduurd, en met allerley gediertens konstig vercierd, droegen. Wyders honderd wagens met zes paarden bespannen, die door veertig andere, van vier paarden getrokken, gevolgd wierden. Achter dezelve verscheen een wagen door elephanten getrokken, en na die zes en dertig andere elephanten. Acht honderd jongetjens, die kranssen en kroonen, met goud vercierd in hunne handen droegen, volgden na de genoemde dieren, en wyders duizend vette ossen, en achthonderd Indische elephantstanden. Hier achter droeg men een oneindig getal van beelden der Afgoden en verstorvenen, welke in eenige konsten en weetenschappen hadden uitgemunt, en hunne geheugenisse aen de nakomelingen vermaard gemaakt, bekleed met rokken van goude en zilvere stoffen, en allerhande kostelykheden en edelgesteentens, zynde aan de pedestallen geschreeven de naamen, waardigheden en daaden der geenen tot welker eere en gedachtenisse de zelve waren

gemaakt en gesticht. Ook wierden door Slaaven omgedraagen beelden der Afgoden, vertoonende den dag, den nacht, den morgenstond, en den middag; met een oneindig getal goude en zilvere vaten van een onwaardeerlyke prys. Na deze kwamen zes honderd Pagies of Edelknaapen van den Koning, in goud laken gekleed; gevolgd van twee honderd edele Vrouwen, hebbende goude doozen, gevuld met allerley heerlyk reukwerk en welriekende balsem, in haare handen; welke weder gevolgd wierden door veertig massive en van zuiver zilver gemaakte draagstoelen, daar zo veele vrouwen in zaten; daar na noch tachtig goude draagstoelen, waar in van gelyken zo veele vrouwen gedraagen wierden, met uitsteekend rykelyke rokken en kleederen van goud, zilver, en juweelen vercierd; wordende de straten overal met allerley kostelyke olien, balsem, en reukwerk vervuld. Deze zegenpraaling duurde geheele dartig dagen, met allerhande soorten van spelen, tournooyen, en vertooningen; in welken tyd het aan alle menschen geoorlofd was, zich met allerley kostelyke balsem en reukwerk gezalft hebbende, aan de Koninglyke tafelen, van de welke men 'er vyftien honderd telde, neder te zitten, en op des Konings kosten heerlyk te spyzen.

By de Romeinen was noch een andere plechtigheid, doch geringer[†] als die der Triomfen, waar mede de Overwinnaars ingehaald en verwelkomd wierden. Deze wierd *Ovatio* genaamd, verschillende van den Triomf om dat 'er eenige noodzaakelykheden, die daar toe vereischt wierden, ontbraken. By voorbeeld, als den Overwinnaar geen *Consul* of *Proconsul*, regeerend of oud Burgermeester, was; of dat hy weinige tegenstand had gevonden; of dat de overwinning zonder groote bloedstorting was verkreegen; of wegens lieden van kleine waarde overwonnen te hebben; of dat den oorlog was ondernomen zonder uitdrukkelyk bevel van den Raad, (het welk wy in 't voorige Hoofdstuk, by de *Corona Ovalis*, nochmaals hebben aangemerkt,) en diergelyke dingen meer. Alsdan, in stêe van den Triomf, verwelkomde men de Overwinnaars, hoewel ook op een zeer plechtige wyze, met de gemelde *Ovatio*, welke zich aldus toedroeg.

De Veldoverste wierd, te paard zittende, of ook in oude tyden te voet gaande, ingehaald; hebbende het hoofd bekroond met een krans van Myrthe, aan *Venus* toegewyd: om dat deze overwinning niet op een *martiaale* en dappere wyze van oorlogen, maar op een wyze aan *Venus* en de vrouwen passende, was verkreegen, gelyk *Aulus Gellius* daar van verhaalt. Het volk en de krygsbenden van zodanig een Veldoversten deden

[†]De kleene zegenpraaling der Romeinen, *Ovatio* genaamd, en haare oorzaake.

hunnen intocht niet gewapend gelyk de voorgaande. Men roerde geen trommels, noch hoorde trompetten, of eenig ander geschal van oorlogsinstrumenten; maar fluiten en zachte speeltuigen van een zoetluidend en aangenaam muziek. Hy wierd met den verkreegenen buit, op de vyanden behaald, ordentelyk, van zyne oorlogsbenden verzeld zynde, ingehaald; en de Senaat ontmoette hem plechtelyk buiten de stadspoorten, hem pryzende en zyne daaden zeer hoog verheffende. De Historien getuigen, dat verscheidene groote en voortreffelyke Veldoversten die eere hebben verzocht, en aangenomen. De eerste onder de zelve was *Posthumius Libertus*, na dat hy de Sabinen tot gehoorzaamheid had gebragt; en *Marcus Marcellus* na het overweldigen van Syracusa. *Suetonius* verhaalt, dat de Keizer *Octavianus Augustus*, na den veldslag van Philippiques en 't volvoeren der oorlogen in Sicilien, met die eer wierd verheerlykt. *Plinius* gewaagt mede, dat verscheidene Veldoversten, daar men de plechtigheid van den Triomf of de Zegenpraalinge aan weigerde, door het besluit van den Roomschen Raad met de *Ovatio* wierden vereerd. De oorzaak, waarom deze kleene Zegenpraaling aldus wierd genaamd, was, dat de offerhande, welke de overwinnende Veldoverste dien dag deed, in een Schaap bestond, 't geen in de Latynsche taal *Ovis* genaamd word; daar in tegendeel in den Triomf een Stier wierd geofferd. En van dit Schaap, of *Ovis*, is het woord *Ovatio* voortgesproten. Andere meenen, dat het zelve van het juigchende en schreeuwende volk, 't welk *Oe* of wel *Oue* riep, herkomstig is. Het zy zo 't wil, het zal genoeg zyn te zeggen, dat deze plechtelyke inhaalinge by de Romeinen *Ovatio* wierd genaamd.

Ik zal noch verscheidene Triomfen, by de Romeinen gehouden, met stilswygen voorby gaan, om den Leezer daar mede niet verdrietig te vallen: want de zelve alle te verhaalen zoude ons hier te wydloopig zyn. Die meer daar van gelieven te weeten, leezen *Appianus Alexandrinus*, en *Ammianus Marcellinus*; welke eerste de zegenpraalinge van *Scipio Africanus*; en de laatste de heerlyke intrede, die de Keizer *Constantius* in Romen deed, beschreeven hebben.

Van de wyze der vier voornaamste en openbaare Grieksche Spelen, en ter eere van wie de zelve ingesteld waren.

Zesde Hoofdstuk.

NA demaal 'er veele onder de weetgierige Leezers der Historien gevonden worden, welke in de oudheden en de manieren der Grieksche Spelen niet onderweezen zyn, dunkt het my niet ongeraaden na myn kleen vermogen uit de Oudheden op te haalen, en in 't kort te beschryven de vier voornaamste Spelen welke door de Grieksche en Romeinsche Historieschryvers zo menigmaal met groote lof en roem doorgaans worden aangehaald. Ik zal dan met weinige woorden het geen ik in de Historien daar af geleezen hebbe, verhandelen; en eerstelyk spreken van de Olympische Spelen, als de voornaamste en doorluchtigste, welke⁺ op het Eiland van Eliden, naby de Stad Olympien, door den Ideeschen *Hercules* en zyne vier Gebroeders *Paeoneus*, *Idas*, *Jasius* en *Epimedes*, komende te samen van den berg Ida in Candia, ter eere van *Jupiter Olympius* ingesteld wierden: en om dat zy vyf Gebroeders waren, hadden ze den naam van de Ideesche *Dactyles*. De zelve wierden van vyf tot vyf jaaren met groote plechtigheden gevierd; waarom ook de Oudheid haare jaaren by Olympiaden tellende, daar mede verstonden het getal van vyf jaaren. Zy waren verdeeld in vyfderley openbaare⁺ vertooningen, of oeffeningen, te weeten, in de renloop, (zynde deze wel de voornaamste en oudste van alle,) de worsteling, 't schermen met vuistslagen, het werpen met de schyf, en de sprong. De vertooning geschiedde in een geslootene baan, met paalen omheind: zynde het den toezieder niet geoorlofd daar binnen te komen.

⁺Eerste vindere van de Olympische Spelen.

⁺Vyf oeffeningen in de bovengemelde Spelen gebrukelyk.

Eenige willen zeggen, dat *Jupiter*, na het bevegten en de nederlaag der Reuzen, welke den hemel wilden bestormen, deze Spelen instelde, en dat *Apollo* den prys op *Mercurius* in de loopbaan behaalde: dat *Mars* in de worsteling en het schermen met vuisten, als anders, insgelyks den prys verkreeg, enz. Andere hebben voor de waarheid willen vast stellen, dat de voorgenoemde vyf Gebroeders ieder afzonderlyk zyne oeffeninge en spel heeft uitgevonden; en dat zy vyf in getal zynde, daarom *Dactyles*, dat is, na 't getal der vyf vingeren, wierden genaamd: want *Dáctylos* betekent in de Grieksche taal een vinger.

Deze vyf Spelen dan wierden by de Grieken *Pentathlon*, en by de Latynen *Quinquertium* geheeten. Twee der zelve waren van de beenen

afhankelyk, te weeten, de loop en de sprong: twee andere van de armen; de werpsteen en 't schermen met vuistslagen: de worsteling had van beide, te weeten van de armen en de beenen. Die overwinnaar in alle deze vyf oeffeningen bleef, wierd by de Grieken *Pancratiastes* genaamd: zynde dit woord te samen gevoegd van *pân* en *krâtos*; het welk te zeggen is, van alle de krachten des ligchaams die men daar toe besteedde. In het schermen mogt men alles bybrengen, wat door menschelyke vindingen kon dienen om zynen regenstreever neder te vellen; behaalende die geen den prys, welke zyne voorneemens het best uitvoerde: waarom dan de slagen van vuisten, elleboogen en voeten niet gespaard wierden. Men beet, krabde, verdraaide de vingeren, handen, of andere deelen des ligchaams, na dat men best kon. Men zocht de oogen van zynen tegenvegter door kracht van duimen uit te douwen. In 't kort, men liet niets achter wege om de overwinning op zynen vyand te behaalen.

*Wat de voorsz: vyf oeffeningen belangt, wy zullen de zelve met korte woorden verhaalen, hoe en op welke een wyze men ze werkstellig maakte.

*Verklaaringe der vyf oeffeningen.

*De Loopbaan, waar in de loop te voet geschiedde, was in den beginne van een *stadium*, wordende gemeenlyk geschat 600 Geometrische voeten lang te weezen: maar in de 14 Olympiade wierd de baan in haare lengte verdubbeld. Eerstelyk geschiedde deze loop maar te voet, en met een los ligchaam: doch naderhand wierd ingevoerd, dat men de zelve te paard, en gewapend, zoude doen. Ook wierden 'er mannen, voetlopers genaamd, welke van 't hoofd tot de voeten geharnast en gewapend waren, daar in toegelaaten; oordeelende men, dat die oeffening den ligchaamen der oorlogslieden niet oneigen, maar noodzaakelyk was. De eerste, die den prys in dezer voegen daar mede behaalde, was *Damaratus* van Heréa: en de lofzangen, welke men 't hunner eere plagt te zingen, geeven genoegzaam te kennen, dat zy ten vollen gewapend in de renbaan liepen. Doch de eerste, die den prys van 't loopen ongewapend weg droeg, was *Choraebus* geheeten, van Elides geboortig; wordende de zelve hem zeer lang betwist. *Arrachion* van Phigalien behaalde den prys van de tweede en derde. *Polycrates* van Messenien, een man van een voornaam en edelgeslagt, verkreeg zeer veel eer, aanzien, en glorie in de vierde, waar in hem d'overwinninge ten deel viel.

*De Loop.

*De Worsteling geschiedde met een naakt en overal met olie besmeerd ligchaam, om daar door de aanvattinge zo veel te glibberiger en onzekerder te maaken. Daar na bestrooide men het zelve met zeer fyn

*De Worsteling.

stof, ten einde de nedervallende zweeddruppelen te gemakkelijker te doen opdroogen. De Worstelaars, in dezer voegen toegerust, verscheenen in het perk; vattende malkander dan by de handen, dan by de armen, dan by de buiging van 't ligchaam en onder de korte ribben, enz. trachtende aldus op verscheidene wyzen van kracht en behendigheit met het slaan der beenen en voeten, stooren, schoppen, en andere slimme streeken, den een den anderen ruggelings ter aarde te werpen; want als zy op den buik vielen, wierd zulks niet gerekend. Eer zy in het perk traden om hunne krachten en behendigheden te beproeven, lieten zy zich de zenuwen, muskelen, en leden zeer sterk vryven, om de ledemaaten daar door buigzaam en rad te maaken.

De manieren wegens met de vuisten en slinger te vegten, waren de⁺ gevaarlijkste en doodelykste van allen. Het eerste geschiedde in oude tyden met omwondene of bekleede vuisten en armen, wordende daar ossenleere wanten toe gebruikt, met de welke zy uit alle hunne krachten, en met wonderlyke behendigheit, malkander zeer zwaare slagen wisten toe te brengen. Maar de slinger bestond uit eenige lange leere riemen, aan welker einden ettelyke ronde balletjens van lood vast genaaid waren, waar af de slag, indien ze de wederparty op het hoofd kwam te treffen, bekwaam was om den zelven dood ter aarde te doen nederstorten.

⁺Het vegten met vuisten en slinger.

De worp met de schyf, bestond in een platronde zwaare steen of⁺ lood, waar mede zy de kracht van hunne armen en handen oeffenden; zulks dat deze oude oeffening niet anders bestond als in het verst en 't hoogst met den steen te werpen: 't geen noch ten huldigen dage by ons op veele plaatsen in gebruik is. Konnende hier by gevoegd worden, dat de zwaarigheid en 't onderscheid alleenlyk hier in bestond, dat de ouden met het eene been van de aarde opgeligt den steen om het verst moesten werpen na een doel, 't welk op een kleene opgerechte piramide stond, en zeer wel na een pynappel geleek.

⁺De Worp.

De vyfde oeffening was niet gevaarlyk, bestaande maar enkelyk in⁺ verscheidene wyzen van sprongen.

⁺De Sprong.

De oudste kranssen, of kroonen, welke men in deze oeffeningen of⁺ spelen tot een prys aan de overwinnaars mededeelde, waren van olyfbladeren gevlochten: maar men veranderde de zelve in verscheidene gelegentheden na dat het de tyden kwamen te vereisschen: want naderhand vlocht men ze van hondtstandts-, wilgen-, laurier-, myrthus-, eike-, palm-, en epe- of wilde pietercelybladeren; gelyk ons de voortreffelyke Schryver *Plutarchus* in het leven van den onverwinnelyken *Cato* van Utica door zyne aantekeningen heeft nagelaaten. Nochtans wier-

⁺Kroon van de overwinnaars.

den de gemelde kroonen en kranssen niet gevlochten van allerley geslagt van olyfoomen, maar van een soort van olyfboomen welke zy *Callistephanes*, dat 's te zeggen, schoone kroon, noemden, hebbende hangende takken gelyk de myrthusboom, zeer bekwaam om 'er kranssen af te vlechten. De bladeren van die kranssen waren van de andere olyf bladeren zeer verschillende; vermits de zelve van buiten wit zynde, de groente, rond in malkander gedraaid, in zich beslooten; daar de andere in tegendeel, van binnen wit, zich groen van buiten vertoonden. Deze plant is het allereerst uit de Noordsche landen door *Hercules* en zyne Gebroeders in Griekenland overgebracht; waar van *Pausanias* in zyn Olympus gewag maakt.

*De Pythische Spelen zyn langen tyd voor de Isthmische, doch na de Olympische, ingesteld, en wierden gevierd ter eere van den God *Apollo*, wegens de behaalde zegen en overwinninge van het vreeslyk serpent Python. Andere meenen, dat ze Pythische wierden genaamd van de plaatse Pytho, alwaar men de zelve vierde; of wel van het Grieksche woord *Pythestai*, dat 's te zeggen vraagen, om dat men het Orakel, ten einde de uitkomsten der toekomende zaaken te weeten, aldaar om raad vraagde. De oeffeningen, in deze Spelen gebruikelijk, kwamen *met de Olympische gantschelyk overeen, nochtans met dit onderscheid, dat de Pythische onder het geluid van alle heerlyke musicale stemmen en instrumenten bestonden. Deze Spelen kwamen van tyd tot tyd zeer veel van gedaante en plechtigheden te veranderen; stellende men in den beginne het *Pancratium of Quinquertium* in: en wordverhaald, dat in de eerste *Pythiades, waar in de doorluchtigste Helden en Goden der Oudheid om den prys en de eere der overwinninge in 't perk traden, *Castor* den prys in het tournooy-of renspeel te paard behaalde; *Pollux*, met vuisten te slaan; *Calais*, met het los loopen te voet; *Zethés* in den loop van 't hoofd tot de voeten gewapend; *Peleus* met den steen te werpen; *Telamon*, met het worstelen; en *Hercules*, in het *Pancratium* of alle die spelen.

*In ieder dezer schouwspelen, en ligchaamelyke oeffeningen, was het de gewoonte, dat men de overwinnaars met een laurierkrans vereerde, welke in 't byzonder aan deze Spelen toegewyd was, om dat de Oudheid meende dat die boom en deszelfs bladeren *Apollo* zeer aangenaam waren, en zulks ter oorzaake van 't geen de zelve verdicht heeft wegens de Dochter van *Peneus*, daar *Apollo* zo zeer op verliefd was, en welke in dien boom veranderd wierd. Nochtans willen eenige andere staande houden, dat de Pythische spelen lang voor de liefkoozeryen van *Apollo* met de schoone *Daphne* ingesteld waren: en eer men den

*Invoeringe der Pythische Spelen.

*En oeffeningen der zelve.

*Pythiades betekent een zeker getal van jaaren in de Pythische Spelen.

*Waar in d'overwinningskroon bestond.

Laurier met dat onderscheid kende, vlocht men de Zegen- en Overwinningskranssen en kroonen van Palm - of Eiken - takken, gelyk *Ovidius* in het eerste boek van zyne Herscheppingen getuigt. Insgelyks verhaalen *Plutarchus* en *Pausanias*, dat *Theseus* van Creta weder gekeerd zynde, de Overwinnaars in de Tournooy spelen, ter eere van *Apollo* aangesteld, met Palmkranssen, tot een teken van hunne verkrete roem en eere, deed verciereren: want in den beginne van de Pythische Spelen was de Laurierboom noch onbekend: maar na dat hy bekend wierd, gaf hy gelegenheid aan het gemelde Verdichtsel van *Daphné*: en men bevond dien boom en des zelfs bladeren van zulk een schoone gesteldheid en gedaante, dat men de Overwinnaars, in voortreffelyke heldendaaden, of die in geleerdheid boven anderen uitblonken, daar mede gewoonlyk bekroonde en vercierde. Sommige weder zeggen, dat *Apollo* het loof en den bloessem der Appelboomen beminde, eer dat hy den Laurier gekoozen had; willende, dat de Overwinnaars in de Tournooy - Worstelspelen, als andersins, daar mede gekroond zouden worden; gelyk de Dichter *Archias* in zyne *Mytholog.* li. 5. cap. 4. verhaalt. Doch *Lucianus* zegt, dat, schoon men in de Pythische Spelen een begin hadde gemaakt van de Overwinnaars met Laurierkranssen te kroonen, men echter de zelve doorvlocht met goudgeele geplukte Appelen; hoewel eenige Schryvers verhaalen, dat de Laurierboom van Delphos zulke groote greinen of vruchten droeg, dat ze ten naasten by den naam van Appelen verdienden te draagen. Maar de eigentlyke oorzaak van deze verschillendheid is, dat de prys in die schouwspelen, en de tyden in welke men de zelve vertoonde, verscheidene maalen veranderd wierd: want in den beginne vierde men ze van negen tot negen jaaren, (om dat de Oudheid verdicht heeft, dat zo veele Nymphen van den berg Parnassus haare gaaven en geschenken aan *Apollo* kwamen opofferen, na dat hy het Delphische Gedrocht *Python* hadde overwonnen,) daar na van vyf tot vyf jaaren.

De Nemeesche Schouwspelen vierde men in een Woud van dien zelven⁺ naam, gelegen tusschen Phlius en Cleone, twee Steden van Achaja, ter eere en gedachtenisse van *Archemorus*, anders *Opheltis* genaamd, Zoon van *Lycurgus*, wegens dat hy in dit woud van een slang gebeeten zynde, daar van kwam te sterven.

⁺Instellinge der Nemeesche Spelen.

Sommige verhaalen 't voorval op⁺ de navolgende wyze: dat *Oedipus* door misverstand zyne eigene Moeder, nagelaatene weduwe van den Koning *Laius* van Theben, getrouwd hebbende, by de zelve twee zonen, te weeten *Eteocles* en *Polynices* genaamd, had geteeld: aan de welke de Vader het koninglyk gezach en waardigheid afstaande, kroon en scepter overliet, onder beding dat zy, den

⁺En 't oorspronkelyke geval derzelve.

een na den anderen, by beurten, het koningryk zouden regeeren: maar dat *Eteocles*, als d'oudste, het eerste jaar 't bewind der zaaken in handen gekreegen hebbende, weigerde aan zynen jonger broeder, als medegenoot van 't ryk, na den wille zyns vaders, het tweede jaar de regeeringe by beurte af te staan; waar over hy, zeer onvernoegd, toevlucht nam tot *Adrastus*, Koning van Argos, welke hem zyne dochter *Argias* ten huwelyk geevende, met zynen anderen schoonzoon *Tydeus* een groot leger te samen bragt, om de Thebaanen te beoorlogen, en tot reden te brengen. d' Uitkomst van dien oorlog was zodanig, dat deze twee gebroeders, in een lyfgevegt getreden, beide daar in kwamen te sneuvelen, stervende van de wonden die zy malkander hadden toegebracht. De doode ligchaamen vervolgens op een grooten hoop houts gelegd zynde, om na de gewoonte der ouden tot assche verbrand te werden, kwamen de vlammen des vuurs zich te verdeelen, gelyk of zy getuigenisse hadden willen draagen van den onverzoenlyken haat dien deze twee gebroeders in hun leven malkander toedroegen, en dat die ook zelfs na hunne dood noch geen einde had genomen. Onder de benden, welke *Adrastus* tot onderstand van *Polynices* had gezonden, waren zeven bevelhebbers, welke in 't eiland Lemnos in Thracien gekomen zynde, van grooten dorst bevangen, *Hypsipyle*, een Lemnische vrouw, *Opheltis*, zoon van *Lycurgus*, (Priester van *Jupiter*) en *Euridice*, draagende, ontmoetten, met verzoek dat zy, als inboorlinge van dat land, hen een waterbron wilde aanwyzn om hunne dorst te lesschen. Zy, om zo veel te haastiger te kunnen gaan, doch vreezende het kind op de vlakke aarde neder te leggen, alzo het Orakel zulks, eer het konde loopen, uitdrukkelyk verbooden had, leide het naakent op een groote plant van Eppe, of wilde Petercely, naby een fontein, alwaar zich een slang verborgen hield, welke zich met 'er haast om den hals van dat kleene kind wringende, het zelve versmoorde, terwyl zy voortgegaan was om water voor hen te scheppen. De gemelde bevelhebbers op dit droevig geval toe tredende, doodden de slang, en stelden, om den vader te troosten, ter gedachtenisse van dit beklagelyk voorval, van drie tot drie jaaren dit schouwspel aan, ter eere van zynen al te vroeg weggerukten zoon. Hierom wierden in den beginne de krygsluiden alleen, of die welke uit de zelve gesproten waren, daar in toegelaaten: maar in 't vervolg der tyden hadden alle menschen den vryen toegang *Theagenes* verhaalt in zyne Gedenkschriften van AEGina, het 4de Boek, Cap: 13 dat die vrouw uit Lemnos naar Nemea vluchtte, ter oorzaak dat de vrouwen van dit eiland met malkander overeen gekomen waren

wegens alle haare mans om 't leven te brengen, en zulks alleen uit yverzucht, vermits door aanraading van de Godinne *Venus*, ten hoogsten op haar vergramd, zy zich met andere vrouwen vermengd hadden. En in der daad, zy volbragten dit bloeddorstig voorneemen, uitgenomen *Hypsipyle*; welke haaren vader *Thoas* in een bakkers trog versteekende, hem by 't leven zocht te spaaren. Dit geval kort na het vertrek der Argonauten, welke by die gelegenheid van zaaken in dat eiland waren aangeland, ontdekt zynde, smecten zy den zelve, by haar opzet volhardende, met den trog, waar in hy verborgen lag, in zee: en doemden *Hypsipyle*, om dat zy het algemeen goetvinden der vrouwen niet was naargekomen, ter dood. Zy dit droevig vonnis des doodts vernomen hebbende, ontvluchtte het, om daar door de uitvoeringe voor te komen, en wierd in haare vlucht door de zeeroovers genoomen, welke haar aan *Lycurgus* tot slavinne verkochten. En als *Euridice*, huisvrouw van *Lycurgus*, haar, om het droevig noodlot aan haar kind overgekomen, ter dood wilde doen brengen, verborg zy zich in een zeer verre afgelegene en eenzaam plaats; alwaar zy door den waarzegger *Amphiaraus* aan de twee zonen van *Euridice*, *Thoas* en *Eunoëus*, die haar overal zогten, ontdekt zynde, door voorspraak van de zelve en tusschenkomst der voorschreevene bevelhebbers, als getuigen van haare onschuld, by 't leven wierd behouden, en weder in de voorige gunst hersteld.

Andere willen, dat *Hercules* deze Schouwspelen heeft ingesteld, om⁺ dat hy in het bosch van *Neméa* een vreestelyken leeuw, die alles daar omtrent verslond en het land verwoestte, had gedood. Eenige zeggen, dat ze wel ter eere en gedachtenisse van *Archemorus* wierden ingesteld, maar dat *Hercules* de zelve naderhand, den Nemeeschen Leeuw gedood hebbende, met wiens huid hy zedert zyn hoofd en ligchaam dekte, tot beter staat en order bragt, en ze aan *Jupiter* toewyde; beveelende, dat men de zelve van drie tot drie jaaren, op den twaalfden van de maand, by de Corinthiers *Panemos* genaamd, en by de Atheniensen *Boëdromios*, welke met onze maand Augustus overeen komt, zoude vieren: te meer om dat *Theseus* in die maand de Amazonen gelukkiglyk had bevogten en overwonnen. Andere zyn weder van gevoelen, dat het geschiedde ter gedachtenisse van *Opheltes*, die daar door zyne eigene dood en 't geval der Lacedemoniers, tegens de Thebaanen oorlogende, voorzeide. Doch sommige bevestigen door hunne schriften, dat het niet en was ter gedachtenisse van dezen *Opheltes*, maar van een anderen den zelve naam voerende, zoon van *Euphetas* en *Creüsa*, welke door zyne voedster op de aarde nedergelegt zynde, ter-

*Gevoelen van andere Schryvers wegens het voorval.

wyl zy aan eenige bevelhebbers, welke haar daar toe verzocht hadden, zoete waterfonteinen aanwees, van een slang wierd gebeeten, en daar af kwam te sterven.

De Nemeesche Schouwspelen wierden dan ingesteld ter gedachtenisse en tot troost van *Lycurgus*, *Euridice*, en *Opheltes*; en de voorzittende Rechters, door welker uitspraak de pryzen, in die spelen behaald, wierden uitgedeeld, waren in 't zwart, en met treurklederen aangedaan. Want *Opheltes* wierd naderhand *Archemorus* genaamd; om dat *Amphiaraus* hem ter uure van zyne geboorte een vroege en ontydige dood had voorzegt; betekende *Archó* in de Grieksche taal begin, en *Móros* dood: gelyk of men wilde zeggen, die na zyn verkreegen weezen en begin kort daar na komt te sterven; in welken zin de Poeët zegt: *Nascentes morimur, finisque ab origine pendet*: dat is, als wy gebooren worden, beginnen wy te sterven; en ons einde is met het beginsel ondeelbaar aan malkander geschakeld.

*Men vertoonde in die schouwspelen de zelve oeffeningen, als in de andere: doch de overwinnaars wierden met groen Eppekruid, of Petercely, in lykstaatsien meest gebruikelyk, bekranst, om de gedachtenisse van *Archemorus* te vereeuwigen. Ik zal hier niet onderstaan te zeggen, of het Grieksche *Selinon*, 't geen wy by ons gemeene Petercely noemen, of het *Petroselinon*, Steenpetercely, eene en de zelve plant is; dewyl ik zulks aan de Herbaristen en Geneesheeren, welke in de *Botanica* ervaren zyn, gaarne wil overlaaten. In de eerste tyden wierden de Overwinnaars in deze Spelen met Olyfkranssen gekroond: maar na de groote nederlaag, welke den Mediers overkwam, nam het zyn begin dat men ze met een krans, van Eppekruid gevlochten, vereerde, en zulks ter eere en gedachtenisse der geenen welke in dien bloedigen veldslag gesneuveld waren. En na deze inzettinge was het niet meer geoorlofd in eenige andere blyfeesten, of vrolyke byeenkomsten, de hoofden met dit kruid te bekranssen, maar wel in tyd van droefheid en rouw. Want na het zeggen der Grieken is dit kruid zeer aardsch, om dat het heel langen tyd langs de aarde kruipt, en wil menigmaal opgeharkt worden, om zich zo veel te sterker tegens de aarde vast te maaken. Het blyft mede veel langer in de aarde, eer het uitspruiten wast, als andere zaaden; waarom het ook noodig was dat de sterftelyke Grieksche *Opheltes*, naderhand, gelyk wy gezegt hebben, *Archemorus* genaamd, met aardsche eere gekroond wierd. Want van de vier voornaamste Tournooyspelen, die wy in die Hoofdstuk verhandelen, zyn 'er twee, gelyk de Dichter *Archias* zegt, aan de stervelingen, en twee aan de onsterffelyke Goden toegewyd. De stervelingen zyn Ar-

*De Zegekroon in deze aan de Overwinnaars uitgedeeld.

chemorus en *Melicerta*, welke men ook *Palaemon* noemt; en de Goden, *Jupiter* en *Apollo*. Wat het Eppekruid belangt, het is niet zonder reden dat het zelve aan deze Renspelen is toegewyd; vermits eenige hebben willen doen gelooven, dat het uit het bloed van het kind, door de gemelde slang gedood, was voortgesprooten. Dit wederspreekt nochtans het zeggen van die geenen, welke verhaalen, dat het kind door *Hypsipyle* op een struik van dit Eppekruid wierd nedergelegd: want volgens dat schryven was het zelve toen ter tyd al bekend. Nu zullen wy tot de Isthmische Schouwspelen overgaan.

Dit Feest wierd by den Isthmus, of het Naauw van Corinthen, ^t welk het Koningryk Moréa van het vaste land van Griekenland afscheid, by nacht gevierd; hebbende het zelve meer de gedaante en schyn van een offerhande, en daar onder verborgene geheimenissen, dan van een algemeen feest. Het wierd van *Sisyphus*, zoon van *AEolus*, ingesteld, na dat hy het ontzielde ligchaam van *Melicerta*, zyn bloedverwant, daar ter aarde uitgestrekt leggende, hadde gevonden.

*Invoeringe der Isthmische Spelen en de instelers daar van.

Plutarchus getuigt, dat *Theseus*, na dat hy den stier van *Minos* omgebragt, en verscheidene andere voortreffelyke daaden gedaan had, in den Isthmus, of de Engte van Peloponesus, een pylaar oprechtte, alwaar hy deze Kampspelen, (ten zelve einde gelyk de Feestdagen der Olympische Spelen, ter eere van den God *Jupiter*, door bevel van *Hercules*, gehouden,) ter eere van *Neptunus*, en de pryzen daar toe behoorende, het allereerst instelde.

Doch *Pausanias*, en andere Schryvers willen verzekeren, dat deze Schouwspelen niet om die oorzaak, maar ter gedachtenisse van het doode ligchaam van *Melicerta*, aldaar onbegraven gevonden, waren ingesteld; waar af de geschiedenis aldus luid, te weeten dat *Learchus* en ^t *Melicerta*, zoonen van *Athamas* en *Ino* waren: dat *Athamas* van raazerny, (door *Tisiphone*, op *Junoos* bevel, ontsteeken,) vervoerd, meenende in 't bosch te jaagen, zyne vrouw vervolgde als of 't een wild beest ware, scheurende haar den jongen *Learchus* uit d'armen; en dat, hebbende hem eenige maalen om 't hoofd geslingerd, hy hem tegen de steenen wierp dat het brein aan de wand spatte. *Ino*, hier over verschrikt, begaf zich, 't zy door droefheid, of ook door de kracht van *Tisiphones* vergiftige slangen, met haar ander kind *Melicerta* over het gebergte Geranes, gelegen tusschen Megara en Corinthen; doch zich eindelyk aldaar mede aan de woede overgeevende, stortte ze elendig van den berg, Molauris genaamd, met *Melicerta* van boven neder in de zee, alwaar *Ino* in een Zeenimph of Watergodinne, *Leucothea*, en *Melicerta* in een Zeegod, *Palaemon* genaamd, veranderd wierden. De Nereïdes zich ten laatsten

*De geschiedenis waar uit deze Spelen gesprooten zyn.

aan *Sisyphus*, Koning van Corinthen, vertoonende, zag hy, dat het doode ligchaam van *Melicerta* door een Dolphyn behouden aan land gebragt wierd, en beval derhalven zynen Neef in den Isthmus te begraven, en ter zyner eere aldaar een geslootene renbaan, om de voorschreevene schouwspelen te vieren, op te rechten.

Doch de Poëet *Archias* zegt, dat een Dolphyn, na dat *Ino* en *Melicerta* in zee gestort waren, beide hunne ligchaamen op de kant of den oever van Schoenuntes droeg, alwaar *Amphimachus* en *Donacinus* de zelve opnamen, en voor *Sisyphus*, Koning van Corinthen, bragten, waar na zy vergood wierden; zy onder den naam van *Leucothea*, dat is in 't Grieksch te zeggen blanke Godin; en hy onder dien van *Palaemon*.

*Leucothea, welke de Latynen *Matuta* noemen, is de dageraad; en *Palaemon*, of *Portunus*, is de hevigheid der stormwinden en baaren gezegd: want *pallein* ^{+Uitlegginge van} betekent in 't Grieksch zo veel als hevig schudden, beweegen, en tegen malkander *Leucothea* en *Palaemon*. stooten; en daar uit hebben zy den naam van *Palaemon* getrokken. Hy was de zoon dan van *Matuta*, of den Morgenstond, om dat de winden gemeenlyk met den dageraad beginnen te wakkeren.

Andere verhaalen, dat het doode ligchaam van *Melicerta* door de baaren der zee by 't naauw van dezen Isthmus aan land geworpen zynde, en onbegraven leggende, aldaar een zeer groote pest en besmettelijke krankheid uit ontstond: dat het Orakel, wegens de oorzaak van deze landverdervende straffe ondervraagd zynde, door zyn Godspraak te kennen gaf, dat men het lyk van *Melicerta* hoogstaatelyk ter aarde moest brengen, en 't zyner eere en gedachtenisse plechtelyke ren-en schouwspelen aanrechten. De Corinthiers de Godspraak van het Orakel volgende, wierd het doode ligchaam door *Amphimachus* en *Donacinus*, van daar opgenomen, op een zeer plechtige wyze in de plaatse Schoenuntes genaamd, gebragt, en begraven; waar na de voorschreevene schouwspelen en lykdiensten ingesteld hebbende, kwam het verslindend kwaad op te houden: maar eenigen tyd daar na de gemelde plechtigheden nalaatende, wierden zy op nieuws door een zeer kwaade en woedende pest bezocht: waarom zy het Orakel in dien gevaarlyken en uitersten nood weder om raad vraagden, en tot antwoord kreegen, dat zy de begonnene schouwspelen, ter gedachtenisse van *Melicerta*, van nu voor altoos zouden vieren, en aan de overwinnaars, welke in de zelve den prys kwamen te behaalen, hunne belooningen, daar toe gesteld, uitdeelen. Ondertusschen verhaalt *Musaeus* in zeker Boek, waar in hy deze schouwspelen beschryft, dat men gewoon was naby dit naauw van den Isthmus twederley Schouw-en

Renspelen op hunne gezette jaargetyden, te weeten van vyf tot vyf jaaren, te vieren; het eene ter eere van *Neptunus*, naby des zelfs Tempel; en het ander ter eere van *Melicerta*.

De prys van deze Isthmische Spelen was in den beginne een krans van⁺ drooge Eppekruid of Petercelybladeren, zeer aardig gevlochten: doch naderhand wierd goedgevonden, dat men de overwinnaars met kranssen van Pynbladeren, ter oorzaake van hunne nabyheid en overeenkomste met de zee, zoude kroonen. En hoewel nu aan de overwinnaars de voornoemde kranssen uitgedeeld wierden, had men echter de gewoonte van den zelve in 't wederkeeren, na het verhaal van *Pausanias*, een Palmtak in de hand te geeven. Daar en boven bewees⁺ men aan de overwinnaars zodanig een eer, en hunne medeburgers waren daar over met zo veel vreugde en blydschap ingenomen, dat zy hun te gemoet trekkende, hen ettelyke mylen gaans verre op hunne armen droegen, zonder dat hunne voeten de aarde raakten. Zy wierden niet door de gemeene poorten, gelyk als andere menschen, ingehaald; maar men vervaardigde voor hen een zeer heerlyke praalbrugge, strekkende zich over de stadtsmuuren heen, waar over zy zegenpraalender wyze in de stad ontfangen, en hunne naamen, tot gedachtenisse der nakomelingen, in pylaaren, op de groote plaatsen der stad opgerecht, gesneeden wierden, om de zelve daar door te vereeuwigen.

⁺Waar in de Zegekroon der Overwinnaars bestond.

⁺En de maniere hunner inhaalinge.

Eer wy dit Hoofdstuk sluiten, oordeelen wy het raadsaam, als ter dezer plaatse niet onvoegelyk, dat wy ook eenige byzondere kranssen, aan de Heidensche Godheden toegeëigend, kortelyk beschryven.

De Phoeniciers hebben de kruiden en planten der aarde als Goden gediend en geëerd volgens het getuigenisse van *Eusebius*. De Grieken, de Phoeniciers nabootsende, eerden ten naasten by op gelyke wyze niet alleenlyk de boomen, maar ook de kruiden en bloemen Zy beweerden, dat de *Charites*, of drie Bevalligheden, d'allereersten het hoofd van *Pandora* gekroond hadden. *Pherecydes* zegt, dat *Saturnus* voor⁺ alle anderen gekranst is geweest. Nochtans houd *Diodorus* staande, dat *Jupiter*, na dat hy de Reuzen overwonnen had, die eer toekomt. Maar op dat ik de oudheden der Egyptenaaren niet voorby gaa, was *Isis* de eerste welke haar hoofd met groene takken, en koornayren, die zy, volgens den Egyptischen Schryver *Leon*, gevonden heeft, bekrante.

⁺Wie de allereersten gekroond zyn geweest.

Den Eikenboom en zyne vrucht, gelyk *Apollodorus* beschryft, was⁺ aan de Godinne *Rhea*, welke men voor de Aarde neemt, toegewyd; om dat wy alle daar van genomen zynde, het veldteken onzer algemeene moeder mogten draagen. De zelve was ook aan *Jupiter* den Beschermgod toegeheilgd.

⁺De Eikenboom.

+De Pynboom en zyne vrucht word de Godinne *Cybele*, welke de Oudheid waande de Moeder aller dingen te zyn, toegeëigend; vermits zy het zaad, aan haar door den oorspronk aller dingen gegeven, zorgvuldiglyk in zich besluit, en jaarlyks door de warmte der zonne nieuwe spruiten voortbrengt. De Pynappel verbeeld ook in haare gedaante een opgaande vlamme, welke haar zaad in kleene holtens, van malkanderen afgescheiden, bewaart, en door de warmte der aarde met 'er tyd doet uitspruiten, en allengskens opwassen. Men ziet ook zekere Medailje, waar op aan d'eene zyde het hoofd van *Cybele* staat, en aan d'andere een kleene krans van pynboomtakken, en 't opschrift ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ, 't welk te zeggen is, die van Smyrna. De Arcadiers *Pan* voor den God van 't Heel-al houdende, passen hem insgelyks den Pynappel toe.

+Pynboom.

+*Saturnus*, *Jupiter*, *Apollo*, en *AEsculapius* wierden met Laurieren gekranst: *Saturnus*, om dat hy voor den God der Zegenpraalingen word gehouden: *Jupiter*, om dat hy de Reuzen overwonnen had. *Apollo*, aan wien de Palm in 't eerst was toegewyd, en met welkers loof hy zyn hoofd vercierde toen hy den Delphischen Draak gedood had, kroonde zich naderhand, ter liefde van *Daphné*, altyd met Laurierbladeren, na dat deze Nimph in dien boom was herschaapen, waarom hem de zelve voornaamentlyk is toegeëigend. Doch dat het hoofd van *AEsculapius* met Laurieren word omvlochten, is om geen andere reden, dan dat de zelve tot verscheidene hulpmiddelen en remedien dient.

+De Laurier.

De oude Romeinen kransten in hunne *Nones Caprotines*, zynde +Feestdagen welke door hen alle maanden ter eere van *Iuno* wierden gehouden, die Godin met Vygebladeren; ter gedachtenisse van dat de stad Romen, (door de Gallen tot het alleruiterste gebragt, welke van den Raad verscheidene Roomsche Edeljuffers tot gyzelaars begeerden) haare voorige vryheid, door de schrandtheit van de maagd *Philotis*, weder bekomen had: alzo zy gelegentheid aan de Romeinen gaf om, by de takken eener vygeboom, die op de muur gegroeid stond, en aan *Juno* geheiligd was, uit de stad neder te glyen; overvallende de Gallen +in hunne slaap en dronkenschap, daar zy hen door haare list toe verlokt had; bedryvende een groote slagting onder dezelve; en behaalende aldus, zynde de overige, die het meenden t'ontvlugten, in wanordre, een volkomene overwinning op hunne vyanden. Die van Mycenen eigenden de Granaatappelen aan *Juno* toe. De witte Lely wierd door de Heidenen insgelyks aan *Juno* toegewyd, en daarom *Flos Junonius* genaamd; werdende ook van anderen *Flos Regalis*,

+De Vygeboom.

+De Granaatappelen, en witte Lelien.

of koninklyke bloem, genaamd, niet alleen ten aanzien van de koninginne *Juno*, maar om dat ze in hoogte byna alle andere bloemen overtreft.

Minerva, welke gezegt word jonge dochter en ongetrouwd te⁺ zyn, eigende zich met groot regt den Olyfboom toe; vermits de zelve, zo wel als *Minerva*, zuiverheid en kuischheid bemint. ^{+Den Olyf.}

Wat de Boomen belangt, ik vind niet, dat 'er eenige uitdrukkelyk⁺ aan *Mars* zyn toegewyd geweest; maar wel, dat de Oudheid hem het kruid, gemeenlyk genaamd Lin-, of Hondtsgras, heeft toegeëigend. ^{+Lingras.}

Het is den geenem, welke de gedichten der Poëeten doorbladerd⁺ hebben, genoegzaam bekend, dat de Mirthusboom vermaak, en een verstand met allerley gaaven verciert, betekent: en de Oudheid daar van spreekende, zegt, dat het een boomtje is 't welk in tederheid en schoonheid zyner bladeren, ten aanzien van deszelfs geduurige groente en aangenaame reuk, alle andere boomen overtreft: zo dat deze boom met regt en reden aan *Venus*, de schoonste, tederste, en volmaaktste gestalte der Heidensche Godheden, wierd toegeëigend. 't Was in oude tyden ook de gewoonte, dat men malkanderen op de feestdagen een myrthustak, tot een teken van vreugde, in de hand stak, en de gasten noodigde om hunne party te zingen. En *Horatius* zegt, dat men zich in de lentetyd, als de aarde zich schynt te verheugen door de verscheidenheid der bloemen welke zy voortbrengt, het hoofd met kranssen, van myrthus gevlochten, moet verciere. Den Appelboom, voor een betekenis der liefde gehouden, is mede aan *Venus* toegewyd. ^{+Mirthus.}

Aan *Ceres* de Koornairen.⁺

De Veil of Klimop, anders genaamd Wintergroen, aan *Bachus* geheiligd,⁺ was in zeer groote achting by de Egyptenaaren, om dat ze altyd groen is, en na den oogst eerst haare bladeren komt te verliezen. Men bediende zich van de zelve voor 't meestendeel om kranssen te vlechten; en die, welke zwarte beziën droeg, was wel het voornaamst den God *Bachus* toegewyd, die van de Egyptenaaren *Osiris* wierd genaamd, van waar dit groen ook zynen naam ontleent; want zy noemen het *Chenosiris*, het welk de plant van *Osiris* is gezegt. En *Dionysius*, mede de naam van *Bachus*, door zyne geduurige overwinningen tot in Indiën doorgedrongen zynde, stichte aldaar Nyza, een groote Stad, welke hy rondom met klimop beplante, om tot een eeuwig gedenkteken voor hem te verstrekken. Deze plant was aan *Bachus* toegeëigend, om dat hy, zo wel als *Phoebus*, altyd jong vertoond word; of om dat den ouden vader *Liber* de geesten en de tong bind, gelyk de klimop ^{+Koornairen.} ^{+Veil of Klimop.}

alles vast houd daar ze maar kan aanraaken en bykomen. Want hoewel *Horatius* zegt, dat de dronkaart in den drank van alle zorgen ontbonden, ja van de allerzwaarste armoede bevryd is; zo is het doch waar, dat zy de zinnen en het verstand zodanig bezet, dat wy de magt niet hebben van het zelve na de reden te gebruiken. Zy is mede een zinnebeeld der oudheid; niet alleenlyk om dat zy altyd by oude boomen, gebouwen, en ruïnen het meeste groeit; maar ook om dat de oude en veele jaaren doorbelegene wyn onder de menschen in de hoogste achtinge is: waarom ook *Pindarus*, zo wel als *Horatius*, den zelve [†]doorgaans om die oorzaak het meest verheffen. De Wynstok was van gelyken aan *Bachus* geheiligd; en [†]De Wynstok. daarom word hy veelydts met wyngaardranken gekroond verbeeld: hoewel hy ook, na dat hy de Indiën overwonnen had, de lauwerkrans gedraagen heeft: want hy wierd zo wel, als *Saturnus*, voor den God der zegenpraalingen gehouden. De Wyngaard word mede aan *Rhea* toegeëigend. En de krans van wyngaardranken, waar mede men het hoofd van *Hecate* verciert, betekent niet anders als de listen en laagen die de vader *Faunus* voor zyne dochter, door de werkinge van den wyn, bereidde, waar door de menschen tot ongeregelheden vervallen.

[†]De Cypres is aan *Pluto*, God van de Hel, gewyd, van welkers takken en bladeren de Ouden kranssen maakten; wordende voor een treurige en droevige boom, [†]De Cypres. als by de begraafplaatsen eigen, gehouden, om die reden dat, als de zelve eens gesneeden is, zy niet meerder voortspruit. De takken van dezen boom, by de grafsteden in de aarde gesteecken, of op de zarken uitgehouwen, beduiden dat den overleedene zich door gebeden met de helsche en onderaardsche Goden trachtte te verzoenen: waarom *Horatius* zegt, dat de mensch door geene boomen ter helle verzeld word, als door den ongelukkigen en haatelyken Cypresseboom. *Pluto* wierd ook gekroond met het kruid *Adianthum*, mede *Capilli Veneris* genaamd. Andere hebben hem ook met Narcissusbloemen en der zelve loof gekroond, om dat die bloem voor eigen en aangenaam aan de verstorvenen gehouden wierd, ter oorzaake van het ongelukkig einde van dien Jongeling welke in dezen bloem wierd herschept; waarom *Phurnutus* zegt, dat zy ook kranssen van de zelve om de hoofden der helsche Furiën, genaamd [†]*Alecto*, *Tisyphone*, en *Megera*, vlechtten, welke [†]De Pynboom. dienaressen en uitvoersters van *Plutoos* begeerte en wille waren. De Pynboom heeft insgelyks met de Cypres, ten aanzien dat zy mede het zinnebeeld des doodts is, veele overeenkomsten: want zy spruit, zo wel als de Cypres, eenmaal afgekapt zynde, nooit meer uit: weshalven de Pynappel, om haare

bitter- en scherpigheid, onder de hedendaagsche Schryvers niet alleen, maar ook by die der Oudheid, altyd de dood heeft betekend.

De tweeverwige Populier word aan *Hercules* geheiligd, om dat de ⁺*Phisici* door dezen held, en de twee koleuren die de Populier heeft, de twee deelen des tydts, ⁺De Populier. welke alle dingen te boven gaat en regeert, te verstaan geeven; alzo de eene, wit zynde, den dag betekent; en de andere, donker, den nacht. Eenige hebben ook de Populier onder het getal der ongelukkige planten en boomen gesteld: want in het Eiland Rhodus vierde men de spelen der begraaffnissen ter eeren van *Tlepolemus* daar mede; zynde de uitvoerders der zelve met Populierkranssen gekroond.

De Persikkeboom was aan *Isis*, en aan *Harpocrates* gewyd.

De Plane aan de Geniën.

Een Bloemekrans aan *Ariadne*.

De Bachanten, het wynefeest van *Bachus* vierende, waren met Loverkranssen gehuld.

Indien de naauwkeurige Lezer genegen is om meer van deze stoffe te weeten, kan hy de Historien van *Claudius Saturninus* doorbladeren, die den oorspronk, oorzaaken, hoedanigheden, met alle het geene daar toe behoort, zodanig heeft beschreeven, dat 'er geen schoone bloem, groene takken, bladeren, ranken, wortelen, of andere kleenigheden zyn, welke niet aan het een of 't ander hoofd zyn toegeëigend.

Van de Krygskleederen en Wapenrustingen der byzondere Volkeren, doch voornaamentlyk van die der Grieken en Romeinen. **Zevende Hoofdstuk.**

DE byzondere Volkeren konnen niet anders onderscheidentlyk verbeeld worden als door hunne toerusting, kleedinge, en manieren. Wel is waar, dat veele Schilders zo keurig niet geweest zyn in het uitbeelden van de zelve, gelyk in hunne werken veeltydts blykt: doch mogelyk hebben zy die mislagen naderhand, wanneer zy de zaak wat nader overdachten en meerder ondervindinge hadden, verbeterd. Niet dat ik door anderer Meesters mislagen op te haalen de myne zoek te verschoonen: geensins. Ik heb myne gebreken zo wel gehad, en misschien veel arger, als een ander: want ik weet, dat ik, zelfs in

myn besten tyd, eenige groote misslagen begaan heb, die my tegenwoordig moeijen, en welke ik niet zoude durven verhaalen, alhoewel ik doorgaans in dit Werk deze en geene aantoon. En terwyl myne gedachten nu vallen om verscheiden gebreken aan te wyzen, zo zal ik hier eenigen, tot dit Hoofdstuk noodig, verhaalen.

⁺*Testa* verbeeld in een Print, daar *Hector* gesleept word, *Achilles*, welke een Griek was, met een Romeinsche kasket of helm op. Zou het misschien wel weezen, om het licht by malkander te houden, en de tronie niet te beschadigen? Ten tweden vertoont hy beide deze Helden naakt, en *Achilles* ongewapend. Dat hy een zwaard in de hand houd, gelykt beter naar een *Gladiator* als wel een Oversten. Daer en boven heeft hy de scheê op zy, zonder riem of band om 't lyf. Hoe is het mogelyk, dat hy zyn zwaard zoude kunnen gebruiken, daar hy het toom van de paarden in d'eene hand moet houden? Dit is immers zeer oneigen, en tegens de natuur strydig. Of zou het mede al zyn om te beter de schoone ligchaamen te vertoonen? En daar achter zyn de muuren van de Stad zo laag, dat men over de zelve gemaklyk met de hand zou kunnen reiken.

⁺De Schryver toont eenige misslagen aan, begaan in deze stoffe door *Testa*.

⁺*Pousyn* heeft in de Print, verbeeldende de dood van *Germanicus*, mede Romeinsche en Grieksche stormhoeden onder malkander verbeeld. Zommige zullen mogelyk zeggen, dat wy zulken beroemden Meesters ongelyk doen wanneer men hunne konst zo naauwkeurig onderzoekt. Doch men moet weeten, dat de meening niet anders is als om zich daar aan te spiegelen, en uit eens anders misslagen te leeren d'onze te verbeteren. Niet dat ik, gelyk wy gezegt hebben, anderer Meesters fauten alleen zoek op te haalen; maar wil de myne ook gaarne aantoonen, voor zo ver als my de zelve nu en dan in den zin schieten; ⁺gelyk het blykt in myn *AEneas*, daar hy de wapenen van *Venus* krygt, alwaar ik mede een Grieksche helm heb by gemaakt. Myn Vader heeft ook in zyne verbeeldinge van *Seneca* een Capitein van *Nero*, die daar by staat, met een Grieksche helm verbeeld. De Konst laat zulke dingen niet toe. Wy spreken hier niet van krygsrustingen alleen, maar van alle zaaken de konst betreffende. Elke natie heeft baare byzondere kleedinge, manieren en landaart. Hoe kan men een Egyptisch gezicht verbeelden zonder dat men eenige kentekenen daar van bespeurt, als palmboomen, pyramides, en menschen op die wyze ⁺gekleed? Waarom ik ieder een vermaan voorzigtiger te weezen, en op een ander geen te vast vertrouwen te stellen. Het is beter naauwkeurig als nalaatig te zyn. Schoon wy een zaak naar behooren weeten en verstaan, zo kan men zich evenwel in 't een of 't ander

⁺*Pousyn*,

⁺Hem zelve, En zyn Vader.

⁺Waatschouwinge aan de Schildergeesten dienaangaande.

noch genoeg vergrypen, 't zy door haastigheid of onachtsaamheid.

Het zou een groote vermeetelheid van my weezen, alle de byzonderheden op te haalen welke in de krygsordening der Ouden vervat zyn; dewyl 'er veele boeken van verscheidene Schryvers gevonden worden, die van deze stoffe wydloopig hebben gehandeld. Derhalver zullen wy alleenlyk naar ons kleen vermogen, en tot dienst der schildergraage Geesten, eenige der voornaamste zaaken, de wapenrustingen betreffende, in 't kort aanhaalen; oordeelende de rest, al oeffenende, wel na te zullen volgen. Ik zal dan met de Grieken beginnen.

Het Grieksche Voetvolk was gedeeld in tweederley soorten, in Spiesdraagers,⁺ die men zwaargewapende, en in Boogschutters, die men lichtgewapende, noemde. De Spiesdraagers droegen een schild en laarzen, een lange spies van 20 tot 24 voet, en een degen. De sterkste bedekten zich met een Macedonische rondas van vier voet in zyn *diameter*. De Pyl-of Boogschutters droegen schilden van teen, boogen, korte spiessen, en slingers. De Grieken hadden lang hair, en hunne baarden ongeschooren. Zy droegen helmen of stormhoeden, een weinig vooruit steekende, daar by cierlyk gewrocht met beeldof looswerk, pluimen, en andere cieraaden van veelerhande soort. Hunne krygskleederen muntten ten allen tyden in verandering en cierlykheid uit. Hunne lange wapenrokken kwamen tot even boven de kniën, aan de schouders en onder met riemen of platte banden uitgesneeden, waar op men somtydts leeuwenkoppen verbeeld zag: andere hadden franje, in de plaats van riemen, tuitsgewyze gevlochten. De Overstens en Edelen droegen brooskens van jonge leeuwen-en tygershuiden, of wel cierlyke sandaalen; doch de mindere slechts voetzoolen met banden. Hunne zwaarden hingen aan de linker zyde met een haakje aan de gordel, en een pook op de rechter zy.

*Krygskleederen en wapenen der Grieken.

De Jongelingen in de krygsordening der Romeinen, tusschen de⁺ zeventien en vyf-en-twintig jaaren, waren gesteld tot *Velites*, dat is zweevende of lichtgewapende: naast deze de *Hastati* tot pyldraagers of spiesknechten: die in 't best van hun leven waren, tot *Principii* of voornaamsten: en de bedaagden tot *Triarii*.

*Krygsordening der Romeinen.

De *Velites* droegen een kleen schild van anderhalf voet groot, een⁺ helm of stormhoed, een zwaard, en een korte spies van drie voet lang en een duim dik in 't rond, met een yzer van een voet lang aan 't eind, en een scherpe driehoekige punt. Zommige droegen slingers, en andere boogen.

*Wapenen der *Velites*.

De *Hastati* en *Principii* droegen een korte wapenrok, om dat men⁺ daar in gemakkelyker kon gaan, en allerley wapenen handelen; een

**Hastati, Principii*.

lange broek tot de halve beenen hangende, en onder de kniën naauw sluitende; een helm, en een groot ovaal schild van twee voeten en een half breed, en vier of vyf voet en een palm lang; zynde wyders omgord met zwaarden aan beide de zyden: doch het zwaard aan de linker zyde was veel langer dan dat aan de rechter; want het laatste, als een dagge of pook, was niet langer als de span van een hand. De laatste wapenen waren twee houten stokken; de eene dun gelyk een schicht, en drie elleboogen lang, aan 't einde met yzer beslagen; en d'andere een palm in 't rond dik, en even lang als de voorige, met een yzer aan 't einde zo lang als de stok, gaande half wegen daar in en half wegen met het spits buiten, omzet met haakskens. Dit yzer was by het hout een en een halve vinger dik.

*De *Triarii* droegen de zelve wapenen gelyk de *Principii*, behalven de stokken, gebruikende pieken of spiessen in de plaats, hoewel de *Hastati* die te vooren ^{+En *Triarii*.} plachten te draagen, en derhalven *Hastati*, dat is spiesdraagers gezegt, genaamd wierden: maat zy verlieten die, om de stokken te neemen. De rykste wapenden zich, in steê van borstharnassen, met gemalyde lyfrokken. In 't algemeen hadden de Romeinen kort hair, de kin geschooren, maar aan weêrzyden de kaaken ongeschooren. Doch men moet aanmerken, dat *Scipio* onder hen alleen lang hair droeg. De stormhoeden der Romeinen, met het voorhoofd gelyk sluitende, waren van dubbeld leer, yzer of koper, en met een kam boven op gelyk de Grieken, maar met minder prach, uitgezondert de Overstens en andere Bevelhebbers, welke pluimen op de zelve voerden. Men zag 'er ook die gevleugelde helmetten droegen, en op de kam een slang, draak, of wel een arendtskop. Ook vind men, dat de oude Romeinen in hunne legertochten mede een zaag, eenkorf, een schop ofspaa, een byl, een toom, een sikkkel, een keten, en leeftogt ^{+Herculeanen.} voor drie dagen gevoerd hebben. De *Herculeaanen* der oude benden, en de *Jovinaanen*, of, gelyk *Vegetius*, *Joviaanen* schryft, waren twee byzondere Roomsche Legioenen, bestaande ieder uit zes duizend man, en dienende in Slavonien, welke de Keizer *Diocletianus*, die zich in 't latyn *Jupiter* en *Maximianus Hercules* liet noemen, na dat ze de Keizerlyke waardigheid voor hem verkreegen hadden, zodanig, voor alle andere benden, om hunne beweezene dapperheid benaamde. Zy waren, behalven hunne groote zwaarden en langwerpige schilden, noch met werpspiessen, daar van binnen loot in gegooten was, gewapend, welke zy *Manobarbuli* noemden, en wegens hunne zwaarte van vooren zo krachtig en zeker wisten te werpen, dat, eer zy tot de pylen en degens kwamen, zy hunne vyanden en der zelve paarden

met wonden doorboorden, en groote overwinningen bevochten; zulks dat de Roomsche Keizers, door der zelve behulp, verscheidene oorlogen gelukkiglyk ten einde brachten.

De Romeinsche Ruiters droegen helmen, en kreeften of borstwapens,⁺ gelyk de Voetknechten; een dwarsschild ter zyde van 't paard; en lang zwaard aan hunne regter zyde; een korte spies in de hand; en in hunne pylkoker staken drie of meer schichten, die niet minder dan de speeren waren, met breede yzers doch scherpe punten. De Tekendraagers, zo te voet als te paard, hadden leeuwenhuiden over hunne krygskleederen, als mede de Trompetters, maar met dit onderscheid, dat de twee voorste pooten der huiden onder hunne kin vast geknoopt waren, strekkende hun verders tot mantels: doch deze huiden waren niet als afgevilde huiden met hair, maar tot bekwaame stof daar toe bereid, onder met franje of uitgesneeden.

⁺De Romeinsche Ruiters.

De Numidiaanen en Cretensers, onder de Romeinen staande, en⁺ hen op hunne paarden, als het nood leed, te hulp komende, waren gewapend met boog en pylen, en werpslingers, daar zy bysterlyk met steenen mede konden werpen. *Plinius* schryft, dat zelfs de *Scorpio* (blyde, schop, of slinger) waar mede men in oude tyden gewoon was zeer zwaare en groote blokken van steenen en houten balken te werpen, het allereerst door de Cretensers is uitgevonden.

⁺Numidiaanen en Cretensers.

De Liguriensers, welke langen tyd kloekmoedig en hardnekkig tegens⁺ de Romeinen streeden, en eindelyk door hen 't ondergebragt wierden, waren manhafte en welgeoeffende soldaaten; zynde gewapend met een borststuk, helm, schild, en een beknopt kleed. Zy wisten ook wonderlyk wel met de lancia te werpen.

⁺Liguriensen.

De Scythen droegen gekamde helmen, boven spits toeloopende;⁺ zynde een wild, woest, en ongetemd volk, 't geen al rydende boogen, pooken, en heirbylen heeft gevoerd.

⁺Scythen.

De Scythische vrouwen en maagden, genaamd Amazoonen, kwamen⁺ veelydts in antieksche zilvere helmen en harnassen ten stryde, gelyk *Vincentius* zegt; want in haar land veel zilver gevonden wierd. Doch wanneer wy de gedenkschriften der Ouden doorblaaderen, vinden wy, dat haare wapenkleederen slechts met slangenhuiden van zilver gewrocht en vercierd waren. Haare slinker borst hielden zy onbedekt; maar de rechter borst, die afgezengt was, om den boog gemakkeliker te spannen en de schichten te werpen, was, even als de rest van 't ligchaam, bedekt: doch de zoom van haar kleed, 'tgeen zy met een knoop toeknoopten, strekte zich niet boven de kniën. Zy waren alle met *Targi*, of groote schilden, gewapend; welke cirkelrond

⁺Amazoonen.

zynde, aan het eene eind in de gedaante van twee wassende maanen doorgesneeden was, latende in het midden een plaats om den arm en hand te bedekken, en voor houwen en steeken te bevryden; dienende de eene der gemelde twee doorsnydingen om de spies te handelen, en de andere om daar door te zien. Wyders voerden zy bylen en vuisthamers.

*De Gotthen, als ook de groote *Attila*, uit de Scythen voortgesproten, waren gewapend met boogen, pylonen, lange sterke speeren of lancien, schilden, en helmen. De Ruiters sprongen ih het volle harnas van de grond, hoe robbelig of ongelijk dezelve ook mogt weezen, op hunne paarden, zonder den voet in de stygbeugel te zetten, of eenig ander voordeel te neemen, en inzonderheid op het gladde ys of in de sneeuwvelden, alwaar gemeenlyk de voornaamste stryden wierden geleverd, daar ze nochtans ongemeen zwaar gewapend waren; voerende zeer + sterke lancien, heirhamers en brandereelen. Zy wisten somwylen, als het nood was, in 't heetste van de stryden, en in den vollen ren en loop hunner paarden, op een ander paard te springen, zonder voet op de aarde te zetten; zich keerende en wendende met een ongeloofelyke geswindheid, ja raapende een lancie van de grond op, enz. waar uit wel te zien is wat voor krygslieden de Gotthen in oude tyden waren.

+Gotthen.

+Konstig krygsgebruik der zelve.

*De Persiaanen en Spartaanen waren in de kleeding malkander zeer gelyk, behalven aan het hoofd. De eerste droegen tulbanden of windsels: de andere mutsen, niet ongelijk een slaapmuts, doch boven spits en na vooren toe omkrullende; ook wel yzere stormhoeden, gelyk de Romeinen, maar effen en zonder kam. Zy hadden lang hair; en hunne baarden kwamen meest tot over de ooren. De Persiaanen in tegendeel waren kaal geschooren, zonder hair of baard. Hun *Soutaan*, of kleed, 't geen in het midden omgord was, kwam tot onder de kniën; hebbende wyders lange afhangende broeken, wyde koussen, en schoenen aan. Zy voerden geschobde wapenen, rondassen, scheenplaten, sabels, poken, korte speeren, maar groote boogen. De sabels hingen op hunne rechter dy dwars voor 't lyf; de pook mede op de regter zy, doch in de gordel; en de pylkoker op den rug.

+Persiaanen en Spartaanen.

*Darius, de laatste Koning der Persen, droeg gemeenlyk een kostelyke purpere mantel met witte streepen ingeweeven, zynde op beide de schouders, voor met een goude keten of haak, en aan weerzyde met dierbaare edel gesteentens vast. Zyn wapenrok, met goud ingewerkt, was op de borst met drie goude arenden met uitgestrekte vleugels en

+Kleedinge van *Darius*.

staarten, die hunne bekken tegens malkanderen gekeerd hadden, geborduurd, met deze letteren tusschen de wieken en staarten der zelve gevoegd, □□□□□□□□□□□□□□□□, het welk zo veel te zeggen is, als altyd overwinnaar. Aan zynen gouden gordel, dien hy slappelyk en vrouwelyk toegordde, droeg hy een sabel, waar af de scheede met dierbaare gesteentens bezet was.

De Daciërs droegen lange rokken tot op de voeten hangende, aan⁺ weerzyde open, met een malierok daar over heen tot aan de middel. Hunne helm sloot, en liep spits op. Zy gingen gewapend met boog en pylen, daggen, en werpspiessen. Hunne paarden waren met geschobde dekkleederen geheel tot aan de oogen bedekt.

⁺Daciërs.

De Parthen, Meden, en Syriërs waren op de zelve wyze toegerust⁺ als de Perssiaanen, uitgenomen dat de eerste groote ringpantsieren voerden welke man en paard bedekten, en de Syriërs kopere stormhoeden.

⁺Parthen, Meden, en Syriërs.

De Phrygiaanen en Armeniërs voerden geslage helmetten, korte⁺ speeren, werpschichten en pooken; draagende wyders wyde kousen en schoenen, gelyk de Perssiaanen.

⁺Phrygiaanen en Armeniërs.

De Carthaginiërs waren in pracht en cierlykheid der wapenen, zo⁺ wel als de Perssiaanen, uitneemend kostelyk.

⁺Carthaginiërs.

De Macedoniërs en hunne nabuuren verschilden weinig in hunne⁺ kleedinge en wapenen met die der Grieken.

⁺Macedoniërs.

Zo ook van gelyken de Romeinen en Troyaanen.⁺

De Lacedemoniërs waren de eerste die het schild, zwaard, en den⁺ byl in den oorlog voerden.

⁺Troyaanen.

⁺Lacedemoniërs.

De volkeren van Carië zyn de eerste geweest die voor loon en soldy⁺ in de oorlogen dienden, en harnassen gevoerd hebben. Zy hadden ook uitgevonden de schilden aan de armen vast te houden, en droegen pluimen en veeren op hunne helmen.

⁺Cariërs.

De Thraciërs droegen stormhoeden van vossevellen, lyfwapenrokken,⁺ menigerley gekleurde kleederen, en kousen van vellen. Hun geweer bestond in werppylen, rondassen, en kleene pooken.

⁺Thraciërs.

De Aethiopische ruiters waren bekleed met wapenrokken, zo lang⁺ dat ze hunne billen bedekten, doorgaans met staale of yzere oogen doorvlochten, vry voor houw of steek. Zy hadden een stormhoed op het hoofd, en voerden wyders een rond schild, een lancie, een sabel of krom zwaard, als mede knodsen met yzer beslagen tot hunne wapenen. Die niet met stormhoeden waren voorzien, dekten het hoofd met roode hoeden, lang en ruig van hair of wol, gelyk de Mamelukken in Aegypten. Het voetvolk was gekleed met huiden van leeu-

⁺Aethiopiërs.

wen, tygers, luipaarden, en andere wilde dieren, om voor hunne vyanden ontzagchelyk te zyn; gebruikende tot hunne wapenen groote boogen, spiessen, pylen en slingers. De Keizer zelve droeg een kostelyke goude en zilvere *Diadema* om het hoofd, en een zilver kruis in de hand. Hy was met goud laken vol plooyen gekleed; had daar onder een zyde hembd met zeer wyde hertoglyke mouwen; en droeg van zyn middel tot beneden toe een omhangsel van zyde en goud laken, gelyk een bisschoplyk voorschoot. Zyne lyftrawanten, die hem gestadig omringden, voerden een zwaard, een pook, en een werpschicht tot hun geweer; bedekkende hun hoofd en schouders met wilde beestehuiden.

*De Indiaanen hadden kleederen van hout gemaakt, riette boogen, en schichten twee ellen lang voor met yzer beslagen.

+Indiaanen.

*De Arabiers droegen gegorde rokken, en voerden kromme doch handige boogen.

+Arabiers.

*De Lybiaanen waren gekleed in 't leer, en droegen gebrande werppylen.

+Lybiaanen.

*De Egyptenaaren, schild en houwer.

+Egyptenaaren.

*De bewoonders van de Balearische Eilanden, nu Majorca en Minorca genaamd, slingers.

+Major-en Minorkynen.

*De Aetholiers, lancien en werppylen.

*De Zwitsers, van aloude tyden goede soldaaten geweest, gelyk in de stryden tegens *Julius Caesar* blykt, voerden groote en lange schilden tot hunne bescherminge. Hun geweer bestond in zeer sterke speeren, pieken, en knodsen.

+Aetholiers.

+Zwitsers.

*De Gallen gebruikten groote schilden en lange zwaarden.

*De volkeren uit het landschap Abruzzo, van oudts meest genaamd Samniten, waren kloeke ruiters en spieswerpers.

+Gallen.

+Samniten.

*De volkeren uit het landschap Marca, by de oude Romeinen *Ager Picenus*, of het Kraayenland, genaamd, waren mede goede soldaaten, gewapend met schild, spies, helm en zwaard.

+*Ager Picenus*.

Tot dus verre oordeel ik een genoegsaame verklaringe gegeven te hebben tot aanleiding van verder onderzoek om zich by voorraad niet verleegen te vinden. Die meerder onderrechting gelieft te hebben, leeze *Virgilius*, *Ammianus Marcellinus*, *Vegetius*, *Polybius*, en *Herodoot* van *Halicarnassen*; welke laatste, in het leven van *Xerxes*, alle de byzonderheden van ieder Natie en allerhande Barbaaren naauwkeuriglyk verhaalt. *Vitruvius* heeft ook een afzonderlyk Tractaat van de Romeinsche Krygsoeffeninge geschreeven.

*Homerus in zyne *Iliaden* verhaalt onder anderen van gevegten,

+Byzondere aanmerking op eenige zwaarigheden in zommige verhaalde dingen, en het gevoelen des Schryvers dien aangaande.

waar in zommige harnassen van goud, metaal en staal hadden, zeggende aldus: *hy gaf hem een steek in de buik; maar zy ging niet door het harnas*. Verders op een andere plaats: *by gaf hem een slag op zyn staale borst, dat de lucht daar van weergalmde, en de vonken daar uit vloogen*. Nu zoude iemand mogen denken, wat voor harnassen dit geweest waren, van goud of metaal, en dat massief; en of het mogelyk konde weezen, dat zich iemand met zodanige harnassen, waar in de leedemaaten en muskelen geboetseerd waren, en welke op het lyf pasten en slooten, zich zou kunnen beweegen, buigen en keeren? Ik antwoord van neen; oordeelende, dat de meening kwalyk is gevat, dat zy zo geweest zyn. Ik meen ook, dat de geenen, welke beweeren, dat het om der fraayheidts wille zo gedaan word, en dat die reden genoeg is, zonder zich te bekommeren of het mogelijk is of niet, kwalyk doen; vermits 'er andere redenen zyn die ons geruster kunnen stellen, zonder de natuur geweld aan te doen. Wat my aangaat, ik stel vast, dat het toen was als nu, en nu als toen, ten opzichte der wapenen en derzelve gebruik; en dat de wapenrokken waren gelyk nu de leerekolders, te weeten, van leer. Dat zy geboetseerd waren, laat ik daar by: en schoon genomen zy waren zo geweest, is het lichtelyk te begrypen dat zy ongelyk beter te gebruiken zouden geweest zyn, als die van yzer of massief goud. Ik oordeel dan, gelyk ik zeg, dat zy van leer waren, van allerhande koleur, van zilver en goud gestikt of geborduurd, ja zelfs met goud geheel overdekt, op de zelve wyze als wy hier het goud leer maaken, vercierd met schobben, loofwerk, en andere oppronklingen meer. Daar gaat ook een zeker boek in 't Latyn uit van een oud Romeinsch Schryver, met den titel en het opschrift, *Hoopen der Romeinsche Krygsbenden*, opgedraagen aan de Keizers *Theodosius* en *Valentinianus*, het geen ik in myn jongen tyd wel geleezen heb, waar in de Schryver zegt, dat de Romeinsche harnassen, borstwapenen of krygskolders, gelyk hy ze noemt, met wolle gevoerd waren, en overtrokken met wolven-, leeuwen-, en anderer wilde dieren huiden van Lybien. Doch om de meening der Poëeten goed te maaken, zal ik dit hier by zeggen, dat'er goude, metaale, en staale borstwapenen en buikplaten zyn geweest, met haakjes en gespen op de schouders en in de zyden vast gemaakt, om de slagen der zwaarden af te weeren, maar effen en zonder muskels. Maar men moet weeten, dat die toerusting niet wierden aangedaan dan wanneer de slag zoude beginnen; en dat het derhalven kwalyk verstaan is van de geenen, welke zodanige toerusting in alle gelegentheden te pas brengen: gelyk, by voorbeeld, *Scipio* in zyne tent met de jonge Bruid, daar hy zit in zyn volle har-

nas; als mede *Alexander* en *Roxana*; *Reinoud* by *Armida* liefkoozende; en meer diergelyke.

Van den oorspronk der verschillende Veldtekenen en Wapenschilden, tot onderscheiding der Volkeren en Geslachten.
Achtste Hoofdstuk.

*Dewyl het van een zeer groot belang en nut in de de Schilderkonst is, voor eerst de volkeren, en daar na de hooge en mindere standtspersoonen onder de zelve te onderscheiden, door kentekenen die of by hen uitgevonden en opgenomen, of door anderen aan hen geschonken en toegeëigend zyn; zo heb ik dienstig geoordeeld deze zaak in 't breede te verhandelen, om de grootheid der oude Roomsche macht, en de meenigte der vreemde krygsvolkeren die zy in hunnen dienst hadden, daar door aan te wyzen: alzo zulks den Schilders en Beeldhouwers zeer noodig is te weeten, en inzonderheid den laatsten; op dat zy een dezer volkeren of helden verbeeldende, op een iegelyks schid zyn eigen en kennelyk veldteken mogen stellen, waar door by iemand, die de Oudheid doorzocht heeft, aanstonds het beeld en zyne betekening bekend word. Den Historieschilders dient het niet minder: want in de geschiedenissen word veelydts gewag gemaakt van deze onderscheidene volkeren, welke menigmaal op eene plaats by malkander gebragt of gekomen zyn, nevens hunne oorlogsbanieren en wapenen, als ook die van hunne helden, zonder dat de zelve daar ter plaatse beschreeven worden. Het is nier zonder groote moeite geweest, dat ik deze dingen in mynen jongen tyd opgezocht heb, maar ook niet zonder vrucht wanneer ik myn gebruik daar van maakte: en dewyl zulks hier het gevoegelykst pas geeft, stelt men het ter deze plaatse, om dat het eenigsins van het voorgaande afhangt.

*Nutheid dezer kennis voor Schilders en Beeldhouwers.

*Ik vind in 't doorbladeren der Historien, dat de Oudheid, in plaats van vaandels, zich van een bos pylonen, of takken en kruiden, by malkander gebonden, daar zy den naam van *Manipuli*, dat is te zeggen hand vol, aan gaven, bedienden; waarom zy ook hunne vaandraagers *Manipularii* noemden. *Titus Livius*, naauwkeurig beschryver der Romeinsche oudheden en geschiedenissen, zegt, dat *Romulus* by geval een oproer met weinig volks gestild hebbende, van dien tyd af in de vaandels en krygswapenen zulks, door een hand vol hooy in de zelve te verbeelden, eerst in 't gebruik bragt; latende daar na in de opkomende oor-

*Oorlogsteken der oude Romeinen.

logen dit teken, als een gelukkig veldteken, voor zich heen draagen. Daar na hadden de Romeinen de gewoonte van in hunne oorlogsvaanen en standaarden kleene roode vlammetjes te doen schilderen, verbeeldende een voorteken van gelukkige uitkomst, gelyk als in den veldslag welken zy tegens de Sabinen by Heret hadden, alwaar de wapens en pieken der Romeinen by nacht gelyk als helder brandende gezien wierden, zonder eenige schade daar van t'onfangen. Aldus zyn hunne oorlogsstandaarden en legioentekenen, welke aan de krygsknechten den wille des veldoverstens door 't gezicht te kennen gaven, van tyd tot tyd vermeerderd geworden. Vervolgens hebben zy op verscheidene tyden ook verscheidene veldtekens gebruikt, als opene rechterhanden, en afbeeldsels hunner keizeren van zilver, goud, of verguld, daar somtydts onder een kleen vaantje, in het welk des veldheers of des volks spreuk S.P.Q.R. geschreeven stond, aanhing. Insgelyks voerden zy de verbeelding van Wolven, *Minotauren*, Wildezwynen of Verkens, Paarden, Stieren, en Draaken in hunne oorlogsvaanen, tot dat zy eindelyk den Arend voor het opperveldteken behielden. Dat de Romeinen den Wolf daar in hebben gebruikt, is eensdeels om dat dit wilde dier aan *Mars*, God des oorlogs, was toegewyd; en ten anderen, om dat het zelve door de scherphheid van zyn gezicht zo wel des nachts als over dag ziet: geevende daar door te verstaan, dat een voorzichtig veldoverste altyd waakende en opmerkende behoort te zyn, om door de listen der vyanden niet betrokken te werden. Den *Minotaurus*, zegt *Vegetius*, om te betekenen dat de voorneemens en besluiten der veldoversten geheim en verborgen moeten gehouden worden; gelyk dit beest in de allerheimelykste plaatsen van den doolhof zich bedekt hield. Het Zwyn, om dat men zonder de tusschenkomst van het zelve nooit vrede of stilstand van wapenen maakte; gelyk wy in ons achtste Boek, pag. 206, daar wy van de offerhanden spreken, verhaald hebben. Het Paard, om dat het by de Romeinen geëerd wierd, en eigentlyk een verbeelding des oorlogs is. Den Stier, om dat de oude Romeinen voorgaven, dat Italiën eertyds zynen naam ontfangen had van *Itala*, het welk hedendaags een Kalf of Stier betekent. De Draak wierd gemeenlyk in de vaandels van het voetvolk geschilderd, en in ieder compagnie gevonden; wordende die vaandraager, gelyk *Vegetius* schryft, *Dragonarius* genaamd. *Ammianus Marcellinus* verhaalt ons, op wat wyze zy de zelve droegen. Zy hadden, zegt hy, aan de spitsen van hunne vergulde pieken, die met gonde franje gestoffeerd, en met paerlen en edelgesteentens verrykt waren, draaken van geweeve stoffe genaaid, en van binnen hol, vastgebonden; welke in de lucht opgehe-

ven zynde, door het blaazen en de bewegingen van den wind hunne verschrikkelyke bekken en wydgaapende kaaken openen, en een hol geluid maakten, gelyk of zy van gramschap aangestoken en grimmig waren, krommende en bewegende hunne staarten na maate dat de wind kwam te waaijen, van welke *Claudianus* zegt; *Et cessante vento multi tacuere dracones*, dat is: als de wind gaat leggen, hoort men geen geraas der draaken. Dit vaandel was purperrood, na 't zeggen van den voorsz. *Ammianus*. Den Arend, in moed en onverzaagdheid alle andere vogelen te boven gaande, is niet oneigentlyk de Roomsche Adelaar genaamd; vermits 'er kwalyk een plaats of hoek van de bekende waereld is geweest, daar hy niet door zyne gelukkige aanleidinge de macht en het gezag der Romeinen heeft uitgebreid, en de wederstreevige volkeren de behendigheit van hunne raadslagen, en de dapperheit, waar mede zy de zelve uitvoerden, doen beproeven; hoewel het my [†] uit de Historien niet onbewust is, dat de Arenden al lang te vooren by de Persen in 't gebruik [†]Persiaanen. waren: want de Koning *Cyrus*, stichter van de Persische Monarchie, gelyk *Xenophon* beschryft, voerde een gouden Arend met uitgestrekte vleugelen, gelyk of hy alle ryken der aarde doorvliegen wilde, op een lange piek; het welk naderhand door de volgende Koningen van Persien, die dit voor een koninglyk teken hielden, wierd nagevolgd. Men heeft in aloude tyden onder alle volkeren, door een vaste en onveranderlyke overeenkomste der waarzeggers, deze eere aan dien vogel alleen toegeschreeven, te gelooven dat hy in alle zaaken goed geluk en voordeelige uitkomsten in alle onderneemingen voorspelde. En in dien zelve zin verhaalt *Justinus*, dat een Adelaar op het schild van *Hiero*, die, van moederlyke zyde, van een geringe en verachtelyke afkomst was, en, noch een jongeling zynde, zich d'eerste maal onder de oorlogsbenden te veld begaf, nederdaalende ging zitten, zulks als een voorteken gehouden wierd, dat hy een deftig veldoverste en koning, gelyk daar na kwam te geschieden, zoude werden. Ja de Poëeten zeggen, dat door den zelve voornaamentlyk voorspoed, door de hemelsche voorzienigheit iemand toegewezen, verstaan word. Dit gevoelen heeft zyn begin genomen uit dat *Anacreon*, eerste Schryver der Oudheden, verhaalt, dat *Jupiter* voornemens zynde de Reuzen, welke den hemel dreigden te bestormen, te beoorlogen, aan de hemelen en der zelve krachten offerende, door het vliegen van den Arend, daar by geval voorby schietende, van een gelukkige uitkomste en overwinning zyner vyanden wierd verzekerd, en de zelve naderhand in der daad verkreegen hebbende, altyd daar na een gouden Arend in zyne wapenen en oorlogsbanieren, tot

een eeuwigduurende gedachtenisse, voerde. Van *Jupiter* kreegen hem de⁺ Cretensen: van de Cretensen, de Candiotten. *Aeneas* de Troyaan bragt hem tot de Latynen; waar van de Romeinen, door verloop des tydts, dien vogel tot hun wapenteken gebruikten: hoewel *Lipsius* meent, dat ze na het voorbeeld der Persiaanen den zelven aangenomen hebben. De Toscaanen, in den laatsten oorlog dien zy hadden met de Romeinen, door hen overwonnen zynde by de Stad Ereto, aan de grenssen der Sabinen, bragten aan *Tarquinius Priscus*, den Koning der Romeinen, de Koninglyke wapens, waar mede zy gewoon waren hunne Koningen te vercierem; te weeten, een goude kroon, een purper kleed, een purpere mantel van verscheidene verwen, een yvooren stoel, en een yvooren scepter daar een Adelaar boven op stond, dien hy en zyne nakomelingen altyd plachten te draagen. De Koningen uitgejaagd zynde, nam de Raad van Rome den Adelaar van hunne scepters, en stelden hem op hunne spiessen, verheffende hem boven alle andere krygswapenen, als bovenden Wolf, den *Minotaurus*, het Paard, het Wildezwyn, &c. *Marius*, die, noch een kind zynde, in 't veld een Arendtsnest met zeven jonge Adelaars kwam te vinden, een beduidsel van zyne zeven Burgermeesterschappen, stelde die veelydts alle zeven in zyne wapens, en eigende, in zyn tweede Burgermeesterschap, den Adelaar aan de Romeinsche Legioenen, gebruikende hem alleen in de veldslagen, om de soldaaten tot dapperheid en onfeilbare hoope van overwinninge aan te maanen. De andere krygstekenen zetteden zy op de tenten in 't veld: doch *Marius* nam ze geheel weg: en van dien tyd af was nooit een Bende of Legioen te velde, of daar waten twee Adelaars by. Maar *Josephus* in zyn vierde Boek stelt by ieder Bende een Adelaar; en na het getal der Arenden telden zy hunne Benden, gelyk *Hirtius* zegt, dat het Heirleger van *Pompejus* uit dertien Adelaaren bestond. *Dion* stelt ook by ieder Bende een Adelaar. Deze Adelaar staat met uitgestrekte vleugels op een *Pilus*, of spies, welke, volgens *Vegetius*, vyf voet en een half lang is, met een scherp driekantig yzer van negen oncen aan het einde. De draagers wierden *Aquiliferi*, Arenddraagers, geheeten. De Arenden op deze spiesten waren klein, en van zilver; en veele hadden blixemen tusschen hunne klauwen. De reden, waarom de Romeinen eerst zilvere Arenden gebruikten, gelyk ook *Brutus* deed, was, om dat het zilver het helderst en den dag gelykst is, en derhalven het bekwaamst tot een oorlogsteken: maar daar na voerden zy die van goud, ter oorzaak dat het zelve meer blinkt en afsteekt, overtreffende het zilver door zyne glans verre. Dat de Romeinen in 't eerst zilvere tekens gebruikt hebben, was om dat zy in al-

⁺Cretensen, Candiotten, en Latynen.

le dingen te nauw gezet, en in 't begin te spaarzaam waaren: maar op 't laatst weeken zy voor niemand in overdaadigheid, pracht en praal, ja ook zelve niet voor de Persiaanen.

*Julius Caesar heeft de Batavieren, die in de bezolding der Romeinen waren, in zulk een waarde gehouden, dat hy hen tot zyne lyfwachters aanstelde; betrouwende hen ook noch in de vreesselykste en gevaarlykste stryden de eerste en opperste banieren, de Roomsche Arenden, te draagen.

+De Batavieren voor de waardigste gekend tot het draagen van de groote Arendstandaard.

*De *Herculeaanen* der oude Benden, in 't voorige Hoofdstuk gemeld, voerden in hun vaandel, of veldteken, een blaauwen Arend met uitgestrekte wieken in een zilver veld, op de hoeken met goud afgezet.

+Vaandel der oude *Herculeaanen*.

*De jonge *Herculeaanen* voerden in hunne standaarden een gouden, Adelaar, zittende op de stam van een boom, in een blaauw veld, met goud aan de zyden afgezet.

+De jonge *Herculeaanen*.

*De nieuwe *Joviniaanen* hadden in hunne vaandels een vergoden Arend, met een *Diadema* of koninglyke band om 't hoofd. Deze Arend was zwart of bruin op een goud veld, met rood en blaauw op de vlerken afgezet, met een rond goud schildtje op de borst. Maar die van de oude Benden voerden een purperen Arend op een blaauw veld, met rood en goud afgezet.

+De nieuwe *Joviaanen*.

*De Benden *Quartodecimani* genaamd, in Thracien verordend om die landen te bewaaren, voerden een bleekblaauwen Arend op een zilver veld, en gezeten op een rond van hoog en bruin blaauw, rondom met rood afgezet, en het middelpunt van goud.

+De *quartedetimani*

*De *Divitenses*, zynde een Ligioen der Gallen, voerden een Adelaar van flauw scharlakenkleur, met een gouden Stier op een zilver veld.

+De *Divitenses*

*De Thebaanen voerden insgelyks een Arend in hunne vaandels.

*Het vaandel der eerste Compagnie Lyfwachters van den Keizer *Theodosius*, onder het gezag van een Colonel te voet, voerde de halve gedaante van een Man, houdende alle beide de armen uitgerstreckt, in de rechter hand een touw, en in de slinker den hoed: betekenende daar door, dat zy de hardnekkigen en wederspannigen zouden geesselen en straffen, en aan de gehoorzaamen de vryheid schenken.

+De Thebaanen.
+Van den Keizer *Theodosius*.

In het tweede vaandel wierd verbeeld een goude Stier, aan het hangen van een rooden berg, met een haalve Moor of Zwart tot aan den middel, hebbende in de rechterhand een dik einde touw, en in de slinker een muts of hoed; dienende tot een zinnebeeld, dat zy mogten gevangen neemen, en tot slaaven, en anderen weder vry maaken.

De Traciers voerden den afgod *Mars* in hunne standaarden.⁺

Die van Smyrna het beeld van de Fortuin.⁺

De Corinthers een *Neptunus*, of het paard *Pegasus*.⁺

Het Regiment genaamd de oude Archiers van 't Oosten, staande⁺ onder bevel van den Generaal van 't Voetvolk, voerde in zyne vaandels twee springende Paarden van goud op een blaauw veld.

Het Regiment te voet, genaamd het tweede van *Theodosius*, 'twelk⁺ onder de regeeringe van den Keizer *Theodosius* eerst wierd opgeregt, voerde mede in zyne vaandels een goud Paard op een rood veld, rondom met goud verciert.

Een ander Legioen te voet, ten tyde van den Keizer *Constans* opgerecht,⁺ en waar van het *Constantia* wierd genaamd, had mede in zyne vaandels een goud Paard op een hemelsblaauw veld, en in het midden van boven een rood rond, tegens het welk 't voorsz. Paard opspringende, met alle zyn krachten uitgestrekt overeind stond.

De Atheniensers, Cephaliensers, Thessaliers, en die van Syracusa⁺ voerden insgelyks een Paard.

De Gallen en Saxen een Leeuw; hoewel deze laatsten ook somtydts een Paard gevoerd hebben.

De Cimbren een Stier, welkers gegooten afbeeldsel zy ook op een⁺ lans aan het hoofd van hunne Legers droegen.

De Armeniers een Ram, of een gekroonden Leeuw.⁺

De Cisiniaanen mede een Leeuw.⁺

De Asiatische volkeren een grooten Walvis, op welken een kind⁺ schryelings zat, 't geen den zelve leidde en bestierden.

De Gotthen een Beerin.⁺

De standaarden van de Saliers pronkten met een goud veld, aan de⁺ uiteinden met purper gestoffeerd, waar op twee halve klimmende Wolven tegens malkander, met een Roos daar boven, op de welke zy sterk hunne oogen geslagen hadden, stonden. Men behoeft zich niet te verwonderen, dat de Saliers, welke voorgaven dat *Mars* hun patroon was, den Wolf, hem toegewyd, op hunne wapens en standaarden voerden.

Het Regiment te voet, genaamd *Jovianum*, ten tyde van den Keizer⁺ *Diocletianus*, het welk de vyfde rang of plaats van eere onder de Romeinen had, voerde in zyne veldtekens en standaarden een rood Zwyn of Verken op zyn achterste neder zittende, het hoofd en de rest van 't lyf om hoog, in een blaauw veld met goud omtrokken. De oorzaak hier van was, om dat de Poëeten verziert hebben dat *Jupiter*, noch een nieuwgebooren kind zynde, en in 't woud leggende, van

⁺Traciers.

⁺Die van Smirna.

⁺Corinthians.

⁺Oude Archiers van 't Oosten.

⁺Het tweede van *Theodosius*.

⁺Van den Keizer *Constans*.

⁺Atheniensers, Cephaliensers, Syracusers, en Thessaliers, Gallen en Saxen.

⁺Cimbren.

⁺Armeniers.

⁺Cisiniaanen.

⁺Asiaanen.

⁺Gotthen.

⁺Saliers.

⁺Bende van den Keizer *Diocletianus*.

een Zog wierde gemind, en dat deze Bende van *Jupiter* den naam draagende, daarom het Varken, ter gedachtenisse van die daad, in haare standaarden voerde.

*Het Regiment Gardes te voet van den Keizer *Honorius*, door hem opgerecht, voerde twee roode halve Varkens tegens malkander opklimmende, in een silver schild met een goud veld. *En *Honorius*.

*De Troyaanen van gelyken een Varken op een goud veld.

*De Phrygiaanen mede een Varken. *Troyaanen.

*Het Regiment, genaamd *Tertiodecimani*, voerde een springenden blaauwen Hond in een silver veld, wiens middelpunt van goud, en den omtrek rood was, beslooten in een ander rond van bruin blaauw. *Phrygiaanen.
*Tertiodecimani.

Van *Constantinus* den Grooten af tot aan de tyden van *Theodosius*, *Honorius*, en verscheidene andere volgende Keizers, was'er ondet de *Roomsche Benden een Regiment te voet, genaamd *Menapiers*, welke in hunne vaandels een springenden rooden Hond in een silver veld voerden, hebbende in het midden een goud schildtje, waar onder noch een Hond ruggelings met de vier pooten om hoog lag. Dit Regiment hielden zy in groote waarde, om dat het zelve de meeste lof toegeschreeven wierd in het t'onderbrengen van de Thraciers. *Menapiers,

De Cynopolitaanen voerden Anubis onder de gedaante van een *Hond.

*De Cortonaciers een zilveren Draak op een rood veld, in 't midden wat doorzichtig van silver, en aan de buitenrand twee ronde ringen, zynde die van de slinker zyde van een zeer hoog roode, en de andere van een zilvere koleur. *Cyuopolitanen
*Cortonaciers

*De Lacedemoniers een Λ , of een Draak.

De Indiaanen het beeld van *Hercules*; doch de Ruitery, gelyk *Suidas* *zegt, Draaken. *Lacedemoniers.
*Indiaanen.

*De Nerviers, zynde Schutters van de Lyfwachten der Roomsche Keizers, hadden in hunne vaandels tweehalve *Gaduceén*, of geslangde Vredestaven, in een purper veld, van buiten met goud en rood afgezet. Op het midden van 't schild was een goude ring in een kleene goude kolom, waar tegen de voorsz. Slangen zich rondom slingerden, en met het bovenlyf een halve cirkel maakten, met de kop naar malkanderen gekeerd. *Nerviers.

*De Sagunniens twee roode Slangen, en, gelyk *Ammianus* zegt, van purper kruisselings door malkander geslingerd, even als de Grieksche letter X op een hemelsblaauw veld met rood afgezet. *Sagunniens.

*De Compagnie der Bianniers, staande onder het gebied van den Generaal der Infantry in Slavonien, droeg in haare vaandels een hoog blaauwe Slang, de staart wat geboogen en na de aarde gekromd, *Bianniers.

met een menschenhoofd, dat na achteren om zag, op een blaauw zilverachtig veld, rondom met goud afgezet.

De Marcomannen een goude halve Slang op een zilver veld, hebbende⁺ tusschen het hoofd en het benedenlyf een halve goude Maan. *Marcomannen.

De Curiaciers een goude Slang, in malkander gerold, op een⁺ graauw veld, aan de kanten met hemelsblaauw afgezet, en met ruiten van zilver en blaauw, gelyk een dambord, door malkander gesorteerd. *Curiaciers.

Het Legioen Voetvolk, genaamd de zesde Parthische, dienende in⁺ 't Oosten, voerde een geele *Caduceus* of Roede van *Mercurius* op een blaauw veld, aan de randen met purper en zilver afgezet. *Zesde Parthische.

De Bende der Anglevariers een rooden Staf, en aan het opperste⁺ eind een ronde bol, waar uit twee Slangen kwamen, zich krommende tot het midden van 't schild, gelyk of zy malkander wilden kussen. Het veld was van een bleek blaauwe koleur, aan de buitenkant met een dubbelde rand van purper en goud afgezet. *Anglevariers

Onder de oude Benden was mede een Regiment *Valentiani* genaamd,⁺ door den Keizer *Valens* opgerecht als hy de Thraciers ging beoorlogen; welke in hunne standaarden een kleene roode kolom voerden, en twee halve Maanen van de zelve koleur, onder aan met twee om hoog tegens malkander springende halve Haazen van goud in een zilver veld. *Valentiani.

De Libiers drie Haazen.⁺

Het veldteken van het Romeinsche Legioen, *Augusta* genaamd,⁺ was een overeind staande roode Kat, met goud afgezet op een zilver veld, het hoofd ter zyde omkeerende gelyk of zy ruggelings achteruit ging. *Libiers.
*Legioen *Augusta*
genaamd.

De Alpini een blaauwe Kat regt overeind gaande op een rood karmozyn⁺ veld met goud afgezet. *Alpini.

De oude Alaanen, Bourgondiers, en Swaaben voerden mede een⁺ Kat; daar door te kennen geevende, dat zy alzo weinig het jok der dienstbaarheid, als de Kat het opsluiten, konden verdraagen. *Alaanen, Bourgondiers,
en Swaaben,

De Egyptenaaren een Krokodil, of ook wel een Kat.⁺

In de laatste tyden van de Roomsche Monarchie, en niet lang voor⁺ 't verval der zelve, hadden de Romeinen een Bende in hunnen dienst Cornuti genaamd, welke in haar vaandel een roode Steenvalk op een goud veld, met blaauw en rood afgezet, voerde. *Egyptenaaren.
*Cornuti

De Inwoonders van Peloponnesus een Schildpad.⁺

De Boeotiensers een Sphinx.⁺ *Peloponnesers.

De Locreënsen een Stapel of Krekel.⁺ *Boeotiers.
*Locreënsen.

*De Assyriërs, ter gedachtenisse van *Semiramis*, een Duif.

*De Arcadiërs, welke zich inbeeldden het alleroudste volk der waereld te zyn, en zo oud als de Maan, voerden de zelve daarom ook in haare wapens en veldtekenen, by wylen ook den God *Pan*, die het zinnebeeld des gantschen aardbodems is.

+Assyriërs.
+Arcadiërs.

*De Parthers een Slagwaard, of Sabel, op zyn Turks in de hand van een gevleugelden arm.

+Parthers.

*De Grieken in het gemeen twee Kroonen, en

*De Meden drie Kroonen.

+Grieken.

De Macedoniërs de Knodts van *Hercules* tusschen twee hoornen.

+Meden. Macedoniërs

*Die van Cappadocia een Schaal.

*De Scythen een Blixem.

+Cappadociërs.

*De Phoeniciërs Zon en Maan.

+Scythen.

*Het vaandel en kenteken der Soldaaten te voet, *Braccati Juniores* genaamd, zynde de eernaam van zeer doorluchtige mannen by de oude Romeinen, was van een bruinblauwe koleur, op wiens opperste gedeelte een Sterre van acht stralende hoeken geschilderd stond, en in 't midden een cirkel met goud uitgemonsterd.

+Phoeniciërs.
+*Braccati Juniores*.

*De Traezeniërs een Drietand of Staf van *Neptunus*.

*De Roomsche Keizer *Theodosius* voerde in zyne opperste of hoofdbanier een Kruis, in welk teken hy al zyn vertrouwen stelde.

+Traezeniërs.
+*Theodesius*,

*Constantinus tegen *Maxentius* strydende, voerde tot zyn veldteken een lange spies met goud beslagen, en een goude dwarsbout kruiswys daar boven, en noch hooger een goude kroon die met edele gesteentens bezet was, staande de twee eerste letteren van den naam *Christus* in 't Grieksch van goud, te weeten een P. in 't midden, en X zynde *Chi*, daar in gegraveerd; welken naam *Christus* hy ook altyd op zyn helm droeg. Aan de gemelde bout, of dwarszyzer, hing een koninglyke sluyer, met goud en paerlen geborduurd. Met dezen naam *Christus*, en den standaard des kruisses, behaalde hy een heerlyke overwinning op den genoemden Tyran *Maxentius*.

+*Constantinus*.

*Lucianus schryft, dat de *Pentagone*, of Vyfhoek, het zinnebeeld van een gelukkige onderneeming en blyde uitkomst is; het welk uit de volgende oorzaak is

voortgesproten. Als *Antiochus* de 1ste toegenaamd *Soter*, dat is behouder, tegens de Galatiërs oorlogde, en zag dat de zaaken niet zo voordeelig voor hem gingen als hy zich verbeeld had, vervallende van dag tot dag in grooter gevaaren en bekommelingen, droomde hy op zekeren tyd, of veinsde zulks om zynen soldaaten nieuwen moed in te boezemen, dat hy met *Alexander* den Grooten sprak, die hem ried het gemeene woord van groetenisse, in 't Grieksch

+*Antiochus* tegens de Galatiërs ootlogende.

□□□□□ genaamd, het welk zo veel gezegt is als ik wensch u gezondheid en welvaaren, tot zyn zinnebeeld te neemen, en het zelve aan zyne veldoversten, bevelhebbers en soldaaten, tot het algemeene veldwoord of leus uit te deelen, en op hunne wapens, schilden, en bannieren te doen draagen, dewyl het hem tot een teken van overwinning op zyne vyanden zoude dienen. Hier op schreef hy hun de gedaante van dit zinnebeeld voor, zynde drie hoeken met vyf liniën door malkander getrokken, een vyfhoek uitmaakende, en op ieder hoek eene van de gemelde letteren. *Antiochus* het zelve in 't werk gesteld hebbende, behaalde op de Galaters een zeer heerlyke overwinning. Men ziet ook noch verscheidene Penningen en Medailjes van *Antiochus*, waar op de gemelde *Pentagone*, of figuur van vyfhoeken, gevonden word.

De Argonauten, of die van Argos, hadden de letter A. om dat⁺ zy de eerste van hunnen naam was, tot een veldteken: doch behalven deze letter voerden zy ook een Vos of een Rot in het zelve. ^{+Argonauten.}

De Messineesen een M.⁺

De Jooden de Letter *Thau* of T, het teken des heils.⁺

^{+Messineesen.}

De beschilderde en gegraveerde Schilden (ten welken opzichte⁺ veele onder de geleerden van meeninge zyn dat het Latynsche woord *Scutum*, een schild, van *Sculptura* afkomstig is, om dat het de gewoonte was de heerlyke daaden en geschiedenissen daar op te graveeren en te vertoon) waren eertydts een gewis merkteken van de dapperheid der geener die ze droegen. Uit vreeze dat de soldaaten in 't gewoel des gevechts van hunne rotgezellen zouden afdwaalen, zegt *Vegetius*, voerden de byzondere benden der krygsknegten byzondere geschilderde merktekens in hunne schilden; behalven dat de naam van elken soldaat op 't binnenste van zyn schild met letteren uitgedrukt stond, als ook tot wat compagnie den eigenaar van dat schild behoorde.

^{+Jooden.}

^{+Het oorspronkelyke woord der gegraveerde Schilden.}

De Schilden of *Targes* waren verscheiden van gedaante ter plaatse⁺ daar de zelve de hand bedekten; gelyk die der eerste Armenische Order aan wederzyden van de nederdaalende linie twee doorsnydingen, even als wy in 't voorige Hoofdstuk van de Schilden der Amazonen gezegt hebben, hadden. Deze Schilden waren hemelsblaauw met een zilver veld.

^{+Schilden der eerste Armenische Order.}

Die der tweede Armenische Order waren geheel rond, van purper⁺ kleur met een hemelsblaauw veld, rondom met goud verciert.

^{+De tweede.}

De Vesontiers droegen schilden, op welker buitenste gedeelte vier⁺ andere dekschildtjens, in een regten vierhoek, twee van zilver, en

^{+Vesontiers.}

twee van hemelsblauw, ordentelyk verdeeld, stonden, hebbende een dubbelde rand.

*Het schild der Menapiers had een zilver veld met een gouden Hond, ruggelings met uitgestrekte pooten, zo veel mogelyk was om na het uiterste deel snellyk te loopen, nederleggende. *Menapiers.

*De Mantineërs hadden de gewoonte van op hunne wapenen en schilden den drietandigen Staf te voeren; en daar door wierden zy, gelyk *Pindarus* verhaalt, erkend burgers van die Stad te zyn. *Mantineërs.

*De Romeinen, na de tyden van *Hadrianus*, voerden op hunne halvemaans gewyze schilden in een zilver veld twee halve goude tegens malkander springende Paarden, genaamd *Mauri feroces*, stoutmoedig en onvertzaagd, waar door zommige Italiën betekenen. *Romeinen.

*De Spartaanen voerden een Draak op hunne schilden.

*De Grieken den God *Neptunus*, en *Spartaanen.

*De Troyaanen *Minerva*. *Grieken.

*Op die der Lacedemoniers stond de Grieksche letter □, om dit volk te betekenen: en. *Troyaanen.
*Lacedemoniers.

*Op die der Messeniërs, welke in voortyden een treffelyk en dapper volk waren, zag men een □, mede tot betekening van dit volk. *Messeniërs.

*De Atheniërs voerden veeltydts een Nachtuil op hunne wapenen.

*De Jooden beweeren de eersten te zyn geweest, welke uitgevonden hebben de hooge en mindere standtspersoonen door kentekenen van malkanderen te onderscheiden; en die onder hen uit een aanzienlyk of adelyk geslagt waren, droegen op hunne schoenen het teken van een wassende Maan, waar door zy uit het gemeene volk gezonderd en kenbaar wierden. *Atheniërs.
*Kentekens van Adel onder de Jooden.

*De Assyriërs, AEgyptenaaren, en Persraanen, nevens de Grieken, gebruikten ten dien einde het zelve teken; 't welk, volgens alle waarschyndykheid, na verloop van eeuwen, by de Turken tot een veldteken aangenomen is. *En andere Oostersche Volkeren.

*De Romeinen droegen insgelyks, om hunnen adel te toonen, een wassende Maan op hunne schoenen, welke zy ter dezer oorzaak *Lunati Calcei* noemden. *Romeinen.

*De Atheniërs betekenden de oudheid hunner afkomst door den Sprinkhaan. *Thucydides* verhaalt ons zulks in 't begin zyner Historie, noemende de zeive *Porticigalae*, om dat zy de gewoonte hadden van goude Sprinkhaanen in hunne hoofdcieraaden, en de Overstens op hunne helmen te draagen, ten einde de vreemde van de ingeboorene en adelyke geslachten van hun land te onderscheiden. *Atheniërs.

*Wy leezen ook by de oude Schryvers, dat 'er weinige Helden ge-

*Wapenschilden en Veldtekens der Helden.

vonden wierden, die niet het een of het ander veldteken in hunne schilden voerden. Ik zal 'er mede hier eenige van ophaalen, zonder my aan de waardigheid en den rang van hunnen leeftyd te verbinden.

- Osiris*, bygenaamd *Janus*, voerde in zyn standaard of veldteken een⁺ Scepter, op welkers top een open oog stond. Somtydts was 'er ook wel een Arend, ^{+Osiris.}
Zon, of diergelyk voorwerp in verbeeld. En *Isis* ⁺voerde een Maan.
- Hercules*, by zommigen de groote *Osiris* genaamd, voerde een Leeuw⁺ ^{+Isis.}
welke een krygsbyl in zyne klauwen hield; of wel het zevenhoofdig Serpent ^{+Hercules.}
Hydra.
- Mars* een Wolf, en op zynen helm een Exter.⁺
- Pallas* het hoofd van *Medusa*, als mede in haar borstwapen. En aan⁺ ^{+Mars.}
wederzyde van haaren helm een Griffioen, en boven op een Sphinx, of wel ^{+Pallas.}
een Uil.
- Theseus* een *Minotaurus* met een knods op zyne schouders, ook⁺ dikwils een
Os. ^{+Theseus.}
- Cadmus* een Draak.⁺
- Castor* een Sterre van zilver op een blaauw, en⁺ ^{+Cadmus.}
- Pollux* een diergelyke op een rood veld.⁺ ^{+Castor.}
- Nimroth*, eerste Koning van Babel, voerde een Ram.⁺ ^{+Pollux.}
- Ninus* en *Semiramis* een Duif: doch deze laatste voegde een Luipaard⁺ daar ^{+Nimroth.}
by, om dat zy 'er een overwonnen en gedood had. ^{+Ninus en Semiramis.}
- Hector* een Leeuw zittende op een purperen zetel, en houdende een⁺ zilvere
helbaard in zyne klauwen. ^{+Hector.}
- Ulysses* een Vos, en op zynen helm een Dolphyn.⁺
- Pausanias* verhaalt in zyne Historie der Grieken, dat de Eleënsers een⁺ ^{+Ulysses.}
Leeuwenkop op het schild van *Agamemnon*, om zynen vyanden vrees en ^{+Agamemnon.}
schrik daar door aan te jaagen, hadden uitgehouwen, en daar onder deze
woorden in het Grieksch: *ziet hier de schrik der waereld*. Doch *Homerus*
beschryft dit veel cierlyker.
- Pyrrhus* een Arend, of, zo andere willen, de negen Musen met⁺ *Apollo* op den
berg Helicon. ^{+Pyrrhus.}
- Achilles* een Eikenboom.⁺
- Paris* een goud Hoofd.⁺ ^{+Achilles.}
- Alcibiades* droeg een schild van yvoor en goud, en daar in een *Cupido*⁺ die ^{+Paris.}
de blixem omhelsde. ^{+Alcibiades.}
- Alexander* de Groote een Leeuw; of ook veelmaals het beeld der⁺
overwinning; of wel den *Bucephal*, een Wolf, of een Ram. ^{+Alexander}
- Oscus*, Koning van Tyrrenen, heden Toscanen genaamd, voerde⁺ in zyn
wapen en schild een Slang. De Roomsche Schryyer *Servius* ^{+Oscus.}

zegt, dat de Koningen van Egypten mede het zelve wapen hadden.

+ *Judas Machabeus* een Basiliskus.

+ *Scipio Africanus* voerde de beelden van zynen Vader en Oom in zyn schild; en zyn helm of stormhoed was van gedaante als een Olyphantshoofd.

+ *Scavola* voerde in zyn schild het beeld van zynen dapperen Voorvader *Mutius Scaevola*.

+ *Antiochus* een Slangenstaf.

+ *Octavianus Augustus* een Sphinx.

+ *Pyrrhus*, Koning van Epirus, mede een Sphinx.

+ *Seleucus* een Stier.

+ *Lucius Papirius Cursor* het Paard Pegasus.

+ *Epaminondas* een Draak.

+ *Pompejus* de Groote een Leeuw die een zwaard in de klaauwen hield. Dit teken was ook in zyn gouden zegelring gegraveerd, welke na zyne dood by hem gevonden, en aan *Julius Caesar* overgeleverd wierd.

+ *Julius Caesar* voerde in zyn standaardt het devys of de spreuk, de Moeder *Venus*; en in zyn schild een tweehoofdigen Arend.

+ De spreuk van *Sylla* was *Apollo* van Delphos.

+ En die van *Marius*, de Huisgoden *Lares*.

+ *Mecaenas* voerde een Kikvorsch, en

+ *Vespasianus* het hoofd van Medusa.

+ *Judas Machabeus*.

+ *Scipio Africanus*.

+ *Scavola*.

+ *Antiochus*.

+ *Augustus*.

+ *Pyrrhus*.

+ *Seleucus*.

+ *Papirius*.

+ *Epaminondas*.

+ *Pompejus*.

+ *Julius Caesar*.

+ *Sylla*.

+ *Marius*.

+ *Mecaenas*.

+ *Vespasianus*.

Die lust heeft om van meerder verscheidene rondassen en schilden, als mede helmetten &c, der Grieken, Troyaanen, en andere volkeren en helden te leezen, kan zich ten vollen verzadigen in *Homerus* en *Virgilius*, die de zelve heel wydloopig en cierlyk hebben beschreeven.

**Tafereel voor het twaalfde boek,
Handelende van de bloemen.**

DE jeugdige *Flora* zit hier in 't blaauw, geel, en rood gekleed; werden de door vier Kindertjes, verbeeldende de vier Getyden des Jaars, al danssende met bloemen en vruchten, die zy haar aanbieden, vergezelschapt. Elk is met een kleedje of sluyer van de aan hen toeëigenende koleur vercierd.

DE schoone *Flora*, in het jeugdigst van haar leeven,
Die 't Aardryk haar cieraad en luister komt te geeven,
Praalt hier in 't Maagdenkleed van blaauw, van geel, en rood:
Haar rooze wangen, en betoverende lonken,
Die maaken 't keurig oog door haar bespieg'ling dronken,
Terwyl zy gloor en glans vol schoonheid ons ontbloot.

De vier Getyden, die haar dert'le schoot omringen,
Al huppelend haar schoonte op toverwyzen zingen:
Elk bied haar bloemen aan, op ieder tyd geplukt.
De Lente praalt in 't groen, en geeft haar jonge knoppen,
Noch vers ontlooken, daar den dauw af drupt met droppen,
Waar door zy de Godin in haaren geest verrukt.

De Zomer, met het kleed van zuiver geel omhangen,
Doet haar een bloementuil van haare hand ontfangen
Van veel koleuren: reuk en oog word dus voldaan.
De schrand're Herfst, gekleed in 't rood, wil zulks niet dulden,
Maar aangenoopt, den korf met bloem en vruchten vulden,
En bied, met yverzucht, die deze schoonheid aan.

*De Winter, droevig, wyl de bloemen haar ontbreken,
 Komt zedig in het zwart, met groente alom besteeken,
 De traage bloemen, die zy noch aan 't veld ontroof,
 Haar geeven. De Godin ontfangt ze onder 't zingen
 En vreugde kweelen: hand aan hand zy haar omringen,
 En haar gegeeven schat door glans elk een verdooft.*

*Zo zal deze Ed'le Konst door luister 't oog verblinden
 Van haar beschouwer: elk zal vreugde en blydschap vinden,
 Als hy door verwen ziet der bloemen korten duur,
 En glans, vereeuwigd voor 't onmydelyk bederven.
 O Konst! O Konstenaar! nooit zal uw luister sterven,
 Besteed gy dagelyks door yver maar een uur.*

*Gy kunt de deugden zelfs vereeuwen door uw bloemen,
 Als gy die wel schakeert om helden deugd te roemen:
 Vlecht, vlecht om Hercules een wakkere eikenkrans,
 Bezet met akels: laat de zonnebloem daar praalen,
 Die door standvastigheid, om Phoebus held're stralen
 Te volgen, zich steeds wend naar hem in 's hemels trans.*

*Ciert vrouw Penelope met mirthus en met roozen,
 Die door haar schoone geur, en 't aangenaame bloezen,
 Zich wel beminnen doen, maar welker doorensteek
 De stoute hand weêrhoud van moedwil, zich voor schennis.
 Zo schikt men bloemen best, zo toont men geest en kennis.
 Of wilt g'aanwyzen, hoe dat Protheus wiss'ling bleek?*

*Vlegt maankop, tulpen en fioolen by malkander,
 Welks verw gestaag verschiet, en jaar aan jaar verander.
 Of zo de Godtsvrucht van AEneas u bekoort,
 Maalt bloemen hemelsblauw, wier aangenaame glanssen
 Die deugd verheffen tot de hoogste hemeltranssen,
 Waar aan die schoone verw als eigen toebehoort.*

*Doorluchte kleur voegt best by ziels doorluchte daaden:
 De hemel kroont die deugd met zulke hoofdcieraaden.
 Of port u zelf de Min, schaakeer in Tafereel
 Die bloemen, die uw hert en hertstogt haar afmaalen,
 LAIRESSES geest die voert u hier uit naauwe paalen,
 Zyn zucht is voor de Konst, zyn zorg voor u geheel.*

F. DE KAARSGIETER.

Groot schilderboek. Twaalfde boek.

Verhandeling van de Bloemen. Eerste Hoofdstuk.

Ademaal de Lente het vermaakelykste getyde des jaars is,[†] is het geen wonder dat de bloemen, boven alle voorwerpen, aan de menschen zo behaagelyk voorkomen, niet alleen de leevendige bloemen, maar ook de geschilderde, al waren zy noch zo slegt gehandeld; zullende veele lief hebbers die dikwils stellen boven een deftig en konstig Stuk, 't zy historie of landschap, van een beroemd Meester gemaakt.

[†]Inleiding.

Het is aanmerkelyk, dat van zo veelerley verkiezingen, als'er in de Schilderkonst zyn, geene zo feminin, of een'vrouw meest eigen, is, dan deze. De redenen daer van zyn zo begrypelyk, dat ze geene[†] uitleggingen van nooden hebben. Het is ook aanmerkelyk, dat van zo veelderley byzondere verkiezingen de eene zo volmaakt is als de andere, wel te verstaan ten opzichte van de Konst, al waar die noch zo enkelde: en schoon de zelve maar een klein gedeelte van het geheel is, echter is zy met zo veele begaafdheden verzeld zonder het minste onderscheid: want gelyk een bos druiven volmaakt is, zo is de minste korn desgelyks volmaakt. Doch niet tegenstaande d'eene en d'andere eene en de zelve regels onderworpen zyn, zo wel in een deel als in 't geheel, en d'eene zo wel als d'andere zyne konst verstaat, kan echter iemand, die zich van jongs af tot deze of geene enkelde verkiezing begeeven heeft, hoe verre hy daar in ook moge zyn, niets buiten de zelve maaken dat goed is. Wy hebben veele voorbeelden, dat fraaye en doorluchtige Meesters van het generaal tot enkelde verkiezingen met uitmuntendheid zyn overgegaan, maar geen van een enkelde tot het generaal als met schande. Ik reken schande een slegte ruiling, gelyk goud tegen koper, of lekkere wyn[†] tegen water. De eerste zyn ontelbaar, zo Italiaansche, Fransche, als Nederlanders; maar van de tweede eenige weinige, waar van *Verelst*

[†]Het Bloemschilderen maar een klein gedeelte van de Schilderkonst zynde, is echter volmaakt.

[†]De Schryver houd *Verelst* voor den vermaardsten.

+ alleen de kroon spant tot verwondering van de geenen die hem in zyn bloemtyd hebben gekend. Ja indien'er een doorluchtig Bloemschilder is geweest, zo was hy het. Noch *Mario de Fiori*, noch *Pater Segers*, noch de *Heem* hebben het zo hoog gebragt: doch hy is eindelyk door zyne slegte ruiling van een aangename lente in een bedroefde winter vervallen en gesmoord. Dit voorbeeld heb ik byzonderlyk aangemerkt om twee redenen: ten eersten, om myne voorstelling te bevestigen; naamentlyk dat iemand, die het zwaarste in zyne macht heeft, heel gemakkelyk, ja zonder moeite, tot het minder kan geraaken, en het tegendeel niet zonder schade en schande: ten anderen, dewyl myn voorneemen is van de bloemen te handelen, om tot een krachtig voorbeeld van waarschouwinge te strekken voor de geenen die geneegen zyn met zulk een enkele verkiezing hunnen tyd met voordeel te besteeden.

+Bloemschilder die'er ooit geweest is.

Het bloemschilderen is waarlyk een loffelyke studie, en, die zich daar wel in kwyt, en uitmunt, roemwaardig. Doch gelyk'er dubbelde en enkele bloemen zyn, zyn'er ook tweederley Bloemschilders, de eenen enkeld en eenvoudig, en de anderen deftig en zinryk: maar van deze soort heeft men 'er zeer weinige, doch van de eerste overvloedig. Drie dingen zyn'er dan voornaamentlyk die een Bloemstuk goed + maaken; te weten eerstelyk, schoone en uirgeleezene bloemen; ten tweeden, een goede schikking en *harmonie*; en ten darden, een zuivere en malsse penceel. Wat ik nu met het eerste meen, is dat de bloemen in grootte en schoonheid uitmunten, of in achting zyn, en geen slegte of gemeene. Wat ik met het tweede verstaa, is dat de bloemen, het zy leggende of staande, altyd hunne eigene hoedanigheid en forme behouden: dat die rond is, door een al te wilde sparteling noch driehoekig, vierkant, noch langwerpig schyne; waar door het mogt komen te gebeuren, dat men de eene bloem voor de andere zoude aanzien: dat de schoonste en aanzienlykste het meeste gezag hebben: en dat de eene by de andere gevoegd, een aangename vermenging van koleur doe voortkomen, welke het oog behaagt en voldoet; bestaande hier in, dat de geweldige en vlammente met de zwakke in zulker voegen geschikt zyn, dat het een lieffelyke regenboog kome te vertoon: en eindelyk het derde, dat ieder bloem volgens haare natuur en eigenschap wel uitgedrukt werde; de eene dun, en de andere dikhuidig; de eene slap en leenig, en de andere dik en steevig; de eene glimmende, en de andere dof en zonder glans.

+Waar in de deugd van een Bloemstuk bestaat.

Nu zullen wy tot de zaak treden, en aanmerken wat middelen 'er

zyn om een regten Bloemschilder te worden; niet gelyk ze ons gemeenlyk voorkomen, maar gelyk ze behooren te weezen om den naam van Meester te verdienen. Doch voor af onderstellen wy, dat men daar onmogelyk⁺ toe kan geraaken zonder een vaste en naauwkeurige tekening, en een grondige kennis van de *Perspctief*. Verders dient'er een goede weetenschap van de verwen by te weezen, te weeten die vast en bestendig zyn: waar na men ook noch zorgvuldiglyk acht moet geeven om de natuur der bloemen te onderzoeken en te handelen.

*Regelen die een Bloemschilder heeft waar te neemen.

Die zich dan met een ernstig voorneemen tot deze verkiezing of⁺ oeffening wil begeeven, dient voor alle dingen noodzaakelyk een bloemtuinte hebben, en de zelve naarstig te bouwen, op dat hy, als de tyd van 't jaar zulks toelaat, altyd schoone en uitgeleezene bloemen moge verkrygen: want hoewel het modelleeren een groot hulpmiddel is om, wanneer het winter, en het leven niet meer te bekomen is, zich in zyne oeffening te kunnen voortzetten, kan echter niemand zonder het leven onmogelyk tot die volkomenheid geraaken. Die een vaste en vlugge hand in 't tekenen heeft, en de waterverwen wel weet te gebruiken, heeft een dubbeld voordeel, konnende met'er tyd een schat van schoone gemodelleerde bloemen by een vergaderen, die van veele Konstlievenden gezogt, wel betaald, en in groote waarde gehouden worden. Aan het loof der bloemen is niet minder gelegen dan aan de bloemen zelve, vermits in het leven daar van verscheidene hoedanigheden en veranderingen van stoffe en koleuren zyn, die de naruurlykheid en aangenaame welstand in een Bloemstuk veroorzaaken.

*Dat het onmogelyk is zonder het leven te gebruiken te regt te geraaken.

Van geschilderde Bloemen in Zaaln, Kamers, Gaanderyn, en voornaamentlyk tegen Plafonds tot cieraad dienende. **Twede Hoofdstuk.**

EEn Meester, die zich in het bloemschilderen zoekt te kwyten,⁺ dient voor al zyne vlyt aan te wenden om het geen daar in lofwaardig is te betrachten. Wat groote dingen! wat heerlyke voorvallen zyn'er niet, waar in zich iemand kan beroemd maaken! Doch het bestaat niet altyd in bloemkranssen, pottjes, flesjes, vlinders, schoenlappers, vliegende torren, spinnewebben, noch droppeltjes water te verbeelden, of in lekkere pinceelen, noch schoone verwen, dat men de waereld zoekt te doen verwonderd staan. Diergelyke beu-

*Een regt Bloemschilder moet zig niet ophouden aan gemeene dingen die den meesten tyd verbeeld worden.

zelingen zyn al te gemeen om plaats te vinden onder doorluchtige Geesten: zulke lange herhaalingen zyn al te verdrietig. Wat al voordeelen doen zich dagelyks niet op in paleizen, lusthoven, galderyen, en kamers om ons vernuft en schranderen geest werk te geeven? Stelt u maar eens voor een groots vertrek, van marmer opgehaald, met konstige schilderyen en basreléves gestoffeerd, waar in den meesten tyd jonge Heeren en Juffers maaltyd houden, en vrolyk zyn. Behang dat vry boven, en aan wederzyde der nissen, met fraaye en kloeke bloemfestonnen; tusschen de pilasters en over de bafreléves veel groen; doch daar landschappen zyn, wat minder, en op het wit marmer allerhande schoone gekleurde bloemen. In tegendeel op het rood marmer, wit, geel, enz. na de regelen van de konst, en met groote partyen; dan eens licht groen, en dan weder donker loof, wanneer de zaak en de grond zulks vereischt. Doch van de gronden in 't algemeen, en de verscheidene koleuren der bloemen [†]daar op passende, zullen wy hier na in 't byzonder handelen. In de zolder dunne ranken of takjes van zwierig loof, mede op de zelve manier met bloemen, [†]De Zolder. dan eens festons gewyze, en dan met boukets gevuld, hier en daar met lintjes of ringen vast, en op zommige plaatsen met uitspruitende takjes en loof van de grond af, welke hunne behoorlyke slagschaduwē weder op de zelve geeven, (het geen men door eenige zo gemaakte dingen door gebrek van 't leven op die wyze kan stellen) op dat zy zo veel te natuurlyker zullen schynen te hangen. Dusdanige bloemen en loof moeten krachtig en met een kloek penceel luchtig aangetast worden, echter in dier voege datze aan het werk schynen vast te weezen; wel acht neemende op de koleur, en licht of donkerheid van de grond, om daar op zodanige koleuren van bloemen te verkiesen als 'er toe dienen, ten einde zommige zich aan de grond schynen vast te hegten, en andere af te hangen. Indien men nu veele festons in een diergelyke plaats of kamer komt te hangen, moeten zy noodzaakelyk even lang, dik en vol, als ook eyen hoog en laag verbeeld worden. Wat kan het ons verscheelen, of den eigenaar bloemen, vruchten, of alle beide te gelyk van ons begeert? want de festons kan men ook vullen met persikken, abrikoozen, moerbeziën, [†]pruimen, &c. aan hunne takjes hangende. Boven de verbeelding van een Bachanaal [†]Boven een Bachanaal. voegen wel eenige wakkere trossen van witte en blaauwe [†]druiven met pynappelen vermengd. Op de Alcove kan men papavers van allerhande koleur, [†]Boven de Alcove. met slaapbollen geschakeerd, daar over laten zwieren, mede hier en daar met linten en bandtjes vast gehegt, het welk aan die plaats best eigen is.

Hoe zou zulk een soort van cieraaden niet aangenaam weezen, wanneer alles natuurlijk geschikt en geschilderd is, voornaamentlyk als het wel gedaagd, en de slagschaduwen op de grond naar behooren aangewezen zyn. Waarlyk schoon het volk, of het gezelschap, hier voor gemeld, onder zich stof genoeg heeft om vrolyk te weezen, moet men niet twyffelen of de vrolykheid word door zulk een aangenaam gezicht verdubbeld. Neemen wy dan vlytig die gelegenheid waar, als het ons voor komt; oeffenende ons ondertusschen in dingen die ons daar toe helpen kunnen om een kloeke handeling te verkrygen. Verwisselen wy onze kleene doeken en panneelen tegens heele wanden; onze flessen, en pottjes tegens vaazen; leggende onze futselheid af om een nieuwe en schoonder aan te neemen. Laat ons onderzoeken, wat voor bloemen schilderachtig, en welke de voornaamste zyn; als mede hunne zin, toeëigening en koleur by malkander voegende, benevens hunne bekwaame gronden.

Dat een regt Bloemschilder de Perspectief moet verstaan: als mede het misverstand in 't verbeelden van zommige oneigene dingen.
Derde Hoofdstuk.

WY hebben in 't voorige Hoofdstuk gezegt, dat een regt Bloemschilder de Doorzichtkunde noodzaakelyk dient te kennen; hoewel de meeste, 't geen te bedroeven is, die niet verstaan. De reden⁺ daar van, geloof ik, is dat zy oordeelen de zelve niet van nooden te hebben, en dat daarom deze verkiezing in de Konst zo veel gemakelyker is als die der Historien, of eenige andere welke zonder *Perspectief* niet bestaan kunnen, vermits in de zelve buiten tegenspreken meerder bywerk, als van Architectuur, Landschap, of andere voorwerpen die slagschaduwen veroorzaaken, by moet weezen; 't geen hun niet gebeurt: doch wanneer de nood vereischte, dat zulks hun al eens mogt voorkomen, alsdan kunnen zy zich van andere, die het verstaan, laten helpen. 't Is derhalven daarom dat zy zich met de *Perspectief* niet bemoeijen; latende zich voorstaan, als zy maar een oogpunt hebben, dat zy dan behouden zyn, en zulks niet om de bloemen, neen, maar enkelyk om een hoek van een marmere tafel of steen daar zy een fles op zetten, als of het even veel waar hoe de bloemen gedaagd of geschaduwd wierden, deze van de zyde, die van vooren, d'eene van onderen, en d'andere van boven.⁺ Hier uit spruit het, dat in hunne Stukken doorgaans meer als

⁺Reden waarom de Bloemschilders de Perspectief voor zich niet noodig oordeelen.

⁺En de gebreken daar

een oogpunt is, ja dikwils zo meenige als 'er bloemen zyn: doch hoe kan het minder weezen, vermits zy veelydts na hunne modellen schilderen; zettende een bloem, welke aan de regter zyde voor hen gestaan heeft, aan de linker, en die van de linker aan de regter zyde, ook wel onder of boven. Het scheelt hun niet; waanende, dat het niemand kan zien: en het is wel te gelooven, dat zy zelve het niet zien kunnen.

*t Is ook zeer oneigen 't geen zommige Bloemschilders doen, 't welk, myn 's oordeels, niet voorby gegaan dient te worden, ten einde men zich daar in 't toekomende voor wagten moge, om niet van verstandigen bespot en uitgelagchen te worden, naamentlyk dat, wanneer zy eenig glad ligchaam, als bloemflessen, goude, zilvere of kopere vaazen en potten na het leven schilderen, zy niet vergeeten de glazen van de kamer daar op te vertoon, en zulks om te hangen in kamers en gaalderyen daar geen glaze vensters zyn: ten welken opzichte ik niet kan nalaaten een bovenmaaten naauwkeurig en uitvoerig Stuk van die natuur op te haalen, geschilderd door een zekere bekende Juffrouw, in het welk niet alleen eenige steelen van de bloemen natuurlyk en net door de glaze fles gezien wierden, maar daar en boven haar eigen conterfeitsel, zo als zy zat te schilderen, ja zodanig dat haar weezen genoegzaam te kennen gaf dat zy het was die daar binnen zat, als mede de vensters en ruiten van de glazen, en de lucht met wolken. Men behoeft niet te twyffelen, of zy niet getracht heeft haaren Meester in dat werk te willen overtreffen, ten opzichte van de subtielheid haarer gedachten. Dit voorval is niet ongelyk dat van een zekeren jongen Schilder, welke een spiegel vlak van vooren geschilderd, en al het geen zich achter hem daar in vertoonde, mede daar had in gemaakt. Hy kon den menschen niet wys maaken, dat het een Spiegel wilde weezen, schoon het heel somber en dommelachtig, en met een lyst daar om, geschilderd was: en hoewel hy zeer ernstelyk betuigde alles na 't leven te hebben gedaan, het mogt niet helpen. Derhalven bedacht hy, na zyn verstand, een slimme vond, te weeten, hy schilderde zich zelve daar mede alzo in achter zyn Ezel; denkende, dat liet toen wel was: maar om het volkomen goed te maaken, moest hy'er noch onder schryven, *dit is een Spiegel, en dit ben ik.*

*Misslag by veele heel gemeen.

Van Bloemen op allerhande gronden.

Vierde Hoofdstuk.

HET is een genoegsaame bewysreden, dat wit op zwart, en zwart op wit, wel afsteekt; en dat in tegendeel wit op wit, en zwart op zwart, zich aan malkander hegt. Derhalven dient een ieder hier byzondere achtung op te geeven, ten einde de bloemen hunne behoorlyke kracht en uitwerkinge mogen doen; de zelve zodanig by malkander schikkende, dat zommige aan de grond schynen te kleeven, en andere af te⁺ steeken. De bekwaamste gronden voor de bloemen zyn, als volgt.

Koleur van blaauwe zarksteen.

Donker olyvekoleur, of serpentyngroen.

Lichte graauwe hartsteen.

Witte marmer, maar een tweede tint.

⁺Bekwaame gronden voor de bloemen.

Deze waarneeming zou noch geen volkomene uitwerking kunnen maaken, maar eer een goede ordinantie t'eenemaal bederven, 't en ware men rypelyk hadde overlegt tot wat einde men dusdanige gronden kwame te gebruiken, als mede de eigenschap waar de bloemen hun meeste geweld, en waar omtrent zy hunne zwakheid moeten hebben; op dat het voornaamste, ik spreek van 't vaste-als hout-en steenwerk, zyn aanzien daar door niet kome te verliezen: ik zeg geweld, ten opzichte van de kracht en schoonheid; en door het woord zwak meen ik niet dat men de koleur, dag, noch schaduwe zal verzwakken of bemorssen: doch in 't vervolg zal men hooren, wat ik door het woord zwak versta.

Daar zyn geen koleuren, of zy passen op het wit, hoewel de donkerste⁺ het schoonst. De gloeiende gaan voor de gebrookene, en de zwakste aan de kant, maar weinige witte, en noch voorzichtigly geplaatst: doch dit raakt de schikking, 't welk ik by de Festons en Bouquets duidelyker zal aantoonen.

⁺Witte.

Deze soort van gronden, schoon van de voorige heel verschillende⁺ ten opzichte van de groote kracht, kunnen weinige *reflexie* van zich geeven: en by gevolg kan men geen lichte of zwakke bloemen daar op te pas brengen. Echter is het de zelve betrachtning en regelen onderworpen als de bloemen op een witte grond, vermits de aankleevende, of 't loof, gemeenschap met de grond en koleur hebben.

⁺Zwarte.

Rood en geel passen niet als op donkere gronden.⁺

Op een graauwe grond voegen alle bloemen en loof.⁺

⁺Donkere.

⁺Graauwe.

*Op een gloeiende grond passen alle zwakke bloemen, als paars, violet, licht purper, blaauw, appelbloessem, en wit.

+Gloeijende.

*Op een goude en zilvere grond hebben de bloemen een byzondere welstand, doch staan echter veel schoonder op koper, metaal of brons, ter oorzaake van hunne donkerachtige luister, vermits het goud wat te veel gekoleurd is, en het zilver te bleek.

+Goude, zilvere, kopere, en metaale gronden.

Van de schikking der Bloemen en der zelve koleuren in Festons en Bouquetten.

Vyfde Hoofdstuk.

IN de voorige Hoofdstukken de Bloemen in 't algemeen verhandeld hebbende, zullen wy nu tot de schikking in Bouquets en Festons overgaan.

De Bouquets zal ik opstellen ieder met byzondere zinbetekenende koleuren, als geel, rood, purper, violet, blaauw, en wit, welke ik aanmerk als volgt.

*Het eerste Bouquet, zynde de voornaamste bloem een Zonnebloem, Africaan, geele Lely, of Animoon &c. dien ik noem oppermacht of eeuwigheid.

+Zes Bouquets opgesteld met hunne byzondere zin betekenende koleuren.

Het tweede rood, als Peonen, Papavers, Stokroozen &c. vermogen of macht.

Het derde, purpere bloemen, Stokroozen, Papavers, Tulpen, &c. edelheid.

Het vierde violet, als Fritillaria &c. onstandvastigheid.

Het vyfde blaauw, Irias, Convolvulus &c. standvastigheid.

Het zesde wit, Lely, Geldersche Roos &c. zuiverheid.

Men moet weeten, dat die Bouquets niet in een enkele koleur bestaan, maar alleen voor zo veel als het voornaamste aangaat; zynde *om en tusschen de zelve meer andere kleine bloemen van verscheidene koleuren die by malkander passen, als

+En verscheidene koleuren by malkander passende.

By geel, purper, violet, en blaauw.

By rood, licht geel, appelbloessem, donker blaauw, en wit.

By purper, wit, geel, en licht blaauw.

By violet, rooze koleur, rusgeel, licht rood, en aschblaauw.

By blaauw, purper, rusgeel, licht geel, en wit.

Daar mogen geen twee hoofdkoleuren by noch op malkander zyn, als hoog geel, vermiljoen, noch blaauw.

Het wit past overal, behalven op hoog geel, en hoog rood.

Donker groen voegt by alle lichte bloemen, en

Bleek groen by donkere bloemen.

Onder de voornoemde Bouquets zoude men altyd een *devys* of vaersje kunnen stellen.

Wat de Festons aangaat, die kan men even eens handelen, doch met meerder vryheid, want men is daar zo zeer niet in bepaald: als men maar in het midden de zinbetekenende koleur schikt, dan is 't genoeg: de rest kan men vullen met zodanige koleuren als men goed vind, mits dat zy wat minder in 't oog steeken

By voorbeeld, stelt in het midden groote en krachtige bloemen,⁺ als Africaanen, geel en rood; ter regter zyde purper, als Roozen, Animonen; ter linker zyde blaauw, als Irias, Flos Principis, Hyacinthen &c. De purpere zyde met weinig wit, en noch minder geel gemengd: de blaauwe zyde met geel en rood: het geel in 't midden met paars, violet, donker blaauw, weinig purper en wit.

⁺Schikking der bloemen en koleuren in drie Festons aangewezen.

In een tweede Feston kan men in het midden wit, als Gelderse Roozen, Lelyen, en andere voegen; aan de regter zyde geel, en aan de linker bleek rood. Het geel zal men schakeeren met purper, paars, violet, en donker blaauw: de roode zyde met bleek geel, wit, paars, en donker blaauw: het wit in 't midden geschakeerd met koleur de rooze, violet, purper, en schoon rood.

In het midden van een derde Feston rood, als Papavers, Grenaden, Animonen &c. ter regter zyde gevlamde bloemen van purper en geel, paars, en bleek geel; zynde geschakeerd met donker blaauw, en schoon rood: ter linker zyde diergelyke gevlamde of gemengde niet maar andere bloemen.

Het wit kan men schakeeren met allerhande koleur van bloemen, behalven licht geel.

De schakeering bestaat in kleene bloemen: doch de enkele gekoleurde⁺ bloemen, 't zy de middelste en grootste, gelyk mede de wederzydsche, vereischen hunne byzondere schakeering bloemtjens; naamentlyk, de enkele gekoleurde met gespreikkelde of gevlamde; en in tegendeel de gespreikkelde of gevlamde met enkele koleurige.

⁺Waar in de schakeering bestaat.

In een Bouquet of Feston moet men altyd op het verhevenste of in het midden volle bloemen neemen. De holle bloemen zet men, om schaduwe te maaken, meest aan de zyde.

By voorbeeld, stelt in het midden eener Feston de grootste, heerlykste,⁺ en volste bloemen, als Roozen, Stokroozen, Gelderse Roozen, Papavers, &c: tusschen het midden en de einden een min-

⁺Nader en volkomener schikking in een Feston.

der slag, als Tulpen, Animonen, Narcissus, Anjelieren, Malva Rozea, &c: verder naar 't einde met hoe langer hoe kleender gevuld, als Spinnkoppen, Renonculus, Convolvulus, Flos Principis, Borago, Barbatum nigri, Phiolen, &c. Op de rondheid van de Feston kan men tusschen de grootste en middelslag van de kleinste bloemen tot de schakeering te pas brengen. Als de middelste bloem uit een geele bestaat; zo zullen de andere verder uit een purper of rood zyn, en noch verder naar de hoeken uit wit en blaauw, hoe langer hoe zwakker, op dat de krachtigste koleur in het midden blyve. Doch als het wit in het midden is, zo dienen de andere partyen met geel en rood de zelve niet te overschreeuwen.

*Een volmaakte Feston bestaat in een ordentelyke schikking, niet alleen voor zo veel de bloemen zelve betreft, groot of klein, maar ook in stelling van dubbelde en enkelde. Voor eerst Gelderse en Provintie-Roozen, daar na enkele Roozen, en ten laatsten wilde Bloeisels. *Rang der bloemen,

*Wat de koleuren aangaat, men heeft heele en halve gekoleurde bloemen. De heele koleuren zyn Peonen, Roozen &c. De tweede soort zyn de gevlamde of gespikkelde van twee of meer koleuren, als Animonen met wit en rood, gevlamde Roozen, Tulpen, &c; welke zo regulier geschikt moeten worden, dat ze in de oogen een evenwigtige weemeling veroorzaaken, dat de krachtige en de zwakke met malkander vereenigen, dat de eene niet te veel en de andere te weinig opsteeken, maar dat de gemelde Feston van verre en met een oogslag zyn behoorlyk beloop hebbe. Doch wanneer het gebeurd, dat het een of het ander te zwak of te krachtig is, dat men dan onthoude door wat middel het zelve kan geholpen werden. Merkt dan aan, dat geel en rood geweldige of krachtige koleuren zyn; en in tegendeel blaauw en paars zwak. Is'er dan te veel geel of rood by een, zo voegt 'er wat, blaauw, paars, of violet tusschen: en is 'er in tegendeel te veel blaauw of paars, schikt 'er wat geel of rood tusschen. *Om de Harmonie in een Feston te brengen.

*Om een Feston wel aan te vangen, zal men voor eerst zyn beloop aanwyze, hoe dik of dun men die hebben wil: dan het groen aanleggen met zodanige bladeren en loof als men daar toe bekwaam oordeelt, maar wat kloek en met behoorlyke dag en schaduw na zyne daaging. Droog zynde, zal men de bloemen daar op schikken, de voornaamste eerst, elk op haare plaats, en de zelve met een enkele koleur aanleggen, rood, blaauw, of geel, van zodanig een tint dat men bekwaamelyk hunne dag en schaduw na het leven, of de modellen, daar op kan schilderen. De tusschenbloemen, nevens der zel- *Wyze hoe men een Feston aanleggen, en opmaaken zal.

vet loof, worden over over het voornoemdelgroen of de grond in 't opmaaken daar eerst by gevoegd. De gronden, het zy enkel, basrélève, of ander cieraad, moeten met het eerste groen zuiver opgemaakt worden, op dat'er naderhand niet aan te futselen mogen vallen met besnoeijen of besnyden.

Vervolg van de schikking en plaatsing der bloemen. **Zesde Hoofdstuk.**

DAar zyn noch twee voornaame dingen aan te merken in een Feston,[†] Bouquet, of Krans; te weeten, de schikking der bloemen, en de plaats daar zy hangen.

Het is licht af te neemen, dat veel kleenigheden by malkander van verre niet meer als een weemeling in de oogen veroorzaaken, en de zinnen weinig of niet opwekken, vermits'er niets is 't geen eenige indruk maakt, of aandagt waardig is: en hoewel ieder bloem haaren byzonderen naam, gedaante en koleur heeft, word het echter niet aangemerkt dan in 't algemeen, dat's te zeggen, als onder den naam van bloemen. Waarom? Om dat zy te hoog of te ver afgelegen zyn. Zulke Festons of Bouquetten dan zyn goed op papier om in de hand te zien, of op theetafels, toiletten, en diergelyke kleene dingen, zo geschilderd als geborduurd. In tegendeel, groote bloemen kunnen[†] van verre onderscheidentlyk gezien worden, met der zelve hoedanigheid, gedaante, en schoonheid. Alsdan krygt elke bloem haaren byzonderen naam. De eene is een Roos, d'andere een Papaver, &c: kortom de Festons, Bouquetten of Kranssen, welke hoog geplaatst worden, of die men uit de hand wil zien, moeten met groote partyen geschikt en van een gescheiden werden met weinige gespikkelde of gevlamde, noch groot of kleen: om dat zy van geene werking zyn als van naby. Het is dan noodzaakelyk, in plaats van zulke, dat men andere daar toe neeme van enkele koleuren, om alzo het werk met meerder kracht en onderscheiding te doen afsteeken, en het oog te vernoegen. Derhalven moeten zy in de hand in een smelten, en in tegendeel uit de hand zich duidelyker van een scheiden. Het word niet ondienstig geoordeeld eenige weinige voorbeelden hier af te geeven, tot klaarder begrip van myne meening. Ik verkles daar toe twee Bouquets, het een lieffelyk smeltende om in de hand te zien, en het ander van het tegendeel.

[†]Waar op de kleene bloemen by malkander geschikt zich het best vertoonen.

[†]Als mede de groote.

*In het eerste in 't midden een witte Roos, achter de zelve een Provincie-Roos, achter deze weer een purpere, en achter die noch een Peon. Let nu, dat deze vier koleuren achter malkanderen maar een halve tint van den anderen verscheelen, welke te samen een halve bol maaken die langsaamer hand rond word.

+Liefvelyke in een smelting van koleuren in een Bouquet aangetoond.

*Het tweede in tegendeel. In 't midden een witte bloem, achter de zelve een purpere, en achter deze een donker violette, welke koleur noch donkerder is dan die van een Peon: zo zal het zekerlyk meerder kracht en geweld doen als de voorige. Waarom? om dat zy schielyker uit malkander schieten, scheelende heele tinten, en de eerste maar halve. Uit welke reden genoegsaam te begrypen is, dat hoe onderscheidentlyker de tinten zyn, hoe ze zich levendiger en krachtiger zullen vertoonen.

+Schielyker ronding in een tweede Bouquet.

Om de Konstbeminnaars te voldoen, zal ik noch vyf Festonnen hier by voegen, eens zo zwaar als de anderen in het voorige Hoofdstuk aangetoond, gelyk het wel gebeurd dat de eene grooter als de andere valt, en dat daar by gevolg meerder bloemen toe vereischt worden. Ik verdeel de zelve aldus.

De Eerste.

*In het midden geel, nevens die wit, naast deze weer purper of paars, en dan geel: d'andere zyde desgelyks.

+De schikking der koleuren in noch vyf Fistonnen aangemerkt.

De Twede.

In het midden wit, dan geel, verder blaauw, en noch verder geelachtig wit: van gelyken ook de andere zyde.

De Derde.

In het midden rood, naast deze blaauw, dan geel, en verder paars of violet: d'andere zyde mede alzo.

De Vierde.

In het midden purper, naast deze bleek geel, dan blaauw, en verder licht rood: d'andere zyde op de zelve wys.

De Vyfde.

In het midden violet of paars, naast deze rus- en ander geel, dan blaauw, rood, en violet: gelyk ook de andere zyde.

De drie laatsten moeten met wit geschakeerd worden, en de twee⁺ eersten met veelerhande koleuren als het best voegelyk is om de partyen met malkander te vereenigen. ^{+En hunne schakeering.}

Driederley koleuren van bloemtjens zyn 'er bekwaam om te schakeeren, als geel, rood, en blaauw, alle drie op hun schoonste.

Als het werk meest in rood en geel bestaat, zal men het blaauw gebruiken; en als het in blaauw bestaat, zal men het geel neemen, enz: doch als het in alle drie bestaat, zal men het wit verkiezen, het zelve ordentelyk verspreijende om het oog te verkwikken

Om nu een proef te neemen van al 't geen tot dus verre gezegt is, zal ik hier nevens twee middelen aanwyzen van een groot belang voor een Bloemschilder, hoewel ze gering schynen.

Schildert allerhande bloemen op kaartbladen of bordpapier, zo⁺ ruuw als gy wilt, al was 't maar een enkele vlak, van ieder koleur vyf à zes, of zo veel als 'er tinten zyn, rood, blaauw, purper, geel, paars, of violet, doch van ieder zes. Deze zullen meest capitaale bloemen weezen. Buiten die zult gy 'er noch kleender, om te schakeeren, maaken, van rood, blaauw, geel, en wit, zo schoon van koleur als gy kunt. Snyt ze dan allegaar van malkanderen, en legt ieder koleur ordentelyk apart in kleene doosjes. Schildert dan een groene Feston of Bouquet op een plank of bordpapier, met het loof opgemaakt; waar op gy zodanige bloemen zult stellen als gy wilt, de zelve schikkende en verschikkende naar uw concept: uit welke proef gy de waarheid van al het voorgezegde zult gewaar worden. Tot besluit zal ik noch een tweede middel aantoonen.

^{+Middelen van den Schyver aangetoond om de bloemen en koleuren der zelve in alle gelegentheden met gemak te leeren schikken.}

Verzamelt allerhande bloemen van papier of zyde met hunne natuurlyke koleuren van elk een deel, de steelen van yzerdraad gemaakt, gelyk men die by de verciersters te koop vind. Als men nu begeerig is om een Bouquet, Feston, of Mandtje met bloemen en diergelyke dingen meer te maaken, zo schikt en verschikt dan die bloemen by en op malkander, van wat koleur die best te samen

passen: en by gebrek van 't leven kan men zich alzo by winterdagen gemakkelyk oeffenen, vermits zy niet verleppen, maar altyd goed blyven. Groene Festonnen kan men ook op zodanig een manier toestellen, en daar bloemen aanhangen zo als men begeert.

[Illustration_p368]

Op de graveerkonst, Van den Heer Gerard de Lairesse.

Hier voerd Heer G E E R A A R D , in een leersaam Taffereel,
 G R A V E E R K O N S T met haar stoet, op 't leersaam schouwtoneel.
 Hy laat voorsigtig haar door Tekenkonst geleyden;
 Die aan de schoone wyst, wat klippen zy moet myden,
 En langs wat weegen men onfeylbaar zeeker gaat.
 Haar oog en wezen toond, dat zy daar agt op slaat,
 En in het herte schryft de gadeloose lessen,
 Die Teekenkonst haar geeft, als Moeder en Meestresse.
 Zy is in 't wit gekleed, en teerdelyk omgord,
 Met een Git swarte snoer; waar door beteekend word,
 Dat zy haar konst met swart, op wit weet uit te drukken;
 En door die toovery de zinnen te verrukken
 Van haar beminnaars, die, als schatten van waardy,
 Haar werken Oegsten; en deese oogen lekkerny,
 Ver boven 't goud, of wat dat kostelyk is, waardeeren:
 't Geen ons de kassen van de konst beminnaars leeren.
 Zy heeft haar vlegten agter 't hoeft onge agt vertuyt,
 En zulk een hulzel drukt haar noesten arbeyd uyt,
 En wyst den leerling aan, die op iets groots durft hoopen;
 Hoe dat men alles by de Goôn voor sweet moet koopen.
 Zy voerd den Dag, en Nagt, verbeeld door Zon, en Maan,
 Tot ciersel op haar borst; en dit, dit wyst ons aan,
 Dat zy, al 't geen 't penceel door kleuren kan verrigten,
 Na bootst op 't blank papier, alleen door Bruynte, en Ligten.
 Boog dan vry op uw Konst, Aloude Cleofant!
 Maar reyk ook danklyk aan dees Konst Goddin de hand,
 Wyl Zy 't penceel verplicht; en haare Taffereelen,
 Slegts in een hoek gehuyst, door al de waereld deelen,
 Met Glorie omvoerd, als op wieken van de Faam.
 Dus leeft door haar alomde Konst, en Grootte naam,
 Van R A P H E L , T I T I A A N en duysend Konstenaaren,
 Wiens werken Onbekend, of zeer Onkenbaar waaren,
 Zo niet dees Edle konst, die duysend maakt van een,
 Haar Edle werken in het koper had gesneen.
 Om deese Reeden, ziet me, in plaats van Lauwerieren,
 Het Vrugtbaar Mostaart Loof, haar Edle kruin vercierien.

*Het kinderlyk gevolg, dat Elks gezigt bekoort,
Draagt geestig, al het geen, tot deese konst behoort;
Als Toortsen, Water, Vuur, Etsgronden, Ysers, Naalden,
En wat zy meer behoeft, om 't geen 't penceel eens maalden,
In Vorsten hoven, slegts van weynige beschouwd,
Te deelen aan 't gemeen, en Teelend duysend voud.*

*Zoo dan nu ymand ooren heeft,
En met wat Zugt naar Gloory streeft,
Die Volg de nooyt volprese Lessen,
Die se uyt de mond van Heer LAIRESSSEN,
Hier op dit Konstig Konst Tonnel,
Den Leerling voorzegt. Neem dan deel,
Regtschape Geesten! in dit Voordeel;
Besteed uw Yver, Vlyt, en Oordeel
Omtrent de Orakels die zy spreekt,
En merkt, wat in haar woorden steekt.
Zy zegt, wilt gy na Lauren dingen?
Laat BLOEMAARDS, of laat EDELINGEN,
Laat VILLAMEEN, NANTEUIL, MELLAN,
Uw Sterren wesen. Volg AUDRAN,
Wild gy tot de Ets naald u begeven:
Dus kund'ge als hy, gantsche Eeuwen leven.
O! Edle Naald, waar door le BRUYN,
Het hel Gestarnt raakt met zyn kruyn:
Hoe weynig zouden zich versaden,
In Alexanders Oorlogs daden,
Had ons het Yser en de Naald,
Die niet in 't Kooper na gemaald,
En het Penceel naar 't hart gesteeken?
Men wyst hier milder de Gebreeken
Als andre, die men myden moet,
En hoe men Vleying, Bruynte, en Gloet,
Of wat 'er meer het Oog kan streelen
Erlangt in Koopre Taffereelen.
Wie dan naar Konst en Glorie staat,
Die volg de Regelen en Maat.
Hier op het konstigst voorgeschreven.
En valt 'er dank en eer te geven?
Men doe die dubble Offerhand,
Aan Heer LAIRESSSEN eel verstand,
En zegge van dien nooyt volpreesen,
Hy, hy heeft ons de Weg gewesen;
Wy blyven aan 't Vernuft verplicht,
Dat ons zoo schoon te vooren licht.*

*Konst Printen onder
deese naam by de
Liefhebbers bekend.

J. GOEREE.

Groot schilderboek. Dertiende Boek.

ALzo men in *Cesar Ripa*, noch by andere Schryvers, het beeld der Graveerkunst vind met haare beduiding, zal ik het zelve hier voor af laten gaan. Door het gevolg zal ik aantoonen, wat eerbied men aan deze Kunst schuldig is, door de groote opmerkingen, waarneemingen, en zelfs overeenkomende eigenschappen die zy met de Schilderkunst heeft.

Tafereel van de Graveerkunst in haare bezigheid, strekkende tot een Inleidinge van dit Boek.

Eerste Hoofdstuk.

DEze schoone Maagd, aan een tafel zittende, heeft voor zich op⁺ de zelve een kopere plaat, leggende op een zandkussen. Daar beneven staat een kleene Aap, die haar een heldere lamp voorzet. De Voorzichtigheid en Naarstigheit staan by haar, terwyl de Practyk of Uitvoering op een olysteen de yzers slypt. Haar stoel is van ebbenhout, verciert met de beelden van Oprechtheid en Standvastigheid malkanderen omhelzende, van elpenbeen of yvoor gewrocht, waar achter het Verstand staat, haar, een weinig verder, de Schilderkunst, verzeld door *Apollo* en *Diana*, aanwyzende: houdende de eerste zyne brandende fakkel om hoog om de Graveerkunde te verlichten; en de andere de haare om laag, om de zelve uit te dooven. De *Géniën* of Herslengoden zyn ondertusschen hier en daar bezig met de dingen, tot het werk noodig, te bezorgen. De oudste bied har een tekening aan, welke achter rood of wit gemaakt is, en een stiftje om daar mede de tekening op de plaat door te trekken; verbeeldende deze tekening de uitvinding van 't geen zy maaken wil, en van hem aanneemt. Andere zyn verder in een tweede vertrek doende met een plaat op een konfoor te leggen, en de grond met een veertje gelyk te stryken. Daar zit 'er een en etst: gints is'er een bezig met een plaat

⁺Inleiding tot de verhandeling der Graveerkunst.

te laten byten: eenige drukken en bekyken de afdruksels met een ongemeene yver en lust, enz. terwyl de Faam, met een afdruksel in de hand, op het welk een conterfeitsel of afbeeldsel staat, op haar bazuin Meesters of Plaatsnyders lof ten venster uitblaast. De Eer, met laurieren gekroond en een kleene piramide in den arm, komt ter kamer in, mede brengende *Annona* of de Voorspoed, die een hoorn vol vruchten heeft. Verscheidene borstbeelden staan op kleene plinten rondom de kamer, verbeeldende eenige voornaame Meesters in de Ets- en Plaatsnykunde, als *Mare. Antoin, Audran, Edeling, van der Meulen*, en meer andere zo Italiaansche, Fransche, Hollandsche, als Hoogduitsche. In 't verschiet ziet men de Werelddeelen Asia, Africa en Europa verwonderd staan over het geklank der bazuin.

Van de Graveerkunst in 't algemeen. **Twede Hoofdstuk.**

OM op goede gronden van deze voortreffelyke Konst te handelen, oordeel ik niet ondienstig, dat wy voor eerst aanmerken waar in deszelfs fraaye deftigheid bestaat; ten tweden, haare uitwerking; en ten derden, de plicht eens Konstenaars in het etsen en snyden.

*Niemand moet twyffelen of de Graveerkunde is een destige en lofwaardige konst, zo wel ten opzichte van de Schilderkunst, als de Schilderkunst ten opzichte van de natuur: want gelyk de laatste de natuur tot modél of voorwerp heeft, die zy met het penceel trouwelyk nabootst, zo bootst de Graveerkunde desgelyks de Schilderkunst met de naald of het graveeryzer zodanig na, dat'er niets aan ontbreekt dan alleen de koleur, welke echter noch, des noodts zynde, daar by gevoegd kan worden. De Schilderkunst bestaat in een zuivere, nette, en welgevolgde tekening, proportie, dag en schaduwe: de Graveerkunde is voornaamentlyk mede daar op gegrondvest. De Schilderkunst maakt een onderscheid tusschen het gemeen licht en het zonnelicht: de Graveerkunde van gelyken, of kan het doen. In't kort, daar is niets dat den een met de penceel verricht, of den ander kan het met de naald of het yzer mede uitdrukken, zo wel allerhande stoffen, wol, zyde, zatyn, linnen, glas, water, goud, hout, steen &c. Zelfs moet men bekennen, dat de zuiverheid van haar yzer voor die des penceels niet behoeft te wyken.

*Vergelyking van de Graveerkunst met de Schilderkunst.

*Wat haare uitwerking aangaat, zy is voor het gezicht het geen de

*Haare uitwerking.

Faam voor het gehoor is. De Schilderkunst heeft maar een *Origineel*, maar de Graveerkunde honderden. De Faam kan van de Schilderkunst veele wonderen vertellen in haar afwezen: maar de Graveerkunde maakt zich overal tegenwoordig. Zy vliegt zo wel de geheele waereld over, als de klank der galmende trompet des Geruchts. Alles, wat roemwaardig is, word in haar geheugboek aangetekend tot een eeuwige gedachtenis: en vermits de geheele welvaart, ja 't⁺ geluk of ongeluk van een destig Schilder aan de wis- of onwisheid van den Graveerder staat, gelyk ^{+En plicht.} ik in de aanmerkinge der Konstprenten verder zal toonen, dient zodanig een Konstoefsenaar vry van vooroordeel te zyn, zonder drist of byzondere neiging tot deze of geene manier: maar hy moet alle mogelyke vlyt aanwenden om de dingen, die hy snyden of etsen zal, naauwkeurig na te volgen, op wat wyze of van wat Meester die ook zoude mogen weezen, zy zyn vlak of niet, donker en dommelachtig, of helder en klaar, zonder daar het minste by of af te doen als met toestemminge van den Schilder of Tekenaar. Het moet zyn gelyk een klaare spiegel, welke alle de voorwerpen zuiver en onvervalscht vertoont. Wat de oeffening belangt, daar is veel gelegen aan een fraaye handeling, om de dingen, die men snyden of etsen wil, met een goede bevalligheid voort te brengen. Daarom is het boven al noodzaakelyk deze drie dingen voor eerst vast en grondig te kennen, te weeten, de Tekenkunst, de *Perspectief* of Doorzichtkunde, en ten derden Dag en Schaduwe. Deze drie zyn zekerlyk de voornaamste, en maaken te samen de *Theorie* of grondkennisse van 't geheele werk. Verder dient hy zich naarstig te oefsenen in het arceeren met de pen of roodaarde, om alzo een vaste handeling te verkrygen. Daar en boven is het hem alzo noodzaakelyk veel naar 't naakte leven, en den gekleeden Leeman te tekenen, als den Schilders. Een Graveerder dient ook wel in voorraad te hebben eenige fraaye Prenten van de beroemdste Meesters, zo gesneeden als geëst.

Van de algemeene welstand die in een schoone Prent vereischt word, benevens het onderscheid van Konst-en Boekprenten.
Derde Hoofdstuk.

DE bevalligheid van een welgesneede of geëteste Prent bestaat eerstelyk⁺ in een helder lichte en bruine schaduwe: hier onder verstaande,

⁺Wat in een goede Prent vereischt word.

dat de zagte arceeringen op de gedaagde partyen byna onzichtbaar, en de toetsen of diepsels in tegendeel krachtig en zwart gehouden werden: ten tweden, dat het naakt fyn en dommelachtig, en de kleedinge wat grover of ruiger, naar hunne eigenschap, gearceert moeten zyn; doch alles zonder ommetrek, zo wel aan de zyde des lichts, als die der schaduwe, ja zodanig dat de uiterste ommetrek alleen door de tint der gronden, daar tegen aangewezen, kenbaar werd. Maar om het werk tot de hoogste volmaaktheid te brengen, en het groot verstand en kennis des Meesters te meerder te doen uitmunten, moeten de tinten der koleuren, zo veel als 't mogelyk is, daar mede in aangewezen worden. Doch dewyl een Prent niet geheel in de fraaije ordinantie, schoone beelden, cierlyk bywerk, zuivere en gladde sneede of geëtste trek bestaat, maar wel voornaamentlyk in een goede *harmonie* en redding van't geheel, is 'er ten hoogsten aangeleegen, dat men wel toezie om zulks voor alle dingen in acht te neemen.

*Het is lofwaardig, dat de Graveerder de koleuren in zyn werk zomtydts aanwyst, als het de zaak mede brengt, gelyk wit en zwart in dag en nacht, goede en kwaade engelen of geesten, enz. Dezetwee waarneemingen in een Boekprent oordeel ik heel noodzaakelyk, en het meerdere overtollig te zyn: ja al was 't om welstand, zo houde ik het eer voor een inbeelding, of eigenzinnigheid, dan een vaste stelling, ten ware het een losse Prent was die een volkomen Schildery wilde verbeelden: want daar is een groot onderscheid tusschen Boekprenten en Konstprenten. De eerste geeven de zaak, die verbeeld word, te kennen, al ware het, by manier van spreken, in wit marmer, basreléve, ja in sneeuw of zand getekend: en de andere zien alleen op den Meester, die het geschilderd heeft, en op zyne konst, nevens die des Graveerders en zyn vermogen. Daarom is het dat de Boekprenten een uitlegging van nooden hebben, en een Konstprent niet: want de koleur is in d'eene 't geen in d'andere het schrist is.

*Onderscheid tusschen een Boekprent en een Konstprent.

Van het onderscheid der Plaatsny- en Etskunde. **Vierde Hoofdstuk.**

*Volgens gemeen oordeel, en niet zonder reden, word de Etskunde voor lossere en tekenachtiger gehouden als de Sny-of Graveerkunde, om dat tusschen 't etsen en tekenen geen onderscheid is, ten opzichte van het *manuaal*: maar tusschen het tekenen en snyden is het

*Voordeelen van de Etsboven de Snykunde.

zeer groot. De handeling van de etsnaald is even als die van 't kreon of de pen. De plaat legt, gelyk het papier om te tekenen, vlak neêr. Het tegendeel bevind men in het snyden: want daar hout men het yzer in de vuist, byna *parallel* leggende aan de plaat; en de plaat legt niet vast, maar op een bol of zandkussen. Wat de kracht aangaat, die is ook ongelyk minder noodig in 't etsen, dan in 't snyden.

Om nu te bewyzen, dat het etsen onvermydelyk tekenachtiger moet[†] schynen, en zulks ook in der daad is, zo zullen wy het een met het ander aanmerken in hunne byzondere bezigheden, ieder zyn modél voor zich hebbende: dan zal men bevinden de reden te zyn, dat de een zyn modél en plaat onbeweegelyk voor zich heeft, en alleen zyne hand roert; daar in tegendeel de ander byna nooit zyn werk stil kan voorderen na zyn modél, maar de plaat gestadig omdraait, dewyl de hand niet alleen het yzer bestuurt, maar de geheele arm mede arbeid; waar door het dikwils gebeurt, dat de Plaatsnyders de ongelykheid, welke tusschen hun nabootsel en het modél is, niet bezeffen kunnen voor en aleer een deel, ja zelfs het geheel, gedaan zy. Ten dien opzichte oordeelen wy, dat het etsen in naauwkeurigheid en vaardigheid het snyden verre te boven gaat; ik zeg in vaardigheid, vermits men drie platen met etsen tegen een met snyden kan afdoen, ja meer. De tweede reden, waarom men het etsen tekenachtiger stelt dan het snyden, is niet minder gegrondvest, vermits de groote overeenkomste die het zelve heeft met het tekenen, waar van de dagelykse ondervinding ons genoegzaam bewys geeft: want zo'er eens een Schilder of Tekenaar is die tot zyne verlustiging 't snyden met het yzer aanvaart, men zal'er weder honderd tegen vinden, die zich tot het etsen met de naald begeeven zullen, en tamelyk daar in voorderen. Vraagt iemand na de reden? het is deze: om dat het snyden zo langzaam, in vergelyking van het etsen, voortgaat,[†] waar in het ook zoude mogen weezen, 't zy dat het beelden, gebouwen, en wel voornaamentlyk landschappen zyn. Dewyl dan de Schilders of Tekenaars dit maar voor een tydkorting gebruiken, kunnen zy niet gedoogen, dat hunne *concepten* van anderen geoordeeld of gecorrigeerd zouden werden. Derhalven willen zy die liever zelve met etsen uitvoeren, 't geen zy met snyden bezwaarlyk, ja onmogelyk, zouden kunnen te weeg brengen, zonder alvorens met ernst hunnen tyd, om de handeling van 't yzer te leeren, daar aan hesteed te hebben; het welk meer na arbeid dan tydverdryf en lief hebbery zoude gelyken.

Men vind Plaatsnyders genoeg, die het etsen gebruiken tot hunne verlustiging om de gemakkelykheid: maar zelden vind men, zelf durf

[†]Bewys dat de Etskonst tekenachtiger is, en overeenstelling van ieders arbeid.

[†]Reden waarom het een veel eêr dan het ander verkoozen word.

ik zeggen niet eenen Etser, die het graveeryzer zal gebruiken, dan des nood zynde.

*Hier op zoude iemand kunnen voorstellen, dat, nademaal ieder Schilder of Tekenaar een byzondere verkiezing heeft daar hy zyn meeste vlyt toe aanwend, (den een in 't ordineeren, d'ander in naauwkeurig te tekenen, weer een ander in het uitvoeren en de netheid der byzondere zaaken die hy voornaamentlyk te kennen wil geeven,) derhalven eigentlyk de naam van tekenachtig in het etsen niet volkomen aan de Schilders of Tekenaars kan toegeschreeven worden.

*Tegenwerping van de voorgaande stelling.

*Op deze tegenwerping antwoord ik, dat ongetwyffeld die naam van tekenachtig niet van de moderne moet worden verstaan, dewyl het al een oud zeggen geweest is eer het etsen noch tot zulk een volmaaktheid gekomen was; gelyk het blykt in de tyden van *Carats, Titiaan, Antenio Tempeest*, &c. welke in de tekening uitgemunt hebben, en de naalde met geen ander oogmerk gebruikten, dan alleenlyk om de tekeningen, die zy de voornaamste en het waardigste achtten, aan de waereld te vertoonen, ten einde door dat voorbeeld d'onkundigen tot de zelve kennis en betrachtning aan te moedigen. Waar uit men genoegzaam bespeurt, dat hun oogmerk geen ander geweest is, dan maar alleen om het geen, 't welk zy met eigene hand uitgewrocht hadden, zodanig te vertoonen, dat men 'er vast op kon gaan; weshalven men ook in de zelve naauwelyks meer als een omtrek ziet: maar deze is zo vast, en correct, dat, schoon de rest noch zo slegt gekrabt schynt te weezen, zy echter veel meer geacht en in waarde gehouden worden, dus van hunne eigene hand zynde, dan de geenene welke door de beste en *beroemdste Plaatsnyders of Etsers uitgevoerd zyn. Wy hebben een voorbeeld aan die met het Vrouwtje by de put door *Carats* zelve geëetst, hoe veel dat deze verscheelt van d'eene die door *Le Potre*, en d'andere die door *Bisschop* gedaan is. Wat een groot onderscheid is 'er ook tusschen de werken van *Perier*, en die van *Bisschop*, wegens de tekenachtigheid en lossigheid hunner handeling? en in de Landschappen tusschen *Titiaan*, en die van *Perelle*? Meerder voorbeelden zoude ik kunnen bybrengen, die de oudheid van dit spreekwoord bevestigen; maar het zou overtollig zyn: daarom zullen wy 't hier by laten. Doch om de ongemeenheid moet ik den Leezer in 't kort eens verhaalen, hoe ik aan 't etsen, gekomen ben, en op wat vreemde manieren ik al gewurmd heb, eer ik myn oogmerk kon bereiken.

*Beantwoord.

*Voorbeeld in drierley af beeldingen van een zelve Prent.

*Wanneer ik in myne jonge jeugd lust tot etsen begon te krygen, had ik daar noch weinig achting op gegeeven, wat het wel of kwalyk etsen was, ter oorzaake dat ik van oudts af geen andere voorbeelden gewoon

*Des Schryvers moeite tot het etsen aangewend.

was te zien, dan oude Italiaansche zeer stegt gesneedene Prenten van *Rafaël*, *Michel Angelo*, *Paul Veronees*, *Tintoret* &c. en weinige geëtste: doch in de fraaije en correcte ommetrek, daar ook wel het meest aan geleegeen is, waren de zelve uitmuntende. Hoe slegt myne onderneeminge in het begin uitviel, is wel af te meeten; vermits ik het nooit had zien doen, en daar en boven heel weinig en onzeker van gehoord. Als ik 'er noch op denk, moet ik my verwonderen: want het was niet ten eersten op 't koper of staal, maar op een stuk ly, met een vinger lange spyker, daar ik met een ongelooflyken yver een scherpe punt aan gesleepeen had, 't welk myne eigene uitvinding was. Hoe slegt en onbehaagelyk het 'er uitzien mogt, kan men wel denken. Voor eerst had ik het maar met een enkele arceeringe gedaan: daar na bezocht ik het met twee arceeringen kruiswys over malkander; 't geen 'er ook misselyk genoeg uitzag. Behalven dat, was het met geen andere pars gedrukt, dan met de nagel al vryvende. Echter ging my de lust daarom niet over: in tegendeel groeide de zelve meer en meer, niettegenstaande het zich zo zwart vertoonde, dat men naauwelyks kon bekennen wat het was. Myn Vader, dit gewaar werdende, kon zich van lagchen niet onthouden; en gaf uit de klucht twee à drie van die afdrukken aan *Bartolet*, en deze weêr aan *Natalis*, dien beroemden Graveerder, welke my daar na een weinig onderrichting gaf, nevens een kleen koper plaatje om te bezoeken. Doch wat had ik al duiten afgeschraapt en gesleepeen om te bezoeken, eer ik die schoone plaat bekrabde! My docht, als ik maar schaduwe kon aanwyzen, dat ik dan myn oogmerk bereikt zou hebben: want daar was het my om te doen. Het Boek van de Etskunde, door *Bossé* beschreeven, kwam ter zelve tyd in 't licht. Toen was 't, houd op met martelen, lustig aan 't hout hakken, naalden slypen, grond koken, platen veegen, sterkwater en was koopen, enz. daar ik te vooren geen beter raad wist om de plaat te bestryken, als met dikke en vuile olie uit de morsbak, en dan op gloeiende koolen zo lang laten koken, tot dat het zwart was geworden; 't welk my geen kleine moeite en verdriet veroorzaakte om 'er dezelve weer af te krygen wanneer het gebeeten was, konnende geen ander middel bedenken als de plaat in het vuur te steeken, waar door dezelve zo week wierd als lood. De zaak dan alzo ten goeden, en na myne wensch, geschikt hebbende, gebeurde het dat ik eenige Prenten van *Vouet* te zien kreeg, die uit Vrankryk kwamen; waar door my de lust merkelyk aangroeide: en ik zou zekerlyk vroeg, door degestadige oeffening, taamelyk gevoorderd hebben, ten ware myn Vader gevreesd had dat ik myne zinnen daar te veel aan mogt hangen, en myn schilderen daar door verachten.

Hy ried het my derhalven af; zeggende, dat het noch wat te vroeg was om zulk een zwaaren tydverdrijf te gebruiken; en leerende my toen wat anders, niet minder vermaakelyk als voordeelig, daar ik hem, maar boven al den Almachtigen, voor moet danken. Eenige jaaren daar na tot den huwelyken staat gekomen zynde, ben ik naar Holland gereisd, alwaar ik deze Edele Konst tot myn groot vermaak hervat heb; 't welk my niet berouwt: hoewel zommige het oordeelen de oorzaak van myn ongeluk te zyn. Wat 'er van zy, weet God: maar had ik wat kaarsen gespaard, en den dag daar toe wat meerder gebruikt, zo zou 't my mogelyk voordeeliger in myne oude dagen geweest hebben. Nu zyn die twee Edele Zusters te gelyk met myn gezicht verdweenen.

*Ik laat de Leezers oordeelen, of zy ooit vreemder manier van etsen gehoord hebben. Doch ik heb dit hier te meer ingevoegd, op dat men daar aan moge merken hoe een yverig mensch, wanneer hy beter onderrichtinge krygt, met 'er tyd noch tot zyn voorneemen geraakt. 't Is waar, veele Jongelingen zouden geen geduld gehad hebben om zo zonder Meester te vroeten: maar dat een naarstige Leerling, van zynen Meester af zynde, zich daar na zelve door vlytigheid en studie dikwils voortzet, is natuurlyk, ja zo, dat zy hunne Leermeesters somtyds in zuiverheid, gladdigheid, en vaardigheid verre overtressen, zo wel in 't etsen als in 't snyden, te weeten voor zo veel het yzer en de naalde eenigsins aangaat, ⁺maar niet in de kennis. Door kennis verstaa ik, de gelykenisse in een schoone troonie, handen, en voeten &c. te houden, gelyk in 't tweede Hoofdstuk gemeld is, alwaar gezegt word, dat de kennis in een correcte tekening, *proportie*, en *perspectief* bestaat: want in de gelykenisse van die voornoemde deelen word doorgaans de meeste gebreklykheid bespeurd, om dat zy die gemelde kennis niet hebben; 't geen daar uit spruit, dat zy niet genoegsaam uit de hand leeren tekenen, groot na klein of klein na groot, maar zich altyd op ruiten gewennen; 't welk een boere jongen ook wel doen zou kunnen, als hy maar eenigsins ⁺de afdeeling der ruitjens verstond, en hetkreon in de hand kon vatten. Buiten dat kunnen zy evenwel noch genoeg missen, wanneer zy hun voorwerp, schoon op ruiten getekend, op de plaat doortrekken: want het minste met de stift van de omtrek afgaande, 't zy binnen of buitenwaarts, is het datelyk te dun of te dik: doch zulks kan de Leerling niet zien, om dat zyn oog die zuivere kennis niet heeft. ⁺En schoon hy al weet, dat hier of daar een weinig te buiten gegaan is, acht hy het niet; denkende, dat het zo naauw niet luistert. En of hy meent het zelve in 't etsen of snyden te verhelpen, dat is mis: want eer hy zo ver komt, is het al vergeeten. Zy denken gemeenlyk niet

⁺Voordeel uit dit voorbeeld te trekken.

⁺En wat tot de Konst vereischt word.

⁺Nevens de middelen tot voorkoming.

⁺En redenen van hun gebrek.

verder, als op het geene daar reedts staat. Waar uit dan lichtelyk is af te neemen, dat een Leerling, die niet weet waar de schoonheid in bestaat, ook niet weeten kan dat een weinigje verschillendheids in een troonie, arm, of hand, een misslag van zulk een groot belang is. Ten tweden steekt 'er deze niet mindere zwaarigheid noch in, naamentlyk, wanneer zy aan 't etsen of snyden gaan, schoon de ommetrek correct op de plaat getekend staat, dat zy de zelve evenwel te buiten gaan kunnen wanneer zy met de schaduw of arceeringe beginnen: en dewyl dit zeer dikmaals gebeurt, zal ik'er de oorzaak af verhaalen.

Wanneer men iets etsen of snyden zal, dient het achterwerk altyd⁺ eerst begonnen te worden, 't zy gebouwen, landschap, of effene gronden; op dat het voornaamste altyd tot het laatste bewaard werde, ter oorzaak dat de hand dan reedts aan de gang zynde, men daar na het geen, daar het meeste aan gelegen is, met minder schroom, en meerder stoutigheid moge aantasten. Wanneer nu de jonge maats een grond achter hun beeld, naakt of gekleed, zullen snyden of etsen, doch met snyden wel het meest, zullen zy niet alleen met de arceeringe tegens den omtrek ophouden of stuiten, maar'er somtydts over heen loopen; weshalven die deelen, het zy arm, been, of hand, onvermydelyk hunne regte proportie en hoedanigheden moeten verliezen. Hier door worden die byna onzichtbaare en tederlyk zwellende muskelen, plooijen en holligheden geëffend, en by gevolg gelyk en slyf. Wat dan gedaan? Men gaat evenwel met het werk voort: doch zo zy die mislagen al ontdekken, dan is het somtydts, schraap daar wat af, bruineert, slypt en vryst tot dat het weer goed werd; 't welk noch een goed hulpmiddel in den nood is. Maar ach! hoe zelden gebeurt het, dat men het zelve gebruikt? want is 't een zaak daar juist niet aan gelegen is, dan blyft het zo, en men ziet'er verders niet naar om. 't Is niet van hooren zeggen dat ik dit weet: maar door een naauwkeurig onderzoek ben ik tot die ervarenheid gekomen. Daarom⁺ behoorden die geenen, welker neiging tot de Graveerkunde strekt, zich alvoorens by een Schilder te begeeven, om een bekwaame kennis van de schoone proportie te leeren; door wiens onderrichtinge zy in staat gebragt worden van alles voor de vuist deftig na te rekenen, 't zy prenten, tekeningen, schilderyen, pleister, ja ook zelfs het leven. Want by de Schilders leert men eerst de *Theorie*, of kennis der proportie, en daar na de practyk van 't coloreeren; waar tegen by veele Plaatsnyders, den goeden niet te na gesproken, eerst de practyk of het *Manuaal* geleerd word.

Wat aangaat het schraapen, bruineeren, en uitslypen, hier voor

⁺Groote misslag in 't leggen der achtergrondeu veroorzaakt.

⁺En middel tot leering.

gemeld, 't is een zaak die wel verstaan dient te worden, alzo het de kwalyk gelegde arceeringen, 't zy te bruin of te hard, niet betreft, maar wel den ommetrek, gelyk ik met het voorbeeld dezer troonien myne meening klaarder zal te kennen geeven.

*In die van A ziet men de gearceerde grond over den ommetrek van de wang heen geloopt, waar door by gevolg zich de zelve meerder ingevallen vertoont als in die van B, en men alzo geen ommetrek meer gewaar word. Als men nu de zelve troonie zal opmaaken, en die wang weder te regt brengen, dan moet noodzaakelyk van binnen zo veel van de grond afgeschraapt werden, dat het zyne voorige zwellinge weder kan bekomen: en indien de troonie een vierde part kleender is, zal het onderscheid zo veel te grooter zyn, voornaamentlyk in een conterfeitsel, noch te meer, als de zelve in *profiel* of geheel op zy was, gelyk C aanwyst, in de welke men ziet hoe weinig van de tip der neus, mond, of kin, met de grond dient weggenomen te worden om een ander wezen en gelaat te doen voortkomen: waar uit genoegzaam blykt, dat zulks in de gelykenis een groote verandering baart.

*Nevens voorbeelden van goed en kwaad in de nevenstaande Plaat.

*Het is zo wel in deze, als in de Schilderkonst, een vaste regel, altyd met de grond of het achterwerk eerst te beginnen. Om de zelve reden dat de Schilders het doen, doen de Graveerders het ook, zo wel in 't etsen als in 't snyden: want als de beelden, zynde het voornaamste, voltooid zyn, rekent men het geheele Stuk gedaan. Dan retokeert men verders het *generaal* maar alleen om een *harmonie* of houdinge daar in te brengen, hier wat meer kracht, en daar wat flauwer &c. Doch daar wy nu van spreken, te weeten het schraapen, dat raakt het snyden alleen; en in 't etsen doet men niet als stoppen, of het moest reedts gebeeten zyn.

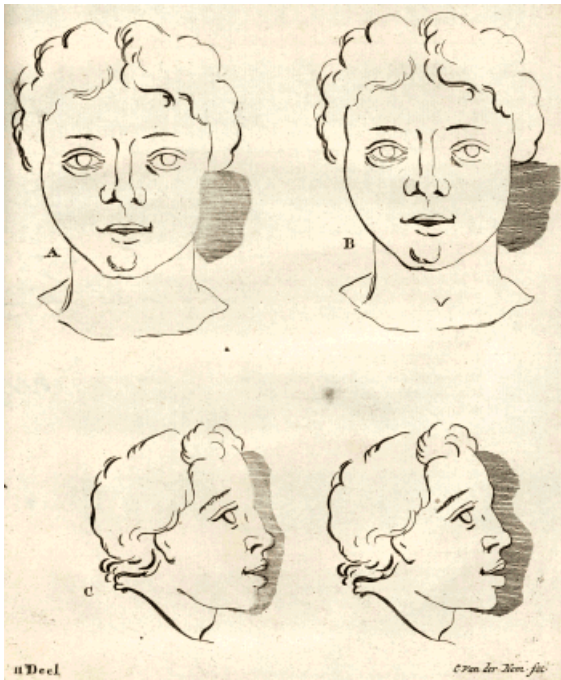
*Noodzaakelykheid in 't eerst aanleggen van de achtergrond.

*Nu zoude my iemand mogen vraagen, of het geen, 't welk men gestopt heeft, wel opgemaakt kan worden voor alear het gebeeten is: by voorbeeld A, wanneer de arceeringe, die daar de zwelling van de wang weg neemt, met stopgrond gestopt wierd, of men dan op de zelve grond met een sijne naald die voorige rondigheit niet weêr aan zou kunnen wyzen, om alles gelyk te laten byten?

*En aanwyzing wat het stoppen eener Plaat zy.

*Waar op ik antwoord, dat zulks geen goed werk kan voortbrengen: maar ontbreekt'er iets aan, zo moet men 't verders met het yzer uitwerken. Doch buiten dit zal ik echter noch een middel aanwyzen. Neemt een bruineerstift, en maakt de zelve heet, maar niet zo heet dat het op de grond kan sissen. Vryst daar

*Middel om veel moeite weg te neemen.

mede zagtjes en schielykover het geen, 't welk gy uit wilt hebben, zo zullen, alle de artceeringen toe gaan: en dan behoeft men niet te stoppen of te byten. Ets daar dan weder op 't geen noodig is, en aldus kan men het alles te gelyk laten byten. Deze aanmerking is heel noodzaakelyk, doch voornaamentlyk die van de ommetrek zo onachtzaam niet te vernietigen, als de voorbeelden A en B hier aanwyzen.

Ik geef maar eens te bedenken, wanneer een fraaye Ordinantie van een beroemd Meester op zulk een wys wierd uitgevoerd, hoe weinig het zelve als dan naar 't *principaal* zou gelyken. En evenwel gebeurt zulks meer als te veel. Nochtans is het zonder die voorige kennis onmogelyk een Meester te worden: want zo iemand onbedachtelyk iets mistekent, en hy ziet niet dat die misslagen zich opsteeken en hem overtuigen, kan hy de zelve onmogelyk ook verhelpen. Zelfs groote Meesters begaan somtydts zulke misslagen, gelyk het blykt aan *Audran* in eene zyner Batailjes na *le Brun*, wat voor slegte handen en vingers hy op zommige plaatsen gemaakt heeft, zo smal als of het penceelstokken waren, voornaamentlyk die vlak open staan, als die van *Porus* den gevangenen, en die van *Darius* voor aan. Ik kan my niet genoeg verwonderen, dat *Audran* in zo een heerlyk werk zulke misslagen niet verbeterd heeft, nademaal hy een der beste Meesters was die ooit onder de Plaatsnyders is bekend geweest. 't Is wel waar, dat het een kleene zaak is ten opzichte van zo een groot werk; doch evenwel dit alleen maakt het zelve onvolmaakt: en dat heeft *le Brun* ondertusschen op zyn kerfstok. Maar noch slimmer is hier in⁺ Holland met het zelve werk, door *Schoonebeek*, te *copieeren* gepleegd: want die persoon schynt al zyn kracht en vermogen ingespannen te hebben om dat heerlyk werk te vernietigen: want daar is noch tekening, noch houding in. Alle de wezens, die in het *Principaal* schoon en deftig zyn, daar heeft hy een deel grimbakkussen van gemaakt: ja alles is kreupel en lam.

⁺Slegte Copyen door *Schoonebeek* gemaakt.

Aanmerkingen over de Arceeringen. **Vyfde Hoofdstuk.**

HET beloop der arceeringen geeft mede een ongemeene vernoeginge aan onze oogen, vermits alles, wat 'er is, door de zelve kenbaar⁺ word ten opzichte van de natuur en eigenschap, als wol, zyde, staal, water, zilver, hout, steen, zand, &c. welke dingen in 't etsen en

⁺Wat omtrent de Arceering moet waargenomen zyn.

snyden een byzondere uitdrukkinge vereischen: doch in 't etsen gaat het veel vaardiger voort, te meer als men met het yzer eenigsins kan omgaan. De Fransche Konstenaar *Audran* heeft daar in voornaamentlyk uitgemunt. De Kathuizer Monnik *St. Bruno*, van *Bartolet* geschilderd, en door *Natalis* gesneeden, is verwonderenswaardig ten opzichte van de natuurlykheid der dingen; welke hy met byzondere arceeringen, en de uitmuntendste netheid, daar in aangewezen heeft.

+Wanneer nu een groot Meester zyne konst in het koper na alle de regelen met zyn uiterste vermogen getoond heeft, vind men nochtans een soort van onmogelykheid om de menschen te kunnen doen begrypen waar in de rechte konst en weetenschap eener schoone en konstige Print bestaat: want de meesten letten tegenwoordig maar op de gladdigheid der sneede, zonder onderscheid te maaken op 't geen hun voor komt, ja al ware het noch zo kwalyk geordineerd of mistekend. Dit valt hard voor de geenene, die beter weeten.

+Dwaaling veeler Liefhebbers in het verkiezen van Prentkonst.

+Ten anderen is een Plaatsnyder of Etser zo gelukkig niet als een Schilder of Tekenaar: want deze maaken wat zy willen, of ten minsten wat zy kunnen; en de Graveerders moeten hen navolgen, al zyn ze noch zo slegt. Doch dat is noch niet met al, mogten zy hun etsen of snyden maar handelen met zo veel vryheid als de Schilders hunne penceelen of kryten doen: dan zouden zy meerder lust krygen om veel fraaijer dingen voor den dag te brengen, gelyk andere schrandere Geesren voor dezen gedaan hebben, welke de vrye wil en macht hadden, en zich aan niemand verbonden, gelyk veele tegenwoordig in tegendeel moeten doen. Hoe zelden komt het hun voor na een schoon Schildery of uitgevoerde Tekening te etsen of te snyden? Dit heeft my menigmaal doen denken, dat veele braave Meesters meer kennis bezitten, dan zy ons door hun werk toonen. Gelukkig de zodanige, welker staat en gelegentheid toelaat, al ware het maar eene plaat, na hunne konst, lust en vermogen uit te voeren. Maar helaas! de tyden laten zulks niet toe, inzonderheid in deze zo beroemde en vrye Landschappen. Daar +en boven ziet men veele Konstenaars zuchten, en onder den zwaaren arbeid kikalzen, welken door de Schilders of Tekenaars somtydts zulke ruuwe schetsen of tekeningen toegezonden worden, waar in men het rond van het vierkant, en het scherpe van het dommelachtige, noch de wol van de steen naauwelyks kan onderscheiden, ja daar zy zelve, in dezer plaats eens gesteld zynde, en diergelyke tekeningen van anderen ontfangen hebbende, kwalyk zouden kunnen uitkomen. Gelukt het echter den Plaatsnyder wel, dat hy de meening getroffen heeft, de Schilder of Tekenaar maatigt zich de eere aan: indien kwalyk, de mis-

+Redenen van de moeiljykheden eens Plaatsnyders.

+Zwaarigheden die den Plaatsnyders veelmaal ontmoeten.

slag word op den Plaatsnyder of Etser geschooven. Derhalven ware het te wenschen, dat de Plaatsnyders, eer zy een plaat na⁺ dusdanig ten tekening of schets, begonden, met den Schilder of Tckenaar raadstaagden, om te weeten of 'er ook eenige twyffelachtige dingen in waren, op dat zy op geen zwak fundament kwamen te bouwen, maar met zekerheid mogten te werk gaan.

*Middelen om die voor te komen.

Daar en boven acht ik het niet alleen nut, maar noodzaakelyk, dat⁺ de Schilder of Tckenaar alle zyne byzondere stoffen aanwyst: by voorbeeld, het onderste of de borstweering van een gebouw verbeeld ruuwe steen; de kolommen en pilasters, nevens het beeldwerk en de ornamenten, marmer, enz. op dat de Plaatsnyders het eerste met gebrokene arceeringen ruuw aantoonen; de beelden, nevens 't geen van gladde en blinkende stoffe is, zuiver en glad met het yzer uitvoeren; en weder het bywerk met de naald wat grover etsen; het houtwerk, met lange, en na de draad van 't hout, gebrokene arceeringen; de boomen, na het beloop der meijen en zwieren des loofs; de gronden, slangswyze en mede gebroken. Alle deze waarneemingen behoorden zo wel in 't generaal als in 't byzonder aangewezen te worden, nevens de vermindering van 't verschiet; doch niet gelyk sommige doen, met verwydende arceeringen, maar met het verdigten en verfynen der zelve. Dan zoude men zich over de Tckenaars zo veel niet beklagen, noch deze zich door hunne tekeningen kwalyk gevolgd te hebben verongelykt houden. Met deze dingen waar te neemen zoude men waarlyk iets fraays, na de regelen van de konst, voor den dag kunnen brengen, te meer als 't een zaak van aangelegenheid was, en men het wel wilde betaalen: hoewel zulks geen meer moeite is voor iemand die het verstaat, als anderzins.

*Wat een Plaatsnyder behoorde voor en in het snyden te doen.

Ik hebbe Tekeningen van *Goltsius* gezien, in de welke hy alle byzondere⁺ dingen duidelyk had aangewezen. 't Geen tedere of gladde ligchaamen verbeeldde, was wel gewassen, ook met roodaard of zwartkryt zuiver gedoezeld. Het ruuwe en grove had hy met de pen of zwartkryt wakker aangetast; het welk 't een donkerder, en 't ander lichter van schaduwe deed voortkomen, even of 't een Schildery waar. Doch dat men zulks tegenwoordig niet ziet, behoeft niemand te verwonderen: want *Goltsius* plagt zyne eigene modellen te maaken. En als een braaf Schilder overdenkt, wat steen, hout, vleesch, wit of zwart moet zyn, eer hy zyne verwen op 't paneel begint te leggen, zo deed ook *Goltsius* als hy iets in 't koper zou graveeren. Hy heeft in zyne modellen alles willen aanwyzn, schoon hy de konst noch zo vast en zeker had, op dat hy na een lichte schets zyn gantsche werk zoude kunnen doen, en

*Voorbeeld van *Goltsius* in zyne manieren van tekenen voor het Plaatsnyden.

dat niets hem mogte ontgaan; overweegende, dat men nooit een zaak ⁺van aangelegenheid op zyn geheugen moet laten aankomen. Daarom heb ik zulks duidelyk in 't nevenstaande voorbeeld willen aantonen, met 'er zo veele verscheelende ligchaamen in te brengen, gelyk men ziet: want buiten dat het net getekend is geweest, heb ik echter met verw de byzondere koleuren der zelve aangetoond: zynde de muur A: ruuwe steen: B, het kind, teêr van schaduwe: C het pottje van blinkend koper: D wit, doch glad marmer: E de pedestal of voet van hartsteen F de houte schutting, daar een doek op legt, draadig: zynde wyders de lucht en het verschiet G hoe verder hoe flaauder en fynder. Door dit aan te wyzen heb ik noch een tweede voordeel, naamentlyk, of het gebeurde dat ik myne half gedaane plaat niet konde opmaaken, door 't een of 't ander ongeval, dat een ander dan door dat schrift altyd myne meeninge kan verstaan, en myne plaat voltoojen. Ja ik kan iemand, welke liever zoude lyden dat over alle de Stukken of Schilderyen, die hy mogt komen na te laten, de kwast gestreeken wierd, dan dat 'er een ander, die zyne meening niet regt verstohd, de handen aan zou slaan om ze op te maaken.

⁺Voorbeeld in de nevenstaande Print.

Naauwkeurige aanmerkingen over het stippelen van veele Plaatsnyders in hunne werken.
Zesde Hoofdstuk.

⁺Veele waanen, dat zy met stippelen de smeltende rondigheid tegens de hooglels kunnen verbeelden: maar zy zullen zich altoos bedroogen vinden, dewyl zulks een groote schraalheid veroorzaakt. Derhalven is die manier niet goed: het arceeren staat beter, en komt ook meer overeen met de schaduwen. Het stippelen gebruikt men wel in tyd van nood als men op den dag niet kruissen wil, en ook wanneer de schaduwen al te wyd gearceerd zyn, om de *reflexien* wat duidelyker aan te wyzen m plaats van weer over te kruissen, voornaamentlyk ⁺tegens het licht aan; hoewel het echter beter is, als men 'er met een fyne naald een enkele arceeringe over haalt: en schiet men dan na gedachten noch te kort, dan zou ik de zelve arceeringen met een fynder naald wat verder haalen: maar die zulks ten eersten, zo ver brengt als het behoort, en dan op de einden wat gestopt, dat zou een veel beter middel weezen. Wie dit verzuimt, moet zich wel met stippelen behelpen: doch zy moeten ook niet te dicht by een zyn.

⁺Misbruik in het stippelen begaan.

⁺Middel om dit voor te komen.

Best is het met de fijne naald eerst de arceering een weinig verder gehaald, en dan met een fijnder noch wat langer getrokken, tot dat men ze eindelyk in een fijne stip verlieze; het welk wy gebrookene arceeringen noemen, gelyk de oude *Visscher* zyne Boertjes na *Ostade* plagt te doen, daar door zeer aardig de koleur in een tronie aanwyzende, om de zelve tot het hoogste licht op te helderen. Het is voor⁺ iemand, die de vastigheid van de naald noch niet heeft, zeer behulpzaam en ook vaardig. ^{+Hoe men het stippelen gebruiken moet.} Als men zich daar in oeffenen wil, behoeft men niet te stoppen om de arceeringen te verdryven: want de stippen, aldus verlengd, doen zo veel als stoppen: en daar op kan men zeker gaan, te meer als men wel onthoud eene en de zelve naald daar toe te gebruiken waar mede de arceeringen op den dag, om de rondigheid, mede gehaald zyn: en de schaduwe moet men weder verdryven met de eigene naald daar de schaduwen mede gelegd zyn. Alsdan zullen die stippen van de grove naald in de schaduwe zich niet al te zichtbaar vertoonen: doch wil men de allerlaatste stippeltjes op den dag met een weinig fijner naald bewerken, dat kan men doen; maar om dat de schaduwe schielyker ophoud als de rondigheid op den dag, zo zou ik geen andere gebruiken; want die stippeltjes luisteren wat naauw voor iemand die curieus wil weezen. Daar en boven moeten zy egaal, ik wil zeggen, even wyd van malkander, zyn, en niet tusschen de einden der arceeringen. Vraagt my iemand, of men iets, 't geen te wyd gearceerd is, met stippen niet zou kunnen verdonkeren, in plaats van een derde arceering daar over te staan? Ik oordeel ja, zeer wel. Op zodanig een wyze zou men een luchtig ding kunnen uitvoeren: maar het is wat langduuriger arbeid. Die dingen, alzo gewerkt, staan als of zy gewassen zyn: want met arceeringen, of streepen, halve, noch kleinder, en stipjes, kan men een voorwerp zo veel en zo weinig verduisteren, als men wil, en zulks zeer gemakkelyk. *Boulangier* heeft in zyne Prenten, na myn oordeel, al te veel gestippeld: want dan gelykt het meer na *miniatuur* als iets anders: daarom⁺ hou ik niet veel daar van. De reden is, dat de stippelen zo ongelyk en schraal zyn; 't welk veroorzaakt word doordien ^{+En misslag daar ontrent.} men de eene wat harder tikt als de andere; waar door in het byten de eene dieper in 't koper gaat als de andere, al is het noch zo een kleen stippeltje. Men moet ook gelooven, dat wy geen stippen kunnen maaken zo rond als 't behoort: zy zyn altyd min of meer langwerpig: en als men ze door een vergrootglas zag, zou men zulks gewaar worden.

Ik heb Prenten, van *Goltsius* gesneeden, gezien, alwaar de flaauwe tint op de rondigheid zo wel gekruist was, als in de schaduwe; maar

dit moet in het etsen niet waargenomen worden, maar wel in het snyden, inzonderheid als de dingen tot het uiterste uitgevoerd zyn, om dat in het etsen de kruisarceering een aankomende schaduw aanwyst, en alsdan kan men zulks genoegzaam met stippen doen, behalven dat de vlak gedaagde voorwerpen zo veel bruinite op den dag niet van nooden hebben.

*Indien men nu iets mis heeft, en men wil het uitkloppen en weg doen, zo neem de proefdruk, en plak die heel net achter uw plaat, en dan uitgeklopt al het geen gy daar uit wilt hebben. Dit gaat zo zeker, dat, al was het maar een oogflikkering, ja een hairtje, by manier van spreken, zulks kan niet missen: en wil men op het papier niet kloppen, zo drukt men het met een scherpe punt in 't koper, dat men het zien kan: 't is even goed, hoewel 'er weinig aan een proefdruk gelegen is: doch de gemelde druk, eens droog zynde, deugt niet meer tot dit gebruik. Derhalven moet het aanstonds geschieden na dat zy van de pers komt: want maakt men het weer nat, zo zal *het altyd onwis, en de plaat ongelyk zyn. Om deze kleene plaatsen of misgebeetene vlakken noch gemakkelyker te vinden en uit te kloppen, hoewel het by veele Plaatsnyders voor een geheim word gehouden, zal ik echter voor den leergierigen niets verbergen. Men neeme dan een fijne draad of snaar. Sla die kruisweegs om de plaat, de zelve op de kant zodanig vast bindende, dat het middelpunt van het kruis net op het misgebeetene vlakje of plaatsje kome. Leg uwe plaat alsdan het onderste boven op een gladde en harde steen, en klop 'er zagties met een puntige hamer op, na dat de vlak groot of kleen is. Neem dan stof van den oliesteen, en schuurt het daar mede uit. Door dit middel kan men alle plaatsen, hoe kleen de zelve ook zyn, achter op de plaat vinden, zonder dat 'er een hair aan scheelen zal.

*Middel om iets wel uit te kloppen in de Plaat.

*Ander middel tot het zelve.

Van het etsen der Basreléves. **Zevende Hoofdstuk.**

*DEwyl vast gesteld is, dat tot ieder byzonder voorwerp byna een andere handeling behoort, zo dunkt my dat dit vooral in de Basreléves plaats vind: want veele, die na een fraaije schildery of tekening iets goeds zullen etsen, staan zeer verleegen als zy aan het namaaken en afbeelden van de Basreléves kome. Zy leggen die arceeringen aan even als in andere voorwerpen; en my dunkt, dat 'er een groot verschil

*Opmerkingen en vergelykingen over het etsen van *Perier P. Santi* in de Basreléves.

in is, inzonderheid als men die niet op de wyze en manier van *Perier*, en *Petro Sancti*, maar na de regelen der kunst wil behandelen, hoewel de eerstgenoemde zulks nochtans beter verstaan heeft als de laatste, dewyl zyne werken de steenachtigheid en tekening beter behouden: echter heeft hy noch van 't zyne daar by gedaan; doch den ander byna zo veel, dat zy daar door onkenbaar worden. Zyne plooijen zyn wel fraay, doch overtollig, en aan de steen niet eigen, maar meer na goud, zilver of brons gelykende, en zich beter in prent als in steen vertoonende. Het naakt, de proportie, de muskels, noch de beweeging heeft hy, myn 's oordeels, gantsch niet verstaan: en derhalven erken ik hem op ver na niet voor den besten. Als ik de waarheid zal zeggen, zy zyn goed voor een tekening: maar wanneer men het leven daar by zag, zou men'er vry wat onderscheid in vinden. Ten anderen is het niet mogelyk, dat zo veel Basreléves, als 'er te Romen of elders gevonden worden zo buiten als binnens huis, in en op de Zegenboogen, Friesen, Nissen, Timpanen, Pedestallen, oude Muuten, Tombes, Kolommen, en Vaazen; die zy altemaal uitgezocht en nagetekend hebben, zo net op hunne daaging zouden staan, regter en linker dag, gelyk zy die alle uitbeelden. Ik denk, dat 'er wel geweest zyn, die van boven, van onderen, vlak van vooren, ja van alle kanten verlicht waren: en by de kaars geloof ik niet dat zy de zelve nagetekend hebben, maar zekerlyk de schaduw na hun eigen goeddunken daar by gemaakt.

Iemand vraagde my eens, nademaal alle die Basreléves op veele ongelyke plaatsen staan, of 'er niet wel eenige bywylen door den eenen of den anderen afgevormd zyn, mogelyk ook wel nageboetseerd, na de welke zy dan hunne tekening geschaduw hebben, de zelve na hun goeddunken schikkende, linker of regter dag, zo als men die gemeenlyk gebruikt; het geen ook mogelyk is. Men zoude zommige mede van boven, van onderen, van dezyden, van vooren, en van achteren kunnen doen daagen, om in alle gelegentheden en voorvallen te gebruiken; 't welk een deffige zaak zou zyn voor de geenen, die niet of weinig kunnen boetseeren.

Wy hebben gezegt, dat wy de Basreléves van *Perier* beter oordeelen, als die van *Pietro Santi*, voor zo veel de tekening aangaat, maar wegens het uitvoeren op verre na zo goed niet, schoon de dingen van *P. Santi* geen eigenschap met het steen hebben, om redenen die aangewezen zyn. Doch veele meenen, als het beelden van drie á vier voeten lang waren, dat zy wel een ander oog zouden hebben; want dan zouden de partijen wat kloeker zyn, en die van *Perier* in tegendeel

zich al te yl en plomp vertoonen: het geen ik niet ontken. Nochtans zullen zy met my moeten toestemmen, dat het een goede aanmerking is, om aan te wyzen hoe veel het houwen uit steen, of dryven in goud en zilver verscheelt. Doch het is ook waar, dat, indien *Perier* zyne dingen zo wel uitgevoerd had als *P. Santi* de zyne, de zelve noch veel fraaijer en van meerder gebruik zouden geweest zyn: want het is veel gemakkeliker iets uit te laten 't geen overtollig is, als 'er wat meerder by te doen. Het is niet onwaarschynlyk, dat *P. Santi* heeft gedacht met het zyne aldus uit te voeren den Schilders, Beeldhouwers, en Dryvers, meerder dienst te zullen doen als *Perier*.

*Zo even is gezegt, dat *P. Santi* mogelyk veel uit zyn eigen geest daar by heeft gedaan. Nu zou het ook kunnen weezen, dat *Perier* de voorwerpen van een verder afstand nagetekend heeft, waar door hy alle die kleenigheden niet heeft kunnen zien: en behalven dat, geloof ik, heeft *P. Santi* zyne meeste Basreléves na binnenwerk getekend, in zaalen, kamers, en andere beslootene plaatsen, onbeschadigd: daar *Perier* mogelyk naar buitenwerk als voorgevels, frontspiessen, friesen, en diergelyke, door de lucht, regen en wind half verteerd, heeft getekend. Men zou noch meer kunnen zeggen, als, by voorbeeld, dat *Perier* alleenlyk heeft gewerkt om aan de waereld te toonen dat 'er zulke deftige dingen te Rome waren, daar by zyne luchtige en vaste manier van tekenen; en dat *P. Santi* niet alleen zyn profyt heeft beoogd, maar daar en boven een algemeene nutheid voor de naauwkeurige oeffenaars, en meer anderen. Doch wat hier van zy, laten wy aan curieuzer onderzoekers over.

*Nevens eenige
aanmerkingen daar over.

*Wat de regte handeling in de Basreléves aangaat, ik acht voor al noodig, dat het alles overal even grof en fyn met een zelve naald geëts werd, zonder onderscheid van stoffe, want dit is het daar het meest aan ontbreekt, indien men het steenwerk wel wil verbeelden, ten ware het maar een graauwtje was met een voorgrond en verschiet: alsdan zouden de arceeringen moeten verminderen na de *Perspectief*.

*Des Schryvers manier in
het behandelen der
Basreléves.

*Daar word ook weinig acht gegeeven op de daaging der Basreléves: want veelmaal zullen dingen, die kantig en in het zonnelicht geschilderd zyn, met een gemeen licht in de Plaat door de rondigheid der schaduwen gedaagd worden; en somtydts ziet men het tegendeel. Dit staat immers den Etsen, noch Plaatsnyder, vry. Die volgen moet, volbrengt den wil des anderen, als hy de voorgegaane voetstappen naauwkeuriglyk navolgt. Wat het Basreléve dan belangt, dar voegt in het etsen geen kantige daaging, noch zonneshyn by, om dat het daar door zynen grootsten welstand verliest: maar omtrent stoffagie in zonneshyn, dat komt zo naauw niet.

*En zyne opmerkingen
wegens het licht in de
zelve.

Van de Plaatsnykunde en het leggen der Arceeringen. **Achtste Hoofdstuk.**

HET is te verwonderen, dat van zo veele konsten en handoeffeningen, als 'er in de waereld zyn, de Graveerkunst alleen zo weinig[†] beschreeven is, doch wel veel en omstandig van de Etskunde: de reden daar van is voor my niet wel te begrypen. Veele Schilders en Liefhebbers der Schilderkunst hebben een zonderlinge lust en yver getoond om iets of wat daar van op te haalen, immers zo veel zy konden, en oordeelden tot een algemeene opkweekinge en nutheid der geenen, die zich daar in oeffenen wilden, noodig te zyn, of om te toonen dat zy kennis daar van hadden. Maar geen Plaatsnyder heeft, by myn weeten, zulks ooit gedaan, mogelyk om dat zy zich niet vertrouwden het[†] zelve na vereisch van zaaken te zullen doen, of om dat zy het aan een ander niet wilden gunnen; houdende het voor een geheim, 't welk niemand als zy alleen bezitten. Doch de waarschylykste reden daar van oordeel ik te zyn, dat die Kunst zo laat te voorschyn is gekomen; 't geen klaarlyk blykt, vermits de Romeinen tot in het bloeijen hunner laatste eeuw daar noch niet af geweeten hebben.

[†]Gebrek aan Schriften deze Kunst betreffende.

[†]En onderzoek na redenen daar van.

Het is zeker, dat de Graveerkunst, zo wel als de Schilderkunst, zo veel op de *Theorie* of kennis als op de *Practyk* of handeling gegrondvest[†] is, en dat 'er van beide vaste en zekere regelen zyn, welke, ordentelyk nagevolgd, iemand tot een Meester kunnen maaken. Waarom dan zodanige regelen niet gemeen gemaakt, op dat de Leergierigen die voor ooggen hebbende, daar van kennis mogten krygen in het geen zy beoogen? Gelyk de geenen, welke ergens na toe willen, het zy een stad of dorp, eerst onderrigt werden waar die geleegen is, daar na de weg om 'er toe te komen, kiezende de naatste en beste.

[†]Wat in deze Kunst zo wel als in de Schilderkunst te gelyk waar te neemen is.

[†]Is niet vreemd, dat 'er meer Plaatsnyders tot Schilders zyn geworden, dan Schilders tot Plaatsnyders; dewyl de Schilders zo veel fraaije boeken hebben tot aanmoediging en opwekking hunner geesten, door vernuftige Meesters in 't licht gegeven: daar de Graveerders in tegendeel geen een hebben 't welk hunne konstoeffening betreft. Doch gelyk alles zyn tyd heeft, moeten wy ook hoopen, dat het noch wel eens zo ver zal komen.

[†]Waarom de Plaatsnyders meer tot de Schilderkunst over gaan, als deze tot de andere.

*Nam mora dat vires, teneras mora concoquit uvas,
Et validas segetes, quod fuit, herba facit.*

Ondertusschen zal ik onbeschroomdelyk de zaak by de hand vatten, en

na myn klein vermoogen openbaaren wat ik daar af versta: is het niet geheel, ten minsten een gedeelte voor zo ver die kunst het schilderen betreft, doch buiten het *Manuaal* of handeling, waar van ik de uiterste ervarenheid niet en heb: zulks dat, of ik 'er echter iets van ophaal als tot myn voorneemen onvermydelyk dienende, het doch onder verbetering zal weezen van de geenen welke beter weeten. Immers hoop ik, dát myne pooginge voor geen verwaandheid zal opgenomen worden, dewyl ik niets anders beoog als alleen daar door andere braave geesten op te wekken, en door deze kleene vonk een groote vlam te ontsteeken, gelyk het Latynsche spreekwoord zegt, *parva saepe scintilla magnum excitavit incendium*.

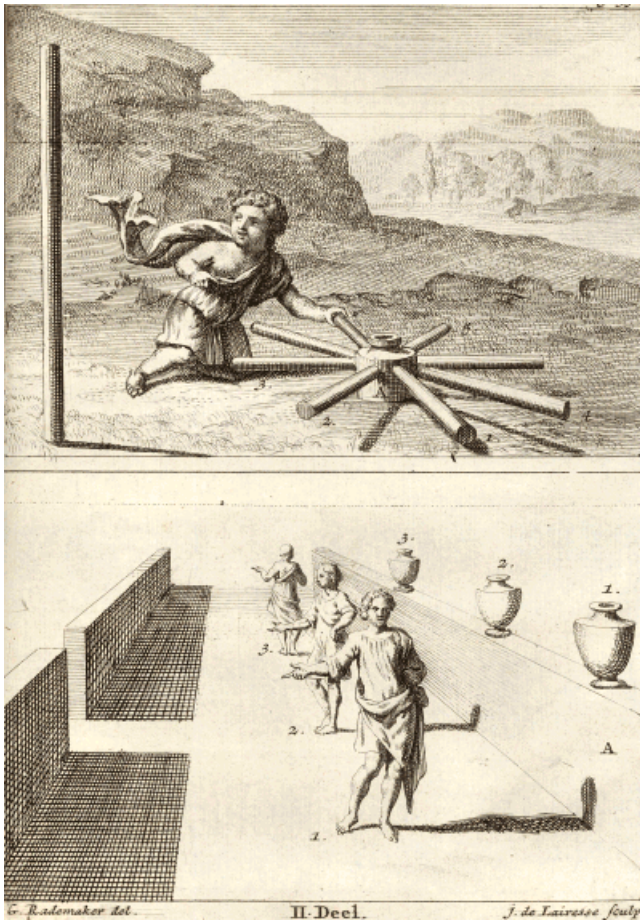
Wy hebben hier voor aangetoond, waar op de Graveerkunde gegrondvest is: ten tweden, de hoedanigheid welke een regte Plaatsnyder behoort te hebben: en ten derden, wat in een bevallige en deugdsaame Prent vereischt werd. Nu zullen wy van 't leggen der arceeringen in de voorwerpen spreken, volgens hunne hoedanigheden en het beloop der zelve naar de *Perspectief*, zo wel het etsen als snyden betreffende, met eenige voorbeelden tot verdere verlichtinge strekkende, zo om de misslagen voor te komen als die te verbeteren.

*In deze nevenstaande Prent ziet men een Rad getekend A, met vier sporten of acht punten, benevens een stok in d' aarde steekende met den *horizont* dwars door loopende. In dit rad word aangewezen, dat ieder sport een byzonder beloop moet hebben naar dat de zelve omdraait, en dat men zich moet reguleeren om de arceeringen te leggen naar het buiteneinde van de sport, gelyk men hier zien kan. De voorste loopt cirkelrond, de tweede ovaal, de derde byna regt, enz. Aanmerk ook eens de voorste sport 1, en zyn achtereinde 5, hoe veel het een van 't ander verschilt in kracht: want 1 komt voor, en 5 wykt; 't welk niet anders kan weezen volgens de regelen der *Perspectief*. Ten tweden loopen de arceeringen van vooren tot achteren al wykende, met een liniaal naar 't oogpunt getrokken, werdende allens synder en flauwer. Waarom nu de tweede arceeringe, daar over gekruist, zichtbaarder en meerder uitsteeken moeten als die lange, daar zouden de meesten geen verschil of onderscheid in maaken, hoewel het een vaste regel is.

*Van het leggen der arceeringen na 't beloop der *Perspectief*.

*Wy hebben hier voor gezegt, dat ieder zaak of voorwerp zyne byzondere arceeringen moet hebben, als vleesch, steen, gronden &c. en onder anderen dat het hout voornaamentlyk kloek na de draad moet aangelegt worden, en vervolgens met een synder arceeringe dwars daar

*Verskil in de arceeringen na maate en verandering der voorwerpen.

over: maar hier is het in tegendeel aangewezen; want de dwarsse zyn zichtbaarder als die welke naar de draad loopen, 't geen hier ook zo moet weezen. Nu zouden'er mogen zeggen, dat ik aldus myne eigene stellinge om ver gooy en tegenloop, om dat de dwarsse hier tegens de draad komen: maar als ik de redenen daar van aangetoond zal hebben, zal het den zulken niet tegenstrydig voorkomen, en het kluwen zich alsdan van zelve ontwinden. Weet dan,⁺ dat, alles, wat gedraaid is, geen draad heeft als die de bytel maakt: en gelyk de Draaijer met de bytel tegens de draad werkt, en het hout min of meer eenige streepen van de bytel behoud, moet zulks in 't snyden ook aangewezen worden. Doch hier zoude iemand mogen vraagen, als beide de arceeringen eyen grof of fijn waren, of het dan niet even veel zou doen? Ik antwoord ja, ten opzichte van de schaduwe, maar niet ten opzichte van de stof: want dat zou aan steen, koper, was, en diergelyke meer eigen weezen. Doch die waarneemingen worden doorgaans weinig in acht genomen, schoon ze niettemin mede op vaste regelen dezer konst steunen.

⁺Opgelost.

Wat de stok aangaat, daar mede werd aangewezen, dat de arceeringen⁺ van onderen rond beginnende, hoe meer die den *horizont* naderen, hoe regter zy werden: en boven den *horizont* het zelfde, maar anders om.

⁺Verklaaring van de stok in Prentbeeldign.

Laat ons nu de andere Prentverbeelding eens overweegen, waar in⁺ deze wykende borstweeringen de vermindering of verflaauwing der arceeringen aanwyzen, niet alleen in zodanige voorwerpen, maar ook in alles wat 'er zoude mogen weezen, elk naar zyn afstand en wykinge, de eene minder en d' andere meer, na dat het digt by of ver af is afgelegen: waar door men zien kan, dat het geene zommigen oordeelen verkeerd is, naamentlyk dat het woord verminderen moet verstaan worden voor verylen of verwyden. Ziet A met een enkele arceeringe van vooren tot achteren toe Schoon nu het achterste netter schynt dan het voorste, is het in der daad zo niet: maar na dat de plaats verkleint, zo verdigten en verdunnen de arceeringen mede, zodanig dat het digter noch ylder word. De vermindering der beelden, als ook de drie potten, wyzen het mede aan. Het zou niet anders goed kunnen zyn, dewyl het van zelfs spreekt. Doch echter⁺ weet ik, dat 'er veele zyn, die het tegendeel doen, ja zelfs oude en bedaarde Meesters, welke hunne wykende voorwerpen, beelden, boomen, verschiet, en de lucht, achter veel ruuwer handelen als voor: ja ik heb gezien, dat zy de lucht boven, daar die het donkerste is, digt arceeren, en verder naar den *horizont* wyder en wyder, hoewel

⁺Verklaaring der tweede Plaat.

⁺Redenen van veeler misslag en de oorzaak aangetoond.

in 't etsen meer als in 't snyden, mogelyk om dat zy de moeite van twee of meerder naalden te gebruiken ontzien, of om niet te stoppen: en dat is eigentlyk de zaak waar op dit voorbeeld doelt. Want ik vraag hier niet, of het meerder moeite kost: maar ik wys alleenlyk iets, daar mogelyk niet op gedacht word dat 'er zo veel aan geleege ⁺is. Als by voorbeeld, de drie Beelden, genommerd i, 2, 3. stel ik omtrent tien of twaalf stappen van malkander, en op die eigenste *distantie* langs de borst weering drie Potten, mede getekend 1,2,3. waar door men duidelyk kan zien hoe veel de eene van de andere verschilt. Doch dewyl men in deze Beelden de meeninge genoegzaam kan zien, te weeten, dat hoe verder zy zyn, hoe zy fynder en digter worden, heb ik deze Potten daar nochtans by gezet, of het iemand lusten mogt de arceeringen te tellen: en alsdan zullen zy bevinden, dat 'er niet eene trek minder noch meer in d' eene als in d' andere is; 'tgeen in de Beelden een lang werk zou weezen. Aanmerk ook eens de slagschaduwe van ieder Beeld tegens de borstweering, elk na zynen wykenden afstand verflaauwende, hoe wis en zeker men de nette tint der Beelden daar op gewaar werd: ja zelfs kan men weeten, hoe veel zy verminderen en ⁺verfynen; en daar en boven, hoe veel het licht verschilt. Maar men: moet niet denken, dat het genoeg is, dat de schaduwen verminderen, en dat het wit overal licht zou blyven: gantschelyk niet, dewyl men weet, dat het *planum*, of de grond, niet vlak aangewezen kan worden als met licht voor, en allengskens naar achteren donker en donkerder. By voorbeeld, als een wit beeld of witte steen vooraan stond, en gy een diergelyke verder, daar de grond donkerder is, stellen woud; zo moet gy u schikken naar de grond daar het eerste voorwerp staat: het welk eene en de zelve regel is, voor zo verre de zaak uitgevoerd word. Is het *planum* of de grond uitgevoerd, moeten de beelden ook uitgevoerd worden: zyn de beelden luchtig en breed van licht, moet het met de grond het zelfde weezen. En schoon de grond in zyne koleur min of meer donker is, word dat hier niet gerekend, alzo wy maar alleenlyk spreken van de vermindering der tinten, uit wit en zwart bestaande. Stel eens, dat de vloer van wit marmer waar, en de beelden desgelyks, of met witte kleederen; zo zouden de voorste breed gedaagd zyn, en d' anderen, hoe langer hoe verder, minder en minder wit, al was 't in de zonneshyn, ja al kwam het licht van achteren, of van ter zyde, zo zou het verste maar alleenig een uiterste hoogseltje behouden, en noch minder als de koleuren in het zelve aangewezen wierden; het welk de geenen, die de *Perspectief* verstaan, 'best zullen begrypen: want het kan onmogelyk anders weezen. Gelyk

⁺En verdere aanwyzing der Plaat.

⁺Nevens het verschil in de witte of licht gekoleurde voorwerpen en der gronden.

wy daar van in 't eerste voorbeeld aangewezen hebben met de hand van 't kind dat het achtereinde van de sport vast houdt; waar door men duidelyk ziet, dat het byna zonder wit is.

En wat de stoffe der voorwerpen belangt, gelyk linnen, laken, en⁺ diergelyke, het uitvoeren betreffende, zou iemand mogen zeggen dat het zelve doenlyk is, maar wat het naakt aangaat niet; vermits men alreeds vooraan zo glad en fyn gesneeden heeft als het weezen kan, en dat men by gevolg verder onmogelyk iets fynder of gladder kan verbeelden. Waar op ik antwoord, dat, nademaal het geen op zyn hoogste glad gedaan is, door de verheid niet gladder word, en niet veranderd voor onze oogen, maar te niet loopt, alsdan, wanneer de voorwerpen zo ver zyn, alles, (als zyde, linnen, wolle, en laken) onkenbaar word, voor zo veel de arceeringen betreft: maar de grove deelen blyven altyd hunne gedaantens behouden. En dit word niet alleen waargenomen in die vier stoffen, maar ook in beelden, steenen, gronden, boomen, enz. Hier op zoude my mogelyk iemand tegenvallen,⁺ en zeggen, dat de arceeringen onmogelyk met het licht vereenigd kunnen worden, wanneer die, verder en verder wykende, digter moeten zyn, voornaamentlyk een lucht, die op den *horizont*.helder en klaar enzonder wolken is, ten ware de gemelde arceeringen op het einde min of meêr verwydden, al waren zy ook noch zo flauw. Doch⁺ wy antwoorden, en de ervarenheid zal myne voorstelling genoegzaam bevestigen, zo iemand maar de moeite niet ontziet om'er een proef at te neemen, dat, wanneer d'arceeringen zodanig verdunnen en verflaauwen in hunne afwyking, zy zekerlyk verdwynen en te niet loopen, ja eindelyk onzichtbaar worden, en zich met het licht genoegzaam vereenigen, al was het in 't licht der zon, schoon zy noch zo digt waren. En zo ver oordeel ik, dat het vermogen van 't graveeryzer kan strekken en bereiken, door een vaste en wel geoeffende hand bestierd zynde. Wat belangt het etsen, het zelfde kan men met de naalde ook uitwerken, door middel van 't stoppen.

Doch ik twyfel niet, of zommige zullen myn voorstel ondoenlyk,⁺ en voor een verwarde nieuwigheid houden, voornaamentlyk de geenen welke de moeite en oeffening ontzien hebben om de Graveerkunde ten vollen te leeren: waarom de zodanigen my wel zullen trachten te bekladden en te verfoeijen, dat ik de gronden van deze edele Konst zo diep opgraaf, en de waarheid zo naakt en klaar ten toon stel: doch ik antwoord hier aanstondts op, dat het myne schuldige plicht is aldus te doen, dewyl myne grootste wensch daar heen strekt om de Konst tot den allerhoogsten top der volmaaktheid te doen stygen: ten ande-

⁺Van de verschillendheid der voorwerpen.

⁺En tegenwerping.

⁺Opgelost.

⁺Moeijelyke gevolgen die de Schryver wegens het leggen dezer gronden te verwagten heeft.

ren, ⁺om dat de Wiskonst ons zulke vaste regelen voorschryft. Hoewel'er veele menschen zyn, die niet weeten, dat de Graveerkonst in 't generaal uit de Wiskunde voortkomt; als mede dat in de handeling der verscheidene voorwerpen eenig verschil is: denkende alleenlyk, dat de geenen, welke zich aan een goede manier van Tekenen gewend hebben, heel gemakkelyk tot het Graveeren kunnen geraaken. Dit laatste is waar voor zo veel het Etsen aangaat; doch het is niet genoeg: want het byten en stoppen daar komt het meest op aan. En tot het Snyden moet men de handeling, en de kragt van 't yzer, noodzaakelyk kennen; welke twee zaaken onmogelyk als door een groote ervarenheid verkreegen kunnen worden: alhoewel het in 't begin voor een Etf'er voordeeliger is geene handeling te hebben, om dat men alsdan het yzer allengskens beter met de naalde kan opkweeken, en in een gelykformigheid der arceeringen, de eene na den andere, gewennen, en beter *harmonie* daar in brengen: daar in tegendeel zommige zich op het yzer verlaatende, in hunne verslofte werken hier en daar eenige voorwerpen, zonder onderscheid, glad snyden, en zulks met zodanig een onbedachtheid, dat het ongeloofelyk is; wordende somtydts een voorgrond, steen, of stam van een boom, die grobbelig en ongelyk moet weezen, heel zuiver en glad gesneeden; terwyl zy een troonie, of marmer beeld, met de naald bewerken. Het welk ik voor eerst aan hunne sloftigheid of onachtsaamheid, ten anderen om 't gemaks wil, en ten derden ook wel aan hunne onkundigheid toeschryf; dewyl het tegens de reden stryd, en ons het tegendeel onderricht word.

⁺Breeder bewys van zyne stelling, en aanwyzing hunner misgreep.

⁺Veele diergelyke Printen, zo onordentelyk gehandeld, zoude ik kunnen aanwyzen: onder anderen gaat 'er een uit van *Lazarus* opwekkinge, door *Berry* geëtt; alwaar hy *Lazarus* met de doek, zo ver die om 't lyf gewonden is, geëtt heeft; en de rest van 't kleed, 't geen op de grond legt, is heel zuiver en glad gesneeden zonder het minst'er aan te etsen: zo dat d' eene helft grof linnen gelykt, en het ander zyde: 't een is hier en daar met stippen, en 't ander niet. Doch het kan zyn, dat het misgebeeten is geweest. 't Gebeurt ook wel, dat men somtydts iets diergelyks moet laten uitslypen; waar door myn zeggen bewaarheid word: want als het aan de Plaat scheelt, moet de Meester, zo veel het doenlyk is, de zaak met zyne kennis te gemoet komen. Heeft hy de handeling van 't yzer gehad, waarom maakte en toonde hy niet, dat het een naar 't ander geleek? En had hy het yzer zo wel niet in zyne macht, waarom dan de trekken van de naald niet beter gevolgd? In plaats dat hy twee arceeringen over malkander heeft geslagen, kon hy die wat fynder, en drie maal over gedaan hebben, daar by eenige stipjes, zo viel 'er niet te zeggen.

⁺En voorbeeld van misslag in *Berry*.

Daar gaat noch een andere Print uit met een kraal om, verbeeldende⁺ een Offerhande van *Flora*, of het Voorjaar, welke ook met een verkeerd oordeel geëts en gesneeden is: want de voorste beelden, als Liefde, Godvruchtigheid, en de Tyd, met alles wat zich op de voorgrond vertoont; zyn net uitgevoerd, en meest gesneeden; daar de beelden op de tweede grond zo luchtig en slegt geëts zyn, dat het naar 't voorige niet gelykt: ja alle de trekken zyn of zy maar aangelegt waren, en met een beevende hand getrokken, in plaats dat die in alles behoorden te verminderen, waar door het zuiver en eelder zou worden. Die persoon behoorde wel geweeten te hebben, dat hy het yzer met de naald niet kon paaren.

⁺En in noch een ander.

Ik weet wel, dat zommige oordeelen zullen, dat veele dingen bekwaamelyker met het yzer gegraveerd worden, als water, zilver, goud, en diergelyke gladde en glinsterende of gebruieneerde ligchaamen, dan met de naald: maar myne gedachten zyn, dat men alles door een welgeoeffende hand tot zyne natuurlykheid kan brengen.

Het is, dunkt my, een vreemde zaak in de oude Printen, dat die⁺ Meesters ook in geene dingen de natuurlyke eigenschappen verbeeld, maar alles op eenerley wyze gearceerd hebben, naakt, kleedinge, lucht, gronden en steen, behalven het water, en dit laatste noch niet met fyne en grove trekken, maar alleenlyk met dwarsse en niet gelyke *paralellen*, daar en boven zeer ongelyk, somtydts zo digt tot in malkander, en dan weêr wyd van een als of het gekrast was. Ten tweden hebben zy geen koleuren in 't geheel aangewezen, en het water meest altyd donker en bruin gemaakt. Wil men nu weeten, hoe⁺ myne gedachten zyn om een verschillendheid in blinkende ligchaamen te brengen, zo legt eerst grove artceeringen regt *paralel* redelyk wyd van malkanderen, en dan een fyne daar tusschen die het digt maakt, dat 's te zeggen om het water, swart marmer, glad staal, en diergelyke natuurlyk te vertoonen: want twee grove trekken met een fyne tusschen beiden geeven een zekere weemeling, die de gladheid en blinkendheid vertoont.

⁺Gebrek in de oude Plaatsnyders.

⁺Manier hoe men gladde en blinkende ligchaamen behandelen moet.

Vraagt my iemand, hoe het komt, dat in het etsen somtydts de arceeringen,⁺ die digt en grof zyn, springen, lchoon de plaat wel ter deegen zuiver, en de grond niet verbrand noch te hard is: dien zal ik zeggen, wat ik bevonden heb. Hy moet weeten, wanneer het water al te sterk is, en ten eersten krachtig doorbyt, dat men dan dit gevaar loopt, om dat de plaat koud zynde, zo gaauw niet warm kan worden als de grond, waar door de zelve dan met geweld van de plaat afgeligt word, en alzo aanstondts opdryft, en noch zo veel te ligter als de arceeringen

⁺Zwaarigheid omtrent het springen der gronden weggenomen.

digd aan malkanderen zyn en grof; het welk op de tedere partyen zo gemakkelyk niet gebeurt, alwaar door de fynheid der arceeringen, die wyder van malkanderen zyn, het water zo veel kracht niet heeft om daar onder door te dringen. Tot voorkoming dezer zwaarigheid moet het water eerst wat getemperd zyn, en men de grond met de plaat allengskens langsaamerhand verwarmen, op dat het een met het ander vereenigd werd en aankleeve, voornaamentlyk in koud weêr: want in warme dagen, als in de maanden Juny, July, en Augustus, is 't niet noodig, doordien men dan harder grond gebruikt.

*Om nu te weeten, of de grond wel getemperd zy, kras ik met een groote naald op een hoek van de plaat daar niet aangelegen is; en gaat de grond als stof uit de arceeringen, dan is ze te hard of te droog: maar komen 'er krulletjes af, dan is ze bekwaam, te meer als ze afgeblaazen kunnen worden: doch zo ze met een zagt veertje niet af te veegen zyn, maar daar aan blyven zitten, dan is de zelve te week. Deze zaak luistert al naauw. Het is my wel gebeurd, dat ze hier en daar in de arceeringen bleeven.

*Middel om de grond te beproeven.

Zommige Etsers doen zich zelve veelydts ook een groot en noodeloos werk aan, wanneer zy de omtrekken, die op den dag te sterk gehaald zyn, met stopgrond, (welke men weet dat altyd, min of meer, aan de binnen- en buitenkant vloeit, voornaamentlyk als de plaat warm is,) uitdoen. Maar men overdenke eens, als de omtrek weg is, wat een moeite zy naderhand daar dan mede hebben: want zy zyn genoodzaakt alle de uiteinden hunner arceeringen, die'er tegen aan loopen, met het yzer weder te volvoeren. Derhalven is 'er niet beter, dan de Tekening zuiver op de plaat door te trekken, en ten eersten de diepsels en toetsen, als die van oogen, neus, en mond, aan de zyde der schaduwe, met een fyne punt zagtjes aan te wyzen, doch op den dag niet. Om hun evenwel te hulp te komen in het stoppen *hunner al te harde trekken, zal ik een middel aan de hand geeven 't geen beter als de stopgrond is.

*Desgelyks om de harde ommetrekken, in het etsen begaan, uit te doen.

Neemt dik gevreeven lootwit met wat terpentynolie verdunt: strykt dat met een kleene trekpenceel over den omtrek, dat die eventjes bedekt zy, maar niet verder. Doch men zie wel toe, niet meer als een maal daar over te stryken; alzo het anders de grond zoude afneemen: want de olie trekt daar na weer uit: en in het byten moet men ook met het veertje daar niet over veegen. Het is een byzondere uitvindinge van eenen myner goede vrienden: en schoon ik het niet werkstellig hebbe gemaakt, twyffel ik echter niet aan de uitwerking. Ik heb lootwit gezegt, maar men kan een koleur naar zyn zin neemen, als het maar ligt is, en dat men 't duidelyk zien kan.

Van de Zwartekunst. Negende Hoofdstuk.

DEwyl in *Cesar Ripa* geen Pronkbeeld gevonden word van deze Konst, die hem onbekend geweest, doch in onze tyden zo ver opgesteigerd is, en van de welke Vorsten den grondslag gelegd, en voornaame Heeren de hand tot des zelfs opbouw geleend hebben, zyn myne gedachten, dat ik den oeffenaars en beminnaars niet mishaagen zal, met hun dit Pronkbeeld voor te stellen.

Pronkbeeld der Zwartekunst.

Hier ziet men een jong en poezelachtig Meisje, frisch van koleur, en⁺ vriendelyk van wezen, in 't zwart fluweel gekleed, welkers omslag of monstering azuurblauw is, waar op goude starren blinken. Zy heeft een breede goude riem om den middel, om welke eenige zwarte vleermuizen geborduurd staan, die, na de armen toeloopende, in gestalte verminderen. Haar hulssel is dartel en zwierig, hier en daar met kleene ruikende bloemmetjes verciert. Een goude keten, aan de welke een medailje hangt, waar op een brandend autaatje gedreeven staat, met deze woorden, MAGNAE BRITANNIAE, verciert haar den hals. In de regter hand houdt zy een klein yzertje, als een lancet, benevens een veertje. In de linker hand heeft zy een bord, waar op een borstbeeld op een zwarte grond geschilderd staat, verbeeldende *Natura*. Zy staat heel luchtig op een been, even als of zy danste.

⁺Afbeelding van 't
Pronkbeeld der
Zwartekunst.

Uitlegginge.

Zy word jong en poezelachtig verbeeld, om te betekenen dat zy⁺ noch in haar groeijen is. De zwarte fluweele tabbaard en goude starren geeven te verstaan, dat zy, gelyk de starren, uit de donkere nacht is voort gekomen. De goude gordel met de vleermuizen beduid, dat, schoon haar werk niet lang stand houd, maar gaauw slyt, zy echter altyd rykelyk wint. De keeten met de medailje, daar 't autaar op staat, geeft haar edele luister te kennen. De woorden, daar om, zyn zo veel als dankoffer aan Groot Brittanje, van het

⁺Verklaaring des zelfs.

welk zy haaren oorspronk en luister het meest heeft verkreegen. Het bord in de linker hand met het daar op staande beeld van de Natuur, betekent dat zy daar in uitmunt. Het overige verklaart zich zelve.

⁺Waarom dit schoone beeld den naam van Zwartekunst voert, heb ik tot noch toe niets van gehoord, hoewel baare oefening ons de reden genoegzaam te verstaan geeft, naamentlyk dat zy uit het zwart is voortgekomen. En of wel de Etskunst mede uit het zwart oorspronkelyk schynt te weezen, geschied die echter op een heel andere wyze: want de eerste komt door het licht voort, en d' andere door de schaduwe: de eerste hoogt, en de tweede diept.

⁺Onderzoek na den oorspronk van dien naam.

⁺Wy hebben voor dezen gezegt, dat de Etskunde in vaardigheid het Snyden verre overtreft: maar de Zwartekunst is noch ongelyk vaardiger. En wat haare zuiverheid betreft, die is zonder weërgâ: ja geen Schildery, hoe mals en eel het gehandeld zy, kan haar den voorrang betwilten dan alleenlyk door de koleuren. Wat de langduurigheid in het gebruik en drukken belangt, men moet toestaan, dat zy ten dezen opzichte wel de zwakste is: maar daar tegen levert zy wegens haare vaardigheid weêr meerder geld in de beurs.

⁺Lof der Zwartekunst, benevens haare voordeelen.

Deze edele Konst is boven alle andere Graveerkunde uitmuntende in vreemde lichten te verbeelden, als kaars, fakkellamp, brand, en diergelyke: waarom ik oordeel, dat zy den naam van Zwartekunst niet oneigentlyk voert. Het is aanmerkenswaardig, dat deze Konst niet boven de vyftig jaaren bekend geweest, en reedts tot zulk een hooge trap van volmaaktheid geklommen is: daar in tegendeel andere konsten meerder tyd noodig gehad hebben eer zy tot hunne tegenwoordige volkomenheid geraakten. Maar Engeland heeft veel tot haare frische zuiverheid en luister toegebragt, zynde in die landstreek ⁺een gezonde en wel gemaatigde lucht. Hier is ook deze Konst gebooren en opgevoed: want Prins *Robbert* is de eerste geweest die ons een voorbeeld daar van gegeven heeft; waarom wy haar met regt den naam van Edel mogen toeschryven. Het eerste Printje, dat ik van dien Vorst in handen kreeg, was een oude mans tronie met een witte doek om 't hoofd gewonden; zynde, zo ik niet beter weet, uit een Schildery, door een Italiaanschen Meester gemaakt, getrokken. Het zelve was zo fraay, kloek getekend, en vlak aangelegt, of het van den grootsten Konstenaar of volmaaktsten Schilder met de penceel waar gewassen: ja het geleek, om de natuurlyke ineensmeltinge, ⁺niet minder als Zwartekunst. Die zelve Prins is ook de uitvinder geweest van een zeker schoon Metaal, na zynen naam genoemd, dien het altyd wel behouden zal.

⁺Prins *Robert* de eerste vinder dezer Konst.

⁺En van een zeker Metaal.

Het is niet buiten gedachten, of deze Konst zal noch metter tyd tot een vermaakelyke uitspanninge voor de Schilders strekken, om drie redenen: voor eerst, om dat zy ligt te leeren is; ten tweden, zindelyk; en ten derden, voordeelig.

Zy is ligt te leeren voor iemand, die het tekenen op gegrond of⁺ blaauw papier gewoon is: want tusschen het schraapen op de plaat, en het hoogen op gegrond papier, is niet het minste onderscheid, ten opzichte van de uitwerking; beginnende met het hoogste licht, en spaarende de schaduwe: gelyk wy in ons uitgegeeven Tekenboek van de handelinghe der Kreonnen of Krytpennen aangewezen hebben. Waarom ik vast stel, dat het natuurlyker met een Schildery overeen komt, dan het Etsen of Snyden. Daar by is zy zo gemakkelyk te begrypen, dat men het in minder dan drie dagen volkomentlyk kan leeren, wel te verstaan de *Theorie*,

⁺Gemakkelykheid om de Zwartekunst te leeren.

Ten tweden is zy zindelyk, vry van smet en stank: want men gebraikt geen stopgronden, smeer, noch sterk water.

Ten derden is het voordeel, 't geen 'er van komt, wel af te neemen; vermits het radder voortgaat, als het Etsen of Snyden.

Maar veele oefenen zich in deze Konst zo yverig om het zuiver schraapen te leeren, dat zy op de voornaamste zaak niet verder denken, te weeten de ommetrek, loopende somtyds buiten de zelve; 'tgeendan niet verholpen kan worden: daar het nochtans genoegzaam zeker is, dat, wanneer de correcte tekening in een Plaat of Prent ontbreekt, de verstandigen of kenners die dan zullen verwerpen, 't Is wel waar het⁺ gaat zo niet als met het etsen: want daar heeft men het voordeel van den ommetrek met de naald op de plaat te haalen; en dat mag men hier niet doen. Het wit gaat altemets uit, of het is zo flauw dat men het somtyds bezwaarlyk kan zien: buiten dat het niet gemakkelyk is beelden tegen een lichte grond te schraapen. Doch dit laatste oordeel ik heel kwalyk gedaan; hoewel de meeste zich nochtans gewennen eerst het beeld te schraapen, of te bewerken, en daar na het verschietdaar tegen aan. Maar om zulks voor te komen, zo schraap eerst uw achtergrond,⁺ en spaar den zuiveren ommetrek; liever een weinig daar af blyvende tot dat het beeld uitgevoerd zy: daar na kan men zagtelyk en met geduld het altyd digter schraapen. Op deze wyze zal men zo ligt niet over den omtrek heen loopen, als dat men met het beeld begint.

⁺Zwarigheden in deze Konst.

⁺Middelen om die voor te komen.

Daar is een groot onderscheid, of de Schilders iets etsen, snyden,⁺ of schraapen, dan of het de Plaatsnyders doen: want de eerste doen het maar alleenlyk tot tydkortinge, om een uitspanninge te hebben tot verpoozinge der zinnen. Daarom voeren zy die zaaken gemeenlyk tot het alleruiterst zo net niet uit, als wel de tweede, welke die Konst van jongs

⁺Vershil tusschen het graveeren van een Schilder, en dat van een Plaatsnyder.

op geleerd hebben, en zich dagelyks daar in oeffenen. De Schilders vergenoegen zich, als zy maar een goede tekening, en een generaale welstand, daar in doen uitmunten: want in den tyd, dat ze het opzuiveren zouden, konnen zy een ander maaken.

Deze Konst is gemakkelyk te oeffenen voor iemand, die een redelyke kennis heeft: doch is het in eene reis niet helder genoeg, herhaalt het noch een maal: maar weest zo onbedagt niet, dat gy uw werk ten eersten zoud willen uitvoeren: want zonder een Proefdruk te hebben, kan men onmogelyk weeten hoe verre het werk gevoorderd is. Men doe gelyk de Schilders, eerst doodverwen met vlakke partyen, en daar na opmaaken. Als gy nu een Proefdruk hebt, kunt gy het uiterste hoogsel daar in brengen, en aldus alles met lydzaamheid uitvoeren; waar toe echter noch groote tyd, noch zwaar herssenwerk, maar eer ⁺loutere opmerking vereischt word. Daar gaat een kleen Satertje in druk uit, het welk ik in den tyd van een uur, al wandelende in een tuin, maar los in myn hand houdende, geschraapt heb, en na dat de Proefdruk gemaakt was, noch een uur. Dat'er niet meer zyn die deze Konst by der hand neemen, is om geen andere reden, durf ik zeggen, als dat ze niet weeten, noch gelooven konnen dat ze zo ligt, en met zo weinig omslag, te leeren is: maar komen veele Lief hebbers daar eens een proef van te neemen, zal men mogelyk noch metter tyd zien, dat de zelve al te gemeen zal worden, en het Etsen en Snyden achter leggen, wel te verstaan in de voorwerpen die voornaamentlykaan de Zwarte konst meest eigen ⁺zyn, als conterfeitfels, nacht- en kaarslichten, spook en toveryen, verschyningen, bloemen, vruchten, zilver, goud, porcelein, kristal, wapentuigen en kruiden. Wie zal die dingen met etsen of snyden zo eel en natuuryk verbeelden konnen, als het door 't schraapen kan volvoerd worden? Maar in beelden, architectuur, basreléves, en landschappen is zy onvermogende, of wel op verre na zo eigen niet als de Graveerkunde.

⁺Hoe gemakkelyk het schraapen den Schryver gevallen zy.

⁺Voorwerpen of stoffen die in de Zwarte konst meest eigen zyn.

⁺Het beklagelykst, 't geen zich in deze schoone Konst opdoet, is de kwaade naam, aan de Konst en den Konstenaar gegeven, even als of het Tovery, en zy zwarte Konstenaars waren; daar niet minder dan de Tovery, maar alleen de loutere Konst alleen arbeid. Het benieuwt my, te zullen hooren wat eigen naam de Italiaanen aan de zelve geeven zullen, alzo zy door hen tot noch toe niet gedoopt is. De Franschen en Engelschen, om den Hollanders te gemoet te komen, noemen, zommige der eersten de zelve *l' Art noire*, en de laatsten *The blak Art*: een oneigene en tegennatuuryke benaaming, ten ware men zeggen wilde, dat de oeffenaars der zelve in de zwarte grond het licht bewerken: en ten anderen, om onderscheid te maaken tusschen het Etsen, en Graveeren of Snyden.

⁺Oneige naam aan deze fraaije konst gegeven.

EINDE.